ମୁକୁର

ମାସିକ ପତ୍ର ।

ନବମ ଭାଗ ।

ସନ ୧୯୨୨ ସାଲ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣସୁନ୍ଦର ଦାସ ବି.ଏ.

କର୍ତ୍ତୃକ

ସମ୍ପାଦିତ ।

କଟକ

ମୁକୁର ପ୍ରେସରେ ମୁଦ୍ରିତ ।

୧୯୧୫ ।

ଅଗ୍ରିମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୨ ।୦ ଟଙ୍କା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୂଚୀପତ୍ର ।

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ ।
ଅନନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମା (ପଦ୍ୟ)	୨୮୧
ଅନ୍ତିମ୍ୟା	୧୬୮
ଅଦୃଷ୍ଟ (ଗଳ୍ପ) ...	୧୮, ୪୪, ୨୫୭
ଅବକାଶର ଅନୁଭୂତି	୧୧୪
ଅରୁଣ ବରଣୀ (ପଦ୍ୟ)	୪୯
ଅରୁଣା (ଗଳ୍ପ)	୧୩୭
ଅଶ୍ରୁର ମିଳନ (ପଦ୍ୟ)	୧୮
ଇତିହାସ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ	
ମାନବ ଜାତିର ଅଗ୍ରଗତି ୨, ୪୭, ୬୮, ୧୩୪, ୨୮୭	
ଓଡ଼ିଆ ଅଭାଷାର ଉତ୍ପତ୍ତି	୨୪୮
କଟକ ଦୁର୍ଗ (ପଦ୍ୟ)	୧୪୪
କମିଶ୍ରିଆନ୍	୧୩୭
କାଠ ଓ ଲୁହା (ପଦ୍ୟ)	୯୮
କାଳ (ପଦ୍ୟ)	୨୧୭
କାଳୀଜାଇ (ପଦ୍ୟ)	୬୨
କୋଣାରକ ସେହି (ପଦ୍ୟ)	୨୫
ଗୋଲାପ ଫୁଲ (ପଦ୍ୟ)	୨୨୨
ଗୋଲାପ (ପଦ୍ୟ)	୧୮୬
ଚନ୍ଦ୍ରକଳା (ପଦ୍ୟ)	୪୮
ଚିତ୍ର (ଗଳ୍ପ)	୨୨୩, ୨୭୦
ଜାତୀୟ ଗୀତ (ପଦ୍ୟ)	୧୭୧
ଜାତୀୟ ଗୀତ (ପଦ୍ୟ)	୧୭୩
ଜୀବନ ମରଣ ତାର ମଧ୍ୟ ଏକାକାର (ପଦ୍ୟ)	୩୧
ଜୀବନ ପଥ (ପଦ୍ୟ)	୭୨
ଟିପ୍ପଣୀ	୧୫, ୯୭
ଦିଅ ମୋତେ ଦେଖା (ପଦ୍ୟ) ...	୪୯
ଦୁର୍ଜନ୍ମଲିପି	୧୮୮
ଧର୍ମବଳ	୪୯, ୮୨
ନବମାଳତ୍ତ (ପଦ୍ୟ)	୧୨୧
ନବୋଦିତ ଚେତନ ପ୍ରତି (ପଦ୍ୟ) ...	୨୪୭
ନିର୍ମଳ ଝରଣା	୨୧୨
ପହୀ ଦ୍ରାବଣ (ପଦ୍ୟ)	୧୨୫
ପହୀ ଛାଏ ବର୍ଷା (ପଦ୍ୟ)	୭୯
ପାପର ପରିଣାମ (ଗଳ୍ପ)	୨୭୨
ପିକର ଅଦ୍ୟକୀର୍ତ୍ତି (ପଦ୍ୟ)	୧୪୭
ପୁରୁଣା ରହସ୍ୟ ମେ ଲୋରନା ...	...୧୦୨, ୧୨୮
ପ୍ରଣୟମୁକ୍ତି (ଗଳ୍ପ)	୨୩୩
ପ୍ରଣୟିନୀ (ପଦ୍ୟ)	...୧୦୭, ୧୬୪, ୨୧୪, ୨୭୨
ପ୍ରାର୍ଥନା (ପଦ୍ୟ)	୧୧୦
ବର୍ଷା (ପଦ୍ୟ)	୯୮
ବାରେନ୍ଦ୍ରୀ ଦର୍ଶନେ (ପଦ୍ୟ) ...	୧
ବିଜ୍ଞାନରାଜ୍ୟରେ ବିପ୍ଳବ	୨୬୮
ବିଶ୍ୱାସୋକ୍ତି (ପଦ୍ୟ)	୨୭୪
ଭାବନା (ପଦ୍ୟ)	୧୮୭
ଭାରତ-ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସଙ୍ଗ	୫୦
ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ନଦୀ ୩୭, ୪୧, ୯୩, ୧୨୨, ୧୫୫	
ଭାରତରେ ଜାତି ବିଭାଗ	୧୭୪
ଭାରତରେ ନୂତନ ଯୁଗ	୨୪୪

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଷୟ	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ ।
ଭକ୍ତି (ପଦ୍ୟ)	୨୮୩
ଭ୍ରାନ୍ତ (ପଦ୍ୟ)	୧୭୨
ମଧୁମାସର ଆଗମନୀ (ପଦ୍ୟ) ...	୨୧୨
ମଣ୍ଡୀ (ପଦ୍ୟ)	୧୨୧
ମହତ୍ମା ଧର୍ମ	୭୪
ମାନବର ଗର୍ବ (ପଦ୍ୟ)	୧୮୭
ମିଆଁ ଓ ଗୃଦ (ପଦ୍ୟ)	୧୪୪
ମିଳନ (ସଙ୍ଗୀତ)	୧୪୬
ମେଘଦୂତ	୨୧୮
ମୋ ଜନ୍ମଭୂମି (ପଦ୍ୟ)	୫
ମୋ ପସରା (ପଦ୍ୟ)	୧୭୩
ଯୁଗଳ ମିଳନ (ପଦ୍ୟ)	୨୬୭
ଯେ ଯା' ହାଣ୍ଡିରେ ଗୃହଳ ପକେଇଛି (ଗଳ୍ପ)	୨୦୩
ରାଜଭକ୍ତି	୧୪୮
ରଥ (ପଦ୍ୟ)	୨୪
ରୀତି-ବୈଚିତ୍ର୍ୟ (ପଦ୍ୟ)	୧୯୧
ରୂପର ମୂଲ୍ୟ (ଗଳ୍ପ)	୧୯୬
ଲିପିସଂସ୍କାରର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା	୧୧
ଶରଣ (ପଦ୍ୟ)	୨୬୬
ଶରତ୍ ରାଣୀଙ୍କ ଉକ୍ତି (ପଦ୍ୟ) ...	୧୬୩
ଶାନ୍ତି (ଗଳ୍ପ)	୮୯
ଶିଳ୍ପଜାତର ସାଧନା ...	୭, ୧୨୭, ୧୪୯
ଶେଷ ମିଳନ (ପଦ୍ୟ)	୧୩
ଶୋକ ସଙ୍ଗୀତ	୨୦୭
ଶୋଳାଣ୍ଡ (ପଦ୍ୟ)	୨୦୧
ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥଙ୍କର ରୂପକାର୍ଟ	୨୬୮
ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କଠାରେ ମୁକ୍ତ ...୨୧, ୪୨, ୬୧, ୧୯୩,	୨୦୫
ଷଷ୍ଠଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ ଜନ ଓ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ ...	୨୭
ସଙ୍ଗୀତ (ପଦ୍ୟ)	୧୨୫
ସଙ୍ଗୀତ (ପଦ୍ୟ)	୨୪୩
ସତ୍ୟବାଦିତା	୬୭
ସନ୍ତାନର ଉକ୍ତି (ପଦ୍ୟ)	୧୮୭
ସନ୍ଧ୍ୟା (ପଦ୍ୟ)	୧୩୭
ସମର୍ପଣ (ପଦ୍ୟ)	୨୬୧
ସାଅନ୍ତିଆ ବାହା (ପଦ୍ୟ)	୨୦୪
ସାହିତ୍ୟ ଓ ଲାଭସ୍ୱ ଜୀବନ	୩୨
ସୁଭଦ୍ରା (ପଦ୍ୟ)	୪୮
ସେବକ ଓ ସେବକ (ପଦ୍ୟ) ...	୨୪୭
ସୌଭାଗ୍ୟ (ପଦ୍ୟ)	୧୪୮
ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର (ପଦ୍ୟ)	୧୪୯
ସ୍ୱପ୍ନ (ଗଳ୍ପ)	୨୫୩
ସ୍ମୃତି (ପଦ୍ୟ)	୧୭୦
ସ୍ନେହ (ପଦ୍ୟ)	୨୯୦
ହୀରକାଙ୍ଗୁରୀୟ (ଗଳ୍ପ)	୨୮୪

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇତିହାସ ଓ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ବାଣୀଭୂଷଣ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ
୧ । ଝଟୁଣୀ ... ୧୪, ୧୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମଶଙ୍କର ରାୟ
୨ । ଦୁର୍ଗ୍ରୀରଙ୍ଗ ... ୧୮୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ଆଚାର୍ଯ୍ୟ
୩ । ଚିତ୍ରକାରର ସାଧନା ୭, ୧୨୭, ୧୪୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅର୍ଜୁନ ଶିବ ମହାନ୍ତି M.A.
୪ । ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ଜାତି ... ୩୭, ୪୪, ୧୧, ୧୨୨, ୧୪୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାୟ B.A.
୫ । ମହାନ ଧର୍ମ ୬୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀନାଥଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଶର୍ମା
୬ । ବମ୍ବିଶ୍ରୀଗଣ ୧୦୨

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି
୭ । ଜନ୍ମଦେଶ ... ୨୧୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀନାଥଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଶର୍ମା
୮ । ପ୍ରପର ପ୍ରଦର୍ଶନ ୨୬୨

ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଗଳ୍ପ

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜଗନ୍ନାଥଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ
୧ । ଅଦୃଷ୍ଟ ... ୧୪୪, ୨୪୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ—
୨ । ଶାନ୍ତି ... ୮୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର
୩ । ଅଭିଶାପ ୧୩୭
୪ । ଦୁଇ ମୂଲ୍ୟ ୧୧୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଦାସ
୫ । ଯେ ଯ. ହାଣ୍ଡରେ ବ୍ରହ୍ମ ପରେଶ ... ୨୦୩

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗୋକୁଳଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର
୬ । ଠକ ... ୨୨୩, ୨୨୦

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭବାଣୀଚରଣ ପଟ୍ଟନାୟକ,
୭ । ସାଥଣ୍ଡେ ବାହା (ପଦ୍ୟ) ... ୨୨୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସୁଧାକର ପଟ୍ଟନାୟକ
୮ । ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ୨୦୩

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ
୯ । ଗୁରୁ ... ୨୨୩

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବସନ୍ତକୁମାର କର
୧୦ । ସ୍ୱପ୍ନରାଜ୍ୟରେ ... ୨୮୪

କାବ୍ୟ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—
୧ । ପ୍ରତିବିମ୍ବ ୧୦୭, ୧୭୪, ୨୧୪, ୨୨୨

ଭାଷା ଓ ସାହିତ୍ୟ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମଶଙ୍କର ରାୟ
୧ । ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ଉଦ୍ଭବ ୨୪୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦୀନବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି କାବ୍ୟରଞ୍ଜନ
୨ । ମେଘଦୂତ ୨୧୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଯେଣ ମନଖୁର
୩ । ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜାତୀୟଜୀବନ ୩୨

ଜୀବନ ଚରିତ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ B.A.
୧ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ୨୧, ୪୨, ୬୧, ୧୧୩, ୨୬୪

କବିତା ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାନନୀୟ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମଧୁସୂଦନ ଦାସ C.I.E.
୧ । ନାଗପୁରିତ ୧୬୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାଜା ଗୁରୁଜେନ୍ଦ୍ରନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜଦେବ
୨ । ଭ୍ରାନ୍ତ ... ୧୭୨

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି
୩ । ଚନ୍ଦ୍ରକଳା ୪୮
୪ । ଅମ୍ବାଳିକନ ୬୩
୫ । ଶେଷ ମିଳନ ୬୩

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ନନ୍ଦକିଶୋର ବଳ B.A.
୬ । ମିଥ୍ୟ ଓ ସତ୍ୟ ୧୪୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଗୋଦାବରୀଶ ମିଶ୍ର M.A.
୭ । ବାଟୀକାର... ୬୨
୮ । ପିତର ଅନ୍ତର୍ଗତ ୧୪୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ବାଣୀଭୂଷଣ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ
୯ । ବାରବାଟୀ ବର୍ଣ୍ଣନ ... ୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଦୀନବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି କାବ୍ୟରଞ୍ଜନ
୧୦ । ମୋ ଜନ୍ମଭୂମି ୪
୧୧ । ବର୍ଷା ... ୧୮
୧୨ । ଶେଷ ସଙ୍ଗୀତ ୨୧୭
୧୩ । ସନ୍ଧ୍ୟା ୨୪୭
୧୪ । ସୁଖଳ ମିଳନ ୨୬୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ନନ୍ଦ
୧୫ । ସ୍ୱପ୍ନଦ୍ୱାର ୧୪୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣମୋହନ ଦେ B.A.
୧୬ । କେବା ସେହି ? ୨୪
୧୭ । ବାଳ ... ୨୧୭
୧୮ । ସଙ୍ଗୀତ ... ୨୧୩
୧୯ । ସ୍ମୃତି ... ୧୨୦

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ B.A.
୨୦ । ଅବସ୍ୱ ବାଣୀ ୪୩

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ସିଂହ

୨୧ । ପଞ୍ଚୀକ୍ରମେ ବର୍ଷା ... ୭୧
୨୨ । ଜନମେଜୟ ... ୧୨୧
୨୩ । ଶରଣ ... ୧୭୭
୨୪ । ଶଚ୍ଛେଷ୍ଟଣ୍ଟ ଉକ୍ତି ... ୧୭୫

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରେବା ରାୟ

୨୫ । ଜୀବନ ମରଣ ତାର ସବୁ ମହାକାର ... ୩୧
୨୬ । ସୌଭାଗ୍ୟ ... ୧୪୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣମୋହନ ପଟ୍ଟନାୟକ

୨୭ । ମଣ୍ଡୀ ... ୧୨୧
୨୮ । ମଧ୍ୟମାର୍ଗ ଅବଲମ୍ବନ ... ୧୫୧
୨୯ । ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଓ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ... ୧୫୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଦେବ

୩୦ । ଖେଳ ... ୧୧୦

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ନ୍ତ୍ୟାମଣି ମହାନ୍ତି

୩୧ । ଉଷା ... ୧୮୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ

୩୨ । ଶୋକ ... ୧୦୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଭାଗୀରଥୀ ମହାପାତ୍ର

୩୩ । ଦିନ ମୋର ଚେଷ୍ଟା ... ୪୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର

୩୪ । ସୁରଭି ... ୪୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟନାଥପ୍ରସାଦ ଦାସ B.L.

୩୫ । ଦେଶ ... ୨୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ବୈକୁଣ୍ଠନାଥ କର

୩୬ । ସ୍ୱପ୍ନଭଙ୍ଗ ... ୧୭୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ଦାସ

୩୭ । ବିଧବାଶ୍ରୁ ... ୧୪୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ରଥ

୩୮ । ଜୀବନଦେବ ... ୭୨

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ହରିକୃଷ୍ଣ ଦାସ

୩୯ । ଜାତ ଓ ଜୁଆ ... ୯୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ

୪୦ । ମହାଦେବ ... ୧୮୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଗଜେନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ

୪୧ । ସ୍ୱପ୍ନ-ବୈଚିତ୍ର ... ୧୧୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ବୃନ୍ଦାବନଲାଲ ଶର୍ମା

୪୨ । ନବୋଦିତ ତରଣ ପ୍ରତି ... ୨୪୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ସାର୍ଦ୍ଦୋରରଣ ମହାନ୍ତି

୪୩ । ଅନ୍ତେବାସ୍ୟ ... ୨୮୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୪୪ । ମାଧ୍ୟମିକ ... ୧୭୩
୪୫ । ଶସ୍ତ୍ରଧର ଉକ୍ତି ... ୧୮୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୪୬ । ମୋ ପରିଚୟ ... ୧୮୩
୪୭ । ବିଦାୟ ... ୧୮୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୪୮ । ସଙ୍ଗୀତ ... ୧୪୫

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୪୯ । ପରିତ୍ରାଣେ ୧୨୫

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୫୦ । ମଲିନ ୧୪୭
୫୧ । ଘୋଷଣା ... ୧୮୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୫୨ । ବିଷାଦୋର୍ମ୍ମି ... ୨୨୪

ବିବିଧ ।

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ବିଦ୍ୟାଧର ସରକାର M.A.

୧ । ଇତିହାସ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମାନବଜାତିର ଆଶା ... ୨,୪୭, ୭୮, ୧୩୪, ୨୮୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃପାସିନ୍ଧୁ ମିଶ୍ର M.A.

୨ । ଭକ୍ତିର ... ୧୪୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଅବନୀକାନ୍ତ ପ୍ରାପ୍ତ ଯୁବକ

୩ । ଅବନୀକାନ୍ତ ଅନୁଭୂତି ... ୧୧୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ B.A.

୪ । ଭାରତ-ମହିଳା-ଶିକ୍ଷା ପ୍ରସଙ୍ଗ ... ୪୦

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାୟ B.A.

୫ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଓ ଶ୍ରୀ ଭବ ଓ ବିଷ୍ଣୁ ୨୭

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ଯୋଗେଶ୍ୱର ରାୟ

୬ । ଇତିହାସର ଭୂମିକା ... ୧

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୀଳମାଧବ ଦାସ

୭ । ଶ୍ରୀ ଭଗବତ୍‌ଗୀତାର ଭୂମିକା ... ୨୫୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ

୮ । ଅନୁଚିନ୍ତା ... ୧୭୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଜଗବନ୍ଧୁ ସିଂହ

୯ । ଧର୍ମବିଜୟ ... ୪୧, ୮୨

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୧୦ । ପ୍ରକୃତ ମହତ୍ତ୍ୱ ସମାଲୋଚନା ୧୦୨, ୧୨୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଭାଗୀରଥୀ ମହାପାତ୍ର

୧୧ । ପ୍ରାର୍ଥନା ... ୧୨୦

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ—

୧୨ । ଜ୍ଞାନଜ୍ଞାନରେ ଦ୍ୱେଷ ୧୭୮

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର B.A.

୧୩ । ଭାରତରେ ନିର୍ବାଚନ ୧୭୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନ୍ତ୍ୟାମଣି ଅର୍ଜ୍ଜୁନ

୧୪ । ଭାରତରେ ନୂତନ ଯୁଗ ... ୨୪୪

ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନୀଳକଣ୍ଠ ଦାଶ M.A.

୧୫ । ସତ୍ୟବାଦିତା ... ୭୭

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୈଶାଖ, ୧୯୨୧ ।

ମୁକୁର

ମାସିକ ପତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ,

ସମ୍ପାଦକ ।

PRINTED AND PUBLISHED BY B. S. DAS MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରବନ୍ଧସବୁର ମତାମତ ନିମନ୍ତେ ଲେଖକମାନେ ଦାୟୀ।

ସୂଚୀ।

ବିଷୟ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
୧। ବା[illegible] (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ବାଦ୍ୟକାର	୧
[illegible] ଓ ମାନବମାନଙ୍କର ଅଶା	,, ଚନ୍ଦ୍ରକୁମାର ସରଦାର ଏମ୍.ଏ	୨
୩। ମୋ ଜନ୍ମଭୂମି (ପଦ୍ୟ)	,, ସନାତନ୍ତ୍ରମାହାନ୍ତି ବଦଲଙ୍କ	୪
୪। ଶିଶୁମାନଙ୍କର ସାଧନା	,, ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଅଗ୍ରୱାଲ	୭
୫। ଲିପିସ୍ଥାନର ପ୍ରୟୋଜନବତ୍ତା	,, ରମଣଙ୍କର ଦେବ	୧୧
୬। ଟିପ୍ପଣୀ	,, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ବାଦ୍ୟକାର	୧୫
୭। ଅବୃଷ୍ଟି (ଗଳ୍ପ)	,, ଜଗନ୍ନାଥଚନ୍ଦ୍ରର ଘୋଷ	୧୮
୮। ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ	ବ୍ରଜଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷଗୁପ୍ତ ବି.ଏ	୨୧
୯। ଗୃହ (ପଦ୍ୟ)	,, ଗୋବିନ୍ଦପ୍ରସାଦ ଦାସ	୨୪

ବିଜ୍ଞାପନ।

ମୁକୁର—ପ୍ରେସରେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ଦେବନାଗରୀ ଓ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ବହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଛପାହୁଏ। ଏଠାରେ ସବୁପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ଓ କାଗଜ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅନ୍ତର ପଠାଇଲେ ଭି.ପି. ଯୋଗେ ପଠାଯାଏ।

ମୁକୁର—ନିୟମାବଳୀ।

୧—ମୁକୁର ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନିୟମିତ-ରୂପେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ।

୨—ମୁକୁର ଅଗ୍ରୀମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨ ଟଙ୍କା; ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ୫ ୧ ଟଙ୍କା। ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ୵ ମାତ୍ର। କେହି ନମୁନା ଚାହିଁଲେ ଅଗ୍ରେ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ।

୩—ଛପାଇ ଚାର୍ଜିବା ହିସାବ ନ ପଠାଇଲେ ଉତ୍ତର ଦିଆଯିବ ନାହିଁ।

୪—ଠେକଣା ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ୨ ଟି ମାସରେ ଜଣାଇବେ ନଚେତ୍ ପତ୍ରିକା ହସ୍ତଗତ ନ ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦାୟୀ ନୋହୁଁ।

ମୁକୁରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପାଇବା ଦର;—

ଏକଥର ପାଇଁ—ଅର୍ଦ୍ଧସ୍ତମ୍ଭକୁ ୫ ୧ ଟଙ୍କା, ଏକସ୍ତମ୍ଭକୁ ୫ ୨ ଟଙ୍କା, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏକ ପୃଷ୍ଠାକୁ ୫ ୦ ଟଙ୍କା। ଏକାଧିକ ପାଇଁ ଯଥାକ୍ରମେ ୫ ୧୦ ଟଙ୍କା, ୫ ୧୮ ଟଙ୍କା, ଏବଂ ୫ ୨ ଟଙ୍କା। ବିଜ୍ଞାପନର ମୂଲ୍ୟ ବିଜ୍ଞାପନ ସହିତ ନ ପଠାଇଲେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପା ହେବ ନାହିଁ। ଟାଇଟଲ୍ ପେଜ ବିଜ୍ଞାପନର ପୃଷ୍ଠାରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପିବାକୁ ହେଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଯିବ।

ଗତ ବର୍ଷର ମୁକୁର, ଅତି ଅଳ୍ପ ଅଛି;—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଶେଷ ଛମାସର ୫ ୧୫ ଟଙ୍କା; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୁକୁରର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨୫ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ। ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୨ ମାସର ୫ ୧ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ୫ ୧୦ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ। କିନାଇ କରିଲେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡରେ ୫ ୦ ୫ ବେଶି ପଡ଼ିବ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି।

ମୁକୁରର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ କାବ୍ୟାଦି ନିମନ୍ତେ ପୃଷ୍ଠା ପ୍ରତି ୫ ୦। ଅଣା ଓ ଅନୁବାଦ ବା ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରତି ୫ ୦୵ ଅଣା ହିସାବରେ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ। ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁକୁରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ସେହିମାନେ କେବଳ ପୁରସ୍କାର ପାଇବେ। ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ। ଲେଖକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ (ଛାତ୍ର ହେଲେ ଛାଡ଼ା) ଅଗ୍ରୀମ ୫ ୨ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ। ନଚେତ୍ ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ନାହିଁ। ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପ୍ରତି ମାସର ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ହସ୍ତଗତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ।

[illegible] ଦାସ,
[illegible]।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୯ମ ଭାଗ । } ବୈଶାଖ, ୧୩୨୧ । { ୧ମ ସଂଖ୍ୟା ।

ବାରବାଟୀ ଦର୍ଶନେ ।

କାହିଁ ଅଜି ସେହି ଦୁର୍ଗ ବାରବାଟୀ
ସେ ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ ବ୍ୟୁହ ପରିପାଟୀ ।
କାହିଁ ଅଜି ତାର ପରଖା ଗଭୀର
ନୀଳଜଳସ୍ତରେ ସଦା ସ୍ଫୁରିତ ।
କାହିଁ ଅଜି ମେଘନାଦ ସେ ପାଚେରୀ
କାହିଁ ସେ ତୋରଣ ଯହିଁ ଢକ୍କା ଭେରୀ ।
ଆଜି ଦଇରବେ ନିତ ହର୍ମ୍ୟଚୂଳେ
ଚୂଇବାକୁ ଦୀରୁ ଦଇର ସମୂଳେ ।
ଚିର ନିବାଡ଼ ସେ କାହିଁ ଲୁହାବାଡ଼
ଯେଉଁ ଯହିଁ ରକ୍ଷୀ କର୍ମେ ମହାବଳ ।
ଯେନ ନିଷ୍ପୋଷିତ ଅସି ଅପିପଦେ
ଗୁଳଗର୍ଭନଳୀ ଯହିଁ ସୁପ୍ତେ ।
କାହିଁ ଅଜି ସେହି ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣ
କାହିଁ ଅବା ନିବଳ ସେ ଭବନ । ୧ ।
କାହାନ୍ତ କେଶରୀ ଗଜପତିବଂଶୀ
ଯସ୍ତକୁଳ ସ୍ଥିର ଧର ଯଶଧ୍ୱଜୀ !
କାହିଁ ଅଜି ସେହି ନୃପ ପରିବାର
ପର୍ବତ ପ୍ରମାଣ ବିଭବ ସମ୍ଭାର !
କାହିଁଗଲା ନିଜ ଗଜ ଅଡ଼ମ୍ବର
ବିବିଧ ଦ୍ରବ୍ୟେ ପଟ୍ଟ ଭ୍ରମ୍ବର ।
କାହିଁ ସେ ପାଇକ ଭ୍ରାଇଙ୍କର ଖେଳ
ନାନା ବ୍ୟୁହ ରଙ୍ଗେ ସଙ୍କୁଳ ଉଦ୍ଦେଳ ।
କେବେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠେ କେବେ ହସ୍ତୀପରେ
କେବେ ଅସ୍ତ୍ରେ ଶସ୍ତ୍ରେ ମାଇବନ୍ଧେ ଚଳେ ।
କାହିଁ ସେ ନଦୀର ଉତ୍ତାଳତରଙ୍ଗ
ଖରତାଦ୍ୟେ ଚାଳେ ଦେଉଥିଲା ଭଙ୍ଗ ।
କାହିଁ ଗଲା ସେହି ଦୁର୍ଭେଦ୍ୟ ନଗର
ଯେହି ନ ପାରିଲେ ଅରାତି ବର୍ବର । ୨ ।
ସେ ପ୍ରଭାବ ଏବେ କାହିଁ ଦେଖା ନାହିଁ
କାଳଗର୍ଭେ ସବୁ ଯାଇଛି ଉଭାଇ ।
ଖରତ ସହିତ ପନ୍ଥ ପରମ୍ପରା
ଯାଇ ଏବେ ପ୍ରଭା ନିଷ୍ପନ୍ନ ଜର୍ଜରା ।
ଆଜି ଯେ ଖରତ ନିକଟର ସ୍ଥାନ
ସେ ସିନା ଏକାଣ୍ଡି ଖରତ ମଶାଣ !
କେତେଦିନୁ କ୍ଷୋଭ ପକାଇଛି ଗ୍ରାସି
ମହାଭୟଭୋରୁପୀ କାଳ ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ।
ଅତ୍ର ଏକାସନେ ସ୍ଥିତ ତୋରଣ
ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖେ ଗୁଳ୍ମ-ଲତା ବିଭୂଷଣ ।
ସତାରୂପେ ବୃକ୍ଷ ବୃଷେ ଏ ଉପାନ୍ତେ
ଉଭା, ଠୁଳେ ଉଠି ଦୁର୍ଗ ପତନାନ୍ତେ
କହେ, ଦେଖ ନର ଜ୍ଞାନ ନେତ୍ର ଫେଡ଼
ଅତୀତ ତୋହର ଇତିହାସ ପେଡ଼ । ୩ ।

ଶ୍ରୀ ମୁକୁନ୍ଦ ଦାସ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇତିହାସ-ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମାନବ ଜାତିର ଆଶା ।

ମାନବ-ଇତିହାସର ଏନେକ ଅଦ୍ଭୁତ ବ୍ୟାପାର ଘଟିଥାଏ ଯେ କେହ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଏକ ନୂତନ ଧର୍ମ-ପ୍ରଚାର ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣପଣ ଆନ୍ଦୋଳନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ଏକ ଅଭିନବ ରାଜ୍ୟ ବା ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମ ସାମରିକ ଜାତିର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଅଛି । ଅଥବା ସମାଜର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବା ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ ପୂର୍ବକ ସ୍ୱଦେଶକୁ ଉନ୍ନତିର ସୋପାନର ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜା ବା ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମାତ୍ର ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଏକ ଜଟିଳ କର୍ମକାଣ୍ଡ-ବିଶିଷ୍ଟ ଅଭିନବ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇ ପ୍ରାଚୀନ ଦେବ ତତ୍ତ୍ୱ ଓ ଧର୍ମ ଜୀବନକୁ ନୂତନ ଭାବରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରି ପକାଇଲା ।

ଅନେକ ସମୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ବିଷୟ ଯେପରି ଦୁଇ ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ ; କିନ୍ତୁ ଆଜି ଏକ ଅନ୍ୟ ବିଷୟର ମୀମାଂସା କରି ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପିତ ହୁଏ । କୌଣସି ଏକ ରାଜ୍ୟର ସିଂହାସନ ଶୂନ୍ୟ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ତାହା ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭକରି ସମଗ୍ରଭୂଖଣ୍ଡର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସୀମା ସମୂହର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସାଧନ କଲା । କୌଣସି ନରପତି-ଦ୍ୱୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି, କିନ୍ତୁ ଏଣେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମାଜ ଧୀରେ ଧୀରେ ନିରାପଦରେ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସମାଜରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରୁଅଛି ।

ପୁନଶ୍ଚ ବିଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା, ଶିଳ୍ପାନୁଶୀଳନ, ଶିକ୍ଷାର ଶ୍ରୀବୃଦ୍ଧି ପ୍ରଭୃତି ମାନସିକ ଜଗତର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଯେପରି ଦାର୍ଶନିକ ଜଗତ ବ୍ୟାପ୍ତ—ଫଳତଃ ସ୍ୱରାଜ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ପ୍ରଜା ସାଧାରଣଙ୍କର ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହେଉଅଛି । ଏଣେ ରାଷ୍ଟ୍ରନୈତିକବୃନ୍ଦ ବ୍ୟବସ୍ଥାପକ ସଭାର ସଭ୍ୟ ନିର୍ବାଚନପ୍ରଣାଳୀ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ, ରାଜା ପ୍ରଜାର ସମ୍ବନ୍ଧ ନିର୍ଣ୍ଣୟ, ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ଅଧିକାର ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ପ୍ରଭୃତି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସମସ୍ୟାରେ ବ୍ୟାପୃତ, କିନ୍ତୁ ସମାଜରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା, ସଂଶୟବାଦ ଓ ବିଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ପ୍ରବେଶ କରି ନବଯୁଗର ସୂଚନା କରୁଅଛି ।

ପୂର୍ବପାତ ବେଳେ ଯାହା ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ, ଶେଷରେ ଅନେକ ସମୟରେ ତାହାର କୌଣସି ଚିହ୍ନ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଶିଳ୍ପୋନ୍ନତି ଓ ବ୍ୟବସାୟରେ ଅର୍ଥଲାଭ ଚେଷ୍ଟା ଅଥବା ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଲୋକେ ଆନ୍ଦୋଳନ ଆରମ୍ଭ କରନ୍ତି, ଅଥଚ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜ ଶକ୍ତିର ନୂତନ ସମାବେଶ ହୋଇ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅଭ୍ୟନ୍ତରୀଣ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ କରି ଦେଇଅଛି । ଅନ୍ୟର ଅନେକ ସମୟରେ ରାଜ୍ୟର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରହିଅଛି—ମାତ୍ର ଫଳହେଲା ବ୍ୟବସାୟରେ ସମ୍ପଦ ଲାଭ । କେହି ଇଚ୍ଛା କଲା ଧର୍ମରେ ଏକ ବିପ୍ଳବ ସ୍ଥାପନ କରନ୍ତି, ଫଳ ହେଲା—ଶିଳ୍ପର ସର୍ବନାଶ ! କେତେବେଳେ ବା ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜର ଅଧିକାର ଖର୍ବ ଏବଂ ରାଜାଙ୍କ କ୍ଷମତା ସଙ୍କୁଚିତ ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସ୍ୱଦେଶହିତୈଷିଙ୍କ ବିବାଦକର ହୋଇଅଛନ୍ତି ; ସହସା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଐକ୍ୟ ଘୋଷିତ ହେଲା । କୌଣସି ରାଜ୍ୟର ରାଜା ଗୋଟାଏ ଭୁଲକାର୍ଯ୍ୟ କଲେ, କିନ୍ତୁ ଫଳହେଲା—ଅନ୍ୟ ଏକ ରାଜ୍ୟରେ ବିପ୍ଳବ ଏବଂ ରାଜତନ୍ତ୍ରର ଗର୍ବିତା ସାଧନ । ଦୁଇଟି ରାଜ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟ ଏକ ସ୍ୱାଧୀନରାଜ୍ୟ ଖଣ୍ଡୀକୃତ ହୋଇ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ରଭୁକ୍ତ ହୋଇଗଲା ।

ମାନବ-ଜୀବନରେ ପ୍ରକୃତିର ଏତାଦୃଶ ଯଥେଚ୍ଛାଚାରିତା ଦେଖିଲେ ମାନବୀୟ ଉନ୍ନତି ଓ ଅବନତିର କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ନିୟମ ଅଛି କି ନାହିଁ ଏ ବିଷୟରେ ସ୍ୱତଃ ସନ୍ଦେହ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇପାରେ । ଜାତୀୟ ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ ଓ ପତନ, ଧର୍ମପ୍ରଚାର ଶିଳ୍ପର ବିକାଶ, ବ୍ୟବସାୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ସ୍ୱାଧୀନତା ଲୋପ, ସ୍ୱାୟତ୍ତଶାସନ ପ୍ରଭୃତି ମାନବର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଯେବେ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ଘଟଣାର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ସଂଘଟିତ ହୁଏ, ତେବେ କେଉଁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖି, କେଉଁ ଆଶାରେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ମାନବ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମରେ ବହିର୍ଗତ ହେବ ? ଉନ୍ନତ ଜାତିଙ୍କ ଜାତି ଓ ଉପାୟରେ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ସ୍ଥାୟୀ ରହିବ ? କେଉଁ-ପନ୍ଥାରେ ଅବଲମ୍ବନ କରି ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ଓ ଅବନତସମାଜ ଉନ୍ନତପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେବ ? କର୍ମୀମାନଙ୍କର ଆନ୍ଦୋଳନର କୌଣସି ଫଳ ଅଛି କି ନାହିଁ ? ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ, ସମାଜ ସଂସ୍କାରକ ଓ ସ୍ୱଦେଶ-ହିତୈଷି ସମୂହଙ୍କର ଚେଷ୍ଟାର ମୂଲ୍ୟ କିଏ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇତିହାସର ଶ୍ରେଣୀ ।

ମାନବର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଏପରି ବିଚିତ୍ର ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଆମ୍ଭେମାନେ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କ ନିକଟରୁ ଆଶାକରୁଁ । କିନ୍ତୁ ଅତିକାଳ ଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା ଶ୍ରମବିଭାଗ ନୀତିର ଅତିଶୟ ଅଧୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ଜଟିଳ ସମସ୍ୟାଗୁଡ଼ିକୁ ଭିନ୍ନଭାବରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା ପ୍ରତି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଗତି ଧାବିତ ହୋଇଅଛି । ଏହିଦ୍ୱାରା ବିଭିନ୍ନ ବିଜ୍ଞାନ ସମୂହ କ୍ରମଶଃ ଫଳପ୍ରସୂ ଓ ବିଶିଷ୍ଟତା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଉଠୁଅଛି । ଏହି ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ଇତିହାସ ସମାଲୋଚନାରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ଏହାକୁ କେବଳ ମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଘଟଣାବଳୀର ବିବରଣରୂପେ ସୀମାବଦ୍ଧ କରି ଦେଇଅଛି । ଇତିହାସ କ୍ଷେତ୍ରର ବିଶିଷ୍ଟ ପଣ୍ଡିତଗଣ ଆଜିକାଲି ରାଷ୍ଟ୍ର ସହିତ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସମ୍ବନ୍ଧ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶାସନପ୍ରଣାଳୀ, ସଭ୍ୟତାର ବିକାଶ, ରାଜ୍ୟ ବିସ୍ତାର, ରାଜ୍ୟଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ, ଜୟ ପରାଜୟ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟତାର ବିକାଶ ଓ ଲୋପ ପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟବ୍ୟାପାରସମୂହ ଆଲୋଚନାର ଦାୟିତ୍ୱ ଗ୍ରହଣ କରି ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଗଣ୍ଡି ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି ଓ ସମୟ ପ୍ରୟୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି ; ପରିବାର, ସମାଜ, ଶିଳ୍ପ, ଧର୍ମ, ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତିଦ୍ୱାରା ଘଟିଥିବାରେ ଓ ଅଧିବାସିବର୍ଗଙ୍କ ଉପରେ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ସମୂହର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ମାନବ ଜୀବନ ଯେଉଁ ବିଚିତ୍ର ଉପାୟରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୋଇଥାଏ, ସେ ସମସ୍ତର ଆଲୋଚନା ନିମିତ୍ତ ଐତିହାସିକମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର କର୍ମୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରନ୍ତି ।

ଏହି ଶ୍ରମ ବିଭାଗ ନୀତିର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ବିଦ୍ୟା ସମୂହ କ୍ରମଶଃ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଅତି ଦ୍ରୁତରେ ଉତ୍କର୍ଷ ଲାଭ କରିପାରେ ଓ ବିଭିନ୍ନ ବିଜ୍ଞାନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ବିଧାନରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସହାୟତା କରିପାରେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏପରି ଅନୈକ୍ୟ ବିଶତଃ ସମଗ୍ର ଜ୍ଞେୟ ଜଗତର ନିୟମ ଓ ଶୃଙ୍ଖଳା ଅନ୍ୱେଷୀ ପକ୍ଷରେ ଅସୁବିଧା ହୁଏ । ଏହାର ଫଳରେ ଇତିହାସ ପ୍ରଭୃତି ରାଷ୍ଟ୍ରବିଜ୍ଞାନ ଗଠନର ଭିତ୍ତି ଓ ଉପକରଣ ସମୂହ ପ୍ରଦାନ କରି ମାନବ ଜଗତରେ ଏକ ବିଶିଷ୍ଟ ବିଜ୍ଞାନର ସୂତ୍ରପାତ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ସମସ୍ତ ମାନବଜାତିର ଆଶା, ଭରସା, ଉନ୍ନତି, ଅବନତି, ଲକ୍ଷ୍ୟର ପ୍ରଭୃତିର ନିୟମ ସମୂହ ଆୟତ୍ତ କରିବାଲାଗି ବିଜ୍ଞାନର ମନୋଯୋଗ ଶିଥିଳ ହୋଇଅଛି ।

ମାନବ କେବଳମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବ ନୁହେଁ; ସଭ୍ୟତା କେବଳମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ମାନବର ଲକ୍ଷଣ ବା ପରିଚୟ ନୁହେଁ ।

ବ୍ୟାପକ ଭାବରେ ଅନୁସନ୍ଧାନର ଅବଶ୍ୟକତା ।

ମାନବଜାତିର ସୁଖ ଦୁଃଖର ପରିମାପକ ନୁହେଁ, ମାନବର ସର୍ବବିଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନ ବୃତ୍ତି ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିର ପରିଚୟ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ମାନବ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଜ୍ଞାନ ଲାଭ ହୋଇ ନ ପାରେ । ତେଣୁ ସମଗ୍ର ମାନବଜାତିର ଆଲୋଚନା ନ କଲେ ଇତିହାସ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିବ ଏବଂ ମାନବର ଭବିଷ୍ୟତ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଉପଦେଶାଦି ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେବ । ଜୀବନ ଶକ୍ତିର ବିକାଶ ଓ ଜୀବନର ବିବିଧ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ନିୟମ ଆଲୋଚନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରାଣ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ଜୀବନ ତତ୍ତ୍ୱର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ହୋଇଅଛି ତାହା ପରିବର୍ତ୍ତେ ଐତିହାସିକମାନଙ୍କୁ ସେହି ବିଦ୍ୟାର ସାହାଯ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରାଣି ବିଜ୍ଞାନହିଁ ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ଓ ସମାଜ ବିଜ୍ଞାନର ଭିତ୍ତି । ଏହି ଭିତ୍ତି ଉପରେ ଇତିହାସକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାକୁ ହେବ । ତାହାହେଲେ ମାନବଜୀବନର ଗତି, ମାନବସମାଜର କ୍ରମବିକାଶ ଓ ମାନବଚରିତ୍ରର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧେ ଧାରଣା ସ୍ପଷ୍ଟ ଓ ନିଶ୍ଚିତ ହେବ ।

ପ୍ରାଣ-ବିଜ୍ଞାନ ।

ଜୀବନୀଶକ୍ତିର ସହାୟକ ଏବଂ ଜୀବନର ପରିପୋଷକ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତି ଓ ପଦାର୍ଥଦ୍ୱାରା ପ୍ରାଣିମଣ୍ଡଳୀର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବର ବିକାଶ ସାଧିତ ହୁଏ । ଏହି ପଦାର୍ଥ ସମୂହ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାଣୀ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ବେଷ୍ଟନୀର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରେ । ପରିଦୃଶ୍ୟମାନ ପ୍ରାକୃତିକ ଜଗତ୍ ଜୀବର କେବଳ ପରିପୋଷକ ମାତ୍ର ନୁହେଁ । ଏହା ତାହାର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର, ବିକାଶ ଓ ଧ୍ୱଂସ ପ୍ରଭାବର ନିକେତନ, ସୁତରାଂ ଜୀବ ସହିତ ବେଷ୍ଟନୀର ସମ୍ବନ୍ଧହିଁ ତାହାର ଜୀବନର ସର୍ବ ଅବସ୍ଥାର ନିୟନ୍ତ୍ରା ।

ବିଶ୍ୱପ୍ରକୃତିରେ ପ୍ରାଣୀର ସ୍ଥାନ ଠିକ ।

ଆଲୋକ, ତାପ, ଜଳ, ବାୟୁ ଆହାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଯେଉଁ ସକଳ ପଦାର୍ଥ ଓ ଶକ୍ତିର ସମୁଚ୍ଚୟଦ୍ୱାରା ଏହି ବେଷ୍ଟନୀର ସୃଷ୍ଟି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ସବୁଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବ ପକ୍ଷରେ ସମାନ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ନୁହେଁ । ପୁନଶ୍ଚ ଏହି ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଶକ୍ତି ଓ ପଦାର୍ଥ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଛି, ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା ଜୀବର ଅନସ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା କରିବା ନିମନ୍ତେ ବହୁବିଧ ଜୀବର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ଈଶ୍ୱର ସର୍ବବିଧ ପ୍ରତିକୂଳ ଓ ଅନୁକୂଳ ଶକ୍ତିର ସମନ୍ୱୟର ଫଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବ ତାହାର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ରକ୍ଷା କରି ଅବସ୍ଥାନ୍ତର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇପାରେ । ତେଣୁ ପ୍ରାଣୀର ଅକ୍ଷତ ଓ ପ୍ରକୃତ ଏହି ସମୁଦାୟର ପ୍ରକୃତ ଓ ପରିମାଣ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ।

ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ଜୀବଜନ୍ତୁର ଅଙ୍ଗର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ, ବର୍ଣ୍ଣ ପରିବର୍ତ୍ତନ; ବିଭିନ୍ନ ଗଠନ ପ୍ରଣାଳୀ, ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ଭାବଭଙ୍ଗୀ, ସନ୍ତାନରକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟମାନ ଏହି ବେଷ୍ଟନୀର ପ୍ରଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ଜଳଜ ଓ ସ୍ଥଳଜ ଜୀବମାନଙ୍କର ଆକାର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ, ଏମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଧାରଣ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନ । ଏବଂ ଏମାନଙ୍କର ଅକ୍ଷତର ମଧ୍ୟ ଯଥେଷ୍ଟ ବୈଷମ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପୁନଶ୍ଚ ସ୍ଥଳଜ ପ୍ରାଣିସମୂହ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରତିକୂଳ ଓ ଅନୁକୂଳ ଶକ୍ତିପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରନ୍ତି ବୋଲି ବିଭିନ୍ନ ଅକ୍ଷତ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।

କୌଣସି ଜୀବର ଜୀବନଧାରଣ ଓ ବଂଶବିସ୍ତାର କେବଳମାତ୍ର ଯେ ତାହାର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ, ତାହା ନୁହେ । ଫଳତଃ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ବେଷ୍ଟନୀଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥାଏ । ସମଗ୍ର ଈଶ୍ୱର ସର୍ବବିଧ ଶକ୍ତି ଯେଉଁ ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି, ସେଗୁଡ଼ିକ ବ୍ୟବହାର କରି ନିଜର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ କରିବା ଲାଗି ଯେଉଁ ଉଦ୍ୟମ ଲାଗିଅଛି, ଏବଂ ନିଜର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ବେଷ୍ଟନୀ ଭାବରେ ଯେପରି ପରିଚାଳିତ ହେଉଅଛି, ସେହି ଫଳରେ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନ ଓ ଶରୀରର ସୃଷ୍ଟିମାଧ୍ୟମ ହେଉଅଛି । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବ ସେମାନଙ୍କର ନିଜର ସୃଷ୍ଟିସାଧନ ନିମନ୍ତେ ଯେଉଁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି, ଜୀବସମୂହ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ବା ସଖ୍ୟଭାବରେ ଜୀବଜଗତର ଯେପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଅଛି, ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପ୍ରାକୃତିକ ବିଶ୍ୱରେ ଏହି ଜୀବନ-ଧାରଣ ଲାଗି ଅନବରତ ଯେଉଁ ସଂଗ୍ରାମ ଚାଲିଅଛି ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିର ପରିବିକାଶ ଓ ବିନାଶ ସାଧିତ ହେଉଅଛି, ସେ ସମସ୍ତେ ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଣୀର ଜୀବନରକ୍ଷା ଓ ଶରୀର ପୋଷଣର ସହାୟତା କରୁଅଛି । କୌଣସି ଜୀବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଲାଭ କରି ନ ପାରେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜୀବର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ଅପରିବିଧ କାର୍ଯ୍ୟକଳାପର ଅଧୀନ । ପ୍ରତ୍ୟେକର ଜୀବନ ମରଣ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତଙ୍କର ଜୀବନ ମରଣ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ସହିତ ଓତପ୍ରୋତ ଭାବରେ ସମ୍ପୃକ୍ତ । ପ୍ରାଣୀ ଜଗତର ଏହି ମୂଳତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନ କଲେ କୌଣସି ପ୍ରାଣୀର ଜୀବନର କୌଣସି ଅବସ୍ଥା ସୁବୋଧ ହୋଇ ନ ପାରେ ।

ପ୍ରାଣୀର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଟ୍ରେନିଂର ବିଶ୍ଳେଷଣ ।

ମାନବ ଜୀବନ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ପ୍ରଭାବରେ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ଓ ପରିଚାଳିତ ହେଉଅଛି । ମାନବର ସୃଷ୍ଟିବିକାଶ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଈଶ୍ୱର ସର୍ବବିଧ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ ଓ ଦୈବୀ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ପ୍ରାକୃତିକ ଓ ସାମାଜିକ ଜଗତର ପ୍ରତିକୂଳ ଓ ଅନୁକୂଳ ଉପକରଣ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୁଏ ତହିଁର ଫଳରେ ମାନବର ବିକାଶ, ପୁଷ୍ଟି ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ।

ବ୍ୟକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ମାନବଚରିତ୍ରର ପରିବର୍ତ୍ତନ

ମାନବର ସମାଜସୃଷ୍ଟି, ରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଶିକ୍ଷା ବ୍ୟବସ୍ଥା, ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା, ବିଜ୍ଞାନାନୁଶୀଳନ, ଧର୍ମ କର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନ ଗଠନ ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବବିଧ କାର୍ଯ୍ୟ ଏହି ବେଷ୍ଟନୀଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଭାବ ଓ ଶକ୍ତି ସମୂହର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁସରଣ କରି ମାନବଜୀବନର ବିବିଧ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ଓ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୁଏ । ଉଦ୍ଭିଦ ଓ ଜନ୍ତୁର ଜୀବଜନ୍ତୁ ଯେପରି ବେଷ୍ଟନୀ ପ୍ରଭାବରେ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗର ରୂପାନ୍ତର ଲାଭ କରନ୍ତି, ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିପୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ଜୀବନର ବିବିଧ ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରକଟିତ କରନ୍ତି, ଏବଂ ଅଙ୍ଗଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଭ କରନ୍ତି, ମାନବ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପତିତ ହୋଇ ଜୀବନର ବିଭିନ୍ନ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କରେ, ଜୀବନଧାରଣରେ ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରେ ଏବଂ ବିଭିନ୍ନ ଅକ୍ଷତରେ ଜୀବନର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରେ । ରାଷ୍ଟ୍ର, ଭାଷା, ଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ପଦାର୍ଥ ମାନବ—ଜୀବନର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି—(ଅବସ୍ଥା ଭେଦରେ ଏହି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ମୌଳିକ ଓ ଅକ୍ଷତଗତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥାଏ) ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମର ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରୟୋଜନର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ମାନବ ଏହି ଅଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକର ବିଭିନ୍ନତା ସାଧନ କରେ । ସୁତରାଂ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମ ଯେପରି ଉଦ୍ଭିଦାଦି ନିକୃଷ୍ଟ ଜୀବଙ୍କର ଗଠନ, ଜୀବନ, ଗତିବିଧି, ବିକାଶ, ବଂଶବୃଦ୍ଧି ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବବିଧ ବିଷୟର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରେ, ସେହିପରି ଏହି ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଶକ୍ତିନିଚୟଦ୍ୱାରା ଏବଂ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରୟୋଜନ ହେତୁରୁ ମାନବସମାଜ, ଧର୍ମ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଶିଳ୍ପ, ଭାଷା, ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସର୍ବବିଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଭିନ୍ନତା ଓ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସାଧିତ ହୁଏ । ସୁତରାଂ ମାନବର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ବା ଧର୍ମପ୍ରଚାର, ଉପନିବେଶ ସ୍ଥାପନ ଓ ଶିଳ୍ପ ପ୍ରତିଷ୍ଠା—ସର୍ବବିଧ ବ୍ୟାପାରହିଁ ସମଗ୍ର ବିଶ୍ୱର ସର୍ବବିଧ ଶକ୍ତିର କାର୍ଯ୍ୟଫଳରେ ସାଧିତ ଓ ନିଷ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । କୌଣସି ଜାତିର ଜୀବନ, ମରଣ, ସ୍ୱାଧୀନତା, ପୁଷ୍ଟି ଓ ବିକାଶ ତାହାର ସ୍ୱକୀୟ ଇଚ୍ଛା ଓ ପ୍ରୟୋଜନ ଉପରେ କେବଳ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ସକଳ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ଯେଉଁ ସମ୍ବନ୍ଧ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି, ତଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ମାନବ ସମାଜର ଭାବକେନ୍ଦ୍ର ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ନିବେଶିତ ରହିଅଛି, ସେହି ବିଶ୍ୱବ୍ୟାପୀ ଘଟଣାଚକ୍ରଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଉନ୍ନତି, ଅବନତି, ଧ୍ୱଂସ ଓ ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ପରାଧୀନତା ପରିଚାଳିତ ହେଉଅଛି । ସୁତରାଂ କୌଣସି ଜାତିର ଅବସ୍ଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ହେଲେ, ସେହି ମାନବ ସମାଜ ମଧ୍ୟରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ, ସାମାଜିକ, ଧର୍ମବିଷୟକ ଓ ଚିନ୍ତା ସମ୍ପର୍କୀୟ ସର୍ବବିଧ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର ଫଳରେ କିପରି ଶକ୍ତିପୁଞ୍ଜ ଯେପରି ଭାବରେ ସଂଚିତ ରହିଅଛି, ସେହି ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିସମୂହର ସଂଘଟନକୁ ପୁଙ୍ଖାନୁପୁଙ୍ଖରୂପେ ଆଲୋଚନା କରିବାକୁ ହେବ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଶକ୍ତିସମୂହର ବିଶ୍ଳେଷଣ ।

ପୃଥିବୀର କୌଣସି ପଦାର୍ଥ ଅସ୍ୱୀକାର କରି କୌଣସି ମାନବ ତିଷ୍ଠି ନ ପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବକୁ ଅନ୍ୟ ମାନବର ଅବସ୍ଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାକୁ ହେବ । ତେଣୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବକୁ ତାହାର ଶତ୍ରୁ ଓ ମିତ୍ରଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ଗଣନା କରି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ହୁଏ । କୌଣସି କୌଣସି ଶକ୍ତି ଓ କର୍ମଶକ୍ତି କୌଣସି କୌଣସି ଅବସ୍ଥାରେ ମାନବସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଅନୁକୂଳ ଓ କୌଣସି କୌଣସି ଶକ୍ତି ଓ କର୍ମଶକ୍ତି ତାହାର ପ୍ରତିକୂଳ ; ଏହି ସମୁଦୟର ସ୍ଥିରୀକରଣହିଁ ଜୀବନସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଏହା ଉପରେ ତାହାର ଜୀବନଧାରଣୋପଯୋଗୀ ଏବଂ ଉନ୍ନତିସାଧକ ଅନ୍ୱେଷଣ ସମୂହ ନିର୍ଭର କରେ । ମାନବ ସମାଜର ଅନ୍ତର୍ଗତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଉତ୍କର୍ଷ ଓ ଅପକର୍ଷ ସମଗ୍ର ମାନବ ଇତିହାସର ପରିଣତିର ଗୌଣ ଲକ୍ଷଣ ଓ ପରିଚାୟକ । କୌଣସି ଜାତି ତାହାର ନିଜର ଜୀବନ ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯାହା ମୁଖ୍ୟ ଓ ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ମନେକରେ ତାହା ବହୁତ ମାନବସମାଜର ସାଧାରଣ ଜୀବନ ପ୍ରବାହର ଅନୁଷଙ୍ଗିକ ଫଳମାତ୍ର । ଯଦି କୌଣସି ଦେଶର ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ବା ଅବନତି ସାଧିତ ହୁଏ, ଅଥବା ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବା ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ସେହି ଲାଭ କ୍ଷତିଦ୍ୱାରା ସେହି ସମାଜର ସ୍ୱକୀୟ ଭାବ୍ୟ ଚିତ୍ରିତ ହୁଏ ସତ୍ୟ ; କିନ୍ତୁ ସେହି ବିକାଶ ଓ ବିନାଶ ସେହି ଜାତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ପତନ ସହିତ ଅଙ୍ଗାଙ୍ଗି ଭାବରେ ଜଡ଼ିତ । ତ୍ରିମଶ

ଶ୍ରୀ ବିନୟକୁମାର ସରକାର ଏମ୍.ଏ ।

ମୋ ଜନ୍ମଭୂମି ।

ଜନନିଙ୍କ ମୁହଁ ଦେଖେ ଯାହାର ଚାଳିତ ସଲିଳ ସ୍ତନ୍ୟେ
ସ୍ୱର୍ଗ ସେ ମୋର ଜନନ୍ୟଂଚଳ ଯଶ ଗୌରବ-ଧନ୍ୟେ
ଯେ ଦେଶ ପବନ ଲାଗିଲେ ଦେହେ ସ୍ପନ୍ଦିତ ଉଠଇ ପ୍ରାଣ
ଶୋଣିତ ମୋହର ଉଠଇ ନାଚି ଶୁଣି ଯା ମହିମା-ଗାନ
ସ୍ୱର୍ଗ ସେ ମୋର ଜନନ୍ୟଂଚଳ ପୁଣ୍ୟ ଯେ ମୋର ଦେଶ
(ମୋର) ମୁକ୍ତି ତାହାର ଚରଣ-ପୂଜା ଭକ୍ତି ତାହାର ଯେ ଦିଶ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗବନ୍ଧୁ ମହାନ୍ତି ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶିଖଜାତିର ସାଧନା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସୋପାନ

ଧ୍ୱଂସାଭିମୁଖୀ ।

ମୋଗଲମାନେ ସ୍ୱେଦନ୍ୟୁନ ସାର୍ବ ଭୌମ ଭାରତବର୍ଷ ଭାରତରେ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିଲେ । ସ୍ୱୀୟ କ୍ଷମତା ପ୍ରଭାବରେ ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁସ୍ଥାନରେ ଏକ ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତି ରଖି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ଔରଙ୍ଗଜେବଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୋଗଲ ରାଜବଂଶ କ୍ରମେ ଧ୍ୱଂସାଭିମୁଖୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ବାହାଦୁରଶାହ ସେ ଧ୍ୱଂସର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ପ୍ରାକୃତିକ ନିତାନ୍ତ ଉତ୍ତେଜିତ ଶ୍ରୋତରୁ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହେଲା । ତଦନନ୍ତର ବାହାଦୁରଶାହ ବିଳାସ-ସ୍ରୋତଦ୍ୱାରା ଧ୍ୱଂସ-ମୁଖ ଆହୁରି ପ୍ରଶସ୍ତ କରିଦେଲେ । ଫିରୁଖଶିୟର ନିତାନ୍ତ ଦୁର୍ବଳ ପ୍ରକୃତି ଓ ଚଞ୍ଚଳ ମତି । ତାହାଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଅତ୍ୟାଚାରରେ କଳଙ୍କିତ । ସେ ସୟଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟ ହୋସେନ ଅଲିଖାଁ ଓ ଅବଦୁଲଖାଁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ସିଂହାସନାରୋହଣ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ସୟଦ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟଙ୍କ କ୍ଷମତା ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱୟଂ ନରପତି ମ୍ଳାନପ୍ରଭ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ରାଜା ବିଳାସିତା ମଗ୍ନ ଥିବାରୁ ସୟଦମାନେ ସର୍ବଦା ରାଜ୍ୟରେ ଯଥେଚ୍ଛାଚାର ଅବମ୍ଭ କରିଦେଲେ । ରାଜା ନ୍ୟାୟାନ୍ୟାୟ ବିଚାରରେ କଷ୍ଟଭୋଗୀ, ସୁତରାଂ ସେଥିରେ ପରିତୃପ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ନିଜର କୌଣସି ସ୍ୱାଧୀନ ମତ ନ ଥିଲା । ଯେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠରେ ଯୁକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରନ୍ତି, ରାଜା ତାହାଙ୍କ ମତାନୁବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି ।

ସୟଦମାନଙ୍କ କୁବ୍ୟବହାର ହେତୁରୁ ରାଜପାରିଷଦବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକେ ସେମାନଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟଙ୍କର ପତନ ଲାଗି ନାନାବିଧ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନାନା କୌଶଳଦ୍ୱାରା ରାଜା ସେମାନଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ହୋସେନଅଲି ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଶକ୍ତିର ପ୍ରତିରୋଧ କରିବାକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ । ହୋସେନ ଅଲି ଦକ୍ଷିଣାଦେଶରେ ଅଧିକ ସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ମୋଗଲ ଓ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ସଂଘର୍ଷ ହେଲା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଉଭୟ ଶକ୍ତି ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରର ଶାହୁଙ୍କ ସହିତ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପିତ ହେଲା;—ସେହି ସନ୍ଧିରେ ମୋଗଲଗଣଙ୍କ ଅପମାନ ହାନି ହେଲା ମାତ୍ର । ହୋସେନ ଶାହୁଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନତାକୁ ସ୍ୱୀକାର କରେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଚୌଥ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ । କଥାହେଲା— ଶାହୁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଶାନ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଦାୟୀ ।

ଫିରୁଖଶିୟର ସୟଦଭ୍ରାତୃଦ୍ୱୟଙ୍କ ଯେଉଁ ଦଳମାନଙ୍କ ପ୍ରରୋଚନାରେ ହୋସେନଙ୍କୁ ସନ୍ଧି ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଏହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ସୟଦଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର କଳହ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଏବଂ ପରିଣାମରେ ସୟଦମାନେ ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ରାଜ-ବିରୁଦ୍ଧରେ ୧୭୧୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଯୁଦ୍ଧ ଘୋଷଣା କଲେ । ହୋସେନ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର, ଦଳପତି ଶାହୁଙ୍କଠାରୁ ପଞ୍ଚଦଶ ସହସ୍ର ସୈନ୍ୟ ସାହାଯ୍ୟରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପେଶୱା ବାଲାଜୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ସେନାର ଅଧିନାୟକ ପଦରେ ବରିତ ହେଲେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୭୧୩ ଅବ୍ଦରେ ହୋସେନ ସଦଳବଳରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅନାୟାସରେ ରାଜପୁରୀ ଅଧିକାର କଲେ । କିନ୍ତୁ ରାଜାନ୍ତଃପୁରରେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ, କାରଣ ରାଜା ପୂର୍ବରୁ ରାଜପୁରୀଦ୍ୱାର ରୁଦ୍ଧକରି ଅନ୍ତଃପୁରରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ରହିଥିଲେ । ତଦନନ୍ତର ସୈୟଦଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନେ ପ୍ରାଚୀର ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନ ପୂର୍ବକ ଅନ୍ତଃପୁରରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘର ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମାତ୍ର ସୈନ୍ୟମାନେ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷିଣୀ ରମଣୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରନ୍ତେ, ସେମାନେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କର ଗୁପ୍ତସ୍ଥାନ ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ତଦନ୍ତେ ସୈନ୍ୟମାନେ ମହାମହ୍ନ ଭାବରେ ରାଜାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଟାଣି ଅଣିଲେ । ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତବର୍ଗ ରାଜାଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ସେ ଚେଷ୍ଟା ବୃଥା । ସେମାନଙ୍କର ଜୀବନ ନିଜନ ଧ୍ୱନିରେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଉଠିଲା, କିନ୍ତୁ ସେ କରୁଣ ଧ୍ୱନି

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୈୟଦମାନଙ୍କର ପାଷାଣ ହୃଦୟକୁ ବିଗଳିତ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କରି ଚାରଗାରରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ । ତାହାଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ଶକ୍ତି ନଷ୍ଟ କରାଗଲା, ତାହାଙ୍କର ଅଙ୍ଗ କଷ୍ଟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ଶେଷରେ ସୈୟଦମାନେ ତାହାଙ୍କର ଅନାର୍ଯ୍ୟରେ ବିଷ ମିଶାଇ ତାହାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁବିଧାନ କରିଦେଲେ ।

ଫିରୁଖସିୟରଙ୍କ ପ୍ରତି ଯାଦୃଶ ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇ ଥିଲା, ଇତିପୂର୍ବେ କେହି ରାଜାଙ୍କପ୍ରତି ଏପରି ଅତ୍ୟାଚାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ସାହସ କରି ନ ଥିଲେ । ସୈୟଦମାନଙ୍କର ଏପରି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାରରେ ମୋଗଲରାଜ୍ୟ ନିତାନ୍ତ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଦୁର୍ବଳତା କ୍ରମଶଃ ବୃଦ୍ଧି ପାଇବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଫିରୁଖସିୟରଙ୍କ ପରେ କ୍ରମେ ରଫିଉଲ୍ ଦରଜତ୍ ଓ ରଫିଉଦ୍ଦୌଲା ଏକେ ଏକେ ମୋଗଲ ସିଂହାସନାରୂଢ଼ ହେଲେ । ସେମାନେ ନାମମାତ୍ର ରାଜା ଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତପକ୍ଷରେ ସୈୟଦ-ମାନେହିଁ ସର୍ବକ୍ଷମତାଶାଳୀ ନରପତି ଏହି କ୍ଷମତାବିଶିଷ୍ଟ ନରପତିଦ୍ୱୟ ଅଳ୍ପମାସଯାଏଁ ରାଜତ୍ୱ କରି ମୃତ୍ୟୁମୁଖରେ ପତିତ ହୁଅନ୍ତେ ମହମ୍ମଦଶାହ ସିଂହାସନାରୂଢ଼ ହେଲେ ।

ପ୍ରଜାବୃନ୍ଦଙ୍କର ସୈୟଦମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ବିରକ୍ତିର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସୈୟଦମାନେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ ଲାଗି କୃତଜ୍ଞତା ପ୍ରଦର୍ଶନାର୍ଥ ସେମାନଙ୍କୁ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅଧିକାର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହୁଅନ୍ତେ, ଦକ୍ଷିଣବାସୀମାନେ ବିଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଏବଂ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ । ଏହି ସଂଘର୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚଦଶଶତ ମରହଟ୍ଟା ନିହତ ହେଲେ । ସୈୟଦମାନେ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ଏ କ୍ଷତିପୂରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଦ୍ୱିତୀୟ ୧୭୧୯ ଅବ୍ଦର ମାର୍ଚ୍ଚ ତା ୩ ରିଖରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ସେମାନଙ୍କ-ଠାରୁ ବୋଡ଼ିଏ ସନନ୍ଦ ପାଇଲେ ; ସେହି ସନନ୍ଦରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର-ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଦକ୍ଷିଣାଭ୍ୟର ଚୌଥ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲା । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରମାନେ ସାନନ୍ଦରେ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲାବେଳେ, ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଅମ୍ବର, ମାରୱାଡ଼ ଓ ମିବାର ପ୍ରଭୃତିର ରାଜାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିତ୍ରତାସୂତ୍ର ସ୍ଥାପନ କରିଗଲେ ।

ମହମ୍ମଦଶାହ ସୈୟଦମାନଙ୍କ ପ୍ରଭୁତ୍ୱରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇ ୧୭୨୦ ଅବ୍ଦରେ କୌଶଳକ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ଦମନ କରିଦେଲେ—ହୋସେନ ହତ ଓ ଅବଦୁଲ ବନ୍ଦୀକୃତ ହେଲେ । ମହମ୍ମଦଶାହଙ୍କ ସମୟରେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍କୁଚିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ରାଜ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ର ଅରାଜକତା ଉପସ୍ଥିତ ; ହିନ୍ଦୁମାନେ ମୋଗଲ-ରାଜତ୍ୱର ଉଚ୍ଛେଦସାଧନାର୍ଥ ବଦ୍ଧପରିକର ;

* Whilst the last message was delivering, a body of Afghan soldiers mixed with some of the Vezir's slaves, had found means, from the top of the house of Nedjm-eddin-ally-quan, younger brother to the Vezir, to descend with the yard of the Imperial women's appartment, which was close to it, and which proved guarded by a number of Habshinian, Georgian and Calnur women. These being driven away, the soldiers penetrated within the gate, and fell every appartment in search of Fereksyur. At last some women too delicate to bear the tortures to which they were exposed, pointed to the place of his confinement, and the soldiers ran to him. At this sight the Emperor's mother, with his (Emperor's) consort and daughter unable to endure such a spectacle, ran to his assistance with a number of Princesses and ladies of the first rank, who having enclosed him within a circle which they formed round his person fell to prayer and entreaties. But of what avail could be those tears with a troop of soldiers? And in such a moment whose pity could they move? At last after a deal of struggle, he was disengaged from these women, dragged upon the ground, and confined in a dark small room on the top of * The Tinpowliah and all this with such outrages and such indignities as had never been offered to the Imperial person—The Seir-Mutaquherin.

* Tinpowliah ଟେପ୍ରେ ଟପ୍ରେ ଟ୍ରାଇବ୍ରା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜପୁତମାନେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟାର୍ଥ କୃତସଙ୍କଳ୍ପ । ଫଳତଃ ମର୍ହଟ୍ଟା ଶକ୍ତି ଅତିଶୟ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ମୋଗଲମାନେ ମରହଟ୍ଟା—ପ୍ରତାପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରଶକ୍ତି ଦମନାର୍ଥ ବୃଥା ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ; ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ପାରସୀକମାନେ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଦିଲ୍ଲୀ ଜୟ କଲେ । ଏଠାରେ ସେ ବୃତ୍ତାନ୍ତର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଅଯୌକ୍ତିକ ହେବ ନାହିଁ । ପାରସ୍ୟ ରାଜ ନାଦରଶାହ କାବୁଲ ଜୟ କରି ସେଠାରେ ସାତମାସ ଅବସ୍ଥାନପୂର୍ବକ ଭାରତାଭିଯାନରେ ଉଦ୍ୟୋଗୀ ହେଲେ । ମୋଗଲରାଜସଭାସ୍ଥ ଚତୁରଶ୍ରେଷ୍ଠକ 'ଅମୀର' ତାହାଙ୍କୁ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସଘାତକଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅଯୋଧ୍ୟା ନବାବ ସାଦତ ଅଲିଙ୍କ ନାମ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । (ସେ ନିଜେ ପାରସୀକ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାର୍ଥପର । କର୍ଣ୍ଣାଟ ଯୁଦ୍ଧରେ ମହମ୍ମଦଶାହ ପରାସ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ, ନାଦରଙ୍କ ସହିତ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଏକ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପିତ ହେଲା ; ସେହି ସନ୍ଧିର ଫଳରେ ନାଦରଶାହ ଦୁଇକୋଟି ମୁଦ୍ରା ସେନ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲେ । ନାଦର ଭାବିଥିଲେ, ତାହାଙ୍କର ଭାରତାକ୍ରମଣ ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇଥିବ ; ମାତ୍ର ସେ ଭାରତୀୟମାନଙ୍କୁ ତାହାଙ୍କର ଗତିରୋଧ କରିବାର ଦେଖି, ସାଦତ ଅଲି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରଣା ହେତୁରୁ ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ; ସାଦତ ଅଲି ସୁଯୋଗ ବୁଝି, ନାଦରଙ୍କ ତୃପ୍ତି ବିଧାନାର୍ଥ କହିଲେ "ଆପଣଙ୍କର ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ତୃପ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏକା ଅଯୋଧ୍ୟାରୁ ଏ ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥ ସଂଗୃହୀତ ହୋଇ ପାରେ" । ସେ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଅଳଙ୍କାରିକ ଭାଷାରେ ଦିଲ୍ଲୀର ସମୃଦ୍ଧ ବର୍ଣ୍ଣନା କରନ୍ତେ ନାଦର ନବୋତ୍ସାହରେ ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ।) ନାଦର ଜେଲ୍ଲାଲାବାଦ ଅଧିକାରାନନ୍ତର ପେଶୱାରାଭିମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ନାସିର ଖାଁ ତତ୍ରତ୍ୟ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ; ଶିକାର ଓ ଈଶ୍ୱରୋପାସନାରେ ତାହାଙ୍କର ସମୟ ଅତିବାହିତ ହେଉଥିଲା । ସେ ନାଦର ଶାହଙ୍କର ଦୁରଭିସନ୍ଧି ବୁଝିପାରି ରାଜଧାନୀରୁ ବାରମ୍ବାର ସୈନ୍ୟ-ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ; ମାତ୍ର ରାଜସଭାସ୍ଥ ଅମୀରମାନଙ୍କ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ହେତୁରୁ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ଅଗତ୍ୟା ନାସିର ଖାଁ ସ୍ୱୀୟ ସାତ ସହସ୍ର ସୈନ୍ୟଦ୍ୱାରା ଖାଇବର ଗିରିବର୍ତ୍ତ୍ମ ଅବରୋଧ କରି ରଖିଲେ ; କିନ୍ତୁ ନାଦର ବରାକ୍‌ଜୀ ପରଦାର ଶରବାଜଖାଁଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ପୁରାତନ ପଥରେ * ଖାଇବର ଅତିକ୍ରମପୂର୍ବକ ଅକସ୍ମାତ୍ ନାସିରଙ୍କ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ସାମାନ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ ଉତ୍ତାରୁ ନାସିର ପରାଜିତ ହୋଇ ଅମୃତସରଅଭିମୁଖେ ଗମନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ ।

ତଦନନ୍ତର ନାଦର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଜନପଦସମୂହ ଦମନକରି ନିର୍ବିଘ୍ନରେ ଭରତପୁର ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ, ତଦାନୀନ୍ତନ ପଞ୍ଜାବର ଶାସନ କର୍ତ୍ତା (ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂର୍ବ ପରିଚିତ) ଜାକାରିଆଖାଁ ବିଂଶତିସହସ୍ର ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସେନ ତାହାଙ୍କର ଗତିରୋଧ କରିବାକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଫଳତଃ ଜାକାରିଆଖାଁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ତଦନନ୍ତର ସେ ଦ୍ରୁତପଦରେ ରଣସ୍ଥଳ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଲାହୋରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ନଗରରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଯାବତୀୟ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏଥିର କିୟତ୍‌କ୍ଷଣ ପରେ ନାଦର ମଧ୍ୟ ଲାହୋରର ଉପକଣ୍ଠରେ ଶିବିର ସ୍ଥାପନ କଲେ । ନାଦରଙ୍କର ଭୀମପ୍ରକୃତି ଓ ଅସୀମ ବଳବୀର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ ଭାବି ଜାକାରିଆଖାଁ ନଗର ରକ୍ଷାଲାଗି ଅତିଶୟ ବ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେ ବହୁଚିନ୍ତା ପରେ ରାଜକୋଷ ଓ ସହରସ୍ଥ ଧନୀମାନଙ୍କଠାରୁ ପ୍ରଚୁର ଅର୍ଥ ଓ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଅଶ୍ୱ ହସ୍ତୀ ସଂଗ୍ରହକରି ନାଦରଙ୍କୁ ଉପଢୌକନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ଓ ତାହାଙ୍କର ବଶ୍ୟତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ଜାକାରିଆଖାଁଙ୍କର ବିନୀତ ବ୍ୟବହାର ହେତୁରୁ ସେଥର ଲାହୋର ରକ୍ଷା ପାଇଲା । ତଦନନ୍ତର ନାଦର ପଞ୍ଜାବ ଶାସନରେ ମନ ବଳାଇଲେ । ଜାକାରିଆଖାଁ ପୂର୍ବପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ରହିଲେ । ନାଦର ଶାହ, ଫରିଦ ଉଦ୍‌ଦୌଲା—ଅମୀନ ଉଦ୍‌ଦୀନଖାଁଙ୍କୁ କାଶ୍ମୀରର ସୁବାଦାର ନିଯୁକ୍ତ କରି ବହୁ ସୈନ୍ୟ ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ତାହାଙ୍କୁ କାଶ୍ମୀର ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଲାହୋରରେ ଅବସ୍ଥାନ କାଳରେ ନାଦର ସ୍ୱୀୟ ନାମରେ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଚଳନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ନବପ୍ରସ୍ତୁତ ମୁଦ୍ରାର ଏକ ପୃଷ୍ଠରେ "ଖୁଦାଦାଦ ନାଦର" ଓ

* ଏହି ପଥରେ ଚେଙ୍ଗିଜଖାଁ ଅବତରଣ କରିଥିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅପର ପୃଷ୍ଠରେ "ଲାହୋର ରାଜଧାନୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ୧୧୫୧; ଈଶ୍ୱର ତାହାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷାକରନ୍ତୁ" ଲେଖାଥିଲା *।

୧୭୩୮ ଅବ୍ଦର ଡିସେମ୍ବର ତାରିଖରେ ନାଦର ଲାହୋର ତ୍ୟାଗକରି ଦିଲ୍ଲୀ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ। ଶିଖାଚ-ହୃଦୟ ନାଦର ବିପାଶା ନଦୀତୀରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଯେଉଁ ପୈଶାଚିକ କାଣ୍ଡ ଅନୁଷ୍ଠାନ କଲେ, ସେହି ବିପାସାହିଁ ଅଜି କଳ କଳ ନାଦରେ ଭୀଷଣ ଓଜସ୍ୱିନୀ ଗୌରବହୃଦୟ କମ୍ପନକାରୀ ଭାଷାରେ ସାକ୍ଷ ଦେଇଅଛି— ପେଶୋୱାରଠାରୁ ଲାହୋର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କାଳରେ ସେ ସହସ୍ରାଧିକ ଦିଲ୍ଲୀ ସଙ୍ଗରେ ଆଣିଥିଲେ । ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକଙ୍କୁ ଅହାରଦି ଯୋଗାଇବା ବ୍ୟୟସାଧ୍ୟ ମନେକରି, ସେମାନଙ୍କୁ ନୃଶଂସଭାବରେ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ସ୍ୱୀୟ ସୈନ୍ୟ-ମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ସେ ନିଷ୍ଠୁରାଦେଶ ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଧନ୍ୟ, ରାଜ୍ୟଲିପ୍ସା ; ମହାମୂଲ୍ୟ ମାନବ ଜୀବନ କି ଏତେ ଛାର ବସ୍ତୁ ? †

ଏହି ସମୟରେ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱର ମହମ୍ମଦଶାହ ନାଦରଙ୍କ ଗତିରୋଧ କରିବା ଲାଗି ସସୈନ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । କର୍ଣ୍ଣାଲ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଉଭୟପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ତୁମୁଳ ସଂଗ୍ରାମ ହେଲା । ସେଥିରେ ଦଶସହସ୍ରାଧିକ ମୋଗଲ ସେନା ନିହତ ଓ ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ମୋଗଲ ରାଜ ପରାସ୍ତ ହେବାର ତିନିଦିନ ପରେ କତିପୟ ଅମୀରଙ୍କ ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ନାଦରଙ୍କ ଶିବିରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ, ସେଠାରେ ଯେଉଁ ସନ୍ଧିର ପ୍ରସ୍ତାବ ହେଲା ସେଥିରେ ନାଦରଶାହ କହିଲେ, ମହମ୍ମଦଶାହ ଯେବେ ତାହାଙ୍କର ଭାରତାଧିକାରରେ ସମସ୍ତ ବ୍ୟୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ସେ ଭାରତକୁ ସ୍ୱାଧିକାର ଭୁକ୍ତ କରିବେ ନାହିଁ । ମୋଗଲଗଣ ଏଥିରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ।

ଭାବୀ ନରପତି ଦିଲ୍ଲୀ ଯାତ୍ରା କରି ତତ୍ରତ୍ୟ ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନାଦର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱପ୍ନପୂରଣ ସ୍ୱରୂପ ଏକ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ; ମହମ୍ମଦଶାହ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଗଚ୍ଛିତକୋଷ ଶୂନ୍ୟ କରି ତାହାଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂରଣ କଲେ । ଅମୀରମାନେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ନାଦରଙ୍କୁ ଏକଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା ଉପହାର ଦେଇଥିଲେ । ନାଦର ଅତ୍ୟଳ୍ପ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରିମ ଅର୍ଥ ଲାଭ କରି, ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବହୁକାଳର ବେତନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ନାଦର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ ଯେ, ମୋଗଲରାଜଙ୍କ ପ୍ରଜାବର୍ଗଙ୍କ ଉପରେ ସେମାନେ କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଏ ଆଦେଶ ଅବଜ୍ଞାକାରୀ ନାଦର ଓ ଗ୍ରେ ଛେଦନ ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେବ ।

ନାଦର ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟ ପାରସ୍ୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲୀର ନଗରରକ୍ଷୀ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ସେ ଯେଉଁଦିନ ଦିଲ୍ଲୀ ଆଗମନ କଲେ, ସେହିଦିନ ମୁସଲମାନ-ମାନଙ୍କର 'ଇଦ' ପର୍ବ । ଉକ୍ତ ଉପଲକ୍ଷେ ଦିଲ୍ଲୀ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରେ ପାରସ୍ୟରାଜଙ୍କ ସକାଶେ 'ଖୋତବା' ପଠିତ ହେଲା । ପରଦିନ ନାଦରଙ୍କର ଜନୈକ ସୈନ୍ୟର ଅକାଳମୃତ୍ୟୁକାରିତା ହେତୁ ସମଗ୍ର ଦିଲ୍ଲୀ ରାଜଧାନୀରେ ପୈଶାଚିକ ତାଣ୍ଡବ ଲୀଳା ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଇଦର ପରଦିନ ଜନୈକ ସୈନ୍ୟ ବଜାରକୁ ଯାଇ ଜନୈକ ଦୋକାନୀଠାରୁ କଳପର୍ଦ୍ଦା କେତେଗୁଡ଼ିଏ କପୋତ କିଣିଲା । ଏଥିରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କଳହ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ସେହି ଦୋକାନ ସର୍ବ ଘୋଷଣା କରିଦେଲା ଯେ, ନାଦରଶାହ ଦିଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କ ପ୍ରାଣ ହରଣ କରିବାଲାଗି ତାଙ୍କର ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଦିଲ୍ଲୀବାସୀ ଏ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ଭୀତ ହୋଇ ଉଠିଲେ ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜନରବ ଉଠିଲା ଯେ, ନାଦରଙ୍କ ସହିତ ଇଦଲୀଳା ସମ୍ବରଣ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏଥିରେ ଦିଲ୍ଲୀ-

* He (Nadir) struck a gold coin at Lahore on the obverse of which was the inscription ... ... "Nadir, the Sultan," and on the reverse ... ... Struck at the capital of Lahore, 1151; May God preserve his reign!" Latif's The Punjab, p 202. ଏହାର ଅର୍ଥ—"ନାଦର ଦିଲ୍ଲୀ ସୁଲତାନ" । ଅପର ପୃଷ୍ଠରେ—"ଲାହୋର ରାଜଧାନୀରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ୧୧୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ଈଶ୍ୱର ତାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।"

† On the bank of the Bias, the tyrant ordered one thousand and seven State prisoners from Peswar to Lahore, to be inhumanly put to death. The order was promptly executed. —Latif.

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାସୀମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ପାରସିକ ସେନାଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାତିରେ ଏ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ଅର୍ଦ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ନାଦିର ସେ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣି ସ୍ୱୀୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଗୃହକଲାଗି ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ ମାତ୍ର ; ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ, ଦିଲ୍ଲୀ-ବାସୀଙ୍କର ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ତାହାଙ୍କର ଅଭିପ୍ରେତ ନୁହେଁ, କେବଳ ଘଟନାଚକ୍ରରେ ପଡ଼ି ସେ ତାହା କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଦିନ ପାରସ୍ୟ ସେନା କୌଣସି ଉପଦ୍ରବ ନ କରି କେବଳ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ନାଦିର ଦିଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାଲାଗି ଅତ୍ୟାଡ଼ମ୍ବରପୂର୍ବକ ଗୁଣ୍ଡାଚଉକଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଦିଲ୍ଲୀବାସୀମାନେ ଶାନ୍ତ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ତଦନନ୍ତର ନାଦିର 'ଉସନଉଦ୍ଦୌଲା ନାମକ' ନବନିର୍ମିତ ମସ୍‌ଜିଦ୍‌ରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଜନୈକ ନଗରବାସୀ ତାଙ୍କପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଗୋଟିଏ ଗୋଲି ନିକ୍ଷେପ କଲା । ସେ ଗୋଲି ତାଙ୍କ ଉପରେ ନ ପଡ଼ି ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଗୋଟିଏ ଅନୁଚର ଉପରେ ପଡ଼ିବାରୁ, ସେ ନାଦିରଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ସହସା ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲା । ଏ ଭୀଷଣ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖି ନାଦିରଙ୍କର ଜିଘାଂସା ବଳବତୀ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ଦିଲ୍ଲୀବାସୀମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ଲାଗି କୋଷୋନ୍ମୁକ୍ତ ଅସି ହସ୍ତରେ ସ୍ୱୀୟ ପାରସିକ ସେନାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । କ୍ରୋଧୋନ୍ମତ୍ତ ପାରସ୍ୟସେନାଗଣ ବାଳବୃଦ୍ଧବନିତା ନିର୍ବିଶେଷରେ ଦିଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କୁ ନୃଶଂସ ଭାବରେ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଭୀମ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ନବଘଣ୍ଟା ବ୍ୟାପି ରହିଥିଲା । ତଦନନ୍ତର ମୋଗଲରାଜ ସମ୍ଭ୍ରମେ ନାଦିରଙ୍କ ନିକଟରେ କ୍ଷମା ଭିକ୍ଷା କରିବାରୁ, ନାଦିର ସ୍ୱୀୟ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ କ୍ଷାନ୍ତ ହେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ଯେଉଁ ମୋଗଲ ଅମୀରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି, ସେମାନେ ଏହି କାଣ୍ଡର ଅଧିନାୟକ ବୋଲି, ତାହାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ଜନ୍ମିଲା, ନିର୍ବିଚାରରେ ସେମାନଙ୍କର ଶିରଶ୍ଛେଦନ କରାଗଲା । ଏଥିର କିୟତ୍‌କ୍ଷଣ ପରେ ଦିଲ୍ଲୀ-ନଗରର ସମସ୍ତ ଦ୍ୱାର ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ, ଲୁଣ୍ଠନ କାର୍ଯ୍ୟ ଆରବ୍ଧ ହେଲା । ରାଜକୋଷ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦିଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କ ଗୃହ ଲୁଣ୍ଠିତ ହେଲା ; ଅର୍ଥ ଲାଭ ଦିଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କୁ ଯେଉଁ କଷ୍ଟ ଦିଆଗଲା, ତାହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ସେହି ସର୍ବଲୋକ ଚକ୍ଷୁ ଭଗବାନ ! ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ମଧ୍ୟରେ ସାତଶତ ଦିଲ୍ଲୀବାସୀଙ୍କ ନାସା କର୍ଣ୍ଣ ଛେଦିତ ହେଲା । ଧନ୍ୟ ନାଦିର ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ରାଜ୍ୟଲିପ୍ସା ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ !

ଏହି ଲୁଣ୍ଠନ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ ନାଦିର ମହମ୍ମଦ ଶାହଙ୍କୁ ଦିଲ୍ଲୀସିଂହାସନରେ ବସାଇ ତାଙ୍କ ମସ୍ତକରେ ରାଜମୁକୁଟ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ । ମହମ୍ମଦ ସାହ ନାଦିରଙ୍କର କରଦ ରାଜାରୂପେ ରାଜ୍ୟ ଶାସନ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକାର କଲେ ।

ନାଦିର ପଞ୍ଜାବ ଓ କାବୁଲକୁ ପାରସ୍ୟରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ କରି ନେଲେ । ତଦନନ୍ତର କୋହିନୁର ଓ ମୟୂର ସିଂହାସନ ସହିତ ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲେ । ସେ ସ୍ୱଦେଶକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଲା ବେଳେ, ଜାକାରିଆଖାଁଙ୍କୁ ଏକ କୋଟି ମୁଦ୍ରା ଦେବାକୁ ଲେଖିଥିଲେ । ଜାକାରିଆଖାଁ ଲାହୋର ରକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ତତ୍ରତ୍ୟ ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାର କରି ଏକ କୋଟି ମୁଦ୍ରା ସଂଗ୍ରହପୂର୍ବକ ନାଦିରଙ୍କ ସନ୍ତୋଷ ବିଧାନାର୍ଥ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ନାଦିର ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଜାକାରିଆଖାଁଙ୍କୁ ମୁଲତାନର ମଧ୍ୟ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ତଥା ହେଲା, ଜାକାରିଆଖାଁ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଏହି ପ୍ରଦେଶର କର ସ୍ୱରୂପ ବିଂଶତି ଲକ୍ଷ ମୁଦ୍ରା ପାରସ୍ୟରାଜଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ନାଦିର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କାଳରେ ସିନ୍ଧୁ ପ୍ରଦେଶ ଜୟ କରିଥିଲେ ।

ନାଦିରଶାହ ଭାରତରେ ତିନିମାସ ମାତ୍ର ଅବସ୍ଥାନ କରି ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟକୁ ଛାରଖାର କରି ପକାଇଲେ । ତାହାଙ୍କର ଆକ୍ରମଣର ଫଳରେ ମୋଗଲବଂଶକୋଷ କମର୍ଦ୍ଦକଶୂନ୍ୟ ହେଲା ; ମୋଗଲରାଜ୍ୟ ନାମମାତ୍ର ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ରହିଲା । ଏହି ସମୟଠାରୁ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଧ୍ୱଂସାଭିମୁଖୀ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ନାଦିରଙ୍କର ଭାରତ ତ୍ୟାଗ ଉତ୍ତାରୁ ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଦିଲ୍ଲୀ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କତିପୟ ଜିଲ୍ଲାରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ରହିଲା ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସିନ୍ଧୁର ପଶ୍ଚିମଭାଗସ୍ଥିତ ସମସ୍ତ ଭୂଖଣ୍ଡ ପାରସ୍ୟରାଜଙ୍କ ଅଧିକୃତ ହୋଇଥିଲା । ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟରେ ମୋଗଲରାଜ୍ୟ କପୋଳକଳ୍ପିତ ବୋଲି ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇଥିଲା । କର୍ଣ୍ଣାଟର ନବାବ ମୋଗଲ-ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ ;

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ଅନେକାଂଶ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଶକ୍ତି ଓ ନିଜାମ ଅପଣା ଅପଣା ମଧ୍ୟରେ ଭାଗ କରି ନେଇଥିଲେ । ଇତିପୂର୍ବରୁ ଟେକ୍ସଟ ଓ ମାଲବ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟମାନଙ୍କ ବର୍ତ୍ତୁକ ଅଧିକୃତ ହୋଇଥିଲା ; ତଜ୍ଜନିତ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ଦୁର୍ବଳ ହୋଇ ଥିବା, କେବେବେଳେ ମୋଗଲ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କେବେବେଳେ ବା ଅସ୍ୱୀକାର କରୁଥିଲେ । ଅଯୋଧ୍ୟା ଓ ବଙ୍ଗର ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନେ ସ୍ୱୀୟ ସ୍ୱୀୟ ପଦବୀ ବଂଶଗତ କରି ନେଇ କେବଳ ନାମତଃ ମୋଗଲଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ଦକ୍ଷୀର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସିଖମାନେ ପଞ୍ଜାବରେ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ଦକ୍ଷୀ ଓ ଅଗ୍ରା ପ୍ରଦେଶରେ ବୁନ୍ଦେଲଖଣ୍ଡରେ ବୋହିଲା ଅଫଗାନମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଗ୍ରାର ଅନତିଦୂରରେ ଜାଟଂଶୀୟମାନେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟର ମୂଳଭିତ୍ତି ପତ୍ତନ କରି ପୁନର୍ବାର ହିନ୍ଦୁ ଶକ୍ତି ଜାଗ୍ରତ କରିଲେ ।

ଏହିପରି ଧ୍ୱଂସପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ସୁବା ଅନ୍ତର ଦ୍ୱାଚତ୍ୱାରିଂଶତ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋଗଲଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ରହିଲା ; ତଦନନ୍ତର ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୭୫୧ ଅବ୍ଦରେ ପାଣିପଥ ଯୁଦ୍ଧ ଉତ୍ତାରୁ ତାହାର ଛାୟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଗଲା । କିନ୍ତୁ ୧୮୫୭ ଅବ୍ଦ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେଉଁ ମୋଗଲମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣାଯାଏ, ତାହା କେବଳ 'କଥା ମାତ୍ର' । ୧୭୫୧ ଅବ୍ଦ ଉତ୍ତାରୁ ସେମାନେ ଏକାବେଳକେ କ୍ଷମତାଚ୍ୟୁତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ଭାରତରେ ନୂତନ ଶକ୍ତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହେଲା । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଅଗ୍ରବାଳ ।

ଲିପିସଂସ୍କାରର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ।

ଥରେ ଥରେ ବହୁ କେଉଁଥରେ ନାହିଁ ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମଦିଗରୁ ଆକାଶରେ ମେଘ ଉଠିଆସି ବର୍ଷାହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମନେ କରୁ କରୁ ଆରମ୍ଭରେ ଟାଣ ବୃଷ୍ଟି ହେଲା ପ୍ରାୟ ଦକ୍ଷିଣ ଭାରତରୁ 'ଆଗ' ଲିପିସଂସ୍କାର କଥା ପକାନ୍ତେ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାହା ଲାଗି ରହିଥିବା ଦେଖି ଅନେକେ ଅବାକ୍ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଆଜ ଦେଶର ଶକ୍ତି ଓ ସମୟ ଅକାରଣ ବ୍ୟୟିତ ହେବା ଦେଖି ମୁଁ ହାସ୍ୟ ସମ୍ବରଣ କରି ନ ପାରି ଅବାକ୍ ହୋଇଅଛି । ଉତ୍ତର କୋଣରୁ ବାଲେଶ୍ୱର ସମ୍ବାଦପତ୍ରରେ ବେଳ ଜାତି ଯୁଦ୍ଧରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଦ୍ରୁତ ଗତିରେ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଭାରତରେ ବୀର ଜନ୍ମର ଅଭାବ ନ ଥିବାରୁ ଏବେ ମଧ୍ୟ ବୀରଭୂମିରେ ବୀର ଥିବା ଦେଖି ମନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ହୋଇଅଛି । ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରୁ ପାଞ୍ଚଭ୍ୟ ନୂତନ ଗୋଟାଏ ବାଣ୍ଡ ନ କରେ ଚଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ଟିକିଏ ଚଳ ହେଲା ପରି ବ୍ୟୋଜ୍ଞି ବଲରୁ ଅନ୍ଦର ଉତ୍ତରରୁ ବାର୍ତ୍ତା ଆସି ଅବଗତ ହେଲେ । ନୂତନ ବାର୍ତ୍ତା ଯେଉଁଠାରୁ ବାହାର ଥିଲା ସେହି ଦେଶରୁ ବାର୍ତ୍ତା ବାହାର ନନ୍ଦଙ୍କ କଥା ବହି ଅନନ୍ଦରେ ଗଦ ଗଦ ହେଲେ । ମୁଁ ମନେକଲି ବା ଲିଖିଥା ଏହି ଅନନ୍ଦରେ ଶେଷ ହେବ ମାତ୍ର ଦିନ୍ଦୋରୁ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେ କଥା ଧରି ବସିଥିବାରୁ ମନେ ହେଉଅଛି ଏ ସଂସ୍କାର ଯୁଗରେ ସଂସ୍କାରଟାଏ ନ କରେ ନ ଚଳେ । ଏଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜିତିବ ତାହା ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଗୋଚର ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଲିପି ଈଶ୍ୱର ଉଅଇ ଅଛନ୍ତି ତହିଁର ସଂସ୍କାର ହେବା ବିଷୟ ଅବଗତ ହୋଇ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଯେ କୌତୁକ ବଢ଼ିଥିବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ କଥା ପକାଇ ଲିପି ସଂସ୍କାରରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଟଣାଟଣି କରି ଆଣିବା ଶୁଣି ଅନେକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେବେ ମାତ୍ର ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେବାର କଥା ନାହିଁ । ବେଦର ଏକାନ୍ତ ପକ୍ଷପାତୀ ବୋଲି ମୋର ଦୁର୍ନାମ ଅଛି । କୌଣସି କଥା ପଡ଼ିଲା ବେଳେ ପ୍ରକୃତରେ ମୁଁ କଥାଟା ବେଦରେ ଅଛି କି ନାହିଁ ଓ ବେଦ କି ବୋଲି ଅଛି ଦେଖିବାକୁ ଯାଏଁ । ଏ ଗୋଟାଏ ଅଭ୍ୟାସର ଦୋଷ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ବେଦରେ ଯାହା ଅଛି ମୋ ମତରେ ତାହା ସତ୍ୟ ଏବଂ ବେଦର ଗାଥା ଋଷିମାନଙ୍କ ବାଣୀରେ ଚିରକାଳ ସତ୍ୟ ରୂପେ ବିରାଜିତ ଥିବା ବେଦ ଗୋଲଙ୍କ ମାନଙ୍କେ ଯଦି ଯଦି ଅଣ ଅଣ ଶ୍ରୁତିଧର ପାଠକେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ । ଅତ ବିଷୟରେ ଅତି ସାବଧାନତା ସହିତ ହ୍ରସ୍ୱ ଦୀର୍ଘ ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ସ୍ୱରକ୍ରମ ଯେଉଁ ମହାତ୍ମାନ ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି ଲିପିସଂସ୍କାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନେ ତାହାକୁ ଛୁଇଁ ଯେଉଁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ଲେଖିବେ ଥରେ ବୁଝନ୍ତୁ ମାତ୍ର ସର୍ବୋ ମନେ ରଖିବେ ଯେପରି ଦଣ୍ଡ ଗଢ଼ୁ ଗଢ଼ୁ ମାଟିଢ଼ ନ ଟେଡ଼ନ୍ତି । ଅତି ପୁରାତନ କାଳରୁ ଯେଉଁ ଲିପି ଈଶ୍ୱର ଦତ୍ତ ବେଦରେ ଚଳି ଆସିଅଛି ମୋ ମତରେ ତାହା ସର୍ବଦା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ତହିଁର ସମ୍ଭାରର ପ୍ରସାରୀ ହେବା ଅନୁଚିତ ଓ ଅସାଧ୍ୟ । ଈଶ୍ୱର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷା ଦେଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ଭାଷାରୁ ଅକ୍ଷର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ସଂସ୍କୃତଭାଷା ଯେମନ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସଂସ୍କୃତ ଅକ୍ଷର ମଧ୍ୟ ତେମନ୍ତ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ । ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅକ୍ଷରମାଳାରୁ କେତେଗୋଟା ଅକ୍ଷର କାଟିଦେବା ତହିଁର ଶୋଭା ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ନଷ୍ଟ କରି ଦେବା ଭଲ ଆଜ୍ଞେ ନୁହେ । ସ୍ୱରବର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗରେ ମାତ୍ରା ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ଯୋଗରେ ଯୁକ୍ତାକ୍ଷର କାଟିଦେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେ ହରବରରେ ପଡ଼ିବୁଁ ଏହା କେହି ଅସ୍ୱୀକାର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଇଂରାଜୀ ଚଳୁଥିବା ଯୁଗରେ ଭାରତବର୍ଷର ଲୋକେ ଇଂରାଜୀର ଲିପିମାଳା ଦେଖି ସ୍ୱଭାବତଃ ସଂସ୍କୃତ ସଙ୍ଗେ ତୁଳିବାକୁ ଯାଇ ଚମତ୍କୃତ ପଡ଼ିବେ । ୨୬ ଗୋଟା ଅକ୍ଷରରେ ସ୍ୱର ଓ ବ୍ୟଞ୍ଜନବର୍ଣ୍ଣ ତଥା ମାତ୍ରା ଓ ଯୁକ୍ତାକ୍ଷରଗୁଡ଼ିକ ଏକତ୍ରିତ କରିଦେବା ହେତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହା ବାହିଁବ କରି ଧନ୍ୟ ନ ହେବୁଁ ଏମନ୍ତ ଗୋଟାଏ ଭାବ ମନରେ ଜାତ ହୋଇପାରେ, ମାତ୍ର ତହିଁକି ନ ବୁଝି ନ ଶୁଣି ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାକୁ ଗଲେ ଅକାରଣ ବ୍ୟସ୍ତତାରେ ପଡ଼ିବା ବିନା ଅନ୍ୟ କିଛି ଲାଭ ନାହିଁ ।

ସଂସ୍କୃତ ଯେପରି ଭାରତବର୍ଷର ଗୌରବ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମନୁଷ୍ୟତା ସଭ୍ୟତା ବିବେକପଣ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବହିବାକୁ ଗଲେ ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାର ନିଦର୍ଶନ ଦେଖାଇବା ଭଲ ବାଟ ନାହିଁ ; କାରଣ ଯାହା କିଛି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି ତାହା ସେହି ସଂସ୍କୃତଭାଷା । ଜର୍ମାନୀ, ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଅମେରିକା ପ୍ରଭୃତିରେ ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକେ ସଂସ୍କୃତ ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଦେଖି ଚମତ୍କୃତ ପଡ଼ୁଅଛନ୍ତି । ଭାଷା ଯେମନ୍ତ ସୁଲଳିତ ଲିପିମାଳା ମଧ୍ୟ ସୁନିୟମିତ । ୨୬ଟା ଅକ୍ଷରରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଯେଉଁ କରି ଇଂରାଜମାନେ ଯେଉଁ କୌଶଳ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ଅତୀବ ଚମତ୍କାର ହେଲେହେଁ ତହିଁରେ ତ ନାହିଁ ଏବଂ ଥ, ଦ, ଓ ସ ପ୍ରଭୃତି ସକାଶେ ଦୁଇ ଅକ୍ଷର ଯୋଡ଼ିବାକୁ ପଡ଼େ ଇତ୍ୟାଦି । ଗୋଟିଏ ଅକ୍ଷର ଉଚ୍ଚାରଣ କରିବାକୁ ଗୋଟିକରୁ ଅଧିକ ଅକ୍ଷର ଯୋଡ଼ିବା ବାହାଦୁରୀର କଥା ନୁହେ । ସ୍ୱର ଉଚ୍ଚାରଣ ଯେମନ୍ତ ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ହେଲା ତେମନ୍ତ ଅଳ୍ପ ସ୍ଥାନରେ ସଂସ୍କୃତର ସର୍ବୋତ୍ତମ ଲିପି ପ୍ରଣାଳୀ ଯୋଗେ ଲେଖାଗଲା । ମାତ୍ର ଇଂରାଜୀରେ ତାହାକୁ *scru*, *Scroo* ଅଥବା *Screw* ଲେଖିବା ଭଲ ଅନ୍ୟ ଉପାୟ ନାହିଁ ଅଥଚ ଠିକ ଉଚ୍ଚାରଣ କରାଯି ପାରିବ ହେଲା ନାହିଁ । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଅକ୍ଷର ଯୋଡ଼ା ଯାଇ ସମୟ ଓ ସ୍ଥାନ-ବ୍ୟୟ ହେଲା ଅଥଚ ଅଭିଳଷିତ ଫଳ ଲାଭ ହେଲା ନାହିଁ । ସେହି ୨୬ଟା ଅକ୍ଷର ଦେଖି ଓ ତହିଁରେ ଟାଇପ ଲେଖା ଅଥବା କମ୍ପୋଜ ବା ଛାପା କରିବା କିମ୍ବା ତାର ବାର୍ତ୍ତାଦି ପଠାଇବାର ସୁବିଧାରେ ଅନେକେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ମୋ ମତରେ ସେ ସୁବିଧା ସଂସ୍କୃତଭାଷା ଯୋଗେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାତ୍ରାରେ ହୋଇ ପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ମନ ନ ଭୁଲାଇ ଭାଲ ସହିତରେ ଉପଚିକିତ୍ସା ଦେଖି ଭୋଳ ହୋଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯାହା ଅଛି ତାହାକୁ ନିନ୍ଦା କରିବା, ତାହା ସଂସ୍କାର କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟମ ଲଗାଇବା ଏବଂ ସେ ଉଦ୍ୟମରେ ଅପେ ଲଣ୍ଡଲଣ୍ଡ ହୋଇ ପରକୁ ଲଣ୍ଡଲଣ୍ଡ କରି ଅଣ୍ଟାନ୍ତି ଛାଡ଼ି ପଡ଼ିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ଇଂରାଜଙ୍କ ଅମଳଦାଣ୍ଡରେ ଇଂରାଜୀର ଚର୍ଚ୍ଚା ଅଧିକ । ଅନେକ ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଲେଖା ପଢ଼ା ଓ ନକଲ ବା ପ୍ରତିଲିପି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଏ । ଇଂରାଜୀଭାଷାର ନକଲ ଉଚ୍ଚାରଣ ସକାଶେ ଟାଇପ କଳର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ଆଗେ କହିଅଛି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଲିପିମାଳା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ତହିଁର ଟାଇପ କଳ ମଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଲିପିମାଳା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲିପିମାଳାରେ ଯେଉଁ ଟାଇପ କଳ ହେବ ତାହା ମଧ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ସେଥିର ଆବଶ୍ୟକ ପ୍ରୟୋଜନ ହେଲେ ହୋଇପାରେ । ଉନ୍ନତ-ଶୀଳ ଯୁଗରେ ସବୁ ଉନ୍ନତ ଅଡ଼ୁକୁ ଯାଉଅଛି । ତେବେ ଯେଉଁ କଳ ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ଗଣା ଯାଉ ଥିଲା ଅଜି ତହିଁକଳ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟରେ କଳ ଦେଖି ଲୋକେ ଅତ୍ୟା-ଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହେଉଅଛନ୍ତି ଏବଂ ପୂର୍ବ କଳକୁ ଉପହାସ କରୁଅଛନ୍ତି । ଲାଗି ପଡ଼ିଲେ ଅକ୍ଷର ମାତ୍ରା ଓ ଯୁକ୍ତାକ୍ଷର ସକଳଦେଖି ସୁନ୍ଦର କଳଟିଏ ହୋଇପାରେ ମାତ୍ର ତହିଁର ପ୍ରୟୋଜନବତ୍ତା ନ ଥିବା ସ୍ଥଳେ କେ କାହିଁକି ତହିଁରେ ମନ ଚଳାଇବ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏବଂ ବନାଇବେ ସୁବା ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । କଳତ ନାନାପ୍ରକାର ଅଛି, ତେବେ ହରିଦ୍ୱାରର ଗୁରୁକୁଳରେ ଯୁକ୍ତ-ପ୍ରଦେଶର ମାନ୍ୟବର ଗ୍ରେଣ୍ଟ ସାହେବ ସେଠା ବାଳକମାନଙ୍କ ଉଦ୍ଭାବିତ ପ୍ରଣାଳୀ ଉଠାଇବାର କଳ ଦେଖି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ତହିଁର ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବେ ? କଥା ଏହି ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ କିଛିବୋଧେ ପୂର୍ତ୍ତିଲାଭ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ସହଜରେ କାଟିଛିଟି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଭଲପାଉଁ । ଏହା 'ଅଲ୍ପଦ୍ୟ ହେତୋର୍ବହୁ-ହାତୁମିଚ୍ଛନ୍' ମତ ଏବଂ ତହିଁରେ ଆଦୌ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ ନାହିଁ । ତପରେ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେରଣ କଥା ଦେଖାଯାଉ । ଇଂରେଜିରେ ୨୬ଟା ଅକ୍ଷର ଥିବାରୁ ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେରଣ ସହଜରେ ହୁଏ ବୋଲି କଥା ଉଠିଅଛି । ବାର୍ତ୍ତା ପ୍ରେରଣ ଭାବ ଦେଖିବାକୁ ଗଲେ ଶବ୍ଦ ନିୟମଦ୍ୱାରା କରି ଯାଇଥିବା ଦେଖାଯାଏ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଦୁଇ ବା ତତୋଧିକ ଶବ୍ଦ ଓ ତହିଁର ବିଭେଦରେ ଅକ୍ଷର ବୋଧହୁଏ । ତାରଦ୍ୱାରାରେ ଗୋଟାକୁ ଗୋଟା ଅକ୍ଷର ଏକସ୍ଥାନରୁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଯାଏ ନାହିଁ ! ଯେବେ ଶବ୍ଦ ନିୟମଦ୍ୱାରା ଅକ୍ଷର ବା କଥା ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂରେଜିରେ ଏ, ବି, ଅଇ, ଇଉ ଏବଂ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାଷାରେ କ, ଣ, ଅମ୍ଭେ, ତୁମ୍ଭେ ଇତ୍ୟାଦି ପଠାଯାଏ ତେବେ ଶବ୍ଦ ନିୟମ କଲେ ଅକ୍ଷର ଯାହା ସମ୍ବାଦର ସମୁଦାୟ ଚଳିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଇଂରାଜୀରେ ଉଦ୍ଭାବିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଓ ସଂସ୍କୃତ ବା ତତ୍କାଳ ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଯାହା ଉଦ୍ଭାବିତ ହେବ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ପୂର୍ବେ ଭାରତରେ ଚାରି ବାର୍ତ୍ତା ଥିଲା ଏବଂ ବେଦରେ ଚାରି ବାର୍ତ୍ତାର ମନ୍ତ୍ରମାନ ଅଛି । ଯାହା ଥିଲା ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯାହା ପାଇଅଛୁଁ ତାହା ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ସମ୍ଭବତ ଚେଷ୍ଟାଦ୍ୱାରା ଯାହା ପାଇବୁଁ ତାହା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ଦେଶର ବା ଜାତିର ଚେଷ୍ଟା ସେହି ଆଡ଼କୁ ନିୟମିତ ହେବା ଉଚିତ ।

ଅତଏବ ଛାପାଖାନାର କମ୍ପୋଜ ବା ଅକ୍ଷର ପତ୍ତନ ୨୬ଟା ଅକ୍ଷରରେ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀ ଥିଲା ତାହାକୁ ଧରି ସମ୍ବାଦ ବା ଦେଶୀୟ ଭାଷାର ଅକ୍ଷର ପତ୍ତନ ସକାଶେ ପ୍ରଣାଳୀ ହୋଇଅଛି । ପୂର୍ବଟି ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲିପିମାଳିକାର ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ, ଦ୍ୱିତୀୟଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଲିପିମାଳିକାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧିକ । ଟିକିଏ ଶର୍ତ୍ତା ବା ପରିଶ୍ରମ ଅଧିକ ପଡ଼ିଲା ବୋଲି ହଟିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ବିନା ପରିଶ୍ରମରେ ଦେଖିଲେ ଲାଭ ହୁଏ ନାହିଁ ଅଥବା ସାଗରରୁ ମୁକ୍ତା ମିଳେ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀରେ ଭଲ କାର୍ଯ୍ୟ କିଛିହିଁ ଅସାଧ୍ୟ ନୁହେ—ଉଦ୍ୟମ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଅଧ୍ୟବସାୟ ସେଥିପାଇଁ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ମନ୍ଦିରଟିଏ ଗଢ଼ିବାକୁ ସର୍ବଦା ଚେଷ୍ଟା କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ହେଉଛି ବୋଲେ ?

ଉପରଲିଖିତ ଯୁକ୍ତିମାନଙ୍କରୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉଠିଥିବା କାର୍ଯ୍ୟକାରିତାର ଆପତ୍ତି ଖଣ୍ଡିତ ହେଉଅଛି । ଅବଶ୍ୟ ମୋର ଅଳ୍ପ ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ମୁ ଲେଖିଲି । ପାଠକମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ଅବୋଧ ହେଲେ ସେମାନେ କ୍ଷମା କରି ଯୁକ୍ତି ଲୋଡ଼ିବେ—ଚଳିବେ ନାହିଁ । କାରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏପରି ସମୟ ହୋଇଅଛି ଯେ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁକ୍ତିଟିଏ ପ୍ରକାଶ କଲା ମାତ୍ରକେ ବିଦ୍ୱେଷଭାବର ଅବେଶ ହୁଏ । କେହି ବିଦ୍ରୂପ କଲେ ତାହାକୁ ବିଚକ୍ଷଣତା ସହିତ ନ କହାଇ ଜଣ ସହ ବିଦ୍ୱେଷ ଭାବର ଅବତାରଣାପୂର୍ବକ ଗାଳିଦେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା । ଏହା କଲେ କଥା କେବେ ମୀମାଂସିତ ହୁଏ ନାହିଁ କି ହେବ ନାହିଁ । ଦେଶଲୋକେ ଅକାରଣ ଅକଥାରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥିବା ସମୟରେ ମୁ କିଛି କହି ମୋର ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବା ଉଚିତ ବିବେଚନା ନ କରେଁ, ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ଅନେକ ଭାଇଙ୍କର ଅନେକ ସମୟ ନଷ୍ଟ ହେବାଦ୍ୱାରା ଦେଶର ସମୟ ନଷ୍ଟ ହେଉଅଛି ତେତେବେଳେ ତାହାକୁ ବିଚାରରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଯାଇ ଆପଣାର କିଛି ସମୟ ନଷ୍ଟ କରିବା ଅଭିବ ଯୁକ୍ତିସିଦ୍ଧ । ମୁ ଏହି ହେତୁରୁ ଉପରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ବ୍ୟକ୍ତ କଲି । ଗରିବ ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଲୋକ ଉପରେ ବିଗିଲେ ମୁ ଦରିଯିବି ।

ହଁ, ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ରହିଗଲା—ତାହା ଏକ ଲିପି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଟାଏ ଏ ଭଲ ତର୍କ ଉଠିଅଛି ଯେ ଭାରତ-ବର୍ଷରେ ଅନେକ ଭାଷାରେ ଅନେକ ଅକ୍ଷର ଚଳୁଥିବାବେଳେ ଗୋଟାଏ ଅକ୍ଷର ସବୁ ଭାଷାରେ ଚଳାଇଲେ ବଳ ହେବ । ଅନେକ ଭାଷା ଥିବା ସ୍ଥଳେ ଅନେକ ଅକ୍ଷର ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ଭାଷାର ଯେହି ଅକ୍ଷର ଥିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଯଦି ସମସ୍ତେ ଆପଣା ଆପଣା ଭାଷା ଛାଡ଼ି ଏକ ଭାଷା ଅର୍ଥାତ୍ ସଂସ୍କୃତ ବା ହିନ୍ଦୀର ଆଦର କରନ୍ତେ ତେବେ କଥା ନ ଥିଲା । ମାତ୍ର

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଙ୍ଗାଳୀମାନେ ବଙ୍ଗଳା, ଓଡ଼ିଆମାନେ ଓଡ଼ିଆ, ତେଲଙ୍ଗା-ମାନେ ତେଲୁଗୁ, ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀମାନେ ମରହଟ୍ଟି ଓ ମାଦ୍ରାଜୀ-ମାନେ ତାମିଲ ଇତ୍ୟାଦି କେହ କାହାରି ଭାଷା ଛାଡ଼ିବାକୁ କଦାପି ସମ୍ମତ ହେବେ ନାହିଁ । ଯେମନ୍ତ ଭାଷାରେ ତେମନ୍ତ ଅକ୍ଷରରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଭିମାନ ଅଛି ଓ ରହିବ । କେହ କାହାରିକି ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେବା ସମ୍ଭବ ଜଣାପଡ଼ୁ ନାହିଁ । ଏକ ଲିପିର ଉପକାରିତା କେବଳ ବ୍ୟବସାୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଏକ ଲିପି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭାରତରେ ଚଳିଲେ ଏକ ଅକ୍ଷର ଛଳା ହୋଇ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭିତରେ ବିକ୍ରୀତ ହେବ ଏବଂ ତାହାହେଲେ ଅକ୍ଷର ଇତ୍ୟାଦି ଶସ୍ତାରେ ମିଳିବ । ଏ ବିଷୟ ଅବଶ୍ୟ ଚିନ୍ତନୀୟ ମାତ୍ର ଲୋକଙ୍କ ରୁଚି ଓ ଶ୍ରଦ୍ଧା ବଦଳାଇବା ସହଜ କଥା ନୁହେ । ଯଦି ସମସ୍ତେ ଦେବନାଗରୀ ଅକ୍ଷରକୁ ମାନିଯାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ଭାରତ ପକ୍ଷେ ତାହା ଶୁଭଦାୟକ କଥା ହୁଅନ୍ତା । ମାତ୍ର ତିନିକୋଟି ଲୋକକୁ ମନାଇବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ଭାଷା ଭିନ୍ନ ଥିବା ଯାଏ ଏକ ଲିପି ହେଲେ ସ୍ୱଦ୍ଧା ତାହା ଭାଷା ନ ଜାଣିଲା ଲୋକ ପକ୍ଷେ ବୋଧଗମ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ—ଶାଳ ପଢ଼ାପଇ ପାରିବ ଓ ବୁଝିଲା ଲୋକେ ବୁଝିବେ, ଯେମନ୍ତ ବି ପାଶ୍ଚାତ୍ ଗଗନରେ ଏକ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ଲାଟିନ ପ୍ରଭୃତି ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଭାଷାର ପୁସ୍ତକ ମୁଦ୍ରିତ ହୁଏ, ମାତ୍ର ଯେ ଯେଉଁ ଭାଷା ଜାଣନ୍ତି ସେ ତାହାରଟା ଶାଳ ପଢ଼ିଗଲେ ସ୍ୱଦ୍ଧା ବୁଝି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଏକ ଲିପି ପ୍ରଚାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଦେବନାଗରୀ ନାମକ ମାସିକପତ୍ରିକା କେତେକାଳ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ମୁ ଦେଖିଥିଲି । ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି କି ନାହିଁ ମୁ କହି ନ ପାରେଁ । କଲିକତା ହାଇକୋର୍ଟର ଭୂତପୂର୍ବ ଜଜ୍‌ରପତି ସୁବିଖ୍ୟାତ ବାବୁ ସାରଦାଚରଣ ମିତ୍ର ତହିଁର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ୟୋଗୀ । ବଙ୍ଗଳାରେ ତାଙ୍କଭଳି କୃତ୍ତ ଲୋକେ ଅଳ୍ପ ଅଛନ୍ତି—ଓଡ଼ିଶା ଅବଧି ସେଭଳି ଜଣେ ଲୋକ ପ୍ରକାଶ କରିପାରି ନାହିଁ । ତାଙ୍କଭଳି କୃତ୍ତଲୋକ ବଙ୍ଗଳାରେ ବଙ୍ଗାକ୍ଷର ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦେବନାଗରୀ ଅକ୍ଷର ଚଳାଇବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ନାହାନ୍ତି ଏବଂ ହେଉପରି ନିକଟ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଜଣା ଯାଉ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଯୋଗ୍ୟଲୋକ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେଲେ ଅବା ହୋଇ-ପାରେ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଯେ ଭଲ ଲୋକ ସ୍ୱଦ୍ଧା ନ ଥିବା ସ୍ଥଳେ ଏକ ଲିପିର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ବ୍ୟର୍ଥ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷା ଅଦ୍ୟ ଗଠିତ ହେଉଅଛି—ଉନ୍ନତ ହେବା ବିଷୟରେ ପରର କଥା । ଏମନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଏକ ଲିପି ସ୍ୱୀକାରେ ଯତ୍ନ ନ କରି ଭାଷାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗଠନ ଓ ଉନ୍ନତି ବିଷୟରେ ଦେଖିଲେକେ ଲାଗି ପଡ଼ିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ନୁହେଁ କି ? ଆଗେ ବଙ୍ଗାଳି ଓ ତେଲଙ୍ଗା ପ୍ରଭୃତି ତାଙ୍କ ଅକ୍ଷର ଛାଡ଼ି ଦେବନାଗରୀ ଧରନ୍ତୁ ପଛେ ତାହା ବୁଝାଯିବ ।

ସଂସ୍କୃତଭାଷା ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ଅଧିକ ସାମ୍ୟ ଥିବା ହେତୁରୁ ବଙ୍ଗଳାଠାରୁ ତାହା ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ । ବଙ୍ଗଭାଷା ବଡ଼ ମିଷ୍ଟ ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ—ଓଡ଼ିଆଭାଷାର ମିଷ୍ଟତା ଅଳ୍ପ ନୁହେ । ବଙ୍ଗଳା ଯେମନ୍ତ ବଙ୍ଗାଳଙ୍କୁ ଓଡ଼ିଆ ତେମନ୍ତ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ମିଠା ଲାଗେ । ତୈଳଙ୍ଗଭାଷା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କଟମଟିଆ ଜଣାପଡ଼ିଥାଏ ମାତ୍ର ଜଣେ ଇଂରାଜ କହିଥିଲେ ଯେ ତୈଳଙ୍ଗଭାଷା ପର ଭାରତରେ ମିଷ୍ଟଭାଷା ନାହିଁ । ଫଳତଃ ଯେ ଯେଉଁ ଭାଷା ଜାଣେ ତାହାକୁ ସେ ଭାଷା ଭଲ ଲାଗେ ଏବଂ ମାତୃଭାଷା ସର୍ବାପେକ୍ଷା ମାତୃ ସ୍ତନ୍ୟପ୍ରାୟ ପରମ ଉପାଦେୟ ଦ୍ରବ୍ୟ । "ପ୍ରୀତି ଅଭେଦ ଅନ୍ତର—ଯେତେ-ଦୂରେ ଥିଲେ ଯେ ଯାହାର ସେ ତାହାର" ଶୁଣିଲେ ଓଡ଼ିଆର ମନ ଯେତେଦୂର ମୋହିତ ହେବ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାଷାରେ ସେ କଥା ଶୁଣି ତାହାର ମନ ସେ ପରିମାଣ ଆନନ୍ଦରେ ନୃତ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ କି ବିମୁଗ୍ଧ ହେବ ନାହିଁ । ଅତଏବ ସାରକଥା ଏହି ଯେ ମାତୃଭାଷା ଅମ୍ଭ-ମାନଙ୍କର ପରମ ପ୍ରିୟ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ସାହିତ୍ୟ ଲେଖକମାନେ ତହିଁରେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ କାବ୍ୟ ନାଟକାଦି ଲେଖି ଅନ୍ୟ ଉନ୍ନତ ଭାଷାର ସମକକ୍ଷ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଓ ହେଉ ଅଛନ୍ତି । ଯେହି ଚେଷ୍ଟାରେ ଅଧିକପାୟ ସହିତ ଲିପି ପଢ଼ିବା ଉଚିତ । ସଂସ୍କୃତ ଆଦିଭାଷା ଏବଂ ଯେ ଭାଷାର ଜନ୍ମରୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଓଡ଼ିଆଭାଷା ପ୍ରବାହିତ ହୋଇଅଛି । ଜନ୍ମରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଭାଷାକୁ ମାର ପକାଇବାର ଉଦ୍ୟମ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ନୁହେ । ଶୁଦ୍ଧ କରି ଭାଷା ଲେଖିବା ଶ୍ରମସାଧ୍ୟ ଏବଂ ଶ୍ରମ ହେବ ବୋଲି ତାହାକୁ ଛାଡ଼ି ସାଧାରଣ ଗ୍ରାମ୍ୟ ବା ଚଳିତ କଥାରେ ପୂର୍ତ୍ତିକରି ଲିଖିଲେ ଭାଷାର ମୂର୍ତ୍ତି ଭାଙ୍ଗି ହେବ ନାହିଁ । ଭାଷାକୁ କମନୀୟ, ନମନୀୟ ଓ ଉପାଦେୟ କରିବା ପକ୍ଷରେ ଯେହି ଭାଷାଭାଷୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲେଖକମାନଙ୍କର ଛମ କରିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭାଷାର କଥାମାନ ଯଦି ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବା ସକାଶେ ଅଧିକ ଉପଯୋଗୀ ହୁଏ ତାହାହେଲେ ସେ ଭାଷାର କଥାମାନ ଓଡ଼ିଆ ଛନ୍ଦରେ ବରଂ ପ୍ରବେଶ କରାଇ ଭାଷାକୁ ଉପଯୋଗୀ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ, ମାତ୍ର କାଟଛାଟ ଅଥବା ବିକୃତ କରିବା ରେସ୍ତା କଦାପି ପ୍ରଶଂସନୀୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଲିପିସଂସ୍କାରକମାନେ ଧୀର ଭାବରେ ଉପର ଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ଅନୁଧ୍ୟାନ ପୂର୍ବକ ତହିଁରୁ ବିରତ ହେଲେ ମୋର ଆଶା ଫଳବତୀ ହେବ । କୌଣସି ଲେଖକଙ୍କୁ ଚିରାଚରିତ ସର୍ବ୍ବଜନ ପ୍ରଚଳିତ ନୂତନ ବାଟରେ ଚଳାଇବାକୁ ଅଶାକରି ଡ଼େମ୍ବଳା ମାତ୍ର ଏବଂ କେହି ପାଠକ ତହିଁରେ ସହଜରେ ପଟ୍ଟ ହେବେ ନାହିଁ । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଲିପିସଂସ୍କାରର ଯେ ଅବଶ୍ୟକତା ନାହିଁ ଏହା ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ । ବୃଥା ବାକ୍‌ବିତଣ୍ଡା ବା କଳହ କରି ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଅମେଳ ଓ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଉଠାଇବା ସ୍ୱରୁଚିର କଥା ନୁହେ ।

ଶ୍ରୀ ବଳଭଦ୍ର ବସୁ ।

ଟିପ୍ପଣୀ ।

ଶ୍ରୀ ସାହେବ ଟିପ୍ପଣୀ ;—

ଦକ୍ଷିଣ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦଶପଲ୍ଲୀର ଚଡ଼ମୂଳଘାଟିଠାରୁ ଚେତନ ସୁଲ୍ଲଂଗିଅଘାଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମହାନଦୀର ଅନ୍ତଃସ୍ଥ ଅଂଶକୁ ଚାଟକୋଣିଆଂଶ ବୋଲାଯାଇ ଥାଏ ; ମାତ୍ର ପରିମାଣ କରେ ଦେଖାଯିବ ଏହି ଅଂଶ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ତ୍ରିକୋଣବ୍ୟାପୀ ନୁହେ । ମହେନ୍ଦ୍ରାର ପୂର୍ବପାଦବର୍ତ୍ତୀ ଦଶପଲ୍ଲୀର ଛାଉଣିଅଠାରୁ ଅଠମଲ୍ଲିକ ରାଜ୍ୟର ସୀମାନ୍ତବର୍ତ୍ତୀ ଜେଲ୍‌କେଇ ବା ବିନ୍ଦୁବେଣୁଙ୍କ ମୁଣ୍ଡିଅଯାଏ ଏହାର ସୀମା ଧରିଲେ ସତ ବୋଲି ହୋଇ ପାରିବ । ଏହା ବିଷୟରେ କିଛି ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବରୁ ମହାଯାତ୍ରାରେ କବିବର ରାଧାନାଥ ଏହାର ଯେପରି ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହା ଅଗ୍ରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଉଛୁଁ ।

ଗଗନ ପରଶୀ ବେନ୍ଦଦଗେ ତୁଙ୍ଗ ଭୃଗୁ
ସକଟେ ଯକୋଟି ବଜ୍ରିଷ୍ଠ ବାହାରଇ ଯହିଁ
ପ୍ରଶ୍ନ ପୂର୍ବାକାରେ ସ୍ରୋତ ପୂର୍ବ ଦିକ୍‌ଗାମୀ,
ବିକଳ ଭୀଷଣ ସ୍ରୋତ, ବନଗଜ ବ୍ରଜ
କଣ୍ଠଲଗ୍ନପୋଳ ପିଣ୍ଡ ଘର୍ଷଣେ କମ୍ପିତ
ହ୍ରୁ ମାବଳୀ ଦେହିଁ ଯହିଁ ଝରଇ ପ୍ରବାହେ,
ସ୍ୱରଭ ଅରଣ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ପୁଞ୍ଜ ପୁଞ୍ଜ ହୋଇ,
ବନଦେବୀଙ୍କର ବି ସେ ଅର୍ଘ୍ୟ ଜଳାଞ୍ଜଳି ?
ଦଳ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ତହିଁ ମହା ଶୈଳଛାୟା
ବ୍ୟାପି ଜଳେ ସ୍ଥଳେ, ନଦୀ ସଲିଳେ କାନନେ,
ଜମ୍ବୁକାଏ ମଳେ, ସନ୍ଧ୍ୟା ଅଗମନର ଭ୍ରମ,
ଭୁଟକ ଯେ ଭ୍ରମ ଦେଖି ଦୂରେ ସ୍ରୁତ ହେଲେ
ପଶ୍ଚାତରେ ଉଭାଯିତ ତୁଙ୍ଗ ଶୃଙ୍ଗାବଳି ;
ପର୍ଣ୍ଣଶେଷେ ତହିଁ ନିଶି ଯପି ବିଟ ମୂଳେ
ପଶିଲେ ଯାଣିବ ସେହି ବିକଟ ସଙ୍କଟେ,
ଛାୟାମୟ, ଅନୁକ୍ଷଣ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଗ୍ଭ୍ରାନ୍ତିରେ,
କୁହେଳୀରେ ନୀଳବର୍ଣ୍ଣ ଭୂତ୍ରମାଳ ଚିତ୍ର
ଧାଡ଼ି ହୋଇ ବେଳି ଗାରେ, ଏକ ପରେ ଏକ
ଶିଖା ଢୋଳ ଜଳନ୍ତ, କି ଚିତ୍ରର ଚିତ୍ର
ଦଗବାରଣ ଶୁଣ୍ଡାକାରେ କାହିଁ ଥରା ନିଶେ
ମିଶିଛି ଚର୍ଯ୍ୟକେ ଆସି ଶ୍ୟାମ ଦେହିଲତାରେ
ଛାୟାଲୋକେ ଶବଳିତ ହୋଇ ଠାରେ ଠାରେ ;
କାହିଁ କଳ କଳରବେ ଗିରି ନିର୍ଝର
ସ୍ପଟିକୁଣ ଚିତ୍ର ଶିଳା-ସୋପାନ ଶ୍ରେଣୀରେ
ତମୋମୟ କନ୍ଦରରୁ ଅଥଚ ଓଜାଇ ॥ ॥
ନିବିଡ଼ କାଚକ ପୁଞ୍ଜେ ଭଲ ଭଳ ଭ୍ରମ
ଭମିରେ ଅଛନ୍ତ ମହା ଘୋର ଶୈଳ ଚୋକେ ॥ ॥
ଶୃଙ୍ଗଯାଏ ଶୈଳତଟେ ପରେ ପରେ ଉଠି
ବନଦେବୀ ସୌଧାକୃତ ବନସ୍ପତି ଶାଖେ,
ପୂର୍ବ ସେ ବିକଳ ବାଣା ଜିଣା ଚିତ୍ରରେଖେ
ରାଜୁଛନ୍ତି ଅସ୍ତକାଳେ କିମ୍ବା ଯେଉଁ ଦିଶେ,
ନଦୀକୂଳ ବନ୍ଧୁ ଶ୍ୟାମା ପାର ଚିତ୍ର ॥ ॥
ଏହି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶ୍ରେଣୀର ଦୃଶ୍ୟ ଦୀର୍ଘକାଳ । ଦୂରେ ଯାଇ ଦେଖେ
ସ୍ଥାନ୍ତର ପ୍ରବାହିତ ଶୈଳ ପ୍ରାଚୀର । ଶ୍ରେଣୀ ଲମ୍ବି ଚାରି ଅଂ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅପ୍ରଶସ୍ତ ମାର୍ଗରେ ସଙ୍କୁଚିତ ଭାବରେ ପୂର୍ବକୁ ନିମ୍ନପ୍ରବଣ ହୋଇଅଛି । ଏଠାରେ ନଦୀର ଗଭୀର ଜଳ ସ୍ଥିର ଗମ୍ଭୀର, ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପ୍ରକାଣ୍ଡଶିଳା ବା ଶୈଳଶିଳର ଉଚ୍ଚରେ ତରଙ୍ଗାୟିତ । ଉଭୟ ତୀରରେ ଦୂରରୁ ଦଗ୍‌ବାରଣ ଶୁଣ୍ଡାକାର ପରେ ପରେ ଅଳ୍ପ ଉନ୍ନତ ଶୈଳଲସ ବଳୀ ନଦୀଗର୍ଭଗତ ଦର୍ଶକଙ୍କୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ରମଣୀୟ ଦିଶେ । ସ୍ଥିର ଭାବରେ ଦେଖିଲେ ମନେହୁଏ ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦୁଇଧାଡ଼ି ପ୍ରକାଣ୍ଡକାୟ ହସ୍ତୀ ଏକ ମୁଖରେ ଠିଆହୋଇ ପରସ୍ପରର ଶୁଣ୍ଡାଗ୍ରକୁ ଛୁଇଁଛନ୍ତି । ଫଳତଃ ଏହିପ୍ରକାର ଶୈଳକାୟୀ ସଂଯୋଗଦ୍ୱାରା ନଦୀର ଜଳପଥ ଚୁବ ଅଳ୍ପ ପରି ଦୂରରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ପୁଣି ସେହି ସମ୍ଭ ସ୍ଥଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ସେ ଦୃଶ୍ୟ ଯାଇ ଅଦୂର ଦୃଶ୍ୟରେ ଅଧିକ ଗୋଟିଏ ସମ୍ଭ ସ୍ଥଳ ଅବକାଳ ସେହିପରି ଦେଖାଯାଏ, ଏଣେ ପଛକୁ ଫେରି ଗଲେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶୈଳକାୟୀ ସଂଯୋଗଦ୍ୱାରା ନଦୀପଥ ଚୁବ ଅଳ୍ପ ପ୍ରାୟ ଜଣାଯାଏ । ବସ୍ତୁତଃ ସାତକୋଶିଆର ଯେ କୌଣସି ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଠିଆହୋଇ ଅଟଳପଛକୁ ଗଲେ ତାହା ଗୋଟିଏ କେନାଲର ଲକ୍ ପରି ଅବବ ଦେଖାଯାଏ । ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାମୟୀ ରଜନୀରେ ଦୁଇ ପାର୍ଶ୍ୱର ଶୈଳଭିତ୍ତି ଏବଂ ଅତ୍ରତ୍ରସ୍ଥିତ ଶୈଳକାୟ ସମ୍ଭାଳତୋରଣର ମଧ୍ୟସ୍ଥିତ ସାତକୋଶିଆର ନଦୀବକ୍ଷ ଶୁଭ୍ର ସୁରଧନୀସ୍ରୋତପ୍ରାୟ ନୟନାଭିରାମ ଦିଶେ । ଭାବୁକ କବି ତେତେବେଳେ ଏହାକୁ ଅପ୍ରତିବିହାରଯୋଗ୍ୟ ସ୍ୱର୍ଗର କୈଳାସଗିରିର ନ ଭାବି ରହି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଦକ୍ଷିଣରେ ଅମ୍ବରତୋଲ-ଶୁଳ ଦୋଲ-ହାଉଡ଼ଙ୍ଗା ଆଦି ବହୁଶୃଙ୍ଗ ଶୈଳମାଳାର ତଳେ ତଳେ ଘୋର କାନ୍ତାରଚ୍ଛଳ ଜଗନ୍ନାଥ ସଡ଼କ ଚୋର୍ଦ୍ଧାର କଳାପଥର ବାଟେ ବୈଦ୍ୟେଶ୍ୱର ଓ ବଣ୍ଟିଲୋ ଅତିକ୍ରମ କରି ମଧ୍ୟପ୍ରଦେଶ ଅଭିମୁଖରେ ଯାଇଅଛି । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଏବଂ ଜନପ୍ରକୀରେ ଅଗଣିତ ଲୋକଙ୍କ କୋଳାହଳ ଭାବରେ ଦିଇଦେଇ ପରି ଶୁଣାଯାଏ । ଏ ପାର୍ଶ୍ୱର ପାର୍ବତ୍ୟ ଦ୍ରୁମାବଳୀ ମଧ୍ୟରେ ଏକପ୍ରକାର ମୃଦୁଫଳ ରସାଳ ବିଟପ ଦେଖାଯାଏ । ଏକ ଏକ ଦିଗୋଣାର ଶୈଳପୁଞ୍ଜ ପଙ୍କ୍ତିକ୍ରମେ ପରେ ପରେ ପ୍ରାଚୀର ଦେହରେ ଲମ୍ବିତ ଭାବରେ ଲମ୍ବ ଥିବାରୁ, ତାହା ସର୍ବଦା ଛାୟାଲୋକରେ ଶୋଭିତ ଦେଖାଯାଏ । ମଧ୍ୟାହ୍ନର ଅନେକକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ଶୈଳ ଅନ୍ତରାଳରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୁକ ରହି ହଠାତ୍ ମହାଛାୟା ପାତରେ ନଦୀଗର୍ଭ ଅନ୍ଧକାରମୟ କରି ସନ୍ଧ୍ୟାଭ୍ରମ ଜନ୍ମାଏ । କିନ୍ତୁ ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱର ଗିରିଶୃଙ୍ଗକୁ ରବିକରେ ଭାସିତ ଦେଖିଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଯାଏ । ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବାଇଗିଣିଆ-ବୃକ୍ଷରାଜି ପ୍ରଭୃତି ଲମ୍ବ ଶୈଳମାଳାର ପ୍ରଦକ୍ଷିଣସ୍ଥିତ ଭୀଷଣ ଗହ୍ୱର, ଅରଣ୍ୟ ଦେଖିଲେ ଦର୍ଶକର ପୃଷ୍ଠ ଅଗ୍ରେ ସ୍ଥିର ଭାବ ଧରେ ଏବଂ ପରେ ଅତି ଧୀରେ ପ୍ରତିପଦକ୍ଷେପାକୁଳ ଭାବରେ ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଦେଶକୁ ପ୍ରବେଶ କରେ ଯେଉଁଠାରେ ରବିରଶ୍ମି ପ୍ରବେଶ କରି ପାରୁ ନାହିଁ, ସେଠାକୁ ଦର୍ଶକର ଦୃଷ୍ଟିରେଖା ବା ନିଃଶବ୍ଦକୋରରେ ଯିବ କିପରି ? କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ କହିପାରୁ—"ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା, ଶୁଭ ନାହିଁ ବାସ୍ତୁକୀବକୁ ଠାଣ୍ଡି ଶବଦ" କୂଳରେ ଶତ ଶତ ଶୁଭ୍ରାଙ୍ଗ କୁମୁଦ୍ରମ ପ୍ରୋତ୍ଥିତ ମୂଳରେ ଛିନ୍ନ ହୋଇ ନିଜ ନିଜ ପତ୍ରର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବିତା ଦେଖାଇ ଦେଉଛନ୍ତି । ଏହିଠାରୁ ମହାନଦୀ ସ୍ରୋତରେ ବନ୍ୟା ସମୟରେ ଶତ ଶତ ବୃକ୍ଷ ଶାଖାଦି ବହୁଦୂରକୁ ଭାସି ଆସେ । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ନାଳ ବା ଜୋଡ଼ ଏ ଭୀଷଣ ସ୍ଥଳର ଜଳ ବହି ଆଣି ନଦୀ ଗର୍ଭକୁ ସର୍ବଦା ବାଟ ପିଟାଇ ଅଛି । ଏହାର କୌଣସି ସ୍ଥଳ ଗିରିନିର୍ଝରଣୀ ଝଙ୍କାରିତ ଓ ବିବିଧ ବିହଗ କାକଳୀ କଳକଳାୟିତ; ଠାବେ ଠାବେ କେବଳ କୁକ୍ଷ୍ଟ କୋକିଳଙ୍କ ରବ ଉନ୍ମାୟିତ, କାହିଁ ଭୁଜଙ୍ଗମ ଅଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗାୟିତ, କାହିଁ ବିଜନଗହନତରୁଗୁଳ୍ମ ଭୀମାୟିତ, କାହିଁ ବା ନାନାବର୍ଣ୍ଣ-ପୁଷ୍ପ ପଲ୍ଲବାଙ୍କୁର ଶୋଭିତ । ଉଭୟ କୂଳ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କାପଦ ସଙ୍କୁଳ, ସୁତରାଂ ସର୍ବଦା ଭୀତିଭୀତିମୟ । ଉତ୍ତର ପାର୍ଶ୍ୱର ଏହି ବାଇଗିଣିଆ ପାହାଡ଼କୁ ଦେଖିଲେ ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ତାହା ଛେଦିତ ହୋଇଥିବା ପ୍ରାୟ ଦିଶେ । ତେଣୁ ଏହା ପ୍ରତିଲିତ ଶ୍ରୋତସ୍ୱିନୀର ପୋଷକତା କରେ ।

ସୁଜାତ୍ର ମହର୍ଷି ଭଯେ ପତିତପାବନୀ,
ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ, ଏହି ମୁଖେ ଅଛିଲେ ଯେ ଚାଲେ
ଅର୍ଦ୍ଧପଥେ ତାଙ୍କ ଗତି ରୋଧିଲେ ଏଠାରେ
ନାରେ ପ୍ରାଚୀରରୁତ ଏହି ମହାଗିରି
ଚହିଁ କୁଳଶାଳି ଋଷି ତୋଷି ଭଯବଳେ
ଏ ଦେହ ଛେଦିବାଲଗି କଲେ ଅନୁରୋଧ,
ବଜ୍ରକରେ ଅବତରି ଏହି ଶୈଳକୂଳେ
ଛେଦ ଏ ଶୈଳ, ବଜ୍ରୀ ଛେଦିଲେ ଚୌଦିଲେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉକ୍ତଳର ମୁକ୍ତିଦ୍ୱାର-ରୂପୀ ଏ ତୋରଣ"—
(ମହାଯାତ୍ରା)

ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ପର୍ବତମାନେ ଚଳନ୍ତି ଥିଲା ବୋଲି ପୌରାଣିକ ପ୍ରବାଦ ଅଛି । ଏପରି କଥା ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳର ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁଗର ଲୋକେ ଅବଶ୍ୟ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଅଧୁନିକ ଭୂତତ୍ତ୍ୱବିତ୍ ପଣ୍ଡିତମାନେ ସେହି ଶ୍ରେଣୀଦୃଷ୍ଟିରେ ଦେଖିପାରି ଅଛନ୍ତି ଯେ ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଜଳୀୟବାଷ୍ପ ଅଣୁମାନଙ୍କର ସଂକୋଚନବଶତଃ ଘନ ଘନ ଭୂମିକମ୍ପ ହେଉଥିଲା ; ତେଣୁ ଘନ ଘନ ପର୍ବତର ଉତ୍ପତ୍ତି ଓ ଉତ୍ଥାନ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସୁତରାଂ ଯେ କାଳରେ ଯଦି ଉଚ୍ଚ ପର୍ବତ—ଯେଉଁଠାରେ କିଛି ନ ଥିଲା ସେଠାରେ ସୁଦ୍ଧା ପର୍ବତ ଦେଖି ଲୋକେ ପର୍ବତକୁ ପକ୍ଷବାନ୍ ବା ଚଳନ୍ତି ଜ୍ଞାନ କରୁଥିଲେ । ବଜ୍ରଧର ଇନ୍ଦ୍ର ସେମାନଙ୍କର ପକ୍ଷ ଛେଦନ କରି ପୃଥିବୀକୁ ସେ ଉପଦ୍ରବରୁ ରକ୍ଷା କରିଥିଲେ । ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଜ୍ଞାନଦୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରାରେ ଅଦ୍ୟ ସେପରି ନୂତନ ପର୍ବତ ପୃଥିବୀ-ପୃଷ୍ଠରେ ବୋଧହୁଏ ଦେଖାଯାଇ ନାହିଁ । ଏଠାରେ ସେହିପରି ଏକ ପକ୍ଷବାନ୍ ଗିରି ପୂର୍ବମୁଖୀ ମହାନଦୀର ଗତିପଥ ପକ୍ଷଦ୍ୱାରା ରୋଧ କରିବାରୁ ସୁଚାନ୍ଦ୍ରଋଷିଙ୍କ ତପସ୍ୟାବଳରେ ବଜ୍ରଧର ଇନ୍ଦ୍ର ଏଠାକୁ ଆସି ବଜ୍ରଦ୍ୱାରା ପର୍ବତ ପକ୍ଷ ଛେଦନ କରି ପାଠ ପିଟାଇ ଦେଲେ । ସେହି ଛେଦିତ ଶିଳାଖଣ୍ଡମାନ ନଦୀ ଗର୍ଭରେ ପଡ଼ି ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଷମ ହୋଇଅଛି । ମହାନଦୀରେ ସୁଚାନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନାମ ପ୍ରାୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନଦୀ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ କିଛି କିଛି ଋଷିଙ୍କ ନାମ ଯୋଗ ଥିବାର ଦେଖାଯାଏ । କେବଳ ଅଦ୍ୟିତୋଯନବାହିନୀ ମନ୍ଦାକିନୀ କିଛି ଋଷିପତ୍ନୀ (ଅନସୂୟା) ଙ୍କ ଯତ୍ନରେ ଆନୀତା । ନଦୀ ସହିତ ଋଷିଙ୍କର ନାମ ଯୋଗର କାରଣ କଣ ? ଋଷିଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ, ଗତ୍ୟର୍ଥକ ଋଷ୍ ଧାତୁରୁ ଏହି ବୁଝା ଯାଉଅଛି ଯେ ସର୍ବଦା ଜ୍ଞାନମାର୍ଗରେ ଗତି କରୁଥାନ୍ତି । ଯେ ଜ୍ଞାନର ପରିପକ୍ୱ ଅବସ୍ଥାକୁ ଯାନ୍ତି—ସେ ଋଷି । 'ବିଦ୍ୟା ବିଦଗ୍ଧ ମତିସ୍ତ ଋଷୟଃ ପ୍ରକୀର୍ତ୍ତିତାଃ ।" ବସ୍ତୁତଃ ଯେଉଁମାନେ ଜୀବନବ୍ୟାପୀ ଅଧ୍ୟବସାୟ ବା ସାଧନାଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଲୋକହିତକର କର୍ମ ସାଧନ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି—ସେହିମାନେ ଋଷି । କେହି ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ତତ୍ତ୍ୱରେ କେହି ଜଡ଼ ତତ୍ତ୍ୱରେ, କେହି-ଚିକିତ୍ସାଶାସ୍ତ୍ରରେ କେହି ବା ଗଣିତ ଜ୍ୟୋତିଷରେ ଏହିପରି ନାନାଶାସ୍ତ୍ରରେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଜ୍ଞାନର ଚରମୋତ୍କର୍ଷ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଅଛନ୍ତି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କ ମତରେ ଭାରତୀୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ନାନାଶାଖାରେ ଯେପରି ପାରଦର୍ଶିତା ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ପୂର୍ତ୍ତ କର୍ମରେ ସେପରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ସୁତରାଂ ପୂର୍ବକାଳରେ ଏଦେଶରେ ପୂର୍ତ୍ତକର୍ମ ବା ଇଞ୍ଜିନିୟରିଙ୍ଗ୍ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ ମତ ସତ୍ୟ ଶିବ ନୁହେଁ । ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ପୂର୍ତ୍ତକୁ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମ ମଧ୍ୟରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । 'ଇଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତଂ ଦ୍ୱିଜାତିନାଂ ପ୍ରଥମଂ ଧର୍ମସାଧନଂ, ଇଷ୍ଟେନ (ଯଜ୍ଞାଦିନା) ଲଭତେ ସ୍ୱର୍ଗଂ ପୂର୍ତ୍ତେ ମୋକ୍ଷଂ ତ ବିନ୍ଦତି" ପୂର୍ତ୍ତ କେବଳ ବାପୀ କୂପାଦି ଖନନକୁ ବୁଝାଉ ନ ଥିଲା । ପୁଷ୍କରିଣୀ ଖନନ, କୁଲ୍ୟାକରଣ, ଦେବମନ୍ଦିରାଦି ନିର୍ମାଣ । ସତ୍ର ମଣ୍ଡପ ଏବଂ ପ୍ରଶସ୍ତ ଉଦ୍ୟାନାଦିର ନିର୍ମାଣ ମଧ୍ୟ ଏହାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଥିଲା । "ପୁଷ୍କରିଣ୍ୟଃ ସତ୍ର ବାପୀ ଦେବାୟତନାନି ଚ ଅନ୍ୟାନି ବିଶେଷେଣ ପୂର୍ତ୍ତଂ କର୍ମ ବିନିର୍ଦ୍ଦିଶେତ୍ । ବିଷ୍ଣୁ ପୁରାଣରେ ଲିଖିତ ଅଛି ;—କେହି ଯଦି ପୂର୍ତ୍ତ କର୍ମକରିବାରେ ଅସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି, ପତିତ ପୂର୍ତ୍ତର ସଂସ୍କାର କରି ମଧ୍ୟ ସେହି ଫଳଭାଗୀ ହେବେ 'ପତିତାନ୍ୟୁଦ୍ଧରେଦ୍ ଯସ୍ତୁ ସ ପୂର୍ତ୍ତ-ଫଳମଶ୍ନୁତେ" । ଏକାର୍ଯ୍ୟରେ ସମସ୍ତ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏବଂ ଶୂଦ୍ରଙ୍କର ବି ପୁରୁଷ ବି ସ୍ତ୍ରୀ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅଧିକାର ଅଛି । 'ଇଷ୍ଟାପୂର୍ତ୍ତଂ ଦ୍ୱିଜାତିନାଂ ଧର୍ମଃ ସାମାନ୍ୟ ଉଚ୍ୟତେ । ଅଧିକାରୀ ଭବେତ୍ ଶୂଦ୍ରଃ ପୂର୍ତ୍ତେ-ଧର୍ମେନବୈଦିକେ ପୌରାଣେନ ତୁ ମନ୍ତ୍ରେଣ ଭବ୍ୟପୂର୍ତ୍ତାଦ୍ୟାଂ ବୃତ୍ତିମାପ୍ନୋତି ଚାଚିରାତ୍ ।" ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଭାରତରେ କୁଲ୍ୟା ବା କୃତ୍ରିମନଦୀ ଖୋଦନ କରିବାର ରୀତି ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା । କେବଳ କୁଲ୍ୟା କାହିଁକି ଅନେକ ନଦୀର ଗତିପଥ ମଧ୍ୟ ପୂର୍ତ୍ତକର୍ମଦକ୍ଷ କିଛି କିଛି ବଶିଷ୍ଠ ପୁରୁଷଙ୍କର ଅଧ୍ୟବସାୟ ବଳରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶିତ ହୋଇଅଛି । ପ୍ରଥମ ଜଳ ସ୍ରୋତ ନିମ୍ନମୁଖରେ ସ୍ୱତଃ ଗତି କରୁ କରୁ ପଥମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚ ଭୂମିଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିହତ ହେବାର ଦେଖିଲେ ପ୍ରାଚୀନ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ବୋଧହୁଏ ଲୋକହିତ କାମନାରେ କିଛିଦୂର କୁଲ୍ୟା ଖୋଳି ତାହାର ବାଟ ପିଟାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଅଥବା ସ୍ରୋତର ଗତି ଯେଉଁ ଦିଗରେ ଗଲେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅଧିକତର ଉପକାର ହେବ, ସେହି ଆଡ଼କୁ କୁଲ୍ୟାଦ୍ୱାରା ବାଟେଇ ଦେଉଥିଲେ । ସମ୍ଭବତଃ ଏହି ହେତୁରୁ ସମ୍ଭବରେ ନଦୀକୁ ଋଷିକୁଲ୍ୟା କହୁଥିଲେ । "ତଳୋଦା ତମ୍ପିଲ ଦିନ୍ନ ଋଷିକୁଲ୍ୟା ବଦାତି ମା—ବିକାଣ୍ଡ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶେଷ ୧୩ ଖଣ୍ଡ ୧୭୨ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉତ୍କଳର ଦକ୍ଷିଣ ସୀମାନ୍ତବର୍ତ୍ତିନୀ ନଦୀ ମଧ୍ୟ ଏହି ନାମରେ ପରିଚିତ । ଏ ସବୁଥିରୁ ଅନୁମାନ ହେଉଅଛି ଯେ—ପୂର୍ବକାଳରେ ନଦୀମାନ ଆଜିକାଲି ପରି ଅବକଳ ନ ଥିଲା । ଜଣେ ଜଣେ ଋଷି ବା ଅଧ୍ୟବସାୟଶୀଳ ମହାତ୍ମା କେତେକ ନଦୀର ବାଟ ଫିଟାଇ ଅଥବା ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ଟିକିଳା ନିର୍ଝରିଣୀମାନଙ୍କୁ ଏକୀଭୂତଭାବରେ ଉର୍ବର ଅଞ୍ଚଳକୁ ଆଣି ଲୋକହିତ ସାଧନ କରିଅଛନ୍ତି । ସେହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖି ପାରୁଅଛୁଁ ମହାନଦୀର ସ୍ରୋତ ଯେତେବେଳେ ଏହିଠାରେ ବାଧା ପାଇଥିବ ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱରେ ପର୍ବତ ପ୍ରାଚୀର ଦେଖି ସମ୍ଭବରେ ବାଟ ଫିଟାଇବାର ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇଥିବ । ସୁତରାଂ ବଜ୍ରଶକ୍ତି ପ୍ରଭାବରେ ପର୍ବତର ଅବରକ ଅଂଶ ଫିଟାଇ ଏଠାରେ ବାଟ କରାଯାଇ ଅଛି, ଏହି ସତ୍ୟକୁ ଶଂବଦନ୍ତୀ ବହନ କରି ଆସୁଅଛି ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ସୁକାନ୍ତ ମହର୍ଷି ଯେ ଏକାକ୍ଷ ଏହାକୁ ହାତେ ହାତେ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ନୁହେ । ତାଙ୍କର ସୁଚତୁର କୌଶଳ ଏବଂ ପ୍ରଗାଢ଼ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଯୋଗେ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ଲୋକଦ୍ୱାରା ଏହି ମାର୍ଗରେ ମହାନଦୀ ପୂର୍ବମୁଖୀ ହୋଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ଏହା ଅବିଶ୍ୱାସର କଥା ନୁହେ । ଯେଉଁ ଯୁଗରେ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଙ୍ଗଳଗ୍ରହ ଦେହରେ କେତୋଟି ଶୁଭ୍ର ସରଳରେଖା ଦେଖି ଅନୁମାନ କରୁଅଛନ୍ତି ଯେ, ଏ ଗ୍ରହରେ ମନୁଷ୍ୟପ୍ରାୟ କୌଣସି ବୁଦ୍ଧିମାନ୍ ପ୍ରାଣୀ ବାସ କରୁଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସମୁଦ୍ରରୁ ଜଳ ଜଳ ଗ୍ରାମ ବା ନଗର ବାଟେ ଜଳ ନେବାପାଇଁ ଏପରି ଜଳପଥମାନ ଫିଟାଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହା ଯଦି ଏ ଯୁଗର ଆଦର୍ଶ ଅନୁମାନ ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ପ୍ରାଚୀନ କଥାଗୁଡ଼ାକ ବାହିଁକି ବାଏଁ ବାଏଁ ଉଡ଼ିଯିବ । ପ୍ରାଚୀନମାନେ ଯେ ପୂର୍ତ୍ତକର୍ମରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦକ୍ଷ ଥିଲେ ତାହାର ପରିଚୟ ପାଇଁ ଦୂରକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ପୁରୀର ଅଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଅଠରନଳା ସେତୁ ଏବଂ କଟକର ମହାନଦୀ କାଠଯୋଡ଼ୀର ପଥର ବନ୍ଧ ତାହାର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି । କାଠଯୋଡ଼ୀର ଯେଉଁ ପଥର ବନ୍ଧ ବର୍ତ୍ତମାନ ନଗରରକ୍ଷାର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ, ତାହାର ଗଠନ କୌଶଳ ଅନ୍ୟକଥା ଦୂରେଥାଉ ଇଞ୍ଜିନିୟର (ଶିଳ୍ପୀ-ଧାରୀ)ମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧିରେ ସ୍ଥାନ ପାଇ ନାହିଁ । ନଗରଦ୍ୱିମୁଖୀ କାଠଯୋଡ଼ୀର ସ୍ରୋତକୁ ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବୁଜୁଳ ଓ ଜୋଡ଼-ଦ୍ୱାରା ଭଙ୍ଗଦେଇ ଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ (ବଡ଼ ବୁଜୁଳଠାରେ) ତାହାକୁ ଏପରି ଏକାବେଳକେ ବିପରୀତ ମୁଖ କରି ଯାଇଅଛି । ତାହା ସୂକ୍ଷ୍ମଦର୍ଶୀମାନଙ୍କେ ବୁଝି ପାରୁଥିବେ । ସାତକୋଶିଆ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଦକ୍ଷତାର ସାକ୍ଷୀ । ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ଏହାର ଏକ ତୃତୀୟାଂଶ ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦଶପଲ୍ଲା ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ । ଅବଶିଷ୍ଟ ଭାଗ ଦକ୍ଷିଣରେ ବୋଦ ରାଜ୍ୟର ଏବଂ ଉତ୍ତରରେ ଅନୁଗୁଳ ଓ ଅଠମଲ୍ଲିକ ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଗତ । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ।

ଅଦୃଷ୍ଟ ।

(ମହାକବି ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ "All's Well that Ends well" ନାମକ ନାଟକ ଅବଲମ୍ବନରେ ରଚିତ ।)

ବହୁକାଳପୂର୍ବେ ଫ୍ରାନ୍ସ ରାଜାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରେସିଲନ୍ ନାମକ ଏକ କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟ ଥିଲା । ରେସିଲନର ରାଜା ଫ୍ରାନ୍ସ ରାଜାଙ୍କର ଅଧୀନ ରାଜା ଥିଲେ ସତ୍ତା ଫ୍ରାନ୍ସ ଅଧିପତି ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆଦର ଓ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ସହୃଦୟତା ଥିଲା । ହଠାତ୍ ରେସିଲନ୍ ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ହେବାରୁ ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ବେଟ୍ରାମ ରେସି-ଲନର ରାଜା ହେଲେ । ଫ୍ରାନ୍ସ ଅଧିପତି ରେସିଲନ ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ସଂବାଦପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଅତିଶୟ ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ବେଟ୍ରାମ ଓ ତାଙ୍କର ଶୋକାକୁଳା ଜନନୀଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ପ୍ରଦାନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଲାଫୁ ନାମକ ଜନୈକ ପରିଷଦଙ୍କୁ ରେସିଲନ ପ୍ରେରଣ କଲେ ଓ ମଧ୍ୟ ବେଟ୍ରାମକୁ ସ୍ୱୀୟ ରାଜଧାନୀକୁ ତାଡ଼ି ପଠାଇଲେ । ସେ ସମୟରେ ଫ୍ରାନ୍ସାଧିପତି ମଧ୍ୟ ଏକ କଠିନ ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । ରାଜଚିକିତ୍ସକମାନେ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରି ସତ୍ତା ରାଜାଙ୍କୁ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଅବଶେଷରେ ବ୍ୟାଧି ଦୁରାରୋଗ୍ୟ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ସତ୍ତା ରାଜା ଜୀବନର ଆଶା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମୃତ୍ୟୁ ନିମନ୍ତେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ରହିଥିଲେ । ମୃତ୍ୟୁପୂର୍ବରୁ ବନ୍ଧୁପୁତ୍ର ବେଟ୍ରାମକୁ ଥରେ ଦେଖିବେ ତାଙ୍କୁ ରାଜକାଜ ସମ୍ବନ୍ଧେ କେତେକ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବେଟ୍ରାମକୁ ଡାକି ପଠାଇଥିଲେ ।

ଲିଫ୍ ରୋଦିଲନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବେଟ୍ରାମ ଜନନୀଙ୍କୁ ରାଜାଦେଶ ଜଣାଇଲେ । ରାଜାଦେଶ ଅବଗତ ହୋଇ ବେଟ୍ରାମ ଜନନୀଙ୍କର ଯୁଗପତ୍ ହର୍ଷ ଓ ବିଷାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେମାନଙ୍କର ବିପଦ ସମୟରେ ରାଜା ସହାନୁଭୂତି ପ୍ରକାଶ କରିଥିବାରୁ ଓ ପିତୃହୀନ ବେଟ୍ରାମର ମଙ୍ଗଳକାମନା କରିଥିବାରୁ ରାଣୀ ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ପୁତ୍ରକୁ ଫ୍ରାନ୍ସରାଜସଭାକୁ ଯିବାକୁ ହେବାର ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଦୁଃଖର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ପତିହୀନା ହୋଇ କେବଳ ପୁତ୍ରର ମୁଖ ଦେଖି ସକଳ ଦୁଃଖ, ସକଳ କଷ୍ଟ ଭୁଲି ଥିଲେ, କିନ୍ତୁ ପୁତ୍ର ପାଖରୁ ଅନ୍ତର ହେଲେ ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ଦ୍ୱିଗୁଣ ବଢ଼ି ଯାଇବ ଓ ଅତିଶୟ କାତର ହେଲେ । ଯାହାହେଉ ରାଜାଦେଶ ପାଳନ କରିବାକୁ ହେବ, ସୁତରାଂ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ବେଟ୍ରାମକୁ ସେହିଦିନ ଲିଫ୍ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାନ୍ସ ଗମନ କରିବାର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଲିଫ୍ ରାଣୀଙ୍କୁ ଅନେକପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ କହିଲେ ଚିନ୍ତା କରିବେ ନାହିଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ରାଜା ନିଶ୍ଚୟ ଦୟାଳୁ ଅଟନ୍ତି, ସେ ବେଟ୍ରାମଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ ପୁତ୍ରପ୍ରାୟ ସ୍ନେହ ଓ ଯତ୍ନ କରିବେ । ଲିଫ୍ ଏଆ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଫ୍ରାନ୍ସ ରାଜାଙ୍କର ପୀଡ଼ାର ବିଷୟ ମଧ୍ୟ ରାଣୀଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ । ତାହା ଶୁଣି ରାଣୀ ଅନେକ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରି କହିଲେ "ହାୟ ଆଜି ଯଦି ହେଲେନାର ପିତା ଜୀବିତ ଥାନ୍ତେ ତାହାହେଲେ ତୁମ୍ଭର ରାଜାଙ୍କୁ ଆଉ କଷ୍ଟ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।"

ରୋଦିଲନରେ ଜେରାର୍ଡ଼ ଡ଼ ନାରବନ୍ ନାମକ ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ଚିକିତ୍ସକ ଥିଲେ । ବେଟ୍ରାମର ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ସହୃଦୟତା ଥିଲା, ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ଭିନ୍ନ ଅଉ କେହ ଥିଲେ ନାହିଁ କନ୍ୟାର ନାମ ହେଲେନା । ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ସେ ଏହି କନ୍ୟାଟିକୁ ବେଟ୍ରାମ ଜନନୀଙ୍କ ହସ୍ତେ ସମର୍ପଣ କରି ଯାଇଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଦିନଠାରୁ ହେଲେନା ବେଟ୍ରାମ ଜନନୀଙ୍କ ନିକଟରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ବେଟ୍ରାମ ଜନନୀ ହେଲେନାଙ୍କୁ ସ୍ୱୀୟ କନ୍ୟାପ୍ରାୟ ଆଦର ଓ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ଲିଫ୍ ସଙ୍ଗେ ରାଣୀଙ୍କର କଥୋପକଥନ ହେଉଥିବା ସମୟରେ ହେଲେନା ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ, ରାଣୀ ହେଲେନାର ପିତାଙ୍କର ନାମ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ହେଲେନାର ଗୁଣର ଅନେକ ପ୍ରଶଂସା କଲେ ଏବଂ ହେଲେନାକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇ କହିଲେ "ଏହି ବାଳିକାର ନାମ ହେଲେନା, ଉପଯୁକ୍ତ ପିତାର ଉପଯୁକ୍ତା କନ୍ୟା" ଲିଫ୍ ହେଲେନା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରି ଦେଖିଲେ ହେଲେନାର ନୟନଯୁଗଳରୁ ଅଶ୍ରୁଧାରା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । ସମସ୍ତେ ଭାବିଲେ ପିତାଙ୍କର କଥା ସ୍ମରଣ ହେବାରୁ ହେଲେନା ରୋଦନ କରୁଅଛି । ରାଣୀ ହେଲେନାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ "ଧୈର୍ଯ୍ୟଧର ବୃଥା ଶୋକ କଲେ ଶ୍ରେୟ ଫଳ ହେବ ନାହିଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ଅଧିକ ଶୋକାକୁଳା ହେଲେ ତୁମ୍ଭର ନିଜର କ୍ଷତି ହେବ" ଏହି ସମୟରେ ବେଟ୍ରାମ ଜନନୀଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ "ଜନନୀ ବିଦାୟ ହେଉଅଛୁ ଆଶୀର୍ବାଦ କରନ୍ତୁ"

ରାଣୀ ପୁତ୍ରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ "ବିଶ୍ୱ ଈଶ୍ୱର ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ, ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଅଛି ବଂଶ ଗୌରବ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କର । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସ୍ନେହ ଓ ଭକ୍ତି କରିବ, କିନ୍ତୁ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲୋକଙ୍କୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ । କାହାର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କରିବ ନାହିଁ । ନିଜର କ୍ଷମତାଦ୍ୱାରା ଶତ୍ରୁକୁ ପରାଜିତ କରିବ, କାହାର ସଙ୍ଗେ ଅଧିକ କଥା କହିବ ନାହିଁ ।" ପରେ ଲିଫ୍‌ଙ୍କ ହସ୍ତେ ପୁତ୍ରକୁ ସମର୍ପଣ କରି କହିଲେ "ମହାଶୟ ଏ ଯୁବକ ରାଜସଭାର ରୀତିନୀତି ଅବଗତ ନୁହେ, ଆପଣ ଏହାପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଥିବେ ।" ଲିଫ୍ କହିଲେ "ଆପଣ ଚିନ୍ତିତା ହେବେ ନାହିଁ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ରର ବିଶ୍ୱାସ ଅସୁବିଧା ହେବ ନାହିଁ ।" ବେଟ୍ରାମ ମାତାଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରି ହେଲେନାକୁ ଗୃହିଣୀ କହିଲେ "ହେଲେନା, ଜନନୀଙ୍କ ସେବାରେ ତ୍ରୁଟି କରିବ ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବ ।" ଲିଫ୍ ମଧ୍ୟ ହେଲେନାକୁ ଗୃହିଣୀ କହିଲେ "ସୁନ୍ଦରି, ବିଦାୟ ହେଉଅଛି, ଆଶାକରେ ତୁମ୍ଭେ ତୁମ୍ଭର ପିତାଙ୍କର ନ୍ୟାୟ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବ ।" ଲିଫ୍ ବେଟ୍ରାମକୁ ଘେନି ଫ୍ରାନ୍ସ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ହେଲେନା ନିଜ କକ୍ଷକୁ ଗମନ କଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଏକା ବସି କେବଳ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଲେନାର ଅଶ୍ରୁପାତର କାରଣ ଏକା ହେଲେନା ଭଲ ପ୍ରତି ବେହ ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତେ ଭାବ ଥିଲେ ପିତାଙ୍କ କଥା ସ୍ମରଣ କରି ହେଲେନା ରୋଦନ କରୁଅଛି କିନ୍ତୁ ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ନୁହେ । ବେଟ୍ରାମର ପ୍ରୀତି ଗମନହିଁ ହେଲେନାର ଶୋକର କାରଣ ଅଟେ । ହେଲେନା ବେଟ୍ରାମଙ୍କର ପ୍ରଣୟାକାଙ୍କ୍ଷିଣୀ, ଗଭୀର ପ୍ରେମସାଗର ମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ି ହେଲେନା ପିତାଙ୍କ ରୂପ ମଧ୍ୟ ପାସୋରି ଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କର ମାନସପଟରେ ବେଟ୍ରାମର ରୂପ ଭିନ୍ନ ଆଉ ତାହାର ରୂପ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ ।

ହେଲେନା ଛେଦନରୁ ବେଟ୍ରାମର ରୂପରେ ମୋହିତ ଓ ଗୁଣରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ମନେ ମନେ ତାଙ୍କୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରି ଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ବିମ୍ବିତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ସେ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ବେଟ୍ରାମ ରୋସିଲନର ରାଜା ଏବଂ ସେ ଜଣେ ପିତୃମାତୃହୀନା ଦୀନା ବାଳିକା ବେଟ୍ରାମ ରାଜବଂଶଜ, ଯେ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ଚିକିତ୍ସକର କନ୍ୟା ଅଟନ୍ତି । ସୁତରାଂ କୌଣସି ଅଂଶରେ ସେ ବେଟ୍ରାମଙ୍କର ଉପଯୁକ୍ତା ପତ୍ନୀ ନୁହନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତାଙ୍କର ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ସେ ହତାଶ ହୋଇ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ମୁଁ କି ମୂର୍ଖ ! ବାମନ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ରକୁ ଧରିବା ନିମନ୍ତେ ହସ୍ତ ପ୍ରସାରଣ କରୁଅଛି । ଉଚ୍ଚ ଆକାଶରେ ଗୋଟିଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ନକ୍ଷତ୍ର ଦେଖି ତାହାର ପ୍ରେମାକାଙ୍କ୍ଷିଣୀ ହୋଇଅଛି । ଏହି ଦୁରାଶାର ମୋହର ସକଳ କଷ୍ଟର କାରଣ ଅଟେ । ମୁଣ୍ଡିଣୀ ସହର ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାହାର ପଦାନୁଗାମିନୀ ହେଲେ ଯେଉଁ ଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ ମୋର ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଶା ନିଶ୍ଚୟ ଘଟିବ । କିନ୍ତୁ ତଥାପି ବେଟ୍ରାମ ନିମନ୍ତେ ମୋର ଯଦି ମୃତ୍ୟୁ ହୁଏ ତାହା ମୋହ ପକ୍ଷେ ଅତିଶୟ ସୁଖକର ହେବ । ବେଟ୍ରାମକୁ ଲାଭ କରିବାର ଆଶା ନ ଥିଲେ ସତ୍ୟ ସେ ଏଠାରେ ଥିବା ସମୟରେ ତାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ରୂପ ଦେଖି ନୟନ ସାର୍ଥକ କରୁଥିଲି, ତାଙ୍କର ମଧୁର କଥା ଶୁଣି କର୍ଣ୍ଣ ପବିତ୍ର କରୁଥିଲି କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟ ସେ ସୁଖରୁ ସୁଦ୍ଧା ବଞ୍ଚିତ ହେଲି" । ଏମନ୍ତେ ସମୟରେ ବେଟ୍ରାମର ଜନୈକ ଭୃତ୍ୟ ହେଲେନା ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲା "ଗଣି ନମସ୍କାର" ଭୃତ୍ୟର ନାମ ଗେରାଲ୍ଡ । ସେ ଜଣେ ସରଳଚିତ୍ତ ଏବଂ ହେଲେନାକୁ ଭଲ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲା । ବେଟ୍ରାମ ସଙ୍ଗେ ତାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରାଣସ ଯିବାର ସ୍ଥିର ହୋଇଥିବାରୁ ସେ ହେଲେନାଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ବିମର୍ଷ ଭାବ ଦେଖି ଚିତ୍ତ ବିନୋଦନାର୍ଥ ନାନାପ୍ରକାର ରହସ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲା । ପେରଲର କଥା ଶୁଣି ହେଲେନା ଆତ୍ମଭାବ ଗୋପନ କରି କହିଲେ "ରାଜା ନମସ୍କାର" ।

ପେ—ମୁଁ ତ ରାଜା ନୁହେ ।

ହେ—ମୁଁ ତ ରାଣୀ ନୁହେ ।

ପେ—ଏକା ବସି କଅଣ ଭାବୁଥିଲ ? ତିର କୁମାରୀମାନଙ୍କ ବିଷୟ ଭାବୁଥିଲ କି ?

ହେ—ଦେଖ, ତୁମ୍ଭେ ଜଣେ ବୀର ପୁରୁଷ ଏବଂ ମୁଖ ବିଦ୍ୟାରେ ସୁନିପୁଣ ଅଟ । ଆଚ୍ଛା କହିଲ କୁମାରୀ-ମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ରକୁ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ହସ୍ତରୁ କୌମାର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାର କି ଉପାୟ ଅଛି ।

ପେ—ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ସଦା ଅନ୍ତରରେ ରଖିବ ।

ହେ—କିନ୍ତୁ ରମଣୀମାନଙ୍କର ସାହସ ଥିଲେ ସିବା ସେମାନେ ସ୍ୱଭାବତଃ ଦୁର୍ବଳ, ସୁତରାଂ ପୁରୁଷମାନେ ସର୍ବଦା ଯୁକ୍ତିରେ ଜୟଲାଭ କରନ୍ତି । ଏପରି ସ୍ଥଳେ ରଣକୌଶଳ ଶିଖାଇ ଦିଅ ଯଦ୍ୱାରା ରମଣୀମାନେ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହିତରେ ପରାସ୍ତ କରି ପାରିବେ ।

ପେ—ସେପରି କୌଶଳ କିଛି ନାହିଁ । ପୁରୁଷମାନେ ଯୁକ୍ତି-ବଳରେ ରମଣୀମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ନତଜାନୁ ହୋଇ ବସିଲେ ରମଣୀମାନଙ୍କର ପରାଜୟ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।

ହେ—କୌମାର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାର କି କିଛି ଉପାୟ ନାହିଁ ।

ପେ—ନାହିଁ । ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ଜୟ କଲେ କୌମାର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା ହେବ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତଦ୍ୱାରା କୌମାର୍ଯ୍ୟର ମୂଳ ଉତ୍ପାଟନ ହେବ । କୌମାର୍ଯ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବା ପ୍ରକୃତରେ ନିୟମବିରୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟ ଅଟେ । କୌମାର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଜାତିର ବୃଦ୍ଧି ହେବ । କୌମାର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହୋଇ ନ ଥିଲେ, କୁମାରୀ କାହିଁ ଆସନ୍ତେ । ଜଣେ ବାଳିକାର କୌମାର୍ଯ୍ୟ ନଷ୍ଟ ହେଲେ ଦଶଜଣ କୁମାରୀ ଜାତ ହୋଇ ପାରିବେ କିନ୍ତୁ ରମଣୀ ମାତ୍ରେ ଯଦି ଚିର କୁମାରୀ ହୋଇ ରହିବେ ତାହାହେଲେ ଏକ ସମୟରେ କୁମାରୀ ଜାତି ଲୋପ ହୋଇଯିବ । ସୁତରାଂ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେପରି ଭାବ, ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅବକାଶମତେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କର, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ ବିଷୟ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ କର, ଉପଯୁକ୍ତ ପତି ଲାଭ କରି ତାଙ୍କର ସେବାରେ ଜୀବନ ଅତିବାହିତ କର । ପତି ସେବାହିଁ ରମଣୀର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ୍ମ । ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଦାୟ ହେଉଅଛି ।"

ପେଣ୍ଟେର ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲା । ହେଲେନା ଏହା ବସି ଅକାଶ ପାତାଳ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତ ଉପାୟରେ ବେଣ୍ଟାମର ଦର୍ଶନ ପାଇବେ ତାହାହିଁ କେବଳ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ବେଣ୍ଟାମ ଫ୍ରାନ୍ସ ଗମନ କରି ଅଛନ୍ତି । ସେ ଫ୍ରାନ୍ସ ନ ଗଲେ ତ ଆଉ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ ହେବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବିନା କାରଣରେ ଫ୍ରାନ୍ସ ବା କିପରି ଯିବେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯିବାର ବ୍ୟୟ ମଧ୍ୟ କାହିଁ ପାଇବେ ଏହିପରି ନାନା ବିଷୟ ଭାବି ଆକୁଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଗଣ୍ଡିଏ ପୁସ୍ତକର ବିଷୟ ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିଗଲା ପୁସ୍ତକ ଗଣ୍ଡି ତାଙ୍କର ପିତାଙ୍କର ସେଥିରେ ଅନେକପ୍ରକାର ବ୍ୟାଧିର ଔଷଧମାନ ଲିଖିତ ଥିଲା । ଏହି ପୁସ୍ତକଗଣ୍ଡି ଭଲ ହେଲେନାର ପିତାଙ୍କର ଆଉ କିଛି ମାତ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି ଥିଲା ନାହିଁ ଏବଂ ପିତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ହେଲେନା କେବଳ ସେହି ପୁସ୍ତକଗଣ୍ଡି ପାଇଥିଲେ । ସେହି ପୁସ୍ତକର ବିଷୟ ସ୍ମରଣ ହେବା ମାତ୍ରକେ ସେ ପୁସ୍ତକଗଣ୍ଡି ଆଣି ମନଯୋଗସହ ପାଠ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପାଠ କରୁ କରୁ ଦେଖିଲେ ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଔଷଧର ନାମ ଲିଖିତ ଅଛି ଯାହାକି ଫ୍ରାନସାଧିପତିଙ୍କର ପୀଡ଼ାର ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଅଟେ । ହେଲେନାର ହତାଶ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ କିଞ୍ଚିତ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର ହେଲା । ସେ ନିଜର ଅଦୃଷ୍ଟ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ଔଷଧ ଘେନି ଫ୍ରାନସ ଯିବାର ସ୍ଥିର କଲେ । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥେଶ୍ୱର ଘୋଷ ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଚରିତାମୃତ ।

ପଞ୍ଚମ ଅଧ୍ୟାୟ ।

ସାଧନାର ଶେଷ ସମୟ ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ—ସାରଦା ଦେବୀ ଓ ଷୋଡ଼ଶୀପୂଜା ।

"ଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପା ମଦୟା ମଦିନ୍ଦ୍ରାମ୍
ଶ୍ରୀରାମକୃଷ୍ଣାର୍ଦ୍ଧାମଗତ ଗୌରବାତ୍ ।
କୃପା କଟାକ୍ଷୈ ର୍ଦ୍ଧବଦୁଃଖହନ୍ତ୍ରୀଂ
ନମାମ୍ୟହଂ ତ୍ୱାଂ ଭୁବି ସାରଦାଖ୍ୟାଂ ।"

ଶ୍ରୀମତୀ ସାରଦା ଦେବୀ ଭଗବାନ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ସହଧର୍ମିଣୀ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କ ଭକ୍ତମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଶ୍ରୀ ମାତାଠାକୁରାଣୀ* ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି । ମାତାଠାକୁରାଣୀ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣଧନ । ଯେଉଁମାନେ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ ମାତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରପ୍ରଭାବ ସନ୍ତାନ ଉପରେ ବିଶେଷଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ, ସେମାନେ ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ତଳେ ଅବେ ବସିଲେ ତାହାର ସତ୍ୟସତ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପରେ ଅବଗତ ହୋଇ ପାରିବେ । ମୁ ପ୍ରଥମରେ ମନେ କରିଥିଲି ଯେ ସେ ରାମକୃଷ୍ଣ-ଦେବଙ୍କ ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିଅଛନ୍ତି ବୋଲି ଲୋକେ ତାହାଙ୍କ ଭକ୍ତି ବା ସମ୍ମାନ କରନ୍ତି, ତାହାଙ୍କର ନିଜର ଆଉ ବେଶୀ ବିଶେଷ ଥିବ ? ଗୋଟିଏ ଗ୍ରାମ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀ ବ୍ୟତୀତ ଆଉ କିଛି ନୁହନ୍ତି ତ ? ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଯେପରି କାମିନୀକାଞ୍ଚନ ତ୍ୟାଗର ଭାବ ଥିଲା, ଏ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ, ଏହାଙ୍କର ସେପରି ଭାବ ତାହିଁ ଅଛି ? କିନ୍ତୁ ଏସବୁ ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଅଛି । ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ରରେ ବସି ଜାଣିପାରି ଅଛି ଯେ ସେ ବଙ୍ଗର ଦୁର୍ବଳା ଅବଳା ନୁହନ୍ତି, ସେ ଭଗବାନଙ୍କର ପାଣିଗ୍ରହଣ କରିବାର ଯୋଗ୍ୟ ସହଧର୍ମିଣୀ । ଦିନେ ଆମ୍ଭେମାନେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର ଜନ୍ମଭୂମି କାମାରପୁକୁରନାମକ ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଜନ୍ମ ଗୃହରେ ରାତ୍ରିରେ ଜନ୍ମୋତ୍ସବୋପଲକ୍ଷେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇଅଛୁଁ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାତାଠାକୁରାଣୀ ମଧ୍ୟ ଭକ୍ତସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଆହ୍ୱାନରେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଉପସ୍ଥିତ ଦୁଇଚାରିଟି ଭକ୍ତଙ୍କ ସହିତ ଏ ବିଷୟ

* ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାତାଠାକୁରାଣୀ ଅଦ୍ୟାବଧି ଜୀବିତା । ସେହି ଲେଖକ ବହୁ ଭାଗ୍ୟ ଫଳରୁ ତାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣତଳେ ବସିବାର ଅଧିକାର ପାଇଅଛି ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ଦେବୋପମ ଚରିତ୍ରର ସଙ୍ଗ ସୁଖ କରିଅଛି । ଲେଖକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ଶୈଶବ ବେଳ କଥା ପଢ଼ୁ ପଢ଼ୁ ତାହାଙ୍କର ଭ୍ରାତୁଷ୍ପୁତ୍ରୀଙ୍କ ବିବାହ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କଥା ପଡ଼ିଲା । ବାଳିକାଟିର ବିବାହଯୋଗ୍ୟ ବୟସ ହୋଇଅଛି—ଶୀଘ୍ର ବିବାହ ଦେବାକୁ ହେବ ; କିନ୍ତୁ ଉପଯୁକ୍ତ ପାତ୍ରର ଅଭାବ । ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କଥା ଚାଲି ଚାଲି ଉପସ୍ଥିତ ଜନୈକ ସଂସାରୀଭକ୍ତ କହି ଉଠିଲେ "କାହିଁକି ମା, ଆପଣଙ୍କର ପଦତଳେ ବର୍ତ୍ତମାନ କେତେ କେତେ ଗୁଣବାନ, ରୂପବାନ, ହୃଦୟବାନ ଅବିବାହିତ ଯୁବକମାନେ ବୃଣ୍ଡହେଉଅଛନ୍ତି; ଆପଣ ତହିଁମଧ୍ୟରୁ ଜଣକୁ ମନୋନୀତ କରୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ମାତାଠାକୁରାଣୀ ଏହି କଥା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ତାହାଙ୍କର ଭାବାନ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ! ସେ ଗୁରୁ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ଦେଖ, ଯାହାର ଇଚ୍ଛା ହେବ, ସେ ବିବାହ କରୁ ବା ନ କରୁ ; କିନ୍ତୁ ମୁ ଜାଣୁ ଜାଣୁ ଜଣକୁ ବନ୍ଧନରେ ଆଣି ପକାଇବି, ଏହା ମୋଦ୍ୱାରା କେବେହେଁ ହୋଇ ନ ପାରେ ! ବିବାହ ! ବାପରେ ବାପ, ଏ ବନ୍ଧନ ! ଠାକୁର ଆଣ ମିଛରେ କାମିନୀକାଞ୍ଚନ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ କହୁଅଛେ ! ବରଂ ମୋ ଜିଭଟି ବାହାରି ନ ହେଉ, ମୁ ବାହାରିବ କହିବ ନାହିଁ ଯେ ତୁମ୍ଭେ ଏହାକୁ ବାହାରି ହୁଅ । ତାହାଙ୍କର ଏହି ତେଜଃପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାଗୁଡ଼ିକ ଶୁଣି ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଗଲୁଁ । ଯେ ଜଣିକି ଆଶୈଶବ ମାତୃହୀନା ହୋଇ ତାହାଙ୍କର ଦ୍ୱାରା ଲାଳିତା ପାଳିତା, ଯେ ତାହାଙ୍କର ବିଶେଷ ଯତ୍ନ ଏବଂ ସ୍ନେହର ପାତ୍ର, ଯାହାର ପାତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାରେ ସେ ପ୍ରାଣ ମନ ଢାଳି ଦିଅନ୍ତେ, ଆଜି ବିବାହ-ବନ୍ଧନ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲାବେଳକୁ ତାହାର ସ୍ନେହରେ ମଧ୍ୟ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇଅଛନ୍ତି ! ଏ ସେହି ରମଣୀ ପରି, ଯେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୌବନାବସ୍ଥାରେ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ କହିଥିଲେ "ଯଦି ମୁ ତୁମ୍ଭର ସାଧନମାର୍ଗରେ ବିଘ୍ନକ ହୁଏଁ, ତୁମ୍ଭେ ମୋତେ ଅବାଧରେ ତ୍ୟାଗ କରିପାର, କିନ୍ତୁ ମୋତେ ବୀଜମନ୍ତ୍ର ଦିଅ, ମୁଁ ତାହାକୁ ସ୍ମରି କରି ମୋର ଜୀବନ ଧନ୍ୟ କରେଁ ।" ?

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ବୟସ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରାୟ ୭୦ ବର୍ଷ । କିନ୍ତୁ ଦେଖିଲେ ୪୫।୪୬ ବର୍ଷ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଏହାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନେକ ଅଲୌକିକ ସାଧାରଣ ଘଟଣାମାନ ଅଛି—କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ସମସ୍ତ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ସମୟ ନୁହେ ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ମାତୃ-ସ୍ନେହର କଥା ସ୍ମରଣ କଲେ ମନେ ହୁଏ, ସମସ୍ତ ଧରାବାସୀ ଥରେ ତାହାଙ୍କ ପଦପ୍ରାନ୍ତରେ ବସି ନିଜ ନିଜ ଜୀବନ ସାର୍ଥକ କରୁ ନାହାନ୍ତି କାହିଁକି ? ସୁବିଧା ଥରେ ଗୃହିଣୀଙ୍କେ ଆଉ ଯେ ସହଜେ ଆସେ ନାହିଁ । ମା ବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ସମୟ ବାପଘରେ ଏବଂ ଅଳ୍ପସମୟ ଶ୍ୱଶୁର ଘରେ ଥାନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ବହୁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କର ସମାଗମ ହୁଏ । ମା ତାଙ୍କମାନଙ୍କ ସହିତ ଉତ୍ତମରୂପେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରି ଯାହାର ଯାହା ଅଭିଳାଷ ତାହା ଯଥାସାଧ୍ୟ ପୂର୍ତ୍ତି କରନ୍ତି । ବର୍ଷାକାଳରେ ଯେତେବେଳେ ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଦେଶରେ ମେଲେରିଆ ଜ୍ୱରର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଭକ୍ତମାନେ ତାହାଙ୍କୁ କଲିକତାକୁ ନେଇ ଆସନ୍ତି । ଏହିଠାରେ ପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅପରିଚିତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ତାହାଙ୍କର ଅମୃତମୟୀ ବାଣୀ ବା ଦେବଦୁର୍ଲଭ ସଙ୍ଗ ବା ବିମଳ ମାତୃସ୍ନେହ ଉପଭୋଗ କରିବାର ସମୟ ଏବଂ ସୁବିଧା ପାଆନ୍ତି ନାହିଁ । କାରଣ ବିବାହିତ ଜନମାନବର ଯାତାୟାତ ବେଳେ ବେଳେ ଏପରି ଲୋକଗହଳ ହୁଏ ଯେ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଭକ୍ତମାନେ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ସମାଗତ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ପ୍ରତ୍ୟାଶା ନ କରନ୍ତି ଏବଂ ମାତାଙ୍କର ଚରଣ ଦର୍ଶନ ମିଳେ ନାହିଁ । ଏପରି କରିବାର ହେତୁ ତାହାଙ୍କୁ ରୋଗ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାତାଠାକୁରାଣୀ ସ୍ୱଭାବରେ ଅତି ଲଜ୍ଜାଶୀଳ, ସ୍ୱର ମୃଦୁ ଅଥଚ ଗମ୍ଭୀର, ଅଳ୍ପ ମଧ୍ୟମ କିନ୍ତୁ ସୁଗଠିତ, ମୁଖଶ୍ରୀ ଶ୍ୟାମଳ କିନ୍ତୁ ତେଜସ୍ୱିନୀ; ଦେଖିଲେ ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରୀତିର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ । ବିଚାରଶକ୍ତି ଅତି ଧୀର ଏବଂ ସବଳ ; ଏପରି ଚି ସ୍ପଷ୍ଟ ଅମେରିକା ଓ ଭାରତର ବହୁଦୂରସ୍ଥ ଭକ୍ତମାନେ ସମୟରେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଣ୍ଣୟ କରି ନ ପାରି ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯିବ ଲେଖିଲେ ସେ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ଭକ୍ତମାନେ ଅତି ଆଦର ଏବଂ ଭକ୍ତି ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କର ସ୍ନେହ ବିତରଣରେ ଜାତି କୁଳର ବିଚାର ନାହିଁ । ସେ ପଦରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣ ସ୍ଥାନ ପାଇବାକୁ ପାଇବ । ପାଠକମାନେ ଶୁଣି ଆନନ୍ଦିତ ହେବେ ଯେ ଭଗିନୀ ନିବେଦିତା (Miss Margaret Noble) ତାହାଙ୍କର ବିଶେଷ ସ୍ନେହର ପାତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଦିନେ ଅମ୍ଭେମାନେ ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଦେଖିବୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଫେରି କଲିକତାରେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବାବୁ ବଳରାମ ବସୁଙ୍କ ବାସ ଭବନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲାକ୍ଷଣି ନିବେଦିତା ପ୍ରଶ୍ନ କଲେ "ଆପଣମାନେ କେଉଁଠାରୁ ଆସିଛେ ?" ଆମ୍ଭେମାନେ କହିଲୁଁ "ଜୟରାମ ବାଟୀରୁ—ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କ ଜନ୍ମ-ସ୍ଥାନରୁ ।" ସେ ପୁଣି ପଚାରିଲେ "ସେଠାରୁ କଣ ଆଣିଛ ?" ଆମ୍ଭେମାନେ କହିଲୁଁ "ଈଶ୍ୱର ପ୍ରସାଦ ।" ନିବେଦିତା ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ଅନନ୍ଦିତା ହୋଇ କହି ଉଠିଲେ "ତେବେ ସେ ପ୍ରସାଦ ମା ମୋପାଇଁ ପଠାଇ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି—ଦିଅ ମୋତେ ଦିଅ—ମୁଁ ସେ ପ୍ରସାଦ ଧାରଣ କରି ଧନ୍ୟ ହୁଏଁ ।" ମାତା-ଠାକୁରାଣୀ କଲିକତାରେ ଥିବା ସମୟରେ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଦେଶ-ମାନଙ୍କରୁ ଅନେକ ନରନାରୀ ବହୁ କ୍ଲେଶ ସ୍ୱୀକାର କରି କଲିକତାକୁ ଆସି ତାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣ ଦର୍ଶନ କରି ଭକ୍ତି ପୁଷ୍ପାଞ୍ଜଳି ଦେଇଯାନ୍ତି ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଷୋଡଶୀ ପୂଜା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । ଥରେ ମାତାଠାକୁରାଣୀ ଗ୍ରାମରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପୀଡ଼ିତା ହୋଇ କଲିକତାକୁ ଚିକିତ୍ସାର୍ଥ ଆସିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ଶରୀର ଆରୋଗ୍ୟ ହେବାପରେ ଦିନେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର ଷୋଡ଼ଶୀପୂଜା କରିବାର ଇଚ୍ଛା ହେଲା । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଛାଗିନେତ୍ର ହୃଦୟ ସମ୍ମୁଖରେ ସେ ପୂଜା ହୋଇ ନ ପାରେ । ସେଥିପାଇଁ ଠିକ ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ହୃଦୟ ଯେତେବେଳେ ମା କାଳୀଙ୍କର ପୂଜା କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ, ସେହି ସମୟରେ ପୂର୍ବସଜ୍ଜିତ ପୂଜାର ସମସ୍ତ ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ନିଜ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ଭିତରକୁ ଗୋଟିଏ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ଅଣାଇଲେ ଏବଂ ତତ୍‌ସଙ୍ଗେ ମାତାଠାକୁରାଣୀଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଡାକିଆଣିଲେ । ପ୍ରଭୁ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଠିଆ କରାଇ ନିଜେ ପୂଜାରେ ବସିଲେ । ଆଜି ଜଗନ୍ମାତା ଜଗତ୍‌ପିତାଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନା ! ମାତାଠାକୁରାଣୀ ଯେତେବେଳଯାଏ ଠିଆ ହେଲେ, ସେତେବେଳଯାଏ 'ତିଷ୍ଠାପିତଲବାବତସ୍ତେ' । ବାହ୍ୟ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ମାତାଠାକୁରାଣୀ ପୂଜାର ଆରମ୍ଭରୁ ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏକଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନା । ପୂଜାସମାପନ-କାଳରେ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ଆପଣାର ରୁଦ୍ରାକ୍ଷ ଜପମାଳା ପତ୍ନୀଙ୍କର ଶ୍ରୀଚରଣରେ ସମର୍ପଣ କରି ପୂଜା ସମାପ୍ତ କଲେ । ଅତି ତାହାଙ୍କୁ 'ମା' ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କଲେ । ଧନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ! ଦାମିନୀରେ ମାତୃତ୍ୱର ପରାକାଷ୍ଠା ଦେଖାଇଗଲ ! ଆଜି ପୃଥିବୀବାସୀ ସମକ୍ଷରେ ଯେ ଆଦର୍ଶ ଉପସ୍ଥାପିତ କଲ, ତାହା ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଅମରକ୍ଷରରେ ଲୋକ ହୃଦୟ ପଟରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହେଉଥିବ । ଏ କଣ ? ଏକ ମନୁଷ୍ୟ ଶକ୍ତିରେ ସମ୍ଭବେ ? ରୂପଲାବଣ୍ୟଶାଳିନୀ ଷୋଡଶୀ ଯୁବତୀ ପତ୍ନୀକୁ 'ମା' ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ ! ବିବାହିତ ହୋଇ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ସକାଶେ ସୁଦ୍ଧା ମାନସିକ ବିକାର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ନାହିଁ । ଆଜନ୍ମ ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ—ବିବାହିତ ହୋଇ, ସ୍ତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ଏ ଅସିଧାର ବ୍ରତ ତୁମ୍ଭେ ଯେପରି ଭାବରେ ଉଦ୍‌ଯାପନ କଲ, ସେ ଭାବରେ ମନୁଷ୍ୟ ପାରେ କି ? ଅହେ ମାତଃ, ତୁମ୍ଭର କଣ ହେଲା ? ତୁମ୍ଭେପରି ପୁତ୍ର ଧନ ଲାଭ କରିବ ବୋଲି ବିବାହିତ ହୋଇଥିଲ ? ବିଧିର ବିଡ଼ମ୍ବନା ହେଲାକି ? ନା, ନା ମା, ବୁଝିଲି—ତୁ ଆଜି ଜଣେ ଦୁଇ-ଜଣଙ୍କୁ ପୁତ୍ରରୂପେ ଲାଭ କରି ତୁନ ହୋଇ ରହନ୍ତୁ କିପରି ? ତୁ ଯେ ଜଗନ୍ମାତା ! ଦିନକୁ ଦିନ ଯେ ତୋର ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କର ସଂଖ୍ୟା ବଢୁଅଛି ! ଆଜି ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀ ଯେ ତୋର କୋଳରେ ବସି ପ୍ରକୃତ ମାତୃସ୍ନେହ ମଧ୍ୟ ଆସ୍ୱାଦ କରିବାପାଇଁ ଆଗ୍ରହାନ୍ୱିତ । ମା ! ଧନ୍ୟ ତୋର ପ୍ରସବ କରିବାର ଶକ୍ତି ! ଦେଖ ଦେଖ ଭାରତବର୍ଷ, ମାର୍କିନ ଦେଶ, ଆଷ୍ଟ୍ରେଲିୟା, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନ, ଇଟାଲି, ଇଂଲଣ୍ଡରେ ତୁ ଅପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷଭାବରେ ଯେ କେତେ ପୁତ୍ରରତ୍ନ ପ୍ରସବ କରୁଅଛୁ ଏବଂ କରିବୁ ତାହା କିଏ ଜାଣେ ? ମା, ଆଜନ୍ମ ବ୍ରହ୍ମଚାରିଣୀ ରହି ଯଦି ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରମୁଖ ପୁତ୍ରରତ୍ନ ଲାଭ କରିପାରୁ, ତେବେ, ମା, ତୋଠାରୁ ଭାଗ୍ୟବତୀ କିଏ ? ମା, ଅଖଣ୍ଡ ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଅନାବିଳ ପବିତ୍ରତାର ଯେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ରଖି ଗଲୁ, ଭାରତ, କେବଳ ଭାରତ କାହିଁକି ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ନରନାରୀମାନେ ତାହାର ଆଦର କରିପାରେ ଏବଂ ସେହି ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ମୂଲ୍ୟ ବୁଝିପାରି ତୋ ଚରଣରେ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିପାରେ । ମା ଥରେ ଆଶୀର୍ବାଦ କର, ଯଦ୍ୱାରା ଭାରତରମଣୀମାନେ ତାମଗର୍ଭ ବିବର୍ଜିତା ହୋଇ ତୋପରି ମାନସ ପୁତ୍ରରତ୍ନ ପ୍ରସବ କରି ସମସ୍ତ ଭାରତ ତଥା ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ଉପକାର କରି ପାରନ୍ତି । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ବ୍ରାହ୍ମଣ ସେବକସ୍ୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଞ୍ଚି ।

ବାଲେଶ୍ୱର ଓଡ଼ିଶାର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ସ୍ଥାନ ।
ନୂତନ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ବିଧାନ ଦେଖିବାକୁ ଠିକ୍ ବାଞ୍ଛି ।
ବାଳକ ଶିକ୍ଷକ ଭିତରେ ବୋମନ ବିଷ୍ଣୁଦାସ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଗର ।
ବ୍ୟାପି ବିଷ୍ଣୁପୁର ସେ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଗର ଗ୍ରାମଖଣ୍ଡେ ବିଚରିବ ।
ଶୈଳେ ଶୈଳେ ଦେବଗାତ ଚଳେ ଉଠିଯାଏ ଜ ଉପରେ ।
ଏକପାଖେ ସ୍ଥିର ବାଳକ ଗମ୍ଭୀର, ପଶ୍ଚିମେ ସ୍ଥିତ ସ୍ୱଚ୍ଛରେ ।
ଉଠିଲ ପଡ଼ିଲ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଚଳିଲ, ମାନସେ ଲଗାଇ ଦିଲା ।
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଏକ୍‌ସପ୍ରେସ୍ ସୁବେଗ ବିଶେଷ, ଚଳେ ଦୌଡ଼େ ବଳା ବଳା ।
ପଡ଼ୁଛି ଷ୍ଟେଶନେ ଉତ୍ତରପିତମଳେ, ଫୁସ ଫୁସ୍, ଅବସାନ ।
ହୋଇଛନ୍ତି ଠିଆ ଘର ପାଇଁ ଛିଆ ବାଳ ବଡ଼ ଶିର ସ୍ଥାନ ।
ଗୋଟାକରେ ଚଢ଼ି ଘର ଗଡ଼ି ଗତି ଗାଙ୍ଗୁଲ ଛନ୍ଦ ଅଗ୍ରମ ।
ଦ୍ୱିତଳ ଭବନ, ସୁଗ୍ରୁ ବିଧାନ, ଉଚ୍ଚ, ବିଶାଳ ଶ୍ରମ ।
ମଧ୍ୟ ଭାଲ ଛାତ, ସେ ଭାଗ ପାଣି ଅତ, ବୃଷ୍ଟି ବଳ ବିଶ୍ରମ ।
ପଡ଼ିଲ ଦ୍ୱିପଡ଼ ବଛଣାରେ ପତ, ଭଳିଲ ବଡ଼ ଅଗ୍ରମ ।
ଉଠି ବଛଣାରୁ ଅଖି ମଳାଗାରୁ ମୁହ ହାତ ଧୋଇ ଧୀରେ ।
ସୁବେଶେ ଭୂଷଣ, ସ୍ୱଜଳ ଦର୍ଶନ, ବାହାରିଲି ନଗରରେ ।
ଲମ୍ବ ଲମ୍ବ ବାଟ ପ୍ରଶସ୍ତ ସୁଠାମ, ବିଚ୍ଛାତ ତରୁ ପାଶେ ।
ଚକଧସ୍ତ୍ରବାର ପକ୍ଷୀଜାତ ବାର ସ୍ୱର୍ଗଛନ୍ତି ଚିତ୍ରୋଲ୍ଲାସେ ।
ବନ୍ଧୁ ବଳଗାଡ଼ୀ ଶାଇଅଛ ଗଡ଼, ଶ୍ରୀହେବ ସ୍ରୀହେବା ଚଳ ।
ସୁନ୍ଦର ଭବନ ହୋଇଛ ନିର୍ମାଣ, ବାଙ୍ଗାଳୀ ବଳନ୍ତ ଭଳ ।
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟାଳ ଚୂଅଡ଼ ଓଡ଼ିଆଦ ଭିତ, ଘାଟେ ବାଟେ ଶତ ଶତ ।
ବନ୍ଧୁ ମାଇବାଡ଼ୀ, ଶାଇଛନ୍ତି ଭିତ, ଜନସ୍ରୋତ ହରବତ ।
ବନ୍ଧୁ ମିଶନରୀ ପାଠଶାଳା ବଳ, ପଢ଼ାନ୍ତି ବାଳକ ବାଳ ।
ବର୍ଣ୍ଣିତ ଫେଣ୍ଡେଣ ଦେଖିବ ଜସ୍ୱନ ପ୍ରବେଶି ଅଛ ବନ୍ଧୁଳ ।
ସୁଭ୍ରଷ୍ଟ ଜନର ଝିଅଥାଇ ଠିଆ, ଶ୍ରୀଦେବ ଦୂରୁବ ପର ।
ଲୁଗା ଚଳିଗ୍ରାମ ସ୍ତ୍ରୀଲ ଅଗ୍ରଥାଇ ଅଗ୍ରମ ଅଗ୍ରର ଧର ।
ଶିରେ ଲୁଗା ନାହିଁ, ବଳା ଦଗ୍ଧ ଲ୍ଲ ଭଳ ଭବ ମୁଖ ଛବ ।
ପଣ ପଣ ପଣ ଅମ୍ବଳ ମନ ଚଳିଆଇ ବର ଭବ ।
ବଳା ମୃଗବର ଉଠନ୍ତି ଅବର ଶୀତଳ ଅକାଶ ଛାଃ ।
ଶୀତଳ ପବନ ବହେ ଘନ ଘନ, ଚ.ବିଶ୍ର ବ ଘନ ଘା ।
ଅଶ୍ୱଥ ଅର୍ଜୁନ ଶାଳ ପିଅଶାଳ ବଟ ଶିରୀଷାଦ ତରୁ ।
ଶ୍ରୀଲପତ୍ର ଫୁଲ ଦେଖିଲି ବନ୍ଧୁଳ ଅବର ବୃଷ୍ଟ ସ୍ୱରୁ ।
ସ୍ୱଚ୍ଛ ପର୍ବତ ବହ୍ନ ଜ୍ୱଳନ, ଶୀତଳପବନେ ମିଶି ।
ମହତ ଘାଇଛ ଠିକ୍ ଉଚ୍ଚାସ୍ଥ, ପୂର୍ବଘାଟ ଚତୁର୍ବିଶ ।
ଚକ୍ରି ଚକ୍ର ବଣୀ ବାସ୍ତ୍ର ପକ୍ଷୀ ଶ୍ରେଣୀ ବିଚ୍ଛନ୍ତି ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ।
ଶାନ୍ତ ଭଙ୍ଗ ବର ସ୍ୱର୍ଗ ଅତର ନାଥନ୍ତ ଭର ଭରବ ।
ଚପର ମିଳର ନାଦରେ ବ ସର ଶାସ ପୁଅ ଯାନ୍ତ ବହ ।
ଅହ ଭହ ଭବ ଗୁଣି ବ ବଳବ ମାନବେ ଯାଆନ୍ତ ଭଳ ।

ଦ୍ୱିତଳ ତ୍ରିତଳ ପ୍ରାସାଦ ଭବନ ଦେଖିବ ଦେଖ ଜସ୍ୱନ ।
ବୃହତ ପଡ଼ିଅ ବାଳା ବାଳ ଚଅଁ, ଜଳାଶସ୍ୱ ସୁବଦନେ ।
ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ରକ୍ଷା ପାଇଁ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନ ବାହୁଁ ହୋଇଛ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନଗର ।
ନଗର ନାଗର ଜଅବା ସୁବର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱର୍ଗପେସ୍ୱ ରୂପବାର ।
ପୁରୁଷ ଜନର ବେଶ ବାଣିବାର, ବଚନ ସୁନ୍ଦର ଭଙ୍ଗୀ ।
ଭଗ୍ନ ସାନ୍ତ୍ରାଳୁଣୀ ପୁଣି ଓଡ଼ିଆଣୀ ମ୍ଳାଣ ଚମାଳ ଅଙ୍ଗୀ ।
ବଜାରେ ବଜାରେ ହଜାରେ ହଜାରେ ଗ୍ରାମ୍ୟଅଛନ୍ତି ରମଣୀ ।
ଭଲ ଲେପିତ ଗୋଷ୍ଠ ବସ୍ତ୍ରପିତ ବାଗ୍ରଥାଇ ଗ୍ରାମ୍ୟବେଣୀ ।
ଲଳିତ ଭୂଷଣ ଦେଖିବ ମନେ ହଜାର ଦେଖନ୍ତ ଛନ ।
ବ୍ରଜଙ୍ଗନସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବଙ୍କିମ ଗ୍ରହାଣୀ ହାଣଲବ ଦମ୍ଭମାନ ।
ଦେଖି ଗ୍ରାମ୍ୟଛିଆ ମନେ ଭଗେ ଦିଆ ଭ୍ରମିବ ସେ ଭ୍ରମ୍ଭବନ ।
ଯହିଁ ଶତ ଶତ ଗୋପୀଜଣ ଭତ, ଦ୍ୱାପର ବରେ ହରଣ ।
ବାହୁଁ ବାଜେ ବାଜା, ଦେଖୁଛନ୍ତି ମଜା ପିଅଣ ମନ୍ଦିର ରସ ।
ରଙ୍ଗେ ଗୀତ ଗାଇ ଯହିଁ ହୋଇ ବାଇ ମୋହ ମଗ୍ନେ ଦିଶ ଦିଶ ।
ବନ୍ଧୁ ବଳଗାଡ଼ି ପଥେ ବଳି ଭତ ଦେଖିଅଛି ଚମତ୍କାର ।
ବଦେଶୀଙ୍କ ଭତ, ସ୍ୱଭ୍ରି ଅଦେଖତ, ଜଣଣ ଯାଇଛ ଭଳ ।
ଯେଉଁ ଦେଖେଦିନ ବଳ ମୁଁ ଭ୍ରମଣ ଦେଖିବ ସମସ୍ତ ସ୍ୱାସ୍ଥ ।
ଶୀତ ଜଳ ବାସ୍ତ୍ର ବହାଇଛ ଅମ୍ବୁ, ମାନସ ରହିବ ଶାନ୍ତ ।
ନଗର ବହ୍ନ, ଭତ୍ର ମୁଗ୍ଧକର, ଭାର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣ ମାଣ୍ଡିରେ ଜଳ ।
ମନ ଟାଣଥାଇ, ଅସ୍ଥିର ପଳାଇ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ଭ୍ରମଣାରେ ଚଢ଼ି ।
ରହିବ ଚରର ପୁଣି ଦେଖିବାର ସେ ଖୁଲ୍ ସ୍ୱାସ୍ଥ ନଗର ।
ହେଲେ ଶୀତକାଳ ବଣ୍ଟକର ମେଳ ଦେଖିଣ ଯିବ ଅବର ।
ବହାର-ଓଡ଼ିଶା ଶାସନର ଅଧୀ, ଲଂଘନ ଅଛନ୍ତ ମାନ ।
ଶ୍ରୀଷ୍ଣେଷ ପାଟନା ମଧ୍ୟେ ବଦ୍ଧମୋଳ ସ୍ୱାସ୍ଥ ପିନ୍ଧ ସ୍ୱଚ୍ଛଥାଳ ।
ଏମନ୍ତ ନଗର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟକର ତ-ଭ ହେବ ଦେଖିପର ।
ବହାର ସକାଶ ଉତ୍ତର ଦିକାଶ, ପର ଯିବ ସ୍ୱରୁ ସ୍ୱଣ୍ ।
ସଟକ ଜାମନା ହୋଇବ ପାଟନା ଯେବେ ଜାଣ ସ୍ୱଚ୍ଛଥାଳ ।
ଗରବ ଉତ୍ତର ସ୍ୱଦେଶ ବିଚ, ବେ ଶୁଣେ ଦୁଃଖ ବାହାଣୀ ।
ବଙ୍ଗ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ବାଦ ବିବାଦ ଦେହ ବିଦ୍ରୁଅ ଶୀର୍ଣ୍ଣ ।
ସମ୍ରାଟ ଅଭିରେ ବଦ୍ଧଳ ଦେଶରେ ଦ୍ରବ୍ ଧନ ଧାନ ।
ଭବିଷ୍ୟ ଉତ୍ତର ନୂତନ ବମ୍ବ, ଦ୍ୱାର-ଗାଡ-ଅନୁମାନ ।
ପୂର୍ବାପର ଏବ, ଜାଣନ୍ତ ଚବେବ, ଯିବ ଉତ୍ତର ମାନ ।
ପୂର୍ବ ଜାତି ଦ୍ୱାର ଯିବପର୍ବ ହତ, ଉଚ୍ଚେହ ହେଲିଛ ଚରେ ।
ଚପର ବହେ ଉତ୍ତର ଚିତ୍ରକର ଠାଣ, ବି ପୂର୍ବ ବାହୁଁ ଉଚ୍ଚଠେ ।
ଦେଖାଯିବ ଏବେ ବ ଗୁର ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ, ଅବିଗ୍ରହେ ବଢ଼ିଛ ।
ସବା ଜମିଦାର ଓଡ଼ିଆ ମୋକ୍ତାର ଜଣେ ବଦ୍ଧଳେ ଥାଃ ।
ଉତ୍ତର ଭାଗ, ହେଉଅଛୁଁ ଭତ, ଦିଆଇ ଦେବେ ବାଃ ।
ଦେଖିଅଛୁଁ ଅଶା, ମୋତ୍ର ଯେବେହସା, ଚିତ୍ରରେ ବାଳହୁଁ ଘାଃ ।

ଶ୍ରୀ ବୈଦ୍ୟନାଥପ୍ରସାଦ ଦ ସ

PRINTED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

୧ । ମୋ ବାଇଧନ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ) ୫ ୦ ।

୨ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଉପଦେଶାମୃତ ସରଳ ପ୍ରଥମ ଭାଗ ... ... ୫ ୦ ।

୩ । କଲ୍ପତରୁ ରାମକୃଷ୍ଣ (ବଙ୍ଗଳା) ... ୫ ୦ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି,ଏ, ପ୍ରଣୀତ ଉପରୋକ୍ତ ତିନିଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ଏକସଙ୍ଗେ ନେଲେ ୫ ୦ ।୵ ସ୍ଥଳେ ୫ ୦ ।୵ ପଡ଼ିବ । ବେଶୀ ବହି ନେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଦିଆଯିବ ।

ଠିକଣା ;—

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି,ଏ, ସାହେବଜାଦାବଜାର ଚନ୍ଦନଚୌକ ପୋଃ ଅଃ, କଟକ ଏମ୍ବା କଟକର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତ ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ଚୌଧୁରୀବଜାର, କଟକ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ—ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନ ଏବଂ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୃଚ୍ଛକଟିକ ରଥ ବାଣୀଭୂଷଣ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ପ୍ରଣୀତ ପୁସ୍ତକାବଳି ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନ ମଧ୍ୟ ମିଳେ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଝା ସାମନ୍ତଙ୍କ କୃତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ।ଟାକା; ମୁକୁର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ୫ ୧୪ ମାତ୍ର ।

ରଣ୍ଡିଯୁପ ଅନନ୍ତା (ଗଳ୍ପ) ୫ ୦ ୵

ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ୫ ୦ ।୵

ଗୁରୁଶିଷ୍ୟତତ୍ତ୍ୱସଂହିତା ୫ ୦ ୪

ସରଳ ଶିଶୁଚର୍ଚ୍ଚମାଳା ୫ ୦ ।

ମଲ୍ଲଥକଦଳ୍ପ ୫ ୦ ।

ବିବ ବିବ ଶ୍ରୀ ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରଣୀତ—
ନୂତନ ସୁଲଳିତ ପଦାବଳୀ-

ଧୂଳୀ ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ।୵ ମାତ୍ର ।

ଉପହାର (ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି) ୫ ୦ ।

ଫୁଲବଉଳବେଣୀ ୫ ୦ ।

ସୁଲକ୍ଷଣା—(ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର କୃତ) ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ।୵ ମାତ୍ର ।

ଜାତିଭେଦ ୫ ୦ ।

ପୁନର୍ମୂଷିକୋଦ୍ଭବ—(ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି) ୫ ।୵୨

ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ ନାଟକ (ମୃଚ୍ଛକଟିକ ରଥ କୃତ) ୫ ୦ ୦

ବିକ୍ରମୋର୍ବଶୀ ନାଟକ ,, ୫ ୦ ।

ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା (ସେକ୍ସପିୟରୀୟ ଗଳ୍ପ) ୫ ୦ ।

ଅଦ୍ଭୁତ ଆଦର୍ଶ—(ମୁଂଜସି ପାଲିଖୀ ଜୀବନଚରିତ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରହସନ) ୫ ୦ ।

ଅଶ୍ୱଚିକିତ୍ସା (ଘୋଡ଼ାର ସବୁ ରୋଗର ଔଷଧ ଏଥିରେ ଅଛି) ୫ ୦ ।

ଶାନ୍ତ ସଖା (କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ) ୫ ୦ ।

ବୃତ୍ରବଧ ନାଟକ (ଜଗନ୍ନାଥ ପଣ୍ଡା) ୫ ୦ ୪

ଶିଭାଷୀ (ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଦେବନାଗର) ୫ ୦ ।

ନାମସଙ୍କୀର୍ତ୍ତନ ୫ ୦ ।

ଗୌରଜଣାଣ ୫ ୦ ।୨

ଗଜନିସ୍ତାରଣ ୫ ୦ ।୨

ଅର୍ଜ୍ଜୁନବାଣ ଚଉତିଶା ୫ ୦ ।୨

ବାତଜ୍ୱରଗଜାଙ୍କୁଶ ।

ଏହା ପରୀକ୍ଷିତ ବାତଜ୍ୱରର ମହୌଷଧ । ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କଲେ ଜାଣି ପାରିବେ ।

୧୨ ମାତ୍ରାର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୧୧ ; ଡାକମାସୁଲ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ମାଧବଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ,
ମେହେରପଡ଼ା ଜିଲ୍ଲା,
ପୋଃ ଅଃ ଭଦ୍ରକ, ବାଲେଶ୍ୱର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

Registered No. C. 441

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ, ୧୩୨୧ ।

ମୁକୁର

ମାସିକ ପତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ବଳରାମ ସୁନ୍ଦର ଦାସ,

ସମ୍ପାଦକ ।

PRINTED AND PUBLISHED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉକ୍ତ ମାସର ମୁକୁରରେ ଲେଖକମାନେ ଥିବା।

ସୂଚୀ ।

ବିଷୟ ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ
୧ । କେବା କେଉଁ ? (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମାଧବଚନ୍ଦ୍ରମୋହନ ଦେ ବି.ଏ	୨୫
୨ । ଷଷ୍ଠଦେବ ଦେ ଭାର ଓ ଦେବ ଓ ଦିବ୍ୟ ଆଶ୍ରମ	,, ମହିମାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ବି. ଏ	୨୭
୩ । ମାନ ମରଣ ଆର ମନ୍ଦ ଏ ମାନ୍ଦାର	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଦେବୀ ଦାସ	୩୧
୪ । ମନ୍ଦିର ଓ ମାଗବ ମନ୍ଦିର	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମେଘ ମନ୍ଦିର ବି. ଏ	୩୨
୫ । ଦେଶରେ ପ୍ରଚଳିତ ଗାଳ	,, ଅଚ୍ୟୁତ ମହାନ୍ତି ବି. ଏ	୩୭
୬ । ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଦେବକୀନନ୍ଦନ ମୁଖ	,, ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ମେଦିନୀପୁର ବି. ଏ	୪୨
୭ । ଅନ୍ଧ (ଗଳ୍ପ)	,, ଜଗନ୍ନାଥଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ	୪୪
୮ । ଚରିତ୍ର-ଗଠନ ଓ ମାନବ ଜୀବନ ଅଶା	,, ଜଗବନ୍ଧୁ ଚରିତ୍ର ସରକାର ଏମ୍.ଏ	୪୭
୯ । ମୁକ୍ତା (ପଦ୍ୟ)	,, ଦୟାନିଧି ମିଶ୍ର	୪୮
୧୦ । ଚରିତ୍ର ଜିଜ୍ଞାସା (ପଦ୍ୟ)	,, ଗଙ୍ଗାଧରମୋହନ ଦେବନାଥ	୪୮

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ମୁକୁର—ପ୍ରେମରେ ଓଡ଼ିଆ, ଉଡ଼ିଆ, ବେଙ୍ଗଳୀ ଓ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ଛପା ଚିତ୍ରିତ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଛପାହୁଏ। ଏଠାରେ ଛପାଇବାର ପୁସ୍ତକ ଓ କାଗଜ ପ୍ରଭୃତି ଥରେ ପଠାଇଲେ ଭଲ ଛପା ଯୋଗେ ପଠାଯାଏ।

ମୁକୁର—ନିୟମ ତାଲିକା ।

୨—ମୁକୁର ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନିୟମିତ-ରୂପେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ ।

୨—ମୁକୁର ଅଗ୍ରୀମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ଟ ୨ ଟଙ୍କା; ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ଟ ୧ ଟଙ୍କା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ଟ ୦ ୮ ମାତ୍ର । କେବଳ ନମୁନା ଚାହିଁଲେ ଅଢ଼େଇ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ ।

୩—ଛପାର ତ୍ରୁଟି ବା ବିଳମ୍ବ ନ ପଠାଇଲେ ଉତ୍ତର ଦିଆଯିବ ନାହିଁ ।

୪—ଠିକଣା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଲେ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ଦୁ ୨ ଜଣ ମଧ୍ୟରେ ଜଣାଇବେ ନିଚେତ ପତ୍ରିକା ନିୟମିତ ନ ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦାୟୀ ନୋହୁଁ ।

ମୁକୁରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପାଇବା ହାର;—

ଏକଥର ପାଇଁ—ଅର୍ଦ୍ଧପୃଷ୍ଠାକୁ ଟ ୧ ଟଙ୍କା, ଏକପୃଷ୍ଠାକୁ ଟ ୨ ଟଙ୍କା, ପୂରା ଏକ ପୃଷ୍ଠାକୁ ଟ ୫ ଟଙ୍କା । ଏକବର୍ଷ ପାଇଁ ଯଥାକ୍ରମେ ଟ ୧୦ ଟଙ୍କା, ଟ ୧୮ ଟଙ୍କା, ଏବଂ ଟ ୨୫ ଟଙ୍କା । ବିଜ୍ଞାପନର ମୂଲ୍ୟ ବିଜ୍ଞାପନ ସହିତ ନ ପଠାଇଲେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପା ହେବ ନାହିଁ । ଠାଣିଥିଲେ ଚିତ୍ର ସହିତ ପ୍ରତିଟି ପୃଷ୍ଠାରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପିବାକୁ ହେଲେ ମୂଲ୍ୟ ଦ୍ୱିଗୁଣ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଗତ ବର୍ଷର ମୁକୁର, ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଅଛି;—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଶେଷ ତ୍ରିମାସର ଟ ୧୫ ଟଙ୍କା; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୁକୁରର ମୂଲ୍ୟ ଟ ୨୫ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୬ ମାସର ଟ ୧ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ଟ ୧.୦ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ବିକ୍ରୀ କରିଦେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଭାଗରେ ଟ ୦ ୫ ଦେଇ ପଡ଼ିବ ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ।

ମୁକୁରର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ କଥାବସ୍ତୁ ନିମନ୍ତେ ପୃଷ୍ଠା ପ୍ରତି ଟ ୦ । ଅଣ ଓ ଅନୁବାଦ ବା ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଟ ୦ ୮ ଅଣ ହିସାବରେ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁକୁରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ସେମାନେ କେବଳ ପୁରସ୍କାର ପାଇବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଲେଖକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ (ଛାତ୍ର ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା) ଅଗ୍ରୀମ ଟ ୨ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ । ନଚେତ୍ ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ନାହିଁ । ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପ୍ରତି ମାସର ପ୍ରଥମ ସପ୍ତାହରେ ହସ୍ତଗତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଧର ଦାସ,
ସମ୍ପାଦକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୩ ଭାଗ । | ଜ୍ୟୈଷ୍ଠ, ୧୩୨୧ । | ୨ୟ ସଂଖ୍ୟା ।

କେବା ସେହି ?

କହିରେ କେବା ସେହି ବିଶ୍ୱ-ମୋହନ
ଯାହାଙ୍କ ଅମିୟ ଧାରା—ନିଖିଳଧରା,
ସବିତା, ଶଶାଙ୍କ, ତାରା—ପ୍ରେମେ ମଗନ ।
କେବା ସେହି ପ୍ରେମମୟ ଯା ପ୍ରେମେ ବହେ ମଳୟ
ହସେ ଦିଗଙ୍ଗନାଚୟ ଫୁଟେ ସୁମନ ।
କେବା ସେ ମଙ୍ଗଳାଳୟ, ସତ୍ୟ-ପ୍ରେମ-କଳାଶ୍ରୟ
ଭାସେ ଯହିଁ ଭୁବଳୟ, ରୂପେ ଭୁବନ ।
ଯାର ପ୍ରେମେ କଲୋଳିନୀ, ଶୈଳ-ହିଲ୍ଲୋଳ-ମାଳିନୀ
କଳ-କଳ ନିନାଦିନୀ ବହେ ଗମନ ।
ନବ-ଶିଶୁ ସୁକୁମାର, ଦିବ୍ୟ ଶୁଭ୍ର ଉଦାର,
ତାହା ପ୍ରେମାବେଶେ, ଦିବ୍ୟହାସ୍ୟ ବଦନ ।
ମନ୍ଦାର-ବିନ୍ଦୁ-ମଣ୍ଡିତ, ଲତା ରଙ୍ଗ କୁସୁମିତ,
ତାହା ପ୍ରେମେ ହୋଇ ସ୍ନାତ ଦିଶେ ଯତନ ।
ପିକ ଝଙ୍କାର ତାଳେ, ବ ମୋହନ ମନ୍ତ୍ରବଳେ,
ସୁସ୍ୱର ତରଙ୍ଗ ତାଳେ, ଚିତ୍ତରଞ୍ଜନ ।
ଦେଖି ନଳ ନବଘନ, ନାଚେ ଶିଖୀ ହର୍ଷମନ,
ତବ ଶିଖାଇଛି ତାକୁ ପ୍ରେମ-ନର୍ତ୍ତନ ।
ତାହା ପ୍ରେମ-ମକରନ୍ଦ, ପିଇ ଘନ ଗନ୍ଧବନ୍ଦ,
ଅଶନି ଶବଦେ ବହେ ଧାରା ବର୍ଷଣ ।
ତାହା ଚିତ୍ତ ହୃଦସ୍ୱର, ଶତ-ବୀଣାର ଝଙ୍କାର,
ଜ୍ଞାନ ମମତା ତୋର ବହେ ଗମନ ।

ଶ୍ରୀ ରାସବିହାରୀ ମୋହନ ଦେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷ ବରେ ନଷ୍ଟ ଘଟ ।
ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷ ଜାଣେ ଛନ୍ଦ କୂଟ ।
ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷ ଶୂନ୍ୟରେ ମାରଇ ।
ମାର ଶୂନ୍ୟେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଚିତ୍ତ କରଇ ।"

ଚୈତନ୍ୟ ଦାସଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିପାରୁଁ ଯେ ଯେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମ୍ମ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ; ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଅସ୍ଥା ନ ଥିଲା ପରି ବୋଧ ହୁଏ । ସେ କହି ଅଛନ୍ତି;—

"ଚତୁର୍ଦ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଉପରେ ଅଛି ।
ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ମହା ଶୂନ୍ୟରେ ଚିତ୍ତି ।
ନିରାକାର ଦେବି ମା ଦୁର୍ଗାଦେବୀ ।
ଏଣୁ ନିର୍ଲେପକୁ ଥାଆନ୍ତି ସେବ ।
ତୁଯେ ପରମ୍ପରାଲ୍ ପରମ ସନ୍ଧି ।
ଧ୍ୟାନ ଧାରଣା ଅଦମାନ ବିଧି ।
ଅଙ୍ଗନ୍ୟାସ କରନ୍ୟାସହିଁ ନାହିଁ ।
ସ୍ଥାନଭଙ୍ଗ ମୁଦ୍ରା ଚିନ୍ତିହିଁ ନାହିଁ ।
ଊର୍ଦ୍ଧକର ଯୋଡ଼ କର ତୁ ଲମ୍ବେ ।
ଊର୍ଦ୍ଧମୁଖ କର କର ତୁ ଲମ୍ବେ ।
ଊର୍ଦ୍ଧମୁଖ କର ଚିତ୍ତାକୁ ଧାଅ ।
ବିକୃଷ୍ଟ ସନ୍ଧି ଅଲେଖକୁ ଗ୍ରହିଁ ।
ନିରାକାର ମନ୍ତ୍ର ଜପ ଚକ୍ରରେ ।
ବୋଲ ବାରୁ ସ୍ୱର ଅର୍ଦ୍ଧ ମୁଖରେ ।
ଦ୍ୱାବିଂଶ ଅକ୍ଷର ଉଚ୍ଚାର କର ।
ଜପ୍ତ ନ ଚଳୁ ଚିତ୍ତା ଚକ୍ରର ।
ଅଚଳେ ଯେପନେ ମନ୍ଦର ରହେ ।
ଅଚଳେ ତେପନେ ଜ୍ୟୋତିଷ ଧ୍ୟାସ୍ୱେ ।
ଅଚଳେ ସ୍ୱପନ ନିଶ୍ଚଳ ଧର ।
ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷକୁ ତୁ ଲମ୍ବେ କର ।
ଦଶିବ ଶୂନ୍ୟ ଦିବ୍ୟସ୍ଥାନ ଜାସ୍ୱ ।
ନିରାକାର ରୂପ ଅରୂପ ଦେହ ।

ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତା ।

ବୈଷ୍ଣବ ଭୋଲି ପରିଚୟ ଦେଉଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ ଏ କବିମାନେ ବୁଦ୍ଧାଲୁପ୍ତ-ବିଷୟକ ମତକୁ ଯେପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ବୈଷ୍ଣବୀୟ ବ୍ୟାଖ୍ୟାଠାରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୃଥକ । ଏମାନେ ବୁଦ୍ଧାଲୁପ୍ତ ପ୍ରଭୃତି ନାମଦ୍ୱାରା ବୌଦ୍ଧ ଦର୍ଶନର ବିଷୟ ଗୁଢ଼ିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି କହିବେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ ।

ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତାରେ କହି ଅଛନ୍ତି;—

"ଜୀବ ଆତ୍ମା ଯଥେ ବୋଲି ପରମ ମୁକୁର"

ପୁନଶ୍ଚ—

ପରମ ଆତ୍ମାଟୀ ମହା ଶୂନ୍ୟ ବୋଲି ଭାବ ।
ଏହିଟି ଅରୂପାନନ୍ଦ ନାମ ଭକ୍ତ ଠାଳ ।
ଉଦ୍‌ଭବ ସମ୍ପ୍ରତି କରେ ରାଧା ପ୍ରେମ ଖେଳ ।"

ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ମଧ୍ୟ 'ତୁଳାଭିଣା ରେ' ଲେଖିଅଛନ୍ତି;—

"ଏକାଙ୍ଗ ବ୍ରହ୍ମରୂପ ହୋଇ । ରାଧିକାସଙ୍ଗେ ଭୋଗଗ୍ରାହୀ ।
ଗୋଲକ ନିତ୍ୟ ଏହା ଚହି । ଶୂନ୍ୟ ଦେଉଳ ଏ ବୋଲୁଇ ।"

ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ଯୌବନିକ-ରାଧାଲୁପ୍ତ-ପୂଜାନୁଷ୍ଠାନର ମତ ସହିତରେ ଏମାନଙ୍କର କୌଣସି ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଏ କବିମାନଙ୍କର ମତ ଅଧ୍ୟାତ୍ମବାଦ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ (idealistic) ମତରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ 'ତୁଳାଭିଣାରେ' ମଥୁରା ବୃନ୍ଦାବନ ପ୍ରଭୃତି ସ୍ଥାନରୁ ଅଧ୍ୟାତ୍ମିକ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରିଅଛନ୍ତି ।

"କୃଷ୍ଣର କ୍ରୀଡ଼ାରସ ଏହି । ଗୁପତ ବୃନ୍ଦାବନ ଚହି ।
ମଥୁରାପୁର ମହାଶୂନ୍ୟ । ଗୋପନଗର ସେହି ଜାଣ ।

ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଶୂନ୍ୟସଂହିତା, ଅନାଦି ସଂହିତା ଓ ଅନାକାର ସଂହିତାରେ ନିରାକାର, ଅନାକାର, ନିରଞ୍ଜନ, ଅକ୍ଷର, ଅନାଦି ଏବଂ ଅକ୍ଷୟ ଏସବୁ ଶୂନ୍ୟ ବା ମହାଶୂନ୍ୟର ଅନ୍ୟ କେତୋଟି ନାମ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛନ୍ତି । ଅତ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଅଣାକାର ସଂହିତାରେ କହିଅଛନ୍ତି ଯେ ଗୀତା ପ୍ରଭୃତି ଶାସ୍ତ୍ର ପାଠଦ୍ୱାରା ବିଶେଷ କୌଣସି ଉପକାର ହେବ ନାହିଁ; ତେଣୁ ସେ ସବୁ ଗ୍ରନ୍ଥ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ । ସେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି;—

"ଗୀତା ଭାଗବତ ପୁରାଣ ପଢିବା କହିବା ଗୃହସ୍ଥ ଶ୍ରବ ।
ତତ୍ତ୍ୱ ଅଣାକାର ନାମ ବ୍ରହ୍ମବେଦ ନ ପାଇ ବ୍ୟର୍ଥ ହେବ ।"

ଅଣାକାର ସଂହିତା ।

ପୁନଶ୍ଚ;—

"ଅଣାକାର ଯେ ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମସଂହିତା ଗ୍ରନ୍ଥ ମନେକର ସାର ।
ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଚରଣେ ଶରଣ ପଶିଲ ଦାନ ଅତ୍ୟୁତପାମର ।

* * * *

ବ୍ରଜକୁଳ ଭାବ ଅପଣେ ଭଜିବ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ସହାୟ ହୋଇଛି ।
ଅବ୍ୟକ୍ତ ହର ଅଣାକାର ପୂର୍ବ ତେଣୁ ପଦ ପୁରୁଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବିଷୟରେ ଅନ୍ୟୁତାନନ୍ଦଦାସ ଯାହା କହିଅଛନ୍ତି ତାହା ସୂକ୍ଷ୍ମଭାବରେ ବିଚାର କରି ଦେଖିଲେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେବ ଯେ ତାଙ୍କର ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ବୈଷ୍ଣବୀୟ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ନୁହନ୍ତି । *

ଏ କବିମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ମୋକ୍ଷ ବା ନିର୍ବାଣ ବିଷୟର ବୌଦ୍ଧମତ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ତାଙ୍କର ବିଷ୍ଣୁଗର୍ଭ ନାମକ ଗ୍ରନ୍ଥରେ କହିଅଛନ୍ତି ;—

"ଅଗୋଚର ପୁରୁଷ ସେ ନାହିଁ ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣ ।
ଏଥିତ ନାହିଁ ତାର ଅଟେ ମହାଶୂନ୍ୟ ।
ରୂପବର୍ଣ୍ଣ ନ ହୋଇ ସେ ଅରୂପ ତାର ଦେହୀ ।
ଶୂନ୍ୟର ସଙ୍ଗରେ ସେ ଶୂନ୍ୟହୋଇ ଥାଇ ।
ଅରୂପ ଅବର୍ଣ୍ଣ ସେ ଲକ୍ଷଦେବଙ୍କୁ ନୋହିବ ଉପମା ।
ବୌଦ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଖୋଜିଲେ ନାହିଁ ପ୍ରତିସୀମା ।
ପ୍ରତିତୁଲ୍ୟ ଲକ୍ଷ ସେ ନ ଅସିଲେ କାହିଁ ।
ଏନନ୍ତ ମହିମା ସେ ଅଲେଖର ଦେହୀ ।
ଶୂନ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ସେ ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ ଶୂନ୍ୟରୂପୀ ।
ଶୂନ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ମିଶିଅଛି ସକଳ ସ୍ଥାନବ୍ୟାପୀ ।
ଶୂନ୍ୟହିଁ ତାହାର ଅଟଇ ନିଜଦର ।
ଶୂନ୍ୟରେ ଥାଇ ସେ ଶୂନ୍ୟେ କରଇ ବିହାର ॥

ଏଠାରେ କବି ନିର୍ଭୟରେ ତାଙ୍କର ବୌଦ୍ଧମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ବଳରାମ ଦାସ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଶୂନ୍ୟ ଭୂଗୋଳ ଗୀତାରେ ଏ ମତର ପୋଷକତା କରିଥିବାର ଜଣାଯାଉଅଛି ।

ପ୍ରତାପରୁଦ୍ର ଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ଓଡ଼ିଶାରେ ଅନେକ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମାଲମ୍ବୀ ଥିଲେ ଓ ତତ୍କାଳୀନ ବୌଦ୍ଧସମାଜ ଜନସାଧାରଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ; ଏହି ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କର ଓ ତାଙ୍କର ଗଣିଙ୍କର ଅସନ୍ତୋଷ ଜାତ କରିବାରେ ଭୀତ ହୋଇ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସମସ୍ତ ମତ ସମର୍ଥନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବ ତାଙ୍କର ଶାସନର ଶେଷଭାଗରେ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରତି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ନିର୍ଯାତନ କରିବାର ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ମିଳେ । ପ୍ରତାପରୁଦ୍ରଦେବଙ୍କ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନୃପତି ମକୁନ୍ଦ ଦେବ (୧୫୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ) ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧାବାନ ହୋଇ ଉତ୍କଳର ତତ୍କାଳୀନ ବୌଦ୍ଧସମାଜର ଅନେକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିଥିଲେ । † ପ୍ରାଚ୍ୟବିଦ୍ୟା ମହାର୍ଣ୍ଣବ ମଧ୍ୟ କହିଅଛନ୍ତି, "Makunda Deva was a zealous supporter of Buddhism. Under his auspices Balaram Das re-entered the areana of religion which he had left during the latter part of the Raja Prataprudra Deva ; * * * * * Indeed we may, on the authority of Pranavagita, make bold to assert that although Balaram Das generally passed for a Vaisnava, yet he was, while in the court of Prataprudra Deva, but a staunch champion of the doctrine of Sunya as inculcated by the Madhyamika philosophy." ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ଯେ ସେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ହୋଇ କିଛିଦିନ ପାଇଁ ସମାଜ ତ୍ୟାଗ କରି ନିର୍ଜନସ୍ଥାନରେ (ଗଡ଼ଜାତ ଅଞ୍ଚଳ?) ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ସେଠାରେ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ବୌଦ୍ଧ ମତ ପ୍ରଚାର କରିବାରୁ ବିରତ ହୋଇ ନ ଥିଲେ । ଅଦ୍ୟାପି କୌଣସି ଗଡ଼ଜାତରେ ବାଥୁରି ବା ବାଉରି ନାମକ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ; ଏମାନଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ବଳରାମ ଦାସଙ୍କ ସମୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଗଡ଼ଜାତ

* "It is a pure and simple pseudonym, so to speak, for the Anakara Sunya Purusa of Buddhism, adopted as appears likely, to throw dust in the eyes of the jealous Brahmans. Except for occasional glimpses, to be found in his works, of his spiritual religion of the class of thinkers to which he belongs, we have no other proofs to establish their faith in Buddhism. It is for this that they have generally passed for devout Vaisnavas." (Nagendranath Vasu—Archæological Survey.)

† "Makunda Deva (Dharma Raj), King of Otivisa (Orissa) who favoured Buddhism, became powerful. His power extended up to Magadha. He too, did some service to the cause of Buddhism." (Pagsam-jon-Zam a Tibetan work on Buddhism).

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଞ୍ଚଳକୁ ଚାଲିଯାଇ ଥିଲେ । ବଳରାମ ଦାସ ଗଣେଶଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଟିକାରେ ଏହି ବାଉଳାଜାତିର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି । ବାଉଳା ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଡ଼ଜାତ ପ୍ରଭୃତି ଅଞ୍ଚଳକୁ ଯାଇ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କ ଉପାସ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନ ହିନ୍ଦୁ ଦେବ ଦେବୀଙ୍କ ନାମରେ ନାମକରଣ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଧୂଳି ଦେଇଥିଲେ । ଷଷ୍ଠଦଶ ଶତାବ୍ଦୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମ ଓଡ଼ିଶାର ସାଧାରଣ ଧର୍ମ୍ମ ଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଏ ବାଉଳା ଜାତି ମଧ୍ୟ ଏକ ସମୟରେ ଖୁବ ପ୍ରବଳ ହୋଇଥିଲା ; ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନେକ ବାଉଳା କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଜମିଦାର ହୋଇ ତତ୍କାଳୀନ ବୌଦ୍ଧସଂଘ-ମାନଙ୍କର ଅନେକ ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ଅବଧପୁର ନିବାସୀ ମହାପାତ୍ର ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦାସ ତତ୍କାଳୀନ ବାଉଳା ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅଗ୍ରଗଣ୍ୟ ଥିଲେ ।

ଚୈତନ୍ୟ ଦାସଙ୍କର 'ବିଷ୍ଣୁ ଗର୍ଭ'ରେ ପାଞ୍ଚଟି ବିଷ୍ଣୁଙ୍କ ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ହୋଇଅଛି । ଏ ପାଞ୍ଚଟି ବିଷ୍ଣୁ ନେପାଳର ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ପାଞ୍ଚଟି ଧ୍ୟାନୀ ବୁଦ୍ଧ । ଚୈତନ୍ୟ ଦାସଙ୍କ ବିଶ୍ୱୋତ୍ପତ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ମତ ମହାଯାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମତ, କହିବେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମତରେ ପ୍ରଥମରେ ସ୍ୱୟମ୍ଭୁ ବା ଆଦିବୁଦ୍ଧ ତତ୍ପରେ ପାଞ୍ଚଟି ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଥିଲା । ଏ ମତ ନେପାଳରେ ଅଦ୍ୟାପି ପ୍ରଚଳିତ । ତେଣୁ ଏହା ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ ମହାଯାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଧର୍ମ୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଏ ପାଞ୍ଚଟି ଧ୍ୟାନୀବୁଦ୍ଧଙ୍କ ବିଷୟ ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପାଞ୍ଚଟି ବିଷ୍ଣୁ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ଛଦ୍ମବେଶୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀ ବୈଷ୍ଣବ କବି ମହାଦେବ ଦାସ ମହାଶୂନ୍ୟ ଓ ନିର୍ବାଣ ବିଷୟରେ କହି ଅଛନ୍ତି ;—

"ସ୍ୱୟଂ ନିର୍ବାଣ ଯେ କଲି ହୁସିବେଶୀ ।
ସେ ଶୂନ୍ୟ ସାହରେ ଅନ୍ତରକ୍ଷେ ଗୁପ୍ତ ବସି ।
ସେ ସ୍ଥାନ ସକଳ ଶୂନ୍ୟ ବୈକୁଣ୍ଠ ଭୁବନ ।"

ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ମଧ୍ୟ ଜଗନ୍ନାଥସଂହିତାରେ ନିର୍ବାଣ ବିଷୟରେ କହି ଅଛନ୍ତି;—

ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଯେହୁ ଅଦ୍ୱୟ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଦ୍ୱୟାନନ୍ଦ ତହୁଁ ଜାଣ ।
ତାଙ୍କ ଗୁରୁ ନାମ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଟି ସ୍ୱୟଂ ଅଳାଭ ନିର୍ବାଣ ।

ଏ କବିମାନେ ନିର୍ବାଣକୁ ଯେପରି ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଅଛନ୍ତି, ସେଥିରୁ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ଏମାନଙ୍କର ମତ ବେଦାନ୍ତରେ ଥିବା ନିର୍ବାଣ ମତଠାରୁ ପୃଥକ । ଏଠାରେ ନିର୍ବାଣ ଅଭାବାତ୍ମକ (Privative) ବା ଅବସ୍ତ୍ରୁପ୍ରତ୍ୟାପକ (Negative) ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ନାହିଁ ; ଏକା ପ୍ରକୃତିର ସତ୍ତାତ୍ମକ (Positive) ଗୋଟିଏ ଅବସ୍ଥା ମାତ୍ର । ନିର୍ବାଣ ଅର୍ଥ ପ୍ରକୃତିର ଧ୍ୱଂସ ପ୍ରାପ୍ତ ଅବସ୍ଥା ନୁହେ । *

ବଳରାମ ଦାସ, ଚୈତନ୍ୟ ଦାସ, ମହାଦେବ ଦାସ, ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ପ୍ରଭୃତି ମହାଶୂନ୍ୟ, ଶୂନ୍ୟବ୍ରହ୍ମ, ବୈକୁଣ୍ଠ ଓ ନିର୍ବାଣକୁ ଏକ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଅଛନ୍ତି । ଏ କବିମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ଯେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ୍ମରେ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମର ପ୍ରଭାବ ଥିଲା ଓ ଏ ଭକ୍ତକବିମାନେ ଏବଂ ସେ ଶତାବ୍ଦୀର ସାଧାରଣ ଲୋକମାନେ ବୌଦ୍ଧାବତାର-ଉପାସକ ଥିଲେ । ଏ ଭକ୍ତକବିମାନେ ଯେ ଛଦ୍ମବେଶୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀ ଥିଲେ, କହିବେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସ ଶୂନ୍ୟ ସଂହିତାର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଅଛନ୍ତି ଯେ କଳିଯୁଗରେ ବୌଦ୍ଧମାନଙ୍କର ଲୁଚି ରହିବା ଉଚିତ, "କଳିଯୁଗେ ବୌଦ୍ଧରୂପେ ନିଜରୂପ ଗୋପ୍ୟ" । ଅଧିକାଂଶ ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ଜଗନ୍ନାଥ ବା ଦାରୁବ୍ରହ୍ମଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧ-ଅବତାର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ଅଛନ୍ତି । ଓଡ଼ିଆ ମହାଭାରତର ପ୍ରଣେତା କବି ସାରଳା ଦାସ କହି ଅଛନ୍ତି;—

"ନବମେ ବନ୍ଦଇ ଶ୍ରୀବୁଦ୍ଧ ଅବତାର ।
ବୁଦ୍ଧରୂପେ ବଜେ କଲେ ଶ୍ରୀ ନିଳକନ୍ଦର ।"

ଷଷ୍ଠଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଓଡ଼ିଶାର ବିଭିନ୍ନ ଅଞ୍ଚଳରେ ବୌଦ୍ଧ ସଂଘମାନଙ୍କର ବିବରଣ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କ ଶୂନ୍ୟସଂହିତାରୁ ମିଳେ । ସେ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ କବିମାନେ ଯେ ପ୍ରକୃତରେ ବୌଦ୍ଧ-ଧର୍ମ୍ମ ଶିକ୍ଷାକୁ ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲେ, ଏହା ସେମାନଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ପ୍ରାଚ୍ୟବିଦ୍ୟା ମହାର୍ଣ୍ଣବ ଶ୍ରୀ ନଗେନ୍ଦ୍ର ନାଥ ବସୁ ମହୋଦୟ ବହୁଗବେଷଣା

* "The Mahayana Buddhism was the first religious teaching in India that contradicted the doctrine of Nirvana as conceived by other Hindu thinkers, &c., &c." (D. T. Surzuki—Mahayana Buddhism).

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପଗତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଏଠାରେ ଉପହାର ଦେଲୁଁ । ସେ ଷଷ୍ଠଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଓଡ଼ିଆ କବିମାନଙ୍କ ବିଷୟରେ କହି ଅଛନ୍ତି, "We have already remarked that these six great souls, (Achyutananda Das, Balaram Das, Jagannath Das, Ananta Das, Jasomanta Das and Chaitanya Das) permeated through and through with love and devotion towards their Maker, are generally recognised as the principal Vaisnava poets of Utkal, and their works regarded as the principal Vaisnava literature of the country. * * * * * *

Though they outwardly professed the Vaisnava faith and propagated the Chaitanya cult, yet in their heart of hearts they were but sincere and staunch pioneers and champions of the long neglected and almost forgotten, religion of the Mahayana School."

ଓଡ଼ିଶାରେ ଷଷ୍ଠଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମ ଉପରେ ଆଧୁନିକ ମହାଯାନ ଧର୍ମ୍ମରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଜଣାଇବୁଁ ।

ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ।

ଜୀବନ ମରଣ ତାର ସବୁ ଏକାକାର ।

ତାପିତ ହୃଦୟ ତାର,
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ହାହାକାର,
ଏ ଜଗତେ କେହି ତାର ନାହିଁ ଆପଣାର,
ବିଶ୍ୱ ତାର ପ୍ରତିକୂଳ,
କରନ୍ତି ସେ ମହାଭୁଲ,
ନିଷ୍ଠୁର ପିଶାଚ ସମ ନିଷ୍ଠୁର ସଂସାର,—
ଏକାନ୍ତ ଆଶ୍ରିତ ଜନେ,
ସତତ ବିରକ୍ତି ସନେ,
ଶୁଣାଏ ନିଠୁର ବାଣୀ ଘୃଣା ଉପେକ୍ଷାର ;
ଜୀବନ ମରଣ ତାର ସବୁ ଏକାକାର ।
ତାରଲାଗି ବିଷଧର,
ସଦା କାଳକୂଟ ଖର
ଚନ୍ଦ୍ରମା ତପନ ତାର ଜ୍ୟୋତି ବିହୀନ,
ଶରତ ବସନ୍ତ ବର୍ଷା,
ଶୋଭାମୟୀ ସନ୍ଧ୍ୟା ଉଷା,
ଏଥମେ କରୁଣା ଦାନେ ବଡ଼ ଉଦାସୀନ
ତାର ସ୍ନେହ ସୁଖପ୍ରୀତି,
ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ମହାଭୀତି,
ଧର୍ମ୍ମ କର୍ମ୍ମ ପୁଣ୍ୟ ତାର ବ୍ୟର୍ଥ ଅର୍ଥହୀନ,
ତାର ଆତ୍ମା ବିଜନମୟ ପର ଇଚ୍ଛାଧୀନ ।
ଶୁଣି ସେ ବିବେକ ବାଣୀ,
ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟେ ସୌଭାଗ୍ୟ ବାଣି,
ଯେଉଁଥିଲା ଉପ୍ରବଶେ ତାପିତର ଘର,
ସେ ତାର କାପଟ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ
ଦମ୍ଭ ମାୟା ସ୍ନେହ ଶୂନ୍ୟ
ନିତାନ୍ତ ନିର୍ବୋଧ କାର୍ଯ୍ୟ,—ଭାବି ଏ ସଂସାର,
ଦେଇଛି ଦାରୁଣ ବ୍ୟଥା,
ଥାଉ ଗୋ ସେ ସବୁ କଥା,
ଅନାଥ ଜନର ପ୍ରତି ଉଚିତ ବେଭାର,
ସେ ଯାକୁ ଆପଣା ବୋଲି,
କହେ କଥା ମନ ଖୋଲି,
ସେ ଗୋଟେ ତାହାର ଛିଦ୍ର ଖୋଜା ପୁରସ୍କାର !
ଏ ନୁହେ ତାହାର ଦୋଷ, ଦୋଷ ଅଭାଗାର ।
ସହୋଦର ସମ ଜାଣି,
କହି ସଦା ମିଷ୍ଟବାଣୀ
ଯା ହସ୍ତେ ସେ ସପି ଥିଲା ସର୍ବସ୍ୱ ତାର,
ସେ ତାକୁ ଚରଣେ ଦଳି,
ସେହି ପ୍ରାଣ ଦିଏ ବଳି
ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ସ୍ୱର୍ଗ ପଦେ—ସବୁ ଦେଇ ତାର ।
ତାର ସ୍ନେହ-ପ୍ରୀତି-ସ୍ମୃତି
ଅର୍ଥହୀନ ଅନୁଭୂତି
ଅଲୋକ ଅନ୍ଧାର ତାର ସବୁ ଏକାକାର,
ଏ ନୁହେ ତାହାର ଦୋଷ, ଦୋଷ ଅଭାଗାର ।

ଶ୍ରୀମତୀ ଲେବା ସ୍ୱାମୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସାହିତ୍ୟ ଓ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ।*

ଆଦିମ ଅବସ୍ଥାରେ ମାନବ ସମାଜରେ ଲିଖନ ପ୍ରଣାଳୀ ପ୍ରଚଳିତ ନ ଥିଲା । ଲୋକମାନେ କେବଳ ପରସ୍ପର ସମ୍ମୁଖରେ କଥୋପକଥନ କରିବା ବିଶେଷ କରି ଚିତ୍ରଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୀୟ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରୁଥିଲେ । ମାତ୍ର ଏଥିରେ ନାନାବିଧ ଅସୁବିଧା ହେଉଥିଲା; କୌଣସି ଦୂରଦେଶସ୍ଥିତ ବନ୍ଧୁ ନିକଟକୁ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ସମ୍ବାଦ ପ୍ରେରଣ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ହେଉଥିଲା; କୌଣସି ଐତିହାସିକ ଘଟନା ଅଥବା କୌଣସି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଶିକ୍ଷାବଳୀ ସ୍ମୃତିପଟରେ ଅଙ୍କନକରି ରଖିବାକୁ ହେଉଥିଲା, ଯଦି କାଳକ୍ରମେ ସେ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ସ୍ମୃତିପଟରୁ ତିରୋହିତ ହେଉଥିଲା ତେବେ ତାହା ଏକାବେଳକେ କାଳ ଗର୍ଭରେ ଲୀନ ହେଉଥିଲା । ଏହି ସମସ୍ତ ଅସୁବିଧା ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରଥମେ ଲିଖନ ପ୍ରଣାଳୀର ଆରମ୍ଭ ହେଲା ।

ଲିଖନ ପ୍ରଣାଳୀର ପ୍ରଚାର ହେବା ପରେ ଲୋକେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଓ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଘଟନାମାନ ଲିପିବଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ; ରାଜାମାନେ ସ୍ୱୀୟ ଅନୁଶାସନ ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଲିପିବଦ୍ଧ କରାଇଲେ; ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ଧର୍ମପ୍ରଚାରକ ଓ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଜାତ ହୋଇ ଯେଉଁ ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ଓ ସଦୁପଦେଶମାନ ପ୍ରଦାନ କଲେ ତାହା କ୍ରମଶଃ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହିପରି ଲିଖନ ପ୍ରଣାଳୀ କାଳକ୍ରମେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ପନ୍ଥା ହୋଇଗଲା ଏବଂ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ମନୋଭାବ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ସମସାମୟିକ ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟତ ଯୁଗର ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହିପରି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ଲିପିବଦ୍ଧ ମନୋଭାବକୁ ସାହିତ୍ୟ ବୋଲାଯାଏ ।

କାଳକ୍ରମେ ଦେଶ ବିଶେଷରେ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରତିଭା ଓ ପରିଶ୍ରମଲବ୍ଧ ରଚନାଦ୍ୱାରା ସେହି ଦେଶର ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାରର ପରିପୁଷ୍ଟି ଓ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହିପରି ସାହିତ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତି ମାର୍ଗକୁ ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭେମାନେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଓ ଜ୍ଞାନ ଉପାର୍ଜ୍ଜନର ଅନୁକୂଳ ଯୁଗରେ ବାସ କରୁଅଛୁଁ; ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରଣାଳୀର ଆବିଷ୍କାରଦ୍ୱାରା ନାନାବିଷୟକ ପୁସ୍ତକମାନ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ଏକ ଦେଶରୁ ଅନ୍ୟଦେଶକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଉଅଛି ଏବଂ ଲୋକମାନଙ୍କ ଜ୍ଞାନପିପାସାର ତୃପ୍ତି ସାଧନା କରୁଅଛି ।

ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାରରେ ନିମ୍ନଲିଖିତ ବିଷୟମାନ ସାଧାରଣତଃ ସମ୍ବନ୍ଧ ଥାଏ ;—

(୧) ଐତିହାସିକ ଘଟନା ; ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ପ୍ରତିଦିନ କେତେ ଘଟନା ସଂଘଟିତ ହେଉଅଛି, ସେ ସମସ୍ତ ଲିପିବଦ୍ଧ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ମାତ୍ର ଯେଉଁ ଘଟନା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ ଅଥବା ଯାହାର ପ୍ରଭାବ ଦେଶ ବା ଜାତି ତମାମ ବିସ୍ତାରିତ ହୁଏ ସେହିସବୁ ଘଟନା ଲୋକଙ୍କ ମନରେ ନିତ୍ୟଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରାଏ; ସୁତରାଂ ସେହି ଘଟନାମାନ ଲିପିବଦ୍ଧ ହୋଇ ରକ୍ଷିତ ହୁଏ ।

(୨) ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଷୟ ; ମନୁଷ୍ୟର ଜୀବନ କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ; ସୁତରାଂ କୌଣସି ସ୍ଥାନରେ କେହି ମହାପୁରୁଷ ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମନୀତି ଓ ସଦୁପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ ତାଙ୍କର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଉକ୍ତ ଉପଦେଶାବଳୀକୁ ଲିପିବଦ୍ଧ କରି ରଖନ୍ତି ଏବଂ ତାହା ଲୋକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଗ୍ରହ ସହିତ ପଠିତ ହୁଏ ।

(୩) କାବ୍ୟ ; ବିଶେଷ ସ୍ଥଳରେ ଓ ସମୟରେ କବିମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ସ୍ୱୀୟ ରସମୟୀ ତୁଲିକାଦ୍ୱାରା ମନୋରଞ୍ଜନକାରୀ ଚିତ୍ରମାନ ଚିତ୍ର କରି ଲୋକମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଥାପନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକମାନେ ସେହି ଚିତ୍ରକୁ ସାହିତ୍ୟଭଣ୍ଡାରର ଅମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନରୂପ ସଞ୍ଚୟ କରି ରଖିଅଛନ୍ତି ।

(୪) ନାଟକ, ଉପନ୍ୟାସ ; ବିଶେଷ ଯୁଗରେ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ମହାତ୍ମାମାନେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରି ମାନବ ସମାଜର ଗତ ମତ ଓ ଗତି ସ୍ଥିତି ବିଷୟରେ ଚିନ୍ତା କରି ସମାଜରୁ କୁସଂସ୍କାର ଦୂର ଏବଂ ଲୋକ ସମ୍ମୁଖରେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିବା ନିମିତ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ପ୍ରଣାଳୀରେ ଏବଂ ମଧୁର ଭାଷାରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନାଟକମାନ ଲେଖିଯାଇ ଅଛନ୍ତି; ଏବଂ ତାହା

* ଦୂରଭାଷ ସ୍ୱର ହେତୁ ମଧ୍ୟରେ ଠେକି ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଦେଖି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ପ୍ରକାଶିତ ହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସାହିତ୍ୟର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇ ପାଠକମାନଙ୍କର ମନୋପକାର ସାଧନ କରୁଅଛି ।

ଏତ ଗଲା ସାହିତ୍ୟ ; ବର୍ତ୍ତମାନ ଜାତୀୟ-ଜୀବନ ; ଜୀବନ କଣ ? ଯେତେବେଳେ ମନୁଷ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ ତାହାକୁ ଜୀବିତ ବୋଲି କହୁଥାଉଁ ; ସୁତରାଂ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷଣ ଅଟେ । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଶୋଇଥାଏ ସେତେବେଳେ ମୃତ ଶରୀର ଏବଂ ତାହା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ବାହ୍ୟିକ ପ୍ରଭେଦ ନ ଥାଏ ; ସେତେ-ବେଳେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ଅଥବା ଡାକିଲେ ସେ ଯଦି ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ ତେବେ ତାକୁ ଜୀବିତ ବୋଲି କହୁଥାଉଁ । ଅଥବା ଯଦି ସେ ନିଦ୍ରାରେ ମଗ୍ନ ଥାଏ ତେବେ ଯଦି ତାହାର ନିଃଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥାଏ ମୋ ତାହାର ନାସିକା ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ଯଦି ତାହାର ଧମନୀରେ ରକ୍ତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିବାର ବୋଧହୁଏ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାକୁ ଜୀବିତ କହୁଥାଉଁ ।

ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯାହା ସତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ତାହା ସତ୍ୟ ଅଟେ ; ଯେଉଁ ଜାତି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥାଏ, କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥାଏ, ଯାହାର ଯଶୋବୃତ୍ତାନ୍ତ ପୃଥିବୀମୟ ପରିବ୍ୟାପ୍ତ ହୋଇଥାଏ, ଯାହାର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ, ସେହି ଜାତିକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସଜୀବ ଓ ଉନ୍ନତ କହୁଥାଉଁ । ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନର ଯେପରି କ୍ରମ ଅଛି, ନିଃଶ୍ୱାସ ପ୍ରଶ୍ୱାସ ପ୍ରହଣଠାରୁ ଯେପରି ଦ୍ରୁତଗତିରେ ଧାବନ ଆଦି କଠିନ ଶ୍ରମସାଧ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସବୁ ଜୀବନର ପରିଚାୟକ, ସେହିପରି ଜାତୀୟଜୀବନର ମଧ୍ୟ କ୍ରମ ବିକାଶ ଅଛି । ଜାତି କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର ସମଷ୍ଟିମାତ୍ର । ଯେତେବେଳେ ବହୁପରି ଲୋକ ସ୍ୱାର୍ଥଭାବ, ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ-ଜନିତ ନୀତି ଅକାତ୍ରମାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ପରସ୍ପରକୁ ନିଜର ବନ୍ଧୁଭାବେ ମନେକରି ପରସ୍ପର ହିତ ସାଧନାରେ ମନୋନିବେଶ କରନ୍ତି ତେତେବେଳେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାତୀୟଜୀବନର ପ୍ରଥମ ବିକାଶ ହୁଏ ଏବଂ ସେମାନେ କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରି ପରିଶେଷରେ ପୃଥିବୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଗଣ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି । ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ ଯଦି ସେହି ଜାତି ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟସାଧନ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ନ ଥାଏ ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜୀବିତ କହି ନ ପାରୁଁ ; କାରଣ ସେଥିରେ ଯେଉଁ ଜୀବନୀ ଶକ୍ତି ନିହିତ ଅଛି ଏକ ସମୟରେ ତଦ୍ୱାରା ମହାନକାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇ ପାରେ ।

ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ-ଜୀବନର ଦର୍ପଣ ସ୍ୱରୂପ ଅଟେ ; ପ୍ରତି ଜାତିର ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ଜାତିର ଜୀବନ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ । ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ସକଳପ୍ରକାର ଉନ୍ନତିର ମୂଳ-କାରଣ ; ବିଦ୍ୟାଶିକ୍ଷା ବ୍ୟତୀତ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଉନ୍ନତି ହେବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ ଏବଂ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ହେବା ଅସମ୍ଭବ ଅଟେ । ଯେଉଁ ଜାତିରେ ବିଦ୍ୟାର ଆଲୋଚନା ନାହିଁ, ଯେଉଁ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟ ନାହିଁ, ସେ ଜାତି ଜୀବିତ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି କି ନା ସନ୍ଦେହ । ସୁତରାଂ ସାହିତ୍ୟର ଆବିର୍ଭାବ ପୂର୍ବରୁ ଜାତି ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନ ପଥରେ କିପ୍ରକାର ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥାଏ ; ସାହିତ୍ୟବର୍ଣ୍ଣିତ ବିଷୟମାନଙ୍କ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ସେ ସମସ୍ତ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଚିତ୍ର ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଯାହାକୁ ଇତିହାସ କହୁଥାଉଁ ତାହା ଜାତି ବିଶେଷର କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଅଟେ । କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତିର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଇତିହାସରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ, ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ସର୍ବଦା ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନରେ ରତ ପରିବାର ପୋଷଣ ଯାହାର ଜୀବନର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ, ଯେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସୁଦ୍ଧା ଜନସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ଚିନ୍ତା କରି ନାହିଁ, ତାହାର ଜୀବନ ବୃତ୍ତାନ୍ତ କୌଣସି କାଳରେ ଇତିହାସର ଅଙ୍ଗୀଭୂତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଲୋକମାନେ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥ ସାଧନା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଜନସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ଧନ, ମନ ଓ ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ କେବଳ ସେହିପରି ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ ଇତିହାସରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି ।

ଧର୍ମାଲୋଚନା ମଧ୍ୟ ଜାତୀୟ-ଜୀବନର ପରିଚାୟକ ଅଟେ । ଯେଉଁମାନେ ନିଜ କୁପ୍ରବୃତ୍ତିମାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପରର ମଙ୍ଗଳସାଧନା କରିବାର ଶିକ୍ଷା କରି ନାହାନ୍ତି ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି ମହାପୁରୁଷଙ୍କ ଧର୍ମୋପଦେଶ ଅନୁଭୂତ ହେବା ସମ୍ଭବପର ନୁହେ ; ସୁତରାଂ ଏହି ଧର୍ମୋପ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଶମାନ ଅଜ୍ଞାତ ହୋଇ ସାହିତ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବା ପୂର୍ବରୁ ଏହି ପରିବ ଧର୍ମଭାବ ଏବଂ ତହିଁସଙ୍ଗେ ଜାତୀୟଭାବର ଲୋପସମାଜରେ ପ୍ରଚାର ହୋଇଥାଏ ।

କବି ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖକ କେବଳ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରତିଭା ଓ କଳ୍ପନା ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା କବିତା ଓ ଉପନ୍ୟାସ ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ବ୍ୟତୀତ ସ୍ଥିର ଓ ସୁଲେଖକ ହେବା ସହଜ ନୁହେ; ତେବେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଓ ସୁଯୋଗର ଅଭାବରେ ପ୍ରତିଭାର ପୂର୍ଣ୍ଣବିକାଶ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । କବି ପ୍ରତିଭା ବଳରେ କଳ୍ପନା ଦୋଳାରେ ଦୋଳାୟମାନ ହୋଇ ବାହ୍ୟିକ ଜଗତରୁ ସମ୍ପର୍କ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ କଦାପି ସୁକାବ୍ୟ ପ୍ରଣୟନ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ; ବରଂ ତାଙ୍କର ଆଦର୍ଶ ଯେତେ ଉନ୍ନତ ହେବ ତାଙ୍କର କବିତା ତେତେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟମୟୀ ହେବ । ଏହି ହେତୁ ଅନୁନ୍ନତ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଉଚ୍ଚ ଶ୍ରେଣୀର କାବ୍ୟ ମିଳିବା ଅସମ୍ଭବ । ଉପନ୍ୟାସ, ନାଟକ ସମାଜର ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ର ସ୍ୱରୂପ; ଲେଖକ ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ଯାହା ଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯାହା ଅନୁଭବ କରିଥାନ୍ତି ସେହି ସମସ୍ତ ବିଷୟ ସେ ଚିତ୍ର କରନ୍ତି । କୌଣସି ଜାତିର କୌଣସି ଯୁଗର ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନାଟକ ପାଠ କଲେ ସେହି ଜାତିର ସେହି ଯୁଗର ସାମାଜିକ ଅବସ୍ଥା ବିଷୟ ପ୍ରାୟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଜଣାଯାଏ ।

ଏଥିରୁ ବୋଧ ହେଉଅଛି ଯେଉଁ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ଯେପରି ସେ ଜାତିର ଅବସ୍ଥା ସେହିପରି; ଜାତିର ଅବନତି ହେତୁ ସାହିତ୍ୟର ଅଙ୍ଗମାନ ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଥାଏ, ଜାତିର ଉନ୍ନତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସାହିତ୍ୟ ସର୍ବାଙ୍ଗୀନ ଉନ୍ନତି ଲାଭକରେ । ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟ ଜାତିର ବିଷୟ ଆଲୋଚନା କଲେ ଏ ବିଷୟର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ । ପୁଣି ଯେ ଭାରତବର୍ଷ ଉନ୍ନତି ପ୍ରାପ୍ତ କେବଳ ବୀରତ୍ୱ ଓ ସାହସରେ ନୁହେ; ମହାତ୍ମା ବେଦବ୍ୟାସ, କାଳିଦାସ ପ୍ରଭୃତି ମହାକବିମାନେ ଏହାର ସାହିତ୍ୟରୁ ଭୁବନପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାକାବ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଭୂଷିତ କରିଥିଲେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେ ଇଂଲଣ୍ଡ ପୃଥିବୀରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲାଭ କରିଅଛି କେବଳ ନୌଯୁଦ୍ଧର ନୈପୁଣ୍ୟ ହେତୁରୁ ନୁହେ; ପୃଥିବୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧତମ ନାଟକ ଲେଖକ ସେକ୍ସପିୟର, ସର୍ବ ପ୍ରଧାନ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବର୍କ ଏବଂ ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଲେଖକ ମିଲଟନ୍, ଓ୍ୱାର୍ଡ୍ସ୍ୱାର୍ଥ, ଟେନିସନ ପ୍ରଭୃତି ସାହିତ୍ୟ ରଥୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଏହାର ସାହିତ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଅପୂର୍ବ ଶୋଭା ଧାରଣ କରିଅଛି ।

ସୁତରାଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ସାହିତ୍ୟରେ ସେହି ଜାତିର ଜୀବନ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥାଏ । ଅପର ପକ୍ଷରେ ସାହିତ୍ୟ ଜାତୀୟ ଜୀବନର କ୍ରମୋନ୍ନତି ପକ୍ଷରେ ବିଶେଷ ସାହାଯ୍ୟ କରେ ।

ଇତିହାସ ମାନବ ଜାତିର ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକ ଅଟେ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଏଥିପୂର୍ବେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନଙ୍କର ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟର ଯେ ପରିଣାମ ହୋଇଅଛି ସେ ସମସ୍ତ ଆମ୍ଭେମାନେ ଇତିହାସରୁ ଶିକ୍ଷା କରୁଁ; ମନ୍ଦ ପରିଣାମର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଁ ଏବଂ ସୁପରିଣାମର କାର୍ଯ୍ୟ ସବୁ ଅନୁକରଣ କରୁଁ । ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କ ଜୀବନୀ ପାଠ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ମହାଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଁ, ସେମାନେ ଯେ ଉପାୟରେ ନିଜ ଜୀବନ ପରିଚାଳନା କରି ପୃଥିବୀରେ ମହତ୍ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନ କରି ପାରିଥିଲେ ତାହା ଆମ୍ଭେମାନେ ଶିକ୍ଷା କରି ସ୍ୱୀୟ ଜୀବନରେ ଅନୁକରଣ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଁ ।

ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ଧର୍ମୋପଦେଶ ପୁସ୍ତକରେ ପାଠ କଲେ ହୃଦୟରେ ଧର୍ମଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ, ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତିର ପଥ ପରିଷ୍କୃତ ହୁଏ ଏବଂ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତି ବ୍ୟତୀତ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ ।

ପାଠକର ମନୋରଞ୍ଜନ କରିବା ବ୍ୟତୀତ କାବ୍ୟର ଅନ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମାନବ ସମାଜରେ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିବା; ସମାଜ ସେହି ଉନ୍ନତ ଆଦର୍ଶର ଅନୁକରଣ କରି କ୍ରମଶଃ ଉନ୍ନତି ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇପାରେ । ମାନବ ସମାଜ ପ୍ରତି ସହାନୁଭୂତି ବ୍ୟତୀତ କେହି ସ୍ଥିର ହୋଇ ନ ପାରେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁକବିଙ୍କର କାବ୍ୟରେ ମାନବ ଜାତିର ଉପକାର ସାଧକ କିଛି ନା କିଛି ଉପାଦାନ ରହିଥାଏ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜ ଚକ୍ଷୁରେ ନିଜର ଦୋଷ ଦେଖି ପାରୁଁ ନା, କିନ୍ତୁ ସେହି ଦୋଷଟି ଅନ୍ୟ ଲୋକଠାରେ ଦେଖିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାପ୍ରତି ବିରକ୍ତ ଓ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥାଉଁ । ଚିନ୍ତାଶୀଳ ସୁଲେଖକମାନେ ସମାଜର ରୀତିନୀତି ଓ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦର୍ଶନ କରି ସେମାନଙ୍କ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଚ୍ଚୋଯୋଗ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି ; ଏବଂ ମୁଁ ଆଶା କରେଁ ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଏହି ଅତି ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ଅଙ୍ଗର ପୁଷ୍ଟି ସାଧନ କରିବାରେ ବ୍ରତ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ବହୁ ଉପକାର ସାଧନ କରିବେ । ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ଇତିହାସ ଛନ୍ଦ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ ; ଅନ୍ୟ ଜାତିର ଇତିହାସ ଦୂରେଥାଉ ନିଜ ଜାତିର ଇତିହାସ ମଧ୍ୟ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ବିରଳ । ଏପ୍ରକାର କହିବାକୁ ଗଲେ ଇତିହାସ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଅଙ୍ଗରୂପେ ଗୃହୀତ ହୋଇ ନାହିଁ । 'ଜୀବନ ଚରିତ' ର ଅବସ୍ଥା ଅତୀବ ଶୋଚନୀୟ ; ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଚରିତ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ପୃଥିବୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧତମ ମହାକାବ୍ୟ ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନୁବାଦ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ ; ରାମାୟଣ ଓ ମହାଭାରତ ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ଅଛି, ମାତ୍ର ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ମୂଳଗ୍ରନ୍ଥର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଓ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ କଦାପି ଅନୁଭୂତ ହୋଇ ନ ପାରେ । କାବ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅଭାବ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କବି ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅନେକ ପରିମାଣରେ ବିଦୂରିତ ହୋଇଅଛି । ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନାଟକ ଲେଖା ମଧ୍ୟ ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି ; ତାହାର କ୍ରମୋନ୍ନତି ହେବାର ଆଶା କରାଯାଏ ।

ସୁତରାଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା ଶୈଶବ ଅବସ୍ଥାରେ ରହିଅଛି ; ଏହାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ଓଡ଼ିଶାର ସାହିତ୍ୟ ସେବକମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଟକରେ ଗୋଟିଏ 'ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ସମାଜ' ଅଛି ବୋଲି ଶୁଣିଅଛୁଁ ; ମାତ୍ର ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତିକଳ୍ପେ ଏହି ସମାଜ କି କି କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି ତାହା ଜାଣିବାର ସୁବିଧା ଘଟି ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ଅବଶ୍ୟ ଏହି ସମାଜର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହୋଇଥିବ ; ସୁତରାଂ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ଉନ୍ନତି ସାଧନ ବିଷୟରେ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ଏବଂ ସେ ବିଷୟରେ ଯଥାସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଏହି ସମାଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ବୋଧହୁଏ ଅର୍ଥାଭାବ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ଏହି ସମାଜ ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ପାରି ନାହିଁ ; ମାତ୍ର ଚିତ ଲାଟ ଦରବାର ଉପଲକ୍ଷରେ ଏହି ସମାଜର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାୟୀ ଫଣ୍ଡ ଗଠିତ ହୋଇଥିବାର ଅବଗତ ହୋଇ ବିଶେଷ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲୁଁ ଏବଂ ଆଶା କରୁଁ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସମାଜ ନିଜ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନାରେ ସଫଳତା ଲାଭ କରି ପାରିବ । ମାତ୍ର ଆମ୍ଭ ବିବେଚନାରେ ଏହି ଅର୍ଥାଭାବ ମଧ୍ୟରେ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ସମାଜ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସାହିତ୍ୟର ଉନ୍ନତି ଅନେକ ପରିମାଣରେ ସାଧନା କରି ପାରେ ; ସ୍ୱଲେଖକମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱୟଂ ଦରେ ମନୋନୀତ କରିବା, ସେମାନଙ୍କୁ ସମୟ ସମୟରେ ଏକତ୍ର ଆହ୍ୱାନ କରି ଉତ୍ସାହ ପ୍ରଦାନ କରିବା, ବରଂ ସେମାନଙ୍କର ରୁଚି ଅନୁଯାୟୀ ସାହିତ୍ୟର ବିଭିନ୍ନ ଶାଖା ପ୍ରଶାଖାର ଉନ୍ନତି ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ଅନୁରୋଧ ଓ ଉତ୍ତେଜନା ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏହି ସମାଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅଟେ । ଏହା କରି ପାରିଲେ ସାହିତ୍ୟର ବିଶେଷ ଉନ୍ନତି ହେବାର ଆଶା କରାଯାଏ । ଲେଖକମାନେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କଲେ ବିଶେଷ ଉନ୍ନତି ହେବାର ଆଶା ନାହିଁ ; ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଉତ୍ସାହ ଓ ଉତ୍ତେଜନା ବ୍ୟତୀତ କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ହତାଶ ହୋଇ ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହୋଇ ପଡନ୍ତି ଏବଂ ନିଷ୍ଠାପର ସେନାପତିଙ୍କର ତେଜୋମୟୀ ବାଣୀଦ୍ୱାରା ଉତ୍ସାହିତ ହୋଇ ଅଳ୍ପ ସଂଖ୍ୟକ ଦୀନକାର୍ଯ୍ୟ ସୈନ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁର ବିପୁଳ ବାହିନୀର ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ କରି ପାରନ୍ତି ।

ଅବଶ୍ୟ ପ୍ରତିଭା ବ୍ୟତୀତ ସାହିତ୍ୟର ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ଉନ୍ନତି ଅସମ୍ଭବ ; ତେବେ ସୁଦ୍ଧା କେବଳ ପ୍ରତିଭାକୁ ଚାହିଁ ବସିଲେ ହେବ ନାହିଁ । ଚେଷ୍ଟା ଓ ପରିଶ୍ରମ ଆବଶ୍ୟକ ; ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟତୀତ ପ୍ରତିଭାର ପୂର୍ଣ୍ଣବିକାଶ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସୁତରାଂ ନିରାଶ ହେବାର କାରଣ ନାହିଁ ; ଚେଷ୍ଟା ବ୍ୟତୀତ କୌଣସି ଅଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଚେଷ୍ଟା ଆବଶ୍ୟକ ; ଏହି ଚେଷ୍ଟା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରତିଭା ନିଶ୍ଚୟ ସ୍ୱୀୟ କିରଣ ବିସ୍ତାର କରି ସାହିତ୍ୟ ଭଣ୍ଡାରକୁ ଆଲୋକମୟ କରିବ ।

ଶେଷ ମନ୍ତବ୍ୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ନୀତି । *

ପାଠକେ, ଭାରତେ ନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ମୁଁ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଏତେମାତ୍ର କହି ରଖୁଅଛି ଯେ ଭାରତ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରୁ ଭାରତର ଧର୍ମପ୍ରାଣତା ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ବୋଲି ଧରିବାକୁ ହେବ । ଏହା ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ଦ୍ରାସ୍ତିତ୍ୱର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ, ଏହା ହିନ୍ଦୁ ଘରର ଘରେ ଶାନ୍ତି ଦେଇଅଛି, ସମାଜରେ ଶାନ୍ତି ଦେଇଅଛି ଏବଂ ରାଜ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତି ଦେଇଅଛି । ଭାରତର ସନାତନ ଧର୍ମ୍ମ ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ଜଟିଳ ଓ ସରଳ, ସୁବୋଧ୍ୟ ଓ ଦୁର୍ବୋଧ, ଏହାର ବିଶ୍ୱ ବିଶାଳ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର ଏବଂ ଏହାର ସ୍ୱରୂପ ସର୍ବଜନସମ୍ମତ । ଅଧୁନିକ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟସଭ୍ୟତାପ୍ରାପ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କ ମତରେ ଏହା ଯୁକ୍ତି ସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ ବୋଲି ମୁଁ ଆଶଙ୍କା କରେ; କାରଣ ଅଧୁନିକ ଶିକ୍ଷିତ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅଧିକାଂଶଙ୍କର ମନ ବିଦେଶୀୟ ଚିନ୍ତା ଓ ବିଦେଶୀୟ ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇଥିବାରୁ ଏବଂ ହେଉଥିବାରୁ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ଭାରତର ପୂର୍ବସ୍ଥିତ ନୀତି ବିଷୟର ଓ ଶାସ୍ତ୍ରୋକ୍ତ ବିଷୟର ସାରବତ୍ତା ଉପଲବ୍ଧି କରିବା ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ତଥ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବାରେ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ଓ ସ୍ଥଳ ବିଶେଷରେ ଅବିଦ୍ୟାଙ୍କର କଳ୍ପନା ମନୋଭାବ ନିକଟରେ ସତ୍ୟତାର ନୂତନତ୍ୱ ଦେଖାଇବାରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ; ହାୟ ! ଏହା ତ ଭ୍ରମ ଖୋଦର ବିଷୟ;—ଘରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ରତ୍ନ ଅଛି ତା ଆମକୁ ଜଣା ନାହିଁ । ତାର ଅଭାବ କରୁ ନାହିଁ ତେଣୁ ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ଯାଉଅଛୁଁ ବାସ୍ତବିକ ଦରିଦ୍ର ନ ଥାଇ ନିଜକୁ ଦରିଦ୍ର ମନେ କରିବା ତ ବାତୁଲର କଥା ନୁହେଁ । ଘୋର ଜଙ୍ଗଲରେ ରହି ଘରର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅର୍ଥେ ପ୍ରାର୍ଥୀ ହେଲେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟଦାତା ତ ଟିକିଏ ପୁଣ୍ୟକ୍ଷୁରେ ଆମକୁ ଦେଇ ନାହିଁ ? ବେଦ ବେଦାଙ୍ଗାଦି ନେଇ ବିଦେଶରେ ଯେ ଚର୍ଚ୍ଚା ଲାଗିଅଛି ତାହା ସମସ୍ତଙ୍କ ଜଣାଅଛି । ତ ପରିଶ୍ରମ, ତ ସ୍ୱାର୍ଥ ତ୍ୟାଗ କରି ସେମାନେ ଭାରତର ଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କେବଳ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କୁ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେବା କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ—କାର୍ଯ୍ୟ ଏହାଠାରୁ ଅନେକ ବେଶି, ବିଦେଶୀୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଭାରତର ବେଦ ବିଷୟରେ ଯାହା କରୁଅଛନ୍ତି ତାହା ସାରସ୍ୱତ ବୋଲି ଧରି ହୋଇଅଛି । ଉପନିଷଦର ଅନୁବାଦ ଯାହା ବିଦେଶୀୟମାନେ କରୁଅଛନ୍ତି ତାହା ତଥ୍ୟ ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଧରୁଅଛୁଁ ଏବଂ ସେହି ଅନୁବାଦ ସାହାଯ୍ୟରେ ନିଜର ଅମୂଲ୍ୟ ଧନର ଅଭାବ ପାଉଅଛୁଁ । ସେମାନେ ସତ୍ୟ କହୁଅଛନ୍ତି ବା ମିଥ୍ୟା କହୁଅଛନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ବେଦ ଭଲ ବା ବେଦ ଭଲ ତାହା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାହିଁ । ଉପନିଷଦ୍ ବିଷୟରେ ଶ୍ରବ ଓ ଉପେନ ବୌଦ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ରିକ୍ ଡେଭିଡ୍ ପ୍ରଭୃତି ଯାହା କହୁଅଛନ୍ତି କେବଳ ତାହାକୁ ବେଦ ଜ୍ଞାନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟାସତ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ନ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମୂର୍ଖତା ଓ ପରମୁଖାପେକ୍ଷିତାର ଅନ୍ୟତମ ପ୍ରମାଣ । ସେମାନେ ଯେ ଏବାବେଳକେ ଉପେକ୍ଷଣୀୟ ଏହା କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ସେମାନଙ୍କର ଲେଖାର ମଧ୍ୟ ମୂଲ୍ୟ ଅଛି କିନ୍ତୁ ମୋର ବକ୍ତବ୍ୟ ଏହି ଯେ ରିକ୍ ଡେଭିଡ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କଠାରୁ ଆମ୍ଭ ଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରହଣ କରି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟର ଦ୍ୱାହ ଦେବା ପୂର୍ବରୁ ସେମାନଙ୍କର ଉକ୍ତିର ଯାଥାର୍ଥ୍ୟ ନିରୂପଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସେହି ସେହି ଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତ୍ରାଦିର ଆଲୋଚନା ଆବଶ୍ୟକ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେତେ ଭାରତର ପୂର୍ବଗୌରବଅଭିଜ୍ଞ ହୁଅନ୍ତି ପଛାଉଁ ଦେଖିବୁଁ ଧର୍ମବିତ ଓ କର୍ମବୀରମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସ୍ମୃତିପଟ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ, ଜନକ, ବ୍ୟାସ, ବୁଦ୍ଧ, ଶଙ୍କର, ଚୈତନ୍ୟ, ରାମ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟ, ପର୍ଶୁରାମ, ଯୁଧିଷ୍ଠିର, ପ୍ରତାପ, ଶିବାଜୀ, ନରସିଂହ ଆଦି ବୀରପୁରୁଷମାନେ ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ମୃତି ପଥରେ ନାହାନ୍ତି ? ସେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଜ୍ଞାନରେ ଅତି ଉପସ୍ଥିତ କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଲଜ୍ଜିତ ଓ ଦୁଃଖିତ, କାରଣ ସେମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଅପମାନିତ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ଶକ୍ତି ନାହିଁ ଯେ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କର ପୂଜା କରିବୁଁ ? (ଶକ୍ତି ନାହିଁ ବୋଲି କହିପାରୁ ନାହୁଁ) ଭାରତର ଭାରତର ଋଷି ସେହି ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ମହାତ୍ମାମାନଙ୍କର ମାନସିକ ଶକ୍ତିର ପ୍ରସାଦ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର

* ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ରାମପ୍ରାଣ ଶିବଙ୍କ ଉତ୍ତରପଦରେ ଅଭିଭାଷିତ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାଭାଷୀଙ୍କର ଅଧିବେଶନରେ ପଠିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚେଷ୍ଟା ନାହିଁ ଉଦ୍ୟମ ନାହିଁ ଏବଂ ପଣ ନାହିଁ । ଅଶାକରେ ଏହି ଅନ୍ଧକାର ଆଉ ବେଶିଦିନ ରହିବ ନାହିଁ, କ୍ରମଶଃ ଅପସାରିତ ହେବ, ଅପସାରିତ ହେବାର ଚିହ୍ନ ମଧ୍ୟ ଦେଖା ଗଲାଣି—କାରଣ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଅନୁତାପର ବୈରାଗ୍ନି ଜଳିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲାଣି । ଯେତେବେଳେ ନିଜର ଧନରେ ଧନୀ ହୋଇ ନିଜର ବିଦ୍ୟାରେ ବିଦ୍ୱାନ୍ ହୋଇ ପରଠାରେ ବିଶେଷତ୍ୱ ଦେଖି ତାକୁ ନିଜ ଭଣ୍ଡାରରେ ଆଣି ମିଶାଇବା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରକୃତ, ଉନ୍ନତ ପ୍ରକୃତ ଜାତିଯୁକ୍ତ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଭାରତୀୟ ହେବ । ଅତି ପ୍ରାଚୀନ କାଳରେ ଭାରତୀୟ (ଶାସ୍ତ୍ରମତରେ) ସତ୍ୟଯୁଗର ଅନ୍ତ କାଳରେ ଭାରତର ଅବସ୍ଥା କିପରି ଥିଲା ତାହା ପ୍ରଥମରେ ଜାଣିବା ଉଚିତ । ସେ ସମୟରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା କିପରି ଥିଲା ଏବଂ ସେ ଯୁଗରେ କି ମତ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଲୋକେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ ଏହା ଜାଣିବାକୁ ଗଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପୁରାଣ ଇତିହାସ ଦେଖିବାକୁ ହୁଏ । ମହାଭାରତରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ ସେ ସମୟରେ ରାଜନୀତି ନ ଥିଲା, ଥିଲା କେବଳ ଧର୍ମନୀତି ; ଧର୍ମ ସେ ସମୟରେ ରାଜା—ପ୍ରଜାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ତାହାର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ଥିଲା । ସେ ସମୟରେ ବିବାଦ ନ ଥିଲା, କଳହ ନ ଥିଲା ବରଂ ପରସ୍ପରରେ ମୈତ୍ରୀଭାବ ଥିଲା ; ଈର୍ଷ୍ୟା କପଟତାର ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା, କେବଳ ଥିଲା ଧର୍ମ, ସମସ୍ତେ ଧାର୍ମିକ ଥିଲେ ; ରାଜ୍ୟ ନ ଥିଲା ରାଜା ନ ଥିଲେ, ଦଣ୍ଡ ନ ଥିଲା ଦାଣ୍ଡିକ ନ ଥିଲେ ; କିନ୍ତୁ ହାୟ ସେ ସବୁ ଚିରଦିନ ରହିଲା ନାହିଁ ! କ୍ରମେ ଲୋକମାନେ ଲୋଭ ପରବଶ ହେଲେ, ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ କଳହ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ଶାସନ ନାହିଁ କିଏ ଶାସନ କରିବ ? ସର୍ବନାଶ ହେଲା, ମହାବିଭ୍ରାଟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ଧର୍ମ ଲୋପହେଲା,—ସମାଜ ଆଉ ଚଳିଲା ନାହିଁ ।

ନିଯୁକ୍ତସ୍ତ୍ୱଂ ନରବ୍ୟାଘ୍ର ଶୃଣୁ ସର୍ବମଶେଷତଃ
ଯଥା ରାଜ୍ୟଂ ସମୁତ୍ପନ୍ନମାଦୌ କୃତଯୁଗେଽଭବତ୍
ନୈବରାଜ୍ୟଂ ନ ରାଜାଽସୀତ୍ ନ ଚ ଦଣ୍ଡ ନ ଦାଣ୍ଡିକ
ଧର୍ମେଣୈବ ପ୍ରଜା ସର୍ବା ରକ୍ଷନ୍ତି ସ୍ମ ପରସ୍ପରଂ
ପାଲ୍ୟମାନା ସ୍ତଥୋଽନ୍ୟୋନ୍ୟଂ ନରାଧର୍ମେଣ ଭାରତଃ
ତତଃ ପରମୁପାଜଗ୍ମୁସ୍ତତସ୍ତାନ୍ ମୋହ ଆବିଶତ୍

* * * *

ନାଶାତ୍ ତ୍ରିଭିରେଣୋ ରାଜନ୍ ଧର୍ମୋ ନାଶମଥାଗମତ୍ ।

ଏହି ଘୋର ବିଭ୍ରାଟ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ଦେଖି ପ୍ରଜାମାନେ ସମବେତ ହୋଇ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲେ, ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କୁ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଦୁରବସ୍ଥା ଜଣାଇଲେ ଓ ଜଣେ ପ୍ରଜାପାଳକ ରାଜାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ବ୍ରହ୍ମା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରାର୍ଥନା ଶୁଣି ମନୁଙ୍କୁ ରାଜା ହେବାକୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ । ମନୁ ପ୍ରଥମେ ନାହିଁ କରି ସ୍ୱଦା ପରିଶେଷରେ ରାଜପଦ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

ସହିତା ସ୍ତଦା ଜଗ୍ମୁରସୁରାର୍ତ୍ତା ପିତାମହଂ
ଅନାଶ୍ୱସ୍ତ ବିନଶ୍ୟାମୋ ଭଗବନ୍ନୀଶ୍ୱରଂ ଦିଶ
ଯଂ ପୂଜୟେମ ସମ୍ପୂଜ୍ୟ ଯସ୍ତ ନ ପ୍ରତିପାଳୟେତ୍
ତତୋମନୁଂ ବ୍ୟାଦିଦେଶ ମନୁନାଭିନନନ୍ଦତା

ମନୁଃ—

ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ପ୍ରଜାପତିଙ୍କ ନିକଟ ଯିବାପୂର୍ବେ ଦେବତାମାନେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ଦୁରବସ୍ଥା ବିଷ୍ଣୁଙ୍କୁ ଜଣାଇଲେ ଏବଂ ଜଣେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସକ ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ, ଭଗବାନ୍ ବିଷ୍ଣୁ ବିଷ୍ଣୁତ୍ୱକାଳ ଚିନ୍ତା କରି ନିଜର ମନରୁ ଏକ ମେଧାବୀ ପୁରୁଷ ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ସେହି ମେଧାବୀ ପୁରୁଷ ମନୁ ନାମରେ ଅଭିହିତ ।

ଅଥଦେବା ସମାଗମ୍ୟ ବିଷ୍ଣୁମୂଚୁ ପ୍ରଜାପତିଂ ।
ଏକୋଯୋଽର୍ହତି ମର୍ତ୍ତ୍ୟେଷୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠଂ ବୈଚିତ୍ର ସମାଦିଶ
ତତଃ ସମ୍ପୂଜ୍ୟ ଭଗବାନ୍ ଦେବୋନାରାୟଣଃ ପ୍ରଭୁ
ତୈଜସଂ ବୈ ବିରଜସଂ ସୋଽସୃଜନ୍ ମାନସଂ ସୁତଂ
ବିରଜାସ୍ତୁ ମହାଭାଗ ପ୍ରଭୁତ୍ୱଂ ଭୁବି ନୈଚ୍ଛତ
ନ୍ୟାସାସ୍ୟୈବାଭବତ୍ ବୁଦ୍ଧିଃ ପ୍ରଣେତା ତସ୍ୟ ପାଣ୍ଡବ ।

ଏହି ମନୁଙ୍କର ଅନ୍ୟ ନାମ ବିରଜା, ଧର୍ମପ୍ରବଣତା ହେତୁ ବୋଧହୁଏ ମନୁ ବିରଜା ନାମରେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ; ଏ ମଧ୍ୟ ଏକ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରର କର୍ତ୍ତା । ଅଳ୍ପ ସମୟ ରାଜା ହୋଇ ପୁଣି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ରାଜ୍ୟଭାର ଦେଇ ତପସ୍ୟା କରିବାକୁ ଯିବାର ଚମତ୍କାରିତା ଲେଖିଅଛନ୍ତି [ଯାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଯେ ବିରଜାକ୍ଷେତ୍ର ବୋଲି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସେ କି ହେତୁ, ବିରଜା ଦେବୀଙ୍କ ହେତୁ ବା ବିରଜା ମନୁଙ୍କ ହେତୁ ?] ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ନିକଟ ମର୍ତ୍ତ୍ୟବାସୀଏ ଯାଇ ଦେଶର ଦୁରବସ୍ଥା ଜଣାଇବା ଏବଂ ଜଣେ ସୁଶାସକ ପାଇବା ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ହେଲା ପରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ, ତେବେ କିହେତୁ ଏହିପରି ଉପାଖ୍ୟାନ-ମାନ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଲେଖନ୍ତି ଏହାର ଉତ୍ତର ସରଳ ଓ ସହଜ । ସମସ୍ତ ସତ୍‌ଅନୁଷ୍ଠାନ, ଶିକ୍ଷା ବା ଶାସ୍ତ୍ରାଦି ଯାହା କିଛି ଭାରତରେ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ସେହି ଜଗତ୍-କର୍ତ୍ତା ଓ ଜଗତ୍ ନିୟନ୍ତା ବ୍ରହ୍ମା ବିଷ୍ଣୁ ଓ ମହେଶଙ୍କଠାରୁ ଅବିଶ୍ୱାସ ଶାସ୍ତ୍ରକାରମାନେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି, ତାହାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ ଏସବୁ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି, ଏହାକୁ ଅମାନ୍ୟ କରିବ ନାହିଁ ତଲେ ବିପଦରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଦେଇ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ସତ୍‌ପଥରେ ପ୍ରବର୍ତ୍ତାଇବା ନିମନ୍ତେ ବୋଧହୁଏ ଏହିପରି ପୁରାଣାଦିରେ ଲେଖାଅଛି । ମନୁଙ୍କର ଉପାଖ୍ୟାନ ମହାଭାରତକାର ଓ ରାମାୟଣକାରଙ୍କର କପୋଳକଳ୍ପିତ ବୋଲି ଅମ୍ଭେମାନେ ମନେ କରିପାରୁ । କିନ୍ତୁ ତାହା ନୁହେଁ—ବେଦ ଓ ବ୍ରାହ୍ମଣରେ ତାହାର ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ଅଛି । ଋକ୍‌ବେଦରେ ମନୁଙ୍କର ନାମ ପ୍ରଥମ, ଷଷ୍ଠ, ଅଷ୍ଟମ ମଣ୍ଡଳରେ ପ୍ରାୟ ୧୦।୧୬ ସୂକ୍ତରେ ମିଳେ । ବାହୁଲ୍ୟ ଭୟରୁ କେବଳ ଦୁଇଗୋଟି ଉଦାହରଣ ଦେଲି ।

ଯଂ ତ୍ୱା ଦେବାସୋ ମନବେ ଦଧୁରିହ ଯଜିଷ୍ଠଂ ହବ୍ୟବାହନ । ୧।୩୬।୧୦

ହେ ହବ୍ୟବାହନ, ତୁମ୍ଭେ ମନୁଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ଯଜ୍ଞସାଧନ ସମର୍ଥ ବୋଲି ଦେବତାମାନେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଏହି ମର୍ତ୍ତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ଅଛନ୍ତି ।

ଇଳେ ଗିରା ମନୁହିତଂ ଯଂ ଦେବାସୋ ଦୂତମରତିଂ ନ୍ୟେରିରେ ଯଜିଷ୍ଠଂ ହବ୍ୟବାହନଂ ୮।୧୯।୨୧

ମନୁ ଯେ ଅଗ୍ନିର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଅଛନ୍ତି ଅମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଅଗ୍ନିର ସ୍ତବ କରୁ, ସେ ଅଗ୍ନି ଦେବଦୂତ, ଯଜ୍ଞସାଧକ ଓ ଦେବଗଣଙ୍କର ହବ୍ୟବାହକ ।

ଶତପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ଅଛି—

ମନୁର୍ବୈବସ୍ୱତୋ ରାଜା ଇତ୍ୟାହୁ-ରିଯ ମନୁଷ୍ୟା ବିଶଃ ।

ବୈବସ୍ୱତମନୁ ରାଜା ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ତାଙ୍କର ପ୍ରଜା ।

ତୈତ୍ତିରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ;—

ଯାଭିରିନ୍ଦ୍ର ମଧ୍ୟମିଷ୍ଟିଭି ପ୍ରଜାପତିଃ

ସୋମଂ ରାଜାନଂ ବରୁଣଂ ଯମଂ ମନୁଂ

ଯେ ଜଳରେ ପ୍ରଜାପତି ଇନ୍ଦ୍ରାଦି ଦେବତାମାନଙ୍କୁ ଓ ମନୁଙ୍କୁ ଅଭିଷେକ କରିଥିଲେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସେହି ଜଳରେ ଅଭିଷେକ କରୁଅଛି ।

ମନୁ ପ୍ରଥମ ରାଜା ଏହା ସ୍ୱତଃସିଦ୍ଧ, କାରଣ ବେଦ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତରେ ଏହାର ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା, ସ୍ମୃତିରେ ପ୍ରମାଣ ଅଛି ; ଅଉ ପ୍ରମାଣ ଖୋଜିବା କେବଳ ବାହୁଲ୍ୟ ।

ମନୁ ଯେ କେବେ ରାଜପଦରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଥିଲେ ତାହା କେହି ଠିକ କରି କହି ପାରିବ ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ଋକ୍‌ବେଦର ସ୍ଥଳବିଶେଷରେ ମନୁଙ୍କର ନାମ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ, ତେବେ ଋକ୍‌ବେଦ ରଚନାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ବା ରଚନା କାଳରେ ମନୁ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ ? ଋକ୍‌ବେଦ ରଚନାର ପୂର୍ବେ ମନୁ ରାଜା ଥିଲେ ଏହା ଦୃଢ଼ଭାବରେ କେହି କହିପାରିବ ନାହିଁ । ଅନୁମାନ ଜଗତରେ ଟିକିଏ ଭୁଲ ଅସିଲେ ହାନି କଅଣ ?

ଯେ ସମୟରେ ମଧ୍ୟଏସିଆ ବା କାସ୍‌ପିଅନ୍ ହ୍ରଦର ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରୁ ଆର୍ଯ୍ୟଗଣ ଭାରତକୁ ଅସିଲେ ସେ ସମୟରେ ଯେ ସେମାନଙ୍କର କୌଣସି ରାଜା ଥିଲା ତାହା ଧରି ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଆର୍ଯ୍ୟ ଦଳବଦ୍ଧ ହୋଇ ଆସିଥିବା ଖୁବ ସମ୍ଭବ । ସେମାନେ ଭାରତର ଉତ୍ତରପଶ୍ଚିମାଞ୍ଚଳ ଦେଇ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପଞ୍ଚନଦ ପ୍ରଦେଶରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ପ୍ରଥମତଃ ସେମାନଙ୍କୁ ବିଶେଷ କିଛି ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁର ସଙ୍ଗରେ ଯୁଝିବାକୁ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଅନାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେ କିଛି ଯୁଝ କରିବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ସେଥିରେ ସେମାନେ ମିଳିତ ହୋଇ ସାମୟିକ ନେତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଯୁଝ କରୁଥିଲେ । ନିଜ ଜାତିର ଲୋକ କମ ଥିବାରୁ ଏବଂ ନୂତନ ଦେଶରେ ନିଜର ସ୍ଥିତି ଦୃଢ଼ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରରେ ମମତା ଥିଲା ଏବଂ ନିଜ ଜାତିର ଗୌରବ ରଖିବାକୁ ଓ ନିଜ ଜାତିର ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ସେମାନଙ୍କ ମନରେ ଏକ ପ୍ରବଳଭାବ ଉଦୟ ହୋଇଥିଲା । ପରେ ଯେତେବେଳେ ସେମାନେ ଭାରତବର୍ଷକୁ ନିଜର ଦେଶ ବୋଲି ମଣିଲେ ଏବଂ ନିଜର ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତୃତ ହେଲା ସେତେବେଳେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପରିବାରର ଲୋକେ ନିଜ ନିଜ ପରିବାରର ମାନ ବଢ଼ାଇବାକୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନିଜର ଅଧୀନରେ ରଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ; ତହୁଁ ମହାବିଭ୍ରାଟ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ଶାନ୍ତି ରହିଲା ନାହିଁ, ଚାରିଆଡ଼େ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ହୋଇଗଲା । ଏହା ଦେଖି ସମସ୍ତ ପରିବାରର ଲୋକେ ମିଳିତ ହୋଇ ପେଇ ରାଜ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ହେବ ଏବଂ ଏ ଅଶାନ୍ତି ଦୂର ହେବ ଏହା ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେହି ବିଚାରରେ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ବିଚାରପତି ଥିଲେ—ସେହି ବିଚାରପତି ବ୍ରହ୍ମା । ତାଙ୍କ ବିଚାରରେ ମନୁଙ୍କୁ ରାଜା କରିବାର ସିଦ୍ଧାନ୍ତ ହେଲା ; ମନୁ ଜଣେ ମେଧାବୀ ଓ ସୁଦକ୍ଷ ପୁରୁଷ ଥିଲେ । ଋକ୍‌ବେଦ ରଚନା ପୂର୍ବେ ମନୁ ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ବୋଲି ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଅଛି । ଋକ୍‌ବେଦର ଭାଷାରୁ ଜଣାଯାଉଅଛି ଯେ ଋକ୍‌ବେଦର ପୂର୍ବେ ଭାରତବର୍ଷରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟର ଆଲୋଚନା ଥିଲା । ଋକ୍‌ବେଦର ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ ପୂର୍ବ ଋଷିମାନଙ୍କ ପନ୍ଥା ଅନୁସରଣ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଗାନ କରୁଅଛୁଁ । ଋକ୍‌ବେଦର ପୂର୍ବେ କୌଣସି ବେଦ ଥିବାର ବୋଧ ହେଉଅଛି, କାରଣ ଋକ୍‌ବେଦର ଋକ୍‌ଗୁଡ଼ିକ ଗଭୀର ଯତ୍ନରେ ରଚିତ ହୋଇଥିବା ଏବଂ ଗାନ ଉପଲକ୍ଷରେ ଉପଯୁକ୍ତ ପଦର ଯୋଜନା ଦେଖି ଜଣେ କହିବ ଯେ ଏହା ଭାରତସ୍ଥ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ଭାବ ପ୍ରକାଶର ସମଷ୍ଟି । ଋକ୍‌ବେଦ ପୂର୍ବରେ ଯେ ବେଦ ବା ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା ସେଥିରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସରଳଭାବ ସ୍ଥାନ ପାଇଥିଲା ।

ଆର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ଭାରତକୁ ଆସିବାର ବହୁକାଳ ପରେ ଋକ୍‌ବେଦର ସୁଲଳିତ ଝଙ୍କାର ଋଷିକଣ୍ଠରୁ ବିନିର୍ଗତ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ପୂର୍ବେ ଯେ ସମୟରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଅନ୍ତର ସରଳଭାବରେ ଅଗ୍ନି ବରୁଣାଦିଙ୍କୁ ଧ୍ୟାନ କରୁଥିଲେ ସେହି କାଳରେ ମନୁ ରାଜପଦରେ ବରିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଯାହାହେଉ, ଉପରୋକ୍ତ କାରଣ ଦୃଷ୍ଟେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମନୁଙ୍କୁ ଖ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୧୦୦୦ ଅବ୍ଦର ପୂର୍ବ ସମୟରେ ରାଜା ବୋଲି ଧରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ।—

ପୂର୍ବେ କୁହା ହୋଇଅଛି ଯେ ମନୁଙ୍କର ରାଜା ହେବାର ଇଚ୍ଛା ନ ଥିଲା ତନ୍ତୁ ରାଜା ହେଲେ । ମନୁ ରାଜା ହେଲାବେଳେ ପ୍ରଜାମାନେ ତାଙ୍କ ଆଗରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରି କହିଥିଲେ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କୁ ଧନ୍ୟ ଓ ପଶୁର ପଞ୍ଚାଂଶ ଭାଗ, ଧାନ୍ୟର ଦଶମଭାଗ କରପ୍ରଦାନ କରିବେ । ସୁରୁପା କନ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିବେ, ତାହାଙ୍କ ଶରୀର ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଘର ଘର ଶସ୍ତ୍ରଧାରୀ ଯୋଦ୍ଧା ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ ।

"ପଶୂନାମଥପଞ୍ଚାଶତ୍ ହିରଣ୍ୟସ୍ୟ ଚଥୈବ ଚ
ଧାନ୍ୟସ୍ୟ ଦଶମଂ ଭାଗଂ ଦାସ୍ୟାମ କୋଷବର୍ଦ୍ଧନଂ
କନ୍ୟାଂ ଶୁଭ୍ରେ ଗୁରୁରୂପାଂ ବିବାହେଷୂଦ୍ୟତାୟୁଧ ।
ମହାଭାରତ ଶାନ୍ତିପର୍ବ । ୨୦

ଏହା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ମନୁଙ୍କୁ କୌଣସି ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିବାକୁ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଏକତରଫେଆ ହେଲେଥିବା ରାଜା ଉତ୍ତମ ପଦ୍ଧତିରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପାଳନ କରିବେ ଏହି କଥା ଯେ ଉହ୍ୟ ଥିଲା ତାହା ବହୁବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର ;—ମନୁଙ୍କ ପରେ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜ୍ଞାତିମାନ (ରାମାୟଣକାରଙ୍କ ମତରେ ଇକ୍ଷ୍ୱାକୁ) ରାଜା ହେଲେ, ତତ୍ପର ଜ୍ଞାତିମାନଙ୍କ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀ ଥିଲେ, ତତ୍ପରଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅନଙ୍ଗ ରାଜା ହୋଇଥିଲେ, ତାରପର ଅନଙ୍ଗଙ୍କ ପୁତ୍ର ଅତିବଳ, ଅତିବଳଙ୍କର ପୁତ୍ର ନ ଥିଲେ, ତାଙ୍କର ସୁମ୍ନଥା ନାମରେ ଏକ କନ୍ୟା ଥିଲେ, ସୁମ୍ନଥାଙ୍କର ପୁତ୍ର ବେଣ ରାଜପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ଅଧର୍ମୀ, ଅଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ଏବଂ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଥିବାରୁ ସେ ପଦଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥିଲେ । ମହର୍ଷିମାନେ ମନ୍ତ୍ରପୂତ କୁଶାଗ୍ରରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନାଶ କରିଥିଲେ । ଭାରତ ଇତିହାସର ଅତି ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ଦୁଷ୍ଟ ରାଜା ପ୍ରତି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିବା ତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ବିସ୍ମୟର ଭାବ ପକାଉ ନାହିଁ ?

ତଂ ପ୍ରଜାସୁ ବିଧର୍ମାଣଂ ରାଗଦ୍ୱେଷ ବଶାନୁଗଂ
ମନ୍ତ୍ରପୂତୈର୍କୁଶୈର୍ଜଘ୍ନୁର୍ଋଷୟୋ ବ୍ରହ୍ମବାଦିନଃ ।

ବେଣଙ୍କ ଶରୀରରୁ ଜାତହେବା ପୁତ୍ର ପୃଥୁଙ୍କୁ ମହର୍ଷିମାନେ ରାଜା କଲେ । ମହାଭାରତକାର ଏହାଙ୍କର ଜନ୍ମ ବିଷୟରେ ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ଉପାଖ୍ୟାନ ଲେଖିଅଛନ୍ତି । (ବେଣଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ମହର୍ଷିମାନେ ମନ୍ତ୍ର ପ୍ରଭାବରେ ବେଣଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ଊରୁ ବେଦ କରିବାରେ ଏକ ହ୍ରସ୍ୱାଙ୍ଗ କୃଷ୍ଣବର୍ଣ୍ଣ ବିଶିଷ୍ଟ ପୁରୁଷ ଜନ୍ମିଲା, ଋଷିମାନେ ତାହାର ନାମ ନିଷାଦ ରଖିଲେ । ଏହି ପୁରୁଷର ବଂଶ ସମ୍ଭବ ଶୈଳ, ବନ ଓ ବିନ୍ଧ୍ୟ ପର୍ବତବାସୀ କ୍ରୂର ସ୍ୱଭାବ ମ୍ଳେଚ୍ଛମାନେ ନିଷାଦ ନାମରେ ବିଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଅନନ୍ତର ମହର୍ଷିମାନେ ପୁନର୍ବାର ବେଣଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ବେଦ କଲେ । ଏହି ସ୍ଥଳରୁ ପୃଥୁ ଉତ୍ପନ୍ନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଲେ ।] ଏହି ଉପାଖ୍ୟାନ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅସମ୍ଭବ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଏହା ଧରି ନେବାକୁ ହେବ ଯେ ପୃଥୁ ବେଣଙ୍କର ପୁତ୍ର ଏବଂ ନିଷାଦ ପ୍ରଭୃତି ଭାରତର ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତି । ଏହାର ଅନ୍ୟ କିଛି ଗୂଢ଼ ରହସ୍ୟ ଥାଇ ପାରେ କିନ୍ତୁ ଏତିକି ଅନୁମାନରେ ଆସୁଛି ଯେ ବେଣଙ୍କର ଯେ ଚାରି ସଦ୍‌ଗୁଣ ଥିଲା ସେହି ସମସ୍ତ ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥୁ ଜନ୍ମ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ପରେ ସତ୍ପୁରୁଷଙ୍କଦ୍ୱାରା ଚାଳିତ ହେଲାରୁ ସେ ସବୁ ଗୁଣରେ ପୂର୍ଣ୍ଣହୋଇ ଠିଅହେଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଯେ ସମସ୍ତ ମନ୍ଦଗୁଣ ଥିଲା ତାହା ଅନାର୍ଯ୍ୟୋଚିତ, ଏହି ନିଷାଦାଦି ଅନାର୍ଯ୍ୟଙ୍କଠାରେ ତାହା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ପୃଥୁ ରାଜପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୋଇ ଚିତାଙ୍ଗଳପୁଟରେ ମହର୍ଷିମାନଙ୍କୁ କହିଲେ, "ହେ ତପୋଧନ-ଗଣ ମୋର ଧର୍ମ ଅର୍ଥ ଜାଣିବା ନିମନ୍ତେ ଅତି ସୂକ୍ଷ୍ମବୁଦ୍ଧି ଜାତ ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ଏହି ବୁଦ୍ଧି ବଳରେ ଏହିକ୍ଷଣି ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବି ଆପଣମାନେ ତାହା ସବିଶେଷରେ ମୋତେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଦିଅନ୍ତୁ, ଆପଣମାନେ ମୋତେ ଯେପରି ଆଦେଶ ଦେବେ ମୁଁ ଆଜି କିଛି ମାତ୍ର ନ ଭାବି ତାହା ପାଳନ କରିବି । ଏଥିରେ ଅନ୍ୟଥା ହେବ ନାହିଁ ।"

ତସ୍ୟ ପ୍ରାଞ୍ଜଳିର୍ବୈନ୍ୟ ମହର୍ଷୀନ୍ ତାନ୍ ଉବାଚହ ।
ଶ୍ରୁତ୍ୱା ମେ ସମୁପୃଚ୍ଛା ବୁଦ୍ଧି ଧର୍ମାର୍ଥଶଂସିନୀ
ଅଳସ୍ୟା ଚ ମୟା କାର୍ଯ୍ୟଂ ତନ୍ମେ ତତ୍ତ୍ୱେନ ଶଂସତ
ଯଚ୍ଚାଂ ଭବନ୍ତୋ ବକ୍ଷ୍ୟନ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟମର୍ଥ ସମନ୍ୱିତଂ
ତଦ୍ଦେହଂ ବୈ କରିଷ୍ୟାମି ନାତ୍ର କାର୍ଯ୍ୟ ବିଚାରଣା

ମହାଭାରତ ଶାନ୍ତି;—୫୯

ଏହାପରେ ଦେବତା ଓ ମହର୍ଷିମାନେ ପୃଥୁଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ "ଜିତେନ୍ଦ୍ରିୟ ହୋଇ ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟ ତ୍ୟାଗ କରି ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କ ସହାୟରେ ରାଜଦଣ୍ଡ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ଦୁଷ୍ଟ ଦମନ ଓ ଶିଷ୍ଟ ପାଳନ କର । ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରରେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିବ ନାହିଁ । ବେଦ ଧର୍ମ ରକ୍ଷାକର ।"

ତମ୍ଭୁ ପ୍ରଭ ଦେବାସ୍ତେ ତେ ବିଭ ପରମର୍ଷୟଃ
ଜୟତୋ ଯବ ଧର୍ମୋବୈ ତମଶଙ୍କ ସମାଚର
ପ୍ରିୟାପ୍ରିୟେ ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ସମଃ ସର୍ବେଷୁ ଜନ୍ତୁଷୁ
* * * * *
ଯସ୍ମାଚ୍ଚ ଧର୍ମୋ ନିତ୍ୟୋଽସ୍ତୋ ଦଣ୍ଡନିତ ବ୍ୟପାଶ୍ରୟଃ
ତେନଶଙ୍କଃ କରିଷ୍ୟାମି ସ୍ୱବଶୋ ନ କଦାଚନ ।

ମହାଭାରତ ଶାନ୍ତି;—୫୯

ପୃଥୁ ପ୍ରଥମ ରାଜା ବୋଲି ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଲେଖାଅଛି ଯଦ୍ୟପି ମନୁ ପ୍ରଥମ ରାଜା କୌଣସି ପ୍ରତିଜ୍ଞାପାଶରେ ନିଜେ ବଦ୍ଧ ହୋଇ ନ ଥିଲେ ବୋଲି ସେ ଯେ ପ୍ରକୃତ ଅର୍ଥରେ ରାଜା ତାହା ଧରି ହୋଇ ନାହିଁ । ଭାରତର ପ୍ରଥମ ରାଜାଙ୍କୁ ଏପରି ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପାଶରେ ବଦ୍ଧ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିଲା ତାହା ଏଥିରୁ ଅନୁମେୟ । ଭାରତର ପୂର୍ବରାଜାମାନେ ଯେ ଏ ପ୍ରକାରରେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ଥିଲେ ତାହା କହିବା ଭ୍ରାନ୍ତିମୂଳକ ଅଟେ ।

ପୃଥୁ ବୈଣ୍ୟୋ ମନୁଷ୍ୟାଣାଂ ପ୍ରଥମୋଽଭିଷିଚିତେ

ଶତପଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ ୫ । ୩ । ୫ ।

ଅଦରାଜା ପୃଥୁର୍ବୈନ୍ୟ ;—ଅନୁଶାସନ ପର୍ବ

ପୂର୍ବଯୁଗରେ ବେଣରାଜା ଯେ କେବଳ ରାଜପଦରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇଥିଲେ ଏପରି ନୁହେ, ବ୍ୟଭିଚାରୀ ଅତିଚାରୀ ରାଜାମାନେ ଏହି ଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିଲେ ।

ଏତ ଗଲା ମହାଭାରତକାରଙ୍କର କଥା । ସ୍ୱୟଂ ଶ୍ରୀ ବାଲ୍ମୀକି ଅଶ୍ୱମେଧ ପର୍ବରେ ଖଳନେତା ରାଜା ଚିତ୍ରପଦଙ୍କୁ ବିତାଡ଼ିତ ହେବା ବିଷୟ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ।

ଖଳନେତ୍ରସ୍ତୁ ବିଜ୍ଞାନ୍ତୋ ଜିହ୍ୱାରାଜ୍ୟମକଣ୍ଟକଂ
ନାଶକତ୍ ରକ୍ଷିତୁଂ ରାଜ୍ୟଂ ନାନ୍ୟରାଜ୍ୟନ୍ତ୍ରିତଂ ପ୍ରଜା
ତମପଶ୍ୟ ତ ତଦ୍‌ରାଜ୍ୟେ ତସ୍ୟପୁତ୍ରଂ ସ୍ୱବର୍ଚସଂ
ଅଭ୍ୟଷିଞ୍ଚନ୍ତ ମୁଦିତା ହ୍ୟଭବନ୍ ସୁଦା ।

ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ନୀତିଶାସ୍ତ୍ରରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ ସତ୍‌କାଳଜାତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଯଦ୍ୟପି ରାଜା ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ନୀତିବିରୋଧୀ, ଦୁର୍ବଳ, ଅଧାର୍ମିକ ରାଜ୍ୟନାଶକାରୀ ହୁଅନ୍ତି, ତେବେ ପୁରୋହିତ ପ୍ରକୃତିପୁଞ୍ଜର ଅନୁମତି ଗ୍ରହଣ କରି ତାଙ୍କୁ ପଦଚ୍ୟୁତ କରିବେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ସ୍ଥାନରେ ତାଙ୍କ ବଂଶଜ ଗୁଣବାନ ଲୋକଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଭାର ଦେବେ ।

ଗୁଣନୀତି ବଳଦ୍ୱେଷୀକୁ ଲଭୂତୋଽପ୍ୟଧାର୍ମିକ
ନୃପୋ ଯଦି ଭବେତ୍ତଂତୁ ତ୍ୟଜେଦ୍ରାଷ୍ଟ୍ର ବିନାଶକଂ
ତତ୍ପୁତ୍ରେ ତସ୍ୟକୁଳଜଂ ଗୁଣବନ୍ତଂ ପୁରୋହିତଃ
ପ୍ରକୃତ୍ୟନୁମତଂ କୃତ୍ୱା ସ୍ଥାପୟେଦ୍ରାଜ୍ୟଗୁପ୍ତୟେ ।

ଶୁକ୍ର ୨ । ୨୮୪;—

ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଏପରି ସତର୍କ ଭାବରେ, ବିବିଧ ଗୁଣରେ ଓ ନୀତିବଳରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ହେଉଥିଲା ଓ ଅସମର୍ଥ ରାଜା ଏପରି ପଦଚ୍ୟୁତ ହେଉଥିଲେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତମାନ ତାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ପ୍ରମାଣ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ।

(କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଅର୍ଜୁନ ମହାନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଚରିତାମୃତ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ସାଧନାନ୍ତେ ରାମକୃଷ୍ଣ-ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ସମ୍ବାଦ)

ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବହୁବିଧ ସାଧନାର ଶେଷ ସମୟରେ ଷୋଡଶୀ ପୂଜାପରେ ତାହାଙ୍କ ଦେହରୁ ଏପରି ଜ୍ୟୋତି ନିର୍ଗତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ଯେ ଲୋକେ ଦେଖିବାମାତ୍ରେ ଆକୃଷ୍ଟ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ତାହାଙ୍କୁ ଯେ ଯାହା ଭକ୍ତି, ଇଷ୍ଟକୀର୍ତ୍ତନ, ମାମଲା ମକଦମାରେ ଜୟଲାଭ ଇତ୍ୟାଦି—ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା ତାହାର ସେହି ପ୍ରାର୍ଥନା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ଏପରି କି କଠିନ କୁଷ୍ଠରୋଗ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କେବଳ ଅରୋଗ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିପାତରୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆରୋଗ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ପ୍ରଭୁ ଏହା ଦେଖି ବ୍ୟାକୁଳଭାବରେ ଜଗନ୍ମାତାଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ "ମା ମୋର ଏଭଳି ହୁଏନାହିଁ ।" କାଳେ ମନରେ ଅହଙ୍କାର ଉପସ୍ଥିତ ହେବ ସେଥିପାଇଁ ମାଙ୍କ ନିକଟରେ ଭାବ ଲୁଚାଇ ଦେବାପାଇଁ ନିବେଦନ କଲେ । ଧନରେ ଅହଙ୍କାର ! ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ ମଧ୍ୟ ତୋ ନିକଟରେ ଭୀତ ! ଏହି ସମୟରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମନର ଭାବ ଏପରି ଯେ ସେ କୌଣସି ବିଷୟୀ ଲୋକ ସହିତରେ ମିଶିପାରୁ ନ ଥିଲେ । ବିଷୟୀ ଲୋକକୁ ଦେଖିଲେ ତାହାଙ୍କ ଗଳା ଘରେ ପଶୁଥିଲେ । କେବଳ ଧାର୍ମିକ ଦେବଭକ୍ତିପରାୟଣ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତରେ ମିଶିବାର ଏବଂ କଥାବାର୍ତ୍ତା କହିବାର ପ୍ରବଳ ଇଚ୍ଛା । ସୁତରାଂ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଭକ୍ତ, ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ।

ପ୍ରଭୁ ଏହି ସମୟରେ ଶୁଣିଲେ ଯେ ମହର୍ଷି ଦେବେନ୍ଦ୍ରନାଥ ଠାକୁର ସର୍ବଦା ଭଗବଦ୍ଭାବରେ ମତ୍ତ ଥାନ୍ତି ବିଷୟୀ ଥାଇ ସୁଦ୍ଧା ବିଷୟୀ ନୁହନ୍ତି । ସୁତରାଂ ତାହାଙ୍କ ଦେଖିବେ ବୋଲି ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ତାହାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଗଲାକ୍ଷଣି ଉଭୟଙ୍କର ପରମାନନ୍ଦ ! ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖି କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ ବଳିବାଜିରେ ଜନକ ।" ତାହାଙ୍କ ସହିତରେ ସାକ୍ଷାତ୍ ହେବାର ବିସ୍ତୃତକାଳ ପରେ ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କୁ ଭାବାବସ୍ଥାରେ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ ଏବଂ ଭାବ ସାଙ୍ଗ ହେବାପରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ । ମହର୍ଷି ମଥୁରବାବୁଙ୍କୁ କହିଲେ "ସମାଜର ସାମ୍ବତ୍ସରିକ ଉତ୍ସବଦିନ ମହାତ୍ମାଙ୍କୁ (ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ) ଏଇ ଲାଗାପଟା ପିନ୍ଧାଇ ଆଣିବ; କାରଣ ସେଦିନ ଅନେକ ଭଦ୍ରଲୋକ ବାବୁଭୟା ଆସିବେ, ଏପରି ବେଶରେ ଆଣିବ ନାହିଁ ।" ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ତାହା ଶୁଣି କହିଲେ "ଯଦି ଏ ବେଶରେ ଆସିବାପାଇଁ ଆପତ୍ତି ଥାଏ, ତେବେ ଆସିପାରିବି ନାହିଁ ।" ପ୍ରକୃତରେ ଉକ୍ତ ଦିବସ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ସେଠାକୁ ଗଲେ ନାହିଁ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ମଥୁରନାଥ ଓ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ)

ମଥୁରନାଥ ଜାତିରେ କୈବର୍ତ୍ତ, କିନ୍ତୁ ରୂପେ ଗୁଣେ, ବିଦ୍ୟା ଓ ବୁଦ୍ଧିରେ ତଦାନୀନ୍ତନ କୌଣସି ଶିକ୍ଷିତ ଯୁବକଠାରୁ ନ୍ୟୂନ ନ ଥିଲେ । ପୁଣି ଅତୁଳବିଭବସମ୍ପନ୍ନା ରାଣୀ ରାସମଣୀଙ୍କର ଜାମାତା—ସୁତରାଂ ଧନରତ୍ନର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ସେଥିରେ ପୁଣି ଧର୍ମଭାବ ହୃଦୟରେ ଜାଗରୂକ ଥିବାରୁ ମଣିକାଞ୍ଚନର ସଂଯୋଗ ହୋଇଥିଲା । ଇତିପୂର୍ବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମଥୁରନାଥଙ୍କ ଧର୍ମଭାବ ଏବଂ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତିଭାବର କିଞ୍ଚିତ୍ ଆଭାସ ଦେଇଅଛୁଁ । କହିବାକୁ ଗଲେ ଯେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଭକ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତୁ ମୋ ପ୍ରଥମ ଭକ୍ତ । ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ସେଥିପାଇଁ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିକଟରେ କହୁଥିଲେ "ମା (ଜଗନ୍ମାତା)ଙ୍କୁ କହିଥିଲି ଗୋଟିଏ ଭଦ୍ରଲୋକ ପାଖକୁ ଦେବାପାଇଁ, ମା ଏହି ଧାନବାରୁ (ମଥୁରବାବୁଙ୍କ ଡାକ ନାମ) ଙ୍କୁ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି ।" ବାସ୍ତବରେ ମଥୁରବାବୁଙ୍କ ପରି ଜଣେ ଧନୀଲୋକର ଯେ ପ୍ରୟୋଜନ ଥିଲା, ପାଠକମାନେ ପରେ ବୁଝିପାରିବେ ।

ପୂର୍ବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ମଥୁରବାବୁଙ୍କର ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କ ପ୍ରତି ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରୀତିର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ କରିଅଛୁଁ । କିନ୍ତୁ ମଥୁରବାବୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମରେ ମନ ଢାଳି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସନ୍ଦେହରାକ୍ଷସୀ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଆସି ତାହାଙ୍କୁ ଆପଣାର କବଳପାତ୍ କରିବାର ପ୍ରୟାସ ପାଉଥିଲା । ଦିନେ ମଥୁରନାଥ ନିଜ ପ୍ରକୋଷ୍ଠ ମଧ୍ୟରେ ବସି ଚିନ୍ତା କରୁ ଅଛନ୍ତି "ଅଚ୍ଛା, ମୁ ଯେ, ଏହାଙ୍କୁ (ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ) ଏତେ ଭକ୍ତି କରେଁ, ତାହାଁକି ? ସେ ତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧର୍ମ ସତ୍ୟ ମୋର ହୃଦୟେଶ୍ୱର ? ଏବେ ବାସ୍ତବିକ ଭକ୍ତବାଞ୍ଛାକଳ୍ପତରୁ ନା ମୁଁ ଭ୍ରମାଧୀନ ?" ଏହିପରି ନାନାଦ ଭାବନା କରୁ କରୁ ପ୍ରକୋଷ୍ଠରେ ଝଲକା ମଧ୍ୟରୁ ଦେଖିଲେ ଯେ ସମ୍ମୁଖସ୍ଥ ବିସ୍ତୃତ ପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ପାଦଚାରଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ମଥୁରଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଅକସ୍ମାତ ହେଲା । ସେ ଦୌଡ଼ିଆସି ଈଶ୍ୱର ଜ୍ଞାନରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ପାଦଧାରଣ କଲେ । ପରେ ଯାହା ଦେଖିଲେ ସେଥିରେ ତାହାଙ୍କର ନୟନମନର ବିବାଦରଞ୍ଜନ ହୋଇଗଲା । ସେ ଦେଖିଲେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ଶରୀର ମଧ୍ୟରୁ ଓଁତଃ ପ୍ରୋତଃ ଭାବରେ ଶିବ, କାଳ, ରାମ, କୃଷ୍ଣ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ନିମେଷ ମଧ୍ୟରେ ବିଲୀନ ହୋଇ ଯାଉ ଅଛନ୍ତି ! ମଥୁରାନାଥ ତଦ୍ଦର୍ଶନରେ ଭାବବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ଏବଂ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଚରଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ପଡ଼ି ରହିଲେ ! ମଥୁରବାବୁ ଏହିସବୁ ଘଟନା ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ବନ୍ଧୁମାନଙ୍କ ପାଖରେ ବିବୃତ କରି ନିଜର ବହୁ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା କହୁଥିଲେ । ଯେଉଁମାନେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଜାଣିବାର ଆକାଙ୍କ୍ଷା ହୃଦୟରେ ପୋଷଣ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ଥରେ ଉପରୋକ୍ତ ଘଟନା ସ୍ମରଣ କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଠିକିଏ ଆତ୍ମସମାଧି ଗ୍ରହଣ କରନ୍ତୁ । କିନ୍ତୁ ଏହିଦିନରୁ ମଥୁରାନାଥ ଯେ ଏକାବେଳେକେ ସନ୍ଦେହ ହସ୍ତରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭ କଲେ ତାହା ନୁହେଁ । ତାହା-ହେଲେ ଲୀଳାମୟ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଲୀଳା ଲାଗି ରହିଥିବ କେପରି ?

ଦିନେ ମଥୁରନାଥ ମନ୍ଦିରରେ ବସି ଇଷ୍ଟପୂଜା କରୁ ଅଛନ୍ତି । ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ମଥୁରନାଥ ସୁଯୋଗ ପାଇ ତାହାଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ ବସାଇଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ନିଜର ଇଷ୍ଟଦେବ ମଣି ପୁଷ୍ପ ବିଲ୍ୱ ପତ୍ରାଦି ଦେଇ ପୂଜା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏପରି ପୂଜା ଥରେ ନୁହେ, ଦୁଇଥର ନୁହେ, ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସୁଯୋଗରେ ପାଇଲେ ତାହା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁଥିଲେ । ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ ମଥୁରନାଥ ୫ ବର୍ଷ କାଳ ଏକାଦିକ୍ରମେ ବାସ କଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଦେବଦୁର୍ଲଭ ସଙ୍ଗ ଲାଭକରି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତ ପଥରେ ଗତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମଥୁରନାଥଙ୍କ କୋଷ୍ଠିରେ ଗୁରୁସହବାସ ଲେଖାଥିଲା, ସ୍ୱତଃ ଜଗତ୍‌ଗୁରୁଙ୍କ ସହବାସ ମିଳିଗଲା !

ଦିନେ ସନ୍ଧ୍ୟାର ପ୍ରାକ୍‌କାଳରେ ମଥୁରାନାଥ ଉଦ୍ୟାନରେ ଭ୍ରମଣ କରୁ କରୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କଥାଛଳରେ କହିଲେ "ଅଚ୍ଛା ଭଗବାନ ତ ତାହାଙ୍କର ନିଜର ଆଇନ ମଧ୍ୟରେ ରହିବାକୁ ବାଧ୍ୟ, ତେବେ ସେ ଯେ ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ତାହାର ପ୍ରମାଣ କଣ ?" ପ୍ରଭୁ ଉତ୍ତରରେ କହିଲେ "ହଁ ତାଙ୍କର ନିୟମରେ ଜଗତ୍ ସଂସାର ଚଳୁଅଛି ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସେ ନିଜେ କୌଣସି ନିୟମର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ନୁହନ୍ତି ଏବଂ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେ କଳାକୁ ଧଳା, ଧଳାକୁ କଳା କରି ପାରନ୍ତି ।" ମଥୁରନାଥ ତାହା ଶୁଣି ଗୋଟିଏ ଶ୍ୱେତ ମନ୍ଦାର ବୃକ୍ଷକୁ ଲକ୍ଷ କରି କହିଲେ "ଅଚ୍ଛା, ଏହି ଧଳା ମନ୍ଦାର ଗଛରେ ଭଗବାନ ନାଲି ମନ୍ଦାର ଫୁଟାଇ ପାରନ୍ତି କି ? କେବେହେଁ ନୁହେ— ଅସମ୍ଭବ !" ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ କହିଲେ "ଅସମ୍ଭବ ନୁହେ, ସେ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ ହୁଏ ହିଁ । ପରଦିନ ପ୍ରାତଃକାଳରେ ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ମଥୁରନାଥଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଉଦ୍ୟାନ-ଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ବାହାରିଲେ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ମନ୍ଦାର ଗଛ ନିକଟରେ ଉଭୟେ ଉପସ୍ଥିତ । ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ଶ୍ୱେତ ମନ୍ଦାର ବୃକ୍ଷର ଗୋଟିଏ ବୃନ୍ତରେ ଗୋଟିଏ ଶ୍ୱେତ ଏବଂ ଗୋଟିଏ ରକ୍ତ ଏହିପରି ଯୋଡ଼ିଏ ଫୁଲ ଦେଖି ମଥୁରାନାଥଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ "ମଥୁର, ଏଠାରେ କଣ ଦେଖୁଛ ? ତୁମ୍ଭେ ପଚା କହୁଥିଲ ଯେ ଭଗବାନ କଣ ଧଳା ମନ୍ଦାର ଗଛରେ ନାଲିମନ୍ଦାର ଫୁଟାଇ ପାରନ୍ତି ? ଏ କଣ ? ମଥୁର ! ଭଗବାନଙ୍କର ସାଧ୍ୟାତୀତ କଣ ?" ମଥୁରାନାଥ ଆଉ କଥା ଶୁଣିବେ କଣ, ଯାହା ଦେଖିଲେ ସେଥିରେ ଅବାକ୍ ହୋଇ ରହିଲେ ଏବଂ ଅବଶେଷରେ ସେହି ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କର ମହିମା ପ୍ରସୂତ ମନେକରି ତାହାଙ୍କର ଚରଣ ପ୍ରାନ୍ତରେ ବିଲୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ ।

ଦିନେ ମଥୁରନାଥଙ୍କ ସହିତ କଥା କହୁ କହୁ ରାମକୃଷ୍ଣ-ଦେବ କହିଲେ "ଦେଖ ମଥୁର, ତୁମ୍ଭେ ଏଠାରେ ଯେତେଦିନ, ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେତେଦିନ ।" ମଥୁରନାଥ ନିଜ ପୁତ୍ରର ଶୁଭକାମନା କରି କହିଲେ "ନା ପ୍ରଭୁ ଭୁଲନ୍ତୁ ଯେ, ମୋର ପୁତ୍ର ବିଷୟିବାଯାଏ ଆପଣ ଏଠାରେ ଥିବେ ।" ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ "ଅଚ୍ଛା ତୁମ୍ଭର କଥା ରହୁ" ଏହି କଥା କହିଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରକୃତରେ ମଥୁରନାଥଙ୍କ ପୁତ୍ର ଜୀବିତ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭୁ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ ଲୀଳା ଖେଳା କରୁଥିଲେ । ତତ୍‌ପରେ ତାହାଙ୍କର ଲୀଳା ସାଙ୍ଗ ହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଥୁରନାଥଙ୍କ ବର୍ତ୍ତମାନରେ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କ ବୃଦ୍ଧାମାତା ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଦେବୀ ପୁତ୍ରବିରହ ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ପୁତ୍ର ନିକଟକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ ଏବଂ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ପ୍ରକୋଷ୍ଠର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ନହବତ୍‌ଖାନା ଘରେ ବାସ କଲେ । ଦିନେ ମଥୁରନାଥ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କ ନାମରେ କାଳିମନ୍ଦିର-ସଂକ୍ରାନ୍ତ ଅଚଳସମ୍ପତ୍ତି ଲେଖିଦେବେ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ କହିଲେ "ବାବା, ଆଜ୍ଞା ହେଲେ ଏ ମନ୍ଦିରର ସମସ୍ତ ଆପଣଙ୍କ ନାମରେ ବା ଆପଣଙ୍କ କୌଣସି ଆତ୍ମୀୟ ନାମରେ ଲେଖି ଦେଇଯିବି ଏବଂ ସେଥିରେ ଏପରି କଟକଣା କରି ଦେଇଯିବି ଯହିଁରେ ଆପଣମାନଙ୍କର ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମେ ଆଉ ଅଭାବଗ୍ରସ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ ।" ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ତାହା ଶୁଣି କହିଲେ "ମଥୁର, ମା ମୋର ଧନ ରତ୍ନ ଗୃହ ଦ୍ୱାର ସମସ୍ତ, ମୁ ବିଷୟବାଣ୍ଡି ନେଇ କଣ କରିବି ତାହା କଦାକାଳେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବି ନାହିଁ, ସେ କଥା ତୁଣ୍ଡରେ ଆଣ ନାହିଁ ।" ମଥୁରନାଥ ଟିକିଏ ଜୋର ଜବରଦସ୍ତି କଲାରୁ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ଅତିଶୟ ବିରକ୍ତ ହୋଇ କହିଲେ "ସେପରି କଲେ ତୁମ୍ଭର ମୁଖାବଲୋକନ କରିବ ନାହିଁ ।" ମଥୁରନାଥ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ପାଖରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ମନେକଲେ ଏ (ରାମକୃଷ୍ଣ)ଦେବ ଭାବାପନ୍ନ ସାଧୁପୁରୁଷ, ଏ ଗ୍ରହଣ ନ କଲେ ନାହିଁ, କିନ୍ତୁ ଯାଙ୍କର ମାଙ୍କୁ ବହିବାମାତ୍ରେ ମୋର ମନୋବାଞ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ଏହି କଥା ମନରେ ଭାବି ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମାତୃଦେବଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ପୂର୍ବବତ୍ ନିବେଦନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ମଥୁରାନାଥ ତ ଜାଣି ନ ଥିଲେ ଯେ ସେ ଦେବପ୍ରତିମ ଚନ୍ଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି ? ସମସ୍ତ ଧନର ସାର ଧନ ଯାହାର ହସ୍ତଗତ, ସେ ପୁଣି ସାମାନ୍ୟ ବିଷୟ ଧନରେ ମଜିବେ କେଉଁ ? ଚନ୍ଦ୍ରାମଣିଙ୍କ ବାହାରଟା ମୀଣ୍ଟଲର କୁସୁମଠୁ କୋମଳ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତର ଯେ ବଜ୍ରାଦପି କଠୋର ! ମଥୁରାନାଥ ତାହାଙ୍କୁ ଯେତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହାଙ୍କର ସେହି ଏକକଥା "ମଥୁର ! ମୋର ବିଷୟବାଣ୍ଡି ଧନ ରତ୍ନ କଣ ହେବ ? ରାମକୃଷ୍ଣ ମୋର ସବୁ ? ମୋର ଆଉ ଅଭାବ ଏ ସଂସାରରେ କଣ ଅଛି ?' ମଥୁରାନାଥ ପୁଣି ଜୋର ଜବରଦସ୍ତି କରିବାରୁ ମାତୃଦେବୀ ଯେତେବେଳେ ଦୟାପରବଶ ହୋଇ କହିଲେ "ଅଚ୍ଛା ନିତାନ୍ତ ଯଦି ଦିଅ ଦେବ ବୋଲି ମନେ କରିଥାଅ, ତେବେ ଯାଅ ବଜାରରୁ ପଇସାଟିକର ଗଡ଼ଗୁଡ଼ି ଆଣିଦିଅ !" ମଥୁରାନାଥ ଯାହା ଶୁଣିଲେ ସେଥିରେ ଆଉ ପାଟି ପିଟାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ—ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । କିଛି ଉତ୍ତର ଦେବେ ସ୍ଥିର ନ ପାଇ ଶେଷରେ ଏତିକି କହିଲେ "ମା ! ଆପଣ ଏପରି ମା ନ ହେଲେ ଆପଣଙ୍କ ଗର୍ଭରେ ଭଗବାନ ଜନ୍ମ ହେବେ କାହିଁକି ?"

(କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ।

ଅଦୃଷ୍ଟ !

ମନୁଷ୍ୟର ଭାବ ଭଙ୍ଗିଦ୍ୱାରା ଅନେକ ସମୟରେ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ ହୋଇ ପଡ଼େ । ହେଲେନା ବିଶେଷ ସତର୍କ ସତ୍ତ୍ୱେ ସୁଦ୍ଧା ବେଟ୍ରାମ-ଜନନୀ ତାଙ୍କର ହୃଦୟର ଭାବ କେତେକ ପରିମାଣରେ ବୁଝି ପାରିଥିଲେ ଏବଂ ସେ କେଉଁଠାରେ କଅଣ କରୁଅଛନ୍ତି, କାହାକୁ କଅଣ କହୁଅଛନ୍ତି ତଦ୍ଗତ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା ନିମନ୍ତେ କଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଭୃତ୍ୟ ନିଯୁକ୍ତ କରିଥିଲେ । ହେଲେନା ସ୍ୱୀୟ କକ୍ଷରେ ରହି ଯାହା କହିଥିଲେ ଉକ୍ତ ଭୃତ୍ୟ ଅନ୍ତରାଳରେ ତାହା ସବୁ ଶୁଣିଥିଲା ଏବଂ ଯଥା ସମୟରେ ବେଟ୍ରାମ ଜନନୀଙ୍କୁ ସବୁ କଥା ଜଣାଇଲା । ବିଣ ହେଲେନାକୁ ଡାକି ପଠାଇଲେ ଏବଂ ପଳେ ମନେ ନିଜର ଯୌବନାବସ୍ଥାର ଘଟଣାମାନ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବେଟ୍ରାମର ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଦିନ ତାଙ୍କର ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ ହୋଇଥିଲା ସେହି ଦିନର କଥାମାନ ସ୍ମରଣ କରି ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ "ମୋହର ମଧ୍ୟ ଦିନେ ଏହିପରି ଦଶା ଘଟିଥିଲା ; ଯୌବନ କୁସୁମ କେବେହେଁ ପ୍ରେମକଣ୍ଟକ ଶୂନ୍ୟ ହୁଏ ନାହିଁ ।" ଅଳ୍ପକ୍ଷଣ ପରେ ହେଲେନା ସେଠାରେ ଆସି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ମୁଦ୍ରାରାଣୀଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି କହିଲେ "ଦେବୀ କି ଆଦେଶ ଦେଉଅଛି ?" ରାଣୀ କହିଲେ "ହେଲେନା ମୁ ତୁମ୍ଭର ଜନନୀ ।" ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତରରେ ବିସ୍ମ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଖିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଚମକି ଉଠେ, ରାଣୀଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ହେଲେନା ସେହିପରି ହେଲେ ଏବଂ କମ୍ପିତ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ଆପଣ ରାଜାମାତା, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ଦାସୀ ।" ଏତିକି ମାତ୍ର କହି ଅଧୋବଦନ ହୋଇ ଅଶ୍ରୁପାତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାଣୀ କହିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଜନନୀ । "ଜନନୀ" ଶବ୍ଦରେ ଏପରି କି ବିଷଣତା ଅଛି ଯେ ତାହା ଶୁଣି ତୁମ୍ଭେ ଚମକି ଉଠିଲ । ମୁଁ କହୁଅଛି, ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଜନନୀ ଏବଂ ତୁମ୍ଭକୁ ମୋହର ଗର୍ଭଜାତ କନ୍ୟା ବୋଲି ଜାଣିକରେ । "ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଜନନୀ" ଏକଥା କହିଲେ କି ତୁମ୍ଭର ହୃଦୟ ବ୍ୟଥିତ ହେଉଅଛି । ତୁମ୍ଭେ ରୋଦନ କରୁଅଛ କାହିଁକି ?

ହେ—ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର କନ୍ୟା ନୁହେ ।

ରା—ମୁଁ କହୁଅଛି ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଜନନୀ ।

ହେ—ରାଜ୍ଞୀ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ସ୍ପେସିଲନ ରାଜାଙ୍କର ଭଗ୍ନି ହେବାର ଯୋଗ୍ୟା ନୁହେ । ମୁଁ ସାମାନ୍ୟ ବିଷକ-ଦୁହିତା, ଆପଣଙ୍କର ପୂର୍ବ ସ୍ପେସିଲନର ରାଜା, ସୁତରାଂ ମୁଁ କି ତାଙ୍କର ଭଗ୍ନୀ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟା ହୋଇପାରେ । ସେ ମୋହର ପ୍ରଭୁ, ମୁଁ ତାଙ୍କର ଦାସୀ ଏବଂ ଆଜୀବନ ସେହିପରି ଦାସୀ ହୋଇ ରହିବ ।

ରା—ତୁମ୍ଭେ ମୋହର ପୁତ୍ରବଧୂ ହୋଇପାର !

ରାଣୀଙ୍କର କଥା ଶୁଣି ହେଲେନାର ମୁଖ ମଣ୍ଡଳ ମଳିନ ହୋଇଗଲା ସେ ଆଉ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରାଣୀ ପୁନର୍ବାର କହିଲେ "ହେଲେନା, କିଛି ଗୋପନ କର ନାହିଁ, ସତ୍ୟକଥା କୁହ । ତୁମ୍ଭେ କି ବେଟ୍ରାମର ପ୍ରେମାକାଙ୍କ୍ଷିଣୀ ହୋଇ ନାହିଁ ?

ହେ—ରାଜ୍ଞୀ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ।

ରା—ସତ୍ୟକଥା କୁହ ।

ହେଲେନା ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝି ପାରିଲେ ଯେ ରାଣୀ ସବୁ କଥା ଜାଣିଅଛନ୍ତି, ସୁତରାଂ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ କିଛି କଥା ଗୋପନ ରଖିବା ବୃଥା ଭାବି ଜାନୁପାତ ପୂର୍ବକ କହିଲେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସାକ୍ଷାତରେ ଏବଂ ଆପଣଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସତ୍ୟ କହୁଅଛି, ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ରର ପ୍ରେମାକାଙ୍କ୍ଷିଣୀ, ମୋହର ପିତାମାତା ଦରିଦ୍ର ଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଉଚ୍ଚବଂଶୀୟ ଥିଲେ । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ରର ଅନୁରାଗିଣୀ ହୋଇ ତାଙ୍କର କିଛିମାତ୍ର ଅନିଷ୍ଟ କରି ନାହିଁ । ଅତଏବ ମୋତେ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣନ୍ତୁ ମୁଁ ବେଟ୍ରାମର ଯୋଗ୍ୟା ନ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତାଙ୍କୁ ପାଇବାର ଆଶା କରିବ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ କି ଉପାୟରେ ଯେ ତାଙ୍କର ଯୋଗ୍ୟା ହେବ ତାହା ମଧ୍ୟ ବୁଝି ପାରୁ ନାହିଁ । ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ ଜାଣୁଅଛି ଯେ ମୋହର ଆଶା ଦୁରାଶା ମାତ୍ର, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ସହସ୍ର ଛିଦ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ପାତ୍ରରେ ପ୍ରେମବାରି ଢାଳି ତାହା କେବଳ ନଷ୍ଟ କରୁଅଛି । ଭ୍ରାନ୍ତ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାସକମାନଙ୍କ ପରି କେବଳ ଦୂରରୁ ସୂର୍ଯ୍ୟର ପୂଜା କରୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ମୋହ ବିଷୟ କିଛି ଜାଣି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଜନନୀ ମୋହର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥା ବିବେଚନା କରି ମୋହ ପ୍ରତି ଦୟା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତୁ ।

ରା— ତୁମ୍ଭେ କି ପ୍ରାଣସ ଯିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଅଛ ।

ହେ—କରିଅଛି ।

ରା— କାହିଁକି ।

ହେ—ଆପଣ ଜାଣନ୍ତି ମୋହର ପିତା ସୁଚିକିତ୍ସକ ଥିଲେ । ସେ ମୃତ୍ୟୁ ସମୟରେ ମୋତେ କିଛିଏ ଔଷଧାବଳୀ ଦେଇ ଯାଇ ଅଛନ୍ତି, ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଔଷଧ ଅଛି ଯାହାକି ପ୍ରାଣସାଧିପଙ୍କର ପୀଡ଼ାର ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଅଟେ । ମୋହର ଇଚ୍ଛା ପ୍ରାଣସ ଯାଇ ସେହି ଔଷଧର ଗୁଣ ପରୀକ୍ଷା କରିବି, ତାଙ୍କୁ ପୀଡ଼ାମୁକ୍ତ କରିବି ।

ରା—ଏହାହିଁ କି ତୁମ୍ଭର ପ୍ରାଣସ ଯିବାର ଏକମାତ୍ର କାରଣ ଅଟେ ?

ହେ—ନାନ୍ତି ଆପଣଙ୍କର ପୁତ୍ର ମୋହର ପ୍ରାଣସ ଯିବାର ମୂଳ କାରଣ ଅଟେ । ନୋହିଲେ ପ୍ରାଣସ କିଏ, ରାଜା କିଏ, ମୁଁ କିଏ ବା ଔଷଧ କିଏ । ବେଟ୍ରାମ ପ୍ରାଣସ ଯାଆ କରି ନ ଥିଲେ ଏ ବିଷୟମାନ ମୋତେ ଭାବିବାକୁ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ।

ରା—ହେଲେନା, ତୁମ୍ଭେ ବାଳିକା ଏବଂ ଅଶିକ୍ଷିତା, ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମ୍ଭେ କି ଭାବିଅଛ ଯେ ରାଜା ତୁମ୍ଭ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସକରି ତୁମ୍ଭର ଔଷଧ ସେବନ କରିବେ । ଯେଉଁଠାରେ ବଡ଼ ବଡ଼ ଚିକିତ୍ସକମାନେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ସେଠାରେ କି ତୁମ୍ଭେ ଫଳ ଲାଭର ଆଶା କର ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେ—ପିତାଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମ ଓ ମୋହର ଅଦୃଷ୍ଟ ! ଜନକ କେବଳମାତ୍ର ମୋତେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଗମନର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ରାଜା ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତୁ ବା ନ କରନ୍ତୁ ମୁଁ ଥରେ ମୋହର ଅଦୃଷ୍ଟ ପରୀକ୍ଷା କରିବି ।

ରାଣୀ ହେଲେନାକୁ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯିବାର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନକରି ଏବଂ ତତ୍‌ନିମନ୍ତେ ଯାହା କିଛି ବ୍ୟୟ ହେବ ତାହା ମଧ୍ୟ ଦେବାକୁ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲେ । ଅଧିକନ୍ତୁ ହେଲେନାକୁ ଯଥାସମ୍ଭବ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଲାଫ୍‌ଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଚିଠି ଏକ ଲେଖିଲେ । ହେଲେନା ପରଦିବସ ଫ୍ରାନ୍ସ ଯାତ୍ରା କଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ପହଞ୍ଚି ସର୍ବାଗ୍ରେ ଲାଫ୍‌ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କରି ତାଙ୍କୁ ରାଣୀଙ୍କର ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ଲାଫ୍‌ ପତ୍ରରୁ ସକଳ ବିଷୟ ଅବଗତ ହୋଇ ହେଲେନାକୁ ରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଘେନି ଗଲେ । ରାଜା ହେଲେନାକୁ ଦେଖି ପଚାରିଲେ ତୁମ୍ଭେ କିଏ ଏବଂ କି ଆଶାରେ ମୋହ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କରିବାକୁ ଆସିଅଛ । ହେଲେନା କହିଲେ ମହାରାଜ, ମୁଁ ବିଖ୍ୟାତ ଚିକିତ୍ସକ ଜେରାଡ୍‌, ଡ଼ି ନାରବନଙ୍କର ଦୁହିତା, ଆପଣ ପୀଡ଼ିତ ପ୍ରକାର ଶୁଣି ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । ପିତା ଯେଉଁ ଔଷଧମାନ ଆବିଷ୍କାର କରିଥିଲେ, ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ ଔଷଧ ଅଛି ଯାହାକି ଆପଣଙ୍କର ପୀଡ଼ାର ଅବ୍ୟର୍ଥ ଔଷଧ ଅଟେ ସେହି ଔଷଧର ଗୁଣ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଆଶାରେ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଅଛି । ରାଜା ହେଲେନାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ କହିଲେ "ସୁବିଜ୍ଞ ଚିକିତ୍ସକମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭପ୍ରାୟ ଅଶିକ୍ଷିତା ବାଳିକାଦ୍ୱାରା ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ମୁଁ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭର ସକଳ ଆଶା ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପୁନର୍ବାର ସେ ଆଶାକୁ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ଦେବା କେବଳ ମୂର୍ଖତା ମାତ୍ର ।

ହେ—ମହାରାଜ ଆପଣ ଜୀବନର ଆଶା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅଛନ୍ତି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ମୋହର ଔଷଧର ଗୁଣ ପରୀକ୍ଷା କଲେ ଆପଣଙ୍କର ଅଧିକ କି ଅନିଷ୍ଟ ହୋଇ ପାରେ ? ମୁଁ ଅଶିକ୍ଷିତା ବାଳିକା ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସେହି ସର୍ବଶକ୍ତିମାନ ପରମେଶ୍ୱର ସକଳ କାର୍ଯ୍ୟର କର୍ତ୍ତା ଅଟନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଅବଲମ୍ବନ ମାତ୍ର । 'ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ମୁଁ କରିଅଛି,' 'ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ସେ କରିଅଛି' ଏହିପରି ଆମ୍ଭେମାନେ କହିଥାଉଁ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟ ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ହୋଇଥାଏ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ସାମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଦ୍ୱାରା ମହତ୍‌କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୁଏ, ସାମାନ୍ୟ ବାରିବିନ୍ଦୁରୁ ସମୁଦ୍ର ଜାତ ହୁଏ, ପୁଣି ମହାସାଗର ମରୁଭୂମିରେ ପରିଣତ ହୁଏ । ସମ୍ଭବ ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ, ଅସମ୍ଭବ ସମ୍ଭବ ହୁଏ । ଅତଏବ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି ଥରେମାତ୍ର ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ମୁଁ ନିଶ୍ଚୟ କରି କହୁଅଛି ଏ ଔଷଧ ବ୍ୟବହାର କଲେ ତୁଇଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଆପଣ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିବେ ।

ରା—ଯଦି ତୁମ୍ଭ କଥା ସତ୍ୟ ନ ହୁଏ ?

ହେ—ତାହାହେଲେ ମୋହର ଶିରଚ୍ଛେଦନ କରିବେ ।

ବାଳିକାର ସାହସ ଦେଖି ରାଜା ବିସ୍ମିତ ହେଲେ ଭାବିଲେ ଏ ଦେବୀ ନା ମାନବୀ ନିଶ୍ଚୟ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଐଶ୍ୱରିକ ଶକ୍ତି ଏହାର ଶରୀରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ନଚେତ ଏପରି ଦୁଃସାହସର କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ଅନ୍ୟର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିଜର ଜୀବନ ବିସର୍ଜ୍ଜନ କରନ୍ତା ନାହିଁ । ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର ଭାବ-ଚିନ୍ତା ଅବଶେଷରେ ହେଲେନାର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ।

ହେଲେନା କହିଲେ "ମହାରାଜ ଆପଣ ରୋଗମୁକ୍ତ ହେଲେ ମୋତେ କି ପୁରସ୍କାର ଦେବେ ।

ରା—ତୁମ୍ଭର କି ଇଚ୍ଛା ?

ହେ—ଯାହା ମାଗିବି ଦେବେ ସତ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।

ରାଜା ରାଜଦଣ୍ଡ ସ୍ପର୍ଶ କରି କହିଲେ "ସତ୍ୟ କହୁଅଛି ତୁମ୍ଭେ ଯାହା ମାଗିବ ତାହା ଦେବି ।" ହେଲେନା କହିଲେ "ଆପଣଙ୍କର ଅଧିନସ୍ଥ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯେଉଁ ଯୁବକକୁ ମୁଁ ପତିତ୍ୱରେ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିବି ସେହି ଯୁବକକୁ ମୋତେ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ହେବ ।" ରାଜା ତହିଁରେ ସମ୍ମତ ହେଲେ ।

ହେଲେନା ଔଷଧ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି ରାଜାଙ୍କୁ ଦେଲେ, ରାଜା ସେହି ଔଷଧ ବ୍ୟବହାର କରି ଦୁଇଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପୀଡ଼ାମୁକ୍ତ ହେଲେ । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ କେଦାରେଶ୍ୱର ଘୋଷ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇତିହାସ-ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମାନବ ଜାତିର ଆଶା ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତରାଂଶ)

ପ୍ରାଚୀନ ଓ ମଧ୍ୟଯୁଗର ସଭ୍ୟତା ।

ପ୍ରାଚୀନ ଜଗତରେ ଭାରତବର୍ଷ, ପାରସ୍ୟ, ଚୀନ, ମିଶର ବାବିଲନ, ଗ୍ରୀସ ପ୍ରଭୃତି ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଶ ଜ୍ଞାନ ଓ ସଭ୍ୟତାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ୱରୂପ ବିରାଜମାନ ଥିଲା । ଏହି ସମୁଦାୟ ସଭ୍ୟ ଜାତିର ଉତ୍କର୍ଷ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଭ୍ୟ ଓ ଅସଭ୍ୟ ଜାତିର ଉତ୍କର୍ଷ ଓ ଅନୁତ୍କର୍ଷଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନର ଜଳ ବାୟୁ, ଆହାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଦାନ ଶକ୍ତି, ଶତ୍ରୁହସ୍ତରୁ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିବାର ସୁଯୋଗ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ କାରଣଦ୍ୱାରା କୌଣସି ଦେଶସ୍ୱାଧୀନତା, କୌଣସି ଜାତିର ପତନ, କୌଣସି ସମାଜର ପରାଧୀନତା ଏବଂ କୌଣସି ଜନପଦର ଅଧୋଗତି ସାଧିତ ହୋଇଥିଲା । ଏଥିର ଫଳରେ ବିରୋଧ, ସଂଗ୍ରାମ, ସନ୍ଧି, ମିଶ୍ରଣ, ବିବାହ, ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ, ଧର୍ମତ୍ୟାଗ, ରାଜ୍ୟଲାଭ, ଶିଳ୍ପପ୍ରତିଷ୍ଠା ପ୍ରଭୃତି ମାନବୀୟ ସର୍ବବିଧ ବିଷୟର ଗତି ସ୍ଥିରୀକୃତ ହୋଇଥିଲା । ବାବିଲନୀୟ ବା ମିଶରୀୟମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଜାତିଗତ ସଂଘର୍ଷଣ, ମିଳନ ଓ ବିରୋଧର ପରିଚୟ ମିଳେ ।

ପ୍ରାଚୀନ ମାନବର ପାରସ୍ପରିକ ଶକ୍ତିସମୂହର ବିଶ୍ଳେଷଣ ।

ଗ୍ରୀସର କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟସମୂହ ପାରସ୍ୟ-ସମ୍ରାଟଙ୍କର ରଣନୀତି ଏବଂ ବିବିଧ ଅନାର୍ଯ୍ୟଭାଷାଭାଷୀମାନଙ୍କର ଗତି ବିଧି ଅନୁସରଣ କରୁଥିଲା । ଫିନିସୀୟ, ଗ୍ରୀକ୍ ଏବଂ ବହୁ ଅପରିଚିତ ସମାଜର କ୍ରିୟାକଳାପ ଓ ସଭ୍ୟତାର ସମ୍ପର୍କରେ ଆସି ରୋମର ଭାଗ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଭାରତବର୍ଷ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ଚୀନ, ତିବ୍ବତ, ଗ୍ରୀକରାଜ୍ୟ ଓ ବିବିଧ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଦେଶୀୟ ଲୋକସମାଜର ଧର୍ମବିଷୟକ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଏବଂ ସାମାଜିକ ରୀତିନୀତି ପ୍ରଭାବର ଅଧୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଆଲେକଜାଣ୍ଡର ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟ ନୂତନ ଗଠନ କରିଥିଲେ, ସେ ସମସ୍ତ ଯେପରି ସାମାଜିକ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବେଷ୍ଟନୀ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ନିବେଶିତ ହୋଇଥିଲା, ସେହିପରି ଶକ୍ତି ଅନୁସାରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲାଭ କରି ପରବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ, ସାମାଜିକ ଓ ଶିଳ୍ପସମ୍ପର୍କୀୟ ଉତ୍କର୍ଷର ସୂଚନା କରିଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ପ୍ରାଚୀନ ଜାତିର ଜାତୀୟତା, ବିଶେଷତଃ ଏହିପରି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିର ଜାତୀୟତା ଓ ବିଶେଷତଃ ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ହୋଇ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ପୁଷ୍ଟିଲାଭ କରିଅଛି ।

ପ୍ରାଚୀନ ଯୁଗ ତୁଲ୍ୟ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ମାନବଜାତିର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପରସ୍ପର ସଂଘର୍ଷ ଓ ମିଶ୍ରଣର ଫଳ, ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଅସଭ୍ୟ, ଅନାର୍ଯ୍ୟ ବା ବର୍ବର ଜାତି ସଭ୍ୟ ଜଗତର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ରହି ଉନ୍ନତ ଜାତିସମୂହର ଯୁଗପତ୍ ସାହସ ଓ ଭୀତିର କାରଣ ହୋଇଥିଲେ, ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଉପେକ୍ଷା କରି ସଭ୍ୟ ସମାଜ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ଥିର ରହି ପାରି ନାହିଁ, ସେମାନେହିଁ ନୂତନ ଶକ୍ତିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ପ୍ରାଚୀନ ଲବ୍ଧପ୍ରତିଷ୍ଠ ଜାତି ସଙ୍ଗରେ ସମକକ୍ଷ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ଜୀବନସଂଗ୍ରାମର ଫଳରେ ଏକଆଡ଼େ ଟିଉଟନ ସମାଜ ଅନ୍ନସଂସ୍ଥାନ ନିମିତ୍ତ ସ୍ୱଦେଶରୁ ବିତାଡ଼ିତ ହୋଇ ନୂତନ ଅପର ନୂତନ ଜନପଦ ସନ୍ଧାନ ନିମିତ୍ତ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ । ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ଆରବ ମରୁଭୂମିର ଜଣେ ପ୍ରଚାରକ ନୂତନ ଦେବତତ୍ତ୍ୱ ପ୍ରଚାର କଲେ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ସମାଜ ଏକୀଭୂତ ହୋଇ ଧର୍ମଲାଗି ଦିଗ୍‌ବିଜୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ନବବଳରେ ବଳୀୟାନ ଏହି ଦୁଇ ସମାଜର ସଂସ୍ପର୍ଶରେ ଆସି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ଅଧିବାସୀବୃନ୍ଦ ଆକସ୍ମିକ ଉତ୍ପାତର ପ୍ରଭାବ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ । ଫଳତଃ ଆସିଆ ଓ ଇଉରୋପର ପ୍ରାଚୀନ ଜନପଦଗୁଡ଼ିକ ନୂତନ ଭାବାନୁରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ନୂତନ ସଭ୍ୟତା ଗଠନର ସୂତ୍ରପାତ କଲା ।

ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ବିଶ୍ୱ ଶକ୍ତି ।

ଟିଉଟନ ଜାତି ।

ଇସ୍‌ଲାମଧର୍ମ ।

ଇଉରୋପ ଓ ଆସିଆର ବିଭିନ୍ନ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟସୀମାଗୁଡ଼ିକ ନିରନ୍ତର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ରୋମୀୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅଧୋଗତି, ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ରଗଠନ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ସ୍ପେନ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ, ବିବିଧ ଧର୍ମ ସଂଗ୍ରାମ, ଭାରତରେ ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ବିଦ୍ରୋହ, ମୁସଲମାନ ରାଜ୍ୟସୃଷ୍ଟି, ବିଭିନ୍ନ

ସେମାନ୍ୟ ଏକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜାତିର ଧର୍ମାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ, ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲୋପ—ସକଳ ବିଷୟ ଗୋଟିଏ ବିରାଟ ସମାଜ ଦେହର ବିଭିନ୍ନ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ମାତ୍ର। ନୂତନ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା, ପ୍ରାଚୀନ ଜାତିର ପରାଧୀନତା ସଙ୍ଗେ ଘନିଷ୍ଠ ଭାବରେ ସମ୍ବନ୍ଧ । ପୂର୍ବେ ଯେଉଁମାନେ "ବର୍ବର" ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲେ, ସେମାନେ ଯେପରି ଇଉରୋପୀୟ ବିଭିନ୍ନ ଦେଶଗୁଡିକୁ କରତଳଗତ କରି ପ୍ରାଚୀନ ରୋମକ ରାଜ୍ୟର ବିନାଶ ସାଧନ କଲେ, ସେହିପରି ଅସିୟାରେ ଗୋଟିଏ ନଗଣ୍ୟ ଜାତି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ

ଅସିୟାର ବିରାଟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ

ଦ୍ୱାରା ସମଗ୍ର ସଭ୍ୟ ଜଗତର ରାଷ୍ଟ୍ରଗୁଡିକୁ ପଦାନତ କରି ନୂତନ ନୂତନ ରାଜ୍ୟ ଗଠନ କରିପାରେ । ଭାରତୀୟ ପ୍ରଦେଶଗୁଡିକର ମୁସଲମାନ ବିଜୟ, ଇଂରେଜ କର୍ତ୍ତୃକ ଇଂଲଣ୍ଡ, ଫ୍ରାନ୍ସ ପ୍ରଭୃତି ବିଜୟ ସ୍ୱରୂପ । କୌଣସି ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ବା ପରାଧୀନତା କେବଳ ମାତ୍ର ସେହି ଦେଶ-ବାସୀଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ଜାତିର ଉନ୍ନତି, ଅବନତି, ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଓ ବିଶେଷତ୍ୱ ସମଗ୍ର ମାନବସମାଜର ସାଧାରଣ ବିକାଶର ଫଳ ମାତ୍ର । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ବିନୋଦବିହାରୀ ସରକାର ଏମ୍ ଏ

ସୁଭଦ୍ରା

ପୂର୍ବଜନ୍ମ ତପଫଳେ ସତୀ ଶିରୋମଣି
ସୁଭଦ୍ରେ ! ବରିଛ ମନେ ଯାଙ୍କୁ ପତି ପଦେ,
ଅଷ୍ଟମ ସେ ମହାବୀର ପାର୍ଥ; କୌରବ-ବାହିନୀ
ଗାଣ୍ଡୀବ-ଟଙ୍କାରେ ଯାଙ୍କ ସତତ ବିପଦେ
ହୁଅନ୍ତି କାତର; ଦେବନରେ ନିଶାରେ
ଗାଉଁଦେବୀ ଗାଉଁ ଯାଙ୍କ ରଟେ ନିରନ୍ତରେ,
ବୀରନାରୀ ଯେଣୁ, ସତ ଉପଯୁକ୍ତ ପାଏ
ବଳାଇଛ, ମତ, ଚନ୍ଦ୍ର ଯଥା କୁମୁଦିନୀ;
ବ୍ୟର୍ଥ କରିବାକୁ ନିଜ ସତ୍ତ୍ୱରତ୍ନ ବଳେ
ଫୁଟାଇବ ସରୋବରେ ସତୀ କମଳିନୀ ?
ନ ବୁଝିଲ ବୀରଗର୍ବ, ବୀରନାରୀ କାହିଁ ?
ବୀରପାଇଁ ଜନ୍ମ ତାର, ମୃତ୍ୟୁ ବୀର ପାଇଁ ।
ବୀର ଦରଶନ ମାତ୍ରେ ପ୍ରେମର ପ୍ରବାହେ
ଭାସି ଦିବାରାତ୍ର, ସତୀ, ବୀର ପାଦପଦ୍ମେ
ସମର୍ପିଛ ମନପ୍ରାଣ, ଉନ୍ମାଦିନୀ ପ୍ରାୟେ
ସ୍ଥାପିଅଛ ବୀରମୂର୍ତ୍ତି ପୂତ ହୃଦସଦ୍ମେ,
ବୀରପାଇଁ ମନ ତବ ସଦା ଉତ୍କଣ୍ଠିତ,
ଚୁମ୍ବକାକର୍ଷଣେ ଯଥା ଲୋହ ଆକର୍ଷିତ,
ସାର୍ବଭୌମ ଆଧିପତ୍ୟ ପ୍ରେମର ଜଗତେ.
ଦରିଦ୍ର-କୁଟୀରେ ପୁଣି ଧନୀର ସଦନେ
ନରନାରୀ ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରେମେ, ସତତ ଉଷତେ
ବ୍ୟସ୍ତ ସୁପବିତ୍ର ପ୍ରେମ-କୀର୍ତ୍ତି-ପ୍ରକଟନେ,
ହୃଦ-ଉପବନେ ପ୍ରେମ ମାରୁତ ମଳୟ
ସ୍ୱର୍ଗେ ପ୍ରେମ, ପ୍ରେମ ପୁଣି ବିଦଶ-ଆଳୟ,
ପ୍ରେମପାଇଁ, ସତୀ, ଆଜି ହୋଇ ଉନ୍ମାଦିନୀ,
ଛାଡ଼ି ଲଜ୍ଜା, ଅଭିମାନ, ଗୁରୁଜନ ଭୟ,
(ପ୍ରେମର ତପସ୍ୟାଶ୍ରମେ ଯେଣୁ ତପସ୍ୱିନୀ)
ରହିବାକୁ ପାର୍ଥ ତବ ମାନସ ଅଥୟ ।
ନାହିଁ ଚିନ୍ତା ; ବର, ସତୀ, ଇପ୍ସିତ ସାଧନ ;
ଛିଣ୍ଡାଇ କେ ପାରେ ବିଶ୍ୱେ ପ୍ରେମର ବନ୍ଧନ ?
ଉଭୟ ଯେ ଗରୁଡ଼-ପୃଷ୍ଠେ ଭ୍ରାତୃ-ରୂପେ ଭବ
ଦେବାକୁ ଏ ପ୍ରେମ-ଯଜ୍ଞେ ପଟ୍ଟମୁରେହିତ
ତେଜି ନିଜକୁଣ୍ଡଳ ହୋଇଣ ମାନବ,
ଜନ୍ମିଛନ୍ତି ବିଶ୍ୱେ ସାଧିବାକୁ ଲୋକହିତ,
ଯେ ହରିଙ୍କ ପାଦପଦ୍ମେ ସମର୍ପିଣ ମନ,
ହୁଅ ଅଗ୍ରସର, ସତୀ, ପୂରୁ ତବ କାମ ।

ଶ୍ରୀ ଭବାନୀ ମିଶ୍ର ।

ଚନ୍ଦ୍ର କଳଙ୍କୀ ।

ସୂର୍ଯ୍ୟରେ ଚାଳିମା ଅଛି ଚନ୍ଦ୍ରରେ କଳଙ୍କ
କେବଳ କଳଙ୍କୀ ଚନ୍ଦ୍ର-କିପାଁ ବୋଲେ ଲୋକ ?
ତେଜସ୍ୱୀ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ଲୋକେ ଥାନ୍ତି ଜଣେ,
ସୂର୍ଯ୍ୟକୁ ପାଶୋରି ଚନ୍ଦ୍ରେ ବୋଲନ୍ତି କଳଙ୍କୀ ।

ଶ୍ରୀ ଫକିରମୋହନ ସେନାପତି

PRINTED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

୧ । ମୋ ବାଲ୍ୟଧନ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ) ଟ ୦ ।/

୨ । ଶ୍ରୀଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଉପଦେଶାମୃତ ସରଳ
ପ୍ରଥମ ଭାଗ ... ... ଟ ୦ ।

୩ । କଲ୍ପତରୁ ରାମକୃଷ୍ଣ (ବଙ୍ଗଳା) ... ଟ ୦ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି,ଏ, ପ୍ରଣୀତ ଉପରୋକ୍ତ ତିନିଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ଏକାଙ୍ଗେ ନେଲେ ଟ ୦ ୫/ ସ୍ଥଳେ ଟ ୦ ।୮/ ପଡ଼ିବ । ବେଶୀ ବହି ନେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଦିଆଯିବ ।

ଠିକଣା ;—

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି,ଏ, ପାହେବଜାଦାବଜାର ଗ୍ରାମ୍ୟଚିକିତ୍ସାଳୟ ପୋଃ ଅଃ, କଟକ କିମ୍ବା କଟକର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତ ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ଚୌଧୁରୀବଜାର, କଟକ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ—ନିମ୍ନଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନ ଏବେ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ବାଣୀଭୂଷଣ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ କର୍ତ୍ତୃକ ପୁସ୍ତକାଳୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁସ୍ତକମାନ ମଧ୍ୟ ମିଳେ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସହିତ ସାମନ୍ତଙ୍କ କୃତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ମୂଲ୍ୟ ଟ ୩ ୮ କା; ମୁକୁର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଟ ୧୪ ମାତ୍ର ।

ରଣ୍ଡିପୁତ ଅଳକ୍ଷ୍ମୀ (ଗଳ୍ପ) ଟ ୦ ।/

ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ଟ ୦ ।୮/

ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଚରିତ୍ରପଦ୍ଧତି ଟ ୦ ୫

ସରୋଜ ଶିଶୁବର୍ଣ୍ଣମାଳା ଟ ୦ /

ମନ୍ତ୍ରଶକ୍ତି ଟ ୦ ।

ବିଦ୍ୟା ବିଦ୍ୟା ଶ୍ରୀ ଫକୀରମୋହନ ପ୍ରଣୀତ—
ନୂତନ ସୁଲଳିତ ପଦାବଳୀ—

ଧୂଳୀ ମୂଲ୍ୟ ଟ ୦ ।/ ମାତ୍ର ।

ଉପହାର (ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି) ଟ ୦ ।

ଫୁଲବଉଲବେଣୀ ଟ ୦ /

ସୁଲକ୍ଷଣା—(ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର କୃତ)
ମୂଲ୍ୟ ଟ ୦ ।/ ମାତ୍ର ।

ଜାତିବିଚ୍ଛେଦ ଟ ୦ ।

ସୁନିର୍ମ୍ମଳିକୋଦ୍ଭବ—(ଫକୀର ମୋହନ ସେନାପତି) ଟ ୦/୬

ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ ନାଟକ (ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ କୃତ) ଟ ୦ ୩

ରୁକ୍ମିଣୀହରଣ ନାଟକ ,, ଟ ୦ ।

ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା (ସେକ୍ସପିୟରୀୟ ଗଳ୍ପ) ଟ ୦ /

ଅଦ୍ଭୁତ ଆଦର୍ଶ—(ମ୍ୟାକସି ପାଲଟୀ ଇଂରାଜୀରେ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ରହସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରହସନ) ଟ ୦ /

ଅଶ୍ୱଚିକିତ୍ସା (ଘୋଡ଼ାର ସବୁ ରୋଗର ଔଷଧ ଏଥିରେ ଅଛି) ଟ ୦ /

ଶାନ୍ତ ସଭା (କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ) ଟ ୦ /

ବୃତ୍ରବଧ ନାଟକ (ଜଗନ୍ନାଥ ପଣ୍ଡା) ଟ ୦ ୫

ସିଦ୍ଧିଷ୍ଠା (ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା ଓ ଦେବନାଗର) ଟ ୦ /

ଜାମକଉଲି ଟ ୦ /

ଗୌରଜଣ୍ଣେଶ ଟ ୦ ।/

ଗଜନିସ୍ତାରଣ ଟ ୦ ।/

ଅର୍ଦ୍ଧବାଣ ଚଉତିଶା ଟ ୦ ।/

ବାତଜ୍ୱରଗଜାଙ୍କୁଶ ।

ଏହା ପରୀକ୍ଷିତ ବାତଜ୍ୱରର ମହୌଷଧ । ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କଲେ ଜାଣି ପାରିବେ ।

୧୬ ମାତ୍ରାର ମୂଲ୍ୟ ଟ ୧୧ ; ଡାକମାସୁଲ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ମାଧବଚନ୍ଦ୍ର ଦାସ,
ଦେବେନ୍ଦ୍ରପୁର ଏଚ,
ପୋଃ ଅଃ ଗୁଣ୍ଡିଚେକ, କଟକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୃଜନ

ନବମ ଭାଗ । | ଆଷାଢ଼, ୧୩୨୧ । | ଅଷ୍ଟମ ସଂଖ୍ୟା ।

ଅଭୟ ବାଣୀ !

ଶହରେ ରଜନୀଶ୍ୱରୀ ଶଶାଙ୍କର କୋଳେ,
ଶହରେ ମୃଦୁ ସମୀର ସରସୀ ବିଭାନେ,
ହେରେ ପାଦପଗଣ କୋଇଲା ଗାନନେ,
ଶିହରେ ପ୍ରଭାତରଣୀ ମଧୁମାସ ଭୋଳେ ।
ଅଳିକିଳେ, ଅଳିଷ୍ଟିରେ ଚଟିମ-ଯୁଗଳ
ଦେଖୁଛନ୍ତି ଛଣେ ଛଣେ ଅମୃତ ନିଶାଣ,
ଉଛୁଳୁଛନ୍ତି ପ୍ରେମଭରେ ଯୌବନ-ଧୂପଳ,
ଖେଳୁଛନ୍ତି ସ୍ୱପ୍ନଚକ୍ରୀ ମଧୁର ଝଙ୍କାର ।
ଅନନ୍ତ ଚିତ୍ର ସଙ୍ଗୀତ-ଉତ୍ତାଳ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ
ମିଶିଯିଲ ଦିଲେ ଏହି ଲଳିତ ଝଙ୍କାର,—
ଉଦ୍ଦେଳିତ ଦିଲେ ଏହି ଭବ ଲୀଳାଖେଳା ।
ଚାଲ ହେ ଅନନ୍ତପଥୀ ପରମ ହରଷେ,
ଏହିତ ସ୍ୱର୍ଗରେ ରହେ ବିଶ୍ୱକୁଟୁମ୍ବର ;
ଭୁଲିବାର ଦ୍ରାନ୍ତ ଶାନ୍ତି ପାଇ ଶୁଭଗ୍ରାସ ।

ଶ୍ରୀ ଭବନମୋହନ ପାଣିଗ୍ରହୀ ।

ଦିଅ ମୋତେ ଦେଖା !

ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଅଛ ପ୍ରଭୋ ! ଦିଅ ମୋତେ ଦେଖା,
ପଥଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇଛି ମୁଁ ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ,
ମିଥ୍ୟା-ପ୍ରଲୋଭନେ ପଡ଼ି ଜଳାଇଛି ଦେହ,
ଚିନ୍ତା-ଜ୍ୱରେ ଦଗ୍ଧ ହେଲା ଅଙ୍ଗ ହେଲା ଛାର,
ମନ-ମତ୍ତ-କରିବର ବାଧା ନ ମାନେ,
ବିବେକ-ଅଙ୍କୁଶ ଚିରା ଭୂମିରେ ପଡ଼ିଛି,
ବିଷୟ-କାମନା-କନ୍ୟା-ସ୍ନେହ-ପାଶେ ପଡ଼ି,
ଜଳିଲା-ଅଶା-ଜାଳିକା-ପ୍ରେମେ ଭଲ ଜାଣି ;
ଚାହୁଁ, ଚାହୁଁ ଅସ୍ତ-ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତମିତ ହେଲା,
ଦିବ-ନିଶା ଭାବିବାକୁ ବି ଭାବିଛି ଦାସ,
ସହି ନ ହୁଅଇ ଅଙ୍ଗ ଅଶାନ୍ତ-ଚିନ୍ତା,
ହେଉଛି ମୁଁ ଭୂପଥରେ ପଡ଼ି ଚିତ୍ର ଚିତ୍ର,
ସମସ୍ତେ ଗଲେଣି ଛାଡ଼ି, ଦିଅନ୍ତି ମୁଁ ଏକା,
ବୈକୁଣ୍ଠରେ ଅଛ ପ୍ରଭୋ ! ଦିଅ ମୋତେ ଦେଖା ।

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପାତ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତ-ମହିଳା-ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରସଙ୍ଗ ।

ଏହି ନବଜାଗରଣ-ଦିନରେ ଗୋଟାଏ ଅତି ଗୁରୁତର ପ୍ରସଙ୍ଗ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱତଃ ଜାଗିଉଠେ । ତାହା ଭାରତସ୍ଥ ନାରୀ-ଶିକ୍ଷା-ପ୍ରସଙ୍ଗ । ସୁମାତା ନ ହେଲେ ସୁପୁତ୍ର ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ, ଏକଥା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରନ୍ତି । ସୁମାତା ଗଠନ ପକ୍ଷରେ ପୂର୍ବକାଳରୁ ଭାରତରେ ଶୁଣା ଯାଉଅଛି "କନ୍ୟାପ୍ୟେବ ପାଳନୀୟା ଶିକ୍ଷଣୀୟାତି ଯତ୍ନତଃ" ଅର୍ଥାତ୍, ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ପାଳନ କରିବ, କନ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ପାଳନ କରିବ ଏବଂ ଅତି ଯତ୍ନରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବ । ଏହି କନ୍ୟାମାନେ ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସୁମାତାରୂପେ ପରିଣତ ହେବେ ତହିଁରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ କଅଣ ? ଅନେକେ ମନେ କରନ୍ତି ଯେ ଏହି ସଭ୍ୟଯୁଗରେ କେବଳ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଜନ; କିନ୍ତୁ କାହିଁକି ଯେ ପ୍ରୟୋଜନ ଏବଂ କେତେ-ଦୂର ପ୍ରୟୋଜନ ଏକଥା ବୋଧହୁଏ ଅତି ଅଳ୍ପଲୋକେ ଭାବିଥାନ୍ତି । ଏ ବଡ଼ ଗୁରୁତର ସମସ୍ୟା । ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷା ବୋଲି ଦେଶରେ ଭେରୀ ଘୋଷାଏ ବହଳ ପଡ଼ିଗଲାଣି । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଗୋଲମାଳର ସମୟ ନୁହେ । ଧୀର ଚିତ୍ତରେ ସମସ୍ତ କଥା ଭାବି କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାକୁ ହେବ । ଅନେକେ କହିଥାନ୍ତି, "ଅଗେ ମିଶିଯେ ପଢ଼ନ୍ତୁ, ମଜିଯେ ଦୁଅକ୍ଷର ପଢ଼ା ଶୁଣା କଣ ହେବ—ସେମାନେଙ୍କି ଦେଖାଇ ଶାଳକୁ ଲେଖା ।" ଦେଶ ଏକଥା ବହୁଦିନରୁ ଅଧିକତର ଶ୍ରବଣ କରିଅଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ କରୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ନବଜାଗରଣ ଦିନରେ ଅନ୍ତତଃ ଜଣେ ଅଧେ ଅଛି ଯେ ଅସାର କଥା ଶ୍ରବଣ କରିବାକୁ ଭଲ ପାଉନାହାନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସାରବାନ କଥା ଶୁଣାଇବାକୁ ହେବ, ସାରବାନ ଚିନ୍ତାର ପ୍ରସାର କରିବାକୁ ହେବ । ଅତି ଭାବିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ଠିକଏ ବୁଝିବାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟର ଗଭୀରତା ଅନୁଭବ କରିବାକୁ ହେବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ନାରୀଶିକ୍ଷା ଯେ କେତେଦୂର ଦରକାର-ତାହା ସ୍ୱୟଂସିଦ୍ଧ ଅବଗତ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଗୋଲାପୀ ଦେଖିଲେ ନିନ୍ଦା କରିଥାଉଁ, ନିର୍ମଳ ଜଳର ଆଦର କରୁଁ । କିନ୍ତୁ ସମଳ ଓ ଚମଳ ଜଳ ଉପୂତ ସ୍ଥଳ ସମୂହରେ ହେବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବଗତ ନୁହେଁ । ଉପୂତ୍ତିସ୍ଥଳ ମଳିନତା ଶୂନ୍ୟ ହେଲେ ମୋର ଯେ ନିର୍ମଳ ହେବ ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ମାତ୍ର । ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ ମାତା ହେଉ ଉପୂତ୍ତିସ୍ଥଳ ଏବଂ ପୁତ୍ରକନ୍ୟା ପ୍ରବାହମାନ ମୋଟପ୍ରସ୍ତ ପରି । ପୁତ୍ର-କନ୍ୟା ପିତାମାତାର ପ୍ରତିଛବି । ଇଂରେଜୀରେ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଛି "*A tree is known by its fruit*" ଅର୍ଥାତ୍ ଫଳରୁ ଗଛ ଚିହ୍ନାଯାଏ । ପୁତ୍ର କନ୍ୟାର ସ୍ୱଭାବ ଦେଖି ବହୁସ୍ଥଳରେ ପିତାମାତାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ସ୍ଥିର କରାଯାଏ । ସୁତରାଂ ସୁମାତା ଯେ ସୁସନ୍ତାନ ପ୍ରସବ କରିବେ ଏଥିରେ ଆଉ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଚିରଦିନ ଦୁଷ୍ଟବାଳକକୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାରେ ଅଭ୍ୟସ୍ତ କିନ୍ତୁ ଦୁଷ୍ଟବାଳକର ଦୁଷ୍ଟାମିର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ ନିର୍ଣ୍ଣୟରେ ଅନଭ୍ୟସ୍ତ । ସନ୍ତାନ ଉପରେ ମାତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ଯେତେ ବେଶୀ, ପିତାଙ୍କର ପ୍ରଭାବ ସେତେ ନୁହେ । ଇଚ୍ଛାମ ଏବଂ ଅନିଚ୍ଛା ଏହି ସତ୍ୟର ସାକ୍ଷ୍ୟ ପ୍ରଦାନ କରେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହା ଜାଣି ଶୁଣି ସ୍ୱତ୍ୱା ମୂଳରେ ପାଣି ନ ଦେଇ ଅଗରେ ପାଣି ଢାଳିବା ପାଇଁ ବଡ଼ ବ୍ୟସ୍ତ ! ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ଏବଂ ନେପୋଲିୟନ, ବିଦ୍ୟାସାଗର, ବିବେକାନନ୍ଦ ପ୍ରମୁଖ ମନସ୍ୱୀମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ମୁକ୍ତକଣ୍ଠରେ କହିପାରୁଁ ଯେ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଠାରୁ କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ସମଧିକ ଗୁରୁତର । ଏକଥା ବାହ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟିରେ ହିଁ ଅଲୀକ ବୋଧ ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ଅନ୍ତର୍ଦୃଷ୍ଟିରେ ଏକଥାର ଯଥାର୍ଥ ସୂତ୍ରଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଏଠାରେ ଆଉ ଟିକିଏ କଥା ବୁଝି ରଖିବା ଦରକାର । ପେଉଁମାନେ ଅର୍ଥକରି ଏମ, ଏ ବି, ଏ ପରୀକ୍ଷା ପାଠକୁ ଶିକ୍ଷା ନାମରେ ଅଭିହିତ କରନ୍ତି, ସେ ଶିକ୍ଷାର ଆଲୋଚନା ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧର ନୁହେ । ପେଉଁ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରି ମନୁଷ୍ୟ ପାଶବବୃତ୍ତି ପରିହାର କରି ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ ପଦବାଚ୍ୟ ହୁଏ, ଆମ୍ଭେମାନେ ସେହି ଶିକ୍ଷାର ପକ୍ଷପାତୀ । ତାହା ବୋଲି ଆମ୍ଭେମାନେ ଏକଥା କହୁଁ ନାହିଁ ଯେ ଏମ, ଏ ବି, ଏ ଇତ୍ୟାଦି ପରୀକ୍ଷାରେ ଜିତିଲେ ନିଶ୍ଚୟ କିମ୍ବା ତାହା ଶିକ୍ଷାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହେ । ଅର୍ଥକରି ଦ୍ୱୈତ୍ୟର୍ଥକ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପରା ବିଦ୍ୟାର୍ଜନ ଯେ ଯତ୍ନସହକାରେ ପ୍ରୟୋଜନ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରେ ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବରେ ଯେ କି ଦୁଃଖ-ଦାରିଦ୍ରୀ-ଛାୟା ଦିନ ଦିନ ଦେଶରୁ ଘୋଡ଼ାଇ ପକାଉଅଛି, ତାହା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ହୃଦୟ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇଯାଏ । ନାରୀ-ଶିକ୍ଷା-ଅଭାବ-ଜନିତ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ଦିନକୁ ଦିନ ଘନତର ହେଉଅଛି ଏବଂ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କୁ ନଷ୍ଟ ଆଇ ସ୍ୱଭାବ ଅନ୍ଧ କରି ପକାଉ ଅଛି । ଅନ୍ଧକାରରେ ବନ୍ଧୁମାନ ମଧ୍ୟ ଅନ୍ଧ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଦଶା ଠିକ ସେହିପରି । ସମସ୍ତ ସମୟରେ କ୍ଷୀଣାଲୋକ ରେଖା ଦେଖା ଯାଉଅଛି—ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର କଥା ପଡ଼ୁଅଛି—କିନ୍ତୁ ଦୁଇଟିର କଥା—ସ୍ଥାୟୀ ଆକାର ଧାରଣ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ଗିରିଜାଶଙ୍କରଙ୍କର ଗୋଟାଏ କଥା ଏହି ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ମନେ ପଡ଼େ । "ଇଚ୍ଛା, ଦୃଢ଼ା, ଭସ୍ମ—ଏହି ତିନୋଟି ସ୍ୱଭାବ ଯାଏ ଛିନ୍ନ ହୁଏ ନାହିଁ ।" ଶିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ବିଷୟରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛାର ପରବା, ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଦୃଢ଼ାର ପରବା, ଏବଂ ଉଭୟଙ୍କର ନାନାଦ ଅଳୀକ ଭୟର ପରବା ଉଠାଇ ଦେବାକୁ ହେବ । ଏହି ପରବା ଉଠାଇ ଦେଲେ ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷାଲୋକ ଆସିବାରେ ବିଶେଷ ବାଧା ହେବ ନାହିଁ । ନାରୀ-ଶିକ୍ଷାର ଅଭାବରେ ପୁରୁଷ-ଶିକ୍ଷା ଅତି ବିକଳାଙ୍ଗ । ମୁଁ ଜାଣେ ଅଭିଜ୍ଞତାରୁ ଜାଣେ ଯେ ବାଳକ ନିଜ ଗୃହରୁ—ବିଶେଷତଃ ନିଜ ମାତାଙ୍କ ପାଖରୁ—ଯେଉଁ ସୁଶିକ୍ଷା ବା କୁଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରିଥାଏ, ତାହାକୁ ଶିକ୍ଷକ ବା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବ-ମାନଙ୍କର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବା ପ୍ରାୟ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇ ପଡ଼େ । ଅବଶ୍ୟ କହନ୍ତି ଯେ ସଙ୍ଗଦୋଷ ବା ସଙ୍ଗଗୁଣରୁ ଜୀବନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ମାତା ଏହି ସଙ୍ଗମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । ଯେଉଁମାନେ ମାତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ଶିକ୍ଷା ପାଇ ନ ଆନ୍ତି, ସେହିମାନେ କେବଳ ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କର ସୁଶିକ୍ଷା ବା କୁଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭାବରେ ଆପଣାକୁ ଭସାଇ ଦିଅନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଯାହାକୁ ମାତା ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ, ସେମାନଙ୍କ ଉପରେ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ଶିକ୍ଷା ବିଶେଷ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇ ନାହିଁ । ଅନେକ ବାଳକମାନଙ୍କ କଥା ଜାଣୁ । ଯେଉଁମାନେ ମୃତ୍ୟୁ କୁଶିକ୍ଷା ପାଇ ଚକେଇ ଘରଭିତରେ ଲୁଚି ଯିବା ପରାକୁ ମହି ଯେଉଁ ଆସିଲା ପରି, ଶିକ୍ଷକ ବା ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ ପରୋକ୍ଷରେ ନାନାଦ କୁକର୍ମର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରି ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ଶିଷ୍ଟ ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ "ଯେତେ ମାଠିରୁ ମାଠ, ସେହି ଦରପୋଷା କାଠ" । ପୁଣି ଏହାମଧ୍ୟ ଦେଖିଅଛୁ ଯେ ମାତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ସଦ୍ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ପୁତ୍ର କୌଣସି ଦୈବ ଦୁର୍ବିପାକରୁ କୁସଙ୍ଗରେ ପଡ଼ି ମଧ୍ୟ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରିଅଛି । ମାତାଙ୍କର ଶିକ୍ଷା ଏବଂ ଉଦାହରଣ ପୁତ୍ରର ଅନ୍ତରଙ୍ଗରେ ଯେପରି ବସିଯାଇଅଛି ଅସତ୍‌ସଙ୍ଗରେ ଛେଡ଼ିକାଳ ରହିଲେ ମଧ୍ୟ ତାହାକୁ ସତ୍‌ସଙ୍ଗଆଡ଼କୁ ଆକର୍ଷଣ କରୁଅଛି । ଏହିସବୁ କଥା ଦେଖି ଶୁଣି ଭାବି ଚିନ୍ତି ମନେହୁଏ ଯେ ଦେଶରେ ଯଦି ଅନ୍ତତଃ ଶତକରା ଜଣେ ଏହି ନାରୀ ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରୟୋଜନୀୟତା ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତେ, ତେବେ ଅମନୁଷ୍ୟର ସଂଖ୍ୟା ଦେଶରେ ଏତେ ଗରଗଡ଼ରେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତେ ନାହିଁ, ଦେଶ ସତ୍‌ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଧନ୍ୟ ହୋଇଯାନ୍ତା । ମଧ୍ୟସୂଦନ ଅତି ଆକ୍ଷେପର ସହିତ ଗୋଟାଏ ଅତ୍ରିସ୍ତ ସତ୍ୟ ଲେଖି ଯାଇଅଛନ୍ତି "କୋଟିଏ ସନ୍ତାନ ମାଗୋ ଧରିଛୁ କୁ କୋଳେ । ଗୋଟିଏ ମନୁଷ୍ୟ ଜନ୍ମ ନ ହେଲିଲ ଭୋଳେ ।" ହେ ଋଷିପ୍ରାଣ ମଧୁସୂଦନ ! ତୁମ୍ଭେ ସାଧନ-ସିଦ୍ଧ ! ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଗୁରୁପଦରେ ଆଜି ଅଭିଷିକ୍ତ ! ଅରେ ଅଗ୍ରଦୂତ କର ! ଦେଶରେ ପ୍ରକୃତ ନାରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଉ । ମାତାମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣ ଦିବ୍ୟ ଆଲୋକରେ ଆଲୋକିତ ହେଉ ! ସନ୍ତାନମାନଙ୍କର ହୃଦୟ ସୁଧାସିକ୍ତ ହେଉ । ଦେଶ ଧନ୍ୟ ହେଉ । ଉତ୍କଳ ଜନନୀର କୋଳ ସୁସନ୍ତାନ ଭୂଷିତ ହେଉ ।

ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ପକାଶେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କି ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନୀୟ? ଏହି ଶିକ୍ଷାକାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରତୀ ହେବେ କିଏ ? ସଧବା ନାରୀ-ମାନେ ପୁଣ୍ୟ ପତିସେବା ଏବଂ ସ୍ନେହଶ୍ରଦ୍ଧାପୂର୍ଣ୍ଣ ସନ୍ତାନ ସେବାରେ ବ୍ୟାପୃତା ଏବଂ ତାହାହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୁରୁଷ ଶିକ୍ଷକ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପକାଶେ ଏକାବେଳକେ ଅନୁପଯୁକ୍ତ । ପୁଣି ଏହି ଚରିତ୍ରକାର୍ଯ୍ୟପରିଚାଳନା ଶିଶୁବ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକ କାର୍ଯ୍ୟାନ୍ତରର ମାତ୍ର ଶୂନ୍ୟ ନିଧିକ ମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରାହିଁ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟ ହେବା ସମ୍ଭବ । ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ଏହିପରି ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇପାରିଲେ ଦେଶର ମୃତ ଅଙ୍ଗରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ କି କି ବିଷୟରେ ବାଳିକା ବା ଭବିଷ୍ୟତ ମାତାମାନଙ୍କ ଶିକ୍ଷାଦେବା ବିଧେୟ ? ଅନେକ ପ୍ରକାର କଥା

* ଜଣେ ଇଂରେଜ ଲେଖକ ବ, ଏ ବିଷୟ "ବିଧବାର ବିବାହ" ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧେ ପାଠ୍ୟ । ଲେଖକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବସ୍ତ୍ରର ଶ୍ରୀଶିକ୍ଷା ଦେଖିଲେ ମନରେ ହାସ୍ୟ ବିଷାଦର ଯୁଗପତ୍ ଉଦୟ ହୁଏ । ଭାରତ ଭାରତ । ଭାରତ ପକ୍ଷରେ ଭାରତସ୍ୟ ଆଦର୍ଶହିଁ ମଙ୍ଗଳଜନକ । ବୈଦେଶିକ ଆଦର୍ଶ ଯେତେ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ପାରିବ କି ? ଭାରତର ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଏମ୍,ଏ, ବି,ଏ, ପାସ କରାଇବା କୌଣସିମତେ ବାଳିକା-ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଏଠାରେ ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର ଦର୍ଶନ, ବିଜ୍ଞାନ ବା ଶିଳ୍ପାଲୋଚନା କରିବାର ଅବସର ନାହିଁ । ଭାରତସ୍ୟ ଯୁବକ ଧର୍ମପ୍ରାଣ । ସେ ବିବାହ କରେ ଗୋଟିଏ ସହଧର୍ମିଣୀ ପାଇବା ପାଇଁ । ସହଧର୍ମିଣୀ ଅର୍ଥ ସାହାଯ୍ୟକାରିଣୀ । ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷାରେ ବାଳିକା ପ୍ରକୃତ ସ୍ତ୍ରୀ, ପ୍ରକୃତ ଜନନୀ ଏବଂ ପ୍ରକୃତ ଗୃହିଣୀ ହୋଇ ପାରେ, ସେହି ଶିକ୍ଷାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ଭାରତର ପ୍ରୟୋଜନ । ଏଣୁ ତେଣୁ କଥା ସେମାନଙ୍କ ମସ୍ତିଷ୍କରେ ପ୍ରବେଶ କରାଇଲେ ତାହାର ଫଳ ବିଷମୟ ହେବା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । "ପତିରେବ ଗୁରୁ ସ୍ତ୍ରୀଣାମ୍" । ପତି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ଗୁରୁ । ସୁତରାଂ ପତି ସେବା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୁରୁଷମାନେ ଦର୍ଶନ ବିଜ୍ଞାନାଦିରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରନ୍ତେ । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଏକାନ୍ତ ମନରେ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରନ୍ତେ । ତାହାହେଲେ ସେହି ସେବା ଫଳରେ ପୁରୁଷମାନେ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ସରଳ କଥାରେ ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ତତ୍ତ୍ୱମାନ ବୁଝାଇ ଦେବ । ଗୀତାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ କହି ଅଛନ୍ତି "ତଦ୍ବିଦ୍ଧି ପ୍ରଣିପାତେନ ପରିପ୍ରଶ୍ନେନ ସେବୟା" । ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ପ୍ରଣିପାତ, ପରିପ୍ରଶ୍ନ ଏବଂ ସେବା କରି ଜ୍ଞାନତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବାରେ ପ୍ରୟାସୀ ହେବେ । ଏହାହିଁ ଭାରତ ପକ୍ଷରେ ଶୋଭନୀୟ ।

ଯେଉଁମାନେ କଲିକତାର ମହାକାଳୀ ପାଠଶାଳା କଥା ଜାଣନ୍ତି ସେମାନେ ନାରୀ-ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଣାଳୀ ସମ୍ବନ୍ଧେ କିଛିମାତ୍ର ଅବଗତ । ବିଧବା ବ୍ରାହ୍ମଣୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ନାରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେଲେ ଅସୁବିଧାର ଲେଶମାତ୍ର ରହିବ ନାହିଁ । ଏହି ବିଧବା—ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀମାନେ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଅବୋଧ୍ୟଗମ୍ୟ ବିଷୟ ଯହିଁରେ ସୁବିଧାନତେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରନ୍ତି ସେ ବିଷୟରେ ଦେଶର ଗଣ୍ୟମାନ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କର କାୟିକ ମାନସିକ ଏବଂ ଆର୍ଥିକ ସାହାଯ୍ୟର ପ୍ରୟୋଜନ ।

୧ମ—ଜପର ଭାବରେ ସରଳ ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣରେ ଭଗବାନଙ୍କର ପ୍ରାର୍ଥନା ଓ ପୂଜା କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେ ବିଷୟରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଶିକ୍ଷାଦେବା ଉଚିତ । ଏହିପରି ଶିକ୍ଷାପ୍ରାପ୍ତ ବାଳିକା ଯେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ଧର୍ମପ୍ରାଣ ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ପ୍ରସବ କରିବେ ସେଥିରେକି ଶକ୍ତିମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ଥାଇପାରେ ?

୨ୟ—ରନ୍ଧନପ୍ରଣାଳୀ । ସ୍ୱହସ୍ତରେ ଖାଦ୍ୟ ପାକ କରି ପତିଙ୍କର ସେବା କରିବା ସାଧ୍ୱୀନାରୀର ଯେ କି ସୁଖକର ଏବଂ ପବିତ୍ର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସାଧ୍ୱୀ ମାତ୍ରେ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଜପର ବିଭିନ୍ନ ଉପାୟରେ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ଖାଦ୍ୟମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିବାକୁ ହୁଏ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଷୟରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ । ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଏହି ଯେ ଅଜିକାଲିକାର ପ୍ରଥା ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର ! ସ୍ୱାମୀଙ୍କର ଅର୍ଜନ ହୁଏତ ମାସକୁ ୫ ୨୦ ଟଙ୍କା । ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କର କଥା କହିଲେ ନ ସରେ ! ଯାରକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମାସକୁ ୫ ୨ ଟଙ୍କା ବେତନରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବାକୁ ହେବ—ସେ ପୋଡ଼ା ଦରସିଝା ରନ୍ଧିଦେଉ ତାହା ସ୍ୱୀକାର—ଶ୍ରମ ବାହ୍ୟାଣୀ ରନ୍ଧି ପାରିବେ ନାହିଁ ! ଏ ଏକଦିନ, ପୁଣି ଅନ୍ୟ ଦିନରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଏହି କୁଟୁମ୍ବ ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିବାରର ସମସ୍ତ ଛେଷାଇ ଜଣକ ଉପରେ (ସାଧାରଣତଃ ବିଧବା ପୁତ୍ର-ବଧୂଙ୍କ ଉପରେ) ନ୍ୟସ୍ତ ! ଭବିଷ୍ୟ ନିରାନନ୍ଦମୟ । ତେବେ ସ୍ଥୂଳତଃ ଏତିକି କହିବେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ଯେ ସ୍ୱହସ୍ତରେ ପାକ କରି ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଭୋଜନ କରାଇବା ସ୍ତ୍ରୀ ପକ୍ଷରେ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ—ସୁତରାଂ ତଦ୍ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷାଦାନ ଆବଶ୍ୟକ ।

୩ୟ—ସିଲାଇ କାର୍ଯ୍ୟ—ସଂସାର ଚଳାଇବାକୁ ଗଲେ ପରିମିତବ୍ୟୟିତା ଆବଶ୍ୟକ । ଯଦ୍ଦ୍ୱାରା କୋଟ, କାମିଜ, କମ୍ଫର୍ଟ (*Comforter*) ଏବଂ ମୋଜା ଇତ୍ୟାଦି ଗୃହର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଅବକାଶ ସମୟରେ ନିଜ ନିଜ ହାତରେ ସିଲାଇ କରି ପାରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ସେ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ଯଦି ପରିବାରସ୍ଥ ଲୋକେ କ୍ରମେ କ୍ରମେ ବଜାରର ଦରଜିମାନଙ୍କ ଘର ସିଲାଇ କରି ପାରନ୍ତି ତେବେ ଗୃହ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦ୍ରବ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କରି ଯେ ଆନନ୍ଦ ମିଳିବ, ବଜାର ପ୍ରସ୍ତୁତ ଦ୍ରବ୍ୟରେ ସେ ଆନନ୍ଦ କେବେହେଁ ମିଳିବ ନାହିଁ । ଅନେକଙ୍କ ମାତ୍ରେ ଜାଣନ୍ତି ନିଜ ହାତରେ ଧରିଥିବା ମାଛିର ଚରକାଟି କେଉଁଠାରୁ ଉଡ଼ିଥିବା ମାଛିର ଚରକାଟିଠାରୁ ନିଶ୍ଚିତରେ ଭଲ ହୁଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚିକିତ୍ସାକାର୍ଯ୍ୟ—ରୋଗର ରୋଗ ଶକ୍ତି ଉପର ଭାବରେ ଯେଉଁ ପଥ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ସନ୍ତୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେଉଁ ରୋଗ ସମସ୍ତେ ତ ତ ଜନ୍ମମାନ୍ତ ପାଳନୀୟ ଇତ୍ୟାଦି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତା ଯେ ବେଶେହିର ଦରକାର, ତାହା ପେଉଁମାନେ ଡାକ୍ତର କରିବାକୁ ଶୂନ୍ୟ ମଫସଲରେ ବହୁ ପୁଷ୍ପ କନ୍ୟା ବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ କାଳଯାପନ କରନ୍ତି, ସେମାନେ ଅତି ଉତ୍ତମରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରୁଥିବେ । ହୋମିଓପାଥିକ ଚିକିତ୍ସାପ୍ରଣାଳୀ ସମସ୍ତ ଚିକିତ୍ସାପ୍ରଣାଳୀ-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସରଳ ମାଧ୍ୟ । ସୁତରାଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାଳିକା-ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ହୋମିଓପାଥିକ-ଚିକିତ୍ସା-ଶିକ୍ଷାଦାନର ବ୍ୟବସ୍ଥା ରହିବା ସର୍ବଥା ବିଧେୟ । ସେତେବେଳେ ଯଦି ବା ପୁଷ୍ପ ବା ପରିବାରସ୍ଥ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ଆକସ୍ମିକ ପୀଡ଼ା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ଗୃହିଣୀର ଯେ କିଂ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିମୂଢ଼ାବସ୍ଥା ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ, ତାହା ଅବେ କଳ୍ପନା ନେତ୍ରରେ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ସୁଧୀମାନେ ଉପଲବ୍ଧି କରିପାରେ ? ଆଜିକାଲି ମଫସଲରେ ବହୁ ଗୃହ ସୁରୁଷ୍ଟୁନୀ—କାରଣ ପୁରୁଷମାନେ ପରିବାରର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଗ୍ରାମରେ ପଠାଇ ଦେଇ ଦୂର ଦୂରନ୍ତକୁ ଅର୍ଥୋପାର୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ଚାଲି ଯାଉ ଅଛନ୍ତି ; ସେଥିରେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଏକାକିନୀ ଅବଳାର ଚିକିତ୍ସା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ସ୍ଥଳ ଯେ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ସମ୍ବଳ, ତହିଁରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଦେଶୀୟ ଏବଂ ଇଂରାଜି ଭାଷାରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି—ପ୍ରଥମେ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ନିଜର ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ଏବଂ ପରେ ରାଜଭାଷାରେ ଅର୍ଥାତ୍ ଇଂରାଜିରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଏକାନ୍ତ ବାଞ୍ଛନୀୟ । ବହୁସ୍ଥଳରେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ଚତୁର୍ଥୀ ମାତାର ପୁତ୍ର ବେଳେହେଁ ମୂର୍ଖ ହୁଏ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବେ କହିଅଛୁ ପୁତ୍ର ଉପରେ ପିତାଙ୍କଠାରୁ ମାତାଙ୍କ ପ୍ରଭାବ ଅଧିକ । ତହିଁରେ ପୁଣି ଯେଉଁ ମାତା ଯଦି ପୁତ୍ରର ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷାର ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି, ତେ ମାତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଉପରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ପ୍ରଭାବ ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ସେପରି ମାତା ଧନ୍ୟ ସେପରି ପୁତ୍ର ଧନ୍ୟ । ରାମ ରାବଣ ମହାଭାରତ ଇତ୍ୟାଦିରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତିଶାଳୀ ମାତା ଯଦି ରାମାୟଣ ମହାଭାରତର ଗଳ୍ପ କହିବାକୁ ଯଦି ପୁତ୍ରକୁ ରାମଙ୍କର ପିତୃ ଭକ୍ତି, ଭ୍ରାତୃ ପ୍ରେମ ଏବଂ ଭରତଙ୍କର ଭ୍ରାତୃ ଭକ୍ତି, ଲବ କୁଶଙ୍କର ମାତୃ ଭକ୍ତି ଏବଂ କନ୍ୟାଙ୍କୁ ସୀତାଙ୍କର ପତି ଭକ୍ତି ଓ ପୁନଃ କନ୍ୟାଙ୍କ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ସତ୍ୟନିଷ୍ଠତା ଇତ୍ୟାଦି ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦିଅନ୍ତି, ତେବେ ପୁତ୍ରକନ୍ୟାର ଜୀବନ ଯେ କି ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରେ, ତାହା ଭାବିଲା ବେଳକୁ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନହୋଇପାରେ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟବାସୀ ହେଉନ୍ତୁ ବା ପ୍ରାଚ୍ୟବାସୀ ହେଉନ୍ତୁ, ଯାହାଙ୍କର ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଆଦର୍ଶ ପ୍ରତି ଶ୍ରଦ୍ଧା ନାହିଁ, ସେ ଦେବତା ନ ଦୈତ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବା ସ୍ୱକଠିନ । ସୁତରାଂ ବାଳିକାମାନେ ଯଦ୍ୱାରା ପ୍ରଥମେ ନିଜର ଦେଶୀୟ ଭାଷାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରି ଦେଶୀୟ ପୁରାଣ କାବ୍ୟ ଧର୍ମଗ୍ରନ୍ଥାଦି ପାଠ କରି ପାରନ୍ତି, ସେଥିପାଇଁ ସର୍ବାଦୌ ଯତ୍ନବାନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଇଂରାଜି ଭାଷା ବା ରାଜଭାଷାରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ମଧ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ତାହାହେଲେ ବାଳିକା ବା ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜନନୀ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଯେ ବିଷୟରେ ପ୍ରାଥମିକ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ପାରିବେ, ସ୍ୱାମୀଙ୍କର କୌଣସି ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ ବେଳେ ତାହାଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରି ପାରିବେ ଏବଂ ଇଂରାଜିରେ ଲିଖିତ ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦର ପୁସ୍ତକମାନ ଇଚ୍ଛାହେଲେ ପାଠ କରି ପାରିବେ । ଏଠାରେ ଅଳ୍ପ କୋଳାହଳ କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖାଯାଏ ଶିକ୍ଷିତା ରମଣୀ ଶାସ୍ତ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥ ସ୍ୱାମୀ ପୁତ୍ର ସେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ କେବଳ ବୁଝିତ କଲମ ବା ଉପନ୍ୟାସ ପଢ଼ିଲେ ଦେଖାଯାଏ ବଡ଼ ଭଲ ପାନ୍ତି । ଏହା ଯେ ଶିକ୍ଷାର ଦୋଷ, ତହିଁରେ ଲେଶମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବାଳିକାମାନଙ୍କୁ ଏହି ଭାବରେ ପିଲାଦିନରୁ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଦରକାର ଯଦି ତେ ସେମାନେ ବୁଝି ପାରିବେ ଯେ ସ୍ୱାମୀ ପୁତ୍ର ଏବଂ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କ ସେବା ମୁଖ୍ୟ ଏବଂ ଲେଖାପଢ଼ାଦି କରିବା ସେମାନଙ୍କର ଗୌଣ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବାଳିକାମାନେ ଯେପରି ଉପନ୍ୟାସ ପାଠରେ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇଯାନ୍ତି, ବାଳକମାନେ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସମୟରେ ଏହିପରି ଅକର୍ମଣ୍ୟ ହୋଇ ଜନ୍ମଭୂମିର ପ୍ରତି କର୍ତ୍ତବ୍ୟମାନଙ୍କର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବହେଳା ସାଧନ କରନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପନ୍ୟାସ ପାଠରେ ପୁତ୍ରକ ତଥା କନ୍ୟାଙ୍କୁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରିବା ଉଚିତ । ନିତି ଏବଂ ଧର୍ମସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ପୁସ୍ତକ ପାଠ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ଶିଖିବା ଦରକାର । ପିଲାଦିନରୁ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧି ଅନୁସାରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦିବାନାତାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ବାଳକମାନେ ସ୍ୱଭାବ ଦୃଷ୍ଟେ ପ୍ରସ୍ତାବ ପାଠ କରେ ଜନନୀରୂପେ ସେହିମାନେ ପ୍ରଥମତଃ ମାନଙ୍କର ଧର୍ମ ଏବଂ ନୀତି ବିଷୟରେ ପ୍ରଥମ ଗୁରୁରୂପ ହେବେ ।

ଉପରୋକ୍ତ ନାନାବିଧ ଶିକ୍ଷାଦାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଶିଷ୍ୟଶିଷ୍ୟାଙ୍କର ଅତି ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ଯଥା ଯେ ପତିଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଗୁରୁ, ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁର ଯେ ଗୁରୁଙ୍କର ଗୁରୁ ଏ ବିଷୟ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝାଇ ଦେଇ ବିପରୀତଭାବରେ ପତିସେବା ଏବଂ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ସେବା କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେବା ଉଚିତ । ଶ୍ୱଶୁରଘରେ ଦିଅର, ଦେଉଶୁର, ଯା, ନନ୍ଦେ, ପୁଉଗ, ଝିଅଗ, ପୁଅ, ଝିଅ ଏବଂ ଗୃହର ଗୃହିଣୀ ନେଇ ସମସ୍ତଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳାମିଶି ସମ୍ପଦ ବିପଦରେ ଅଧୀର ନ ହୋଇ ବିପରୀତ ଘରକରଣା କରିବାକୁ ହୁଏ, ସେବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ଶିକ୍ଷାଦେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ସ୍ତ୍ରୀ ଉପରେ ସମସ୍ତ ପରିବାରର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସୁତରାଂ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସହିଷ୍ଣୁତା ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ହୋଇ ବିପରୀତଭାବରେ ଗୃହିଣୀର ଦାୟିତ୍ୱ ଅନୁଭବ କରି ସ୍ୱଗାର୍ହସ୍ଥ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରିବାକୁ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାଙ୍କୁ ବିପରୀତ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ବିରାଜିତା ଥାଇ ଗୃହର ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ଏବଂ ଅଶାନ୍ତି ଦୂର କରିବାପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହେବାକୁ ହୁଏ, ବାଳିକା ମନରେ ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟର ଛାୟା ପଡ଼ିବା ଯେ ଏବେ ଏ ସମସ୍ତ କଥା ତାହା କାହାରକି କହିଦେବାକୁ ହେବ ନାହିଁ ।

ସ୍ତ୍ରୀ-ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଶାନ୍ତିବିଧାୟିନୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ବିରାଜିତ ହେବାକୁ ହେବ । ଏପରି କି ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନଲାଭ ବା ଗୋଟାଏ କଥା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଘରର ବିବାଦମାନ ଗୃହର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକେ ବିବାଦକଳହରୁ ବିରତ ହେବେ, ତାହାଙ୍କର ଚରିତ୍ରାଲୋଚନା—ପ୍ରେମାଲୋଚନା—ପଢ଼ିବାକୁ ପଢ଼ିବ ଏବଂ ଅଲୋଚିତ କରି ଶିଖିବ । ତାହାଙ୍କର ଦର୍ଶନରେ ଏବଂ ଅଧିର ବ୍ୟବହାରରେ ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଭୃତି ଗୁରୁଜନ ଚରିତ୍ରର ବିଷୟକୁ ଦୈନିକ କ୍ଷାନ୍ତ ହୁଇଯିବେ, ପୁନଃ କନ୍ୟା ପାଠାଭ୍ୟାସର ବିଷୟକୁ କିଷ୍ଟ ବୋଲି ମନେ କରିବେ ନାହିଁ, ଶାଶୁ ଶ୍ୱଶୁର ଓ ସର୍ବଦା ଅଭିନ୍ନ ଅଭ୍ୟାଗତ ଗୁରୁଜନମାନଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ ବୃଷ୍ଟି ହେଉଥିବ । ଏହାହିଁ ଶିକ୍ଷାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

କିନ୍ତୁ, ଅଧିକାଂଶ ଶିକ୍ଷାପ୍ରମୁଖ ନାରୀମାନଙ୍କର ପ୍ରାୟ ଅନେକେ ଗୃହ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ଅଶାନ୍ତିର ଦୀପ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ୧୩୨୦ ସାଲର ଚୈତ୍ର ମାସର ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟରେ ସେଉଁମାନେ ପ୍ରକାଶ କରି ପଞ୍ଚରମେଶ୍ୱରଙ୍କ "ସତ୍ୟ କମିଦାର" ଶୀର୍ଷକ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ପାଠ କରିଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ନବଶିକ୍ଷିତା ଭଗିନୀମାନଙ୍କର ଏବଂ ସେହି ଭଗିନୀଙ୍କ ପ୍ରଭାବରେ ଗୃହସ୍ଥର ଦୁରବସ୍ଥାର ଚିତ୍ର ସୁନ୍ଦରରୂପେ ଅନ୍ତରଃ କଳ୍ପନାଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ପାରୁଅଛନ୍ତି । ଯଦି କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ, ଶାନ୍ତି, ମୈତ୍ରୀ, ସହିଷ୍ଣୁତା, ବିନୟ, ଭକ୍ତି ଓ ପ୍ରୀତିର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତିରୂପେ ପରିଣତ ନ କରି ଅଶାନ୍ତି, ଅବାଧ୍ୟତା, ଅବହେଳା, ଔଦ୍ଧତ୍ୟ, ଅନାସ୍ଥାପରତା, କ୍ରୋଧ ଏବଂ ବାହ୍ୟାଡ଼ମ୍ବରପ୍ରିୟତାର ମୂର୍ତ୍ତିମତ୍ତ ବିଗ୍ରହରୂପେ ପରିଣତ କରେ ; ସେମାନଙ୍କୁ ଗୃହର ଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ପରିଣତ ନ କରି ଅଲକ୍ଷ୍ମୀରୂପେ ପରିଣତ କରେ, ତେବେ ସେପରି ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷାକୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶତ ନମସ୍କାର !! କୌଣସି କୌଣସି ଗୃହରେ ସ୍ତ୍ରୀପୁରୁଷଙ୍କର (ଉଭୟେ ହୁଏତ ବି, ଏ, ଏମ, ଏ ଉପାଧିଧାରୀ) ଇଂରାଜୀଭାଷାରେ ପରସ୍ପରଙ୍କୁ ଗାଳିମନ ଦେବାର ଶୁଣିଲେ କେଉଁ ହୃଦୟବାନ ବ୍ୟକ୍ତି ତଥା କଥିତ ସ୍ତ୍ରୀଶିକ୍ଷା ପ୍ରତି ଘୃଣା ଏବଂ ଅନାସ୍ଥାପର ନ ହେବ ? ଯାହାହେଉ ଏ କଥା ଅବଶ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ସେଉଁ ଶିକ୍ଷା ମନୁଷ୍ୟକୁ ମନୁଷ୍ୟୋଚିତ ଉଚ୍ଚ ଭାବ ସହିତ ପରିଚିତ ନ କରାଇ କେବଳ ଭାଷା ସହିତ ପରିଚିତ କରାଇଦିଏ, ସେ ଶିକ୍ଷା ଶିକ୍ଷାନାମର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେଁ ଏବଂ ବିଶେଷତଃ ନାରୀମାନଙ୍କର କୋମଳ ପ୍ରାଣକୁ ଅସାର ଭାଷାଭାର ଦ୍ୱାରା ଭାରାକ୍ରାନ୍ତ କରିବା କୌଣସି ବୁଦ୍ଧିମାନ ବ୍ୟକ୍ତିର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ଆଉ ଦୁଇ କଥା କଥାଏ କହି ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଶେଷ କରିବୁଁ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ମନେ ରଖିବାକୁ ହେବ ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭାରତବାସୀ । ସୀତା ଓ ସାବିତ୍ରୀ ଭାରତମହିଳାର ଆଦର୍ଶ । ସେଉଁ ଦିନ ସେଉଁ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଏ ଆଦର୍ଶକୁ ଭୁଲିଯାଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅନ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଉପସ୍ଥାପିତ କରିବା, ସେହିଦିନ ଦେଶର ମୃତ୍ୟୁ ଜାଣ ! ସେହିଦିନଠାରୁ ସୀତା ସାବିତ୍ରୀଙ୍କ ନାମରେ ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ବାଳିକା ବିଦ୍ୟାଳୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ନିଜସ୍ୱ ଭାବ ବାଳିକା-ହୃଦୟରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରିବ, ସେହିଦିନଠାରୁ ଭାରତାକାଶରେ ଉନ୍ନତିର ପ୍ରାଣପ୍ରଦାୟିନୀ କିରଣମାଳା ସହ ଉଦିତ ହେବେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ, ଏହି ସୀତାମାତାଙ୍କ ଦେଶରେ ପତିବ୍ରତାର ଆଦର ହେଉ, ସତୀଶ୍ରୀର ଆଦର ହେଉ ନାରୀମାନେ ନୂତନ ଭାବରେ ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ସାଧ୍ୱୀ ନାରୀମାନଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରନ୍ତୁ । ପୁରୁଷମାନେ ଏହିପରି ନାରୀମାନଙ୍କ ଚରିତ୍ରରେ ବଳି ଆପେ ଭାଗ୍ୟବାନ ହୋଇ ଅପରଙ୍କୁ ଭାଗ୍ୟବାନ କରନ୍ତୁ । ତାହାହେଲେ ଭାରତର କଲ୍ୟାଣ, ବିଶ୍ୱର କଲ୍ୟାଣ, ଭାରତର କୋଣ ଏବଂ ଭାରତେତର ଦେଶମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ କଲ୍ୟାଣ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜେନ୍ଦ୍ର ମେହେଣ୍ଡ ।

ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ନୀତି ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ପରେ)

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଦିତ ହୁଏ ବୈଦିକ ଯୁଗରେ କଣ ପରିଚାଳନାର ଚର୍ଚ୍ଚା ଥିଲା ବା ରାଜାଙ୍କର ପଦ, ପରିଚ୍ଛଦବର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ଥିଲା । ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନରେ ଥିଲା । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟର ଅଧିକାରର ବହିର୍ଭୂତ । ବ୍ରାହ୍ମଣ ବିଷୟ ଅପ୍ରାସଙ୍ଗିକ ବୋଲି ବେଦରେ ତାହାର ଆଲୋଚନା ନାହିଁ । ଯଦ୍ୟପି ବେଦ ଭାଗରେ ତତ୍ତ୍ୱବିଷୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ନାହିଁ ତଥାପି ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ଦେଖାଯାଏ ଯେ ପ୍ରାଚୀନ ଭାରତର ଅନେକ ତତ୍ତ୍ୱ ବେଦରେ ନିହିତ ଅଛି ; ବେଦରେ ଅମାତ୍ୟର କଥା, ସଭା, ସମିତି, ଓ ସଭାସଦ-ଗଣଙ୍କର କଥା, ସୈନ୍ୟ ସାମନ୍ତ କଥା, କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କର କଥା, ରାଜମାନଙ୍କର କଥା ଗ୍ରାମପାଳ ନଗରପାଳ କଥା, ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ;—

ଯାନ୍ତ୍ର ବଳେନ୍ଦ୍ରାମାବା ଭବେନ୍ଦ ।ଋ ।ଋ।ଋ।

ଯେପରି ରାଜା ଅମାତ୍ୟଙ୍କ ସହିତ ଦସ୍ତ୍ରିଯୁଗ୍ମରେ ଆରୋହଣ କରି ଗମନ କରନ୍ତି ।

(୨) ନମସ୍ତେ ସମ୍ରାଜ୍ୟଂ ସଭାପତିଭ୍ୟଶ୍ଚ ।ଋ।ଋ।ଋ। ଯଜୁ

ନମୋ ମନ୍ତ୍ରିଣେ * * * * ପତ୍ତିନାଂ ପତ୍ତ୍ୟେନମଃ

।ଋ।ଋ।ଋ। ଯଜୁର୍ବେଦ

ଏହିରୂପରେ ସଭା, ସଭାପତି, ସେନା, ସେନାପତିଙ୍କର ଉଲ୍ଲେଖ ଯଜୁର୍ବେଦରେ ଅଛି । ୨ ।

(୩) ଯେନ୍ଦ୍ରାପି ହିରଣ୍ୟଂ ବରୁଣୋ ।ବସ୍ତ୍ର ଜନିଜଂ

ଯମ ।ଋ।ଋ। ଋଗ୍ବେଦରେ । ଋଗ୍ବେଦ

ରାଜା ବରୁଣ ଶବ୍ଦ ବଳିତ ଋଗ୍ବେଦରେ ଈଶ୍ୱର ଆଚ୍ଛାଦନ କରି ଉପବେଶନ କରିଅଛନ୍ତି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଈଶ୍ୱର ଚରମାନେ ମଧ୍ୟ ଉପବେଶନ କରିଅଛନ୍ତି ।

ଏପରି ରାଜା ଗ୍ରାମମାନଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଆସନ୍ତି, ଏବଂ ଏପରି ପ୍ରଜାମାନେ ତାଙ୍କୁ ସମାଦର କରନ୍ତି, ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ବିଦାୟ ଦିଅନ୍ତି ତାହା ବୃହଦାରଣ୍ୟକରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ତଳଲିଖିତ ଏହି କେତେକ ଧାରାରୁ ତାହା ଜଣାଯିବ ।

ଯଥା ରାଜାନମାୟନ୍ତମୁଗ୍ରାଃ ପ୍ରତ୍ୟେନସଃ ସୂତଗ୍ରାମଣ୍ୟୋ ।ଲୈ ପାଳୈରୁପସଟୈଃ ପରିବୃତ୍ୟ ଅନ୍ତ୍ରମ୍ପ୍ରାଚ୍ଛ ମ୍ଭୀଭୂତ * * *

ଯଥା ରାଜାନଂ ପରିଯନ୍ତ୍ର ମୁଗ୍ରାଃ ପ୍ରତ୍ୟେନସଃ ସୂତ ଗ୍ରାମଣ୍ୟୋ ।ଏବ ସମ୍ପ୍ରୀଣ୍ଡ-(୪ର୍ଥ), ତ୍ରୟସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରାଣ୍ଡ ଯଥା;— ମହାରାଜୋ ଜନ ପଦାନ୍ ଚ୍ଛ୍ରୀହ୍ରାସ୍ତ ଜନପଦେ ଯଥା ବାମଂ ଯଥାବର୍ତ୍ତତେ । ୨ । ୧ । ୧୪ ;—

ରାଜାନୋ ନ ପ୍ରଗସ୍ତ୍ରିଃ ଋ୍ ୧-୧୬୩-୧୦

ରାଜନୀତି କ୍ଷତ୍ରୀଚଦ୍ୟାର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହେ ବୋଲି ତାହାର ସମାଲୋଚନା ବୈଦିକ ସାହିତ୍ୟରେ ନାହିଁ ତେବେ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ରାଜଧର୍ମ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ତାହାର ପ୍ରମାଣ ଉପନିଷଦରେ ଅଛି । ପଞ୍ଚଲୋମାଙ୍କ ପ୍ରତି ନାରଦ ଉକ୍ତି ପାଠ କରି ଜଣାଯାଏ ଯେ ପୂର୍ବେ ଷଡ଼ବିଦ୍ୟା ନାମରେ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ହେଉଥିଲା । ଛାନ୍ଦୋଗ୍ୟ ଉପନିଷଦରେ ନାରଦଙ୍କର ସନତ୍କୁମାରଙ୍କ ପ୍ରତି ଉକ୍ତି "ସହୋବାଚ ନାରଦୋ ।ଧୀହି ।"

Digitized by srujanika@gmail.com

ଋଗ୍‌ବେଦଂ ଯଜୁର୍ବେଦଂ ସାମବେଦମଥର୍ବଣଂ ଚତୁର୍ଥ-ମିତିହାସଂ ପୁରାଣଂ ପଞ୍ଚମଂ + + + + ବ୍ରହ୍ମବିଦ୍ୟାଂ ଭୂତବିଦ୍ୟାଂ କ୍ଷତ୍ରବିଦ୍ୟାଂ ନକ୍ଷତ୍ରବିଦ୍ୟାଂ—ନାରଦ ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୋଚ୍ଚାରକ ଥିଲେ;—ବାଣଭଟ୍ଟ କାଦମ୍ବରୀରେ ସ୍ପଷ୍ଟ କେଉଁଅଛନ୍ତି—ନାରଦାଦ୍ୟମେବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମାନ-ବଧର୍ମଂ ।

ଋଗ୍‌ବେଦରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୁରୁ, ତୁର୍ବସ, ଯଦୁ, ଅନୁଦ୍ରୁହ୍ୟ ନାମରେ ୪ଟି ପ୍ରଧାନ ଜାତି ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ । ଏହି ୪ ଜାତି ଛଡ଼ା ଅଉ ମଧ୍ୟ ଭିନ୍ନଜାତିମାନେ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଥିବାର କଥା ମଧ୍ୟ ଋଗ୍-ବେଦରେ ମିଳେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିରେ ଜଣେ ଜଣେ ରାଜା ଥିଲେ, ଉକ୍ତ ନରପତିମାନେ ସ୍ୱୟଂ ସେନାପତିରୂପରେ ସଂଗ୍ରାମ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସଂଗ୍ରାମ କରୁଥିଲେ । ଉପରୋକ୍ତ ପ୍ରଧାନ ୪ ଜାତିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଗୁରୁଜାତି ଅନ୍ୟ ୬ ଜାତିସ୍ଥ ଲୋକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯୋଗଦେଇ ଜଣ ୧୦ ଣ ରାଜାଙ୍କ ସେନାପତିତ୍ୱରେ ତୃତ୍ସୁରାଜା ସୁଦାସଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପ୍ରରୁଣ୍ଣି ନଦୀ କୂଳରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ ଉକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧରେ ସୁଦାସ ଜୟୀ ହୋଇଥିଲେ । ଇଏ ଜଣେ ଧନୀ ଓ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ରାଜା ଥିବାର ଋଗ୍‌ବେଦରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଏହିପରି ଅନେକ ରାଜାଙ୍କର ନାମ ଋଗ୍‌ବେଦରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ । ରାଜ୍ୟ, ଯୁଦ୍ଧକାର୍ଯ୍ୟ ଓ ପ୍ରଜାପାଳନ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟରେ ଋଗ୍‌ବେଦରେ ପ୍ରମାଣ ମିଳିଲା ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରଣାଳୀର ଏହି ଅଭାସ ଦେଇ ଅନ୍ୟ ଯୁଗର ମତିର ତୋଳନା କରିବା । ଜେତେକ ଜଣ ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ସମଷ୍ଟି ଜନ ଓ ଜେତେଗୁଡ଼ିଏ ଜନ ମିଳି ଗ୍ରାମ ନାମ ଧାରଣ କରିଥିଲା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶତ୍ରୁରୁ ରକ୍ଷା ଓ ଯୁଦ୍ଧାର୍ଥେ ମନୁଷ୍ୟ ସଙ୍ଗଠିତ ହେବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । ଶତ୍ରୁର ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷାପାଇବା କ୍ରମରେ ଉଚ୍ଚସ୍ଥାନରେ ପୁର ନିର୍ମାଣ କରାହେଉଥିଲା ଏହି ପୁରରେ ରାଜା ଥିଲେ । ରାଜ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଜାପାଳନ କରି ରାଜାଙ୍କର ଏକ ଲକ୍ଷ୍ୟ ଥିଲା, ରାଜା ହେଉଛନ୍ତି ନ ହେଲେ, ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀ ସମିତି ଦ୍ୱାରା ନିୟମିତ ହେଉଥିଲା ।

ଏଥିରେ ଜଣାଯାଏ ରାଜାନ ଓ ରାଜାଙ୍କର କେତୁପରି କ୍ଷମତାରେ ଅଧିକାରୀ ହୁଅନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଉପରୋକ୍ତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଏବଂ ବୈଶ୍ୟ ଅଭାବହେଲେ ଗୁଣବାନ୍ ଶୂଦ୍ର ମଧ୍ୟ ରାଜା ହୋଇ ପାରେ କାରଣ ଗୁଣବାନ୍ ଶୂଦ୍ର ଯେଉଁଜଣେ ରାଜା ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ମହାଭାରତରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି;—

ଶୂଦ୍ରଃ ପୈଳବଦୋ ନାମ ସହସ୍ରାଣାଂ ଶତଂ ଦଦୌ
ଔତ୍ତାନପାଦେନ ଧାନେନ ଦକ୍ଷିଣାମିତ୍ତ ନଃ ଶ୍ରୁତଂ;—

ସୁଦାସ ଶୂଦ୍ରଥିଲେ ବୋଲି କେତେକ ଲୋକ କହନ୍ତି କିନ୍ତୁ ପ୍ରମାଣ ଅଭାବରୁ ସେ ବିଷୟରେ କିଛି କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ଦାସୀ ପୁତ୍ର ଥିଲେ, ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ ନାଟକରେ ବିଶାଖଦତ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଚନ୍ଦ୍ରଗୁପ୍ତ ବୃଷଳ ନାମରେ ଅଭିହିତ ।

ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଜୀବିତ ଥିଲାବେଳେ ଦେଶ ପିତାମହ ରାଜ୍ୟ ଦସ୍ୟୁ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ, କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ଅକ୍ଷମ ହେଲେ ଏବଂ ଲୋକମାନେ ଅଶ୍ରଦ୍ଧାଳୁ ଓ ପରଦାରରତ ହେଲେ ଯଦ୍ୟପି ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର ଧର୍ମାନୁସାରେ ଦଣ୍ଡ ଧାରଣପୂର୍ବକ ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କଠାରୁ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷାକରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୁଅନ୍ତି ତାହାହେଲେ ତାହାଙ୍କୁ ସେ ବିଷୟରେ ଅନୁମୋଦନ ବା ନିବାରଣ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଭୀଷ୍ମ ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଉକ୍ତି ଶୁଣି କହିଲେ ଯେ ଯେ ଲୋକ-ମାନଙ୍କ ପେଦସାରରୁ ପରିତ୍ରାଣ କରନ୍ତି ସେ ଶୂଦ୍ର ହୁଅନ୍ତୁ ବା ଅନ୍ୟକୌଣସି ବର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତୁ ତାହାଙ୍କୁ ଅବଶ୍ୟ ସମ୍ମାନ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ଯଥା;—ଅଭିଷ୍ଟୁତେ ଦସ୍ୟୁବଳେ.....ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ଯଦିବା ବୈଶ୍ୟ; ଶୂଦ୍ରୋ ବା ରାଜପୁତ୍ରମଃ ଦସ୍ୟୁହେତ୍ୟ ପ୍ରାରିଷ୍ଟେ ବର୍ତ୍ତଂ ଧର୍ମେଣ ଧରିଷ୍ୟନ୍ + + +

ପୁନଶ୍ଚ;—ଅପାରେ ଯୋ ଭବେଦ୍ ପରମପ୍ଲବେ ସ୍ଥୋଲ୍ଲବୋ ଭବେତ୍ ଶୂଦ୍ରୋ ଯଦି ବାଽପ୍ୟନ୍ୟଃ ସର୍ବଥା ମାନମର୍ହତି

ଶ୍ରୀଧରଙ୍କ ଉକ୍ତି;—

ବ୍ରାହ୍ମଣୋ ମୁଖତୋ ମୁଖ୍ୟୋ ବ୍ରହ୍ମଣୋ ରାଜପୁତ୍ରମଃ
ବାହୁଭ୍ୟାଂ କ୍ଷତ୍ରିୟ ସୃଷ୍ଟଃ ଉରୁଭ୍ୟାଂ ବୈଶ୍ୟ ଏବଚ
ବ୍ରହ୍ମାଦ୍ୟ ପଦ୍ମଦର୍ଯ୍ୟାଥ ଶ୍ରୟାଣାଂ ଭବତେର୍ଣ୍ଣବ
ବର୍ଣ୍ଣ ଚତୁର୍ଥ ସମ୍ଭୂତଃ ପଦ୍ଭ୍ୟାଂ ଶୂଦ୍ରୋ ଭବନ୍ନିତିଃ

ହେ ରାଜପୁତ୍ରମ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବାହୁରୁ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଉରୁରୁ ବୈଶ୍ୟ ଏବଂ ଉପରୋକ୍ତ ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର ସେବା କରିବାକୁ ବ୍ରହ୍ମାଙ୍କ ପାଦଦେଶରୁ ଶୂଦ୍ର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମହାଭାରତରେ ଯେ ଏ ବର୍ଣ୍ଣବିଭାଗ କେବଳ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ ତାହା ନୁହେଁ ଯଜୁର୍ବେଦରେ ଏ ବର୍ଣ୍ଣବିଭାଗର କଥା ଲେଖା ଅଛି ; ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ଆମ୍ଭେମାନେ ଋଗ୍‌ବେଦରେ ମଧ୍ୟ ଚାରିବର୍ଣ୍ଣର କଥା ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ । ୧୦ମ ମଣ୍ଡଳ ୯୦ ସୂକ୍ତରେ ଏହା ଦେଖ ;—ଏହି ସୂକ୍ତଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମନ୍ତ୍ର ; "ସହସ୍ରଶୀର୍ଷା ପୁରୁଷ" * * * ପ୍ରଥମ ମଣ୍ଡଳରେ ମଧ୍ୟ ଏକ ସ୍ଥଳରେ * ବର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ଲିଖିତ ଅଛି ।

ଯ ଏକଶ୍ଚର୍ଷଣୀନାଂ ବସୂନାମିରଜ୍ୟତି ।

ଇନ୍ଦ୍ର ପଞ୍ଚକ୍ଷିତୀନାଂ

ଏହି ପଞ୍ଚକ୍ଷିତିର ଅର୍ଥ, ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର ଓ ନିଷାଦ ।

ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବର୍ଣ୍ଣର ଲୋକ ଏହି ଅର୍ଥରେ କେବଳ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଋଗ୍‌ବେଦର ସାର ଦ୍ୱିତୀୟ ମଣ୍ଡଳଠାରୁ ସପ୍ତମଣ୍ଡଳର ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉପରେ ପ୍ରଥମ, ଅଷ୍ଟମ, ନବମ, ଦଶମ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି ; ଏହା ପ୍ରକୃତରେ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ଯେ ୨-୭ ମଣ୍ଡଳର ରଚନା ପରେ ଉପରୋକ୍ତ ମୂଳମଣ୍ଡଳ ସାର ଋଗ୍‌ବେଦ ସଙ୍ଗରେ ଯୁକ୍ତ ହୋଇଅଛି ଏ ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ଚିନ୍ତା ଏ ସ୍ଥଳେ ଯୁକ୍ତିସଙ୍ଗତ ନୁହେଁ । ମନୁଷ୍ୟମାନେ ସାଧାରଣତଃ ବିଶ ନାମରେ ଋଗ୍‌ବେଦରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ଅଗ୍ନିମଗ୍ନିଂ ହବାମହେ ସଦା ହବଂତ ବିଶ୍ପତିଂ

ହବ୍ୟ ବାହଂ ପୁରୁପ୍ରିୟଂ ;—

ଏହିପରି ସର୍ବତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି । ବ୍ରହ୍ମନ୍ ଦେବ ପ୍ରବେହିତ ଅର୍ଥରେ ୪୮ ବାର ପ୍ରୟୋଗ ହୋଇଅଛି । ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତିମାନେ ଦାସ ବା ଦସ୍ୟୁ ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଉଥିଲେ ।

ପେଚେନ ମା ବିଶ୍ୱା ବ୍ୟଚନା କୃତାନି

ଯ ଦାସ ବର୍ଣ୍ଣ ମଧରଂ ଗୁହାକଃ ।

ଏହି ବର୍ଣ୍ଣ ଇନ୍ଦ୍ର ସତ୍ତାର ଅନ୍ତର୍ଗତ । "ଇନ୍ଦ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଭୀଷ୍ଟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ଯେ ଇନ୍ଦ୍ର ଏହି ଚଞ୍ଚଳ ପୃଥିବୀକୁ ସ୍ଥିର କରିଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଯେ ଜାତ ଜାତ ଦାସମାନଙ୍କୁ ଗୁହାବାସୀ କରିଛି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତି ଓ ପରେ ଆର୍ଯ୍ୟ ଜାତି ଶୂଦ୍ର ନାମରେ ଅଭିହିତ ହେଲେ । ପ୍ରବେହିତାଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ଯୁଦ୍ଧାଦିରେ କ୍ଷତ୍ରିୟ, କୃଷି ଓ ମେଷପାଳାଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ବୈଶ୍ୟ, ଓ ସେବା କାର୍ଯ୍ୟରେ ଶୂଦ୍ର ବୁଝିବାକୁ ଓ କାର୍ଯ୍ୟସମ୍ପାଦନହେତୁ ଏବଂ ଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନାର ଆବଶ୍ୟକତାହେତୁ ନିଯୁକ୍ତ ହେବା ସମ୍ଭବପର ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଯେତେବେଳେ ଦେଶରେ ମହାନ ବିପଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ଲୋକମାନେ ଭୟରେ ଏଣେ ତେଣେ ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ସେହି ସମୟରେ ଭଗବାନ, ରୁଦ୍ର, ବାୟୁ, ଯମ, ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଅଗ୍ନି, ବରୁଣ, ଚନ୍ଦ୍ର, କୁବେର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କଠାରୁ ସାର ଅଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ରାଜା ସୃଷ୍ଟି କଲେ ।

ଅରାଜକେ ହି ସର୍ବସ୍ମିନ୍ ସର୍ବତୋ ବିଦ୍ରୁତେ ଭୟାତ୍

ରକ୍ଷାର୍ଥ ମସ୍ୟ ସର୍ବସ୍ୟ ରାଜାନମସୃଜତ୍ ପ୍ରଭୁଃ

ଇନ୍ଦ୍ରାନିଳ ଯମାର୍କାଣାମଗ୍ନେଶ୍ଚ ବରୁଣସ୍ୟଚ

ଚନ୍ଦ୍ର ବିତ୍ତେଶୟୋଶ୍ଚାପି ମାତ୍ରା ନିର୍ହୃତ୍ୟ ଶାଶ୍ୱତୀଃ ।

ଇନ୍ଦ୍ର ତପସ୍ୟାବଳରେ ଯେପରି ସ୍ଥାବର ଜଙ୍ଗମର ରାଜା ଓ ଭୋକ୍ତାତ୍ମା ରାଜା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ସମସ୍ତ ଜୀବର ରାଜା ଓ ଭୋକ୍ତାତ୍ମା । ବାୟୁ ଗନ୍ଧର ପ୍ରେରକ, ରାଜା ସତ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ଓ ନିବର୍ତ୍ତକ, ରାଜା ମୃତ୍ୟୁଙ୍କ ପରି ଧର୍ମର ରକ୍ଷାକାରୀ ଓ ଅଧର୍ମର ନାଶକାରୀ ; ରାଜା ଯମ ସଦୃଶ ପୁଣ୍ୟ ଦଣ୍ଡକ, ଅଗ୍ନି ତୁଲ୍ୟ ଯେ ଶୁଚି ଏବଂ ଭୋକ୍ତାତ୍ମା ; ବରୁଣ ଜଳ ଦାନରେ ରାଜା ଧନ ଦାନରେ ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା କରନ୍ତି ; ରାଜା ଯେପରି ଲୋକର ମନକୁ ପ୍ରସନ୍ନ କରେ ରାଜା ସେହିପରି ନିଜ ଚରିତ୍ର ଗୁଣରେ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତ ହରଣ କରନ୍ତି ; କୁବେରଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ରାଜା କୋଷ ବର୍ଦ୍ଧକ ;—ରାଜାଙ୍କୁ ମନୁଷ୍ୟ କହିଲେ ଅବମାନନା କରା ହୁଏ, ରାଜା ନରରୂପଧାରୀ ଦେବତା ।

ନ ହି ରାଜ୍ଞ ଅବମନ୍ତବ୍ୟଃ ମନୁଷ୍ୟ ଇତି ଭୂମିପଃ

ମହତୀ ଦେବତା ହ୍ୟେଷା ନରରୂପେଣ ତିଷ୍ଠତି ।

ମନୁ ୭ ଅ । ୫ ।

ରାଜା କାଳର କାରଣ ;—ରାଜା ସତ୍ୟ ତ୍ରେତା ଦ୍ୱାପର ଓ କଳିଯୁଗର କାରଣ ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ରାଜା ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଅନୁସାରେ ସୁଷ୍ଠୁରୂପେ ରାଜ୍ୟ ପାଳନ କରନ୍ତି ସେତେବେଳେ ସତ୍ୟଯୁଗ ନାମରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠକାଳ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ଏହି ଯୁଗରେ ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣେ ଅନ୍ତଃକରଣ ଧର୍ମ ଚିନ୍ତାରେ ଆସକ୍ତ ଥାଏ । ଏହି କାଳରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧର୍ମର କେବଳ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ହୋଇଥାଏ ସେତେବେଳେ ଚାରି ଚାରିଖାଦି ଦଣ୍ଡନୀତିର ଚାରିପାଦ ଗ୍ରହଣ କରି ରାଜ୍ୟ ମାନଙ୍କ ଚରନ୍ତି ସେ କାଳକୁ ସତ୍ୟଯୁଗ କୁହାଯାଏ। ପାଞ୍ଚଟି ଏବଂ ପାଦ ମାତ୍ର ଏହି ଯୁଗରେ ସମ୍ଭାବିତ ହୁଏ। ଯେତେବେଳେ ରାଜା ଦଣ୍ଡନୀତିର ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ପରିତ୍ୟାଗ-ପୂର୍ବକ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ ଗ୍ରହଣ କରି ପ୍ରଜା ପାଳନ କରନ୍ତି ସେ କାଳ ତ୍ରେତାଯୁଗ ନାମରେ ଅଭିହିତ। ଅଧର୍ମର ବୃଦ୍ଧିପାଦ ଯେତେବେଳେ ଭୂମଣ୍ଡଳରେ ସମ୍ଭାବିତ ହୁଏ। ଯେ ସମୟରେ ନରପତି ତିନି ଅଂଶ ବା ଏକବାରେ ଦଣ୍ଡନୀତି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ବିଧପ୍ରକାର କଷ୍ଟ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତି ସେହି କାଳକୁ କଳିଯୁଗ କୁହାଯାଏ।

"କାଳୋ ବା କାରଣଂ ରାଜ୍ଞୋ ରାଜା ବା କାଳ କାରଣଂ
ଇତି ବା ସଂଶୟୋ ମାତ୍ରୁ ରାଜା କାଳସ୍ୟ କାରଣଂ"।

ପୂର୍ବକାଳରେ ଭାରତର ରାଜସିଂହାସନରେ ମୂର୍ଖ ରାଜାର ସ୍ଥାନ ନ ଥିଲା, ଯଦି ଥିଲା ତାହାର ପରିଣାମ ଅତିଶୟ ଭୟଙ୍କର ପୂର୍ବ ରାଜାମାନେ ସ୍ୱମଣ୍ଡିତ ଥିଲେ। ଅନୁଷ୍ଠିତ, ବିଦ୍ୟାବାର୍ତ୍ତା, ଦଣ୍ଡନୀତିରେ ବ୍ୟୁତ୍ପତ୍ତି ଲାଭ କରିଥିବା ରାଜାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ଶାସନରେ ଶାସିତ ହେଉଥିଲା ;—

ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ ତ୍ରୟୀ ବାର୍ତ୍ତା ଦଣ୍ଡନୀତିଶ୍ଚ ଶାଶ୍ୱତୀ
ବିଦ୍ୟାଶ୍ଚତସ୍ରଃ ଏତାସ୍ତୁ ବିଦ୍ୟାଃ ଏତେ ନୃପତି ସଦା।

ଆନ୍ୱୀକ୍ଷିକୀ ;—ତର୍କ ଶାସ୍ତ୍ର ଓ ବେଦାନ୍ତରେ ଅନୁଶୀଳନ ହୁଏ ଏବଂ ଅନୁଶୀଳନ ହେବେ ହର୍ଷ ଶୋକରେ ଲୋକେ ସମ୍ବର ଧାରଣ କରନ୍ତି।

ତ୍ରୟୀ ବେଦ ପାଠରେ ଲୋକର ଧର୍ମ ଓ ଅଧର୍ମ ଜ୍ଞାନ ହୁଏ। କାମ ଓ ଅକାମ ମଧ୍ୟ ଜାଣିପାରେ।

ବାର୍ତ୍ତା ;—ସୁଧାଦ୍ରବ୍ୟଦାନ, କୃଷି, ବାଣିଜ୍ୟ, ଗୋରକ୍ଷାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟକ ବିଦ୍ୟାର ବାର୍ତ୍ତାରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୁଏ। ଏହା ପାଠ କରେ ଅର୍ଥ ଓ ଅନର୍ଥ ବିଷୟକ ଜ୍ଞାନ ଜନ୍ମ ହୁଏ।

(କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମୀ ମହାନ୍ତି।

ଧର୍ମ୍ମବଳ।

(୨)

ମହାଶୟ, ଆପଣଙ୍କ ବାରମ୍ବାର ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ ଧର୍ମ୍ମବଳ ପ୍ରବନ୍ଧର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଂଶଟି ଲେଖନ୍ତୁ। ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେହରୁ ଶୀର୍ଣ୍ଣକାୟ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ଲେଖି ମୁଁ ବଡ଼ ଧୃଷ୍ଟତା କରିଅଛି। ଏତେ ଧର୍ମ୍ମପର ଜଟିଳ ବିଷୟ ଦୁଇଅକ୍ଷରେ ଅଛି ବୋଲି ସନ୍ଦେହ; ଦ୍ୱିତୀୟତଃ ଦେଶର ମୋର ସ୍ୱଦ୍ ଚରିତ୍ରଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଯାହାର ଏ ଧର୍ମ୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ବା ଧର୍ମ୍ମବିଷୟ ଧ ଅକ୍ଷର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅଜଣା ସେ ଉତ୍କଳର ବିଦ୍ୱଜ୍ଜନମଣ୍ଡଳୀ ଓ ପଣ୍ଡିତମଣ୍ଡଳୀଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଏତାଦୃଶ ଜଟିଳ ବିଷୟର ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିବାକୁ ଯିବା ଅର୍ଥ କେବଳ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହେବାର ହେତୁ; ଏ ଭୂଲିଗୋଟି ବିଷୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ମତେ ଆଜି ଏ ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ବେଶିଦୂର ନ ଲେଖି ବରଂ ତ୍ୟଜ ହେବାପାଇଁ ବାରମ୍ବାର ଆବେଦନ କରିଛି ତ୍ରୟ ସତ୍ତ୍ୱେ ମୁଁ ଲେଖିଲି ଧରିବାଠାରୁ ମୋର ଦୁରାଗ୍ରହପରିତା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେ। ଅଛି ଗୋଟିଏ କଥା ଦେଶର ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତବର୍ଷରେ ଯେତେପ୍ରକାର ଧର୍ମ୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଅଛି ଏବଂ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଭାରତବାସୀମାନେ ଯେତେଦୂର ଆଲୋଚନା କରି ପାରି ଅଛନ୍ତି ମୁଁ ତାହାରୁ ଯେ ବହୁ ଅଧିକ ଲେଖି ପାରିବି ଏ ଭରସା ଆଦୌ ମୋର ନାହିଁ ତେବେ ବୃଥା ବାଳ ଖେଳନ କରି ପାଠକମାନଙ୍କର ବିରକ୍ତି ଜନ୍ମାଇବା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ହେବ ପାରିବାର ମୋର ଆଶା ନାହିଁ। ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ଆପଣ ଅବଶ୍ୟ ନୂତନତ୍ୱ ବହୁ ପାଇବେ ନାହିଁ। ଯାହା ଏହି ଲେଖିବ ତାହା ପୂର୍ବମହିମାନଙ୍କ ମତର ପୁନରାବୃତ୍ତି ମାତ୍ର। ପୁନରାବୃତ୍ତିର ଅବଶ୍ୟ ଉପକାରିତା ଅଛି। ବିଷୟ ଏତ ହୋଇପାରେ ମାତ୍ର ସେହି ବିଷୟଟି ଯଦି ଉତ୍ତମ ବିଷୟ ହୁଏ ତେବେ ତାହା ଯେତେପ୍ରକାର ଉପକାରେ, ଦେଶରେ ହେଉ ବା ପରିବାରରେ ହେଉ ଲୋକ ଶିକ୍ଷାର୍ଥେ ଲୋକମାନଙ୍କ ସମକ୍ଷରେ ଆଣିତ କରାଯାଏ ତାହାହିତ ଲୋକମାନଙ୍କର ପ୍ରଭୂତ ଉପକାର ହୁଏ। ପୁନଃ ପୁନଃ ପ୍ରବଣ ପାଠ ବା ପ୍ରବଣ ଶ୍ରବଣର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାହା ଅଟେ। ଏହି ହେତୁ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମୁଁ ଯାହା ଦୁଇଚାରି କଥା ପାଠ ବା ଶ୍ରବଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏବେ ଦ୍ୱାରା ମୋ ମନରେ ଯେ ଭାବଟି ଜାଗିଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ସର୍ବ ସମକ୍ଷରେ ଆଚାର କରିବାଟା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ମନେ କରୁଅଛି । ମୋର ମତ ଭ୍ରମମୂଳକ ବୋଲିପାରେ ମାତ୍ର ଆଲୋଚନା ମୋ ମତ ଦେଖି ଯଦି ଭବିଷ୍ୟରେ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି ତହିଁରୁ ମଧ୍ୟ ସମାଜର ପ୍ରଭୂତ ଲାଭ ହେବ । ଏହିମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ସମାଜରେ ଯେପରି ଧର୍ମ୍ମଭାବର କ୍ରମେ ହ୍ରାସ ହେବାର ଦେଖା ଯାଉଅଛି ତଦାନୀଂ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଲୋଚନା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

(୧) ପ୍ରଥମ ପ୍ରଶ୍ନ ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ ଯେ ଧର୍ମ୍ମ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ କଣ ? ଧର୍ମ୍ମ ଶବ୍ଦଟି ଧୃ ଧାତୁରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି । ଧୃ ଧାତୁ ଅର୍ଥ ଧାରଣ କରିବା ଅର୍ଥାତ୍ "ଧରତି ଲୋକାନ୍ ଧ୍ରିୟତେ ପ୍ରଜା ଯୋଗ୍ୟାଭିରିତି" । ସଂସ୍କୃତଭାଷାରେ କହିବାକୁ ହେଲେ ଯଦ୍ୱାରା ବା ଯେଉଁ କର୍ମ୍ମଦ୍ୱାରା ଲୋକ ରକ୍ଷା, ସୃଷ୍ଟି ରକ୍ଷା ଓ ଅଗ୍ର ରକ୍ଷା ହୁଏ ତାହାହିଁ ଧର୍ମ୍ମ । ଅତଏବ ଆପଣମାନେ ଦେଖିବେ ଯେ ଧର୍ମ୍ମ କହିଲେ ତଦ୍ୱାରା କର୍ମ୍ମର ଅନୁଭୂତ ହୁଏ ଏବଂ କର୍ମ୍ମ କହିଲେ ତଦ୍ୱାରା ଧର୍ମ୍ମର ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ମୁଁ ପୂର୍ବେ କହିଅଛି ଯେ ସମସ୍ତ ସତ୍‌କର୍ମ୍ମ ଧର୍ମ୍ମର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଏବଂ ସମସ୍ତ ସତ୍‌କର୍ମ୍ମର ସମଷ୍ଟିହିଁ ଧର୍ମ୍ମ । ସୁତରାଂ ଧର୍ମ୍ମ କର୍ମ୍ମଠାରୁ ପୃଥକ ନୁହେ ବରଂ କର୍ମ୍ମ ଉପରେ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଜୀବନ କର୍ମ୍ମମୟ । ଜୀବନ ଯେଉଁଠାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଧର୍ମ୍ମ ମଧ୍ୟ ସେହିଠାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ । ଜୀବନ ସହିତ ଧର୍ମ୍ମର ନିତ୍ୟ ବା ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଏକ ବଳା ଅପରର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅସମ୍ଭବ । ଜଳ ଓ ମୀନ ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ସମ୍ବନ୍ଧ ଜୀବନ ଓ ଧର୍ମ୍ମ ମଧ୍ୟରେ ତଦ୍ରୂପ ସମ୍ବନ୍ଧ । ଅତଏବ ଉପରେ ଧର୍ମ୍ମର ଯେଉଁ ସଜ୍ଞା କରାଗଲା ତାହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ କୌଣସି ସାର୍ବଜନୀନ ସଜ୍ଞା କରାଯାଇ ପାରିବାର ସମ୍ଭବ ବୋଧ ହେଉ ନାହିଁ ।

ଅବଶ୍ୟ ଧର୍ମ୍ମ କଣ ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଭାରତବର୍ଷର ନାନା ମହର୍ଷିମାନଙ୍କର ନାନାପ୍ରକାର ମତ ଦେଖାଯାଏ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ୍ମ ଶବ୍ଦର ନାନାପ୍ରକାର ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ଯୁଧିଷ୍ଠିର ସମସ୍ତ ଆଲୋଚନା କରି କହିଥିଲେ ଯେ "ନାନା ମୁନିନାଂ ମତଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନା, ମହାଜନୋ ଯେନ ଗତଃ ସଃ ପନ୍ଥାଃ" । ଇଉରୋପୀୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଧର୍ମ୍ମକୁ "Religion" ଅଖ୍ୟା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଶବ୍ଦଟି ଲାଟିନ "Religio" ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ମିସିରେଙ୍କ ମତରେ Religion ଶବ୍ଦ Religare ଶବ୍ଦରୁ ଉତ୍ପତ୍ତି । Religio ର ମୌଳିକ ଅର୍ଥ ଚିନ୍ତା କରିବା, ବିବେଚନା କରିବା, ଏବଂ Religare ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ବନ୍ଧନ କରିବା, ଧରି ରଖିବା ଇତ୍ୟାଦି । ଜର୍ମ୍ମାନୀର ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଦାର୍ଶନିକ କାଣ୍ଟଙ୍କ ମତରେ Religion ଅର୍ଥ morality ଅର୍ଥାତ୍ ନୀତି । ପଣ୍ଡିତ ଫିଚିଙ୍କ ମତରେ Religion ଅର୍ଥ ଜ୍ଞାନ । ପଣ୍ଡିତ ମ୍ଲେଚରଙ୍କ ମତରେ Religion ଅର୍ଥ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅର୍ଥାତ୍ କୌଣସି ବସ୍ତୁ ଉପରେ ନିର୍ଭରିପରାୟଣତାମୂଳକ ଅନୁଭୂତିହିଁ ଧର୍ମ୍ମ । ପଣ୍ଡିତ ହିଗେଲଙ୍କ ମତରେ Religion ଅର୍ଥ ସ୍ୱାଧୀନତା । ଫରାସୀଦେଶୀୟ ପଣ୍ଡିତ କୋମଟଙ୍କ ମତରେ Religion ଅର୍ଥ ଲୋକାନୁରାଗ । ଜର୍ମ୍ମାନୀର ପଣ୍ଡିତ ଫିଉସ୍ବାଚଙ୍କ କହନ୍ତି ଧର୍ମ୍ମ ଅର୍ଥ ଅଗ୍ର ପ୍ରୀତି । ପଣ୍ଡିତ ମାକ୍ସମୁଲାର କହନ୍ତି, ଧର୍ମ୍ମ ଶବ୍ଦର ଅର୍ଥ ନିଶ୍ଚୟ କରିବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ । ପାଠକମହାଶୟ ଦେଖନ୍ତୁ ଯେ ବିଷୟର ସଜ୍ଞା ନାନାଦେଶୀୟ ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ମତରେ ନାନାପ୍ରକାର ସେ ବିଷୟଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମାଲୋଚନାର ଦୁରୂହ ବ୍ୟାପାର । ଆପଣମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଦେଶର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ମତ ଦେଖନ୍ତୁ ତାହାର ମତ ସହିତ ତାହାର ମତର ଐକ୍ୟ ନାହିଁ । ଜଣେ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କର୍ମ୍ମକୁ ଯେବେ ଧର୍ମ୍ମ ବୋଲି କହନ୍ତି ଆଉ ଜଣେ ପଣ୍ଡିତ ଠିକ ସେହି କର୍ମ୍ମଟିକୁ ଅଧର୍ମ୍ମ ଅଖ୍ୟା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଆପଣମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ ତାହାର ମତରେ ଅହିଂସା ପରମୋଧର୍ମ୍ମଃ । ମାତ୍ର ସାଧୁମାନେ ଧର୍ମ୍ମବିଶ୍ୱାସରେ ବିଶ୍ୱାସବାନ୍ ହୋଇ ବଳୀ ଦିଅନ୍ତି ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ପଶୁହିଂସା କରନ୍ତି । ପୁନଶ୍ଚ ଅହିଂସା ପରମୋଧର୍ମ୍ମଃ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଘୋର ଜଙ୍ଗଲ ମଧ୍ୟରେ ଚାଲା ସମୟରେ ଯଦି କୌଣସି ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁ ଆପଣାକୁ ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ଆସେ ତେବେ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର୍ଥେ ସେ ଜନ୍ତୁକୁ ବଧ କରିବା ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ୍ମ । ସୁତରାଂ ଆମ୍ଭମାନେ ବାଧ୍ୟତଃ ଦେଖୁଅଛୁ ଯେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା, ସୃଷ୍ଟିରକ୍ଷା ବା ସମାଜରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ଗୁରୁ ବିରୋଧ ଭାବର ଭିତ୍ତି ଅବଶ୍ୟକତା ଅଛି । ଦୁଷ୍ଟର ଦମନ ଏବଂ ଶିଷ୍ଟର ପାଳନାର୍ଥେ ବଳିଦାନ ମଧ୍ୟ ଏ ସଂସାରରେ ଚିରମ୍ବାର ଅବଶ୍ୟ ହେଉଥିବାର ଶାସ୍ତ୍ର କହୁଅଛି ଏବଂ ଗୀତାରେ ଭଗବାନ ସ୍ୱୟଂ କହି ଅଛନ୍ତି ଯେ "ଧର୍ମ୍ମ ସଂସ୍ଥାପନାର୍ଥାୟ ସମ୍ଭବାମି ଯୁଗେ ଯୁଗେ" । ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଓ

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଜୀବନରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉ ଅଛି ଯେ ଲୋକ ରକ୍ଷାର୍ଥ ସେମାନେ ଭୁଲ୍ ବିରୋଧଭାବମୂଳକ କାର୍ଯ୍ୟମାନ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହିଂସା ଓ ଅହିଂସା ଭୁଲିଭାବର ସାମ୍ପ୍ରତିକ ଧର୍ମରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଛି । ଗୀତାରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ ଅଜିତାତ୍ମାମାନଙ୍କୁ ବିନାଶ କରିବା ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ଧର୍ମ । ଅତଏବ ସ୍ଥୂଳ ବିଶେଷରେ ହିଂସା ଧର୍ମ ଏବଂ ସ୍ଥୂଳ ବିଶେଷରେ ଅହିଂସା ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ । ଧର୍ମସାଧନ, ଧର୍ମପାଳନ ବା ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ କୌଣସି କର୍ମ କରେ, ତାହାର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ସେ ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ବିଶ୍ୱାସହିଁ ମୂଳ । ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲୋକର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିଶ୍ଚୟ ବିଫଳ ହେବ ଯେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ନାହିଁ କେ ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟ, କି ଦେଶହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମସ୍ତ ମୂଳରେ ବିଶ୍ୱାସ ଥିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ବିଶ୍ୱାସ ଥରେ ବିଚଳିତ ହେଲେ ଅଜ୍ଞ ଲୋକକୁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ କରାଯାଇ ପାରିବ ନାହିଁ ବା ସେ ସ୍ୱୟଂ ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ଯାଇ ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱାସହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି, ସ୍ନେହ, ମମତା, ତନ୍ମୟତା ଜାତ କରାଏ । ବିଶ୍ୱାସହିଁ ଲୋକକୁ କୌଣସି ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପାଗଳ କରାଇ ଦିଏ । ଏହା ନୂତନ କଥା ନୁହେ । ଧର୍ମ ରାଜ୍ୟରେ କିମ୍ବା ସମାଜ ରାଜ୍ୟରେ କିମ୍ବା ବିଶ୍ୱାସହିଁ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଅଛି । ସୁତରାଂ ବିଶ୍ୱାସର ଧର୍ମର ମୂଳଭିତ୍ତି ସ୍ୱରୂପ ।

ଧର୍ମର ସଂଜ୍ଞା ଉପରେ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରି ଯାଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖାଯାଉ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ କଣ ? ମନୁ କହିଛନ୍ତି "ଧୃତିଃ କ୍ଷମା ଦମୋଽସ୍ତେୟଂ ଶୌଚମିନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହଃ । ଧୀର୍ବିଦ୍ୟା ସତ୍ୟମକ୍ରୋଧ ଦଶକଂ ଧର୍ମ ଲକ୍ଷଣଂ ।" ଧୃତି ଅର୍ଥାତ୍ ସନ୍ତୋଷ ୨ କ୍ଷମା ଅର୍ଥାତ୍ ଶତ୍ରୁ ପ୍ରତି ଅପକାରର ପ୍ରତ୍ୟପକାର ନ କରିବା ୩ ଦମ ଅର୍ଥାତ୍ ଇଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ମନର ଅବିକାର ୪ ଅସ୍ତେୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଅନ୍ୟାୟ ପୂର୍ବକ ପରଧନ ହରଣ ନ କରିବା ୫ ଶୌଚ ଅର୍ଥାତ୍ ଦେହଶୁଦ୍ଧି ୬ ଧୀ ଅର୍ଥାତ୍ ଜ୍ଞାନ ୭ ବିଦ୍ୟା ୮ ସତ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ କହିବା ୯ ଅକ୍ରୋଧ ୧୦ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନିଗ୍ରହ ବା ସଂଯମ । ମନୁ ସଂହିତା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପୁରାଣାଦିଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରେ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମର ଲକ୍ଷଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ହୋଇଅଛି । ବେଦ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଭୁଲ ଏବଂ ଲକ୍ଷଣ ଭେଦ ବା ଭିନ୍ନ ଦେଖାଯାଏ । ତାହାହେଉ ସ୍ଥୂଳତଃ ଧର୍ମ ଲକ୍ଷଣମାନ କୁହାଗଲା । ଏ ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ଚରିତ୍ର କର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ ସାଧନ ବୋଲି କୁହାଯାଏ । ସ୍ଥଳବିଶେଷ ଦେବତା, ଧର୍ମ ବେଦ ଅଧାରରେ ବିଚାରମାନ କରନ୍ତି ତାହା ମଧ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଅଛି ଯଥା ;—ବୈଷ୍ଣବ, ଯତି, ବ୍ରହ୍ମଚାରୀ ପତିବ୍ରତା ନାରୀ, ପ୍ରାଜ୍ଞବ୍ୟକ୍ତି, ବାଳକ ସ୍ତ୍ରୀବାଳକ ଭିକ୍ଷୁ, ଧର୍ମଶୀଳ ନୃପ, ସତ୍ୟବ୍ରତି ଦରିଦ୍ର, ସତ୍‌ସଂସଗସ୍ଥିତ ଦ୍ୱିଜ ସେବ ଶୂଦ୍ର ଓ ବେଦାଦି ଅଧ୍ୟୟନ ଯେଉଁଥିବା ସ୍ଥାନ, ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଭଗବାନଙ୍କର ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ ହୁଏ, ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଯଜ୍ଞ କର୍ମ ସମାହିତ ହୁଏ । ଇତ୍ୟାଦି ।

ଧର୍ମର ଅଗ୍ରଣୀ ସ୍ଥାନ—ବ୍ୟଭିଚାରିଣୀ ସ୍ତ୍ରୀ ଓ ତାହାର ପୁତ୍ର, ନରହତ୍ୟାକାରୀ ଓ ତାହାର ପୁତ୍ର, ମିତ, ମୂର୍ଖ, ଖଳ, ନରଧାମ, ଗୁରୁ ଦେବତା ଓ ପ୍ରଜାପାଳ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିମାନଙ୍କ ଧନାପହାରୀ, ଧୂର୍ତ୍ତ, ଚୋର, ଅସତ୍ ନର ପ୍ରଭୃତି । ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଲଜ୍ଜା, ଧୃତି, ପୁଷ୍ଟି, ବୁଦ୍ଧି, ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଶ୍ରେୟ, ମେଧା ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମ ବିଂଶକ ବୋଲି କଥିତ ହୋଇଅଛି । ଅତଏବ ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଗଲା ଯେ ଧର୍ମ କଣ ଏବଂ ଅଧର୍ମ କଣ । ସ୍ଥୂଳତଃ କହିବାକୁ ଗଲେ ସମସ୍ତ ସତ୍‌କର୍ମମାନହିଁ ଧର୍ମ ଏବଂ ଅସତ୍‌କର୍ମମାନହିଁ ଅଧର୍ମ । ଯେଉଁ କର୍ମଦ୍ୱାରା ପରର ଅନିଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ ମାତ୍ର ନିଜର, ନିଜ ପରିବାରର, ନିଜ ସମାଜର, ନିଜ ଜାତିର, ନିଜ ଦେଶର ତଥା ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ମାନଙ୍କର କଲ୍ୟାଣ ସାଧନ ହୁଏ, ନିଜର ଚିତ୍ତ ନିର୍ମଳ, ନିରହଂକାରୀ ବା ନିଷ୍କାମ ହୁଏ ତାହାକୁହିଁ ଧର୍ମ କୁହାଯାଏ । ଉପରେ ଧର୍ମର ଯେ ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷଣ ଓ ଅଧିକାର ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଗଲା ତହିଁରୁ ଏହି ଭାବଟି ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତିୟମାନ ହେଲା ଏବଂ ଏହାର ବିପରୀତ କର୍ମମାନହିଁ ଅଧର୍ମ । ସୁତରାଂ ଅବଶ୍ୟ ଭାବରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ସମସ୍ତ ସତ୍‌କର୍ମ ଦ୍ୱାରା ଧର୍ମର ଅନୁକୂଳ ଏବଂ ଧର୍ମ ଦ୍ୱାରା ସତ୍‌କର୍ମର ଅନୁକୂଳ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ଧର୍ମ ଭାବେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଫଳ ଲାଭକରି ଏବଂ ଅଧର୍ମ ଭାବେ ନିକୃଷ୍ଟ ଫଳ ଭୋଗ ତାହା ମଧ୍ୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ସ୍ଥଳେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ।

---

* ୬ ଏହି ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଣୀତ ଶ୍ରୁତିସ୍ମୃତ୍ୟାଦିରେ ବିଚାର କରିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ହେବାକୁ ଅନୁସନ୍ଧେୟ । ମୁ ଶଂ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧର୍ମ୍ମର ଫଳ ସ୍ୱର୍ଗଲାଭ ଏବଂ ମୋକ୍ଷ ପ୍ରାପ୍ତି । ଅଧର୍ମ୍ମର ଫଳ ନରକ ଭୋଗ । ସକାମ କର୍ମ୍ମ କଲେ ଜନ୍ମାନ୍ତର କଷ୍ଟରୁ ମୁକ୍ତି ହୁଏ ନାହିଁ ମାତ୍ର ନିଷ୍କାମ କର୍ମ୍ମକରେ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ ହୁଏ । ଏହା ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ କାରଣ "ଯାଦୃଶି ଭାବନା ଯସ୍ୟ ସିଦ୍ଧି ର୍ଭବତି ତାଦୃଶି" ଯେ ଯେପରି ଭାବେ ଯେ ଯେପରି ଫଳ କାମନା କରି କର୍ମ୍ମକରେ ସେ ତଦନୁରୂପ ଫଳ ପାଏ । ଯେ କୌଣସି ଫଳାଫଳର ଆଶା ନ ରଖି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନରେ କର୍ମ୍ମ କରେ ତାହାର ବାସନା ଲୋପ ହୋଇଯାଏ ଏବଂ ସେ ମରଣାନ୍ତେ ପରମାତ୍ମାଙ୍କଠାରେ ଲୀନ ହୁଏ ଓ ତାହାର ଆଉ ପୁନର୍ଜନ୍ମ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏ ଅବଶ୍ୟ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଷୟ ଏ ସ୍ଥାନରେ ଏହାର ବିଶଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟା ସମ୍ଭବପର ନୁହେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପରେ ଧର୍ମ୍ମର ଯେ ସମସ୍ତ ଲକ୍ଷଣ କୁହାଗଲା ସେଥିରୁ ଧର୍ମ୍ମ କଣ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝି ପାରିବେ । ସତ୍‌କର୍ମ୍ମ କରିବା, ସତ୍‌କଥା କହିବା, ସଦାଳାପ କରିବା, ସତ୍‌କଥା ଶ୍ରବଣ କରିବା, ସଦାଚାରରେ ରହିବା, ସତ୍‌ଖାଦ୍ୟ ଖାଇବା, ସତ୍ ସଂସର୍ଗ କରିବାହିଁ ଧର୍ମ୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ବା ଧର୍ମ୍ମ ସାଧନର ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ପନ୍ଥା । ଏ ସମସ୍ତର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ମନକୁ ସତ୍‌ମାର୍ଗରେ ପରିଚାଳନ କରାଇବା । ମନହିଁ ସମସ୍ତ ସୁଖ ଦୁଃଖର କର୍ତ୍ତା, ଧର୍ମ୍ମ ଅଧର୍ମ୍ମର କର୍ତ୍ତା । ମନ ସ୍ୱାଭାବିକ ବଡ଼ ଚଞ୍ଚଳ, କେତେବେଳେ କେଉଁଠାକୁ ଚାଲିଯାଏ ତାହାର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ । ମନର ସଂଯମ ଲାଗି ତାହାକୁ ସର୍ବଦା ସତ୍ ସଂସର୍ଗରେ ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଖାଦ୍ୟ, ପେୟ, ଲେହ୍ୟ, ଚର୍ବ୍ୟ, ଚୋଷ୍ୟ, ପୋଷାକ, ପରିଚ୍ଛଦ, ସ୍ନାନ, ଶୟନ, ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ଧର୍ମ୍ମର ସମ୍ବନ୍ଧ ଲଗାଇ ତାହାର ନିୟମମାନ ବିଧିବଦ୍ଧ କରିଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତ ନିୟମମାନ ଆମୂଳ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ କଣ ଜଣାଯାଏ ? ସମସ୍ତ ନିୟମର ମୂଳରେ ସେହି ଏକ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେପରି ଲୋକମାନଙ୍କୁ କୌଣସିପ୍ରକାର ଅସଦ୍‌ଭାବ ସ୍ପର୍ଶ ନ କରିବ, ସର୍ବଦା ଲୋକ ମନରେ ଯେପରି ଧର୍ମ୍ମଭାବ ଜାଗରୂକ ରହିବ ଏବଂ ଜୀବନର ସକଳପ୍ରକାର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଯେପରି ସେ ଧର୍ମ୍ମଭାବ ପରିଦର୍ଶନ କରିବ । ମନକୁ ଧର୍ମ୍ମଭାବ ସହିତ ସନ୍ତତ ବାନ୍ଧି ରଖିବାହିଁ ଏ ସମସ୍ତର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ମନ ଯେପରି ସନ୍ତତ ପବିତ୍ର ରହିବ, ଶରୀର ଯେପରି ସନ୍ତତ ପବିତ୍ର ରହିବ, ହୃଦୟରେ ଯେପରି ସନ୍ତତ ସତ୍‌ଚିନ୍ତା, ଜାଗରୂକ ରହିବ ତହିଁ ନିମନ୍ତେ ଏ ସମସ୍ତ କର୍ମ୍ମକାଣ୍ଡର ସୃଷ୍ଟି । କଥା ଅଛି "ସ୍ୱାର୍ଗିକା ଦୋଷ-ଗୁଣାର୍ଦ୍ଧିନ୍ତି" ଅର୍ଥାତ୍ ମନ ଯେପରି ସ୍ୱଭାବରେ ରହେ ସେହିପରି ଦୋଷ ବା ଗୁଣ ଗ୍ରହଣ କରେ; ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ । ଧର୍ମ୍ମ ବିଶ୍ୱାସରେ ଲୋକ ଯେଉଁ ଯେଉଁ କର୍ମ୍ମ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ କରେ ଧର୍ମ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲେ ସେପରି ଆଗ୍ରହ ସହିତ କରନ୍ତା ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁମହର୍ଷିମାନେ ଅଧର୍ମ୍ମ ଦଣ୍ଡକୁ ଯେପରି ବିକଟଭାବରେ ଚିତ୍ରିତ କରିଅଛନ୍ତି ତାହାର ଦୃଶ୍ୟ ଦୂରେ ଥାଉ ଶ୍ରବଣ ମାତ୍ରେହିଁ ଲୋକ ଦୁଇଟା ଗୋଟାଏ ଧର୍ମ୍ମ କର୍ମ୍ମ ନ କରି ରହି ପାରିବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟର ମନ ଯେପରି ଚଞ୍ଚଳ, ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି କ୍ଷଣସ୍ଥାୟୀ ପାପକର୍ମ୍ମ ପଥରେ ସନ୍ତତ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଳାୟିତ ଦୂରଦର୍ଶୀ ଋଷିମାନେ ଧର୍ମ୍ମଙ୍କ ପ୍ରଚାରାର୍ଥେ ନାନାପ୍ରକାର ପନ୍ଥା ଉଦ୍ଭାବନ କରି ନ ଥିଲେ ମନୁଷ୍ୟର ଗତିଗୋଳ ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଧର୍ମ୍ମ ଡୋରିଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଜୀବନ ସହିତ ଆବଦ୍ଧ କରି ଯାଇଅଛି । ଆଜିକାଲି ନବ୍ୟ-ଶିକ୍ଷିତଯୁବକମାନଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରମାନ କୁସଂସ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁକ୍ତି ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ନୁହେଁ । ଏହି କାରଣରୁ ସେମାନେ ନିଜ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତି ଅଯଥା ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥାନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖିଲେ ଜଣାଯିବ ଯେ ଏପରି ଧାରଣା ନିତାନ୍ତ ଭ୍ରମମୂଳକ । ଏପରି ଯେଉଁମାନେ ତର୍କ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କୁ ମୁଁ ଏତିକି ପ୍ରାର୍ଥନା କରେଁ ଯେ ସେମାନେ ଉଚିତ ଯାହା ଅଛି ସେଗୁଡ଼ିକ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ପଢନ୍ତୁ, ଉଦାରଭାବରେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ, ଗଭୀର ଗବେଷଣାଦ୍ୱାରା ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ, ସେମାନେ ନିଶ୍ଚୟ ବୁଝିପାରିବେ ଯେ ସନାତନ ଧର୍ମ୍ମ ପରି ପ୍ରଶସ୍ତ, ଉଦାର, ସାର୍ବଜନୀନ ଧର୍ମ୍ମ ଆଉ ପୃଥିବୀରେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଧର୍ମ୍ମର ନିୟମାବଳୀ ସନାତନ ଧର୍ମ୍ମରେ ଉଚ୍ଚ ଲଭ୍ୟରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । କେଉଁ ଜାତି ବୈଜ୍ଞାନିକ କେଉଁ ଜାତି ନୈତିକ ଯୁକ୍ତି କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସତ୍‌କର୍ମ୍ମ କରିବାକୁ କହୁଅଛି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସତ୍‌କର୍ମ୍ମ କରିବାକୁ କହୁ ଅଛି, ମାତ୍ର ହିନ୍ଦୁ ସମସ୍ତପ୍ରକାର ସତ୍‌କର୍ମ୍ମମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ୍ମ ସହିତ ଆବଦ୍ଧ ରଖିଅଛି । ଇଂରେଜମାନେ କହନ୍ତି Be neat and clean ଏହାର ଧର୍ମ୍ମ ସହିତ କିଛି ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ମାତ୍ର ଏହା

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବିଜ୍ଞାନ ନିୟମ, ଏ ନିୟମଟି ପ୍ରତିପାଳନ ନ କଲେ ଶରୀରରେ ନାନାପ୍ରକାର ରୋଗ ଜାତ ହେବ । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ କଣ କହନ୍ତି ? ଶୌଚ ଧର୍ମ୍ମର ଗୋଟିଏ ଲକ୍ଷଣ । ସୁବ୍ୟବସ୍ଥିତ ନ ହେଲେ ପାପ ପ୍ରବେଶ କରିବ ମାପର ଫଳ ଦୁଃଖ । ସୁତରାଂ ଉଦରସ୍ଥ ମଳରେ କର୍ମ୍ମର ଫଳ ମମାନ କିନ୍ତୁ ଶରୀର ଭାବଗର୍ଭକ । ଧର୍ମ୍ମ କହିଲେ ମନରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ଉଚ୍ଚ, ଉଦାର, ସ୍ୱର୍ଗ ପବିତ୍ର ଭାବ ମନରେ ଜାଗରିତ ହୁଏ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟବିଜ୍ଞାନ କହିଲେ ମନରେ ସେପରି ସରସ ଭାବ ଜାତ ନ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଶୁଷ୍କଭାବ ଜାତ ହୁଏ । ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଧର୍ମ୍ମପ୍ରାଣ ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ଯଦ୍ୱାରା ଶରୀରର, ଅମ୍ବାର, ସମାଜର, ଜାତିର ବା ଦେଶର କଲ୍ୟାଣ ସାଧିତ ହେବ ତାକୁ ଧର୍ମ୍ମ ଆଖ୍ୟା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଯେଉଁ ଜଡ଼ପଦାର୍ଥ ବା ଉଦ୍ଭିଦ ବା ପଶୁ ପକ୍ଷୀଠାରୁ ମନୁଷ୍ୟର କୌଣସି ମଙ୍ଗଳ ଲାଭ ହୋଇପାରେ ତାହାକୁ ପୂଜା କରିବା ତାହାର ସଂସର୍ଗ ଲାଭ କରିବା ପ୍ରଭୃତିକୁ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ୍ମର ଆବାସ ସ୍ଥାନ ବୋଲି ସ୍ଥିର କରି ଦେଇଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଆପଣମାନେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଧର୍ମ୍ମୋପଦେଶକୁ ଉଦାର ଚିତ୍ତରେ ସମାଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯିବ ତାହା ବୈଜ୍ଞାନିକ ଯୁକ୍ତି ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ଆଉ ଧର୍ମ୍ମ ସହିତ ସମ୍ପୃକ୍ତ ଅଛି । କେବଳ କୁସଂସ୍କାର କହି ହସି ଉଡ଼ାଇ ଦେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ୺ ଋଷିପ୍ରାଣ ମଧୁସୂଦନ ଅବଶ୍ୟ ଅଧୁନିକ ଇଂରେଜି ପଢ଼ୁଆ ପଣ୍ଡିତ ; ସେ କହିଯାଇ ଅଛନ୍ତି "କୁସଂସ୍କାରରେ ମଧ୍ୟ ସତ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି" । ଏହାହିଁ ମୋର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିଶ୍ୱାସ । ଆମ୍ଭେମାନେ ନିତାନ୍ତ ଅଜ୍ଞ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ, ଆମ୍ଭେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ପ୍ରଣାଳୀରେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କରୁଅଛୁଁ ତଦ୍ୱାରା ପଶ୍ଚିମାଚାର ପଣ୍ଡିତଙ୍କ ସଂଖ୍ୟାକ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଅଛି, ସ୍ୱତଃ ବିପରି ନିଜ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତି, ନିଜ ଧର୍ମ୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରତି, ନିଜର ଭାଷା ପ୍ରତି ଗୋଟିଏ ଅନାସ୍ଥା ଜାତି ହେଉଅଛି । ଏହା ବିଚାର କମ ଯରତାପର ବିଷୟ । ଦେଶୀୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ହିନ୍ଦୁ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କରୁ ସାର ଗ୍ରହଣ କରି କ୍ରମେ ଲିଖିତ ପଥାରୂଢ଼ ହେଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ପରସ୍ପର ସ୍ୱଜ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସବାନ୍ ହୋଇ ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଠିକ ସେହି ସମୟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଅଛୁଁ ଯେ ଆମ୍ଭ ଶାସ୍ତ୍ରଗୁଡ଼ାକ କୁସଂସ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ ଏଗୁଡ଼ାକୁ ଭଗ୍ନୋପଯୋଗରକୁ ପଠାଇ ଦିଅ । ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତି ବା ଅବନତି ପାଠକମାନେ ବିଚାର କରିବେ । ଅବଶ୍ୟ କାଳର ପରିବର୍ତ୍ତନ ହୋଇଅଛି । ପୂର୍ବକାଳର ନୈଷ୍ଠିକ୍ୟ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରେ ନାହିଁ । ଧର୍ମ୍ମଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ନୈଷ୍ଠିକ ହୋଇ କର୍ମ୍ମାନୁଷ୍ଠାନ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସୁଯୋଗ ସୁବିଧା ହେଉ ନାହିଁ । ଆଜି କାଲି ହା ଅନ୍ନ ହା ଅନ୍ନ ହୋଇ ସକାଳୁ ସନ୍ଧ୍ୟା-ବେଳଯାଏ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜୀବିକାନ୍ୱେଷଣ ବ୍ୟସ୍ତ ପରର ଗୁଳାମ ହୋଇ ମୁଣ୍ଡ ଝାଳ ତୁଣ୍ଡରେ ପୁରାଇ ଦିଅଇସା ଅଣି ଉଦର ପୂରଣ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭମାନେ ସର୍ବଦା ବ୍ୟସ୍ତ । ପେଟଜ୍ୱାଳା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ୍ମ କର୍ମ୍ମରୁ ସ୍ୱତଃ ବିମୁଖ କରାଇ ଦେଉଅଛି । ଚଳେ ବଳେ କୌଶଳେ ଜିପ୍ରକାର କେଉଁଠାରୁ ଗୁରୁମେର ଅଣି କୁଟୁମ୍ବ ପୋଷିବା ଏହି ଚିନ୍ତା ସନ୍ତତ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଜଡ଼ୀଭୂତ କରି ରଖିଅଛି । ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଚାକିରି କରି ପଇସା ରୋଜଗାର କରିବା ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । "ଜ୍ଞାନାର୍ଥେ ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ" ଏ ଭାବ ଏକାବେଳକେ ଲୋପ ହୋଇଅଛି ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଏବମ୍ବିଧ ଅବସ୍ଥାପନ୍ନ ହେଲେ ଲୋକର ସ୍ୱାଭାବିକ ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି ମାନ କେବଳ ଅର୍ଥ ଉପାର୍ଜ୍ଜନ ଦିଗରେ ଧାବିତ ହେବାହିଁ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଇଂରେଜ ରାଜତ୍ୱରେ ଚାରିଅକ୍ଷର ଇଂରେଜି ନ ପଢ଼ିଲେ ଅଳ୍ପ ଦିଅଇସା ଉପାର୍ଜ୍ଜନ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ବା ରାଜଦ୍ୱାରେ ସମ୍ମାନ ଲାଭ କରିବା ଅସମ୍ଭବ । ସୁତରାଂ ନିଜ ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କ ପ୍ରତି କ୍ରମେ ଅନାସ୍ଥା ଜାତ ହେଉଅଛି ; ଏବଂ କୁସଂସ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି ତ୍ୟାଗ କରାଯାଉ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହା ବୋଲି ଯେ ନିଜ ଧର୍ମ୍ମକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାଟା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏହା ମୁଁ କହି ନ ପାରେ । ଦେଶ କାଳପାତ୍ର ବିବେଚନାରେ ଯେପରି କରିପାରିବା ତେପରି କରିବା ସର୍ବଥା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନଦ୍ୱାରା ଫଳ କଣ ହେବ ? ଶେଷରେ ସତ୍ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଗୁଡ଼ିକ ମନରୁ ଲୋପ ହୋଇ କେବଳ ପୈଶାଚିକ ବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ମନୋରାଜ୍ୟରେ ଅଧିକାର କରିବ, କ୍ରମେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଲୋପ ହେବ । ଧର୍ମ୍ମହୀନ ମନୁଷ୍ୟକୁ ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟ କୁହାଯାଇ ନ ପାରେ । ଧର୍ମ୍ମକୁ ପୃଥକ କରିଦେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଓ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ ମଧ୍ୟରେ କିଛିମାତ୍ର ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପ୍ରକୃତ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ଲାଭ କରିବାକୁ ହେଲେ ଜମ୍ମ ପୂର୍ବରୁ ମନୁଷ୍ୟ ହେବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଧର୍ମ୍ମ ରକ୍ଷା କରିବା ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ସର୍ବଥା କାମ୍ୟ । ଦିନେ ଭାରତ ଏହି ଧର୍ମ୍ମ ବଳେ ହିଁ ବଳୀୟାନ ହୋଇ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ସଭ୍ୟଜାତି-ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଶୀର୍ଷ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲା ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତରେ ଯଦି କିଛି ବିଶେଷତ୍ୱ ଥାଏ ତାହାହିଁ ଧର୍ମ୍ମ ଏବଂ ଭାରତର ଉନ୍ନତି କରିବାକୁ ହେଲେ ଅମ୍ମମାନଙ୍କୁ ଧର୍ମ୍ମ ରକ୍ଷାକରିବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯାହା ଦେଖାଯାଏ ଧର୍ମ୍ମପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥାହେତୁ ନାନାପ୍ରକାର ଅସଦାଚରଣ ଏବଂ ଗର୍ହିତକାର୍ଯ୍ୟମାନ ସମାଜରେ କ୍ରମେ ପ୍ରବେଶ ଲାଭ କରୁଅଛି । ଯେତେକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବୋଧଥିଲା ଯେ ମଦ୍ୟପାନ ପାପ, ମଦ୍ୟ ପାନ କଲେ ଈଶ୍ୱର ମାରି ହୋଇଯିବ, ମଦ୍ୟ ପାନ କଲେ ଜାତି ଯିବ ସେତେଦିନ ଅବଶ୍ୟ ମଦ୍ୟର ପ୍ରଭାବ କୌଣସି ଲୋକକୁ ସହଜରେ ବଶୀଭୂତ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲା । ଏବେ ମଦ୍ୟପାନ ଯାହିଁକି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅସଦାଚରଣଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ସେହିକଥା ମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ସେହି ଭାବ ମନରୁ ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ବିଶ୍ୱାସ ହେଲା ଯେ ଏପ୍ରକାର ବିଧି କୁସଂସ୍କାରପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଯେତେ-ବେଳେ ଅନ୍ୟ ବିଦେଶୀୟ, ଜାତିମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଖି ମଦ୍ୟର ଅଣିବାର୍ଯ୍ୟ ଶକ୍ତି ଧର୍ମ୍ମବିଶ୍ୱାସବିହୀନ ମନ ଉପରେ କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର କଲା ତେବେଳେ ମଦ୍ୟ ସ୍ରୋତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବେଗରେ ଦେଶ ପ୍ଲାବିତ କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । କ୍ରମେ ସେ ସ୍ରୋତ ପ୍ରବଳ ହୋଇ କେତେ ଲୋକଙ୍କୁ ଉଡ଼ାଇ ନେଇ ରସାତଳରେ ମାଡ଼ିଦେଇ ସେମାଙ୍କର ସର୍ବନାଶ କରିଅଛି ତାହାର ଉଦାହରଣ ବେଶି ଦୂରଯାଇ ଖୋଜିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । ଆପଣମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଦ୍ୟ ବିକ୍ରିର ହିସାବ ଦେଖିଲେ ସହଜରେ ବୁଝିପାରିବେ । ଏବେ ଦେଖନ୍ତୁ ମଦ୍ୟର ସର୍ବନାଶିନୀ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ଅନୁଭବ କରି ବିଲାତବାସୀମାନେ "*Temperance Society*" ମଦ୍ୟପାନ ନିବାରଣୀ ସଭା ସ୍ଥାପନ କରୁଅଛନ୍ତି ଏବଂ ସେଠିକାର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ଚକ୍ଷୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଉନ୍ମୀଳନ ହୋଇ ନାହିଁ ଏବଂ ଆଉ କେତେ କାଳପରେ ହେବ ତାହା ଜଣାଯାଉ ନାହିଁ । ମଦ୍ୟପାନ ଯେ ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ନୂତନ ଆଲୋକପ୍ରାପ୍ତ ଏବଂ ସଭ୍ୟ ଜାତିମାନେ ଏହା ବୁଝିପାରି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ବୁଝିପାରି ତାହାର ନିବାରଣର ଉପାୟ ଉଦ୍ଭାବନ କରୁଅଛନ୍ତି । ତନ୍ତୁ, ହିନ୍ଦୁ ମହର୍ଷିମାନେ କଣ କରିଥିଲେ ? କେବଳ ଧର୍ମ୍ମଦ୍ୱାରା ଦେଇ ଏପ୍ରକାର ଅନିଷ୍ଟକାରୀ ପଦାର୍ଥକୁ ସମାଜରୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିଥିଲେ ଏବଂ ଅଦ୍ୟାବଧି ମଧ୍ୟ ସେହି ବିଶ୍ୱାସ ଅନେକାଂ-ଶରେ ବିତାଡ଼ିତ କରି ରଖିଅଛି; ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁରା ମଦ୍ୟ ପାନ ପାପ ବୋଲି ଅନେକ ଲୋକ ତାହାଠାରୁ ଦୂରରେ ରହି ପାରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏ ବିଶ୍ୱାସ ଶିଥିଳ ହେଉଥିବାର କ୍ରମେ ଦେଖାଯାଏ କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ଏକାବେଳକେ ଶିଥିଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବ ସେତେବେଳେ ବିଲାତପରି ସଭାସମିତି କରିବାକୁ ପଡ଼ିବ ତ ନାହିଁ ଏହା ପାଠକେ ସହଜରେ ବୁଝିପାରିବେ । ସୁତରାଂ ଏହି ଗୋଟିକ ଉଦାହରଣରୁ ଆପଣମାନେ ଦେଖିବେ ଯେ ଧର୍ମ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ରକ୍ଷା ଅମ୍ମମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ମଙ୍ଗଳଜନକ ବି ତ୍ୟାଗ କରିବା ଅମ୍ମମାନଙ୍କ ପକ୍ଷେ ମଙ୍ଗଳଜନକ । ମୁଁ ଏସମ୍ବନ୍ଧେ ବିଶେଷ ଲେଖି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ବିରକ୍ତ କରିବ ନାହିଁ । ଧର୍ମ୍ମବଳରେ ବଳୀୟାନ୍ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । କବି ୺ ରାଧାନାଥ କହିଛନ୍ତି ।

"ଧର୍ମ୍ମ ଏକା ସିନା ମହତପଣିଆ,
ଆଉ ସବୁକଥା ଅତେଇ ଦିନିଆ ।

ମୁଁ ଉପରେ କହିଅଛି ଯେ କାଳାନୁସାରେ ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେତୁ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନରେ ବ୍ୟାଘାତ ଜନ୍ମିଅଛି । ଏ କଥା ମଧ୍ୟ ପୂର୍ବ ମହର୍ଷିମାନେ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ତଦନୁଯାୟୀ ଧର୍ମ୍ମର ବିଭାଗ କରିଥିଲେ । ବର୍ଣ୍ଣାଶ୍ରମ ଧର୍ମ୍ମର ସୃଷ୍ଟି ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କରାଯାଇ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ଯେଉଁ ଦିଗରୁ ଦେଖନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ଯେପରି କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାର ସତ୍‌କର୍ମ୍ମ କରିବାର ସୁବିଧା ସୁଯୋ-ଗ ପାଇବ ତହିଁ ନିମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ ପନ୍ଥାର ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ସମସ୍ତ ପନ୍ଥାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକ ଏଥିରେ ଦ୍ୱିରୁକ୍ତି ନାହିଁ । ପୃଥିବୀର ଯେ କୌଣସି ଜାତିର ଇତିହାସ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତି ସତ୍‌କର୍ମ୍ମର ଆରାଧନା କରେ, ସଦ୍‌ଗୁଣର ଆଦର କରେ, ସିଦ୍ଧିସ୍ଥାନ ଭିନ୍ନ ଅଛି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ । କେହି ବା ଧର୍ମ୍ମବିଶ୍ୱାସରେ ବିଶ୍ୱାସବାନ୍, କେହି ବା ନୀତିବିଶ୍ୱାସରେ ବିଶ୍ୱାସବାନ୍, କେହି ବା ଚିତ୍ତ ଶ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭୁଲି ନ ସୁଲି କେବଳ କାର୍ଯ୍ୟର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ହେତୁ ସତ୍ ବସ୍ତୁର ଆରାଧନା, ସତ୍ କଥା ଶ୍ରବଣ, ସଦନୁଷ୍ଠାନ, ସତ୍ କର୍ମ୍ମ କରିବାରେ ବିମୁଖ ନୁହେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମେଘ, କୁଜ୍ଝଟିକା, ତାଳର, ବରଫ ପ୍ରଭୃତି ନାନା ଆକାର ପ୍ରକାର ଦେଖୁଅଛୁ । କିନ୍ତୁ ଜଳରୁ ସମସ୍ତେ ଜାତ, ସେହିପରି ଧର୍ମ୍ମର ନାନାପ୍ରକାର ପନ୍ଥା ଥାଇପାରେ କିନ୍ତୁ ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକ । ଅତଏବ ଧର୍ମ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେତେହିଁ ଦୃଢ଼ିଭୂତ ହୋଇ କ୍ରମେ ପରିପୁଷ୍ଟ ଓ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ ସେତେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ । ଧର୍ମ୍ମବିଶ୍ୱାସ ଥିଲେ ମନରେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ । ଜାତୀୟ ଜୀବନ ବା ଜାତୀୟ ଭାବ ମୂଳରେ ଏହି ଧର୍ମ୍ମହିଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛି । ଧର୍ମ୍ମବିଶ୍ୱାସ ବ୍ୟତିରେକେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ପରିବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନ, ଜାତୀୟ ଜୀବନ ବୋଲି ହାହାକାର ପଡ଼ିଅଛି କିନ୍ତୁ ମୂଳେ ଧର୍ମ୍ମବିଶ୍ୱାସ ନ ଥିଲେ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଜାଗରଣ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅତଏବ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତି ଅସ୍ଥା ରଖିବା ସର୍ବୋ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କାମ୍ୟମୂଳ୍ୟ ।

ପୁନଶ୍ଚ ଆଉ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନ ମନେ ହୁଏ, ଉପରେ ଧର୍ମ୍ମର ସଜ୍ଞା, ଧର୍ମ୍ମର ଲକ୍ଷଣ ଆଧାର ପ୍ରଭୃତି ଯାହା ଉଲ୍ଲେଖ କରାଗଲା ସେଥିରୁ ଜଣାଗଲା ଯେ ସତ୍ କର୍ମ୍ମ କରିବାହିଁ ଧର୍ମ୍ମ । ଏଥିରେ କାହାର ଦ୍ୱିମତ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଧର୍ମ୍ମରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରୟୋଜନ କଣ ? ଈଶ୍ୱରପୂଜାର ଆବଶ୍ୟକତା କଣ ? ଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଆଲୋଚନା ପର ପ୍ରବନ୍ଧରେ କରାଯିବ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗେନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ।

ବାଳିଜାଣ୍ଡ ।

"ଭଲକର ନାଆ ବୁହାରେ ନାଉରି,
ଝିଅକୁ ମାଗୁଛି ଭାର ;
ଗଡ଼ରେ ସଉଏ ଗୃହିଁ ବସିଥିବେ,
ଝିଅ ଯିବ ଶାଶୁଘର ।"
ଭଲକର ନାଆ ବୋହୁଛି ନାଉରି,
ଚଳେଇ ଦିଅନ୍ତୁ ଠିଆ ।
ମାମୁ—ଭଣଜାର କୁଣରୁ ଆସେ ଲୋ
ସୁଲ୍ଲ ସୁଲ୍ଲ ବୋହୁ ବାଆ ।
ଦିନ ଦଶଘଡ଼ି ହେଲାଣି ତ ଆସି,
ଗଣ୍ଡ ମାରେ ଗୃଇଁ ଗୃଇଁ ;
ସାତକୋଶ ବାଟ ଯିବାକୁ ଅଛି ଲୋ
ବେଳତ ପାଇବ ନାହିଁ ।
ନାଉରି ବାପୁଡ଼ା କାତ ମାରୁଅଛି,
ଅନନ୍ଦେ ଗାଉଛି ଗୀତ ;
ନାଆ ଉଡ଼ିଯାଏ ପବନ ପର ଲୋ,
ଜଣା ନ ପଡ଼ଇ ବାଟ ।
ମାଆ ଭଉଣୀଙ୍କୁ, ସାଥି ସଙ୍ଗାତଙ୍କୁ
ଝିଅ ଅବିଅଛି ଗଡ଼ ;
ନାଆରେ ବସି ସେ ଭାଙ୍କର କଥା ଲୋ
ନିରନ୍ତରେ ହୁଏ ଭାଳ ।
ମାଆ ଭଉଣୀଏ, ସାଥି ସଙ୍ଗାତେ ସେ
ରହିଲେ ଦୂରରେ ଜାହିଁ ;
ପରତେ ନୋହୁଛି ଆଉ ବି ସତେ ଲୋ
ଦେଖିବ ଥରେ ସେ ଯାଇ ।
ନାଆ ଚାଲିଅଛି ପବନ ସମାନ,
ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ନ ହୁଏ ଅସ୍ଥ ;
ଛୋ ଯେତେ ଭାର ବଣ ପାହାଡ଼ ଲୋ
ଦେଖନ୍ତା ଟିକିଏ ଝିଅ ।
ନାଆ ଆସି ହେଲା ଦଣ୍ଡକ ଭିତରେ
ଚଢ଼େଇ-ହଗା ପାଖରେ ;
ଘଣ୍ଟିଲା ଆଉ ନ ଦିଶେ ଏବେ ଲୋ,
ଲୁଚିଗଲା କେତେ ଦୂରେ ।
ଗୃହିଁ ଗୃହିଁ ହେଲେ ପହଞ୍ଚିଲା ନାଆ
ମଝି ଚଳିବାରେ ଅସି ;
ଝିଅର ଅଖିରୁ ଝରଇ ଲୁହ ଲୋ,
ଜେତେ କଥା ଭଲେ ବସି ;—

Digitized by srujanika@gmail.com

"ପାରକୁଦ ବୋଲ ରାଜକ ସ୍ତ୍ରୀ ସେ
ଚଳିବା ମହିରେ ଚାହିଁ,
କେମନ୍ତେ ମୁଣ୍ଡିବ ଝିଅକୁ ବାପା ହେ
ଏତେଦୂରେ ଦେବାପାଇଁ ।
ବର ମୋଲ ପାର ଧରାଇକ ହାତ
କି ଦେଖିବ ତାର ଶିରି ?
ରୂପ ଦେଖା ଅଛି ଶରକ ବାପା ହେ
ଚହିଁ ଏ ଭଣ୍ଡିକୁ ପର ।
ଭଗ ମାଟି ମାଣେ ଅଣିଲେ ଖାଇବ,
ନୋହିଲେ ଉପାସ ଖାଲ ;
ଜାଣ ଜାଣ ଦେଇ କେମନ୍ତେ ବାପା ହେ
ଚଳିବା ମହିକ ଯେଲ ?
ଏତେ ହିମ୍ମାନ କରବାକୁ ଯେବେ
ମନରେ ଥିଲା ଶରୀର,
ଏନ୍ତୁ ଦିଆଳରେ କପାଇଁ ବାପା ହେ
ଚିଖି ଚିପି ନ ମାରିଲ ?
ଝିଅକୁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତେ ଦେଇକୁ ପଠାଇ
ବନ୍ଧୁକୁ ଜାଣ ଜାଣ ;
କପାଳ ଅଦାଇ ଯାଉଛୁ ମାଆ ଲୋ,
ପାସୋର ନ ଦେବୁ ମନ ।"
ନାଆ ଚାଲିଯାଏ ପବନ ସମାନ,
ଛଣେ ନ ହୁଅଇ ଥମ୍ବ ;
ଝିଅ ବସିଅଛୁ ତୁନିଟି ହୋଇ ଲୋ,
ଆଖିରୁ ବୋହୁଛୁ ଲୁହ ।
ନାଆ ଚାଲିଅଛୁ ପବନ ବେଗରେ,
ନ ମାଳେ ପାଣି ପଥର ;
ତୁନି ହୁଅ ଜାଇ ନ ଜାନ ଆଉ ଲୋ,
ଏଇ ଯେ ଦିଶୁଛୁ ଗଡ ।
ଏତେ ବୋଲି ବାପା ଝିଅର ଆଖିରୁ
ଲୁହ ଧାର ଦେଇ ପୋଛି ;
ଯେତେ ପର ତାକୁ ବୁଝାଣ୍ଡି ବସି ଲୋ,
ବୁଝୁ ନାହିଁ ଜାଇ ବଛ ।
"ଚଲ ଚଲ ନାଆ ବୁହାରେ ନାଉରି,
ଝିଅକୁ ମଡ଼ୁଛୁ ଡର ;
ନୂଆ ଜଇ ଜାଇ ନାଆରେ ବସ୍ତୁ
ଯିବ ବୋଲି ଶାଶୁଘର ।"
ଚଲ ଚଲ ନାଆ ବୋହୁଛ ନ ଉର,
ବେଗରେ ମାରୁଛୁ ବାଟ ;
ସୁଲ୍ ସୁଲ୍ ବାଆ ବୋହି ଆସୁଛ ଲୋ,
ଜଣା ନ ପଡ଼ଇ ବାଟ ।
ନାଆ ଭସି ଭସି ଦଣ୍ଡକ ଭିତରେ
ଗଣ୍ଡରେ ପଡ଼ିଲା ଯଇ ;
ଥର ହୋଇ ହେଲା ନାଉରି ଛୁଡ଼ା ଲୋ—
ବାଟ ଆଉ ପାଉ ନାହିଁ ।
ଉଲେଇ ଦିଗରୁ ଚଳା ମେଘ ଗଣ୍ଡେ
ଉଠେଇ ଆସିଲା ବହୁ ;
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଲୁଚିଗଲା ଭିତରେ ତାର ଲୋ,
ଦିଶ ନ ପଡ଼ଇ ଆଉ ।
ମାଡ଼ ଆସୁଅଛୁ ବଡ଼ ବେଗେ ମେଘ
ଜଟିଆ ନାସିକ ଧଇ,
ବରଷା ବତାସି ଗରଜୁ ଅଛୁ ଲୋ,
ଦିନ ଦିଶେ ରାତି ପରି ।
ନାଆ ପଡ଼ିଅଛୁ ମହି ଗଣ୍ଡେ ଅଛି,
ବୁଡ଼ିଯିବ ହାତ ଛାତ ;
ଟଳମଳ ହୋଇ ହଲୁଛୁ ନାଆଲୋ,
ନାଉରିର ବଡ଼ ଗାଳି ।
"ଚଲକର ବେଗେ ବୁହାରେ ନାଉରି,"
ନାଆ ହେଲା ଟଳମଳ ;
ବରଷା ବତାସି ଗରଜି ଆସୁଛ,
ଝିଅକୁ ମାଡ଼ୁଛୁ ଡର ।"
ବରଷା ବତାସି ଗରଜି ଆସିଲା,
ଥମ୍ବ ଦିଅ ନୁହେ ନାଆ ;
ଏକା ପବନକେ ପାହାଡ଼ି ଯାଇ ଲୋ
ପିଟି ହୋଇଗଲା ଅହା !
ମେଘ ଚାଲିଗଲା ମେଘର ବାଟରେ,
ବତାସ ହୋଇଲା ଥିର
ଜଳ ପଡ଼ିଗଲା ନିର୍ମଳ ହୋଇ ଲୋ,
ପାଣି ଦିଶେ ଜଳ ଜଳ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାଟୋ ପଛୁବନ୍ତି ନାଉରକ ଦେଖି—
"ଝିଅ ମୋର ଗଲା କାହିଁ ?"
ବୁଢ଼ିକହନ୍ତି ଅବା ନାଉରି ଅଉ ଲେ—
କେଉଁ ଅଡ଼େ ଗଲା ଜାଣ ?
ବାଟୋ ଫେରି ଆସି ମାଆଙ୍କ ଅଗର
କିଛି ନ ପାରନ୍ତି କହି ;
ଅଛି ଦିନ ପରି ନାଉରି ଗଲା ଲେ
ଦେହ ବାଟେ ନାଆ ବାହି ।
ବାଲ୍ଲିଆଁଠାରୁ ନାଆ ଗଲା ଜେଲେ
ପାଇକୁଦ ଗଡ଼ଠାକୁ,
ପାହାଡ଼ ପାଖରେ ମନିଷ ଛୁଣ୍ଡି ଲେ
ଶୁଣାଯାଏ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ।
ବରଷା ଚଢ଼ାରି ଜେଜେକାରେ ଅଛି
ହୁଏ ନାହିଁ ଜେଜେ ଜଳ,
ଆପଦେ ବିପଦେ ଜଣାପଡ଼ିଲେ ଲେ
ସାହା ହେ ଥିଲା ପରି ।
ନାଉରି କେଉଁଠି ପାଣ୍ଡାଜ ବାଟରେ
ନାଆ ନେଇଗଲାବେଳେ,
ଆପଣା କାମରେ ଶୁଭ ମଳାମି ଲେ
ଜୁହାର କରେ ଥରେ ।
ପାହାଡ଼ ଉପରେ ଜେଲ ଦେଲେ ଲୋକେ
ସୁନର ଦେଉଳଟି ;
ଦେଉଳରେ ଅବା ଜଳିବ ଯାଇ ଲେ
ଚଳିକା ମଧ୍ୟରେ ଜ ?
ସୂର୍ଯ୍ୟ ବୁଡ଼ିଗଲେ ନିଶବାଦ ଯେବେ
ହୁଏ ସବୁ ସୁନସାନ ।
ଏକା ହୋଇ ଜାଇ, ଲୋକେ କହନ୍ତି ଲୋ,
ବୁଲୁଥାଏ ପାହାଡ଼ରେ ।
କାଳକାଇ ବଡ଼ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଦେବତା,
କୋଟି କୋଟି ଦଣ୍ଡବତ ;
ପାହ ଡ଼ର ନାଆଁ ଭାଇଲେ ଗ୍ୟାତ ଲେ
କାଳକାଇ ପରବତ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ।

ସତ୍ୟବାଦିତା ।*

ଏହି ଯେ ଦୂରରେ କୋକିଳର ସ୍ୱର ଶୁଣା ଯାଉଅଛି ତାହା ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶୁଣୁଅଛ । କଅଣ ଭାବୁଅଛ ? ଭାବୁଅଛ ଏ ବସନ୍ତକାଳ ସେଥିସଙ୍ଗେ ପ୍ରକୃତିର ଫଳଫୁଲରେ ସୁନ୍ଦର ହେବ, ଦକ୍ଷିଣପବନର ସ୍ନିଗ୍ଧ ପ୍ରାଣପ୍ରୀତିକର ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ସ୍ୱଭାବ, ଶୀତଳତା ପ୍ରଭୃତି ସବୁ ତୁମ୍ଭ ମନେ ପଡ଼ୁଅଛି । ସତକୁ ସତ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯାହା ଭାବୁଅଛ, ଗୁରୁଅଜ୍ଞେ ତାହାହିଁ ଦେଖୁଅଛ । କୋକିଳର ସ୍ୱର ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସତ କହୁଅଛି । ଅନ୍ୟପ୍ରକାର କହିବାର ତାହାର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ପର୍ଦ୍ଦମୀର ଚନ୍ଦ୍ର ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପରକୁ ଅଧିକାର ଦେଇ । ତେବେ ଜାଣ ଯିଏ ଅଛ ଅଧେ ଜାଣ ଅଛ । ବିଜୁଳିର ଚମକ ଦେଖି ଦିଠାରି ଦୃଷ୍ଟି ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ମେଘର ପଦ୍ମ ଗଣିବ । ବସନ୍ତ ପବନ ବହିବାର ଅନୁଭବ ପରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନୁମାନ କର ଗଛରେ ନୂଆପତ୍ର ଜନ୍ମିଲା । ଜଳଧାରେ ଜମି ଓଦା ହୁଏ, ତୁମ୍ଭେ ମନ୍ଦ ବୁଝିଥିଅ, ନିଶ୍ଚୟ ତୁମ୍ଭେ କଣ ଗଛ ହେବ । କୁକୁରଟିକୁ ଖାଇବାକୁ ଦିଅ, ପୋଷି ରଖ, ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ଆଶା କର ଯେ ତୁମ୍ଭର ଅନୁଗତ ହେବ । ଏହିପରି ସଂସାରରେ ଯେତେ କଥା ହେଉଅଛି, ସେହି ଅନ୍ୟପ୍ରକାର ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ସୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତ ଘଟଣା ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ସତ କହୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ସତ୍ୟବାଦିତାରେ ସୃଷ୍ଟି ରହିଅଛି । ସେଥିପାଇଁ କଥା ଅଛି "ସତ୍ୟେ ଲୋକଃ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତଃ" । ଏ କଥାର ଅର୍ଥ ଶାସ୍ତ୍ରରେ, ଦର୍ଶନରେ ଯାହା ହେଉ ପଛକେ, ସାଧାରଣ ଭାବରେ ବୁଝିଲେ, ଏହିପରି ଜଗତର ଘଟଣା ସବୁ ସତ୍ୟ ନ କହିଲେ ସୃଷ୍ଟି ରହନ୍ତା ନାହିଁ । ଗଛରୁ ଫଳଟି ଛିଡ଼ିଗଲା, ଏହା ସତ୍ୟ କହୁଅଛି ଯେ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ତଳେ ପଡ଼ିବ । ଯେତେ ଏହି ଘଟଣା ସତ୍ୟ ନ କହନ୍ତା, ଯେବେ ଫଳଟି ଗେଣ୍ଡୁ ଖାଇ ତଳକୁ ନ ଆସି

* ସତ୍ୟବାଦୀ ସ୍ୱରର ଛାତ୍ରଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସାଧାରଣ ସାପ୍ତାହିକ ସଭାରେ ପଢ଼ା ଯାଇଥିବା ବକ୍ତୃତା ପରେ ପଢ଼ା ହେବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅକାଶରେ ଉପରକୁ ଯାଇ ଚନ୍ଦ୍ରଲୋକରେ / ରହନ୍ତା, ତେବେ ସମ୍ଭବତ ଏ ଅକାର୍ଯ୍ୟ ହୁଅନ୍ତା ବୁଝି ପାରୁଅଛ । ଏହି ବର୍ଷା ଦେଖିଲେ ଧାନ ବୁଣା ହୁଏ, ଏବଂ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟରେ ଧାନ ମିଳେ । ଫଳ ପାଚିଲେ ଗୋଲା ହୁଏ, ଗଛବର୍ଣ୍ଣ ଯେଉଁ ଗଛର ଅମ୍ବ ମିଠା ଲାଗିଲା, ସେ ଗଛର ଅମ୍ବ ଚିରଦିନ ମିଠା ଲାଗିବ । ଏହି ସବୁ ଘଟଣାର ସତ୍ୟ କହିବା ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସଂସାର କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳୁଅଛି, ଏଥିରେହିଁ ସୃଷ୍ଟି ରହିଅଛି । ତାହା ନ ହେଲେ ସୃଷ୍ଟି ରହନ୍ତା ନାହିଁ ।

ସୃଷ୍ଟିର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ସରଳ ସତ୍ୟବାଦିତା । ସଂସାରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଘଟଣା ଯାହା କହେ ସତ୍ୟ କହେ, ସତ୍ୟ ବିନା ଅନ୍ୟ କିଛି କହେ ନାହିଁ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଏହିପରି ସତ୍ୟର କ୍ରୀଡ଼ା, ସତ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା । ସତ୍ୟର ଏହି ପ୍ରତିଷ୍ଠା ସମସ୍ତ ସଂସାରକୁ ଘେରିଅଛି । ଏହି ସାରା ଶ୍ରେଷ୍ଠଗତି ସତ୍ୟର ଶତଦଳ, ସତ୍ୟର ସିଂହାସନ । ଏହା ସୃଷ୍ଟିର ପରମଦେବତାଙ୍କର ସତ୍ୟର ରତ୍ନବେଦୀ, ଏଥିରେ ସତ୍ୟ ବିନା ଦିଅ୍ୟାର ଆଉ ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ସତ୍ୟରେ ସୂର୍ଯ୍ୟ, ଚନ୍ଦ୍ର, ଗ୍ରହ, ତାରାର ଉଦୟ ଅସ୍ତ ହେଉଅଛି । ଆଜି ଯେ ଯେଉଁ ମାର୍ଗରେ ଚାଲୁଅଛ ; ଯେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛ ; ସତ୍ୟ ସତ୍ୟ ; କାଳେ କାଳେ ସେ ତାହାହିଁ କରୁଅଛ । ଏହି ସତ୍ୟରେ ସେମାନେ ଜୀବନ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଏହି ସତ୍ୟରେ ଜୀବନ ମରଣ ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅମରତା ଲାଭୁଅଛି । ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ଅଛି ପାପ କଲେ ଦଣ୍ଡ ହୁଏ ; ପୁଣ୍ୟ କଲେ ଭଲ ଫଳ ହୁଏ । ସଂସାରରେ ସବୁବେଳେ ତାହା ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ତେବେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତି ସଂସାରରେ କଅଣ ନ୍ୟାୟ ନାହିଁ ? ମନୁଷ୍ୟଙ୍କ ଯେ ପାପ ପୁଣ୍ୟର ଜ୍ଞାନ ଅଛି, ତାହା କଅଣ ସତ୍ୟ କହୁ ନାହିଁ ? ପରମଦେବତା ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଅଧିଷ୍ଠାନ ସତ୍ୟର ଦୃଢ଼ ଶତଦଳ ଏହି ବିଶ୍ୱଜଗତରେ ଏ କି ସମ୍ଭବ ? ତେବେ ପାପ ପୁଣ୍ୟର ଦଣ୍ଡ ପୁରସ୍କାର ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରେ ହେଉ ନାହିଁ ସତ, ଏହା ହେବାର ସ୍ଥାନ ଅଛି, ଏ ସତ୍ୟମୟ ସଂସାରରେ ମନୁଷ୍ୟ ମଲା ପରେ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟଲୋକରୁ ଯାଇ ପରଲୋକ ଏହା ଭୋଗ କରିବ । ଏହି ସତ୍ୟ ବଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ମରେ ମଧ୍ୟ ମରୁ ନାହିଁ । ଆତ୍ମାକୁ ଅମର ବୋଲି ଜାଣ, ଏ ମହାଶୂନ୍ୟ ଜଗତରେ ଅମୃତ ଭୋଗ କରୁଅଛ ।

ଏହିପରି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହ ତାରାଠାରୁ ଆମ୍ଭେ ଜଳ, ଜଳ ପତଙ୍ଗ ତରୁ ଲତା ଲୌହ ପାଷାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଶୁଖିଲା ଜଳ ଜଳକୁ ପଡ଼ିବା ଭଳି କ୍ଷୁଦ୍ର ସ୍ଥାନ ଘଟଣାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଅନନ୍ତ ନକ୍ଷତ୍ର ଜଗତର ଗତି ସ୍ଥିତି ଲୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, କୁକୁରର ଚୁଲ୍ଲବକ୍ରଠାରୁ ମାଳବ୍ରର ଅମୃତବୋଧ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ, ଶ୍ରେଷ୍ଠଗତିର ସମସ୍ତ ଶକ୍ତି, ସମସ୍ତ ଭୂତ, ସମସ୍ତ ଘଟଣା, ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ପଥରେ ନିଯୁକ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଅଭ୍ରାନ୍ତ ଭାବରେ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ବହୁ ଅଛନ୍ତି । ଏହିପରି ସତ୍ୟ କହିବାରୁ ସୃଷ୍ଟି ଚଳୁଅଛି । କୋକିଳର ଗାନ ସତ୍ୟ କହୁଅଛି, ଶିରୀଷର ଚମକ ସତ୍ୟ କହୁଅଛି, ଏପରି ଚ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରହ ତାରାମାନଙ୍କର ଉଦୟ ଅସ୍ତ, ସ୍ଥିତି ଓ ଗତି ସମସ୍ତେ ସର୍ବଦା ନିର୍ଭରିତ ସତ୍ୟ କହୁଅଛନ୍ତି । ସେ ସତ୍ୟ କୋମଳ କି କଠୋର, ସୁନ୍ଦର ଚ ଅସୁନ୍ଦର, ପ୍ରିୟ ଚ ଅପ୍ରିୟ ତାହା ସେମାନେ ବୁଝନ୍ତି ନାହିଁ । ସତ୍ୟ କହିବାକୁ ହେବ ବୋଲି ସେମାନେ ସତ୍ୟ କହନ୍ତି । ବିଜୁଳିର ଚମକ ପରେ ବଜ୍ର ପଡ଼ି ମନୁଷ୍ୟ ମରିଯାଏ, ବୃକ୍ଷ ଲତା ନଷ୍ଟ ହୁଏ, ପର୍ବତ ଭାଙ୍ଗି ଯାଏ, ପୃଥିବୀର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ବିଜୁଳି ଏ ଘୋର ଅପ୍ରିୟ ନିର୍ଭରିତ ସତ୍ୟ କହିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ନୁହେ । ଉପର ଭୂମିରେ ଘୋର ବୃଷ୍ଟି ହେଲେ ନିମ୍ନ ଭୂମି ପ୍ରବଳ ବନ୍ୟାରେ ବୁଡ଼ିଯାଏ । ଘରଦ୍ୱାର ଭାଙ୍ଗିଯାଏ । ସମ୍ବଲପୁରରେ ବଡ଼ ବର୍ଷା ହେଲେ କଟକ ଜିଲ୍ଲାରେ ବଢ଼ି ପ୍ରବଳ ହେବାର ଟେଲିଗ୍ରାମ ଆସେ । ଉପର ଭୂମିର ବଡ଼ ବରଷା ଗୋଟିଏ ଘଟଣା । ଏହା ନିର୍ଭରିତ ସତ୍ୟ କହେ । "ମାତ୍ରୟା ସତ୍ୟମପ୍ରିୟଂ" ବଅ ଏହା କଦାପି ଶିଖି ନାହିଁ ।

ଏହିପରି ରାଗଦ୍ୱେଷ ନାହିଁ ହିତାହିତ ବିଚାର ନାହିଁ, ଦ୍ୱେଷ ନାହିଁ ସ୍ନେହ ନାହିଁ ସାରା ବିଶ୍ୱର ଘଟଣା ସବୁ ସତ୍ୟ ପାଇଁ ସତ୍ୟ କହୁଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ, ମନୁଷ୍ୟ ଚ ଜ୍ଞାନ, ଚ ସୃଷ୍ଟିଛଡ଼ା ପ୍ରାଣୀ । ଯଦି ମିଛ କହି ଯେ କୁକୁରଠାରୁ ଜ୍ଞାନ, ଜଡ଼ ବସ୍ତୁଠାରୁ ନୀତି ହେଉଅଛି । ତାହାର ବୁଦ୍ଧି ଅଛି, ବିଚାର ଅଛି, ଜ୍ଞାନ ଅଛି, ନୀତି ଅଛି, ପୃଥିବୀର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବସ୍ତୁ ବୋଲି ଅହଙ୍କାର କରେ । ପୃଥିବୀର ଦେବତା ବୋଲି ନିଜକୁ କଳ୍ପନା କରେ । କିନ୍ତୁ ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ଘଟଣା ନିଜ ନିଜର ସତ୍ୟବାଦିତାରେ ପୃଥିବୀକୁ ଯେଉଁ ଶିକ୍ଷା ପ୍ରଦାନ ସତ୍ୟ ଶତଦଳରେ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଅଛନ୍ତି, ମନୁଷ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱରୂ ତାହା କଳଙ୍କିତ । ସତ୍ୟର ଅପଳାପ କରି ମନୁଷ୍ୟ ସେହି ସତ୍ୟ ସିଂହାସନରେ କଳଙ୍କ ଲେପନ କରୁଅଛି । ସତ୍ୟ କହିବା ସୃଷ୍ଟିରେ ସମସ୍ତଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ, କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ସତ୍ୟ କହିବାକୁ ଶିଖି ଶିଖି ମଧ୍ୟ ଚିରକାଳ ସତ୍ୟହୀନ ହୋଇ ସୃଷ୍ଟି ଅପବିତ୍ର କରୁଅଛି ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ମନୁଷ୍ୟ, କି ଲଟ୍ଟା କି ଦୁଷ୍ଟ କି ଅଶେଷର କଥା, ସୃଷ୍ଟିର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ନିଜକୁ କହି କେବଳ ଦିନେ ସତ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ, ଯଦି ମିଛ କହି ପବିତ୍ର ସୃଷ୍ଟିକୁ ଅପବିତ୍ର କରୁଅଛୁଁ । ସତ୍ୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ସଂସାରକୁ ଅସତ୍ୟ ଓ କଳୁଷପୂର୍ଣ୍ଣ କରୁଅଛୁଁ । ସତ୍ୟମୟ ସୃଷ୍ଟି ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସିଂହାସନ । ସେ ପବିତ୍ର ସିଂହାସନ ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ମିଛ କହି କଳୁଷିତ କରୁଅଛି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ସିଂହାସନରୁ ଖସାଇ ଦେଉ ଅଛି । ମନୁଷ୍ୟ ହେତୁରୁ ସଂସାରରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ, ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧର୍ମ୍ମ ରକ୍ଷା କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ତେବେ ମନୁଷ୍ୟର ଅହଙ୍କାର କେଉଁଠାରେ ? ଯେବେ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ମନରେ ଗର୍ବ ଥାଏ, ଯେବେ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରାଣୀ ବୋଲି ଅହଙ୍କାର କର, ତେବେ ହେ ବାଳକଗଣ ! ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ କହିବାକୁ ଚିତ; ସତ୍ୟରେ ନିଷ୍ଠା ରଖ, ପ୍ରିୟ ହେଉ ଅପ୍ରିୟ ହେଉ, ରାଜନୀତି, ସମାଜନୀତି, ଫଳାଫଳ କିଛି ବିଚାର ନ କରି ସତ୍ୟ ପାଇଁ ସତ୍ୟକହ । ସୃଷ୍ଟିର ଘଟଣା ପରି ତୁମ୍ଭର ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟ ସତ୍ୟ କହୁ । ତୁମ୍ଭର ମନରେ ବାକ୍ୟରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ସର୍ବଦା ସତ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପାଉ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଏ ସତ୍ୟଭୂମିର ଉପଯୁକ୍ତ ସନ୍ତାନ ହୁଅ । ସତ୍ୟର ଅମୃତରେ ସୃଷ୍ଟି ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ ରହି ଅଛି । କେବଳ ତୁମ୍ଭର ଦୋଷରେ ଯେ ଅମୃତ ନଷ୍ଟ ନ ହେଉ । ଦେଖ, ତୁମ୍ଭର ଯଦି ମିଛ କଥାରେ ସମସ୍ତ ସୃଷ୍ଟି ଯେପରି ଅପବିତ୍ର ହେଉଅଛି । ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସତ୍ୟ ସିଂହାସନ କଳୁଷିତ ହେଉଅଛି । ଦେଖ, ସୃଷ୍ଟିର ସମସ୍ତ ଘଟଣା ନିରନ୍ତର ସତ୍ୟ କହୁଅଛନ୍ତି, ତୁମ୍ଭେ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକ ହୋଇ ପ୍ରାଣପଣେ କାୟ ମନୋବାକ୍ୟରେ ସେହି ଅମୃତମୟ ସତ୍ୟର ପନ୍ଥା ଅବଲମ୍ବନ କରି ପ୍ରକୃତ ସତ୍ୟବାଦୀ ହୁଅ ।

ଶ୍ରୀ ହରିହର ପାଣି ।

ଇତିହାସ-ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମାନବ ଜାତିର ଆଶା ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶ ରୁ)

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ବିଶ୍ୱଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ଭାଗ୍ୟ ଗଠନ ।

ଆଧୁନିକ ଯୁଗରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ପ୍ରଜା ସାଧାରଣଙ୍କର ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ଯେଉଁ କତିପୟ ଦେଶ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ହୋଇଅଛି, ସେମାନଙ୍କର ଭାଗ୍ୟ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଶକ୍ତି ସମୂହର ପରସ୍ପର ସହାନୁଭୂତି ଓ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାୟିତାର ଫଳରେ ସଂଗଠିତ । ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷ ଭାଗରେ ସ୍ପେନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ଓଲନ୍ଦାଜ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଘୋଷିତ ହୋଇ ଇଉରୋପୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ର-ଜଗତରେ ନୂତନ ଶକ୍ତିର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଘଟାଇ ଥିଲା । କେତେକ କାଳ ହେଲା ସ୍ପେନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଅବନତି ଚରମ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ଏକଛତ୍ର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଭୋଗ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଫ୍ରାନ୍ସର ନରପତିଗଣ ଏହାକୁ ଖର୍ବୀକୃତ ଏବଂ ଖଣ୍ଡୀକୃତ କରିବାକୁ କୃତସଙ୍କଳ୍ପ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଫ୍ରାନ୍ସ ନରପତି ଇଉରୋପୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ବିନାଶପୂର୍ବକ ସ୍ୱକୀୟ ଅଧିପତ୍ୟବିସ୍ତାର ଆକାଙ୍କ୍ଷୀ ହୋଇ ସ୍ପେନ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ରହିଲେ । ଜର୍ମାନ ସମ୍ରାଟ, ସ୍ପେନ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଆତ୍ମୀୟ ଥିଲେ ସତ୍ୟ । କିନ୍ତୁ ଧର୍ମ ବିଷୟରେ ଉଭୟଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏକ ମତ ନ ଥିଲା । ଏହି ଧର୍ମ ବିଷୟ ଯେପରି ଇଂଲଣ୍ଡାଧିପତି ଏଲିଜାବେଥଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମଧ୍ୟ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏଣେ ଫିଲିପଙ୍କର ଧର୍ମନୀତିର ନିର୍ଯ୍ୟାତନପ୍ରଭାବରେ ସ୍ପେନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଶିଳ୍ପନିପୁଣ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଦେଶ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେବାରୁ ରାଜ୍ୟର ଅର୍ଥଶକ୍ତିହୀନ ହୋଇ ଯାଇଅଛି । ଅଧିକନ୍ତୁ ଯେଉଁ ସମୟରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ ଓଲନ୍ଦାଜମାନେ ଉପଯୁକ୍ତ ବୀରପୁରୁଷମାନଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ସ୍ୱଦେଶ ଓ ସ୍ୱଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ, ସେହି ସମୟରେ, ଫ୍ରାନ୍ସ

ଚରମ ସ୍ୱାଧୀନତା ସମ୍ଭବ ଯୁଦ୍ଧୋପରି ଦାନ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଫ୍ରେନ୍ସର ଶକ୍ତି ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଫ୍ରେନ୍ସର ଅବନତି, ଫ୍ରାନ୍ସର ଅଭ୍ୟୁଦୟ, ଇଂଲଣ୍ଡର ଶିଳ୍ପ ଉନ୍ନତି, ଓଲନ୍ଦାଜମାନଙ୍କର ଦେଶ ଓ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା—ଏକ ବୃନ୍ତରେ ତ୍ରିବିଧ ଫଳ ପ୍ରସୂତ ହେଲା ପରି ଦେଖା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏହି ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସିଟି ଅପର ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧଶୂନ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଫ୍ରେନ୍ସର ଅଧୋଗତି ଓ ଓଲନ୍ଦାଜମାନଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଯେପରି ସମଗ୍ର ଇଉରୋପଖଣ୍ଡର ସମବେତ ଚେଷ୍ଟା ସିଦ୍ଧିଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇଥିଲା, ସେହିପରି ଫ୍ରାନ୍ସର ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଲୁଇଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ସମସ୍ତ ଇଉରୋପକୁ ଯଥେଚ୍ଛାଚାରରୁ ରକ୍ଷା କରିବା ନିମନ୍ତେ 'ଅରେଞ୍ଜ' ବଂଶୀୟ ଉଇଲିୟମ ପ୍ରଦେଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଶେଷଭାଗରେ ଯେଉଁ ବିରାଟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଉତ୍ପନ୍ନ କରିଥିଲେ, ତାହାର ଗୋଟିଏ ଗୌଣ ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଇଂଲଣ୍ଡର ଦ୍ୱିତୀୟ ଜେମସଙ୍କ ବିଚ୍ୟୁତି ଏବଂ ପ୍ରଜା ସାଧାରଣଙ୍କର ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ସଂଗଠିତ ହୋଇଥିଲା । ଇଂଲଣ୍ଡର ଏହି ଗୌରବମୟ ବିପ୍ଳବ ଇଂଲଣ୍ଡ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଇଂରାଜ ଜାତିର ପ୍ରକୃତ ପ୍ରୟୋଜନ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ ସାଧିତ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ଇଂରେଜରେ ଦ୍ୱିମାନ୍ତ ଏକ ପରିଣାମ ଇଉରୋପୀୟ ଜୀବନ ପ୍ରବାହରେ ଗୋଟିଏ ଗୌଣ ପରିଣାମ ।

ସମସ୍ତ ଇଉରୋପ ଦିନେ ଏପରି ଏକ ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହୋଇଥିଲା ଯେ, ରୋମାନକାଥଲିକ ଧର୍ମର ନେତା ସ୍ୱୟଂ ପୋପ (*Pope*) ତାହାଙ୍କର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଜାଙ୍କର ବିରୁଦ୍ଧାଚରଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଜର୍ମାନ ସମ୍ରାଟ ଯେତେବେଳେ ତୁର୍କିସ୍ଥାନ ସହିତ-ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ, ଫ୍ରେନ୍ସର ଶକ୍ତି ଅନେକାଂଶରେ ହ୍ରାସ ହୋଇଥିଲା । ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶ ଲୁଇ (*Louis XIV*) ଏହି ସୁଯୋଗରେ ସମଗ୍ର ଇଉରୋପ ଗ୍ରାସ କରିବାର ଆୟୋଜନରେ ଲାଗି ଅଛନ୍ତି । ତାହାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରେ, ଏପରି କୌଣସି ସମାଜର ସେତେବେଳେ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ନ ଥିଲା । ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ସମାଜର ଅଭୂତ ଶକ୍ତି ଯଦି ସ୍ୱରସ୍ୱରୂପ ଏ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରନ୍ତେ, ତାହା ଅର୍ଥ ଓ ସେନା ବଳର ଅଭାବ । ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଇଂଲଣ୍ଡରେ ଯେଉଁ ସମସ୍ତ ଭୌତିକ ଓ ସାମାଜିକ ସୁବିଧା ଅଛି, ସେଥିର ପ୍ରୟୋଗ ଜନ୍ୟାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତେଣୁ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ରାଜା ପ୍ରଜା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ତହିଁର ମୀମାଂସା ହେବା ପୂର୍ବରୁ ମାନବର ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଇଂଲଣ୍ଡର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ଶାସନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଉଇଲିୟମଙ୍କ ଜୀବନର ପ୍ରଧାନତମ ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲା ।

ଷୋଡ଼ଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମାର୍ଟିନ ଲୁଥର ନୂତନ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ । ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଏହି ଧର୍ମ ଆନ୍ଦୋଳନର ଶେଷ ଅଧ୍ୟାୟ ପ୍ରକଟିତ ହେଲା । କେବଳମାତ୍ର ମାନବକୁ ନୂତନ ଧର୍ମରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଇଉରୋପର କୌଣସି ଦେଶରେ ପ୍ରାଚୀନ ଓ ନୂତନ ଭାବ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯେପରିକି ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଓ ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୋଇ ଇଉରୋପର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନରପତି ଓ ଅଧିବାସୀବୃନ୍ଦ ଯେପରି ସଚ୍ଛିଳନ ବା ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱିତା ଆବୋଳନରେ ବ୍ୟାପୃତ ଥିଲେ; ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜନ୍ମ ସ୍ୱାୟତ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଅର୍ଥଲାଭ ଏବଂ ବୈଷୟିକ ଉନ୍ନତି ବିଧାନ ନିମିତ୍ତ ଯେପରି ଆନ୍ଦୋଳନ କରିଥିଲେ, ତାହାର ଫଳରେ ଇଉରୋପର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ସଂଗ୍ରାମ ହୋଇ ପରସ୍ପର ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ କଲେ । ଏଥିରେ ଯେ କେବଳ ଧର୍ମପ୍ରବର୍ତ୍ତକଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଥିଲା, ସେପରି ନୁହେଁ । ଫ୍ରାନ୍ସ, ଜର୍ମାନି, ଏପରି କି ସୁଦୂର ସ୍ୱେଡ଼େନ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ ସଂଗ୍ରାମର ଆବର୍ତ୍ତରେ ପତିତ ହୋଇ ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠାର ସଂଗଠନର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ସନ୍ଧି ସ୍ଥାପିତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଦେଖାଗଲା ଯେ, କେବଳ ଯେ ଧର୍ମର ବ୍ୟବସ୍ଥା ହୋଇଛି ଯେପରି ନୁହେଁ, ଅଧିକନ୍ତୁ ସ୍ପେନ, ଫ୍ରାନ୍ସ, ପ୍ରୁସିଆ, ସ୍ୱେଡ଼େନ, ହଲାଣ୍ଡ ପ୍ରଭୃତି ସକଳ ଦେଶର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସୀମାଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହୋଇଅଛି ।

ଇଉରୋପୀୟ ଧର୍ମ ସଂଗ୍ରାମର ପ୍ରକୃତ ପରିଣତି

ସ୍ୱେଡ଼େନର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ଜର୍ମାନ ଉନ୍ନତି, ପ୍ରୁସିଆର ବିକାଶ ଓ ଜର୍ମାନୀର ଏବଂ ପ୍ରୁସିଆର ସମ୍ବନ୍ଧି ଲାଭ—ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ସଂଘର୍ଷର ଫଳ । ଇଉରୋପରେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ପେନ ଓ ଜର୍ମାନବଂଶୀୟ ନରପତି-ଗଣଙ୍କର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ଫରାସୀ ଜାତି ଉନ୍ନତି

ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ ପ୍ରୁସିଆ ଓ ରୁସିଆର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ସର୍ବ ସମସ୍ତ ଇଉରୋପର ଦାୟିତ୍ୱ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେହି ସଂଯୋଗରେ ପ୍ରୁସିଆ ଓ ରୁସିଆର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଘଟିଥିଲା । ଜର୍ମାନମାନେ ଫରାସୀ ଓ ତୁରସ୍କମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯେପରି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ଥିଲେ, ସେହି ସମୟରେ ଇଉରୋପର ସୁଦୂର ପ୍ରାନ୍ତବାସୀ ଶ୍ଳାଭଜାତି ଜାତି ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ଅଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ। କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ କ୍ରମଶଃ ଅଦୃଶ୍ୟ କରି ରୁସିଆ ଓ ପ୍ରୁସିଆ ଯେତେବେଳେ ଇଉରୋପୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନରେ ନବଶକ୍ତିରୂପେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା, ସେତେବେଳୁ ସୁଇଡେନ୍, ଫ୍ରାନ୍ସ, ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ, ଓ ତୁରସ୍କ ପ୍ରଭୃତି ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ଜର୍ମାନ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଅବନତି, ଧର୍ମ ସଂସ୍କାର ସଂଗ୍ରାମ ଓ ନୂତନ ନୂତନ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ ଗୋଟିଏ ଆନ୍ଦୋଳନର ବିଭିନ୍ନ ଫଳ ମାତ୍ର ।

ତୁରସ୍କର ଅଧୀନତା ହେତୁରୁ ଆଧୁନିକ ଗ୍ରୀସର ଉଦ୍ଧାର ଏହିପରି ସମଗ୍ର ଇଉରୋପର ସମବେତ ଶକ୍ତି ଫଳରେ ସାଧିତ ହୋଇଅଛି । ଅଳ୍ପଦିନ ହେଲା ଜର୍ମାନ ଓ ଇଟାଲିରେ ଯେଉଁ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଐକ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି, ତାହା ମଧ୍ୟ ଇଂଲଣ୍ଡ, ତୁରସ୍କ, ରୁସିଆ, ଓ ଫ୍ରାନ୍ସ ପରସ୍ପର ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ପ୍ରସୂତ । ଅଧୁନିକ ଜର୍ମାନିର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା, ଇଟାଲିର ଜାତୀୟ ଗୌରବ, ଫ୍ରାନ୍ସର ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର-ସ୍ଥାପନ ସମସ୍ତ ପରସ୍ପର ସାପେକ୍ଷ । କୌଣସି ବିପ୍ଳବ ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ସାଧିତ ହୋଇ ନାହିଁ ।

ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ।

ହଙ୍ଗେରି ଦେଶ ଯେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଷ୍ଟ୍ରିୟା ସମ୍ରାଟଙ୍କ-ଠାରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅଧିକାର ଲାଭ କରି ଜାତୀୟ ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି, ତାହା କେବଳ ସେହି ଦେଶର ଅଧିବାସୀବୃନ୍ଦଙ୍କ ବୀରତ୍ୱ ନୁହେଁ । ରୁସିଆ, ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ ଓ ତୁରସ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବହୁ ଦିନରୁ ଯେଉଁ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଚାଲିଥିଲା, ତାହାର ଫଳରେ ଜର୍ମାନ ପ୍ରଦେଶରୁ ଅଷ୍ଟ୍ରିଆ ବିତାଡ଼ିତ ଏବଂ ବିଜିତ ହଙ୍ଗେରି ସହିତ ସମ ସ୍ୱତ୍ୱରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି ।

ତୁରସ୍କ ଯେ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ହୋଇ ସତ୍ତା ବର୍ତ୍ତମାନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଇଉରୋପ ମାନଚିତ୍ରରେ ସ୍ୱକୀୟ ବିଶେଷ ସ୍ଥାନ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି, ତାହାର କାରଣ ରୁସିଆ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶକ୍ତିର ବିରୋଧ । ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଯେତେବେଳେ ରୋମାନ କାଥଲିକ ଜଗତର ବିଧାତା ପୋପ ମଧ୍ୟ ଜୈବିକ ସ୍ୱାର୍ଥର ବଶୀଭୂତ ହୋଇ ବିରୁଦ୍ଧ ଧର୍ମୋପାସକମାନଙ୍କ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟାପାରରେ ସାହାଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ, ଏବଂ ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ ରୋମାନ କାଥଲିକ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମ୍ଳାନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରୁଥିଲେ, ଅଧୁନିକ ଯୁଗରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ରୁସିଆକୁ ଖର୍ବ କରିବା ନିମନ୍ତେ, ଇଉରୋପର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ଜାତି ମୁସଲମାନ ତୁରସ୍କର ଏବଂ ଅସିଆର ବିଭିନ୍ନ ରାଜ୍ୟର ବନ୍ଧୁ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତ କଥା ଏହି—କୌଣସି ବ୍ୟକ୍ତି ସମଗ୍ର ପ୍ରାକୃତିକ ଓ ମାନବୀୟ ଜଗତକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଦଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ଜୀବିତ ରହି ନ ପାରେ ; ସର୍ବଦା ତାହାକୁ ନିଜର ଚେଷ୍ଟାର ମଧ୍ୟରୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଦ୍ରବ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି କଳେବର ଓ ଚିତ୍ତ ପୁଷ୍ଟ କରିବାକୁ ହେବ, ଏବଂ ଯେତେଦିନ ତାହାର ଏହି ଶକ୍ତି ଥାଏ, ସେତେଦିନ ତାହାର ଜୀବନର ବିକାଶ ହୁଏ । ସେହିପରି କୌଣସି ଜାତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତି ସହିତ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ ଓ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ନିଜର ସମ୍ବନ୍ଧ ବିବେଚନା ନ କରି ଦଣ୍ଡେ ମାତ୍ର ମାନବଜଗତରେ ସ୍ଥିର ରହି ନ ପାରେ । କୌଣସି ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଉନ୍ନତି କେବଳ ମାତ୍ର ଦେଶୀୟ ବୀରପୁରୁଷଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ, ସେମାନଙ୍କ ବାହୁବଳ ଓ ଚରିତ୍ର ବଳରେ ସାଧିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ସମସ୍ତଙ୍କୁ ସମସାମୟିକ ଜଗତର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଓ ଜୈବିକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକର ସମାବେଶ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରି ନିଜ ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ ଓ ଚିତ୍ତ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ହୁଏ । ଏହି ଉପାୟରେ ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ସର୍ବବିଧ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ଚରିତ୍ର ଭାଗ୍ୟ ଗଠିତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ଅନେକ ସମୟରେ ବହୁ ଘଟଣା ଅକସ୍ମାତ୍ ଓ ଅଦ୍ଭୁତ ବୋଧ ହୁଏ । ପ୍ରକୃତ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ଓ ଅବନତି ମଧ୍ୟରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ଓ ନିୟମର ଅଭାବ ନାହିଁ । (କ୍ରମଶଃ)

ଜାତୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ପରସ୍ପରୀନତା ବିଶ୍ୱର ସମ୍ବନ୍ଧ ଶକ୍ତିର ଅଧୀନ ।

ଶ୍ରୀ ବିନ୍ଦୁହରି ରାୟ ପରିଚାଳିତ ସମ୍ପାଦକ.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଚରିତାମୃତ ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତର)

କଲିକତା ଜାନବଜାରସ୍ଥ ମଥୁରବାବୁଙ୍କ ବାସଭବନରେ ମହାସମାରୋହରେ ଦୁର୍ଗାପୂଜା ଅନୁଷ୍ଠିତ ହୁଏ । ଥରେ ସେହି ଉତ୍ସବଦିନରେ ମଥୁରନାଥ ଆପଣଙ୍କ ପ୍ରାଣଧନ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ନିଜ ଗୃହକୁ ଘେନିଗଲେ । ମହାଷ୍ଟମୀ ଦିନ ପ୍ରଚୁର ପରିମାଣରେ ନୈବେଦ୍ୟ ପୂଜାର୍ଥ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସେସବୁ ଅପଣା ଅପଣା କର୍ମରେ ବ୍ୟସ୍ତ—ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ପୂଜାର ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଆସି ନୈବେଦ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ କରି ସମାଧିସ୍ଥ ହୋଇଗଲେ ! ବଡ଼ି ପ୍ରମାଣ ନୈବେଦ୍ୟ ! 'ସମସ୍ତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା' 'ସମସ୍ତ ନଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା' ବୋଲି ଉପସ୍ଥିତ ପୁରୋହିତ ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ମଥୁରନାଥ ସେହି ସ୍ଥାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସମସ୍ତ ଦେଖି ଶୁଣି ଅତିଶୟ ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ ଏବଂ କହିଲେ "ଯାହା ହେଉ ମୋର ଏ ଭାଗ୍ୟ ! ମା ଯେ ନିଜେ ଆଜି ସଶରୀରରେ ନୈବେଦ୍ୟ ଭକ୍ଷଣ କରିବେ ତାହା ମୁଁ ଭାବି ନ ଥିଲି ! ଧନ୍ୟ ମୋର ସୌଭାଗ୍ୟ ! ଧନ୍ୟ ମୁଁ ! ଧନ୍ୟ ପ୍ରଭୁ ରାମକୃଷ୍ଣ !" ମଥୁରନାଥଙ୍କୁ ଏପରି ଆନନ୍ଦିତ ହେବାର ଦେଖି ଉପସ୍ଥିତ ଦର୍ଶକମାନେ କୌଣସି ରହସ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ—କେବଳ ହେବ ମାନଲୀଳା ଦେଖି ବିସ୍ମୟର ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲେ । ମଥୁରନାଥ ତତ୍ପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପୁରୋହିତମାନଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ "ସେହି ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟ ନୈବେଦ୍ୟ ମାଙ୍କ ନିବେଦନ କର ! ସେଥିରେ କୌଣସି ଦ୍ୱିଧା କର ନାହିଁ ।" ବ୍ରାହ୍ମଣ-ମାନେ କେତେକଟା ନିଜେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ, କେତେକଟା ବାବୁଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଳନ କରିବାକୁ ଯାଇ, ସେହି ନୈବେଦ୍ୟକୁ ମାଙ୍କ ନିବେଦନ କଲେ । ଏ ଘଟଣାର ମର୍ମ ଉଦ୍ଧାର କରିବ କିଏ ? ସାମାନ୍ୟ ଶକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ ବିଷୟ-ବିଷୟ ନିରତ ମାନବ କିଣ ଏହାର ବିଚାର କରି ପାରେ ? ନା, ତାହା କେବେ ନୁହେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର କୃପା ନ ହେଲେ ତାହାଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟାକାର୍ଯ୍ୟର ବିଚାର କରିବାର କ୍ଷମତା ସାମାନ୍ୟ ମାନବର ନାହିଁ । ମଥୁରନାଥ କୃପା ପ୍ରାପ୍ତ, ସେଥି ପାଇଁ ବିଚାର ଭାର ତାହାଙ୍କ ଉପରେ ପଡ଼ିଲା ଏବଂ ଯେ ଯେ ବିଚାର କଲେ ତାହା ପୃଥିବୀବାସୀର ଥରେ ଚିନ୍ତାର ବିଷୟ ! ଯାହାର ଚିନ୍ତା ଶକ୍ତି ଅଛି ସେ ଚିନ୍ତା କରୁ, ଯାହାର ନାହିଁ ସେ ଦୂରରେ ଠିଆ ହେଉ । ନୋହିଲେ ବଙ୍ଗଳାରେ କହିବା ପରି "ଶିବ ଗଡ଼ିତେ ବାନର" ହୋଇଯିବ ।

ମଥୁରନାଥ ତାହାଙ୍କ ପୂଜା ସମୟରେ ବିବିଧ ସୁନ୍ଦର ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଳଙ୍କାରରେ ସଜାଇବେ ବୋଲି ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କଲେ, କିନ୍ତୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ସେଥିରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ସୁଦ୍ଧା କଲେ ନାହିଁ । ମଥୁରନାଥ ତାହାଙ୍କୁ ବହୁମୂଲ୍ୟର ଶାଲ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଦେଲେ—ପ୍ରଭୁ ତାହାକୁ ଧାଇ ବିଚାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ମନ ! ଏହାକୁ ଶାଲ କହନ୍ତି । ବଡ଼ଲୋକମାନେ ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ଏହାକୁ ବ୍ୟବହାର କଲେ ମନରେ ରାଜସିକ ଭାବର ଉଦୟ ହୁଏ । ଏହାକୁ ଦେହରେ ଦେଲେ ଏ ଯନ୍ତ୍ରରେ ଗର୍ବ ହୋଇ ନ ଯାଏ ସେଥିପ୍ରତି ଠିକିଏ ମନ ଯାଏ, ସୁତରାଂ ମାଙ୍କ ଅଭ୍ୟ ମନ କମି ଆସେ । ସୁତରାଂ ରେ ମନ ! ତୁ କଣ ଏହାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ?" ତାହାଙ୍କର ମନ ଏହି ବିଚାରରେ ଶାଲଖଣ୍ଡିକ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ରାଜି ନ ହେବାରୁ ସେ ତତ୍ଦଣ୍ଡରେ ମଥୁରନାଥଙ୍କୁ ତାହା ଫେରାଇ ଦେଇ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେଲେ ।

ମଥୁରନାଥଙ୍କ ମନ ପୁଣି ସନ୍ଦେହ ରାକ୍ଷସୀର କବଳଭବଲ-ଗ୍ରସ୍ତ । ଦିନେ ସେ ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ଅଚ୍ଛା ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ତ କାମଜିତ୍ ?" ଏହାର ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ହେବ, ନଚେତ୍ ମନର ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେବ ନାହିଁ ।" ଏହା ଭାବି ସେ କଲିକତା ମେଛୁଆ ବଜାରର ଲକ୍ଷ୍ମୀବାଈ ନାମକ ଜନୈକ ବେଶ୍ୟା ସହରରେ ଦିନେ ପରାମର୍ଶ କରି ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ଫେରି ଆସିଲେ । ଏଣେ ଲକ୍ଷ୍ମୀବାଈ ଅସାମାନ୍ୟ ରୂପ ଲାବଣ୍ୟବତୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯୁବତୀ ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଗୋଟାଏ ଘର ମଧ୍ୟରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ଉଲଙ୍ଗାବସ୍ଥାରେ ସଜାଇ ଖର୍ବାର ସହିତ କହୁଅଛି "ଏ ବେଶ ଦେଖିଲେ ରାମକୃଷ୍ଣ ତ ରାମକୃଷ୍ଣ ମହା ମହା ଯୋଗୀ ଋଷିମାନେ ପତଙ୍ଗପରି ଆସି ପଡ଼ିବେ ! ମଥୁରବାବୁ ମୋଟାଏ ଭାରି କାମ ଆମକୁ ଦେଇଗଲେ ! ଏହିପରି ନାନାବିଧ ଜଳ୍ପନା କଳ୍ପନା କରି ବେଶ୍ୟାମାନେ ଲକ୍ଷ୍ମୀବାଈର ନେତୃତ୍ୱରେ ଅପେକ୍ଷା କରୁଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ମଥୁରନାଥ କୌଣସି ଭଦ୍ର ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଗୃହକୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅସିବା ଛଳରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅପଣାର ଯୋଡ଼ିରେ ନେଇ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବେଶ୍ୟା ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଗୃହରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଏବଂ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସେହି ଇନ୍ଦ୍ର ଭବନ ପରି ଝଲମଲିତ ଗୃହରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ନିଜେ ପଦାକୁ ଚାଲି ଆସିଲେ ଏବଂ ସମସ୍ତ ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ବେଶ୍ୟାମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ଉଲଙ୍ଗାବସ୍ଥାରେ ଭାବରେ ଏକ ପ୍ରକାର ଦେଖି ମା ଆନନ୍ଦମୟୀ' 'ମା ଆନନ୍ଦମୟୀ' ବୋଲି ଉଚ୍ଚୈସ୍ୱରରେ ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଅରକ୍ତିମ ହୋଇଗଲା ଓ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ସେ ସମାଧିସ୍ଥ ହେଲେ ! ବେଶ୍ୟାମାନେ ଅପଣା ଅପଣାର ଗର୍ବ ଖର୍ବ ହେବାର ଦେଖି, ଅପଣାକୁ ମହା ଅପରାଧୀ ମନେ କରି "ପ୍ରଭୁ ଦୟାକର, ପ୍ରଭୁ ଦୋଷ ମାର୍ଜନା କର, ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ଦାସ୍ୟରେ ପଡ଼ି ଏ ପାପ କରିଅଛୁ, ପ୍ରଭୁ ! କ୍ଷମାଦିଅ, ପ୍ରଭୁ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଇହକାଳ ପରକାଳ ଯେ ଗଲା ! ହେ ପ୍ରଭୁ ଥରେ ଆଶୀର୍ବାଦ କର ଯେପରି ଏ ଜଘନ୍ୟ ବେଶ୍ୟାବୃତ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଆପଣଙ୍କ ଚରଣ ତଳେ ଶରଣ ଗ୍ରହଣ କରିପାରୁଁ" ଇତ୍ୟାଦି ନାନାଭାବରେ କାତର କଣ୍ଠରେ କେହି ବା ଦୂର ରୋଳରେ କାନ୍ଦି କାନ୍ଦି ପ୍ରାର୍ଥନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ରାମକୃଷ୍ଣ ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମାଧିସ୍ଥ—କେବଳ ଥରେ ଥରେ ଉଚ୍ଚ ଭାବରେ "ମା" "ମା" ଶବ୍ଦଟି ବାହାରୁ ଅଛି । ଏମତ ସମୟରେ ମଥୁରାନାଥ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ମଧ୍ୟକୁ ଆସି ତାହାଙ୍କ ହେଲା ହେଲିକରି ବାହାରେ ନେଇ ପୁଣି ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ଚାଲିଗଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ତାହାଙ୍କୁ ଘରଭିତରେ ପୁଷ୍ପମାଳି ଦେଇ ସଜାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ବାହ୍ୟଚେତନା ହେବାପରେ ତାହାଙ୍କୁ ଆପଣାର ଅପରାଧ ଜ୍ଞାପନ କଲେ ଏବଂ ପରମେଶ୍ୱର ଭକ୍ତ ହେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯେ ଦୁରନୁଷ୍ଠାନକୁ ପ୍ରଶସ୍ତ ହେଉଥିଲେ ତାହା ସବୁ ଜଣାଇଲେ । ପ୍ରଭୁ ସେଥିରେ କୌଣସି ଉତ୍ତର ନ ଦେଇ ପୂର୍ବବତ ବଦନରେ ସମସ୍ତ ଶ୍ରବଣ କରି ଚାଲିଗଲେ ।

ଏହି ସ୍ଥାନରେ ମଥୁରାନାଥଙ୍କର ସମସ୍ତ କଥା ଶେଷ ହେଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଭୁଙ୍କର ମଥୁରାନାଥଙ୍କ ସହିତ ତୀର୍ଥ ଯାତ୍ରା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ଅନ୍ୟର ଅନେକ କଥା କହିବାର ଅଛି । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ।

ଜୀବନପଦ୍ମ ।

ଫୁଟି ଅସୁଥିଲା ଅହା ! ଅଜ୍ଞ ଫୁଟି ନାହିଁ ରେ
ସବୁ ଅଶା ସୁଖ ଶନି ହର ନେଉ ଥାଇ ରେ । ପଦ ।
ଶୋଭୁଥିଲା ଦଳ ମଣି ମଧ୍ୟରେ ଯେ ଛନ୍ଦ ରେ
ଏହିକ୍ଷଣି ଲୁଚିଗଲା ଦେଖିବାକୁ ନ ମିଳିଲା
କାହିଁପାଇଁ ଆସିଥିଲା ରହିବାକୁ ମଧ୍ୟରେ
ସବୁ ଅଶା ସୁଖ ଶନି ହର ନେଉ ଥାଇ ରେ । ୧ ।
ମତ ମତ ହୃଦପଦ୍ମ ନାଚ ଉଠି ଥାଇ ରେ
ଭାବିଥିଲି ଦେଖିଥିବ ଭା ଅଜ୍ଞାଦେ ଚିତ୍ରିଥିବ
ବହି ତାକୁ ହର ନେଲା ମୋ ହସ୍ତରୁ ପଡ଼ି ରେ
ପ୍ରେମରସେ ଝରୁଥିବ ଆଉ କାହାପାଇଁ ରେ । ୨ ।
ଫୋଟିବାକୁ ବୁଡ଼ିଗଲା ଆଉ ଦିଶ ନାହିଁ ରେ
ଦେଖିଦେଖି ଶୋଭୁଥିଲା ଏହିକ୍ଷଣି ଚାଲିଗଲା
ଖୋଜି ଖୋଜି ନ ମିଳିଲା ପଥ ନ ଦିଶେ ରେ
କେତେକାଳ ଝରୁଥିବ ହୃଦ ଦୁଃଖ ଦିଅ ରେ । ୩ ।
ତୋର ସେ ବିମଳ ଛବି ଦିଶେ ଦାଉ ଦାଉରେ
ତୋର ସେ ଅଲକ୍ଷକ ହାସ ଅଲୋ କରି ଦିଗଦିଗ
ଦେଖୁଥିଲି ଖସି ଖସି ଅଛି ଖସି ନାହିଁ ରେ
ପ୍ରେମିକ ଜୀବନ ମୋର ଛିଡ଼ିଯିବ ମଧ୍ୟରେ । ୪ ।
ଢାଳିଥିଲୁ ପ୍ରାଣ ମୋର ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟ ପାଇଁ ରେ
ଶିଖାଇଲୁ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଜୀବନ ଦିଆ ପ୍ରତିକ୍ଷଣେ
ତୋର ସେ କୋମଳ ବାଣୀ ଶୁଣି ମୁଁ ନ ଥାଇ ରେ
ଅଥବା ଦୁଃଖ ଦେବାକୁ ଛାଡ଼ି ନାହିଁ ରେ । ୫ ।
ଦୁଃଖେ ଅବା ଝରୁଥିବୁ ହୃଦଗରେ ବନ୍ଧ ରେ
ବନ୍ଧ ଦେଲା ଯେଉଁ ନେଲା ଅଧିକାର ନ ରହିଲା
ଯେଉଁ ଦିନ ମୁଣ୍ଡ ଦେବ ସୁଖ ଥାଅ ରହି ରେ
ଭାବ ସମାପ୍ତ ଏଇଙ୍କ କେହି ନ ତୋଡ଼ି ପାଇଁ ରେ । ୬ ।

ଶ୍ରୀ ନରେନ୍ଦ୍ର ଦେବ ।

PRINTED BY B. S. DAS, M. KUK PRESS, CUTTACK.
Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

[illegible] (ଶ୍ରୀଯୁତ ସମ୍ପାଦକ) ... ଟ ୦ ।

[illegible] (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ଟ ୦ ।

[illegible] (ଦ୍ୱିତୀୟ) ... ଟ ୦ ।

[illegible] ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] ବ, ୪, ଛାଡ଼ି [illegible] ଟ ୦ ।

[illegible] ଟ ୦ ।

[illegible] ।

ଠିକଣା ;—ଶ୍ରୀ [illegible] ବ, ୪, [illegible]

ମୂଲ୍ୟ ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାରରେ, [illegible] ।

[illegible]—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ [illegible]) [illegible] ।

ପ୍ରତିଭା ଚିତ୍ରଚକ୍ରମାଳା ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] ... ... ଟ ୦ ।

[illegible]—

[illegible] (ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦ ।

[illegible] ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] (ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] (ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] (ଗାଳ୍ପିକ [illegible]) ... ଟ ୦ ।

[illegible]—(ଚରିତ୍ର [illegible]) ଟ ୦ ।

[illegible] (ଗଳ୍ପ [illegible]) ଟ ୦ ।

[illegible] (...) ... ଟ ୦ ।

[illegible] (...) ... ଟ ୦ ।

[illegible]—(ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦ ।

[illegible] ... ... ଟ ୦ ।

[illegible] (...) ... ଟ ୦ ।

[illegible] (...) ... ଟ ୦ ।

[illegible] (...) ... ଟ ୦ ।

[illegible]

[illegible] ।

[illegible] ।

[illegible] ।

ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖକମାନେ ଦାୟୀ ।

ସୂଚୀ ।

ବିଷୟ ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ ।
୧ । ଉପହାର	ଶ୍ରୀ ଗୁରୁପ୍ରସାଦ ଦେବାଚାର୍ଯ୍ୟ	୧
୨ । ଅଭିନବ ଦେବତା (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ଗଙ୍ଗାଧର ରଥ ବି. ଏ.	୧୧
୩ । ଅଜ୍ଞାତ ଅଜ୍ଞାତ	ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ	୧୧
୪ । ପଞ୍ଚ ଗ୍ରାମର ଦର୍ଶା (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ଜଗଦେବ ସିଂହ	୧୨
୫ । ଅନ୍ଧକାର	ଶ୍ରୀ ——	୧୫
୬ । ଗୀତ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ଚାରିଚାର୍ଯ୍ୟ ବି. ଏ.	୧୫
୭ । ଶ୍ରୀ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ଦେବକୃଷ୍ଣ ଦାସ	୧୮
୮ । କାଠ ଓ ଲୁହା (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ, ମହାନ୍ତି ଆଦିଗ୍ରନ୍ଥ	୧୮
୯ । ଦର୍ଶା (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ଅଚ୍ୟୁତ ଶ୍ରୀ ମହାନ୍ତି ବି. ଏ.	୧୯
୧୦ । ଦେବତାର ପ୍ରାଚୀନ ଗଢ	ଶ୍ରୀ ——	୧୦୨
୧୧ । ସୁବ୍ରତ ଚରିତ୍ର ସମାଲୋଚନା	ଶ୍ରୀ ——	୧୦୨
୧୨ । ପ୍ରଦୀପ୍ତିକା ପଦ୍ୟ	ଶ୍ରୀ ଅଦ୍ୱୈତାନନ୍ଦ ପ୍ରୁଟନ	୧୧୪
୧୩ । ଅଦ୍ୟକାଳର ଅନୁଭବ	ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥ ଦାଶୋଚାର୍ଯ୍ୟ	୧୧୦
୧୪ । ପ୍ରଥମା		

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ମୁଦ୍ରଣ—ପ୍ରେସରେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ଦେବନାଗରୀ ଓ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ବହି ପ୍ରଭୃତି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଛପାହୁଏ । ଏଠାରେ ବେପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ଓ କାଗଜ ପତ୍ର ଅତିଶୀଘ୍ର ଛପାଇଲେ ଛାପ ପିଛା ମୋଟେ ପଠାଯାଏ ।

ମୁଦ୍ରଣ—ନିୟମାବଳୀ ।

୧—ମୁଦ୍ରଣ ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନିୟମିତ-ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ ।

୨—ମୁଦ୍ରଣର ଅଗ୍ରିମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୫ ଟଙ୍କା; ଛାତ୍ର ପାଇଁ ମୂଲ୍ୟ ୪ ଟଙ୍କା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ୦ ୮ ଗଣ୍ଡା । ଦେଢ଼ ଟଙ୍କା ମୂଲ୍ୟ ଦେଲେ ଥରେ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ ।

୩—ଛପାଯାଇ ବାକି ରହିଥିବା ନ ପଠାଇଲେ ଅଗ୍ରିମ ମୂଲ୍ୟ ଫେରାଇ ଦିଆଯିବ ।

୪—ଦେଢ଼ ଟଙ୍କା ଅଗ୍ରିମ ଦେଇଥିଲେ ଅନୁପ୍ରତିପୂର୍ବକ ଛପା ହେଉଥିବା ଗ୍ରନ୍ଥମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ପରିଚିତ ପୁସ୍ତକ ଦେବେ । ଏମାନଙ୍କ ସ୍ୱାଧୀନ ଦେଉଛି ।

ଗ୍ରାହକ ବର୍ଗଙ୍କ ମୂଲ୍ୟର, ଅତି ଅଳ୍ପ ଅଛି;—

ପ୍ରଥମବର୍ଷର ଶେଷ କ୍ରମାସର ୫ ୧୪ ଟଙ୍କା; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟର ମୂଳ୍ୟ ୫ ୨୪ ଟଙ୍କା ଲେଖାଯାଇ । ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ଗତ ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୭ ମାସର ୫ ୧ ଟଙ୍କା ଏବେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ୫ ୧୯ ଟଙ୍କା ଦେଇଛନ୍ତି । ବାକିରେ ଏବେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ହିସାବରେ ୫ ୦ ୦ ଦେଇ ଥାନ୍ତେ ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି ।

ମୁକୁରେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ କଳ୍ପନାଦି ସମ୍ବନ୍ଧେ ପୃଷ୍ଠା ପ୍ରତି ୫ ୨ । ଅଣ୍ଡ ଓ ଅନୁବାଦ ଆଦିଲେଖକମାନଙ୍କରେ ଲିଖିତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ୫ ୦ ୮ ଅଣ୍ଡ ହିସାବରେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି । ଯେଉଁ ମାନଙ୍କର ଲେଖା ମୁକୁରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ସେହିମାନେ ଲେଖାର ପୃଷ୍ଠା ପାଇବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ହେବା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ (ଛାତ୍ର ହେଲେ ମୂଲ୍ୟ) ଅଗ୍ରିମ ୫ ୨ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ । ନଚେତ ମୁକୁରର ନିଲାମ ନାହିଁ । ଏହି ନିୟମ ଦୁଇ ମାସ ପରେ ପ୍ରତି ସପ୍ତାହରେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ରାୟ

ପ୍ରକାଶକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୯ମ ଭାଗ । } ଶ୍ରାବଣ ଓ ଭାଦ୍ର, ୧୩୨୧ । { ୪ର୍ଥ ଓ ୫ମ ସଂଖ୍ୟା

ଆତ୍ମାର ମିଳନ ।

ଯେ ଯାଏ ସେ ଯାଏ କେବେ ନ ଆସେ ବାହୁଡ଼ି—
ତେବେ କଥା ହାହାକାର ମୁଣ୍ଡ କୋଡ଼ାକୋଡ଼ି ।
ଯେ ବାନ୍ଧବ ନିକେତନ ସ୍ୱଧାସିନ୍ଧୁ ତଟେ—
ସେଠାଇଁ ଅହିବ ପୃଥ୍ୱୀ କଞ୍ଜାଳ ସଙ୍କଟେ ।
ସବୁଦିନେ କରୁଛି ଲାଭ ଦେବତା କୈବଲ୍ୟ—
ଇଚ୍ଛାରେ ବା ଭ୍ରାନ୍ତେ ପୁଣି ପୃଥ୍ୱୀ ଜୈବଲ୍ୟ ।
ସ୍ୱର୍ଗ ଶାନ୍ତି ଦେଖି ଯାହା ଜଗତ ସଂସାରେ—
ବନ୍ଧୁ ସେ ଲଭିଯାଏ ଦ୍ୱିତୀୟ ଜୀବନ ଉତ୍ତରେ ।
ଭ୍ରାଣରେ ଦେଖିଲା ଅବା ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆଲୋକ—
ଜଳୁଛି କାଳିମା ପୁଣି ଲେଖେ ବା ସେ ଲେଖ ।
ତେବେ କି ସେ ଜ୍ୱଳନ୍ତି ଅମ୍ବ ବନ୍ଧୁଗଣେ ?
ତାହାପାଇଁ ପ୍ରାଣ ସଦା କାନ୍ଦେ କି କାରଣେ ?
ଅମ୍ବାଙ୍କେ ଅମ୍ବାରେ ପରସ୍ପରେ ଆକର୍ଷଣ—
ନିଶ୍ଚିତ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହେଲେ ଜଗତ ବନ୍ଧନ ।

ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମମୋହନ ଦେବୋଦ୍ଭବ ।

ଶେଷ ମିଳନ ।

ଯୁଗ ଯୁଗାନ୍ତର କାଳ ଯାଇଛନ୍ତି ଭାସି—
ତ ମାୟାବନ୍ଧନେ ଛାୟା ଦେଖା ଦିଅ ଅସି ।
ଏକ ମନ ଏକ ଅମ୍ବା ଦେହ ରୂପାନ୍ତର—
ଯାଉ ଦେହ ପ୍ରାଣ ମନ ମେଳ ପରସ୍ପର ।
ଅଲକ୍ଷର ଅନ୍ତରାଳେ ଗୃହେ ବାରେ ବାରେ—
ତୁମ୍ଭେ ତ ଅସୁଛ ଦେଖିବାକୁ ସେ ପ୍ରକାରେ ।
ଥାଉଥିଲ ଯେ ସଂସାର ଶାନ୍ତିନିକେତନ—
ଦେଖିଯାଅ ବର୍ତ୍ତମାନ ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ।
ପ୍ରେମ ପ୍ରୀତି, ଅଳାପନ ରୂପ ରସ ଗନ୍ଧ—
ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଅବସନ୍ନ ସକଳ ସମ୍ବନ୍ଧ ।
ଦୂର ଦୂରନ୍ତରେ ଅଛୁ ଧ୍ୟେର ଧ୍ୟାନେ—
ଯିବ ତୁମ୍ଭ ପାଶେ କର୍ମଫଳ ଅବସାନେ ।
ଅଛି ସେହି ଶେଷ ମିଳନକୁ ବାଟ ଚାହିଁ—
ତୁମ୍ଭେ ତ ଅସ୍ପଷ୍ଟ ଦେଖିବାକୁ ପେଇଯାଇ ।

ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମମୋହନ ଦେବୋଦ୍ଭବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମହିମା ଧର୍ମ ।

ମାନବୀୟ ପ୍ରକୃତି ସତ୍ୟର ଉପାଦାନରେ ଗଢ଼ା ; ତେଣୁ ମାନବ-ଧର୍ମ-ଇତିହାସ ପାଠ କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିପାରୁଁ ଯେ ମାନବର ପ୍ରକୃତି ଗୋଟିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେନ ଚାଲିଅଛି । ସେ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟିର ନାମ ସତ୍ୟ । ମାନବଜାତି ଅସଂଖ୍ୟ ଅସଂଖ୍ୟ ବାଧାବିଘ୍ନ ପଡ଼େ ସତ୍ୟ ପାଇବା ଆଶାରେ ଚାଲିଅଛି । ପୃଥିବୀରେ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅଛି ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କର ଟେକ ରଖିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଭିନ୍ନତା ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟିଏ ବିଷୟ ଦିନକୁ ଦିନ ପରିସ୍ଫୁଟ ହେଉଅଛି,—ତାହା ସତ୍ୟ । ଏଥିରୁ ଜଣା ପଡ଼ୁଅଛି ଯେ ଏହି ସତ୍ୟହିଁ ମାନବର ପ୍ରକୃତି ଧର୍ମ୍ମ ; ଅନ୍ୟ ବିଷୟଗୁଡ଼ିକ ଅବର୍ଜନା ମାତ୍ର । ଏହି ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ସତ୍ୟ ଅଭିମୁଖୀନ ହୋଇ ଅଗ୍ରସର ହେବାରୁ ବିଂଶଶତାବ୍ଦୀ ଆଜି ଗାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛି "ଏକମାତ୍ର ବିଶ୍ୱବିଧାତା ଏକ ମାନବ ଜାତି ।" ଏହି ବିଶ୍ୱଜନୀନ ଭାବ ଯେ ନୂତନ ତାହା ଅସ୍ୱୀକାର କଲେ ଅନେକେ ମୁଖ ବିକୃତ କରିବେ କିନ୍ତୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ସେଥିପାଇଁ ନାଗର । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମରେ ଏପରି ଭାବ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ଓ ଉତ୍କଳର ଆଧୁନିକ ବୌଦ୍ଧ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏ ମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି ଏବଂ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ କରନ୍ତି । 'ଏକମାତ୍ର ବିଶ୍ୱବିଧାତା ଏକ ମାନବ ଜାତି'ର ଗୀତ ଯେପରି ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ର ପ୍ରଭୃତି କରୁଅଛନ୍ତି ସେହିପରି ଉତ୍କଳର ଚିତ୍ରକନ୍ଦରବାସୀ ମହିମା ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । କେବଳ ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଦେଉ ନାହାନ୍ତି ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଓ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ ଓଡ଼ିଶ୍ୱନ ! ଅମ ଦେଶର ପ୍ରଧାନ ମତ,—ସବୁ କର କିନ୍ତୁ ଟିକିଏ ବୁଝି ସମଝି ଲୁଚେଇ କର କର, ସେତିକି ନ କରି ପାରିଲେ ଜାତି ଗଲା, କୁଳ ଗଲା, ଧର୍ମ୍ମ ଗଲା, ଭୁମେବ ସେଥି ସଙ୍ଗେ ଗଲ । ଛାଡ଼ ଏ ସବୁ କଥା, ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧଟିରେ ମହିମା ଧର୍ମ୍ମ ବିଷୟରେ ଦୁଇ ଚାରିଟି କଥା କହିବାକୁ ମନସ୍ଥ କରିଅଛୁଁ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମ ଓଡ଼ିଶା ମନରେ ଏପରି ଚେର ମାଡ଼ି ଯାଇଅଛି ଯେ ତାହା ଶତ ଚେଷ୍ଟା ସତ୍ତ୍ୱେ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ; ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ରହିଅଛି ଓ ରହିବ । ଷଷ୍ଠଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉତ୍କଳୀୟ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମ ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ୍ମର ଧକ୍କା ପାଇ ଅନ୍ୟ ଗୋଟିଏ ରୂପ ଧାରଣ କରିଥିଲା ଏବଂ ସେହି ସ୍ରୋତ ଊନବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଅସି ମହିମା ଧର୍ମ୍ମ ଆଖ୍ୟା ପାଇଥିଲା, ଏବଂ ସେହି ମହିମା ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅଦ୍ୟାପି ଉତ୍କଳର ନାନାସ୍ଥାନରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ୧୯୧୧ ସନର Census Report ର ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଅଛି "The only survivors of purely Indian Buddhism are the small community in the Orissa States known as Sarak (from Sravaka, a 'hearer,' the designation of the Buddhist monks who lived in monasteries) of whom nearly two thousand claimed to belong to that religion. The interesting little community was described in the Bengal Census Report 1901 (Pages 427–30). They are vegetarians who though they worship certain Hindu deities, also venerate Buddha and have a festival on the full moon days of Baisakh and Kartik, which they regard as the days of Buddha's birth and his attainment of Nirvana. They do not observe Hindu festivals nor employ Brahman priests"—Census Report 1911, Part I, Pages 125—26.

ଏହି 'ଶ୍ରାବକ' ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଯେ ମହିମା ଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀ ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ Census ବିବରଣରେ କିପାଇଁ 'ମହିମାଧର୍ମ୍ମ' ବିଷୟ ଉଲ୍ଲେଖ କରା ହୋଇ ନାହିଁ ତାହାର କାରଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅକ୍ଷମ ; ବୋଧହୁଏ ଏହି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର କେବଳ ମଠବାସୀମାନଙ୍କୁ ବୌଦ୍ଧ ବୋଲି ଗଣନା କରା ହୋଇଅଛି, କାରଣ ମହିମା ଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀ ଯେ କେବଳ ଦୁଇ ସହସ୍ର ହେବେ ଏହା ସମ୍ଭବପର ନୁହେ । ଏମାନେ ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ଗଡ଼ଜାତରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜ, କେଉଁଝର, ଢେଙ୍କାନାଳ, ତାଳଚେର, ପାଲ୍-ଲହଡ଼ା, ଦଶପଲ୍ଲା, ରେଡ଼ାଖୋଲ, କଳାହାଣ୍ଡି, ଅଠମଲ୍ଲିକ, ନୀଳଗିରି, ଓ ମୋଗଲବନ୍ଦୀର ଅନେକ ଅଞ୍ଚଳରେ (କିନକା, ଅଳ, ବାଲି ପ୍ରଭୃତି) ଦୃଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ; ସମ୍ବଲପୁରରେ ମଧ୍ୟ ଏମାନଙ୍କର ସମାଜ ଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୁଦ୍ଧଗୁପ୍ତ ନାମକ କୌଣସି ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞ ବୌଦ୍ଧ ପରିବ୍ରାଜକଙ୍କର ଭ୍ରମଣ ବୃତ୍ତାନ୍ତରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିପାରୁଁ ଯେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ସପ୍ତଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉତ୍କଳର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ବୌଦ୍ଧ ସଙ୍ଘ ବା ମଠ ବିଦ୍ୟମାନ ଥିଲା । ଉତ୍କଳର ତତ୍କାଳୀନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମ ଓ ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ୍ମ ଉଭୟେ ଉଭୟଙ୍କର ପ୍ରଭାବରୁ କିଛି କିଛି ଭାବ ବିନିମୟ କରିଥିଲେ । ତେଣୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମକୁ କିମ୍ବା ବୈଷ୍ଣବ ଧର୍ମ୍ମକୁ ଖାଁଟି ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମ ବା ଖାଁଟି ବୈଷ୍ଣବଧର୍ମ୍ମ ବୋଲିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ । ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଉତ୍କଳରେ ବୌଦ୍ଧ ଭକ୍ତମାନେ ବୈଷ୍ଣବ ବୋଲି ଅପଣାକୁ ପରିଚୟ ଦେଉଥିବା ସତ୍ତ୍ୱେ, ସେମାନଙ୍କର ସୁଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀ ନେପାଳ, ତିବ୍ବତ ପ୍ରଭୃତି ଦେଶର ଭକ୍ତମାନେ ଏଠାକୁ ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ଛଦ୍ମବେଶୀ ବୌଦ୍ଧ ବୋଲି ଚିହ୍ନି ପାରିଥିଲେ । "The Budhist pilgrims of Tibet and other far off places who came on visits to India, did, however, see through their veils and acknowledged them to be their co-religionists" —N. N. Basu.

ପ୍ରାଚୀନ କିମ୍ବା ଅର୍ବାଚୀନ ବୌଦ୍ଧ ଗ୍ରନ୍ଥରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିପାରୁଁ ଯେ ବୌଦ୍ଧମାନେ କୌଣସି ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମକୁ 'ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ' ବୋଲି କହୁ ନ ଥିଲେ ; ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମକୁ କେବଳ 'ଧର୍ମ୍ମ' ବା 'ସଧର୍ମ୍ମ' ଅଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ ଏବଂ 'ଧର୍ମ୍ମିନ୍' ବା 'ସଧର୍ମ୍ମିନ୍' ବୋଲି ଅପଣାର ପରିଚୟ ଦେଉଥିଲେ । ଏହି ପଥ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଉତ୍କଳୀୟ ବୌଦ୍ଧମାନେ (ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ), ସେମାନଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମକୁ 'ମହିମାଧର୍ମ୍ମ' ଅଖ୍ୟା ପ୍ରଦାନ କରି ଥିଲେ । ଏମାନେ ଗୋଟିଏ ଧାରଣା ପୋଷଣ କରିଥିଲେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟରୂପୀ ବୁଦ୍ଧ ସୁନିର୍ବାର ଲୋକମାନଙ୍କର ହିତାର୍ଥରେ ସମୟରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ । ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବାର ବିବରଣ 'ଅଲେଖ-ଲୀଳା'ରେ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।

ଗୌଡ ବଙ୍ଗଳାର ଗୋଲାସିଙ୍ଗା ଗ୍ରାମରେ ଭଗବାନ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ, ସେ ସମୟରେ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ନୀଳାଚଳ ତ୍ୟାଗକରି ତାଙ୍କ ସହିତରେ ମିଳିତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ବୁଦ୍ଧ ଦେବଙ୍କୁ ପଚାରିଥିଲେ "ଆପଣ କାହାର ଅଙ୍ଗରେ ଏଠାକୁ ଗ୍ରହ ହୋଇ ଆସିଅଛନ୍ତି," ତେଣୁ ସେ ଉତ୍ତର ଦେଲେ,—

"ବୁଦ୍ଧସ୍ୱାମୀ କହନ୍ତି ଶୁଣ ଜଗନ୍ନାଥ,
ଅଲେଖ ଅଙ୍ଗରେ ଆସି ହୋଇ ଉପନୀତ ।
ମହାଶୂନ୍ୟ ଯେ ଅରୂପ ଅନାଦି ଗୁରୁସ୍ୱାମୀ ଯେ,
କଳି ପାପ ଭାସି ଯେ ନାଶ ହେବ ସ୍ୱମତ
ଆମ୍ଭ ତନ୍ତୁଁ ଅନେକ ପ୍ରକାର କଲ ଉପଦେଶ ।
ପାପ ନାଶ ଯେ, କଳିଯୁଗ ସମୟର ଶେଷ ଯେ ।"

[ଏଠାରେ ପ୍ରଶ୍ନ ଉଠିପାରେ ବୁଦ୍ଧ (ଜଗନ୍ନାଥ) କେଉଁ ବୁଦ୍ଧଙ୍କ ନିକଟକୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଗଲେ । ପୂର୍ବ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ବୋଲା ହୋଇଅଛି ଯେ ଆଗରେ ଧ୍ୟାନବୁଦ୍ଧ ପିତୃପୁରୁଷ ବା ଆଦିବୁଦ୍ଧଙ୍କଠାରୁ ଜନ୍ମ । ଚୈତନ୍ୟଦାସଙ୍କର 'ନିର୍ଗୁଣମହାତ୍ମ୍ୟ'ରେ ଅଛି "ବହୁତ ବୁଦ୍ଧ ଅବତାରେ । ହିତ ଜନ୍ମିଲେ ଏ ସଂସାରେ ।" ଏ ଧ୍ୟାନ ବୁଦ୍ଧମାନଙ୍କରୁ 'ବୋଧସତ୍ତ୍ୱ'ମାନଙ୍କର ଜନ୍ମ । 'ଅଲେଖ-ଲୀଳାର' ବୁଦ୍ଧ ସ୍ୱାମୀକୁ ଧ୍ୟାନ ବୁଦ୍ଧରୂପେ ଓ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ ବୋଧସତ୍ତ୍ୱରୂପେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁଁ । ଶାକ୍ୟବୁଦ୍ଧ ଯେପରି ଆନନ୍ଦଙ୍କୁ 'ସଧର୍ମ୍ମ' ପ୍ରଚାର କରିବାପାଇଁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ, ସେହିପରି ଜଗନ୍ନାଥ (ଗୋବିନ୍ଦ) ମହିମା ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାର ପାଇଁ ଭୀମ ଭୋଇକୁ ଆଦେଶ କରିଥିଲେ]

ତତ୍ପରେ ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କୁ 'ସତ୍ୟଧର୍ମ୍ମର' ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇ ମାନବର ହିତାର୍ଥ କାମନା କରି କପିଳାସକୁ ଯିବାକୁ କହିଲେ । କପିଳାସକୁ ଆସି ଜଗନ୍ନାଥ ଗୋବିନ୍ଦ ନାମରେ ବାରବର୍ଷ ଧ୍ୟାନସ୍ଥ ହୋଇ ରହିଲେ । ଏକ ଯୁଗ ତପସ୍ୟା କରି 'ମହିମାଧର୍ମ୍ମର' ବିସ୍ତୃତି ପାଇଁ ଯେ ଯେଠାରେ ବାସକରୁଥିବା ଭୀମ ଭୋଇ ନାମକ ଜଣଙ୍କୁ ତତ୍ତ୍ୱଜ୍ଞାନ ବିଷୟରେ ଶିକ୍ଷା ଦେଲେ ; ଏବଂ କପିଳାସ ଶଣ୍ଡାଗିରି, ମଣ୍ଡିଳାଗ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କେତୋଟି ସ୍ଥାନର ସାଧୁମାନଙ୍କୁ ଏ ଧର୍ମ୍ମରେ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । 'ଯଶୋମନ୍ତମାଳିକା' ରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଜଗନ୍ନାଥ (ବୌଦ୍ଧାବତାର) ଗୁରୁଙ୍କର କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତରରେ କହୁଅଛନ୍ତି;—

ଗରୁଡ଼ ବଚନ ଶୁଣି ପ୍ରଭୁ ବୋଲେ ମୋର,
ଶୁଣ ତାହା ବୁଝାଇ କହିବା ପରିବର ।
ଅତିଇ ଗୁପତ କଥା କହିଦେବା ମୋତେ,
କାହିଁ ନ କହିବୁ ଏହା ବୁଝିଆଅ ଚିତ୍ତେ ।

* * *

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୁଣରେ ନନ୍ଦନ ତୋତେ ଦେଉଅଛି କହି,
କଳିଯୁଗ ଶେଷ ଶ୍ରବ ବାଟ ଗୃହି ।
ମକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ଏକଗ୍ରଳସ ଅଙ୍କରେ,
ବୁଦ୍ଧରୂପକୁ ତେଜିଥିବୁ ଗୁପ୍ତରେ ।
ଆମ୍ଭେ ଯେତେବେଳେ ପିଣ୍ଡ ତେଜିବୁ ରେ ସୁତ,
ସକଳ ଦେବତାଯାକ ହେବେ ସେହି ମତ ।

* * *

ଯେ ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷମାନ ବଗ୍ଗର ଯେ କଲେ,
ନର ସଙ୍ଗେ ମଞ୍ଚେ ଖେଳା କରିବୁ ବୋଲିଲେ ।
ମହା ଘୋର ଯାତନ ହେବ ଅବମାର,
ଭକ୍ତେ ଜାତ ହୋଇଛନ୍ତି ଅଙ୍ଗାରେ ଅମ୍ବର ।
ବୁଦ୍ଧରୂପ ଧରି ଗୁରୁରୂପେ ନ ଚିହ୍ନିବେ କେହି,
ପୂର୍ବର ବଳିତ ଯେ ଚିହ୍ନିବେ ଭୀମ ଭୋଇ ।
ତାଙ୍କ ମୂଳେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଭଜନ ହୋଇବ,
ଅଲେଖ ମଣ୍ଡଳ ଶୂନ୍ୟ ପଦ ଯେ ରହିବ ।
ଭକ୍ତଜନେ କହି ତାହା ପରମ ସନ୍ତୋଷ,
ମହିମା ନାମ ଗାଇନ ଗୁରୁ ଉପଦେଶ ।

ଯଶୋମନ୍ତମାଳିକାରୁ ଜଣାପଡ଼େ ଯେ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମ 'ମହିମାଧର୍ମ୍ମ' ନାମରେ ପୁରୀରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବଙ୍କ ସମୟରୁ (୧୮୭୦) ପ୍ରଚାର ହୋଇଥିଲା । ଭୀମ ଭୋଇ ଏହି ଧର୍ମ ମହିମାଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାର କରନ୍ତି । 'ମହିମା' ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ୍ମଗ୍ରନ୍ଥ;—ଚୈତନ୍ୟ ଦାସଙ୍କର 'ନିର୍ଗୁଣମହାତ୍ମ' ଓ 'ବିଷ୍ଣୁଗର୍ଭ ପୁରାଣ'; ଜଗନ୍ନାଥ ଦାସଙ୍କର 'ତୁଳାଉଣା; ବଳରାମ ଦାସଙ୍କର 'ଗୁପ୍ତଗୀତା ଓ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ଦାସଙ୍କର 'ଶୂନ୍ୟସଂହିତା' ଏବଂ 'ଅନାଦିସଂହିତା' ।

ମହିମାଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଇତିହାସ;—

ଭୀମ ଭୋଇ ବା ଭୀମସେନା ଭୋଇ ଅରକ୍ଷିତ ଦାସ ଢେଙ୍କାନାଳର ଜରନ୍ଦା ଗ୍ରାମର କୌଣସି ଗୋଟିଏ କନ୍ଧ ଘରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ ୧୮୬୦ (?) ରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରନ୍ତି । ସେ ଜନ୍ମରୁ ଅନ୍ଧ ଥିଲେ, ତେଣୁ ସେ ଜୀବନର ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥାରେ (୨୫ ବର୍ଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ) ନୈରାଶ୍ୟ-ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ଥିବାର କଥିତ ଅଛି । ଏହି ନୈରାଶ୍ୟ ଭାବହିଁ ତାଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମ ଜୀବନର ପଥ ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ଦେଇଥିଲା; ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସେ ଧର୍ମ୍ମପରାୟଣ ଥିଲେ । ଏକଅଡ଼େ ଅନ୍ଧ, ତଦୁପରି ଅତି ଦରିଦ୍ର ଥିବାରୁ ସେ ଅଚ୍ଛାଦାଗ (ପଞ୍ଚବିଂଶତି ବର୍ଷରେ) ହେବାକୁ ମନସ୍ଥ କରି ଗୋଟିଏ କୂପରେ ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ଏହି ଅବସ୍ଥାରେ କୂପ ମଧ୍ୟରେ ତିନିଦିନ ରହିବା ପରେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିବେଶୀମାନେ ତାହା ଜାଣିପାରି ସେଠାକୁ ଆସି ତାଙ୍କୁ ସେଠାରୁ ଅସିବାପାଇଁ ଅନୁନୟ ବିନୟ କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ସେ ସେମାନଙ୍କ କଥାରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ କରି ନ ଥିଲେ । କଥିତ ଅଛି ଚତୁର୍ଥ ଦିବସରେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ସ୍ୱୟଂ ଈଶ୍ୱର ଆବିର୍ଭୂତ ହୋଇ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଇଥିଲେ । ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ମହିମା ଧର୍ମ୍ମରେ ଦୀକ୍ଷା ଦେଇ ସେ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାର କରିବାପାଇଁ ତାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଥିଲେ । ମହିମାଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାର କରିବାରୁ ଓ ଜାତି ନିର୍ବିଶେଷରେ ସମସ୍ତଙ୍କ ଘରୁ ଆହାର କରିବାରୁ ଭୀମ ଭୋଇର ପ୍ରତିବେଶୀମାନେ ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିରକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କୁ ନିର୍ଯ୍ୟାତନା କରି ମାଡ଼ମାରି ସେ ଗ୍ରାମରୁ ତଡ଼ି ଦେଇଥିଲେ । ଏପରି ପୀଡ଼ା ପାଇ ସେ କପିଳାସ ଅଭିମୁଖ ହୋଇ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ପଥରେ ପୁନର୍ବାର ଈଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଭେଟିଲେ । ଈଶ୍ୱର କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ ସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରି ନାହିଁ ତେଣୁ ପ୍ରହାର ସହ୍ୟ ନ କରି ପଳାୟନ କରୁଅଛ" । ଏହା କହି ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ଜରନ୍ଦା ଗ୍ରାମକୁ ଅଣି ଗୋଟିଏ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରେ ହାତ ଗୋଡ଼ ବାନ୍ଧି ଦ୍ୱାର ଗବାକ୍ଷ ପ୍ରଭୃତି ବନ୍ଦ କରି କହିଲେ "ଯଦି ତୁମ୍ଭେ ସିଦ୍ଧିଲାଭ କରିଥାଅ ତେବେ ମୋ ନିକଟକୁ ଆସି ପାରିବ ।" ଏହା କହି ସେ ମନ୍ଦିର ନିକଟର ଗୋଟିଏ ଗଛ ମୂଳକୁ ଯାଇ ଡାଳ ମାରିବାରୁ ଭୀମ ଭୋଇ ମନ୍ଦିର ମଧ୍ୟରୁ ଚାଲି ଆସିଲେ । ଏହା ଦେଖି ଭଗବାନ ଅନନ୍ଦିତ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଲେ "ତୁମ୍ଭେ ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାର କର ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାର ଦରକାର ନାହିଁ ।" ଏହା କହି ଭଗବାନ ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଧାନ ହୋଇଗଲେ । ଭୀମ ଭୋଇ ସେ ଜରନ୍ଦା ଗ୍ରାମରେ ପ୍ରଥମେ ମହିମାଧର୍ମ୍ମ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କରି ସେଠାର କେତେକ ଲୋକଙ୍କୁ ସେ ଧର୍ମ୍ମରେ ଦୀକ୍ଷା ଦେଲେ ।

ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଧର୍ମ୍ମଗ୍ରନ୍ଥ ଅଛି, ତହିଁ ମଧ୍ୟରୁ 'କଳିଭାଗବତ' ସର୍ବପ୍ରଧାନ; ସେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସଙ୍ଗୀତ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରିଯାଇ ଅଛନ୍ତି ଯାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ଅଲେଖ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗୀତ ହୋଇଥାଏ । ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କ ପଦାବଳୀରୁ କେତେକ ପଂକ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏଠାରେ ପାଠକମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଲି; ସେ ଶୂନ୍ୟ ପୁରୁଷଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହୁଅଛନ୍ତି;—

"ଶୂନ୍ୟବେଳ୍ ଚିତ୍ତ ଦେବେ ଦୋଷ ରୂପ ରେଖ ନାହିଁ ହେ ।
ବରଷୁଛ ଜଳ, ନାହିଁ ମେଘକୁଳ, ଚଳାଇ ପବନ
ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ବହେ ଘନ ଘନ ।
ବହୁଅଛ ଜଳ, ନାହିଁ ଜଳାଶୟ, ଜଳ ବାପାତ ଥାଇ ହୋଇ ହେ ।
ଜଳ ନିଜ ଓଟା ଶୁଖିଲା ହୋଇଛି, ଭାବାଇ ନ ପିଇ ଜେମନ୍ତ ବହୁଛି,
ସେଠାରେ ଅଗ୍ନିମ ଅଜ୍ଞାତ ବ୍ରହ୍ମ, ଭଗତେ ଅନ୍ତ ନାହିଁ ହେ ହେ ।
ବାଲ୍ମୀକି ନାହିଁ ଭରୁଛି ହିତ, ଉଚ୍ଚାଳକ ଶାନ୍ତ ବ୍ରହ୍ମକଳେ ସାଧ,
ଲକ୍ଷ୍ୟ ମ୍ଭକ ନ ଭୁଲିବ ନାଚ, ପୂର୍ବ ପୁଣ୍ୟ ଥିଲେ ପାଇ ହେ ।
ନିଦ୍ରାଭାବ ପଦ ନିଷ୍ଠାମେ ନିର୍ବେଦ, ଜଳ୍ପନା ନ କରି ଧର ପରପାତ,
ନ ବାଛିବ ଦୋଷ ନ କର ଅନ୍ତ ଶୂନ୍ୟ ଅଶା ଭରସା ନ ଦେଇ ହେ ।
ଶିର ପ୍ରେମଅଛ ନାହିଁ ବୃଷମୂଳ, ପୁଷ୍ପ ବିକ୍ରି ନାହିଁ ପକ୍ରଅଛ ଫଳ,
ପୁଷ୍ପ ପତ୍ର ଡେଙ୍ଗ ନାହିଁ ଭାଇ ଅସାଧନା ମାର୍ଗେ ପାଇ ହେ ।
ଚିତ ପରୀକ୍ଷେ ଦେଇ ପୁଗଳ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ନାହିଁ ପିଇଛ ବକଳ,
ସେ ପ୍ରଭୁ ପଦରେ ହେବ ନିରନ୍ତର ଭଣେ ଭୀମସେନ ଦେଇ ହେ ।

ପୁନଶ୍ଚ;—

ଭୀମ ଭୋଇ ତାଙ୍କର ଗୁରୁଙ୍କୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହୁଅଛନ୍ତି—

'ଅଗାଡ଼ାର ଅରୂପ ବ୍ରହ୍ମ ମୂରତ ହେ—ଏବେ ବଳେ ଜଳଛନ୍ତି ଧରଗ ହେ
ଅରୂପ ପୁରୁଷ ରୂପଙ୍କ ହୋଇଲେ, ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଅଛଲେ
ଉଚ୍ଚ ହୁଇଚାଇ କରୁଣା ବୁଝାଧାସ, ମାୟା ସିନ୍ଧୁ ସାଗରୁ ଏବେ
ଉଦ୍ଧାର କର,
ଚିତ୍ତ ପ୍ରାଣରୁ ଦେଇ କର ଉଚ୍ଚ ହେ ।
ନିର୍ବେଦରୁ ପ୍ରକାଶ, ମହିମ ଦୀପ୍ତ ରତ୍ନ, ଉଚ୍ଚ ଦେବେ ପାଇବ ଚିତ୍ତ ପୁଣ୍ଡ କରୁଛ,
ତେବେ ପାଇବ ସବୁଠେ ମ୍ଭକ ହେ ।
ଅଚିନ୍ତା ପୁରୁଷ ସେ ଯେ ଚିନ୍ତିବା ଦେଲେ, ଅରୂପ ଅଥିଥ ହେଲେ,
ଅଲେଖ ପଦ ଯେଉଁ ଲେଖି ନ ହୋଇ ଦେଇ, ଗୁରୁପଣେ ଶକ୍ତ
ଅଗ୍ରେ ମହାତ୍ମାଙ୍କ
ଏକୋଇଶ ବ୍ରହ୍ମଣେ ଦେଇ ନ୍ଦ୍ରତ ହେ ।
ଅଚଳ୍ପ ପୁରୁଷ ସେ ଜଳ୍ପନ କଲେ, ଅଙ୍ଗ ସର୍ବେ ଜନମିଲେ,
ଅଜ ସେ ବରଚାଙ୍କ ନେଇଲେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ; ନିଜତ ଜରୁଅଛ
ଉଜ୍ଜିଅଛି କାହାକୁ,
ଏବେ ମହିମାଧର୍ମ୍ମ ଅଛି ହେ ।
ଅଷ୍ଟମ୍ବ ପୁରୁଷ ଶବ୍ଦ ଦେବାକୁ ନାହିଁ ଏକୁ ହୁଇ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଗୁରୁ ଜଳେ
, ଶିଷ୍ୟ ନାହାଣ କେହି,
ଚିତ୍ତ ପଣେ ସର୍ବ ଯିବ ଯାଇଛି ହୁ, ଗୁରୁ ଉପଦେଶ ଶ୍ରେ କାଳ ବଦ୍ଧେ ହେ ।
ଦେହଧାରୀ ଦୋଇଛନ୍ତି ମହାମନ୍ତ୍ରେ, ଏ ଘୋର ବରଦାରେ,
ଏ ବଳା ଏବାଶର ବାଳାହିଁ ଜାଗ୍ରତ, ବଚନ ସ୍ୱାଧାର ମୁକ୍ତି ବାଳ ପଦ୍ମ,
ଭଣେ ଭୀମ ଅଗ୍ରଣ୍ଡ ଜଳ ଜଳ ହେ ।"

ମାତପରାୟଣ ଭୀମ ଭୋଇଠାରୁ ମହିମାଧର୍ମ୍ମ କଥା ଶୁଣି ତାହାଙ୍କୁ ଭକ୍ତିଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ; ତାଙ୍କର ଭକ୍ତିଭାବ ତାଙ୍କୁ "ଭଗବାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଅଣ୍ଶ" ବୋଲି ମଣୁଥିଲେ । ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ନବ ଧର୍ମ୍ମରେ ସମସ୍ତ ଦେଶ ଗଡ଼ଜାତବାସୀ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଭୀମ ଭୋଇ ଗୋଟିଏ ଆକାଶବାଣୀ ଶୁଣିଥିବାର କହୁଛନ୍ତି । ତାହାର ମର୍ମ୍ମ ଏହି ଯେ ଜଗନ୍ନାଥଙ୍କ ଚୂଡ଼ାରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ ମାଳାରୂପରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହି 'ବୌଦ୍ଧାବତାରଙ୍କୁ' ପୂଜା କରିବାପାଇଁ ଭୀମ ଭୋଇ ଅନେକ ନବଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀମାନଙ୍କୁ ମେଳ କରି ପୁରୀ ଆକ୍ରମଣ କରିବାପାଇଁ ଯାତ୍ରା କଲେ । ସେ ସମୟରେ ଏପରି କଥା ଶୁଣାଗଲା ଯେ ଭୀମ ଭୋଇ ଦାରୁମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରି 'ନିରାକାର'ଙ୍କ ବିଷୟ ପ୍ରଚାର କରିବେ । ତେଣୁ ପୁରୀର ତତ୍କାଳୀନ ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ଦେବ ନିଜର ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ଭୀମ ଭୋଇଙ୍କର ଅପେକ୍ଷାରେ ରହିଲେ । ଶୀଘ୍ର ଦୁଇ ସେନା ଭେଟାଭେଟି ହୋଇ କିଛିଦିନ ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ଚାଲିଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଅବଶେଷରେ ଭୀମ ଭୋଇ ହାରିଯାଇଁ ପଳାୟନ କଲେ । ଅହିତ କେତେକ ସୈନ୍ୟ ଇଂରାଜ କର୍ତ୍ତୃକ ଧୃତ ହୋଇ କଠୋର ଦଣ୍ଡ ଭୋଗ କରିଥିଲେ ।

ଭୀମ ଭୋଇ ବାରବର୍ଷ ହେଲା ସଂସାର ଛାଡ଼ିଅଛନ୍ତି ; ତାଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ଅଦ୍ୟାପି ଜରିଆର 'ଗାଦି' ଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ମହିମାଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅଛି ; ଏହା ବ୍ୟତୀତ ଉତ୍କଳର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ମହିମାଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ବିଦ୍ୟମାନ । ଏମାନଙ୍କର ମଠରେ ଅଦ୍ୟାପି ମଧ୍ୟ ସେହି ନିର୍ବାଣ ରସିକଙ୍କର ନିର୍ବାଣ ଗାଥା ଗୀତ ହୋଇଥାଏ । ଏମାନଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମ ସହିତରେ ଆଧୁନିକ ବ୍ରାହ୍ମ-ଧର୍ମ୍ମର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପ୍ରଚାର ବୋଧହୁଏ ; ଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ ଅଶିକ୍ଷିତ ବ୍ରାହ୍ମ ବୋଲି ଭ୍ରମ ହୋଇଥାଏ ; ଅବଶ୍ୟ ଏଠାରେ ସେମାନଙ୍କର ସାମାଜିକ ରୀତି ନୀତି ବିଷୟରେ କିଛି ବୋଲାଯାଉ ନାହିଁ ।

ଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦୁଇ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ;—(୧) 'ଗୃହୀ', ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ଗୃହସ୍ଥ ହୋଇ ଧର୍ମ୍ମାଚରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ (୨) 'ଉଦାସୀନ' ବା 'ଭିକ୍ଷୁ' ('ଶ୍ରାବକ'?) ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁମାନେ ମଠ ପ୍ରଭୃତିରେ ରହି ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଚାର କରିବେ ।

ଯଶୋମଜମାଳିକାରୁ 'ଉଦାସୀନ'ମାନଙ୍କର ନିୟମ ପ୍ରଣାଳୀ ଏହିପରି ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ;—

Digitized by srujanika@gmail.com

"ସୁଜାତ ଯେ କୁଳଧର୍ମ୍ମ ସମସ୍ତ ଛାଡ଼ିବେ ।
ହୋମ କର୍ମ ଯାଗ କ୍ରିୟା ସକଳ ତ୍ୟଜିବେ ॥
ଦାର୍ବ୍ବସ୍ତ ବସ୍ତ୍ରବ୍ରତ କ୍ରିୟା ତ୍ୟାଜ୍ୟ କରି ।
* କୁମ୍ଭିପଟ ଚିହ୍ନ ଶିରେ ଥିବେ ଜଟାଧରି
ଜମ୍ବୁଦ୍ୱୀପେ ମହିମାଙ୍କ ବୀଜ ଯେ ବୁଣିବେ ।
ନିଜ ବ୍ରହ୍ମଗୁରୁ ପାଇ ଆନନ୍ଦ ଲଭିବେ ॥
ଅଣାକାର ମହିମା ନାମକୁ କରି ଶିକ୍ଷା ।
ନବ ଶୂଦ୍ର ଘରେ ମାଗି ଖେଳୁଥିବେ ଭିକ୍ଷା ॥
ତେଲି ତନ୍ତୀ ଭାଟ କେରି ରଜକ କୁଳାରକ ।
ବ୍ରହ୍ମକ୍ଷେଣୀ ଚଣ୍ଡାଳ ଯେ ଆବରଲା ପିକ ॥
ଏହି ନବ ଜାତି ଘରେ ଭିକ୍ଷା ନ ଘେନିବେ ।
ଅଶୁଦ୍ଧ ଏମାନେ ଶାସ୍ତ୍ରେ ଲେଖିଅଛି ପୂର୍ବେ ॥
ଏମାନେ ଅଟନ୍ତି ଅଧା ଜନ୍ମରୁ ଜାତକ ।
ତେଣୁ କରି ନବ ଶୂଦ୍ରେ ବାଛି ରଖିଛନ୍ତି ॥
ନବଶୂଦ୍ର ଅଟନ୍ତି ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିଜ ଦାସ ।
ତାଙ୍କ ଘରେ ଅନ୍ନ ଭିକ୍ଷା ନ ଲଗାଇ ଦୋଷ ॥
ମହା ବ୍ରହ୍ମ ତେଜରେ ଯେ ହୋଇଯାଏ ଭସ୍ମ ।
ଶୂଦ୍ର ଘରେ ଭିକ୍ଷା କଲେ ନାହିଁ ତାଙ୍କୁ ଦୁଷ୍ୟ ॥

* * *

ନବ ଶୂଦ୍ର ଘରେ ଅନ୍ନ ଭିକ୍ଷାକୁ ଭୁଞ୍ଜିବେ ।
ନଗର ବାହାରେ କାଳ ନିଦ୍ରାକୁ କାଟିବେ ॥
ଦିବସରେ ନିଦ୍ରା କଲେ କାଳ କରେ ବାସ ।
ସ୍ୱବେ ଅନ୍ନ ଭୋଜନ ଆହାରେ ହୁଏ ଦୋଷ ॥
ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଭକ୍ତ ଯେ ଦିବସେ ଭୁଞ୍ଜିବେ ।
ରାତେ ଉପବାସ ଯମକାଳକୁ ଜିଣିବେ ॥
ନିଶି ଉଜାଗର ରହି ଧ୍ୟାନକୁ ଜଗିବୁ ।
ପରମ ପ୍ରକୃତି ତେବେ ପାଉଁଶ କରିବୁ ॥
ଜପ ନାହିଁ ତପ ନାହିଁ ଉଦାସୀ ଭାବରେ ।
ଏକା ମହିମାକୁ ନାମ ଜପିବୁ ହୃଦରେ ॥

ଏହି ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧ ସଙ୍ଘରେ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ମଠବାସୀ ବା ଭିକ୍ଷୁମାନଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମାଚରଣ ପାଇ ବାର ଡେରଟି ନିୟମ ଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଏ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମଠବାସୀମାନେ ଚାରି ଚାରିଟି ନିୟମ ପାଳନ କରିଥାନ୍ତି । ଏ ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ବୈଷ୍ଣବ ବା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପ୍ରଚଳିତ ନାହିଁ । 'ନବଶୂଦ୍ର'-ମାନଙ୍କଠାରୁ ଭିକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବା ବା ସେମାନଙ୍କ ଗୃହରେ ଆହାରାଦି କରିବାର ବିଧି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ ।

ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ମହାଯାନ ପନ୍ଥୀମାନେ କେତେକ ଦେବ ଦେବୀ ଉପାସନା କରୁଥିଲେ ; କିନ୍ତୁ ଆଦି-ବୌଦ୍ଧସମ୍ପ୍ରଦାୟ (ହୀନଯାନ-ସମ୍ପ୍ରଦାୟ) କୌଣସି ଦେବ ଦେବୀରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳେ ନାହିଁ, ମହିମାଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ଏ ଶେଷୋକ୍ତ ଦଳର ମତ ପୋଷଣ କରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉପାସନା କରିଥାନ୍ତି ।

"ବେଶୀ ଘଡ଼ି ରାତି ଥାଉ ସ୍ନାନ କରୁଥିବେ ।
ଉଦେ ଅସ୍ତେ ରବି ରଙ୍ଗ ଦର୍ଶନ କରିବେ ॥
ଅସ୍ତବେଳେ ସେହିପରି ଦଣ୍ଡେମାତ୍ର ଯାଇ ।
ନମସ୍କାର କରୁଥିବେ ଅସ୍ତଚିତ୍ତ ଧ୍ୟାଇ ॥
ଅଗ୍ନିଦେବତାକୁ କିଛି ଅଲ୍ପେ ମାନୁଥିବେ ॥
ଅନ୍ୟ ଦେବ ଦେବୀ କେହି କିଛି ନ ମାନିବେ ।

ଯଶୋଦାଙ୍କମାଳିକା ।

ମହିମାଧର୍ମ୍ମାବଲମ୍ବୀମାନେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀର ଉତ୍କଳୀୟ ବୌଦ୍ଧ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଯେ ବୁଦ୍ଧ ପୁନର୍ବାର ଅବତାର ରୂପରେ କଳିରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହେବେ ।

"ଗୁହ୍ୟ କଳି ମଧ୍ୟରେ ଭକ୍ତେ ଛନ୍ନ ରହି ।
ବୁଦ୍ଧ ଅବତାର ରୂପ ଦର୍ଶନ ନ ପାଇ ॥
ବିହାର ମଣ୍ଡଳେ ଶୂନ୍ୟ ଗାଦି ଢୋଳାଇବେ ।
ସେ ଅଲେଖ ପ୍ରଭୁ ତେଣୁ ଗୁପତରେ ଥିବେ ॥
ମାୟାରୂପେ ବୁଦ୍ଧ ଅବତାର ନରଦେହୀ ।
ଭକ୍ତ ଜନହିତେ ଭକ୍ତ ଉଦ୍ଧାରିବେ ପାଇ ;"

ଏହିରୂପେ ବିଂଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ବୁଦ୍ଧଙ୍କର ବିଜୟ ବାଳା ଉତ୍କଳର ନାନା ସ୍ଥାନରେ ଉଡ଼ୁଅଛି । ଧନ୍ୟ ମହିମା ଧର୍ମ୍ମ ଯାହାର କେତୋଟି ମତ ଅଛି ସତ୍ୟ ସମାଜ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛି । ଧନ୍ୟ ବୁଦ୍ଧଦେବ ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କର ମହିମା ।

ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ସ୍ୱାମୀ ।

* ଏମାନଙ୍କୁ ସେଥିପାଇଁ 'କୁମ୍ଭପଟିଆ' ବୋଲାଯାଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମେ ବର୍ଷା ।

ରାଗ—ବଙ୍ଗଳାଶ୍ରୀ ।

ଘୋର ନିଦାଘାନ୍ତେ ତାପିତ ଜଗତେ
ଅସହ୍ୟ ନବ ବରଷା,
ପରମ ସଭକେ ଶ୍ୟାମ ମୂର୍ତ୍ତି ବାସ
ପିଆଏ ଧରଣୀ ଘୋଷା ।
ମହା ତାପ ଘରେ ସନ୍ତାପିତ ଅଙ୍ଗ
ସମ ମଧ୍ୟ ଭୋଗୁଥିବ,
ଜଳ୍ ବୃଷ୍ଟି ବାରି ପ୍ରାବକ ପ୍ରାବୃଷ
ଅମୃତ ଧାରା ସିଞ୍ଚିଲା ।
ସେ ଅମୃତ ଧାରା ପାଇ ତୃଣାବଳି
ସ୍ୱପଜେ ଅହ୍ଲାଦେ ମଧ୍ୟ,
ଧାନ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଦଳେ ଶ୍ୟାମଳ ବରଣ
ନବ ପତ୍ର ଜନ୍ମ ଲଭି ।
ଗୋଟି ଗୋଟି ଶସ୍ୟ ଗଳେଇ ଉଠିଲା
ପାଇ ନବ ବାରି ଧାରା,
ଧରଣୀ ରମଣୀ ବର୍ଷା ସଙ୍ଗ ପାଇ
ତନୁ ପ୍ରେମାନ୍ଦଳ ପରି ।
ବର୍ଷା ଜଳ ତଥି ଉତ୍ତର ସକାଶେ
ଦୂରଅ ରଜକମେଳ,
ପଲ୍ଲୀବାସୀଗଣ ଅଳସେ ସମୟ
ବିଶ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ବସେ ।
ଗ୍ରାମ ପୁରାବୃତ୍ତ ସୁଖାଦ୍ୟ ଗାଇଣ
ଗ୍ରାମ ଘୋଷା ଗଇ ଚଳେ,
ବାଗୁଡ଼ି ଖେଳଣ ବାଟନ୍ତି ସମୟ
ମାରି ବାଟୁଗୋଟ କରେ ।
ମହାମତ୍ତେ ବାଜେ ମଦାଇ ଦେବାଳ
ପାରୁଶ ଘୋଡ଼ି ଗାଇବ,
ହର୍ଷ ହୋଲାହଳ ଗ୍ରାମ ଉଛୁଳାଇ
ବରଇ ବାଳ ଅଟବ ।
ଭ୍ରାତା ପୁତ୍ର ବଳ ଦେଖନ୍ତି ଉଦାଳେ
ଲୁଚ ଗ୍ରାମ ସୀମନ୍ତିନୀ,
ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ବାଉଦ ଦେଖି ମନେ ମନେ
ପ୍ରପୁଷ୍ଟ ହୁଅନ୍ତି ଧନ୍ୟ ।
ଗୌର ଅଙ୍ଗେ ଶୋଭେ ରକ୍ତ ପଟ୍ଟବାସ
ଅହା ବଳା ଶ୍ରୁ ଶେଷ,
ମେଘ ଦୋଳ ଥରି ଅଗ୍ରେ ଗୌରାଙ୍ଗିନୀ
ମଣ୍ଡିତ ବ ହୋଇଛି ଭଲ ।
ପୁଷ୍ପ ଜାନୁ ଦୋଳ ଲେଉ ଲେଉ ପଳ
ପାଚଣ ପଡ଼ଇ ଚଳେ,
ବାଳକ ବାଳିକା ଏକମେଳ ହୋଇ
ଗୋଟାନ୍ତି ତା ବଳେ ଚଳେ ।

ଝର୍ଣ୍ଣର ଅଳ୍ପରେ ବରଷେ ଅସାର
ପୂରଇ ଚୂଡ଼ା ଘୋଷେ,
ଘୋର ଘଡ଼ ଘଡ଼ ବରଷା ଅଗମ
ଉଠଇ ଗର୍ଜ୍ଜନ ବହ ।
ଶ୍ରାବଣ ଜଙ୍ଗମ ନବ ନୀର ପାଇ
ନୂତନ ଶୀତଳ ଭାମ୍ବ,
ଧୀରେ ନଦୀ ଜଳ ଦୂର ଛଟି ଅସେ
ତରଙ୍ଗ ଭରମ୍ବ ।
ଭଙ୍ଗ ମଞ୍ଚେ ଯଥା ହୋଲାହଳ ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଘୋର ରଣ ଦୃଶ୍ୟ ପରେ,
ପଟ ଉତ୍ତୋଳନେ ଶାନ୍ତ ଉପାଦ୍ରେ
ତପୋବନ ଦେଖି ହରେ ।
ତଥା ଏ ପ୍ରାବୃଷ ନବ ସୁନ୍ଦରର
ଦେଖି ଚିତ୍ର ମେଘଟେ,
ଧରଣୀ ମଞ୍ଚରେ ଏ ମନ୍ଦ୍ର ଦୃଶ୍ୟ
ଖୋଲିଦିଏ ନବ ନଟ ।
ଯାହାଙ୍କ ବିଧାନେ ଦେଖି ଛନ୍ଦରେ
ଏ ପଟ ପରିବର୍ତ୍ତନ,
ଦେବେ ସେ ଜଳଦେ ଏ ଚିତ୍ର ଦ୍ରବ୍ୟ
ଶାନ୍ତିସଲିଳ ସେଚନ ।

(୨)

ତମ୍ବ ସେବଗ କଦମ୍ବ ମଲ୍ଲିକା
ଅଧ ମାଳାଳାତ ଫୁଲ,
ଫୁଟି ମହାଭାବ ଦେଇ ବାଟଆଣ
ଦଳେ ପ୍ରକୃତ ଉଚ୍ଛୁଳ ।
ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ବାଜେ ଉଚ୍ଚ କଥ ଝାଡ଼େ
ଫୁଟେ ଫୁଲ ଅଗଣତ,
ମାଧ୍ୟ କୋଡ଼ ଛିଡ଼ ନବ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୁପରି
ହସି ମୋହୁଆଏ ମନ ।
ଦେବତ ବାନନ ଉପବନଶ୍ରେଣୀ ପୁରେ
ବଳାପି ବଳାପ ସ୍ୱନ,
ବଳାମେଘ ଦେଖି ନାଚନ୍ତି ସେ ହର୍ଷେ
ଦଧ୍ୟ ଦେଖି ଉଥଣ ।
ଭାଦ୍ରବ ଭାଦ୍ରବୀ ଜୁଅଭାଳି ଦେଖି
ବୁଠ ପାଣ ବାଉ ଚଳେ,
ଭାବଣ ଜଗାଣ୍ଡ ନାନା ଗତ ମ୍ଳାଠ
ପରମ ଅବେଶ ଖେଳେ ।
ପଳିଲ ସଲିଳ ପିଲ ମନ ଲେକ
ବଳଇ ଅଠ ଉଳରେ,
ତା ସ୍ୱର ସ୍ମୃତିର ଅଠ ଦ୍ରୁତ ଦେଖ
ବାଟେଇ ଗୁଳଇ ଗରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜଳା ଗରଜରେ ବନ୍ଦୁକ ମାରେ
ଝରେ ଝରେ ବର୍ଷେ ନୀର,
ଭୁତ୍ତା ବନ୍ଦୁଶ୍ରିତ ପତ୍ନୀ ଗୃହ ମଧ୍ୟେ
ସ୍ତବ୍ଧ ସୁଖେ ନାହିଁ ଜର ।
ଶ୍ରାବଣର ଧାରେ ସହଣ କୃଷକ
ବରେ କାର୍ଯ୍ୟ ଦମମାନ,
ବଜାନ୍ତେ ବଜ୍ରାମ ଲଭଣ ଅଳକେ
ଗାଢ଼ନିଦ୍ରାରେ ମଗନ ।
ତା ପ୍ରେମ-ପରବ ତା ସନ୍ତାପ-ହିତ
ସତୀ ପତିବ୍ରତା ନାରୀ,
ପରମ ଯତନେ ଶୁଶ୍ରୁଷା କରଣ
ନିଏ ତାର ଶ୍ରମ ହରି ।
ନିଜେ ନ ଭୁଞ୍ଜିଣ କଷଣ ସହଣ
ତୋଷେ ତାର ପ୍ରାଣପତି,
ଅଜବ ପ୍ରାଣାଟେ ଏ ପବିତ୍ର ପ୍ରେମ
ଅଟଇ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ଅତି ।
ସ୍ୱପ୍ନାର ମରୁରେ କର୍ମ୍ମ ଦୋଳାହିଲେ
ନାହିଁ ଯାର ପ୍ରେମ ଧନ,
ଧିକ ତା ଜନମ ତା ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମ,
ଧିକ ତାହାର ଜୀବନ ।
ନ ଦେଖିଛ ଯେବେ ସୁଦୂର ପ୍ରଦେଶେ
ଅଗ୍ନି-ଉତ୍ପାତ-"ସାହାରା"
ଦେଖି ତ ପାରିବ ଏକାକାରେ ଠୁଳ
ପ୍ରୀତି ଶୂନ୍ୟ ପ୍ରାଣେ ପରି ।
ବରଷା ନିଶୀଥେ ଦେଖେ ଜଳାଶୟେ
ଦେଖେ ଜଳାଶୟେ ଦେଖ ଦ୍ରବ,
ଜର୍ଣ୍ଣ ହେବଅଛ ଦୁର୍ବଳ ଭିତର
ଶୁଷ୍କ ଜୀବନ ଅଟଇ ।
ଜଳଦେଶ ବୋଳେ ସୌଦାମିନୀ ଖେଳେ
ଅହା ତ ପବନ ଶୋଷ,
ଏ ଯୁଗ ମିଳନ ଦେଖିବା ପାଇଁ
ସଦା ମୋର ମନ ଲୋଭ ।
ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଚପଳା ସଦୃଶ ମୋ ଦେହ
ଜାହାକୁ ଦେଖିଲି ନାହିଁ,
ଅବାଶେ ବନ୍ଦୁକ ମେଘ ବୋଳେ ଖେଳେ
ଦେଖି ଦୁଃଖ ହରବର୍ଲ୍ଲ ।

(୦)

ଶ୍ରୀ ନାର ପାଇ କର୍ଣ୍ଣ ଜଠର
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ଯଷ୍ଟିକ ଉଷ୍ଣାରେ,
ବଳବଣୀ ଶିରେ ଗରଜବ ଚିତା
ପ୍ରାବୃଟ ଦେଖ ନ ହର୍ଷେ ।
ଆଣ୍ଡିବା ଶିରେ ମାଡ଼ିଣ ଯାଉଛ
ପାଷାଣରେଖ ପ୍ରତିଭ,
ପ୍ରଗତ୍ୱ ପାଇଲେ ଯଥା ଷ୍ଟ୍ରମ୍ଭ
ତଥେ ମହତର ଶିର ।
ପ୍ରବେଶ ଜଠାରେ ମାଡ଼ିଅସ୍ତେ ମନ
ଲଭି ଭୂଲ ଦେଲ ଭାର,
ଦ୍ରୋଣିକା ଯାଉଛ ଛେଷକାକୁ ଦ୍ରବ
ତା ନିଜ ପଛ-ଦ୍ୱାରେ ।
କାହାକୁ ଗୋଷ୍ଠଇ କାହାକୁ ମାରଇ
କାହାକୁ ଭୁଲାଇ ନିଏ,
ଅଜାଣେ ଗୁପ୍ତ ବଧାତା ଧୁରନେ
ଦେଖି କାଳେ ଗାଏ ଦିଏ ।
ନାନା ଔଷ୍ଠ ବାଉ ପଡ଼ଇ ଏ ବାଟେ
ପାଳନ୍ତ ସଙ୍ଗେ ଅଟଇ,
ଅନ୍ତରେ ଭଉ ଜର ରୋଗ ଦ୍ରବ
ଛୁଟ ଦେବତା ଜ୍ଞାନେ ।
ମନେ ଅଛି ମୋର ବାଳ କାଳେ ଅହା
ଦ୍ରବ ଭଉଣୀ ସଙ୍ଗରେ
ଦ୍ରବ୍ୟ ଉଠଣ ପ୍ରଳ ଦୋଳ ଅଟି
ଉଗ୍ର ପରବ ଉତ୍ସରେ ।
ଦେଶେଶ୍ୱରୀ ଦ୍ରବଜନ୍ମ ଦେଖ
ଶୁଭୁକ୍ଷଣ ଔଷ୍ଠ କଥା,
ସେ ବାଲ୍ୟ ଜୀବନ ସ୍ମୃତ ମୁଠ ଜାତି
ଉଅଇ ଭୁତପ୍ରେ ବ୍ୟଥା ।
ବାଲ୍ୟକାଳୁଁ ଅହା ହୋଇ ପିତ୍ରୁଜ
ଜାଣ୍ଡାସ୍ତ ବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦ୍ରବ—
ସମାନ ଭ୍ରମିଲ ହୋଇ ନିଜ ପ୍ରେମ
ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବନ-ଚିତ୍ର ।
ପ୍ରବଳ ବାଲ୍ୟରେ ହୋଇ ଛିନ୍ନ ଛିନ୍ନ
ନିଜ ହୋଇଥାଉ ମଟ,
ପ୍ରକ ଭ୍ରମ ଛଳ— ଅନ୍ୟ ଦ୍ରବ ଅଛି
ଦେଖି ବିଚାର ଅହନ୍ତ ।
ଦୋଡ଼ିଦେଲେ ନିଜ ଅଙ୍ଗ ଏ ଛେଦେ
ଜେଣ ଗ୍ରାଲୁଅଛ ଧୀର,
ସେ ଦ୍ରବ ଅଶ୍ରୁପ୍ରେ ଏ ଜୀବନ ଦ୍ରବ
ହେଉ ପରେ ତା ଦେଖ ।
ଦ୍ରବ୍ୟ ଭାଗ୍ୟ ପରେ ବ୍ୟାଧ ଜନ୍ମ
ସହଣ ଦୁର୍ବାଦ ପାଉ,
ଦ୍ରବ୍ୟ ହେ ସ୍ୱପ୍ନାର ଜଳ ନ ଘଟଇ
ତବ ପରେ ଚିତ୍ର ଆଉ ।
ଦେଖ ପାବନ ଦୁଃଖ ନିବାରଣ
ଜଗତ ଖେଳା ଭ୍ରମିଲ,
ଏ ପାପି ନନ୍ଦନ ଶ୍ରମ ନାହିଁ ଦର୍ପ
ଜାରେ ହେଲେ ନ ଭେଦ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

(୪)

ଜର୍ଜ୍ଜ ମହାକାଶ ଜଳଦେବତାମାନେ
ଦେଖେ ଅତ ମେଘୁର,
ନିଟ୍ଟ ଥର ଦେହ ଶ୍ୟାମଳ ପଲ୍ଲବେ
ଚଳେ ଦେଖେ ଚୁମ୍ବର ।

ବମାନ ସମ୍ବୃତ ଏ ମହା ଗୋଲକ
ଥର ଦୋଳେ ବସ୍ତ୍ରବାସୀ,
ଉଚ୍ଚ ତଳ ପଥେ ଭ୍ରମର ଚରଣେ
ଅନନ୍ତ ଅକାଶେ ଭସି ।

ଏ ମହା ବମାନ ଯାହାଙ୍କ ବିଧାନେ
ଅଛି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉଷ୍ଣମାନ,
ସେ ମହାମହିମ ଅଭ୍ରୁ ଦୌଶଳେ
ସ୍ଥିର ଶୁଦ୍ଧ ମୋର ପ୍ରାଣ ।

ମୁହିଁ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବ ଯେ ବମାନେ ବସି
ଭ୍ରମିଅଛି ମହ ପୂର୍ଣ୍ଣ,
ଏକୋଲ ଅଛି ଏକା ଗ୍ରହ ଅଛି
ମୁହିଁ କେହି ଯାହ ଜଣେ ।

ଦେଖ ଦେଖାଏ ଯାତ୍ରିମାନ ସୂର୍ଯ୍ୟ
ଗୋଳର ସ୍ୱାଳ୍ପ ଗାଳ,
ନୃପତି ଯେପନ ପରଜାଙ୍କଠାରୁ
ଅଦାୟ କରନ୍ତି କର ।

ସୁମ୍ବଣରେ ପ୍ରଣି ବୃଷ୍ଟିରୂପେ ତାହା
ଅହିଣ ମଣ୍ଡଳ ଥର,
ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ୱଳ୍ପ ଚୁଅଇ ମେଘେ
ଯାଇ ସେ ଅମୃତ ଧାର ।

ହେ ତ୍ରିଦିଶ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଏ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜଳ
ପାଦଣ ଶାସ ସ୍ୱରତ,
"ଚଳିବ ସ୍ୱରତ" ଏ ବାଳମା ଶୀଘ୍ର
କର ହେ ଅପହାରେ ।

ବେଳେ ବେଳେ ବଳା ବଳାହକମାଳା
ଅମ୍ବର ପଥେ ଇତ,
ଧ୍ୱନି ବେଳେ ବୁଲି ଯାଏ ସେ ଅକାଶେ
ଗୁଳେ ଯେ ଭ୍ରୁ-ଚଡ଼ଚଡ଼ି ।

ବୁହାଇ ବୁହାଇ ବରଷନ୍ତି ଦେହ
ଏତ ନ ଚୁଅଇ ନାହି
ସ୍ୱଳ୍ପ ଚୁଅ ଦେହ ପ୍ରବଳ ପବନ
ପ୍ରାଣ ଯାଇଥାଏ ଭରି ।

ବେଳେ ମେଘ ଚାଏ ଅମଳ ଚନ୍ଦ୍ରମା
ଶଣକ ତ ଗୋଟିପାଏ,
ଶୀତଳ ଶିରେ ରଜତ ବଳସ
ଥୋଇଣ ଦେଇ ଗୋ ଏବ ?

ଜଳଦ ଚିତ୍ରହୁଁ ଜଳେ ବଳସେ
ମୃଦୁ ସ୍ପର୍ଶ ଶିବଳ ସ୍ପର୍ଶ,
ଅଣି ସସତନେ ଏବ ସେ ଚାଳୁଛ
ଯିବ ତା ଶୁଷ୍କ ବସ୍ତ୍ର ।

ଚାଳ ଅଦ୍ଭୁତେ ବାର ଏ ଜଳ
ଶିରେ ହେ ଜଳାଳ ଘନ,
ପାପ ତାପ ହର ମୋ ଜଳ୍ପ୍ରିଳ
ଦଶୁ ଦେଇ ପ୍ରବର ।

ଧନ୍ୟ ମୁ ଜହିଲ ଧନ୍ୟ ତୋର ଦୋଳ
ଧନ୍ୟ ମୁଁ ଜନମି ଏଥି,
ତୋର ସେବା କରି ଅଗୋ ପୂର୍ଣ୍ଣଭୂମି
ଯାଉ ମୋ ଜୀବନ ଚିତ ।

ଧନ୍ୟ ତା ଜନମ ଧନ୍ୟ ତା କରମ
ଦେଶ ସେବା ହେତେ ପ୍ରାଣ,
ଯେ ଦେଇ ଅଛିଲ ପରମ ଅଳ୍ପକ
ସ୍ୱଳ୍ପ ସ୍ୱାର୍ଥେ ବଳିଦାନ ।

ମନେ ବଳ ଦୁଃଖ ମୋ ନିଜ ବାସନା
ନ ହେଲ ମାତୋ ପୂରଣ,
ତୋର ସେବା କରି ବଳ ଯା ନ ଗଲ
ମୋର ଅବଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣ ।

ଜାତିଚ-ମାତଙ୍ଗ ଚିତ୍ର-ବଳ୍ପଟମ
ଅମ୍ବୁଧି ଧୌତ ଚରଣା,
ବରଣା ଅଗମ୍ୟ ଶ୍ୟାମଳ ବାସ
ଚିତ୍ରକୁ ମା ବସ୍ତ୍ରନା ।

ଜଣ୍ଡିତ ଜଗତେ ତୋର ମାତୃ ମୂର୍ତ୍ତି
ଦେଖେ ଦେଖେ ମଧୁର,
ଏତ ମାତା ଅଗେ ତୋର ଚୁଏ ଜଳ
ତୋହ ପଦକ ଅଙ୍ଗର ।

ଯେଉ ମା ଜନମ ତପ୍ତ ଅଶ୍ରୁ ଜଳ
ଅର୍ପିଛ ପାଦ ପଦ୍ମର,
ଅନ୍ତକାଳେ ତୋର ପୂର୍ଣ୍ଣମସ୍ତ ତୋଳେ
ଉଗ ଏ ପିତ୍ର ମୋହର ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ସିଂହ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଧର୍ମ୍ମବଳ ।

(୩)

ପୂର୍ବେ ଧର୍ମ୍ମର ସଂଜ୍ଞା, ଲକ୍ଷଣ ଓ ଆଧାର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଲେଖାଯାଇଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ଭଲ ଭଲ ବର ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣାଯିବ ଯେ କ୍ରମେ ସଂକୀର୍ଣ୍ଣତା ସମାଜକୁ ଗ୍ରାସ କରୁଅଛି, ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ସ୍ନେହ ସହାନୁଭୂତି ଲୋପ ହୋଇଯାଉଅଛି । "ବସୁଧୈବ କୁଟୁମ୍ବକଂ" ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତେ ନିଜ କୁଟୁମ୍ବ ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅପ୍ରୀତି ସ୍ଥାନ ଲାଭ କରିଅଛି, ହିଂସା ଦ୍ୱେଷ ମିଥ୍ୟା କ୍ରମେ ସମାଜ ଉପରେ ଆଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରୁଅଛି, ସତ୍ୟର ଅପଳାପ ପଦେ ପଦେ ପରିଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି, ମନର ଉଦାରତା ଓ ନିର୍ମଳତା ନାହିଁ, ସାଧୁ ଉଚ୍ଚଚିନ୍ତା ପରିବର୍ତ୍ତେ ପରଚିନ୍ତା, ପରନିନ୍ଦା, ପରର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କ୍ରମେ ମନୋ-ରାଜ୍ୟକୁ ଅଧିକାର କରୁଅଛି । ଏ ସମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମୂଳରେ ଧର୍ମ୍ମ ହ୍ରାସ । ଧର୍ମ୍ମ ବିଶ୍ୱାସ ଯେତେ ହ୍ରାସ ହେଉଅଛି ଅଧର୍ମ୍ମ କାର୍ଯ୍ୟରେ କ୍ଷମତା ସେତେ ବୃଦ୍ଧି ହେଉଅଛି । ସମାଜରେ ନାନାପ୍ରକାର ବିଷବୃକ୍ଷର ଉତ୍ପାଦନ ହେଉଅଛି । ବିଷବୃକ୍ଷର ସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ହେଲେ ସମାଜର ତଥା ଜାତିର ଯେ କିପରି ଅନିଷ୍ଟ ହେବ ତାହା ପାଠକମାନେ ସହଜରେ ବୁଝି ପାରିବେ । ଧର୍ମ୍ମର ବଳ ସାହାଯ୍ୟରେ କୌଣସି ଜାତି କେବେ ଉନ୍ନତ ହେବ ପାରେ ନାହିଁ ବା ପାରିବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଜାତିରେ ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମ୍ମର ପ୍ରଭାବ ଯେତେ ବେଶି ହୁଏ ସେ ଜାତି ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିର ଆଦର୍ଶ ହୋଇ ପୃଥିବୀରେ କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର କରେ ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ସେହି ଧର୍ମ୍ମର ପ୍ରଭାବ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ହ୍ରାସ ହୁଏ ସେଜାତି ସେତେ ନୀଚ ସୋପାନକୁ ଓହ୍ଲାଇ ଆସେ । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଏହି ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ସମ୍ଭବ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଅତଏବ ଆମ୍ଭେମାନେ ଉନ୍ନତ ପଥାରୂଢ଼ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମବଳ ବିପରି ବୃଦ୍ଧି ହେବ ତାହାପାଇଁ ସମ୍ଭବ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମ ଲୋକମାନଙ୍କ କଳ୍ପିତ କରି ପକାଇ ଅଛି । ଏକଥା ଶାସ୍ତ୍ରର କେଉଁ ଉପଦେଶରୁ ଆସିଲା ମୁଁ ଅବଶ୍ୟ ମୋ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୁଦ୍ଧିରେ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ବିଶ୍ୱାସ ନ ହେବା ଭଳି ଉପଦେଶ କୌଣସିଠାରେ ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ଯେଉଁ କର୍ମ୍ମ କଲେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା, ସୃଷ୍ଟିରକ୍ଷା ଓ ଲୋକରକ୍ଷା ହେବ ତାହା ଯେବେ ଧର୍ମ୍ମର ସଂଜ୍ଞା ହେଲା ଏବଂ ଧର୍ମ୍ମ ସର୍ବଥା ପାଳନୀୟ ବୋଲି ଯେତେବେଳେ ଉପଦେଶ ଦିଆଗଲା ଏଥିରୁ ବେଶ କହିବା ଯେ ଯାହାର ଧର୍ମ୍ମରେ ବିଶ୍ୱାସ ହେବ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇଯିବ । ସୁତରାଂ ଆତ୍ମରକ୍ଷାର୍ଥେ, ସୃଷ୍ଟିରକ୍ଷାର୍ଥେ, ଲୋକ ରକ୍ଷାର୍ଥେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଉପଯୋଗୀ କର୍ମ୍ମ କରିବା ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଗୀତାରେ କର୍ମ୍ମର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଯେତେଦୂର କୀର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଅଛି ତଦପେକ୍ଷା ମୁଁ କିଛି ବେଶି କହି ନ ପାରେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ଏହି ଯେ ଧର୍ମ୍ମରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା କଣ? ଯଦି ସମସ୍ତ ସତ୍‌କର୍ମ୍ମକୁ ଧର୍ମ୍ମଆଖ୍ୟା ଦିଆଗଲା ତେବେ ଆଉ ଈଶ୍ୱରୋପାସନା, ଈଶ୍ୱର ପୂଜାର ଆବଶ୍ୟକତା କଣ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ସ୍ୱତଃ ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମେ ଦେଖନ୍ତୁ ଯେ ସୁଖାନ୍ୱେଷଣ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର ଗୋଟିଏ ସ୍ୱାଭାବିକ ଇଚ୍ଛା । ଆପଣମାନେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟକୁ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲେ ଦେଖିପାରିବେ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସୁଖାନ୍ୱେଷଣ କରିବାପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ । ସୁଖ କଣ? ମନର ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ । ଯେଉଁ ଫଳ ଲାଭକଲେ ମନୁଷ୍ୟ ମନ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ସୁଖର ଅଭାବ ଅନୁଭବ କରେ ନାହିଁ ତାହାହିଁ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ କୌଣସି କର୍ମ୍ମ କରେ ତାହାର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସେହି ସୁଖଲାଭ । ଜାତୀୟ ଜୀବନ ହେଉ ବା ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଜୀବନ ହେଉ ମୂଳରେ ସୁଖକାମନା ବର୍ତ୍ତମାନ ଥାଏ । ଏହି ସୁଖାନ୍ୱେଷଣର ପନ୍ଥା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଅଟେ । ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକୃତିବିଶିଷ୍ଟ ଲୋକ ମତରେ ସୁଖର ପନ୍ଥା ବିଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରର ଅଟେ । କିଏ ପ୍ରଭୂତ ଧନୋପାର୍ଜ୍ଜନକୁ ସୁଖ ମନେକରି ଧନୋପାର୍ଜ୍ଜନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ, କିଏ ବିଦ୍ୟା-ଧ୍ୟୟନକୁ ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ମନେକରି ବିଦ୍ୟାଧ୍ୟୟନ କରିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ, କିଏ ରାଜ୍ୟ ଅଧିକାରକୁ ସୁଖ ମନେକରି ତହିଁପାଇଁ ବ୍ୟସ୍ତ । ଗୋଟିଏ ପନ୍ଥାର ଶେଷ ସୀମାକୁ ଗଲେ ମନୁଷ୍ୟ ମନେକରେ ଯେ— ନା ଏହା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ [illegible]

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଛି । ଆପଣମାନେ ଦେଖିବେ କେହି କାହାର ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନୁହେ । ଶହେ ଟଙ୍କା ଯମା ହେଲେ ଦୁଇଶହକୁ ଇଚ୍ଛା, ଦୁଇଶହ ହେଲେ ଦୁଇହଜାରକୁ ଇଚ୍ଛା, ଦୁଇହଜାର ହେଲାରୁ ଦୁଇଲକ୍ଷକୁ ଇଚ୍ଛା, ଦୁଇଲକ୍ଷ ହେଲେ ଦୁଇ କୋଡ଼ିକୁ ଇଚ୍ଛା ଏହି ପ୍ରକାରର ସର୍ବଦା ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଓ ସର୍ବଦା ଅଭାବ ବୋଧକରି ମନୁଷ୍ୟ ଏ ସଂସାରରେ କର୍ମ୍ମ କରୁଅଛି ମାତ୍ର ପ୍ରକୃତ ସୁଖ ଲାଭ କରି ପାରୁ ନାହିଁ । ଯେପରି କୌଣସି ଗୋଟିଏ ପ୍ରିୟ ଭୋଜ୍ୟବସ୍ତୁ ହଠାତ୍ ଦିଇ ପକାଇଲେ ମନୁଷ୍ୟର ମନ ସର୍ବଦା ଲକ୍ଷ ବା ଅଲକ୍ଷ ଭାବରେ ତାହା ପ୍ରତି ଧାବିତ ହେଉଥାଏ, ଉକ୍ତ ବସ୍ତୁଟି ଲାଭ ନ କରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ବିଷୟ ତାହାକୁ ସନ୍ତୋଷ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ ନାହିଁ, ସର୍ବଦା ମନ ପାଖେ ଯେ ଯେହି ବିଷୟକୁ ଖୋଜି ବୁଲୁଥାଏ ସେହିପରି ଲୋକ ସାଧାରଣର କାର୍ଯ୍ୟକଳାପକୁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ଜଣାଯାଏ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ କୌଣସି ପୂର୍ବପରିଚିତ ସୁଖ ଦିଗରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ତାହାକୁ ଖୋଜି ବୁଲୁଅଛି । ଏହି ସୁଖ ଅନୁସନ୍ଧିତ୍ସୁ ଲୋକମାନେ କର୍ମ୍ମମୟ ବିଶାଳ କର୍ମ୍ମକ୍ଷେତ୍ର ପୃଥିବୀରେ କର୍ମ୍ମ କରୁଥିବା ସମୟରେ ଆପଣା ଆପଣା ଶକ୍ତି ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ ବା ଅସମର୍ଥ ହେଲେ ଆପଣା ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ପୁରୁଷର ସାହାଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ କରନ୍ତି ଏବଂ ତଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ବାଞ୍ଛିତ ଫଳ ଲାଭ ହେବ ବୋଲି ମନେ କରନ୍ତି । ଏହା କେବଳ କଳ୍ପନାର କଥା ନୁହେ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଏହା ପ୍ରତିଦିନ ମନୁଷ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରୁଅଛି । ପୃଥିବୀସ୍ଥ ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଶକ୍ତି ସମାନ ନୁହେ । ବାହ୍ୟିକ ସମାନ ନୁହେ ଏ କଥା ଏଠାରେ ବିଚାର କରିବାର ସ୍ଥଳ ନୁହେ । ସ୍ଥୂଳତଃ ଏତେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକର ଇଚ୍ଛା ଯେ ସେ ଯେପରି ବିଶେଷ ଶକ୍ତି ସମ୍ପନ୍ନ ହେବ ଏବଂ ଜ୍ଞାନ ରାଜ୍ୟର ଶେଷ ସୀମାକୁ ଯିବ ? ଯଦିଚ ପ୍ରତ୍ୟେକଠାରେ ଏହିପରି ଇଚ୍ଛା ନିହିତ ଅଛି ତଥାପି ସେ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ତାହା କରିପାରେ ନାହିଁ ଏବଂ, ନିଜ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଲୋକ ଦେଖିଲେ ତାହାର ଆଶ୍ରୟ ନିଏ, ତାହାକୁ ପୂଜା ଓ ଭକ୍ତି କରେ । ଏହି କାରଣରୁ ପ୍ରତିଭା ପୂଜାର ଉତ୍ପତ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣା ଅପେକ୍ଷା ଅନ୍ୟକୁ ବିଶେଷ ପ୍ରତିଭାପନ୍ନ ଦେଖିଲେ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ତାହାର ପୂଜା କରେ ଏବଂ ତାହାକୁ ପୂଜା କଲେ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ହେବ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରେ । ସାଧାରଣ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଆପଣା ଅପେକ୍ଷା ଟିକିଏ ବେଶି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ମନୁଷ୍ୟକୁ ଦେଖିଲେ ତାହାଠାରେ ଅମାନୁଷିକ ଶକ୍ତି ପ୍ରକାର ବିଶ୍ୱାସ କରନ୍ତି ଏବଂ ନିଜର ଅସାମର୍ଥ୍ୟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି । ଏହିପରି ଦେଖି ଦେଖି କ୍ରମେ ମହତ୍ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ, ମହତ୍ତର ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ, ଓ ମହତ୍ତମ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ ଦିଏ । ଏହି ସ୍ଥଳରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଅବତାରଣା କରାଯାଇ ପାରେ । ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ଉପରୋକ୍ତମତେ କ୍ରମେ ମହତ୍ତମ ପ୍ରତିଭା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ଦିଏ ତାହାର ଫଳରେ ଭଗବଦାରାଧନା କରେ । ଅନନ୍ତ ଅସୀମ ଆକାଶ, ଓ ଆକାଶ ପଟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରକା ନକ୍ଷତ୍ର ମଣ୍ଡଳୀର ସ୍ରଷ୍ଟା କିଏ ଏମାନେ କିପରି ଭାବରେ ରହିଅଛନ୍ତି, ଏବଂ ଏକ ନିୟମରେ ପରିଚାଳିତ ହେଉଅଛନ୍ତି, ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ପାରାବାର, ବିଜ୍ଞ, ବିଦ୍ୟୁତ୍, ବାୟୁ, ଅଗ୍ନି ପ୍ରଭୃତିରେ ଅସୀମ କୌଶଳିକ ଶକ୍ତିମାନ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱତଃ ନିଜର ଶକ୍ତିକୁ କ୍ଷୁଦ୍ରରୁ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ମନେକରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଅଦୃଶ୍ୟ ଅଜ୍ଞେୟ, ଶକ୍ତି ଅଛି ବୋଲି ମନେକରେ ଏବଂ ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ଅମାନୁଷିକ ଶକ୍ତି, ଏ ସମସ୍ତ ବିଶ୍ୱକାରଣର ସ୍ରଷ୍ଟା, ତାହା ସାଧାରଣ ମନୁଷ୍ୟ ବୁଦ୍ଧିର ଅଗୋଚର ବୋଲି ମନେକରି ତାହାଙ୍କ ଅନୁକୂଳ୍ୟରେ କେବଳ ନିଜର ମଙ୍ଗଳ ଓ ଇଷ୍ଟ ଲାଭ ହେବା ବିଶ୍ୱାସରେ ତାହାଙ୍କ ସ୍ତୁତି, ଭକ୍ତି, ପୂଜା, ଉପାସନା କରିବାକୁ ଆରମ୍ଭ କରେ । ଏହି ମହତ୍ତମ ପ୍ରତି ଯେ ଆକର୍ଷଣ ତାହାର ଫଳ ଭଗବଦାରାଧନା । ସେହି ଆକର୍ଷଣ ଫଳ ହେତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଭଗବାନଙ୍କଠାରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଶିକ୍ଷା କରେ ଏବଂ ଆପଣାର ଶକ୍ତି ସାମର୍ଥ୍ୟ କ୍ଷମତା ଉଚ୍ଚିପାଇ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଭଗବାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ବୋଲି ମନେକରେ ଏବଂ ସମସ୍ତ ବିଷୟରେ ଭଗବାନଙ୍କ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଏହିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଉପନୀତ ହେବାପାଇଁ ନାନାପ୍ରକାର ସ୍ତର ବା ସୋପାନ ଅଛି । ଦେଶ ବା କାଳଭେଦରେ ଯେଉଁପ୍ରକାର କର୍ମ୍ମ ପଦ୍ଧତି ବା ଉପାସନା ପ୍ରଣାଳୀ ଅଛି ସେ ସମସ୍ତକୁ ସେହି ସ୍ତର ବୋଲି କୁହାଯାଇ ପାରେ ଏବଂ ତାହାର ଅଧିକାରୀ ଭେଦ ରହନ୍ତି । ଯାହାର ଯେପରି ଶକ୍ତି, ଯେପରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶିକ୍ଷା, ଯେପରି ପ୍ରକୃତି, ଯେପରି ମତ ମତ ସେ ସେହିପରି ଭାବ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ଚତୁର୍ଥ ସ୍ତର ଦେଇ କ୍ରମେ ଅଗ୍ରସର ହୁଏ । ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ମହାପୁରୁଷ ବୋଲି କୁହାଯାଏ ସେମାନେ ସେହି ସୋପାନର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସୋପାନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସେଠାରୁ ଜଗତକୁ ଈଶ୍ୱରମୟ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ଚେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ମନରେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣତା ସ୍ଥାନ ପାଏ ନାହିଁ ଏବଂ ବସୁଧୈବକୁଟୁମ୍ବକଂ ମତ ସେହିମାନେ ଚେତେବେଳେ ଅନୁଭବ କରିପାରନ୍ତି । ଯେଉଁମାନେ ଚେତେଦୂର ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ନ ପାରନ୍ତି ସେମାନେ ବେଦବୁଦ୍ଧି ଦ୍ୱାରା ନାନାଭାବ ମନରେ ଧାରଣ କରନ୍ତି । ଏହି ସଂସାରରେ ଯେଉଁ ସବୁ ଯାଗ, ଯଜ୍ଞ, ଉପାସନା ବା ପୂଜା ପଦ୍ଧତି ପ୍ରଚଳିତ ଅଛି ସେ ସମସ୍ତ ଉପରୋକ୍ତ ସୋପାନ ପର୍ଯ୍ୟାୟର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ ବୋଲି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇ ପାରେ । ଉପରେ ଧର୍ମର ଯେଉଁ ସଜ୍ଞା, ଲକ୍ଷଣ ପ୍ରଭୃତି ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇ ଅଛି ତହିଁରେ ମନୁଷ୍ୟର ଯେ ସମସ୍ତ ଅନୁଷ୍ଠେୟ କର୍ମମାନଙ୍କର ପରିଚୟ ମିଳିଅଛି ସେହି ସମସ୍ତ କର୍ମଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଧୀରେ ଧୀରେ ଉଚ୍ଚ, ଉଚ୍ଚତର, ଓ ଉଚ୍ଚତମ ସୋପାନରେ ଉପନୀତ ହୋଇ ପାରିବ ଏବଂ ସେହି ସାଧନା ଦ୍ୱାରା ଭଗବତ୍ ସନ୍ନିକର୍ଷ ଲାଭ ସୁଗମ ହୋଇଯାଏ । ଅତଏବ ସତ୍‌କର୍ମମାନ ଭଗବତ୍ ଅନୁକମ୍ପା ଲାଭର ସୋପାନ ସ୍ୱରୂପ ଏବଂ ଏହି କାରଣରୁ ଧର୍ମରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା । ଯେପରି ବର୍ଣ୍ଣମାଳା ପରିଚୟ ଦ୍ୱାରାରୁ ଲୋକ ବର୍ଣ୍ଣସଂଗଠିତ ଶବ୍ଦ ଚିହ୍ନିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ, ଶବ୍ଦ ପରିଚୟ ଦ୍ୱାରାରୁ ଶବ୍ଦ ସଂଗଠିତ ବାକ୍ୟମାନ ପାଠ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ ସେହିପରି ସତ୍‌କର୍ମ୍ମାଭ୍ୟାସ ବା ଅନୁଷ୍ଠାନ କରୁ କରୁ ସତ୍‌କର୍ମ୍ମ ପରିବୃତ୍ତ, ସତ୍‌ସ୍ୱରୂପ ପରମେଶ୍ୱର ମଧ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟର ଜ୍ଞାନର ଗମ୍ୟ ଓ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ଚେତେବେଳେ ବାହା ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ହେଉଛି, କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଏ ଶକ୍ତି ସମ୍ଭବ ହେଉଅଛି ବା ଏ ଶକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭବ ହେଉଅଛି ତାହା ମନୁଷ୍ୟ ବୁଝିପାରେ ଏବଂ ଏ ପ୍ରକାର ଜ୍ଞାନଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ଧର୍ମର ନିଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିପାରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ । ଧର୍ମତତ୍ତ୍ୱ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହେଲେ ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱଶ୍ରୀରକ୍ଷା, ଅଭ୍ୟରକ୍ଷା ବା ଲୋକରକ୍ଷା ମଧ୍ୟରେ କୌଣସି ପ୍ରଭେଦ ବା ଅନ୍ତରାୟ ଦେଖିପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ପ୍ରକାର ଭାବରୁ ଉପାସନା, ଈଶ୍ୱର, ପରମେଶ୍ୱର, ଦେବଦେବୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ପୂଜାର ସୂତ୍ରପାତ, ସକଳପ୍ରକାର ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟର ସୃଷ୍ଟି । ସେହି ଭାବ ହୃଦୟରେ ପୋଷଣ କରି ଉକ୍ତ ସ୍ପଷ୍ଟ ଲୋକ ସବୁ ପ୍ରଭୃତି ଦ୍ୱାରା ନିଜ ଅଭିଷ୍ଟ ସିଦ୍ଧ୍ୟର୍ଥେ ଏକାନ୍ତରେ ଉପବେଶନ କରି ଈଶ୍ୱର ଆରାଧନା କରୁଅଛନ୍ତି । ଦେବ ମନ୍ଦିର କିମ୍ବା, ଗୀର୍ଜା କିମ୍ବା ମସଜିଦ କିମ୍ବା ସବୁ ସ୍ଥାନରେ ଯେ ଲୋକମାନେ ଈଶ୍ୱରେ ପ୍ରେମରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଉପାସନା କରୁଅଛନ୍ତି ତାହାର ମୂଳରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣଭାବେ ବିଦ୍ୟମାନ । ସୁତରାଂ ଏଥିରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କଣ ବୁଝୁଅଛୁଁ ? କୌଣସି ଉତ୍ତମ ଶକ୍ତିର ପୂଜା ବା ଉପାସନା ଧର୍ମ୍ମସାଧନର ପ୍ରଧାନ ଲକ୍ଷ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ମଧ୍ୟ ଏହି ମତ । ବାକ୍ୟ, କାର୍ଯ୍ୟ ବା ଶିକ୍ଷା ପଦ୍ଧତି ମଧ୍ୟରେ ମନୁଷ୍ୟର ଯେଉଁ ମାନସିକ ବିଷୟର ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ହୁଏ ସେଥିରୁ ଜଣାଯାଏ ଯେ ମନୁଷ୍ୟ ସର୍ବଦା ଅମାନୁଷିକ ଶକ୍ତି ଉପରେ ବିଶ୍ୱାସ ସ୍ଥାପନ କରେ ଏବଂ ସେହି ଅମାନୁଷିକ ଶକ୍ତି ସହିତ ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ସନ୍ତତ ଲାଳାୟିତ ହୁଏ । ଉପାସକର ଧ୍ରୁବ ବିଶ୍ୱାସ ଯେ ତାହାର ନିଜ ଶକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚତର ଶକ୍ତି ବା ଶକ୍ତିସମୂହର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଅଛି ଏବଂ ସେହି ଶକ୍ତି ତାହାର ଇଷ୍ଟ ବା ଅନିଷ୍ଟ କରିପାରିବ, ସେହି ଶକ୍ତିକୁ ପୂଜା କଲେ ତାହାର, ତାହା ପରିବାରବର୍ଗଙ୍କର, ଗ୍ରାମର, ଦେଶର, ବା ଜାତିର ମଙ୍ଗଳ ହେବ । ଏହି ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସହିଁ ଉପାସକର ପ୍ରଧାନ ସମ୍ବଳ, ଏହି ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ ହୃଦୟରେ ପୋଷିତ ନ ହେଲେ ଭକ୍ତିର ଉଦ୍ରେକ ହୋଇପାରିବ ନାହିଁ । ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ଏବଂ ପୂଜାପଦ୍ଧତି ହେତୁ ସଭ୍ୟ ଅସଭ୍ୟ ସକଳ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଦଳଗଠନ ବା ଧର୍ମର ଉତ୍ପତ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ହେଉ ବା ମତ ପ୍ରକୃତିବିଶିଷ୍ଟ ହେଉ ତାହା ମନରେ କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଧର୍ମ୍ମଭାବ ଜାଗରିତ ଥାଏ । ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ର ଏହା ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଆପଣା ଅପେକ୍ଷା କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଉତ୍ତମ ଶକ୍ତିର ଅସ୍ତିତ୍ୱରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ କରେ ବା ଉକ୍ତ ଶକ୍ତିକୁ ପୂଜା ନ କରେ ଏପରି କୌଣସି ଜାତି ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟମାତ୍ରେ ଈଶ୍ୱରଠାରେ ବିଶ୍ୱାସ କରୁଥିବାର ସର୍ବତ୍ର ଦେଖାଯାଏ । ଉପାସନାର ପ୍ରଣାଳୀ ପୃଥକ, ପୂଜାର ପଦ୍ଧତି ବିଭିନ୍ନ, ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ନାମ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଭିନ୍ନ ମାତ୍ର ଏ ସମସ୍ତ ବିଭିନ୍ନତା ବା ପାର୍ଥକ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ମୂଳ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ସର୍ବତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ । ସେହି ବିଶ୍ୱାସ ବଳୀଭୂତ ହୋଇ ମନୁଷ୍ୟ, ନିଜର ଜ୍ଞାନର ଯାହା ଅଗମ୍ୟ, ଶକ୍ତି ଅପେକ୍ଷା ଯାହା ଉଚ୍ଚତ୍ତମ, ଗୁଣ ଅପେକ୍ଷା ଯାହାର ଗୁଣ ଅସଂଖ୍ୟ ତାହାକୁ ନମସ୍କାର କରେ ଓ ପୂଜା କରେ । ଏହି ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ମନୁଷ୍ୟ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ମୃଷ୍ଟ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ-ଠାରେ ପ୍ରଚାର ଦେଖା ଯାଏ ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ମୃଷ୍ଟ ପ୍ରାଣିମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆଉ ଯାହା ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥାଉ ପଛକେ ଏହି ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ପାର୍ଥକ୍ୟ । ମନୁଷ୍ୟ ମୂର୍ଖ ହେଉ ବା ପଣ୍ଡିତ ହେଉ, ସଭ୍ୟ ହେଉ ବା ଅସଭ୍ୟ ହେଉ, ଈଶ୍ୱର କଣ ତାହା ବୁଝୁ ବା ନ ବୁଝୁ ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ନିଶ୍ଚୟ ତାହାଠାରେ ଅଛି । କେତେକ ଲୋକ ନିରୀଶ୍ୱରବାଦ କରିଥାନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଦେଲେ ଆପଣମାନେ ସହଜରେ ବୁଝି ପାରିବେ ଯେ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତିବାଦ କେବଳ ତର୍କ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଜଣେ ନିରୀଶ୍ୱରବାଦୀ ଥରେ ଜାହାଜରେ ସମୁଦ୍ରରେ ଯାଉଥିଲେ, ହଠାତ୍ ତୋଫାନ ଆସିଲା, ଜାହାଜ ଜଳମଗ୍ନ ହେବାକୁ ଆରମ୍ଭ କଲା । ଯେତେବେଳେ ଜଣାଗଲା ଯେ ତୋଫାନର ଶକ୍ତି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ମାନୁଷିକ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିହତ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ ଯେତେବେଳେ ଜୀବନ ରକ୍ଷାର ଆଉ କୌଣସି ସମ୍ଭାବନା ରହିଲା ନାହିଁ ସେତେବେଳେ ନାସ୍ତିକ ମହାଶୟ ଆର୍ତ୍ତନାଦରେ କହି ପକାଇଲେ "ମା କାଳି ରକ୍ଷାକର", ଏହିତ ଦେଖିଲେ ନାସ୍ତିକଙ୍କର ଦାମ୍ଭିକତା । ଉପାସକ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାର ଅନୁଗ୍ରହ କାମନା କରେ ଏବଂ ତାହାଙ୍କ ପଦାଙ୍କ ଅନୁସାରେ ହୋଇ ଆପଣାର ପ୍ରକୃତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ସ୍ୱତଃ ପ୍ରକାଶ କରେ । ଏହି କାରଣରୁ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ବିଭିନ୍ନ ଉପାସକମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି ! ଯେଉଁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଯେ ଉପାସ୍ୟ ଦେବତା ସେହି ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଉପାସକମାନଙ୍କର ପ୍ରକୃତି ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ତାହାର ଉପାସ୍ୟ ଦେବତାକୁ ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ମନେ କରନ୍ତି । ଏହାହିଁ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ମତ ଭେଦ ଓ ବିବାଦର କାରଣ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ ଧର୍ମ୍ମରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା । ଈଶ୍ୱର କହିଲେ ମନରେ ଗୋଟିଏ ମହାନୁଭବ ଭାବ ହୁଏ । ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧେ ନାନାପ୍ରକାର ଗ୍ରନ୍ଥ, ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ମହାତ୍ମାମାନେ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାରରେ ତାହାଙ୍କର ଗୁଣ କୀର୍ତ୍ତନ କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଭକ୍ତମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ପ୍ରକାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଯାଇଅଛନ୍ତି । ଭାରତରେ ଈଶ୍ୱର ତତ୍ତ୍ୱର ଆଲୋଚନା ବହୁଦୂର ଯାଇଅଛି । ସୁତରାଂ ଯେ ସମସ୍ତର ବିଶଦ ବ୍ୟାଖ୍ୟା କଲେ ପ୍ରବନ୍ଧର କଳେବର ଅତିଶୟ ବୃଦ୍ଧି ହେବ । ସ୍ଥୂଳତଃ ତାଙ୍କର ଶକ୍ତି ଅନନ୍ତ, କାର୍ଯ୍ୟ ଅନନ୍ତ, ମହିମା ଅନନ୍ତ, ରୂପ ଅନନ୍ତ, ନାମ ମଧ୍ୟ ଅନନ୍ତ । ସେ ଏକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ଏବଂ ଅନେକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏକ । ସେ ସାକାର ଓ ନିରାକାର, ସ୍ଥୂଳ ଓ ସୂକ୍ଷ୍ମ, ବ୍ୟକ୍ତ ଓ ଅବ୍ୟକ୍ତ, ସାବୟବ ଓ ନିରବୟବ ଇତ୍ୟାଦି । ସେ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ । ସେ ସତ୍, ସେ ଚିତ୍ ଏବଂ ସେ ଆନନ୍ଦମୟ; ଏବଂବିଧ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ ମହାପୁରୁଷଙ୍କର ଆରାଧନାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କି ଲାଭ ହେବ ତାହା ସହଜରେ ବୁଝାଇ ପାରିବ ନାହିଁ କି ? ମୁଁ ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଚଳିତ ସାଧାରଣ ବିଷୟର ଉଦାହରଣ ଦେଉଅଛି । ଆଜି ସ୍ କୁଲ କଲେଜରେ ଯେଉଁ ପୁସ୍ତକମାନ ପାଠ କରାଯାଉଅଛି ଯେଥିରେ କଣ ଲେଖାଥାଏ । ନାନାପ୍ରକାର ଲୋକମାନଙ୍କର ଜୀବନ ଚରିତ, କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ପାଠ କରିବାକୁ ଦେଉଛି, ଇତିହାସରୁ ମହାପୁରୁଷମାନଙ୍କର, ସତ୍ୟବାଦୀ ଲୋକମାନଙ୍କର କଥା ପଢ଼ିବାକୁ ପଡ଼େ । ଏ ସମସ୍ତ ପାଠ କରିବାର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ? ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏହି ଯେ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ପାଠ କରି ପିଲାମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ତଦନୁସାରେ ଗଠିତ ହେବ । ସୁତରାଂ ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ବା ଆଦର୍ଶ ପୁରୁଷକୁ ସର୍ବଦା ମନ ମଧ୍ୟରେ ରଖିଲେ ଚରିତ୍ର ଓ ମନ ଯେହି ଆଦର୍ଶ ଆଡ଼କୁ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ହୁଏ ଏବଂ କ୍ରମେ ଆଦର୍ଶର ଗୁଣଗୁଡ଼ିକ ନିଜଠାରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୁଏ । ସତ୍ ଆଦର୍ଶ ଅନୁକରଣରେ ସତ୍ ପ୍ରକୃତି ପରିପୁଷ୍ଟି ଲାଭ କରେ ଏବଂ ଅସତ୍ ଆଦର୍ଶ ଅନୁକରଣରେ ଅସତ୍ ପ୍ରକୃତିର ପରିପୁଷ୍ଟି ହୁଏ । ଅତଏବ ଉଚ୍ଚ ସତ୍ ଆଦର୍ଶର ଆରାଧନା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସର୍ବଥା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଏବଂ ପ୍ରଧାନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଆପଣମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ । ଗୃହ କହ, ସମାଜ କହ, ସ୍କୁଲ କଲେଜ କହ, ବା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟାଳୟ କହ ଯେଉଁଆଡ଼େ ଦୃଷ୍ଟିଦେଲେ ଦେଖିବେ ଯେ ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକଟିର ଚରିତ୍ର ଯେପରି

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହାଙ୍କ ଅଧୀନସ୍ଥ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ର ଠିକ୍ ତଦ୍ରୂପ ଗଠିତ ହୁଏ । ଗୃହର ମୋଖ ପରିବାର ପିତାଙ୍କର ଚରିତ୍ରକୁ ପିଲାମାନେ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି, ସମାଜର ମୋଖ ଲୋକମାନଙ୍କର ଚରିତ୍ରକୁ ସମାଜର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକମାନେ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି, ପ୍ରଧାନ ଶିକ୍ଷକଙ୍କ ପ୍ରକୃତିକୁ ପିଲାମାନେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି, ମାଜିଷ୍ଟ୍ରେଟ ସାହେବଙ୍କ ଅମଲାମାନେ ସାହେବଙ୍କ ପ୍ରକୃତି ଉଣ୍ଡି କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏହା ମୋର କାଳ୍ପନିକ କଥା ନୁହେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକ ନିଜ ଜୀବନରେ ଏ ବିଷୟ ପ୍ରତିଦିନ ଦେଖିପାରିବ ଓ ଅନୁଭବ କରିପାରିବ । ଏହି କାରଣରୁ ନେତୃସ୍ଥାନୀୟ ଲୋକମାନଙ୍କର ସର୍ବଦା ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ କଳାପଦ୍ୱାରା ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେ କି ?

ପୂର୍ବରୁ କହିଅଛୁ ଯେ ସତ୍କର୍ମାନୁଷ୍ଠାନହିଁ ଧର୍ମ । ଧର୍ମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ସେହି ଉଚ୍ଚ ଆଦର୍ଶର ଆବଶ୍ୟକତା । ଅନନ୍ତ ଗୁଣ ବିଶିଷ୍ଟ, ଅସୀମ ଶକ୍ତି ବିଶିଷ୍ଟ, ଅପାର ମହିମା ଆକର, ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କଠାରୁ ଆଉ ଉଚ୍ଚତମ ଆଦର୍ଶ ଆପଣମାନେ ଅବଧାରଣା କରି ପାରିବେ କି ? ଭଗବାନ ଈଶ୍ୱର ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଉଚ୍ଚତମ ଆଦର୍ଶ ଏ କଥାରେ ବୋଧହୁଏ କାହାର ଭିନ୍ନ ମତ ହେବ ନାହିଁ । ଅତଏବ ଏହି କାରଣରୁ ଈଶ୍ୱର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପୂଜ୍ୟ ଓ ଆରାଧ୍ୟ । ଯାହାର ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନ୍ତରିକ ବିଶ୍ୱାସ ଅଛି ଧର୍ମ୍ମ ପଥରୁ ଅପଥଗାମୀ ହେବାକୁ ସହଜରେ ତାହାର ମନ ଯିବ ନାହିଁ, ସ୍ୱତଃ ସେ ଧର୍ମ୍ମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନ ଲଗାଇବ, ଏଥିରେ କିଛିମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଧର୍ମ୍ମ ଓ ଈଶ୍ୱର ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି ସମ୍ପର୍କ ତାହାକୁ ସମୁଦ୍ର ଓ ନଦ ନଦୀ ପ୍ରଭୃତି ସହିତ ତୁଳନା କରାଯାଇପାରେ । ସମୁଦ୍ରର ଜଳ ଯେପରି ପ୍ରଥମେ ସୂର୍ଯ୍ୟ କିରଣର ତେଜରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ବାଷ୍ପ ଘନୀଭୂତ ହୋଇ ମେଘ ରୂପ ଧାରଣ କରେ, ମେଘ ଶୀତଳ ବାୟୁ ସଂଯୋଗରେ ବର୍ଷାରୂପରେ ପରିଣତ ହୁଏ, ବର୍ଷାଜଳ ନଦୀ ପ୍ରଭୃତିରେ ପଡ଼ି ସମୁଦ୍ରରେ ଯାଇ ପୁନଶ୍ଚ ସେହି ସମୁଦ୍ରରେ ପଡ଼ିଲେ ସେହିପରି ଧର୍ମ୍ମ କାର୍ଯ୍ୟମାନେ ସେହି ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କଠାରୁ ଜାତ ହୋଇ ପୁନଶ୍ଚ ତାହାଙ୍କଠାରେ ନିଲୀନ ହୁଅନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଯେଉଁଠାରେ ସତ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଦେଖାଯାଏ ସେଉଁଠାରେ ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଆବିର୍ଭାବ ହୁଏ ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରାଯାଏ । ଏହି ଦୃଷ୍ଟିରେ ଧର୍ମ୍ମ ନୌକା ଏବଂ ଭଗବାନହିଁ କର୍ଣ୍ଣଧାର । ସମୁଦ୍ରରେ ହେଉ ବା ନଦୀରେ ହେଉ ନୌକା ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଯେପରି ସୁଚତୁର କର୍ଣ୍ଣଧାରର ଆବଶ୍ୟକ ସେହିପରି ଧର୍ମ୍ମରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆବଶ୍ୟକତା ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଏଠାରେ କହି ରଖିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପୃଥିବୀରେ ଅବଶ୍ୟ ନାନାପ୍ରକାର ଧର୍ମ୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଅଛି ଯଥା— ହିନ୍ଦୁ, ମୁସଲମାନ, ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ, ବୌଦ୍ଧ, ଜୈନ, କୋରେଷ୍ଟ୍ରିୟାନ, ଇତ୍ୟାଦି । କିନ୍ତୁ ଭାରତର ବିଷୟ ଆଜିକାଲି କେତେକ ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ହିନ୍ଦୁସନ୍ତାନ ନିଜ ଧର୍ମ୍ମକୁ କୁସଂସ୍କାର ବୋଲି କହିଦେଇ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିଆନ ହେବାକୁ ଲାଳାୟିତ କେହି ବା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମକୁ ନାପସନ୍ଦ କରି ବୌଦ୍ଧ ବ୍ରାହ୍ମଧର୍ମ୍ମ ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ଲାଳାୟିତ । କିନ୍ତୁ ମୁଁ ଏ ମତର ବିଶେଷ ଅର୍ଥ ବୁଝିପାରୁ ନାହିଁ । ଅନ୍ୟ ଧର୍ମ୍ମରେ କଣ ଅଛି ଯାହା ଆମ୍ଭ ଧର୍ମ୍ମରେ ନାହିଁ । ସରଳ ଧର୍ମ୍ମର ସାର ପରୀକ୍ଷା କରି ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯିବ ଯେ ସମସ୍ତଙ୍କର ମତ ଏକ । କେବଳ ବାହ୍ୟ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଭୃତିର କେତେକ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଥାଇପାରେ ମାତ୍ର ମୂଳ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଏକ । ବରଂ ଏ କଥା ନିଃସନ୍ଦେହରେ କୁହାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଧର୍ମ୍ମ ବା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏପରି କୌଣସି ନୂତନ କଥା ଆବିଷ୍କାର ହୋଇ ନାହିଁ ଯାହା ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମରେ ନାହିଁ । ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମ ଯେପରି ପ୍ରଶସ୍ତ ତଦ୍ରୂପ ସାର୍ବଜନୀନ । ଦେଶନ୍ତ ସତ୍ୟର ସମାଦର, ମିଥ୍ୟାର ଅନାଦର ସମ୍ବନ୍ଧେ ସମସ୍ତ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ମତ ଏକ । ଆଉ ଗୋଟିଏ ହେଉଛି ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଧାନ ଶାସ୍ତ୍ର ବାଇବଲରେ ଯେ ଦଶଗୋଟି ପ୍ରବଳ ଆଦେଶ ଅଛି (ten commandments) ସକଳ ଦେଶର ସକଳ ଧର୍ମ୍ମ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ସେହି ଦଶଗୋଟି ଆଦେଶ କୌଣସି ନା କୌଣସି ଆକାରରେ ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ସେହି ଦଶଗୋଟି ଆଦେଶ ଯଥା—(୧) ପିତା ମାତାଙ୍କୁ ସମ୍ମାନ କର; (୨) କାହାରକୁ ହତ୍ୟା କର ନାହିଁ । (୩) ପରଦାର ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ । (୪) ଚୋରି କରିବ ନାହିଁ । (୫) ପ୍ରତିବାସୀ ବିରୁଦ୍ଧରେ ମିଥ୍ୟା ସାକ୍ଷ୍ୟ ଦେବ ନାହିଁ । (୬) ପରଦ୍ରବ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ । (୭) ମୋ ବ୍ୟତୀତ ତୁମ୍ଭର ଦ୍ୱିତୀୟ ଈଶ୍ୱର ନାହାନ୍ତି । (୮) ବୃଥା ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ନାମୋଚ୍ଚାରଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିବ ନାହିଁ । (୯) ପ୍ରତିମାପୂଜା କରିବ ନାହିଁ । (୧୦) ପରିବ ବାର୍ଯ୍ୟଯାଇଁ ଗୋଟିଏ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଦିନ ରଖିବ । ଈଶ୍ୱର ମୋଜେସଙ୍କୁ ଏହି ଦଶ ଆଜ୍ଞା ଦେଇଥିଲେ । ଏହି ଉପଦେଶ-ମାନ ବିନା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଧର୍ମ୍ମଶାସ୍ତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ? ବୁଦ୍ଧଦେବଙ୍କର "ଦମଶୀଳ" ଓ "ପଞ୍ଚଶୀଳ" ପ୍ରଭୃତିରେ ଠିକ ଉପରୋକ୍ତ କଥାମାନ ଦେଖାଯାଏ । ପଞ୍ଚଶୀଳ ବା ଆଦେଶ —(୧) କୌଣସି ଜୀବିତ ପ୍ରାଣୀକୁ ହତ୍ୟା କରିବ ନାହିଁ । (୨) ଯାହା ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ ତାହା ନିଅ ନାହିଁ । (୩) ମିଥ୍ୟା କହ ନାହିଁ । (୪) ମାଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ ସେବନ କର ନାହିଁ । (୫) ପରଦାର ଗ୍ରହଣ କର ନାହିଁ । ଉପାସକ-ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଆଉ ପଞ୍ଚଗୋଟି ଆଦେଶ ଥିଲା, ଯଥା (୧) ଦ୍ୱିଜସ୍ୱ ପ୍ରହର ଅତୀତ ହେଲେ ଆହାର କରିବ । (୨) ନାଚ, କ୍ରୀଡ଼ା ଓ ସଙ୍ଗୀତାଦିରୁ ବିରତ ଥିବ । (୩) ଅଳଙ୍କାର ଓ ସୁଗନ୍ଧ ଦ୍ରବ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ । (୪) କୋମଳ ଶଯ୍ୟାରେ ଅସନ କରିବ ନାହିଁ । (୫) ମଣିମୁକ୍ତା ପ୍ରଭୃତି ବହୁମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣ କରିବ ନାହିଁ । ଏ ଆଦେଶମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପିତା ମାତାଙ୍କ ଭକ୍ତି କରିବା କଥା ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ବୁଦ୍ଧ୍ୟଗ (ଅର୍ଥାତ୍ ବୌଦ୍ଧ ଧର୍ମ୍ମଗ୍ରନ୍ଥ)ରେ ପିତା-ପୁତ୍ର, ସ୍ୱାମୀ ସ୍ତ୍ରୀ; ଶିଷ୍ୟ-ଗୁରୁମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ଅଛି । ସେଠାରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ— ଯେଉଁ ସବୁ ଗୃହସ୍ଥମାନେ ପିତା ମାତାଙ୍କ ଭକ୍ତି କରନ୍ତି ସେମାନେ ସୁଖୀ ହେବେ । ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ବୁଦ୍ଧଦେବ କହିଛନ୍ତି ଯେ "ପୃଥିବୀରେ ଦୁଇଗୋଟି ଋଣ ଅପରିଶୋଧନୀୟ ଯଥା ପିତୃଋଣ ଓ ମାତୃଋଣ । ସନ୍ତାନ ପାଳନ କରିବାକୁ ପିତା ମାତାମାନେ ଯାହା କରନ୍ତି ସେ ଋଣ ସନ୍ତାନ ଯେତେ ଯାହା କରୁ ପରିଶୋଧ କରିବା ଅସମ୍ଭବ ।" ଏ ସମ୍ବନ୍ଧେ ହିନ୍ଦୁଶାସ୍ତ୍ର କହୁଛି ଦେବତା "ପିତା ସ୍ୱର୍ଗଃ ପିତା ଧର୍ମ୍ମଃ ପିତାହି ପରମନ୍ତପଃ । ପିତରି ପ୍ରୀତିମାପନ୍ନେ ପ୍ରୀୟନ୍ତେ ସର୍ବଦେବତାଃ" । ପାଠକମହାଶୟ ଦେଖନ୍ତୁ, ହିନ୍ଦୁଧର୍ମ୍ମର ପିତୃ ମାତୃଙ୍କ ଭକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଆଦର୍ଶ ଏହାଠାରୁ ବେଶି କିଣ ହୋଇପାରେ ? ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଆଦର୍ଶମାନ ଏହିପ୍ରକାର ଉଦାର ଆଦର୍ଶ ଧର୍ମ୍ମରେ ମିଳେ ନାହିଁ ? ଲିଙ୍ଗପୁରାଣ ପୂର୍ବଖଣ୍ଡର ଶେଷ ଖଣ୍ଡରେ ଅଛି "ମାନ୍ୟ ପୂଜ୍ୟଶ୍ଚ ସର୍ବେଭ୍ୟଃ ସର୍ବେଷାଂ ଜନକୋ ଭବେତ୍" । ଏ ଉକ୍ତିଦ୍ୱାରା ପିତା ମାତା ଉଭୟଙ୍କ ମାନ୍ୟ ଓ ପୂଜ୍ୟ ବିଷୟ କୁହାଯାଇ ଅଛି । ସେହି ବ୍ରହ୍ମବୈବର୍ତ୍ତ ପୁରାଣରେ ପ୍ରକୃତି ଖଣ୍ଡରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ଯେ "ଯେଉଁମାନେ ଅବହେଳା ଭାବରେ ପିତା ମାତାଙ୍କ ପ୍ରତିପାଳନ କରନ୍ତି ସେମାନଙ୍କର ନରକ ବାସ ହୁଏ" । ଯେ କୌଣସି ମରଣ ଦେଖ, ବା ସ୍ୱହତ୍ୟା ଦେଖ ମିଥ୍ୟା, ଚୌର୍ଯ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ, ପରଦାର କଲେ କି ପାପ ହୁଏ ଏବଂ ତାହାର ଦଣ୍ଡ କିଣ ଏ ବିଷୟ ବିସ୍ତୃତଭାବରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ଏ ସମ୍ବନ୍ଧେ ବିଶେଷ ଲେଖିବା ଅନାବଶ୍ୟକ । ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର "ଅହିଂସା ପରମୋଧର୍ମ୍ମ" ବୋଲି ସ୍ମୃତିଶାସ୍ତ୍ର ବାରମ୍ବାର ଉପଦେଶ ଦେଉଅଛି । ମନୁସଂହିତାରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ "ଗୃହସ୍ଥର ପ୍ରାଣିବଧସ୍ଥାନ ବା ମୂଳ ପାଞ୍ଚଗୋଟି ଯଥା ;—ଚୁଲ୍ଲୀ, ପେଷଣୀ, ଝାଡ଼ୁଆ, ପାନ୍ଥରାଶି ବା ଚିଙ୍କି ଏବଂ ଜଳକଳସ । ଏମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗିଲେ ପ୍ରାଣିହିଂସା ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ପ୍ରାଣିହିଂସାରୂପ ପାପରୁ ମୁକ୍ତିଲାଭପାଇଁ ଗୃହସ୍ଥର ପଞ୍ଚଯଜ୍ଞ କରିବା ଆବଶ୍ୟକ । ପଞ୍ଚ ଯଜ୍ଞ ଯଥା ;—ଅଧ୍ୟୟନ-ଅଧ୍ୟାପନ, ଅନ୍ନ ବା ଉଦକ ଦ୍ୱାରା ପିତୃତର୍ପଣ, ହୋମ, ବଳି ଏବଂ ଅତିଥି ସେବା" ଯେଉଁ ଗୃହସ୍ଥ ଶକ୍ତିସତ୍ତ୍ୱେ ଏହା ନ କରେ ସେ ପଞ୍ଚସୂନା ପାପରେ ଲିପ୍ତ ହେବ । "ପ୍ରାଣିହିଂସା କରିବ ନାହିଁ ବା କୌଣସି ପ୍ରାଣିକୁ ହତ୍ୟା କରିବ ନାହିଁ" ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଧର୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଆଜି କେଉଁ କିଣ ଶିକ୍ଷା ଦେଇପାରେ ପାଠକମାନେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ହିନ୍ଦୁଶାସ୍ତ୍ର ମତରେ କୌଣସି ପ୍ରାଣିକୁ ବଧ କରିବା ଦୂରେ ଆଜି ତାହାକୁ କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଅନିଷ୍ଟ ଚିନ୍ତା କଲେ ହିଂସା କରିବାର ହେଲା । ଦର୍ଶନଶାସ୍ତ୍ର ଦେଖନ୍ତୁ, ପୋରାଣଶାସ୍ତ୍ର ଦେଖନ୍ତୁ, ସବୁଠାରେ ଏହି ଉପଦେଶମାନ ବ୍ୟାଖ୍ୟାତ ହୋଇଅଛି । ମହାଭାରତର ଅନୁଶାସନ ପର୍ବରେ ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଉକ୍ତି ଦେଖନ୍ତୁ, ଅହିଂସା ସମ୍ବନ୍ଧେ କିଣ ଉପଦେଶ ଅଛି । ଅନ୍ତରର ବିଶୁଦ୍ଧତା ସାଧନ ମୋକ୍ଷଲାଭର ମୂଳ ବୋଲି ସକଳ ଦେଶର ସକଳ ଧର୍ମ୍ମଶାସ୍ତ୍ର ଏକବାକ୍ୟରେ ଘୋଷଣା କରୁଅଛି । ପୂର୍ବେ ଧର୍ମ୍ମର ଯେ ଲକ୍ଷଣ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରାଯାଇଅଛି ତାହା ସହିତ ସକଳ ଧର୍ମ୍ମଶାସ୍ତ୍ରର ଉପଦେଶମାନ ମିଳାଇ ଦେଖନ୍ତୁ, ସମସ୍ତର ସାର ଏକ ବୋଲି ନିଶ୍ଚୟ ବୁଝିପାରିବେ । ସକଳ ଧର୍ମ୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମଧ୍ୟରେ ଈଶ୍ୱର ଉପାସନାର ପ୍ରଥା ଅଛି । ପ୍ରାର୍ଥନା ବାକ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ଅଙ୍ଗଭେଦୀ, ପ୍ରାର୍ଥନାର ପୂର୍ବେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପରେ ଦାନାଦ, ଏବଂ ଉପବାସ ପ୍ରଭୃତି କୌଣସି ନା କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ସବୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ପଡ଼ି । ଏ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଭାବରେ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କଲେ ପ୍ରବନ୍ଧର କଳେବର ବୃଦ୍ଧି ହେବା ଦ୍ୱାରେ ଜରସ୍ତ ହେଇ ଥନ୍ତି ମୋର କହିବାର ଏତିକି ଯେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଯାହା ଅଛି ତାକୁ ତ୍ୟାଗ କରିବାର କୌଣସି ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ କାରଣ ନାହିଁ ବରଂ ମେ ସମସ୍ତ ଗଭୀର ଗବେଷଣା ସହିତ ଆଲୋଚନା କରିବାର ଆବଶ୍ୟକ । ଆପଣମାନେ ଦେଖନ୍ତୁ ସନାତନ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ୍ମ ପରି ମୌଳିକ ଧର୍ମ୍ମ ପୃଥିବୀରେ ଆଉ ଦ୍ୱିତୀୟ ନାହିଁ । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ପଣ୍ଡିତମାନେ ମଧ୍ୟ ଏହା ସ୍ୱୀକାର କରୁଅଛନ୍ତି । "ଥିଓସଫିକାଲ୍ ସୋସାଇଟି"ର ପ୍ରାଣ ସ୍ୱାମୀଯ ବିଦ୍ୟ ଅନିବେସାଣ୍ଟ ପ୍ରାଚ୍ୟ ଓ ପ୍ରତୀଚ୍ୟ ଜ୍ଞାନସମ୍ବନ୍ଧ ଶାସ୍ତ୍ର ଆଲୋଚନା କରି କହିଅଛନ୍ତି ଯେ "India is the mother of religion. In her are combined science and religion in perfect harmony and that is the Hindu Religion, and it is India that shall again be the spiritual mother of the world."—Mrs. Anni Besant lectures.

ଏହାର ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ "ଭାରତବର୍ଷ ସକଳ ଧର୍ମ୍ମର ଉତ୍ପତ୍ତିସ୍ଥଳ, ବିଜ୍ଞାନ ସହିତ ଧର୍ମ୍ମର ମିଳନ ପ୍ରଥମେ ଭାରତରେ ସଂଘଟିତ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଧର୍ମ୍ମହିଁ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ୍ମ । ଭବିଷ୍ୟତରେ ଭାରତବର୍ଷ ପୁନର୍ବାର ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଜ୍ଞାନ ଦାନ କରିବା ବିଷୟରେ ମାତୃସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ । ପାଠକ ମହାଶୟ ଦେଖନ୍ତୁ ଦେଖି ଭାରତବର୍ଷ ପକ୍ଷରେ ଏପରି ଧାରଣା କିଏ କମ ଗୌରବର ବିଷୟ । ପୃଥିବୀର ଇତିହାସ ଆଲୋଚନା କରି ଦେଖିଲେ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେବ ଯେ ସକଳ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ଜାତି ଧର୍ମ୍ମ ବିଷୟରେ ଭାରତବର୍ଷ-ଠାରେ ଋଣୀ ଏବଂ ସନାତନ ଧର୍ମ୍ମରୁ ସକଳ ଧର୍ମ୍ମର ଉତ୍ପତ୍ତି । ପଣ୍ଡିତ ମାକ୍ସମୁଲ୍ଲର କହିଛନ୍ତି ଯେ "The poetry of Homer is founded on the mythology of the Vedas. Max Muller chips from a german workshop Vol. III," ଅର୍ଥାତ୍ ବେଦର ପୌରାଣିକ କାହାଣିରୁ ହୋମର କବିତାର ଉତ୍ପତ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଯେଉଁ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ ଯେପରି ପୃଥିବୀରେ ବହଳ ପଡ଼ିଅଛି ତାହା ଯେ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କ ଅଜଣା ଥିଲା ଏକଥା କୁହା ଯାଇ ନ ପାରେ । "ଏକମେବା ଦ୍ୱିତୀୟଂ" ବାକ୍ୟରୁ ହିନ୍ଦୁମାନେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦୀ ଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରତିପନ୍ନ ମିଳୁ ନାହିଁ କି ? ଶ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରବର୍ତ୍ତକ ରେଭରେଣ୍ଡ ଓସ୍ବାଡ଼ କହନ୍ତି "ହିନ୍ଦୁମାନେ ଯେ ଏକେଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସୀ ଥିଲେ ଏହା ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ।" ସୁତରାଂ ପାଠକମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ଯେ ସେମାନେ ଏ ବିଷୟର ଆଲୋଚନା କରନ୍ତୁ । ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ୍ମ କୁସଂସ୍କାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ବୋଲି କହିବେ ଧର୍ମ୍ମମାନଙ୍କର କି ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି ହେବ ! ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ପକ୍ଷେ ଆର୍ଥିକ ଉନ୍ନତି ପରି ଆବଶ୍ୟକ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଉନ୍ନତିର ଆବଶ୍ୟକତା ତତୋଧିକ । କେବଳ (material prosperity) ଦ୍ୱାରା ଗୋଟିଏ ଜାତି ଆଦର୍ଶ ଜାତି ହୋଇ ନ ପାରେ । ବ୍ୟକ୍ତି-ଗତ ଜୀବନରେ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଭାବ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ ଜାତୀୟ ଜୀବନରେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ । ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତିର ଧର୍ମ୍ମଭାବ ନାହିଁ, ଈଶ୍ୱର ବିଶ୍ୱାସ ନାହିଁ ସେ ପଶୁ । ପଶୁ ଓ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯଦି କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଥାଏ ତାହା ଏହି ଧର୍ମ୍ମଗତ ପ୍ରଭେଦ । ଅନ୍ୟଥା ଦୁହେଁ ରକ୍ତ ମାଂସ ଅସ୍ଥି ମଜ୍ଜା ବିଶିଷ୍ଟ ଓ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗବିଶିଷ୍ଟ ପ୍ରାଣୀ । ଧର୍ମ୍ମହିଁ ମନୁଷ୍ୟଠାରୁ ରାକ୍ଷସତ୍ୱ ଲୋପ କରି, ହୃଦୟର କାଠିନ୍ୟତା ଭଙ୍ଗି, ପୈଶାଚିକ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଲୋପ କରି ତାହାକୁ ଦେବତ୍ୱ ପ୍ରଦାନ କରେ, ହୃଦୟକୁ କୋମଳତା ରସାଣରେ ରସାଣିତ କରେ, ଉଦାହ-ରେଣ୍ଟ କରି ପାରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ । ଅତଏବ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧର୍ମ୍ମ ସର୍ବଥା ପାଳନୀୟ, ସତ୍କର୍ମ୍ମ ସର୍ବଥା କରଣୀୟ, ଏବଂ ଈଶ୍ୱର ସର୍ବଥା ପୂଜନୀୟ ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଦେଖନ୍ତୁ ନୂତନ ସଭ୍ୟତାର ନିୟମାନୁସାରେ ଗୋଟିଏ ଜାତି ଆଦର୍ଶ ଜାତି ହେବାକୁ ହେଲେ ତାହା ପକ୍ଷରେ ଧର୍ମ୍ମ ପୂର୍ଣ୍ଣମାତ୍ରାରେ ପାଳନୀୟ । ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ ହେବା ପାଇଁ ଧର୍ମ୍ମର ଲକ୍ଷଣମାନ ପୂର୍ଣ୍ଣ-ମାତ୍ରାରେ ବିଦ୍ୟମାନ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଯେତେବେଳେ ଧର୍ମ୍ମଭାବ ଗୋଟିଏ ସମସ୍ତ ଲୋକମାନଙ୍କ ମନରେ ଜାଗରିତ ହେବ ସେତେବେଳେ ଜାତୀୟ ଚରିତ୍ର ଗଠିତ ହୋଇଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ହେବ । ହିନ୍ଦୁମାନେ କହନ୍ତି "ଧର୍ମ୍ମରୁ ଜୟ ପାଏରୁ କ୍ଷୟ, ଧର୍ମ୍ମରେ ଥିଲା ପ୍ରାଣୀକୁ ନ ଲାଗେ ଅପ୍ରମୟ" । ଏ ଗୋଟିଏ ଧ୍ରୁବ ସତ୍ୟ ଏବଂ ଏହି ସତ୍ୟ ଏକାଧିକ ଥର ପ୍ରମାଣିତ ହୋଇଥିବାର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଆଖିରୁ ଦେଖା ଯାଏ । ରାମାୟଣ, ମହାଭାରତ ଏ ସତ୍ୟର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ପ୍ରମାଣ । ଦୁର୍ଯ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

କଥା ଛାଡ଼ ଦିଅନ୍ତୁ, ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏହି କଥା ଦେଖାଯାଏ, ଯେ ପରର ଅନିଷ୍ଟ କରେ ତାହାର ନିଜର ଅବଶ୍ୟ ଅନିଷ୍ଟ ହୁଏ । ଧର୍ମଜୀବନ ଜାତି ବା ବ୍ୟକ୍ତି କେବେ ଅନ୍ୟାୟକୁ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦିଏ ନାହିଁ । ଏହି ଧର୍ମବିଶ୍ୱାସ ଅନ୍ୟାୟକୁ ସମୁଚିତ ଶାସ୍ତି ଦେଇ ଧର୍ମର ଜୟଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇବା ପାଇଁ କଣ କଣ କରିଅଛି ପୃଥିବୀର ଇତିହାସରେ ତାହା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣାକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ ଅଛି । ଆପଣମାନେ ଟିକିଏ ଗବେଷଣା କରି ଦେଖନ୍ତୁ, ନିଶ୍ଚୟ ବୁଝି ପାରିବେ ଯେ ଜାତୀୟ ଉନ୍ନତି ପକ୍ଷେ ଧର୍ମର କି ଅବଶ୍ୟକତା । ଧର୍ମବଳ ବ୍ୟତିରେକେ କୌଣସି ଜାତି କେବେ ଉନ୍ନତି ହୋଇ ନାହିଁ ବା ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍କୁଲ କଲେଜର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଗତିବିଧି ଯେପରି କ୍ରମେ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳାର ଧାରଣ କରୁଅଛି ତହିଁର କାରଣ କେବଳ ଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରତି ଅନାସ୍ଥା । ଏ ବିଷୟ ଗତିବିଧି ରୂପକ ବ୍ୟାଧିର ଧର୍ମ୍ମଶିକ୍ଷାହିଁ କେବଳ ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ । ଯଦି ଉପଯୁକ୍ତ ଭାବରେ, ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷକଦ୍ୱାରା ଛାତ୍ରମାନଙ୍କୁ ମୂଳରୁ ଧର୍ମ୍ମଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଏ ଏବଂ ଧର୍ମ୍ମଭାବ ଯେବେ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମନରେ ବଦ୍ଧମୂଳ ହୁଏ ତେବେ ଅଚିରେ ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଗଠିତ ହେବ ଏଥିରେ କିଛିମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଧର୍ମଭାବ ବିହୀନ ହୃଦୟ ମରୁଭୂମି ସଦୃଶ । ମରୁଭୂମିରେ ବୀଜ ବପନ କଲେ ଯେପରି ବୃକ୍ଷ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ ଅଙ୍କୁରୋଦ୍ଗମ ହୁଏ ନାହିଁ ସେହିପରି ଧର୍ମ୍ମଭାବ ବିହୀନ ଲୋକକୁ ଯେ କୌଣସି ଶିକ୍ଷା ଦିଆଗଲେ ତାହା ପଣ୍ଡ ହୋଇଯାଏ ।

ଶ୍ରୀ ଜଗବନ୍ଧୁ ଦାସ ।

ଶାନ୍ତି ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ଶୈଶବ)

"ଅଲୋ ଶାନ୍ତି ।"

"ମା"

"ଯୋଡ଼ା ମୁହଁ, ଦୁଃଖ ନାହିଁ ସୁଖ ନାହିଁ ସବୁବେଳେ ଖାଲି ଖେଳୁଛି । ମୁଁ ତତେ କେତେ କହିବି !"

ଶାନ୍ତି, ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ପାଳପିଲାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଥିଲା । ମା'ଙ୍କ ଡାକ ଶୁଣି ଖେଳ ଛାଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି ମା'ଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସିଲା । ଶାନ୍ତିକୁ ଦେଖି ମା କହିଲେ, "ହଇଲୋ, ତତେ ଟେଳ ଦିଶୁ ନାହିଁ ! ସବୁବେଳେ ଖେଳୁଥିବୁ ! ଆଜି ଗୁଇଁର ଦଶା କଣ ! ଗୋଟେ ବୋଲୁଛି ମୁଁ ଗଣ୍ଡ ବୋଲୁଛି ମୁଁ । ତୁଚ୍ଛ ହୋଇ ଘରେ ବସିଥିଲେ କିଛି ହୁଅନ୍ତା ?"

ଜନନୀଙ୍କ ମୃଦୁ ଭର୍ତ୍ସନା ଶୁଣି ଶାନ୍ତି ଅପ୍ରତିଭ ହେଲା । ତାକୁ ମୁହଁକର ନଖରେ ଗାର କାଟିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିଛି କ୍ଷଣପରେ କହିଲା, "ମା, କମଳା ଅଉ ବିମଳା ଆସିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଥିଲି ।"

"ତେବେଳେ ଖେଳିବେ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ ? ଅନ୍ଧାର ହେଇଗଲା ; ତଥାପି ତୋର ଖେଳ ସରୁ ନାହିଁ !"

"ନା, ମା, ଅଉ ଅନ୍ଧାରଯାଏ କେବେ ବାହାରେ ରହିବି ନାହିଁ । କାଲିଠାରୁ ଦିନ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ଘରକୁ ଆସିବି ।"

ଶାନ୍ତିର କଥା ଶୁଣି ମା ଆନନ୍ଦିତ ହେଲେ । ତାକୁ ପାଖକୁ ଡାକି କହିଲେ, "ମା ମୋର ! ତୁ ମୋ ଦୁଃଖିର ସଙ୍ଗାଳ । ଗାଉଁଲିଗାଁରେ ଅମ ଦୁଃଖ-ସୁଖ କେଏ ବୁଝିବ ? ତିଳେ ପଢ଼ିବ ନ ଦେଖିଲେ ମୋର ଅଖିରୁ ଢଗ ଗଳିପଡ଼େ । ଆଜି ଦେଖୁଛୁ ଗୃହଆଡ଼େ ଗୋର ଗୋଳ । ଆଜି କେଉଁ ଗାଁ ଯୋଡ଼େଇ ଦେଉଛନ୍ତି, କାଲି ବା' ଘରେ ଉତ୍ସବ କରୁଛନ୍ତି । ଏ ଗଣ୍ଡଗୁଡ଼ିକର ଦୟା ମାୟା କିଛି ନାହିଁ, ମା, ମୋର ମୁଣ୍ଡ ଖାଇବୁ, ଅଉ କେବେ ଅନ୍ଧାରରେ ବାହାରେ ରହିବୁ ନାହିଁ ।"

ମା'ଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଶାନ୍ତିର ମନରେ ଭୟ ହେଲା । ସେ କହିଲା, "ମା, ଏ ଗୋରଗୁଡ଼ାକ କେଉଁଠୁ ଆସିଛନ୍ତି ?"

"ଏମାନଙ୍କର ଘର ବାହାଁଯାଇ ଲଙ୍କାରେ ! ଏମାନଙ୍କୁ ଲୋକେ ମରଡ଼ିଆ ବୋଲି କହନ୍ତି । ଖାଲି ହାଣିକାଟି ଏମାନେ ଦୁଃଖୀ ଲୋକଙ୍କ ସର୍ବନାଶ କରୁଛନ୍ତି ।"

"ମା, ଏମାନେ ପରା ହିନ୍ଦୁ ? ଅମ ଜଗନ୍ନାଥ ମହାପ୍ରଭୁଙ୍କୁ, ସମଲାଇଙ୍କୁ ପୂଜା କରନ୍ତି ! ଏମାନେ ହିନ୍ଦୁ ହୋଇ କାହିଁକି ଅମ୍ମମାନଙ୍କୁ ଏପରି ଦୁଃଖ ଦେଉଛନ୍ତି ?"

Digitized by srujanika@gmail.com

"କଣ କହିବ, ଲେ ଝିଅ ? ଏଗୁଡ଼ାକ କଣ ମଣିଷ ! ପଶୁଠାରୁଉ ହୀନ ! ଖାଲି ମାରିପିଟି ଟଙ୍କାପଇସା ନେଉଛନ୍ତି !"

ଶାନ୍ତି ଚିଲ୍ଲାଇଲା । ବୟସ ପ୍ରାୟ ଚଉଦବର୍ଷ । ତାପରେ ମଫସଲରେ ରହି ବାହାରର କଥା ବେଶି କିଛି ଜାଣି ନ ଥିଲା । ଗ୍ରେରମାନଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ତାର ମନରେ ଭୟ ହେଲା । ଭୟରେ ତାର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଥରିଲା । ସେ ଯାଇ ହୋଇ ମା'ଙ୍କ ପାଖରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ କହିଲା, "ମା ଆଜି ମତେ ଭୟ ଭରମାଉଛୁ । ଆମ ଗାଁକୁ ଗ୍ରେରମାନେ ଆସିଲେ କଣ କରିବା ? ଆମ ଗାଁଯାକ ନିଆଁ ଲଗାଇ ଦେବେ । ଆମ ଘରେ ଡକାଏତ କରିବେ, ମା, ଏ ଅମ୍ବଙ୍କୁ ରକ୍ଷା—"

ଶାନ୍ତି ଅଧିକ କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲା ; କିନ୍ତୁ କହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପଛରୁ କିଏ ଆସି କହିଲା, "ଭୟ ନାହିଁ ଭୟ ନାହିଁ ।"

ଏ ଅଭୟ-ବାଣୀ ଶୁଣି ମା-ଝିଅ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇ ଗଲେ । ପଛକୁ ଅଳାଇ ଦେଖିଲେ, ଜଣେ ଯୁବକ ସେଠାରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଛନ୍ତି । ଯୁବକ ଦେଖିବାକୁ ସୁଶ୍ରୀ; ଶରୀର ହୃଷ୍ଟପୁଷ୍ଟ ଓ ବଳିଷ୍ଠ । ତାଙ୍କର ବୟସ ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ବର୍ଷ ହେବ । ସେ କ୍ଲାନ୍ତ ହେଲାପରି ଦିଶୁଥିଲେ । ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗରୁ ଝାଳ ଝରିପଡ଼ୁଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ଦେଖି ମା-ଝିଅ ଟିକିଏ ଦ୍ୱିଗୁଣ ହେଲେ । ଯୁବକ ସେମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦେଇ କହିଲେ, "ମା, ଡର ନାହିଁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ପୁଅ । ମୁଁ ଥାଉଁ ଥାଉଁ କେହି ତୁମ୍ଭର ଅନିଷ୍ଟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।"

ଯୁବକଙ୍କ ଆଶ୍ୱାସନା-ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ମା-ଝିଅଙ୍କ ମନରେ ଟିକିଏ ସାହସ ହେଲା । ଶାନ୍ତି ପ୍ରଦୀପାଲୋକରେ ଝଲସିତ ଯୁବକଙ୍କ ଅପୂର୍ବ ରୂପ-ଶ୍ରୀ ଦେଖିଲା; କିନ୍ତୁ ଆଉ ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ମୁଖ ତଳକୁ ହୋଇଗଲା । ସେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯୁବକଙ୍କୁ ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ପୂର୍ବକଥିତ ଭାବାନ୍ତର ଏଷତ୍ ଲୋହିତ-ବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କଲା । ଯୁବକ ମଧ୍ୟ ଶାନ୍ତିର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ସେ ରୂପ-ମାଧୁରୀ ଯେତେ ପାନ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାଙ୍କର ଅତୃପ୍ତ ଦର୍ଶନେଚ୍ଛା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା ନାହିଁ । ଶାନ୍ତିର ମାତା ଯୁବକଙ୍କ କଥାରେ ସାହସ ପାଇ କହିଲେ, "ବାପା ମୋର ! ବୁଢ଼ା ହୋଇଥା । ଈଶ୍ୱର ତୋତେ ଦୀର୍ଘାୟୁ ଦେଉନ୍ତୁ । ତୁ ଆମପରି ଦୁଃଖୀ ଅଭାଗିନୀଙ୍କ ଦୁଃଖ ଦୂର କରିବୁ ।"

ଶାନ୍ତିର ମାତାଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଯୁବକଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ଗଦ୍‌ଗଦ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ମା, ଭୟ କର ନାହିଁ । ରାଜ୍ୟରେ ରାଜା ଅଛନ୍ତି । ସେ ଏ ଅଭାବ ଶୀଘ୍ର ଦୂର କରିବେ । ଆମ ମହାରାଜା ଅଭୟସିଂହ ଯେ ସେ ମଣିଷ ନୁହନ୍ତି । ସେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ପୁଅପରି ଦେଖନ୍ତି । ଅମ୍ବର କଷ୍ଟ ହେଲେ ତାଙ୍କ ମନରେ ମଧ୍ୟ କଷ୍ଟହୁଏ ।"

ଶାନ୍ତିର ମାତା କହିଲେ, "ବାପା, ତୁମେ ଅମ୍ବର କଷ୍ଟ କିପରି ଜାଣି ଏଠାକୁ ଆସିଲ ?"

"ମା, ଏହା ମୋର କାର୍ଯ୍ୟ । ରାଜା ମତେ ଯାହା କରିବାକୁ କହିଛନ୍ତି, ମୁଁ ତାହା କରୁଛି ।"

"ବାପା, ଆମେ ଦୁଃଖୀ ଲୋକ । ମଫସଲରେ ପଡ଼ିଛୁ । ଆମପରି କେତେଲୋକ ଏପରି ଭୟରେ ଦିନ କାଟୁଛନ୍ତି ।"

"ମା, ତୁମ୍ଭର ଏ ଦୁଃଖ ଆଉ ବେଶିଦିନ ରହିବ ନାହିଁ । ଯେ ଆମ ରାଜ୍ୟର ଶତ୍ରୁ, ତାର ବିନାଶ କରିବାକୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭୟ କରୁ ନାହିଁ । ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରି ଜାଣୁ ।"

"ତୁମେ କିଏ ?"

ମା, ମୋର ପରିଚୟ ପାଇଲେ ତୁମ୍ଭର କିଛି ଲାଭ ହେବ ନାହିଁ । ମୁଁ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ । ରାଜାଙ୍କ ସେନା ବିଭାଗରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରେ । ଆଜି ଏଆଡ଼େ ବୁଲି ବୁଲି ତୁମ୍ଭର କଥା ଶୁଣି ଏଠାକୁ ଆସିଲି ।"

"ବାପା ତୁମ୍ଭର ନାମ କଣ ?"

"ଅଜିତସିଂହ ।"

ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ନାମ ଶୁଣି ମା-ଝିଅ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ 'ସ୍ୱାଧୀନତା ଚିତ୍ରପତ୍ର ମହାରାଜ' ଅଭୟ ସିଂହଙ୍କ ପୁତ୍ର । ତାଙ୍କର ଗୌରବର କାହାଣୀ ମା ସମ୍ବଳପୁର ରାଜ୍ୟର ଘରେ ଘରେ ପ୍ରଚାରିତ ହୋଇଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଯେପରି ବେଶରେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାର ଦେଖି ମା-ଝିଅଙ୍କ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର ସୀମା ରହିଲା ନାହିଁ । ସେମାନେ ଯାହାଙ୍କ କଥା ପୂର୍ବେ ଶୁଣିଥିଲେ, ଆଜି ତାଙ୍କୁ ସ୍ୱଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଲେ । ଶାନ୍ତିର ଚକ୍ଷୁରୁ ଆନନ୍ଦାଶ୍ରୁ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଅତି ଦୂରରେ ଦେଖିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା;

Digitized by srujanika@gmail.com

କିନ୍ତୁ ତାର ସକଳ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହେଲା । ତାର ମା' କହିଲେ ଆଜି ପମ୍ବର ବ ଶୁଭଲଗ୍ନରେ ଜନ୍ମ ପାହିଥିଲା ! ଅମ କୁଡ଼ିଆରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କ ପାଦରଜ ପଡ଼ିଲା ।"

ଯୁବକ କହିଲେ, "ମା, ସେପରି କଥା କହ ମୋର ମନରେ କଷ୍ଟ ଦିଅ ନାହିଁ । ମୁଁ ରଜାର ପୁଅ ହେଲେ ସ୍ୱଦା ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ପ୍ରଜା । ତୁମ୍ଭର ଏବଂ ମୋର ମଧ୍ୟରେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ନାହିଁ । ପୁଣି ଆଜି ରାଜ୍ୟରେ ଘୋର ଅଶାନ୍ତି । ଏ ଅଶାନ୍ତି ଦୂର କରିବା ସକାଶେ ଆଜି ପ୍ରତ୍ୟେକ ଓଡ଼ିଆର ଜୀବନର ମମତା ତୁଚ୍ଛ ଶବ୍ଦର ବିନାଶ କରିବା ଉଚିତ ।"

ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ଓଜସ୍ୱିନୀ କଥା ଶୁଣି ଶାନ୍ତି ଏବଂ ତାର ଜନନୀଙ୍କ ମୁଖରେ ଉତ୍ସାହର ବିମଳ ରେଖା ଝଲସି ଉଠିଲା । ଶାନ୍ତିର ମାତା କହିଲେ, "ବାପା, ଆଜି ଜାତିଲି, ଓଡ଼ିଆ ଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଯାଇ ନାହିଁ । ଯେତେଦିନଯାଏ ଓଡ଼ିଶାର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତ ସବଳ ଥିବ, ପୁରୀର ସିଂହାସନ ଟଳାଇବାକୁ କେହି ସମର୍ଥ ହେବେନାହିଁ । ବାପା, ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କ ଗୌରବ ସ୍ମରଣ କର କାର୍ଯ୍ୟକର । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶତ୍ରୁକୁ ଦେଖାଅ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ବୀର ଜାତି ।"

ଏହା କହି କହି ଶାନ୍ତିର ମାତାଙ୍କ ମୁଖର ରଙ୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ସେ ଚିନ୍ତା-ମଳିନ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୁଖରେ ଅପୂର୍ବ ଉତ୍ସାହର ଜ୍ୟୋତି ଦେଖାଦେଲା । ଅଜିତସିଂହ କହିଲେ "ମା, ତୁମ୍ଭର ଏ ଉପଦେଶ ଶୁଣି କୃତାର୍ଥ ହେଲି । ଭବିଷ୍ୟ-ରମଣୀର ଉତ୍ସାହ-ବାଣୀ କଦାପି ବିଫଳ ହେବ ନାହିଁ । ମା, ଆଜି ତୁମ୍ଭଘରେ ଆତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବି ।"

ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଅତିଥିରୂପେ ପାଇ ମା-ଝିଅ ଅତିଶୟ ଆହ୍ଲାଦିତ ହେଲେ । ଶାନ୍ତିର ଜନନୀ କହିଲେ, "ଶାନ୍ତି, ଆଜି ବିଦୁଷୀଘରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅତିଥି । ଯା, ଖାଦ୍ୟମଳକ ଯାହା ଅଛି ଅତିଥି ସେବାରେ ଯୋଗାଡ଼ କରିଦେ ।"

ମାତୃ-ଆଜ୍ଞା ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ଶାନ୍ତି ବିଦାୟ ନେଲା । କିନ୍ତୁ ଯିବାପୂର୍ବରୁ ଥରେ ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇଲା । ତାଙ୍କୁ ଛାଡ଼ିକରି ଯିବାକୁ ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ବାଳିକା ପରାଧୀନା । ମାତାଙ୍କ ଆଦେଶ ପାଇ ନିଜ ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉକ୍ତ ସ୍ଥାନ ପରିତ୍ୟାଗ କଲା ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ଭୈରବ-ସଂଯୋଗ)

ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ଦର୍ଶନ-ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତା ହେଲେ ସ୍ୱଦା ଆଜି ଶାନ୍ତିର ମନରେ ଭାରି ଆନନ୍ଦ । ଆଜି ସେ ଦିନେ ବେଶେଇ କରି ଅତିଥି-ସେବା କରିବ । ପରିବେଷଣ ବେଳେବେଳେ ଆଖିପୂରେଇ ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଦେଖିବ । କିନ୍ତୁ ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଦେଖିବାପାଇଁ ତାର ମନ ଏତେ ବ୍ୟାକୁଳ କାହିଁକି, ସେ ଜାଣେ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତି ସେ ଯୁଗର ସରଳ ବାଳିକା । ଶାନ୍ତି କେବଳ ଏତିକି ଜାଣେ ଯେ ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ଭଲଲାଗେ । କିନ୍ତୁ ଏ ବ୍ୟାକୁଳତା, ଅଗ୍ରହର ମଧ୍ୟରେ ତାର ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିରାରେ ଯେଉଁ ଉତ୍ତେଜନା-ପ୍ରବାହ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା, ସରଳା ବାଳିକା ତାର କାରଣ ବୁଝି ପାରିଲା ନାହିଁ; କିମ୍ବା ବୁଝିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲା ନାହିଁ । ଏ ଉତ୍ତେଜନା-ପ୍ରବାହ ସେ ଜୀବନରେ କେବେ ଅନୁଭବ କରି ନ ଥିଲା; ଏଥିରହିଁ ତାର ପ୍ରଥମ ଅନୁଭବ ।

ଅଜିତସିଂହ ମଧ୍ୟ ଆଜି ନବୀନ ବେଶରେ ଛିଡ଼ାହେଲେ । ସେ ଆଜି ଶାନ୍ତିକୁ ଯେପରି ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖିଛନ୍ତି, ପୂର୍ବେ କେବେ କାହାରକି ସେପରି ଚକ୍ଷୁରେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଶାନ୍ତିର ମାତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁଁ କରୁଁ ପ୍ରଦୀପାଲୋକରେ ଶାନ୍ତିର ସୁକମଳ ମୁଖ-କମଳ ଦେଖି ଶାନ୍ତିର ପ୍ରତି ତାଙ୍କର ମନ ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲା । ଶାନ୍ତିର ସେ ସକଳ ମଧୁ-ମଖା ମୁଖଖଣ୍ଡିକ, ତାର ସେ ସକଳ ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଗୋଟିଏ ନବୀନ ଅନୁଭବର ସୃଷ୍ଟି କଲା । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଶାନ୍ତିର ସୁନ୍ଦର ମୁଖ ଅଧିକ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ-ସମକ୍ଷରୁ ଶାନ୍ତି ଉତ୍ତେଜିତ ହୁଅନ୍ତେ, ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇଗଲା । ଶାନ୍ତିର ଜନନୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପୂର୍ବପରି କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବାକୁ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅଜ୍ଞାତରେ ଶାନ୍ତି ତାଙ୍କର ହୃଦୟକୁ ନେଇ ଚାଲିଗଲା । ଜଡ଼ ଶରୀରଟି ଶାନ୍ତିର ଜନନୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହିଲା ।

ଶାନ୍ତିର ଜାଦା ହରିହର ସାଏ ଗ୍ରାମର ଉତ୍ତରପଟୁଣୀରେ ଯାଇ ବସିଥିଲେ । ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ଆଗମନ-ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ଶୀଘ୍ର ଘରକୁ ଆସିଲେ, ଏବଂ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହି ତାଙ୍କର ପରିଚର୍ଯ୍ୟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା । ପରେ ଭୋଜନର ସମୟ ଉପସ୍ଥିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୁଅନ୍ତେ ଶାନ୍ତି ପଦ-ପ୍ରକ୍ଷାଳନ ନିମନ୍ତେ ଲୋଟାରେ ଜଳ ଆଣି ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ଆଗରେ ଥୋଇଦେଲା । ହରହର ସାଏ ଅଭିଷ୍ଟଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଭୋଜନ-ଶାଳାକୁ ଗଲେ, ଏବଂ ନାନା ସୁମିଷ୍ଟ କଥାବାର୍ତ୍ତାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ଭୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଅଜି ଶାନ୍ତି ପରିବେଷିକା । ତାର ମନରେ ଭାରି ଆନନ୍ଦ । ସେ ପାଞ୍ଚମିନିଟର କାର୍ଯ୍ୟ ମିନିଟର ମଧ୍ୟରେ କରୁଛି । ବାରମ୍ବାର ଅଭିଷ୍ଟଙ୍କ ନିକଟକୁ ଖାଦ୍ୟ-ଦ୍ରବ୍ୟ ନେଇ ଆସି ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ତାର ଭାରି ଆଗ୍ରହ । ସେ ନାନା ସୁଖର ସ୍ୱପ୍ନ ମନମଧ୍ୟରେ ପଡ଼ି ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ତାର ମନର ଭାବ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇ ଯାଏ । ନାରୀ-ସୁଲଭ ଲଜ୍ଜା ଆସି ତାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରେ, ଏବଂ ସେ ହତାଶ ହୋଇ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି ପରିବେଷଣ କରେ ।

ଭୋଜନ ସମାପନାନ୍ତେ ଅଜିତସିଂହ ଏବଂ ହରହର ସାଏ ଶୟନ-କକ୍ଷକୁ ଯାଇ ପଲଙ୍କ ଉପରେ ବସିଲେ ଏବଂ ଅନେକ ବିଷୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରୁ କରୁ ଅଜିତସିଂହ କହିଲେ, "ଆଜି ଆମ୍ଭର ସୁଖର ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଯାଇଛି । ଶାନ୍ତିମୟ ସମ୍ବଲପୁର ବଜ୍ୟ ମରହଟ୍ଟାଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇଛି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସି ରହିବା ଉଚିତ ନୁହେ । ଶତ୍ରୁର ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ପୁଣି ସମ୍ବଲପୁରରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ କରିବା ସକାଶେ ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ ।"

ଅଜିତସିଂହଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ହରହର ସାଏ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହିଲେ । ପରେ ମନ ମଧ୍ୟରେ କଣ ଭାବି କହିଲେ, "ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଏପରି ଆଚରଣ ଦେଖି ମୁଁ ବଡ଼ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହେଉଛି । ଏମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବେ ମୁଁ ଭକ୍ତି କରୁଥିଲି । ମୁଁ ଭାବୁଥିଲି ଯେ ଏମାନେ ପତନୋନ୍ମୁଖ ମୋଗଲ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ କରି ଏ ପୁଣ୍ୟଭୂମି ଭାରତବର୍ଷରେ ହିନ୍ଦୁ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବେ, କିନ୍ତୁ ଏମାନେ ରାଜ୍ୟ-ସ୍ଥାପନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । କେବଳ ଭରବାଜିର ସାହାଯ୍ୟରେ ଏ ମହତ୍ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧିତ ହୋଇ ନ ପାରେ ।"

ଅଜିତସିଂହ କହିଲେ, "ଭାଇ, ସେ ଦିନ ଗଲାଣି । ଆଉ ସେ ଶିବାଜି ନାହାନ୍ତି ଭାରତର ଭାଗ୍ୟ-ଚକ୍ର ପୁଣି ଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ବିପରୀତ ହେବାକୁ ଯାଇଛି । ବିନାଶ-କାଳେ ମନୁଷ୍ୟର ବିପରୀତ ବୁଦ୍ଧି ହୁଏ । ଆଜି ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଜୟ-ଗର୍ବରେ ମତ୍ତ । ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱର୍ଗ-ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ପାତାଳ ବିଚାର ଦିଗ୍ ନାହିଁ । ସେଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ତୃଣବତ୍ ଜ୍ଞାନ କରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବାକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆମାନେ କାପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରାଣର ବିନିମୟରେ ଶତ୍ରୁକୁ ସମୁଚିତ ଶାସ୍ତି ଦେଇ ପାରନ୍ତି ।"

"ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଆମ୍ଭର ଶତ୍ରୁ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବାସୀ । ଭାଇ ଭାଇ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ହୋଇ ସ୍ୱର୍ଗପ୍ରସୂ ଭାରତ-ଭୂମିର ସର୍ବନାଶ ହୋଇଛି । ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଅତ୍ୟାଚାରୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା-ସଂସ୍ଥାପନ-ବ୍ରତରେ ବ୍ରତୀ । ସେମାନଙ୍କ ଏ ମହାବ୍ରତରେ ବାଧା ଦେବା ବୁଦ୍ଧିମାନର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ ।"

"କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ଏପରି ଅତ୍ୟାଚାରୀ ଜାତିର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ବୁଦ୍ଧିମାନର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ । ଓଡ଼ିଆମାନେ ଭୀରୁ, କାପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି । ଯଦି ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଓଡ଼ିଶା ଜୟ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି, ତାହା ହେଲେ ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖନ୍ତୁ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ବୀର ଜାତି, ହିନ୍ଦୁଜାତିର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଅଙ୍ଗ ।"

"ତାହା ନ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟାଚାର-କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରେ ବଳ ନୁହନ୍ତା । ସେମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଆମ୍ଭର ରାଜ୍ୟ ସମର୍ପଣ କରି, ସେମାନଙ୍କ ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରି, ସେମାନଙ୍କ ପରିବାର ବ୍ରତରେ ଯୋଗ ଦେବା ଉଚିତ । ଏ ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କାପୁରୁଷର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେ । ଯଦି ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଅଂଶଗୁଡ଼ିକ ଏକାକାର ହୋଇ ଅନନ୍ତ ମହାସମୁଦ୍ରର ଆକାର ଧାରଣ କରନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ହିନ୍ଦୁଜାତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ଅପହରଣ କରିବା ସମସ୍ତ ପୃଥିବୀର ସାଧ୍ୟାୟତ୍ତ ନୁହେ ।"

"ନାହିଁ—ମରହଟ୍ଟାମାନେତ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ନାହାନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାବନ୍ତି ଯେ ସେମାନେ ଏକା ଭାରତର ଅଧୀଶ୍ୱର ହେବେ; ଅନ୍ୟ ଜାତିମାନେ ସେମାନଙ୍କ ପାଦସେବା କରିବେ । କିନ୍ତୁ ତାହା କେବେ ହୋଇ ନ ପାରେ । କୌଣସି ଗୋଟିଏ ଜାତି ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ପଦ-ଦଳିତ କରି ଭାରତରେ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରି ନ ପାରେ ।"

Digitized by srujanika@gmail.com

"ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ମଙ୍ଗଳ ସକାଶେ ତାହା କରିବାକୁ ହେବ । ବରଂ ନିଜର କ୍ଷତି ହେଉ; କିନ୍ତୁ ଜନ୍ମଭୂମିର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ହେଉ ।"

"ତୁମ୍ଭର ମତ ସମର୍ଥନ କରିବାକୁ ଗଲେ ଭାରତର ସ୍ୱାଧୀନତା ଯାଇ ନାହିଁ । ଭାରତବାସୀ ଆଜି ଅମ୍ବର ସମ୍ରାଟ୍ । ଦେଶର କାର୍ଯ୍ୟରେ ଜାତି ଧର୍ମର ବିଚାର ନ ଥାଏ । ମୋଗଲମାନେ ଭିନ୍ନ ଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଭାରତବାସୀ । ଆଜି ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥାଇ ଭାରତର ଯେ ଦଶା, ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ରହିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେହି ଦଶା ହେବ ।"

ଏଥର ଅଜିତସିଂହଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ହରିହର ସାଏ ନିରୁତ୍ତର ହେଲେ । ତାଙ୍କର ସନ୍ଦେହ ବିଦୂରିତ ହେଲା । ସେ କହିଲେ, "ତାହାହେଲେ ଯୁଦ୍ଧହିଁ ସ୍ଥିର ହେଲା । ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ଆଜି ମୋର ସଂଶୟ ଦୂର ହେଲା । ଆଜିଠାରୁ ମୁଁ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଶତ୍ରୁ ହେଲି । ଏ ଦେହରେ ଯୋଯାଏ ରକ୍ତ ଥିବାଯାଏ ମୋର ମାତୃଭୂମିକୁ ସେମାନେ କଦାପି ପଦଦଳିତ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ।"

ଅଜିତ ସିଂହଙ୍କ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ସଫଳ ହେଲା । ସେ ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲେ, ତହିଁରେ କୃତକାର୍ଯ୍ୟ ହେଲେ । ସେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ କହିଲେ, "ଏହିଟା ବୀର-ପୁରୁଷର, ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମିକର ଉତ୍ତର । ଭାଇ, ଅମ୍ବର ରାଜ୍ୟର ଅବସ୍ଥା ବଡ଼ ଶୋଚନୀୟ ହୋଇଗଲାଣି ! ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ହାହାକାର । ସର୍ବତ୍ର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷର କରାଳ ମୂର୍ତ୍ତି । ଲୋକାରଣ୍ୟ ଶ୍ମଶାନତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତୀୟମାନ । ଯଦି ଆମ୍ଭେମାନେ ମାତୃଭୂମିର ପ୍ରକୃତ ସନ୍ତାନ ହୋଇଥାଉଁ, ତାହାହେଲେ ପୁଣି ଜନ୍ମଭୂମିକୁ ଶସ୍ୟ-ଶ୍ୟାମଳା କରିବାକୁ ହେବ । କିନ୍ତୁ ଏହା କିଛି ଦିନ ଦୁଇଜଣର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ । ରାଜ୍ୟପାଇଁ ଲୋକଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ କରିବାକୁ ହେବ । ସୁପ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ଜାଗରଣ ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବାକୁ ହେବ । ଓଡ଼ିଆଜାତି ନବୀନ ଉତ୍ସାହରେ ମାତିଉଠି । ଦେଶର ପାଇଁ ପ୍ରାଣ ଢାଳି ଦେବାକୁ ସର୍ବଦା ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉନ୍ତୁ । ଏ ମହାସମୁଦ୍ରର ଭୀଷଣ ତରଙ୍ଗାଘାତରେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ କୋଟିସଂଖ୍ୟକ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ବିଚୂର୍ଣ୍ଣିତ ହେବେ !"

ଏହା କହୁଁ କହୁଁ ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ମୁଖ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ତାଙ୍କର ନାସା-ଯୁଗ୍ମ ଉତ୍ସାହର ବେଗରେ ସ୍ଫୁରିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ହରିହର ସାଏ ତାଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ବାକ୍ୟରେ ମାତି ଉଠିଲେ । ସେ ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ, "ଆଜି ଆପଣ ମୋର ମୋହ-ନିଦ୍ରା ଭଙ୍ଗିଲେ । ସମ୍ମୁଖରେ ବିପଦ ଥାଉଁ ଥାଉଁ ମୁଁ ଘରେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସି ରହିଥିଲି । କିନ୍ତୁ ଆପଣଙ୍କ ମନ୍ତ୍ର ବଳରେ ମୋର ଜଡ଼ତା ବିଦୂରିତ ହୋଇଛି ।"

ଆନନ୍ଦରେ ଅଜିତସିଂହ ଏବଂ ହରିହର ସାଏଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଲୋତକ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ସେହିକ୍ଷଣି ସମ୍ବଲପୁର ଦୁର୍ଗର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଯିବାର ପ୍ରସ୍ତାବ କଲେ, ଏବଂ ଶାନ୍ତି ଓ ତାର ଜନନୀଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ସେହି ଗାଢ଼ ଅନ୍ଧକାରମୟ ନିଶୀଥରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ବାଲିକା)

ସମ୍ବଲପୁରର ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବରେ (୧) ରମ୍ଭେଲ୍ଲ ଗ୍ରାମ । ସ୍ୱଚ୍ଛ-ସଲିଳା ଲବଣନଦୀ ସେହି ଗ୍ରାମର ଚରଣ ଧୌତ କରି ହସି ହସି ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି । ବୃକ୍ଷ-ଲତା-ପରିବେଷ୍ଟିତ ରମ୍ଭେଲ୍ଲ କାନନ-ଲକ୍ଷ୍ମୀର କୋଳରେ ବସି ହସୁଛି ।

ଶାନ୍ତିର ଗୃହ ରମ୍ଭେଲ୍ଲରେ । ତାର ପିତା ଜଣେ ଉଚ୍ଚ-ବଂଶ-ସମ୍ଭୂତ କୁଳୀନ କ୍ଷତ୍ରିୟ ଥିଲେ । ସେ ଦକ୍ଷିଣାପଥକାରେ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟର ସେନାପତି କାର୍ଯ୍ୟ ଚଳାଇଥିଲେ । ତାଙ୍କର ମରଣାନ୍ତେ ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ହରିହର ସାଏ ସେନା-ବିଭାଗରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ ; ଏବଂ ସ୍ୱୀୟ ଜଣ-ଚୌକିଲ-ବଳରେ ଶୀଘ୍ର ଉଚ୍ଚପଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ସମ୍ବଲପୁର ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସନ୍ତି, ସେ ସେନା-ବିଭାଗରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆସି ରମ୍ଭେଲ୍ଲରେ ରହିଲେ ।

ଶାନ୍ତି ଦୁଃଖିନୀ ମାତା, ଭାଇ, ଏବଂ ଭଉଜୀ ସଙ୍ଗେ ମନୟୁଗରେ ସ୍ୱୀୟ କୁଟୀରରେ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତାର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲା, ସେହିଦିନଠାରୁ ତାର ମନର ଗତି ଭିନ୍ନ ଦିଗରେ ପ୍ରଧାବିତ ହେଲା । ଶାନ୍ତି

(୧) ସମ୍ବଲପୁର ଜିଲାର ପ୍ରାଚୀନ ସହରରେ ବିଭକ୍ତ—ଉତ୍ତର-ପୂର୍ବ ଓ ଦକ୍ଷିଣ-ପୂର୍ବ । ମହାନଦୀର ବାମକୂଳବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ [illegible] ଅବସ୍ଥିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଦେଖିବା ଦିନରୁ ସେ ତାର ଲଘୁ ହୃଦୟରେ ଗୁରୁତ୍ୱର ଅନୁଭବ କଲା । ତାର ସେ ବାଳ ସୁଲଭ ଚପଳତା ଦେଉଁଅଡ଼େ ଉଡ଼େଇ ଗଲା । ସେ ପ୍ରେମ-ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଲା ।

ପ୍ରେମର ପଥ ଜଟିଳ । ପ୍ରେମିକ-ପ୍ରେମିକା ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ସୁଖ ଭୋଗ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ନାନା ଦୁଃଖର ଅଭିନୟ ହୋଇଥାଏ । କିନ୍ତୁ ଏ ଦୁଃଖ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନେ ଯେଉଁ ସୁଖ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତାହା ଯେ ପ୍ରକୃତ ପ୍ରେମିକ ନୁହେଁ, ସେ କଦାପି ବୁଝି ନ ପାରେ । ଅଜି ଶାନ୍ତିର ସେହି ଦଶା । ସେ ହଠାତ୍ ପ୍ରେମ-ସାଗରରେ ନିଜ କ୍ଷୁଦ୍ର ତରୀକୁ ଭସାଇ ଦେଇଛି । କିନ୍ତୁ ଯେ ତାର ଏ ତରୀର କର୍ଣ୍ଣଧାର ହୁଅନ୍ତେ, ସେ ତାର ନିକଟରେ ନାହାନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଅଭାବରେ ଦୁଃଖିନୀ ଶାନ୍ତି ସେହି ସାଗରର ତରଙ୍ଗରେ ଅସହାୟ ଭାବରେ ଭାସୁଛି ।

ଶାନ୍ତି ପୂର୍ବେ କେବେ ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଦେଖି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଥମ ଥର ଦେଖିଲା, ସେହିଦିନ ସେ ତାଙ୍କଠାରେ ତାର ସରଳ ହୃଦୟଖଣ୍ଡିକ ବିକ୍ରୟ କରିଦେଲା । ତାର ସେ ହୃଦୟକୁ ସଙ୍ଗେ ନେଇ ଅଜିତସିଂହ ସ୍ୱଦେଶର ମାନରକ୍ଷା କରିବା ସକାଶେ ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ଶାନ୍ତି ଭାବେ ଯେ ତାର ହୃଦୟର ଦେବତା ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅଛନ୍ତି, ଶତ୍ରୁର ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସକାଶେ ବିପୁଳ ଆୟୋଜନ କରୁଛନ୍ତି, ତାର ହୃଦୟ ସ୍ୱତଃରେ ନାଚି ଉଠେ । ସେ ନାନା ସୁଖର ସ୍ୱପ୍ନ କଳ୍ପନା କରି ମନେ ମନେ ମା ସମଲେଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ, "ମା, ମୋର ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବଳଦିଅ । ସେ ଦେଶର ମାନ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।" ପରେ ଯେତେବେଳେ ବିରହ-ଯନ୍ତ୍ରଣା ତାର ହୃଦୟକୁ ଅବଶ କରେ, ସେ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇଯାଏ । ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ତାର ମନ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଏ ।

କିନ୍ତୁ ଅଜିତସିଂହ ତାକୁ ଦେଖା ଦେବେ କି ? ସେ ରାଜପୁତ । ଦୁଃଖିନୀ ଶାନ୍ତିର କଥା ତାଙ୍କର ମନେ ପଡ଼ିବ କି ? ତାଙ୍କର ବୀରମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଶାନ୍ତି ଏକାନ୍ତଚିତ୍ତରେ ପୂଜା କରୁଛି ବୋଲି ସେ ଜାଣି ପାରିବେ କି ? ଯଦି ସେ ଶାନ୍ତିକୁ ଘୃଣା କରନ୍ତି, ଶାନ୍ତିକୁ ପାଶୋରି ଯାନ୍ତି, ତାହାହେଲେ ଶାନ୍ତିର ଦଶା କଣ ହେବ ? ଏହି ଭାବନା ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଶାନ୍ତିର ମନରେ ବିଷ୍ମୟ ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ସେ ପରେ ଭାବେ, ତାର ହୃଦୟେଶ୍ୱର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିଷ୍ଠନ୍ତି । ସେ ରାଜ-ବଂଶ-ଜାତ ହେଲେ ସ୍ୱତଃ ଉଦାର, ମହାନ୍ । ଶାନ୍ତିର କ୍ଷୁଦ୍ର-ସ୍ମୃତିକୁ ସେ କଦାପି ଭୁଲିବେ ନାହିଁ ।

ଶାନ୍ତିର ଏ ଭାବନା ଏ ବିରହ-ଚିନ୍ତା କେବଳ ଜଣେ ଲକ୍ଷ କରିଥିଲା । ସେ ତାର ସ୍ନେହ ଗୁଞ୍ଜମଣି । ଶାନ୍ତିକୁ ଏପରି ଚିନ୍ତା କରୁଥିବାର ଦେଖି ତାର ମନରେ ଦୟା ହେଲା । ସେ ଶାନ୍ତିର ମନର ଭାବ ବୁଝିପାରିଲା । ଦିନେ ଶାନ୍ତିର ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲା, "ହଇଗା, ଆଜିକାଲି ତୁମ ମନରେ ସୁଖ ନାହିଁ କାହିଁକି ? ତୁମେ ସବୁବେଳେ ଏକୁଟିଆ ବସି କଣ ଭାବୁଛ ? ଅହା, ସୁନାମୁହିଁ କଳା ପଡ଼ିଗଲାଣି ! ମୋର ଖଣ, ତୁମ୍ଭର କଣ ହେଲା କହ ।" ଶାନ୍ତି ଉତ୍ତରପଟ କିଛି ଜାଣେ ନାହିଁ । ବହୁତ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଯାଇ ଧରା ପଡ଼ିଲା ।

ଗୁଞ୍ଜମଣି ଶାଶୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଶାନ୍ତିର ଦୁଃଖର କାହାଣୀ କହିଲା । ଗୁଞ୍ଜମଣି ମୁଖରୁ ସେ ଶାନ୍ତିର ହୃଦୟ-ବିକ୍ରୟ ବିଷୟରେ ଶୁଣି ମନେ ମନେ ସୁଖୀ ହେଲେ । ଶାନ୍ତି ଗତ-ଗତିଷ୍ଠା ହେବ, ଏଥିରୁ ବଳି ଆଉ ସ୍ୱର୍ଗର କଥା କଣ ହୋଇପାରେ ?

ପୂର୍ବେ ଗୁଞ୍ଜମଣି ଶାନ୍ତିକୁ ବଳି ପାରି ନ ଥିଲା; କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ସେ ଶାନ୍ତିର ମନର ଭାବ ବୁଝିପାରିଲା, ସେହି ଦିନଠାରୁ ନନନ୍ଦ ଭାଉଜଙ୍କର ଭାବ ମନ ମିଳିଲା । ଦୁହେଁ ଏକାଠିରେ ବସି ଗଳ୍ପ କରନ୍ତି; ଏକାଠିରେ ବସି କାନ୍ଦନ୍ତି । ଶାନ୍ତିର ମନକୁ ଭୁଲାଇବା ସକାଶେ ଗୁଞ୍ଜମଣି ଅନେକ ଚେଷ୍ଟାକରେ—ନାନା ବୀରତ୍ୱ-କାହାଣୀ କହେ । ଶାନ୍ତି ବୀରମାନଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ବିଷୟ ଶୁଣି ଆହ୍ଲାଦିତ ହୁଏ ଏବଂ ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ସ୍ୱାର୍ଥ-ତ୍ୟାଗ କାମନା କରେ ।

ଏହିପରି ଅନେକ ଦିନ ଅତିତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଅଜିତସିଂହ ଶାନ୍ତି ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ଗୁଞ୍ଜମଣିର ମୁଖରୁ ଶାନ୍ତି ଶୁଣିଥିଲା ଯେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ଦୁଇଥର ପରାଜିତ ହେଲେ । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୋଟିଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ସ୍ୱୟଂ ଅନନ୍ତସିଂହ (୧) ସେନାପତି ଥିଲେ, ଏବଂ ଅପର ଯୁଦ୍ଧରେ ଅଜିତସିଂହ ସେନାପତି ଥିଲେ । ପ୍ରାଣକାନ୍ତର ବିଜୟ-ବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣି ଶାନ୍ତି ପୁଲକିତ ହେଲା । ତାର ପତି-ଦର୍ଶନେଚ୍ଛା ବଳବତୀ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଅଜିତସିଂହ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟ ଲାଭ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶାନ୍ତିର ନିକଟକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ, ତାର ଜୀବନର ପ୍ରଧାନ ସାଧ ମେଣ୍ଟାଇଲେ ନାହିଁ । ଶାନ୍ତି ମାରବରେ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟଖଣ୍ଡିକ ଦୁଃଖରେ ଅବସନ୍ନ ହୋଇଗଲା ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ପୂର୍ବପ୍ରକାଶିତ)

ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜିତ ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେଲା । ମା ପରମେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ବିଜୟ-ପତାକା ତାର ପାହାଡ଼ର ଶିରୋଦେଶରେ ସଂସ୍ଥାପିତ ହେଲା । ଦେଶରେ ଆନନ୍ଦର ସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଦୁଃଖିନୀ ଶାନ୍ତିର ଦୁଃଖ ମେଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ । ଦିନକୁ ଦିନ ସେ କ୍ଷୀଣ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଗୁଞ୍ଜମଣି ନନ୍ଦିନୀର ଦୁଃଖ ଦେଖି ସହି ପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ମନରେ ସୁଦ୍ଧା କଷ୍ଟ । ହରହର ସାଏ ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଜୟଲାଭ କରି ମଧ୍ୟ ଫେରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ଅଗମନରେ ବିଳମ୍ବ ହେବାରୁ ଦୁଇ ନଣନ୍ଦ ଭାଉଜଙ୍କ ମନରେ ମର୍ମାନ୍ତିକ କଷ୍ଟ ହେଲା । କିନ୍ତୁ ଗୁଞ୍ଜମଣି ଶାନ୍ତିଠାରୁ ଜୟସରେ ବଡ଼ । ସେ ଏପୂର୍ବେ ଅନେକଥର ଏପରି ବିରହ ବେଦନା ସହିଥିଲା । ବୀର-ପତ୍ନୀର ଭାଗ୍ୟରେ ବିଧାତା ଏହି କଷ୍ଟ ଲେଖିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବୀର-ରମଣୀ ଅନ୍ତରରେ ସେ କଷ୍ଟ ସହିପାରେ । ତାର ସ୍ୱାମୀ ଦେଶ-ସେବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ବୋଲି ତାର ମନରେ ଗର୍ବ ହୁଏ ।

ଶାନ୍ତିକୁ ସ୍ୱସ୍ଥ କରିବାପାଇଁ ଗୁଞ୍ଜମଣି ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କରେ । ତାକୁ ଅନେକ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦିଏ । କିନ୍ତୁ ଶାନ୍ତିର ମନ ମାନେ ନାହିଁ । ସେ ନିଜ ମନକୁ ପ୍ରବୋଧିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରେ ; କିନ୍ତୁ ତାର ସକଳ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୁଏ । ଶାନ୍ତି ପୂର୍ବେ କେବେ ଏପରି କଷ୍ଟ ପାଇ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ସେ ପ୍ରେମ-ମନ୍ଦିରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହେଲା, ସେହି ଦିନ ତାର କଷ୍ଟର ସୃଷ୍ଟି ହେଲା । ବିଧାତା ପରନ୍ତୁ ପ୍ରେମର ପଥକୁ କାହିଁକି କଣ୍ଟକିତ କରନ୍ତି, କିଏ କହିପାରେ !

ଦିନେ ଶାନ୍ତି ଓ ଗୁଞ୍ଜମଣି ମନର ବେଦନା ଦମନ ନ ପାରି ଘର ବଗିଚାରେ ଯାଇ ବସିଲେ । ଘୋର ତମୋମୟୀ ନିଶୀଥିନୀ । ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ରର ଅଭାବରେ ନକ୍ଷତ୍ରମାନେ ଆନନ୍ଦିତ ହୋଇ ନୀଳାକାଶରେ ଝଲସୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର ଆଲୋକ ଉଦ୍ୟାନର ବୃକ୍ଷଗୁଡ଼ିକର କଷ୍ଟ ଦୂର କରିପାରୁ ନାହିଁ । ଷ୍ଟୁଟନୋନ୍ମୁଖ ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ଚନ୍ଦ୍ରର ଅଭାବରେ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି । ଶାନ୍ତି ଓ ଗୁଞ୍ଜମଣି ଉଦ୍ୟାନକୁ ଯାଇ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷତଳେ ବସିଲେ । ବୃକ୍ଷତଳେ ବସି ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କୁ ନିଜ ନିଜ ହୃଦୟର ଦ୍ୱାର ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରି ଦେଖାଇଲେ । ସେମାନେ ହୃଦୟରେ ଯାହା ଦେଖିଲେ, ଆଉ ଦେଖି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ମନ ଚମକି ଉଠିଲା । ପରେ ଉଦ୍ୟାନର ମଲ୍ଲିକା ଉପରେ ସେମାନଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ସେମାନେ ଦେଖିଲେ, କଳିକାଗୁଡ଼ିକ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ଅଭାବରେ ଝୁରି ମରୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ଶାନ୍ତିର ମନରେ ଦୟା ହେଲା । ସେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚୁମ୍ବନ କରି କହିଲା, "ଆହା, ଫୁଲଗୁଡ଼ିକ ମୋପରି କେତେ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି !" ତାର ନୟନ ଲୋତକରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା ।

ନଣନ୍ଦ-ଭାଉଜ ଏପରି ଅନେକ ବେଳଯାଏ ସେଠାରେ ବସି ରହିଲେ । ରଜନୀ ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗ୍ରାମର ଚୌକିଦାର ଘରେ ଘରେ ବୁଲି ପହରା ଦେଇଗଲା । ଚୌକିଆର ଡାକ ଶୁଣି ଗ୍ରାମବାସୀ ସମସ୍ତେ ସତର୍କ ହୋଇ ଶୋଇଲେ । ସେମାନଙ୍କ କୋଳାହଳରେ ରଜନୀର ନିସ୍ତବ୍ଧତା ଟିକିଏ ଭଗ୍ନ ହେଲା । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଗ୍ରାମ ପୁଣି ନିଃଶବ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ଝିଙ୍କାରମାନେ ଝିଁ, ଝିଁ, କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସର୍ବତ୍ର ଶାନ୍ତିର ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ।

ଶାନ୍ତି ଓ ଗୁଞ୍ଜମଣି ଏ ନିସ୍ତବ୍ଧତାମୟୀ ରଜନୀରେ ଉପରୋକ୍ତ ବୃକ୍ଷତଳେ ବସି ନାନା ବିଷୟର ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ

---

(୧) ସ୍ୱୟଂବରର ନୂତନ ବେଶ । ଏହାକି ସମୟରେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କଠାରେ ପରାଜିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ବିଷୟରେ ଚରିତ୍ରାବଳୀରେ ଚରିତ୍ରବେତ୍ତା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଲାଗିଲେ । ଗୁଞ୍ଜମଣିର କୋଳରେ ମସ୍ତକ ରଖି ଶାନ୍ତି ଅନେକ ବିଳାପ କଲା । ବାନ୍ଦ ବାନ୍ଦ ତାର କୋଳରେ ଶୋଇପଡ଼ିଲା । ଗୁଞ୍ଜମଣି ନଣନ୍ଦର ଏ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ବ୍ୟଥିତ ମନରେ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶାନ୍ତିର ବ୍ୟାକୁଳ ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କରିବାର ଉପାୟ ତାକୁ ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ନିଜ ଦୁଃଖ ଉପରେ ନଣନ୍ଦର ଦୁଃଖ ତାର ହୃଦୟକୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ତାକୁ ଅବସନ୍ନ କରି ପକାଇଲା । ସେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟାକୁଳ ହୋଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ଗୁଞ୍ଜମଣିର ଚକ୍ଷୁର ଲୋତକ ଯାଇ ଶାନ୍ତିର ଦେହରେ ପଡ଼ିଲା । ଶାନ୍ତି ଚମକିପଡ଼ି କହିଲା, "ବନ୍ଧୁ, ତୁମେ କାନ୍ଦୁଛ ?"

ଶାନ୍ତିର ସେ କରୁଣ ପ୍ରଶ୍ନ ଶୁଣି ଗୁଞ୍ଜମଣିର ହୃଦୟ ଅନ୍ତର ଉଦ୍‌ବେଳିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ କି ଉତ୍ତର ଦେବ, କିଛି ବୁଝିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା । ଶାନ୍ତିକୁ କୁଣ୍ଢେଇ କରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପରେ ବନ୍ଧୁ ଚକ୍ଷୁରେ ଲୋତକ ସମ୍ବରଣ କରି କଣ କହିବାକୁ ଯାଉଥିଲା, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଗ୍ରାମର ପୂର୍ବ ପ୍ରାନ୍ତରେ ଗୋଟାଏ ଦସ୍ୟୁଙ୍କର ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ସେ ଶବ୍ଦ ଶୁଣି ନଣନ୍ଦ-ଭଉଜ ଚମକି ଉଠିଲେ । ପୂର୍ବଦିଗକୁ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ଦିଗଗୁଡ଼ିକ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରିଛି । ସେମାନେ ବ୍ୟାକୁଳ ନୟନରେ ସେ ଅସମ୍ଭାବନୀୟ ଘଟଣା ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ପୂର୍ବ ଦିଗ ଅନ୍ତର ଦସ୍ୟୁଙ୍କର ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରବଳ ଶିଖାରେ ଅଗ୍ନି ଜଳି ପୂର୍ବଦିଗର ଦସ୍ୟୁଙ୍କରତା ଅନ୍ତର ବୃଦ୍ଧି କଲା । ଗୃହ ପରେ ଗୃହ ସେ ଅଗ୍ନିରେ ଭସ୍ମସାତ୍ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗ୍ରାମରେ କ୍ରନ୍ଦନର ରୋଳ ଉଠିଲା । ଗ୍ରାମବାସୀ ସବୁ ନିଜ ନିଜ ଗୃହ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ହାହାକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଶାନ୍ତିର ଗୃହରେ ସୁଦ୍ଧା ଅଗ୍ନି ଧୁ ଧୁ କରି ଜଳି ଉଠିଲା । ବାଉଁଶର 'କଟ୍ କଟ୍' 'ଫଟ୍ ଫଟ୍' ଶବ୍ଦରେ ଆକାଶ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଶାନ୍ତିର ଜନନୀ ବସ୍ତ୍ର-ବହିଳା ହୋଇ ଗୃହଥାଡ଼େ ଅଣ୍ଡାଳି ହେଲେ ; କିନ୍ତୁ କୌଣସିଠାରେ ଶାନ୍ତି ଓ ଗୁଞ୍ଜମଣିକୁ ଯାଇଲେ ନାହିଁ । ପରିଶେଷରେ ଅତିଶୟ କାତର ହୋଇ ଉଦ୍ୟାନକୁ ଆସି ଦେଖିଲେ ଯେ ଶାନ୍ତି ଓ ଗୁଞ୍ଜମଣି ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷତଳେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ସେ ଭୟାନକ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖୁଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କୁ ଦେଖି ତାଙ୍କ ଜୀବନ ପଲ୍ଲବିତ ହେଲା । ତିନିହେଁଯାକ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରେ ଯାଇ ଲୁଚି ରହିଲେ ।

ସେମାନଙ୍କ ଘର ପୋଡ଼ିବା ସଙ୍ଗେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ମୁଣ୍ଡ ଆଲୋକରେ ଦେଖାଗଲା । ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କ 'ଧର ଧର ମାର ମାର' ଶବ୍ଦରେ ଆକାଶ ପ୍ରକମ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦସ୍ୟୁମାନେ ଘରକୁ ତନ୍ନ ତନ୍ନ କରି ଖୋଜି ଉଦ୍ୟାନକୁ ଆସିଲେ, ଏବଂ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରେ ଶାନ୍ତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ଦେଖି ଦସ୍ୟୁଙ୍କର ଗର୍ଜନସହ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ ।

ସେମାନେ ସତ୍ତା ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର କରିବାକୁ ଯାଉଛନ୍ତି, ଏପରି ସମୟରେ ପଶ୍ଚାତ୍ ଦିଗରୁ 'ଜୟ ପମଲାଇଙ୍କ ଜୟ' ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ସୁପ୍ରୋତ୍ଥିତ ସିଂହ ପ୍ରାୟ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଓଡ଼ିଆ ସୈନିକ ଆସି ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ବୀର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ଧରାଶାୟୀ ହେଲେ । ଯେଉଁମାନେ ବଞ୍ଚିଲେ, ସେମାନେ ପ୍ରାଣର ଭୟରେ ପଳାଇଲେ । ଓଡ଼ିଆ ସତ୍ତାର ମାନ ରକ୍ଷା ହେଲା ।

* * * *

ଶାନ୍ତି ଏ ଗୋଳମାଳରେ ସଂଜ୍ଞାବିହୀନ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲା । ଚେତନା ପାଇ ଦେଖିଲା ଯେ ତାର ମସ୍ତକକୁ କୋଳରେ ରଖି ଜଣେ ବାରମ୍ବାର ତାର ମୁଖ ଚୁମ୍ବନ କରୁଛନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିବାକୁ ଶାନ୍ତିର ବେଶି ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ଯାହାଙ୍କର ବିରହରେ ତାର ହୃଦୟ ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଯାଉଥିଲା, ସେହି ଅତିଥିଙ୍କୁ ତାକୁ କୋଳରେ ଧରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଣକାନ୍ତଙ୍କୁ ଦେଖି ଶାନ୍ତିର ଚକ୍ଷୁରୁ ଅବିରଳ ଅଶ୍ରୁଧାରା ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାର ମୁଖରୁ କଥା ବାହାର ପାରିଲା ନାହିଁ । ଅତିଥିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେହି ଦଶା । ସେ କେବଳ ନୀରବରେ ଶାନ୍ତିର ମୁଖକୁ ଚୁମ୍ବନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ଚୁମ୍ବନରେ କୃତାର୍ଥ ହୋଇ ଶାନ୍ତି ହୃଦୟେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଙ୍କରେ ଶୟନ କଲା ।

ଶ——

Digitized by srujanika@gmail.com

ଟିପ୍ପଣୀ ।

୩୬ ଅଠମଲ୍ଲିକ—

ଅଠମଲ୍ଲିକରାଜ୍ୟ ମହାନଦୀର ଉତ୍ତରପ୍ରାନ୍ତୀୟ ଚତୁର୍ଧାରଶୋଭୀ ଦୂରପ୍ରସାରୀ ପଞ୍ଚଧାର ଗିରିଦ୍ୱାରା ଦ୍ୱିଧାକୃତ । 'ଜଳଦର କେଳମଞ୍ଜରୀ ଜଳଧାର' ଅଠମଲ୍ଲିକ ରାଜ୍ୟର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଦୃଶ୍ୟ । ଏହି ଗିରି ନିରନ୍ତର ଝରପ୍ରପାତ-ମୁଖର, ନାନା "ମଣି" ମହୌଷଧି ସମାକୁଳ ଏବଂ ଚେଣ୍ଟ ନିବାସଯୋଗ୍ୟ ଗୁମ୍ଫା ବହୁଳ । ଏହି ଦନ୍ତୁରିତ ଶୈଳ-ପ୍ରାଚୀର ଦେହରୁ ବହଳ ସ୍ଥାନରେ ଖଣ୍ଡୋଟି ବଡ଼ ବଡ଼ ଧାର ସ୍ଫଟିକୁଣ କୁଣ୍ଠଶିଳା ଶଯ୍ୟାରେ ଝର୍ଝର ନାଦରେ ଧବଧାବୀ ଅନେକ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ ଉଷ୍ଣାତ ତନ୍ତୁକ ଶଦର ଭୁଟ୍ଟକ ଶାଳ ମହୁଲ ବହୁଳ ଅରଣ୍ୟ ମୁଖରିତ କରି ମହାନଦୀରେ ପଡ଼ିଅଛି । ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ବସ୍ତିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୂକ୍ଷ୍ମ ପ୍ରାୟ ଠାବେ ଠାବେ ଲୁପ୍ତ ପ୍ରକାଶ ହୋଇ ବଳଧାର ପ୍ରାୟ ଦୁଇକୋଶ ପଶ୍ଚିମବର୍ତ୍ତୀ 'ଦେଉଳଝର' ର ପାଦ ତଳେ ବହି ଯାଇଅଛି । ଦେଉଳଝର କେତକ କାଚକ-ବିକୁଳଶୋଭିତ ତୃଣ-ଶୁଳ୍ମାଚ୍ଛନ୍ନ, ଗୋଟିଏ ଜଳୀଭୂମି । ଦୈର୍ଘ୍ୟ ଓ ବିସ୍ତାରରେ ପ୍ରାୟ ଶତାଧିକ ହସ୍ତ ହେବ । ଗୋଚର ଭୂମିରେ ଗୋଷ୍ପଦ ପ୍ରାୟ ଏହି ତୃଣାଚ୍ଛନ୍ନ ଭୂମିରେ ଠାବେ ଠାବେ ଧୂମାୟିତ ଜଳ ଦେଖାଯାଏ । ପ୍ରଭାତ ସମୟରେ ଏହି ସ୍ଥାନ ସର୍ବ କାଳରେ କୁହେଳିକାମୟ ଦିଶେ । ଏଗୁଡ଼ିକ ଉଷ୍ଣପ୍ରସ୍ରବଣ । ସମସ୍ତ କୁଣ୍ଡରେ ଉଷ୍ଣତା ସମାନ ନୁହେ । ଗୋଟିଏ କୁଣ୍ଡରେ ପ୍ରାୟ ୧୦୦° ତାପ ବିଦ୍ୟମାନ । ଅନେକ କୁଣ୍ଡର ଜଳ ପୂର୍ବେ ଯେପରି ଉଷ୍ଣ ଥିଲା, ବର୍ତ୍ତମାନ ସେପରି ନାହିଁ । ଉଷ୍ଣତା କ୍ରମଶଃ ହ୍ରାସ ପାଉଅଛି, ଅନେକ ମଧ୍ୟ ନିର୍ଜଳ ଓ ଲୁପ୍ତପ୍ରାୟ ହୋଇଛି । ସେଥିର ଲୁପ୍ତାବଶେଷ ତୃଣାଚ୍ଛନ୍ନ ପଙ୍କ ଅସ୍ତରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୃଣାଚ୍ଛନ୍ନ କୂପ ପ୍ରାୟ ପଥିକର ବଡ଼ ଭୀତିପ୍ରଦ । ସେହି ତୃଣାଚ୍ଛାଦନ ଉପରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ପଦ ନିକ୍ଷେପ କରିବାରେ ଯିବା ପଦେ ପଦେ ଗଳିପଡ଼ିବାର ଆଶଙ୍କା ଥାଏ । ଜନଶ୍ରୁତିରୁ ପ୍ରକାଶ ଥାଏ ଯେ ଏଠାରେ ପୂର୍ବେ ଚୌଷଟିଟି କୁଣ୍ଡ ଥିଲା । ଏବେ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ ଚାରିଟି ମାତ୍ର ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି । ପ୍ରଥମଟି ମୁକ୍ତ ସ୍ଥାନରେ 'ଉଷ୍ଣପ୍ରସ୍ରବଣ କୁଣ୍ଡ' । ତାହାର ଈଷତ୍ ଉତ୍ତରରେ ଅର୍ଜ୍ଜୁନ କୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ ଏକ କୁଣ୍ଡ କୁଣ୍ଡ । ଏହାର ଚାରିପାଖରେ ଅଠମଲ୍ଲିକର ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜା ମହୋଦୟ ପଥର ଚେଟି ବସିବା ଦର୍ଶକର ସୁବିଧା କରି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହି କୁଣ୍ଡର ଜଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଉଷ୍ଣ । ଏହାର କେନ୍ଦ୍ରସ୍ଥଳରେ ଯେଉଁ ଉଷ୍ଣ ଉତ୍ସ ଉତ୍ପନ୍ନ ସେଠାରେ ଗନ୍ଧକାଦି ଧାତବ ପଦାର୍ଥର ଗୋଟିଏ ଦ୍ରବ ମିଶ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖାଯାଏ । ସେଠାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଫଳାଦି ପକାଇଲେ ତାହା ଉତ୍ସଦ୍ୱାରା ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉଥିବାରୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସ୍ଥଳରେ ନ ପଡ଼ି ଈଷତ୍ ବକ୍ରଭାବରେ ପଡ଼େ । ଏଥିରେ ଅଜ୍ଞାନତା ବା ଅନବଧାନତାବଶତଃ କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବଜନ୍ତୁ ପଡ଼ି ପ୍ରାଣ ହରାଇ ଅଛନ୍ତି । ତେଣୁ କେତେ କ୍ଷୁଦ୍ର ଜୀବର ଦଗ୍ଧ ବିବର୍ଣ୍ଣ କଙ୍କାଳ ଏଥିରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହେଉଥାଏ । ଏହି କୁଣ୍ଡର ଈଷତ୍ ଉତ୍ତର ପୂର୍ବରେ ଚେ-ଭକ୍ଷ୍ୟଗାଛ ଘାସ ଓ ଚାଉଳ କୁଞ୍ଜ ମଧ୍ୟରେ 'ଝାରଅ କୁଆଁରୀ କୁଣ୍ଡ' । ତାହାର ଈଷତ୍ ଉତ୍ତରରେ ପୁଣି କେତକୀ ବନ ମଧ୍ୟରେ 'ବାଲୀଚଉପଥ୍ୟା କୁଣ୍ଡ' ବିଦ୍ୟମାନ । ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର, ଅପ୍ରସ୍ତ ସ୍ଥାନର ମାଟି ଟିକିଏ ଖୋଳିଦେଲେ ଭିତରେ ଉଷ୍ଣ ଜଳ ପ୍ରବାହ ଜଣାଯାଏ । ପାର୍ଶ୍ୱରେ ସିଦ୍ଧେଶ୍ୱର ଶିବଙ୍କ ମନ୍ଦିର । ଶିବଲିଙ୍ଗ ଯେଉଁ ଜଳରେ ଆକଣ୍ଠମଗ୍ନ ସେ ମଧ୍ୟ ଉଷ୍ଣ । ମହାଦେବଙ୍କ ଉପରୁ ବେଲପତ୍ରୀ ଆଣିଲେ ଉଷ୍ଣ ଦେଖାଯାଏ ସେଥିରୁ ଅଧେ ସିଝା ଅଧେ କଞ୍ଚା, ଏହି ମନ୍ଦିରଟିର ଈଷତ୍ ପୂର୍ବରେ ଯୋଗେଶ୍ୱର ମହେଶ୍ୱର ଓ କାର୍ତ୍ତିକେଶ୍ୱର ଶିବଙ୍କର ମନ୍ଦିର । ଏ ସମସ୍ତ ଦେଉଳ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ପ୍ରାୟ ବୋଧ ହୁଏ । ଅନେକାଂଶ ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ତୂପୀକୃତ ଶିଳୋଚ୍ଚୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଅଛି, ଜନଶ୍ରୁତିରୁ ପ୍ରକାଶ ପାଉଅଛି ଯେ ଉତ୍କଳର କୀର୍ତ୍ତିଶାଳୀ ଗଜପତି ଅନଙ୍ଗଭୀମଦେବ ପୋନ୍ନମୁଦ୍ରରୁ ଏହି ବାଟେ ପୁରୀକୁ ଯାଉଥିବା କାଳରେ ତାଙ୍କର ସହିତ ଏହି ପ୍ରସ୍ରବଣ ସ୍ଥାନରେ ଘୋଡ଼ାର ଘାସ କାଟି କାଟି ହଠାତ୍ ଦାଁର ବର୍ତ୍ତ ଭଳି ରୂପ ହୋଇଯିବାର ଦେଖି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଜଣାଇଲା । ତହିଁ ମହାରାଜ ସେଠାକୁ ବଳେ କରି ଯେ ସ୍ଥଳକୁ ଦେବପୀଠ ଜାଣି ଓଡ଼ିଶୋଟି ଶିବମନ୍ଦିର ନିର୍ମାଣ କରାଇ ଥିଲେ ।

ଏହି ସନ୍ନିସନ୍ନିଷ୍ଠ ସ୍ଥାନର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଅନେକ ଗୋଲ ପ୍ରକାର ଅଭ୍ରସ ମିଳୁଅଛି । ଭିତରେ ଗନ୍ଧକ ପ୍ରକାର ଅନୁମାନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୁଏ । ଏ ଉଭୟର ରସାୟନିକ ଯୋଗରେ ଏ ସ୍ଥଳରେ ଉଷ୍ଣପ୍ରସ୍ରବଣ ହେବା ସ୍ୱଭାବିକ । ଲୌକିକ ବିଶ୍ୱାସ ଏହି ଯେ, ପୂର୍ବକାଳରେ ଏଠାରେ ଋଷିଙ୍କ ଆବାସ ଥିଲା । ଏଠାରେ ଯେ ଯାହା କାମନା କରିବ ଋଷିଙ୍କ ପ୍ରସାଦରୁ ସେ ତାହା ପାଇପାରିବ । ଅନେକ ବନ୍ଧ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ଏଠାରେ ସ୍ନାନ କରି ପୁତ୍ରବତୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସେ ଯାହାହେଉ, ଦୂରଦର୍ଶକର ଏହା ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ । କିନ୍ତୁ ଏହା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୀଷଣ ଓ ଦୁର୍ଗମ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ଆଶା କରିଯାଏ ଏଣିକି ସ୍ୱଦେଶିକ ରାଜା ମହୋଦୟ ଏହାର ଉନ୍ନତିବିଧାନରେ ପ୍ରଯତ୍ନବାନ୍ ହେବେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜା ଶ୍ରୀ ବିଭୂଧେନ୍ଦ୍ରଦେବଙ୍କ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ରାଜଧାନୀର ଅନେକ ଉନ୍ନତି ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଲଘୁହସ୍ତର ଗୁଲିଗୁଳିନା ଦ୍ୱାରା ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳସଙ୍କୁଳ ଅରଣ୍ୟର ଭୀଷଣତା କିଛିପରିମାଣରେ ଉଣାପଡ଼ି ଅଛି । ନବନିର୍ମିତ ରାଜ ପ୍ରାସାଦର ପୃଷ୍ଠଭାଗରେ କୀର୍ତ୍ତିଶାଳୀ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାରାଜ ଗୁଣୀନ୍ଦ୍ରମହେନ୍ଦ୍ରଙ୍କର କୀର୍ତ୍ତି 'ମହେନ୍ଦ୍ରସାଗର' ବିଦ୍ୟମାନ । ଚାରି ଚକ୍ରଙ୍କ ନାଗକେଳ ମଣ୍ଡିତ ସେତୁ ଏହି ସରୋବରର ଶୋଭା ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନ କରୁଥିବାରୁ ତାହା ପଞ୍ଚଧାର ଶୈଳର ଗୋଟିଏ ଦର୍ପଣ ପ୍ରାୟ ମନୋହର ଦିଶୁଅଛି । ଏଠାକୁ ସେହି ଶୈଳ ନିଃସୃତ ଗୋଟିଏ ଝରର ବାଟ ଫିରାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା ହେଉଅଛି, ତାହାହେଲେ ସମୟରେ ଏହା ସୁଜଳର ଗୋଟିଏ ସୁଦୃଶ୍ୟ ବାପୀକା ହେବ । ଆଠମଲ୍ଲିକର ଜଙ୍ଗଲମାନ ଅତି ନିବିଡ଼ ନ ହେଲେହେଁ ଏଠାରୁ ଚରୁର କାଠ ରପ୍ତାନି ହୁଏ । ଏହି ରାଜ୍ୟରେ ଖଇରଗଛ ବହୁଳ ଥିବାରୁ ଖଇରର ଅମଦାନି ଅଧିକ । ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜାଙ୍କ ସମୟରେ ରାଜ୍ୟରେ ବ୍ୟବସାୟର ବେଶ ପ୍ରସାର ହେଉଅଛି । * ଆଠମଲ୍ଲିକର ନାମରୁ ଯେଉଁ ଇତିହାସ ମିଳେ, ତାହା ଏତ ଯେ ପୂର୍ବେ ଏଥିରେ ଆଠଜଣ ମଲ୍ଲିକ (ବନ୍ଦମାଳଙ୍କର ସର୍ଦ୍ଦାର ବା ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀ†) ରାଜତ୍ୱ କରୁଥିଲେ, କେହି କେହି ପାଣ୍ଡିତ୍ୟାଭିମାନୀ ପୁଣି କହନ୍ତି ଆଠଜଣ ମଲ୍ଲିକ (ସମ୍ପତ୍ତିଧିକାରୀ) ଏଥିରେ ଥିଲେ, ପଶ୍ଚାତ୍ ବୋଣାଇ ରାଜବଂଶରୁ ଜଣେ ରାଜପୁତ୍ର ଆସି ସେମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱବଶକୁ ଆଣି ରାଜା ହେଲେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଠମଲ୍ଲିକ ଭିତ୍ତ ସନ୍ନିହିତ ରେଡ଼ାଗୋଲ ଓ ବୋଣାଇର ରାଜା ଏକ କଦମ୍ବ ବଂଶ ସମ୍ଭୂତ ।

ଶ୍ରୀ ମୃତ୍ୟୁଞ୍ଜୟ ରଥ ।

କାଠ ଓ ଲୁହା ।

କାଠ କହୁଅଛି ;— "ରେ କଠିନ ଲୁହା
ନିର୍ଦ୍ଦୟ ତୋର ହୃଦୟ ।
ଛିଡ଼ି ଛିଡ଼ି ଦିଅ, କାଟି ତୁ ବିଧାଇ,—
ମୋ' ଅଙ୍ଗ କରୁଛୁ କ୍ଷୟ ?"
ଲୁହା କହେ ଶୁଣ,— "ଅଜ୍ଞ କାଠ ତୁ—
ନ ବୁଝି କନ୍ଦୁଛୁ ମୋ'ତେ ।
ତୋ' ଦେହରୁ ଖଣ୍ଡେ— ମୋ' ଦେହରେ ପଶି,
ହାଣୁଛି ପରସ୍ପରେ ତୋତେ !"

ଶ୍ରୀ ହରକୃଷ୍ଣ ଦାସ ।

ବର୍ଷା ।

ଆସ ବରଷା ହେ ମୋର ବରଷା ।
ଅଗୋ ଅତିଥି ଅଗୋ ବନ୍ଧୁ ଅଗୋ ଶୀତ ସମୀର ପରଶା,
ଆସ ବରଷା, ହେ ମୋର ବରଷା ।
ଧୋଇ ଦିଅ ମୋର କଳୁଷ କରି ଶ୍ୟାମସୁନ୍ଦର ସରସା ।
ଆସ ବରଷା, ହେ ମୋର ବରଷା
ବିଶାଳ ମୋହର ଉରସି ଛାଡ଼ି ତାଣ୍ଡବ ନୃତ୍ୟ
କର ସାଧନା ସଫଳେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ରଣୀର କୃତ୍ୟ
ଢାଳିଦିଅ ଅଗୋ ଅତିଥି ତବ ତୃଷାର ଧବଳ ବାରି
ଦିଦାଘ ତପତ ଅଙ୍ଗଟି ମୋର ଦିବା ନିଶି ହୁଏ ଘାର
ଅଗୋ ଅତିଥି ଅଗୋ ବନ୍ଧୁ ଅଗୋ ପ୍ରେମ-ମୋହନ-ଦରଶା
ଧୋଇଦିଅ ମୋର କଳୁଷ କରି ପୁଲକ ପୂରିତ ହରଷା
ଆସ ବରଷା ହେ ମୋର ବରଷା ।

ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳ ମହାନ୍ତି କାବ୍ୟରତ୍ନ ।

* ବାବୁ ଚନ୍ଦ୍ରାମଣି ଏହିପଥି ଏଠାର ଜଣେ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟବସାୟୀ ।

† ବର୍ତ୍ତମାନ ବହୁସଙ୍ଖ୍ୟକ ଜନ ଏ ରାଜ୍ୟରେ ଜମି ଦଖଲ କରନ୍ତି । ତେଣୁ ଆଠମଲ୍ଲିକ ସାଧାରଣ ଭାଷା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ୍ୟର ଦେଶୀ ଦଖଲକାର ହିଁ ଏବେ ପ୍ରଥମ । ବରଂ ବୋଧ ଭାଷା ଅନୁସାରେ ତାହାର ସାର୍ଥକତା ଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ନୀତି ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତର)

ସମସ୍ତ ପ୍ରାଣୀମାନଙ୍କର ରକ୍ଷଣାବେକ୍ଷଣ କରିବା ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ମ । ଯେ ରାଜା ଭୀମକାନ୍ତ ଗୁଣରେ ଭୂଷିତ ଅର୍ଥାତ୍ ନିଷ୍ଠୁରତା, କୁଟିଳତା, ଭୀଷଣତା, ସତ୍ୟ, ପରକିତା ଓ ତେଜ ପ୍ରଭୃତି ବିବିଧ ଗୁଣରେ ଭୂଷିତ ହୁଅନ୍ତି ସେ ନିଷ୍ପକ୍ଷ ସୁଖଭୋଗ କରି ପାରନ୍ତି । ଯେ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନ ସମୟରେ ଯେପରି ରୂପ ଧାରଣ କଲେ ହିତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ସେହି କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନା ସମୟରେ ସେହିପରି ରୂପ ଧାରଣ କରିବା ରାଜାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ସାଧନ ସମୟରେ କେବଳ ଦୈବର ଉପରେ ନିର୍ଭର ନ କରି ବିବିଧ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବା ଉଚିତ । ଦୈବ ଓ ପୁରୁଷକାର ପରସ୍ପରର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରି ରହିଅଛି । କାର୍ଯ୍ୟଜ୍ଞ ଲୋକମାନେ ପୁରୁଷକାରକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ବୋଲି ଗଣନା କରନ୍ତି ଏବଂ ଅଜ୍ଞାନ ଲୋକମାନେ ଦୈବକୁ କେବଳ ବଳବାନ ଜ୍ଞାନକରି ସର୍ବଦା ତାହାର ଉପାସନା କରନ୍ତି । ରାଜା ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ବାସନା କଲେ ଧର୍ମର ଚିହ୍ନ ପ୍ରକାଶ କରି ସ୍ୱୀୟ କୁରାଚାର ଦୋଷ ଗୋପନ କରିବେ ଏବଂ ପ୍ରତିନିୟତ ଉଦ୍ୟତଦଣ୍ଡ ଓ ଅପ୍ରମତ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଆୟ ବ୍ୟୟ ବିବେଚନା ପୂର୍ବକ କର ଗ୍ରହଣ କରିବେ ରାଜା ଅର୍ଥଦାନ କରି ଲୁବ୍ଧକୁ ଆୟତ୍ତ କରିବାରେ ଚେଷ୍ଟା କରିବେ । ଲୋଭକାନ୍ତ ଲୋକର ଅତ୍ୟଧିକ ଦୋଷ ଜନ୍ମିବାର ସମ୍ଭାବନା ଅତଏବ ଲୁବ୍ଧବ୍ୟକ୍ତିକୁ କଦାଚ ପ୍ରଶ୍ରୟ ଦେବେ ନାହିଁ । ରାଜା ଦଣ୍ଡଧାରଣ ପୂର୍ବକ ଲୋକମାନଙ୍କର ହିତ ସାଧନ କରିବେ । ଇହଲୋକରେ ଯାହାଦ୍ୱାରା ସମସ୍ତେ ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୁଅନ୍ତି ତାହାର ନାମ ଦଣ୍ଡ । ଯାହାଦ୍ୱାରା ଧର୍ମ ଲୋପ ନ ହୋଇ କେବଳ ଧର୍ମର ପ୍ରଚାର ହୋଇଥାଏ ତାହାକୁ ବ୍ୟବହାର କହନ୍ତି । ଯେ ସୁବିହିତ ଦଣ୍ଡଦାନଦ୍ୱାରା ପ୍ରିୟ ଓ ଅପ୍ରିୟ ବ୍ୟକ୍ତିକୁ ସମଭାବରେ ରକ୍ଷଣା ବେକ୍ଷଣ କରନ୍ତି ସେ ସାକ୍ଷାତ ଧର୍ମସ୍ୱରୂପ ବ୍ୟବହାର ଅର୍ଥ ଓ ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥୀମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇଥାଏ ଅର୍ଥୀ ଓ ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥୀ ମଧ୍ୟରେ ଜଣକର ପ୍ରତି ଦୋଷ କରି ଅନ୍ୟ ଜଣକୁ ଯେ ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଥାଏ ତାହା ଭୂପାଳଜନିତ ସୁଚିହ୍ନ ଭୂପାଳଙ୍କର ତାହା ଅବଶ୍ୟକ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଏହି ଦଣ୍ଡ ସମସ୍ତର ଦଣ୍ଡର ଅଧୀନ । ରାଜ୍ୟର ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନାର୍ଥେ ପିତା, ମାତା, ଭ୍ରାତା, ଭାର୍ଯ୍ୟା ଓ ପୁରୋହିତ ପ୍ରଭୃତି ଯେ କେହି ହେଉନ୍ତୁ ପରନ୍ତୁ ଅପରାଧୀ ହେଲେ ରାଜା ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିବେ । ରାଜାଙ୍କର ଅଦଣ୍ଡ୍ୟ କେହି ନାହିଁ ।

> ମାତା ପିତା ଚ ଭ୍ରାତା ଚ ଭାର୍ଯ୍ୟା ଚୈବ ପୁରୋହିତଃ
> ନା ଦଣ୍ଡ୍ୟୋ ବିଦ୍ୟତେ ରାଜ୍ଞୋ ଯ ସ୍ୱଧର୍ମେଣ ତିଷ୍ଠତି ।
>
> ମହାଭାରତ ଶାନ୍ତି

ରାଜା କଦାଚ ନୀତି ପରିତ୍ୟାଗ କରିବେ ନାହିଁ । ଯେ ରାଜା ନୀତି ପରିତ୍ୟାଗ କରି କେବଳ ଇଚ୍ଛାନୁରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ସେ ମନ୍ଦଦଶାକୁ ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ରାଜା ବୃଦ୍ଧ ସମୟଜ୍ଞ ଲୋକମାନଙ୍କ ଅନୁମତିରେ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ରାଜ୍ୟ ସମୃଦ୍ଧି ସମ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ଯେ ରାଜା ଇନ୍ଦ୍ରିୟମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରି ନାହାନ୍ତି ସେ ରାଜା ବଳବାନ ନୁହନ୍ତି ଯେ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଧ ଅଧ୍ୟୟନ କରି ନାହାନ୍ତି ସେ ଅବଳବାନ ଏବଂ ଯେ ରାଜା ବଳବାନ ନୁହନ୍ତି ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ନୀତିମାନ୍ ହେବା ବିଡ଼ମ୍ବନା ।

ନୀତିକାରମାନେ ରାଜାଙ୍କର ଅଠଟି ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଦୁଷ୍ଟଦମନ, ଦାନ, ପ୍ରଜାପାଳନ, ରାଜସୂୟାଦି, ଯଜ୍ଞସାଧନ, ଅର୍ଥସଞ୍ଚୟ, ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁକୁ କରଦାନ ବା ସାମନ୍ତ ରାଜାମାନଙ୍କଠାରୁ କର ଗ୍ରହଣ, ବିପ୍ଳବଳ ନାଶ ଓ ନୂତନ ଦେଶ ଅଧିକାର ।

ରାଜା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଗ୍ର ହେଲେ ପ୍ରଜାମାନେ ଉତ୍ତେଜିତ ହୁଅନ୍ତି ଏବଂ ରାଜ୍ୟରେ ଅଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନର କାରଣ ହୁଅନ୍ତି । ସର୍ବଦା କ୍ଷମାଶୀଳ ହେବା ରାଜାଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ, ନିତାନ୍ତ କ୍ଷମାଶୀଳ ରାଜା ଅଧମ ବୋଲି ପରିଗଣିତ ହୁଏ । ଅତଏବ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମୃଦୁ ଓ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଉଷ୍ଣ ହେବା ରାଜାଙ୍କର ଉଚିତ ନୁହେଁ ବସନ୍ତ କାଳର ସୂର୍ଯ୍ୟପରି ଅଳ୍ପ ମୃଦୁ ଓ ତେଜସ୍ୱୀ ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ।

> ତସ୍ମାନ୍ନୈବ ମୃଦୁର୍ନିତ୍ୟଂ ତୀକ୍ଷ୍ଣୋନୈବ ଭବେନ୍ନୃପଃ ;
> ବାସନ୍ତାର୍କ ଇବ ଶ୍ରୀମାନ ଶୀତୋ ନଚ ଘର୍ମଦଃ ।
>
> ମହାଭାରତ ଶାନ୍ତି ।

ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କ ସହିତ ହାସ୍ୟ ପରିହାସ କରିବା ରାଜାଙ୍କର ବିଧେୟ ନୁହେଁ କାରଣ ତାହା ହେଲେ ଉପଜୀବୀମାନେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଶ୍ରୟଯୁକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱାମୀର ଅବମାନନା କରନ୍ତି, ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମନୋଯୋଗ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଗୋପନୀୟ ବିଷୟ ଜାଣିବାରେ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ଅନୁଚିତ ବିଷୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରନ୍ତି ଅନେକ ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାମୀଙ୍କପ୍ରତି କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି । ଉତ୍କୋଚ ଗ୍ରହଣ ଏବଂ ବଞ୍ଚନା ଦ୍ୱାରା କାର୍ଯ୍ୟ ହାନି କରିବାରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । କୃତ୍ରିମ ପନ୍ଥାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ ବିନଷ୍ଟ କରନ୍ତି ; ସ୍ୱାମୀଙ୍କୁ କ୍ରୁଦ୍ଧ ଦେଖିଲେ ପରିହାସ କରନ୍ତି । ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣା ଓ ଦୁଷ୍କର୍ମ ସମୁଦାୟ ପ୍ରକାଶ କରିଦିଅନ୍ତି । ବେତନରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ସ୍ୱକରର ଅପହରଣ କରନ୍ତି । ମୂଷିକ ପକ୍ଷୀପରି ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ନେଇ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବାରେ ଲାଗନ୍ତି ଏବଂ ଲୋକ ସମାଜରେ 'ରାଜା ଅମ୍ମମାନଙ୍କର ବାଧ୍ୟ ବୋଲି ଗର୍ବ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । ନରପତି ଅମୋଦପରାୟଣ ଏବଂ ମୃଦୁ ସ୍ୱଭାବ ହେଲେ ଏହିରୂପ ନାନାପ୍ରକାର ଦୋଷ ପ୍ରାଦୁର୍ଭୂତ ହୋଇଥାଏ । ରାଜା ସମସ୍ତଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସର ପାତ୍ର ହେବେ ଏବଂ କିଛି କାହାରକୁ ଅତ୍ୟଧିକ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ ଏପରିକି ନିଜର ପତ୍ନୀ, ପୁତ୍ର ଓ ଭ୍ରାତାକୁ ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟଧିକ ବିଶ୍ୱାସ କରିବା ଅନୁଚିତ ବୋଲି ମହାଭାରତକାର ଏବଂ ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ ଲେଖିଅଛନ୍ତି;—

ନାତ୍ୟନ୍ତଂ ବିଶ୍ୱସେଦ୍ ଦ୍ୱେଷ୍ଟ୍ ବିଶ୍ୱସ୍ତମପି ସର୍ବଦା
ପୁତ୍ରଂ ବା ଭ୍ରାତରଂ ଭାର୍ଯ୍ୟାମମାତ୍ୟ ମଧିକାରିଣଂ—

ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ବିନାନୁମୋଦନରେ ରାଜା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି କମିଯାଏ ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନେ ନାନା ବିଦ୍ରୋହଜନକ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ରାଜା ଭୃତ୍ୟ ପକ୍ଷପାତୀ ନ ହୋଇ ପ୍ରଜା ପକ୍ଷପାତୀ ହେବେ । ବହୁ ପ୍ରଜା କୌଣସି ରାଜପୁରୁଷର ଦୋଷ ଦେଖାଇଲେ ରାଜା ତାକୁ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ଅପସାରିତ କରିବେ [ଶୁକ୍ର]

ରାଜା ପ୍ରତିଦିନ ହସ୍ତୀ ପୃଷ୍ଠରେ ପୁର ଭ୍ରମଣ କରି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମନ ହରଣ କରିବେ ଏବଂ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରତିବର୍ଷ ଗ୍ରାମ, ପୁର ଦେଶ ଭ୍ରମଣ କରିବେ [ଶୁକ୍ର]

ରାଜା ବାକ୍ୟରେ ବିନୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ ଏବଂ କାମକ୍ରୋଧକୁ ବଶୀଭୂତ କରି ମୃଦୁସ୍ୱରରେ ଲୋକମାନଙ୍କ ସହିତରେ ସମ୍ଭାଷଣ କରିବେ ।

ରାଜା ସ୍ୱଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ତପସ୍ୱୀ ହୋଇ ଆପଣାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ଭିକ୍ଷା ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରି ପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଭିକ୍ଷା ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବା କ୍ଷତ୍ରୀୟାଦି ବର୍ଣ୍ଣର କାମ୍ୟଧର୍ମ ବା ନିତ୍ୟଧର୍ମ ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କର ଯାବତୀୟ ଧର୍ମ ଓ ଉପଧର୍ମ ସମସ୍ତ ରାଜଧର୍ମର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ । ରାଜା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଚିତ୍ତବୃତ୍ତିର ମୂଳ ଅତଏବ ରାଜାଙ୍କର ରାଜ୍ୟ ଗ୍ରହଣରେ ଚେଷ୍ଟାଶୂନ୍ୟ ହେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ମାନବମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷତ୍ରୀୟମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଧର୍ମର ସେବା କରିଥାଆନ୍ତି । ଦଣ୍ଡନୀତି ନ ରହିଲେ ସମୁଦାୟ ଧର୍ମ ଏକାବେଳେକେ ନଷ୍ଟ ହୋଇଯିବ ।

ସ୍ୱକୀୟ ଦୈନିକ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ମତରେ ରାଜା ରାତିର ଶେଷ ପ୍ରହରରେ ଉଠି ଗତଦିନର ଆୟ ବ୍ୟୟର ହିସାବ ନେବେ । ଭଣ୍ଡାରରେ କେତେ ଟଙ୍କା ରହିଲା ଓ କେତେ ଟଙ୍କା ଖର୍ଚ୍ଚ ହେଲା ତାହା ନିଜ ସମ୍ମୁଖରେ ଲେଖାଇ ମୁଦ୍ରାଚିହ୍ନ ଦେବେ ଏବଂ ଉକ୍ତ ଦିବସରେ ନିଜ ରାଜ୍ୟରେ କେତେ ବ୍ୟୟ ହେବ ତାହା ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ନିଜ ଭଣ୍ଡାରରୁ ସ୍ୱ ସମକ୍ଷରେ ତାହାର ବିରାଇବେ ଏ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଦେଇ ତତ୍ପରେ ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ନିତ୍ୟକର୍ମ ଶେଷ କରିବେ ତାରପର ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ଧ୍ୟା, ପୁରାଣପାଠ ଦାନାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ସମାପନ କରିବେ । ପ୍ରାତଃକାଳ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ଅନ୍ତରେ ଗମନା ଗମନ କରି ବ୍ୟାୟାମ କରିବେ, ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ କରି ରାଜା ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପୁରସ୍କାର ବିତରଣ କରିବେ ତତ୍ପରେ ଚାରି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମଧ୍ୟରେ ଧାନ୍ୟାଦି ଏବଂ ସୈନ୍ୟ ସଂକ୍ରାନ୍ତୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ବୁଝିବେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟର ଅବସ୍ଥାମଧ୍ୟ ଅମାତ୍ୟଙ୍କ ଠାରୁ ଶୁଣିବେ । ତତ୍ପରେ ଭୋଜନ କରି ଶ୍ରୋମ ନେବେ । ବିଶ୍ରାମ ପରେ ପ୍ରାଡ଼ିବାକ (ବିଚାରପତି) ଜ୍ଞ୍ରଗ୍ରହ ଅମାତ୍ୟ (ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ପ୍ରେରିତ) କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କର ବିଷୟ ଜାଣିବାରେ ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଅତିବାହିତ କରିବେ । ତତ୍ପରେ ଦୁଇ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମୃଗୟା ଓ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ସମୟ କଟାଇବେ । ମୃଗୟାରୁ ଫେରିଆସି ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ବ୍ୟୁହ ଅଭ୍ୟାସରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେବେ ତତ୍ପରେ ସନ୍ଧ୍ୟାଦି କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଦେଇ ଭୋଜନାଦି ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସମାପନ କରିବେ । ଭୋଜନାନ୍ତେ ଦୁଇମୁହୂର୍ତ୍ତ ଗୁପ୍ତ ବା ଗୁପ୍ତଚରମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଓ ପର

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜ୍ୟର ସମାଗ୍ରର ଶୁଣିବେ । ସର୍ବଦେଶରେ ନିଦ୍ରାଯିବେ । ମନୁ ଏବଂ ଜାଜ୍ଞବଲ୍କ୍ୟ ଏ ପ୍ରତି ଅନ୍ୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିଅଛନ୍ତି ।

ଉତ୍ଥାୟ ବରମେ ଯାମେ କୁର୍ବୀତ ସମାହିତଃ
ହୁତାଗ୍ନି ବ୍ରାହ୍ମଣଶ୍ଚାର୍ଚ୍ୟ ପ୍ରବିଶେତ୍ସଃ ଶୁଭ୍ରାଂ ସଭାଂ । (ମନୁ)

ପୁନଶ୍ଚ—

ଦିବସସ୍ୟ ଷ୍ଟମଂ ଭାଗଂ ମୁଲ୍ୟ ଭାରଦ୍ୱୟଂ ତୁ ଯତ୍
ସ କାଳ ବ୍ୟବହାରଣାଂ ଶାସ୍ତ୍ର ଦୃଷ୍ଟଃ ପରଂ ସ୍ମୃତଃ । (ମନୁ)
ବ୍ୟବହାରେଷ୍ଟ୍ରଯୌ ଦୃଷ୍ଟ୍ୱା ସ୍ନାତ୍ୱା ଭୁଜ୍ଜୀତ କାମତଃ
(ଜ୍ଞାନବଲ୍କ୍ୟ)
ଭୁକ୍ତବାନ୍ ବିଶ୍ରମେତ୍ତୈବ ସ୍ତ୍ରୀଭିରନ୍ତ ପୁରେ ସହ
ବ୍ୟବହାରାନ୍ ତୁ ଯଥାକାଳଂ ପୁନଃ କାର୍ଯ୍ୟାଣି ଚିନ୍ତୟେତ୍
(ମନୁ)

ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀ ।

ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀମାନେ ପ୍ରକୃତି ନାମରେ ଅଭିହିତ । ଏହି ପ୍ରକୃତି ଦଶଜଣ ପ୍ରଧାନ କର୍ମଚାରୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଗଠିତ—ଯଥା,* ପୁରୋଧା, ପ୍ରତିନିଧି, ପ୍ରଧାନ, ସଚିବ, ମନ୍ତ୍ରୀ, ଅମାତ୍ୟ, ପଣ୍ଡିତ, ପ୍ରାଡ଼ିବାକ, ସୁମନ୍ତ୍ରକ, ଦୂତ । ପୁରୋଧା Priest ;—ପୁରୋଧା ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଏହା କହିବା ବାହୁଲ୍ୟ ; ଏ ବେଦବିତ ଧନୁର୍ବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରବୀଣ, ଧର୍ମଜ୍ଞ, ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଅଭ୍ୟସ୍ତ ଓ ବ୍ୟୁହ ରଚନାରେ ନିପୁଣ ଅଟନ୍ତି, ଏହାଙ୍କର କୋଠରୀରେ ରାଜା ଧର୍ମ ଓ ନୀତି ପଥକୁ ସର୍ବଦା ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି (ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜାମାନେ ପୁରୋଧାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଯୁରୋପର Pope ପୋପଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ମାନ୍ୟ କରୁଥିଲେ)

ପ୍ରତିନିଧି;—(Viceroy or Prime minister) ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ହିତ ଏବଂ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଅହିତ, କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ଶୀଘ୍ରକରଣୀୟ ଏବଂ କେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ ବିଳମ୍ବରେ କରଣୀୟ ଏହିସବୁ ବିଷୟ ବିଚାର ସୁବିବେଚନାରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରି ଯେ ରାଜାଙ୍କୁ ଜଣାନ୍ତି ଯେ ପ୍ରତିନିଧି ନାମରେ ଅଭିହିତ ।

ପ୍ରଧାନ;—ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ ଓ ଅସତ୍ କାର୍ଯ୍ୟର ନିୟାମକ ।

ସଚିବ;—(Minister of War) ଗଜ, ଅଶ୍ୱ, ରଥ, ପଦାତି ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସଂଗ୍ରାମ ଉପକରଣମାନଙ୍କର ଯେ ତତ୍ତ୍ୱ ନିଅନ୍ତି ସେ ସଚିବ ।

ମନ୍ତ୍ରୀ;—(Diplomat) ସାମଦାନାଦି ଓ ସନ୍ଧିବିଗ୍ରହାଦିରେ ଯେ ନିପୁଣ ସେ ମନ୍ତ୍ରୀ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ।

ଅମାତ୍ୟ;—(Secretary of State or Prime minister) ଦେଶୋଚିତ ଓ କାଳୋଚିତ ବ୍ୟବହାର ବିଷୟରେ ରାଜାଙ୍କର ଉପଦେଶକ ଏବଂ ଦେଶର ସମୁଦାୟ ଅବସ୍ଥା ରାଜାଙ୍କୁ ଜଣାନ୍ତି ।

ପଣ୍ଡିତ;—(Law Member) କେଉଁ କେଉଁ ପ୍ରାଚୀନ ଧର୍ମ ଏବଂ କେଉଁ କେଉଁ ନବ୍ୟ-ଧର୍ମ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଚଳିତ, କେଉଁ ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ବର୍ତ୍ତମାନ ପ୍ରଚଳିତ ନାହିଁ ଏବଂ କେଉଁ ଧର୍ମ ଲୋକରେ ପ୍ରଚଳିତ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ର-ବିରୁଦ୍ଧ ଇତ୍ୟାଦି ଯେ ରାଜାଙ୍କୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଜଣାଇ ଦିଅନ୍ତି ସେ ପଣ୍ଡିତ ।

ପ୍ରାଡ଼ିବାକ;—(Chief Justice) ପ୍ରଧାନ ବିଚାରପତି ; ଲୋକ ଓ ନୀତିଶାସ୍ତ୍ର ଆଶ୍ରୟ କରି ଯେ ବିଚାର କରନ୍ତି ସେ ପ୍ରାଡ଼ିବାକ ନାମରେ ଅଭିହିତ ।

ସୁମନ୍ତ୍ରକ;—(Financial Minister) ଯେ ରାଜ୍ୟର ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟର ହିସାବ ରଖନ୍ତି ସେ ସୁମନ୍ତ୍ରକ ନାମରେ କଥିତ;—

ଦୂତ;—(Resident) ଯେ ଲୋକମାନଙ୍କର ହୃଦୟସ୍ଥିତ-ଭାବ, ଆକାର ଓ ଚେଷ୍ଟା ଜାଣିବାରେ ସମର୍ଥ ଏବଂ ଯେ ସ୍ମୃତିଶାଳୀ, ଦେଶ କାଳଜ୍ଞ ଚିତ୍ତଭୁଣ୍ଡଚିତ୍ତ, ମନ୍ତ୍ରବିତ୍, ବକ୍ତା, ଓ ନିର୍ଭୀକ ଯେ ଦୂତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଏହି ଦୂତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯାବତୀୟ ଭାବତୀୟ ବ୍ୟବହାର ଚଳୁଥିଲା ଏହି ଦୂତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ରାଜା ନିଜ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ପର ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରକୃତ ଅବସ୍ଥା ଜାଣନ୍ତି ।

* ଯେ ଚାରିଜଣ ଏଗୁଡ଼ିକ ଓ ବର୍ତ୍ତମାନ ବାଲ ବୁଝିଲା ବଳି ପାରୁଛି ବୋଲି ଅନ୍ୟମାନେ ପ୍ରାଚୀନ ବର୍ମଚାରୀଙ୍କର ଯଥା ସାଧ୍ୟ ଅନୁକରଣ କରେଁ । ଅନ୍ତ ବାଲକମାନ ବହୁଜଣଙ୍କ, କିନ୍ତୁ ଅତୀତ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟରେ ବ୍ୟବଧାନ ଅତି ଅଳ୍ପ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଭାରତର ସବୁ ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ପୁରୋହିତ ଏବଂ ଲାଟପ୍ରୋଟ ଜଣାଣ ସବୁ ଏପିସ୍କୋପାଲ ହେଲେ ପରି ବୋଧହେଉଛି । ମୁ: ସ

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜା ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦଶ ପ୍ରକୃତିଙ୍କର ମତ ଗ୍ରହଣ କରି ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରକୃତିବର୍ଗ ନିଜର ମତରୁ ଲୋକ ଦ୍ୱାରା ଜଣାଉଥିଲେ କାରଣ ମୌଖିକ ମତ ମତ ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରା ହେଉ ନ ଥିଲା ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ପ୍ରକୃତିବର୍ଗଙ୍କୁ ରାଜା ଏକା କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ ନାହିଁ ; ଏକ କାର୍ଯ୍ୟର ଅଧିକାରକୁ ନେଇ ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୋଜିତ କରିବେ କାରଣ ଜଣେ ଗୋଟିଏ ଅଧିକାରରେ ବେଶିଦିନ ରହିଲେ ଅତ୍ୟଧିକ ଉଦ୍ଧତ ହୋଇ ଯାଏ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ଅର୍ଥାତ୍ ଉତ୍‌କୋଚାଦି ଗ୍ରହଣ କରିବାରେ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଏ ନାହିଁ । କାର୍ଯ୍ୟର ଗୁରୁତ୍ୱଦେଖି ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଦଶ ପ୍ରକୃତିର ସାହାଯ୍ୟକାରୀ ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଅଧିକାରରେ ଜ ୩ ଣ ପୁରୁଷ ରଖିବେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ମୁଖ୍ୟତମ ତାକୁ ଚାଳକର କାର୍ଯ୍ୟ ଦେବେ ।

ପରିଚର୍ଯ୍ୟ ନୃପୋ ହ୍ୟେତାନ୍ ଯଜ୍ଞ୍ୟାତ୍ ଅନ୍ୟୋନ୍ୟ କର୍ମଣା ।
ଏକମ୍ମିନ୍ଧିକାରେ ତୁ ପୁରୁଷାଣାଂ ଶତଂ ସଦା
…ନାଧିକାରଂ ଚିରଂ ଦଦ୍ୟାତ୍ ଅର୍ଥୈ କର୍ମ୍ମୈ ସଦା ନୃପଃ
ଗୁପ୍ତ ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଅଧିକାରୀଗଣଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟର ତତ୍ତ୍ୱ ବୁଝିବା ନିମନ୍ତେ ରାଜା ଗୁପ୍ତଚର ନିଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେହି ଗୁପ୍ତଚରମାନଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣି ଅଧିକାରୀ ବର୍ଗଙ୍କର ସତ୍ୟତା ବୁଝିପାରୁଥିଲେ । ଅମାତ୍ୟ ବାରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ରାଜା ତାଙ୍କୁ ଏକାନ୍ତରେ (Departmental) ଦଣ୍ଡ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ଯଦ୍ୟପି ସେ ବାରମ୍ବାର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି ତାହାହେଲେ ରାଜା ତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିଦାୟ ଦେବେ । କାର୍ଯ୍ୟ, ଗୁଣ ଏବଂ ବ୍ୟବହାର ଦେଖି ରାଜା ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ପରୀକ୍ଷା କରିବେ । ଜାତି ଓ କୁଳପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ନ ରଖି ଗୁଣ ପ୍ରତି ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବେ । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଅର୍ଜୁନଙ୍କର ମହାନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ।

ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ଏହି ନୂତନ ଯୁଗରେ ଅନେକ ରାଜାମାନେ ସ୍ୱୀୟ ରାଜ୍ୟଶାସନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ଥାଇ ମଧ୍ୟ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚାରେ ରତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଉତ୍କଳୀୟ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗର ସାହିତ୍ୟିକ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭର ଆକାଂକ୍ଷା ଉତ୍କଳସାହିତ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ଯେ ଅତିଶୟ ସୌଭାଗ୍ୟଜନକ ଏହା ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ । ଏହି ସାହିତ୍ୟିକ ରାଜନ୍ୟବର୍ଗଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଟିକିରୀର ରାଜା ଶ୍ରୀ ବୁଧାମୋହନ ରାଜେନ୍ଦ୍ରଦେବ ଅନ୍ୟତମ । ଏ ମହାଶୟ ଅନେକ ଧନ ଦେଇ ସାହିତ୍ୟ ଦେଶର ସେବାରେ ବ୍ରତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି ଓ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ସୁନ୍ଦର ପୁସ୍ତକ ମଧ୍ୟ ରଚନା କରି ଅଛନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରତି ସେ ଖଣ୍ଡିଏ ନୂତନ ନାଟକ ରଚନା କରି ଅଛନ୍ତି । ତାହାର ନାମ "ପ୍ରକୃତି ରହସ୍ୟ" । ଓଡ଼ିଶାରେ ନାଟକ ସଂଖ୍ୟା ଅତି ଅଳ୍ପ । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ କୌଣସି ନାଟକର କଠୋର ସମାଲୋଚନା ଦ୍ୱାରା ଲେଖକଙ୍କୁ ହତୋତ୍ସାହ କରିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଏହି ନାଟକରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ନୂତନ ବିଷୟର ଅବତାରଣା ହୋଇଅଛି ; ସେହି ବିଷୟରେ କିଛି କହିବାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁସ୍ତକ ରଚନା କଲାବେଳେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଦୃଢ଼ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଟିକୁ ଯେତେଦୂର ଅନୁଶୀଳନ କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଅନ୍ତି ତାହାଙ୍କର ରଚିତ ଗ୍ରନ୍ଥ ସେତେ ଉଚ୍ଚ ଆସନ ଅଧିକାର କରେ । ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟହୀନ ହୋଇ ବା ଧନୋପାର୍ଜନର ପନ୍ଥା ସ୍ୱରୂପ (Pot Boiler) ପୁସ୍ତକ ରଚନା କଲେ ସେହି ପୁସ୍ତକ ସାଧାରଣତଃ ମନୁଷ୍ୟର ଅହିତକର ହୋଇଥାଏ । ଅତଏବ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାରେ ଲେଖକଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଣ ତାହା ସ୍ଥିର କରିବାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି, "ଏହି 'ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ' ନାଟକଟି ଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ରଚନା କରା ଯାଇଅଛି, ତାହା ଉକ୍ତ ନାଟକର ପ୍ରସ୍ତାବନା ମଧ୍ୟରେ ସୂତ୍ରଧାର ଓ ନଟୀର ସମାଳାପ-ଛଳରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି ।" ଅତଏବ ନାଟକର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟନ ବିଷୟରେ ସୂତ୍ରଧାର ଓ ନଟୀଙ୍କର

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମାଲୋଚନା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଅବଲମ୍ବନ । ଏହି ସମାଲୋଚନା ପରୁ ଗ୍ରନ୍ଥର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ପ୍ରଚାର ସୂଚିତ ହୋଇଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥ ରଚନାର ପ୍ରଥମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଷୟରେ ସୂତ୍ରଧାର କହୁ ଅଛନ୍ତି "……ଭାରତ୍ରୀ ମାତାଙ୍କ ରସପ୍ରବାଣ ଏବଂ ନିଜ ଜାତିରେ ଜାଗରିତ ଯେଉଁ ମହାନୁଭବମାନେ ସେମାନଙ୍କର ହୃଦୟାହ୍ଲାଦକର ହେବାହିଁ ଯଥେଷ୍ଟ ।" ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ଜଣାଯାଉ ଅଛି ଯେ ନାଟକଟିରେ କୌଣସି ନୂତନତ୍ୱର ସୂଚନା ଅଛି । ବାସ୍ତବରେ ଏଥିରେ ସମାଜର ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରି ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଧର୍ମର ଜୟ ଓ ଅଧର୍ମର ପରାଜୟ ଘୋଷଣା କରି ଅଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଯେ ଅତି ମହତ୍ ତାହା ସମସ୍ତେ ସ୍ୱୀକାର କରିବେ । ସୂତ୍ରଧାର ଓ ନଟୀଙ୍କର ସମାଲୋଚନାରେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ନିଜର ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ମତ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ପରିସ୍ଫୁଟ କରିବା ଗ୍ରନ୍ଥର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କି ନାହିଁ ତାହା ଅମ୍ଭେମାନେ ଜାଣିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ଅତଏବ ସେଗୁଡ଼ିକକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ମତାମତ ସଙ୍ଗରେ ସମାଲୋଚନା କରୁଁ । ପୂର୍ବରେ ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ସମାଜ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଚିତ୍ରଟି କେଉଁ କାଳର ଓ କେଉଁ ସମାଜର ସେ ବିଷୟରେ ମତଦ୍ୱୈଧ ଥାଇପାରେ । ପ୍ରସ୍ତାବଟିରେ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ସମାଜର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ ହେଲାପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି । ଏହି ଚିତ୍ରଟି ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର । ଅଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ଏପରି ଚିତ୍ର ଅତି ବିରଳ, ଏପରି କି ଅଧୁନିକ ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ଏହି ଗ୍ରନ୍ଥୋଲ୍ଲିଖିତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଘଟନା ଘଟିବା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅସମ୍ଭବ । ପୁରାତନ ହିନ୍ଦୁସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ସେ ଚିତ୍ର କେବେହେଁ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅତଏବ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ହିନ୍ଦୁସମାଜର ଚିତ୍ରହିଁ ପାଠକମାନଙ୍କର ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ସମାଜ ଚିତ୍ରଟିକୁ ନାଟକୀୟ ଅଙ୍କଗୁଡ଼ିକର ସମାଲୋଚନା ସଙ୍ଗେ ବିଶଦଭାବରେ ପରୀକ୍ଷା କରାଯିବ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯେ ଚିତ୍ରଟି ଅଧୁନିକ କୌଣସି ସମାଜର ନୁହେଁ, ଏଣୁ ସମାଜଚିତ୍ର ରୂପରେ ଏହା ଅଧିକ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ (Impressive) ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଅମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତିଦିନ ଯେଉଁ ଘଟନାମାନ ଦେଖୁଁ ନାଟକାକାରରେ ସେଗୁଡ଼ିକର ଦୋଷ ଗୁଣ ଯେପରି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ କୌଣସି କାଳ୍ପନିକ ନାଟକରେ ତାହା ହୁଏ ନାହିଁ । କାଳ୍ପନିକ ସମାଜଚିତ୍ରର ଅନେକ ସ୍ଥାନ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅତିରଞ୍ଜିତ ବୋଲି ବୋଧହୁଏ । ଏଣୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ନାଟକଟିରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଦେଶ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁ ନାହୁଁ । ଏହି କାରଣରୁ "ପ୍ରକୃତ-ରହସ୍ୟ" ନାଟକଟି ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଚିତ୍ତାକର୍ଷକ ହୋଇ ନାହିଁ ଏଣୁ ନାଟକ ପାଠକର ସାର ମନରେ କୌଣସି ବିଶେଷ ଛାପ (Impression)ର ଅଭାବ ଅମ୍ଭେମାନେ ଦୃଷ୍ଟି ଉପଲବ୍ଧି କରୁଁ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ନାଟକଟିର କଥା (Plot)ର ବିସ୍ତୃତ ଆଲୋଚନା କରାଯାଉ । ସ୍ଥୂଳରେ ନାଟକର କଥାଟି ଏହି:—ପାଞ୍ଚାଳର ରାଜା ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ସ୍ୱୀୟ ପତ୍ନୀ ପଦ୍ମାଙ୍କୁ ନିର୍ବାସିତ କରି ତାହାଙ୍କ ନାମରେ କୁଶା ରଚନା କରିବାକୁ ଅମ୍ବିକା ନାମ୍ନୀ କୌଣସି ରାଜକୁମାରୀ ସ୍ତ୍ରୀ ପ୍ରତି ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର କରିଥିଲେ । ଏହି ସ୍ତ୍ରୀ ସ୍ୱୀୟ ଗୁରୁଗୋଟି କନ୍ୟାଙ୍କୁ ଏବିଷୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରିବାକୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଥିଲେ । ସର୍ବ କନିଷ୍ଠା ଶିଶୁକଳା ସେହି ଶିକ୍ଷାର ଅଧୀନା ନ ହୋଇ ପଳାଇଯାଇ ଶେଷକୁ ସୁବୁଦ୍ଧି ନାମକ କୌଣସି ତାପସର ଆଶ୍ରମରେ ଆଶ୍ରୟ ପାଇ ପଦ୍ମାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ସମସ୍ତ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ସୁବୁଦ୍ଧିଙ୍କ ପାଳିତା ପୁତ୍ରୀ ରାଜକନ୍ୟା ନର୍ମଦା ଏହି ବିଷୟ ଶୁଣି ଅତିଶୟ କାତର ହେଲେ । ଏଥି ମଧ୍ୟରେ କାଶୀର ରାଜା ସତ୍ୟବ୍ରତ ନର୍ମଦା ପ୍ରେମରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନିଜର ନାମ ଗୋପନ କରି ଅନେକ କଷ୍ଟରେ ପଦ୍ମାଙ୍କର ଉଦ୍ଧାର ସାଧନ କଲେ । ଶେଷ ଅଙ୍କରେ ନର୍ମଦା ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କର ପାଣି ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଭାବ ସୂଚିତ ହୋଇଅଛି । ନର୍ମଦା-ଙ୍କର ଭଗ୍ନୀ ସାରଦା ଚନ୍ଦ୍ରକାନ୍ତନାମକ କଣେ ସାମନ୍ତଙ୍କୁ ବିବାହ ହୋଇ ପୁର୍ବର ରାଜ୍ୟ ଫେରି ପାଇଲେ ଓ ଶିଶୁକଳା ଧର୍ମସେନ ନାମକ ମଦ୍ର ରାଜାଙ୍କର ଧର୍ମ ପତ୍ନୀ ହେଲେ । ନାଟକଟିର ଶେଷଟି ସୁଖମୂଳକ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହାକୁ ପ୍ରହସନ ବା (Comedy) ବୋଲାଯାଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ଏଥିରେ ପ୍ରହସନର କେତେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଗୁଣ ଦେଖାଯାଉ ନାହିଁ । ପ୍ରଥମରେ ହାସ୍ୟରସର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ । ସୂତ୍ରଧାର ମୂଳରୁ ଶେଷପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅତି ଉଚ୍ଚ ଅଳଙ୍କାରିକ (Flowery Style) ଭାଷାରେ ଲିଖିତ ଏଣୁ ଏଥିରେ କୌଣସି ଅଶ୍ଳୀଳ ହାସ୍ୟ ରସର ଅବତାରଣା [illegible]

Digitized by Srujanika@gmail.com

ଏହି ହାସ୍ୟ ରସର ଅଭାବରୁ ପୁସ୍ତକଟି ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଏକ ଟିଟିଆ (monotonous) ହୋଇପାରି ଅଛି । ପୁସ୍ତକଟିର କଥା ଭାଗ (Plot) Mysteries of the Court of London ନାମକ ପୁସ୍ତକରୁ ଗୃହୀତ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କିଛି ପ୍ରଭେଦ ଦେଖାଯାଉଥିଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଯେ ପୂର୍ବୋଲ୍ଲିଖିତ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ସେଥିରେ କୌଣସି ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବିକ ଏହି ଦୁଇ ଗୋଟି ପୁସ୍ତକ ତୁଳନା କରି ଦେଖିଲେ ଗୋଟିକ ଯେ ଅପର ପୁସ୍ତକର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଏପରିକି ସ୍ଥାନେ ମୂଳପୁସ୍ତକର ଭାବ ଅନୁବାଦିତ ହୋଇ ଏହି ନାଟକଟିର ଅଙ୍ଗବର୍ଦ୍ଧନ କରିଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ଗ୍ରନ୍ଥଟିର ମୁଖବନ୍ଧରେ ତାହା ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକର ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ ଭ୍ରମ ହୋଇଥାନ୍ତା । ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତା ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଏହି ପୁସ୍ତକଟି ଯେ ଇଂରାଜୀ ପୁସ୍ତକର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ଏଥିରେ ଅଣୁମାତ୍ର ସନ୍ଦେହ ଥାଇ ନ ପାରେ । ମାତ୍ର ମୂଳଟିକି ଅନେକାଂଶ ଛାଡ଼ି ଦେଇ ପ୍ରକାରୁ ଏହା ମୂଳଠାରୁ ପରି ମନୋହର ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ମୂଳଟିରେ ଭାଷାର ଅତ୍ୟଧିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରୁ ସେହି ପୁସ୍ତକଟି ଅତିଶୟ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ହୋଇଅଛି । ଏ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଭାଷାର ସେପରି ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ ନାହିଁ ଏବଂ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଦୁର୍ବୋଧ ହୋଇଅଛି । ଏଣୁ ପୁସ୍ତକଟି ସର୍ବତୋଭାବରେ ପ୍ରୀତିପ୍ରଦ ହୋଇପାରି ନାହିଁ ଓ ସମ୍ୟକ୍ ମନଯୋଗ ଆକର୍ଷଣ କରୁ ନାହିଁ । ଏପରି କି ସ୍ଥଳେ ସ୍ଥଳେ ଭାଷାର ଦୁର୍ବୋଧତା ହେତୁରୁ ପୁସ୍ତକପାଠରେ ବିରକ୍ତି ଜନ୍ମିଅଛି । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ସ୍ୱୀୟ ଭାଷାର ସମର୍ଥନ କରି ପ୍ରସ୍ତାବନା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇଚାରି ଧାଡ଼ି ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ନାଟକର ଭାଷା ଅନେକେ ସମୟରେ ତାହାର ବିଶଦ ଆଲୋଚନା କରନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏତିକି କହିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ଯେ ନାଟକର ଭାଷା ସ୍ୱଚ୍ଛ ନ ହୋଇଥିବାରୁ ତାହା "ଆପାମର ବୋଧ ଗମ୍ୟ" ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ନାଟକର କଥା Plot ରେ ଅନ୍ତତଃ ଦୁଇ-ଗୋଟି ଦୋଷ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପ୍ରଥମଟି ବିଶେଷ ନାଟକୀୟ ଦୃଶ୍ୟର Dramatic Scenes ଅଭାବ । ଏହାର ଅଭାବରୁ ମଧ୍ୟ ନାଟକଟି ସ୍ୱତଃ ମନଯୋଗ ଆକର୍ଷଣ କରୁ ନାହିଁ । ନାଟକ ଗୋଟିଏ ପଦାର୍ଥ ସାହିତ୍ୟ (Objective literature) ପଦାର୍ଥ ବା ବସ୍ତୁଗତ ସାହିତ୍ୟର ଛାଞ୍ଚ ଏକ ଗତ ସାହିତ୍ୟଠାରୁ ପୃଥକ । ପ୍ରଥମଟିକି ଦୃଶ୍ୟକାବ୍ୟ ବା ନାଟକ ବୋଲାଯାଏ । ଯେହେତୁ ବସ୍ତୁର ହେତୁ ଦ୍ୱାରା ସକଳ ଘଟନାକୁ ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ କରି ଏମନ୍ତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅବତାରଣା କରିବାକୁ ହେବ କି ଯାହାରେ ସେ ଦୃଶ୍ୟମାନ ଏକ ବିଷୟ କେତେକ ଘଟଣା ମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇ ପାରେ ଚରିତ୍ରିକା ଓ ଧର୍ମର ଜଟିଳତାରେ ଦର୍ଶକମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ତେଜିତ କରିପାରି ପାରିବ । ଏହାହିଁ ନାଟକ ରଚନାର ଗୁଣ ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଯାହାର ଯେଉଁ ଭାଷା ତାହାକୁ ଠିକ ତଦୁପଯୁକ୍ତ ଭାଷା ନ ଦେଲେ ମନରେ ଭାବର ଛାୟା ଠିକ ପଡ଼ିବ ନାହିଁ । କାବ୍ୟ ରଚନାର ଗୁଣ ଦେଖାଇବା ଗଦ୍ୟରେ ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଛନ୍ଦୋବନ୍ଧରେ କାବ୍ୟର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରେ । ଉପନ୍ୟାସରେ କଥା ବିସ୍ତାରର ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଧିକ । କୌଣସି ଉପନ୍ୟାସକୁ ନାଟକ କଲେ ତାହାକୁ ସଂଯତ କରି ସମୁଦାୟ କଥା ଉପଲକ୍ଷିତ ମତେ ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ରେ ଆବଦ୍ଧ ରଖିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଅନ୍ୟଥା ତାହା କଥାବର୍ତ୍ତାଯୁକ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ହୋଇ ନ ପାରେ । କେବଳ କଥାବର୍ତ୍ତା ଥିଲେ ନାଟକ ହୁଏ ନାହିଁ । ନାଟକ ରଚନା କଲେ ତାହାର ଅଭିନୟ ଶେଷ ହେବା ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଅଭିନୟ ସମୟରେ ଏହି ବିଶେଷ ଦୃଶ୍ୟର Dramatic Scenes ଅଭାବ ଅତିଶୟ ଉପଲବ୍ଧ ହୁଏ । ଏପରିକି ଏହିପରି ଦୃଶ୍ୟର ବିରଳତା ଯେଉଁ Shakespeare ଙ୍କ ଐତିହାସିକ ନାଟକମାନଙ୍କ ଅଦର ଠାରୁ ରଚିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ନାଟକ ଅପେକ୍ଷା ଅନେକ କମ । ନାଟକଟିର କଥାରେ ବିଶେଷ ଦୃଶ୍ୟର ଉପାଦାନର ଅଭାବ ଅଛି ବୋଲି କହିବାକୁ ଅମ୍ଭେମାନେ ଅକ୍ଷମ । କାରଣ 'ରଥଳା'ଙ୍କ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ଦୃଶ୍ୟ ଓ 'ଦୁର୍ମୁଖ'ଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପରିଶ୍ରିତା ଶେଷ ଦୃଶ୍ୟଟି ବିଶେଷ ଦୃଶ୍ୟର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଉପାଦାନ । କିନ୍ତୁ ଏହି ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକର ବିବରଣ କରିବାରେ ଗ୍ରନ୍ଥକାର ତେଜର ପରିଚୟ ଦେଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହି ଦୃଶ୍ୟ ଗୁଡ଼ିକର ଲେଖା ସରସ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଅଭିନୟ ସମୟରେ ତାହା ଏତେଦୂର ହୃଦୟ-ଗ୍ରାହୀ ହେବ ନାହିଁ । ପୁସ୍ତକର କଥା ଭାଗରେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ତ୍ରୁଟି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ପୂର୍ବେ ବୋଲାଯାଇ ଅଛି ଯେ ପୁସ୍ତକଟିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଧର୍ମ ବିଷୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓ ଅଧର୍ମର ପରାଜୟ ଘୋଷଣା କରିବା । ଛନ୍ଦରେ ଧର୍ମର ଜୟ ସମ୍ୟକ୍ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇ ଅଛି । କାଶୀରାଜ ସତ୍ୟବ୍ରତଙ୍କ ଦେବଭୁଲ୍ଲ ବ୍ୟବହାର ସ୍ୱତଃ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ପାପର ଶାସ୍ତି ଦାନରେ ଲେଖକ ଟିକିଏ କୋମଳତା ପ୍ରକାଶ କରିଅଛନ୍ତି । ପାପାତ୍ମାରାଜ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ର ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ନରାଧମରୂପେ ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ତାଙ୍କର କୌଣସି ଦଣ୍ଡ ହେଲା ନାହିଁ । "ପଦ୍ମିନୀ"ଙ୍କ ପ୍ରତି ପରୁଷ ବ୍ୟବହାରର ସମୁଚିତ ଫଳ ଭୋଗ ତାହାଙ୍କୁ କରିବାକୁ ହୋଇ ନାହିଁ । ବରଂ ଶେଷରେ ତାହାଙ୍କର ସୁଖ ଲାଭହିଁ ଘଟିଅଛି । ଏହାର ଉତ୍ତରରେ ଏତିକିମାତ୍ର ବୋଲାଯାଇ ପାରେ ଯେ ଶେଷରେ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଚରିତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ତାହା ବୋଲି ତାହାଙ୍କ କୃତ ଅସଂଖ୍ୟ ପାପରାଶିର ଫଳ ତାହାଙ୍କୁ ଭୋଗ କରିବାକୁ ହେଲା ନାହିଁ ଏହା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ କି ? ପତ୍ନୀର ପାଦରେ ସ୍ୱାମୀ ପତିତ ହେବା ନିତାନ୍ତ ଅସ୍ୱାଭାବିକ । ଗ୍ରନ୍ଥକାର ତାହାକୁ ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ କରିଥିଲେ ସେପରି ଦଣ୍ଡ ଠିକ ହୋଇ ନାହିଁ । ପଦ୍ମିନୀ ସ୍ୱାମୀ ଚରିତ୍ରରେ ବିଚଳିତା ନ ହେବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅସ୍ୱାଭାବିକ । ପୁଣି ରାଜା ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମନର ହଠାତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ଚିତ୍ର ବୁଝାଗଲା ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ କୌଣସି ଗୁରୁତର କଷ୍ଟ ବା ଅନୁତାପରେ ପୀଡ଼ିତ ନ ହେଲେ ନିଜର ମନ୍ଦ ଅଭ୍ୟାସ ଛାଡ଼ିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୁଏ ନାହିଁ । ଏଣୁ ରାଜା ଶ୍ୟାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ମନର ହଠାତ୍ ପରିବର୍ତ୍ତନର କାରଣ ଚିତ୍ର ବୁଝାଗଲା ନାହିଁ ।

ପୂର୍ବରେ ବୋଲାଯାଇ ଅଛି ଯେ ନାଟକଟିରେ ଅନେକ ଗୁଡ଼ିଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ଅଛି । ବର୍ତ୍ତମାନ ସେ ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ୟକ ଆଲୋଚନା କରିବା ଉଚିତ । ନାଟକଟିରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଲେଖକ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅତି ବିସଦୃଶର ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଭାଷାରେ ଏହି ସଂସ୍କୃତ ଛନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କେପରି ଅସ୍ୱାଦର ଲାଗିଲା । ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ସ୍ୱରର ଗୁରୁଲଘୁ ଉଚ୍ଚାରଣ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ । ସଂସ୍କୃତରେ ଅନୁସ୍ୱାର ବିସର୍ଗ, ସନ୍ଧି ଓ ସମାସର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଥିବାରୁ ଉଚ୍ଚାରଣରେ ଗୁରୁଲଘୁ ଭେଦ ଅତି ସୁବିଧାରେ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଅନୁସ୍ୱାର ବିସର୍ଗର ଉଚ୍ଚାରଣ ଅତି ତୀବ୍ର । ପୁଣି ସନ୍ଧି ଓ ସମାସ ମଧ୍ୟ ଭାଷାରେ ଖୁବ୍ ପ୍ରଚଳିତ ନୁହେଁ ଏଣୁ ଭାଷାରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କୌଣସି ରୂପେ ସଙ୍ଗତ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଲେଖକ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରିବାକୁ ଯାଇ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଛନ୍ଦର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରି ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଯଥା "ପ୍ରିୟଂବଦ ଉଦ୍‌ଦ୍ୟୋଗ ଚେଷ୍ଟା ଉଚିତ ଫେରିବା ବେଳେ" ଭବ ଏବେ ତଥା ପୂର୍ବାପେକ୍ଷା ପ୍ରସାଦଧ୍ୟା ଝରେ" ଏହିପରି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଛନ୍ଦର ଅନୁରୋଧରେ ଭାଷାର ମହତ୍ତ୍ୱ ରକ୍ଷିତ ହୋଇପାରି ନାହିଁ । ପୁଣି ଛନ୍ଦର ଅନୁରୋଧରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ "ମୁଗ ଚମତ୍କାରେ ଦ-ଗଳିତ" 'ଲୁହିକା କୃତ୍ତ୍ୟେକ ସାକ୍ଷୀ' ଇତ୍ୟାଦି ନାନା ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ଓ ସାମକ୍ଷିପ୍ତ ଚିତ୍ରିତ କେତେକ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଚଳିତ ହୋଇଅଛି । ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ ଛନ୍ଦର ଅଭାବ ଥିଲେ ଏହି ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ସେପରି ଛନ୍ଦର ବ୍ୟବହାର ସ୍ୱିକାର କରେ ପୁଣି ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ଚେଷ୍ଟା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗତ ବୋଧ ହେଲା ନାହିଁ । ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କର ଲିଖିତ ପୁସ୍ତକମାନ ପାଠ କଲେ ମନରେ ଯେଉଁ ଅନନ୍ଦ ଜାତ ହୁଏ ନିମ୍ନଲିଖିତ ଗୀତି ପାଠ କଲେ ମନରେ ସେ ପ୍ରକାର ଆମୋଦ ଜାତ ହୁଏ କି ? ଯଥା ।

ଯେ ବଣ୍ଟେକପିତା ହୃଦାହୃତ ଜଡ ପ୍ରଣକ୍ ଏ ଖୁଷ୍ଟିରେ
ଜ୍ଞାନାଲୋକ ଦେଇ ପ୍ରଣୋଦିତ କରେ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଚକ୍ଷୁ ବୃଷ୍ଟିରେ ।
ସେହି ନନ୍ଦନ ମାନଙ୍କ ବୁଦ୍ଧା ବୃଦ୍ଧିକ ସ୍ୱ ଶ୍ରୀ ଏବେ
ଧର୍ମ ଧର୍ମ ବିସ୍ମରଣା କରିବେ ମୋ ଅଧିକ ହୁଁ ଦେବେ ।

ଓଡ଼ିଆରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ଚେଷ୍ଟା ଭାଷା ପକ୍ଷରେ ନିନ୍ଦନୀୟ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ବଙ୍ଗଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ପ୍ରକାର ଛନ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ଅଚିରେ ତାହାର କୁଫଳ ଦେଖି ତାହା ରହିତ କରାଗଲା । ଅବଶ୍ୟ ଉତ୍ତମ ଲେଖକ ହାତରେ ପଡ଼ିଲେ ସମୟ ସମୟରେ ସଂସ୍କୃତଛନ୍ଦ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୁତିମଧୁର ହୋଇଥାଏ କିନ୍ତୁ ତାହା ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ନିମ୍ନରେ ବଙ୍ଗଭାଷାରୁ କେତେକ ଗୁଡ଼ିଏ ଉଦାହରଣ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉ । ଯଥା :

ଜତ କାଳ ପରେ ଜଳ ବୁଦ୍ବୁଦ ପ୍ରାୟ
ଦେଖ ଭାରତ ମାତାର ମୁଖ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ହେବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏଥିରେ ଗ୍ରନ୍ଥକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଦୋଷ ଆଦୌ ଲକ୍ଷିତ ହେଉ ନାହିଁ । ଓଡ଼ିଆରେ ଗୋପୀନାଥବଲ୍ଲଭ ନାଟକରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛନ୍ଦର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଅଛି । ଯଥା ।

"ପଣ୍ଡା ଶ୍ରୋ ଭଳକୁ ବସିଲେ ଚଦ୍ରରେ ଯତ ଧାଡ଼ ।
ରେଣ୍ଡା ରେଣ୍ଡା ହିଳ ପଶିଲେ ଦର୍ଶେ ଦର୍ଶେ ଚଳ ।"

ଚତୁର ଲେଖକ ହାତରେ ପଡ଼ି ଏହା ଦିବ୍ୟ ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ଥିଲେହେଁ ଭାଷାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଏବଂ ଏକାଳକୁ ଅତ୍ୟ ତାହା ବିକାଇବ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ତହିଁରେ ଚେଷ୍ଟା ନ କରି ଭାଷାର ପୌଷ୍ଟବପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଲେ ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ ।

ପୁସ୍ତକଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏଥିରେ ଗୀତର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ । ପୁସ୍ତକଟିରେ ସର୍ବସୁଦ୍ଧା ୫୧ ଗୋଟି କବିତା ଅଛି । ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ ୩୩ ଗୋଟି ଗୀତ ଓ ବାକି ୧୮ ଗୋଟି ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ଳୋକ । ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏତେଗୁଡ଼ିଏ ଗୀତ ଥିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିଲା ନାହିଁ । ନାଟକର ଉତ୍କର୍ଷ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜଣେ ଲେଖକ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ।

"The best drama must be the truest replica of every-day happenings in the world..... Representation of something which can never happen in actual life.....renders the drama absurd" ଅର୍ଥାତ୍ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟହ ଯେଉଁ ଘଟନାଗୁଡ଼ିକ ଦେଖୁଁ ତାହାର ପ୍ରକୃଷ୍ଟ ଚିତ୍ରହିଁ ଉତ୍ତମ ନାଟକ । କିନ୍ତୁ ଏହି ପୁସ୍ତକଟିରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅଭିନେତାମାନେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଥା ଭାଷା ହେଲା ସମୟରେ ହଠାତ୍ ଗୀତ ଗାଉଥିବାର ଦୃଶ୍ୟ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହୋଇଅଛି ଓ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଏହି ଗୀତଦ୍ୱାରା ବକ୍ତାର ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହା ଦେଖୁଁ ନାହିଁ । କଥାଭାଷା ବେଳେ ଗୀତ ଗାଇବା ଦୃଶ୍ୟ କେବେହେଁ ଘଟୁ ନ ଥିବାରୁ ନାଟକରେ ସେଥିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଙ୍ଗତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଏହି ହିସାବରେ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ଉତ୍ତମ ନାଟକ ବୋଲି କହିବା ସମୀଚିନ ହେବ ନାହିଁ । ବାସ୍ତବରେ ଏହି ଗୀତର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ହେତୁରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ ପୁସ୍ତକଟିକୁ ନାଟକ ବୋଲି କହିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୋହୁଁ । ତେବେ କଣ ଏହା ଗୀତନାଟ୍ୟ ? ଗୀତନାଟ୍ୟରେ ଗୀତର ଆଧିକ୍ୟ ରହିଥାରେ ମାତ୍ର ଗୀତନାଟ୍ୟ ପରି ଏ ପୁସ୍ତକଟିରେ ବ୍ୟଙ୍ଗରସ ଆଦୌ ନାହିଁ କହିଲେ ଚଳେ । ଗୀତନାଟ୍ୟ ବ୍ୟଙ୍ଗରସ ପ୍ରଧାନ ହେବା ଉଚିତ ଓ ଏ ପୁସ୍ତକଟିରେ ବ୍ୟଙ୍ଗରସର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ଥିବାରୁ ଏହାକୁ ଗୀତନାଟ୍ୟ ମଧ୍ୟ ବୋଲାଯାଇ ନ ପାରେ । ଲେଖକ ଗୀତାଦି ପରିବର୍ତ୍ତରେ କଥାଭାଷାର ପୌଷ୍ଟବ ସମ୍ପାଦନରେ ଯତ୍ନ କରିଥିଲେ ଉତ୍ତମ ହୋଇଥାନ୍ତା ଓ ପୁସ୍ତକର ଆକାର ମଧ୍ୟ ଅନେକ କମି ପାଇଥାନ୍ତା । ପୂର୍ବରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ଅଛି ଯେ ନାଟକକୁ ଦୃଶ୍ୟ ବା ବସ୍ତୁକାବ୍ୟ ଅଖ୍ୟା ଦିଆଯାଇ ପାରେ ଓ ନାଟକ ପ୍ରଣୟନବେଳେ ତାହାର ଅଭିନୟ ପ୍ରତି ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ଉଚିତ । କିନ୍ତୁ ଏ ପୁସ୍ତକଟିର ଆକାର ଏତେ ବୃହତ୍ ଯେ ଏହା ଅଭିନୟ କରିବା କେବେହେଁ ସମ୍ଭବ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଯୁଗଧର୍ମ ସୀତା-ବିବାହ ଇତ୍ୟାଦି ନାଟକ ଅଭିନୟରେ ୪।୫ ଘଣ୍ଟା କାଳ ଅତିତ ହୋଇଯାଏ । ଯେ କ୍ଷେତ୍ରରେ ୨୧୪ ପୃଷ୍ଠା ବ୍ୟାପୀ ବୃହତ୍ ନାଟକର ଅଭିନୟ କରିବା ସମ୍ଭବ ନୁହେ । ଏକାଧିକ ଦିନରେ ଯାହା ବା ପାଲା କରାଯାଏ । ଏବେ ଯାହା ସୁଦ୍ଧା ଏକାଧିକ ଦିବସବ୍ୟାପୀ ହେବା ଲୋକଙ୍କୁ ସୁଖକର ହେଉ ନାହିଁ । ପାଲାଟା ନିତାନ୍ତ ପୂର୍ବକାଳୀୟ ଓ ତାହା କ୍ରମେ କ୍ରମେ ଉଠିଯାଉ ଅଛି । ପୁସ୍ତକର ତୃତୀୟ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏଥିରେ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଆଧିକ୍ୟ । ଓଡ଼ିଆ ନାଟକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଆଧିକ୍ୟ ପ୍ରାୟ ଦେଖାଯାଏ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟ ସମ୍ପାର ଛଡ଼ି ଏ ବିଷୟରେ ସମ୍ପାର ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ବକ୍ତାର ଗୁପ୍ତ ମନୋଭାବ ପ୍ରକାଶ କରିବାହିଁ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ । ପୂର୍ବେ ବୋଲାଯାଇ ଅଛି ନାଟକ ଦୈନନ୍ଦିନ ଘଟଣାର ଅବିକଳ ଚିତ୍ରହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ଗୁପ୍ତ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅନ୍ୟ କାହାଠାରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଁ କି ? ମନେ କରନ୍ତୁ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଦୁଇଜଣ ଅଭିନେତା କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଅଛନ୍ତି । ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଜଣକର ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତ ଅଭିପ୍ରାୟ ଅଛି ଓ ସେ ସେହି ଅଭିପ୍ରାୟଟି ଦ୍ୱିତୀୟ ବ୍ୟକ୍ତି ନିକଟରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିବାକୁ ଅସମ୍ଭବ । ଆଧୁନିକ ନାଟକମାନଙ୍କରେ ସେହି ଅଭିପ୍ରାୟଟି ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ଅଭିନୟ ବେଳେ ଏଥିରେ କେତେ-ଗୁଡ଼ିଏ ଦୋଷ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ଜଣେ ଅଭିନେତା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଛିଡ଼ାହୋଇ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରରେ ନିଜର ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ପ୍ରକାଶ କଲେ ଓ ତାହା ଦର୍ଶକମାନେ ସମସ୍ତେ ଶୁଣିବାକୁ ଯତ୍ନ କରିଲେ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ନ୍ତେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚସ୍ଥିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଭିନେତା ତାହା ଶୁଣିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହେଲେ ନାହିଁ ଏହା ହାସ୍ୟକର ବ୍ୟାପାର ନୁହେ କି ? ପୁଣି କେତେକଗୁଡ଼ିଏ ଲୋକ ମଧ୍ୟରେ କଥା ହେଉ ହେଉ ସେଥି ମଧ୍ୟରୁ କଣେ ନିଜର ମନର ଭାବ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିରେ ପ୍ରକାଶ କଲା ଏହି ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଭିନେତାମାନେ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବନ୍ଦକରି ଦିଅନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ବାସ୍ତବ ଜଗତରେ ତାହା ଘଟେ କି ? କୌଣସି ଲୋକ କିଛି ଭାବୁଥିବା ବେଳେ (ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଉକ୍ତ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି କରୁଥିବା ବେଳେ) ଅନ୍ୟ ସମସ୍ତେ ନିଜ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ କଥାଭାଷା ବନ୍ଦକରି ଦିଅନ୍ତି କି ? ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିରେ ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ହାସ୍ୟକର ବ୍ୟାପାର ସଂଘଟିତ ହୁଏ । ଏହି ସବୁ ସଂସ୍କାର ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । ବଙ୍ଗଦେଶରେ ନାଟ୍ୟକାର ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରଲାଲ ରାୟ ଓ ଇଂଲଣ୍ଡରେ Bernard Shaw ନାମକ ଜଣେ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ଏହି ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଉଚ୍ଛେଦ ସାଧନରେ ପ୍ରଭୂତ ଯତ୍ନ କରିଅଛନ୍ତି । ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ସ୍ୱଗତୋକ୍ତି ପ୍ରାୟ ଉଠି ଗଲାଣି ଓ ଇଂଲଣ୍ଡରେ ମଧ୍ୟ ଏହାର ବ୍ୟବହାର ଅତି ଅଳ୍ପ । ଦ୍ୱିଜେନ୍ଦ୍ରବାବୁ ତାହାଙ୍କ "ନୂରୁଜାହାନ" ନାମକ ନାଟକର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଉପରୋକ୍ତ କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଦେଇ ଗ୍ରନ୍ଥଟିରେ ଅଭିନେତାମାନଙ୍କର ଅଭିପ୍ରାୟ ବା ମନୋଭାବକୁ ଅନ୍ୟ କାହାର ସହିତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ବା Soliloquy ଇତ୍ୟାଦି ନାନାପ୍ରକାରରେ ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଏପରି କରିବାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱଗତୋକ୍ତିର ଦୋଷଗୁଡ଼ିକ ପରିହୃତ ହୁଏ ଅଥଚ ଅଭିନେତୃମାନଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ମନୋଭାବ ମଧ୍ୟ ସମ୍ୟକ ପ୍ରସ୍ଫୁରିତ ହୁଏ । ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ । (କ୍ରମଶଃ)

ପ୍ରଣୟିନୀ ।*

(ପ୍ରାରମ୍ଭ ଭାଷଣ)

ଶାରଦ ପ୍ରଭାତେ ଦିନେ ପର୍ବ ସମାଗମେ,
ବିଦ୍ୟାଳୟ ଅବକାଶେ, ପର୍ବ ନିମନ୍ତ୍ରଣେ,
ଗଲେ ବନ୍ଧୁବାସେ ମୁହିଁ ପ୍ରୀତିର ସୋହାଗେ ।
ଅଛିଥିଲେ କେତେ କେତେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବନ୍ଧୁ,
ନିଜନିଜ ପୁରବାସୀ, ଜାନପଦ ନରେ,
ମିଳିଥିଲେ ; କୋଳାହଳେ ମୁଖର ସେ ପୁରେ
ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ସମାଗମେ ସିନ୍ଧୁ କି ଉଛଳେ ।
ସେ ବନ୍ଧୁ ଭଗିନୀ ତହିଁ କୁମୁଦିନୀ ମେଳେ
ସ୍ୱପ୍ନ ବିଦ୍ୟାଳୟ ବନ୍ଧୁ ଭୁଲିଲି ସେ ଦିନ,
ପର୍ବ ଅବକାଶ ସୁଖେ ସେ ରମ୍ୟ ଭବନେ,
କେତେ କେତେ ରଙ୍ଗ କେତେ ସ୍ତ୍ରୀମତ୍ୟ ବିଧାନେ
ଗୋଳୁଥିଲା ସେ ଭବନ । ଅର୍ଯ୍ୟକଳା ତହିଁ
ରୁଚିର ଶୋଭନେ କେତେ ଭ୍ରମ ଚୋରଣରେ
ଦେଖି ଯାଉଥିଲା ମନ ଇତିହାସ ଭୂମେ ;
ଦେଖାଇଲେ ବନ୍ଧୁ ଯେବେ ଘରେ ଘରେ ବୁଲି
ବିମୋହନ ଛବି କେତେ କେତେ କାରୁକାର୍ଯ୍ୟ
ପ୍ରାଚୀନ ବିରଳ ବର୍ମ୍ମ ବାଦ୍ୟ ଭରବାସ
ଉଚ୍ଚଚଙ୍ଗ ଶିରସ୍ତ୍ରାଣ ଯୁବ ଉପାୟନ ;
ଦେଖାଇଲେ କେତେ ବୀର ପୁଙ୍ଗବ ମୂରତି
ବିମଳ ପାଷାଣ ନେତ୍ରେ ଭିତ୍ତି ବନ୍ଦରରେ
ବିମୋହନ ରୁଦ୍ର ଚେତେ ମର୍ମ୍ମର ଶରୀରେ ।
ଅତୀତ-ବିଭବ ମୂକସାକ୍ଷୀ, ଏହିପରି
ଛବିକେତେ ; ଭୁଲ ତହିଁ ଠାବେ ଠାବେ ଥୋକେ
ଅତୀତ ଗୌରବ କଥା ବହି କେତେ ରଙ୍ଗେ

---

* Tennyson ଙ୍କର Princess ନାମକ କୌତୁକ କାବ୍ୟର ଅନୁବାଦ । ଏଥିରେ ପ୍ରାରମ୍ଭ ଭାଷଣ (Prologue) ରେ ମୂଳର ଅନୁବାଦ ନାହିଁ । ମୂଳର ଅନୁବାଦ କରି ଏଥିରେ ଅଯଥା ଦେଇ ପାଠକଙ୍କର ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଭାଙ୍ଗିବା ଅସମ୍ଭବ ବୋଧହେବାରୁ ସେହି ଭାଗଟି ନିଜେ ଲେଖିଅଛି ।

ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରମଧ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଅନୁବାଦ ଅତି ଦେଶ ପାଠକଙ୍କର ରୁଚିର ଅନୁକୂଳ କରିବା ନିମନ୍ତେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଅନୁବାଦରେ କିଛିଏ ସ୍ୱାଧୀନତା ଅବଲମ୍ବନ କରାଯାଇଛି । ଗୌରବିକ ବିଷୟରୁ ଯେଉଁଠାରେ ଲକ୍ଷ ଅଛି ତାହା ଯଥା ସମ୍ଭବ ଏଦେଶର ଅନୁକୂଳ କରି ନେଇଅଛି । ଯେପରି—Cupid (ମଦନ) ଭଳିରେପର ସ୍ଥଳରେ ଅନ୍ୟ କୌଣ ଦେବତା, କିମ୍ବା ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ଚଳିତ ନୁହେଁ । ଅତଏବ ଅନୁବାଦରେ ଅନ୍ୟ କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନାହିଁ । Venus ; Cupid ଙ୍କର ମା ହେବାର ମଧ୍ୟ ଏ ମଧ୍ୟରେ ଉପଦେଶକଙ୍କର ସ୍ଥାନ ପାଇଅଛି । ସେଣୁ Venus ର ଅନୁବାଦ ଉଚିତ ହୋଇଅଛି ଇତ୍ୟାଦି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୂର୍ଣ୍ଣ ପୁରୁଷ ମେଳେ କଟାଇଲେ କାଳ ;
ଅମ୍ବ ସମ୍ମାନର ଦୀକ୍ଷା ଲଭିଲେ ଅଜ୍ଞାତେ ।
ବିଦ୍ୟାଳୟ ପଙ୍ଗୀକେଳେ ସେ ଆମୋଦ ମେଳେ
ମାରସ ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟ କଥାରେ ମାତିଲେ ।
ସେ ଲୋକ ଗଢ଼ିଲେ ଧୀରେ କଥାବେଳେ ମୁହଁ
ଗୃହିଲେ ସଗୀଙ୍କ ସ୍ପର୍ଶ ଲଦ୍ଧି, ଭିତ ପରେ
ଗୋଦିତ ପ୍ରାଚୀନ-ଗ୍ରୀକ- ଶିଳ୍ପାଧିକ ଗୁରୁ
ସ୍ତୁପତ-ପ୍ରତିମା ମଧ୍ୟେ ଉଦାର ରମଣୀ,
ତାହିଁ ଯୁବବେଶେ ତାହିଁ ଶିକ୍ଷୟିତ୍ରୀ ରୂପେ
ମଣ୍ଡିଥିଲା ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ରୁଚିର ବିଗ୍ରହେ ।
ଦେଖାଇଲ ସେ ଚିତ୍ର ଛବି ବନ୍ଧୁ ଜନେ ।
କୁମୁଦିନୀ ଥିଲେ ତହିଁ ଥିଲେ ନାରୀ କେତେ ।
ହସିଲେ ଦେଖି ସେ ଛବି ବନ୍ଧୁ କେହି ମୋର,
ବାଳକ ସୁଲଭ ଭାବେ ବିଦ୍ରୂପ ବଚନେ
କହିଲେ ସେ " ଚିତ୍ର ଏ ଅଧ୍ୟାପକ ଭୂପ।
ଏ ରଣ ରଙ୍ଗିଣୀ ବେଶ ରମଣୀ ବିଗ୍ରହେ ।
ହୁଅନ୍ତା ଯଦ୍ୟପି ଏହି ଗ୍ରୀକ ନବଯୁଗେ,
ବାମା କଣ୍ଠେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ହୁଅନ୍ତା ଧ୍ୱନିତ,
ଗ୍ରେର ଅସନେ ନାରୀ, ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ
ନରନାରୀ ନିଶାମିଶି ହୁଅନ୍ତେ ବି ରଙ୍ଗେ ?
ଅପାଙ୍ଗେ ଜିଣନ୍ତେ ନାରୀ, ନାହିଁ ଯୁବ ଲୋଡ଼ା,
ନ ଲୋଡ଼ନ୍ତେ ଛଳ କେହି ଛୁଟି ବିଦ୍ୟାଳୟେ,
ମଧୁର ହୁଅନ୍ତା ଦଣ୍ଡ ବିଗ୍ରେର ଅସନେ ।
ବି ମୋହନ ଏ କଳ୍ପନା, ବି ରୁଚିରତର !
ଏଣିହୁଣାଙ୍କର କୁନ୍ଦ- ଦଶନ-ବିନ୍ୟାସ,
ସରୋଜେ-ଶୈବାଳ-ଜାଲ କୃଷ୍ଣ-କେଶ-ଦାମ,
ସୋହାଗ କଟାକ୍ଷ ଗୁରୁ, ବାମାକଣ୍ଠ ତାନ,
କଠୋର ଏ କର୍ମ୍ମକ୍ଷେତ୍ରେ ରୁଚ୍ଛ ବିଦ୍ୟାଳୟେ
ବିଦ୍ୟା ନିମିତ୍ତେ ଆହା, ପ୍ରେମ ଲୋଭୀ !
ପୁରୁଷେ ରହନ୍ତେ ସଙ୍ଗେ ମନ୍ତ୍ର ମୁଗ୍ଧ ପରି ।
ରମଣୀ ହୁଅନ୍ତେ ନର, ନାରୀ ନରରୂପେ ।
ଯଶ ସଦ୍ଭାବରେ ଦିଗ କରନ୍ତେ ମୋହିତ ।"
ଶୁଣିଥିଲା କୁମୁଦିନୀ ନିର୍ନିମେଷ ନେତ୍ରେ
ହେଲା ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପରେ; ଗୁରୁ ଶିଷ୍ୟ ଯୁଗ
ଶୁଣି ଏହି ସୁର ନାରୀ ହେଲା ବିଷାଦିତ ।
କହିଲା ସେ " ଅଦ୍ୟକାରୀ ମାନବ ଜଗତେ
ଅଜ୍ଞାନ ତିମିରେ ରହି ରମଣୀ ସତତ,
ଯାହା ଇଚ୍ଛା ପ୍ରଳାପ କରେ ସେ ବିଦ୍ରୂପେ ।
କାହାର ଏ ଦୋଷ ? ଯଦି ଜ୍ଞାନର ଅଲୋକ
ପାଅନ୍ତେ ରମଣୀ କୁଳ, ପୁରୁଷ ରମଣୀ
ହୁଅନ୍ତେ ସମାନ ନିଜ ? ଏ ସାଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିରେ
ମାନବେ ମାନବେ ଭେଦ ସମ୍ଭବେ କି କେବେ ?
ହେଲେହେଁ ସମ୍ଭବ, ନାରୀ ନୁହେ ହୀନ ନର ।
ନର ନୁହେ ଉଦାତନ ଆଦର୍ଶ ନାରୀର ।
ସୃଷ୍ଟିରେ ଯଦ୍ୟପି ଅଛି ଭିନ୍ନ ଭେଦ ଚିହ୍ନ ;
ଦେଖ ପଶୁ ପକ୍ଷୀ କୁଳେ, ସିଂହ ବ୍ୟାଘ୍ର ଆଦି
ହୁଅନ୍ତି ଗଠିତ ସଦା ନାରୀ ଆଦରଣେ ।
ନାରୀହିଁ ଜଗତେ ଆଦ୍ୟା ଆଦର୍ଶ ଶିଶୁର ।"
କହିଁ କହିଁ ଏହି ଭଳି ସତ୍ୟଦୃଢ଼ ସ୍ୱରେ,
ବନ୍ଧୁ ମନ ଧୀରେ ଧୀରେ କହିଲେ ଆମୋଦେ ;
"ବାଳିକା ଏ କୁମୁଦିନୀ, ଦେଖ ତା ମମତା,
ଅଣ୍ଟା ସେ ନବଯୁଗ, ହୋଇଥାନ୍ତା ଯେବେ
ରମଣୀ ମସ୍ତକମଣି ରାଣୀ ଜେଉଁ ଦେଶେ ।
ଅପରାଧ ନରେ କରି ଦ୍ୟକ୍ତ ରମଣୀର,
ରମଣୀର ତେଜେ ଶିର ଝୁଲି ଥାଲେଜଳ,
ରମଣୀର ଛଳେ, ପୁଣି ରମଣୀ ସମ୍ମାନେ,
ରମଣୀ ଶାସନ ଦଣ୍ଡେ ଶାସନ୍ତା ଧରଣୀ ।
ଚିନ୍ତା ନାହିଁ କୁମୁଦିନୀ ସାଧ୍ୟ ଏ କଳ୍ପନା ।
ହେବ ନାରୀ-ରାଜ୍ୟବଳେ ଅସିବ ସେ ଦିନ ।"
ଭଲର ଏ ପରିହାସେ କହେ କୁମୁଦିନୀ
ଅର୍ଦ୍ଧ ପରିହାସ ସ୍ୱରେ ଅର୍ଦ୍ଧ ସତ୍ୟ ଦମ୍ଭେ,
"ଯେବେ ମୁଁ ହୁଅନ୍ତି ଯେବେ ରାଜ୍ୟଶ୍ରୀ କେବେ,
ଥାଅନ୍ତା ଛମଲା ଯଦି, ମହା ବିଦ୍ୟାଳୟ
ବସାନ୍ତି ନିଳନ ପରି, ନାରୀ ଶିକ୍ଷା ଲାଗି ।
ପୁରୁଷର ସ୍ପର୍ଶ ତହିଁ ନ ପଶନ୍ତା କେବେ ;
ଚାଦେଣ୍ଡ ଭୟେ ତହିଁ ଏଡ଼ନ୍ତି ପୁରୁଷେ ।"
ଶୁଣି ଏହା ବନ୍ଧୁ କେହି କହେ ମୋତେ ଚାହିଁ,
"କୁମୁଦ ଦିଦିଙ୍କ ବାଳା କୁମୁଦିନୀ ଏବେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜପୁତ୍ରୀ, ହେବ ଯଦି ରାଜପୁତ୍ର ଭାଇ
ଦେଖେ ରାଜକୁମାରୀଙ୍କ ପରମ ଅଭ୍ଲାଦେ ;
ଜଣାଅ ଏ ଦିନ ଅଛି ବାକ୍ୟଦେବା ପଦେ ।"
"ଦେବ ରାଜକୁମାର ମୁଁ" କହି ପରିହାସେ
ଚାହିଁଲି ମୁଁ ଛେଡ଼ି ଦିଲେ, ଜାଣିଣ ସମ୍ମତି
ମାଗିଲେ ଅଭିନୟେ, ସମ୍ଭବକ୍ରମେ
ଏକେ ଏକେ ରାଜପୁତ୍ର ହେଲେ ଯେ ପରବେ ;
ଭଗ୍ନୀ ଏ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ପିକ ନିଜ ତାନେ
ଗାଇଲେ ମୋହନ ଗୀତ ; ହେଲା ଏହିପରି
ଅଭ୍ଯୁତ ଏ ଅଭିନୟ, ଅର୍ଦ୍ଧ ପରିହାସ
ଅର୍ଦ୍ଧ ସତ୍ୟ ଆଚରଣେ ; ପ୍ରାର୍ବଣ ଉତ୍ସବେ ।
ଧୀରେ କଜ୍ଜଳେ ଛନ୍ଦ ଅଟ୍ଟାଳିକା ମୁହଁ ।

ପ୍ରଥମ ସର୍ଗ ।

ଥିଲି ମୁହିଁ ରାଜପୁତ୍ର, ଯୋଡ଼ି ହେମନଦ
ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶବାସୀ, ବିମଳ ଲୋଚନ,
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶରଦିନ୍ଦୁ ଜିଣି ଚାରୁ ମୁଖ କାନ୍ତି,
ପ୍ରଭାବ ମୋ ଥିଲା ସଦା ପ୍ରେମ ପିପାସିତ,
ମଧ୍ୟ ଋତୁ ଆଗମନେ ଯଥା ଚକ୍ରବର ;
କୁମାରୀ ସୁଲଭ ଚାରୁ କୁଟିଳ କୁନ୍ତଳ
ଦେହ, ଚାମରେ ନିଜ ଚୈତାଳି ଚିହ୍ନିତ,
ଦିଶୁଥିଲା ଚାରୁତର - ବଦନ ମଣ୍ଡଳ ।
ଶୁଣିଥିଲି ମାତାମୁଖେ ଜନଶ୍ରୁତି ବାଣୀ,
ବଂଶେ ମମ ଦୁଇକାଳେ ପିତାମହ କେହି
ଜାଣିଥିଲେ, ଯେ କାଳର ଶକ୍ତି ଅବଲମ୍ବି,
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବଞ୍ଚନା ପଟୁ ଭାଗ୍ୟବନ୍ତ ଜଣେ
ଅର୍ଗ୍ଗଳକୁଣ୍ଡେ, ଦେଖି ତାର ଛାୟାହୀନ ବପୁ ।
ମରଣ ପ୍ରାକ୍‌କାଳେ ଡେଣ୍ଡ ଅଭିଶାପ ଛଳେ
କହିଲେ ଯେ, "ଏ ବଂଶରେ ଛାୟାଠାରୁ କାୟା
ନ ପାଇବେ କେହି କେବେ, ଶୂନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଭ୍ରମେ,
ଯୁଝିବେ ଏ ବଂଶେ ଜଣେ ଛାୟା ସଙ୍ଗେ ଦଳେ ।"
ବାସ୍ତବରେ ଏହି କୁଳେ, ଅଦ୍ଭୁତ ସେ କଥା,
ଜାଗ୍ରତରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖା ଥିଲା ଜାତି ବ୍ୟାଧି ।
ନିଜେ ମୋର ଥିଲା ତାହା, ବିଚିତ୍ର ସେ ବ୍ୟାଧି ।
ସ୍ୱପ୍ନ ଖେଳ କଥା ଜାହ୍ନ ବୁଝିଥାଏ କେବେ
ଦିବସରେ ଲୋକ ମେଳେ, ସହସା ଅପର
ଲାଗଇ ମୁଁ ଅଛି ଜାଗ୍ରତ ଅଭିଭୂତ ଚକ୍ଷେ ;
ଭୂତଯୋନି ସଙ୍ଗେ ଛଳେ ରହେ ମୁଁ ସ୍ୱପନେ ।
ଧନ୍ୱନ୍ତରୀ ଜିଣି ଅମ୍ବ ରାଜସଭା ବୈଦ୍ୟ
ଚେଷ୍ଟା ଯତ୍ନ ପରୀକ୍ଷଣେ, ରୋଗମାନ ଯନ୍ତ୍ରେ,
ସନ୍ଦେହେ କହନ୍ତି ଥରେ 'ସନ୍ୟାସ' ଏ ରୋଗ ।
ମାତା ମୋର ସ୍ନେହମୟୀ ବ୍ୟାକୁଳ ପରାଣେ
କଲେ ଛନ୍ଦ ଛନ୍ଦ ପଦେ ଅଶେଷ ପ୍ରାର୍ଥନା ।
ଗୁଣବତୀ ମାତା ମମ ନିରୀହ ମୂରତି,
ଦୟାର ଆଧାର, ଶୁଦ୍ଧ- ଦେହ ଭକ୍ତିମୟୀ,
ବୋଲନ୍ତି ସ୍ୱରବେ ତାଙ୍କୁ ସାଧୁ ପ୍ରେମମୟ
ଦେଖି ବ୍ୟବହାର ତାଙ୍କ ଲୋକ ଚୁଟକର ।
ପିତା କିନ୍ତୁ ମଣ୍ଡପରେ ରାଜା ରାଜା ସଦା,
ବଂଶଗତ ବ୍ୟାଧିଚିନ୍ତା ଉପେକ୍ଷି ମନରୁ,
ଧରି ଗଦା ରାଜଦଣ୍ଡ, ଶିକ୍ଷାଗୁରୁ ଯଥା
ଦଣ୍ଡିବାକୁ ଶିଶୁ ଦୋଷ, ପୁରଜନ ପଦ
ଅବହେଳେ ଦେହ ଛନ୍ଦ ବିଜଦୃଷ୍ଟି ବଳେ,
ଦୋଷୀ ଦଣ୍ଡ ବିଧାନେ ଯେ ଥିଲେ ତତପର ।
ସୁଦୂର ଅତୀତେ ମୋର ଘଟିଥିଲା ଦିନେ
ଜୀବନର ଉଷାକାଳେ, ଅତି ଶୈଶବେ,
ପ୍ରତିବାସୀ ଲୋକ ଜେମା ବିବାହ ନିର୍ବନ୍ଧେ
ବାନ୍ଧିଲେ ଜନକ ମୋତେ ପ୍ରାଚୀନ ବିଧାନେ ;
ଅଠ ବରଷର ଶିଶୁ ସଙ୍ଗେ ମୋ ବିବାହ
ହେଲା ସମାହିତ, କେହି ପ୍ରତିନିଧି ବସି ।
ନ ଦେଖିଲି ପ୍ରଣୟିନୀ, ନ ଜାଣିଲି କିଛି
ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗ, ଚାଲି ଦିନ୍ଦିନ ବହି ;
ଶୁଣିଲି ମୁଁ ଲୋକ ମୁଖେ ରୂପସୀ ମୋ ପ୍ରିୟା ;
ପରମ ଶ୍ରଦ୍ଧେୟ ଧର୍ମ ଭ୍ରାତୃଗଣ ତାର ।
ସେ ପ୍ରବାଦେ, ହୃଦୟର ରହି ସିଂହାସନେ
ସ୍ଥାପି ସେ ମାନସୀ ମୂର୍ତ୍ତି, ବିମୋହନ ତାର
କୁଞ୍ଚଳ କୁନ୍ତଳ ଛିଏ ଚରଣ ସହ
ଧରିଥାଏ ସଦା ; କେତେ କୋମଳ କଳ୍ପନା
ପ୍ରେମିକ ସୁଲଭ ହୃଦେ ଦେଇଥାନ୍ତି ତାକୁ,
ମଧୁରକେ ମଖି ଭୁଲ ମଣ୍ଡିରୁଣୀ ଯଥା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହିପରି ଦିନଗଲା ବିତି, କାଳେ ମୋର
ବିବାହର, ପିତା ମମ ପଠାଇଲେ ଦୂତ
ନାନାଜାତି ଅଳଙ୍କାର ଉପହାର ସହ
ଆଣିବାକୁ ସେ ରୂପସୀ । ଆସିଲା ସେ ଫେରି
ସୁନ୍ଦର-ବସନ-ବିଦ୍ୟା- ବିଭବ-ଦ୍ୟୋତିକା
ବସ୍ତ୍ରରାଜି ସହ, ପ୍ରତି ଉପହାର ଛଳେ ;
ଉତ୍ତରୀୟ ଦେଇ ଧୂମ ପରି ଅନିଶ୍ଚିତ ।
ଦେଖାହେଲା ସେ ଦେଶର ନରପତି ସଙ୍ଗେ,
ନେଇ ଉପହାର, ସ୍ନେହେ କହିଲେ ସେ ଦୂତେ,
"କଥାଥିଲା ସତ ଏହା, ଯେତେବେଳେ ଥିଲା
ଦିନାର ବରଣେ ମତ, କି କହିବେ ପିତା ?
ଚପଳ କଳ୍ପନା ତାର, ଏକାକ୍ଷ ଜୀବନେ
ମଣେ ସ୍ୱର୍ଗ ସହଚରୀ ସଖିଜନ ମଧ୍ୟେ,
ସ୍ଥିର କଥା, ଅନିଚ୍ଛା ତା ଯେପରି ବିବାହେ"
ରୁତୁଧ୍ୱଜ, ପାରିଜାତ, ଦୁଇଟିଣ୍ଟା ମୋର ;
ରୁତୁଧ୍ୱଜ ପିତୃଦୋଷେ ଶୋଷିତ ସମ୍ବଳ,
ସ୍ୱଭାବେ କୌତୁକ ପ୍ରିୟ, ଆମୋଦ ସର୍ବସ୍ୱ ।
ପାରିଜାତ ପ୍ରାଣ ମମ, ସଦା ସମ ଧର୍ମା,
ଏକସଙ୍ଗେ ସ୍ଥିତି ଗତି, ନାହିଁ ଭେଦ କିଛି,
ଲୋଚନ ଶ୍ରବଣ ଯଥା ଅଙ୍ଗେ ସମଗତି ।
ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗେ ସେ ଦିନ ମୁଁ ରାଜ ଦରବାରେ
ବସିଥିଲି, ପିତାମୋର ଯାଇ ସେ ସମ୍ବାଦ
ହୋଇ ମହା ରୋଷଭରେ, ଦିଶିଲା ବଦନ
ଯଥା ଉଲ୍ଲେଖ୍ୟ ଭେଦ ନବବିଧୁ ବିମ୍ବ
ରକ୍ତିମ କଜ୍ଜଳେ ଦିଶେ ଭୀମ ଦୀର୍ଘତର ।
ଉଠି ସେ ଝଟିତି ରୋଷ କମ୍ପିତ ଶରୀରେ,
ଦୂତ ହସ୍ତ ପତ୍ର ନେଇ ଶତଖଣ୍ଡ କରି,
ଚିଣ୍ଡାଇଲେ ବସ୍ତ୍ର ରାଜି ଦୀର୍ଘ ପ୍ରସ୍ଥେ ଧରି,
ହେଲା ସେ ନିମିଷେ ଛିନ୍ନ ମୂଳ ଅବଶେଷ ।
ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରେ ସେ ତହିଁ, ରାଜୋଚିତ ମତ,
ଲକ୍ଷ ସେନା ପେଶି ଯୁଝେ, ଜିଣି ମେ ରାଜାକୁ,
ଅଣିବେ ଯୁବତୀ ବରେ, ଘୋର କଳିଙ୍ଗରେ ।
ତହିଁ ଏହା ମହାକ୍ରୋଧେ, ଗର୍ଜି ଚାରିମାସ,
ସେନାପତି ଭାବି ବଳେ ଯୁଝିବେ ମନ୍ତ୍ରଣା ।

କହିଲି ମୁଁ ଶୁଣି ସବୁ, "ଶୁଣ ପିତୃଦେବ,
ଛଡ଼ିଦିଅ ମୋତେ ସେହି ରୂପସୀ ନଗରେ,
ଶୁଣି ଏ ବାରତା ମମ ନ ହୁଏ ପରତେ ;
ପରମାଦ ଅଛି ଏଥି, ସେ ରାଜ ଉଦନ୍ତେ
ଦୟାଳୁ ଅତିଥି ପରି କାଣ୍ଡ ଯାହାକୁ
ସରବେ ଜଗତେ ; କିମ୍ବା ହୁଏ ଯଦି ଗତି
ଦେଖି ମୁଁ ସେ ପ୍ରଣୟିନୀ ରୂପସୀ ସ୍ୱନେତ୍ରେ,
ଚିତ୍ର ଗୁଣ ବାଦ ତାର ଶୁଣିଅଛି ଯାହା
ଦେଖେ ଯଦି ସ୍ନାନତର, ପ୍ରବାଦ ବିଫଳ
ସ୍ମୃତି ମୋର ଯିବ ଲୁପ୍ତ ଗଭୀର ଅଧ୍ୟେପେ ;
ପରିଣତ ହେବ ତେବେ ସ୍ନିଗ୍ଧ ପରିତାପେ
ବିବାହ ନିର୍ବନ୍ଧ, ଅତ୍ର ନ ଥିବ ଭାବନା ।"
ପାରିଜାତ କହେ ତହିଁ, "ସେ ରାଜ ମହଲେ
ଅଛି ମୋ ଭଗିନୀ ଏକ, ରାଜ ପୁରୀ ମଧ୍ୟେ ;
ଜାଣ ସର୍ବେ ସେ ଦେଶର ବଡ଼ଲୋକ ଘରେ
ବିବାହ ହୋଇଛି ତାର, ଶୁଣିଅଛି ଏବେ
ସ୍ୱାମୀଅନ୍ତେ ଦୁର୍ଗବାସୀ ବହୁଜନ ପରି
ଅଧିକାର ପାଇ ସେହି ଅଛି ସସମ୍ମାନେ ।
ଧର ତାକୁ ଯଥାଯଥ ବୁଝିବା ଘଟନା ।"
କହିଲା ସେ ରୁତୁଧ୍ୱଜ ଧୀରେ ଧୀରେ କାନେ,
"ମୋତେ ମଧ୍ୟ ନିଅ ସଙ୍ଗେ" ହସି ସେ କହିଲା,
"ହେବ ଯଦି କୁଳରୋଗ ଭୂତାବେଶ ତହିଁ,
କେ ଥିବ ମୋ ବିନା ତବ ଭାଙ୍ଗିବାକୁ ଭ୍ରମ ?
ନିଅ ମୋତେ ହେବ ମୁହିଁ ସହାୟ ବିପଦେ ;
ନିଷ୍ଠୁର ହୋଇ ମୁଁ ଅଛି ମହାପରମାଦେ" ।
ବୁଦ୍ଧଧର୍ମା ନରପତି ପିତାମମ ତହିଁ
ଉତ୍ତରିଲେ ରୁଦ୍ରସ୍ୱରେ କଠୋର ବଚନେ,
"ଯିବ ନାହିଁ କେହି ତୁମ୍ଭେ, ରାଜୋଚିତ ଭାବେ
ବର୍ଣ୍ଣିବଳେ ବିଫଳ ସେ କୈଶୋର କଳ୍ପନା
ଭାଙ୍ଗିବୁ ଆପଣେ ଆମ୍ଭେ । ଭାଙ୍ଗ ଏ ମନ୍ତ୍ରଣା ।"
ଶୁଣି ଏହା ସଭା ଅନ୍ତେ ଅସ୍ଥିର ପରଣେ,
ନିଜସ୍ୱ ସୀମାନ୍ତ ରୂପୀ ଶ୍ୟାମଳ ଜାଳନେ
ଏକାନ୍ତ ଆହ୍ଲାଦ ଗୋଟି, ନିବେଦି ଶରୀର,
ଫେଲି ବସ୍ତ୍ର ଆବରଣ, କାଢ଼ି ଦେଇ ଛିନ୍ନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୃଦସ୍ଥଳ, ରଖି ସଦ୍ୟ ପୁଷ୍ପ ଆସ୍ତରଣେ,
ପ୍ରଭାତ ମାରୁତ ଗ୍ରୁ ଶିଶିର ଧଉତ
ହଳିତ ଶାଦ୍‌ବଳ ସ୍ନିଗ୍ଧ କାନନ କୁଞ୍ଜେ
ବଜାଇ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଯେବେ ଶ୍ରାନ୍ତଲ ରୁଚିର
କି କଳ୍ପନା ଉଦେ ମନେ ? କିମ୍ବା ସତ୍ୟ ଭଙ୍ଗ ?
ଭାଳିଲ, ଦଳିଲ ମୋତେ ଗର୍ବ ବଳକ୍ଷିତ
ଆଲେଖ୍ୟର ଓଷ୍ଠଦ୍ୱୟଗ ; ପରତେ ଲାଗିଲ
ପ୍ରାନ୍ତରକାନନବାସ୍ତ୍ରୀ କୁଞ୍ଜ ଝଙ୍କାର
ସଙ୍ଗୀତ ମନ୍ଦ୍ରର ଗାତ୍ର ତାର ସ୍ୱର ଭେଦୀ
ଅଗୋରୀ କକୁଭ ପାଶ ମରୁତ ଝଙ୍କାରେ
କହିଲା ଯେପ୍ତେ କେ ମୋତେ, "ଯାଅ ଅନୁସର
ଅମ୍ବ କଳ୍ପନାର ପଥ ପାଇବ ଅଦଶ୍ୟ ।"

ଦିନ ଦିନ ଗଲା ବହି, ସୂକ୍ଷ୍ମବନ୍ଦ ଲେଖା
ବଳକି ଅଗସ୍ତ୍ରି କାନ୍ତି, ହେଲା ଯେବେ ସ୍ନିଗ୍ଧ
ରଜତ ଜର୍ଜ୍ଜଳ ; ଘୋର ନିଶବଦ ରାତ୍ରି,
ଦେଖି ସ୍ପ୍ତ ଗିରି ବନ ସୁରଜନ ପଦ,
ମାର୍ଜ୍ଜାର ଚଳନେ ଧୀରେ ସେ ବଳ ନଚରୁ
ବାହାରିଲି ପାନ୍ଥଜାତ ରୁଦ୍ରଧ୍ୱଜ ସହ ।
ଲଙ୍ଘି ଉଚ୍ଚ ଗାଢ଼ାଯୂନ ପ୍ରସ୍ତର ଦେହଳୀ,
ମୂକଲକ୍ଷ୍ମୀ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱନାଦ ଶ୍ରୀଜ ଅବଲମ୍ବୀ,
ଦ୍ୱିତଳ ପ୍ରାଚୀର ଦେହେ ଏକେ ଏକେ ଧୀରେ
ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିଶିଥେ ; ଅତି ସଭୟ ଅନ୍ତରେ,
(ପିତାଙ୍କର କଣ୍ଠଧ୍ୱନି ଶୁଣି ଥିଲି ଅବା
ପଛେ ପଛେ ନିରନ୍ତର) । ତାର ବେଗେ ହେଲି
ସର୍ବେ ସେ ନିଶ୍ଚିତ ପାର । ଦକ୍ଷିଣକୁ କ୍ରମେ
ସ୍ପନ୍ଦରୁ ସ୍ପନ୍ଦତର ପ୍ରାନ୍ତର ବାଳନ,
ଉତ୍ତର ଉର୍ବର ଟଙ୍କ ଭୂମିମାଳ ଲଙ୍ଘି,
ଲତିକା କୁସୁମ ଗ୍ରୁ, ପକ୍ୱ କମ୍ବୁଫଳେ
ଅବଜ୍ଜିତ କୁଞ୍ଜଳନ ମଧୁପ ଗୁଞ୍ଜିତ,
ଦେଖି ଗିରି ନଦୀ ବନ ଉଦ୍ୟାନ ବହୁତ,
ପରଶେଷେ ଦେଖିଲି ସେ ଦୁର୍ମ୍ମ୍ୟରୂଳ ମଧ୍ୟ
ମନୋହର ରାଜପୁରୀ, ଦେଖାହେଲା ତହିଁ
ସୁରମ୍ୟ ରାଜପ୍ରାସାଦ ରାଜନ ସହିତେ ।

ଗୋମନାମେ ସେ ରାଜନ ଭଗ୍ନ ଶ୍ରୁଦ୍ର ସ୍ୱର,
ଦ୍ରବ ସ୍ନିଗ୍ଧ ଶ୍ରେ ସଦା ଗ୍ରୁ ଅକୁଣ୍ଠିତ,
ମୃଦୁଳ ଦକ୍ଷିଣ ବାଣ୍ଡେ ସ୍ପଷ୍ଟ ସର ଯଥା ।
ଗର୍ବକାୟ ମାରସ ସେ ବସ୍ତ୍ରସ୍ତ ନୃପତି,
ରତ୍ନୋଚିତ ପରିଚ୍ଛଦ ଅଳଙ୍କାର ସ୍ପୀଳ,
ନ ଦଶନ୍ତ ରାଜାପର । ତହିଁ ଦିନ ଏହ
ଭୁଜ୍ଜି ସାଧ ଅବ୍ୟର୍ଥନା, ଚତୁର୍ଥ ଦିବସେ
ଦୋହ ନିର୍ବନ୍ଧ କଥା କହିଲି ମୁଁ ଯେଡ଼ ।
ରହ ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠସ୍ପ ଶୋଭୀ ଗ୍ରୁ ହସ୍ତ ଦଣ୍ଡ
ହଲାଇ କହିଲେ ତହିଁ, "ହେ ନୃପକୁମାର
ସମ୍ମାନ କରୁଛ ମୋତେ ଅଗମନେ ଭବ ।
ମନେ ଅଛି ପ୍ରଣୟର କଥା ନିକେ ମୋର
ମଧୁର ଯୌବନେ ମମ ; ତବ ଏ ନିର୍ବନ୍ଧ
ଅଛି ମନେ ହୋଇଥିଲା, ବହୁ ବର୍ଷ ତଳେ,
ଯେବେ ଶ୍ରେତ ଅପାଳକେ ନାଶ ଗଲା ସବୁ
ରାଜପୁତ୍ର, ଇଚ୍ଛା ମୋର, ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ମୋ ଇଚ୍ଛା
ପାଇଥାନ୍ତ ମୋ ଦୁହିତା ; କିନ୍ତୁ ଥିଲେ ଏଥି
ମତ ମହଶ୍ରେତା ନାମେ, ଉଭୟେ ବିଧଳା ।
ଧନ ନାହିଁ, ରତ୍ନ ନାହିଁ, ନାହିଁ ଘର ପଦା,
ବାଳିକା କଳ୍ପନା ତାର ପୋଷିଲେ ସେ ସଦା,
ଅଦ୍ଭୁତ କଳ୍ପନା ବଳେ, କହିଲେ ସେ ତାକୁ
ସମ ପାଖ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ଫଳେ ସମ ଅଦରଶେ
ରମଣୀ ପୁରୁଷ ହେବେ ସମାନ ଜଗତେ ।
ଶିଖାଇଲେ ବାରମ୍ବାର, ଏହି କଳ୍ପନାରେ
ପୂରଲା ଅମୋଦ ସ୍ଥଳ, ଭୋଜ ରଙ୍ଗାଳନ୍ତ
ନୃତ୍ୟ ଗୀତ ଯହିଁ ତହିଁ ଏହି ସେ କଳ୍ପନା ;
ନାହିଁ ଅନ ବିଭ୍ର ; ଶୁଣି ଶୁଣି ସେ କଳ୍ପନା
ବଧିର ହେଲା ଏ ମୋର ଶ୍ରବଣ ଯୁଗଳ !
ବୁଝିଲି ବୁଝିଲା ମୋର ଜ୍ଞାନହିଁ ଯଥାରେ
ପଟେ ସବୁ । ଶିଖାଇଲେ ବାରମ୍ବାର ତାକୁ,
'ଶୈଶବେ ଅଛନ୍ତ ନାଶ ଜ୍ଞାନ ଅଲୋଚନେ
ଛଡ଼ ସ୍ପୀଳ ସେ ଶୈଶବ ଉଠିବେ ସମ୍ମାନେ
ନାରୀ ନାରୀ ହେବେ, ସର୍ବେ ପୁରୁଷ ସମାନ' ।
ଏହି ମତ, ମହାଶୟ, ଧରି ସେ ଲୋକ ମ

ଅଦଭୁତ ଭୟଙ୍କର ଗୀତ ନାନା ଜାତି ;
ଅଦ୍ଭୁତ ଭୀଷଣ ନୃତ୍ୟ ଏହି ଗୀତ ଏକା ;
ଯାହା ସେ ଅଟଇ ଏବେ, କରଇବା ଯାହା
ସବୁ ଅଚମ୍ବିତ ତାର । ସେ ସଙ୍ଗୀତ ସବୁ
ଜ୍ଞାନ ଶିଶୁ ରମଣୀର ଜ୍ଞାନ ପ୍ରଗୃହଣେ ।
ଅଛି କେତେ ନାନାଜାତି ବିଚିତ୍ର କବିତା
ଭୀମ-ସାମାଜିକ-ଘୋର—ଆବର୍ତ୍ତ-ଦ୍ୟୋତନା
ଗାଇଲେ ରମଣୀକୁଳ । ଅଲୋଚନା କେବେ
କରି ନାହିଁ ମୁଁ କବିତା, ଶାନ୍ତିର ଅଭାବେ
ରହିବାକୁ ମତ ମନ, ସଦା ନିର୍ବିବାଦେ,
ଜାଣନ୍ତି ଯେ ଜନେ ଜନ୍ମ କବିତା ମାଧୁରୀ
ବିକାଶିବ ହାତଲେଖା କହିବେ ସେ ସବୁ ।
ଏହିମନ୍ତ୍ରେ ବିଦାୟ ଯେ ଦୁହିତା ମୋହର
କଲା ଶେଷେ ବଶ ମୋତେ, ମାଗିଲା ସେ ବରେ
ଗ୍ରୀଷ୍ମ ପ୍ରାସାଦ ମୋର, ତବ ପିତୃ ରାଜ୍ୟ
ସୀମାରେ ସେ ; ପ୍ରଥମେ ମୁଁ ଦିଇ ଦେଲି ନାହିଁ ;
ସିଧା ଭଲ ଲୋକ ମୁହିଁ ଯେଣୁ, ଦେଲି ଶେଷେ ।
ସ୍ଥାପିବାକୁ ନନ୍ଦନ ସେ ଯାଗଲିଙ୍ଗ ପରି
ସେ ପ୍ରାସାଦେ, ନାଗ୍ରଚିତ୍ତା ସାଧନରେ ବ୍ରତ
ଧାଇଲା ଉଚ୍ଛଣେ, ପରେ ନ ଜାଣି କି ହେଲା ।
ଏତିକି କେବଳ ଜାଣି, ନ ଦେଖନ୍ତି କେବେ
ନବମୁଖ ନାଗ ତହିଁ, ଅରୁଣ ଯୋଦର
ତାର, ନାହିଁ ତହିଁ ଗତି, ନ ଯାନ୍ତି ତା ପାଶେ
ଯମଜ ତା ଭଇଦେବ, ପୁଣ୍ୟ ସ୍ନେହଶୀଳ,
ରୂପସୀ ସୀମନ୍ତିନୀ ଭଗିନୀ ତାଙ୍କର
କହନ୍ତି ସେ, ସେଥିରେହିଁ ନାହିଁଟି ପ୍ରବେଶ ।
ଷମାକର, ବୃଦ୍ଧ ମୁହିଁ, ଅଜ୍ଞତା ମୋହର
କଳଙ୍କ ରଟନେ ମନ ଦୁହିତା ସଙ୍ଗତେ ;
ମାନିବାକୁ ହେବ କିନ୍ତୁ ସତ୍ୟର ନିର୍ବନ୍ଧେ ;
ବାଧ ମୁଁ କେତେକ ଭାବେ, ଦେବ ପଦ ଲେଖି ;
ଜାଣ ମାତ୍ର ଜଣେ ମୁହିଁ ତବ ଆଶା ଫଳ
ଆକାଶ କୁସୁମ ସମ ଜଟିଳ କଳ୍ପନା" ।
ନିରବରେ ସେ ବଚନ । ଦେଖି ତାଙ୍କ ଚିତ୍ତ,
ସ୍ଥିର ଚାବଦ୍ଧ ଗୃହ ମଧ୍ୟ ଭଦ୍ର ମନ୍ଦିରେ
ବହିତ ନିର୍ବନ୍ଧ ମନ ଏତିକାର ହେଲେ,
ହେଲା ମୋ ଶକ୍ତି ମନେ । ହେଲେହେଁ ମୋହର
ହୃଦ୍ୟ ନୋହି ଉତ୍ସାହ ସେ ହେଲା ବିଗୁଣିତ ;
ଗିରି ନଦୀ ବନ୍ଧ ମୁଖେ ପରିଣାମେ ଯଥା ।
ବେଗ ବନ୍ଧ ଦେଲା ତହିଁ ବାହାରିଲା ପଥେ ।
ଫେରିଲୁ ଉତ୍ତରେ ବହୁ ପଥ, ପରିଶେଷେ
ଗିରିମାଳ (ଆଶାଭୂମି ପ୍ରାସାଦ ଶିଖର
ଦଶ୍ରୁଶ୍ରଳ ପହିଁ) ଛାଡ଼ି ଓହ୍ଲାଇଲୁ ଅସି
ବାଳ-ଶ୍ୟାମ-ଭଙ୍ଗ-ନଦୀ-ରମ୍ୟ-କ୍ରୋଡ-ଭୂମି-
ଚିତ୍ରିତ, ଶୀକର ସ୍ନାତ ଚାରୁ ପଲ୍ଲୀଗ୍ରାମେ,
ସ୍ୱାଧୀନ ରମଣୀପୁର ସୀମାନ୍ତ ସ୍ଥିତ ।
ଗୋଟି ତହିଁ ଚଟିଘରେ, ଡାକି ଗୃହସ୍ୱାମୀ,
ବସିଲି ମନ୍ତ୍ରଣା କରି ; ମନାଇଲି ତାକୁ
ସ୍ୱରଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସ୍ନିଗ୍ଧ ମେଷ୍ଟ ଅସବ ପ୍ରଦାନେ ;
ଦେଖାଇଲି ରାଜଦତ୍ତ ପଟ୍ଟିକା ନିଜସ୍ୱ ।
ମଣି ଅଚମ୍ବିତ ତହିଁ, ଗ୍ରହିଲା ସେ ଦୃଢ଼େ,
ମୃତ୍ୟୁ ଯଥା ମୂର୍ତ୍ତି ମୁଖେ ମର୍ମର ଖୋଦିତ ;
କହିଲା କ୍ଷଣକ ପରେ ସ୍ଥିର ନିର୍ବଚନେ
"ସର୍ବବିଧ ବିଗର୍ହିତ, ସ୍ଥିର କଥା ଏହା,
ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ପ୍ରବେଶ ତହିଁ" ; କିନ୍ତୁ କ୍ଷଣପରେ
ବିଗଳିତ ତେଜ ବୃତ୍ତି ଅସବ ପ୍ରଭାବେ
କହିଲା ପୁଣ ସେ, "ଯହିଁ ରାଜନ ଅଟନେ
ଲେଖିଛନ୍ତି ପତ୍ର, ତହିଁ ବିପଦେ ଅଟଦେ
ନିଳେ ବିଜା ହେବେ ସାହା ;" ପରିଶେଷେ ଯେବେ
ଦ୍ରାକ୍ଷା ମଧୁ ମଂଶ୍ରବେଦ ଶିରା ପ୍ରଶିରାରେ
କଲା ଅମ୍ବରାଭ ତାକୁ, ଦେଖି ବେଳକାଳ
ପଚାରିଲୁ, କହିଲା ସେ ବିଦ୍ରୂପ ବଚନେ,
ଯିବାର ସେ ବାଟେ ଦିନେ ଦେଖିଥିଲା ସେହି
ରାଜପୁତ୍ରୀ, ଶୁଣିଥିଲା ତା ମୁଖୁଁ ବଚନ ;
ଦୟେ ବିସ୍ତ ହେଲା ଶୁଣି ; ଜୀବନେ କଦାପି
ଦେଖି ସେ ନ ଥିଲା ଏଡ଼େ ଭୀମକାନ୍ତ ଛବି ;
ଦେଖିବାକୁ ପଡେ ଅବା କାଳ ଦନ୍ତ୍ରଧାରୀ ;
ପ୍ରଣମିଲା ମହାଦୟେ ; ସେ ନୃପକୁମାରୀ
ଯିବାକୁ ମାଗିଲେ ହେବେ ଉପଥାଏ ବାଞ୍ଛ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୋହଲା ସେ ଅଶ୍ରୁଶାଳେ, କନ୍ୟା ଦାସୀ ତାର
ଅଶ୍ରୁର ଗଳକ ରୂପେ ଚଳାନ୍ତି ଦୋହଲା ।
ଜାଣେ ସେହି ଦେହ ଦୋଳ ଧରି ଭୂମି ପରୁ
ଚଞ୍ଚଳ ରମଣୀ ଚହିଁ ; ମହିଷ ସେ ଦେଖେ
ଅଟଳ ମହିଷୀ, ସ୍ପର୍ଶି କୁକୁର ଶୂକର—
ଦେଖି ଏ ଚିତ୍ରପ କଥା, ଜବେଖିଲି ମୁହିଁ,
ସମ୍ବସା ପଡ଼ିଲା ମନେ, ପିଶାଳସ୍ଥେ ଦଳେ
ପାର୍ବଣ ଆମୋଦ ରସେ ମହୋତ୍ସବେ ମାତି,
ଜଳଥିଲି ଅଭିନୟ, ବାଜିଥିଲି ଚହିଁ
ସରବେ ରମଣୀ ଦେଖେ ; ଭୁଲିଲେ ଦର୍ଶକେ ;
ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେଲେ ସେହି ଦେଖେ ପଶିଲି ସେ ଭ୍ରମେ ।
ମୁହୂର୍ତ୍ତକେ ଜଳ ସ୍ଥିର, ଦେଖିଲି ଚକ୍ଷୁରେ
ଶୈଳାକୁ ନାଟବେଶ ; ଗୃହସ୍ୱାମୀ ଚହିଁ
ଅଣିଲା ଭୂଷଣ ଶରେ, ନିଜେ କଲା ବେଶ ;
ଚିତ୍ର ସେ ନାଟ୍ୟବେଶ ! ଦେଖି ଯା ହସିବେ
ଶୋକ ସନ୍ତାପିତ ଜନେ, ଛାଡ଼ି ଶୋକ କ୍ଷଣେ,
ସେ ଗୃହ ରମଣୀବେଶେ ଯୌବନ ଶାଣିତ
ଭ୍ରମିଲା ଉଦାର ବପୁ । ତୋଷି ପୁରସ୍କାରେ
ଗୃହସ୍ୱାମୀ, ରଖିବାକୁ ଗୋପନ ଏ କଥା ;
ଅଶ୍ରୁ ଅବେହଣେ ଯାଇ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ସାହସେ
ରମଣୀର ରାଜ୍ୟ ସୀମା କରିଲି ପରବେ ।
ଜଳାଳୂଳେ ଉପରକୁ ଗଲି ଚହିଁ ପଥ,
ନିଶ୍ଚିତ ଅଗମେ ଚହିଁ ଦେଖିଲି ପୁରେ
ପଞ୍ଚମ୍ୟ ଚରୁ ରାଜି ବେଦ ଦାଯମାଳା,
ନାଗ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟ ଉଜଳ ଯା ତେଜେ
ଦଗ୍ଧଥିଲା ଦୂରୁ, ଯଥା ଶତଦ୍ୟୋତ ଚକ୍ରଳୀ
ଦଳିଲ ଚାରୁଟେ ଦୂର ବଟବୃକ୍ଷ ଦେହେ ।
କ୍ଷଣପରେ ପ୍ରବେଶିଲି ବିଚିତ୍ର ତୋରଣ,
ଯେବେ ତାର ନାଗମୂର୍ତ୍ତି ପଡ଼ିଲ ଚୋଖିତ,
ନଭଚ ଚୋଖିତ ଗୃହ ଗଗନ ବିତାନେ
ଦଗ୍ଧଥିଲା ଧ୍ୱାନ୍ତମୟୀ ବିଶାଳ ସେ ଚୋଖି,
ପଦ୍ମବନ୍ତ ଜଳୁଥିଲା ହସ୍ତ ଅବେହଣେ ;
ନାଚେ ତାର ତୋରଣର ଅର୍ଦ୍ଧଚନ୍ଦ୍ର ଝୁଲେ
ଚୋଦିତ ଅଶ୍ରୁରେ ଲେଖା ଅକ୍ଷରେ ଜଡ଼ିତ ।

ଅଦୂରେ ପଶିଲି ଯାଇ କ୍ଷୁଦ୍ରପୁରବର୍ତ୍ତେ ;
ଉପବନ ଅନ୍ତରାଳେ, ସ୍ୱମ୍ୟ ଭବନ
ଶୋଭେ ଦୁଇପାର୍ଶ୍ୱେ ତାର, ଶୁଭେ ଅବିରତ
ତଥୋପ କଥନ ଶବ୍ଦ ଗ୍ରହଣ ଶ୍ରୋତ୍ର,
ରୌପ୍ୟ-ବାଦ୍ୟ-ପତ୍ରେ ରୌପ୍ୟ- ଦଣ୍ଡ ଶବ୍ଦପର
ନାନାଳାଭ ଘଟିକାର ମୋହନ ନିକ୍ୱାଣ ;
ଭ୍ରମିମ-ହରଣା-ମୃଗ- ଉତ୍ପ୍ରାବଣ-ସ୍ୱନ,
ଗୃହର ସମ୍ପଦ ନିଦ ପଡ଼ିଥିଲା ଯାହା
ମଞ୍ଜିକା ଗୋଲାପ ଗୁଚ୍ଛ ଗୁଚ୍ଛପରେ ଧୀରେ;
ଗାଉଥିଲେ ଚହିଁ ରମ୍ୟ ଚିତ୍ରବେଦୀ ତାନେ
ନୈଶ-ବିହଙ୍ଗମେ ଗୃହ ଉଦ୍ୟାନ ନିକୁଞ୍ଜେ
ପାଶହସ୍ତ ବ୍ୟାଧ ବସ୍ତ୍ର ଏଡ଼ି ନିରନ୍ତର ।
ପଶିଲି ପ୍ରବେଶ ଦ୍ୱାରେ, ଦେଖିଲି ଉପରେ,
ବିଦ୍ୟାର ଭବନ ଦୋଳ ପ୍ରଶ୍ନବିଦ୍ୟା ପାଇଁ,
ଜ୍ଞାନମୟୀ ସରସ୍ୱତୀ ମୂର୍ତ୍ତି ବିରଚିତ,
ଉଭୟପାଶେ ମହୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ରିତ ଅଳ୍ପେକେ,
ତାରାପୁଞ୍ଜ ଛବି ଏକେ, ମହାଦେଶ ଅନେ,
ବିଜେ ଜ୍ଞାନେ ପ୍ରତିବିମ୍ବ ଆକାଶ ଅବନ ।
ପ୍ରବେଶି ଡାକିଲି ଚହିଁ, ଦେଖିଲି ପରେଗେ
ଆସିଲା ରମଣୀ ଜଣେ ସ୍ଥୂଳଦାହ-ମଞ୍ଚ
ଅଶ୍ରୁଶାଳ ଧାରୀଯହ, ଉଭୟେ ଛଣେ
ହାତଧରି ସମାଦରେ ଦେଲେ ଅଭିଭାଷ
ଅମ୍ବିକା । ଆସିଲା ଚହିଁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଗଠନ
ସୁପରଳ ଅଙ୍ଗଯଷ୍ଟି ଅଳ୍ପ ନାଗ୍ରବର ;
ଶ୍ରୀତ ଆବରଣ ବସ୍ତ୍ରେ, ସାଗରେ-ମୃଗିଣ
ଗୃହ-ବାତ ଶୀତ-ପାଇ ଯୋଗ ଶୋଭ ନିଜ ;
ଗଲା ଘରୁ ଘରେ ଆଗେ, ସ୍ୱଜନ ସେ ଛାଡ଼ି,
ବିଚିତ୍ର ତୋରଣ ରାଜି ବିରାଜେ ଯଷ୍ଟିରେ,
ତୋରଣର ସ୍ତମ୍ଭମୂଳ ଲୁପ୍ତ ଗୁଳ୍ମ ଗୁଚ୍ଛେ ।
ବସି ଚହିଁ କଥାଛଳେ ନାନାକଥା ପରେ
ପଚାରିଲି, "କେଉଁମାନେ ଶିଷ୍ୟଯୋଗ୍ୟ ଏଥି ?"
ଶୁଣିଲି "ସେ ମହାଶ୍ୱେତା ମଧ୍ୟ ଦୁଇଜଣ" ।
ପୁଛିଲି, "କେ ଗୃହଭର, ସ୍ୱଭାବେ ମଧୁର
ଶୁଣିଲି ମଞ୍ଜରୀ ନାମ । ବହିଲି ପରେଗେ,

Digitized by srujanika@gmail.com

"ଅତ ଶିଷ୍ୟା ତେଜେ ଅମ୍ଭେ" ବସି ରହିଲେ ମୁହଁ
ଲେଖିଲ ଅମଣି ପତ୍ର ରୁଚିର ଅକ୍ଷରେ
ଅଶ୍ରୁ-ସିକ୍ତ-ଶୀର୍ଣ୍ଣ-ଘନ- ବିରଳ-କେଶରେ
"ଉତ୍ତର ପ୍ରଦେଶବାସୀ ଭଦ୍ରଲୋକ ମହିଳା
ଜିତେନ୍ଦ୍ର ଶରଣ୍ୟରେ, ଅନୁଗ୍ରହେ ଭାଙ୍କୁ
ଦେବେ ସ୍ଥାନ ଚରଣରେ ଏ ବିଦ୍ୟା ଭବନେ;
ମଙ୍ଗଳେଶ୍ୱରଙ୍କ ଶିଷ୍ୟା ହେବେ ଯେ ଏଠାରେ।"
ମୁଦିଣ ଏ ପତ୍ର ମୁଦେ ଦେଲ ମୁଁ ମୁଦ୍ରାଙ୍କ;
ଯେ ମୁଦ୍ରାରେ ରହିଥିଲେ ଶ୍ରୀଲେ ନିଦ୍ରାବେଶେ,
ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ସେ ପାଶେ ଦିବ୍ୟ ରଥ ଫେରି,
ବସିଥିଲେ କରିବାକୁ ଯୋଗ ନିଦ୍ରାଭଙ୍ଗ।
ଦେଇ ମୁଁ ଚିତ୍ରରେ ପତ୍ର ଦେବାକୁ ଛମ୍ବରେ,
ଲେଇ ଚହିଁ ନିଦ୍ରାସୁଖେ। ଅର୍ଦ୍ଧ ନିଦ୍ରାବେଶେ
ଦେଖିଲି ଏକ ସ୍ୱପ୍ନ; ଗଗନର ଭିତରେ
ଉଦୟିଲା ଚନ୍ଦ୍ରକାରେ, ଅଦୂରେ ସାଗର,
ଚନ୍ଦ୍ରର ପାଦର ତଳେ ଲାଗେ ଅର୍ଦ୍ଧ ସ୍ପର୍ଶ,
ଫଳ ଉଠିଥିଲା ଘୋର ଧ୍ୱାନ୍ତ ଭୂମି ପାଶେ;
ଗୃହ ଗୃହ ଦିଶେ ପୁଣି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସେ ଭୂମି।

ଗୀତ।

ମଧୁର ଶାନ୍ତ ଆନନ୍ଦ ଅଟ ମ
ମୁଖ୍ୟ ଭାବ ଭାବ ଭାବ ଭାବ
ପଦ୍ମପାଣି ଦ୍ରୋଣ ପଦ୍ମପତ୍ର ମନ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଭୁ ଚରଣ ଚରଣ।
ଚଥାରେ ଚଥାରେ ମାଗିଲି ଚରଣେ;
ନିଜ ଜଣ ଜାତ ମରମ ଯେ ଚରଣ।
ଛିନ୍ନପରେ ପୁଣି ପ୍ରେମର ଚରଣ।
ଛିନ୍ନ ଛିନ୍ନ ଅଛି ପ୍ରାଣର ଚରଣ।
ଜଳହିତ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପ୍ରେମର ମନ୍ଦିର,
ସକଳ ନିଷ୍ଠାରେ, ମଧୁର ଚରଣେ,
ତ ସ୍ପର୍ଶ ଜାଣେ ଯେ ଏହା ଅନୁଭବ,
ଚଥାରେ ଯେ ଛିନ୍ନ ପାରେ ତ ସ୍ପର୍ଶ।
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମେଲ ଜଳହିତ ଚରଣ
ପ୍ରଦୀପ୍ତ ଯେବେ ଦିଲେ ଦୃଶ୍ୟରେ
ମନ୍ଦେ ଦେଖ ଚହିଁ ମୃତ ଶିଶୁ ଚଥା,
ଚାହିଁ ଏବେ ଥିଲ ଜଳହିତ ଚଥା?
ଶିଶୁର ଚରଣେ, ଦେଖି ଯେ ଶ୍ରୀଚରଣେ,
ସକଳ ନିଷ୍ଠାରେ, ମଧୁର ଚରଣେ,
ଉଚ୍ଛଳ ଉଠିଲ ପ୍ରାଣର ଚରଣ,
ଜଳହାନ୍ତେ ଦେଖ ମଧୁର ସକଳ। (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ [illegible]

ଅବକାଶର ଅନୁଭୂତି।

ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ, ମୋର ଦରିଦ୍ର ଅବକାଶର ସକଳ ଅନୁଭୂତିର ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ପ୍ରତିଛବି ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଆପଣଙ୍କ ମୁକୁରରେ ଉତ୍କଳର ପାଠକ ସାଧାରଣଙ୍କୁ ଦେଖାଇଥିଲି। ଲେଖକଗୁଡ଼ାକ ସର୍ବଦା ବଡ଼ ଗର୍ବପୂର୍ଣ୍ଣ ଦାତା। ଦାତା ଅନେକ ସମୟରେ ନିଜର ଦାନକୁ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖନ୍ତି ଏବଂ ଅନେକ ବ୍ୟକ୍ତି ଗୋପନରେ ଲୋକଚକ୍ଷୁର ଅନ୍ତରାଳରେ ଆପଣାର ଦାନଟିକୁ ବିତରଣ କରିଥାନ୍ତି। ଲେଖକଙ୍କର ଦେଖୁଛି ଏହି ଠିକ ବିପରୀତ—ଏ ଯୁଗର ଗୃହଦାତାଙ୍କପରି, ପଦ୍ମଲୋଚନ ଯୋଡ଼ିପ୍ରଦାନ ଝିଅର ବାପଙ୍କପରି। ଲେଖକ ସମ୍ପାଦକଙ୍କୁ ଯଦି ଦିଏ, ତାଙ୍କୁ ତାର ଦାନରେ ଯେ ପରମେଶ୍ୱରେ ରୁଣୀ ହେବ ତାହା ସେ ଜଗତକୁ ଜଣାଇବାକୁ ସର୍ବଦା ବ୍ୟାକୁଳ। ଲେଖକର ଏ ଅଭିଳାଷଟା ଯେ ଏକାବେଳେକେ ଅସ୍ୱାଭାବିକ ତାହା ମଧ୍ୟ ବୋଲିହେବ ନ ପାରେ। ଏହାରେ ଗୁପ୍ତ ଯେ ଦାନପାଇଁ ପ୍ରତିଦାନ ଅଛି। ଦିନ ଥିଲା ଯେତେବେଳେ ଲୋକେ ଗୋପନରେ ନେଇ ଗୋପନରେ ପୁଣି ତାର ପ୍ରତିଦାନ ଦେଉଥିଲେ। ଆଜିକାଲି ଦସ୍ତାବିଜ ଡାଣ୍ଡିନୋଟର ଯୁଗ। ପୁଣି ଦେଖାଯାଉଅଛି ସମ୍ପାଦକମାନେ ଦାନ୍ୟାବେଳେ ଏକପ୍ରକାର ଭାବ ଦେଇଥାନ୍ତି ଏବଂ ରାଶି ପାଇଗଲେ ଆଉ ଏକପ୍ରକାର ଭାବ। ଛୋଟା ବଢ଼ିଗଲେ ବଡ଼ାଇଥିବା ଲୋକକୁ ଛିଣ୍ଡିଏ ଛାଇଦେବା ପରିବର୍ତ୍ତରେ ବେଳେ ବେଳେ ଗାଳ ପଡ଼ି ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଦାନଟାଏ ମଧ୍ୟ ଦେଇଥାଏ। ଏହାହିଁ ସ୍ୱଭାବର ଚଳନ୍ତି ପ୍ରଥା। ଅନେକଗୁଡ଼ାଏ ବାଜେ କଥା ବଢ଼ାଇଦେଲି। ଦୌଣସି ଲେଖକ ଯଦି ବିରକ୍ତ ହେବେ ଯେ ତାଙ୍କ ଭାବରେ ଦଖଲ କରିଅଛି ମୁଁ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ କ୍ଷମା ମାଗିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ। ଜଣେ ଲେଖକଙ୍କର ଦେଖେଇ ଶୁଣେଇ ଦେବା ବାଜେ କଥା।

Digitized by srujanika@gmail.com

ହେଉଛି ବହିବାକୁ ଚାଲେ ଗତ ଦୁଇ ତିନି ବର୍ଷ ଆପଣ କେଉଁଠାରେ ଜଳସା ପ୍ରତି ଟିକିଏ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ତାଙ୍କର ସମ୍ମାନ ଗୋପନରେ ନେବାକୁ ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ସେହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରୁ ଆପଣ ବାରମ୍ବାର ଆସି ଆମ ଉଆସଦୁଆରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଋଣ ମୁଠାଏ ପାଇ ଚାଡ଼ି ଛାଡ଼ିଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଆମେ ଶୁଣି ନ ଶୁଣିଲା ହୋଇ ରହିଯାଉ । ଆପଣ ଶତ୍ରୁଭାବରେ ଏଗୁଡ଼ାକ କପଟ ନିର୍ଦ୍ଦୟବାଦୀ । କିନ୍ତୁ ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି ଦିଆକୁ ଦିଆ ଅଦିଆକୁ ଦୁଆର ଦିଆ ।

ପାଠକ ମହାଶୟ ଓ ପାଠିକା ମହାଶୟାମାନେ, ଆପଣମାନେ ତ ମୋର ପ୍ରଜା । ବର୍ଷକୁ ବର୍ଷ ମୋର ଲେଖାର ଧରଣ ତକ ଠିକ ଠିକ ଅସୁଲ କରି ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ, ଏଣିକି ବଡ଼ ଭୟ ହେଲାଣି । ଏ ଯୁଗଟା ସାଧାରଣତନ୍ତ୍ରର ଯୁଗ, ଗତ ଦଶବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀର କେତୋଟି ଦେଶ ରାଜାଙ୍କ କ୍ଷମତା ଉଚ୍ଛେଦ କରି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସିଂହାସନରେ ବସାଇ ଅଛନ୍ତି । ରୁଷିଆପରି ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ ଶାସନରେ ମଧ୍ୟ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ପଶୁଅଛି । ଭାରତବାସୀ ଏକ ସମୟରେ ବଡ଼ ରାଜଭକ୍ତ ଥିଲେ ବୋଲି ଗୋଟାଏ ସୁନାମ ଅଛି ଯାଇଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସେ ଅଟଳ ରାଜଭକ୍ତି ଆଜି ଭାରତରେ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ତେବେ ସେହି ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର ଆଡ଼କୁ, ରାଜା ଆଜି " ମହତ୍ତ ଦେବତା ହ୍ୟେଷା ନରରୂପେଣ ତିଷ୍ଠତି " ନୁହନ୍ତି । ତ ହା ହେଲେ ସଭାସମିତି କରି ରାଜକର୍ମର ସମାଲୋଚନା ଦେଖା ଯାଉ ନ ଥାନ୍ତା । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ବଡ଼ ଭୟ ମୋର ଏ ରାଜତନ୍ତ୍ର ଶାସନ ଆଉ ବେଶୀ ଦିନ ରହିବ ନାହିଁ । ଏ ମଧ୍ୟରେ ଏହାର ସାମାନ୍ୟ ଆଭାସ ମଧ୍ୟ ମିଳିଅଛି । ଗତ କେତେଦିନ ପୂର୍ବେ ଟିକିଏ ଖଡ଼ଖଡ଼ି ଚାଲିଥିଲା । କନ୍ୟା ଭାରତରେ ଜୀବିତ କାନାଡା, ଯଦସେବାରେ ରାଜ୍ୟାନ୍ତର ପ୍ରାପ୍ତି ପ୍ରଦାସୀ ଭ୍ରାନ୍ତ ଓ ଉପାଧ ଲାଭରେ ଆପଣାକୁ ଦେଶ-ହିତୈଷୀ ମନ୍ୟ ଯୁବକ ଗୋଟିଏ "ଡ୍ରାମ୍ବ" ଗଠନ କରି ସାହିତ୍ୟ ପାର୍ଲିମେଣ୍ଟରେ ମୋର ଅଧିପତ୍ୟକୁ ଟିକିଏ ଟଳାଇବାର ଉଦ୍ୟମ କରିଥିଲେ । ଲେଖକଙ୍କ ଭାବରେ ଅଧିକାରର ଅତ୍ୟାଚାର ଲେଖିବାର ତାଙ୍କର ବିଷୟ ସଙ୍ଗୀମାନେ ଦେଖାଇ ଦେବାରୁ ମୁଁ ରକ୍ଷା ପାଇଗଲି । କିନ୍ତୁ ଏଣିକି ବଡ଼ଭୟ ହେଲାଣି । କାରଣ ପରେ ମଧ୍ୟ ମୋର ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀର ସମାଲୋଚନା ଅରେ ଅଧେ ବାହାର ଗଲାଣି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଜେ ବୋଲି ରାଜା ଯେପରି ବୁଝନ୍ତି ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ସନ୍ତୋଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜାଙ୍କ ଶାସନ ସମ୍ଭବ ବୋଲି ପ୍ରଜାମାନେ ଭାବେ ସେପରି ବଉଠେ ବୁଝିଥାନ୍ତେ ମୋର ଅବସ୍ଥା ଏବଳ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

ତେବେ ସମାଲୋଚନାରେ ବିଚଳିତ ନ ହେବାକୁ ମୋର ଜେଉଁକ ଜେ ମୋତେ ବାରମ୍ବାର ମନେପଡ଼ି ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ସମାଲୋଚନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ତା ଅନୁସାରେ ଆପଣାର ଗତିକୁ ପରିଚାଳିତ କରିବା ସର୍ବଦା ଉଚିତ । ସମାଲୋଚନାର ଅଭିପ୍ରାୟ ମନ୍ଦଟାକୁ ବାଦ ଦେଇ ପ୍ରକୃତ ଭଲଟାକୁ ବାଛି ନେବା । ଅତଏବ ସମାଲୋଚନା ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଭାବଦ୍ୱାରା ରଞ୍ଜିତ ହେବା ବିଧେୟ ନୁହେଁ । ସମାଲୋଚନା କେବଳ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଏପରି ନିରପେକ୍ଷ ସମାଲୋଚନା ଜିକ୍ଲିର ଏ ମ୍ଳାନ ଯୁଗରେ ଅତି ବିରଳ । ସାଧାରଣତଃ ଯାହା ସମାଲୋଚନା ନାମରେ ସପ୍ତାହିକ ପତ୍ରରେ, ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶ ହୁଏ ତାହାରେ ବା ପତ୍ର ପ୍ରେରକ ନାମରେ, ଯୁବା ପ୍ରୌଢ଼, ନାମୀ ଅନାମୀ ଲେଖକଙ୍କଦ୍ୱାରା ଲେଖା ହୋଇଥାଏ ସେ ସବୁ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ଭାବରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏକ କଥାରେ, ଓଡ଼ିଶାରେ ସମାଲୋଚନା ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ସମାଲୋଚନା ହେଉ ନାହିଁ ବୋଲି ବ୍ୟାକୁଳ ସେମାନେ ଏକ ପକ୍ଷରେ ଗାଳି କଲି ବା ଅନ୍ୟ ପକ୍ଷରେ ତୋଷାମଦ ଲେଉଛନ୍ତି ମାତ୍ର । ସମାଲୋଚନାରେ ଗାଳି କଲି ବା ତୋଷାମଦ ଲେଖିବା ସମାଲୋଚକର ଅଭିପ୍ରାୟ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅଟେ । ଅତଏବ ସେଥିରେ ଲୋକେ ଅଯଥା ଖଗି ଉଠିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଲୋକେ ସମାଲୋଚନା ସହିବାକୁ ଶିଖି ନାହାନ୍ତି ସେମାନେ ସମାଲୋଚନା କରି ପାରିବେ କିପରି ?

ଏସବୁ କଥା ଏ ସ୍ଥଳରେ କହିବାର ମୋର ବିଶେଷ ଅଧିକାର ନାହିଁ, ବୋଲି ମୁଁ ସ୍ୱୀକାର କରେ । ଅବକାଶର ଗୋଟିଏ ବୁଲିଛି ଅନୁକୂଳ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦେଖାଇ ଏଥିର ଜାନିବା ସାରିବା ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଅବକାଶର ଅନୁକୂଳରେ ବେଳେ ବେଳେ ଏକ ଅବକାଶରୁ ଅନ୍ୟ ଅବକାଶ ମଧ୍ୟରେ ଘଟିଥିବା ଗୋଟେ ଅଧେ ଅନୁକୂଳ ମଧ୍ୟ ଛିଡ଼ି ଦେଇଥାଏ । ଏଥିର ଏ ଶ୍ରେଣୀର ଅନୁକୂଳ ବହୁତ ଅଛି—ଶୁଣିବାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଖିବାର ଅଙ୍ଗେ ଜାଣିବାର ଅନୁଭୂତିଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ମନରେ ପଡ଼ୁଅଛି । ବିଚାରିଲା ବେଳକୁ କେତେବେଳେ ପ୍ରାଣରେ କୋହ ଉଠିଆସେ, କେତେ-ବେଳେ ବା ହସରେ ହୃଦୟ ଫାଟିଯାଏ । ଏଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ଦୁଇଟି ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦେଇ ପାରିଲେ ମୁଁ ଲେଖକରୂପରେ ଓ ଆପଣମାନେ ପାଠକରୂପରେ ଏବଂ ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ ସମ୍ପାଦକରୂପରେ କିଛିସ୍ତ ଆପଣା ଆପଣାକୁ ଧନ୍ୟ ମଣନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ବହୁତ କାରଣରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକଙ୍କ ଏ ସୁଖରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବାକୁ ହେବ । ଅନ୍ତରମଧ୍ୟ ମୋର ଅବକାଶର ଏହା ପ୍ରଥମ କେତେକ ଦିନ ମାତ୍ର । ପଶ୍ଚାତରେ ଦୀର୍ଘ ମାସଟାଏ ପଡ଼ି ରହିଅଛି । ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଦୁଇଚାରିଦିନର ଅନୁଭୂତି ମାତ୍ର ଦେବି ।

ମୋର ଅନେକ ଅବକାଶରେ ମୋତେ ବିଦେଶରୁ ଅସି ସ୍ୱଦେଶରେ, ସ୍ୱଦେଶ ନିଜ ଯୋଗରେ କୂଳେ, ବନ ପର୍ବତରେ କାଳ କଟାଇବାକୁ ହୁଏ । ଏଣିକି ଆଉ ତାହା ହେଉ ନାହିଁ । ଯେଉଁଦିନ ଅବକାଶ ଆସିଲା ମୋର ଅନେକ ବନ୍ଧୁ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ପ୍ରାଣରେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଆସି କେତେବେଳେ ସମସ୍ତେ ବାହାରିଗଲେ । ମୋର ସେହି ବନ୍ଧୁଗୁଡ଼ିକଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ତେ କେତେ ଦିନ କଟାଇଥିଲି ! ଗରମରେ ବର୍ଷାରେ, ଭୋକରେ ଶୋଷରେ, ଛାଇ ମୂଳେ ପଡ଼ିଥିଲେ, ସୁଖବେଳେ ପୁଣି ଦୁଃଖବେଳେ ସେମାନେ ମୋର ଚିରସଙ୍ଗୀ; ମୋର ସମସ୍ତ ବିଷାଦ ମଧ୍ୟରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିହ୍ନିଲେ ପ୍ରାଣର ବହୁତ ଭାର ହାଲୁକା ହୋଇଯାଏ । ଆଜି ସେମାନେ ଚାଲିଗଲେ—ପ୍ରଭାତ ଆଜି ଅନ୍ଧାରିଆ, ଉପବନଟି ନିର୍ଜନ, ପଥ ଘାଟ ନୀରବ, ଅସୁନ୍ଦର । ସେ ହସ, ସେ ମଧୁର ଆହ୍ଲାଦ ଆଜି ଆଉ ଫୁଟି ଉଠୁନାହିଁ । ମୁଁ ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଏଣେ ତେଣେ ବୁଲି ଅସିଲାବେଳେ ବିଚାରୁଥାଏ—'ଥାଅନ୍ତୁ ଯେବେ ମୋର ବହିଙ୍ଗ ପକ୍ଷ', କିନ୍ତୁ, ମନୁଷ୍ୟକୁ ହେଉଛି ଏହା ଉପାୟ ନାହିଁ । ମୁଁ ନିର୍ଜନ ନୀରବତା ମଧ୍ୟରେ ଦୁଇ ଚାରି ଦିନ ବୁଲି ନୀରବ ଭାବରେ ଫେରି ଆସିଲି । ଶେଷରେ ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମୋର ଅବକାଶଟି ଉପଭୋଗ କରିବି ।

ଅବକାଶରେ ଯେତେବେଳେ ମୋତେ ବିଦେଶରେ ବୁଲିବାକୁ ହେବ, ଅପରିଚିତ ଅଜ୍ଞାତ ପଥ ଘାଟରେ ପଡ଼ିବାକୁ ହେବ ଯେତେବେଳେ ମୁଁ ନିଜେ ଆପଣାକୁ ବିଦେଶୀର ହାତରେ ପକାଇ ଦେବି । ବିଦେଶର ସମ୍ପଦ ଅନେକ ପ୍ରଭେ ସୁବା ବିପଦ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଅନେକ । ସୁତରାଂ ବହୁତ ଅତଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ପୋଷଣ କରି ଜଣେ ବିଦେଶ ପଥିକ ଭ୍ରମଣିରେ ବାହାରିଲି । ପ୍ରଥମ ଦିନ ଗୋରଧାରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଗୋରଧାରେ ମୋର ବାଲ୍ୟବନ୍ଧୁ ବର୍ମ୍ମାଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣକୁ ହେଲା । ବର୍ମ୍ମାଙ୍କ ଘରେ ଅତିଥି ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ହୋଟେଲର ପ୍ରୟୋଜନ ରହେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଆଦର ଅଭ୍ୟର୍ଥନାରେ କେବଳ ଅତିଥି ବହୁକାଳ ରହି ପାରନ୍ତେ । ଅତିଥିର ସେବା ସୁଶ୍ରୂଷାରେ ବର୍ମ୍ମା ତାଙ୍କର ପତ୍ନୀ ଏ ଯୁଗର ଲୋକ ନୁହନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଘରର "ଅଙ୍ଗଡ଼ା" ଆମର ମୃତ ବହୁକାଳ ମନରେ ଥିବ ।

ଗୋରଧା ମୋର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ସୁତରାଂ ଗୋରଧାର ସୁଖ ଦୁଃଖରେ ମୁଁ ସର୍ବଦା ନିଜକୁ ଠିକିଏ ମିଶାଇ ଥାଏ । ଗୋରଧାର ସୁଖ ଛେ ନାହିଁ । ଯାହାଅଛି ତାହା କେବଳ ମୃତିରେ । ବର୍ତ୍ତମାନ ସବୁ ଦୁଃଖମୟ, ଗୋରଧାର ଅଧିବାସୀ ଚିର ଦୁଃଖରେ କାଳ ଅତିପାତ କରନ୍ତି । ଗୋରଧାର ଉଚ୍ଚ ଲତାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ନିଲୀମା ନାହିଁ, ଗୋରଧାର ବନ ପର୍ବତରେ ସେ ମଧୁରତା ନାହିଁ । ନଦୀ ସରୋବରରେ ସେ କଳ ତାନ ନାହିଁ, ସମୀରଣରେ ସେ ସ୍ୱାଧୀନ ଖେଳ କୌତୁକ ନାହିଁ । ଗୋରଧା ବହୁ ଦିନରୁ ଅଭିଜାତ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ସମ୍ବିତ ଗୋରଧାର ଆକାଶରୁ ଏକାବେଳେକେ ଅସ୍ତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ କିନ୍ତୁ ସରକାର ଗୋରଧାର ରାଜା ଓ ଜମିଦାର । ତାଙ୍କଠାରୁ ଗୋରଧାବାସୀ ବହୁତ ଆଶା କରନ୍ତି । ସେ ଆଶାର ଅଂଶିକ ପୂରଣ ସମ୍ଭବ ହେଲେ ଅନେକ ଅଶ୍ରୁ ମୁଛିରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତା, ଦୀର୍ଘନିଶ୍ୱାସର ପ୍ରଖର ସ୍ରୋତ ଶାନ୍ତିର ତରଙ୍ଗମାଳା ମଧ୍ୟରେ ଲୁଚି ଯାଆନ୍ତା ।

ଗୋରଧା ପରେ ରଣପୁର । ଗୋରଧା ମୋଗଲବନ୍ଦି, ରଣପୁର ଚଡ଼ାଚାଉ । ଗୋରଧାର ରାଜା ସରକାର—ମିଷ୍ଟର ଏଚ, ଇ, ହସଫିଲଡ୍ । ରଣପୁରର ରାଜା ଦୂରରେ ସରକାର ହେଲେ ସୁବା ନିକଟରେ ଅଛି ଜଣେ—ଲୁଷ୍ଟିଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ, ଗୋରଧାର ବାହ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଏକପ୍ରକାର ରଣପୁରର ବାହ୍ୟ ଦୃଶ୍ୟ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର, ଅବ୍ୟକ୍ତ ଯଦି ବା ଦୁଇଙ୍କର ସମାନ । ରଣପୁରରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରଥମ ଅତିଥି । ପ୍ରାକୃତିକ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବା, ବନ୍ଧୁବାନ୍ଧବମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସାକ୍ଷାତ କରିବା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅମ୍ବମାନଙ୍କର ଯେପରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ରାଜାଙ୍କ ଦର୍ଶନ ଲାଭ କରିବା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଆକାଂକ୍ଷା । ରାଜା ଦର୍ଶନ ଅଳ୍ପ ଭାଗ୍ୟର କଥା ନୁହେ । ମୋର ଜିଲ୍ଲା ବନ୍ଧୁସରେ ପାଇକୁଦର ରାଜା ବାହାଦୁର ଥରେ ଅମର ଗ୍ରାମ ବାଟେ ଯାଉଥିବା ଭିତରେ ଅନ୍ଧାରବଳେ ହୋଇ ଚାଲି ଯାଇଥିଲେ । ଲୋକେ ବହୁଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାକୁ ସେତିକିରେ ଧନ୍ୟ ମଣୁଥିବାର ମୁଁ ଦେଖିଥିଲି । ମୁଁ ସେହି ଗ୍ରାମର ଲୋକ । କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ନିଗଡ଼ର କଥା ରଣପୁରର ରାଜା ସାହେବଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବାହାର ଦେଖା ହୁଏ ନାହିଁ । ଏତିକି ଆନନ୍ଦର କଥା ଯେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସିଂହ ମୁକୁନ୍ଦଦେବଙ୍କ ଅବସ୍ଥାକୁ ଯାଇ ନାହାନ୍ତି । ବଡ଼ଲୋକଙ୍କର ଗୋଟାଏ ଗୋଟାଏ ଖିଆଲ ଥାଏ । ବଙ୍ଗଦେଶର ଜଣେ ଶିକ୍ଷାବିଭାଗ ଇନସପେକ୍ଟରଙ୍କ କଥା ଶୁଣିଥିଲି ।-ସେ ପାଣି ଛୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଘୋଡ଼ା ଓଟର ତାଙ୍କର ସବୁ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲାଗେ, ପିଇବାଠାରୁ ପାଇଖାନା ଧୁଅଇବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଘୋଡ଼ାପାଣି । ଗାଡ଼ିର ଘୋଡ଼ା ଗାଧୋଇବା ପାଇଁ ମଧ୍ୟ ସେହି ଘୋଡ଼ାପାଣି । ରଣପୁରର ରାଜା ଜଣେ ବଡ଼ଲୋକ । ଗୋଟାଏ ଛତ୍ର ଖିଆଲ ନ ଥିଲେ ଚଳିବ କେପରି ? ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ପଞ୍ଚବାହକଦ୍ୱାରା ବା ପ୍ରହରୀ ହାତରେ କୌଣସି ଚିଠି ଯାଏ ନାହିଁ । ଯାହା ଚିଠି ଯିବ ସବୁ ଡାକଘରୁ । ଅତଏବ ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନାପତ୍ରଟିଏ ଅମ୍ବମାନଙ୍କୁ ଡାକରେ ଦେବାକୁ ହେଲା । ସେତେବେଳେ ମନକୁ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଆସିଲା ।

ଅଳ୍ପ ଦେଟକୁ ଚଳି ଦର୍ପଣ ବଳି
ଲକ୍ଷ ହାତରେ ହେଲି ଗୋଦାନ ଛେଳି
ଜାମ୍ବୁଡ଼ା ଘୋଡ଼ା ମୁଖେ ହେଲି ଚୁମ୍ବନ
ନିତ୍ୟେ ଧାଇଲି ହେବ ରାଜ ଦର୍ଶନ
ହେ ରାଜା ତ ଜଳ
ଡାକବାଟେ ଯା ଚିଠି ଦଖାଇଲ ।

ଗୀତରେ ଅବଶ୍ୟ ବେଶୀ ତତ୍ତ୍ୱ ମୂଲ୍ୟ ନାହିଁ ; ଗୀତ ଗାଇବା ଏହିପରି ପଥିକର ସ୍ୱଭାବ । ପ୍ରଥମ ଚିଠିଟିଏ ଡାକଘରେ ଘୋଡ଼ା ହୋଇ ଯିବାରୁ ଦ୍ୱିତୀୟବାର ଚିଠି ଲେଖିବାକୁ ହେଲା । ରାଜାଙ୍କ ଇଚ୍ଛାରେ ଚିଠି ପହଞ୍ଚିଲା ବେଳକୁ ବାଜନଳୀର ଉପରେ ଲଗାଇବା ନିମନ୍ତେ ଇଚ୍ଛା ବସି ଜାଗଜ କାଢ଼ୁଛନ୍ତି । ପତ୍ର ପାଠକର ଉତ୍ତର ଦେଇଛି— ସମସ୍ତ କାହିଁ ଯେ ଦେଖା ହେବ ? ପ୍ରାଣରେ ବହୁତ ଲାଳସା ଥାଇ ଦୁଃଖ, ଦାରୁଣ ଯନ୍ତ୍ରଣା । ବିଚାରିଲି ପୂର୍ବଜନ୍ମର ତପସ୍ୟା ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ କୋଯାହେଉ ଚୁପଚାପରେ ଥିଲେ ଥରେ ଦର୍ଶନ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଯାଇ ଦେଖା କରି ଆସିବା ।

ରଣପୁରର ସହରରେ ମଫସଲରେ ଅନେକ ସ୍ଥାନ ଦେଖିଲି । ମୋର ସାଇକଲଟିଏ ଚାଲିବାର ଟିକିଏ ସୁବିଧା ଥିଲେ ଅଜି କେତେ ସ୍ଥାନ ମଧ୍ୟ ଦେଖିଥାନ୍ତି । ରଣପୁରର ଅଭାବ ମଧ୍ୟରେ ଯାହା ଯାହା ସର୍ବପ୍ରଥମେ ପରିଦର୍ଶକର ଆଖିରେ ପଡ଼ିବ ସେଥିମଧ୍ୟରୁ ଗୋଟିଏ ରାସ୍ତାର ଅଭାବ । ଦୋଷ ଦେଶବାସୀଙ୍କର ନୁହେ । ରାଜାଙ୍କର ନୁହେ । ରଣପୁରର ରାଜସ୍ୱ ଅତି ଅଳ୍ପ । ରାଜସ୍ୱର ଏହି ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ଅଳ୍ପତାରେ ରାଜ୍ୟର କି ଉନ୍ନତି ସମ୍ଭବ ? ପୁଣି ରାଜାଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଖର୍ଚ୍ଚ ଅଛି । ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ବାଣୋପନିଷଦରେ ବ୍ୟୟ, ଯାନ ବାହାନାଦି ଜିନିଷ—ବିତରଣରେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟୟ । ରାଜସ୍ୱ ପକ୍ଷରେ ଏ ବ୍ୟୟ ଅତି ସାମାନ୍ୟ ନୁହେ । ରଣପୁର ଷ୍ଟେଟ୍‌ରେ ବିଶେଷ ଲେଖିବାକୁ ଭଲମନ୍ଦ ନାହିଁ । "ଅଶା" ଅଳ୍ପଦିନ ତଳେ ଏହି ଲେଖି ଦେଶ ସମାଲୋଚନାଟି ଯାଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏତିକି ନିଶ୍ଚୟପରେ କୁହାଯାଇପାରେ ଯେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଚଳି ଯେଠାରେ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରସିଂହଙ୍କର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ବହୁତ ଶୁଣିବାକୁ ମିଳିଲା । ତାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ଅତିତ ହୋଇଗଲାଣି । ବର୍ତ୍ତମାନ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ମଧୁର ସ୍ମୃତି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରଣପୁରବାସିଙ୍କ ପ୍ରାଣରେ ବିମଳ ଅଧିକାର ଲାଭ କରିଅଛି । ଲୋକେ ତାଙ୍କପାଇଁ ଦୁଃଖ କରୁଛନ୍ତି । ଧନ ସମ୍ପଦ ବିଷୟରେ ଏବଂ ଜୀବନର ଅନ୍ୟ ସ୍ୱଳ୍ପ ଶାନ୍ତି ବିବେଚନାରେ ଗଡ଼ଜାତର ଅନେକ ରାଜାଙ୍କର ଆସନ ବଡ଼ ଉଚ୍ଚ ନୁହେ । ଅଦ୍ୟପିଛେ ରାଜାଙ୍କର ସକଳ କ୍ରିୟା ବର୍ତ୍ତମାନ ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସୁନ୍ଦର ଦିଶିବ ନାହିଁ ଏ କଥା ସେମାନେ ସର୍ବଦା ସ୍ମରଣ ରଖିଥିବା ଉଚିତ । ସେମାନେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ବନ୍ଧୁ ଭାବରେ ଚଳିଲେ ନିଜର ଓ ପ୍ରଜାଙ୍କର ବହୁତ ମଙ୍ଗଳ ହୁଅନ୍ତା ।

ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା ଅଗରୁ ବହିଥିଲେ ଭଲ ହୋଇଥାନ୍ତା । ତେବେ "ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟେ କମିଣି ପୂର୍ବାପରେ ବିଚାରଃ ନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଃ ।" ରଣପୁର ସହରରେ ପ୍ରବେଶ କଲାବେଳେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୋର ଛାତ୍ର ବିନିବନ୍ଧାରି ରାଏଙ୍କ ଘରଟି ଟିକିଏ ଦୋଚିଲି ଏବଂ ଅନୁମାନ ଚାରି ଗୋଟିଏ ଦ୍ୱାରେ ଛାଡିଲା ବେଳକୁ ଶୁଣିଲି ଦେଟି ରାଜାଙ୍କର ଉଆସ । ଉଆସରୁ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଭାଙ୍ଗି ପଡ଼ିଅଛି । ଘରଗୁଡ଼ିକ ଛପର ନ ହୋଇଥିବାରୁ ଯେଉଁ ବର୍ଷାରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବାଟରେ ନାନା ବସ୍ତ୍ର ଭେଗିଥିଲୁ ସେଥିରେ ଉଆସ ଭିତରେ ବନ୍ୟାବୋଧ ଘଟିଥିବାର ଆଶଙ୍କା ହୋଇପାରେ । ତେବେ ରାଜାଙ୍କର ଉଆସ ଟିକିଏ ଭଲ ଅବସ୍ଥାରେ ଥାଏ । ଉଆସର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଂଶର ଦୁରବସ୍ଥା ଯୋଗୁଁ ରଣପୁରର ଡାକ୍ତରଖାନାଟିରେ ବହୁତ ରୋଗୀ ଚିକିତ୍ସିତ ହେଉଥିବାର ଅନୁମାନ କରି ଯାଇପାରେ । ଶୁଣାଯାଏ ରାଜା ରଣିମହଲର ଦୁରବସ୍ଥା ଦେଖିପାରୁ ନ ଥିବାରୁ ସେ ଅନ୍ଧାର ଅଞ୍ଚଳରେ ବିଶେଷ ପ୍ରକାର ଦେଖାଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେଠା ରଣପୁରର ବିଶେଷତ୍ୱ ନୁହେ; ରାଜାମାନଙ୍କ ଉଆସରେ ଅଳ୍ପ କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ମଧ୍ୟ ଏ ବିଶେଷତ୍ୱ ପ୍ରକାର ଦେଖାଯାଏ । ରାଣୀ ଯେବେ ରାଜାମହଲ ଦେଖନ୍ତି ଏବଂ ରାଜା ଯେବେ ରାଣୀମହଲରେ ବିଚରଣ କରନ୍ତି ରାଜପରିବାରର ଗୁରୁତ୍ୱ ରହିବ କିପରି ?

ରଣପୁରର ଦେଓଥାନଙ୍କ ଘରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅତିଥ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲୁ । ଦେଓଥାନ ସେଠାରେ ଦୀର୍ଘକାଳ ରହିଥିଲେଣି । ତେବେ ସେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଭାବରେ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କଲେ ସେଥିରେ ସେ ରାଜାଙ୍କର ଦେଓଥାନପରି ଜଣା ଯାଉ ନାହାନ୍ତି । ଶାସନ ଏକ ନୀତିରେ ଚଳିବା ଉଚିତ, ତେବେ "ଆଶା"ଙ୍କ କହିବା ଅନୁସାରେ ଦେଓଥାନ ଓ ରାଜାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦେଖା ହେଉଥିବା ଓ ଭାବ ବିଷୟର ସ୍ଥଳ୍ପତା ହେତୁରୁ ଦେଓଥାନ ଜୋଧପୁର ଶାସନନୀତିକୁ ଗ୍ରହଣ କରି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି । ଯାହାହେଉ ଅଳ୍ପଦିନରେ ମୋଟରକାରରେ ବସି ସହରର ଅର୍ଦ୍ଧମାଇଲ ପରିମିତ ସୀମା ମଧ୍ୟରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ଏବଂ ସହରର ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କ ନିକଟରେ "ଡ଼ିକ୍ଟିଅର ଭାଇ ବାପ ଭାଲ୍ ନାଇଡ଼ୁ" ନାମରେ ପରିଚିତ ହେଉଥିବା ଦେଓଥାନଙ୍କ ଭାଇ ସଦାଲାଲ୍ ନାଇଡ଼ୁଙ୍କୁ ବେଳେ ବେଳେ ଦେଖି ରାଜାଙ୍କ ଅଦର୍ଶନରେ ଜାତ ହୋଇଥିବା ଅତୃପ୍ତିକୁ ଜନସାଧାରଣରେ ବିଚରଣ କରୁଥିବା ରାଜବନ୍ଧୁଙ୍କ ଦର୍ଶନରେ କିଛି ପରିତୃପ୍ତ ହେବାର ସୁଯୋଗ ଘଟିଥିଲା । ରଣପୁରରେ ଦୁଇଦିନ ରହିବାରେ ଦ୍ୱିତୀୟଦିନ ରାତିରେ ଭୀଷଣ ଘାଣ୍ଟି ପବନ ହୋଇଥିଲା । ସେଥିରେ ରଣପୁରର ପଶ୍ଚିମ ପଥରେ ପରଦିନ ପ୍ରଭାତରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଟିକିଏ କଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ସହରର ମଇଳାଗୁଡ଼ାକ ଧୋଇ ହୋଇ ଯାଇଥିବ । ଛତ ନ ଥିଲେ ଲାଭ ନାହିଁ—ଏହା ଜଗତର ରୀତି ।

ରଣପୁର ପରେ ନୟାଗଡ଼ । ନୟାଗଡ଼ ଚଳିକାତ ବ ମୋଗଲବନ୍ଦ କାର୍ଯ୍ୟବାର ଉପଯୁକ୍ତ ନାହିଁ । ତେବେ ଉକ୍ତମାନେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ମୂର୍ତ୍ତି ବସାଇ କେତେବେଳେ ମୁଖାଙ୍କନ ଦ୍ୱାରା କେତେବେଳେ କଳ ସଂଚାଳନଦ୍ୱାରା, କେତେବେଳେ ଧୂପଦୀପରେ କେତେବେଳେ ଅବା ଛତ ମୁଣ୍ଡର ମନ୍ତ୍ରପାଠରେ ଦେବାଚ୍ଛନ୍ନ କରୁଅଛନ୍ତି । ନୟାଗଡ଼ ଦେଶ ଉନ୍ନତ ଏ ବର୍ଷ ସେ ଦେଶରୁ ପ୍ରଥମ ଯୁବକ ବି,ଏ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଛନ୍ତି । ଯୁବକଟି ବେଶ ଅଧ୍ୟବସାୟୀ, କଟକ କଲେଜର ଛାତ୍ରାବାସରେ ଅଳ୍ପବର୍ଷେ ଅଧ୍ୟବସାୟରେ କଟାଇବାର ବାଟ୍ଟା ତାଙ୍କର ଅଛି ଦେଖି ଅନନ୍ଦିତ ହେଲୁ । ନୟାଗଡ଼ରେ ଗୋଟିଏ ହାଇସ୍କୁଲ ବସାଇବା ପାଇଁ ବହୁତ ଉଦ୍ୟମ କରା ଯାଇଅଛି, ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା ଆଜିକାଲି ଅନାବଶ୍ୟକ ଏବଂ ଅନାଦୃତ ଫଳତଃ ଦୂଷଣ । ଅତଏବ ନୟାଗଡ଼ବାସୀଙ୍କି ସେହି ପୁରୁଣା ମାଇନର ସ୍କୁଲଟିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ରହିବାକୁ ହେବ । ମାଇନର ସ୍କୁଲଟିର ହେଡ଼ମାଷ୍ଟର ମହାଶୟ ବଡ଼ ସ୍ୱଚ୍ଛରୁ ଏବଂ ଅନେକ ବିଷୟରେ ସୁଦକ୍ଷ ବିଦ୍ୟା ଯଦିବା ଅଛି । ବିଦ୍ୟା ଅବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଶ୍ନ ଆଜିକାଲି, ବିଶେଷତଃ ଗଡ଼ଜାତରେ ଉଠାଇବା ବଡ଼ଠିକ ନୁହେ ।

ନୟାଗଡ଼ର ସୁପରିଣ୍ଟେଣ୍ଡେଣ୍ଟ ନୂଆହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି, ସେ କିଛିଦିନ ପୂର୍ବେ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ କିରାଣୀ ରୂପରେ ଜୀବନ ଆରମ୍ଭ କରିଥିଲେ । ନିଜର ଅଧ୍ୟବସାୟ, ଦକ୍ଷତା ବଳରେ ସେ ଅଳ୍ପକାଳରେ ଏତେ ଉନ୍ନତି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ତାଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ଅତି ପ୍ରଶଂସନୀୟ, ସେ ମଫସଲକୁ ଯାଇଥିବାରୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେଖା ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ, ତେବେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନୟାଗଡ଼ ଛାଡ଼ିବାର ଛେଚାଳ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଯେପରି ଆସିବାର କଥା ଥିଲା । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ନାହିଁ । ଗୁଞ୍ଜଳ, ମୁଗ, ପଣସ, କଦଳୀ, ଅଡ଼, କଖାରୁ, ବାଇଗଣ, ଘିଅ ପ୍ରଭୃତିର କୋଡ଼ିଏ ଡରଣ ଛାଡ଼ି ତାଙ୍କ ଘରକୁ ଗଲେ । ଆମ୍ଭେମାନେ ବସି ଦେଖୁଥିଲୁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗ୍ରେଲ୍ସ୍—ଏହି ବୋଧହୁଏ ସୁପରଶ୍ରେଣୀ ଗଣେ । ଭାରତବାସୀ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶାସିତ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ୱଗୃହ ଲଣ୍ଡନଯାତ୍ରା ନିଜାଅଙ୍କ ପ୍ରତିନିଧିଙ୍କଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହୁଏ । ଏହି ପ୍ରତିନିଧି ପ୍ରବଳ ଯୁଗରେ ଗୋଦ୍ ସୁପରଶ୍ରେଣୀଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ବାସନା ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭାବିବା ଉଚିତ ନ ଥିଲା । ନିଜାଙ୍କର ଜୋଷାଙ୍ଗେଷ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଦ୍ୱେଷ ଅଦର ଦେଖାଇଲେ ! ତେବେ ତାଙ୍କର ଯେଉଁ ଦୁଃଖର କାହାଣୀ ଯେ କହି ଦିଲେ ଯେଉଁରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟ ଅଣକ ପାଇଁ ଦୁଃଖମୟ ହୋଇଗଲା । ରାଜା ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଦୁଃଖ । ଦୁଃଖ ଛାଡ଼ିଛି କାହାକୁ ? ସୁଖ ଗୋଟାଏ କଳ୍ପନାର ପଦାର୍ଥ । ଦରିଦ୍ର ଭାବେ ଧନପକ୍ଷଦରେ ସୁଖ ଅଛି । ଧନୀ ଯୁଣି ତାର ସମସ୍ତ ଧନପକ୍ଷଦର ତରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଭାସୁଥିଲା ବେଳେ ଦେଖେ, ଏ କଷ୍ଟ, ଦରିଦ୍ର ଭିଖାରି ଅଛା କେଡ଼େ ସୁଖରେ କାଳ କଟାଉଛି ନାହିଁ ! ଏହିତ ସହରରେ; ପଲ୍ଲୀକୁଟୀରରେ ନାହିଁ ; ରାଜପ୍ରାସାଦରେ ନାହିଁ ; ଭାରତବର୍ଷରେ ନାହିଁ ; ଏ ରାଜସିଂହାସନରେ ନାହିଁ, ଏ ଏକ ଅପ୍ରାପ୍ୟ କଳ୍ପନା-କଳ୍ପିତ ମୂଲ୍ୟ ନାମର ଅନ୍ୱେଷଣରେ କୋଟି କୋଟି ନରନାରୀ ଘୁରନ୍ତି ଭ୍ରମୁଛନ୍ତି ! ଏହାହିଁତ ଦୁଃଖୀ ମାନବର ଦୁଃଖ ସ୍ୱଭାବ ଅନୁଧାବନରେ, ଯୋଗୀ ଋଷିଙ୍କର ଦୁଃଖମୟ ଜୀବନରେ ହୁଏତ ସୁଖ ଥିବ । ତାହା ଅଛା ତ ଏ ଜଗତରେ ? ସବୁ ସୁଖ ଦୁଃଖର ଅନ୍ତର୍ଭାବରେହିଁ ପ୍ରକୃତ ଜୀବନ ।

ନଦ୍ୱୀପରୁ ଓଡ଼ିଶାର ବୃହତ୍ତମ ହସ୍ତୀ ଜଗନ୍ନାଥ ପ୍ରସାଦ ପୁସ୍ତକରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ା ଯାତ୍ରା କଲୁଁ । ନଦ୍ୱୀପରୁ ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାର ଦୂରତ୍ୱ ୧୬ ମାଇଲ । ସମସ୍ତ ପଥଟି ବଡ଼ ରମଣୀୟ । ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପର୍ବତମାଳା ଜଳପୂର୍ଣ୍ଣ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଋତୁର ନୀରସ ଶୁଷ୍କତା ପରିତ୍ୟାଗ କରି ନବୀନ ପ୍ରାବୃଟର କୋମଳ ଶ୍ୟାମଳଛାୟାରେ ଗୋଳ ଅବସ୍ଥାନମାନ ଲୁଚିଛି ପଡ଼ିଛି ଅଛନ୍ତି; ଦୂର ପର୍ବତ ଶିଖରରୁ ପିକକଣ୍ଠର କଳକଳ ଧ୍ୱନି ତାଳ ଫେଲି ପଥରେ ଅପଣାର ମ୍ଳାନିତା ହରାଇ ସମୀର ତରଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ଗୁରୁ ଅନୋଳରେ ଖେଳୁଅଛି; "ମୁଁ ତଥାପିଅର ସାମ୍ବୃତ ଅର୍ଦ୍ଧ ଅବୋଧ୍ୟ ଶ୍ରେତ" ଅମ୍ଭକାହାଙ୍କରେ ମନ କ୍ଷଣକ ଲାଗି ବେଳେ ବେଳେ ମହାନୁଭୂତିର ଛାଇ ବିଷାଦ ଅନୁଭବ କରୁଅଛି; ଅରଣ୍ୟାନ୍ତ ପରିବେଷ୍ଟିତ ପ୍ରାନ୍ତରମାନ ଅପଣାର ବିଶାଳ ବପୁ ଲମ୍ବାଇ ଦେଇ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ବିସ୍ତୃତ; ସ୍ଥାନେ ବିସ୍ତୃତ ଅମ୍ବୁକୁଣ୍ଡ-ମାଳ ଜଳର ବିମଳ ଶୋଭାରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ନିଜର କୃତ୍ରିମର ବିଚିତ୍ର ସଂଯୋଗ ଦେଖାଇ ଦେଇଛନ୍ତି; ଦୂରରୁ ନିକଟରୁ, ପର୍ବତର ଅଧିଷ୍ଠାନ ତଳେଦରରୁ, ଡାଳଳର ବିହଙ୍ଗମାନଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ା ମଧ୍ୟରୁ କୁସୁମିତ ତରୁଲତା ସ୍ୱକ୍ଷ ଅପଣାର ପୂର୍ଣ୍ଣ ସମ୍ପଦ ରାଶି ପଠାଇ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । ଏହି ମଧ୍ୟରେ ହସ୍ତୀଟି ତାର ସ୍ୱଭାବସୁଲଭ ସ୍ଥିର ଚଞ୍ଚଳ ଗତିରେ ଚାଲିଅଛି । ନଦ୍ୱୀପଡ଼ି ପାର ହୋଇ ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାରେ ପ୍ରବେଶିଲୁଁ । ଦୁହେଁ ଏକ ମହା ସମ୍ରାଟଙ୍କ ବିଶାଳ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର କ୍ଷୁଦ୍ର ଅଙ୍ଗ ମାତ୍ର । ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାର ରାଜା ରାମଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ବିଷ୍ଣୁଚନ୍ଦ୍ର, ସିଂହଙ୍କ ପରି ଅଦୃଶ୍ୟ ଅଶ୍ରୁଶ୍ୟ ନୁହନ୍ତି । ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରାଣୀଙ୍କ ମଧ୍ୟାହ୍ନ ଆଡ଼କୁ ସାକ୍ଷାତ ହେଲା । କ୍ଷୁଧାର ପୀଡ଼ାରେ ଛାଡ଼ିଦେଲେ ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ ବଡ଼ ମଧୁର ।

ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାରେ ଦର୍ଶନୀୟ ପଦାର୍ଥ ଅନେକ ଅଛି । ରାଜପ୍ରାସାଦଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମାଳମାଧବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥାନରେ ଦର୍ଶକ ପ୍ରଭୁତ ପରିତୃପ୍ତି ଲାଭକରିଛି । କିନ୍ତୁ ଏସବୁଠାରୁ ସୁନ୍ଦର, ମଧୁର, ପବିତ୍ର ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାର ସେହି ଛୋଟ, ଜୀର୍ଣ୍ଣ କୁଟୀରଟି ଯେଉଁଠାରେ ତପୋନିଷ୍ଠ ତରୁଣ ତପନ, ଅକୂଳ ବାଧିର ଆଶ୍ରୟ ତରଣୀ, ବଳର ମାଳତ ସେହି ଉକୂଳ ଗୌରବ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ତାଙ୍କର ଯୋଗୀ ଜୀବନ କଟାଇଥିଲେ । ସେ କୁଟୀର ଭଙ୍ଗି ବର୍ତ୍ତମାନ ମାଟିରେ ମିଶିଗଲାଣି କିନ୍ତୁ ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାର ଜଣେ ଦୁଇଜଣ ବୃଦ୍ଧ ଅଜିକାଲି ସେଠାକୁ ଚାଲିଗଲେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୀଣ ଦୀର୍ଘ ନିଶ୍ୱାସ ପକାଇ ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ କେନ୍ଦ୍ରରୁ ଗାଢ଼ତମ ଭକ୍ତି ପ୍ରେମରେ ସେଠାରେ ପ୍ରଣାମଟିଏ କରି ଯାଆନ୍ତି । ଲୋକେ କହନ୍ତି ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାର ଦୁର୍ବଳ ରାଜା ଜଣକେ ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ପ୍ରତି ନିର୍ଦ୍ଦୟ ବ୍ୟବହାର କରିଥିଲେ, ତାଙ୍କୁ ଧନ ସମ୍ପଦ କିଛି ଦେଉ ନ ଥିଲେ, ହୋଇଥାଏ, ନିଷ୍ଠୁରତାର ରାଜସୁଲଭ ଅଜ୍ଞତାରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କର ଛବି ନୁହେଁ ନାହିଁ । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଆଜି ଜଗତର ସମ୍ପଦରେ ଅଧିକାରୀ ଏବଂ ଭଣ୍ଡାରର ଧନରେ ଧନୀ । ଶ୍ରେଣୀପଡ଼ାର ସିଂହାସନ ତଳେ ସେ ପୂଜିତ ଲାଞ୍ଛିତ ହୋଇଥିବେ । ଆଜି ସମଗ୍ର ସଂସାରର ସିଂହାସନ ଉପରେ ତାଙ୍କର ଆସନ । ଏ ଦିହର ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଦୁଃଖୀ ଦରିଦ୍ର ଅନ୍ତ୍ୟଠାରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଇଁ ତାଙ୍କ ଅବେ ଅଧେ ଚିନ୍ତିତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଥିବ ଚିନ୍ତା ଜଣିଲ ପ୍ରତ୍ନାଣ୍ଡର ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଜାତି ଯାହାଙ୍କ ଚରଣତଳେ ସ୍ତ୍ରାପିତ ଯାମାନ୍ୟ ଅଲ ବ୍ୟକ୍ତିର ଅଛିବ ତାଙ୍କ ଜିତରେ ବ ଛର ବ ଘୁଣ, ଜଗଣ୍ୟ । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଗୃହଯାଇ ଅଛନ୍ତି, ଜନ୍ମଧାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଚିରକାଳ ନିମନ୍ତେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି; ତାଙ୍କର ସେ ଦେବଦୁର୍ଲଭ ଭାବ ପୁଞ୍ଜ, ସେ ଅତୁଳ ଶକ୍ତି ଜନ୍ମ ଟ୍ରେଣ୍ଟଡ଼ାର ବନ ପର୍ବତରେ ଉଡ଼ି ଚାଲିଛି; ଏବଂ ଅପଣାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଚିତ୍ରରେ ଉତ୍କଳର ଚିତ୍ତ ଚିତ୍ରିଲୁ ଅଲୋଚିତ, ଜୀବନ୍ତ, ଅନୁପ୍ରାଣିତ କରୁଅଛି । ହାୟ, ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର, ଉତ୍କଳର ଚିନ୍ତା ଜଗତର ଜ୍ୱଳା, ମାନସିକ ଔଜ୍ଜ୍ୱଲ୍ୟର ଅଧିପତି, ଧର୍ମ ସିଂହାସନର ପରମ ଦେବତା ତୁମ୍ଭେ । ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପୁତ୍ର କନ୍ୟା ରହିଯାଇ ଅଛନ୍ତି ସତ ନିନ୍ତୁ ଭାବନା ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କରେ ଅଗଣିତ ଲୋକ ତାଙ୍କର ସନ୍ତାନ ସନ୍ତତି ହୋଇ ଚିରକାଳ ରହିବେ ଏବଂ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ କୃତିର ଦସ୍ତଖତ ହୋଇ ଭୂଗର୍ଭରେ ଚିରଲୀନ ହୋଇଗଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଓ ତାଙ୍କ ପରିବାରର ସକଳ ଅଧିବାସୀ ସ୍ୱଜନ ତାଙ୍କର ବଂଶଧର ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଜଗତ ତାଙ୍କ ପାଇଁ କାଳର ସର୍ବଗ୍ରାସୀ ପ୍ରଭାବକୁ ପରାଜୟ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ସୌଧମାଳା ନିର୍ମାଣ କରି ଦେବ ଏବଂ ଜଳେ ଗର୍ବ ଉଚ୍ଛାଳିତ ପ୍ରାଣରେ ତାଙ୍କର ଦୂରବଂଶଧରରୂପେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେବ । ଏହାହିଁ ତାଙ୍କର ସମ୍ପଦ, ଦରିଦ୍ର ହୋଇ ସୁଦ୍ଧା ଏପ୍ରକାରେ ଯେ ଧନ, ମୁଁ ସେହିଦଳ ତାଙ୍କର ପଥରଟି ଉପରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇଲି, ଯେଉଁଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ବସି ଛାତ୍ରମାନଙ୍କର ଅଧ୍ୟୟନ କରୁଥିଲେ; ମୁଁ ତାଙ୍କର କୋଠରୀଟିର ମଧ୍ୟରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଚାଲୁଥିଲି, ଯେଉଁଠାରେ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ତାଙ୍କର ଅବସର ସମୟରେ ଅତିବାହିତ କରୁଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ମୁଁ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖରଙ୍କ ଜୀବନ୍ତ-ରୂପେ ମୋର ପ୍ରାଣ ମଧ୍ୟରେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲି । ଆଜି ସେ ସୁଖର ସନ୍ଧ୍ୟା ମୋର ।

ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ବନ୍ଧୁଭୂଇକୁ ଚାଲି ଆସିଅଛି । ଦୁଇଗୁଣ ଜନର ଜନତା ଯେଉଁ ପରି ମୋର ଜଗତରେ, ନିର୍ଜନତାରେ ବାସ କରୁଅଛି । ହୃଦୟରେ ତୀବ୍ର ଉଦ୍ୱେଗ—କେବେ ଏ ନିରବତା ଭଙ୍ଗିବ । କେବେ ଏ ନିର୍ଜନତା ଜନ ସମାଗମର କୋଳାହଳରେ ଲୀନ ହୋଇଯିବ । ଏପ୍ରକାରେ ପାଠକ ମହାଶୟଗଣ ମୁଁ ଆଜି ବ ଅନୁଭବ କରିଯାଉଛି । ଯାହାର ଧନସମ୍ପଦ ଦୁଃଖ ଦରିଦ୍ରତା—ତାର ଦାନ ପୁଣି କିଣ ହେବ ମୋର ଏ କ୍ଷୀଣ ଦାନଟି ଅଛି ଅପଣମାନଙ୍କର ଚରଣରେ ଅର୍ପଣ କରି, ମାଗୁଣି ନାହିଁ, ଆଶା ନାହିଁ, ଭରସା ନାହିଁ, ଶୂନ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ, ନୀରବ ଅନ୍ତରରେ ବିଦାୟ ନେଲି ଆପଣମାନଙ୍କର ମୁହିଁ

ଅବିଚ୍ଛେଦ୍ୟ ସୁହୃତ ।

ପ୍ରାର୍ଥନା ।

ପ୍ରଭୋ ! ଅଛିଯାଏ ନ ଶୁଖିଲା ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ,
ଅଛିଯାଏ ନ ଜଳିଲା ହୃଦୟରେ ଘୃଣ୍ୟାନଳ,
ଅଛିଯାଏ ନ ମେଣ୍ଟିଲା ଆଶା-ତୃଷା ଭୟଙ୍କର,
ଅଛିଯାଏ ନ ପୂରିଲା ବାସନା ମୋ ଅହେ ହର,
ଦେଇଅଛ ଯଦି ମୋତେ ସୁଧା-ସ୍ନିଗ୍ଧ-ସମୀରଣ,
ଦେଇଅଛ ଶ୍ୟାମ-ଶୋଭା-ଧରା, ସୁନୀଳ-ଗଗନ,
ଦେଇଅଛ ଧନ, ମାନ, ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ-ପରିଜନ,
ଦେଇଅଛ ସବୁ ଯାହା ଏ ଜୀବନେ ପ୍ରୟୋଜନ,
ତଥାପି ଅଭାବ ମୋର ଅଛି, ଦୁଃଖୀ ଦୀନ,
ଅଛୁଇ ଦେବାକୁ ହେବ ସାଧନ ସମ୍ପାଦିତ,
ଆସିଅଛି ଯେଉଁ ଦିନ ! ଏକ ହୃଦ ତୁମ୍ଭ ପାଶେ,
ପୂରଣ କରିବ ତାହା କୃପାଲୋକେ ଦାସେ,
ଦେଖାଇବ ତବ ଯେହି ମୂର୍ତ୍ତି ମୋହନ-ପାବନ,
ପୂରିବ ବାସନା ମୋର ! ସାର୍ଥକ ହେବ ଜୀବନ ।

ଶ୍ରୀ ଭଗୀରଥୀ ମହାନ୍ତି ।

PRINTED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

[illegible] (ଚିତ୍ରମୟ ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦/

[illegible] (ଚିତ୍ରମୟ ଉପନ୍ୟାସ) ଟ ୦।

[illegible] (ବଙ୍ଗଳା) ... ଟ ୦।

[illegible] ... ... ଟ ୦/

[illegible] ଟ, ଏ, ପ୍ରଣୀତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ [illegible] ଟ ୦/୬ ମୂଲ୍ୟେ ଟ ୦/

[illegible] ଉପଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଦିଆଯିବ ।

[illegible] ପ୍ରେସ୍‌ଗୁପ୍ତ ଟ, ଏ, ମାଟ୍ରେଟ୍‌ଲାଦା [illegible], ଗ୍ରାଣ୍ଟ ରୋଡ୍ ପୋ ଅଫିସ୍, କଟକ କିମ୍ବା କଟକର [illegible] ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ଶ୍ରୀଗୋପୀନାଥ, ମହନ୍ତ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର [illegible] ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ମୂଲ୍ୟ ଟ ୦ ଗା, ମୁକୁର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଟ ୧୫।

ସ୍ୱରଚିତ ଚିତ୍ରମାଳା ... ଟ ୦/

[illegible] ... ... ଟ ୦।୬

[illegible] ... ... ଟ ୦୫

[illegible] ପ୍ରଣୀତ—

[illegible] (ଚିତ୍ରମୟ ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦୫

[illegible] ... ... ଟ ୦୬

[illegible] ... ... ଟ ୦।

[illegible] (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦/୬

[illegible] (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦/୬

[illegible] (ବାଳକ ଉପନ୍ୟାସ) ଟ ୦/

[illegible]—(ଅନ୍ୟ ନାମରେ [illegible] ଗ୍ରନ୍ଥ) ଟ ୦/୬

[illegible] (ମଧ୍ୟମ ରଥ ଗ୍ରନ୍ଥ) ଟ ୦୩

[illegible] (" ") ... ଟ ୦।

[illegible] (ସେକ୍ସପିୟରୀୟ ଗଳ୍ପ) ଟ ୦/

[illegible] ଦର୍ଶ—(ଚିତ୍ରମୟ) ... ଟ ୦/

[illegible] ... ... ଟ ୦/

[illegible] (କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ) ... ଟ ୦/

[illegible] (ଜଳଚିକିତ୍ସା ପଦ୍ଧତି) ... ଟ ୧।

[illegible] (ଶ୍ରୀଲ [illegible] ପାଲିତ) ... ଟ ୨।

ଦରୋଷ ହ୍ରସ୍ତ, ନାହିଁ ।

ଦନ୍ତମଞ୍ଜନ ବା ଦନ୍ତବନ୍ଧୁ ।

ସବୁ ଋତୁ ଓ ସବୁ ଶୀତ ସର୍ବପ୍ରକାର ଦନ୍ତରୋଗରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଲାଭକରିବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଫଳପ୍ରଦ ମଞ୍ଜନ ଯଥାଶକ୍ତି ସର୍ବବିଧ ଦନ୍ତରୋଗର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ। ଗାଢ଼ ମିଶ୍ରିତ ମଧ୍ୟରେ ଦନ୍ତଶୂଳାଦି ରୋଗର ଉପଚାର ହୁଏ। ଚିତ୍ରକ ଦନ୍ତ ଟାଣ ହୁଏ; ମୁଖରୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଦୂରୀଭୂତ ହୋଇଥାଏ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦।, ୩ ଡିବା ଟ ୦/୬, ୬ ଡିବା ଟ ୧/, ୧୨ ଡିବା ଟ ୨/ ଟଙ୍କା।

ଯାଦୁର ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧ ।

ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରୁ ମଧ୍ୟ ଏହି ଔଷଧ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଲାଭ କରୁଅଛି। ଯେଉଁକାହି ଯେଉଁ ହାଲିର ରୋଗ ହେଉ ବିନା ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଭଲ ହେବ; ଥରେ ଭଲ ହେଲେ ପୁନ୍ନ ନ୍‌କାଳରେ ହେବ ନାହିଁ। ଗତ ୨୫ ବର୍ଷରେ ଅନୂନ ୨ ଲକ୍ଷ ଯାଦୁଆ-ରୋଗୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦।୬, ୩ ଡିବା ଟ ୧/, ୬ ଡିବା ଟ ୧୫, ୧୨ ଡିବା ଟ ୩/ ଟଙ୍କା।

କାଛି, କୁଣ୍ଡିଆ ।

ଏହି କୁତ୍ସିତ ରୋଗ ଯାହାକୁ ଅକ୍ରମଣ କରିଅଛି, ଏହି ଔଷଧ ନେଇ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ। ମୂଳା ଫଣା ନାହିଁ ଅଥଚ ଠିକ୍ ଦୁଇ ଦିନରେ ଏହାର ଅସୀମ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଦେବ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦/, ୩ ଡିବା ଟ ୧।, ୬ ଡିବା ଟ ୨/ ଟଙ୍କା।

ଉପରୋକ୍ତ ଔଷଧଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦେଶର ସର୍ବତ୍ରରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ମିଳିଅଛି। ଦୁଇଟିରେ ପାଇଁ ମୁକ୍ତିଖାନ୍ତ ସର୍ବତ୍ର ଏହାର ଗୁଣରେ ମୋହିତ।

ଉପରୋକ୍ତ କାଛି, ଧାତ, ଜ୍ୱରାଦିର କିଛି ପରିଚୟ ପାଇବାକୁ ଔଷଧରୁ ଜେଚେ ଡିବା ଆବଶ୍ୟକ ଦେଇଥାଏ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚାରିତ୍ର ସେନ,

[illegible] ଷ୍ଟ୍ରୀଟ୍ ; ପାଟେଶ୍ୱର।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାତ୍ମା ନିଲମଣି ଲେଖକମାନେ ଧନ୍ୟ ।

ସୂଚୀ ।

ବିଷୟ ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ ।
୧ । ମହୀ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ପାଣିଗ୍ରହୀ	୧୨୧
୨ । ନବନାଟକ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ଗୋଲକପ୍ରସାଦ ସଂହ	୧୨୨
୩ । ଉତ୍କଳର ପ୍ରାଚୀନ ଗୀତ	" ଶ୍ରୀ ଅକ୍ଷୟକୁମାର ମହାନ୍ତି ବି. ଏ.	୧୨୩
୪ । ମହାଭିନିଷ୍କ୍ରମଣ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ——	୧୨୫
୫ । ଶିଳ୍ପକଳାର ଉନ୍ନତି	" ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଅରୁଣ୍ଡ୍ୟ	୧୨୬
୬ । ପ୍ରକୃତ-ଚରିତ୍ର ସମାଲୋଚନା	" ଶ୍ରୀ ——	୧୨୮
୭ । କବିତା ଗାଥକ	" ଶ୍ରୀ ଜ୍ଞାନୀଅଚ୍ୟୁତ ମିଶ୍ର ଶର୍ମା	୧୩୨
୮ । ଉତ୍ତରାଧ୍ୟୟନ-ବିଚାର ଓ ମାନବଜାତିର ଉନ୍ନତି	" ଶ୍ରୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଭଟ୍ଟାଚାର୍ଯ୍ୟ ଏମ୍. ଏ.	୧୩୪
୯ । ଅହଲ୍ୟା (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରାନନ୍ଦ ମିଶ୍ର	୧୩୭
୧୦ । ସମ୍ପାଦକ	" ଶ୍ରୀ ——	୧୩୯
୧୧ । ବିଦେଶ ଖବର	" ଶ୍ରୀ ——	୧୪୫
୧୨ । ବିଜ୍ଞାପନ ଅବ ଶ୍ରୀ	" ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ମିଶ୍ର ଏମ୍. ଏ.	୧୪୬

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ମୂଲ୍ୟ—ସ୍ୱେଚ୍ଛାରେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ଦେବନାଗରୀ ଓ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ଛପା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଉପଲବ୍ଧ । ଏଠାରେ ସବୁ ପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ଓ କାଗଜ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଅଛି ଓ ଚାହିଲେ ଭି. ପି. ଯୋଗେ ପଠାଯାଏ ।

ମୂଲ୍ୟର—କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ।

୧—ମୂଲ୍ୟର ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ କାର୍ଯ୍ୟବିଧି-ନୂତନ ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବ ।

୨—ମୂଲ୍ୟର ଅଗ୍ରିମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨ ଟଙ୍କା; ଖଣ୍ଡ ମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ୫ ୧ ଟଙ୍କା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ୮ ମାଣ୍ଡା । ଦେହ ନମୁନା ଗ୍ରହଣେ ଅଗ୍ରେ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ ।

୩—ଷ୍ଟାମ୍ପ ବା ଚିଠି ପଠାଇଲେ ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ ।

୪—ଧନ୍ୟବାଦ ଚିଠିଗୁଡ଼ିକ ଦ୍ୱାରା ଅଳପ୍ରସିଦ୍ଧପୂର୍ବକ ଅଳ୍ପ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଜଣାଇବେ ନଚେତ୍ ପଢ଼ିବା ହସ୍ତଗତ ହେଲେ ଜଣାଇବେ ନାହିଁ ।

ମୂଲ୍ୟର ଦେଇ ହେଉଥିବା ଦର;—

ପ୍ରଥମ ଭାଗ—ପ୍ରତ୍ୟେକ ୫ ୧ ଟଙ୍କା, ଏକସ୍ତ୍ରମୂଲ୍ୟ ୫ ୧ ଟଙ୍କା, ଦ୍ୱିତୀୟ ଏବଂ ତୃତୀୟ ୫ ୦ ଟଙ୍କା । ଏହାପରେ ଚାରି ଖଣ୍ଡ ୫ ୧ ଟଙ୍କା, ୫ ୧ ଟଙ୍କା, ଏବଂ ୫ ୦ ଟଙ୍କା । ବିଦ୍ୟାଳୟ ମୂଲ୍ୟ, ବିଦ୍ୟାଳୟ ଏବଂ ଅଧ୍ୟାପକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ନାହିଁ । ଆଗାମୀ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଯାହା ଅଧିକ ପ୍ରକାଶ ହେବ ତାହା ଦେଖିବା ଦ୍ୱାରା ଜଣାଯିବ ।

ପ୍ରତି ବର୍ଷର ମୂଲ୍ୟର ଅତି ଅଳ୍ପ ଅଛି;—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଶେଷ ଛମାସର ୫ ୧୨ ଟଙ୍କା; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୂଲ୍ୟର ମୂଳ୍ୟ ୫ ୨୪ ଟଙ୍କା ଦେଖାଯାଏ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୬ ମାସର ୫ ୨ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନଙ୍କ ୫ ୧ ଟଙ୍କା ଦେଇ ଦିଆଯାଇ ଛାତ୍ର ନେଇଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡର ୫ ୦ ୬ ଦେଇ ପଡ଼ିବ ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି ।

ମୂଲ୍ୟର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ଉପନ୍ୟାସ, ଇତିହାସ ଓ ଶିଳ୍ପଦ୍ରବ୍ୟ ନିମନ୍ତେ ପୃଷ୍ଠା ପ୍ରତି ୫ ୦ । ଅଣ୍ଡା ଓ ଅନୁବାଦ ବା ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ୫ ୦ ମାତ୍ର ହିସାବରେ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ଲେଖକମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୂଲ୍ୟରେ ସ୍ଥାନ ପାଇଲା ପରେ ତାହାକେ କେବଳ ପୁରସ୍କାର ଯାଇବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଲେଖକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ (ଇଚ୍ଛା ହେଲେ ହେଉ) ଅଗ୍ରିମ ୫ ୧ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ । ନଚେତ୍ ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ନାହିଁ । ଗ୍ରାହକମାନେ ଦୂର ମାର୍ଗର ଦେଶ ଅପେକ୍ଷାରେ ଅଗ୍ରିମ ଦେଇ ଦିଅନ୍ତୁ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ଦାସ,

ମ୍ୟାନେଜର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୃଜନିକା

୫ମ ଭାଗ । | ଆଶ୍ୱିନ, ୧୩୨୨ । | ୬ଷ୍ଠ ସଂଖ୍ୟା ।

ମଲ୍ଲୀ ।

ସ୍ୱରେଶ ସ୍ୱରାମଧର ।

ଚହ୍ନ ଲେ ମଲ୍ଲିକା ବସନ୍ତ ରସିକା
କାହା ପଥ ଅନୁସରି । ଘୋଷା ।
ତୁହୋଷକୁ ବୃଦ୍ଧି ଉଦ୍ଦିଶରେ
ଫୁଟିଅସେ ହସ ଓଷ୍ଠାଧରେ ।
ପଛର-ଓଡ଼ିଶେ ଡୋଲି ଛନ୍ଦଛନେ
ଅନାଜ୍ଞ ବ ମନେକରି । ୧ ।
ଦକ୍ଷିଣ-ପବନ ବଜ୍ର ଗ୍ରେର
ଛପଟେ ପଶେ ଶ୍ରେ ଡୋର
ଅହୋ ଅବଳା —ପଶ ଲେ ଚପଳା,
ଚହ୍ନ ନତ-ମୁଖେ ଅଛ । ୨ ।
ଭ୍ରମର ନିଶ୍ୱାସ ନିଲଜିଆ
ଅଛି ଫୁଲ୍ଲିଲ ଲୁଗେ ଛାଏ ।
ଚୁମ୍ବିଲା ଯଉଁଣୀ —ପଶ ଶ୍ରୀବାଟାଣି
କଛ, ଦେଉ ଅପଯଶ । ୩ ।
ଛେ ଲେ ଯେ ମହା ଭାଗ୍ୟବାନ,
କାହା ଚଳେ ଦେଇ ଲମ୍ବମାନ ।
ଅତି ସ୍ୱରୋପନେ ନିଜ ନିଶ୍ୱାସନେ
କାହାକୁ ଅଛ ତୁ ବରି । ୪ ।
ଅମଳ ତରଳ ଅଙ୍ଗ ଶୋଭା
ଯାଗୀ-ତପୀଙ୍କର ମନ ଲୋଭ,
କେ ତୋତେ ଚାହିଁଛି, ବ ରସ ନିଶ୍ୱାସ
—ଲୁବଶ୍ୟେ ଅମୃତ ଭରି । ୫ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣମୋହନ ପ ମାନ୍ଦ୍ରକ ।

ନବମାଳତୀ ।

ଅସିଲ୍ଲଣି କିଲେ ଧନ ତୁ ନବମାଳତୀ,
ନବବର୍ଷା ସମ୍ବଳରେ ଅମଳ ଯୁବତୀ ।
ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ଚୋରଣେ ସ୍ୱର୍ଗଦ୍ୱାର ଯେଉଁ,
ନିଳମେଘ ଘରେ ଘରେ ଧମନ୍ତ ଓଡ଼ାଇ ।
ନବବର୍ଷା ଧରି-ଯେଉଁ କରେ ଲମ୍ବାଇଣ
ତୋତେ ଅଗୋ ଫୁଲ ରାଣୀ କଲ୍ପ କ ବରଣ ?
ନିଳମେଘକୋଳେ ଗୋଟି ଗୋଟି ତାର ପର,
ଶ୍ୟାମ ସ୍ନିଗ୍ଧ ବନାଇଲେ ଦିଶୁଛି ସୁନ୍ଦରୀ ।
ଅନାଦୃତ ପ୍ରତିଭା ଦହଗ ଅଗୋ ସଖି,
ନିମ୍ନଧ୍ୟେ ଅଛୁ ଛେହି ପରିବୃତ୍ତ ନାହିଁ !
ନବନ ବସନ୍ତ ମୋତେ ଭଲ ନ ଲାଗଇ,
ତା ସଙ୍ଗେ ହୃଦ ମିଳାଇ ଗାଇ ନ ପାରଇ ।
ଝର ଝର ବର୍ଷୁଆଏ ବରଷା ଅପାର,
ବିକଳ ରମକ ପୁଣି ଘଡ଼ଜଡ଼ି ସ୍ୱର,
ଏକାକୀ ଗବାକ୍ଷ ପଥେ ତୋତେ ଗୋ ଅନ ଜ,
ମୋ ମନ ବେଦନା ମୁହିଁ କେତେ କହିଛିଲି ।
ମେଣ୍ଟିଲାଇ ନାହିଁ ମୋର ପରଦେଶ ଅଶା,
ବିଦିବୁଁ ଛଡ଼ି ବାରତା ଅଣିଛୁ ବ ମୋଷା ?
ଏଥର ଯେବେ ତୁ ଫିରୁ ଧରିବୁ ବାହୁଡ଼ି
ମୋତେ ସଙ୍ଗେ ଦେବଶିବୁ ନିଶ୍ଚୟ ନ ଛାଡ଼ି,
ସେ ଦେଶେ ମିଳିବ ଅବା ଚିରଶାନ୍ତି ଧାର,
ଧରୁ ମୋର ନେଇ ଦିଶେ ଯେଉଁଠେ ନେକ କାହି ।
ମୋର କର୍ମ ମୋଷ୍ଟ ଧରି ମୋତେ ଶ୍ରୁଙ୍ଗମନ୍ତ,
ଭୁବ ଭୁବ ଦିନ ଦିନ ଭିନ୍ନ ହୁଏ ଅନ୍ତ ।

ଶ୍ରୀ ରେଣୁକାନନ୍ଦନ ପ ମିଶ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନକୀର୍ତ୍ତି ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତର)

ଅଦରକ ପୃଥୁ ପ୍ରଥମରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ସହିତ ରାଜ୍ୟ ଶାସନକରିବାକୁ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଥିଲେ । ଏତଦ୍ବ୍ୟତୀତ ଅନେକ ସମୟରେ ରାଜାମାନଙ୍କର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିର ମନ୍ତ୍ରୀ ରହୁଥିଲେ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିର ଗୁଣବାନ୍ ଲୋକେ ମନ୍ତ୍ରୀକୁ ଯାଇ ପାରନ୍ତି ଏ ବିଷୟ ମନୁର ସପ୍ତମ ଅଧ୍ୟାୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ରାଜା ଦଶରଥଙ୍କର ଧୃଷ୍ଟି, ଜୟନ୍ତ, ବିଜୟ, ସୁରାଷ୍ଟ୍ର, ସୁମନ୍ତ୍ର, ରାଷ୍ଟ୍ରବର୍ଦ୍ଧନ, ଅକୋପ, ଧର୍ମପାଳ ଏହି ଅଠଜଣ ମନ୍ତ୍ରୀ ଥିଲେ । ଏମାନେ ସମସ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ନ ଥିଲେ । ଧର୍ମ ବିଷୟ ବିଚାରରେ ଶୂଦ୍ରର ମନ୍ତ୍ରୀକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ନିଷିଦ୍ଧ ଅଛି । (ମନୁ ମହାଭାରତ, ଶୂଦ୍ର)

ସ୍ଥାପନ ନିମନ୍ତେ ରାଜ୍ୟ ନାନାଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ ହେଉଥିଲା ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଭାଗର କାର୍ଯ୍ୟ ପରିଚାଳନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ଅଧିକାରୀ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲେ । ଗ୍ରାମରେ ଗ୍ରାମାଧ୍ୟକ୍ଷ, ଦଶ ଗ୍ରାମରେ ଦଶେଶ, ବିଂଶ ଗ୍ରାମରେ ବିଂଶପତି, ଶତ ଗ୍ରାମରେ ଶତେଶ, ସହସ୍ର ଗ୍ରାମରେ ସହସ୍ରେଶ ଇତ୍ୟାଦି । ଏକ ଗ୍ରାମର ଅଧିପତି ଦଶ ଗ୍ରାମର ଅଧିପତିଙ୍କ ନିକଟରେ, ଦଶ ଗ୍ରାମାଧିପତି ବିଂଶ ଗ୍ରାମାଧିପତିଙ୍କ ନିକଟରେ ଏବଂ ବିଂଶ ଗ୍ରାମାଧିପତି ଶତ ଗ୍ରାମାଧିପତିଙ୍କ ନିକଟରେ ଏବଂ ଶତ ଗ୍ରାମାଧିପତି ସହସ୍ର ଗ୍ରାମାଧିପତିଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜ ନିଜ ଅଧିକାରର କାର୍ଯ୍ୟ ଜଣାଉଥିଲେ, ଏହିପରି ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତଙ୍କର ଅପେକ୍ଷାକୃତ ଉଚ୍ଚ ପଦସ୍ଥ ଲୋକଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜ ନିଜ ଅଧିକାରସ୍ଥ କାର୍ଯ୍ୟ ଜଣାଉଥିଲେ ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ଅଧିପଙ୍କ କର ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ଶତ ଗ୍ରାମାଧିପତି ଗୋଟିଏ ବନ୍ଦୁକଳ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଧାନ ଗ୍ରାମ ଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ସହସ୍ର ଗ୍ରାମାଧିପତି ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ନଗର ଭୋଗ କରୁଥିଲେ । ଏହି ସମସ୍ତ ଗ୍ରାମାଧିପତିଙ୍କର ସ୍ୱଗ୍ରାମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଓ ଗ୍ରାମ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଚିରଜୀବୀ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଏବଂ ପ୍ରତିନିୟତ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବା ନିମନ୍ତେ ଜଣେ ଜଣେ ସର୍ବାଧ୍ୟକ୍ଷଙ୍କୁ ରାଜା ନିଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ । ସର୍ବୋପରି ରାଜା ସମସ୍ତ ସଭାସଦମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ବୁଝୁଥିଲେ । ରାଜା ଗୁପ୍ତଚରମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗ୍ରାମଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନଗର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ସ୍ଥାନର ଲୋକମାନଙ୍କର ଓ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଜାଣୁଥିଲେ । ଉକ୍ତ ଗ୍ରାମ ଆଦିର ଶାସନ ଯେ ଅଖଣ୍ଡ ରଖିବା ନିମନ୍ତେ ଗ୍ରାମାଧିପତିମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଚୁଲ୍ଲି ବା ଚୁଲ୍ଲୀ ପରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା ଥିଲା । (ମନୁ, ୭)

ରାଜା ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ନିମ୍ନଲିଖିତ କାର୍ଯ୍ୟମାନଙ୍କରେ ନିଯୁକ୍ତ କରୁଥିଲେ ।—

ଅଶ୍ୱପାଳ— ଯେ ଅଶ୍ୱର ଲକ୍ଷଣ ଜାଣେ ଓ ଅଶ୍ୱର ଚିକିତ୍ସା କରିପାରେ ସେ ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଉଥିଲା ।

ରଥପାଳ—ରଥ ନିର୍ମାଣ କରିବାରେ ସମର୍ଥ ।

ପତ୍ତିପାଳ—୫ ବା ୭ ଜଣ ପଦାତି ସୈନ୍ୟର ଅଧ୍ୟକ୍ଷକୁ ପତ୍ତିପାଳ କୁହାଯାଏ ଏବଂ ଏହାଙ୍କର ଉପରେ ପ୍ରହରୀମାନଙ୍କ ବଦଳା ବଦଳି କରିବାର ଭାର ଦିଆ ଯାଇଥାଏ ।

ଗୌଳିକ—୩୦ ଜଣ ପଦାତିକ ସୈନ୍ୟର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ।

ଶତାନିକ—ଏକଶତ ପଦାତି ସୈନ୍ୟର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ।

ଅନୁଗତିକ—ଶତାନିକର ସହାୟକାରୀ ।

ସାହସ୍ରିକ—ଏକ ସହସ୍ର ପଦାତିର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ।

ଅୟୁତିକ— ଦଶ ସହସ୍ର ପଦାତିର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ।

ନାୟକ—୨୦ ଜଣ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ବା ଗଜାରୋହୀର ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ।

ଲେଖକ, କୋଷାଧ୍ୟକ୍ଷ, ପାଚକାଧ୍ୟକ୍ଷ (ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ହେବା ଉଚିତ), ଅନ୍ତଃପୁରାଧ୍ୟକ୍ଷ, ଗୃହାଧ୍ୟକ୍ଷ (ଭଣ୍ଡାରଘର), ସଭାପଦ, ଶୌଳ୍ପିକ, ବସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟକ୍ଷ, ଧାନ୍ୟାଧ୍ୟକ୍ଷ, ସମାହର୍ତ୍ତାଧ୍ୟକ୍ଷ, ଭାଗଦାନ, ପ୍ରତିହାରକ, ମୌଲ୍ୟବିତ, ଦାନାଧ୍ୟକ୍ଷ, ଚୁଲ୍ଲିକ, ପୌରାଣିକ, ଶାସ୍ତ୍ରବିତ୍, ଜ୍ୟୋତିଷିତ, ମନ୍ତ୍ରାଗାର୍ଯ୍ୟ, ବୈଦ୍ୟଚିକିତ୍ସକ, ଦୁର୍ଗପାଳ, ନାଳିକାସ୍ତ୍ର ପ୍ରୟୋଗକାରୀ (ବନ୍ଦୁକ ମଇଳା ବାଲା) ଇତ୍ୟାଦି ;—

ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପାଠକଜାତିଙ୍କୁ ରାଜା ନାନା ବିଶେଷ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରନ୍ତି ;—

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜାଙ୍କର ଏବଂ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲୋକଙ୍କର ମନେ ରଖିବା ଉଚିତ ଯେ ସଂସାରରେ କେହି ଲୋକ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ନୁହେଁ ଏବଂ ପ୍ରୟୋଜକ ଅଭାବରେ ଲୋକେ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ବୋଲି ଭାବିଥାନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟରେ ଅଧିକାଂଶ ଲୋକେ ଅକର୍ମଣ୍ୟ ଭାବରେ ସମୟ ଅତିବାହିତ କରନ୍ତି ସେ ରାଜ୍ୟ ସେତେ ଅନୁନ୍ନତ ।

ସୈନ୍ୟ—ମଧ୍ୟବିତ୍ତ, ବଳ, ଦୃଢ଼ଶରୀରଶାଳୀ, ସ୍ୱାମୀଭକ୍ତ, ଉପକ୍ରୋଶୀ ଲୋକ ସୈନ୍ୟଦଳରେ ଗୃହୀତ ହେଉଥିଲେ । କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ, ଶୂଦ୍ର, ମ୍ଳେଚ୍ଛ ଅଧ ସୈନ୍ୟ ରୂପରେ ଗୃହୀତ ହେଉଥିଲେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ମଧ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଯୋଗଦାନ କରୁଥିଲେ ।

ପାଳନାତ୍ମକ ଓ ଖାଦ୍ୟ—ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୋଗୀ ଲୋକ ହେବା ଉଚିତ ।—ପୂର୍ବକାଳରେ ରାଜାମାନେ ସମସ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଜର ପ୍ରାଣ ବିପଦର ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ଖାଦ୍ୟ ବିଷ ମିଶ୍ରିତ କି ନା ଏହା ପ୍ରଥମରେ ପରୀକ୍ଷା ନ କରି ରାଜା ଭୋଜନ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଖାଦ୍ୟ ପରୀକ୍ଷାର୍ଥେ କପି କୁକୁଟାଦିଙ୍କୁ ଆଣି କରା ହେଉଥିଲା ଏବଂ ଅଗ୍ରିରେ ପ୍ରଥମତଃ ଖାଦ୍ୟ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ବିଧେୟ ବୋଲି କାମନ୍ଦକୀୟନୀତିସାରରେ ଲେଖା ଅଛି । ରାଜାଙ୍କର ଜୀବନ କି ବିପଦସଙ୍କୁଳ । ରାଜା ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ଥଳରେ ନିଜ ଶତ୍ରୁର ଆଶଙ୍କା କରୁଥିଲେ । ପୂର୍ବକାଳରେ ବିଷ ଖାଦ୍ୟ ଯୋଗେ ଅନେକ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନାଶ ହୋଇଥିବା ବିଷୟ ଶାସ୍ତ୍ରକାର ଓ ଇତିହାସମାନେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି; ବାଣଭଟ୍ଟଙ୍କ ହର୍ଷଚରିତରେ ସ୍ଥାନେଶ୍ୱରଙ୍କର ହର୍ଷବର୍ଦ୍ଧନଙ୍କ ପ୍ରତି ଉପଦେଶର ମର୍ମ ଏହି ଯେ ରାଜା ସରଳ ହୃଦୟରେ କୌଣସି ଲୋକକୁ ଅତ୍ୟଧିକ ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ ଏହି ଉକ୍ତିର ସାରବତ୍ତା ଜଣାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯେ ଚାଣକ୍ୟ ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନିଜର ସ୍ତ୍ରୀ, ପୁତ୍ର, ଭ୍ରାତା, ପରିବାର ପରିଚାରିକା ଏବଂ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଲୋକଙ୍କଦ୍ୱାରା ଘଟିଥିବା ବିଷୟ କହିଅଛନ୍ତି । ମହାଭାରତକାର, ଶୁକ୍ରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ମନୁ, ଚାଣକ୍ୟ, କାମନ୍ଦକାଦି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ନୀତିକାରମାନେ ଏହି ବିଷୟରେ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଉପଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି । (ବାହୁଲ୍ୟ ଭୟରେ ଉଲ୍ଲେଖ କଲି ନାହିଁ)

ଗୁପ୍ତଚର—ରାଜା, ଘରେ ଦୁଆରେ ବାହାରେ ରାଜ୍ୟରେ ପର ରାଜ୍ୟରେ ଗୁପ୍ତଚର ରଖିଥିଲେ । ନିଜର ଅନ୍ତଃପୁରରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ ଉପରେ ସ୍ତ୍ରୀଚର ରଖିଥିଲେ । ଅନ୍ଧ, ଜଡ଼, ବଧିର, ବିକଳାଙ୍ଗ ସଦୃଶ ଆକାର ଧାରଣ କରି ଯୁବ ପିଯାଗ ଓ ପରିଚାରିକା ସହିତ ବୁଦ୍ଧିମାନ ଗୁପ୍ତଚର ସମୁଦାୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଗୁପ୍ତଭାବରେ ଅମାତ୍ୟ, ମିତ୍ର, ପୁତ୍ର, ସାମନ୍ତ, ଭୂପତି ଏବଂ ନଗର ଓ ଜନପଦବାସୀମାନଙ୍କର ଅନ୍ତର ବ୍ୟବହାରାଦି ଅବଗତ ହେବା ରାଜାଙ୍କର ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ଗୁପ୍ତ ଚର ମଧ୍ୟକୁ ଚର ପ୍ରେରଣ କରିଥିଲେ କି ନା ତାହାର ତତ୍ତ୍ୱାବଧାରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ହାଟ, ମଠ, ମହାଜନ ସମାଜ, ଭିକ୍ଷୁ ସମାଜ, ପୁର ବାସିକା, ବହିର୍ବାସିକା, ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ସମାବେଶସ୍ଥାନ, ଦେବ, ଚତ୍ୱର, ସଭା ଇତ୍ୟାଦିମାନଙ୍କର ଅବାସ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ୱେଷଣ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ମହାଭାରତ ଶାନ୍ତି ପର୍ବ, ୧୦୧ ।

ଶୁଳ୍କ ଓ ରାଜସ୍ୱ—ଶୌଳିକ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଶୁଳ୍କ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲା । ପୂର୍ବକାଳରେ ଲୋକମାନଙ୍କ କରଣରେ ଗୌଣ ଶୁଳ୍କ (Indirect tax) ଦେବାକୁ ହେଉଥିଲା:— ମହାଭାରତରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ ରାଜା ଗଣ୍ଡି, କରଣ, ଶୁଳ୍କ, ଘାଟ, ଓ ହସ୍ତୀଯୁଥରେ ଅମତ୍ତ ବା ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭୋଗୀ ଲୋକେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ ।

"ଥାକରେ କରଣେ ଶୁଳ୍କେ ଚରେ ନାଗବଳେ ତଥା
ନ୍ୟସେତ୍ ଦମାତ୍ୟାନ୍ଭିପତ ସ୍ତ୍ରୀନ୍ ବା ପୁରୁଷାନ୍ ହିତାନ୍ ।

ପୁନଶ୍ଚ ମହାଭାରତରେ ଦେଖିବାକୁ ମିଳେ ଯେ "ଦ୍ୱାଦଶଂହରେଦ୍ରାଜା" ଜବଶାଦିର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ରାଜା ଗ୍ରହଣ କରିବେ । ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଅଛି ଯେ କରଣ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ କରଣ ବ୍ୟବହାର କରିବା ସମୟରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଶୁଳ୍କ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । ରାଜା ଏକ ପଦାର୍ଥରେ ଏକବାର ଶୁଳ୍କ ଗ୍ରହଣ କରି ଅନ୍ୟ ଏକବାର ଶୁଳ୍କ ଗ୍ରହଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ଚାଷୀ ଚାଷେତାଙ୍କଠାରୁ ମୂଲ୍ୟର ଦ୍ୱାଦଶାଂଶ, ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବା ଷୋଡ଼ଶାଂଶ ଶୁଳ୍କ ଗ୍ରହଣ କରି ହେଉଥିଲା । ରାଜା କର୍ଷକଠାରୁ ଅର୍ଦ୍ଧେକ ଭାଗ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ନଦୀ, ପୁଷ୍କରିଣୀ ଓ ବୃଷ୍ଟି ଜଳରେ ଫଳିତ ହୋଇଥିବା ଧାନ୍ୟରୁ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ, ଏବଂ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତୃତୀୟାଂଶ ବା ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ, ଅନୁର୍ବର ଜମିର ଧାନରୁ ଏକ ଷଷ୍ଠାଂଶ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ (ଶୁକ୍ର ୪, ୧୧)

ଧନଜପଦାର୍ଥ ମଧ୍ୟରୁ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରୁ ଅର୍ଦ୍ଧାଂଶ, ରୌପ୍ୟରୁ ଏକତୃତୀୟାଂଶ, ତାମ୍ରରୁ ଏକ ଚତୁର୍ଥାଂଶ, ଲୌହ, ରଙ୍ଗ, ସୀସକ ଏବଂ ରତ୍ନାଦିରୁ ଏକଷଷ୍ଠାଂଶ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟଥିଲା । ତୃଣ ଏବଂ କାଷ୍ଠ ଆହରଣକାରୀଙ୍କୁ ଚାର ଆହରଣର ଏକାଂଶଭାଗ ଦେବାକୁ ହେଉଥିଲା ; ମେଷ, ଛାଗଳ, ଘୋଡ଼ାରୁ ଅଷ୍ଟମଭାଗ ଏବଂ ଗୋ, ମହିଷୀ, ଛାଗଳ, ମେଷର ଦୁଗ୍ଧରୁ ଷୋଡ଼ଶାଂଶ ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରାପ୍ୟଥିଲା ।

ରାଜ୍ୟର ଉନ୍ନତି କଲେ ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରସ୍ତୁତିଣୀ, କ୍ରିମଳଦା ଗଠନ କରୁଥିଲେ ଓ ରାଜ୍ୟର ଅନାବାଦୀ ଜମି ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ରାଜା ଉକ୍ତଲୋକମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟୟର ଦୁଇଗୁଣ ଲାଭ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଅବଶିଷ୍ଟ ଲାଭରୁ ରାଜ ଭାଗ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟର କଥା ପୂର୍ବକାଳରେ ଆମଦାନି ଓ ରପ୍ତାନି ହେଉଥିବା ପଦାର୍ଥରୁ ଶୁଳ୍କ ଗ୍ରହଣ କରା ହେଉଥିଲା (Import and Export duty) ସ୍ୱଦେଶର ଦ୍ରବ୍ୟ ବିକ୍ରୟାର୍ଥେ ବିଦେଶକୁ ପ୍ରେରିତ ହେଲେ ତାହାର ମୂଲ୍ୟର ଦଶମ ଭାଗ ମାସୁଲ ଏବଂ ବିଦେଶର ଦ୍ରବ୍ୟ ସ୍ୱଦେଶକୁ ବିକ୍ରୟାର୍ଥେ ଆସିଲେ ତାହାର ଷୋଳାଂଶ ମାସୁଲ ରାଜକୋଷକୁ ଯାଉଥିଲା । (ଶ୍ଳୋ)

ଶିଳ୍ପକାର, କାରୁକାର ଏବଂ ଶୂଦ୍ର କରଦର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ଦିନକରେ ଥରେ ବେଠି କରୁଥିଲେ । ଅନ୍ଧ, ଜଡ଼, କୁବ୍ଜ ଅବ୍ରେବ, ଶ୍ରୋତ୍ରୀୟ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଓ ସେବକଙ୍କ ଉପରେ ବେଧାର୍ଯ୍ୟ ହେଉ ନ ଥିଲା ବରଂ ଅଶ୍ରୋତ୍ରୀୟ, କର୍ମହୀନ ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କଠାରୁ ରାଜା କର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ବିନାବେତନରେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୋଗ କରୁଥିଲେ । ମହାଭାରତ ଶାନ୍ତି, ୭୭

ମହାଜନମାନଙ୍କ (ବାର୍ବୁଷିକଙ୍କ) ଲାଭ ଅର୍ଥାତ୍ ସୁଧ ଗ୍ରହଣରୁ ୧/୨୦ ଅଂଶ ରାଜକୋଷକୁ ଯାଉଥିଲା ; ଗୃହକର ଭୂମିରେ ତୁଲ୍ୟ ଆଦାୟ ହେଉଥିଲା, ପଥକରରୁ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନେ ଅବ୍ୟାହତି ପାଇ ନ ଥିଲେ ।

ବାର୍ବୁଷିକାଇ କୌଷୀଦାଇ ଦ୍ୱାବିଂଶାଂଶଂ ହରେଲ୍ଲୁପଃ
ଗୃହାଦ୍ୟାଧାର ଭୂଶୁଲ୍କଂ କୃଷ୍ଟଭୂମେଦ୍ୱାଦଶେତ୍
ମାର୍ଗ ସଂସ୍କାର ରକ୍ଷାର୍ଥଂ ମାର୍ଗଗେଭ୍ୟଃ ହରେତ୍ତ୍ୱ ଜଳଂ

ଧାନ୍ୟାଦି ସଞ୍ଚିତ ପ୍ରତି ରାଜାମାନେ ବିଶେଷ ଦୃଷ୍ଟି ରଖୁଥିଲେ, ନିଜର ହିତ ଓ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ହିତ ନିମନ୍ତେ ତିନିବର୍ଷର ଖାଦ୍ୟୋପଯୋଗୀ ଧାନ୍ୟ ସଞ୍ଚିତ କରି ରଖୁଥିଲେ । ବିପଦ ଉପସ୍ଥିତରେ ଏକ ଦ୍ରାବ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେବା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅର୍ଥାଭାବ ଯୋଗୁଁ ରାଜା ଅଧିକ କର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ବିପଦରେ ଦେବୋତ୍ତର ମାଳାରୁ ମଧ୍ୟ ଅର୍ଥ ବ୍ୟୟ କରା ହେଉଥିଲା । (ଶୁକ୍ର ୪।୨।୧) ରାଜା ଦ୍ୟୁତ-କ୍ରୀଡ଼ାରୁ ଶୁଳ୍କ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ [ପୂର୍ବକାଳରେ ଦ୍ୟୁତ କ୍ରୀଡ଼ାର ସ୍ଥାନ କିମ୍ବା ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଲା । ଋକ୍‌ବେଦର ଦଶମ ମଣ୍ଡଳରେ ଦ୍ୟୁତକ୍ରୀଡ଼ାର କଥା ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି ବିଶେଷତଃ ଦଶମ ମଣ୍ଡଳ, ୩୪ ସୂକ୍ତ, ପଞ୍ଚମ ଋକରେ ସ୍ପଷ୍ଟ ଭାବରେ ଏହା ଲିଖିତ ଅଛି । ଦ୍ୟୁତକ୍ରୀଡ଼ା ଗୃହର ରକ୍ଷକ ସଭିକ ନାମରେ କଥିତ, କ୍ରୀଡ଼ା କରାଇବା, ଏବଂ କ୍ରୀଡ଼ାର ସାମଗ୍ରୀ ଯୋଗାଇବା ତାହାର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ (ମିତାକ୍ଷରା)

ଏକଶତ ଟଙ୍କା ବାଜିର କ୍ରୀଡ଼ାରେ ସଭିକର ପାଞ୍ଚଟଙ୍କା ପ୍ରାପ୍ୟ ହେଉଥିଲା ; ଏକଶତଟଙ୍କାର କମ ବାଜିର ଖେଳାରେ ସଭିକ ଶତକରା ଦଶଟଙ୍କା ନେଉଥିଲା । ସଭିକ ନିଜ ଲାଭର ଏକ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତାଂଶ ରାଜାଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା କାରଣ ରାଜା ସଭିକର ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ଥିଲେ; ଦର୍ଶକ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧକାରୀ (ମଧ୍ୟସ୍ଥ) କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ; ଖେଳାଳି କୁଟାଳ ବ୍ୟବହାର କରିବାରେ ଧରାପଡ଼ିଲେ ଦେଶରୁ ନିର୍ବାସିତ ହେଉଥିଲା । ଏହି ମନ୍ଦକାର୍ଯ୍ୟ ଏକବାର ସ୍ଥଗିତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନୁ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରି ଅଛନ୍ତି ଏବଂ ଦ୍ୟୁତଜୀବୀ ଓ ଦ୍ୟୁତକ୍ରୀଡ଼ାର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକଙ୍କୁ ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ଦେବାରେ ମଧ୍ୟ ଆଦେଶ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି]

ରାଜା ବିଶିଷ୍ଟ କାରଣ ନ ଦେଖାଇ କର ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ନୋହେଲେ ପ୍ରଜାମାନେ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ । ନୂତନ କର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକଲେ ନୂତନ ନୂତନ ଉପାୟମାନ ଉଦ୍ଭାବନ କରିବେ—ମହାଭାରତକାର ନୂତନ କର ଗ୍ରହଣ କରିବାର ଗୋଟିଏ ଉପାୟ ରାଜାମାନଙ୍କୁ ଶିକ୍ଷା ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ବୋଧହୁଏ ମହାଭାରତକାରଙ୍କ ସମୟରେ ବା ତତ୍‌ପୂର୍ବେ ଏହି ଚଳଚ୍ଚିତ୍ର ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନକରି ରାଜାମାନେ କର ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ । ଏହେ ଅଜ, ଏପରି ବୁଦ୍ଧିର ଗୁଣ !! ଅନ୍ୟେ ଏମ ଦେଖି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅର୍ଥାତ୍ ଯେଉଁ ରାଜା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଦସ୍ୟୁଙ୍କୁ ନିଜ ହାତରେ ରଖିଥିଲେ, ସେ ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କଦ୍ୱାରା ଶତ୍ରୁର ରାଜ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠପାଟ କରାଉଥିଲେ, ରାଜାଙ୍କର ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଶସ୍ତ ଦେବା ଶେଷରୁ ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜରେ ଅଗୋଚର ଥିଲା ;—ରାଜା ନୂତନ କର ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କଲେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଜ ରାଜ୍ୟର ସ୍ଥାନ ବିଶେଷରେ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଭୟ ଦେଖାଇବା ନିମନ୍ତେ ଓ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ପଦାର୍ଥଗ୍ରହଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆଦେଶ ଦେବେ । ସାମାନ୍ୟ ପରିମାଣରେ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଏପରି ଉପଦ୍ରବର ଉପକ୍ରମ ହେଲେ ରାଜା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଭୟ ଦେଖାଇ କହିବେ "ଦେଖ ମୋ ରାଜ୍ୟରେ ଦସ୍ୟୁଭୟ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଅଛି, ଶତ୍ରୁ ମଧ୍ୟ ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୋଗଦାନ କରିଅଛି । ଭୟର କାରଣ ନାହିଁ ସେମାନେ ଟୁଲ୍ଲଲ ବାଜିଲେଇ ନାଶ ଯିବେ, ଏହି ମହା ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କଠାରୁ ଅର୍ଥ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି । ଉପସ୍ଥିତ ଭୟ ଦୂରୀଭୂତ ହେଲେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅର୍ଥ ଫେରାଇ ଦେବି । ଶତ୍ରୁ ଓ ଦସ୍ୟୁବର୍ଗ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସର୍ବସ୍ୱ ନେଇଗଲେ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଆଜି କିଛି ଫେରାଇ ପାରିବ କି ? ଯଦି ଶତ୍ରୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ରଙ୍କର ପ୍ରାଣ ନାଶ ହେବାର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ତେବେ ତୁମ୍ଭ ଅର୍ଥ କିଏ ଭୋଗ କରିବ ;—ତୁମ୍ଭେମାନେ ମୋ ପୁଅପରି, ମୁଁ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମ୍ପତ୍ତି ଦର୍ଶନରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଏହି ମହା ବିପଦ ସମୟରେ ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ନିମନ୍ତେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅର୍ଥ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଅଛି ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯଥାଶକ୍ତି ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରି ଏହି ଉପଦ୍ରବ ଦୂର କର । ବିପଦ କାଳରେ ଧନପ୍ରାପ୍ତି ଚେଷ୍ଟା କରିବା ନିତାନ୍ତ ଅବିଧେୟ ।" ପ୍ରଜାମାନେ ରାଜାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏପରି ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଓ ଅସନ୍ତୁଷ୍ଟ ? ଅର୍ଥ ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲେ । କର ଆଦାୟ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଦଳ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ ହେଉଥିଲା, କର ଗ୍ରହଣରେ ବିଳମ୍ବ ହେଉ ନ ଥିଲା ।

ରାଜା ଓ କର୍ମଚାରୀମାନେ କରାଦି ଗ୍ରହଣରେ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲେଖାର ବ୍ୟବହାର କରୁଥିଲେ । ବିନା ଲେଖାରେ ରାଜା କୌଣସି ଆଜ୍ଞା ପ୍ରଦାନ କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ବିନା ଲେଖାରେ ରାଜକର୍ମଚାରୀମାନେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବେ ନାହିଁ ; ଯେବେ କରନ୍ତି ତେବେ ରାଜା ଓ ରାଜକର୍ମଚାରୀ ଉଭୟେ ଚୋର ।

ଅଲେଖ୍ୟମାଜ୍ଞାଯଦ୍ବତ ଅଲେଖଂ ଯତ୍ କରୋତି ଯଃ
ରାଜ୍ୟ କୃତମୁଭୌ ଚୋରୌ ତୌ ଉଭ୍ୟଲୁପ୍ତ ଦଣ୍ଡକୌ ।।

ଏଥିରୁ ଜଣା ହେଉଅଛି, ବିଳମ୍ବ ଓ କରାଦିଗ୍ରହଣ କରିବା ସମୟରେ ଯାଉଁ ରକମ କୌଣସି ସ୍ୱୀକାର ପତ୍ର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଦିଆ ଯାଉଥିଲା । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଅଚ୍ୟୁତାନନ୍ଦ ମହାନ୍ତି ।

ପତ୍ନୀପ୍ରୟାଣେ ।

ଏକଲା ଥିଲି ମୁହିଁ କହ କିଏବା ତୁହି
ଚେଳା ପରି ଦିଶେ ଭ୍ରମିଚାଲି,
ମେଣ୍ଟିଲା ନାହିଁ ଆଶା, ରହିଗଲା ପିପାସା
ମୁଖେ ବହିଲା ଭାଷା ଅଧେ ବୋଲି ।
କେଉଁ ଅଜଣାଦେଶେ ବିଚା ନୂତନ ବେଶେ
ଦରମ ପ୍ରେମାବେଶେ ଲୁଚିରହିଲି,
ଅଛୁ ତୁ ଏବେ ଯହିଁ ସ୍ୱପ୍ନ ବି ଦୃଶ୍ୟ ନାହିଁ
ସ୍ୱପନେ ଦେଖେ ତୁହି କହି ନ ଜାଣି ।
କହ ପରାଣ ସଖି ମନେପଡ଼େ ମୁଁ ନିଜ
ଜାଣୁ ଜୀବନ ବିକଶିଲା ପହିଲି,
ପାରୁ ନାହିଁ ମରୁଛି ସଦା ଝୁରି ମରୁଛି
ଏ ଦଗାବାଜି ତୁ ତୁ କାହିଁ ଶିଖିଲି ।

ଶ —

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶିଖଜାତିର ସାଧନା ।

ତୃତୀୟ ସୋପାନ ।

(ପୂର୍ବପ୍ରକାଶିତର ।)

ନାଦିର ଶାହାଙ୍କର ଭାରତ ଆକ୍ରମଣଦ୍ୱାରା ଉତ୍ତର ଭାରତରେ ଏକ ମହା ବିପ୍ଳବ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । ସେ ବିପ୍ଳବ ଶିଖମାନଙ୍କ ଉନ୍ନତି ପକ୍ଷରେ ପରମ ସହାୟ ହେଲା । ଏହି ସମୟରେ ସେମାନେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଭୟ ମୁକ୍ତ ହୋଇ ପଞ୍ଜାବ ଲୁଣ୍ଠନରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଲେ । ସ୍ୱଦେଶଗାମୀ ନାଦିରଙ୍କର ଖାଦ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ଲୁଣ୍ଠନ କରି, ସେମାନେ ତାହାଙ୍କୁ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ କରି ପକାଇଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ଦୁଃସାହସ ଦର୍ଶନ କରି ନାଦିର ଜାକାରିଆ ଖାଁଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କର ଇତିବୃତ୍ତ ଜିଜ୍ଞାସା କରନ୍ତେ, ସେ କହିଥିଲେ—"ସେମାନେ ସମସ୍ତେ ଫକିର, ଅମୃତସର ଏମାନଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ । ପ୍ରତି ଷଷ୍ଠୀମାସରେ ଏମାନେ ସେଠାକୁ ଗମନ କରି ମହୋତ୍ସବରେ ମତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ।" ନାଦିର ପୁନଶ୍ଚ କହିଲେ—"ଏମାନଙ୍କର ବାସସ୍ଥାନ କେଉଁଠାରେ ?" ଜାକାରିଆ ଖାଁ ଉତ୍ତର କଲେ "ଅଦ୍ୟ ପୁରୀରେ ଏମାନଙ୍କର ବାସ ।" ପାରସ୍ୟାଧିପତି ଈଷତ୍ ହାସ୍ୟ କରି ଉତ୍ତର କଲେ "ଏମାନଙ୍କ ବାସସ୍ଥାନ ନିଷ୍ଫଳ ଏମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରିବାକୁ ହେବ ।" ସେ ଆଦେଶ ଶିରୋଧାର୍ଯ୍ୟ କରି ଜାକାରିଆ ଖାଁ ଶିଖଦମନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ବହୁ କଷ୍ଟ ପାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଶିଖ-ଶକ୍ତି ଦମିତ ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ, ବରଂ କ୍ରମେ ପ୍ରବଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ନାନା କୌଶଳକରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ସେମାନଙ୍କର ଉନ୍ନତିର ଗତି ରୋଧ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ନାଦିରଙ୍କର ଅମାନୁଷିକ ଅତ୍ୟାଚାର ପଞ୍ଜାବର ଜନସାଧାରଣମାନେ ଧନ ସମ୍ପତ୍ତି ଯେପରି ପର୍ବତ ଗହ୍ୱରରେ ଲୁକାଇ ରହିଲେ । କିନ୍ତୁ ଶିଖମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ସେମାନଙ୍କର ଧନସମ୍ପତ୍ତି ଲୁଣ୍ଠନ କରି ନେଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଏବମ୍ବିଧ ଦୁରବସ୍ଥା ହେତୁରୁ ପଞ୍ଜାବର ଅଧିକାଂଶ ଧନଶାଳୀ ବ୍ୟକ୍ତି ଦର୍ଶନ ହେଲେ ।* ସେମାନେ ଦସ୍ୟୁଦଳ ଗଠନ କରି ଗ୍ରାମ, ନଗରାଦି ପ୍ରଭୃତି ଲୁଣ୍ଠନ କରି ଉପଜୀବ୍ୟ ଅଧିବାସୀଗଣଙ୍କୁ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରି ପକାଇଲେ । ଅନେକ ଲୋକ ସରବରାହ ହୋଇ ସେମାନଙ୍କ ଦଳ ବୃଦ୍ଧି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦଳ-ବୃଦ୍ଧି ହେଉଥିବା ସେମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦଳରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ପ୍ରତି ଦଳର କିଛି ନେତା; ନେତା ପ୍ରଗାଢ଼ ଉତ୍ତେଜନାର ଓ ମାନ୍ୟାର୍ହ । ଜନସାଧାରଣ ସେମାନଙ୍କ ଲୁଣ୍ଠିତ ଧନଦ୍ୱାରା ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଖଙ୍କୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଅଶ୍ୱ କ୍ରୟ କରି ଦିଅନ୍ତି ।† ଅଶ୍ୱାରୋହଣପୂର୍ବକ ସେମାନେ ଅହୁରି ପ୍ରବଳଭାବରେ ଦସ୍ୟୁତା କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଜାକାରିଆଖାଁଙ୍କର ସମସ୍ତ ଉଦ୍ୟମ ବିଫଳ କରି ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ମାସରେ ପ୍ରଳୟଭାବରେ ଅଶ୍ୱାରୋହଣପୂର୍ବକ ଅମୃତସର ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ଏହିପରି ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ହୋଇ ସେମାନେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଯୋଦ୍ଧା ହେଲେ ।

ଶିଖମାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ଦଳଭୁକ୍ତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସେହି କ୍ଷୁଦ୍ର ଦଳଗୁଡ଼ିକ କଦାପି ସ୍ୱାଧୀନ-ଭାବରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରୁ ନ ଥିଲେ ।‡ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦଳ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ଅଲଙ୍ଘ୍ୟ ନିୟମ ଥିଲା । ଦୀର୍ଘକାଳୀନ ଅବସ୍ଥାନ-ଅବକାଶରେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ଗୁପ୍ତ ସମିତି ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ସେହି ଗୁପ୍ତ ସମିତିର

* Cunningham's History of the Shiks.

† The wealthiest of them purchased horses and mounted their followers, while the more adventurers sought celebrity by daring exploits and aspired to military honours :—Latif's History of the Punjab.

‡ The difficult associations were united by common interest, no less than by the profession of a new faith ; and a system of general confederation for defence, or for operations requiring more than single efforts, was early arranged between the Chief.—The Punjab.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ—ଶିଖ ଶକ୍ତିର ପୁଷ୍ଟିସାଧନ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଅମୃତସରଠାରେ ସେହି ସମିତିର ଦୁଇଥର ମହାଧିବେଶନ ହୁଏ । ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ ଛଳନାରେ ଶିଖମାନେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବଧାରଣ କରନ୍ତି । ସେହି ଅଧିବେଶନରେ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କାର୍ଯ୍ୟ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଛମାସରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୁଏ ।

ଶିଖମାନଙ୍କ ବଳ ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେମାନଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେଲା । ସେମାନେ ଇତିପୂର୍ବେ ଭାରତବର୍ଷୀ 'ଦାଲବାଲ' ଭେଦରେ ଗୋଟିଏ ଦୁର୍ଗ ନିର୍ମାଣ କରି ଆହୁରି ପ୍ରବଳଭାବରେ ସ୍ୱକଳ୍ପିତ କାର୍ଯ୍ୟ ସାଧନରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ସେମାନେ ଯେ କେବଳ ପଞ୍ଜାବ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇଥିଲେ, ତାହା ନୁହେଁ, ଲାହୋରସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ପ୍ରଦେଶଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେମାନଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାର ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା ।

ଯେତେବେଳେ ପଞ୍ଜାବ ଏହିପରି ଭାବରେ ଶିଖ ଦସ୍ୟୁମାନଙ୍କ କବଳିତ, ସେତେବେଳେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୭୫୩ ଅବ୍ଦରେ ଜାକାରିଆ ଖାଁ ଲାହୋରର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ମନୋନୀତ ହୋଇ ଆସିଲେ । ତତ୍ପରେ ମୀର ମନ୍ନୁ ଖାଁ ପଞ୍ଜାବର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଏବଂ ପଞ୍ଜାବର ଭୂତପୂର୍ବ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ସମସ୍ତଖାଁଙ୍କ ପୁତ୍ର ନବାବ କମରୁଦ୍ଦୀନ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ । ତାଙ୍କର ଚେଷ୍ଟାରେ ମୀର ମନ୍ନୁ ଅଚିରେ ସେନାପତି ଓ ଜାକାରିଆଖାଁଙ୍କ ଜ୍ୟେଷ୍ଠପୁତ୍ର ଯହିଆଖାଁ ଲାହୋରର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ ।

ଯହିଆଖାଁ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ପ୍ରକୃତିର ଶିଷ୍ୟ । ପିତାଙ୍କର କୋମଳ ପ୍ରକୃତି ତାହାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ଶିଖମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଭୀଷଣ କ୍ରୋଧ । ଲାହୋର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ହେବାମାତ୍ରେ, ସେ ଶିଖ ଦମନରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଏହି ସମୟରେ ଶିଖମାନେ ଲାହୋର ଉତ୍ତରସ୍ଥିତ ଏମିନାବାଦ ସହରର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରୁ ନିଷ୍ପିଡ଼ିତ ରୂପେ କର ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯହିଆଖାଁ ଶିଖମାନଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଅତିଶୟ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟ ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଜସପତରାୟଙ୍କୁ ଶିଖଦମନାର୍ଥ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ମୋଗଲ ଓ ଶିଖ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବଳ ସଂଘର୍ଷ ହେଲା ; ଏଥିରେ ମୋଗଲମାନେ ପରାଜିତ ଓ ଜସପତରାୟ ଅନନ୍ତ ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ ହେଲେ ।

ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦ ଲାହୋରରେ ପହଞ୍ଚିବାରୁ ଯହିଆଖାଁଙ୍କ କ୍ରୋଧାଗ୍ନି ଅହୁରି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଲଖପତରାୟ ଭ୍ରାତୃ ଶୋକରେ ପ୍ରଚଣ୍ଡ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲେ । ନବାବଙ୍କ ନିୟୋଗକ୍ରମେ ସେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ସେନା ଅଚିରେ ଶିଖମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ସମରକ୍ଲାନ୍ତ ଶିଖମାନଙ୍କୁ ଏହି ଆକ୍ରମଣହେତୁରୁ ବ୍ୟତିବ୍ୟସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼ିଲା । ତଥାପି ଶିଖୋଚିତ ବୀରତ୍ୱ ସହିତ ସେମାନେ ଆକ୍ରମଣର ପ୍ରତି-ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ପ୍ରାଣପଣ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ମାତ୍ର ମୋଗଲ ସେନାମାନଙ୍କର ସଂଖ୍ୟାଧିକ୍ୟ ହେତୁରୁ ସେମାନଙ୍କର ସମସ୍ତ ଯତ୍ନ ବିଫଳ ହେଲା । ଅବଶେଷରେ ସେମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ ହେଲେ । ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ ଉଭୟପକ୍ଷୀୟ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ନିହତ ହେଲେ ; ଅବଶେଷରେ ଏକସହସ୍ର ଶିଖବୀର ଲଖପତରାୟଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱାଧୀନ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ । ଲଖପତ୍ ସେମାନଙ୍କୁ ଲୌହଶୃଙ୍ଖଳ ବଦ୍ଧ କରି ଉକ୍ତୁକ୍ତ ପୃଷ୍ଠ ଦର୍ଦ୍ଦଭରୋହଣ କରାଇ ଲାହୋର ସେନିଗଲେ । ପ୍ରଥମତଃ ସେମାନଙ୍କୁ ଲାହୋରର ସର୍ବତ୍ର ଓ ତତ୍ପରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ତଦବସ୍ଥାରେ ଭ୍ରମଣ କରାଇ, ଅବଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠୁରଭାବରେ ହତ୍ୟା କରାଗଲା । ହତ୍ୟା ପୂର୍ବରୁ ପ୍ରତ୍ୟେକକୁ ଇସ୍ଲାମଧର୍ମଦୀକ୍ଷିତ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଶିଖଧର୍ମ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଇସ୍ଲାମଧର୍ମ ଗ୍ରହଣ କଲେ ସେମାନଙ୍କ ମୁକ୍ତି ଦିଆଯାଇବ । ବିଶେଷତଃ ସେମାନଙ୍କ ମୋଗଲ ଭାଣ୍ଡାରରୁ ବହୁ ଧନ ଦିଆ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେବ ବୋଲି ପ୍ରଲୋଭନ ଦେଖାଯାଇଥିଲା, ମାତ୍ର ଧର୍ମପ୍ରାଣ ଶିଖମାନେ ମୁକ୍ତି ବିନିମୟରେ ଧର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । ବରଂ ଅଟଳ ଚିତ୍ତରେ ମୋଗଲର ସମସ୍ତ ପ୍ରଲୋଭନ ଉପେକ୍ଷା କଲେ । 'ଗୁରୁଙ୍କର ଜୟ'—'ଧର୍ମର ଜୟ' ବୋଲି ସେମାନେ ଏକେ ଏକେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କଲେ ।

ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଏ ଭୀଷଣ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ସଂଘଟିତ ହୋଇଥିଲା, ଶିଖମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ତାହା ଶହିଦଗଞ୍ଜ ନାମରେ ପରିଚିତ । ଆଜିବି ଶିଖମାନେ ଶହିଦଗଞ୍ଜର ଇତିବୃତ୍ତ ଭକ୍ତି-ଭକ୍ତିସହ ସ୍ମରଣ କରନ୍ତି । ଏଠାରେ ଗୁରୁସିଂହଙ୍କର ଗୋଟିଏ ସମାଧି-ମନ୍ଦିର ଅଛି । ମନ୍ଦିରଟି ଶିଖମାନଙ୍କର ଗୋଟିଏ ପ୍ରଧାନ ତୀର୍ଥ । ଗୁରୁ ମଞ୍ଜା ପ୍ରଦେଶର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜନୈକ ଗୁଳବନ୍ତ କୃଷକ । ସେ ଶିଖ ସେବାଲାଗି ଅପଣାର ସକଳ ପ୍ରାଣ ସମସ୍ତ ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ସେ ଗୁରୁ-ଅତ୍ୟ ଗୁରୁ-ଭ୍ରାତୃଙ୍କ ଶିଖମାନଙ୍କୁ ଅଭୟ ଦାନ କରି ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । ଏହି ଅପରାଧରେ ସେ ପରବର୍ତ୍ତୀ ନବାବ ମୀର-ମନ୍ନୁଙ୍କ-କଠୋର ଆଦେଶ ଓ ହିନ୍ଦୁ-ଗର ହରଦତ୍ତ ମଙ୍ଗେମାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ଧୃତ ହୋଇ ଚକ ଯନ୍ତ୍ରଦ୍ୱାରା ପେଷିତ ହୋଇଥିଲେ । ମାତ୍ର ସେ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ସ୍ୱତ୍ତା ତାହାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁ ନ ହେବାରୁ ନବାବ ମୀର ମନ୍ନୁ ତାହାଙ୍କର କେଶ ଗୁଚ୍ଛ ମୁଣ୍ଡନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ମାତ୍ର ତରୁସିଂହଙ୍କ ଅଦମ୍ୟ ଚେଷ୍ଟାରେ ନବାବଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବିଫଳ ହେଲା । ମାତ୍ର ସେ ପ୍ରବଳ ଆକ୍ରମଣ ସହ୍ୟ କରି ନ ପାରି କେଶ ଗୁଚ୍ଛ ସତର୍ମ ଉତ୍ପାଟିତ ହେଲା । ସେ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ତାହାଙ୍କର ଚେତନା ଲୋପ ପାଇଗଲା, ମାତ୍ର ସଜ୍ଞା ଲାଭ କରି ସେ ଗୁରୁନାମ ଜପ କରୁ କରୁ ଅନନ୍ତ-ନିଦ୍ରାଭିଭୂତ ହେଲେ ।

ଶହିଦଗଞ୍ଜଠାରେ ଶିଖମାନଙ୍କ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ସମାପ୍ତ ହୋଇଗଲା; ନବାବ ଜକରିଆ ଖାଁ ସୈନ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ର ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ ଯେ, ଯେଉଁଠାରେ ଯେ ଶିଖ ଦେଖିବ, ନିର୍ବିଚାରରେ ତାହାର ପ୍ରାଣ ହରଣ କରିବ; ସେଥିଲାଗି କେହି ଜଳଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେବେ ନାହିଁ । ଯେ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କ ଜୟଗୀତ ଗାନ କରିବ ଯେ ପ୍ରାଣ-ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେବ । ଶିଖ-ଶିରଚ୍ଛେଦନ ଲାଗି ରାଜ୍ୟର ସର୍ବତ୍ର ଚତୁର୍ମୂଲ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ଘୋଷଣା କରାଗଲା । ଏହି ଘୋଷଣା ପ୍ରଚାରିତ ହେବା ମାତ୍ରକେ ଅର୍ଥଲାଳସାରେ ଦେଶବାସୀମାନେ ଶିଖଦ୍ରୋହୀ ହୋଇ ଉଠିଲେ । ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଶିଶୁ ନିର୍ବିଶେଷରେ ସର୍ବତ୍ର ଶିଖମାନେ ନିହତ ହେଲେ ।

ଏପରି ଅତ୍ୟାଚାରରେ ଶିଖମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବ୍ୟାକୁଳିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣରୁ ଉପାୟ କି ? ଧର୍ମରକ୍ଷାଲାଗି ଦେହତ୍ୟାଗ—ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ପୁଣ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ । ପୁନଶ୍ଚ ମୋଗଲ ହସ୍ତରେ ପ୍ରାଣତ୍ୟାଗ କରିବା ଧର୍ମର ହେତୁଭୂତ ବୋଲି ସେମାନଙ୍କ ବିଶ୍ୱାସ । ତଥାପି ଏପରି ନିହତ ହେବା ସେମାନେ ଶୁଭଜନକ ବିବେଚନା କଲେ ନାହିଁ । ଏପରି ଭାବରେ ନିହତ ହେବା ଓ ଆତ୍ମହତ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ କଣ ? ତେଣୁ ସେମାନେ ସେମାନଙ୍କର ବିଶେଷତ୍ୱ କେଶ ରାଶି ମୁଣ୍ଡନକରି ସାଧାରଣ ପ୍ରକାରେ ବାସ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନେକେ ଗୁପ୍ତ ଭାବରେ ବାସକରି ବଳ-ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ମୁକ୍ତି ଲଭିଲେ । ଯେଉଁମାନେ କେଶ ମୁଣ୍ଡନ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହେଲେ ନାହିଁ ସେମାନେ ଶତଦ୍ରୁନଦୀ ପାର ହୋଇ ସେଠାରେ ନିରାପଦରେ ବାସ କଲେ । କିଛିଦିନ ଲାଗି ଶିଖ ପ୍ରଭାବ ପଞ୍ଜାବରୁ ଏକାବେଳକେ ଉଣା ପଡ଼ିଗଲା । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ପଟ୍ଟନାୟକ ।

ପ୍ରକୃତିରହସ୍ୟ ସମାଲୋଚନା ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତର)

ପୁସ୍ତକଟିର ଚତୁର୍ଥ ବିଶେଷତ୍ୱ ଏହାର ଭାଷାର କ୍ଲିଷ୍ଟତା । ସ୍ଥାନ ସ୍ଥାନରେ ଅତି ଦୁରୂହ ଶବ୍ଦମାନଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ହୋଇଅଛି । ଉଦାହରଣ ପୁସ୍ତକର ମୁଖବନ୍ଧରେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି "ସହ—ଦ୍ରେ ! ଯେଉଁମାନଙ୍କ ମନରେ ଏ କୁକଳ୍ପନା ଜନ୍ମିଅଛି ବୋଧହୁଏ ସେମାନେ ଚୌଣସି ବଣିଆ ଓ କୃଷିଜୀବ ଲୋକ ବିନା ଉଚ୍ଚ ରାଜକୁଳ ବା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତ କୁଟୁମ୍ବକର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ନାହାନ୍ତି, ନୋହେଲେ ପାଷାଣରୁପ ଭାଷା ବ୍ୟବହାରକୁ କ୍ଲିଷ୍ଟ ବୋଧ କରନ୍ତେ !" ତାହାଙ୍କର ଆତ୍ମସମର୍ଥନରେ ଏତିକି ମାତ୍ର ଲିଖିତ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ଏହି ଆତ୍ମସମର୍ଥନ ଚେଷ୍ଟା ଲେଖକଙ୍କୁ ଅଧିକ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ କରି ଅଛି । ଲେଖକ କଣ ମନେକରନ୍ତି ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଭାବପ୍ରବଣ ନାଟ୍ୟ ଲେଖକ ଓ ସମାଲୋଚକମାନେ କୃଷକ ଓ ବଣିଆ ଲୋକର ଅନ୍ତର୍ଗତ ଅଭ୍ୟ ଗଣ୍ୟ ବା ସମ୍ଭ୍ରାନ୍ତଲୋକମାନେ ଅହର୍ନିଶ ଏହିପରି କ୍ଲିଷ୍ଟ ସଂସ୍କୃତ ଶବ୍ଦମାନ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି ଏହା ମଧ୍ୟ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶ୍ୱାସ କରି ନ ପାରୁଁ । ଲେଖକ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ ଗ୍ରନ୍ଥରେ ପାଷାଣରୁପ ଭାଷା ବ୍ୟବହାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୋଇଅଛି । ଯଦି ପ୍ରକୃତରେ ତାହା ହୋଇଥାଏ ତେବେ ଲେଖକଙ୍କର କୌଣସି ଦୋଷ ଥାଇ ନ ପାରେ, କାରଣ ପାଣ୍ଡାନରୂପ ଭାଷା ବ୍ୟବହାରହିଁ ନାଟକର ଉତ୍କର୍ଷର ପରିଚାୟକ । ଅତଏବ ପୁସ୍ତକରେ ବ୍ୟବହୃତ ଭାଷାର ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଏକାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୁସ୍ତକର କେତେକ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଯେପରି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଆଦୌ ପାଣ୍ଡାନରୂପ ହୋଇ ନାହିଁ । ୩୩ ପୃଷ୍ଠାରେ ଶଶିକଳା କହୁଅଛନ୍ତି "ଏହାଙ୍କ ରାଜ୍ୟପାଳନରେ ଗୃହେ ଗୃହେ ବ୍ୟଭିଚାର ଉତ୍ପତ୍ତି ହେଉଅଛି । ଚାରିଅଡ଼େ ସମ୍ପ୍ରତି ମାରାତ୍ମକ ଘୋର ବେଶ୍ୟାଲୀଳା ତାଣ୍ଡବ କରୁଅଛି ।" ୩୮ ପୃଷ୍ଠାରେ ଲଳିତା କହୁଅଛନ୍ତି "ତାଁହାଙ୍କ ମନୋବାକ୍ୟକର୍ମରେ ଭକ୍ତି ମୋର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଚିତ" ପୁଣି ଏହି ପୃଷ୍ଠାରେ ଲଳିତା ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଛନ୍ଦରେ ଓଡ଼ିଆ ଶ୍ଳୋକ ଆବୃତ୍ତି କରୁଥିବାର ଚିତ୍ର ମଧ୍ୟ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି । ପୁଣି ସେହି ଲଳିତା କହୁଅଛନ୍ତି "ଏତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ, ବୁଝିପାରୁଅଛି, ଭୂଦେବଗଣର ବି ଦୁର୍ବଳତା ବି ଅନ୍ତଃସାର ବିହୀନତା । ଷଷ୍ଠ ଅଙ୍କରେ ବିନୋଦିନୀ କହୁଅଛନ୍ତି "ତାହାର ଅନତିଦୂରରେ 'ଅବିରଳ ପଲ୍ଲବସ୍ନିଗ୍ଧ ଶ୍ୟାମଳ ଚନ୍ଦ୍ରବାତୃତା' 'ପ୍ରସ୍ଫୁଟକୁସୁମନର୍ମଳିତମଧୁପତାନସ୍ପୃଚିତଦୁର୍ଦ୍ଦିନା' 'କଳକଣ୍ଠ-କୋମଳକାକଳୀସମାକୁଳା' 'ପରିପତିତସୁମନସ୍ତ୍ରଗାସ୍ତରଣା' 'ଭ୍ରମ୍ୟମାନଭ୍ରମରାଳୋକହସାକାଙ୍କ୍ଷିତମତ୍ତ୍ୱସ୍ତଶୋଭିତା' ଉଦ୍ୟାନବେଦିକା ବିଶେଷରେ ରମଣୀୟା ହୋଇଅଛି ।" ଏହିପରି ନାନାସ୍ଥାନରେ ନାନାପ୍ରକାର ଅଯଥା କ୍ଲିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି । ଉପରଲିଖିତ ଉଦାହରଣଗୁଡ଼ିକର ଭାଷା ଯେ ପାଣ୍ଡାନରୂପ ହୋଇ ନାହିଁ ଏହା ବୋଲିବା ବାହୁଲ୍ୟ । ପୁଣି ସ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କର ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଛନ୍ଦରେ ଶ୍ଳୋକ ବୋଲିବା ଦୃଶ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଅସଙ୍ଗତ ହୋଇଅଛି । ପୁସ୍ତକଟିରେ ପ୍ରାୟ ତିନି ଚତୁର୍ଥାଂଶରେ ଏହିପରି ପାଣ୍ଡାନରୂପ ଭାଷା ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇ ନାହିଁ । ଯେଉଁଠାରେ ଭାଷା ପାଣ୍ଡାନରୂପ ହୋଇଅଛି ସେହି ସେହି ସ୍ଥାନର ଦୃଶ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଅତି ମନୋହର ହୋଇଅଛି । କେତେକ ବୋଧହୁଏ ମନେକରନ୍ତି ଯେ କ୍ରମାଗତ ଅତି ସାଧୁ ଓ ସମ୍ବୁଦ୍ଧ ଶବ୍ଦର ବ୍ୟବହାରରେ ଭାଷାର ଉତ୍କର୍ଷ ସାଧିତ ହୁଏ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦେଶରେ Bombastic Tinsel ଯେ ହାସ୍ୟାସ୍ପଦ ହୁଏ ସେଥିପ୍ରତି ତାହାଙ୍କର ଆଦୌ ଦୃଷ୍ଟି ନାହିଁ । ଏହି କ୍ଲିଷ୍ଟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର ଆମ୍ଭେମାନେ କେବେହେଁ ସମର୍ଥନ କରି ନ ପାରୁଁ ବିଶେଷରେ ନାଟକରେ ଏପରି ଭାଷା ବ୍ୟବହାର ଏକାନ୍ତ ଅନୁଚିତ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶ୍ରୋତ୍ର ।

ପୁସ୍ତକଟିରେ ଅନେକଗୁଡ଼ିଏ ବ୍ୟାକରଣ ଦୋଷ ମଧ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହେଉଅଛି । ଯଥା "ମୁଁ ପଗ୍ଭରିବା କଥାକୁ ବଦଳା ନ କରି ଉତ୍ତର ଦେବୁ ତ" । "ବୈଦ୍ୟ ଆସିବା ଓ ପିଲାକୁ ନେବା ପ୍ରଭୃତି ବିଷୟ ତୁ କହିବାକୁ ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ" । "ଆମ୍ଭେମାନେ ସ୍ନେହ ଓ ସ୍ୱଗର ଯାଇ ମନେକରି ଯେଉଁ ପେଉଁ ପୁରୁଷଙ୍କ ପ୍ରତି ପ୍ରେମପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ" । "ଏମାନେ କି କଥା ହେବେ ଶୁଣିବା" । ପୁସ୍ତକଟିରେ ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର ଦୋଷ ବିଦ୍ୟମାନ ଓ ଏହା ଅସାବଧାନତା ପ୍ରସୂତ ହୋଇପାରେ । ପୁସ୍ତକର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ 'ଚୋ ଇଚ୍ଛା' ପରିବର୍ତ୍ତରେ 'ଚୋ ଚିତ୍ତ' ବ୍ୟବହାର ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ 'ଚୋ ଚିତ୍ତ' ଏପରି ବ୍ୟବହାର ଅତି ଅଳ୍ପ ଦେଖାଯାଏ, ଦକ୍ଷିଣର ଲୋକେ ଏପରି ବ୍ୟବହାର କରିଥାନ୍ତି । ଲେଖକ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନରେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି "ତୁ ତାକୁ ସ୍ୱାଧୀନ କରିବୁ" ଅର୍ଥାତ୍ ତୁ ତାକୁ ନିଜାଧୀନ କରିବୁ । କିନ୍ତୁ ଭାଷାରେ ସ୍ୱାଧୀନର ଏପରି ଅର୍ଥ ସଙ୍ଗତ କି ? ଭାଷାରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଅର୍ଥ ଯେ ଅନ୍ୟଲୋକର ଅଧୀନ ନୁହେ କିନ୍ତୁ ଏଠାରେ ଠିକ୍ ବିପରୀତ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅଯଥା ପକ୍ଷ କରିବା ହେତୁରୁ ଓ ଅସାବଧାନତାରୁ ଘଟିଅଛି ।

୬୬ପୃଷ୍ଠା ସେଥିପାଇଁ ମୁଁ କୃତଜ୍ଞତା ଯଥେଷ୍ଟ ଜଣାଉଅଛି କି"

୯୨ପୃଷ୍ଠା ଅବଗତ ଥିଲିକି ପଦ୍ମିନୀ ।

ଇତ୍ୟାଦି ଇଂରାଜୀ ଭାଷାର ଅନୁକରଣରେ ବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ନାଟକର ଅନୁପଯୁକ୍ତ, ଏବଂ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିଶେଷ ପ୍ରତି ଯଥେଚ୍ଛା ଭାବରେ 'ତୁ' 'ତୁମ୍ଭେ' ଓ 'ଆପଣ' ପ୍ରୟୋଗ ମଧ୍ୟ ହେଉଅଛି । ଅତଏବ ପୁସ୍ତକଟିର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣରେ ଏହିସବୁ ଦୋଷ ପରିହାର କଲେ ଉତ୍ତମ ହେବ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚ୍ୟ ପୁସ୍ତକଟିରେ ଲେଖକ ନିଜର ଅନେକ ମନୋଭାବ ବ୍ୟକ୍ତ କରି ଅଛନ୍ତି । ସେ ଗୁଡ଼ିକ ପରୀକ୍ଷା କରିବାକୁ । ପ୍ରସ୍ତାବନା ମଧ୍ୟରେ ଲିଖିତ ଅଛି

Digitized by srujanika@gmail.com

କମିଟି ଶାସନ ।

ଉନବିଂଶତାବ୍ଦୀର ପ୍ରାନ୍ତଭାଗରେ ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଶା ଗଡ଼ଜାତ ମାନ୍ଦଲମାନଙ୍କରେ ଭୂମିରାଜସ୍ୱ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟପ୍ରକାର କାଳଣିକାଠ ଓ ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ ଫଳମାନଙ୍କ ଉପରେ ରାଜକୀୟ ଅଧିକାର ହେଲା ସେତେବେଳେ ପ୍ରଜାମାନେ ଅସନ୍ତୋଷ ସତ୍ତ୍ୱେ ନାନାଭାବରେ ମେଳ କରିଥିଲେ କମିଟି-ଶାସନ ସେଥିର ଅନ୍ୟତମ ଅଟେ । ସେତେବେଳେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ ଦେଓ, କପ୍ତିପଦାର ରାଜା ଦିବ୍ୟସିଂହ ପରିହିମ ବାହୁକସ୍ୱରୂପଙ୍କ ମାନଧାତା, ନୀଳଗିରିର ରାଜା କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ମନୋରଞ୍ଜନ କରିପାରି ନ ଥିଲେ । ଶେଷରେ ଭୀଷଣ ଅରାଜକ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା, ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର କମିଟି, ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଶୋଣିତ ପ୍ରବାହିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯହିଁ ଦେଶ ଦଶ ପାଞ୍ଚ ଏକତ୍ରିତ, ଭୂମିରାଜସ୍ୱ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର କର ଦେବା ନାହିଁ ବାନନକେଦୀ ଏହି ଅରବ ଯୁରୋପରୁ ଉତ୍ଥିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କାଳଣିକାଠ, ଚୂଡ଼ାଅଙ୍କର, ଟସର, ପାଟଡ଼ା, କୋଚିଲା, ମହୁଲ, କଷାଫଳ, ବୋବାଇ (ବଣ୍ୟତୃଣ) ପ୍ରଭୃତି ନାନାବିଧ ପ୍ରକାର କରରୁ ମୁକ୍ତ ସେମାନଙ୍କର କେବଳ ଦାବିଥିଲା । ଅନାର୍ଯ୍ୟ ଜାତି ସାଧାରଣରେ ଏହି ଉତ୍ତେଜନାରେ ଧନୁଷ୍ଟଙ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏ ଘୋର ଅଶାନ୍ତି ! ରାଜା ଓ ଉଚ୍ଚପଦସ୍ଥ ରାଜ-କର୍ମଚାରୀମାନେ ମନ୍ତ୍ରମୁଗ୍ଧ ଭୁଜଙ୍ଗବତ୍ ନିଃକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ହୋଇ କୋଣ କମ୍ପାଇତ ନେଇଥିରେ ଦୀର୍ଘଶ୍ୱାସ ପକାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ମୟୂରଭଞ୍ଜର ବ୍ରାହ୍ମଣଘାଟି ଉପର ଭାଗ, କପ୍ତିପଦାର ଗଡ଼ଚଳ, ନୀଳଗିରିର ଦଲମା କମିଟିର ପ୍ରଧାନ କେନ୍ଦ୍ର ଥିଲା, ଏହାଛଡ଼ା ତାର ଶାଖା ପ୍ରଶାଖା ନାନାସ୍ଥାନରେ ଦେଖା ଦେଇଥିଲା । ଏକରାତି ମଧ୍ୟରେ ଜେନ୍ଦୁଝର ଆନନ୍ଦପୁରଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ନୀଳଗିରି, କପ୍ତିପଦା, ବ୍ରାହ୍ମଣଘାଟି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କର ମହଣା ଯାତାୟାତ କରୁଥିଲା । ସେମାନେ ଏକାବେଳେ ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲକ୍ଷ୍ମୀର ଅଙ୍କଶାୟୀ ହୋଇ ଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ, ନିଜର ଦାବି ଲୋ ଅଶାରେ ସେମାନେ ଚକ୍ରଚଣ୍ଡାଳ ଭକ୍ଷଣପୂର୍ବକ ଦୃଢ଼ସଙ୍କଳ୍ପିତ ଥିଲେ ଓ ଦସ୍ତିର ଯଥା ସମୟରେ ନିଜ ନିଜର ଦେୟ ଭୂମିରାଜସ୍ୱ ପ୍ରଧାନ ଲୋ ସଦାରଙ୍କଠାରେ ନିୟମିତ ଦାଖଲ ଦେଇ ପାଉତି ହାସଲ କରୁଥିଲେ ।

ଆମ୍ଭେମାନେ ଉପରେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ କେନ୍ଦ୍ର କଥା କହିଲୁଁ ସେଥି ଭିତରୁ କେବଳ କପ୍ତିପଦା କେନ୍ଦ୍ର ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଅଗୋଚର । ପାଠକମାନେ ଦୋଷ କ୍ଷମିବେ, କେବଳ କପ୍ତିପଦା କେନ୍ଦ୍ରର ପରିବେଶ ହାଲ ଆପଣମାନଙ୍କୁ ଉପହାର ଦେଉ । "ଅତି ପରିଚୟ ବାଧ୍ୟତେ" ପିମ୍ପୁଡ଼ିର ପର ହେଲେ ସେ କେତେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଚଳିବ ମୋତେ କେତେ ମାତ୍ର । ଆଜି କମିଟି ପୃଥିବୀର ସର୍ବାଧିକାରୀ । ନବାବଙ୍କ ଅଥବା ଇନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ନନ୍ଦନକାନନ୍ଦ୍ରହାର ଚରଣରେଣୁ ମାତ୍ର । "ଧର ଟେଙ୍ଗା—ବସା ଭୁମ୍" 'କଣ୍ଟା ଛଟ୍ ନଅଁ ପାଟ' ଏହି ଦୁରୁହ ଦଣ୍ଡବିଧି ଶତ ଶତ ନିରୀହ ଲୋକଙ୍କୁ ଅଚ୍ଛନ୍ଦ-ବର୍ତ୍ତୀ କରି ପକାଇଲା । ଏଣ୍ଡିଏ ଗୋଟେଇ ଦଣ୍ଡ ଦେଣ୍ଟି, ଅଙ୍ଗରା, ଚିଡ଼ିଆଖାଣ୍ଡ ପଟେ, ଚୁନପଥର, ଅଥବା କରେଙ୍ଗା ଡାଳ * ଯାହା ଦ୍ୱାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବ ସେ ଯଦି ତାର ପରିଦିନ କମିଟି ଅଦାଲତରେ ହାଜର ନ ହୁଏ ତେବେ ଶନି ଭକ୍ତାଳ ତାର ସପ୍ତମ କେନ୍ଦ୍ରକୁ ଗମନ କରିବେ ଅଥବା ସେହିଦିନ ଚିତ୍ରଗୁପ୍ତ ପଞ୍ଜିରୁ ତାର ନାମ ନଦାରେଦ୍ କରିବେ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ସଦ୍ୟ ପଗାଳ ଅଛି ଯେପରି ଜୁଟିଛି ହାକିମମାନଙ୍କ ପାଖ ଦୌଡ଼ୁ ଅଛନ୍ତି । ଦେଉଡ଼ ଦୁଧ, ବସାଦହି, ଛେଳା ଭରଧର ହାଜର, କାହାର ସାଧ୍ୟ କମିଟି ଆଗରେ ମୁଖବନ୍ଧ କରି ରହିପାରେ । "ଗାଳିଦେ ଛେଣ୍ଟାକୋ ବଡ଼ା କରେଗା, ବଡ଼ାକୋ ଛେଣ୍ଟା କରେଗା" ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ବହୁଶଃ ଦେଖାଗଲା । ପାଠକମାନଙ୍କ କୌତୂହଳ ନିମିତ୍ତ କମିଟିରେ ସ୍ଥାପିତ ଗୋଟିଏ ମାମଲାର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ନିମ୍ନରେ ସେମାନଙ୍କୁ ଶୁଣାଇ ଦେବା ଉଚିତ ।

* "ଗଳ୍ପ" ଦେଇ ଚର୍ମ ଲଗାଇବା 'ଚୁନପଥର' ଚୁନ ବାଟି ଦେଇ "ଗେଣ୍ଡି" ବାନ୍ଧିବାର "କରେଙ୍ଗା" ଡାଳରେ ପିଟିବା । ନ ମାନିଲେ "ବିଅତ ଦେଖାଇ" ଦିଆଯିବା । ଏହା ଗୁରୁ ଓଅଇଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କମିଶନ ଅଦାଲତ । କ । ଦ୍ରୋଣ । ପି । ଗଡ଼ତଳ । । ମୌ । ସହୁଲବଣି ଗ୍ରାମର ମହିମତରଫ୍ କୁମିଶ ଗଡ଼ ଚୌରୁଷ ପରମିତ ଉଚ, ଦର୍ଘପ୍ରସ୍ଥ ଫୁ ୨୦-୨୫ ଝରେ ଗୋଟିଏ କାଷ୍ଠ ନିର୍ମିତ ଉଚ୍ଚମଞ୍ଚ, ଏଠା କମିଶନର ବିଚାର ସିଂହାସନ । କୁଶଳ ନାଇକ, ନନ୍ଦକା ମଡ଼ିହା, ଧନିଆ ଘଡ଼େଇ ପ୍ରଭୃତି କମିଶନର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ହାକିମମାନେ ଏହି ସିଂହାସନରେ ଆସୀନ । ବଦ୍ରଶ ହୁ, କାଳିଆ ପଇଡ଼ା, ସତ୍ରୁଘ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ସାନ ହାକିମ ସବୁ ଚାରିଅଡ଼େ ଘେରି ବସି ରହିଛନ୍ତି । ଚଳିଆ ବେହେରା, ପାଣ୍ଡିଆ ରାଉତ ଦୁହେଁ ପଞ୍ଚପଞ୍ଚ ହସ୍ତ ପରିମିତ ଯଷ୍ଟିଦ୍ୱାରା ସ୍ୱକ୍ଷଦେଶ ମର୍ଦ୍ଦନ ପୂର୍ବକ ଦ୍ୱାରର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ "ହୁସିଆର ହୁସିଆର" କହି ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ମାଦଳ ଓ ନାଗରର ଦୁଲ୍ଲ ଦୁଲ୍ଲ ଶବ୍ଦରେ କର୍ଣ୍ଣର ବ୍ୟାପାର ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେଉଅଛି । ଶତ ଶତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନିରୀହ ଲୋକେ ଚଳବସ୍ତ୍ର ଓ ଅଞ୍ଜଳିବଦ୍ଧ ହୋଇ ଥରେ କମିଶନର ହାକିମମାନଙ୍କ ଉପରେ ଏବଂ ଥରେ କ୍ରୂର ଦ୍ୱାରପାଳଙ୍କ ଉପରେ ଦୃଷ୍ଟି-ବିଚଳିତ ନେତ୍ର ପକାଉ ଅଛନ୍ତି, ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଗୋଟିଏ ନବଯୌବନ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଯୁବକ ଆସି ଜଣାଇଲା; ମଣିମା ହଜୁର, ମହାମହେନ୍ଦ୍ର, କୁମିଶ ଦୋହେ ଦେଶ ମହାରାଜ ? ଥରେ ମୋ କଥାକୁ କର୍ଣ୍ଣପାତ କରିବା ହେଉନ୍ତୁ । କମିଶନର କୁଶଳ ନାଇକ ନିଜରେ ହାତ ପଜାଇ କହିଲା "କିଏରେ, ଦୁଷ୍ଟମନ୍ ମାଇ, ଡ଼ରକରନ୍ନା, ଦେ କହିଦେ" ଯୁବକଟି ହାତଯୋଡ଼ି କହିଲା; ଦୋହେ ଦେଶ ମହାରାଜ ? ପଛାଦାର ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀ ମୋର ବାପା, ମୁଁ ହାଟରୁ ଏକାଟିଆ ଆସିବା ବେଳେ ମୋତେ ବଳେ ବଳେ ଧରି ମୋର ଇଜତ୍ ନେଲା । ଧର୍ମାବତାର, ସିଏ ମୋ ଜାତି ନେଲା, ମୁଁ ହଜୁରରେ ଶରଣ ପଶିଲି । ନନ୍ଦକାମଡ଼ିହା ମାଟିଷ୍ଟର ତତ୍କାଳ ସ୍ୱଦର୍ଶନ ମଳକ ଅର୍ଦ୍ଧଲୀ ଓ କେତେକ ବାଥୁ-ଡ଼ିଙ୍କି ଚାହିଁ ଅଜ୍ଞାଦେଲେ "ଯାଓ, ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀର ଯେ ଘୋଡ଼ାଅଛି ସେ ଘୋଡ଼ାରେ ଅର୍ଦ୍ଧଲୀ ସ୍ୱଦର୍ଶନ ମଳକ ଚଢ଼ିବ ଘୋଡ଼ା ଅଣାରେ ଗଣ୍ଡିଏ ପଟୁଆ ଦଉଡ଼ି ବାନ୍ଧିବ, ସେଇ ଦଉଡ଼ିରେ ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀକୁ ବାନ୍ଧି ଘୋଡ଼ାଦୌଡ଼ି ପୂର୍ବକ ଦୁଇପହର ବେଳକୁ ଦୁଇଜନ୍‌କୁ ଅଣି ହାଜର କରି ଦେ । ଆଜ୍ଞାମାତ୍ରେ ଦୁମ୍ ଦୁମ୍ ନାଗରା ବାଜିଲା । ନାଇପଗଡ଼ ଗୋଟି ସ୍ୱଦର୍ଶନ ମଳକ ଶତ ଶତ ବାଥୁଡ଼ିଙ୍କି ଘେରି ଧାଇଁଲେ । ଏ ନାଗେ ଆଳି ମାଟିଅଟଳ ବାହା କପାଳରେ ଚଢ଼ିଲା, ଗେଡ଼ାଗଡ଼ି ଝିଙ୍କିଦେଲା, ଚିତ୍ରପୁରର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷମାନେ ସଙ୍ଗେ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ଅଛନ୍ତି । ଦୋହେ ଦେଶମହାରାଜାଙ୍କ ହୁକୁମ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପରିଣତ ହେଲା । ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀ ଗୋଟିଏ ଦଳଗାଧୀ ଗର୍ଦ୍ଦଭୋପମ ଘୋଡ଼ା କରିଥିଲେ ବୋଲି ପ୍ରାଣଧର କମିଶନରେ ହାଜର ହେଲେ । ତଥାପି ଲୋକଟାର ଅନ୍ତରିକ୍ଷ ଛିଡ଼ି ରକ୍ତାକ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଥିଲା । ବର୍ତ୍ତମାନ ମୁଦେଇ ମୁଦାଲ୍ଲ ହାତଯୋଡ଼ି ହାଜର । କମିଶନ କମିଶନର କୁଶଳ ନାଇକ ପ୍ରଥମେ ହୁକୁମ କଲେ ।

ହାକିମ ।—ଇଏ ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀ ? ଉତ୍ତର ନାହିଁ କହିଦେ ମା;

ଯୁବତୀ ।— ଦୋହେ ଦେଶ ମହାରାଜ ? ଏଇ ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀ ।

ହାକିମ ।—ତୋ ନା ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀ ?

ଚୌଧୁରୀ—ହଁ ଦେଶ ମହାରାଜ ? ମୁଁ ଅପରାଧି ଚୌଧୁରୀ ।

ହାକିମ ।—ସତ କହିବାକୁ, ଇହା ଇଜତ ନେଇଛେ ?

ଚୌଧୁରୀ ।—ହଁ ଅଜ୍ଞା । ମୁଣ୍ଡ ରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ।

ନନ୍ଦକାମଡ଼ିହା, କାଳିଆ ପଇଡ଼ା, କୁଶଳ ନାଇକ ପ୍ରଭୃତି ବଡ଼ ବଡ଼ ହାକିମମାନେ ନାନା ତର୍କ ବିତର୍କ ପରେ ଶେଷ ସିଦ୍ଧାନ୍ତ କଲେ ଯେ "ସିଏ ମୁଣ୍ଡମଫ୍ ମାଗିଛେ, ତେବେ ହୁକୁମ କର ଯେ ନଂମ୍ବର ମୁଦେଇ ନଂମ୍ବର ମୁଦାଲ୍ଲର ମୁହଁରେ ଏକ କରିବାକେ" (?) ପାଠକମାନେ କୁତୂହଳ ହେବେ ନାହିଁ । ସତ୍ୟକଥା । ଅତି ଅଧର୍ମ କଲେ ବସୁଧା ସହିପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଦିନ କଇଁପାଣ୍ଡ ଘନ ଚୌଧୁରୀର ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଣ୍ଠନପୂର୍ବକ ତାର ଗୃହ ଛପର କାନ୍ଥ ସହିତରେ ସମସ୍ତ ଦିଅଁ ନଈରେ ଭସାଇଦେଲେ । ଘନ ଚୌଧୁରୀ ଜଣେ ସଙ୍ଗତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଭଦ୍ରଲୋକ । ଅଥଚ ଦୁଇସହସ୍ରାଧିକ କମିଶ ସୈନ୍ୟଙ୍କୁ ଏକମାସ ବ୍ୟାପୀ ଖାଇବାକୁ ନ ଦେଲା ଏହି ମାତ୍ର ତାର କସୁର । ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ସଂସାରର ଦୈନନ୍ଦିନ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଅଛି । ଏହି ନର ପିଶାଚ, ରାଜନ୍ୟମନ୍ୟ, ଦରିଦ୍ର, ନିରକ୍ଷର ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବର୍ଷପାଠରେ ଭୀତ ଧର୍ମ-ପ୍ରାଣ ମହାରାଜ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ଓଡ଼ିଶା କମିଶନର ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା କରିଥିଲେ । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ଜନ୍ମିତ୍ରିଜନ ରେଭେନ୍ସାଯାହେବ ତଦାନୀନ୍ତନ ଓଡ଼ିଶାର କମିଶନର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହାଙ୍କ ପ୍ରେରଣାରେ ନନ୍ଦକିଶୋର ବାବୁ ଓ ବେଣୀ ବାବୁ କିଣେ ଭୂଥାଲଦାର ଓ କେତେକ ପଲ୍ଲୀସହ ମହାରାଜ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ଦୁଷ୍ଟଙ୍କର ସୁଷ୍ଠୁ ଦୁଷ୍ଟାଭିଳାଷ ପିଷ୍ଟ ପେଷଣବତ୍ ବ୍ୟର୍ଥ ହୋଇଗଲା । କରକଡ଼ ଜଡ଼ିତ କୋଡ଼ା କୋଡ଼ା କୁମିଟି ଘୋଡ଼ଦୌଡ଼ ଲାବଣ୍ୟପୂର୍ବକ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଶ୍ରୀ ମନ୍ଦିରର ସ୍ଥାନ ପୂରଣ କଲେ । କେତେକଜଣ ମେଘାସନ ପାଦଅଙ୍ଗଳରେ ଲୁନ ରହିଲେ; ରାଜ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି ବିରାଜମାନ କଲା । କମିଟି ବନ୍ଧୁଦଳରୁ ଅଭିନ୍ନ ହେଲାଣି ନେତ୍ର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟ ଗ୍ରେଷ୍ଟ୍ରିଯାମାଡ଼ପକ୍ଲାନ୍ତ ଲଙ୍ଗଳ ମୁଖରୁ ସେହି ସ୍ୱରୀଟି ତାର ସ୍ୱରରେ ଉଠୁଥିବାର ଶୁଣାଯାଉ ଅଛି ।

"କ ନ କଲ ହେ ଅଠାଗୀଶାଲ କୁମିଟି ।
ଘରେ ଘରେ ଚଳେଇଲ ବେ.ବେଇ ଟ୍ରେ" । ଇତ୍ୟାଦି ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ମେ ।

ଇତିହାସ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମାନବଜାତିର ଆଶା ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତର)

ଶେ ଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରର ଅକୃତ ଓ ପ୍ରକୃତ ।

ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଶକ୍ତି-ପୁଞ୍ଜଦ୍ୱାରା ଗଠିତ ହୁଏ । ରାଜ୍ୟର ଉତ୍ପତ୍ତି ମାନବର ସ୍ୱଭାବଜାତ । ସୁତରାଂ ରାଜ୍ୟକୁ ସମାଜର ବିବିଧ ଅନୁକୂଳ ଓ ପ୍ରତିକୂଳ ଶକ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ରହି କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ । ଏହି କାରଣରୁ ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନ-ପ୍ରଣାଳୀ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥାନୁରୂପ ହୋଇ ଥାଏ । ଇଂଲଣ୍ଡ ଓ ଆମେରିକାର ପ୍ରଜାବର୍ଗଙ୍କର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅଧିକାର ବେଶୀ ଥିବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ବିଦେଶୀୟ ଶତ୍ରୁଠାରୁ ଏହି ଦେଶର ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଦେଶର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷାଲାଗି ବିଶେଷ ଚିନ୍ତାଗ୍ରସ୍ତ ହେବାକୁ ପଡ଼େ ନାହିଁ, ଏ ରାଜ୍ୟଦ୍ୱୟ ପ୍ରାକୃତିକ ଶକ୍ତିଦ୍ୱାରା ସୁରକ୍ଷିତ ।

ପ୍ରଜାର ଅଧିକାର ।

ଫ୍ରାନ୍ସର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲୁପ୍ତ ହେବାର ଆଶା ଅତ୍ୟଧିକ ସ୍ଥଳ ବୋଲି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଲୁଇଙ୍କୁ ସମୀପବର୍ତ୍ତୀ ଜାତି ସମୂହଠାରୁ ପରିତ୍ରାଣ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନେ ଅତିଶୟ କଠୋର କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରୁସିଆ ମଧ୍ୟ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଥିଲା, ସେତେବେଳେ ଏହାର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଶତ୍ରୁ ଶ୍ରେଣୀମାନ, ଯେଉଁ ପ୍ରୁସିଆର ନରପତିମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଥମରୁ ଅତି ସାବଧାନରେ ରାଜକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବାକୁ ହୋଇଥିଲା । ଏହାର ଫଳରେ ପ୍ରଜାର ଅଧିକାର ଖର୍ବୀକୃତ ଓ ରାଜାର ଅଧିକାର ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏବଂ ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ।

ଇଉରୋପରେ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଧର୍ମଚିହ୍ନକ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ନ ହେବାର କାରଣ ଏହି ଯେ, ସମସ୍ତ ରାଜ୍ୟର ଐକ୍ୟ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ରାଜାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରିଥିଲା । କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟର ଅନୈକ୍ୟ ନିବାରଣ ଏବଂ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଓ ବ୍ୟବସାୟୀମାନଙ୍କର ରାଜ୍ୟଲିପ୍ସା ଖର୍ବ କରି ନୂତନ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜୀବନ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଏହିପରି ପ୍ରବଳ ରାଜଶକ୍ତିର ଆବଶ୍ୟକ ହୋଇଥିଲା । ସୁତରାଂ କି ଫ୍ରାନ୍ସ କି ପ୍ରୁସିଆ କି ଇଂଲଣ୍ଡ ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ରୁଷିଆ ଓ ରୁଷିଆ ମଧ୍ୟ ଧର୍ମ, ଶିକ୍ଷା, ବ୍ୟବସାୟ, ସମାଜ, ସଭ୍ୟତା ପ୍ରଭୃତି ସକଳ ବିଷୟରେ ପ୍ରଜାର ସ୍ୱାଧୀନତା ନଷ୍ଟ କରି ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନତା ବୃଦ୍ଧି କରିଥିଲା ।

ଜାତିର ବିଶାଳ ଭାରତ ମହାଦେଶର ବିଭିନ୍ନ ସମାଜଗୁଡ଼ିକୁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବିଧାନ ଦ୍ୱାରା ଐକ୍ୟ ସୂତ୍ରରେ ଗ୍ରଥିତ କରିବାର ଅବସର ନ ଥିଲା ବୋଲି, ଏଠାରେ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଜୀବନର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସାମାଜିକତା ରକ୍ଷା ପାଇଥିଲା ।

ଚରିତ୍ରରେ ବ୍ୟକ୍ତି ବିକାଶ ।

ବିଦେଶୀୟ ରାଷ୍ଟ୍ରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ଯେପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ରାଷ୍ଟ୍ରକୁ ସାବଧାନ ହେବାକୁ ହୁଏ, ସେହିପରି ସ୍ୱଦେଶୀୟ ବିଦ୍ରୋହ ଦମନ ଓ ଶାନ୍ତି ନିବାରଣ ନିମନ୍ତେ ସକଳ ଶାସନ କର୍ତ୍ତାଙ୍କୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଏହାର କଠୋର ଶିକ୍ଷାନିତ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଆନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶିକ ହେଲେଟ୍ (*Helot*) ଜାତିର ଶତ୍ରୁଠାରୁ

ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶର ଅବସ୍ଥା ପ୍ରଭାବରେ ରାଷ୍ଟ୍ରର ପ୍ରକୃତ ରୂପ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ରକ୍ଷା ପାଇବାଲାଗି ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଥିଲା । ଯେଉଁ ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଜାବର୍ଗ ଅତିଶୟ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ, ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସ୍ୱାଧୀନତାର ପ୍ରତିମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଲୁପ୍ତ ହେବାର ଆଶଙ୍କା, ସେହି ଦେଶର ଶାସନକର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କୁ ଅତିଶୟ କଠୋର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରିବାକୁ ହୁଏ । ଯେଉଁ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବହୁବିଧ ଅନୈକ୍ୟ ମତଭେଦ ଓ ଅଶାନ୍ତିର କାରଣ ବର୍ତ୍ତମାନ, ଯେଉଁ ଦେଶର ଅଧିବାସୀବୃନ୍ଦ କିମ୍ବା ଏକମତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଅନଭ୍ୟସ୍ତ ଯେ ଦେଶର ରାଜା ଯଥେଚ୍ଛାଚାରୀ ନ ହେଲେ ଶାନ୍ତିରକ୍ଷା ବା ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ବିଧାନ କରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ ।

ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବର ଫଳରେ ନେପୋଲିଅନଙ୍କର ଆବିର୍ଭାବ ।

ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବର ଉପଦେଶ ।

କିନ୍ତୁ ନେପୋଲିଅନ ରାଜତନ୍ତ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି କାର୍ଯ୍ୟ ଆରମ୍ଭ କଲେ । ତେଣୁ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ବିପ୍ଳବର ଆଶଙ୍କା ହୁଏ, ଯେତେବେଳେ ରାଜନୀତି ପ୍ରଜାର ସହାନୁଭୂତି ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଭୀତିସଞ୍ଚାରର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରେ । ପ୍ରତିପଦରେ ସାମରିକ ଆଇନ, ବିନା ବିଚାରରେ ଦଣ୍ଡଦାନ ପ୍ରଭୃତିର ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ କଲେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ପ୍ରଜା ଭୀତ ବା ଶାନ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ପୁନଶ୍ଚ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ବିପ୍ଳବ ପରାସ୍ତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ବିପ୍ଳବକାରୀମାନଙ୍କୁ ଅତି କଠୋର ରାଷ୍ଟ୍ରଶାସନପ୍ରଣାଳୀ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ତାହା ନ କଲେ ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ପୁରାତନ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଦଳ ସୁଯୋଗ ପାଇ ନୂତନର ବିନାଶ ସାଧନ କରିପାରନ୍ତି । ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ସମୟରେ ଯେତେବାର ରାଷ୍ଟ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଥିଲା, ପ୍ରତ୍ୟେକ ବାର ଏହିପରି ପୁରାତନ ଦଳର ଉଚ୍ଛେଦସାଧନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ନିର୍ଯ୍ୟାତନହିଁ ନୀତି ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ହୋଇଥିଲା ।

ଏପରି ଯେଉଁମାନେ ଧର୍ମ ମତ, ସାମାଜିକ ମତ ବା ରାଜ୍ୟର ଉନ୍ନତି ବିଧାନ ବିଷୟରେ ନୂତନ ନୂତନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଗଠନ କରନ୍ତି ।

ସମାଜ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଠୋରତା ।

ଛିଷ୍ଟ ଓ ଭକ୍ତ ସଂଗ୍ରହ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି କଠୋର ଶାସନ-ନୀତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ହୁଏ । ସ୍ୱକୀୟ ପୃଷ୍ଠପୋଷକ ନିମନ୍ତେ ଶକ୍ତି ସଂଗ୍ରହ ଓ ସଂରକ୍ଷିତ କରିବା ପ୍ରୟୋଜନ । ସୁତରାଂ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ସେବକଗଣଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟର ସୁଯୋଗ ପ୍ରଦାନ କରି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏକାବେଳକେ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇପାରେ । କ୍ୟାଲଭିନ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏବଂ କେମ୍ବ୍ରିଜ କାଥଲିକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଏହିପରି କଠୋର ଶିକ୍ଷା ଓ ଶାସନନୀତି ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ।

ଶ୍ରେଣୀଶକ୍ତିର ପ୍ରଭାବରେ ଧର୍ମ ଓ ସମାଜର ରୂପାନ୍ତର ପରିଗ୍ରହ ।

ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ପ୍ରଭାବରେ ଯେ କେବଳମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ସୀମା ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅକୃତି ଓ ପ୍ରକୃତି ଗଠିତ ହୁଏ, ଏପରି ନୁହେଁ । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବର ଜୀବନ ଓ ବିବିଧ ଅଙ୍ଗପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗ ଯେପରି ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥାରେ ବିଭିନ୍ନ ଭାବରେ ରୂପାନ୍ତରିତ ହୁଏ, ମାନବଜୀବନର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ; ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତି ପରି ଦେଶ, କାଳ ଓ ବେଷ୍ଟନର ବିବିଧ ଶକ୍ତିପୁଞ୍ଜ ଅନୁସାରେ ବିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଆସେ ।

ରୋମର ଧର୍ମରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶକ୍ତି ।

ସପ୍ତମ ଶତାବ୍ଦୀରେ ମହମ୍ମଦ ଗୋଟିଏ ନୂତନ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର କରିଥିଲେ ; ସେତେବେଳେ ରୋମୀୟ ଓ ପାରସ୍ୟ—ସାମ୍ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜ୍ୟର ସମଷ୍ଟି ମାତ୍ର ରୂପେ ଅତିଶୟ ଦୁର୍ବଳାବସ୍ଥାରେ ରହିଥିଲା । ବିଭିନ୍ନ ଜାତିସମୂହ ମହମ୍ମଦଙ୍କର ନୂତନ ଧର୍ମରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୋଇ ଐକ୍ୟ ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲେ । ଏହି ଐକ୍ୟଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶକ୍ତି ଗଠିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହାର ଫଳରେ ଅସିଆ ଓ ଇଉରୋପର ବହୁ ରାଷ୍ଟ୍ର ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇ ନୂତନ ମୁସଲମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠନରେ ସହାୟତା କରିଥିଲା ; ଏହିପରି ଗୋଟିଏ ଧର୍ମ ମତ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅବସ୍ଥା ପ୍ରଭାବରେ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରାନ୍ତ ରାଷ୍ଟ୍ର ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ଧର୍ମ ଓ ବୈଷୟିକ ସମସ୍ୟା ।

ଯିଶୁଖ୍ରୀଷ୍ଟଙ୍କ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ଏହିପରି ପ୍ରଥମେ ଉପାସକମଣ୍ଡଳୀର ଧର୍ମ ମତ ରୂପେ ପରିପୁଷ୍ଟ ହୋଇ କ୍ରମଶଃ ଏହିପରି ବୈଷୟିକ ଓ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପ୍ରଭାବ ଲାଭ କରିଥିଲା ଯେ, ରୋମୀୟ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଧ୍ୱଂସ ହେବା ସମୟରେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପ୍ରକୃତ ରାଷ୍ଟ୍ରର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରି ପ୍ରକୃତପୁଞ୍ଜଙ୍କର ଶାସନଭାର ଗ୍ରହଣ କଲା ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟାପାର ସମୂହରେ ଅଭ୍ୟାଗତ ଜିଉଟନ ବିଜେତୃମାନଙ୍କୁ ସର୍ବବିଧ ଉପାୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କରି ନୂତନ ନୂତନ ଶାସନ ପ୍ରଣାଳୀବିଶିଷ୍ଟ ରାଷ୍ଟ୍ର ଓ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଗଠନରେ ସହାୟତା କରିଥିଲା । ଶାର୍ଲେମାନ ଓ ଅଟୋ-

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗ୍ରେଟ୍‌ର ଫ୍ରାଙ୍କୋ ଜର୍ମାନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଏହିପରି ଧର୍ମଗୁରୁକ-ମାନଙ୍କ ସହାୟତାରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠାଲାଭ କରିଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ଧର୍ମସମ୍ପ୍ରଦାୟର ଅଧିପତ୍ୟ ଏହିପରି ପ୍ରବଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ଯେ, ଇଉରୋପର ସମସ୍ତ ଦେଶର ରାଜା ଏବଂ ସମ୍ରାଟଗଣ ଧର୍ମସମାଜର ନେତା ପୋପଙ୍କର ଅଧୀନତାସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଧର୍ମସମାଜର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ପ୍ରତାପ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଆନ୍ଦୋଳନ ଏବଂ ସଂଗ୍ରାମ ସମୂହର ମୂଳୀଭୂତର କାରଣ ।

କେବଳମାତ୍ର ଯେ ନୈତିକ ଓ ଧର୍ମ ବିଷୟକ ଅଭାବ ପୂରଣ କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁସଲମାନ୍ ଓ ଖ୍ରୀଷ୍ଟିୟାନ ଧର୍ମ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା ନୁହେଁ । ସମସାମୟିକ ଜଗତର ସାମାଜିକ, ବୈଷୟିକ, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଏବଂ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଭାବ ମୋଚନ ନିମିତ୍ତ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରତିଷ୍ଠାନର ସୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହିଁ କେଳ ଦୁଇ ଧର୍ମ ସମାଜ ସାମରିକ ଓ ବୈଷୟିକ ରାଷ୍ଟ୍ରରେ ପରିଣତ ହୋଇ ମାନବ ଜଗତର ଉନ୍ନତି ବିଧାନରେ ସହାୟତା କରିଥିଲା ।

ଶିଖ ସମାଜ ।

ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ବାବା ନାନକଙ୍କର ଶିଖ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଧର୍ମର ଅଭାବ ମୋଚନ ନିମିତ୍ତ ଉତ୍ପତ୍ତି ହୋଇ କ୍ରମେ ଅତ୍ୟାଚାର ଦମନ ଏବଂ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶାନ୍ତି ଓ ସୁବ୍ୟବସ୍ଥା ବିଧାନ ନିମିତ୍ତ ବୈଷୟିକ ମୁକ୍ତି ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଆକାଂକ୍ଷାରେ ରଣସମାଜରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି ।

ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ମତବାଦ ସମୂହର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବେଥିର କାରଣ ।

ବେଷ୍ଟମ୍ବ ପ୍ରଭାବରେ ଜୀବନ ସର୍ବତ୍ର ଏକପ୍ରକାରେ ଅଭିବ୍ୟକ୍ତ ହୁଏ ନାହିଁ । କେବଳମାତ୍ର ରାଷ୍ଟ୍ର ବା ଧର୍ମ ଜୀବନ ସମାଜର ଲକ୍ଷଣ ନୁହେଁ । ମାନବଜୀବନ କେତେବେଳେ କଳା ବିଦ୍ୟାରେ, କେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟରେ, କେତେବେଳେ ସଂଗ୍ରାମରେ, କେତେବେଳେ ବା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ବ୍ୟାପାରରେ ବିକାଶ ଲାଭ କରେ । ଏହି ବୈଷ୍ଟମ୍ବ ପ୍ରଭାବରେ ଦାର୍ଶନିକମାନେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ବିଚିତ୍ର ମତ ବାଦ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରି ଯୁଗ ଧର୍ମୋପଯୋଗୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନିର୍ଦ୍ଧାରଣ କରିଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରୀକ ଜଗତର ଦର୍ଶନବାଦ ଜର୍ମାନ ଦର୍ଶନ ଦର୍ଶନବାଦର ଅନୁରୂପ ନୁହେଁ । ମଧ୍ୟ ଯୁଗରେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଓ ଦାର୍ଶନିକ ଗବେଷଣା ଆଧୁନିକ ଚିନ୍ତାର ପ୍ରତିକୂଳ ନୁହେଁ । ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ସମସ୍ୟାର ମୀମାଂସା କରିବାକୁ ହୋଇଅଛି ବୋଲି ମନ୍ତ୍ର, ଅବସ୍ଥାଭେଦ, ଏବଂ ବେକନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ବୈଷାଦୃଶ୍ୟ ରହିଅଛି ।

ମାନବଜୀବନର ଅଭେ-ଦ୍ୟ ସମୂହର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବେଥିର କାରଣ ।

ଯେଉଁଠାରେ କୌଣସି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ପରିବର୍ତ୍ତନ ମିଳେ ସେଠାରେ ଜୀବନର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ବିଭିନ୍ନ ଅବସ୍ଥା ମଧ୍ୟରେ ପତିତ ହୋଇ ମାନବ କେତେବେଳେ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ, କେତେବେଳେ ସାମାଜିକ, କେତେବେଳେ ସାହିତ୍ୟିକ, କେତେବେଳେ ଧର୍ମ ବିଷୟକ ଆନ୍ଦୋଳନରେ ଜୀବନର ସାର୍ଥକତା ଲାଭ କରେ । ବିଭିନ୍ନ ଶକ୍ତିସମୂହଦ୍ୱାରା ଯେଉଁ ରାଷ୍ଟ୍ରର ବିଚିତ୍ର ପ୍ରକୃତି ପ୍ରକୃତି ଗଠିତ ହୁଏ, ସେହିପରି ବିଚିତ୍ର ଭାବ ଓ ପ୍ରଭାବ ଦ୍ୱାରା ନିୟନ୍ତ୍ରିତ ହୋଇ ମାନବ ବିଭିନ୍ନ ଆନ୍ଦୋଳନ କରେ । ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅବସାନରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ଅବସାନ ହୁଏ ନାହିଁ । ଜୀବନଶକ୍ତି ଧର୍ମର ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରି କେତେବେଳେ ଶିଳ୍ପରେ, କେବେ ବ୍ୟବସାୟ-ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରି ସାହିତ୍ୟରେ କେତେବେଳେ ବା ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କର୍ମ ତ୍ୟାଗ କରି ଧର୍ମାନ୍ଦୋଳନରେ ପରିଣତ ହୁଏ ।

ମାନବୀୟ ଆଦର୍ଶ ଓ ଲକ୍ଷ୍ୟର ରୂପାନ୍ତର ଗ୍ରହଣ ।

ତେଣୁ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କର୍ମରେ ପ୍ରଜା ସାଧାରଣଙ୍କର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଶାସନ, ଓ ଅଧିକାର ବିସ୍ତାର, ବ୍ୟବସାୟ ଓ ବୈଷୟିକ ବ୍ୟାପାରରେ ସାମ୍ୟବାଦ, ସୋସିୟାଲିଜମ୍ (*Socialism*) ଓ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବ୍ୟକ୍ତିର ପରିପୂର୍ତ୍ତିତା ଧର୍ମରେ ଜୀବମାତ୍ରର ଅମ୍ବାର ବିକାଶ, ସାହିତ୍ୟରେ ଭାବୁକତା, ଏବଂ କଳାକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅତୀନ୍ଦ୍ରିୟତାର ଆକାର ଧାରଣ କରେ । ଏହାର ଫଳରେ ଫରାସୀ ବିପ୍ଳବ ପ୍ରମୁଖ ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଶକ୍ତି ସମାଜରେ ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୋଇ ନିମ୍ନ ଜାତିର ଅଧିକାର ଘୋଷଣା କରିଅଛି, ସାହିତ୍ୟକୁ ଆଧ୍ୟାତ୍ମିକ ଓ ଆବେଗମୟ କରି ପକାଇଅଛି, ଧର୍ମକୁ ମାନବର ଉପକାର ଓ ଲୋକହିତର ଭିତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରିଅଛି ଏବଂ ମାନବର ସାଧାରଣ ଚିନ୍ତାପ୍ରଣାଳୀକୁ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସାହସ ଓ ବିଚିତ୍ର ଶକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ବିବିଧ ଚିନ୍ତାର ସୃଷ୍ଟିସାଧନ କରିଅଛି । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ସରକାର ଏମ୍.ଏ.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅରୁଣା ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଶତ୍ରୁ ଶିବିରରେ ।

"ବଂଶ ନଗରୁ-ସପରାଧି । ବ୍ରତଂ
ଜ୍ୟାମି ରବଜ୍ଞମିତଃ—"
ଭବାଭୂତି ।

ପ୍ରାୟ ଅଢ଼ାଇଶ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ସମ୍ବଲପୁର ଦୁର୍ଗର ଉତ୍ତର-ପଶ୍ଚିମ-ସୀମାନ୍ତ-ରେଖା ସିଦ୍ଧୋଷ୍ଠ ଗିରିସଙ୍କଟ ନିକଟରେ ଜଣେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସତର୍କଭାବରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ନିରୀକ୍ଷଣ କରି ଅଶ୍ୱ-ଚାଳନା କରୁଥିଲେ । ଅଶ୍ୱାରୋହୀଙ୍କ ବୟସ ୩୫ ବର୍ଷ ହେବ । ତାଙ୍କ ବେଶଭୂଷାରୁ ଜଣାଯାଉଥିଲା, ସେ ଜଣେ ମରହଟ୍ଟା ସୈନିକ । ତାଙ୍କର ସର୍ବାଙ୍ଗ ଲୌହବର୍ମ୍ମାଚ୍ଛାଦିତ ; ମସ୍ତକରେ ଲୁହକ-ଖଚିତ ଉଷ୍ଣୀଷ । ତାଙ୍କର ମୁଖ ବୀରତ୍ୱ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ ଓ ଉତ୍ସାହ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ; ଶରୀର ସୌଷ୍ଠବାନ୍ୱିତ ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣାୟତନ । ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଗିରିସଙ୍କଟ ନିକଟକୁ ଯାଇ କିଛିକ୍ଷଣ ଅଶ୍ୱର ଗତିରୋଧ କଲେ, ଏବଂ ମନ ମଧ୍ୟରେ କଣ ଭାବି ଥରେ ଗୃହଅଡ଼କୁ ଭଲକରି ଅନାଇଲେ । ଯେତେବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତପ୍ରାୟ । ଅସ୍ତାଚଳ ଗମନୋନ୍ମୁଖ ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବଙ୍କ ହେମାଭ ରୌଦ୍ର ପର୍ବତ ଚାଳରେ ପତିତ ହୋଇ ବୃକ୍ଷ ଲତା-ପତ୍ରଶୋଭିତ ପର୍ବତକୁ ଅପୂର୍ବ ଶୋଭାରେ ବିଭୂଷିତ କରୁଅଛି । ସନ୍ଧ୍ୟାଗମ ଦେଖି ପକ୍ଷିମାନେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ କୁଳାୟ ଅଭିମୁଖରେ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେଉଛନ୍ତି । ମୃଗମାନେ ଚଞ୍ଚଳ-ପଦରେ ଅରଣ୍ୟରେ ମର୍ମର ଧ୍ୱନି ସୃଷ୍ଟି କରି ବସ୍ତ୍ରାକୁଳଚିତ୍ତରେ ବିଚରଣ କରୁଛନ୍ତି ।

ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ଅରୂଢ଼ ହୋଇ କିଛିକ୍ଷଣ ପ୍ରକୃତିର ସାନ୍ଧ୍ୟଲୀଳା ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପରେ ଅରଣ୍ୟକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଶିଙ୍ଗ-ଧ୍ୱନି କଲେ । ଶିଙ୍ଗ-ଧ୍ୱନି ହେବାମାତ୍ରକେ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରୁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ଓ ପଦାତିକ ନିର୍ଗତ ହେଲେ, ଏବଂ ସନ୍ତୁଷ୍ଟନୟନରେ ଉପରୋକ୍ତ ଅଶ୍ୱାରୋହୀଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ନୀରବରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ତାଙ୍କର ମୁଖ ଅଧିକା ଗମ୍ଭୀର ; ମନ ଚିନ୍ତାକୁଳ । ନବାଗତ ସୈନିକମାନେ ତାଙ୍କର ଅନୁସରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଯେମାନଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଉଦ୍ଦାମୀ ଚର୍ଦ୍ଦଭଦ ଏବଂ ମହିଳାମାନେ ଋଷି-ପରିବେଷ୍ଟିତ ହୋଇ ଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଛିଦୂର ଗଲାପରେ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ପୁଣି ଅଶ୍ୱର ଗତିରୋଧ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ସୂର୍ଯ୍ୟାସ୍ତ ହୋଇ ସାରିଥିଲାଣି । ନିଶା-ଆଗମନ ଦେଖି ଅଶ୍ୱାରୋହୀଙ୍କ ମନ ଅଧିକ ଚିନ୍ତାକୁଳ ହେଲା । ସେ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବରେ ବସି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ହଠାତ୍ ପଶ୍ଚାତ୍‌ଦେଶରୁ "ଜୟ ସମ୍ବଲପୁର ଜୟ" ଶବ୍ଦ ଶୁଣାଗଲା । ବହୁସଂଖ୍ୟକ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ପର୍ବତରୁ ଅବତରଣ କରି ମରହଟ୍ଟା ସେନା ଆକ୍ରମଣ କଲେ । ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଏପରି ଅତର୍କିତରେ ଶତ୍ରୁଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ବିଶେଷତଃ ସେତେବେଳକୁ ସେମାନେ ତିନିସଙ୍କଟ ଉତ୍ତରକୁ ଅସିସାରିଥିଲେ । ଏଆଡ଼େ ଘୋର ତାମସୀ ରଜନୀ ; ତା'ପରେ ପୁଣି ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଦେଶ । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ସେମାନେ ହଠାତ୍ ଶତ୍ରୁର ସମ୍ମୁଖୀନ ହୋଇ କଣ କରିବେ କିଛି ଠିକ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମରହଟ୍ଟା ଜାତି ସହଜରେ ଭୀତ ହେବାର ଜାତି ନୁହନ୍ତି । ସେମାନେ କପଟ-ଯୁଦ୍ଧରେ ପଟୁ । ଶତ୍ରୁର ଏପରି ସ୍ଥିତି ଦେଖି ସେତେବେଳେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଅନୁଚିତ ମନେକରି ସେମାନେ ପୃଷ୍ଠଭଙ୍ଗ ଦେବାର ସ୍ଥିର କଲେ । ଅଗ୍ରଗାମୀ ମରହଟ୍ଟା ଅଶ୍ୱାରୋହୀଙ୍କ ସଙ୍କେତମତେ ସେମାନେ ମରହଟ୍ଟା-ଜାତି-ସୁଲଭ ଚଞ୍ଚଳ ପଦ-ବିକ୍ଷେପରେ ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ଶତ୍ରୁମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ପଳାୟନତତ୍ପର ଦେଖି ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କଲେ, ଏବଂ ଅବିରତ ଶର ନିକ୍ଷେପଦ୍ୱାରା ଅନେକଙ୍କୁ ହତାହତ କଲେ । କିନ୍ତୁ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଶରନିକ୍ଷେପ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନ କରି ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଯେତେ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସୁଦ୍ଧା ପଶ୍ଚାତ୍‌ଗାମୀ ମହିଳା ଏବଂ ଚର୍ଦ୍ଦଭ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସେ ସବୁ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହେଲା । ଶତ୍ରୁମାନେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ସମ୍ପତ୍ତି ଲୁଣ୍ଠିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଜଣେ ପଞ୍ଚବିଂଶତିବର୍ଷୀୟ ଯୁବକ ଅଶ୍ୱ-ପୃଷ୍ଠରେ ପର୍ବତ ମଧ୍ୟରୁ ବାହାରି ସେମାନଙ୍କ ବ୍ୟସନ-

Digitized by srujanika@gmail.com

କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ କରେ । ତାଙ୍କ ଆଦେଶମତେ ତାଙ୍କ ଅନୁଚରମାନେ ଶତ୍ରୁର ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ଅରଣ୍ୟ ଭିତରକୁ ଚାଲିଗଲେ । ଯୁବକ କେତେଜଣ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ଅନୁଚରଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଅପର ମରହଟ୍ଟାସର୍ଦ୍ଦାରମାନଙ୍କୁ ସେମାନଙ୍କ ତତ୍ତ୍ୱାବଧାନରେ ମରହଟ୍ଟା ସେନାପତିଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଲେ । କିନ୍ତୁ ଜଣେ ପଞ୍ଚଦଶବର୍ଷୀୟା ଯୁବତୀକୁ ଦେହୀକର ରକ୍ଷିଗଣ ସମ୍ଭ୍ରମ୍ବ୍ୟବହାରରେ ନିଜ ଦୁର୍ଗକୁ ପଠାଇ ନିଜେ ଦୁର୍ଗାଭିମୁଖରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଉକ୍ତ ଯୁବତୀ ସଙ୍ଗେ ଜଣେ ଦାସୀ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ବନ୍ଦୀ ହେଲା ।

ଟିକ-ଶିବିରସ୍ଥିତ ଦୁର୍ଗ ଭିତରକୁ ଯାଇ ଯୁବକ ଜଣେ ଯୁବତୀକୁ ସ୍ୱ ଶିବିରକୁ ଡକାଇଲେ । ଯୁବତୀ ସଙ୍ଗରେ ଦାସୀ ମଧ୍ୟ ଆସିଲା । ଯୁବତୀକୁ ଦେଖି ଯୁବକ କହିଲେ, "ସେନାପତି-ନନ୍ଦିନୀ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଆଚରଣ ଦେଖି ରୁଷ୍ଟ ହେବେ ନାହିଁ । କ୍ଷତିୟମାନେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରି ଶୂନ୍ୟହସ୍ତରେ ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଏଣୁ ଆଜି ସେନାପତି-ନନ୍ଦିନୀ ଏ ଦୁର୍ଗରେ ବନ୍ଦୀ । କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭର ଭୟ କରିବାର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ । ଦୁର୍ଗରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଉଚିତ ସମ୍ମାନ ଦିଆଯିବ ।"

ଯୁବକଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ଯୁବତୀ ନୀରବରେ ତଳକୁ ମୁହଁ କରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଦାସୀ କହିଲା, "ଆପଣ ଆପଣଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆପଣଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା କରୁ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ମରହଟ୍ଟାଶିବିରରେ କି ଆଜି କିଛି ନ ଘଟିଲା ?"

"ଘଟିପାରେ । କିନ୍ତୁ ସେଥିପାଇଁ ଅମ୍ଭର ଲୋଭ ନାହିଁ । କ୍ଷତିୟଜାତି ଗ୍ରେଭ କରେ ନାହିଁ ।"

"ସେନାପତି-ନନ୍ଦିନୀଙ୍କୁ ଏପରି ବଳପୂର୍ବକ ଆଣିବା ଗ୍ରେଭର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ କି ? ଆପଣ ବୀର । ଯୁଦ୍ଧରେ ଶତ୍ରୁକୁ ପରାସ୍ତ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ରମଣୀ ଉପରେ ଅତ୍ୟାଚାର ବୀରର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ ।"

"ରମଣୀ ଉପରେ କୌଣସି ଅତ୍ୟାଚାର ହୋଇ ନାହିଁ । ବୀର-ନାରୀ ବୀରଭୋଗ୍ୟା । ସେନାପତିନନ୍ଦିନୀ ବୀର-ରମଣୀ । ସେ ବୀରପୁରୁଷର ଯୋଗ୍ୟ । ତାଙ୍କୁ ବୀରପୁରୁଷ ହସ୍ତରେ ନ୍ୟସ୍ତ ହେବାର ଦେଖିଲେ ସୁଖୀ ହେବ ।"

"ତାଙ୍କ ହୃଦୟ-ଗଳନରେ ବଳା ହେବାପାଇଁ ମରହଟ୍ଟା ବୀର ଅଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ରହିଲେ ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୁଃଖ ଛଡ଼ା ସୁଖ ହେବ ନାହିଁ ।"

"ଯଦି ସେପରି ହୁଏ, ତାଙ୍କ ମନରେ କଷ୍ଟ ଦେବା ମୋର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେ । ମୁଁ ଏହିକ୍ଷଣି ତାଙ୍କୁ ନିରାପଦରେ ତାଙ୍କ ପିତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେବି । ଓଡ଼ିଆଜାତି ଅବଳା ପ୍ରତି ସମ୍ମାନ ଦେଖାଇ ଜାଣେ । ସେନାପତି-ନନ୍ଦିନୀ ପିତୃ-ଶିବିରରେ ଥାଇ ଦେଖିବେ ଯେ ଓଡ଼ିଆ ବୀର ମରହଟ୍ଟା ବୀର ଅପେକ୍ଷା ନିକୃଷ୍ଟ ନୁହେ ।"

ଯୁବକଙ୍କ ଶେଷ ବାକ୍ୟ ଶୁଣି ଯୁବତୀ ଲୋଚନ ସମ୍ବରଣ କରି ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲା । ଯୁବକଙ୍କ ମୁଖରେ ଉଦାରତାର ଚିହ୍ନ ଦେଖି ସେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ସେ ନିର୍ନିମିଷ ଲୋଚନରେ ତାଙ୍କର ଅପୂର୍ବ ରୂପ-ଶ୍ରୀ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଇତ୍ୟବସରରେ ଯୁବକଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସହିତ ତାହାର ଚକ୍ଷୁ ମିଳିତ ହେଲା । ସେ ଲଜ୍ଜାରେ ତଳକୁ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯୁବକଙ୍କ ପ୍ରତି ପୂର୍ବେ ଯେ ବିରକ୍ତି ଜନ୍ମିଥିଲା, ତାହା କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼ିଯାଇଗଲା । ତାହାର ଶରୀରର ପ୍ରତ୍ୟେକ ଚିହ୍ନରେ ଅନନୁଭୂତ ଚଞ୍ଚଳ-ଚିନ୍ତାହ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯୁବତୀର ଭାବାନ୍ତର ଦେଖି ଯୁବକ କହିଲେ, "ଯଦି ସେନାପତି-ନନ୍ଦିନୀଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ତାଙ୍କୁ ଅନତିବିଳମ୍ବେ ପିତୃ ସମୀପକୁ ପଠାଇବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି ।"

ଦାସୀ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ଯୁବତୀର ମୁଖଆଡ଼କୁ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ମନର ଭାବ ବୁଝିପାରି ଯୁବତୀ ବିପଦରେ ପଡ଼ିଲା । ଯୁବକଙ୍କ ପ୍ରତି ଅଲକ୍ଷିତରେ ତାର ଅନ୍ତରକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୋଇଛି । ତାଙ୍କ ଛାଡ଼ିଯିବାପାଇଁ ତାର ମନ ବଳିଲା ନାହିଁ । ଏଥିରେ ସ୍ୱଦେଶ ଶତ୍ରୁ ଦୁର୍ଗରେ ବନ୍ଦୀହୋଇ ରହିବା ଅପମାନ ମନେକରି ସେ କଣ କହିବ କିଛି ଠିକ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପରେ ମନ୍ଦ କଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଯଦି ମରହଟ୍ଟାସେନାପତିଙ୍କ ବାହୁରେ ବଳ ଥାଏ, ସେ ନିଜେ ଆସି ମତେ ମୁକୁଳାଇବେ । ମରହଟ୍ଟାରମଣୀ ଶତ୍ରୁ କୃପାର ପାତ୍ର ହେବାକୁ ସୁଖକର ମନେ ନାହିଁ ।"

Digitized by srujanika@gmail.com

ତାହାର ଏ କଥା ଶୁଣି ଯୁବକ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟାନ୍ୱିତ ହୋଇଗଲେ । ସେ ମନେ ମନେ ତାକୁ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପରେ ଉଭୟଙ୍କ ଚଢ଼ିବାର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରି ଦୁର୍ଗ ରକ୍ଷାର୍ଥ ଦୁର୍ଗ ଦ୍ୱାରଥାଡ଼େ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ମରହଟ୍ଟା-ଶିବିରରେ ।

"——ନ ଜାନାମି କିଂ,
ଦୁଃଖେନ ମହତା ନିଜ ହାତ କଥା ।"

ମହାଭାରତ ।

ମରହଟ୍ଟା-ସେନାପତି-ନନ୍ଦନଙ୍କୁ ଚିତ୍ର-ଦୁର୍ଗରେ ଛଡ଼ି ସମ୍ବଲପୁର ତଦାନୀନ୍ତନ ଇତିହାସ ବିଷୟରେ ଆଲୋଚନା କଲେ, ବୋଧହୁଏ, ଅସଙ୍ଗତ ହେବ ନାହିଁ । ଉପନ୍ୟାସ-ପ୍ରିୟ ପାଠକମାନେ ମାନସ ଇତିବୃତ୍ତ ଜାଣିବା ପାଇଁ ଅନିଚ୍ଛୁକ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଲେଖକ ନିରୁପାୟ । ଗଳ୍ପକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣାଙ୍ଗ କରିବାକୁ ଗଲେ ଇତିହାସ ବିଷୟରେ ଦୁଇଚାରି କଥା କହିବା ଦରକାର । ନୋହିଲେ ଏ ଗଳ୍ପରେ ଐତିହାସିକ ପୁରୁଷମାନେ ଅଂଶିକରୂପେ ଅପରିଚିତ ହୋଇ ରହିଯିବେ । ଏଣୁ ପାଠକମାନେ ଅନୁଗ୍ରହ କରି କ୍ଷମା କରିବେ ।

ଅଷ୍ଟାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀରେ ଭାରତରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଅପ୍ରତିହତ ପ୍ରଭାବ ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥିଲା । ସେମାନେ ଭାରତର ଏକ ପ୍ରାନ୍ତରୁ ଅପର ପ୍ରାନ୍ତ ଯାଏ ସମର-ଘୋଷଣା କରି ଭାରତରେ ହିନ୍ଦୁରାଜ୍ୟ ସଂସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଏ ସମୟରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ପତନର ସୂତ୍ରପାତ ହୋଇଥିଲା । ମରହଟ୍ଟା-ରାଜ୍ୟ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ଶିବାଜିଙ୍କ ନିତି ଛଡ଼ି ସେମାନେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ନୃଶଂସ ଦସ୍ୟୁବୃତ୍ତି ଆଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅର୍ଥ ଲୋଭରେ ପଡ଼ି ସେମାନେ ଭାରତର ପବିତ୍ର ବକ୍ଷରେ ରକ୍ତର ନଦୀ ପ୍ରବାହିତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏ ସମୟରେ ସମ୍ବଲପୁର-ରାଜ୍ୟର ପ୍ରଶାନ୍ତ ମୁଖରେ ସ୍ୱାଧୀନତାର ସ୍ୱମଧୁର ହାସ୍ୟ ପ୍ରତିଭାତ ହେଉଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁର ବାଣିଜ୍ୟରେ, ବୀର୍ଯ୍ୟରେ, ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟରେ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟର ସମକକ୍ଷ ହୋଇ ସଭ୍ୟ ଜଗତରେ ମୁଖ ଦେଖାଇବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁରର ହୀରକ-ବାଣିଜ୍ୟ ଭାରତବର୍ଷର ତଦାନୀନ୍ତନ ଗଭର୍ଣ୍ଣର ଲର୍ଡ କ୍ଲାଇବଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ଆକର୍ଷଣ କରିଥିଲା । ସମ୍ବଲପୁର ହୀରା ପାଇଁ ଚିରକାଳ ପ୍ରସିଦ୍ଧ । Ptolemy, Pliny ପ୍ରଭୃତି ବୈଦେଶିକ ଲେଖକମାନେ ଏ ହୀରା ବିଷୟରେ ଅନେକ କଥା ଲେଖିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରସିଦ୍ଧ ଇତିହାସ-ଲେଖକ Gibbon ଲେଖିଅଛନ୍ତି—"As well as we can compare ancient with modern geography, Rome was supplied with diamonds from the mine of Sameipur in Bengal." ସେତ ପୁରାତନ ଯୁଗର କଥା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ସମୟର କଥା କହୁଅଛୁ, ସେହି ସମୟରେ ମଧ୍ୟ ସମ୍ବଲପୁରର ହୀରକ-ବାଣିଜ୍ୟ ପ୍ରସିଦ୍ଧି ଲାଭ କରିଥିଲା । ହାୟ ! ଆଜି ସେ ହୀରାକୁଦ ଅଛି; ସେହି ସମ୍ବଲପୁର ଅଛି; ସେହି ମହାନଦୀ କଳ କଳ ରବରେ ସମ୍ବଲପୁର-ବାସିକୁ ମୁଗ୍ଧ କରି ମାତୃ-ସ୍ତନ୍ୟଧାରା ପ୍ରାୟେ ସମ୍ବଲପୁରର ପବିତ୍ର ବକ୍ଷରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । କିନ୍ତୁ ସେ ହୀରକ କାହିଁ ! ସେ ବୀରପୁରୁଷମାନେ କାହାନ୍ତି ! ହାୟ ! ସେଦିନ ଆଜି ଏଦିନ !

ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦ ୧୭୭୦ ସାଲଯାଏ ସମ୍ବଲପୁରରେ ଶକ୍ତିର ନାମ ସୁଦ୍ଧା ଶୁଣା ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେତେବେଳେ ମରହଟ୍ଟା-ମାନେ ଓଡ଼ିଶାର ବିପୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୋଇ ଓଡ଼ିଶାରୁ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ସଂଗ୍ରହ କରିବା ଆଶାରେ ହିନ୍ଦୁ ରାଜ୍ୟରେ ସୁଦ୍ଧା ଲୁଣ୍ଠନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ, ଓଡ଼ିଶାର ଦକ୍ଷିଣବାହୁରୂପୀ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟ ମରହଟ୍ଟା ବର୍ଗୀମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲା । ସମ୍ବଲପୁରର ବିଖ୍ୟାତ ନରପତି ଅଜିତସିଂହଙ୍କ ଶାସନକାଳରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରେ ସୂତ୍ରପାତ ହେଲା । କେତେଗୋଟି ମରହଟ୍ଟା ପୋତ ଭୋଯ ଦ୍ୱାରା ବୋଝାଇ ହୋଇ କଟକରୁ ମହାନଦୀ ବକ୍ଷରେ ନୀତିପୁର ଅଭିମୁଖରେ ଯାଉଥିଲା । ଯେତେବେଳେ ପୋତ-ଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ବଲପୁରର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା, ଅଜିତ ସିଂହ ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ ଆଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପରାମର୍ଶ ଅନୁସାରେ ଉକ୍ତ ପୋତଗୁଡ଼ିକ ମହାନଦୀ-ବକ୍ଷରେ ନିମଜ୍ଜିତ କରି ତୋଷିଲାକୁ ଅଧିକାର କଲେ । ନାଗପୁରାଧିପତି ଏ ସମାଚାର ପାଇ କ୍ରୋଧରେ ଅଧୀର ହୋଇଗଲେ । ଅଜିତସିଂହଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ଶାସ୍ତି ଦେବା ସକାଶେ ସେ ତାଙ୍କ ଶିବିରରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶତ୍ରୁବାହିନୀ ଛେଦନ କଲେ । ଉକ୍ତ ବାହିନୀକୁ ପାଠକ-ମାନେ ସିଂଘୋଷ ଗିରିସଙ୍କଟରେ ଦେଖିଅଛନ୍ତି, ଏବଂ ସେଠାରେ ଯାହା ଯାହା ଘଟିଲା, ପୂର୍ବପରିଚ୍ଛେଦରେ ତହିଁର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣ ପ୍ରଦତ୍ତ ହୋଇଅଛି ।

ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଚୋପ ସବୁ ଅଧିକାର କରି ଅଦ୍ୟସିଂହ ଦୁର୍ଗ ରକ୍ଷାର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଠର-ଡ଼େଙ୍ଗାରୁ ସ୍ୱଶିକ୍ଷିତ ଓଡ଼ିଆ ସୈନିକମାନେ ଆସି ସମ୍ବଲପୁର ଦୁର୍ଗରେ ସମବେତ ହେଲେ । ସମ୍ବଲପୁରରେ ଉତ୍ସାହର ଲହରୀ ନାଚିଉଠିଲା । ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ସମର-ସମ୍ବାଦ ପ୍ରଚାରିତ ହେଲା । ମା ସମଲେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ଶାନ୍ତି-ସଂସ୍ଥାପନ ସକାଶେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞ ହୋଇ ସମ୍ବଲପୁରବାସିମାନେ ପ୍ରାଣର ମମତା ତ୍ୟଜି 'ଘୋରଚଣ୍ଡ ଛତ୍ରପତି ମହାରାଜ' (୧) ଅଦ୍ୟସିଂହଙ୍କ ଛତ୍ରତଳେ ସମବେତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କର "ଜୟ ସମଲାଇର ଜୟ"--ରବରେ ସମସ୍ତ ସମ୍ବଲପୁର ନିନାଦିତ ହୋଇ ସୁପ୍ତ ପ୍ରାଣରେ ସୁଧା ଜାଗରଣର ମନ୍ତ୍ର ପଢ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମା ସମଲେଶ୍ୱରୀଙ୍କ ରଣ-ରଙ୍ଗିଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଅହର୍ନିଶ ଭୟଙ୍କର ହେଲା ।

ସ୍ଥଳ-ପଥରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଗତି-ରୋଧ କରିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ସ୍ଥାନ ମଣି ଅଦ୍ୟସିଂହ ସିଂଘୋର ଗିରିସଙ୍କଟକୁ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ବନ୍ଧୁ-ଗିରି-ପରିଶୋଭିତ ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟରେ ସିଂଘୋର ଅନେକଥର ସମ୍ବଲପୁରର ମାନରକ୍ଷା କରିଅଛି । ଆଜି ଅଦ୍ୟସିଂହ ନିଜେ ସମ୍ବଲପୁର-ଦୁର୍ଗ-ରକ୍ଷାର ଭାର ନେଇ ତାଙ୍କ ସେନାପତି ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଅନେକ ସୈନ୍ୟ ସିଂଘୋରରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବା ସକାଶେ ପଠାଇଲେ ।

ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ସିଂଘୋରକୁ ଆସି ପ୍ରଥମେ ଗିରି-ଶିଖର-ସ୍ଥିତ ପାର୍ବତ୍ୟ ଦୁର୍ଗର ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ । ସେଠାରେ ଦୁଇଦିନର ଖାଦ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରି ସେ ଦୁର୍ଗରକ୍ଷାର ସୁବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁର୍ଗରେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ସୈନିକ ରଖି ଅବଶିଷ୍ଟ ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ସେ ଗିରିସଙ୍କଟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଲୁକାଇ ରଖିଲେ । ଦୁର୍ଗପ୍ରାଚୀରରେ ମାଳ ମାଳ ପଥର ଭିତରେ ବାଣ ଝୁଲାଇ ରଖିଲେ । ନିଜେ ଦକ୍ଷତାସହକାରେ ସର୍ବତ୍ର ସେନା-ନିବେଶ ପର୍ଯ୍ୟବେକ୍ଷଣ କରି ସେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଇତିହାସରେ ବିପକ୍ଷ ଯୁଦ୍ଧ ନିମନ୍ତେ ବିଖ୍ୟାତ । ସେମାନେ ସମ୍ମୁଖ-ସମରରେ କଦାପି ଶତ୍ରୁ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହି ନୀତି ସେମାନଙ୍କୁ ଭାରତରେ ଏକାଧିପତ୍ୟ ଦେଇଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଯେଉଁଦିନ ସେମାନେ ଏ ନୀତି ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ, ସେହି ଦିନଠାରୁ ସେମାନଙ୍କ ପତନର ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଯଦି ୧୭୬୮ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ପାଣିପଥ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ମୁଖ-ସମରରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନଥାନ୍ତେ, ତାହାହେଲେ ଅହମ୍ମଦ ଶାହ ଅବ୍ଦାଲି ଭାରତକୁ ପଦ-ଦଳିତ କରିପାରି ନ ଥାନ୍ତେ । ଭାରତରେ ହିନ୍ଦୁ-ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଇଥାନ୍ତା । କିନ୍ତୁ ବିଧାତାଙ୍କ ଇଚ୍ଛା କିଏ ଏଡ଼ିପାରେ ? ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଜୟ-ଗର୍ବରେ ମତ୍ତ ହୋଇ ପତନର ଚରମ-ସୀମାରେ ଉପନୀତ ହେଲେ ।

ମରହଟ୍ଟା ସେନାପତି ରଘୁଜୀରାଓ ସିଂଘୋର ନିକଟକୁ ଆସି ଦେଖିଲେ ଯେ, ସାବଧାନ ଭାବରେ ଗିରିସଙ୍କଟ ପାର ନ ହେଲେ ବିପଦ ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ସୈନିକ ଥିଲେ । ତାଙ୍କ ପରିବାର ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଆସିଥିଲେ ।

ଅରୁଣା ରଘୁଜୀରାଓଙ୍କ ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା । ରଘୁଜୀ ତାକୁ ଅତିଶୟ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ, ଏବଂ ତାକୁ ଘଡ଼ିଏ ନ ଦେଖିଲେ ତାଙ୍କ ଆଖି ଅନ୍ଧକାର ହୋଇ ଯାଉଥିଲା । ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ରହି ଅରୁଣା ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟାରେ ପାରଦର୍ଶିତା ଲାଭ କରୁଥିଲା । ବୀରପ୍ରାଣା ଅରୁଣାର ହୃଦୟ ରଣଯାତ୍ରାର ନାମ ଶୁଣି ନାଚି ଉଠୁଥିଲା । ରଣ-କୋଳାହଳ, ରଣ-ବାଦ୍ୟ, ରଣ-ନୃତ୍ୟ ତାହାର ହୃଦୟକୁ ପ୍ରବଳ ଶକ୍ତିରେ ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲା । ବୟଃପ୍ରାପ୍ତା ହେବାପରେ ଅରୁଣା ସର୍ବଦା ପିତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ଯାଉଥିଲା । ଏପରି ରଣ-ସଙ୍ଗିନୀ ରଣ-ରଙ୍ଗିଣୀ କନ୍ୟାର ପିତୃତ୍ୱରେ ରଘୁଜୀରାଓ ଆପଣାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୌରବାନ୍ୱିତ ମନେ କରୁଥିଲେ । ଯେତେବେଳେ ରଘୁଜୀ ଅରୁଣା ସଙ୍ଗେ ଅଶ୍ୱାରୋହଣରେ

(୧) ସମ୍ବଲପୁରର ଚରପତ ବଳାଗୁର ସିଂହ ସ୍ୱୀୟ ବୁଦ୍ଧିବଳରେ ଓ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇ ଓଡ଼ିଶାର ଚେତେ ମହାରାଜାଠାରୁ ଏ ଉପାଧିଟିଏ ଲାଭ କରି ଥିଲେ । ଇତିହାସରେ ସମ୍ବଲପୁରର ଅଧିପତିମାନେ ଏହି ଉପାଧିରେ ପରିଚିତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇଥିଲେ, ସେତେବେଳେ କନ୍ୟାର ଅପୂର୍ବ କାନ୍ତି ଦେଖି ଅପଣାକୁ ଭାଗ୍ୟବାନ ମଣୁଥିଲେ। ଅରୁଣାର ଅରୁଣ-ଚାରୁ-ଆନନ, ସୁଗୋଲ ବାହୁଯୁଗଳ, ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲାଟ, ନିବିଡ଼-ଘନ-ଶ୍ୟାମ କେଶପାଶ ରଘୁଜୀଙ୍କ, ମନରେ ଦଶପ୍ରହରଣଧାରିଣୀ, ମହିଷାସୁରମର୍ଦ୍ଦିନୀ ଜଗଦମ୍ବାଙ୍କ ମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କିତ କରୁଥିଲା । ତାଙ୍କ ବକ୍ଷରୁ ସ୍ନେହାଶ୍ରୁ ନିର୍ଗତ ହେଉଥିଲା ।

ଯେଉଁଦିନ ରଘୁଜୀରାଓ ସିଂଘୋରଗିରିଗଙ୍କଟରେ ଶତ୍ରୁ ଦ୍ୱାରା ଆକ୍ରାନ୍ତ ହେଲେ, ସେଦିନ ପ୍ରଭାତରେ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ଅରୁଣାଲୋକ-ବିଭାସିତ ଅରୁଣାର ମୁଖ କମଳ ଦେଖି ଚକ୍ରପୁଷ୍ପଲିକାବତ୍ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ରହିଲେ । ଏପରି ଦୃଶ୍ୟକାନ୍ତି ସେ ଜୀବନରେ କେବେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ । ଆଜି ମରହଟ୍ଟା-ଶିବିରରେ ମୂର୍ତ୍ତିମତୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରାଶି ଦେଖି ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ଲକ୍ଷି ରହିଗଲା । ସେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାନେତ୍ରରେ ଅରୁଣାର ରୂପରାଶିର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅରୁଣ-ପ୍ରାପ୍ତି-ଆଶା ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ବଳବତୀ ହେଲା । ଏଣୁକରି ଯେତେବେଳେ ଓଡ଼ିଆବୀରମାନେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କଲେ, ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ କୌଶଳି ପଦାର୍ଥ ଦୁର୍ଗ ନ କରି କେବଳ ଅରୁଣାକୁ ଦୁର୍ଗଭିତରକୁ ଅଣିଲେ ।

ଶତ୍ରୁ-ଦୁର୍ଗରେ ଅରୁଣାର ବନ୍ଦୀ ହେବାର ସମ୍ବାଦ ଶୁଣି କନ୍ୟାବତ୍ସଳ ରଘୁଜୀରାଓ ଅତିଶୟ କାତର ହୋଇପଡ଼ିଲେ । ଯାକୁ ଘଡ଼ିଏ ନ ଦେଖିଲେ ସେ ଜଗତକୁ ତିମିରମୟ ମଣୁଥିଲେ, ଆଜି ସେ ପ୍ରାଣପ୍ରତିମା ଅରୁଣା ଶତ୍ରୁହସ୍ତରେ ବନ୍ଦୀ । ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ଏ ଆଚରଣ ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅତିଶୟ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା । ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କୁ ସମୁଚିତ ଶାସ୍ତି ଦେଇ କନ୍ୟାକୁ ଉଦ୍ଧାର କରିବାର ସ୍ଥିର କଲେ । ତାଙ୍କ ଆଦେଶ ଅନୁସାରେ ମରହଟ୍ଟା ଅଶ୍ୱାରୋହିମାନେ ଦଳ ଦଳ ହୋଇ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟରେ ସ୍ୱୀୟ ଭାବବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ଗିରି-ସଙ୍କଟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଗିରି-ସଙ୍କଟ ଏତେ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଯେ କେବଳ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ସୈନିକ ଭିତରକୁ ଯାଇ ପାରୁଥିଲେ । ସଙ୍କଟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଓଡ଼ିଆ ସୈନିକମାନେ ସେମାନଙ୍କୁ ଅତର୍କିତଭାବରେ ଆକ୍ରମଣ କରି ପରାସ୍ତ କରୁଥିଲେ । ଗିରି-ଦୁର୍ଗ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଗମ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ରଘୁଜୀରାଓ ଅନେକ ଥର ସୈନ୍ୟ ପ୍ରେରଣ କଲେ; କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ସକଳ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହେଲା । ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଶତ୍ରୁ-ଦୁର୍ଗକୁ ଯିବାର ଚେଷ୍ଟା ଥାଉ, ଦୁର୍ଗକୁ ଦେଖି ସ୍ପର୍ଶ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ଅପୂର୍ବ ରଣ-ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦେଖି ବୀରହୃଦୟ ରଘୁଜୀରାଓ ତାଙ୍କର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରଘୁଜୀ ଜାଣନ୍ତି ଯେ, ଓଡ଼ିଆ ସୈନ୍ୟ ଅପେକ୍ଷା ମରହଟ୍ଟା ସୈନ୍ୟ ଅନେକ ଗୁଣରେ ବେଶି । କିନ୍ତୁ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ଏପରି କୌଶଳରେ ବ୍ୟୂହ ରଚନା କରିଥିଲେ ଯେ ବ୍ୟୂହ ଭେଦ କରିବା ରଘୁଜୀରାଓଙ୍କ ସାଧ୍ୟାତୀତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଶତଚେଷ୍ଟାକଲେ ଦୁର୍ଗ ନିକଟକୁ ଯାଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଦୁର୍ଗର ଏପରି ଦୁର୍ଗମତା ଦେଖି ତାଙ୍କ ମନରେ ଅତିଶୟ କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଯୁଦ୍ଧରେ କେବେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିଲେ । ଆଜି ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ପାଞ୍ଚମାସକାଳ ଯୁଦ୍ଧକରି ସୁଦ୍ଧା ସେ ଶତ୍ରୁ-ଦୁର୍ଗ ଆକ୍ରମଣ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏ ଅଭାବନୀୟ ଘଟଣା ତାଙ୍କ ବୀର-ହୃଦୟରେ ଭୟଙ୍କର ଭାବରେ ଆଘାତ କଲା । ଜୀବନ ତାଙ୍କ ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ଅରୁଣାର ମୂର୍ତ୍ତି ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ସମକ୍ଷରେ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯେତେବେଳେ ରଘୁଜୀ ଭାବନ୍ତି ଯେ ଅରୁଣା ଶତ୍ରୁ-ହସ୍ତରେ ବନ୍ଦିନୀ ତାଙ୍କ ହୃଦୟ ଶୋକାକୁଳ ହୋଇଯାଏ । ଅରୁଣା-ମୁକ୍ତି-ସଙ୍କଳ୍ପ ତାଙ୍କ ହୃଦୟରେ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଜୀବନର ସକଳ ଆଶା, ସକଳ ଭରସା ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇଯାଏ ।

ଯୁଦ୍ଧର ଏପରି ଗତି ଦେଖି ରଘୁଜୀରାଓ ଠିକକଲେ ଯେ ଏଥର ସେ ନିଜେ ଯାଇ ଗିରି-ସଙ୍କଟ ଭେଦ କରିବେ । ପ୍ରାଣର ମମତା ଭୁଲି ଶତ୍ରୁର ଅତର୍କିତ ଆକ୍ରମଣରେ ପ୍ରତିହିଂସା ନେବେ । ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ରଘୁଜୀଙ୍କ ବାସନା ଗୁପ୍ତ ମୁଖରୁ ଶୁଣି ବିଶେଷ ସତର୍କ ଭାବରେ ଅବସ୍ଥାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗିରି ସଙ୍କଟର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଓଡ଼ିଆସୈନିକମାନେ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଭାବରେ ରହି ଶତ୍ରୁର ଆଗମନ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ମିଳନ ।

"Till pride be quelled, and love be free."
—*Scott.*

ଆଜି ରଘୁଜିରାଓ ନିଜେ ସୈନିକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର ଲକ୍ଷ୍ୟ— "ମନ୍ତ୍ରର ସାଧନ ଅବା ଶରୀର-ପାତନ ।" ଏଥର ସେ ଶତ୍ରୁକୁ ପରାସ୍ତ କରିବେ, ଅଥବା ନିଜ ରକ୍ତରେ ସମରାଙ୍ଗଣକୁ ପ୍ଲାବିତ କରି ସମର-ସାଧ ମେଣ୍ଟାଇବେ । ଜୀବନ ପ୍ରତି ଆଉ ତାଙ୍କର ମମତା ନାହିଁ । ମରହଟ୍ଟାଜାତିକୁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅପମାନିତ ଦେଖି ସେ କିପରି ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ଧରିବେ ? ସ୍ୱଜାତିର ମାନରକ୍ଷା କରିବା ସକାଶେ ଏଥର ସେ ଯୁଦ୍ଧକୁ ବାହାରିଛନ୍ତି । ପ୍ରାଣ-ପ୍ରତିମା ଅରୁଣା ଶତ୍ରୁ-ଦୁର୍ଗରେ ବନ୍ଦିନୀ ! ମରହଟ୍ଟାଜାତିର ଗୌରବ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଜି ଶତ୍ରୁର ପଦ-ଦଳିତା ! ଆଜି ସେ ପ୍ରାଣର ବିନିମୟରେ ସ୍ୱଜାତିର ମାନ ରଖିବେ । ଯୁଦ୍ଧ-କ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖିବେ, ଓଡ଼ିଆଜାତି କିପରି ଯୁଦ୍ଧ କରିପାରେ ।

ରଘୁଜିରାଓ ନିଜ ବିଶ୍ୱସ୍ତ-ମାହାନ୍ତିକୁ ବହୁଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରି ନାନାଦିଗକୁ ସୈନ୍ୟ ପଠାଇଲେ । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା, ଦୁର୍ଗକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ଆକ୍ରମଣ କରି ଶତ୍ରୁର ବଳ ପ୍ରଶ୍ନ କରିବେ । ଏଣୁକରି ସେ ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ବିଭିନ୍ନଦିଗକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ନିଜେ ପ୍ରାୟ ବିଂଶତି ସହସ୍ର ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୈନ୍ୟ ନେଇ ଗିରି-ସଙ୍କଟ-ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ "ବମ ବମ ମହାଦେବ" ରବରେ ସେ ଘୋର ଗିରି-ସଙ୍କଟ ବିକମ୍ପିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେମାନଙ୍କ ତେଜରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ବିଭାସିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ଅଲକ୍ଷିତ ଭାବରେ ଥାଇ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଗତିବିଧି ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଥିଲେ । ରଘୁଜିରାଓଙ୍କ ଉଦ୍ୟମ ଦେଖି ସେ ପୂର୍ବରୁ ପର୍ବତର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଭାବରେ ରଖିଲେ, ଏବଂ ନିଜେ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ସୈନିକ ନେଇ ପର୍ବତର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପରିଭ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଓଡ଼ିଆସୈନିକମାନେ ଲୁକ୍କାୟିତଭାବରେ ଥାଇ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତଭାବରେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରନ୍ତି, ଏବଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ପରାସ୍ତ କରି ପଛକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏହି ବାମ୍ବାର ଅଭ୍ୟାସ ହୋଇ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗକୁ ପ୍ରେରିତ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ହତାହତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ସକଳ ଆଶା ଭରସା ବିଲୁପ୍ତ ହେଲା । ଜୟ-ଶ୍ରୀ ସେମାନଙ୍କୁ ଛାଡ଼ି ବହୁଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲା ।

କିନ୍ତୁ ରଘୁଜିରାଓଙ୍କ ଏଥି ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନାହିଁ । ଆଜି ତାଙ୍କର ଜୀବନ ମାୟା-ମମତା-ବିହୀନ । ଶତ୍ରୁ-ଦେହରେ ତାଙ୍କ ତରବାରି ଭୀଷଣ ତରବାରି-ମୂଳକୁ ଶାଣିତ କରିବେ । ଘୋର ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ରଣ-କ୍ଷେତ୍ରରୁ ବିଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କୁ ଓଟାରି ଆଣିବେ । ନୋହିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ମରଣ । ପରାଜିତ, ଅପମାନିତ ଜୀବନ ସେହି ସେ କଦାପି ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହେବେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ସେ ନିର୍ଭୀକଚିତ୍ତରେ ଗନ୍ତବ୍ୟ-ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ।

ବହୁ ସାବଧାନତାସହକାରେ ସେ ଗିରିସଙ୍କଟ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ସେ ଏପରି ସତର୍କଭାବରେ ଯିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଯେ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ତାଙ୍କର ଟିକି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରଘୁଜିରାଓ ଅବାଧରେ ଗିରିସଙ୍କଟ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ଗିରି-ଦୁର୍ଗ-ନିକଟରେ ଉପନୀତ ହେଲେ । ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ବର୍ତ୍ତମାନ ଦେଖିଲେ ଯେ ବିଷମ ସମସ୍ୟା ଉପସ୍ଥିତ । ରଘୁଜିରାଓଙ୍କୁ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ଦେଖି ସେ ତୁମୁଳ ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁର୍ଗ-ପ୍ରାଚୀରରେ ବହୁ ପ୍ରସ୍ତର ଲତା-ଗ୍ରଥିତ ହୋଇ ଝୁଲିଗଲା ! ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଆ-ସେନା ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ଦୁର୍ଗମଧ୍ୟରେ ଅବସ୍ଥାନ କଲା ।

ଦୁର୍ଗ ନିକଟକୁ ଯାଇ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଅଜସ୍ରଭାବେ ଗୋଲା-ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କର "ବମ୍ ବମ୍ ମହାଦେବ" ରବରେ ଦୁର୍ଗବାସୀମାନେ ଶଙ୍କା ଯାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ନିର୍ଭୀକ, ସତର୍କ । ସେ କୌଶଳରେ ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ଦୁର୍ଗ-ପ୍ରାଚୀର ଉପରେ ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ କଲେ । ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଗୋଲାବର୍ଷଣରେ ବହୁସଂଖ୍ୟକ ବୀର ଧରଶାୟୀ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ଜୀବନରେ ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନାହିଁ । ସେମାନେ "ଜୟ ସମଲାଇର ଜୟ" ରବ କରି ଲତା-ଗ୍ରଥିତ ପ୍ରସ୍ତରସବୁ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ଉପରେ ନିକ୍ଷେପ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେ ପ୍ରସ୍ତରର ଆଘାତ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯୁଝିବାରୁ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇ ପ୍ରାଣର ଭୟରେ ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଓଡ଼ିଆମାନେ ପ୍ରାଚୀର ଭେଦି "ଜୟ ସମଲାଇର ଜୟ" ରବ କରି ସେମାନଙ୍କର ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପର୍ବତ ଉପରେ ଓଡ଼ିଆ ଏବଂ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ ସମ୍ମୁଖ-ସଂଗ୍ରାମ ଆରମ୍ଭ ହେଲା । ଉଭୟ ପକ୍ଷରୁ ଅନେକେ ହତାହତ ହେଲେ, କିନ୍ତୁ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କର ଆଉ ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କୁ ଅଗତ୍ୟା ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ।

ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ଶତ୍ରୁମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅନେକ ମରହଟ୍ଟାବୀରଙ୍କୁ ଧରାଶାୟୀ କରି ସେ ରଘୁକିରୀଓଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ଅଦମ୍ୟ ବୀର୍ଯ୍ୟସମକ୍ଷରେ ରଘୁକିରୀଓଙ୍କ ଉତ୍ସାହ ନତମସ୍ତକ ହେଲା । * ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ତରବାରି ଉତ୍ତୋଳିତ କରି ତାଙ୍କ ପ୍ରତି ସିଂହ-ବିକ୍ରମରେ ଧାବମାନ ହୁଅନ୍ତେ ପଛରୁ ଜଣେ ଆସି ତାଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ଦୃଢ଼ଭାବରେ ମୁଷ୍ଟିବଦ୍ଧ କଲା । ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ପଛକୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲେ ଯେ ଜଣେ ପ୍ରହରଣ-ଧାରିଣୀ, ମୁକ୍ତକେଶା ରମଣୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ତାଙ୍କର ପଶ୍ଚାତ୍‌ଭାଗରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନା । ତାହାର ଯେ ରୂପ, ଯେ ତେଜ ଦେଖି ତାଙ୍କର ହସ୍ତ ଆଉ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଯେ ନିରବରେ ନିସ୍ପନ୍ଦରେ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ସେ ରମଣୀ-ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରଘୁକିରୀଓ ମଧ୍ୟ ତାଙ୍କର ଜୀବନ-ରକ୍ଷା-କାହିଣୀକୁ ଦେଖି ବିସ୍ମୟାଭିଭୂତ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ବାକ୍ ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଉଭୟ ପକ୍ଷର ସୈନିକମାନେ ସେ ରଣ-ରଙ୍ଗିଣୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ପଛକୁ ଦୌଡ଼ିଗଲେ । ଯେ ଯୋଦ୍ଧା ନା ମାନବୀ, ସେମାନେ ବୁଝି ଠିକ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ରମଣୀ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କୁ କହିଲା । "ଧନ୍ୟ, ବୀର ! ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ସାହସ ଏଥର ମୁଁ ପ୍ରଥମ ଦେଖିଲି । କିନ୍ତୁ ହେଲା । ଆଉ ନାହିଁ । ଯଥେଷ୍ଟ ହୋଇସାରିଛି । ଆଉ ଯୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ପିତାଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ଦେଉନ୍ତୁ ।" ପରେ ରଘୁକିରୀଓଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲା, "ପିତା, ଦାସୀର ଅପରାଧ କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ । ଦାସୀ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନେକ କଷ୍ଟ ଦେଇଛି । ଦାସୀଯାଇଁ ମରହଟ୍ଟାଜାତିକୁ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଛି । କିନ୍ତୁ ଏ ବୀରପୁରୁଷ—" ସେ ଆଉ କହିପାରିଲା ନାହିଁ । ତାର ବାକ୍-ଶକ୍ତି ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ଲଜ୍ଜାରେ ତାର ମୁଖ ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ରଘୁକିରୀଓ ତାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ—

"ଅରୁଣା ! ମା !" ଆଉ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ ତାଙ୍କ ବକ୍ଷରୁ ଅବିରଳ ସ୍ନେହାଶ୍ରୁ ବର୍ଷିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ପରେ ଆତ୍ମସମ୍ବରଣ କରି ଅରୁଣାର ମୁଖର ଭାବ ଦେଖି ସେ ସବୁ ବୁଝିପାରିଲେ । ଅରୁଣାର ହସ୍ତ ଧରି ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ, "ବୀରଶ୍ରେଷ୍ଠ, ତୁମ୍ଭର ବୀର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଛି । ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଶତ୍ରୁ, ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାସ୍ତ । ତଥାପି ତୁମର ବୀର୍ଯ୍ୟ ଦେଖି ତୁମପ୍ରତି ମୋର ଆନ୍ତରିକ ଶ୍ରଦ୍ଧା ଜାତ ହୋଇଛି । ଏ ଶ୍ରଦ୍ଧାର ପୁରସ୍କାରସ୍ୱରୂପ ମୋର ପ୍ରାଣର ପ୍ରାଣ ଅରୁଣାକୁ ଆପଣଙ୍କ ହସ୍ତରେ ସମର୍ପଣ କଲି । ବୀର-କନ୍ୟା ବୀର-ପତ୍ନୀ ହେଉ ।" ଏହା କହି ସେ ପୃଥ୍ୱୀସିଂହଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଅରୁଣାର ହସ୍ତ ସ୍ଥାପିତ କଲେ । ଉଭୟପକ୍ଷରୁ "ବମ୍ ବମ୍ ମହାଦେବ" "ଜୟ ସମଲାଇର ଜୟ" ରବ ଉଠି ସେ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟକୁ ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ କଲା । ପୃଥ୍ୱୀସିଂହ ନତମସ୍ତକ ହୋଇ ଏ ସବୁ ଶ୍ରବଣ କଲେ । ରଘୁକିରୀଓ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ-ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କରି ତାଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କଲେ, ଏବଂ ସୈନିକମାନଙ୍କୁ ସଙ୍ଗରେ ନେଇ "ବମ୍ ବମ୍ ମହାଦେବ" ରବ କରି ଅରଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲେ ।

ଶ୍ରୀ ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର ।

ସଙ୍ଗୀତ ।

ବନ୍ଧୁ ଦିନ ଧରି ବନ୍ଧୁ ପଥ ଘରି ବନ୍ଧୁ ଛେଣ ରହି ଅସିଛି ।
ବନ୍ଧୁ ଅଶା ଲଇ ବନ୍ଧୁ ସାଧ ଲଇ ବନ୍ଧୁ ପାଇ ସହ ପାଇଛି ।
ସେ ମୁଖର ମଧୁର ଗୌରବ ଜୀବନ ମଧୁର ବାହାର ଶୁଣିଛି ।
ତୋହର ଚରଣେ ଜୀବନେ ମରଣେ ରହିବା କାମନା କରିଛି ।

କାମନା ଲଭାରେ କେତେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ଅଶାନିଳ ମୁହିଁ ସିଞ୍ଚିଛି ।
ଅଦରେ ବଢ଼ାଇ ଉଦରେ ମଢ଼ାଇ ପରଣୁ ଅଧିକ ଦେଇଛି ।
ବ ଶୁଭ ଯୋଗରେ ଆଜ ଏହିଠାରେ ଥରେ ତୋର ଦେଖା ପାଇଛି ।
ଏ ଦେହ ଜୀବନ ଦେଖିବା ମାରିବା ତୋର ହାତେ ସବୁ ଦେଇଛି ।

ଶ୍ରୀ ——

* "Akbar Raya, the minister of Abhay Singh, thinking this a good opportunity to strengthen the Sambalpur fort, caused the boatmen to scuttle the boats in deep water, so that the guns all sunk, and many Marhatta artillery-men were drowned. He then recovered eight of the guns and mounted them on the fort. The Raja of Nagpur sent a strong ditachment to avenge the insult and recover the guns; but it was repulsed with slaughter." —p 23—Bengal District Gazeteer (Sambalpur).

Digitized by srujanika@gmail.com

ମିଳନ ।

ରାଗିଣୀ—ଦେଶାଖ ।

ଏ ସବୁ ଚୁମ୍ବନେ କି ଲାଭ ମୋହର
ବଞ୍ଚିତ ହେଲେ ମୁଁ ଚୁମ୍ବନେ ତୋହର
ହୃଦେ ପ୍ରେମ ଢାଳି ପ୍ରାଣେ ସ୍ନେହ ବୋଳି
ମଧୁର ସ୍ୱରେ କର ଗୋ ଆଦର । ଧ୍ରୁ ।
ପୃଥିବୀରେ କେହି ଏକାକି ନ ରହି
ପ୍ରକୃତି ନିୟମେ ଅନ୍ୟକୁ ଚୁମ୍ବେ
ଆକାଶ ଚୁମ୍ବିବା ଲାଗି ମହୀଧର
ମହୀ ଛାତି ଉଠି ଟେକିଛି ଅଧର ।
ସୂରୁଜ ଆଜନ ସରାଗେ ଚୁମ୍ବିଣ
କର ଆଲିଙ୍ଗନ ତାହାର କିରଣ
ନବ ପ୍ରାଣ ପାଇ ଉଲ୍ଲାସେ ମିଳିଛି
ପୃଥିବୀ ଜେଳିଛି ଶସ୍ୟକି ଶିଷ ।
ରାଗି ରାଗି ଫୁଲେ ଭାଗି ଭାଗି ଚୁଲେ
ମଳୟ ଆମୋଦ ବାଣ୍ଟି ବାଣ୍ଟି ଚୁଲେ
ଚୁମ୍ବି ଚୁମ୍ବି ପ୍ରାଣ ନେଇ ଗୋଳି କୋଳେ
ଅଚେତନେ ଦିଏ ଜୀବନ ସମୀର ।
କାହିଁକି ନ ନେ ଯାଇ ମହାନ ଲାଇ
ଯମ ଭୟ ଛାଡ଼ି ବଳେ ଟାଣି ଧାଇଁ
କଳିକା ଏମିତିଯ ଚୁମ୍ବିଛି ଚୁମ୍ବ
ବିକଶିତ ହେଲେ ଚୁମ୍ବିବ ଭ୍ରମର ।
ଚୁମ୍ବିବା ଆଶାରେ ଦିଅ ନିଜ ଶରୀରେ
ଚିତ୍ରଙ୍ଗନ କରିବେ ଅତି ମନୋହରେ
ପ୍ରେମର ଅଙ୍କୁଶେ ଛିଡ଼ି ଚଳି କଲ୍ଲିଲେ
ଲାଗି ନ ଲାଗି ସୁଖେ ଛିଡ଼ିଲେ ଯାଇବ ।
ଜଳଧି ଚୁମ୍ବିବେ ମରିବେ ଗାଗରୀ,
ଗାଗରୀ ଚିହ୍ନିଲେ ଅନନ୍ତେ ଛିଡ଼ିଲେ
ଲାଗିଲେ ଚିହ୍ନିଲେ ଅଧିକେ ଯାଗର
ଯାଗର ଛିଡ଼ିକୋରି ଚୁମ୍ବେ ଚିତ୍ରଧର ।

ଶ—

ପିକର ଆଦ୍ୟ ଗୀତି ।

କାହୁଁ କି ଅଜଣା ଦେଶୁ ଆସିଛୁଣି
ଫେରି ପ୍ରିୟ ପରଦେଶ,
ବଛେଦରେ ତୋର ଏତେକାଳ ରହି
ଥିଲି ଅତି ସନ୍ତାପିତ ।
ନିତି ନିତି ଆସେ . ଏ କୁଞ୍ଜ କାନନେ
ତୋ ଗୀତ ଶୁଣିବା ପାଇଁ,
ଲତା ଅନ୍ତରାଳେ ବସି ରହିଥାଏ
ଚରଣ ଶବ୍ଦରେ ଚାହିଁ ।
କେତେବେଳେ ଅଟା କୁଞ୍ଜରୁ କୁଞ୍ଜକୁ
ଯାଏ ଧୀରେ ପାଦ ଚାଲି ।
ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଅଟା ତୁ କରିଛି
ଡାକିଏ ଦେଇ ଡାଳି ।
ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଶୁଣାଗଲା ଏହି
ଲାଗେ ତୋ ମାଧୁର ମୋତେ,
କାନ ଡେର ତହୁଁ ରହିବାରେ କିଛି
କି ଯାଏ ଶୁଣା ବିଷ୍ଣୁତେ ।
ଅଶାରେ ନିରାଶା ଲଭି, ନିରାଶ ରେ
ପ୍ରାଣେ ପୋଷିଥାଇ ଅଟା,
ନିତି ନିତି ଏଥି ଆସିଛିରେ ଫିରି,
ନିତ ମୋର ସେହି ଦଶା ।
ଅଳି ତୋ କଣ୍ଠର ଏ ଅଦ୍ୟ କୀର୍ତ୍ତିଟି
ଚରଣେ ନ ଧରିପାରେ ।
ହୃଦୟର ଶ୍ରୁତି ପିପାସା ସ୍ୱରାଇ
ଦିଅ ଲିଖିଦିଛି ଚିତ୍ରେ ।
ଲତା ଅନ୍ତରାଳେ ଗୁପ୍ତ ରହିବାର,
ଯେଉଁଥା ନିରବେ ନିତି,—
ସକଳ ଏତେ ମୋ ମନେପଡ଼ୁଛି ରେ,
ଦିଶ ଅଛି ଲିଖେ ଅତି ।
ସୁଖେ ଘୁରିଛି ତୁଷ ସପନ ମୋହର,
ତୋ ଚାଲା ଦିଏ ଏ କାଳେ ।
ଯେତେ ଘୁରି ଥିଲେ ତୋ ଗୀତ ଶୁଣିଲେ
ଏ ଯୋରେ ପଡ଼ିଲି ଖିଣେ ।
ଏକାକି ଯନ୍ତ୍ରଣା ଗୀତ ଶୁଣିଥାଏ,
ଚୁପ ନ ପାରିଛି ଦେଖି ;
ଶୂନ୍ୟ ମଧ୍ୟଦାନେ ତୋର ମୁଁ ନିହିଛି
ମୋର ଏ ଚରଣ ଠିକ ।
ଚୁପ ଦେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ନାହିଁ ଏବେ,
ଇଚ୍ଛା ତୁ ଶୁଣିବେ ତୋର ;
ଚରଣର ଚେଷ୍ଟା ଦେଲି ଛାଡ଼ି ଥରେ
ଶୁଣାଇବୁ ଗୀତ ସ୍ୱର ।

PRINTED BY [illegible], MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

୧ । ମୋଟାଧନ (ବିଦ୍ୟାଭୂଷଣ) ... ଟ ୦ ।/

୨ । ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମ ଉପଦେଶାମୃତ ସଂଗ୍ରହ (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ଟ ୦ ।

୩ । କଲ୍ପତରୁ ରାମକୃଷ୍ଣ (ମଙ୍ଗଳା) ... ଟ ୦ ।

୪ । ବର୍ଷକାର ଗୁହାଶ୍ରୟ ... ... ଟ ୦ ।/

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ପ୍ରଣୀତ ଉପରୋକ୍ତ ଚାରିଟି ପୁସ୍ତକ ଏକତ୍ରେ ନେଲେ ଟ ୦ ।୵/୦ ସ୍ଥଳେ ଟ ୦ ... ପଡ଼ିବ । ବେଶୀ ଚାହିଁ ନେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଦିଆଯିବ ।

ଠିକଣା ;—ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ସାହେବଙ୍କାଟା ଚକାଟ, ବ୍ରହ୍ମଗିରୀକ ପୋଃ ଅଃ, କଟକ ଜିଲ୍ଲା କଟକର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତ ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ଚୌଧୁରୀବଜାର, କଟକ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଝା ସାମନ୍ତଙ୍କ କୃତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ମୂଲ୍ୟ ଟ ୩ ୧ ଛା ; ମୁକୁର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଟ ୧୵ ।

ସ୍ରଚିତ୍ର ଶିଶୁଚିତ୍ତମାଳା ... ଟ ୦ ।/

ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ... ... ଟ ୦ ।୵

ବ୍ରହ୍ମଶିବ୍ୟଚରିତ୍ରସଂହିତା ... ... ଟ ୦ ।/

ବୃଦ୍ଧ ବଳ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାକରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ—

ଲକ୍ଷ୍ମୀ (ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦ ।/

ଧୂଳୀ ... ... ଟ ୦ ।/

ଉପହାର ... ... ଟ ୦ ।

ବିଶ୍ୱନାଥ ଅଳକାରୀ (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦ ।/

ପୁନର୍ମୁଷିକୋଭବ (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦ ।/

ଫୁଲ ଚଉଳବେଣୀ (ବାଳକଙ୍କ ପଢ଼ିବାପାଇଁ) ... ଟ ୦ ।/

ସୁଲକ୍ଷଣା—(ଅଭିନବ୍ୟ ସାମନ୍ତସିଂହାର କୃତ) ... ଟ ୦ ।/

ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ ନାଟକ (ମୁକୁନ୍ଦ ରଥ କୃତ) ... ଟ ୦ ।

ଦଶରଥୋଦ୍ଧାରୀ ନାଟକ ( ) ... ଟ ୦ ।

ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା (ପ୍ରେମପିପାସୁ ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦ ।/

ଅଭିନବ ଧର୍ମ—(ପ୍ରହସନ) ... ଟ ୦ ।/

ଅଶ୍ରୁଚିନ୍ତା ... ... ଟ ୦ ।/

ଶାନ୍ତ ଶ୍ରୀ (କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ) ... ଟ ୦ ।/

ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ନାଟକ (ଜଗନ୍ନାଥ ପଣ୍ଡା) ... ଟ ୦ ।

ପ୍ରଜାପତି ଅଭିନ (ଜଳଚର୍ଯ୍ୟା ସାଳନ) ... ଟ ୦ ।

ନବୀନ ବ୍ରହ୍ମ, ଗାଢ଼ ।

ବନ୍ଧ୍ୟାତ୍ୱର ଓ ଅନ୍ତିରତ୍ୱ ।

ମହାନରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସକଳ ପ୍ରକାରର ବନ୍ଧ୍ୟାତ୍ୱ ଓ ଅନ୍ତିରତ୍ୱ ଲାଭ ପାଇବେ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅଗ୍ରଣୀ ପ୍ରଥମେ ସର୍ବବିଧ ବନ୍ଧ୍ୟାରୋଗର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ । ଏହି ନିମନ୍ତେ ବନ୍ଧ୍ୟାମାନେ ... ବନ୍ଧ୍ୟା ଶାନ୍ତ ହୁଏ ; ସୁତରାଂ ... ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।, ୩ ଡିବା ଟ ୦ ।/, ୬ ଡିବା ଟ ... ।

୧୨ ଡିବା ଟ ୨ ୧ ଛା ।

ଯାଦୁଇ ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧି ।

ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରୁ ଗତ ... ଗତ ଚାରି ଏକ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ... ଯେପ୍ରକାର ଯେତେ ... ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ... ହେବ ; ଥରେ ... ହେଲେ ... ବହୁକାଳରେ ହେବ ନାହିଁ । ଗତ ବ ... ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ... ୨ ଲକ୍ଷ ଯାଦୁଇ-ରୋଗୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।/, ୩ ଡିବା ଟ ୧ ।, ୬ ଡିବା ଟ ... ।

୧୨ ଡିବା ଟ ୩ ୧ ଛା ।

ଜାଲ୍ଲ, କୁଷ୍ଠିଆ ।

ଏହି କୁଷ୍ଠିତ ରୋଗ ଯାହାକୁ ଅନୁଭବ କରିଅଛି, ଏହି ଔଷଧ ନେଇ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଜ୍ୱାଳା ... ନାହିଁ ଅଥଚ ଠିକ୍ ଫୁଲ ଦଳରେ ଏହାର ଅଧୀନ ... ପରିଚୟ ଦେଖାଇ ଦେବ ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।, ୩ ଡିବା ଟ ୧ ।, ୬ ଡିବା ଟ ୨ ୧ ...

ଉପରୋକ୍ତ ଔଷଧଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ... ଦେଖିବା ପରେ ଅଧିକ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ମିଳିଅଛି । କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ... ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଗୁଣରେ ମୋହିତ ।

ଶ୍ରୀ ... ନାମ, ଧାମ, ଜାତିର ନିଜ ... ଗ୍ରାହକ ... ଜିବା ଆବଶ୍ୟକ ଲାଗିବେ ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚାରିତ୍ର ସେନ,

ମାଲିକ ... ଗ୍ରୀ ... ।

Digitized by srujanika@gmail.com

Registered No. C

Digitized by srujanika@gmail.com

REGISTERED NO. C. 441.

ଗାଉଁ ।

ମାହକ ପତ୍ରୀ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ମିଶ୍ର,

ଛତ୍ରପୁର ।

PRINTED AND PUBLISHED BY G. S. DAS, AT THE PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିଷୟ ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ ।
୧ । ସ୍ତବ (୨୦୩)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଗଙ୍ଗାଧର ମହାନ୍ତି ବାବୁଙ୍କର	୧୩୮
୨ । ଶ୍ରୀ ଦୁର୍ଗା (୨୦୩)	" ଭଗବତୀଚରଣ ଦେ B.A.	୧୩୯
୩ । ଚନ୍ଦ୍ରକ୍ଷୟ	" ବୃନ୍ଦାବନ ମିଶ୍ର M.A.	୧୩୮
୪ । ବିଧାତାର୍ଥ (୨୦୩)	" ଗୋକୁଳାନନ୍ଦ ରାୟ	୧୪୦
୫ । ମନ୍ତ୍ର ଓ ଶବ୍ଦ (୨୦୩)	" ମହେଶ୍ୱର ଦେ B.A.	୧୪୪
୬ । ଜଗତିର ପ୍ରାକୃତିକ ନିୟମ	" ଶ୍ରୀ ଅନ୍ନଦାଚରଣ ମହାନ୍ତି M.A.	୧୪୫
୭ । ଦୁଃଖ (୨୦୩)	ଶ୍ରୀ ଗ ରେ । ରାୟ	୧୪୮
୮ । ଦେଶ ଓ ଶିକ୍ଷା	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଅଗ୍ରୱାଲ	୧୪୧
୯ । ଦେଶପ୍ରେମିକ ଭକ୍ତି (୨୦୩)	" ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ଦଂଡ	୧୫୦
୧୦ । ଶ୍ରୀ ———	" ———	୧୫୪
୧୧ । ଦେ ଶ ।	" ଜଗନ୍ନାଥ ରାୟ	୧୫୮
୧୨ । ଦୁଃଖ (୨୦୩)	" ମାଧବଚନ୍ଦ୍ର ଦେ B.A.	୧୬୦
୧୩ । ମାତୃଭୂମି (୨ ଓ ୨ ୨୦୩)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହେଶ୍ୱର ମହାପାତ୍ର ରାୟ M.A.B.L.C.I.E.	୧୬୧
୧୪ । ଭାନୁ (୨୦୩)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ବଳ ରାମେନ୍ଦ୍ରନାରାୟଣ ଭଞ୍ଜ ଦେଓ	୧୭୨

ବିଜ୍ଞାପନ ।

[illegible] ମନ୍ଦିର, ବେନାଗରା [illegible] ପରିଷ୍କାର ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ [illegible] ପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ଓ କାଗଜ [illegible] ଠିକ୍ ଯୋଗେ ପଠାଯାଏ ।

ମୁଦ୍ରଣ—ଛାପାଖାନା ।

[illegible] ମୂଲ୍ୟ ୫ ଟଙ୍କା ; ଛାପ [illegible] ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ପଇସା [illegible] ଦେଲେ ଏହାର ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ । [illegible] ଦିଅନ୍ତି ନାହିଁ ପଠାଇଲେ ଦୁଇଗୁଣ [illegible] ।

[illegible] ପରିବର୍ତ୍ତନ ହେଲେ ଅନ୍ତତଃ ପୂର୍ବରୁ [illegible] ।

ଗତ ବର୍ଷର ମୁଦ୍ରଣ, ଅତି ଅଳ୍ପ ଅଛି—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ, ଶେଷ ତ୍ରୈମାସିକ ୫ ୧୫ ଟଙ୍କା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୁଦ୍ରଣର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨୫ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୨ ମାସଟି ୫ ୧ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ୫ ୧୫ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ବନ୍ଧାଇ ଦେଇଗଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡରେ ୫ ୦ ୨ ବେଶି ପଡ଼ିବ ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି ।

ପୂର୍ବରୁ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମୌଳିକ ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ମେହନ୍ତୀ ନିମନ୍ତେ ପୃଷ୍ଠା ୫ ୦ । ଅଣା ଓ ଅନୁବାଦ ବା ଅନୁକରଣରେ ଲିଖିତ ଶେଷକୁ ପ୍ରତି ୫ ୦୯ ଅଣା ହିସାବରେ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରକାଶରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ସେହିମାନେ କେବଳ ପୁରସ୍କାର ପାଇବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ । [illegible] (ଗ୍ରନ୍ଥ ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକ) [illegible] ୫ ୧ ଟଙ୍କା [illegible] ଲେଖକ ପ୍ରବନ୍ଧ [illegible] ଗ୍ରାହକ ଲେଖକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମାତ୍ର ଲେଖକ ଯୁକ୍ତ ହିସାବରେ ପ୍ରକାଶ ହେବ ।

ପ୍ରଚାରକ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ.

ସମ୍ପାଦକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

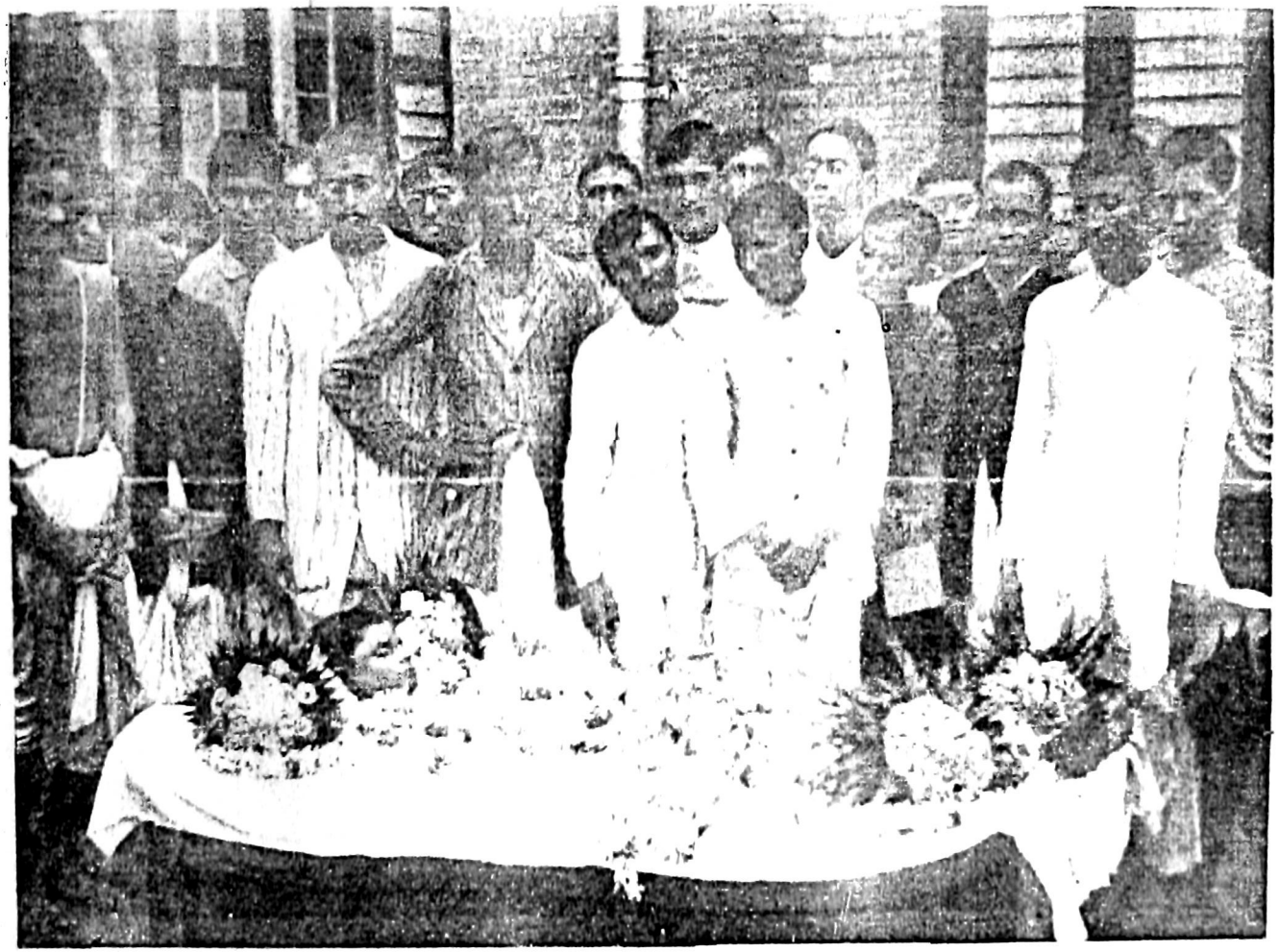

শেষ-শয়নে শায়িত সারদাচরণ।

Engraved and Printed by Mohila Press, Calcutta.

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୯ମ ଭାଗ । | କାର୍ତ୍ତିକ, ୧୩୨୨ । | ୨ମ ସଂଖ୍ୟା ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା ରେ ଭାଇ ସନ୍ଧ୍ୟା ହେଲା !
ଉଠ ଆରେ ପଥିକ ନାହିଁ ବେଳା !
ଦେଖ ଦେଖ ଦୂରେ ଆହା ଜନକ ଛବି
ପଶ୍ଚିମ ଗଗନ କୋଳେ ଡୁବାଇ ରବି
ଅଗାଧ ତିମିର ରଶି ସରଗ ମରତ ଗ୍ରାସି, ଦୃଷ୍ଟି ଦରପ ନାଶି
ନ କର ହେଲା ! ଅଗୋ ନ କର ହେଲା !
ଜମି ଅସେ ଦଳେ ଦଳେ କାଳଦ ଜାଳ
ଚଟିମା ଝରସେ ଜଳା ତରଣୀ--ମାଳ
ଝାଞ୍ଜି-ଜଡ଼ିତ ତାଳେ ଗୀତ ଜଟୁଣ ତାଳେ ବହଗ ପାଦପଥାଳେ
"ନ କର ଗେଲା ଅଜ୍ ନ କର ଗେଲା"
ଯା ଲାଗି କରୁ ତୁ ମଠ ମଥୁରା ଭାଇ
ସେ କ ଲେ ଗୃହିଣ ଜଳେ ଡୋର ପାଇଁ ?
ଅଭିମାନ ଯେପାହାର ରାଧାଧର ହେରେପାଇ;ଜେହିଜନ୍ମଲାହାର;
ମାଦ୍ଧା ମେଲା ; ସେ ସେ ମାଦ୍ଧା ମେଲା ।

ଜଣିଥିଲୁ ଅସି ଯାହା ସଂସାର ହାଟେ,
ଯୋଡ଼ିପାଉ ଅଜି ତାହା ଶ୍ମଶାନ ଘାଟେ ;
ନଅଳା ପଛକୁ ଅଉ, ହୁଅଳା ଯାଉଛ ଥାଉ, ଧର କାଳ ଥାଉ
ଧରମ ବେଳା ଅଗୋ ଧରମ ବେଳା ।
ଉଠ ଗୋ ସେ ଜଳେ ଅଜି ଦୁର୍ଧାର
ଅଚିରେ ଜଳିବେ ଭବ ଚିତ୍ର ଯାଉ
ନଜେବେଳାପାଇଁଛିଛ,ଜେବଳଛୋଗୁଇଛି, ଜିଲ୍ଲାଜଳିବ ଛୁଟ
ନୟନ ମେଲ ଅଗୋ ନୟନ ମେଲ ।
ଶୁଣ ଗୋ ଉଠଇ ବାଜି ବାଜଣା-ଢାଳ
ମନ୍ଦିରେ ମନ୍ଦିରେ ଡୋଳି ମଙ୍ଗଳ ଗାନ
ଭବର ଏ ମୋହ ରଙ୍ଗ ସରଜ ନଚତରଙ୍ଗ ଅଜି ତୋ ଲାଗି ଦରଜା
ଭୁଆର ମେଲ, ଅଗୋ ଭୁଆର ମେଲ ।

ଶ୍ରୀ ସନ୍ଦେଶ୍ ମହାନ୍ତି ବାଚସ୍ପତି ।

ସ୍ୱର୍ଦ୍ୱାର ।

"ଫିରାଇ ଦିଅ ହେ, ଶୀଘ୍ର ତୁମ୍ଭ ଗୃହଦ୍ୱାର"
ଜାଣେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରେ ମୁଁ ଥରକୁ ଥର
ଦାରୁଣ ଶବ୍ଦ ଏକ ଶ୍ରବଣ ଉପରୁ
ଅଟ୍ଟହାସ ବାଣୀ ଏହି ହେଲା ସ୍ୱରେରୁ । ୧ ।

"ଚିରମୁକ୍ତ ମୋର ଦ୍ୱାର ଅସ ଧାଇଁ ଅସ
ଧରମ ପଥରେ ଅସ ନ ଭୁଅ ନ ଭୁଅ ।
ଅଧର୍ମ୍ମ ଜଟିଳ ପଥେ ନ କର ଗମନ;
ଗୋଡ଼ ଚିରିଦିଏ ହେବ ଚିରବିଲମ୍ବିତ । ୨ ।

ଶ୍ରୀ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ଦାସ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭକ୍ତି ।

(ସମାଲୋଚନା)

'ଭକ୍ତି' କହିବା ମାତ୍ରେ ବୁଝାଯାଏ ଯେ ଭକ୍ତିର ପାତ୍ର ଭକ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ବହୁଗୁଣରେ ଗୁଣବାନ୍; ଏବଂ ଗୁଣର ନ୍ୟୂନାଧିକ୍ୟ ବଶତଃ ଭକ୍ତ ସ୍ୱତଃ ବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଭକ୍ତି ପ୍ରଦର୍ଶନ କରେ । ଭକ୍ତିପାତ୍ରଙ୍କର ଗୁଣାଧିକ୍ୟ ବଶତଃ ଭକ୍ତ ହୃଦୟରେ ପ୍ରଥମତଃ ଭୟ ଓ ଭୟ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିହ୍ୱଳ ଏବଂ ଶେଷରେ ଭକ୍ତି ଜାତ ହୁଏ । ଭୟ ଅବସ୍ଥାରେ ଭକ୍ତିର ସଞ୍ଚାର ହୋଇ ନ ଥାଏ । ଭୟ ଓ ବିହ୍ୱଳ ଅବସ୍ଥାରେ ମନୁଷ୍ୟ ଇତର ପ୍ରାଣୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରାୟ ସମାନ; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତି ବସ୍ତୁତଃ ମାନବୀୟ । ଭୟ କେବଳ ବାହ୍ୟଜଗତର କୌଣସି ବସ୍ତୁଦ୍ୱାରା ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ଜାଗରିତ ହୁଏ ଏବଂ ଉକ୍ତ ଭୟପ୍ରଦ ବସ୍ତୁ ଯେତେପରିମାଣରେ ବାହ୍ୟଜଗତରେ ଥାଏ ମନୁଷ୍ୟ ଯେତେପରିମାଣରେ ତାହାକୁ ନିଜଠାରୁ ପୃଥକ୍ ଓ ବାହ୍ୟିକ ଜ୍ଞାନ କରିଥାଏ, ଭୟ ସେତେପରିମାଣରେ ଅଧିକ ହେଉଥାଏ । ଅର୍ଥାତ୍, ଭୟ ମନୁଷ୍ୟର ସ୍ୱଜାତି ବସ୍ତୁ ନୁହେଁ, ଏହା ବହିର୍ଦ୍ଦେଶରୁ ମନୁଷ୍ୟ ପ୍ରାଣରେ, ଯେପରି, ପ୍ରବିଷ୍ଟ ହୁଏ । ଏହି ଭୟ ପ୍ରୟୋଗ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମାନବ ହୃଦୟରେ ବିହ୍ୱଳ ଜାତ ହୁଏ । ସ୍ଥୂଳତଃ, କହିବାକୁ ଗଲେ ବାହ୍ୟରେ ଯାହା ଭୟ, ଅନ୍ତରରେ ତାହା ବିହ୍ୱଳ; ଅର୍ଥାତ୍ ବହିର୍ଜଗତର ଭୟପ୍ରଦ ବସ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଜଗତରେ ବିହ୍ୱଳ ଉତ୍ପାଦନ କରେ । ଭୟ ଓ ବିହ୍ୱଳ ଦୁଇଟି ପୃଥକ୍ ଜିନିଷ ନୁହେଁ, ଏକ ଚିତ୍ରରେ ଯାହା ଭୟ, ଚିତ୍ରାନ୍ତରରେ ତାହା ବିହ୍ୱଳ; କେବଳ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଏହି ଯେ ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶରୁ ଦେଖିଲେ ତାହାକୁ ବିହ୍ୱଳ କୁହାଯିବ, କିନ୍ତୁ ତାହାର ବହିର୍ଦ୍ଦେଶରୁ ଦେଖିଲେ ତାହାକୁ ଭୟ କୁହାଯିବ । ଭୟ ଯେତେ ଅଧିକ ହେଉଥାଏ, ଅର୍ଥାତ୍ ଭୟପ୍ରଦ ବସ୍ତୁ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଜୀବ ଅନ୍ତରରୁ ବହିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ରବାହ ବୋଧ ହେଉଥାଏ; ମାନବ ପ୍ରାଣରେ ବିହ୍ୱଳ ସେତେ ଅଧିକ ହେଉଥାଏ । ବିହ୍ୱଳରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ । ଏସ୍ଥଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଏକାବେଳେକେ ଅସ୍ମହାରା ହୋଇ ଯାଏ । ଆପଣାର ଅସ୍ମିତା ଏକାବେଳେକେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇ ଜୀବ ପ୍ରାଣୀ ଭୟବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ନିଜକୁ ମିଳାଇ ଦିଏ । ଭୟବସ୍ତୁ ଓ ଜୀବ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଭେଦ ଅଳ୍ପ ରହିଥାଏ; ଏବଂ ବିହ୍ୱଳ ଯେତେ ପରିମାଣରେ ଅଧିକ ହୁଏ ସେ ଜୀବର ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସେହି ପରିମାଣରେ ବିଲୁପ୍ତ ହୁଏ । ଶେଷରେ ପୂର୍ଣ୍ଣବିହ୍ୱଳିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅସ୍ମହାରା ହୋଇ ଆପଣା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଧ୍ୱଂସ ସାଧନ କରେ । ସ୍ଥୂଳତଃ, ବିହ୍ୱଳିତ ବ୍ୟକ୍ତିର ସ୍ୱାଧୀନତା ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ଏକାବେଳେକେ ନ ଥାଏ । ବିହ୍ୱଳିତ ମନୁଷ୍ୟ ଇତରଜନ୍ତୁର ପ୍ରାୟ ସମାନ; ପ୍ରଭେଦ କେବଳ ଏହି ଯେ ମନୁଷ୍ୟଠାରେ ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ହୋଇପାରେ, କିନ୍ତୁ ପଶୁଠାରେ ତାହା ଅସମ୍ଭବ ।

ମନୁଷ୍ୟ ସ୍ୱାଧୀନ ପ୍ରାଣୀ । ବିହ୍ୱଳରେ ଯେତେ ନିମଗ୍ନ ହେଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ତାହାର ଅସ୍ମଜ୍ଞାନର ପୁନରୁଦ୍ଧାର କରିବା ଅସମ୍ଭବ ନୁହେଁ । ତାହାର ଅସ୍ମଜ୍ଞାନର କ୍ରମଶଃ ସଞ୍ଚାର ହେଲେ; ଏବଂ ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ସଙ୍ଗେ ତାହାର ସ୍ୱାଧୀନତାର ବିକାଶ ହେଲେ ବିହ୍ୱଳ କ୍ରମଶଃ ଅପସାରିତ ହୁଏ । ଅବଶ୍ୟ ଏ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷର ସମ୍ବନ୍ଧ ଜଡ଼ ଜଗତରେ ଯେତେ ନିତ୍ୟ, ବିହ୍ୱଳରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅନ୍ତର୍ଜଗତରେ ସେ ପରିମାଣ ଅସମ୍ଭବ ଏକଥା ନୁହେଁ । କୌଣସି ଭୟପ୍ରଦ ବସ୍ତୁଠାରୁ ଭୟ ପାଇବାମାତ୍ରେ ତାହାର ପ୍ରତିକାର କରିବା ନିମନ୍ତେ ମନରେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଶକ୍ତିର ଅଭ୍ୟୁଦୟ ହୁଏ । ଭୟର ପ୍ରତିକାର ଜନ୍ୟ ଆପଣାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ଶକ୍ତିର ପରିଚାଳନା ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ବିହ୍ୱଳିତ ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରୁ ଭୟ ଓ ବିହ୍ୱଳ କ୍ରମେ ଅପସାରିତ ହୋଇ ଭକ୍ତିର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ । ଭୟ ବା ବିହ୍ୱଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଯେପରି ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ଶୂନ୍ୟ ହୋଇ ଥାଏ, ଭକ୍ତିରେ ତାହା ହୁଏ ନାହିଁ । ଭକ୍ତିରେ ତାହାର ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ବା ସ୍ୱାଧୀନତାର ପୁନରୁଦ୍ଧାର ହୁଏ । ବିହ୍ୱଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଅସ୍ମହାରା ହୋଇ ଭୟବସ୍ତୁ ସଙ୍ଗେ ଆପଣାକୁ ମିଳାଇ ଦିଏ; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିରେ ଅସ୍ମଜ୍ଞାନ ପାଇବା ସଙ୍ଗେ ସେହି ଭୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣା ସଙ୍ଗେ ମିଳାଇ ଦିଏ । ବିହ୍ୱଳରେ ମନୁଷ୍ୟ ଭୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣାର ବହିର୍ଦ୍ଦେଶରେ ପ୍ରବାହ ଜ୍ଞାନକରି ସେହି ଭୟବସ୍ତୁ ସହିତ ତନ୍ମୟ ହୋଇଯାଏ; କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିରେ ମନୁଷ୍ୟ ଭକ୍ତିପାତ୍ରଙ୍କ ଆପଣା ଅନ୍ତର୍ଦ୍ଦେଶରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ଥାନ ଦେଇ ଅସମ୍ଭବ ହୁଏ । ହେଲେ ଭୟବସ୍ତୁ ଦ୍ୱାରା ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଜାଗରିତ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତି ମନୁଷ୍ୟର ଅନ୍ତର୍ଜନ; ଏହା ମାନବ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱତଃ ଜାତହୋଇ ଭକ୍ତିପାତ୍ରଙ୍କ ପ୍ରତି ଆକୃଷ୍ଟ ହୁଏ । ସ୍ଥୂଳରେ କହିଲେ, ଏକର ବାହାରରୁ ଭିତରକୁ ଯେତେ, ଅପରଟିର ଭିତରେରୁ ବାହାରକୁ ଯେତେ;—ଭୟ ମନୁଷ୍ୟ ମନରେ ବାହାରରୁ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ହୁଏ, ଭକ୍ତି ମନୁଷ୍ୟ ହୃଦୟରେ ସ୍ୱତଃ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୁଏ । ହେଲେରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସ୍ୱାଧୀନତା ନ ଥାଏ, ଭକ୍ତିରେ ସେ ଅସ୍ୱାଧୀନ । ହେଲେରେ ମନୁଷ୍ୟ ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ହରାଇ ପକାଏ, କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିରେ ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୁଷ୍ଟିହୁଏ । ଭକ୍ତି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳରୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତରେ ହେବା ପରେ ଭକ୍ତର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପୂର୍ଣ୍ଣରୁ ପୂର୍ଣ୍ଣତର ପ୍ରାପ୍ତ ହୁଏ । ସ୍ଥୂଳତଃ, ହେଲେରେ ଯେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଶୂନ୍ୟ ଜଡ଼ର ପ୍ରାଣୀବିଶେଷ, ଭକ୍ତିରେ ସେ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦକ ସ୍ୱାଧୀନତା-ପ୍ରୟାସୀ ମାନବ ।

ଉପରୋକ୍ତ ଭକ୍ତିଗୁଣ ବିଶ୍ଳେଷରୁ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ରାଜଭକ୍ତିରେ ଭକ୍ତର ଯେତେ ବା ରାଜା ଭକ୍ତିଠାରୁ ଗୁଣରେ ଯେତେ ଉଚ୍ଚ ଓ ମହାନ ହେବେ, ଭକ୍ତିର ମହତ୍ତା ଓ ମହତ୍ତା ସେତେ ଅଧିକ ହେବ । କାରଣ ଭକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ଜଳର ନ୍ୟୂନାଧିକ୍ୟ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ । ଜଳପ୍ରପାତରେ ସ୍ରୋତ ଉଚ୍ଚ ଥଳରୁ ନିମ୍ନତର ଥଳକୁ ଧାବମାନ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ଭକ୍ତିରେ ତାହାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ବିପରୀତ, ଭକ୍ତି ନିମ୍ନରୁ ଉଚ୍ଚତର ଥଳ ପ୍ରତି ଧାବିତ ହୁଏ । ଜଡ଼ଜଗତରେ ସ୍ରୋତ ଯେତେ ନିମ୍ନଗାମୀ ହୁଏ, ସ୍ରୋତର ବେଗ ସେପରି ଅଧିକ ହୁଏ, ଭକ୍ତିର ସ୍ରୋତ ସେହିପରି ନିମ୍ନରୁ ଯେତେ ଉଚ୍ଚକୁ ଯାଏ, ତାହାର ତେଜ ଓ ମହାତ୍ମ୍ୟ ସେତେ ଅଧିକ ହୁଏ । ସେହି ହେତୁରୁ ବଳା ଭକ୍ତିର ପୂର୍ବ ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କହି ଅଛନ୍ତି—"ଯେ ଯାହାକୁ ଗୁଣେ ବଳିଲା, ତ ତ କରି ପାଶ ଦେଖିଲେ ଚାଲୁ ସେ ଅଧର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ଉରଳିଲା" (୧) ଅତଏବ ବଳା ଭକ୍ତିରେ ବଳା ଯେ ପ୍ରଜାଠାରୁ ବହୁଗୁଣବାନ୍ ହେବେ ହେବା ଚାହୁଁଛି ମାତ୍ର । ପୁଣି, ରାଜଭକ୍ତ ବା ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦିଗରୁ ବିଚାର କଲେ ଦେଖାଯିବ ଯେ ରାଜଭକ୍ତି ରାଜାଙ୍କର ମହିମା ଉପରେ ଯେତେ ନିର୍ଭର କରେ, ତାହା ପ୍ରଜାଙ୍କ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ମଧ୍ୟ ତଦୂପ ବା ତତୋଧିକ ନିର୍ଭର କରେ । ଉପରୋକ୍ତ ଭକ୍ତିଗୁଣ ବିଶ୍ଳେଷଣ ଯଦି ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ଏହା ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ରାଜଭକ୍ତିରେ ରାଜା ମହାମହିମ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ, ଏବଂ ଏହା ଅଧିକତର ସ୍ପଷ୍ଟ ଯେ ରାଜଭକ୍ତ ପ୍ରଜା ଅସ୍ୱାଧୀନ ବରହିତ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ଜାତୀୟତା ଶୂନ୍ୟ ଜଡ଼ର ପ୍ରାଣୀ ବିଶେଷ ନ ହୋଇ, ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସ୍ୱାଧୀନତା-ପ୍ରୟାସୀ ମାନବ ହେବା ଆବଶ୍ୟକ । ଭକ୍ତି ଯଦି ଘନୀଭୂତ ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅପେକ୍ଷା ହୋଇଥାଏ, ତେବେ ଭକ୍ତିର ଗୁଣ ତାହାର ଗୁଣରେ କଳୁଷିତ ହୁଏ । ଭକ୍ତର ଗୁଣଗ୍ରାହୀ ଓ ମହାତ୍ମ୍ୟ ଉପରେ ଭକ୍ତିର ପବିତ୍ରତା ଓ ମାନବୀୟତା ବିଚାରମାନଙ୍କରେ ନିର୍ଭର କରେ । ଯେଉଁ ରାଜଭକ୍ତ ପ୍ରଜା ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଉନ୍ନତ ଓ ମହତ୍, ତାହାର ଭକ୍ତି ସେହି ପରିମାଣରେ ମହିମା ଓ ଗୌରବମୟ, ଏବଂ ରାଜଭକ୍ତି ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଓ ମହତ୍ ତ ତାହାରୁ ରାଜାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୌରବ ସେହି ପରିମାଣରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୁଏ । କେବଳ "ତନ୍ତ୍ରିଗତ୍ୟରେ" "ମହାବଳ" ହେଲେ ସେ ମହାବଳର ବିଚାର ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରତିପାଦିତ ହୁଏ ନାହିଁ; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉନ୍ନତ ବ୍ୟକ୍ତିର ଯଦି 'ଲୁଆ"ର ମହାବଳରେ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ଦୁର୍ବଳତା ସତ୍ତ୍ୱେ ସେ ପ୍ରକୃତ ମହାବଳ ବୋଲି ବିଚାରିତ ହେବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ସେହିପରି ରାଜାଙ୍କର ମହାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରଜାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ଜାତୀୟତା ଓ ଗୌରବ ଉପରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଭର କରେ । ପ୍ରଜା ଯଦି ଦାସ୍ୟୋଚିତ୍ୟ ହୋଇଥାଏ, ତାହାହେଲେ ତାହାର ରାଜଭକ୍ତିର ବିଶ୍ୱତା ଦ୍ୱାରା ସ୍ୱୟଂ ରାଜା ମଧ୍ୟ ଦାସ୍ୟୋଚିତ୍ୟ ହୁଅନ୍ତି, ତାହାଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ଗୌରବ ଯେତେ ଦୂରର କଥା । ଆଦର୍ଶ ଭକ୍ତି ଯଦି ଆଦର୍ଶ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ-ପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ସ୍ୱାଧୀନ ଭକ୍ତ ହୃଦୟର ସ୍ୱତଃ ବିକାଶ, ତେବେ ଆଦର୍ଶ ରାଜଭକ୍ତି ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱାଧୀନତାମୂଳକ ଜାତୀୟତାପ୍ରତିଷ୍ଠାତା ପ୍ରଜା ପ୍ରାଣର ସ୍ୱତଃ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରିବାକୁ ହେବ । ପ୍ରଜାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ଜାତୀୟତା ନ ଥିଲେ ତାହାର ରାଜଭକ୍ତି ରାଜଭକ୍ତି ନୁହେଁ, ତାହା କେବଳ ଅସ୍ୱାଧୀନ ବିନାଶକ ରାଜଭକ୍ତି ମାତ୍ର । ତାହାଦ୍ୱାରା କେବଳ ଯେ ରାଜାଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱର ଗ୍ଲାନି ହୁଏ ତାହା ନୁହେଁ, ତାହା ପ୍ରଜାର

(୧) ରାମଦାସ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ୟକ୍ତି ଗତ ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ଜାତୀୟ ଜୀବନର ଅଧୋଗତିର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । ରାଜଭକ୍ତି ରାଜାଙ୍କର ସମ୍ମାନବର୍ଦ୍ଧକ ହେଲେ, ତାହା ରାଜାଙ୍କର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇବା ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଜାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ସ୍ୱାଧୀନତା ବିକାଶର ପ୍ରଧାନ ସହାୟ ହୋଇଥାଏ । ରାଜଭକ୍ତିର ଗୌରବ ଯଦି ପ୍ରଜାର ଜାତୀୟ ମହତ୍ତ୍ୱ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ, ତାହାହେଲେ ଏପରି ଗୌରବମୟ ସ୍ୱାଧୀନତାମୂଳକ ଜାତୀୟତାମୂଳ ରାଜଭକ୍ତି ପ୍ରଜା ଭାବ ? ଅର୍ଥାତ୍ ଯଦି ରାଜଭକ୍ତି ଗୁଣ ଶ୍ଳେଷଣ ସତ୍ୟ ହୁଏ, ତେବେ ପ୍ରକୃତ ରାଜଭକ୍ତିର ଉଦାହରଣ କେଉଁଠାରେ ? ଏହି ପ୍ରଶ୍ନର ସମାଧାନ କରିବାକୁ ଯାଇ ଆମ୍ଭେମାନେ ଭକ୍ତିଭାଜନ ରାଜା କବି ଶ୍ରୀମାନ୍ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦିଭୁବନ ଦେବଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ ରାଜଭକ୍ତିମୂଳକ "ଆବାହନ" ନାମକ ସ୍ତୁତିବାର ଯଥାଶକ୍ତି ଆଲୋଚନା କରିବୁଁ । ଆଗାକରୁଁ ସହୃଦୟ ପାଠକ ମହୋଦୟ କ୍ଷମା କରିବେ ।

ଓଡ଼ିଆ ରାଜଭକ୍ତ ଜାତି, ଏବଂ ଯେତେବେଳେ କୌଣସି ସୁବିଧା ପାଏ, ଯଥାସାଧ୍ୟ ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଇବାରେ କଦାପି ତ୍ରୁଟି କରେ ନାହିଁ । ଇତିପୂର୍ବେ କେତେ ସହୃଦୟ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକମାନେ ଓଡ଼ିଶା ଆସିଥିଲେ, ଏବଂ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଯଥେଷ୍ଟ ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଇଥିଲେ । ଗତ ନବେମ୍ବର ମାସରେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସହୃଦୟ ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜ ବିଶେଷ ଅନୁଗ୍ରହ କରି "ଉତ୍କଳର ଦ୍ୱାରୋପରି ବଙ୍କଳ ନଗରୀ"ରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ଘଟଣାର ବିଶିଷ୍ଟତା ଏହି ଯେ ରାଜନୈତିକ ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆମାନେ ଇତସ୍ତତଃ ହେଉଥିବା ବେଳେ ନିଜେ ଭାରତ ଭାଗ୍ୟ-ବିଧାତା-ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ଦ୍ୱାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏହି ହେତୁରୁ ଏହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆମାନେ ଯେଉଁ ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଇଥିଲେ ତାହା ଚିରଦିନ ଶାସନ କାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅପୂର୍ବ ଓ ମହତ୍ତମ ବୋଲିବାକୁ ହେବ ।

ଆମ୍ଭ ଦେଶର କବିମାନେ ରାଜଭକ୍ତି ମୂଳକ କବିତା ନାନା ଆକାରରେ ବିଶେଷ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ଘଟଣା ଉପଲକ୍ଷରେ କବିମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ନିଜ କବିତାର ପରିଚୟ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ଭକ୍ତିଭାଜନ ରାମଣ୍ଡାଧୀଶ୍ୱର ରାଜକବି ଶ୍ରୀମନ୍ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ଦିଭୁବନ ଦେବ ଏହି ସୁଯୋଗରେ ରାଜଭକ୍ତି ପ୍ରଣୋଦିତ ହୋଇ "ଜୟମଣି, ଭାରତ ଭୂଷଣ ଭାରତ-ଈଶ୍ୱର ପୁଣ୍ୟ ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ" "ଆବାହନ" କରି ଅଛନ୍ତି । ବିଶେଷ ଭାଗ୍ୟର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ରାଜ ସେବକମାନଙ୍କ ପାଇ ଉନ୍ନତ ଓ ଧନ୍ୟ ହୋଇଅଛି, ରାଜା ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦଙ୍କ ଦିଭୁବନ ଦେବ ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନ୍ୟତମ । ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କର ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନା ନିମନ୍ତେ "ଆବାହନ" ନାମରେ ଯେଉଁ ରାଜଭକ୍ତିମୂଳକ କବିତାଟି ପ୍ରକାଶିତ କରି ଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚ୍ୟ ।

ସାମୟିକ ଘଟଣା ଉପଲକ୍ଷରେ ରଚିତ ପଦ୍ୟାଦି ସାଧାରଣତଃ ସେହି ଘଟଣାର ଅବସାନ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ବିସ୍ମୃତ ହୋଇଥାଏ; କାରଣ ସେହି ଲେଖାବଳୀରେ ଉଦ୍ଦିଷ୍ଟ ଅସ୍ଥାୟୀ ଘଟଣା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟ କିଛି ସ୍ଥାୟୀ ଉପାଦାନ ନ ଥାଏ । କିନ୍ତୁ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆଲୋଚ୍ୟ "ଆବାହନ" କବିତାଟି ସେ ଶ୍ରେଣୀର ନୁହେଁ । ପ୍ରଣେତା ନିଜେ ରାଜା ଓ କବି ଏବଂ "ଆବାହନ"ରେ ସେ ଯେଉଁ ରାଜଭକ୍ତିର ଉଦାହରଣ ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ଓଡ଼ିଆ ସାହିତ୍ୟରେ ଅପୂର୍ବ ବିଷୟ । ଏହି ଉଲ୍ଲିଖିତ ରାଜଭକ୍ତି ନିମନ୍ତେ ରାଜା ମହାଶୟ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବିଶେଷ ଧନ୍ୟବାଦାର୍ହ ।

"ଆବାହନ"ଟି ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦରେ ରଚିତ ଏବଂ ପଦ୍ୟଟି ଅତ୍ୟନ୍ତ ଦୀର୍ଘ ନ ହେଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବିଷୟର ଗୌରବରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଗୌରବାନ୍ୱିତ । ଏଥିରେ କେତେକ ନୂତନ ଐତିହାସିକ ତତ୍ତ୍ୱ ମଧ୍ୟ ନିହିତ ଅଛି । ଭୁବନେଶ୍ୱର ମନ୍ଦିର "ଗାଙ୍ଗେୟ ଗୌରବ କୀର୍ତ୍ତି"; ଏବଂ "ବେଶରି ବେଦର କୀର୍ତ୍ତି ବୋଲି ଯେ ପ୍ରବାଦ ଅଛି ତାହା ମିଥ୍ୟା ଅଟେ ।" ରକ୍ତବାହୁର ଅସି ଯେଉଁଠାରେ ଚଢ଼ମିତ ହୋଇଥିଲା, ତାହା "ଡ଼ୋନସି" ବୋଲି କଥିତ ହୁଏ । ଇତିପୂର୍ବେ ଡ଼ୋନସୀର ଇତିହାସ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନ୍ୟତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତ କରିଅଛୁଁ । ଭୁବନେଶ୍ୱର ସମ୍ବନ୍ଧରେ "ଆବାହନ"ରେ ବିଶେଷ କିଛି ପ୍ରମାଣ ନ ଥିବା ସ୍ଥଳେ, ଏହା "ଗାଙ୍ଗେୟ ଗୌରବ କୀର୍ତ୍ତି" ବୋଲି ସହଜରେ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଅବଶ୍ୟ "ଆବାହନ"ର ଗୌରବ କେତେକ ବିକ୍ଷିପ୍ତ ଐତିହାସିକ ତତ୍ତ୍ୱ ହେତୁରୁ ନୁହେଁ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ଜଗତରେ ଏହା ଯେଉଁ ଅଭୂତପୂର୍ବ ରାଜଭକ୍ତିର ଆଦର୍ଶ ଦେଖାଇ ଅଛି ତାହାହିଁ କବିତାଟିର ଗୌରବ କରିଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭକ୍ତିର ଗୁଣ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିଅଛୁଁ ଯେ ଭକ୍ତିର ପାତ୍ର ଭକ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଗୁଣଶାଳୀ ହେବେ । "ଆରାଧନା" ରେ ଭକ୍ତିର ପାତ୍ର ସ୍ୱୟଂ "ଭାରତ ଭୂଷଣ, ଭାରତ ଈଶ୍ୱର ପୁଣ୍ୟ ରାଜପ୍ରତିନିଧି" । ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ ବ୍ରିଟିଶ ସମ୍ରାଟଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ମହାମତି ଲର୍ଡ ହାର୍ଡିଞ୍ଜଙ୍କ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭକ୍ତି ଆକର୍ଷଣ କରିବା ପ୍ରତି ଯଥେଷ୍ଟ । ରାଜଭକ୍ତିରେ ତାହାଙ୍କଠାରୁ ଅଧିକ ଗୁଣଶାଳୀ ରାଜା ବା ଅନ୍ୟ କିଏ ହୋଇପାରେ ? ଅତଏବ "ଆରାଧନା" ର ଭକ୍ତିର ପାତ୍ର ସୁଗୁଣସମ୍ପନ୍ନ । ପକ୍ଷାନ୍ତରରେ ପ୍ରଜାଙ୍କ ଦିଗରୁ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ, "ଆରାଧନା"ର ରାଜଭକ୍ତି ବଡ଼ 'ଗୌରବର' ବସ୍ତୁ । ପ୍ରଥମତଃ, ପ୍ରବଳ ପ୍ରତାପ ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଦେଖି କବି କିପରି ଉଲ୍ଲାସଗ୍ରସ୍ତ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅମ୍ଭିହରା ହେଲାପରି ହୋଇ କହିଅଛନ୍ତି ;—

"ଓ ଦେଖ ଦେଖିବ ଅତି ଦରିଦ୍ର ଜନ,
ଓ ବହୁତ ଅଛି ତବ, ଅରାଧନରେ" !

ଏହି ଏ ହେଲା ମନୁଷ୍ୟର ଅମ୍ଭିମାନ ଏକାବେଳକେ ଲୋପ ହେପାରେ ନାହିଁ ; ଏହା ଭକ୍ତି ଉଦ୍ରେକ ହେବାର ପ୍ରଥମ ଅବସ୍ଥା । ଏଥିରେ କବିଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ସ୍ୱାଧୀନତା ଏକାବେଳକେ ଧ୍ୱଂସ ନ ହୋଇ, କ୍ରମେ କ୍ରମେ ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତିସଞ୍ଚାର ହେତୁଣୁ ଅମ୍ଭିମାନର ଆବିର୍ଭାବ ହୋଇଅଛି । ଏହି ହେଲା ମଧ୍ୟରେ କବିଙ୍କର ଆପଣାର ନିଜତ୍ୱ ଉପରେ ଯେ ଘୋର ଆଘାତ ଅଛି, ତାହା ପୁନର୍ବାର ତାହାଙ୍କର ଅମ୍ଭିମାନ ଅଣିଅଛି ; ଏବଂ ଏହି ସ୍ୱାଧୀନତାମୂଳକ ଅମ୍ଭିମାନ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର କ୍ରମବିକାଶ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁ ଭକ୍ତିର ଉଦୟ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ଫଳରେ କବି କହିଅଛନ୍ତି ;—

"ଦେବ !
ଦରିଦ୍ର ଜନ୍ମ ଭବ, ବହୁ ସ୍ୱରବର
ଉଠିଅଛି ସମ୍ଭରନେ, * * *
ମଧ୍ୟ-ନୃପତି ପ୍ରତି ବର୍ଣ୍ଣାଃ-ଭୂଷଣ,
ସମ୍ରାଟ, ଅଜନ୍ମଦ୍ଧ୍ୱା ଗଙ୍ଗ-ଭ୍ରୂ-ଲଲିତ—
କୀର୍ତ୍ତିଲତ, ସବଧ୍ୱଂସ୍ତ କାଳର ଜବନ୍ତ ।"

ଏହି ଉକ୍ତି କେବଳ ଅମ୍ଭିମାନୀର ପ୍ରାଣର କଥା । ଅମ୍ଭିମାନ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଲାଭ କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କବିଙ୍କର ଏହି ଅମ୍ଭିମାନ ଅସିଅଛି ଏବଂ ଯେତେବେଳେ ତାହାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱର ପୂର୍ଣ୍ଣୋଦ୍ଧାର ହୋଇଅଛି— ଯେତେବେଳେ ସେ ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଆପଣାର ତାତ୍ପର୍ଯ୍ୟ ଜଗତର ଗୋଲ ଜ୍ଞାନ ନ କରି ନିଜର ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅମ୍ଭିମାନ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ଦ୍ୱାରା ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ ଆପଣାର ସଙ୍ଗେ ମିଳାଇ ଦେଇ ଅଛନ୍ତି, ଏବଂ ତାହା ଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ଅମ୍ଭିମାନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା କାତ୍ୟତ୍ତାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚୟ ପାଇଅଛନ୍ତି—ସେତେବେଳେ ସେ ବି ସ୍ୱାଧୀନଭାବରେ, ବି ଗୌରବସହକାରେ କହିଅଛନ୍ତି !

"ସାମାନ୍ୟ, ଉଚ୍ଚଳ ଯବ ଭାରତ ସାମ୍ରାଜ୍ୟେ,
ସ୍ପର୍ଶସ୍ପୃଷ୍ଟ ଏବାଧାରେ ସ୍ୱାର୍ଥ ବିଚାରେ
ନିଷ୍ପର୍ଶ ତାମ୍ରଖ-ଭବ ଘଟିତ ବିବର୍ତ୍ତ
ସମ୍ଭାବିତ ସବେ ମହାଜ୍ୟୋତିର ଝଟିତ ;
ଯେ ଜ୍ୟୋତି ଝଟିତ ଅହା ସାଗର-ବିଧୌତ—
କୁମ୍ଭ ସ୍ୱରାଠାରୁ ଚେତ ମାନସ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ
ଦେଖିଅଛ ଅଶେଷତ ଅଶେଷ ସାମ୍ରାଜ୍ୟେ ।"

ରାଜଭକ୍ତିର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଓ ଗୌରବ ଯଦି ପ୍ରଜାର ସ୍ୱାଧୀନ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ; ଏବଂ ରାଜଭକ୍ତି ଯଦି ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରତି ଗୌରବଜନକ ; ତାହାହେଲେ ଲର୍ଡ ହାର୍ଡିଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆମାନେ ଯେଉଁ ରାଜଭକ୍ତି ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି ତାହା ଭାରତସ୍ଥ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କୌଣସି ଜାତି ପକ୍ଷରେ ସମ୍ଭବପର ନୁହେଁ । କାରଣ, ସେମାନେ ଆପଣା ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଯେତେ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା, କୌଣସି ଜାତି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣା ମଧ୍ୟରେ ଏପରି ଏକ "ମହାଜ୍ୟୋତି" ସମ୍ଭାବିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି, ଯେଉଁ ମହାଜ୍ୟୋତି ଅତି ସାମାନ୍ୟ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଆପଣାର ଝଟକରେ କୁମାରିକାଠାରୁ ମାନସରୋବର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମୁଦାୟ ଭାରତ ମହାଦେଶ ଆଲୋକିତ କରିଅଛି । ଓଡ଼ିଆମାନେ ସ୍ୱୀୟ ମହାପୀଠ ଜଗନ୍ନାଥ କ୍ଷେତ୍ରରେ କେବଳ ଯେ ଓଡ଼ିଶାର ଜାତି ଧର୍ମର ଏକତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦନ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ନୁହେଁ; ଏମାନେ ନାନାଧର୍ମ ପୀଡ଼ିତ, ନାନାଜାତି ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭାରତ ମହାଦେଶରେ ଏତେ ଶତାବ୍ଦି ପୂର୍ବେ ଯେଉଁ ମହା ଆଦର୍ଶ ସ୍ଥାପନ କରିଅଛନ୍ତି ତାହା ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଧ୍ୟ ଆଦର୍ଶ ଆକାରରେ ରହିଅଛି ; ଏବଂ ଭାରତସ୍ଥ ନେତୃବୃନ୍ଦଙ୍କର ଅହର୍ନିଶ ଉଦ୍ୟମ ଏହି ଆଦର୍ଶ ଦିଗରେ ଧାବିତ । ପୁଣି ଜଗନ୍ନାଥ ଅନୁଷ୍ଠାନ କେବଳ ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତର ଆଦର୍ଶ ନୁହେଁ; ଏହା ବହୁକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭାରତସ୍ଥ ସଭ୍ୟତାର ଆଦର୍ଶ ସ୍ୱରୂପ ଥିଲା ସଂସାରକ୍ଷେତ୍ରର ଚିନ୍ତା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରୋତ୍ତର ଗତ ବିଧ ନିରୂପଣ କରୁଥିବ । ଆଦର୍ଶ ଯଦି ବାସ୍ତବ ରାଜ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ ଯଦି ବର୍ତ୍ତମାନର-ନିୟମିତ, ତାହାହେଲେ ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନେ ଏତେ ଶତାବ୍ଦୀ ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ହେଲେ ସ୍ୱତ୍ତା ବର୍ତ୍ତମାନ ଭାରତ ପ୍ରତି ଭବିଷ୍ୟତରେ ଥାଇ ନିଜ ମଧ୍ୟରେ ସମ୍ଭାବିତ ଆଦର୍ଶ ବଳରେ ଭାରତୀୟ ମହା ଜାତୀୟ-ପ୍ରୋତ୍ତର ନିୟାମକ ସ୍ୱରୂପ ହୋଇ ପାରୁଛନ୍ତି । ଏହାହିଁ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ; ଏହାହିଁ ତାହାଙ୍କର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଜାତୀୟତ୍ୱ । ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜଙ୍କ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆଙ୍କ ରାଜଭକ୍ତି ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜ ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାସ୍ୱରୂପ ଏହି ମହାନ୍ ଜାତୀୟ ଧନର ଅଧିକାରୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଉକ୍ତଲୀୟ "ଜ୍ୟୋତି ଝଟକେ" ଯେଉଁ ସମଗ୍ର ଭାରତସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଅଲୋକେ ସେହି ଭାରତବର୍ଷର ଧ୍ୱଜପ୍ରତିନିଧି ଯେ ଉକ୍ତଲୀୟ ରାଜଭକ୍ତି ସାଦରରେ ଗ୍ରହଣ କରିଥିବେ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ମହତ୍ତ୍ୱ ଓ ଗୌରବ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରିଥିବେ, ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ବା କଣ? "ଆବାହନ"ର ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ପ୍ରତିପାଦକ ରାଜଭକ୍ତି ଯଥାର୍ଥ ରାଜଭକ୍ତି ।

ପୂର୍ବରେ କୁହାଯାଇଅଛି ଯେ ପ୍ରଥମରେ ଯାହା ଭୟ ବସ୍ତୁ ଥାଏ, ଭକ୍ତିର ଉଦୟ ସଙ୍ଗେ ସେ ଭୟ ଅପସାରିତ ହୁଏ ; ଏବଂ ଭକ୍ତି ଅମ୍ଳାନ ଓ ମର୍ଯ୍ୟାଦାର ପୁନର୍ଜ୍ଜୀବନ ଲାଭକରି ପୂର୍ବ ଭୟ ବସ୍ତୁକୁ ଆପଣାର କରିନିଏ । ଭକ୍ତି ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଭକ୍ତିପାତ୍ରଙ୍କୁ ଆପଣା ଅନ୍ତର୍ବର୍ତ୍ତୀ ବୋଲି ମନେକରେ ଏବଂ ଯେଉଁ ପରିମାଣରେ ଆପଣାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ତାହାଙ୍କର ସମ୍ମାନ କରେ, ସେହି ପରିମାଣରେ ଭକ୍ତିର ଗୌରବ ବଢ଼ିଯାଏ । ଭକ୍ତିର ପାତ୍ରଙ୍କଠାରେ ଯଦି ଆକ୍ଷେପ କରେ ତାହାଙ୍କୁ ଆପଣାଠାରୁ ପୃଥକ୍ ଓ ନିମ୍ନ ଜଗତର ବୋଲି ମନେକରେ ପ୍ରକୃତ ଅମ୍ଳାନ ଅଭାବରେ ଉତ୍କଳ ଭକ୍ତିର ଉଦୟ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ । ଏହି ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଜ୍ଞାନ ଯେତେବେଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥାଏ, ଭକ୍ତ ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ଅମ୍ଳାନ ସହକାରେ ଯେ ଭାବ ଦେଖାଏ ତାହା ଭକ୍ତି ନୁହେଁ କେବଳ ଭୟମାତ୍ର । ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଜ୍ଞାନ ଅପସାରିତ ହେବା ସଙ୍ଗେ, ପ୍ରଜା ରାଜାଙ୍କୁ ଆପଣାର ସହିତ ମିଳାଇଦିଏ ଏବଂ ଆପଣାର ପୂର୍ବପୁରୁଷଙ୍କର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଉତ୍ତରାଧିକାରୀଙ୍କରେ ରାଜାଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ଭାଗୀ କରାଏ, ଏବଂ ଏହାର ଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାର ସ୍ୱାଧୀନ ଜାତୀୟତ୍ୱ ବିକଶିତ ହୋଇ ରାଜଭକ୍ତିର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବଢ଼ାଇ ଦିଏ । ସେହି ହେତୁରୁ "ଆବାହନ"ରେ କବି କହିଅଛନ୍ତି—

"ମହେଶ୍ୱର ଦେବ ! ସେହି ଦେଖ ଦେଖ ଚାହ,
ଶତଥରେ ଶତଶତେ ଯାଇ ଦେଖିବେ
ବହୁଳ-ନୃପତିବର୍ଗ ସମ୍ରାଟ-ସ୍ୱପନେ ;
ସେ ଦିନେ ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ବିଜୟ-ଉତ୍ସବ,
ତାହାଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ନାଥ ହେ ବୁଝିବ,
ଶତବେ ଅନନ୍ତେ ଅଜ ତବ ଶତଶତ" ;

ଓଡ଼ିଆମାନେ ରାଜପ୍ରତିନିଧି ଲର୍ଡ଼ ହାର୍ଡ଼ିଞ୍ଜଙ୍କୁ ଭିନ୍ନ ଦେଶର ବା ଭୌଗୋଳିକ ଅଧିକାରୀଠାରୁ ପୃଥକ୍ ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କର ଯେଉଁ ରାଜଭକ୍ତି ତାହା ବହିର୍ଦ୍ଦେଶରୁ ସେମାନଙ୍କର ଅନ୍ତରରେ ଆରୋପିତ ନୁହେଁ । ଆପଣାର ରାଜାଙ୍କୁ ଭକ୍ତି କରିବା ସେମାନଙ୍କର ସ୍ୱଭାବଗତ, ଜାତିଗତ ଓ ବଂଶାନୁକ୍ରମିକ ଧର୍ମ । ଓଡ଼ିଶାର ଗଜପତିମାନେ ବଡ଼ ସାଧାରଣ ରାଜା ନ ଥିବେ । ସେହି "ପୁଣ୍ୟ ଶ୍ଳୋକ ନରପତି ଚୟ" କେବଳ ଯେ "ଶାସିଥିଲେ ବାହୁବଳେ ଆମ୍ଭେ ଗୌଡ଼ିରୁ ଗୋଦାବରୀ-ଜଳ-ବ୍ୟାପୀ ଏ ଭୂମି ଖଣ୍ଡିଏ", ତାହା ନୁହେଁ ; ସେମାନଙ୍କ ଶାସନଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଶା ଯେ କେବଳ ସମୃଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲା ତାହା ନୁହେଁ ; ସେମାନଙ୍କ ଅକ୍ଷୟ କୀର୍ତ୍ତିରାଜି ଯେ ଓଡ଼ିଶାକୁ କେବଳ ପରିଶୋଭିତ କରିଅଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ନୁହେଁ ; ସେମାନଙ୍କର ମହତ୍ତ୍ୱ ଏ ସମସ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ବସ୍ତୁ ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ । ଏ ସମସ୍ତ ଦ୍ୱାରା ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଯେ ସ୍ୱାଧୀନତାମୂଳକ ଜାତୀୟତ୍ୱର ଅନୁଷ୍ଠାନ କରିଯାଇ ଅଛନ୍ତି, ଜାତୀୟସଂଗ୍ରାମପ୍ରାଙ୍ଗଣରେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କୁ ଯେ ଏତେ ଦୁର୍ଲଭ ସ୍ଥାନ ଦେଇଅଛନ୍ତି—ତାହାହିଁ ସେମାନଙ୍କର ଗୌରବ ବଢ଼ାଇଅଛି । ଓଡ଼ିଶାର ରାଜାମାନେ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଜାତୀୟ ବୀର । ଓଡ଼ିଆର ଓଡ଼ିଆତ୍ୱ ଓଡ଼ିଶା ରାଜାଙ୍କର ରାଜତ୍ୱ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ରାଜା ପ୍ରଜାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଯେପରି ପ୍ରବଳ ତାହା ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ଅନୁଭବ କରେ । ଉତ୍କଳର ପୀଠସ୍ଥଳ ଦେବାଳୟମାନ ଓଡ଼ିଆ ପ୍ରାଣରେ ଦେବଭକ୍ତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରାଜଭକ୍ତିର ପବିତ୍ରତା ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମାଏ । ସେହି ପବିତ୍ର ଓ ଉତ୍କଳ ରାଜଭକ୍ତିରେ ଓଡ଼ିଆ ବର୍ତ୍ତମାନ ମଧ୍ୟ ଅନୁପ୍ରାଣିତ । ସେହି ସହ ଜାତ ଭକ୍ତି ଦ୍ୱାରା ଓଡ଼ିଆମାନେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦସ୍ୟାଗ୍ରଳ ସୁଶ୍ରୀ ଜର୍ଜ ବାଣ୍ଡିଙ୍କୁ ଆପଣାଠାରୁ ପର ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରି ପୂର୍ବପରିଚିତ ଏବଂ ଆପଣାର ଜାତୀୟ ଇତିହାସର ମହା ଗୌରବ ବସ୍ତୁ ସେହି ରାଜପରିବାରର ସେବାରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ଚିନ୍ତନୀୟରଙ୍କର ପ୍ରତିନିଧି ବୋଲି ଜ୍ଞାନ କରେ । "ରାଜ୍ୟର ଗୌରବ ଲକ୍ଷ୍ମୀ" ପରିଶୋଭିତ ଉତ୍କଳରେ ଗଙ୍ଗବଂଶୀୟ ରାଜାଙ୍କର ଉତ୍ତରାଧିକାରୀସ୍ୱରୂପ ହୋଇଥିବାରୁ, "ସେ ବିଶ୍ୱରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ଚିନ୍ତନ-ଈଶ୍ୱର"ଙ୍କର "ପ୍ରତିନିଧି" ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ସ୍ୱାଭାବିକ ପରମ ରାଜଭକ୍ତିର ଅଧିକାରୀ ।

"ଆବାହନ"ର ରାଜଭକ୍ତିରେ ଜଣେ ବ୍ୟକ୍ତିର ଓ ସ୍ୱାଧୀନତା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଭକ୍ତିର ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପ୍ରତିପାଦିତ ହୋଇଅଛି ତାହା ଉପରୋକ୍ତ ଆଲୋଚନାରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ବୁଝାଯାଏ । ଭକ୍ତିପାତ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ ଆପଣାର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଏକାବେଳେକେ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ନମ୍ର ହେବା କଦାଚି ଭକ୍ତି ନୁହେଁ । ଯେ ଭକ୍ତିପାତ୍ରଙ୍କ ନିକଟରେ ନିଜକୁ ହୀନରୁ ହୀନତର ମନେକରି କେବଳ ସ୍ତୁତି ଗାନ କରେ, ତାହାର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅଭାବରେ ଭକ୍ତି ଅସମ୍ଭବ । ଭକ୍ତିରୁ ଭକ୍ତିକୁ ପରିହାର କଲେ ଭକ୍ତିର ସମ୍ଭବ ହୋଇପାରେ ନାହିଁ । ଯାହାର ଭକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ, ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ହୃଦୟ ଅର୍ପଣ କରିବାଦ୍ୱାରା ନିଜର ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଭକ୍ତି ଉଭୟ ଅର୍ପଣ କରେ ; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହୀନ ଜୀବ ପକ୍ଷରେ ଉଭୟ ଏକାବେଳେକେ ଅସମ୍ଭବ । ଏହି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ହରାଇବା ଦ୍ୱାରା କେବଳ ଯେ ରାଜଭକ୍ତିରେ ବାଧା ପଡ଼େ ତାହା ନୁହେଁ ; ଏହାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାର ଉଭୟ ଧର୍ମ ଓ ଜାତୀୟ ଜୀବନ ଅସମ୍ଭବ ହୋଇପଡ଼େ । ମହାମତି ଆଗ୍ରସ୍ୟ କ୍ୟାଣ୍ଟ ଯଥାର୍ଥତଃ କହନ୍ତି ଯେ ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ଅସ୍ୱୀକାର କରି ଆପଣାକୁ ପରିଚାଳିତ ବ୍ୟବହାର କରେ, ପରିଣାମ ଦ୍ୱାରା ଚିହ୍ନ ଦଳିତ ହେଲେ ତାହାର କୌଣସି ଆପତ୍ତି ଉଠାଇବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆବାହନ ରାଜଭକ୍ତି ଏହି ମହାନ ସତ୍ୟ ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ । ଏହାକୁ କେହି କେହି ଅହଙ୍କାର ବୋଲି କହି ପାରନ୍ତି ; କିନ୍ତୁ ଏହା ବୃଥା ଅହଙ୍କାର ନୁହେଁ । ଏହି ଜାତୀୟ ଅହଙ୍କାରକୁ ଅହଙ୍କାର ବୋଲି ଘୃଣା କରିବାର ଅର୍ଥ ଜାତିର ଜାତୀୟତ୍ୱକୁ ଓ ଅସ୍ତିତ୍ୱକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା । ଏହି ଅହଙ୍କାର ଜାତିର ଜୀବନ, ଏବଂ ସେହି ହେତୁରୁ ଏହା ସର୍ବାଦୌ ଆଦରଣୀୟ ବସ୍ତୁ । ଏହି ଅହଙ୍କାରର ନାମାନ୍ତର ଅମ୍ଲାନ ବା ଅମୃ-ସମ୍ମାନ । ଜାତି ଯେତେବେଳେ ଏହି ଅମୃସମ୍ମାନ ଭୁଲିଯାଏ, ସେତେବେଳେ ସେ ଜାତିର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ନାସ୍ତିତ୍ୱ ଉଭୟ ସମାନ ; ସେତେବେଳେ ସେ ଅଗ୍ରେଜ୍ୟ କ୍ୟାଣ୍ଟଙ୍କ ମତରେ ପରିଚାଳିତ ଏବଂ ପରିଚାଳ ପରି ଅଚିନ୍ତିତ-ଭାବରେ ପରଦ୍ୱାରା ପରିଚାଳିତ ହେଲାବେଳେ ଉକ୍ତ ପରିଚାଳନ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଆପତ୍ତି କରିବା ତାହାର ଅନ୍ୟାୟ । "ଆବାହନ"ର ରାଜଭକ୍ତିରେ ଜଣେ ଆପଣାର ଜାତିକୁ ଏହିପରି ଅସ୍ତିତ୍ୱହୀନ ପରିଚାଳିତ ଦେଖିବାକୁ ଘୃଣା କରି ଉତ୍କଳରେ ଉପସ୍ଥିତ ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କ ନିକଟରେ ରାଜଭକ୍ତି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆପଣାର ମହାର୍ଘ ଅସ୍ତିତ୍ୱର ଯଥୋଚିତ ପରିଚୟ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ଏହି ଅସ୍ତିତ୍ୱ ପରିଚୟର ନାମାନ୍ତର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମର୍ପଣ ଏବଂ ତାହାଦ୍ୱାରା ଆପଣାର ପୂର୍ବତର ଅସ୍ତିତ୍ୱର ପୁନଃପ୍ରାପ୍ତି ।

ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଏହି ଅମୃସମର୍ପଣ ରାଜଭକ୍ତି ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜାତିଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ଗୌରବମୟ ; କାରଣ ଓଡ଼ିଆଙ୍କର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ବା ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ସେମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକତର ମହାର୍ଘ । ଓଡ଼ିଆ ଆଜି ବହୁକାଳ ପରେ ରାଜାଙ୍କ ପାଇ ଭକ୍ତିବଶରେ ଆପଣାର ଅଗାଧ ହୃଦୟ ଖୋଲି ସମସ୍ତ ମହାର୍ଘ ଜାତୀୟ ସମ୍ପଦ ଅକାତରରେ ଅର୍ପଣ କରୁଅଛି ; ଏବଂ ତାହାର ପ୍ରଧାନ ଜାତୀୟ କୀର୍ତ୍ତିପୀଠମ ନିଙ୍କରେ ଶ୍ରୋମ କରି ପରିଚିତ ହେବା ନିମନ୍ତେ ରାଜପ୍ରତିନିଧିଙ୍କୁ "ଆବାହନ" କରୁଅଛି । ଏହି ହେତୁରୁ ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁଁ "ଆବାହନ"ର ରାଜଭକ୍ତି ଅତି ଆଦର୍ଶ ବସ୍ତୁ ; ଏବଂ ଏହିରୂପ ସ୍ୱାଧୀନତା ଉପରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ବ୍ୟକ୍ତିତ୍ୱ ବା ଜାତୀୟତ୍ୱ ପ୍ରତିପାଦିତ ରାଜଭକ୍ତି ଉତ୍କଳ-ସାହିତ୍ୟ-ଜଗତରେ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇ ବଡ଼ ରାଜାମହୋଦୟଙ୍କ ନିକଟରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଋଣୀ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗଳ୍ପ ବାର୍ତ୍ତା ।

ଦଳ୍ପଥ ଭାଇରେ ହଳ୍ପଥ ଭାଇ ତୁ
କୁଆଡେ ଯାଉଛୁ ପରା
କଳାମେଘ ଖଣ୍ଡେ ଆକାଶେ ଧରିଛୁ
ଜଳେ ବୁଡାଇବ ଧରା । ୧ ।

ଯାଉଛି ବଳକୁ ମହାଜନ ଭାଇ
ରେଜିଷ୍ଟଣ ହେବ ଧାନ
ମେଘ ହେଲେ ହେଉ ଜନ୍ମିବେ ଜନ୍ମିବ
ଶଳକୁ ଝିବ ପ୍ରମାଣ । ୨ ।

ଏହି ମେଘ ଖଣ୍ଡେ ଛାଡ଼ଯାଉ ଭାଇ
ଶଳକୁ ପରୁବେ ଯିରୁ
ଗ୍ରମ ମଧ୍ୟେ ଥାଇ ଅକାରଣେ କ୍ଷୋ
ନ ବର୍ଷି ମେଘେ ଜନ୍ମିବୁ । ୩ ।

ତୁମ୍ଭେ ମହାଜନ ଭୁବେର ସମାନ
ମେଘକୁ ଦେଖିଣ ଜର
ଅଣ୍ଟେ ପାଣିରେ ଅମ୍ଭେ ଚଳ ବାହୁଁ
ଏହି ହେବେ ଗରା ଝଡ । ୪ ।

ଜଳଚରେ ଭାଇ ଜିଯକାଗ ତୁହ
ଏହ ପାଇଁ ସଦା ଦୁଃଖୀ
ତୋହର ଶ୍ରମରେ ଶବ୍ଦ ହୋଇଅଛୁ
ହୋଇଅଛୁ ସଦା ସୁଖୀ । ୫ ।

ଏସ ମୁଁ ଜଣିବ ମହାଜନ ଭାଇ
ଦୁଃଖୀ ଘରେ ହୋଇ ଜନ୍ମ
ସ୍ୱଗକୁ ଲୋଡ଼ିଲେ ଏବ ସ୍ୱଗ ଦେବ
ପାଇଛୁ ପୋଡ଼ା କରମ । ୬ ।

ଦୁଃଖୀ ନୁହଁ ଭାଇ ପୁଣ୍ୟବାନ ତୁହ
ଜାଣ ତୁ ନିଶ୍ଚୟ ଜର ।
ତୋହର ପ୍ରଭାବେ ସକଳ ଜଗତ
ଧରୋଇଛୁ ସବ୍ୟ ଭଗ । ୭ ।

ଏ କଥା କହୁଛ ମହାଜନ ଭାଇ
ଏ ଧରୁ କି କେବେ ସତ ?
ଟଙ୍କା କଉଡ଼ରେ ଦଇଅ ଭିତରେ
ଚୁଣ୍ଟୁଛ ପରା ବୋଇତ । ୮ ।

ସତ ତୁ କହିଲୁ ହଳ୍ପଥ ଭାଇ ରେ
ଟଙ୍କାରେ ସକଳ ମିଳେ
ଟଙ୍କା ଥାଇ କିସ ହେବ ଏ ସ୍ୱସାରେ
ଖେତରେ ଧାନ ନ ଫଳେ । ୯ ।

ଏବ ସେ ଜଳିବ କଥାରେ ରେ ଭାଇ
ବୁଝି ମହାଜନଠାରେ
ମୁଲଅ ପ୍ରଅ ଭ ମୁଲକଥା ଜାଣେ
ନ ଜାଣେ ଅନ ସ୍ୱସାରେ । ୧୦ ।

ମୋର କଥା ପଛେ ଚଲିକୁ ଯାଉରେ
ମଇଥି କଥାଟି ଜଣ
ସବୁ ଶକ ଭଙ୍ଗି ଧାନ ଫଳାଇବୁ
ଧାନ ସମ ନାହିଁ ଧନ । ୧୧ ।

ଧନ ଧନ ଅର୍ଥ ମୂଳ ଯେ ଅନର୍ଥ
ପ୍ରାଣେ ଦଅଇ ଜଣ
ଏହ ଜିଯକାରେ କାଟେ ଯେ ଜୀବନ
ଏ ମର ଧାମେ ସେ ଧନ୍ୟ । ୧୨ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳ ନନ୍ଦ ଦାସ

ମିଆଁ ଓ ଚାନ୍ଦ ।

ଯିଲ ମିଆଁ ଦେଖେ ଅକାଶର ଜନ୍ତ,
"ଏ ଜନ୍ତ", "ଏ ଜନ୍ତ" ବୋଲି ପଛନ୍ତ ପ୍ରଶନ ।
ଛେଡ଼ି ମିଆଁ ଜନ୍ମିଥାନ୍ତ ଯେବେ "ଜନ୍ତ" "ଜନ୍ତ"
ବୁଝା ମିଆଁ ପଚାରନ୍ତ "କଅଣ" "କଅଣ" ?
ଜାଳନ୍ତମେ ବୁଝା ମିଆଁ ହେଲେ ବଡ଼ ମିଆଁ,
ମିଆଁ ହେଲେ ବୁଢ଼ା, ଜଳେ ଏସଲେ ଦୁନିଆ ।
ଅଖିରୁ ନ ଦିଶେ, କାନେ ନ ଶୁଣେ ବଚନ,
ଚନ୍ଦ ଦେଖି ପଚାରନ୍ତ "ଏ ଜନ୍ତ" ପ୍ରଶନ ।

ଜଳଥର ମିଆଁ "ଚନ୍ଦ" ଦେଖେ ଜଳେ,
ଚାଲଥରବେଳେ ଧୋ ଦେଖେ ଜଳେ ।
ବୁଢ଼ା ଜହ୍ନେ "ଅଲ୍ଲାଯୁଣ, ଅଲ୍ଲ ପେଟେ ଖିଲ,
ଶ ଏଥର ପଚାରିଲ, ନ ଜାଣ ମୁ ଦିଲ ।
ଚାଲଥର ପଚାରନ୍ତେ ଟ୍ରାଗଳ ତୁ ହେଲ,
ଏ ବୁଦ୍ଧବୟସେ ମୋତେ ଏଡ଼େ ଧୋ ଦେଲ ?
ଜଣ ବୋଲେ "ବୁଝିଅଛ ତୁଲ ମୁଁ ଅଭିଲ,
ଘରେ ଘରେ ଏହି ଲୀଳା ସର୍ବତ୍ର ଦେଖିଲ !"

ଶ୍ରୀ ଦେବଗୋପାଳ ଦାସ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତର ପ୍ରାଚୀନ ନୀତି ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ବିଷୟ)

ବ୍ୟୟ ;—ପେଉଁ ରାଜାଙ୍କର ଆୟ ଏକଲକ୍ଷ କର୍ଷ ଅର୍ଥାତ୍ ଦଶ ଲକ୍ଷ ଟଙ୍କା ସେ ତଳଲିଖିତ ହିସାବରେ ଖର୍ଚ୍ଚ କରିବେ ବୋଲି ଗୁପ୍ତାମାତ୍ୟ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରିଅଛନ୍ତି :—

ରାଜାଙ୍କର ନିଜର ଭୋଗ ଏବଂ ଦାନ ନିମନ୍ତେ	ଟ ୨୮୦,୦୦୦
ଲେଖକମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ	ଟ ୧୨,୦୦୦
ମନ୍ତ୍ରୀମାନଙ୍କ (ଅର୍ଥାତ୍ ମନ୍ତ୍ରପ୍ରକୃତିର) ଅର୍ଥେ	ଟ ୩୬,୦୦୦
ଧର୍ମାତ୍ମା ଲୋକଙ୍କ ସମ୍ମାନାର୍ଥେ	ଟ ୨୪,୦୦୦
ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୈନ୍ୟ ଓ ପଦାତିକ ନିମନ୍ତେ	ଟ ୪୮୦,୦୦୦
ଗଜ, ଉଷ୍ଟ୍ର, ବୃଷ ଓ ମାଳିକାଷ୍ଟ ବ୍ୟବହାରୀଙ୍କ ଅର୍ଥେ	ଟ ୪୮,୦୦୦

ଏବଂ ଅବଶିଷ୍ଟ ଟଙ୍କା ନିଜ କୋଷାଗାରରେ ଜମା ରଖିବେ । ରାଜା ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବେତନ ଦେବାରେ ବିଳମ୍ବ କରିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଏକା ବେଳେକେ ବେତନ ମଧ୍ୟ ଲୋପ କରିବେ ନାହିଁ ।

"ନ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ ଭୃତଲୋପଂ ତୁ ତଥ ଭୃତ୍ୟବିଲମ୍ବନଂ"

ଭୃତ୍ୟଙ୍କୁ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ବେତନ ଦେବା ଉଚିତ ନୁହେଁ କାରଣ ଅଳ୍ପ ବେତନ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ ଭୃତ୍ୟମାନେ ରାଜାଙ୍କର ଶତ୍ରୁରୂପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଅନେକ ଅହିତ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିବାରେ ତ୍ରୁଟି କରନ୍ତି ନାହିଁ, ପ୍ରଭୁର କାର୍ଯ୍ୟ ଛାଡ଼ି ଅନ୍ୟର କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି, ରାଜାଙ୍କର ଛିଦ୍ର ଅନ୍ୱେଷଣ କରନ୍ତି, ରାଜସ୍ୱ ଅପହରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କଠାରୁ ଉତ୍କୋଚ୍ଚାଦି ଗ୍ରହଣ କରି ସେମାନଙ୍କୁ ପୀଡ଼ା ଦିଅନ୍ତି ।

ଗୃହସ୍ଥ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଦିନରେ ପ୍ରହରେ ଏବଂ ରାତିରେ ତିନିପ୍ରହର ଛୁଟି ଦେବା ବିଧେୟ । ଭୃତ୍ୟର ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଏବଂ ଉତ୍ସବଦିନରେ ତାକୁ ଏକାବେଳେକେ ଛୁଟି ଦେବା ଉଚିତ । ଉତ୍ସବ ଦିବସରେ ଭୃତ୍ୟ ହସ୍ତରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ଦିବସରେ ଛୁଟିଦେବା ଆଦୌ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପାଞ୍ଚବର୍ଷର ଭୃତ୍ୟ ଏକବର୍ଷରୁ କମ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ତାକୁ ତାହାର ବେତନର ତ୍ରିତୀୟାଂଶ, ଏକବର୍ଷ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ବେତନର ଚତୁର୍ଥାଂଶ ଏବଂ ଏକବର୍ଷରୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ରାଜା ଷଷ୍ଠାଂଶ ବେତନ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ଏଥିରୁ ଅଧିକ ଦେଇ ଦେବେ ନାହିଁ ; ଏକମାସରୁ ପୀଡ଼ିତ ଲୋକର ବେତନ କେତେବେଳେ କାଟିବେ ନାହିଁ । ଏହିପରି ଗ୍ରେଷ୍ମ ଋତୁ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ବେତନ ଦେବା ବିଧେୟ, ଏକବର୍ଷ ପୀଡ଼ିତ ଭୃତ୍ୟର ଜଣେ ପ୍ରତିନିଧି ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ । ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁଣଶାଳୀ ଭୃତ୍ୟ ବର୍ଷାବଧି ପୀଡ଼ିତ ହେଲେ ତାକୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ବେତନ ନିଷ୍କୃତି ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ଏକବର୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ କରିଥିବା ଲୋକ ଗୃହର ଛାଡ଼ିଗଲେ ରାଜା ତାକୁ ବର୍ଷରେ ତାର ଦି ୧୫ ନର ଦରମା ଦେବେ । ସ୍ୱଗୃହରୂପେ ବ ୪୦ ର୍ଷ ଗୃହର କରିଥିବା ଭୃତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କଲେ ତାକୁ ତାହାର ବେତନର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ତାହାର ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପେନ୍‌ସନ୍ ଦେବେ । ଏପରି ଭୃତ୍ୟର ମୃତ୍ୟୁପରେ ତାହାର ଅକ୍ଷମ ପୁତ୍ର ବା ତାହାର ସୁତରାଂ ସ୍ତ୍ରୀ ବା ତାହାର ଅବିବାହିତା କନ୍ୟାକୁ ଉକ୍ତ ପେନ୍‌ସନ୍‌ର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ପ୍ରଦାନ କରିବେ । ପ୍ରତିବର୍ଷ ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ମାସିକ ଦରମାର ଅଷ୍ଟମାଂଶ ପୁରସ୍କାର ଦେବେ ଏବଂ ଅଧିକ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ କାର୍ଯ୍ୟର ଅଷ୍ଟମାଂଶ ପୁରସ୍କାର ଦେବେ । ଯେଉଁ ଭୃତ୍ୟ ସ୍ୱାମୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମୃତ ହୁଏ ରାଜା ତାହାର ଅକ୍ଷମ ପୁତ୍ରକୁ ପିତାର ବେତନ ପ୍ରଦାନ କରିବେ ଏବଂ ପୁତ୍ର ବୟସ୍କ ହେଲେ ତାକୁ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ କରିବେ ଏବଂ ତାର ଗୁଣାନୁସାରେ ତାକୁ ବେତନ ଦେବେ । ଭୃତ୍ୟ ବେତନର ଚତୁର୍ଥାଂଶ ବା ଷଷ୍ଠାଂଶ ରାଜା ନିଜ କୋଷରେ ରଖିବେ କାରଣ ଯେତେବେଳେ ଭୃତ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିପଦରେ ପଡ଼ିବ ଅଥବା ବ ୨ । ୪ ର୍ଷ ରୋଗରେ ରୋଗୀ ରାଜା ସେହି ସମୟରେ ଉକ୍ତ ସଞ୍ଚିତ ଧନର ଅର୍ଦ୍ଧେକ ବା ସମୁଦାୟ ପ୍ରଦାନ କରିବେ (Insurance fund) । ରାଜା ଭୃତ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଅତ୍ୟଧିକ ଭର୍ତ୍ସନା, ଅତ୍ୟଧିକ ଦଣ୍ଡ ବା ଅତ୍ୟଧିକ ଅପମାନ ଦେବେ ନାହିଁ । ବେତନ ଦାନ, ମାନରକ୍ଷା, ମିଷ୍ଟବାକ୍ୟ ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟି ରଖିଲେ ଭୃତ୍ୟ କେତେବେଳେ ପରିତ୍ୟାଗ କରେ ନାହିଁ ।

ରାଜକୀୟ ଶାସନ ;—ରାଜ୍ୟରେ ରାଜାଙ୍କର ଶାସନାଜ୍ଞା ବାଧ୍ୟ ସହିତ ପ୍ରଚାର କରିବା ନିମନ୍ତେ କେତେକ ଲୋକ ନିଯୁକ୍ତ ଥିଲେ । ରାଜା ଏହି ଶାସନଦ୍ୱାରା ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ଅନ୍ୟାୟ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ କରାଉ ଥିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ରାଜ୍ୟରେ କେହି କାହାପ୍ରତି କୁବାକ୍ୟ ପ୍ରୟୋଗ ନ କରନ୍ତୁ; ପରିମାଣ ଦ୍ରବ୍ୟ ଓ ମୁଦ୍ରାଦିରେ କୂଟ ପ୍ରୟୋଗ, ସୁନା ରୂପାଦିରେ ମେଳ ଏବଂ ଘିଅ ଦୁଧ ପ୍ରଭୃତିରେ ସନାତନ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ମିଶ୍ରିତ ନ ହେଉ । ବଳପ୍ରୟୋଗ କରି କୌଣସି ଲୋକଠାରୁ କିଛି ଲେଖାଏ ଆଣିବା, ଉତ୍କୋଚ ଗ୍ରହଣ କରିବା ଓ ସ୍ୱାମିକାର୍ଯ୍ୟରେ ଲୋଭ କରିବାରୁ ଲୋକେ ରହିତ ହେଉନ୍ତୁ; ଦୁରାତ୍ମା ଚୋର, ଜାର, ରାଜଦ୍ୱେଷୀ ଓ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ଅପ୍ରକାଶରେ କେହି ପ୍ରଶ୍ରୟ ନ ଦେଉନ୍ତୁ । କେହି କାହାରକୁ ଅବମାନନା ନ କରୁ ଏବଂ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଯେପରି କଳହକାଳ ନ ହୁଏ; ନଦୀ ପୁଷ୍କରିଣୀ, ବାପୀ, କୂପ, ବଗିଚା, ସୀମା, ଧର୍ମଶାଳା ଯେପରି ଅପରିଷ୍କୃତ ନ ହୁଏ । ଦେବତା ଓ ପିତୃଗଣ ପ୍ରଜାଗଣଙ୍କୁ ପ୍ରଶ୍ନକଲେ ହେ ତୁମଥଗଣ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କିଏ ଦଣ୍ଡ୍ୟ, ତୁମଥଗଣ ଉତ୍ତର କରି କହିଲେ

ଉଦକେ ଚ୍ୟୁତମେଧାନ୍ ଶ୍ଳେଷ୍ମାଣ୍ଡେ ପ୍ରମୁଞ୍ଚତି
ଏତେ ଭକ୍ଷ୍ୟାସ୍ତ ବଧ୍ୟାସ୍ତ ମାନୁଷାଃ ନାତ୍ର ସଂଶୟଃ

ଯେଉଁମାନେ ଜଳରେ ଶ୍ଳେଷ୍ମ ପଦାର୍ଥ ପକାନ୍ତି ସେହି ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଭକ୍ଷ୍ୟ ଓ ଦଣ୍ଡ୍ୟ ।

"ମହାଭାରତ ଅନୁଶାସନପର୍ବ ୧୦୧"

ପୁନଶ୍ଚ—

ନୋତ୍ସୃଜେତ ପୁରୀଷଂ ତ କ୍ଷେତ୍ରେ ଗ୍ରାମସ୍ୟ ଚାନ୍ତିକେ
ଉତ୍ତରେ ମୂତ୍ରପୁରୀଷେ ତୁ ନାପ୍ସୁ କୁର୍ଯ୍ୟାଦ୍ କଦାଚନ"

ଅନୁଶାସନ ୧୦୪

ଗ୍ରାମ ସନ୍ନିହିତ କ୍ଷେତ୍ରରେ ପୁରୀଷତ୍ୟାଗ ଏବଂ ଜଳରେ ମଳ ମୂତ୍ର ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ନିଷେଧ କରି ଅଛନ୍ତି)

ରାଜାଜ୍ଞା ବିନା ଲୋକେ ଦ୍ୟୁତକ୍ରୀଡ଼ା, ମଦ୍ୟପାନ, ମୃଗୟା, ଶସ୍ତ୍ରଧାରଣ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ (କେବଳ ସୈନ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ମଦ୍ୟ ପାନାର୍ଥେ ପ୍ରଦତ୍ତ ହେଉଥିଲା ;)

ପାୟୟିତ୍ୱା ମଦଂ ସମ୍ୟକ୍ ସୈନିକାନ୍...ଯୁଦ୍ଧେ ନିଯୋଜୟେତ୍ ।

ମୁକ୍ତ ୭, ୦୪୬

ରାଜାନୁମତିବିନା ଗୋରୁ, ଛାଗ ପ୍ରଭୃତି, କମିବାଡ଼ି, ସୁନାରୂପା ଓ ମାଦକଦ୍ରବ୍ୟ ବିକ୍ରୟ କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ରାଜାଜ୍ଞା ବିନା ମଦ ତିଆରି, କ୍ରୟପତ୍ର, ବିକ୍ରୟପତ୍ର, ପ୍ରଭୃତି ଶିଳ୍ପ ବ୍ୟବସାୟ ଲୋକେ ନ କରନ୍ତୁ । ଯେପରି କେହି ଓଜନ ଶୂନ୍ୟ ଲୋକର ପଦାର୍ଥ ଗ୍ରହଣ ନ କରେ । ପ୍ରଜାମାନେ ସମାଜରେ ନୂତନ ନିୟମ ନ କରନ୍ତୁ । ରାଜାର ଦୁର୍ଗୁଣ ବାଦରୁ ଲୋକେ ଶାନ୍ତ ହେଉନ୍ତୁ । ମିଥ୍ୟା ମାନ, ମିଥ୍ୟାବାକ୍ୟ, ପରଦାରା ଗମନ, ଚିତ୍ର ଘାତ, ଚିତ୍ର ଲେଖା, ଅଧିକ କର ଗ୍ରହଣ, ଚୋରି, ସ୍ୱର ଦୋଷ ଲୋକମାନେ ମନରେ ନ ଭାବନ୍ତୁ । ଯେ ଲୋକ ଶାସନକୁ ଅବଜ୍ଞା କରି ଅନ୍ୟଥା କରିବ ତାକୁ ଗୁରୁତର ଦଣ୍ଡ ଦିଆଯିବ ।

ବିଚାରଲକ୍ଷ୍ୟ ;—ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବା ଧର୍ମାଧିକରଣରେ ଯେ ସମସ୍ତ ବିବାଦ ବିଷୟ ବିଚାର କରି ହେଉଥିଲା ମନୁ ପ୍ରଭୃତି ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ରକାର ତାହା ଅଷ୍ଟାଦଶ ଭାଗରେ ବିଭକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି ।

(୧) ଋଣାଦାନ ;—ଟଙ୍କା କଉଡ଼ି ଦେବା ନେବା ବିଷୟକ ବିବାଦ ।

(୨) ନିକ୍ଷେପ ;—ରକ୍ଷିତ ପଦାର୍ଥର ଫେରତ ବିଷୟକ ବିବାଦ ।

(୩) ଅସ୍ୱାମିବିକ୍ରୟ ;—ଯେଉଁଥିରେ ସତ୍ୱ ନାହିଁ ତାହାର ବିକ୍ରୀଜନିତ ବିବାଦ ।

(୪) ଦତ୍ତପ୍ରଦାନିକ ;—କାହାକୁ କିଛି ଦେଇ ପୁନର୍ବାର ଫେରାଇ ଆଣିବା ଜନିତ ବିବାଦ ।

(୫) ସମୂୟ ସମୁତ୍ଥାନ ;—ଯୌଥ କାରବାରରେ କୌଣସି ବିବାଦ ।

(୬) କ୍ରୟ ବିକ୍ରୟାନୁଶୟ ;—କ୍ରୟ ବିକ୍ରୟ ଜନିତ ବିବାଦ ।

(୭) ବେତନାଦାନ ;—ବେତନ ବିଷୟକ ବିବାଦ ।

(୮) ସଂବିଦ୍ୟତିକ୍ରମ ;—ଚୁକ୍ତିରୂପ କାର୍ଯ୍ୟ ନ କରିବା ହେତୁ ଯେ ବିବାଦ ।

(୯) ସ୍ୱାମିପାଳକ ବିବାଦ ;—ପ୍ରଭୁର ଅଧିକାରୀ ଓ ପ୍ରଭୁ ପାଳକ ମଧ୍ୟରେ ଯେ ବିବାଦ ।

(୧୦) ସୀମା ବିଚାର ;—ଜମିବାଡ଼ିର ସୀମାଜନିତ ବିବାଦ ।

(୧୧) ବାକ୍ ପାରୁଷ୍ୟ ;—ଗାଳି ଗୁଲଜ ହେତୁ ଯେ ବିବାଦ ।

(୧୨) ଦଣ୍ଡ ପାରୁଷ୍ୟ ;—ମାରପିଟ ଜନିତ ବିବାଦ ।

(୧୩) ସ୍ତେୟ ;—ଚୋରିହେତୁ ବିବାଦ ।

(୧୪) ସାହସ ;—ବଳପୂର୍ବକ କୌଣସି ଅନ୍ୟାୟ କରିବା ହେତୁ ଯେ ବିବାଦ ।

(୧୫) ସ୍ତ୍ରୀସଂଗ୍ରହଣ ;—ପରସ୍ତ୍ରୀ ହରଣ ଜନିତ ବିବାଦ ।

(୧୬) ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ଧର୍ମ ବିଭାଗ ;—ସ୍ତ୍ରୀର କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଓ ପୁରୁଷର କି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏତଦ୍ଜନିତ ବିବାଦ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

(୧୬) ଦ୍ୟୂତ କ୍ରୀଡ଼ା ଜନିତ ବିବାଦ ।

(୧୮) ପଶୁ ପ୍ରଭୃତିର ଯୁଦ୍ଧ ବିଷୟକ ବିବାଦ ।

ଅର୍ଥୀ ଓ ପ୍ରତ୍ୟର୍ଥୀ ବା ବାଦୀ ଓ ପ୍ରତିବାଦୀକୁ ଶପଥ କରାଇ ଉଭୟଙ୍କୁ ସାକ୍ଷ୍ୟ ଗ୍ରହଣ ପୂର୍ବକ ବିଚାର କରା ହେଉଥିଲା । ପ୍ରାଚୀନ ବିଚାର ପ୍ରଣାଳୀ ଆମ୍ଭେମାନେ ମୃଚ୍ଛକଟିକ ନାଟକରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ, ବାହୁଲ୍ୟ ଭୟରେ ଉପେକ୍ଷିତ ହେଲା ।

ଦାନ ;—ଯେ ନରପତି ପଞ୍ଚପ୍ରକାର ଦାନ କରନ୍ତି ସେ ପରମ ସୁଖ ଉପଭୋଗ କରନ୍ତି ;—ଧର୍ମ, ଅର୍ଥ, ଭୟ, କାମ ଓ କାରୁଣ୍ୟ ଏହି ପଞ୍ଚବିଧ କାରଣଜନିତ ଦାନ ଅଭିହିତ ହୋଇଅଛି ।

ଦଣ୍ଡ ;—ତିରସ୍କାର, ଅପମାନ, ବନ୍ଧନ, ପ୍ରହାର, ଅନାହାରରେ ସ୍ଥାପନ, ମସ୍ତକ ମୁଣ୍ଡନ, ଅଙ୍ଗାଦି ଛେଦନ, ନିର୍ବାସନ, ଶରୀରରେ ଛୋଦ ପ୍ରଦାନ ଓ ବଧ ପ୍ରଭୃତି ଦଣ୍ଡ ଅପରାଧୀ ପ୍ରତି ବିହିତ ହେଉଥିଲା । ଉଚିତ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟାକର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଷୟରେ ମୂଢ଼ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟ ଦଣ୍ଡ୍ୟ । ଯେ ରାଜା ଦୋଷୀକୁ ଦଣ୍ଡ ନ ଦିଅନ୍ତି, ଅଦୋଷୀକୁ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ବା ଅତ୍ୟଧିକ ଦଣ୍ଡ ଦିଅନ୍ତି ଉକ୍ତ ରାଜାଙ୍କୁ ଗୁଣବାନ୍ ଲୋକେ ପରିତ୍ୟାଗ କରନ୍ତି ଏବଂ ସେ ରାଜା ଜଣେ ମହାନ୍ ପାପୀ ।

"ଦଣ୍ଡ୍ୟାସ୍ୟ ଦଣ୍ଡାଦ୍ୟିତ୍ୟମ ଦଣ୍ଡ୍ୟସ୍ୟ ଚ ଦଣ୍ଡନାତ୍
ଅତି ଦଣ୍ଡ ଚ ଗୁଣିଭ୍ୟସ୍ତ୍ୟଜ୍ୟତେ ପାର୍ଥିବୋ ଭବେତ୍"

ବ୍ରାହ୍ମଣଙ୍କୁ ଦୈହିକ ଦଣ୍ଡ ଦିଆ ଯାଉ ନ ଥିଲା ; ଅପରାଧୀ ବ୍ରାହ୍ମଣର ମସ୍ତକ ମୁଣ୍ଡନ କରି ଦେଉ ଥିଲେ, ତାହାର ଧନ ହରଣ କରୁଥିଲେ ଏବଂ ରାଜ୍ୟରୁ ନିର୍ବାସନ କରି ଦେଉଥିଲେ ।

ବପନଂ ଦ୍ରବିଣାଦାନଂ ସ୍ଥାନାନ୍ନିର୍ବାସନଂ ତଥା
ଏତ ହି ବ୍ରହ୍ମ ବ୍ରୋନ୍ନାଂ ବଧୋ ଯନ୍ନୋଽସ୍ତି ଦୈହିକଃ ।

ମନୁ ;—

ରାଜନ୍ୟସ୍ୟ ଚ ବିପ୍ରସ୍ୟ ବିଷୟାତ୍ତୁ ବିବାସନଂ
(ମହାଭାରତ)

ଗୁଣବାନ୍ ଲୋକ ଅପରାଧୀ ହେଲେ ତାକୁ ଦେଶରୁ ନିର୍ବାସନ କରିଦେବା ଉଚିତ ।

"ଗୁଣବତ୍ତାପି ଦୁଷ୍ଟାନାଂ ହିତଂ ନିର୍ବାସନଂ ସଦା"

ମନ୍ତ୍ର ;—

ମନ୍ତ୍ର ପଞ୍ଚବିଧ ;—ମହାସ୍ୟ, ସାଧନୋପାୟ, ଦେଶ ଓ କାଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବିଚାର, ବିପତ୍ତିର ପ୍ରତିକାର ।

ମଣ୍ଡଳାଧିପତିର କୋଷ, ଦଣ୍ଡ, ଅମାତ୍ୟ ଓ ସୁହୃତ ଦୁର୍ଗ ଯୁକ୍ତ ହେବା ଉଚିତ ।

ରାଜା ସପ୍ତାଙ୍ଗବିଶିଷ୍ଟ ;—ସ୍ୱାମୀ, ଅମାତ୍ୟ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଦୁର୍ଗ, କୋଷ, ବଳ ଓ ସୁହୃତ୍ । ସପ୍ତପ୍ରକୃତିକ ରାଜା ଦ୍ୱାଦଶଜଣଙ୍କ ଦ୍ୱାରା କଥିତ ;—

ବିଜିଗୀଷୁ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର, ଶତ୍ରୁର ମିତ୍ର, ମିତ୍ରର ମିତ୍ର, ଅରିର ମିତ୍ରର ମିତ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖିବେ । ମଧ୍ୟମ ଓ ଉଦାସୀନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଅବଲୋକନ କରିବେ । ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହ ; ଦୁଇ ଅମାତ୍ୟ (ଅର୍ଥାତ୍ ଶତ୍ରୁର ଓ ନିଜର) ଓ ଆକ୍ରନ୍ଦ ଏହିରୂପ ବିଜିଗୀଷୁ ଦ୍ୱାଦଶ ମଣ୍ଡଳକୁ ନିଜ ଦୃଷ୍ଟିପଥରେ ରଖିବେ ।

ନୀତିକାରମାନେ କହିଅଛନ୍ତି, ଯେ ରାଜା ଅଷ୍ଟଶାଖା, ଚତୁର୍ମୂଳ, ଷଷ୍ଟିପଥ, ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱରେ ସ୍ଥିତ, ଷଡ଼୍‌ଗୁଣ ଓ ବିଫଳବିଶିଷ୍ଟ ବୃକ୍ଷ ଜାଣନ୍ତି ସେ ନୀତିବିତ୍ ।

ଅଷ୍ଟଶାଖା ;—ବିଜିଗୀଷୁ, ଶତ୍ରୁ, ମିତ୍ର, ଶତ୍ରୁର ମିତ୍ର, ମିତ୍ରର ମିତ୍ର, ଅରିର ମିତ୍ରର ମିତ୍ର, ମଧ୍ୟମ, ଉଦାସୀନ ।

ଚତୁର୍ମୂଳ ;—ଦୁଇ ଅମାତ୍ୟ, ଆକ୍ରନ୍ଦ ଓ ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହ ।

ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱରେ ସ୍ଥିତ ;—ଶତ୍ରୁପକ୍ଷ, ନିଜପକ୍ଷ ।

ଷଷ୍ଟିପଥ ;—ଏହି ଦ୍ୱାଦଶ ମଣ୍ଡଳର ଅମାତ୍ୟ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଦୁର୍ଗ, କୋଷ, ଦଣ୍ଡ ।

ଷଡ଼୍‌ଗୁଣ ;—ସନ୍ଧି, ବିଗ୍ରହ, ଯାନ, ଆସନ, ଦ୍ୱୈଧୀଭାବ, ସଂଶ୍ରୟ ।

ବିଫଳ ;—ବୃଦ୍ଧି, କ୍ଷୟ, ସ୍ଥାନ

"ଅଷ୍ଟଶାଖଂ ଚତୁର୍ମୂଳଂ ଷଷ୍ଟିପଥଂ ଦ୍ୱୟେସ୍ଥିତଂ
ଷଡ଼୍‌ଗୁଣଂ ବିଫଳଂ ବୃକ୍ଷଂ ଯୋ ଜାନାତି ସ ନୀତିବିତ୍"

କାମନ୍ଦକ, ଅଷ୍ଟମସର୍ଗ ୪୨

ଶତ୍ରୁ ଦ୍ୱିବିଧ ;—ସହଜ ଓ କାର୍ଯ୍ୟଜ ;—

ରାଜା ସାମ, ଦାନ ମାନଙ୍କରେ ନିଜ ପ୍ରକୃତିକୁ ବଶ କରିବେ ଏବଂ ଶତ୍ରୁକୁ ଭେଦ ଓ ଦଣ୍ଡ ଦ୍ୱାରା ନାଶ କରିବେ ;—

ସନ୍ଧି ;—ସନ୍ଧି ୧୬ ପ୍ରକାର ଯଥା, କପାଳ, ଉପହାର, ସନ୍ତାନ, ସଙ୍ଗତ, ଉପନ୍ୟାସ, ପ୍ରତିକାର ଇତ୍ୟାଦି ।

କାମନ୍ଦକ ନବମ ସର୍ଗ

ଭୀରୁ, ଲୁବ୍ଧ, ବାଳକ, ବୃଦ୍ଧ, ବ୍ୟସନୀ ପ୍ରଭୃତି ୨୦ ପ୍ରକାର ରାଜାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସନ୍ଧି କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନେକ କାରଣରୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଜାତି ହୁଏ, ବ ବିନାଶରେ, ମଣ୍ଡଳ ଭେଦରେ, ଅପହାର, ାନ, ରକ୍ଷା, ସ୍ତ୍ରୀ, ସ୍ଥାନ, ଦେଶ ନେଇ ।ଏ ;—ଏ ରକମ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏ ରକମ ଉପଶମ ତାହାର ବିଧାନ କାମନାକ ମାନ୍ତ୍ରସାରରେ ଶତ୍ରୁଗୀଷ୍ଠ କୌଶଳରେ ଶତ୍ରୁର ମିତ୍ରକୁ କରିବେ, ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହକୁ ନିଜ ଅନୁନୟଦ୍ୱାରା ବୋଇବେ । ମଧ୍ୟମ ଓ ଉଦାସୀନ ସଙ୍ଗରେ ସ୍ଥାପନ କରି ଶତ୍ରୁଭୂମିରେ ଭେଦ ପ୍ରୟୋଗ-ରୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ ।

ଓ ଆସନ ପ୍ରତ୍ୟେକେ ପଞ୍ଚବିଧ ;—(୧) ସମସ୍ତ ପରାସ୍ତ କରି ଯାନ ଓ ଆସନ ; (୨) ପାର୍ଷ୍ଣିଗ୍ରାହ ପକ୍ଷ କରି ଯାନ ଓ ଆସନ (୩) ସଂଗ୍ରାମନିଷ୍ପତ୍ତି ଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେ ଇ ଯାନ ଓ ଆସନ (୪) ବିଭେଦନ ପୂର୍ବକ ଯାନ ଓ ଆସନ (୫) ଶତ୍ରୁକୁ । ଙ୍କ ଯେ ଯାନ ଓ ଆସନ ;—

ଧୀଭାବ ;—ଦୁଇ ପ୍ରବଳ ଶକ୍ତିର ଶ୍ରେଷ୍ଠାବସ୍ଥାରେ ଯେ ଙ୍କ ଠାରେ ଆପଣାକୁ କେବଳ ବାକ୍ୟ ଦ୍ୱାରା କରି କାର୍ଯ୍ୟସିଦ୍ଧି ତୁଲ୍ୟ ଅଲଙ୍ଘିତ ଭାବରେ ରହେ ସମୟରେ ବଳବାନକୁ ଆଶ୍ରୟ କରେ ସେ ଦ୍ୱୈଧୀଭାବ ଅବଲମ୍ବନ କରେ ; ଦ୍ୱୈଧୀଭାବ ଦୁଇଭାବରେ ବିଭକ୍ତ ଯଥା ।, ପରିଚ୍ଛିନ୍ନ ।

ସଂଶ୍ରୟ ;—ଯେ ରାଜା ବଳବାନ୍ ରାଜାଦ୍ୱାରା ପ୍ରପୀଡ଼ିତ ଇ ନଷ୍ଟ ପ୍ରାୟ ସେ ରାଜା ଯଦ୍ୟପି ନିଜ ରାଜ୍ୟର ଅଭ୍ୟନ୍ତରଣ ଉନ୍ନତ କଲେ ବ୍ରଜ ହୋଇ ଧର୍ମ ଅବଲମ୍ବନ ପୂର୍ବକ ବଳବାନ୍ ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି ସେ ସଂଶ୍ରୟ ଉପାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରନ୍ତି । ଶରତ, ହେମନ୍ତ, ଶିଶିର, ଯୁଦ୍ଧକୁ ଉତ୍ତମ ସମୟ । ଗ୍ରୀଷ୍ମ ମଧ୍ୟମ, ଗ୍ରୀଷ୍ମ ଅଧମ ଏବଂ ବର୍ଷା ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ ସେ ସମୟରେ ପକ୍ଷ କରି ରହିବା ଉଚିତ ;—

ଧର୍ମଯୁଦ୍ଧରେ ସ୍ତ୍ରୀକାରୂଢ଼, କ୍ଲୀବ, ମୁକ୍ତକେଶ, ଶରଣାଗତ, ସ୍ତ୍ରୀ, ଅନୁଦ୍ୟତ, ନଗ୍ନ, ଆୟୁଧହୀନ, ଦ୍ରଷ୍ଟା, ପଳାୟମାନ ଓ ଅଧାର କରୁଥିବା ଲୋକ, ଅନ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟସ୍ତ, ଭୀତ, ବୃଦ୍ଧ, ବାଳକ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବାରେ ନିଷେଧ ଅଛି ।

ଦୂତ ୩୪୫-୩୪୭ ।

କିନ୍ତୁ କୂଟଯୁଦ୍ଧରେ ଏହି ସବୁ ନିୟମ ପାଳନ କରାଯାଏ ନାହିଁ । କୌଟିଲ୍ୟ (ଚାଣକ୍ୟ)ଙ୍କ ପୂର୍ବରେ ଭାରତର ରାଜନୀତି ଧର୍ମନୀତି ଉପରେ ସ୍ଥାପିତ ଥିଲା କିନ୍ତୁ ଚାଣକ୍ୟ ରାଜନୀତିକୁ ଧର୍ମନୀତିରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନ କରିଦେଲେ । ଶସ୍ତ୍ରପ୍ରୟୋଗ, ଉପାଂଶୁ ବଧାଦି ଚାଣକ୍ୟ ନୀତିରେ ଅନୁମୋଦିତ ।

କାଦମ୍ବରୀପ୍ରଣେତା ବଡ଼ ଦୁଃଖର ସହିତ କହିଅଛନ୍ତି ;—

"ଯେଷାମତ୍ର ନୃଶଂସତ୍ୱାତ୍ପ୍ରୋପଦେଶନିର୍ମ୍ମାଣଂ କୌଟିଲ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ର ପ୍ରମାଣଂ"

ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନେକ ବିଷୟ ଏହି ପ୍ରବନ୍ଧରେ ଉପେକ୍ଷିତ ହେଲା । ଦେଶ କାଳ ଓ ପାତ୍ରପ୍ରତି ବିବେଚନା କରି ଉକ୍ତ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ବିରତ ହେଲି ।

ଶ୍ରୀ ଅର୍ଜୁନଦେବ ମହାନ୍ତି ।

ସୌଭାଗ୍ୟ ।

ମମ ହୃଦାକାଶେ ତବ ମୂରତି—ମୋହନ,
ଜୀବନେ,—ମରଣ ବ୍ୟାପୀ ସୁଧାଂଶୁ-କିରଣ ।
ଅମୃତ-ଅଧରେ ତବ ହାସ୍ୟ ଯୌବାନିକା,
ଏ ଜୀବନ—ମରୁଭୂମେ ପୁଣ୍ୟ—ମହାକେକା ।
ମଧୁର ମାଧୁରୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସେ ନନ୍ଦନ—ଭାବ,
ଦୁଃଖର ଜୀବନ ପଥେ ମମ ଧ୍ରୁବତାରା ।
କୁସୁମ—କୋମଳ ତବ ପ୍ରେମ-ଅଳିଙ୍ଗନ,
ଜୀବନେ ମରଣେ ମୋର ପରମ ରତନ ।
ତବ ସୁମଧୁର ବାଣୀ ସ୍ନେହ-ସୁଧାସ୍ରୋତ,
ମୃତ ପଞ୍ଜରେ ମମ ଅମୃତ ଅବିରତ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋ ବ୍ୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶିଖଜାତିର ସାଧନା ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଭାଗ ।

ହସ୍ତାକୁଣ୍ଡାଣୀ ଭୂତପୂର୍ବ ନବାବ କାଜାରଥା ଶାଙ୍କର କନିଷ୍ଠ ପୁତ୍ର । ତାହାଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ ଓ ସାହସିକତାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଭାରତଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ ପାରସ୍ୟ ବୀର ନାଦିରଶାହା ତାହାଙ୍କୁ ଶାହନବାଜ ଖାଁ ଉପାଧିରେ ଭୂଷିତ କଲେ । ଶାହନବାଜ ଯେପରି ସାହସୀ ବୀର, ସେହିପରି ଅସୀମ ପରିଚାଳନାର ମଧ୍ୟ ଅଧିକାରୀ । ନାଦିରଙ୍କ ଭାରତ ତ୍ୟାଗ ଉତ୍ତାରୁ ପଞ୍ଜାବର ଶୃଙ୍ଖଳା ଦୂର କରିବା ଲାଗି ସେ ପିତୃ କର୍ତ୍ତୃକ ମୁଲତାନ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଶାହନବାଜ ଅରାଜକତା ଦମନ କରି ଦେଶରେ ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ଚେଷ୍ଟାରେ ଦେଶର ରାଜସ୍ୱ ମଧ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଥିଲା ।

ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱରେ ଅଭିଶାପ ସ୍ୱରୂପ କଦାପି ଭାଇ ଭାଇ ମଧ୍ୟରେ ମେଳ ସ୍ଥାୟୀ ହେଉ ନ ଥିଲା । ଏ କ୍ଷେତ୍ରରେ ମଧ୍ୟ ତାହାହିଁ ଘଟିଲା । ନିକାଇଜ ଖାଁଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁପରେ ଶାହନବାଜ ପିତୃ ଧନର ଅଧିକାଂଶ ଅଧିକାର କରି ନେଇଥିଲେ । ଅବଶ୍ୟ ଯେତେଦୂର ଜଣାଯାଏ, ଶାହନବାଜ ପିତାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ-ପୁତ୍ର ଥିଲେ ଏବଂ ଯହିଆଁଙ୍କର ସହିତ ପିତାଙ୍କର ତାଦୃଶ ସଂପ୍ରୀତି ନ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ପିତୃଧନାଧିକାରୀ ହେବା ଶାହନବାଜଙ୍କ ପକ୍ଷରେ ସହଜସାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲା । ଯାହାହେଉ ଭାଗିନେୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ପିତୃବ୍ୟଙ୍କ ଦେଶରୁ ଯହିଆଁଙ୍କ ଖା ଲିଖୋର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେହି ହେତୁରୁ ଉଭୟ ଭ୍ରାତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ମନୋମାଳିନ୍ୟ ଘଟିଥିଲା । ଯହିଆଁଙ୍କ ତାହାଙ୍କର ନ୍ୟାଯ୍ୟ ଅଂଶ ଦାବି କରିବାରୁ ଶାହନବାଜ ତାହା ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ଅସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲେ । ଫଳତଃ ଉଭୟ ଭ୍ରାତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଭୀଷଣ ଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱଯୁଦ୍ଧ-ବୀଜ ଉପ୍ତ ହେଲା । ଖେଡେବେଳେ ଶାହନବାଜ ବହୁ ସଂଖ୍ୟକ ସୈନ୍ୟ ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ଯହିଆଁଙ୍କ ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରିବାଲାଗି ସଗର୍ବରେ ଲାହୋର ଯାତ୍ରା କଲେ । ଅଚିରେ ତାହାଙ୍କର ସୈନ୍ୟ ସମୂହ ଶଲ୍ଲମାର ନାମକ ଜଣେ ଶିଖ ସ୍ଥାନରେ ଶିବିର ସ୍ଥାପନ କଲେ । ଦେଓଆନ ସୁରଚସିଂହଙ୍କ ମଧ୍ୟସ୍ଥତାରେ ସନ୍ଧି ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେଲା; କିନ୍ତୁ ଉଭୟଙ୍କ ବିଧାନ ବୁଝିବା ସାଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ ଇତି ପୂର୍ବ ଉପସ୍ଥିତ; ଧର୍ମକାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପାଦନାର୍ଥ ଉଭୟ ଭ୍ରାତା ମିଳିତ ହେଲେ । ପ୍ରାର୍ଥନାଦି ସୁସମ୍ପନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ତଦନନ୍ତର ବାକ୍ୟାଳାପ ଛଳରେ ଉଭୟ ମଧ୍ୟରେ ବିବାଦ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା । କ୍ଷଣକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ବାଦାନୁବାଦ ଭୀଷଣାକାର ଧାରଣ କଲା । ଶାହନବାଜଙ୍କ ଇଙ୍ଗିତକ୍ରମେ ଯହିଆଁଙ୍କ ଅନୁଚରବୃନ୍ଦ ହଠାତ୍ ଅକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ, ଶତ୍ରୁ ହସ୍ତରେ ଦେହ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ହତଭାଗ୍ୟ ଯହିଆଁ ଖାଁ ମଧ୍ୟ ବନ୍ଦୀ ହେଲେ । ଇତିମଧ୍ୟରେ ଶାହନବାଜ ଦ୍ରୁତ ବେଗରେ ଗମନ କରି ଲାହୋର ଗଢ ଅଧିକାର କଲେ । ଯହିଆଁଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ସମସ୍ତ କର୍ମଚାରୀମାନେ ଶୃଙ୍ଖଳାବଦ୍ଧ ହୋଇ କାରାଗାରରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ ହେଲେ । ଶିଖ ବିଜୟୀ ବୃଦ୍ଧ ଦେଓଆନ ଲଖପତରାୟ ମଧ୍ୟ କାରାବାସ ଭୋଗ କଲେ *।

ଏହି ସାମାନ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧରେ ଲାହୋର ଜୟ କରି ଶାହନବାଜ ଦୁର୍ବଳ ଦକ୍ଷିଣରଙ୍କ ଆଦେଶ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି ଅଚିରାତ୍ ଆପଣାକୁ ପଞ୍ଜାବେଶ୍ୱର ବୋଲି ଘୋଷଣା କରିଦେଲେ । ତାହାଙ୍କ ଆଦେଶାନୁସାରେ ନୂତନ ମୋହର (Seal) ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା; ଶାହନବାଜ ସେ ମୋହର ଦ୍ୱାରା ଦକ୍ଷିଣରଙ୍କ ଅଧୀନତା ଅସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ନବାବମାନେ ନିଜ ମୋହରରେ "ମହମ୍ମଦ ଶାହଙ୍କର ଜୟ ହୁଉ" ଓ ତହିଁର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଚୌଦ୍ଦଲଙ୍କଠାରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପୁରୁଷମାନଙ୍କର ନାମ ଅଙ୍କନ କରୁଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ନୂତନ ନବାବ ତତ୍ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଙ୍କନ କରାଇଲେ—'ହେ ପ୍ରଭୁ! ତୁମ୍ଭେ ମୋହର ସମସ୍ତ ଇଚ୍ଛା ଉତ୍ତମରୂପେ ବିଧିତ ଅଛ । ମୋର ହୃଦୟ ସଦା ତ୍ରୁଟିବିହୀନ । ମୋହର ମଙ୍ଗଳ ବିଧାନକର !' ଏହି ପ୍ରାର୍ଥନାର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ନାମାବଳୀ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦ୍ୱାଦଶ "ଇମାମ" ଅଙ୍କିତ ହେଲା । ଶାହନବାଜ 'ସୁନ୍ନୀ' ମତ ପରିତ୍ୟାଗ କରି 'ସିଆ' ମତ ଗ୍ରହଣ କଲେ ।

* With Yahya Khan all his officers of state were put in chains including the old Dewan Lakhpat Ray—*Latif's History of the Punjab.*

Digitized by srujanika@gmail.com

କୌଣ୍ଡାନର ଶାହନବାଦଙ୍କର ଦକ୍ଷିଣ ହସ୍ତସ୍ୱରୂପ ଥିଲେ; ସେ ପ୍ରଥମ ଜୀବନରେ ଦରିଦ୍ର ଶସ୍ୟ-ବ୍ୟବସାୟୀ ଥିଲେ; ଅବଶେଷରେ ଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ଓ ପ୍ରତିଭାବଳରେ ରାଜସରକାର କର୍ମ ଗ୍ରହଣ କରି ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ଉନ୍ନତିଲାଭ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଶାହନବାଜଙ୍କ ସୁଦୃଷ୍ଟି ହେତୁରୁ ସେ କିଛିଦିନ ମଧ୍ୟରେ ସୁଲତାନର ଶାସନକର୍ତ୍ତାଙ୍କରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଦିନମ୍ବର ଶାହନବାଜ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରଧାନ ସଚିବ ପଦରେ ଅଭିଷିକ୍ତ କରାଇ, ଅଧିକତର ସମ୍ମାନିତ କରାଇଲେ ।

ସ୍ୱଚତୁର ଅଦନାବେଗ ଖାଁ ମଧ୍ୟ ନବାବଙ୍କ ମନସ୍ତୁଷ୍ଟି ସମ୍ପାଦନ କରି ପୂର୍ବ ପଦରେ ଅଧିଷ୍ଠିତ ରହିଲେ । ସେ ଲାହୋରର ତହସିଲ ଅନ୍ତର୍ଗତ କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ଜନ୍ମଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ବାଲ୍ୟାବଧି ସେ ହସାବ ପତ୍ର ରଖିବାରେ ପଟୁ । ରାଜନୈତିକ କୂଟତତ୍ତ୍ୱ ଆଲୋଚନା କରିବା ତାହାଙ୍କର ଆମୋଦଜନକ ବିଷୟ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରଥମେ ସାମାନ୍ୟ ସୈନିକରୂପେ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ସୈନିକର କଠୋର ଜୀବନରେ ଉତ୍କଳ୍ପ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ସେ ସୈନିକପଦ ପରିତ୍ୟାଗପୂର୍ବକ ଲୁଧିୟାନା ସନ୍ନିକଟ ଜଳନ୍ଧରଗ୍ରାମରେ ରାଜସ୍ୱ-ସଂଗ୍ରାହକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଏହି କାର୍ଯ୍ୟରେ ସେ ଏପରି ଯୋଗ୍ୟତା ଓ ବିଚକ୍ଷଣତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିଥିଲେ ଯେ, ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ସେ ପଞ୍ଜାବ ଶାସନକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସୁଲତାନପୁରର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ନିଯୁକ୍ତ ହେଲେ । ଅବଶେଷରେ ଜାହାଁଦିଆ ଖାଁ ତାହାଙ୍କୁ ଜଳନ୍ଧର ଦୋଆବର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ପଦରେ ଉନ୍ନୀତ କଲେ । ଶାହନବାଦ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ଦ୍ୱାରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ, ତାହାଙ୍କୁ କାରାବାସ ବା ଦୂରୀକରଣ ପରିବର୍ତ୍ତେ ପୂର୍ବପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ ରଖିଲେ । ଶାହନବାଦ ପ୍ରଧାନତଃ ଏହି ଦୁଇ କର୍ମଚାରୀଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ ରାଜ୍ୟର ଶୃଙ୍ଖଳା ନିରୂପିତ କରି ପକାଇଲେ ।

ଏ ସମସ୍ତ ସମାଚାର ଯଥାକାଳରେ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ, ତଦାନୀନ୍ତନ ମନ୍ତ୍ରୀ କମରୁଦ୍ଦୀନ ଖାଁ ଅତିଶୟ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହେଲେ । ଯହିଆଁ ଖାଁଙ୍କୁ ମୁକ୍ତିପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ସେ ଶାହନବାଦଙ୍କୁ ନାନାପ୍ରକାର ଭୟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କଲେ । ମାତ୍ର ନୂତନ ନବାବ ସେଥିରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରନ୍ତେ, ସେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭ୍ରାତୃଷ୍ଟଙ୍କୁ ନାନାବିଧ ଅନୁନୟ ବିନୟ କଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଶାହନବାଦଙ୍କ ହୃଦୟ ପାଷାଣବତ୍ ଅଟଳ । ନବାବ ବିଳାସ-ମୋହମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀବଦ୍ଧ କରି ଦେବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ, ତାହାଙ୍କ ପରିବାରୀମାନେ, ତାହାଙ୍କର ବ୍ୟବହାର ଅନୁମୋଦନ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ସେମାନେ ଯହିଆଁଙ୍କୁ କୌଣସିପ୍ରକାରେ କାରାମୁକ୍ତ କରି, ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ଟୋକେଇରେ ତାହାଙ୍କୁ ସ୍ଥାପନ କରି କୌଣସି ବାଳକଦ୍ୱାରା ରାଜପ୍ରାସାଦରୁ ସୁଦୂର ସ୍ଥାନକୁ ପଠାଇଦେଲେ; ଯହିଆଁ ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିବା ସମାଚାର ଅତି ବିଳମ୍ବେ ନବାବଙ୍କ କର୍ଣ୍ଣଗୋଚର ହେଲା । ସେ ଯେଉଁମାନଙ୍କୁ ଏ ଘଟଣାର ସହଯୋଗୀ ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କଲେ, ନିର୍ବିଚାରରେ ସେମାନଙ୍କର ପ୍ରାଣଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରାଗଲା । କୌଣସି ଅମ୍ବୀଷ୍ଟଙ୍କୁ ଏହି ଚକ୍ରାନ୍ତର ପ୍ରଧାନ ନାୟିକା ବୋଲି ସନ୍ଦେହ କରି, ଶାସ୍ତି ବିଧାନାର୍ଥ ତାହାଙ୍କୁ ଦଣ୍ଡ ଦେବାକୁ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ସେ ହସ ହସ ବଦନରେ କହିଥିଲେ "ବତ୍ସ! ଘଟଣା ଯଦି ବିପରୀତଭାବ ଧାରଣ କରିଥାନ୍ତା, ଯହିଆଁ ନ ହୋଇ, ତୁମ୍ଭେ ଯଦି ଏହିପରି ଭାବରେ ବନ୍ଦୀ ହୋଇଥାନ୍ତ, ତେବେ ଏହିପରି ଭାବରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମଧ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରିଥାନ୍ତି । କ୍ଲିଷ୍ଟ ସନ୍ତାନଲାଗି ଜନନୀର ପ୍ରାଣ ସ୍ୱତଃ କାନ୍ଦିଉଠେ । ମୁଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଧୀନ; ତୁମ୍ଭର ଯେପରି ଅଭିଳାଷ, ମୋତେ ସେପରି ଦଣ୍ଡବିଧାନ କରିପାର ।" ମାତୃସମା ରମଣୀର ଏତାଦୃଶ ମଧୁର ଉକ୍ତିରେ ଶାହନବାଜଙ୍କର ପାଷାଣ ହୃଦୟ ଦ୍ରବୀଭୂତ ହେଲା । ସେ କୌଣସି ପ୍ରକାର ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରିବା ଦୂରେ ଥାଉ, ରମଣୀକୁ ସାଲଜ୍ଜ ଚିତ୍ତରେ ଅବ୍ୟାହତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ।

ଯହିଆଁ ଖାଁଙ୍କ ପଳାୟନରେ ଶାହନବାଜ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ଅକ୍ରମଣକ୍ରମ ହୋଇ ଗୋଟିଏ ଭୀଷଣ ଭ୍ରମପୂର୍ଣ୍ଣ କାଣ୍ଡ କରିଦେଲେ । ତାହାଙ୍କର ଏହି ଭ୍ରାନ୍ତିର ଫଳ ସ୍ୱରୂପ ଭାରତ ଅଙ୍ଗୀକୁଳଶୀଳ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ବଣିକମାନଙ୍କ କରତଳଗତ ହେଲା । ମୋଗଲ ରାଜତ୍ୱ କାଳରେ ଭାରତର ଯେଉଁ ଅତ୍ୟଲ୍ପମାତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ସ୍ୱ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର୍ୟ ଥିଲା, ତଦବଧି ତାହା ଲୀନ ହେଲା । ଶାହନବାଜଙ୍କର ଏହି ଘୋର ଭ୍ରାନ୍ତି ଆଉ କିଛି ନୁହେଁ,—ଅହିନ୍ଦ ଶାହ ଅବଦାଲ୍ଲୀଙ୍କର ସାହାଯ୍ୟ ପ୍ରାର୍ଥନା । ଅହିନ୍ଦ ଶାହା ପାରସ୍ୟ ନୃପତି । ପୂର୍ବେ ସେ ନାଦିରଶାହଙ୍କ ଅଧୀନରେ ସାମାନ୍ୟ କର୍ମଚାରୀ ଥିଲେ ଏବଂ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ଭ୍ରାତୃଭାବପାନ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସହଗାମୀ ହୋଇଥିଲେ । ଅହମ୍ମଦଶାହଙ୍କ ହୃଦୟ ସର୍ବଦା ଉତ୍ତାଶାପୂର୍ଣ୍ଣ; ଅହମ୍ମଦ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସିଂହାସନାଧିକାରୀ ହୋଇ ସ୍ୱଦା, ତାହାଙ୍କର ଅତୃପ୍ତ ବାସନା ତୃପ୍ତ ହେଲା ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ଭାରତ ଜୟାଭିଳାଷ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲା ଏବଂ ଏହି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ସେ ରାଜ୍ୟବିସ୍ତାରରେ ଚିତ୍ତ ନିବେଶ କଲେ ।

ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ସେ ଶାହନବାଜଙ୍କ ପ୍ରେରିତ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ପତ୍ର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ପରମ ପୁଲକିତ ହୃଦୟରେ ଦ୍ୱାଦଶ ସହସ୍ର ଯୋଦ୍ଧା ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ଭାରତଭୂମିରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପଥିମଧ୍ୟରେ କାବୁଲ ଓ ପେଶବାରର ମୋଗଲ ଶାସନକର୍ତ୍ତା ନସିରଖାଁ ତାହାଙ୍କର ଗତି ରୋଧ କଲେ; ମାତ୍ର ସେ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହେଲା । ଅବଶେଷରେ ନସିରଖାଁ ସ୍ୱୀୟ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ଓ ଯୁବତୀ ନାନାବିଧ ସମ୍ଭାର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଲାହୋର ପଳାୟନ କଲେ । ଅବଦାଲି ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ପ୍ରତିବନ୍ଧକ ପ୍ରାପ୍ତ ନ ହୋଇ, ସିନ୍ଧୁ ଅତିକ୍ରମ ପୂର୍ବକ ଅଟକ ସହରରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ।

ଏ ସୁସମ୍ବାଦ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ମନ୍ତ୍ରୀ କମରୁଦ୍ଦୀନ ଖାଁ ଏପଥଗାମୀ ଭ୍ରାତୁଷ୍ପୁତ୍ରର ମତି ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ବହୁତ ଚେଷ୍ଟା କଲେ । ଶାହନବାଜଙ୍କର ଅମ୍ବସମ୍ଭାନ ଜାଗରିତ କରିବା ମାନସରେ, ମନ୍ତ୍ରୀବର ତାହାଙ୍କୁ ବୁଝାଇ ଦେଲେ, ବିଦେଶୀ ମ୍ଲେଚ୍ଛ ସ୍ୱଭାବ ରାଜାଙ୍କ ସହିତ ସଖ୍ୟଭାବ ସ୍ଥାପନ ଅପେକ୍ଷା ସ୍ୱଦେଶୀୟ ଓ ସ୍ୱବଂଶୀୟ ପୁରୁଷାନୁକ୍ରମିକ ରାଜବଂଶ ପ୍ରତି ବିଶ୍ୱସ୍ତତା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବା ଅଧିକ ପ୍ରୟୋଜନ ଓ ସମଧିକ ମଙ୍ଗଳକର । ତାହାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ବାକ୍ୟରେ ଶାହନବାଜଙ୍କର ଅମ୍ବସମ୍ଭାନ ଜାଗ୍ରତ ହେଲା ଏବଂ ଅବଦାଲିଙ୍କ ସହିତ ସର୍ବବିଧ ସମ୍ବନ୍ଧ ଛେଦନ କରିବାକୁ ଦୃଢ଼ସଂକଳ୍ପ ହେଲେ ।

ଏହି ସମୟରେ ଅବଦାଲିଙ୍କ ଦୂତସ୍ୱରୂପ ଅମୀର ଉଜ୍ଜାଟ୍ଟା ଲାହୋରଠାରେ ଅବସ୍ଥାନ କରୁଥିଲେ । ସେ ନବାବଙ୍କର ଏବଂବିଧ ମତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲକ୍ଷ କରି, ନବାବଙ୍କ ଅଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅପେକ୍ଷା ନ କରି, ସନ୍ଧ୍ୟା ଅଟକରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ସ୍ୱୀୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ସମସ୍ତ ସମ୍ବାଦ ଜ୍ଞାପନ କରାଇଲେ । ଅହମ୍ମଦଶାହ କିନ୍ତୁ ସହରରେ ନିବୃତ୍ତ ହେବାର ଲୋକ ନୁହନ୍ତି—ଏତେଦିନ ପରେ ଯାହାର ଚିରଭିଳଷିତ ଦେଶ କରତଳଗତ, ସେହି ସହରରେ ଉପସ୍ଥିତରୁ ନିବୃତ୍ତ ହୁଏ? ସ୍ୱୀୟ ଗୁରୁବାବା ସବୀର ଶାହଙ୍କ କ୍ଷମତାରେ ତାହାଙ୍କର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଥିଲା । ସବୀର ଦେଖିଲେ ସହରରେ ଲାହୋରଧିପତିଙ୍କ ସ୍ୱଦଳ ଭୁକ୍ତ କରି ପାରିଲେ ମନୋରଥ ଅବିଳମ୍ବେ ତାହାଙ୍କୁ ଲାହୋର ରାଜଦରବାରକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଶାହନବାଜ ଯଥା ରୀତିରେ ସାଦର ସମ୍ଭାଷଣ ମଧ୍ୟ କଲେ; ମାତ୍ର ସବୀର ସ୍ୱୀୟ ଶକ୍ତି ମଦରେ ମତ୍ତ ହୋଇ ନବାବଙ୍କ ସହିତ ଅସଙ୍ଗତ ବ୍ୟବହାରରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ—ତାହାଙ୍କ ମତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଲାଗି ନାନାବିଧ କଟୁକ୍ତି ମଧ୍ୟ କଲେ । ତାହାଙ୍କର ଏତାଦୃଶ ବ୍ୟବହାର ଅସହ୍ୟ ହେବାରୁ, ନବାବ ତାହାଙ୍କୁ ତତ୍କ୍ଷଣାତ୍ ତାରାରୁଦ୍ଧ କରିବାର ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ପରଦିବସ ଘାତକର ଶାଣିତ କୃପାଣରେ ସବୀରଙ୍କ ଗର୍ବିତ ମସ୍ତକ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହେଲା । †

* The Vuzeer, availing himself of the relationship, appealed to his nephew's sense of honour and addressed to him a strong remonstrance on his defection from allegiance desiring him not to seek the degradation of serving, Ahemud, the Yusou or Mace-bearer of Nadir, but to be faithful to the hereditary sovereign of his family and race.

Allen and Co's—History of the Punjab.

†. He (Baba Sabir) censured him (Sahanawaz Khan) for his conduct in first inviting the Dorrani King to the Panjab, and then seeking the degardatoin of defaction from his allegiance, and threatened, that if he failed to tender his submission to the Saha, he would be severely punished. These remarks, made publicly, exasperated the young governor in the highest degree. He ordered the insolent Faquir and his colleague, Mahamad Yar Khan, to be committed to prison. The next day, Sahanawaz Khan's courtiers persuaded him that he would bring a great calamity on himself and the whole Indian Nation, if he allowed Sabir Saha, the magician, to live. The governor, on this gave orders that the priest be immediately put to death and the executioner's sword sent the holy ambassador's head rolling on the floor. Mahamad Yar Khan was set at liberty, at the intercession of some of the Omerahs.—*Latif's 'History of the Punjab.'*

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶାହାନବାଜ ଅବଦଲ୍ଲାଙ୍କ ଆକ୍ରମଣରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଲାଗି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରୁ ସୈନ୍ୟ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଲାହୋର ସହର ଓ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଦୁର୍ଗ ଉତ୍ତମରୂପେ ସଜ୍ଜିତ ହେଲା । ନଗରଦ୍ୱାର ସୁରକ୍ଷିତ ହେଲା । ନଗର ପ୍ରାଚୀର ସମୂହରେ ବୃହତ୍ ବୃହତ୍ ତୋପ ରକ୍ଷିତ ହେଲା । ସେ ଏହିପରି ଭାବରେ ନଗର ସୁରକ୍ଷିତ କରି ଦଲଖାଁଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଦଳେ ସେନା ଅବ୍‌ଦଲ୍ଲାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଏଣେ ଅବଦଲ୍ଲା ମଧ୍ୟ ସ୍ଥୀୟ ଗୁରୁଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଶ୍ରବଣ କରି, ମଣିହଜ୍ଜିପରି ଲାହୋର ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ । ପଥ ମଧ୍ୟରେ ଦଲଖାଁଙ୍କ ସହିତ ତାହାଙ୍କର ସାକ୍ଷାତ ହେଲା । କୌଣସି ପ୍ରକାର ଯୁଦ୍ଧ ହେବା ପୂର୍ବରେ ଆଜ, ଦଲଖାଁ ବିଶ୍ୱାସଘାତକତା କରି ଲାହୋର ଦଖଲ ସର୍ବନାଶ ସାଧନୋଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଅବଦଲ୍ଲାଙ୍କ ସହିତ ମିଳିତ ହେଲେ । ପାରସ୍ୟାଧିପତିଙ୍କ କ୍ଷମତା ଅତ୍ୟନ୍ତ ବୃଦ୍ଧି ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଅବଦଲ୍ଲା ଦଲଖାଁଙ୍କଠାରୁ ମୋଗଲମାନଙ୍କର ସର୍ବବିଧ ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ଓ ଅସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣତା ଅବଗତ ହେଲେ; ସୁତରାଂ ମୋଗଲ ସେନା ସହିତ ତାହାଙ୍କର ଯେଉଁ ସଂଘର୍ଷ ହେଲା, ସେଥିରେ ଶାହନବାଜ ପ୍ରାଣପଣ ଚେଷ୍ଟାକଲେ ମଧ୍ୟ ଅବ୍‌ଦଲ୍ଲାଙ୍କୁ ବିଜୟ-ଲକ୍ଷ୍ମୀ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲେ । ଶାହାନବାଦ ଅଜନ୍ତ୍ୟା ସ୍ତ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମୁଖୀ ପ୍ରଭୃତ୍ୟାଦି ସେନ ଦିଲ୍ଲୀ ପଳାୟନ କଲେ । ମାତ୍ର ବିପଦ ଉପରେ ବିପଦ ତାହାଙ୍କୁ ପ୍ରପୀଡ଼ିତ କରି ପକାଇଲା । ଦିଲ୍ଲୀରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ନ ହେବାଣୁ ବୃଦ୍ଧ କମରୁଦ୍ଦୀନ ତାହାଙ୍କୁ ଦୌକର କାରାଗାରରେ ନିକ୍ଷେପ କଲେ ।

ଇତିମଧ୍ୟରେ ଯଦ୍ଧାଗ୍ନିଧିପଙ୍କୁ ସାମାନ୍ୟ ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଜୟ କରି ବିଜୟଶ୍ରୀ ଲାଭ କରନ୍ତେ, ଅହମ୍ମଦଶାହଙ୍କର ଉତ୍ସାହ ଓ ଜୟେଚ୍ଛା-ଜ୍ୟୋତି ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ମୋଗଲ ନବାବମାନଙ୍କର ପ୍ରିୟ-ମହିଷୀ ମୋଗଲପୁର ଲୁଣ୍ଠନ କରି ବହୁ ଧନ ରତ୍ନ ସଂଗ୍ରହ କଲେ; ବିଜୟ-ଦୁନ୍ଦୁଭି ବଜାଇ ଲାହୋର ନଗର ଲୁଣ୍ଠନପୂର୍ବକ ସେଠାରୁ ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ଧନ ରତ୍ନ ଓ ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ରାଦି ନାନାବିଧ ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ଭାର ସଂଗ୍ରହ କଲେ । ଜମ୍ବୁର ନିବାସୀ ପଠାଣ ସର୍ଦ୍ଦାର ଖାଁ ଓ ଦେଓସ୍ଥାନ ଲକ୍ଷପତିରାୟଙ୍କୁ ମୁକ୍ତି ପ୍ରଦାନ କରି ଅଜସ୍ରବିଧ ପ୍ରଭୂତ ଅର୍ଥ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲେ । ନଗରବାସୀମାନେ ନିଜର ରକ୍ଷା ଲାଗି ଉପହାରରେ କର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ତାହାଙ୍କ ପ୍ରତିପତ୍ତି ବିସ୍ତୃତ ଶ୍ରବଣ କରି ପଞ୍ଜାବରେ ଜମିଦାରମାନେ ତାହାଙ୍କ ନିକଟକୁ କର ପ୍ରେରଣ କରି ତାହାଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କଲେ । ପାର୍ବତ୍ୟ ରାଜନ୍ୟବୃନ୍ଦ ପ୍ରତିନିଧିମାନଙ୍କ ସହିତ ନାନାବିଧ ଉପଢୌକନ ପ୍ରେରଣ କରି, ଅବଦଲ୍ଲାଙ୍କର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କଲେ । † ଏହିପରି ସର୍ତ୍ତରେ ସମ୍ପାଦିତ ହୋଇ, ସେ ଶ୍ରେଷ୍ଠାଧିକ ଏକମାସ ଲାହୋରରେ ଅବସ୍ଥାନ କରି, ଦେଓସ୍ଥାନ ଲକ୍ଷପତିରାୟଙ୍କୁ ଲାହୋରର ଶାସନକର୍ତ୍ତା ଓ ମୋମିନ ଖାଁଙ୍କୁ ଦେଓସ୍ଥାନ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କରି ଦିଲ୍ଲୀ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

ଅପର ବିପଦରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଲାଗି ମହାଦେଶାହ ଜେଜୁଡ଼ ଅହମ୍ମଦଙ୍କୁ ସେନାପତିତ୍ୱରେ ବରଣ କରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ପ୍ରେରଣ କଲେ । ଜେଜୁଡ଼ଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କରିବା ଲାଗି ବିଶ୍ୱସ୍ତଚେତା ଅମୀର ସମରୁଦ୍ଦୀନଖାଁଙ୍କୁ ବୃଦ୍ଧ ମନ୍ତ୍ରୀ ନବାବ କମରୁଦ୍ଦୀନ ମଧ୍ୟ ସୈନ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ । ଜେଜୁଡ଼ ନିଜ ଅଦ୍ଭୁତ ଓ କଠୋର କ୍ଷମତାବଳରେ କମରୁଦ୍ଦୀନ ମଧ୍ୟ ଶତ୍ରୁକୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିବା ଲାଗି ମୋଗଲ ଶିବିରରେ ସମ୍ମିଳିତ ହେଲେ । ଅନନ୍ତରଙ୍କ ଦ୍ୱାଦଶ ସହସ୍ର ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ସୈନ୍ୟଙ୍କ ଗତିରୋଧ କରିବା ଲାଗି ଅନ୍ୟୂନ ଅଶୀତି ସହସ୍ର ମୋଗଲ ସେନା ସମବେତ; ଏ ବିପୁଳ ବାହିନୀ ଅତିରେ ଦିବ୍ୟ ହ୍ରଦର ପାର୍ଶ୍ୱ, ଚତୁଷ୍କୋଣ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ମନୋରମ ନାମକ ସ୍ଥାନରେ ସ୍ୱକୀୟ ସ୍ଥାପନ କରି ଶତ୍ରୁର ଆଗମନ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ମୋଗଲମାନେ ଅହମ୍ମଦଶାହ ସ୍ୱଗୃହ ନିରାପଦ ରକ୍ଷାର କୌଣସି ବ୍ୟବସ୍ଥା ନ କରି ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲେ ।

† "A heavy contribution was levied on the city and it was sometime after that Momin Khan, the Kasur Afgan and Lakhpat Ray, the Dewan, having paid the quota of the cotribution, obtained their freedom. The Zamindars of the Punjab paid him homage, and the hill Rajas sent their agents to him with presents and tendered their submission.

Lely's History Punjab."

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୁର୍ଗରେ ସେମାନଙ୍କର ଏ ଘଟ୍ଟ ଅବଗତ ହୋଇ, ଗୁପ୍ତଭାବରେ ନଦୀ ଅତିକ୍ରମପୂର୍ବକ ସିରହିନ୍ଦ ଅଧିକାର କଲେ । ସେଠାରୁ ସେ ମୋଗଲମାନଙ୍କ କର୍ତ୍ତୃକ ପରିତ୍ୟକ୍ତ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ତୋପ ଓ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କତିପୟ ଯୁଦ୍ଧ ସମ୍ଭାର ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ, ମୋଗଲ ବାହିନୀ ସହିତ ଦିଲ୍ଲୀ ରାଜଧାନୀର ସମ୍ବାଦ ଆଦାନ ପ୍ରଦାନର ପଥ ରୁଦ୍ଧ କରିଦେଲେ । ଫଳତଃ ଉଭୟପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ଖଣ୍ଡ ଯୁଦ୍ଧ ହେଲା ; କିନ୍ତୁ ସେ ସବୁ ଚାଲ ଅଗତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, ଜୟୀ, ପରାଜୟୀ ନିର୍ଣ୍ଣୟ ହେଲା ନାହିଁ ।

ଦିନେ ଅବଦାଲୀ ସହସା ଅଲକ୍ଷିତଭାବରେ ମୋଗଲମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କଲେ, ଉଭୟ ପକ୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ଯୁଦ୍ଧ ସଂଘଟିତ ହେଲା ; ଗୋଲାବାରୁଦରେ ବୃଦ୍ଧ କମରୁଦ୍ଦୀନଙ୍କର ଜାନୁଭଗ୍ନ ହେବାରୁ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ ; କିନ୍ତୁ ସେ ମୂର୍ଚ୍ଛା ଅନନ୍ତ ନିଦ୍ରାରେ ପରିଣତ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା, କାଳେ ମୋଗଲ ବାହିନୀ ଏ ଦୁଃସମ୍ବାଦରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳ ହୋଇ ପଡ଼ିବେ, ତେଣୁ ଏ ଶୋକ ସମ୍ବାଦ ଗୋପନ ରଖି ଅହମ୍ମଦସାହ (ବାଳକପୁତ୍ର) ଓ ମୃତ ମନ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ପୁତ୍ର ମୀରମନ୍ନୁ ପ୍ରବଳ ପରାକ୍ରମରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅକ୍ରମଣରେ ଦୁରାଣୀ ସୈନ୍ୟ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ବିପଦୋପରି ବିପଦ ; ସେମାନଙ୍କ ଅନଭିଜ୍ଞତା ହେତୁରୁ ଶାହନବାଦଙ୍କ ଅସ୍ତ୍ରାଗାରରୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଗ୍ନେୟ ଅସ୍ତ୍ର ସମୂହରୁ ଧୂମ ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ହୋଇ ପାରସ୍ୟ ସେନା ମଧ୍ୟରେ ବିଶୃଙ୍ଖଳା ଜାତ କରିଲା ; ସେମାନେ ପୃଷ୍ଠ ଭଙ୍ଗଦେଇ ପଳାୟନ କଲେ ; ମୋଗଲ ସେନାମାନେ ପଞ୍ଚକୋଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେମାନଙ୍କ ପଶ୍ଚାଦ୍ଧାବନ କରି ସେମାନଙ୍କ ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭୋଗ କରାଇଦେଲେ ।

ଏହି ବିଜୟୀ ମୋଗଲ ସେନାପତି ସେନା ମନ୍ତ୍ରୀ ପୁତ୍ର ମୀରମନ୍ନୁଙ୍କ ଭଳିଆ ଦେଶ-ରାଣୀ । ସେ ଏତାଦୃଶ ସାହସ ବା ବୀରତ୍ୱଶାଳୀ ପଦବୀ ଅଧିକାରୀ ଥିଲେ, ସେ ଦିନ ଜୟାଶା ଆକାଶ କୁସୁମବତ୍ ନିଷ୍ଫଳ ହୋଇଥାନ୍ତା । ପରନ୍ତୁ ବୀରତ୍ୱରେ କେବଳ, ତାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରଣା ଓ ସଂଗଠନ ନିପୁଣତାରେ ନିଷ୍ଠାବାନ ହୋଇ, ଭାରତର ଜାତୀୟ ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପନ ରଖି ସ୍ୱଦେଶକୁ ବିଜୟୀ କଲେ । ଏହିପରି ସମୟରେ ଶିଖମାନେ ଅବସର ବୁଝି ସ୍ୱାଧୀନତା ଘୋଷଣା କରିଲେ ଏବଂ ପଳାୟନପର ଅବଦାଲୀଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଭାବରେ ଉତ୍ପୀଡ଼ିତ କରି ପକାଇଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଅର୍ଦ୍ଧ ।

ଶରତ ଶଶୀଙ୍କ ଉକ୍ତି ।

ମୁହିଁ ଅବିଚ୍ଛିନ୍ନ ଧରାକୁ ମନେ,　　ଗାଇଣ ମଧୁର ଛନ୍ଦେ ।
ମୋର ଅଂଶରେ ବିହଙ୍ଗମକୁଳ ଗାନ୍ତି ଉଡ଼ି ଆନନ୍ଦେ ।
ମୁହିଁ ଦେଖିଣ ଧରା ପଙ୍କିଳ,　　ଘୋର ଘନରେ ଆକୁଳ,
ଅଦୈତ୍ର ବିଦିଙ୍କୁ ଜଣାଇବା ପାଇଁ କରିଣ ତାକୁ ଦର୍ପଣ ।
ଗରୁ ଫୋପଳ ମେ ଫାଳୀ ମାଳା,　　ଜୋର, କୁମୁଦ ଧଳା,
ପ୍ରେମେ ପିନ୍ଧି ଚରି ଧରା ଚାଳା, ସୁଧା-ଜୋଛନା-ଚନ୍ଦନ-ଚୋଳା
ମୋର ଆଂଶରେ ବ୍ୟୋମ ନୀଳ,　　ପଳାଏ ମେଘ ଚପଳ,
ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚରଣ ଦେଖେ ଚଳ ଚଳ ହୋଇଣ ଜେଡ଼େ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
ମୁହିଁ ଚଳେ ଜଳ ଦର୍ପଣ　　ଗୃହକୁ କରି ନିର୍ମଳ ।
କେତେ ଗରୁ ଫୁଲ ପଠାଇଲି ଦେଖ, ଦିଶଇ ସବୁ ଧବଳ ।
କାଶ ଗୁମର ଡାଳିଣ ମନ୍ଦେ, ଧରଣୀ ଗୋ ମୋତେ ବନ୍ଦେ ।
ମୁଁ ପ୍ରତି ପ୍ରଭାତରେ ମୁକୁଳାମାନଙ୍କ ପିନ୍ଧାଏ ମୁଣ୍ଡି ଅନନ୍ଦେ ।
ମୋର ରାଜହେ ସବୁ ନିର୍ମଳ,　　ଅମଳ ସବୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
କେତେ ଦାଉ ଦାଉ ଦିଶୁଛନ୍ତି ଦେଖ ଆକାଶେ ତାରକାଦଳ ।
ଦେଖ ଶ୍ୟାମ ପଣନ୍ତି ବିଛଇ　　ଧଳା ଗୋ ଜିଆ ମାଟିଇ,
ଦେଇଯିବ ତାକୁ ଅଞ୍ଚଳ ଭରି କେତେ ଧନ ଧାନ୍ୟ ହସାଇ ।
ସେହି କୁଆଁର ପୁନେଇ ଛନ୍ଦ,　　ଅଖିଳ କରି ଯତନ ।
ନୀଳାକାଶେ ହସି ମେଘ ସଙ୍ଗେ ଖେଳ କରେ ସୁଧା ବିତରଣ ।
ମୋର ଏପଳ ଶୁଭ ରଜନୀ　　ଗାଅ ହରିଷେ ମନେ ।
ତାହାଙ୍କ ମହିମା ଯେଷିଛନ୍ତି ମେ ତେ ଯେ ଜ୍ଞାନ ଜନତ ହେଲେ ।

ଶ୍ରୀ ଦେବ ପ୍ରସାଦ ମିଶ୍ର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରଣୟିନୀ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ସର୍ଗ ।

ରଜନୀ ପ୍ରଭାତ ହେଲା ; ଆସିଲା ରମଣୀ
ଧରି ନବ ପରିଚ୍ଛଦ ଗୁରୁ ଶିରୋଭୂଷା ;—
ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ କଳ୍ପିତ ଛନ୍ଦ ନୀଳ ରେଶମର
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ସୁନାଳିଆ କରୁପମ ଛଟା—
ପକ୍ଷି ସେ ମୋହନ ବେଶ ଦିଶିଲା ସରବେ
ନବୀନ ମୂର୍ତ୍ତ କୋଷ ପ୍ରକାଶିତ ସମ ।
ପ୍ରଣମି ମେ ନବ ଛନ୍ଦ ଦେଲା ସୁସମ୍ବାଦ
'ରାଜକେମା ଦେଶ ହେବ ଉତ୍ତରନ୍ତ ଗୃହ ।'
ଚାଲିଲା ବାହାର ଧୀରେ, ଆଗେ ଆଗେ ମୁହଁ ;
ଗୁଳ୍ମ-ବଳି-ଶୋଭୀପଙ୍କ- ମର୍ମରେ ମୁଖର
କମଳିନୀ ବହିର୍ବାଟୀ ଦେଖି ହେଲା ଆସି
ମର୍ମର ଖଚିତ ଗୃହ ପ୍ରାସାଦ ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ।
ଆର୍ଯ୍ୟକଳା ଅଳଂକାରେ ସୁନ୍ଦର ଶୋଭନେ
ରମ୍ୟ ସ୍ତମ୍ଭଚୟ, ଗୁରୁ ଚନ୍ଦ୍ରାତପ ଶୋଭେ
ଶିରୋଦେଶେ ସେ ସ୍ତମ୍ଭର । ରତନ ଖଚିତ
ମର୍ମର କୁସୁମ କୁଣ୍ଡେ ଜଳିତ ଲତିକା ;
ଅତୁଳ ଅପୂର୍ବ ମୂର୍ତ୍ତି ମର୍ମର ଚିତ୍ରିତ—
ଶିଳ୍ପକଳା କୌଶଳର ଖ୍ୟାତି ପରିଚୟ—
ଚୂଡ଼ିର ବିଧାନେ ଘେରି ସୁରମ୍ୟ ପରସୀ
ପ୍ରାଙ୍ଗଣର ମଧ୍ୟସ୍ଥିତେ, ମୃଦୁଳ କମ୍ପନେ
ଚାମର ସୁଷମା ଜିଣି ଶ୍ୟାମଳ ଝରଣା
ଖେଳୁଥିଲା ବାରମାସେ ଯହିଁ । ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ
ଲଳିତକାଳ୍ପାଦିତ ବାଣ୍ଡେ ରଙ୍ଗଲତା ବେଢ଼େ
ମର୍ମର ଶୋଭିତ ଚୁଲ୍ଲି ବାଦ୍ୟଯନ୍ତ୍ର କେତେ
ଗୁଞ୍ଜରିଲା ବାରତନେ ଦେଖିଲିଁ ଛଟକେ ।
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ବେଗେ ଯାଇ ଉଠିଲା ସୋପାନେ ;
ସହସା ଦ୍ୱିତଳେ ହେଲିଁ ଜେମାର ମନ୍ଦିରେ ।
କାମ୍ବ ଅସ୍ତରଣେ ଉହିଁ ସିଂହାସନ ପରେ ;
ସୁସ୍ତକ କାଗଜ ଅଗେ, ପଦଦେଶେ ଗୁଇ
ପଳିତ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ଶିଶୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ଶୟନରେ,
ଦେଖିଲିଁ ତ ଅବା ରମ୍ୟ ରମଣୀ ରୂପରେ
ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ସର୍ବଶୋଭା, ଚମିତ୍ରନ୍ତ ଜେମା,
ତରଣୀ-ସନ୍ନିଧ-ମୂର୍ତ୍ତ ଗ୍ରହବାସୀ—
ସୁରଜନ ନେତ୍ର ଶୋଭା । ପ୍ରଚଣ୍ଡ ଲାବଣ୍ୟ
ପ୍ରଶସ୍ତ ଲଲାଟ ଗୁରୁ ଭୀମ କମ୍ପନରେ
ଜୀବନ୍ତ ପ୍ରଭାବେ ଭେଦ ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତି ଅଙ୍ଗ
ଅଙ୍ଗଳି ଚମକି ଯାଏ ଦିଗ୍ଭ୍ରଷ୍ଟ ଗୋଟା ।
ଯୌବନ୍ୟର ଶକ୍ତିର ସେ ଅତୁଳ ଭବ !
ଉଠି ସେ ଗ୍ରୀବା ତୋଳି କହିଲେ ରୂପସୀ
"ଅସ ଏଥି ସ୍ୱାଗତ ହେ ନବୀନ ବିଦେଶୀ,
ଅସିଅଛ ବିଦେଶରୁ ପ୍ରଥମେ ଏ ଭୂମେ,
ଲଭିବ ଜୀବନେ ତବ କଲ୍ୟାଣ ଅଶେଷ
ଗୁଣ ଗଉରବ ; ପୁଣି ଦିଗ୍ବ୍ୟାପୀ ସୁଯଶ—
ମରଣେ ଯାହାର ଜ୍ୟୋତି ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉଜଳେ—
ଘୋଷିବ ସୁନାମ ତବ ଏ ଜୀବନ ଯାଏ
ଅମ୍ବ ମହନୀୟ ନାମ ସଙ୍ଗେ ମହାଘୋଷେ ।
କିନ୍ତୁ ନାମ ଅଟନ୍ତି ତ ତବ ସେ ଦେଶର
ଏତେ ଦୀର୍ଘ ବପୁ ?" ଶୁଣି କହେ ଋତୁଧ୍ୱଜ :
"ରାଜପୁରବାସୀ ନାମ ଅମ୍ବେ ଏହିପରି" ।
"ଅସିଅଛ ରାଜପୁରୁଁ ?" କହିଲେ ରୂପସୀ,
"ଜାଣ ତେବେ ରାଜପୁରେ ?" ଋତୁଧ୍ୱଜ
"ପୁରୁଷ ମଣ୍ଡଳମଣି ଏ ଜଗତେ ସେହି,
ମନୁଷ୍ୟ ଉପବନେ ଅବା ଏକାକୀ ପ୍ରସୂନ ।
ସୁନ୍ଦର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୂଷା ଶ୍ରୀଅମ୍ବ କେବଳ
ଜୀବନ ସଫଳ କରି କାଟନ୍ତି ସେ ଦିନ" ।
କହିଲେ ରୂପସୀ, "ପୂର୍ବ ଏ ବିଦ୍ୟା ଉଦ୍ଦେଶ
ଭାବ ତ ନ ଥିଲିଁ ଜେବେ ଶୁଣିଲିଁ ଏ କଥା,
ମାରସ ଏ ବାକ୍ୟ ଛଟା, ସ୍ମୀଳ ଶ୍ଳାଘାବାଦ
ନବ ମୁଖେ ଶୋଭେ ସିନା ହେସ୍ୱ ଏ କଳନା !
ଅଜ୍ଞାନ ତିମିର ଗ୍ରସ୍ତ— ସ୍ୱଦେଶ—ଅରଣ୍ୟ
ଆଗମନ ଦେଖି ତବ, ହୁଏ ଅନୁମାନ
ଜ୍ଞାନ ଚରମାର ସ୍ନେହ ଲଭିଛ ଯତ୍ନେ ।
କିନ୍ତୁ ଶୁଣି କଥା ତବ ହୁଅଇ ପରତେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଛ ତୁମ୍ଭେ ଶଳ୍ୟମଳେ । ବାସ୍ତବରେ ଆମ୍ଭେ
ପ୍ରଭୁଙ୍କ [illegible] ଜାହ୍ନ୍ତ ଭୁଜ ଗଳସୁତେ ;
ଦ୍ୱାର [illegible] ଗମନରେ ସାଧ୍ୟ ଏ ମହା କରମେ,
ବାହ୍ୟ [illegible] ଦୃଢ଼ ସତ୍ତ୍ୱେ କଠୋର ସକଳେ,
ନ [illegible] ଜମାଦ କେବେ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ହେଲେ
ପ୍ରତି [illegible] ଏଡ଼ିପାର ସେହି
ଦ୍ୱେଷ [illegible], ନର ମହାତ୍ମା,
ଦ୍ୱେଷ [illegible] ଯାହା ନର ନିନ୍ଦନକ
ପ୍ରଣ [illegible] ଏ ନାରୀକୁଳ । ଧର ଯଦି ଏହି
ମହାବ୍ରତ ଜୀବନରେ, ଭବିଷ୍ୟତେ ଦିନେ
ସେହି ନର [illegible] (ଅଳି ମଣେ ଯେ ନରରେ
[illegible] ନାରୀକୁଳ ସ୍ୱାମୀ କରି)
[illegible] ନ୍ୟାସ୍ତ ତୁଲ ଦଣ୍ଡେ" ।
[illegible] ଏ ବଚନ ଶୁଣି ମୁଣ୍ଡପୋଡ଼,
ଜ [illegible] ଅମ୍ବ ଜ୍ଞାନ, ଢଳେ ଦେଲ୍ଲ ଅଗ୍ନି ।
ତ [illegible] ଏହି ଅବସରେ,
ପ [illegible] ଦ୍ୟାଳୟ କଠୋର ବିଧାନ :
'ନ [illegible] ଜନ୍ମ ଜନ୍ମ ଚିତି ଯହ ଘରେ ;
[illegible] ଯିଏ ଏ ଭୂମି ନ [illegible] ;
ସ୍ୱ [illegible] ନ କହିବାକୁ ଜନ୍ମବର୍ଷ [illegible] ।'
କେତେ ବିଧ ଏହ୍ନମରେ । ଦେଲ୍ଲ ଚହିଁ ମତ ;
ଗହ୍ୱର ସେ ବିଦ୍ୟାଳୟେ ନାମ ହେଲ ଲେଖା ।
କହିଲେ ସେ ଲେଖା ଚହିଁ, "ଜାଣ ମାନ୍ଧାତାରେ

ନିଜ ଦାରୁ ସମ ତୁମ୍ଭେ, [illegible]
ଶୀତାତପେ ବହି ଚିରଦିନ, [illegible] ବିଦ୍ୟାଳୟ,
ଶୁଣ ଏ ବିଧାନ, ନିଜେ କଦ ଚଳ ଏହା,
ରସିବେ ଯାହାକୁ ନାରୀ ସ୍ୱରୂପ କାଷ୍ଠିକା,
ତୁରସ୍ତ ପାଳିତ ସେହି ଅଭ୍ୟଂତର ଦାସୀ,
କିବା ବେଶ ବିଭବର ଗୃହ ମୋହାଟିକା,
ଅଥବା ସେ ଜ୍ଞାନଶ୍ରୀଳ ଜ୍ଞାନଶ୍ରୀଳ ନାରୀ
ସ୍ୱରୂପ ନର୍ତ୍ତନଶୀଳା ବର୍ବର ଦେଶୀୟା ।
ପ୍ରଶଂସିବେ ନାରନାରୀ ଜନ୍ମ ଏ ବିଧାନ ;
ଗାର୍ଗୀସମା ଏ ରମଣୀ, (୧) ଶିଳ ଇଲେ ସେହ
ସ ବିନ ନୃପତିବରେ ଶୁଣ ରାଜନୀତି ;
ଅବା ସାଧ୍ୟ ଶମୀରମା (୨) ବସାଇ ଯେ ସ୍ଥଳେ
ସେ ନଗର ଅଧିପତିରେ ବାବିଲନ ନାମେ ;
ଇରାଣୀ ଆରତ୍ତ ମିଶା (୩) ରଣେ ଚଣ୍ଡୀରୂପା ;
ପୀରମିତ କର୍ତ୍ତ୍ରୀଦେବୀ (୪) ପ୍ରାଚୀନ ମିସରେ ;
ତଳାସମ ଗୁଣବତୀ ଏହି କର୍ଣ୍ଣେଲିଆ ; (*)
ସାମ୍ରାଜ୍ଞୀ ରେଜିଆ ସର ଏହି ସେ ଜେଲିଆ ; (୬)
ଦୁର୍ଗାବତୀ ସମାନ ଏ ପାଲମିର ରାଣୀ, (୭)
ରୋମରାଜ୍ଞୀ ଅରେଲିଆ ଜିଲେଲେ ଯାହାକୁ ;
ଅଥବା ଏ ଅଗ୍ରିଦିନା (୮) ଯାହାଙ୍କୀ ପ୍ରତିମା,
ରୋମୀୟ ଭ୍ରୁକୁଟୀ ଯାର ଭାଙ୍ଗିଲ ଗରବେ ।
ସ୍ୱୟଂ ବରଜି ଗ୍ରହି ଏହି ନାରୀକୁଳେ, (୯)
ଜୀବନ୍ତ ଚିତ୍ରେ ଭୁଲି ସାଧ୍ୟ ଅଦରଶେ,

* ଦ୍ୱ = ନାଥ ।

(୧) ଗ୍ରୀସଦେଶର ସାର ଦାର୍ଶନିକ ଜନ୍ମ ପ୍ଲେଟୋଙ୍କ ନାମକ ଜଣେ ବିଦ୍ୟାଳୟ ଥିଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ ଛାତ୍ରଛାତ୍ରୀ ଶିକ୍ଷା ଦିଆଯାଉଥିଲା ପ୍ରକାଶ ଅଛି ।

(୨) ପ୍ରାଚୀନ ଅସିରିୟାର ରାଜଧାନୀ ବାବିଲନ୍‌ରେ ସେମିରାମିସ୍ ନାମକ ଜଣେ ରାଣୀ ରାଜତ୍ୱ କରିଥିବାର ପ୍ରକାଶ ଅଛି ।

(୩) ପ୍ରାଚୀନ ପାରସ୍ୟର ସମ୍ରାଟ୍ ସାଇରସ୍‌ଙ୍କ ପରଲୋକ ହେବାରେ ସ୍ୱ ସ୍ୱ ରାଜ୍ୟରେ ଶ୍ରୀଷ୍ଟପୂର୍ବ ୪୮୦ ରେ ଗ୍ରୀକମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରିଥିଲେ, ସେତେବେଳେ ଅଜିନସଥିମାନଙ୍କ ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିବାର ମହତ ଯତ୍ନ କରିଥିଲେ ।

(୪) ଜିଓପାଟ୍ରା ପ୍ରାଚୀନ ରମଣୀ ଥିଲେ ମିସରଦେଶର ପ୍ରତିଭା ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ ।

(୫) କର୍ଣ୍ଣେଲିଆ ପ୍ରାଚୀନ ରୋମ ସାମ୍ରାଜ୍ୟର ଜଣେ ବଡ଼ ଗୁଣବତୀ ଆଦର୍ଶ ରମଣୀ ।

(୬) ରେଜିଆ ପ୍ରାଚୀନ ରୋମର ଜଣେ ବଡ଼ ସାହସୀ ରାଣୀ । ସେ ଥରେ ଦେହାରି ବନ୍ଦ ହୋଇଥିବାବେଳେ, ଘଡ଼ିରେ ବନ୍ଦବନ୍ଦ ସାହାର ଭାଇବର ନିଜ ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ଜଳ ଘଳକ ବାହାର ଆସିଥିଲେ ।

(୭) ଦୁର୍ଗାବତୀ [illegible] ରାଜପୁତାନାର ଜଣେ ବଡ଼ ରାଣୀ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ସ୍ୱାମୀ ଅକବରଙ୍କ ସହିତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବା ସମୟରେ ଜଣେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ ଦ୍ୱାରା ବିପଦ ହୋଇଥିଲେ ।

(୮) ଫ୍ରେମାନ ସମ୍ରାଟ୍ ଅଗଷ୍ଟସ୍‌ଙ୍କ ନାତୁଣୀ ଅଗ୍ରିପିନା ଅତି ଗୁଣବତୀ, ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟଶାଳୀ ଥିବାର ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ।

(୯) ଏହିପରି ଖ୍ରୀଷ୍ଟେକମାନଙ୍କ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଖୋଦା କରାଯାଇଥିବା ଘରେ ସଜ୍ଜା ହୋଇ ଜାଳ ଭିତରେ ରଖା ହୋଇଥିବା ଏବଂ ଖୋଦା ଜିନିଷଗୁଡ଼ିକରେ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଦେଖାଉଥିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଖି ଜିନ ମଲିନ ଶ୍ରବ ମନ୍ଦିର ;
ଉଚ୍ଚ ମାନବର ହୃଦ ବିଚାରିତ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଦର୍ଶ ଯେତେ ଚରେ ସେ ଅଗ୍ରସ୍ଥ ।
ଯେନ ଏକ ପ୍ରବ ମନ୍ତ୍ର ନିରାଶ ଚରଣେ
ନମସ୍କାର୍ଯ୍ୟ ଶ୍ରବ ଭବ ମାନବ ପ୍ରକୃତି,
ଉପେକ୍ଷ୍ୟ ଅମ୍ବର ଦୃଷ୍ଟେ ବର ଅଲଙ୍ଗନ ;
ଜଗତେ ଜଗତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଜୟ ହେ ଅର୍ଜ୍ଜନ ;
ନୂହେ ଜ୍ଞାନ ଆଜ୍ଞ ଭବେ, ହେ ବାଳବାଳୁକ,
ସେତୁବନ୍ଧ ନିର୍ମ୍ମଣ, ଅଗାଧ ନାଗର ;
ବୁଡ଼ି ଜ୍ଞାନ ଜଳେ ପିଅ ସେ ପିୟୂଷ ରସ ;
ସ୍ତ୍ରୀ ଦାସ ବୃତ୍ତି ଭବ ଯାଉ ହେ ବନ୍ଧନ ;
ମନର ଶୂନ୍ୟତା ଯାଉ ; ଯାଉ ବ୍ୟାଧ ଘଟୁ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ସେ ବାଲ୍ୟ ବଂଶ୍ୟ, ଅକାରଣ ଦ୍ୱେଷ,
ପ୍ରିୟତମ-ପରନିନ୍ଦା— ବାଳକୁଳ-ଗ୍ଲାନ୍ତ ।
ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଯଦି ଏ ଭବେ ଲଭ ଏ ଜୀବନ
ମନୁଷ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ନ ହୁଏ ମାନବ ?
ଭକ୍ତ ଏ ସନ୍ଧିଷ୍ଠ ମମ ; ମନ୍ଦିରେ ପାଶେ
ଯାଅ । ଆଜି ଭବିଷ୍ୟେ ସେ ବକ୍ତୃତା ପ୍ରସ୍ତୁତ
ଚଳିତ-ସପ୍ତାହ-ନବ-ଅଭିନ୍ନ-ଜନେ,
ଅଧିକରେ ପଶୀଯିବ ଅଦ୍ରିଷ୍ଟ ଯେହୁ
ହରିତ ପ୍ରଦେଶ ଗୋଟି ଏ ବିଦ୍ୟା ଭୁବନ ।"
ବହୁଲେ ଚୂପଥି । ଚହିଁ ଦେଇ ଯଥୋଚିତ
ବୋଧ୍ୟର ନମସ୍କାର, ଠାଇଲେ ଯିବାକୁ ।
ଅସିଲି ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ଫେର ମନ୍ଦିର ସକାଶେ ।
ପ୍ରବେଶ ଦେଖିଲି ଚହିଁ ଶ୍ରେଣୀବଦ୍ଧଭାବେ
ଛାତ୍ରଧୀର ଛାତ୍ରୀକୁଳ, ବସନ୍ତ ଯେପରେ ;
ଚାରୁ ଶ୍ରୀ ଚିତ୍ର ଦେଇ ନବ ବିଭବରେ,
ପ୍ରଭାତେ ବପୋଟ ଫୁଲ ତପନ ସେବନେ ।

ପୁସ୍ତକ ଚର୍ଚ୍ଚିବା ପାଇଁ ଚାରୁ ଚକ୍ରମ୍ୟ
ସମୁଚ୍ଚ ଆସ୍ଥାନ ; ପରେ ଚାତ ମନ ଦେଖା
ସମାଧୀନ ବଳ ଦୃଷ୍ଟେ ; ସ୍ଥାନ ଗଠନ,
ମୋହନ ଶ୍ୟାମଳ କାନ୍ତ, ଚିତ୍ର ଅନୁମାନେ
ଥିଲା କି ନ ଥିଲା ଦେଖି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଶ୍ରବଦ ।
ସେ ମନ ଗରବେ ଅତି ଶିଶୁ ଶୋଭା ଗଣି,
ମୁକୁର ଚଳିବ ଜିଣି ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନ ଛବେ,
ଚାରୁ ମୁଖ ଚମ୍ପେ ଦ୍ରୁତି ଚାରୁ ଚକ୍ଷ ଚଷମା,
ସପ୍ତ ବାମେ । ଜିଲ୍ଲେ ଚାର ଦେ ଛ ଚେତ୍ରେ
ଦୁଇଟି ବିଚିତ୍ର ଚଳେ । ଚମକ ଚୋଟାରେ ;
ଦେଖିଚାଲେ ମନ ଅଚଳ । ମାଳକାର ଚହିଁ
କହେ ଅତ ମୃଦୁସ୍ୱରେ (କ ଥିଲ ଯଥା
ସୁଚଣ ଚିତ୍ରିତ ନ ଚ ଅତ ଲୋଚନରେ
ଚାରିଚ ଚ୍ଛ ଚଣ ଚିତ୍ର ଚିଲ ନାଚ୍ଛରେ (୧)
ଚହିଁ ଚ୍ଛାଳଚର ଚ୍ଛ "ଏ ମନ ଚରିତ୍ର ।"
"ମୋହନ ମନ୍ତ୍ର ଅତ ଚିତ୍ରମ୍ୟ ଚମ୍ପ,"
କହ ଚ୍ଛଚ୍ଛ, ଚ୍ଛେ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଦନ୍ତ୍ୟ ନାଦେ
ସେ ଚିଚ୍ଛ ମୁଚ୍ଛ ଚ୍ଛ, ଅଚ୍ଛ ମ୍ଛ ମନ୍ତ୍ର :
"ଥିଲ ଏ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ
ସୀମା ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ;
କୈନ୍ଦ୍ରିକ ଅଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ
ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ; ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ;
ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ ଚ୍ଛ

ଏହି ଦେଶେ ଅବା ।" କହୁଁ କହୁଁ ଏହିପରି,
ରମଣୀର ଦୁରବସ୍ଥା ମୂର୍ତ୍ତି ଉଦ୍ଭାସେ
ଚକ୍ଷୁରେ ଅଳପେ ସବୁ, ତୁଙ୍ଗ ଶୂନ୍ୟଗର୍ଭ
ଶତଶୃଙ୍ଗୀ ଶକୁନିର ଦ୍ରୁତ ନିଶ୍ୱସନେ *
ଉନ୍ନତ ଯୁଗର ଚିହ୍ନ ବୋଲି ସେ କହିଲେ
ପୁରାଣର ଯୋଗ୍ୟବେଶୀ ସାର ବାମା କଥା, (୧)
ପ୍ରଶଂସି ଲଭିଥିବ ସ୍ତୁତି (୨), ବଂଶାବଳୀ ଯହିଁ
ନାରୀରୁ ନାରୀରେ ଗଣ୍ୟ ହେଉଥିଲା ଏବେ,
କହିଲେ ସେ ନାରୀକୁଳ ସମ୍ମାନର କଥା
ସେ ଦେଶରେ, ଯହିଁ ସ୍ୱଳ୍ପ ପ୍ରବୋହିତ ସଙ୍ଗେ
ପାଳାଦ୍ୱାରେ ଥିଲେ ନାରୀ ସମ ଅଂଶଭାଗୀ (୩)
ଗଲେ ଛୁଇଁ ଦ୍ରୁତବେଗେ ବକ୍ରତାରେ ତହିଁ
ଇରାଣ ଯାବନ (୪) ରୋମ- ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ତହିଁରେ
ଘୋର ମତ୍ତ ବିରହିତ ରମଣୀର ଦଶା ।
କହିଁ କହିଁ ମଜ୍ଜି ଭକ୍ତ ବାଗ୍ମିତାର ମଦେ,
ବକ୍ତୃତ୍ୱରେ କଲେ ଦୂଣା ରମଣୀ କୁଳର
ଉତ୍ତରଧିକାର ରୋଧୀ ପାଳିତ୍ୱ ସଂହିତା,
ଶ୍ରଦ୍ଧା ପଦ ନାରୀ ଚୀନ (୫) ଘୋର ଯୁଗୁପ୍ତାରେ
ଛୁଇଁ ଗଲେ ମାନବିକ ସେ ମହତ୍ତ୍ୱ କଥା ;
ମଧ୍ୟ ଯୁଗେ ଅବା ତହିଁ, ନାରୀମାନ ଲାଗି
ଗଲେ ଯେବେ ଚଳେ ପଣ ପରାଣ ପ୍ରମାଦ,
କହିଲେ ହେଲେହେଁ ସ୍ତ୍ରୀନ ରମଣୀ ସମ୍ମାନ
ଥିଲା ତହିଁ, କୁସଂସ୍କାରେ ହେଲେହେଁ ଜଡ଼ିତ ।
ଯା ହେଉ ସେ, ପରଯୁଗେ ଅମ୍ଳେଚ୍ଛ ଉଷା,
ଉଡ଼ିଲା ଅଶାର ଭୂମେ କିରଣ ଉଜଳି ।
ଫଳିବ ସୁଫଳ ଏବେ । ରେ ଭଣ ପାଶେ
ଅବଳା ସେ ନାରୀକୁଳ ଜେମାମଣି ଠାରେ ;
ପଡ଼ିଲେ ଉରସି ଯେହୁ ଲଭି ଅହେତୁକୀ
ନାରୀ ନର ଦାସୀ ଏହି ଧାରଣାର ସୀମା,
ନାରୀ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଦେଶୁଁ ଫିଙ୍ଗି ଚିର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରର,
ପ୍ରମାଣେ ପ୍ରଗୟ ବଳ ; ନାହିଁ କେହି ଆଜି
ନାରୀଠାରୁ ବଡ଼ ଭବେ, ସେହି ଶକ୍ତି ବିନୁ
ନରନାରୀ ସର୍ଜିଲା ଯେ ବିଶ୍ୱ ଜଗତେ ।
" ସ୍ଥାପିଲେ ସେ ମୂଳ, ନିର୍ମାଣିବ ତୁମ୍ଭେ
ଗୃହ ଅଟ୍ଟାଳିକା, ଏହି ଶିଖିବ ସକଳେ
ଶିଖିଛି ଯା ନର । ଉଦ୍ୟମ କର କାହିଁକି ।
ଜଣାଅଛି ନରଠାରୁ ସ୍ଥାନ ନାରୀ ମଧ୍ୟ ;
ନ ଥିଲେ ବି କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିର ପୁରୁଷ ଜଗତେ ?
ହୃଦ୍ୟ ଅସ୍ଫୁଟନବଧ୍ୟ ଅନୁଚ୍ଛ ନାରୀ ଏ
ହେଲେହେଁ, ଶୋଭାରେ ବଡ଼, ନୁହନ୍ତି ସେ ସ୍ତ୍ରୀନ
ହସ୍ତ ପଦ ପୁଣି ସଦା ମସ୍ତିଷ୍କ ମାନବେ
ବଡ଼େ ବ୍ୟବହାର ବଳେ, ଶକ୍ତି କୌଶଳେ ;
ନର ତେଣୁ ଗର୍ବୀଯାନ ମସ୍ତିଷ୍କ ବଳରେ ।
ପତ୍ର ଯଦି ହୁଏ ଛାଡ଼ା, ବଳେ ବଡ଼ ଯେହୁ,
ସେହି ସୁଯୋଗରେ ଆଗେ ପଶି କର୍ମ ଭୂମେ
ହେଲା ସେ ମହତ୍ତ । ଯାଇଅଛି ବହୁକାଳ
ବିନା ଯତ୍ନେ ; କିନ୍ତୁ ନାରୀ ଉଠିଥିଲା ଆଗେ ;
ପାର୍ଶ୍ୱଚର ତା ଜୀବନ । ହେଲେହେଁ ଅଦ୍ୟାପି
ରମଣୀ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ନାମ ଶବ୍ଦଯୁକ୍ତ ନରେ,
ବିକ୍ଷିପ୍ତ ତାରକା ପରି ଅଲ୍ପତର ଭବେ,
ପୁରୁଷ-ମହତ୍ତ-ମାନ (୬) ନୁହେତ ଜଗତେ
ମହତ୍ତମ ନର ? ସ୍ତ୍ରୀନ ବନ୍ଦର ଶବର

* ଏହି ଶ୍ଳୋକରେ ପାଠ୍ୟ ଅନୁଭୂତିର ସ୍ୱରୂପ ଯେପରି ଏବଂ କେବଳ ଅକ୍ଷରେ ବହୁତ ଭୁମି ଦେଖିପକାଏ ସେହିପରି ଅକ୍ଷରେ ସେ ସବୁ ବହିଲେ ।

(୧) ପୂର୍ବକାଳରେ ଭୌଗୋଳିକ ଭୌଗୋଳିକ ଦେଶରେ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ଖୁବ ବକ୍ତୃତା କଥା ପ୍ରାୟ ସର୍ବତ୍ର ଶ୍ରବଣରେ ମିଳେ ।

(୨) ରୋମ ଓ ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳ ଦାସ୍ତେଲୋଥେ, ଲେଓନିଡ୍ରସ୍ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କରେ ଅସି ଅମାଳବଳ୍ପ ଓ ଏହି ଅ ନାମକ ଦେଶରେ ନାରୀ ପରମ୍ପରାରେ ବୁଝି ଦେଖିଥିଲେ । ନାରୀର ଭବିଷ୍ୟ ବଂଶର ଉପାଧ୍ୟ ଥିଲା । ସମସ୍ତେ ବହିମାନ 'ଦାସ' 'ମହାପାତ୍ର' ପ୍ରଭୃତି ବଂଶର ଉପାଧ୍ୟ ନାରୀଠାରୁ ଏବଂ ନାରୀପରମ୍ପରାରେ ଗ୍ରହଣ କରୁଥିଲେ ।

(୩) ପ୍ରାଚୀନ ଏଥେନ୍ସ ଦେଶରେ ନାରୀର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱାଧୀନତା ଥିଲା । ସେ ଦେଶର ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୋପଦ ଚିତ୍ରରେ ନାରୀମାନେ ପୁରୁଷଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏବଂ ସ ଧାରଣ ଗୃହରେ ଖେଳ ପ୍ରଭୃତିରେ ଯୋଗଦାନ କରୁଥିବାର ପ୍ରମାଣ ମିଳୁଅଛି ।

(୪) ଇରାଣ = ପାରସ୍ୟ ଯବନ = ଅଲେକଜାଣ୍ଡର (ବା ଯବନ ଅର୍ଥାତ୍ ଗ୍ରୀସ ଦେଶ ହୋଇଅଛି ।)

(୫) ଚୀନ ଦେଶ ଦେଶରେ ନାରୀର ଗୌରବ ପରିଚୟ । ସେହିପରି ପିତ୍ରଦତ୍ତ, ବାଟ, ଲୁହା ପ୍ରଭୃତିର ପୋଷା ଦେଇ ଏ ଏ ଦେଖି ପାରିଛି ।

(୬) ମହତ = ମହତ୍ତ, ଉଚ୍ଚ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

(୧) ହଟେଣ୍ଟୋ, ମାଲସ୍ୱ, ଲୁଇ, ଜାଫ୍ରି, ଫିଜିନରେ,
ଚେବା ପଶ୍ଚିମରେ ସେହି ଅଦମ କ୍ଷେତ୍ରେ,
ନୁହନ୍ତି ପୁରୁଷେ ଶଣ୍ୟ; ବାଲ୍ମିକୀ କପିଳ
ଅର୍ଥାତ୍ ଅଦ ବିନା ନର ମାନଦଣ୍ଡ ।
ସେହିପରି ରମଣୀର, ଦେଖ ଗ୍ରୀକଭଣ୍ଡେ
କୁମାରୀ ଏଲିଜା ବଣୀ (୨) ପୁଣି ଅଛି କେତେ;
ସମର କୌଶଳେ ଜୁନା (୩) କ୍ଷେତ୍ର କୁମାରୀ,
ପୁଣି ଅଛି କେତେ; ସାଫୋ (୪) କବିକୁଳମଣି,
ସାହିତ୍ୟ କଳାରେ, ପୁଣି ଅଛି କେତେ କେତେ ।
ଏ ଅଦ ଯେତେକ ନାରୀ, ଯେ କେହି ପୁରୁଷେ
ହେବେ ସର । ପରଶେଷେ ଅନ୍ୟନ ଗରବେ
ଯେ ମହତ ନାରୀ; ପଦ ଅବହେଳ ପେଷ୍ଟ,
ମୁକୁଟ ମଣ୍ଡିତ ଶିର ନୁଅଇଁବେ ହେଲେ
ତବ ପାଶେ; ବିଗ୍ରହ ହେ ଶିଖାବଳେ ତୁମ୍ଭେ
ଅବକାଶ ଦେଲେ ବଢ଼ି ଏହି ମରୁଦ୍ୟାନେ,
(ନାହିଁ ଯହିଁ ନରର ସେ ପ୍ରାଚୀନ ପେଷଣ
ନୁଗୁପ୍ତା ଲେଖିଲା, ଛେଣ୍ଡ ସବୁ ମହତ)
ଅବଜ୍ଞିତ ସମଶକ୍ତି ଶ୍ରୀନେ ଯୋଗ୍ୟତାରେ ।"

କହ ଏହିପରି, ଶେଷେ ପ୍ରଜ୍ଜ୍ୱଳନ ବଳେ
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳିଲେ ସେ ମହତ ଭବିଷ୍ୟ ଭାରତ,
ତନ ତନ କରି ଯେତ କାଳ ଆବରଣ;
ସବୁଠାରେ ସମ ହେବେ ନର ସଙ୍ଗେ ନାରୀ,
ରଣନଶାଳାରେ ଦୁହେଁ, ଦୁହେଁ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ,
ଜଟିଳ ସଂସାର କର୍ଷେ ଦୁହେଁ, ଦୁହେଁ ତୁଲ
ହେବେ ସେ ଉଦାର ଧର୍ମ ଜ୍ଞାନ ବ୍ୟବସାୟେ;
ଗୋଟିକ ବଦଳେ ଦୁଇ ପୂର୍ବ ଲମ୍ବି ଧାରୁ
ବିଜ୍ଞାନ ସାଗରେ ପୁଣି ଗଭୀର ଦର୍ଶନେ
ପଡ଼ିବେ ଅତଳ କଳେ, କଳିବେ ତା ଗର୍ଭ;
ସଙ୍ଗୀତର ଗୁରୁ ଶିଳ୍ପ, ଚିତ୍ରଣ, ଗୋଦନ,
ସାହିତ୍ୟର ଅଲୋଚନା; କେତେ ଏହିପରି ।
ଶେଷେ ପୁଣି ଏ ବିଶାଳ ଉଦାର ଧରଣୀ,
ଏକ ବୃନ୍ତେ ଯଥା ସମ ଯୁଗଳ ପ୍ରସୂନ,
ଧରିବ ତଥା ସେ ସମ ମହାପ୍ରାଣ ଦୁଇ,
କୋମଳ କବିତା କଳା ସାଧୁ ଆଲୋଚନେ;
ଯେ କବିତା, ଛନ୍ଦେ ଛନ୍ଦେ ଭେଦି ବିଶ୍ୱ ଯହା,
ଜୀବନ୍ତ କରିଛି ଜଡ଼େ ମହା ଜାଗରଣେ । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ——

ଅନୁଚିନ୍ତା ।

(୪ ସାରଦାଚରଣ ମୁଖୋପାଧ୍ୟାୟ)

(ଜନ୍ମ ତା ୧୭ ଭାଦ୍ରବ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ୧୮୫୬—ମୃତ୍ୟୁ ଅଗଷ୍ଟ ୨୧, ୧୯୧୪)

Thy extreme hope, the loveliest and the last,
The bloom, whose petals, nipt before they blew,
Died on the promise of the fruit, is waste;
The broken lily lies — the storm is overpast. — *Shelley.*

ଫୁଲଟିଏ ଫୁଟି ଅସୁଥାଏ; ଫୁଲକଢ଼ିଟି ଉଷାରମାଧୁରୀ ବହନ କରି ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ପବନରେ ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୋହଲୁଥାଏ । ଭବିଷ୍ୟତର ଗଣ୍ଡିଏ ବର୍ଣ୍ଣୋଜ୍ଜ୍ୱଳମୟ ଛବି ଦେଖାଇ, ଗଣ୍ଡିଏ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟମୟ ଗୁରୁ ମୂରତର ଅଭାସ ଦେଇ ଫୁଲଟି ସ୍ନିଗ୍ଧ ପ୍ରଭାତ ଗଗନତଳେ ହସୁଥାଏ । ତନ୍ତୁ, ତାହିଁକି କଢ଼ିଟିରେ ଦୁରନ୍ତ କୀଟଟିଏ ଗୁପ୍ତଭାବରେ ପ୍ରବେଶ କରି କଢ଼ିଟିକୁ ଛିନ୍ନ-ଭିନ୍ନ କରିଦେଇ, କିଏ କହିପାରେ ?

ସାରଦାଚରଣ ଜୀବନର ସ୍ଫୁଟୋନ୍ମୁଖ କୁସୁମ-କଳିକା । ବାଲକ ସାରଦାଚରଣ ମଧ୍ୟ ଅତୀତ ଭବିଷ୍ୟତର ଗଣ୍ଡିଏ ଜ୍ଞାନ ଗରିମାମୟ ଚିତ୍ର ଦେଖାଇ ପ୍ରଭାତର କୁସୁମ-କଳିକା ତୁଲ୍ୟ ଫୁଟିଅସୁଥିଲେ । କେଜାଣି କାହିଁକି ଯେ ପରାଜ୍ଞ ହୃଦୟରେ ଦୁରନ୍ତ କୀଟ ପ୍ରବେଶ କଲା । ବିକାଶୋନ୍ମୁଖ ପ୍ରତିଭାର ଗୁରୁମୂର୍ତ୍ତି ଅକାଳରେ ମଜ୍ଜଳଗଲା । ଅଷ୍ଟାଦଶ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ବାଳକ ଦଳ୍ଲାଳା ପାଙ୍ଗଳିଲେ । କାହିଁକି ? କିଏ କହିପାରେ ?

ପ୍ରତିଭା ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ସାରଦାଚରଣଙ୍କୁ ସର୍ବଦା ଗୋଟିଏ ଦିବ୍ୟ ଅଭାବରେ ମଣ୍ଡିତ କରି ରଖିଥିଲା । ଏ ସ୍ଥଳରେ,

(୧) ଏ ସବୁ ବେତେକ ଗ୍ରୀସ ଅସଭ୍ୟଜାତିମାନଙ୍କର ନାମ ।
(୨) ଇଂଲଣ୍ଡର ରାଣୀ ଏଲିଜାବେଥ୍ । ତାହାଙ୍କ ସମୟରୁ ଇଂଲଣ୍ଡର ସମସ୍ତ ସୌଭାଗ୍ୟର ଆରମ୍ଭ ହୋଇଅଛି କହିଲେ ଚଳେ । ସେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଇଂରେଜଭକ୍ତ ଥିଲେ ଦୁରନ୍ତ ସୈନିକ ରାଣୀ ଥିଲେ ।
(୩) ଜୁନୋ ଥରେ ଅର୍ଥ ଜାନକ ପ୍ରାଚୀର ଜଣେ କୁଷକ ଦଳ୍ଲା ଥରେ ସମ୍ପ୍ରତି ଦେଶର ଦୁଷ୍ଟରେ ମଦ୍ରାର ପ୍ରାଚୀରୁ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କୁ ବିତାଡ଼ିତ କରିଥିଲେ ।
(୪) ସାଫୋ ପ୍ରାଚୀନ ଗ୍ରୀସର ଜଣେ ଅତି ପ୍ରସିଦ୍ଧ ନାମ୍ନୀ କବି । ସେ ଅନ୍ୟୁ ପ୍ରାୟ ୨୫୦୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଜନ୍ମିଥିଲେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କ କଲେଜରେ ସ୍ତ୍ରୀ ଜଣ୍ଟ ମେଧା ଓ ପ୍ରତିଭା-ବଳରେ ଯେ ବଲକତାର ଶତଶତ ବଙ୍ଗୀୟ ମେଧାବୀଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନିଜର ସମୁଚ୍ଚ ଆସନ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିଥିଲେ । ନାନାବିଧ ପ୍ରବନ୍ଧାର, ଦୃଷ୍ଟି ଓ ପଦନିବାସ ତାଙ୍କର ଶୁଦ୍ଧ ଜୀବନର ପ୍ରତିଛବି ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ସାରଦାଚରଣ ବିଦ୍ୟାଳୟ-ଦତ୍ତ ବିଦ୍ୟାରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହେଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅମାନୁଷୀ ପ୍ରତିଭା ଅନନ୍ତ ଜ୍ଞାନାନ୍ୱେଷଣରେ ବ୍ୟାପୃତ ହେଲା । ସେ ଏତେ ଅଳ୍ପବୟସରେ ସ୍ୱଦେଶ ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ବିଖ୍ୟାତ ଇଂରେଜୀ ଗ୍ରନ୍ଥକାରଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳି ଅଧ୍ୟୟନ କରିପାରିଥିଲେ । ତାଙ୍କର ଜ୍ଞାନ-ପିପାସା ଦିନକୁଦିନ ବଳବତ୍ତର ହେଉଥିଲା । ସେ ତାହା ଚରିତାର୍ଥ କରିବା ପାଇଁ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ଅଧ୍ୟୟନ-ବ୍ୟାପୃତ ରହୁଥିଲେ । ଏହାଦ୍ୱାରା ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ-ଭଙ୍ଗ-ହେଲା; ଅନିଦ୍ରା-ରୋଗାକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ଦୁର୍ବଳ ହୋଇପଡ଼ିବାରୁ ଡାକ୍ତର ତାହାଙ୍କର ପଢ଼ା ପଢ଼ି ବନ୍ଦ କରିଦେଲେ । ଏଥିରେ ସାରଦା ଚରଣ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ପିତାଙ୍କୁ ପତ୍ର ଲେଖିଥିଲେ, "ପିତଃ, ମୋର ପଢ଼ାପଢ଼ି ବନ୍ଦ ହେଲା; ଏହାଠାରୁ ମୃତ୍ୟୁ ବହୁଗୁଣରେ ଶ୍ରେୟସ୍କର" କଥିତଅଛି, ଇଟାଲୀୟ କବି ପେଟ୍ରାର୍କ (Petrarch) ପ୍ରାୟ ଏକସପ୍ତାହ ପଢ଼ି ନ ପାରିବାରୁ ବିକଳ ମସ୍ତିଷ୍କ ହୋଇଥିଲେ । ସାରଦାଚରଣ ପୁସ୍ତକ ଛେଦ ହେଉ ପାରିଲେ ନାହିଁ; ସେ ବିଖ୍ୟାତକବି Chaucer ଙ୍କ ପରି ଜାଣିଥିଲେ "My book, my devotion." ପୁସ୍ତକ ଯେମିତି ମୋର ସାଧନା । ଅଳ୍ପାୟୁ ଦୁରାତ୍ମା ଜୀବନରେ କାଳ୍ପନିକ ଭାବ ଶାସ୍ତ୍ରବିକ ଅମଙ୍ଗଳର ଅଶଙ୍କା ଦୁର୍ବହ ହେଲା । ଗତ ଅଗ୍ରହାୟଣ ଖେଦଦିନ କାର୍ଲାଇଲ ଏହିପରି ଭାବିଣ କରି ନିଜର ଜୀବନ ସଙ୍ଗ କଲେ ।

ସାରଦାଚରଣଙ୍କ ଚତୁର୍ଦ୍ଦଶବର୍ଷରେ ଭବିଷ୍ୟତର ଗୋଟିଏ ବିଖ୍ୟାତ ସାହିତ୍ୟିକଙ୍କର ପ୍ରାୟ ସୁନ୍ଦରଭାବରେ ପ୍ରତିଫଳିତ ହୋଇଥିଲା । ବଡ଼ ବଡ଼ ପ୍ରସିଦ୍ଧଯଶା ସାହିତ୍ୟିକମାନଙ୍କ ବାଲ୍ୟଜୀବନରେ ପ୍ରତିଭାର ଏପରି ସ୍ପଷ୍ଟ ବିକାଶ ପ୍ରାୟ ବିରଳ । ସେ ଅନ୍ୟୂନ ଶ ମ୍ଭ ଶ୍ରେଣୀ ମହିଳା ପତ୍ରିକାରେ ଇଂରେଜୀ ଓ ବଙ୍ଗଳାରେ ନାନାବିଧ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖିଥିଲେ । ଉତ୍କଳ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟ ତାହାଙ୍କ ଉତ୍କଳ ଭାଷା-ପୂଜାର ଅର୍ଘ୍ୟ ନୈବେଦ୍ୟ ସାଦରେ ଗ୍ରହଣ କରିଅଛି । ତାହାଙ୍କର ଇଂରେଜୀରେ ନାନାବିଧ ଚିନ୍ତାପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରବନ୍ଧର ରଚନାଶକ୍ତି ଦେଖି ଅନେକେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଥିଲେ । ଦିନେ ଇଂରେଜୀ ସାହିତ୍ୟର ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଗୌରବରବି ଟମ୍ପେରଟନ୍ (Thomas Chatterton) ଅର୍ଥାତ୍ ନିଜ ନିଜ ଦ୍ୱିତୀୟ ବର୍ଷ ଅତିକ୍ରମ ବୟସରେ ଏହିପରି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଥିଲେ । ବିଖ୍ୟାତ ଲେଖକ ଜନସନ୍ (Johnson) ଏହି ତରୁଣ ଲେଖକଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ବ୍ୟଥିତ ହୋଇ ଲେଖିଥିଲେ,—This is the most extraordinary young man that has encountered my knowledge. It is wonderful how the whelp has written such things ଅର୍ଥାତ ଅସାଧାରଣ ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଯୁବକ ମୁଁ କେବେହେଁ ଦେଖିନାହିଁ । ଏପରି ସିଂହ-ଶିଶୁର ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଲେଖା ଦେଖି ଅତ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ମୟ ହେବାକୁ ହୁଏ" । ସାରଦାଚରଣଙ୍କ ପ୍ରତି ଏ ଉକ୍ତିଟି ସର୍ବାଂଶରେ ପ୍ରଯୁଜ୍ୟ ।

ସାରଦା-ଚରଣ ଅକାଳରେ ଗଲିଗଲେ । ଯେ ବଞ୍ଚିଥିଲେ ତାଙ୍କର ପ୍ରତିଭାର ପୂର୍ଣ୍ଣବିକାଶ ଦେଖାଯାଇଥାନ୍ତା । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଜ୍ୟୋତିଷୀମାନେ କହିଥିଲେ ଯେ ଯେ ଜର୍ମାନର ପ୍ରସିଦ୍ଧ କବି ଗେଟେ (Goethe) ମ୍ୟା ରୁଷିଆର ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଲେଖକ ଟଲ-ଷ୍ଟୟ (Count Leo Tolstoy) ଙ୍କ ପରି ପ୍ରତିଭାଶାଳୀ ଲେଖକ ହେବେ । ପ୍ରକୃତରେ କବିଙ୍କ ଭାଷାରେ, ତାଙ୍କୁ

"ଦେଇଥିଲେ ଦିବ୍ୟ ଚକ୍ଷୁ ବାଗୀଶ୍ୱରୀ
ଦେଖିବାକୁ ମହାଭୂତ ମାହେଶ୍ୱରୀ" ।

ଯେ ବାଗୀଶ୍ୱରୀଙ୍କ କୃପାରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଆସନ ପାଇ ଥାଆନ୍ତେ, ଏହା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧାରଣା ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ ଆଶା ବର୍ତ୍ତମାନ ବିଲୁପ୍ତ ହେଲା । ତଥାପି ସାରଦାଚରଣଙ୍କର ତରୁଣ ବୟସର ଲେଖା ଦେଖିଲେ ଉପଲବ୍ଧି ହେବ ଯେ, ଉତ୍କଳ 'ଶ୍ମଶାନ' ନୁହେଁ—ଏ ଶ୍ମଶାନ ଭେଦରେ ଖୁବା ପାରିଜାତ ଫୁଟେ । ଉତ୍କଳ-ଜନନୀ ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଉପେନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜ, ଅଭିମନ୍ୟୁ, ସାମନ୍ତ-ସିଂହାର, ରାଧାନାଥ ଓ ବାଳକ ସାରଦାଚରଣ ପରି ପ୍ରତିଭା-ଶାଳୀ ପୁତ୍ର ପ୍ରସବ କରି ପାରେ । ପ୍ରିୟତମ ପୁତ୍ରର ସ୍ମୃତି ରକ୍ଷା ପାଇଁ ବସ୍ତ୍ରବାହାଦୁର ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ମହାପାତ୍ର ମହାଶୟ ସାରଦା-ଚରଣଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ ପ୍ରକାଶିତ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେ 'ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ'ରୁ ପାଠକମାନେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଉକ୍ତିର ସତ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରିବେ ।

ସାରଦାଚରଣ ଅନ୍ତିମ ଶଯ୍ୟାରେ ଶୟାନ । ଶ୍ମଶାନ ବଦନ-ମଣ୍ଡଳରେ ବର୍ତ୍ତମାନସ୍ୱରା ଯେପରି ଛବିର ଜ୍ୟୋତିଃ ଖେଳି ବୁଲୁଅଛି । ବିଦେଶୀ ବଙ୍ଗୀୟ ଲେଖକଗଣ ଅବନତ ମସ୍ତକରେ ଭାରତରେ ଅଶ୍ରୁପାତ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରକାଶିତ "In Memoriam" ସାରଦା ଚରଣଙ୍କ ପ୍ରତି ସେମାନଙ୍କ ଅନ୍ତରିମ ଅନ୍ତରର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଓ ସମ୍ମାନ ଏବଂ ବଙ୍ଗୀୟ-ମାନଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ପୂଜାର ପରିଚୟ ଦେଉଅଛି । ଏ ଶାନ୍ତି ତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖିଲେ ଇଂରାଜୀ 'ଉଅର୍ଡ୍‌ସ୍‌-ଉଅରର୍ଥ (Wordsworth) ଙ୍କ ଫର୍ତ୍ତି ମନେ ପଡ଼େ ।

A gem that glitters while it lives
And no fore-warning gives;
But at the touch of wrong, without a strife
Slips in a moment out of life.

ମନେ ହୁଏ, ଫୁଲଟି ଫୁଟି ଅସ୍ଥିର । ଉଷାର ଅରୁଣ ଘଟରେ ରଞ୍ଜିତ ହୋଇ ପ୍ରଭାତ-ପବନରେ କଳ କଳ ଧୀରେ ଧୀରେ ହସି ଅସ୍ଥିର । ଅଜ୍ଞାତରେ ଦୁରନ୍ତ କୀଟଟି ତହିଁରେ ପ୍ରବେଶ କରି କଳିକାଟିକୁ ବୃନ୍ତ-ଚ୍ୟୁତ କରିଲେ । କାହିଁକି ?—କିଏ କହିପାରେ ?

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ ।

ସ୍ମୃତି ।

(ଦେବପାଦରଣ ମହାପାତ୍ର)

ଜୀବନ ଅଶା-ଉଚ୍ଛଳ ଝଙ୍କାର ପବନେ,
ଏ ଶୁଭ ନୈରାଶ୍ୟ-ଜେଙ୍କୁର
ପଶିଲେ ଚୁଲ-ପଟହେ ଘୋଷିଲେ କ୍ଷଣେ
ପ୍ରାଣେ ମୋର ଏ ଶୋକ-ଧୁନ୍ଦୁର । ୧ ।
"ନେତ୍ରେ ଦେଖି ନାହିଁ ରୂପ, ଶୁଣି ନାହିଁ କର୍ଣ୍ଣେ
ଜ୍ଞାନ-ନମ୍ର-ବଚନସ୍ୱ ବଚନ ।
ଜଳ ନାହିଁ ହୃଦୟର ଉତ୍ତପ୍ତ ପ୍ରସ୍ରବଣେ,
ହୋଇ ନାହିଁ ସ୍ନେହ—ସଂଘର୍ଷଣ । ୨ ।
ତେବେହିଁ ବିଧାଇ କିଏ ଲଗାଇଲା ହୃଦେ
ଏ ଅଛେଦ୍ୟ ନିଗଡ଼ ନିଚୁଡ଼ି ।
ଅଶାର ମୋହନ-ସ୍ପର୍ଶେ ହୋଇଲ ନିମେଷେ,
କଳନା—ବାଦମ୍ବରୀ—ମୂଢ଼ । ୩ ।
ମାନସ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସେ ନର ଡୋଥାଏ ବସି
ସ୍ୱପ୍ନମୟୀ ପ୍ରତିମା ମାନସୀ,
ଅନନ୍ତ-ପଲିଳା ଅଶା-ବୈତରଣୀ ତଟେ
ପକାଇଣ ବାସନା-ବେନୀ । ୪ ।
ଦେଖା ଶୁଭେ ନୁଦ୍ଧ, ଭାଙ୍ଗେ ପ୍ରତିମା,
ଛୁଟେ ଯେବେ ମୋହନ କୁହକ,
ଉଦ୍ଭେଦ ଯାଏ ଚହିଁ ଅଥିର ପଲକେ
ଚିନ୍ତ ପଟଳେ ଚଦ୍ୟୋତକ । ୬ ।
ଅଜ୍ଞେୟ ଏ ଦେଶେ ଏଣ ମରଣ ବିଧାନ,
ମରଧାମେ ମୃତ୍ୟୁହିଁ ଅମର,
କି ଦିଶି ସ୍ୱପ୍ନ ନର ରକ୍ତ ମାଂସ ଦେହ
ହୁଅଇ ସନ୍ତାପ-ଜର୍ଜ୍ଜର । ୭ ।
ଚିନ୍ତ ଅଜି ଚିତ୍ରଦିଶେ ପୃଷ୍ଠନ୍ତ ବଳିବା
ସ୍ମୃତି ଅଦ୍ରୋ, ପଡ଼ିଲ ଝାଉଁଳି
ଦେଖେ ଶାଶ୍ୱତ ବାଲ୍ୟ-ବିଶଂସା-ଘାତେ
ଯୁବା-ନବ-କୁସୁମ ମଉଳି ? । ୮ ।

ସ୍ପର୍ଦ୍ଧାର ଅଭିମାନ-ଜରସବେ ଅବା
ଦେଲା ହୃଦ-ବଉଳ ଜଳନ୍ତ,
ମାତୃ-ସ୍ନେହ-ଏକମୁନା ଉପାଡ଼ିଲା ହୃଦୁ
ପ୍ରବର୍ତ୍ତିଲା ବାସନା-ବ୍ରତଗ ? । ୯ ।
କା ଅଗେ ଏ ଅଭିମାନ-ପସରା ଲେଖାଇ
ପଳାଇଲ ଅରେ ଅଭିମାନ,
କିଏ ବୁଝିବ ତୋ ପ୍ରାଣ-ମୁର୍ମୁର ଦହନ,
ହୃଦୟର ଅନ୍ତର ଦସ୍ୟୁ ? । ୧୦ ।
ଶାନ୍ତିଧାମ ପ୍ରଭୁ ବିନା କିଏ ମେଣ୍ଟାଇବ
ହୃଦୟର ଆକୁଳ ପିପାସା ?
ଗରଳଧାରିଣୀ ବିନା କିଏହେ ବୁଝିଇ
ଭୁଜଙ୍ଗ ହୃଦୟର ତୃଷା ? । ୧୧ ।
ଏହାକି ପଡ଼ିଲା ମନେ ? ଭୁଲିଲ ଯେବେ
ଅନନ୍ତର ମାତୃ-ସ୍ନେହ-ମୂଳ
ମୃତ୍ୟୁ-ଯବନିକା ଦେଖେ ଉଠାଇଲ, ଶିରେ
ଯେବେ ଶିଶ-ଅଶୀଷ ବିଭୂତ ? । ୧୨ ।
ଶୀତ-ବେଷ୍ଟିତରେ ଏଥି ନୟନ-ମୋହନ
ଝଲକିଲ ମହାକାଳ ଫଳ,
ଉପର ଶ୍ରୁ ଦେଖି ଶ୍ରୁକଟ୍ୟେମନ୍ତ
ଭିତରେ ଶିଷ୍ଟ ହଳାହଳ । ୧୩ ।
ସମାଜର ଅଭ୍ୟନ୍ତର ଚହିଅଛି ପୂରି
ପୂତିଗନ୍ଧମୟ ପାପପଙ୍କେ,
ଶାନ୍ତି-ସନାତନ-ଧାମ ପଶିଣତ ଅଜ
ଭଇରବ ଭୈରବ-ନରକେ । ୧୪ ।
ପୁଣ୍ୟ-ଶ୍ରୀବନ୍ଦ୍ର-ପୁଲିନେ ଅଛି ରେ ଯେ ଦେଶେ
ଶାନ୍ତିର ଶାଶ୍ୱତ ଜୟଧାମ,
ସଂସାର-ମାୟା-ବାସନା କାଟି ଅବହେଳେ
ସେ ଦେଶେ କି ଚଲ, ଅଭିମାନୀ ? । ୧୫ ।

ଶ୍ରୀ କାଳିନ୍ଦୀଚରଣ ଦେ ।

ଏ ଏଣ-ଶ୍ରୀଚରଣ ପ୍ରଭୁ ଏ ବନ୍ଦୁକାର ମଧ୍ୟ । ବନ୍ଦୀ-ବନ୍ଦୀ । ଚଳିତ-ମର୍ଯ୍ୟାଦା । ମୁଦ୍ରିତ-ମୁଦ୍ରିତ । ଗୌରବ-ଗୌରବ ଦେ । ଏ ଚୁଣ-ଚୁଣ

PRINTED & PBLISHED BY B. S. D S, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରିୟ ସମ୍ପାଦକ ମହାଶୟ,

ଏଥିସହିତ ଦୁଇଗୋଟି କବିତା ଆପଣଙ୍କ ନିକଟ ପଠାଇଲି । କବିତା ରଚନାରେ କୃତିତ୍ୱ ଦେଖାଇବା ଆମ୍ଭର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ନୁହେ । ବାଳକବାଳିକାମାନଙ୍କ ମନରେ ସ୍ୱଦେଶପ୍ରେମ ଜାଗ୍ରତ କରିବା ଆମ୍ଭର ଅଭିପ୍ରାୟ । ବାଳକ ବାଳିକାମାନେ ପଦ୍ୟରେ ରଚିତ ଉପଦେଶମାନ ଯେତେ ଶୀଘ୍ର ମନେରଖି ପାରନ୍ତି, ଗଦ୍ୟରେ ରଚିତ ହେଲେ ସେପରି ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ତେଣୁକରି ଆମ୍ଭର ମନୋଭାବମାନ ପଦ୍ୟରେ ପ୍ରକାଶ କଲି । ଏଥିପ୍ରତି ବାଳକ ବାଳିକାମାନଙ୍କର ଆଗ୍ରହ ଥିବାର ଜାଣିଲେ ଏହିପରି ଆଉ କେତେଗୁଡ଼ିଏ ପଦ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରିବାର ବାସନା ରହିଲା । ଭରସା କରୁଁ ଆପଣଙ୍କ ପତ୍ରିକାରେ ଏହାକୁ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ବାଧିତ କରିବେ ।

କଟକ
୧୩-୧୧-୧୪

ଆପଣଙ୍କର
ଏମ୍, ଏମ୍, ଦାସ ।

ଜାତୀୟଗୀତ ।

ଲଗ୍ନୀ ଠୁମ ।

(୧)

ଅହେ ଶଚୀପତି ଦୁଷ୍ଟାଏ ଦମ୍ଭିତ
ଅଦ୍ୟବନ୍ତ ସଦା କପୁ ମୋର ମନ;
ଚର୍ମ ଥିବାବେଳେ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତ ହେଲି
ମାତାଙ୍କ ସେବାରେ ଦେବ ମନ ପ୍ରାଣ । ୧ ।
ଜନ୍ମ ହେଲାଦିନ ସ୍ତନ୍ୟଦାନ କରି
ମାତା ମନ୍ତ୍ର ଦେଲେ "ପରାର୍ଥେ ଜୀବନ";
ଶିଶୁକାଳିକ୍ୟାପି ଥିଲି ମନ୍ତ୍ର ଜପି
ଯେ ମନ୍ତ୍ର ଦିଲିଲି ଲଭିଣ ଯୌବନ । ୨ ।
ଆଶା ଥିଲା ମନେ ଦେଖିବି ଜୀବନେ
ଉଜଳିମାତାର ସହାସ୍ୟ ବଦନ;
ସେ ଆଶା ତୁଟିଲା ସ୍ୱପନ ଭାଙ୍ଗିଲା
ନ ଦେଖି ଉଜଳେ କରତବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ । ୩ ।

"ଗୋଦେ ଦେଗେ" ଯୋଗୀଗୀତ ସୁର ।

(୨)

ତୁ ଯଦି ବୋଲୁଥିଲ ଉହିଲ ସନ୍ତାନ
ତେବେ କିପାଁ ତୁହି ଝୁରୁ;
ତୋହର ଜନନୀ ରୋଦନ କରିଲେ
କହିବାକୁ କିପାଁ ଭରୁ ! ୧ ।
ତୋ ପୂର୍ବପୁରୁଷେ ବୀରପଣିଆରେ
ଜଣିଥିଲେ କେତେ ଖ୍ୟାତି;
ହାକିମ ନିକଟେ ଦୁଃଖ କହିବାକୁ
କିପାଁ ଥରେ ତୋର ଛାତି ? ୨ ।
ତୋ ପୂର୍ବପୁରୁଷେ ଜୟ କରିଥିଲେ
ଗଙ୍ଗାଠାରୁ ଗୋଦାବରୀ;
ତାଙ୍କର ଔରସେ ଜନ୍ମ ହୋଇ ତୁହି
କେଉଁ ଗୁଣେ ତାଙ୍କୁ ସରି ? ୩
ବ୍ରିଟନନିବାସୀ ଅତିବ ସାହସୀ
କାପୁରୁଷେ ଶୁଣା ନାହିଁ;
ଶିଖ ରାଜପୁତ ଯେ ମାନ୍ୟ ଲଭନ୍ତି
ତୋର ଭାଗ୍ୟେ ତାହା କାହିଁ ? ୪ ।
ତୁ ମନେ ଭାବିଛୁ ତୋଷାମୋଦ କରି
ବଢ଼ାଇବୁ ଜାତି ମାନ;
ତୋଷାମୋଦସ୍ୱାର ଲୁକ୍ତ୍ରର ପ୍ରକୃତି
ଅଇଠାପତ୍ରରେ ଧ୍ୟାନ । ୫ ।
ତୋଷାମୋଦକାରୀ ଶିପ୍ରଗ୍ରାନ ପତ୍ର
ସହଜେ ଚିହ୍ନା ନ ଯାଏ;
ଉଚ୍ଚ୍ୟଭାବ ଧରି ଜୋଡ଼ି ଗ୍ରନ୍ଥି ଗ୍ରନ୍ଥି
ବିଷ ଲେପି ଦେଇଥାଏ । ୬ ।
ତୋଷାମୋଦ ଅଟେ ଅନ୍ଧାର ଗୋହର
ସ୍ୱାର୍ଥ ଚିହ୍ନ ଲୁଚିବସେ;
ସରଳପଥିକ ବାଟରେ ବୈଠିଲେ
ଅକାଳରେ ତାକୁ ନାଶେ । ୭ ।
ଜାତିଟି ଉନ୍ନତ ହେବକରେ ଭାଇ
ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଜଗତ ମଣି;
ଗୋଦର ଗୋଡ଼ରେ ମାନ୍ଦ୍ରିଗ ଲାଗିଲେ
ଦେହର କି ଶୁଭ ଗତି । ୮ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜାତିର ଉନ୍ନତି ସେ କାହିଁ କରିବ
ସ୍ୱାର୍ଥେ ଯାର ନ୍ୟସ୍ତ ମନ;
ଶାଗୁଣା ବିଲୁଆ ଚକଚକ ହେଲେ
ଶବ କି ପାଇବ ପ୍ରାଣ ? ୯ ।

ଜାତି ନିନ୍ଦିବୋଷ ଚଳିବକି ଭାଇ
ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ସାରଥି କଲେ;
ଟାଣେ ଜରେ ଗାଡ଼ି ଦାନାର ଚୋବଡ଼ା
ଘୋଡ଼ା ମୁହେଁ ବନ୍ଧାଥିଲେ ? ୧୦ ।

ସ୍ୱାର୍ଥର ବନିତା ଅଟେ ଚୋଷାମୋଦ
ଦସ୍ୟ ମିଆଁ ତାଙ୍କ ପୁତ୍ର;
ବାକ୍ୟରେ ବିପ୍ଳବ ନିଷ୍ଠୁର ପଟିବ
ଏମାନେ ହେଲେ ଏକତ୍ର । ୧୧ ।

ଉଠରେ ଉଠରେ ଚିହ୍ନିଲ ସନ୍ତାନ
ଉଠିବୁ ତୁ କେତେଦିନେ;
ପୂର୍ବର ଗୌରବ ପୂର୍ବର ସାହସ
ପଡ଼ିବ କି ତୋରେ ମନେ ? ୧୨ ।

ତୋହର ଜନନୀ ବୀର ପ୍ରସବିନୀ
ଧୂଳିରେ ପଡ଼ିଛି ଦେଖ;
ଜନସମାଜରେ ଏ ମଞ୍ଚ ମଧ୍ୟରେ
କିପରି ଦେଖାଉ ମୁଖ ? ୧୩ ।

ତୋ ପୂର୍ବପୁରୁଷେ ସ୍ୱର୍ଗଧାମେ ଥାଇ
ହେଉଛନ୍ତି ମନସ୍ତାପ;
ତାଙ୍କର ଜୀବନ କରି ବିସ୍ମରଣ
କରୁଛୁ ତୁ ମହାପାପ । ୧୪ ।

ଚୋଷାମୋଦ ଛାଡ଼ି ସ୍ୱାର୍ଥ ପରିହରି
ଜାତିକୁ ଆଶ୍ରୟ କର;
ଦୁଇଦିନ ପରେ ବ୍ରିଟିଶ ରାଜ୍ୟରେ
ମଙ୍ଗଳ ହୋଇବ ତୋର । ୧୫ ।

ଏନ, ଏଚ୍, ପାଣି ।

ଭ୍ରାନ୍ତି ।

ଯାକୁ ମନେ କରିଥିଲି ଦେବତା ଅବାସ
ଅବଶେଷେ ଦେଖେଁ ସେହି ପିଶାଚ ନିବାସ
କୁହୁକିନୀ ଛଳନାରେ
ପତଙ୍ଗେ ଲୋଭିଲି ଅଗ୍ନିପରି ପ୍ରାଣେ ମରେ । ୧ ।

ପିପାସା ତୋଷିବା ଲାଗି ଆକୁଳ ଅନ୍ତରେ
କେତେ ଦୁଃଖ ସହି ଦୂରେ ଦେଶଦେଶାନ୍ତରେ
କେବେ ଦେଖେ ପୂରିଦେଲେ
ପୀୟୂଷ ଆସ୍ୱାଦ ଅଛି ମୋହିନୀର ବେଶେ । ୨ ।

କେତେ ଆଶାକରି ଧାଏଁ ତାହାର ପାଛକୁ
ଯେତେ ଧାଏଁ ସେହି ତେତେ ଦୂରିଲା ପଛକୁ
ଅବଶେଷେ ସେହି ଯାଇ
ଜଳ ବିନା ମରୁରେ ବେଗେ ଶେଷ ଲଭିଲି । ୩ ।

ଆକୁଳ ବିକଳେ ଧାଇଁଥିଲି ଯାର ପାଶେ
ତରୁହୀନ ମରୁ ଭୂମି ଦେଖେଁ ଅବଶେଷେ
ମରଣକାରେ ଦୂରୁଛି;
ଯେତେ ଦୂରେ ଯେତେ ମୋର ପିପାସା ବଢ଼ୁଛି । ୪ ।

ବାରି ଆଶା କରି ପ୍ରାଣେ ବହୁ ଆଶାଭରି
ତୁମେ ବାରିଧିରେ ପଶି ମରେ ଦୂର ଦୂରି
ଶୋକବାରି ଦୁଃଖବାରି
ବିଷବାରି ଚୂରିପାଶେ ଅଛି ମୋର ଘେରି । ୫ ।

କାହିଁ ନାହିଁ ଦେଖେଁ ବୁଲେ ସୁଖକାରୀ ବାରି
କାହିଁ ନାହିଁ ପାଏଁ ବୁଲେ ତୃଷାହାରୀ ବାରି
କାହିଁ ନାହିଁ ସ୍ନେହବାରି
ଜଳଧିରି ଥିଲ ମାଝେଁ ବୁଲେ ଅଶ୍ରୁବାରି । ୬ ।

ଏତେ ପ୍ରବଞ୍ଚନା ମୁଁ କି ପାଇବି ପାଇଟାରି
ପ୍ରତିଲୁବ୍ଧନେ ପଡ଼ି ଏବେ ମରିଛି ଅବୋରି
ଅଜି ସହି ମୁଁ ନା ପାରି
ନିଜ ବାରି ମଲେ ଭାଲେ ମୋର ଅଛିବାରି । ୭ ।

ଦାରୁଣ ସାଗରେ ଅଜି କେତେ ମୁଁ ଦରିବି
ଆକୁଳ ତରଙ୍ଗେ କେତେ ଉଠିବି ପଡ଼ିବି
କେତେ ଦିନ ବା ରହିବି
ଶୋକ ଶ୍ରୋତେ କେତେ ମୁହିଁ ଭାସିବି ବୁଡ଼ିବି । ୮ ।

ଶ୍ରୀ ବାଳକୃଷ୍ଣ ମିଶ୍ର ଏମ୍, ଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

୧ । ମୋ ଦାନ୍ଧନ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ) ... ୫ ୦ ✓

୨ । ଶ୍ରୀ କେଳୁଷ୍ଟ ଉପଦେଶାମୃତ (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ୫ ୦ ।

୩ । ଲୁଚ୍ଛିରୁ କେଳୁଷ୍ଟ (ଚଳନ୍ତା) ... ୫ ୦ ।

୪ । ଗଧକାର ଗୁହାସ୍ଥ ... ... ୫ ୦ ✓

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ପ୍ରଣୀତ ଉପରୋକ୍ତ ଚାରିଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ଏକସଙ୍ଗେ ନେଲେ ୫ ୦ ✓ ପ୍ରତିଟି ୫ ୦ ୨ ପଡ଼ିବ । ବେଶୀ ବହି ନେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଦିଆଯିବ ।

ଠିକଣା ;—ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ସାହେବଜାଦା ବଜାର, ଗୁଜରମଉଜା ପୋଃ ଅଃ, ଚଟ୍ଟଳ ଜିଲ୍ଲା ଚଟ୍ଟଳର ଅନ୍ୟତମ ଚଟ୍ଟୋଳ ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ

ଗୌଧସ୍ୱରଜାର, ଗଡ଼ଜାତ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଝା ସାମନ୍ତଙ୍କ କୃତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ଟଙ୍କା ; ମୁକୁର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ୫ ୧୨ ।

ସଚିତ୍ର ଶ୍ରୀଶ୍ରୀବର୍ଣ୍ଣମାଳା ... ୫ ୦ ✓

ବାଘରାଣୀ ଦୁର୍ଗ ... ... ୫ ୦ ।✓

ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଚରିତ୍ରସଂଗ୍ରହ ୫ ୦ ୪

ବିଶ୍ୱ କବି ଶ୍ରୀ ଯଜ୍ଞେଶ୍ୱରମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ—

ଛେମ୍ବ (ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ) ... ୫ ୦ ୪

ଧୂଳି ... ... ୫ ୦ ✓

ଉପହାର ... ... ୫ ୦ ।

ଶ୍ରୀପ୍ରଭ ଅନନ୍ତା (ଗଳ୍ପ) ... ୫ ୦ ✓

ସୁନମ୍ବ ଝିଙ୍କୋଳିବ (ଗଳ୍ପ) ... ୫ ୦ ✓୭

ଫଳ ଭୋଜନରେଣୀ (ବାଲକଙ୍କ ପଠନାର୍ଥ) ୫ ୦ ।

ସୁଲକ୍ଷଣା—(ଅଭିନବ ସାମାଜିକ ହାସ୍ୟ ରସ) ୫ ୦ ✓

ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ ନାଟକ (ମୂଳ ସଂସ୍କୃତ ଗ୍ରନ୍ଥ) ୫ ୦ ।

ଚନ୍ଦ୍ରମୋହନଶ୍ରୀ ମାଧବ (,,) ... ୫ ୦ ।

ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା (ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ଗଳ୍ପ) ୫ ୦ ✓

ଅଦ୍ଭୁତ ଅର୍ଜୁନ—(ପ୍ରହସନ) ... ୫ ୦ ✓

ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ... ... ୫ ୦ ✓

ଭାନୁ ସଖା (ହାସ୍ୟରସ) ... ୫ ୦ ✓

ବୁଦ୍ଧିଧେ ନାଟକ (କିଂବଦନ୍ତୀ ପଦ୍ୟ) ... ୫ ୦ ।

ପ୍ରଜାପତି ଅଭିନ୍ନ (ବିଦ୍ୟାଧର ପାଠକ) ... ୫ ୦ ।

ବିଜ୍ଞାପନ ଦାତାଙ୍କ ।

ଦନ୍ତରକ୍ଷିତ ବା ଦନ୍ତବ୍ରଣ୍ଣ

ସହଜରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସର୍ବପ୍ରକାର ଦନ୍ତପୀଡ଼ାରୁ ତତ୍କାଳ ଉଦ୍ଧାର ଜନ୍ୟ ପ୍ରବେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅଗ୍ରଫଳପ୍ରଦ ମଞ୍ଜନ ପାଉଡ଼ରଙ୍କ ସର୍ବବିଧ ଦନ୍ତରୋଗର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ । ଯାହା ମିଶ୍ରିତ ମଧ୍ୟରେ ଦନ୍ତଗୁଳାକ ରୋଗର ଉପକାରି ହୁଏ । ଗଛଳ ଦନ୍ତ ଟାଣ ହୁଏ ; ମୁଖରୁ ବାହାରୁଥିବା ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ନାଶ କରେ । ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ୫ ୦ ।, ୩ ଡିବା ୫ ୦ ✓, ୬ ଡିବା ୫ ୧✓, ୧୨ ଡିବା ୫ ୨ ୧ ଟଙ୍କା ।

ଯାଦୁର ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧ ।

ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରୁ ମଧ୍ୟ ଶତ ଶତ ରୋଗୀ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି । ଯେପ୍ରକାର ଯେତେ କାଳର ରୋଗ ହେଉ ନା କାହିଁ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଦଳ ହେବ ; ଥରେ ବଳ ହେଲେ ଅଳ୍ପ କର୍ମ ନିକାଳରେ ହେବ ନାହିଁ । ଗତ ୭ ୫୦ ବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟୂନ ୨ ଲକ୍ଷ ଯାଦୁଅ ରୋଗୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ୫ ୦ ।✓, ୩ ଡିବା ୫ ୧୨, ୬ ଡିବା ୫ ୧୨, ୧୨ ଡିବା ୫ ୩ ୧ ଟଙ୍କା ।

ଦାଦ୍ରୁ, କୁଣ୍ଡିଆ ।

ଏହି କୁତ୍ସିତ ରୋଗ ଯାହାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଅଛି, ଏହି ଔଷଧ ନେଇ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ଯନ୍ତ୍ରଣା ନାହିଁ ଅଥଚ ଠିକ ଦୁଇ ଦିନରେ ଏହାର ଅଧୀନ ଶରୀର ପରିଚ୍ଛନ୍ନ ଦେଖାଇ ଦେବ ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ୫ ୦ ୨, ୩ ଡିବା ୫ ୧ ।, ୬ ଡିବା ୫ ୨ ୧ ଟଙ୍କା

ଉପରୋକ୍ତ ଔଷଧଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦେଶର ସର୍ବତ୍ରରୁ ଅଫୁରନ୍ତ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ମିଳିଅଛି । କୁଷ୍ଠୀରୋଗୀ ପାଖରୁ ମୁକ୍ତିଧୋଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଗୁଣରେ ମୋହିତ ।

ଇଷ୍ଟରୂପେ ନାମ, ଧାମ, ଗ୍ରାମ ଓ ଜିଲ୍ଲା ସହିତ ଯାହାର କେଉଁ ଔଷଧରୁ କେତେ ଡିବା ଆବଶ୍ୟକ ଲେଖିବେ ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର ସେନ,

ଶ୍ରୀପୁରୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁଧାଭଣ୍ଡାର ଔଷଧାଳୟ ।

ସର୍ବପ୍ରକାର ରୋଗରେ—ନେତ୍ରସୁଧା—ଏହା ଚକ୍ଷୁରୋଗମାନଙ୍କର ସର୍ବ ପକାରେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ।

ନେତ୍ରସୁଧା ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା ଚୌଣ୍ଣି ପ୍ରକାର ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦୂର ହୁଏ । ଏହା ଯେଉଁ ଦିନଠାରୁ ବ୍ୟବହାର କରିବେ ସେଦିନଠାରୁ ଆରାମ ହେବ । ପ୍ରସବାର୍ଥୀ ଶିଶୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ବ୍ୟବହାର କରିପାରନ୍ତି । ନେତ୍ରସୁଧା ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଚକ୍ଷୁପ୍ରବାହ (ଅଶ୍ରୁଧାରା) ପିଚୁଡ଼ା ହେବା, ଚେଳି ଓ ଚକ୍ଷୁହେବା, ଚକ୍ଷୁ ରକ୍ତ ହେବା, ଚକ୍ଷୁ ଦହେ ଓ ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଚକ୍ଷୁ ଚିତ୍ରବର୍ଣ୍ଣ ହେବା, ଚକ୍ଷୁର ଘଟା ପୋଡ଼ି ହୋଇଯିବା, ନେତ୍ର କଣ୍ଡୁ, ଗାଢ଼ାଂଶ୍ୱ, ନେତ୍ରର କଳଙ୍କାଟ, ପୁଳ୍ପ ଓ ଚକ୍ଷୁଲଗ୍ନ ପଡ଼ିବା, ଛାପ୍ପା ହେବା, ଜାଳଜାଳୁଆ ହେବା, ପଲାଇକଣା, ଚକ୍ଷୁର କ୍ଷତ, ଶିଶୁମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁରୋଗ, ଛେଣ୍ଟିଆ, ନାତ, ପ୍ରମେହ ଓ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟଜନିତ ଚକ୍ଷୁପ୍ରବାହ ମଧ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ଆରୋଗ୍ୟ ହୁଏ । ଔଷଧଧାରଣର ପୂର୍ବ ଲକ୍ଷଣ ଜ୍ଞାନ ମାତ୍ରେ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ୩—୪ ବାର କଲା ପିଛିଲା ପରି ନେତ୍ରସୁଧା ବ୍ୟବହାର କଲେ ଯଦି ଅଧିକ ଧରଣର ଫଳ ଆଉ ନାହିଁ । ଗୋଟିଏ କଥା—ଅଶ୍ରୁଧାରା ବନ୍ଦ ହେଲାଦିନ ପୀଡ଼ା, ବେଦନାରେ ରୋଗୀ ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼େ । ଏଣୁଏ ପରବାରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କର ଏହାର ଅଭ୍ୟାସ ହେବା ନେତ୍ରସୁଧା ଚକ୍ଷୁ ଧରିବା ପୂର୍ବରୁ ଯୋଗାଇ ରଖିବା ନିତାନ୍ତ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ମୂଲ୍ୟ ଡ଼ ୧ ଟଙ୍କା ; ୧ ଟଙ୍କା ୫୪ ଗଣ୍ଡା ; ଡାକମାଶୁଲ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ସୁପ୍ରସିଦ୍ଧ ଚରକଜ୍ଞ ୺ଶ୍ୟାମ ନାଥ ଦାସ ବୈଦ୍ୟ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାନ୍ତିଙ୍କର ଅଶେଷ

ସର୍ବରୋଗାନ୍ତକାରୀ ସର୍ବସୁଧା ଆଶୁମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ—

ଘରେ ଘରେ ଚିକିତ୍ସା ! ହାତେ ହାତେ ଫଳ

ଯେଉଁ ଔଷଧର ସର୍ବ ଉପରେ ଏହାର ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଏକମାତ୍ର ପ୍ରେଷ୍ଠ ଅଟେ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ରୋଗ ବ୍ୟତୀତ କେବଳ ମାତ୍ର "ସର୍ବସୁଧା" ସାହାଯ୍ୟରେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଦ୍ୱାରା ଆରୋଗ୍ୟ ହୁଏ । ଯଥା—ବାତପିତ୍ତ, ବାତଶ୍ଳେଷ୍ମ, ବାତରକ୍ତ, ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ, ଅମ୍ଳପିତ୍ତ, ଜ୍ୱର (ନାନାପ୍ରକାର ଜ୍ୱର ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ), ଜ୍ୱରି (ଜ୍ୱରମୂଳକ ରୋଗ), ସର୍ବ ଜନିତ ମନ୍ଦାଗ୍ନି, ପାର୍ଶ୍ୱଶୂଳ, ବାୟୁ, ଉଦରଶୂଳ (ଗ୍ୟାସ), ପୁରାତନ ଘା (ଜଖମ), ଜାହୁ, ଜଣ୍ଡିସ, ଜାଣ୍ଡିସ, ଦିନ୍ତ ପୋକର ଯନ୍ତ୍ରଣା, ଜଳନ୍ତ ଘା, ଚର୍ମ ପ୍ରକାର ନୂତନ ଓ ପୁରାତନ ଘା, ନାଳୀଘା, ଅଗ୍ନିଦଗ୍ଧ, ଅଙ୍ଗଳୀର ବେଦନା, ଚୋଲକା, ଜାଳ ପୋଡ଼ି ଦେଇଥିବା ପୀଡ଼ା, ଓ ଅବଶ୍ୟ ଘା, ଜଖମ, ମୁଖ ଓ ଗଳାରେ ଘା ହୋଇଯିବା ଦରଦ, ଓଠ ଫଟା, ଓଠ ଫୁଲା, ଶୀତଦିନରେ ଗୋଡ଼ରେ ଫାଟିବା, ଓ ପୀଡ଼ା ଅଣ୍ଡକୋଷ ବୃଦ୍ଧି, ପୁରାତନ (ଯଥା) ବଳୀ ଜ୍ୱର (ଏହା ଯଦି ଗୋଟିଏ ଦିନରେ ହୁଏ) ଦଦ୍ରୁ (ନାଗଛାଲି) ଚାଉଳ ଯଉବା, ମୂତ୍ରକୃଚ୍ଛ (ପ୍ରସ୍ରାବର ଅସୁବିଧା), ନିଦ୍ରାହୀନତା ଜାତ କ୍ଷୀଣ ବେଦନା, ଶ୍ୱାସ ବେଗରୋଗ ... ଜାଳମୂତ୍ରଘ, କାଶଗୋଇ, ... ଜନିତ ସର୍ବ ପ୍ରକାର ପୀଡ଼ା, ସର୍ବ ପ୍ରକାର ବାତ୍ୟକ ... ପ୍ରକାର ଚିତ୍ରଶୂଳ (ଶୂଳବେଦନା), ଅନ୍ୟ ପ୍ରକାର (ଅନ୍ତର୍ଭୁକ୍ତ) ଦନ୍ତଶୂଳ, ଦନ୍ତକୀଡ଼ି ପ୍ରଭୃତି ଓ ବେଦନା, ଦନ୍ତକ୍ଷତ (ଦାନ୍ତରେ ପୋକ ଲାଗିବା), ... ମୁଖ (ମୋହର), ... ଏକମ୍ବ (ଏଣ୍ଟେଇ), ସର୍ବ ... ଧୂଳକଣ୍ଠ, ସର୍ବ ପ୍ରକାର ... ସର୍ବ ପ୍ରକାର ମୂର୍ଚ୍ଛା, ... ଚିତ୍ତ, ... ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ... ଜ୍ୱର ... ଜ୍ୱର ... ଜ୍ୱର ... ଓ ... ...

REGISTERED NO. C. 441.

ମାର୍ଚ୍ଚିର ଓ ପୌଷ, ୧୩୨୨ ।

ବିଜୁଳି

ମାସିକ ପତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ,

ସମ୍ପାଦକ ।

PRINTED AND PUBLISHED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by Gajapanika@gmail.com

ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକର ମତାମତ ନିମନ୍ତେ ଲେଖକମାନେ ଦାୟୀ।

ସୂଚୀ।

ବିଷୟ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ।
୧। ମାତୃ ଗୀତ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ —	୧୫୫
୨। ମୋ ପଦ୍ୟ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ —	୧୫୫
୩। ଦରଦ୍ରର ମାହାତ୍ମ୍ୟ	" ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର B. A.	୧୭୪
୪। ମେଘଦୂତ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ —	୧୮୦
୫। ଚିତ୍ରା (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ —	୧୮୩
୬। ମନୋହର ଛନ୍ଦ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ —	୧୮୭
୭। ମାନବର ଗର୍ବ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ଗୁରୁଚରଣ ପାଣିଗ୍ରହୀ	୧୮୭
୮। ବିଦ୍ୟା ଓ	" ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଦତ୍ତ	୧୮୮
୯। ସ୍ୱପ୍ନବିଳାସ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ନିଳମଣି ଘୋଷ	୧୯୧
୧୦। ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଚରିତାମୃତ	" ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ରସେନ ଦତ୍ତ B.A.	୧୯୫
୧୧। ବୁଢ଼ର ମରଣ (ଗଳ୍ପ)	" ଶ୍ରୀ ଉଦ୍ଧାନିଧି ମିଶ୍ର	୧୯୫
୧୨। ଗୋଟ ଗ୍ର (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ପାଣି	୨୦୧
୧୩। ମେ ମ ଚ ଚ ଚ ଚ ଚ ଚ ଚ ଚ (ଗଳ୍ପ)	" ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜନନ୍ଦ ଚ ଚ	୨୦୫
୧୪। ନିଜର ଜିତ	" ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ପାଣ୍ଡା	୨୧୧
୧୫। ପ୍ରବନ୍ଧ	" ଶ୍ରୀ —	୨୧୪
୧୬। ଚ ଚ ଚ ଚ (ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମହାପାତ୍ର ବି.ଏ.	୨୧୭

ବିଜ୍ଞାପନ।

ମୁକୁର—ପ୍ରେମରେ ଓଡ଼ିଶା, ବଙ୍ଗଳା, ବେହାର ଓ ଇଂରାଜ ଅଞ୍ଚଳରେ ବହୁ ପ୍ରଚାର ସୂଚନା ଓ ମୂଲ୍ୟ ମୂଲ୍ୟରେ ଛପାହୁଏ। ଏଠାକୁ ଏବେପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ଓ କାଗଜ ପ୍ରକାଶର ଅଫିସ ପଠାଇଲେ ଦୁଇଟି ଯୋଗେ ପଠାଯାଏ।

ମୁକୁର—ନିୟମାବଳୀ।

୧—ମୁକୁର ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ପ୍ରକାଶିତ ରୂପେ ପ୍ରଦର୍ଶିତ ହେବ।

୨—ମୁକୁର ଅଗ୍ରିମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୫ ଟଙ୍କା; ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ୪ ଟଙ୍କା। ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ୦/୮ ମାତ୍ର। ଛାତ୍ର ନମୁନା ଚାହିଁଲେ ଅଗ୍ରେ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ।

୩—ଚିଠିପତ୍ର ବାର୍ଥ ବା ଟିକିଟ ନ ପଠାଇଲେ ଉତ୍ତର ଦିଆଯିବ ନାହିଁ।

୪—ଛାତ୍ର ଠିକଣା ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଅଗ୍ରିମ ପୂର୍ବ ୨ ଦିନ ନିଶ୍ଚୟ ଜଣାଇବେ ନହେଲେ ପତ୍ରିକା ନ ପାଇଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦାୟୀ ନୋହୁଁ।

ମୁକୁରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପାଇବା ହେଲେ;—

ଏକଥର ପାଇଁ—ଅର୍ଦ୍ଧପୃଷ୍ଠାକୁ ୫ ଟଙ୍କା, ଏକପୃଷ୍ଠାକୁ ୩ ଟଙ୍କା, ଦୁଇ ଏବଂ ପୃଷ୍ଠାକୁ ୨ ଟଙ୍କା। ଏକାଧିକ ପାଇଁ ଯଥାକ୍ରମେ ୪ ଟଙ୍କା, ୩ ଟଙ୍କା, ଏବଂ ୨ ଟଙ୍କା।

ବିଜ୍ଞାପନର ମୂଲ୍ୟ ବିଜ୍ଞାପନ ସହିତ ନ ପଠାଇଲେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପା ହେବ ନାହିଁ। ଠିକଣା ଠିକ ନ ଥିଲେ ଛପା ବିଜ୍ଞାପନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ହେଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଚାର୍ଜ ଦେବାକୁ ହେବ।

ଚାରି ବିଷୟ ମୂଲ୍ୟ, ଅଗ୍ରିମ ଅଗ୍ରିମ ଅଗ୍ରିମ—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଶେଷ କ୍ରମାଙ୍କ ୧ ଟଙ୍କା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୁକୁରର ମୂଲ୍ୟ ୧ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ। ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୬ ମାସର ୧ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ୧ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ। ବିଜ୍ଞାପନ ଛପାଇଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଛାପରେ ୧ ୦ ୫ ଦେଇ ପଡ଼ିବ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି।

ଏହିଠାରେ ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଜୀବନୀ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରାଯାଉଛି। ଅଣ ଓ ଅନୁବାଦ ବା ଅନୁକରଣରେ ଲିଖିତ ବିଷୟ ଛପା ହେବ ନାହିଁ। ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁକୁରରେ ଛାପା ଯାଇଛି ସେମାନଙ୍କ ଠାରେ ପୁରସ୍କାର ଅଛି। [illegible] ଲେଖକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ (ଛାତ୍ର ବେଳେ ଛାଡ଼ା) ଠାରୁ ୫ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ। ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ନିଆଯିବ ନାହିଁ। ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପୂର୍ବ ମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ଆମ୍ଭଙ୍କର ହସ୍ତଗତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନୀୟ।

[illegible] ଦାସ,
[illegible]।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୁଭ

୯ମ ଭାଗ । | ମାର୍ଚ୍ଚିର ଓ ପୌଷ, ୧୩୨୨ । | ୮ମ ଓ ୯ମ ସଂଖ୍ୟା ।

ଜାତୀୟ ଗୀତ ।

(୩)

ମାତା ମାତା ତବ ବନ୍ଦନା ହେଲା
ହୃଦରୁ ଶୁଣୁଛି ମୁହିଁ ;
ହୃଦରୁ ଶବ୍ଦ ପବନ ଅଣୁଛି,
ନିକଟରେ କେହି ନାହିଁ । ୧ ।
ଗର୍ବେ ଧରିଛିଲି ଶତ କର୍ମଭାର
ଯେମନେ ଭାବିଲେ ନାହିଁ,
ବାକ୍ୟବିରଚିତ ତବ ଶୁଣୁଅଛି
କର୍ମରେ ଗଲେ ନାହିଁ ? । ୨
ଏକଥରି ମୋର ନିଲାଚଳ ଧାମେ
ଜ୍ୱାଳିଲି ମୋର ଧ୍ୱଜା ;
ନମସ୍ତ ଭକ୍ତିକି କୋଳେ ପୋଷିଲା
କେହି ନାହିଁ ତବ ପ୍ରଜା । ୩
ଭକ୍ତିଭାବ ଛୁଟି ଜାଗରେ ପୋଷୁଛି
ମୋର ସୁଭକ୍ତିର ଯଜ୍ଞ ;
ତାଙ୍କର ବଂଶଜ ଦୂଷିତ ଓହ୍ନ୍ଦ୍ରା,
ଏହା ମୋ କପାଳ ଦୋଷ । ୪
ବହୁକାଳ ଧରି ରୋଦନ କରୁଛି
ନୟନକୁ ଦିଶୁ ନାହିଁ ;
ମୋହର ସନ୍ତାନ କଣ୍ଟକ ଅଣିଲେ
ଅଣ୍ଡାଳ ଚିହ୍ନିବ ମୁହିଁ । ୫
ନାହିଁ ମୋର ମାନ ନାହିଁ ମୋର ଧନ
ବଦନେ ଲାଗିଛି ଧୂଳି ;
ବର ପ୍ରସବିନୀ ଗୋଣିତ ବହିଛି
ତୋ ଶିରରେ ଦେବ ଡାଳି । ୬
ଯେ ମୋଣିତବଳେ ଚୂଣିର ଜୋଟିଲେ
ହେଲୁ ତୁହି କର୍ମ-ବୀର ;
ଅତି ଅଳ୍ପ ଦିନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ କୃପାରେ
ତୋର ଦୁଃଖ ହେବ ଦୂର । ୭

ଶ—

ମୋ ପସରା ।

ଏବେ ଅବହେଳେ ମୁହିଁ
(ମୋର) ଦୁଃଖ ପସରାକୁ ବୋହି
ବାସନା ଜାଳିଲେ ଏକାକୀ ଗୋପନେ
କେତେ ଯତ୍ନ ସୁକୁସୁମ ତୋଳିଲି ।
ନୟନ ନୀରରେ ଧୋଇ
ସ୍ନେହେ ଡାଲିରେ ଭରିଲି
ଅଲୋକ ହୋଇଲେ କୁସୁମ ମଉଳେ
" (ମୁଁ ତ) ଶାଳ ଦୁଃଖଡାଳି ପେଣି ପୂରିଲି ।

ଶ—

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତରେ ଜାତିବିଭାଗ ।

ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ସ୍ରୋତ ଏକଶତବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ଯେପରି ଭାବରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥିଲା ଅଜିକାଲି ସେପରି ହେଉ ନାହିଁ । ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଏହାର ଗତି ଭଙ୍ଗି ଯାଇଅଛି । ସାମାଜିକ ନିୟମ ଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଓ ଅପ୍ରକାଶ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମ ପ୍ରତ୍ୟହ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅନୁଭବ କରୁଅଛୁଁ । ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ଅସଙ୍କୋଚିତ ଚିତ୍ତରେ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଫୋପାଡ଼ି ଦେଉ-ଛନ୍ତି ଏବଂ ବ୍ରାହ୍ମଣେତରଜାତିମାନେ ଯଜ୍ଞୋପବୀତ ନୂତନ ଗ୍ରହଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ବେହ ପାନଭୋଜନ ବୈବାହିକ ସମ୍ବନ୍ଧାଦିରେ ପୂର୍ବ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରଥାରେ କାର୍ଯ୍ୟତଃ ଅନାସ୍ଥା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁ-ଅଛନ୍ତି । ସମ୍ପ୍ରତି ଅନେକ ଜାତି କୁଳପରମ୍ପରାଗତ ବୃତ୍ତି ପରିତ୍ୟାଗ କରି ରୁଚି ଓ ସୁବିଧାନୁଯାୟୀ ନୂତନ ବ୍ୟବସାୟ, ଶିକ୍ଷା, ଦୀକ୍ଷା ଅବଲମ୍ବନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅଜିକାଲି ଶିକ୍ଷା ଓ ରାଜନୈତିକ ଉପେକ୍ଷ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ବାଣିଜ୍ୟ ପାଇଁ ବିଦେଶାଦିର ବିଭିନ୍ନରେ ବିଦେଶକୁ ଯାଉଅଛନ୍ତି, ଇତ୍ୟାଦି । ଏଥିକି ଯେ ଦେଖାଯାଉଛି ତାହା ନୁହେଁ, ଉଚ୍ଚସମାଲୋଚନା ହେଲେ ମଧ୍ୟ ବ୍ୟତିକ୍ରମକାରୀମାନେ ବାଧାପ୍ରାପ୍ତ ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ସମାଜର ରକ୍ଷଣଶୀଳମାନେ ଏ ସମସ୍ତକୁ ଅବନତିର କାରଣ ବୋଲି ସୂଚନା କରୁଅଛନ୍ତି ତଥାପି ଅନେକ ସମୟରେ ଅନେକ ବିଷୟରେ ଏକମତ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନ କଲେ ସୁବିଧା ବିଶେଷରୂପେ ଧରୁ ନାହାନ୍ତି । ବିଦେଶୀୟ ଚକ୍ଷୁକୁ ଏ ସମସ୍ତ କୌତୁହଳାଦିର ବିଷୟ ବୋଲି ବୋଧ ହୋଇଅଛି । କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ପକ୍ଷରେ ଏ ସମସ୍ତ ଗୋଟିଏ ଘୋର ସମସ୍ୟାର ବିଷୟ ଏହା ଚିନ୍ତାଶୀଳ ବ୍ୟକ୍ତି ମାତ୍ରଙ୍କେ ଉପଲବ୍ଧି କରି ପାରିବେ ।

ବିଦେଶୀୟମାନେ ଇତିହାସ ଓ ଭୂଗୋଳରୁ ଜାଣନ୍ତି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ବ୍ୟାପି ଭାରତବର୍ଷ ହିନ୍ଦୁମାନଙ୍କର ଜନ୍ମସ୍ଥାନ ଓ ହିନ୍ଦୁସମାଜ ବ୍ରାହ୍ମଣ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୈଶ୍ୟ ଶୂଦ୍ରଙ୍କୁ ଦେଖି ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ ସମାଜ ; କିନ୍ତୁ ହିନ୍ଦୁ ଜାଣେ ଓ ଶାସ୍ତ୍ରରୁ ମଧ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ଯାଏ ଯେ ତାହାର ସମାଜ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଛୋଟ, ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶୂଦ୍ର ଅଛନ୍ତି, କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୈଶ୍ୟ ତାହାନ୍ତି । ଏହି ବ୍ରାହ୍ମଣ ଶୂଦ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଜାତି, ଏହି ଜାତି ଗୁଡ଼ିକୁ ସଂଖ୍ୟା କରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିଛୁଁ ଯେ ଭାରତରେ ୨୩୬୮ ପ୍ରଧାନ ଜାତି ଅଛନ୍ତି ଓ ପ୍ରତି ଜାତିରେ ଅନ୍ୟୂନ ୪ । ୨ ଟି ଉପଜାତି ଅଛନ୍ତି । ଏହି ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ମଧ୍ୟରେ ତାରତମ୍ୟ ଅଛି ତାହା ପ୍ରଥମତଃ ଦେଖା ଯାଉ ।

ଜାତି ବୋଲିଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଜିକାଲି ଏତେ ବୁଝୁଁ ଯେ ଯେଉଁ କେତେକ ଲୋକ ମିଳି ଜାତିଟି ସଂଗଠିତ କରି ଥାଆନ୍ତି ସେମାନେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ବିବାହ, ପାନ-ଭୋଜନାଦି କରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ଅନ୍ୟକି ଆଦୌ ସେପରି କରନ୍ତି ନାହିଁ । ଖୁବ ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଜାତି ନିଜ ଜାତି ବାହାରରେ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ନ ରଖି ପାନଭୋଜନାଦି କାର୍ଯ୍ୟ ବିଶେଷରେ କରି ଥାଆନ୍ତି ଓ ତାକୁ ବାସ୍ତବ ଜୀବନର ଅଧର୍ମ୍ମ ବୋଲି ଚଳାଇ ନିଅନ୍ତି । ଉପରୋକ୍ତ ଦୁଇଟି ଚଳନ ସୀମାବଦ୍ଧ ସ୍ଥାନରେ ଦେଖାଯାଏ କିନ୍ତୁ ସେହି ଜାତି ଅନ୍ୟକି ଦୃଷ୍ଟି ହେଲେ ସେପରି ଚଳେ ନାହିଁ । ଏଥିକି ଇଚ୍ଛା ଆମ୍ଭେମାନେ ଅଜି ଅଧିକ ଚିତ୍ତ ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଦେଖି ନାହିଁ ; ଅଜି ଦେଖି-ବାକୁ ପାଇଁ ଉଚ୍ଚଜାତିର ନୀଚଜାତିର ପ୍ରତି ଅକଥନୀୟ ଘୃଣା, ତାଚ୍ଛଲ୍ୟ ଓ ଏକ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ଅକାରଣକ ଅବ-ଜ୍ଞାତ୍ୟ । ଭାରତସମାଜକୁ ଅନୁଧ୍ୟାନ କଲେ ଯେ ଦେଖି ଦେଖି ପାଇବ ଯେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜ ସମାଜନୁହେ, ସାମାଜିକ ବିଚ୍ଛେଦର ଚୂଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ ଏହି ବିଚ୍ଛେଦର କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଜାଣିବାକୁ ମନରେ ସ୍ୱଭାବତଃ କୌତୂହଳଜାତ ହୁଏ ।

ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ମନୁଷ୍ୟ ଇତରପ୍ରାଣୀ ତୁଳନାରେ ଗୋଟିଏ ପୃଥକ୍ ଜାତି । ଈଶ୍ୱର ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିରପେକ୍ଷ ଭାବରେ ସମଶକ୍ତି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ମନୁଷ୍ୟ ଅପରାଧୀ । ଈଶ୍ୱର ସୃଷ୍ଟି କଲାବେଳେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରି ସୃଷ୍ଟି କରିଥିଲେ । ଋକ୍‌ବେଦରେ ଲିଖିତ ଅଛି "ସପର୍ଣ୍ଣ ବ୍ରାହ୍ମଣାଳସ୍ତେ ସୃଷ୍ଟ୍ୟା ଦୌତ ଚତୁର୍ଦ୍ଧାଃ ସର୍ବବର୍ଣ୍ଣାଃ ପୃଥକ୍ ପଥାଚ୍ ବର୍ତ୍ତଣା ବର୍ତ୍ତନ୍ତାଂ ଗତାଃ ।" ଏଥିରୁ ବୁଝିବାକୁ ହେବ ମନୁଷ୍ୟ ମାତ୍ରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବଂଶଧର ଅଟନ୍ତି । ତପରେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭାରତା-ବତରଣପରେ ଓ ସଂହିତାର ପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଯୁଗରେ ପୁଣି କର୍ମ ବିଭାଗଶଃ ବ୍ରାହ୍ମଣ, କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟ ଓ ଶୂଦ୍ର ଏହି ଚାରିଜାତିରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ ନିମିତ୍ତ ବିଭକ୍ତ ହେଲେ । ଅତି ସଂକ୍ଷେପରେ ଲିଖିତ ଅଛି ଯେ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ପୁଣି କର୍ମ ବିଭାଗବଶତଃ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ ସ୍ୱିକା, ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟରେ ଅବାଧିତ ଆନୁଲୋମ୍ୟ, ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ସହଯୋଗିତା, ଔରସୋତ୍ପନ୍ନ ପ୍ରଭୃତି ସମାଜର ମଙ୍ଗଳକର ଅନୁଷ୍ଠାନମାନ ନିର୍ବାଧରେ ନିର୍ବାହିତ ହେଉଥିଲା । ଭାରତସାମାଜିକ ଇତିହାସର ପ୍ରଥମାଧ୍ୟାୟରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ବିଭାଗ ଥିଲା ; କିନ୍ତୁ ଅଧୁନିକ ବିଭାଗ ନଥିଲା । ଭାରତ ସଭ୍ୟତାର ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଏହାର ଜନ୍ମ । ଋକ୍‌ବେଦରେ ଜଣେ ମହର୍ଷି ସୌମ ଦେବଙ୍କୁ ସ୍ତୁତି କଲା ବେଳେ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ମୁଁ ସ୍ତୋତ୍ରକାର, ମୋର ପିତା ଚିକିତ୍ସକ, ମୋର ମାତା ଜାତାଙ୍ଗୁଳି-ଜାତିଣୀ, ଅମ୍ବମାନଙ୍କୁ ଶକ୍ତି ଦିଅ ଆମ୍ଭେମାନେ କାର୍ଯ୍ୟ ନିର୍ବାହ କରୁଁ । ଏଠାରେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି ଏକ ଗୃହରେ ବ୍ରାହ୍ମଣ, ବୈଦ୍ୟ, ଚାଷୀ । ଶତପଥବ୍ରାହ୍ମଣରେ ବ୍ୟବସାୟୀ ଗୁଡ଼ିକର ନାମ ଅଛି କିନ୍ତୁ ଜାତିର ନାମ ନାହିଁ । ସହିତା ମୂଳପୁରାଣରୁ ଜାତିଗୁଡ଼ିକର ନାମକରଣ ହୋଇଅଛି, ଅତଏବ ଆଜିକାଲିର ଜାତିବର୍ଗ ଅବୈଦିକ । ବୈଦିକ ବିଭାଗ ଆଜିକାଲି ଯାପାନରେ ଦୃଷ୍ଟହୁଏ କିନ୍ତୁ ଏହାର ଉତ୍ପତ୍ତି ସ୍ଥଳରେ ନାହିଁ । ଯାପାନ ପରିବାରର ଭାଇମାନେ ଚୌରିକାର, ମଦ୍ୟକର, ଚର୍ମକାର, ଚିତ୍ରକାର, ଚାଷୀ, ଶିଳ୍ପୀ ଇତ୍ୟାଦି ଏମାନେ ଏକକାଳ କିନ୍ତୁ ସାମ୍ୟବାଦ ବେଦାନ୍ତର ଜନ୍ମଭୂମି ଭାରତରେ ଏମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘୋର ପାର୍ଥକ୍ୟ ଜନ୍ମିଅଛି । ଏ ଜାତି-ବିଭାଗର କେତେକାଂଶ ସହିତା ଯୁଗରେ ହୋଇଥିଲା, ଅବଶିଷ୍ଟାଂଶ ସହିତାର ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ।—

ବ୍ରାହ୍ମଣର ଗୁଣ କର୍ମ ବିଭାଗକୁ ନ ମାନି ସହିତାକାରମାନେ ଗୁଣକର୍ମାନୁସାରେ ପ୍ରତ୍ୟହ ବିଭକ୍ତ ହେଉଥିବା ଲୋକଙ୍କୁ ଚାରି ଜାତିରେ ପରିଣତ କଲେ, ସେଥିରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ଏକାନ୍ତର ବିଣଜାତି ସାନ୍ତାଳମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଅନୁଲୋମଜାତି ଛ ଓ ପ୍ରତିଲୋମଜାତି ଛ ଏପରି ବାର ଜାତି କଲେ । ତତ୍ପରେ ଏହି ଅନୁଲୋମ ପ୍ରତିଲୋମ ସମ୍ପର୍କ ଜାତି-ମାନଙ୍କୁ ଶଙ୍କର ଜାତିରେ ବିଭକ୍ତ କରି ସେମାନଙ୍କର ନାମ-କରଣ କଲେ । ଜାତିଗତ, ବ୍ୟବସାୟ ଓ ଦୋଷ ଦେଖି ଅନ୍ୟ କେତେକ ଜାତି ମଧ୍ୟ ସୃଷ୍ଟି କଲେ ।

ସହିତାର ପରବର୍ତ୍ତୀକାଳରେ ଉପର୍ଯ୍ୟୁକ୍ତ ଜାତିଗୁଡ଼ିକ ଆହୁରି ମଧ୍ୟ ନୂତନ ଜାତିସୃଷ୍ଟି କରିଅଛନ୍ତି । ସେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ନିଶାଇଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଆଜି ୨୩୬୮ ପ୍ରଧାନ ଜାତି ଦେଖୁଅଛୁଁ । ଏହି ଜାତି ବୈଷମ୍ୟର କାରଣ ଗୁଡ଼ିକ ନୈସର୍ଗିକ । ତାହା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରାକୃତିକ ଜାତି, ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥାନ, ଧର୍ମ ଧର୍ମାନୁଷ୍ଠାନ, ବ୍ୟବସାୟ, ସାମାଜିକ ଅବନତି ପ୍ରଧାନ ଅଟନ୍ତି ।

କେବଳ ବ୍ରାହ୍ମଣ-କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୈଶ୍ୟମାନଙ୍କୁ ଆମ୍ଭେମାନେ 'ଆର୍ଯ୍ୟ' ଆଖ୍ୟା ଦେଇଥାଉଁ । ଅଧମ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ 'ଅନାର୍ଯ୍ୟ' । ପ୍ରଥମୋକ୍ତମାନେ କର୍କେଶୀୟ ଓ ଦେହରଙ୍ଗରେ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଏବଂ ଶେଷୋକ୍ତମାନେ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ଓ କୃଷ୍ଣାଙ୍ଗ । ଅଧୁନିକ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱବିତ୍‌ମାନେ ଯେ ସମସ୍ତେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆର୍ଯ୍ୟ ଅମ୍ବମାନେ ଏହା ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରୁ ନାହିଁ—ଏପରି ମଧ୍ୟ କହିପାରୁଁ ଯେ କାଶ୍ମୀର ଦେଶର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ ପରି ଅଳ୍ପସଂଖ୍ୟକ ଜାତି ଅବିମିଶ୍ର ଆର୍ଯ୍ୟ ଏବଂ ଆଧୁନିକ ଭାରତବର୍ଷର ଅଧିକାଂଶ ଅନୁ-ଲୋମଜାତ ଓ ପ୍ରତିଲୋମଜାତ ଅର୍ଥାତ୍ ମିଶ୍ରଜାତ । ମିଶ୍ରଜାତି ଏପରି କହିବାର ଯଥେଷ୍ଟ କାରଣ ଅଛି । ବିଶୁଦ୍ଧ ଭାରତୀୟ-ମାନଙ୍କର ଦେହ ରଙ୍ଗ ଓ ମୁଖଭଙ୍ଗି ସହିତ ବିଶୁଦ୍ଧ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ବା କୋଲିୟମାନଙ୍କର ଦେହରଙ୍ଗ ଓ ମୁଖଭଙ୍ଗି ତୁଳନା କଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ସୁମେରୁ କୁମେରୁ ବୈଷମ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ପାଉଁ । ମାଙ୍ଗୋଲୀୟ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗମାନେ ତ୍ରୀଣ୍ଣକ୍ଷେତ୍ରରେ ବାସ କଲେ ସ୍ୱଦା ଏମାନଙ୍କର ରକ୍ତ ଭିତର ଜାତିର ରକ୍ତସହ ମିଶି ନଥିବାରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ରହି ଅଛନ୍ତି । ସେନ-ବାସୀମାନେ ତିନିଶତ ବର୍ଷ ହେଲା ବିଶ୍ୱବିଜୟାର୍ଥ ଚିଲି ପ୍ରଭୃତି ଦେଶରେ ବାସ କରିଥିବାରୁ ସ୍ୱଦା ଆଜି ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶର ଅଧମ ନିବାସୀଙ୍କ ସହ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ନ କରି ଥିବାରୁ ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ରହିଅଛନ୍ତି । ମାଲବାର ଉପକୂଳସ୍ଥ କୋଚିନର ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଇହୁଦୀମାନେ ସହସ୍ର ବର୍ଷ ହେଲା ସେଠାରେ ବାସ କରେହେଁ ସେମାନଙ୍କର ମୁଖାକାର ଓ ଦେହରଙ୍ଗରେ ପରି-ବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ନାହିଁ । ଏଥିରୁ ସହଜରେ ଅନୁମିତ ହୁଏ ଯେ ଆମ୍ଭେମାନେ ବିଶୁଦ୍ଧ ଆର୍ଯ୍ୟ ବଂଶଧର ନୋହୁଁ । ମହାଭାରତରେ ଲେଖାଅଛି ଯେ ସେ ଯୁଗ ଥିଲା ମହାଜାତି ମିଶ୍ରଣର ଯୁଗ ଥିଲା । ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ପ୍ରମାଣ ମଧ୍ୟ ଅମ୍ବମାନଙ୍କୁ ଉକ୍ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପନୀତ କରାଉ ଅଛି । ଏପରି ମଧ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନୁମିତ ହୋଇପାରେ ଯେ ଦେଶାନ୍ତରଗମନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ହେଲେ ଯେତେବେଳେ ପୁରୁଷ ସଂଖ୍ୟାର ସମାନ ସଂଖ୍ୟକ ସ୍ତ୍ରୀ ତାଙ୍କ ସହ ଆସି ନ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ମଧ୍ୟ ତେବେଳେ ଜିତକମାନଙ୍କ ସହ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରିଥିବାର ଇତିହାସରେ ଉଲ୍ଲେଖ ଅଛି । ଏହି ଜେତାଜିତ ଦମ୍ପତ୍ତିର ସନ୍ତାନମାନେ ପିତା ମାତାଙ୍କର ଅନ୍ୟର ବ୍ୟବହାର ଗ୍ରହଣ କଲେ ସୁଦ୍ଧା ସେମାନଙ୍କୁ ମିଶ୍ରଜାତି ବୋଲିବାକୁ ହେବ । ଅତୀତର ମଧ୍ୟ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଯେ ସବୁବେଳେ ଜୟଲାଭ କରୁଥିଲେ ତାହା ନୁହେଁ । ଏପରିସ୍ଥଳେ ବିଶେଷ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ସହିତ ସେମାନଙ୍କର ରକ୍ତର ସମ୍ବନ୍ଧ ସ୍ଥାପନ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବିଷୟମାନ ଆଲୋଚନା କଲେ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟମାନେ ଛତିସ୍ୱ ଆର୍ଯ୍ୟ ସହ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ଦ୍ରାବିଡ଼ୀୟ ସହ ସମ୍ପର୍କ ସ୍ଥାପନ କରି ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ସୃଷ୍ଟି କରି ଅଛନ୍ତି ସହଜରେ ଅନୁମିତ ହେବ । ଉତ୍ତରଭାରତର ଚମାର ପ୍ରଭୃତି ଅନ୍ତ୍ୟଜ ନିମ୍ନବ୍ୟବସାୟୀ ଲୋକମାନେ କକେଶୀୟମାନଙ୍କ ପରି ଶ୍ୱେତାଙ୍ଗ ଓ ସେମାନଙ୍କ ଦେହ-ଗଠନ କକେଶୀୟ ତୁଲ୍ୟ । ସାମାଜିକ ଅଧଃପତନ ଉକ୍ତ ଅନ୍ତ୍ୟଜ ଜାତିର କାରଣ । ଏହା ସପକ୍ଷରେ ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ଏହି ଯେ ବୋମ୍ବେ ପ୍ରଦେଶର ବର୍ଣ୍ଣହିନ୍ଦୁମାନେ ଜାତି ଧର୍ମ ଗୁଡ଼ିକ ରକ୍ଷା ନ କରି ପାରିବାରୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ପଦରୁ ଚ୍ୟୁତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଗୋଟିଏ ବିବାହୋତ୍ସବରେ ଜନୈକ ଗୃହସ୍ଥ ଅନ୍ନାଦି ଲୌକା ଉପରେ ନେଇ ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ଅତିଥିମାନଙ୍କୁ ପରିବେଷଣ କରିଥିଲା ବୋଲି ତାହାର ସମସ୍ତ ପରିବାର ଏପରି ବି ଅତିଥିମାନେ ଜାତିଚ୍ୟୁତ ହେଲେ ।

ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ଭୌଗୋଳିକ ଅବସ୍ଥାନ । କୌଣସି ଜାତିର କେତେକାଂଶ ପରିବାର ସହିତ ଦୂରକୁ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ହେଲେ । କାଳକ୍ରମରେ ସେମାନଙ୍କ ଆଚାର ବ୍ୟବହାର ପାନ ଭୋଜନ ଜୀବିକୋପାୟ, ଭାଷାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ପରିଦୃଷ୍ଟ ହୁଏ ଏବଂ ଏହା ମଧ୍ୟ ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏହା ସେମାନେ ନୂତନ ସ୍ଥାନର ଅଧିବାସୀମାନଙ୍କଠାରୁ ଅନୁକରଣ କରନ୍ତି ଏବଂ କେତେକସ୍ଥଳରେ ଜଳବାୟୁ ଅବଶ୍ୟକମତେ ସ୍ୱେଚ୍ଛାନୁସାରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି । ଏହିପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ସେମାନଙ୍କର ପୁନ-ର୍ମିଳନର ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ ହେବାରୁ ସେମାନେ ଭିନ୍ନ ଜାତିରେ ପରିଣତ ହୁଅନ୍ତି । ତାହା ନ ହୋଇଥିଲେ କାଶ୍ମୀର ଦେଶର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭାରତର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନଙ୍କ-ଠାରୁ ଜାତିରେ ପୃଥକ୍ ପରି । ଅତୀତର ମଧ୍ୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ କାନ୍ୟକୁବ୍ଜ, ମୈଥିଳ, ଉତ୍କଳୀୟ ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ ହେଲେ ଯେପରି ? ସେମାନଙ୍କର ନାମ ମଧ୍ୟ ଏହି ତଥ୍ୟର ପୋଷକତା ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି । ଉତ୍କଳରେ ଜାଜପୁର ଏକ ସୋପାନରୁ ୧୦ । ୨୫ କୋଶ ଦୂରସ୍ଥ ବ୍ରାହ୍ମଣ କରଣ, ଅନ୍ୟଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପାନ, ଭୋଜନ, ବୈବାହିକ ସମ୍ପର୍କ ଘୃଣ୍ୟ ବୋଲି ଅଧୁନା ବିବେଚିତ ହେଉଛି ।

ଭାଷାଗତ ପାର୍ଥକ୍ୟ ଜାତିଭେଦର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ । କାହାର ଭାଷା କେହି ନ ବୁଝି ପାରିଲେ ମିଳନ ସୁବିଧା ଘଟେ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଏକଗୋତ୍ର ସଂଭୂତ କୌଣସି ଜାତି ଭିନ୍ନ ସ୍ଥାନରେ ରହି ଜଳବାୟୁ ପ୍ରଭୃତି ନାନାକାରଣବଶତଃ ଭାଷାରେ ଅନୈକ୍ୟ ଜନ୍ମାଇଲେ ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ବୁଝି ନ ପାରି ଅପଣାକୁ ପୃଥକ୍ ରଖନ୍ତି ଏବଂ ଶେଷରେ ପୃଥକ୍ ଜାତି ସୃଷ୍ଟି କରନ୍ତି । କେବଳ ଏହି ଏକ ମାତ୍ର କାରଣରୁ ଦାକ୍ଷିଣାତ୍ୟର ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ତୈଳଙ୍ଗ, ଦ୍ରାବିଡ଼, ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଭୃତି ଶ୍ରେଣୀରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ଏହା ମୂଳରେ ଭାଷାଗତ ଅସ୍ପଷ୍ଟତା ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଜାତିଭେଦର ଅନ୍ୟକାରଣ ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମମତ ଗ୍ରହଣ । କେତେକ ସଂଖ୍ୟକ ସ୍ମାର୍ତ୍ତ ରାମାନୁଜ ବା ମାଧବାଚାର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ବା ରାମମୋହନଙ୍କ ଧର୍ମମତ ଗ୍ରହଣ କରି ପୃଥକ୍ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ପରିଗଣିତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ପୂର୍ବରେ କୁହା ଯାଇଅଛି ଯେ ଧର୍ମାଙ୍ଗୀଭୂତ ନୈତିକ କାର୍ଯ୍ୟ ଓ ଅନୁଷ୍ଠାନାଦି ପାଳନାଦିରେ ତ୍ରୁଟି ହେଲେ ତ୍ରୁଟିକାରକମାନେ ପତିତ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହୁଅନ୍ତି; ଏଣୁ ଶେଷରେ ସେମାନଙ୍କ ପୃଥକ୍ ଜାତି ଗଠନ କରିବାକୁ ପଡ଼େ । ଓଡ଼ିଶାରେ ଅଳିକାଳ ଭାଗବତ ଗୋଷ୍ଠୀ ଓ କ୍ରୁମ୍ବିପନ୍ଥି ଦଳ ଯେପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି ତାହାଦ୍ୱାରା ପରେ ସେମାନେ ଗୋଟିଏ ପୃଥକ୍ ଜାତିରେ ବିଭକ୍ତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ଅଛି ।

ଲୋକମାନେ ଜୀବିକୋପାର୍ଜ୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ସମସ୍ତ ସୁବିଧା ଶକ୍ତ୍ୟନୁସାରୀ ଭିନ୍ନ ବ୍ୟବସାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ଯାଇ ପୃଥକ୍ ଜାତିରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି । ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଏକ ପରିବାରର ଲୋକମାନେ ଜାତି ନ ହୋଇ ଭିନ୍ନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବ୍ୟବସାୟ ଅବଲମ୍ବନ କରି ଥାଆନ୍ତେ ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ନିର୍ବାଧରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ କିନ୍ତୁ ଚତୁର୍ଥବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିବାକୁ ନିବାରିତ ହେବାରୁ ବ୍ୟବସାୟାନୁସାରେ ପୃଥକ୍ ଜାତି ସୃଷ୍ଟି କଲେ—ଯଥା;—କୁମ୍ଭକାର, ବର୍ଦ୍ଧକି, କ୍ଷୌରକାର । ବିଶିଷ୍ଟ ଜାତିପ୍ରତି ବିଶିଷ୍ଟ ବ୍ୟବସାୟ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେବାରୁ ପରମ୍ପରା କ୍ରମେ ସେମାନଙ୍କର ବଂଶଧରମାନେ ତାହା ଅବଲମ୍ବନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଲେ, ଏହିପରି ଜାତିକୁ ଦୃଢ଼ମୂଳ ହେଲା ।

ଜାତି ବିଭାଗର ଅନ୍ୟତମ କାରଣ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ । ପୂର୍ବେ କୁହାଯାଇ ଅଛି ଯେ ପ୍ରଥମାବସ୍ଥାରେ ସମସ୍ତେ ବ୍ରାହ୍ମଣ ଥିଲେ । ଗୁଣ କର୍ମ୍ମ ବିଭାଗାଦି ଅନୁସାରେ ସମାଜର ଅବଶ୍ୟକ ମତେ କ୍ରମିକ୍ କ୍ଷତ୍ରିୟ, ବୈଶ୍ୟାଦି ହେଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରଥମରେ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ ପ୍ରଚଳିତ ଥିବାରୁ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହଜାତ ସନ୍ତାନମାନେ ମାତୃଷ୍ୟାଦି ଉପବର୍ଣ୍ଣ ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ଶେଷୋକ୍ତ ଉପବର୍ଣ୍ଣମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନୈତିକ ଦୁର୍ବଳତା ପ୍ରଭାବରୁ ଅସବର୍ଣ୍ଣ ବିବାହ ଓ ଗାନ୍ଧର୍ବାଦି ବିବାହ ସମାହିତ ହେଲା ପରେ ସେମାନଙ୍କ ସନ୍ତାନମାନେ ଅଜ୍ଞାତର ହେତୁରୁ ମାତା ପିତାଙ୍କର ଜାତି ନ ନେଇ ଚତୁର୍ଥଜାତି ସୃଷ୍ଟି କଲେ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଉକ୍ତ ପ୍ରକାର ବିବାହାଦିର ଅନୁକୂଳ ମତ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରଚଳିତ ନ ହେଉଥିବାରୁ ଜାତି ସୃଷ୍ଟିରେ ଏହା ସମର୍ଥକ ହେଲା ।

ଏପରି କତିପୟ କାରଣଗୁଡ଼ିକ ଜାତିବିଭାଗର ମୂଳପାତ କରିଅଛି । ଏହା ଯେ ଏ ଦେଶର ବିଶେଷତ୍ୱ ତାହା ନୁହେ—ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଦେଶମାନଙ୍କରେ ଉକ୍ତ କାରଣଗୁଡ଼ିକ ସେହିପରି କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଆସିଛି । ଏ ଗୁଡ଼ିକ ସେ ସମୟରେ ଜାତିଗୁଡ଼ିକୁ ପ୍ରକୃତିରେ ଦୃଢ଼ ଭିତ୍ତିମୂଳ କରି ନ ଥିଲା—ସେ ଗୁଡ଼ିକ ଦୃଢ଼ମୂଳ କରିବାରେ ରାଜନୈତିକ, ଆର୍ଥିକ, ମାନସିକ, ଧାର୍ମ୍ମିକ ପ୍ରଭୃତି କାରଣଗୁଡ଼ିକ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସହାୟତା ପ୍ରଦାନ କରିଥିଲେ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମ୍ମ ପ୍ରଭାବଠାରୁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଆଧିପତ୍ୟ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମ୍ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେବାଯାଏ ଏହି ଜାତିବିଭାଗର ଏହିସକଳ କାର୍ଯ୍ୟ ଦେଶକାଳକାର୍ଯ୍ୟ ଗତିରେ ଚାଲିଥିଲା । ଏହିପରି ସମାଜର ଏହି କାଳକୁ ମଧ୍ୟଯୁଗ କୁହା ଯାଇପାରେ । [illegible] ଏହା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଛି ।

ବୌଦ୍ଧଯୁଗ ବଳସ୍ପୃଷ୍ଟିପରି ଏହା କେହି ଭାବ ଚିନ୍ତା ସ୍ୱୀୟ ଅଭିମତ ଧାରଣ କରିଥିଲେ । ପୂର୍ବ ବିପ୍ରତ ମଧ୍ୟଯୁଗ ଯାଏଁ ଭାରତବର୍ଷ ଏକଶାସନାଧୀନରେ ନ ଥାଇ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ନରପତିମାନଙ୍କ ଅଧୀନରେ ଥିଲା—ମଧ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଅରାଜକ ଅବସ୍ଥାରେ ମଧ୍ୟ ଥିଲା । ସେହି ସମୟରେ ଅନ୍ତର୍ବିବାଦ, ଅନ୍ତର୍ଯୁଦ୍ଧ, ଯୁଦ୍ଧ, ବୈଦେଶିକ ଆକ୍ରମଣାଦିଦ୍ୱାରା ଦେଶର ଅବସ୍ଥା କେନ୍ଦ୍ରୀଭୂତ ଶାସନାଭାବରୁ ଭୀଷଣରୁ ଭୀଷଣତର ହେଉଥିଲା । ସମସ୍ତ ସମୟରେ ବିକ୍ରମାଦିତ୍ୟଙ୍କ ପରି କେହି ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ରାଜା ପ୍ରଭୃତିର ଶସ୍ତ୍ରାର କରି ଦେଶରେ ଯେ ଶାନ୍ତି, ରାଜକତା ପୁନଃ ସଂସ୍ଥାପିତ ନ କରୁଥିଲେ ଏପରି ନୁହେଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଶାନ୍ତି ଓ ସେ ରାଜକତା ରାଜାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରବର୍ତ୍ତନ ଭିତ୍ତିପାରୁ ନ ଥିଲା । ଏହିପରି ସମୟରେ ଦେଶର ଲୋକମାନେ ସାଧାରଣତଃ ଦଳବଦ୍ଧ ହୋଇ ଆତ୍ମରକ୍ଷା କରନ୍ତି ଏବଂ ରାଜନୀତି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମତଦ୍ୱୈଧ ଘଟିଲେ ସଙ୍ଗ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଅପଣା ଅପଣା ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ପୃଥକ୍ ଦଳ ବାନ୍ଧନ୍ତି । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ପରସ୍ପର ପ୍ରତି ବିଦ୍ୱେଷ, ଘୃଣା, ସନ୍ଦେହାଦି ଜଘନ୍ୟତର ଦୋଷର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଦଳବିଭାଗକୁ ଜାତିବିଭାଗରେ ପରିଣତ କରନ୍ତି । ମଫସଲ ଗ୍ରାମରେ ମୋକଦ୍ଦମା ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ ଗ୍ରାମବାସୀମାନେ ବାଦ ପ୍ରତିବାଦ ପକ୍ଷ ନେଇ ଯେଉଁ ବାଡ଼ ସୃଷ୍ଟି କରିଥାନ୍ତି ଓ ତଦନୁସାରେ ଯାନ ଭୋଜନାଦିରେ ଘୃଣା ଅସଦ୍ଭାବ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ତାହା କୌଣସି ଜାତିର ଅବିଦିତ ନୁହେଁ ।

ପୂର୍ବକଥିତ ମଧ୍ୟଯୁଗରେ ଦ୍ୱେଷ, ଯୁଦ୍ଧ, ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ, ଶାସନର ଶିଥିଳତା ଯୋଗୁଁ ଦେଶରେ ପ୍ରଜା ବୃଦ୍ଧି ହେଉ ନ ଥିଲା । ଏବଂ ଦେଶର ନିର୍ଦ୍ଧନ ପ୍ରଜାମାନେ ଦୈନନ୍ଦିନ ଖାଦ୍ୟ ପରିଧେୟାଦି ଯୋଗାଇବା ପାଇଁ କଷ୍ଟ ପାଇଲେ । ପଥରେ ଦସ୍ୟୁ ତସ୍କରଙ୍କର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ଓ ସୁପଥର ଅଭାବ ଯୋଗୁଁ ବୈଦେଶିକ ବାଣିଜ୍ୟ ଚଳୁ ନ ଥିଲା । ପ୍ରାୟ ସମସ୍ତ ବାଣିଜ୍ୟ ଆନ୍ତର୍ଦେଶିକ ଥିଲା । କାଶ୍ମୀରର ଶାଲ ଢାକାର ସୂକ୍ଷ୍ମବସ୍ତ୍ର ମାଳବାର ଉପକୂଳରେ ମସଲା ପ୍ରଭୃତି ବିଳାସ ଦ୍ରବ୍ୟ ଏ ଦେଶରୁ ବିଦେଶକୁ ରପ୍ତାନି ହେଉଥିଲା । ଦେଶ ମଧ୍ୟରେ ଗୋପ୍ୟ ଧୂଳାରୂପା, ଗନ୍ଧବାର, ବହୁମୂଲ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତର ବା ମଣିମୁକ୍ତାଦିରେ ବାଣିଜ୍ୟ ଚଳୁଥିଲା । ଧାନ ଗହମ ପ୍ରଭୃତି [illegible] ଦ୍ରବ୍ୟରେ ବାଣିଜ୍ୟ ଚାଳନ [illegible]

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅତ୍ୟାଚାରର ନୂତନତ୍ୱ ବା ଅପହ୍ନୁତିସ୍ପୃହା ଛଡ଼ି ରହିଲା ନାହିଁ, ଯେ କେତେକ ଏ ଅତ୍ୟାଚାର ସହିବାକୁ ଯୁକ୍ତିବଳରେ କୁଣ୍ଠିତ ହେଲେ ସେମାନେ ଅନ୍ୟ ଧର୍ମର ଆଶ୍ରୟ ନେଲେ; ଏଣୁ ହିନ୍ଦୁ ସଂଖ୍ୟାର ହ୍ରାସ ହେଲା । ଫେରସ୍ତାଙ୍କ ସମୟରେ ହିନ୍ଦୁ ୬୦ କୋଟି ଥିଲେ ଆଜିକାଲି ସ୍ପେନ୍‌ଦୂର୍ଗ୍ଗ ୨୬ କୋଟି । ପାପରୁ ମୁକ୍ତି ପାଇବାର ଯେତେବେଳେ ବ୍ୟବସ୍ଥା ଅଛି, ସେତେବେଳେ ପାପକାର୍ଯ୍ୟ କରିବାରେ ଭୟ ନ କରିବା ସ୍ୱାଭାବିକ । ଏଣୁ ନୈତିକ ଦିଗରେ ମଧ୍ୟ ଲୋକମାନେ ଅବନତ ହୋଇ ଘୋର ପାପକର୍ମରତ ହେଲେ କିନ୍ତୁ ସମାଜ ନେତାମାନେ ଗୋପ୍ତା, କୃତଘ୍ନ ବ୍ରହ୍ମହତ୍ୟା ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ଦ୍ୱାଦଶ ନାମରେ ମୁକ୍ତ ହେବେ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଷଷ୍ଠତଃ ସମାଜରେ ଅଖାଦ୍ୟଭକ୍ଷଣର ପ୍ରଭାବ ଅତ୍ୟନ୍ତର ଭାବରେ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା । ଏକ ଦେବତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ନୈବେଦ୍ୟ ଦେଇ ପୂଜା କରିପାରିବେ କିନ୍ତୁ ଦେବତା ଯାହା ସ୍ପର୍ଶରୁ ଖାଦ୍ୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେଉ ନାହାନ୍ତି ତାହାଠାରୁ ସାମାନ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ଖାଇବ ନାହିଁ । ଶାସ୍ତ୍ରରେ ଅଛି ଅଗ୍ନି ସିଦ୍ଧ ବସ୍ତୁ, ପବିତ୍ର ଓ ଦୋଷଶୂନ୍ୟ ଓ ଗଉଡ଼ ପାଣି ଦେଇପାରେ ଓ ଗୃହକ ଛୁଇଁପାରେ; କିନ୍ତୁ ପାଣି ଗୃହକ ମିଶାଇ ଗଉଡ଼ ଅଗ୍ନିରେ ସିଦ୍ଧ କଲେ ବ୍ରାହ୍ମଣାଦି ବର୍ଣ୍ଣର ଅସ୍ପୃଶ୍ୟ ହେବ । ଦେହନର ଅତ୍ୟାବଶ୍ୟକ ଜୀବନ ଧାରଣ ଓ ରୋଗନିବାରଣ ପରୀକ୍ଷା ପ୍ରୟୋଗ କରେ ଶରୀର ରକ୍ଷଣୋପଯୋଗୀ ଦ୍ରବ୍ୟ ତହିଁରେ ମିଳିବ ଏହା ବୁଝିବାକୁ ଲୋକେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ନୁହନ୍ତି । ଏହିପରି କୁସଂସ୍କାର ସଂଖ୍ୟା ସମାଜରେ ଅସଂଖ୍ୟ । ହିନ୍ଦୁ ସମାଜରେ ଶତକରା ୭୦ ଜଣ ଅଶିକ୍ଷିତ ।

ସମାଜର ନିମ୍ନସ୍ତରର ପ୍ରଜା ପ୍ରାଣ କରିବାକୁ ଲୋକଙ୍କୁ ଜ୍ଞାନ ଶିକ୍ଷା ଧର୍ମଶିକ୍ଷା ପ୍ରଭୃତି ଅଦୌ ଦିଆ ନ ଯାଉ ଥିବାରୁ ସେମାନେ ସମାଜର ସର୍ବନିମ୍ନସ୍ତରରେ ପଡ଼ି ଅନ୍ତ୍ୟଜ ହେଉଅଛନ୍ତି; ସମାଜର ଅବଲମ୍ବନ ସାଧନ କରିବା ତାହାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଅଂଶ ବୋଲି ଦ୍ୱାହ ଦେଇ ଅନିଷ୍ଟ କରୁଅଛନ୍ତି । ବିଶେଷତଃ ମାଗଚକୁ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବଧ ଓ ପ୍ରାଣି ହିଂସାର କାରଣ ପଡ଼ିଥିବାରୁ ସେ ଯଥାର୍ଥରେ ଉତ୍ତର ଦେଇଅଛି 'ଧର୍ମୋହିଂସ୍ୟଂ ଦାଶରଥେ ନକ୍ରୋଶେ ନୈବାଧ କାଳକ୍ରମି ବେଦ ଦ୍ରେ" । ସର୍ବଦା ଘୃଣା କରି ସେମାନଙ୍କୁ ଆପଣାକୁ ଅଧିକାର ଆଗ ଅବମୂଲ୍ୟକରିଛା ଅଛେ । [illegible] ସର୍ବଦା ଦୁଷ୍ଟ ବୁଦ୍ଧି ବୋଲି ବହି ସର୍ବଦା ତା ପ୍ରତି ଦଣ୍ଡ ବିଧାନ କରେ ଯେପରି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଗ୍ରା ଓ ସ୍ୱାର୍ଥ ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ସେମାନଙ୍କ ସହିତ ସେପରି ବ୍ୟବହାର କରିବାଦ୍ୱାରା ସେମାନଙ୍କୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣକୁ ନ ଆଣି ଅବମୂଲ୍ୟଭାବରେ ଦେଖାଇ ଅଛୁଁ । ସମାଜରେ ସେମାନଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ ଦରକାର ଏହା ଭାବି ସେମାନଙ୍କୁ ସେହିପରି ରଖିବାଦ୍ୱାରା ସେହିଁ ସାମାଜିକ କପଟତା ଦେଖାଇ ଅଛୁଁ ସେହି ପ୍ରକାରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ଈଶ୍ୱର ଦ୍ୱାରରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହେଉଛି ।

ଜାତିବିଭାଗ ହିଆ ଯେ ଏକାବେଳକେ ଅନିଷ୍ଟକାରକ ଥିଲା ଏହା ଆମ୍ଭେମାନେ କହୁ ନାହୁଁ । କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ଏକାବେଳକେ ଅହିତକର ହୋଇ ନ ପାରେ । ମଧ୍ୟ ଯୁଗରେ ଈଦୃଶ ହିଆ ଅନେକ ଉପକାର ସାଧନ କରିଅଛି; ଏ ନ ଥିଲେ ହିନ୍ଦୁ ବୋଲି କୌଣସି ସମାଜ ନ ଥାନ୍ତା; ମଧ୍ୟଯୁଗର ବିପ୍ଳବ ଓ ପ୍ରତିଯୋଗିତାରେ ହିନ୍ଦୁ ନାମ ଲୁପ୍ତ ହୋଇଥାନ୍ତା—ଏହା ଅବଶ୍ୟ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ କୃତଜ୍ଞତାର ସହିତ ସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ହେବ । ମଧ୍ୟଯୁଗର ବିବାଦ ଓ ଉଚ୍ଛୃଙ୍ଖଳ ସମୟରେ କେତେକ ଶିକ୍ଷା ଶିଳ୍ପ ବ୍ୟବସାୟର ଉଚ୍ଛେଦ ଘଟି ଥାଆନ୍ତା; କିନ୍ତୁ ବ୍ୟବସାୟୀମାନେ ଦୁର୍ବଳ ପୁରୁଷମାନଙ୍କର ବ୍ୟବସାୟ ଗ୍ରହଣ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହେଉ ଥିବାରୁ ଅନେକ ସମୟରେ ଲୁପ୍ତକରିବାକୁ ତ ହେଉ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଛଡ଼ି ପାଇ ନ ଥିଲେ । ଦ୍ୱିତୀୟତଃ କେତେକ ଲୋକ ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଓ ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟକ୍ରମରେ କୌଣସି ଏକ ବ୍ୟବସାୟରେ ମନଦେଇ ଅନୁପମ ଉତ୍କର୍ଷ ଦେଖାଇ ଥିଲେ । ତୃତୀୟତଃ ଦ୍ୱେଷାବଲମ୍ବନ ଜାତିବିଭାଗ ଜନ୍ମମୂଳକର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନ ହେବାରୁ ଏହା ଲୋକମାନଙ୍କର ଉତ୍ତରୋତ୍ତର ବର୍ଦ୍ଧିତ ଅଶାନ୍ତି ନିବାରଣ କରି କୁପ୍ରବୃତ୍ତିଚିତ୍ତକର ପ୍ରବୃତ୍ତିକୁ ଦମନ କରାଇ ଦେଉ ନ ଥିଲା । ଚତୁର୍ଥତଃ କଠିନ ଜାତିଗତ ନିୟମ ଶିଥିଳକରିବାଦ୍ୱାରା ସାଧାରଣ ଓ ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ବିଶେଷ ପରିମାଣରେ ରକ୍ଷିତ ହେଉଥିଲା ।

ମଧ୍ୟଯୁଗର ଜାତିବିଭାଗ ଯେ ଯୁଗ ପ୍ରତି ମଙ୍ଗଳକର ହୋଇଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହା ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗୋପଯୋଗି ନୁହେ । ତାହା ବର୍ତ୍ତମାନ ସମାଜ ବିରୁଦ୍ଧ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥପର ବୋଲି ବିବେଚିତ । ଭାରତ ସମାଜର ନୈରାଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ମଧ୍ୟଯୁଗ [illegible] ଚାଲି ଯାଉଅଛି ଏବଂ ଆଧୁନିକ [illegible]

Digitized by srujanika@gmail.com

ମଧ୍ୟ ପ୍ରବଳବେଗରେ କ୍ଷମତା ବିସ୍ତାର କରୁଅଛି । ଜାତିବିଭାଗ ଗୋଟିଏ କୁଇନାଇନ ସଦୃଶ ଭେଷଜ । ମନେକର ଜଣେ ମନୁଷ୍ୟର ଉତ୍କଟ ଜ୍ୱର ହୋଇଥିବାରୁ ତାକୁ ଖୁବ କଡ଼ା ଗଣେ କୁଇନାଇନ୍ ଦିଆଗଲା—ଜ୍ୱର କମିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କୁଇନାଇନର ପରିମାଣ ମଧ୍ୟ କମ କରା ଗଲା—ଶେଷରେ କୁଇନାଇନ ବ୍ୟବହାର ଏକାବେଳକେ ବନ୍ଦ ହେଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ଜାଣୁ କୁଇନାଇନ ଶରୀରରେ ଦୁର୍ବଳତା ଏବଂ ଜଡ଼ତା ଆନୟନ କରେ; ମନୁଷ୍ୟକୁ ବାହ୍ୟ ଚେତନା ଶୂନ୍ୟ କରିଏ, ମସ୍ତିଷ୍କର ଦୃଢ଼ତା ଜନ୍ମାଏ ତଥାପି ମନୁଷ୍ୟଟିର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା ସକାଶେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରାଯାଇଥିଲା । କୁଇନାଇନ ବନ୍ଦ ହେଲା ପରେ ଜଣେ ଅଦ୍ଭୁତମସ୍ତିଷ୍କ ଭିଷକ୍ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଉଚ୍ଚ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ, "ଆମ୍ଭେମାନେ ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷରେ ଦେଖିଲୁଁ ଯେ କୁଇନାଇନ ତାହାର ଜୀବନ ରକ୍ଷା କଲା; ମନୁଷ୍ୟ ଶରୀରର ଏ ଗୋଟିଏ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକୀୟ ଉପାଦାନ । ଜ୍ୱର ଥାଉ ବା ନ ଥାଉ ମରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଏହା ବ୍ୟବହାର କରିବା ଦରକାର; ନିତାନ୍ତ ପକ୍ଷେ ସକାଳେ ୧୦ ଗ୍ରେନ, ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ୧୦ ଗ୍ରେନ" । ଅନ୍ୟଜଣେ କବିରାଜ ଅଛି କହିଲେ, "ଔଷଧ ବ୍ୟବହାର ଯୋଗୁଁ ଜ୍ୱର ଅବଶ୍ୟ ରୋଗୀକୁ ଛାଡ଼ିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଅଛି କିନ୍ତୁ ତୁମ୍ଭେମାନେ ଯେପରି କହ ଯେ ତାକୁ ଜ୍ୱର ପକ୍ଷାଘାତ ଛାଡ଼ିଲାଣି ମୁଁ ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ କରେ—ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି ତାହାହେଲେ ଔଷଧ ପରିମାଣ କମାଇ ଦିଆଯିବ କିନ୍ତୁ ମନେ ରଖିଥିବ କୁଇନାଇନ ବ୍ୟବହାର ଏକାବେଳକେ ବନ୍ଦ କରାଯିବ ନାହିଁ । ୧୦ ରୁ ୯, ୯ରୁ ୮, ୮ରୁ ୭ ଗ୍ରେନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କମାଇ ଯାଉ; ଏହା ଛଳକୁ ଯିବା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅବିବେକତାର କାର୍ଯ୍ୟ କାରଣ ମନ୍ଦ ଫଳ ଘଟିପାରେ । ଦରକାର ହେଲେ ଭବିଷ୍ୟତରେ ସ୍ଥିର ବିଚାର କରିବା କିନ୍ତୁ, ଏଖି ୭ରୁ କମାଇବା ନାହିଁ" ଧନ୍ୱନ୍ତରୀଙ୍କ ଭୃତ୍ୟମାନେ ସ୍ୱର ସପ୍ତମକୁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ଜଳଦ ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହି ଉଠିଲେ, "କୁଇନାଇନ! ଏ ତ ମନୁଷ୍ୟମାନଙ୍କର ଅନିଷ୍ଟ ସାଧନ କରିବା ମନୁଷ୍ୟେତର ଜୀବର କୁମନ୍ତ୍ରଣା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନୁହେଁ; ତୁମ୍ଭେମାନେ ଏ ଅପହ୍ୟ କଷ୍ଟଦାୟକ ଉପସର୍ଗଗୁଡ଼ିକୁ କୁଇନାଇନ ପ୍ରୟୋଗର ଶେଷ ଫଳ ବୋଲି ଅନୁଭବ କରି ଏହାକୁ ଶୀଘ୍ର ଛାଡ଼ି ଦେ ଯଦି ତୁମ୍ଭ ଶତ୍ରୁକୁ ଛଳନା ଦେଖାଇବାକୁ ଇଚ୍ଛା କର ତାହାହେଲେ ପେଡ଼ିପ୍ରକାର ଜ୍ୱର ଯେତେ ପରିମାଣର ଥାଉ ପଛକେ ବହୁକାଳ ପାଇଁ ୧ ଗ୍ରେନ ଖାଅ—ଅଳ୍ପ ଦିନ ପରେ ସେହି ୧ ଗ୍ରେନକୁ ଛାଡ଼ିଦେବ; ଦେଖିବ ତୁମ୍ଭର ଛାଡ଼ି ଅନିଷ୍ଟ ହେବ ନାହିଁ ।" ଜଣେ ସମ୍ପ୍ରତି ସଂସ୍କାରକ ଭାରତର ଅଧୁନିକ ରକ୍ଷଣଶୀଳ, ଉଲ୍ଲଙ୍ଘନକାରୀ ଓ ଧର୍ମାରାଧକଙ୍କୁ ଭିଷକ୍ ପୁରୁଷମାନଙ୍କ ସହ କ୍ରମାନ୍ୱୟରେ ତୁଳନା କରି ଅଧୁନିକ ଭାରତରେ ଜାତିବିଭାଗ କିପରି କାର୍ଯ୍ୟକରୀ ହେବ ନାହିଁ ତାହା ଦେଖାଇ ଅଛନ୍ତି । ଶିବନାଥ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅନୁତପ୍ତ ହୋଇ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ ଜାତିବିଭାଗ ଯଦି ଗୁଳ୍ମ ଲତାପରି ହୋଇଥାଆନ୍ତା ସେ ତୁଇ ହାତରେ ଓପାଡ଼ି ଫୋପାଡ଼ି ଦିଅନ୍ତେ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖାଯାଉ ଜାତିବନ୍ଧନର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ଏହାର ସୃଷ୍ଟି ସମୟରେ ମଙ୍ଗଳକର ହୋଇଥିଲେହେଁ ଅଧୁନିକ ସମାଜର ଉନ୍ନତି ପଥରେ କାହିଁକି ପ୍ରଧାନ ଅନ୍ତରାୟ ବୋଲି ବିବେଚିତ ହେଉଛି । କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଦେଖାଯାଉଛି ଯେ ଜାତିବିଭାଗର କଠୋର ନିୟମଗୁଡ଼ିକର କ୍ରମିକ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟୁଅଛି । ଅଧୁନିକ ସମାଜ ସ୍ରୋତକୁ ବାଧା ଦେବାର ତାହାର ବଳ ନାହିଁ । ଲୋକମାନେ ମଧ୍ୟ ତାହାର ଅନିଷ୍ଟକାରିତା ବୁଝିପାରି କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସମାଜ ନିୟମ ଶିଥିଳ କରୁଅଛନ୍ତି; କାର୍ଯ୍ୟରେ ତଦପେକ୍ଷା ଅନେକ ଅଧିକ କରୁଅଛନ୍ତି । ଅଧୁନିକ ଭାରତର ବିଭିନ୍ନ ଜାତିମାନଙ୍କୁ ଯେପରି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜାତୀୟତାରୂପ ଭ୍ରାତୃତ୍ୱ ସ୍ଥାପନ କରିବାକୁ ହେଲେ ଜାତିବିଭାଗ ନିଶ୍ଚୟ ବିରୋଧୀ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । କୌଣସି ବସ୍ତୁ ବା ସତ୍ୟର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ଓ ଅନସ୍ତିତ୍ୱ ନ୍ୟାୟ ଶାସ୍ତ୍ରାନୁସାରେ ଯେପରି ଏକ ସମୟରେ ଏକାଧାରରେ କଳ୍ପନା କରାଯାଇ ନ ପାରେ ସେହିପରି କୌଣସି ସମାଜରେ ଜାତୀୟତା ଓ ଜାତିବିଭାଗ ରହି ପାରେ ନାହିଁ । ସେ ଦୁହିଙ୍କର ସମନ୍ୱୟରେ ଉନ୍ନତିର ଆଶା କିପରି କରାଯିବ । ଅନେକ ରାଜନୈତିକ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ପ୍ରକାରୁ ଆଜିକାଲି ଭାରତର ଜାତିମାନେ ମିଳାମିଶି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି ଓ ବିଦ୍ୟାଳୟରେ ମଧ୍ୟ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିମାନେ ଏକତ୍ର ପଢୁଅଛନ୍ତି । ଜାତିର ଜାତିଗତ ଯେଉଁ ଘୃଣିତ ବିଦ୍ୱେଷ ଥିଲା ତାହା ଆଜି ନାହିଁ । ବହୁତେ ଲେଖିଅଛନ୍ତି ଯେ ଜାତିବିଭାଗର

Digitized by srujanika@gmail.com

କଠୋର ନିୟମଗୁଡ଼ିକୁ ଶିଥିଳ କରିବାରୁ ମର୍ଦ୍ଦୁଆ ଖମତା ବିସ୍ତାରିତ ହୋଇଥିଲା । ସହୃଦୟ ଜନେଡ଼ଙ୍କ ମତରେ ଏହି ମର୍ଦ୍ଦୁଆ ଦଳ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମର ପ୍ରୋଟେଷ୍ଟାଣ୍ଟ ସଂସ୍କାରକ ଅଟନ୍ତି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଏହି ମଧ୍ୟରେ ଯାହା କିଛି ଉନ୍ନତି କରିଅଛୁଁ ତାହା ମୁଖ୍ୟଭାବରେ ହେଉ ବା ଗୌଣଭାବରେ ହେଉ ଇଂରେଜ ଶିକ୍ଷା ଓ ଇଂରେଜ ଶାସନ ପ୍ରଭାବରୁ । ଇଂରେଜ ଶାସନ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଚକ୍ଷୁ ଖୋଲି ଦେଇଅଛି ଯେ ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ଜାତିବିଭାଗ ତାହାର ଅପରିହାର୍ଯ୍ୟ ଉପାଦାନ ନୁହେଁ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଯେଉଁ ଆର୍ଥିକ ଅବସ୍ଥାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି ତାହା ଏ ଜାତିଭେଦକୁ ରଖି ଦେବ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟ ସୀମାବଦ୍ଧ ସ୍ଥାନରେ ଓ ନିୟମବଦ୍ଧ ଲୋକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ନାହିଁ । ବୈଦେଶିକ ଦେଶରେ ଯୁଦ୍ଧ ବା ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ତାହାର ଫଳ ଅନୁଭବ କରୁଅଛୁଁ । ପରିଶ୍ରମ ଓ ପକ୍ଷପାତି ବଦଳି ହୋଇ ଯାଇଛି ; ଅଳ୍ପ ମୂଲ୍ୟର ଚକ୍ଚକିଆଳୀ ବିଦେଶୀ ପଣ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ସବୁ ଏ ଦେଶକୁ ଆମଦାନି ହେଉଛନ୍ତି ଏବଂ ସମାଜସ୍ଥ ଲୋକମାନେ ସ୍ୱଦେଶୀ ଦ୍ରବ୍ୟକୁ ଆଦର ଓ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କୁ ଉତ୍ସାହିତ ନ କରିବାରୁ ସହସ୍ର ସହସ୍ର ବ୍ୟବସାୟୀ ଓ ଶିଳ୍ପୀମାନେ ଯେମାନଙ୍କର ପାରମ୍ପର୍ଯ୍ୟକ୍ରମାଗତ ବ୍ୟବସାୟକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇ ଜାତିଭେଦ ନିୟମ ଲଙ୍ଘନ କରୁଅଛନ୍ତି—ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ବାଣିଜ୍ୟ * କରୁଅଛନ୍ତି ଏପରି କି ମଦକ ଦ୍ରବ୍ୟ ବିକ୍ରେତା ମଧ୍ୟ ହେଉଅଛନ୍ତି । ସୁଖ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦୃଷ୍ଟିକୁ ଅବଜ୍ଞା କରିଅଛି ; ପୂର୍ବ କାଳପରି ଆମ୍ଭେମାନେ କୌଳିନ୍ୟଧାରୀ ହୋଇ ବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ ବସି ପାରିବୁ ନାହିଁ ; ନୈଷ୍ଠିକ ବ୍ରାହ୍ମଣମାନେ ଭାବୁଅଛନ୍ତି ଯେ ସାମାନ୍ୟ ତାମ୍ର ପାତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତରେ ରୌପ୍ୟ ପାତ୍ର ଓ ତତ୍ସଙ୍ଗେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବର୍ଦ୍ଧି ନ ହେଲେ ସନ୍ଧ୍ୟା ବନ୍ଦନାଦି ଯଥୋଚିତଭାବରେ ବୋଧହୁଏ ହୋଇ ପାରିବ ନାହିଁ । ଆଜିପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା ଅଧଃପତିତଭାବ ବ୍ୟବସାୟ ବୋଲି ପରିଣତ ହେଉଥିଲା ତାହା ସାଦରେ ଗୃହୀତ ହେଉଅଛି । ବୈଦେଶିକ ବାଣିଜ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁମାନେ ବିଦେଶକୁ ନିଜ ପ୍ରଭାବ ପଠାଉଅଛନ୍ତି ଇତ୍ୟାଦି ।

ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନ-ବୃତ୍ତି-ଅବଲମ୍ବନ ଜାତି ଉନ୍ନତିର ପରମ ଶତ୍ରୁ । ମନୁଷ୍ୟ ଉକ୍ତ ଦୁଇଟି ହରାଇଲେ କୁପ୍ରବୃତ୍ତିର ଦାସ ହୋଇ ପଡ଼େ ଓ ନିଜର ଅବନତି ନିଜ ହାତରେ ଆନୟନ କରେ । କିନ୍ତୁ ମାଲଥସ୍ କହେ ଯେ ନିଜକୁ ସମାଜଠାରୁ ପୃଥକ୍ ନ ଦେଖିବା ଓ ନିଜ ମତରେ ଅନୁବର୍ତ୍ତୀ ହେବା ଦୁଇଆଉ ସମାଜ ଯାହା ମଞ୍ଜୁର କରୁ ନାହିଁ ତାହା ନ କରିବାହିଁ ଉଚ୍ଚତର ଆଦର୍ଶ । ଯେଉଁମାନେ ପ୍ରତିଭା ଓ ତେଜ ବଳରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଓ ନେତୃତ୍ୱ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି ସେମାନେ ସ୍ୱାଧୀନ ଚିନ୍ତା ଓ ସ୍ୱାଧୀନ ବୃତ୍ତି ଅବଲମ୍ବନ କରିବାରୁ ସେପରି ହୋଇ ସମାଜର ମଙ୍ଗଳ କରିଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଯେ ସତ୍ୟ ବକ୍ତା ହୁଅନ୍ତି ଏହା ଅସମ୍ଭବ । ସମସ୍ତେ ବୁଝି ନ ପାରିଲେ ବୋଲି ଯେଉଁ ବ୍ୟକ୍ତି ବୁଝିଛି ତାହାର ପ୍ରତିବାଦ କରିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ; ତଥାପି ସମାଜର ଅନ୍ଧତାକାରିଣୀ ଅବାଧିତ ସ୍ୱାଧୀନତା ଯେ ଅନୁଚିତ ସେକଥା କୁହାଯାଇ ପାରେ ନାହିଁ ; କାରଣ ସମାଜର ଅସ୍ଥିରତା କେତେକ ବିଘ୍ନ ଜନିତ ଜନିତ ଜନ୍ମିତ ହେବେ । ପରନ୍ତୁ ମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କେତେକ ବିଘ୍ନ, କାରଣ ନିଜ ପ୍ରକାରୁ ସେମାନଙ୍କର ସମାଜ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଏହି ବିଘ୍ନ ସର୍ବଦା ଯେପରି ମନ୍ତ୍ରିତ୍ୱ ମତିଭ୍ରାନ୍ତ ଅନମୋଦିତ ହେଉଥିଲା ସେପ୍ରକାର ସମାଜସ୍ଥ ପ୍ରତ୍ୟେକର ଦୃଷ୍ଟି ପ୍ରତି ପ୍ରସ୍ତୁତ ।

ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନୈତିକ ଜୀବନରେ ଓ ଧର୍ମଜୀବନରେ ଯେଉଁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିଅଛି ତାହା ମଧ୍ୟ ଏ ଜାତି ବିଭାଗକୁ ରଖି ଦେବ ନାହିଁ । ଧର୍ମ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଜାଗରଣ ହୋଇଅଛି ତାହା ଅଳ୍ପ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ଧର୍ମର ମଧ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶ ପାଇଅଛି । ଅନୁଷ୍ଠାନ ମଧ୍ୟରେ ଧର୍ମ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେଲେ ଧର୍ମର ସାରବସ୍ତୁ ଧ୍ୱଂସ ହୋଇଯାଏ । ଯେଉଁମାନେ କହନ୍ତି ଯେ ସାଧ ଶ୍ରୋତ୍ର ଅନୁଷ୍ଠାନାଦି ବିଶ୍ୱାସିତ ଲୋକମାନଙ୍କର ମୋକ୍ଷକାରଣ ହୋଇପାରେ ସେମାନଙ୍କର ଏ ଧାରଣା ଭ୍ରାନ୍ତ । ଅର୍ଥ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଏହି ଅନୁଷ୍ଠାନଗୁଡ଼ିକ ଧର୍ମ ତତ୍ତ୍ୱର ଆଧାର ସ୍ୱରୂପ କଳ୍ପିତ କରାଯାଇ ଥିଲା କିନ୍ତୁ କାଳକ୍ରମରେ ଲୋକମାନେ ଚିନ୍ତା ଛାଡ଼ି ଛାଡ଼ି ଏହି ଆଧାରକୁ ଅତି କ୍ଷୀଣ

* କେବଳ ବଣିକ୍ ନୁହେ—ମନୁ ସେଇ ବଣିକ୍ ସ୍ୱାବଲମ୍ବୀ ବହୁଅଛନ୍ତି ଓ ତାହା ଦ୍ୱାରା ଗୃହସ୍ଥାଶ୍ରମର ବ୍ୟୟ ନିର୍ବାହ କରନ୍ତି—ସେହି ଗୃହସ୍ଥ ନାନା ପ୍ରକାରେ ଓ ନାନା ବ୍ୟବସାୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୁଅନ୍ତି । ମୁଃ ସଃ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିଦେଲେ ; ଧର୍ମପାଳନ କେବଳ ଅନୁଷ୍ଠାନ ପାଳନରେ ଶେଷ ହେଲା । ଭାରତର ବୁଝିବାକୁ ଗଲେ ଦର୍ଶନ ବା ତର୍କଶାସ୍ତ୍ରର ବିଶେଷ ପ୍ରୟୋଜନ ନାହିଁ । ଏଣୁ ଏହା ଇତର ଲୋକଙ୍କର ଅବୋଧ୍ୟ ହୋଇ ନ ପାରେ । ଧର୍ମ ଗୋଟିଏ ସାର୍ବଜନୀନ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବସ୍ତୁ । ମନୁଷ୍ୟର ଉଦର ସକାଶେ ଖାଦ୍ୟ ଯେପରି ନିତାନ୍ତ ପ୍ରୟୋଜନୀୟ ବସ୍ତୁ, ମନ ଓ ଅନ୍ତଃକରଣ ସକାଶେ ଧର୍ମ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ଗୀତାରେ କଥିତ ଅଛି ଯେ ମୋକ୍ଷ ଲାଭ ବିଷୟରେ ଭକ୍ତିମାର୍ଗ, ଜ୍ଞାନମାର୍ଗ ଓ କର୍ମମାର୍ଗ ସମକାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ; କିନ୍ତୁ ପାରମ୍ପରିକ ଅନୁଷ୍ଠାନ କୌଣସିଟିର ଅନ୍ତର୍ଗତ ନୁହେଁ ।

ସମାଜ ଯେପରି ହେବା ବାଞ୍ଛନୀୟ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଉଠିପାରେ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ କିଛି କହିବା ପୂର୍ବରୁ ସମାଜ କିଏ ତାହା ଦେଖାଗଲେ ଅତି ପ୍ରଶସ୍ତ ହେବ । ଯେଉଁ କେତେକ ଲୋକ ପରସ୍ପର ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଦୃଷ୍ଟି ସମକ୍ଷରେ ରଖି ଚଳିବାର ସୁବିଧା ନିମନ୍ତେ କେତେକ ଅଇନ ପ୍ରଣୟନ କରନ୍ତି ସେହି ଲୋକଙ୍କର ସମଷ୍ଟିକୁ ସମାଜ କହନ୍ତି । ସମାଜର ପରସ୍ପର ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେତେ-ଦୂରେ ଏହାର ଏକମାତ୍ର ବିଷୟୀଭୂତ ଏବଂ ସ୍ୱାର୍ଥ ଯେତେ-ଦୂରେ ସମାଜର ଭୂଗୋଳର ପରିବର୍ତ୍ତନରେ ଦେଶକାଳ ଭେଦରେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୁଏ କିନ୍ତୁ ଯେ ତଦନୁଯାୟୀ ଶିଥିଳତର ବା ଦୃଢ଼ତର ହେବ ଏଥିରେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବିଷୟ କିଛି ନାହିଁ । କୌଣସି ସମାଜର ଇତିହାସ ବା ରାଜନୈତିକ ଇତିହାସ ପାଠକଲେ ଯେଉଁ ନିୟମଗତ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଦେଖି ତାହାର ମୂଳରେ ଦେଶକାଳଭେଦ ବିଷୟର ସର୍ବଦା ବିଦ୍ୟମାନ ।

ସମାଜକୁ ଜୀବିତ ନିତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷମ ଅବସ୍ଥାରେ ରଖିବାକୁ ହେଲେ ଦିନକୁ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଜୀବନଗତିରେ ଚାଲୁଛି ସେମାନଙ୍କରେ ପ୍ରୟୋଜନ । କାରଣ ସମାଜର ଜୀବନଶକ୍ତି ଅଛି । ସମାଜପତିମାନେ ସେହିମାନଙ୍କ ଚଳିବା ପାଇଁ ଅଇନ ପ୍ରସ୍ତୁତ କରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସହସ୍ର ବର୍ଷପରେ ସମାଜର ଅବସ୍ଥା ଯେପରି ହେବ ଭାବି କରନ୍ତି ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ ଲୋକମାନେ ପୂର୍ବ ଅଇନଗୁଡ଼ିକ ସମାଜୋପଯୋଗୀ ହେବ ନାହିଁ ବିଚାରି ତାକୁ ରଦ୍ଦ କରନ୍ତି ବା ଆବଶ୍ୟକୀୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ କରନ୍ତି । ଏଥିପାଇଁ ଭାବିଲେ ଦେଖିବା ଯେ ସମାଜ ଯେପରି ସ୍ୱରୂପକୁ ଅକାଟ୍ୟ ବୋଲି ବୋଧ ହେଉଥିଲେ ସିଦ୍ଧା ସତ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ ।

Society is an illusion to a young citizen, it lies before him in rigid repose with certain names, men and institutions rooted like oak trees to the centre. But the old statesman knows that society is a fluid assuming the shape of the vassal in which it is kept. That all the laws of it are all imitable and all alterable : we make as good and we may make better.

(ହିନ୍ଦୁ ସମାଜର ନିୟମଗୁଡ଼ିକ ସମାଜର ବାଲ୍ୟାବସ୍ଥାରେ ଯେପରି ଥିଲା ; ବର୍ତ୍ତମାନ କିପରି ହୋଇଅଛି ତାହା ଅନୁଧ୍ୟାନ କରିଲେ ଦେଶକାଳଭେଦ ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟାଇବାରେ କିପରି ସାହାଯ୍ୟ କରିଅଛି ତାହା ସହଜରେ ଉପଲବ୍ଧି ହେବ । ବୌଦ୍ଧଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ଯାଯାବରମାନେ ମତ୍ସ୍ୟ ମାଂସ ଖାଉଥିଲେ କିନ୍ତୁ ପରବର୍ତ୍ତୀ କାଳରେ ଯୁଦ୍ଧରେ ଲିପ୍ତ ହେବାରୁ ମତ୍ସ୍ୟ ମାଂସ ବ୍ୟବହାର କଲେ ।)

ପ୍ରାଚୀନକାଳରେ ଆର୍ଯ୍ୟମାନେ ତାତ୍କାଳୀନ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅବସ୍ଥିତି ଓ ଉନ୍ନତି ନିମିତ୍ତ ଯେଉଁ ସଂହିତା ପ୍ରସ୍ତୁତ କରିଥିଲେ ତାହା ସହସ୍ର ବର୍ଷ ପରେ ସମାଜରେ କିପରି ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ ତାହା ଜାଣି ନ ଥିଲେ ; ଅତଏବ ସେକାଳର ଅଇନ ସଂହିତା ସର୍ବାଂଶରେ ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳୋପଯୋଗୀ ହେବ ନାହିଁ ; ସେ ସମସ୍ତ ଯଦି ଅଳ୍ପ ଥାଆନ୍ତା ତାହାହେଲେ କାର୍ଯ୍ୟ-କରି ହୁଅନ୍ତା କିନ୍ତୁ ସମାଜ କେବେ ପରିବର୍ତ୍ତନର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଆସିଅଛି ;—ପୂର୍ବେ ମନୁଷ୍ୟମାନେ ଦୁଇଟିକୁ ପିନ୍ଧୁଥିଲେ ଅଳ୍ପ ପିନ୍ଧିଲେ ଉପହାସିତ ହେବେ । ଜୀବକାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି । ପ୍ରାଚ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସମ୍ମିଶ୍ରଣରେ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଅଭାବ ବିଶେଷ ବୃଦ୍ଧି ହୋଇଯାଇଅଛି ; ଭାରତର ଜନସଂଖ୍ୟା ବୃଦ୍ଧି ସହିତ ଜୀବନ ସଂଗ୍ରାମ କଠୋରତର ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛି; ହିନ୍ଦୁଙ୍କ ସଂଖ୍ୟା ଦିନକୁ ଦିନ ହ୍ରାସ ହେଉଅଛି—ହିନ୍ଦୁମାନେ ସାମାଜିକ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ମୁସଲମାନ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାନ ହେଉଅଛନ୍ତି । ବେଦର ଋଷ୍ୟ ଋଷ୍ୟର ଋଷ୍ୟ, ଋଷ୍ୟଋଷ୍ୟ, ଚେତେଲେ ଲୋକେ ଅଗ୍ରସିତ ;—ଆଦର୍ଶ ଜୀବନ ଅଭାବରୁ ଲୋକେ କୁପଥଗାମୀ । ଏ ସମସ୍ତ ସମ୍ୟକ୍ ଅନୁଧ୍ୟାନ କରି ବେଦ, ଉପନିଷଦ୍, ସଂହିତା ପୁରାଣ, ଭକ୍ତିସଂହିତା ଆଦି ଦେଖିଲେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୋଲାପ ।

ପଞ୍ଚବ କୁଟୀରବାସି ।

ଗୋଲାପ ମୁକୁଳ ହୋଇ ତୁ ଆକୁଳ
କାହାଲାଗି ଅଛୁ ବସି । ପଦ ।

ନୀରବ ପବନ ଭବନ ଗଗନ ।
ସୁପ୍ତ-ସ୍ୱପ୍ନେ ସବୁ ମାନବ ମଗନ ।
ଉଠି ନାହିଁ କେହି ଉଠି ନାହିଁ ମହୀ,
ଲୁଚି ନାହିଁ ତାରାଶଶୀ । ୧ ।
ଏତେ ପ୍ରାତୁ ତୁହି ଉଠିଛୁ କାହିଁକି ?
ମୋପରି ନିମିଷେ ଶୟନ ନାହିଁକି ?
ଆକୁଳ ନୟନେ, ପଲକ ବିହୀନେ,
ଜାଗି ରହିଛୁକି ନିଶି । ୨ ।
ମୋପରି ନ ରହି ଏକାକୀ ଶୟନେ ।
ଏତେ ବାଧା ସହି ଚରଣେ ପରଣେ ।
କଣ୍ଟକ ଗହନେ ବିଜନ କାନନେ,
ହୋଇ କାହା ଅଭିଳାଷୀ । ୩ ।
ତୋହଲାଗି ଅଜ ପ୍ରଭାତ ମଧୁର ।
ତୋହଲାଗି ଅଜ ତାନନ ସୁନ୍ଦର ।
ଉଚ୍ଚ ଉଚ୍ଚ ଚେତେ, ବିକସ ଗୁପତେ,
ହସ ସରସେ ରୂପସି । ୪ ।
ପର୍ଣ୍ଣ-ଆବରଣ ଲାଜେ ଲାଜେ ଖୋଲି ।
ଭୃଙ୍ଗ ଭୃଙ୍ଗ ଅଛି ଅଳସ ମୁକୁଳ ।
କାହା ପଥ ଚାହିଁ, ରହିଅଛୁ ତୁହି,
ମଧୁରେ ଦରବିକସି । ୫ ।

ବଧୂର ଅଧର ମଧୁ-ର ପରାଏ ।
ନିଶିର ଶିଶିର ଢଳ ଢଳ ହୁଏ ।
ନ ଚଳ ଲାଗିଛୁ, ଭଗତ ରହିଛୁ,
ସ୍ନେହ-ଲୋର ପରକାଶି । ୬ ।
ଦିଅ ମୁକୁଳିତ ସୁଧାର ଅଧର ।
ଅଧରୁ ଅଧରେ କେ ନେବ ଅଧାର ।
ମଧୁରେ ମଧୁରେ କେ ନେବ ହୃଦରେ,
ତୋତେ ଆରେ ଦରହାସି । ୭ ।
ତାହାର ଅଧର ପରି ତୁହି ହୋଇ ।
ତାହିଁ ପାଇଁ ତୁହି ହେଲୁ ନାହିଁ ସେହି ।
ତୋତେ ମୁଁ ଶୁଖିବ, କି ଅବା ଚୁମ୍ବିବ
ରଖିବ ହୃଦେ ପରଶି । ୮ ।
ଦୂରେ ଦୂରେ ଧୀରେ ଉଠେ ଏକା ଉଷା ।
ତା ସଙ୍ଗେ ତୋପ୍ରାଣେ ଆସି ପଶେ ଆଶା ।
ମୋ ଆଶା ଭରସା, ହୋଇଲା ନିରାଶା,
କାହିଁ ମୋ ମାନସବାସୀ । ୯ ।
ତୋ ଆଶା ପୂରିବ ନ କରି ବିଳାପ ।
ଆସିବ ମଧୁପ ହରିବ ସନ୍ତାପ ।
କେ ମୋତେ ଶୋଷିବ, କେ ଅବା ରଖିବ,
ଶୋକ-ସନ୍ତାପ ବିନାଶି । ୧୦ ।
ତୋପରେ ରଖି ମୁଁ ତାହାର ବାସନା ।
ଏବେ ପରଣେ ସହୁଛି ଯାତନା ।
ତା ବିନା କାମନା ପୂରେ ନା ପୂରେ ନା,
ଦୂରେ ହୋଇ ପରବାସୀ । ୧୧ ।

ଭାବନା ।

କେତେଦିନ ପରେ ଥରେ ତୋର ଦେଖା ପାଇବି ?
କେତେ ତୋହ ବିନା ଦୁଃଖର ପସରା ବହିବି ?
କେତେ ମର୍ଦ୍ଦିଲ ବସନ୍ତ ଯିବ ।
କେତେ ପିକ ଡାକି ମୂକ ହେବ ।
କେତେ ସୁଧାଶଶୀ ଆକାଶେ ମିଶିବ ।
କେତେ ମଧୁନିଶି ହତାଶେ ପାହିବ ।
କେତେ ବିରହର ଯାତନା ଶାସନା ସହିବି ।
କେତେ ଅନିଶିଦିନ ତୋର ଉପାସନା କରିବି । ୧ ।

କିତି କେତେ ନବ କୁସୁମ ଚୟନ କରିବ ?
କିତି କେତେ ନବ କୁସୁମ ଶୟନ ରଚିବ ?
ଥରେ ତୋର ଦରଶନ ଆଶେ ।
କିତି ଆକୁଳେ ଅନାଇ ବସେ ।
କେତେ ସୁଖ ସ୍ୱପ୍ନ ମାନସେ ବିକାଶେ ।
କିଶି ଶେଷେ ମିଶେ ପ୍ରଭାତ ଆକାଶେ ।
କେତେ ଶୋକ ଶେଷେ ଏକା ଶୋଇ ସହି ରହିବି ?
କେତେ ଶୋକ ଶେଷେ ନିତି ଆଶା ଚାହି ରଖିବି ? ୨ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସନ୍ତାନର ଉକ୍ତି ।

ମାଆ ମାଆ ବୋଲି କେତେ ମୁଁ ଗୋହିଲି
ମାଆକୁ ପାଇଲି ନାହିଁ ।
ଭାଇ ଭାଇ ବୋଲି କେତେ ମୁଁ ଡାକିଲି
ନ ଦେଲେ ଉତ୍ତର କେହି । ୧ ।
ଗୋକୁଳ ଅରଣ୍ୟେ ଜନ ସମାଜରେ
ଗୋକୁଳ ବାରିଧି ତଟ
ଦେବ ଦେଉଳ ମାତା ପଦଚିହ୍ନ
ନ ହେଲା ମାତାର ଲେଖ । ୨ ।
ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ପଦଚିହ୍ନ ପରେ
ଲେଖାଅଛି 'ରାଜରାଣୀ'
ନିଳାଚଳ ଧାମେ ପୂଜା ହେଉଅଛି
ହନ୍ତାଳ ମଥା-ମଣି । ୩ ।
ଶୁଣିଅଛି ଶାସ୍ତ୍ରେ ସତ୍ୟ ଅପମାନେ
ଧରି ହୁଏ ବିଦାରଣ
ଅପମାନ ହେତୁ ସୀତା ଦେବୀଙ୍କର
ମହି ହୃଦେ ବାସସ୍ଥାନ । ୪ ।
ଅପମାନ ହେତୁ ଜନନୀ ମୋହର
ଉତ୍କଳ ଭୂମିଧାରୀ
ଉତ୍କଳର ମାଟି ପବିତ୍ର ହୋଇଛି
'ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ' । ୫ ।
ଜନନୀର ଦେଶ କରିବାର ଇଚ୍ଛା
ଯଦି ହୋଇଥା ଏ ମନେ,
ଉତ୍କଳର ମାଟି ଅଙ୍ଗେ ଲେପ
ତା ଧୂଳି ଲେପ ବଦନେ ।
ବୀର ପ୍ରସବିନୀ କୋଟି ସୁତ ମାତା
ପାଇବି କି ଦରଶନ ।
ମୋ ବଳ ନିର୍ଗୁଣ ଧନ ମାନ ହୀନ
ସନ୍ତାନ କଲେ ରୋଦନ । ୭ ।
କୋଟିଏ ସନ୍ତାନ କୋଟିଏ ସ୍ୱରରେ
ଜନନୀ ଜନନୀ ଡାକ
ତୃଷ୍ଣାରେ କାତର ଚେତନକୁ ଚାହିଁ
ଯେପରି ଡାକେ ଚାତକ । ୮ ।
ଧନ ମାନ ଜନ ଯାହା ଉପାର୍ଜନ
କରିଅଛ ଧରାତଳେ
ହରଷିତ ମନେ କରିବ ଦାନ ଜ୍ଞାନେ
ଆଶିଷ ଅଛି ଯଜ୍ଞସ୍ଥଳେ । ୯ ।
ଜାତି ପ୍ରେମ ବହ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କର
ସ୍ୱାର୍ଥକୁ ଦିଅ ଆହୁତି ।
'ସ୍ୱାର୍ଥମେଧ ଯଜ୍ଞ' ଚାଲିଅଛେ ନାଚ
ଛାତିକୁ ମିଶାଇ ଛାତି । ୧୦ ।
ଭୂମି କମ୍ପ ହେବ ଧରଣୀ ଫାଟିବ
ଉଠିବେ ସହସ୍ରଭୁଜା
ସେହି ତୋର ମାତା ସେହି ତୋର ଦାତା
କର ସେହି ପଦ ପୂଜା । ୧୧ ।

ଶ——

ମାନବର ଗର୍ବ ।

କେ କେହେ ମୋହର ରୂପ ଅତି ମନୋହର
ମୋହଠାରୁ ଅନ୍ୟ କେହି ନାହିଁ ଯେ ସୁନ୍ଦର ।
ଅନ୍ୟ କେହେ ମୁଁ ଅଟେ ବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରଧାନ
ମୋତେ ଜିଣିବାକୁ ଭବେ ନାହିଁ ଅନ୍ୟ ଜନ ।
ଏହିପରି ସବୁଠାରେ ପଡ଼ିଅଛି ହୁଡ଼
ମାନବ ଗର୍ବେଦରେ ଯଜ୍ଞଅଛି ବୁଡ଼ ।
ସତତ ଦେଖି ଜାଲର ଜଗତ ଜଳ
ଭ୍ରମେ ଲୋକେ ବୃଥା ଦମ୍ଭେ ହେଉଛନ୍ତି ଭୋଳ ।
ଗର୍ବ ଅଟେ ବୃଥା ଯାହା ଏହି ବିଦ୍ୟମାନ
ମୁକ୍ତିର ଯୋଗାନ ଏକା ଭକ୍ତି ଭଗବାନ ।
ଗର୍ବ, ହିଂସା, କ୍ରୋଧ ଅବ କର ବଳିଦାନ
ନିରନ୍ତର ବିଭୁ ନାମ କର ହେ ଚିନ୍ତନ ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀକରୁ ପ୍ରାଣବନ୍ଧୁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ।

ବହୁପୂର୍ବକାଳରୁ ଭାରତର ଏ ସମୁଦ୍ରତଟର ଏ ପର୍ବତଶୃଙ୍ଗ, ଏ ଅନୁର୍ବର ମରୁଭୂମି ଏ ଅସଂଖ୍ୟାମଳ ଜନପଦ, ଏ ଅରଣ୍ୟମୟ ବର୍ଦ୍ଧିଷ୍ଣୁ ଟାଙ୍କର ଏମା ଯବନ ତୋଷ୍ଟା, ସ୍ରୋତସ୍ୱତୀ ଗଙ୍ଗାନ୍ତଳୀ ଭାରତର ସର୍ବତ୍ର ଶଶେଶ୍ୱରଙ୍କ ମହିମା କୀର୍ତ୍ତନ ଓ ଲୋକ-ସାଧାରଣଙ୍କ ମନରେ ଧାର୍ମିକ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ କରି ଚିରାସ୍ମରଣ ଓ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ବ ସ୍ମରଣାର୍ଥ ଶିବଲିଙ୍ଗ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇଅଛି । ଅନେକ ସ୍ଥାନର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ଅଦ୍ୟାପି ଜାଗ୍ରତ ଥିଲେହେଁ ଅନେକ ସ୍ଥାନରେ ତାହା ଲୁପ୍ତ ପ୍ରାୟ । ମହିମା ବିଚାରରେ କେଉଁ ସ୍ଥାନ ହିଂସ୍ରପଶୁସଙ୍କୁଳ ଅରଣ୍ୟ, କେଉଁସ୍ଥାନ ଅବା ସୁନ୍ଦର ଉପବନରେ ପରିଣତ । ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ଶେଷୋକ୍ତ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଉପବନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ହିମାଳୟ ଶୃଙ୍ଗରେ ନନ୍ଦନ କାନନର ଶୋଭା ଧରି ଆଜି ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ନାମରେ ଅଭିହିତ ଓ ସେହି ନାମରେ ପରିଚିତ । ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ବୋଲିଲେ କେହି ତାହାକୁ ଛାଡି ପାରିବେ ନାହିଁ—ଅପରାପର ସ୍ଥାନର ସ୍ମରଣ ଏବାବେଳେ ଅଦନାମକୁ ଲୁପ୍ତ ଦେଇଅଛି । କେବଳ ନାମ ନୁହେଁ ହିମାଳୟର ପ୍ରାକୃତିକ ଅରଣ୍ୟ ସ୍ଥାନ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ କୃତ୍ରିମ ଉଦ୍ୟାନରେ ପରିଣତ ଅଥଚ ନୈସର୍ଗିକତାର ବିନ୍ଦୁମାତ୍ର ଖଳ ହୋଇ ନ ଥିଲା ପରି ଦେଖି ଲୋକେ ସ୍ୱଭାବତଃ ବିସ୍ମୟ ହେବେ । ଦେଖିବେ କେହି କହିବ ନାହିଁ ଯେ ଏକସମୟରେ ଏସ୍ଥାନ ନିବିଡ଼ ଅରଣ୍ୟାନୀ ଥିଲା । ସବୁଜ ପକ୍ଷୀ ଭୁଜଙ୍ଗ ଯାହାର୍ଦ୍ଧେ ଏକ ସମୟରେ ଏଠାରେ ହିଂସ୍ର ଜନ୍ତୁଙ୍କ କୋଳାହଳ ଥିଲା ବୋଲି କେହି ବିଶ୍ୱାସ କରିବେ ନାହିଁ । ଶକ୍ତି ଥିବେ ସବୁ ହୋଇପାରେ—ଶକ୍ତି ଥିବେ ଦୁର୍ଲଭ ସହଜରେ ପରିଣତ । ଶକ୍ତି ଉପାସକ ଏହିଭଳି ସ୍ଥାନର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଯେପରି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ସାଧନାର୍ଥ ସ୍ୱର୍ଗର ପ୍ରତିକୃତି ପରି ଏମାନଙ୍କରେ ଅପୂର୍ବ ଉପବନାଳଙ୍କୃତ ମନୋରମ ନଗର ସ୍ଥାପନ ପୂର୍ବକ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗକୁ ସହରରେ ତୋଳରେ ପରିଣତ କରି ଦେଇ ଅଛନ୍ତି—ଲୋକେ ପ୍ରକୃତରେ ଆଜି ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗର ଦର୍ଶନାର୍ଥ ଏସ୍ଥାନକୁ ଯାଉ ନାହାନ୍ତି । ଯେ ଯାଉ ଅଛନ୍ତି ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟସାଧନ ଅଥବା ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦର ଶୋଭା ଦର୍ଶନ ତାହାର ଚରମ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

ବହୁକାଳରୁ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗର ମନୋହାରୀ ବର୍ଣ୍ଣନା ଶୁଣି ମନ ଦେଖିବା ପାଇଁ ନିତାନ୍ତ ଉତ୍ସୁକ ହୋଇଥିଲା ମାତ୍ର ଦୂର-ଦେଶକୁ ଯିବା ସହଜ କଥା ନୁହେଁ । ଯେଉଁମାନେ ବିଷୟ ଜାଲରେ ବିଜଡିତ ସେମାନେ କାଳ କ୍ରମେ ଦୂରଦେଶ ଯିବା କଦାଚିତ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିଥାଏ । ମୁଁ ମୋ ଜାଲରେ ପଡ଼ି ଯେ ସଂସାର ସାଗରର ତରଙ୍ଗାଘାତରେ ଇତସ୍ତତଃ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ପ୍ରକୃତ କଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରିବା ପାପ । ଅନେକ ସମୟରେ ଅନ୍ତରାତ୍ମାର ଦୁର୍ବଳ ବେଳା ତରଙ୍ଗାଘାତରେ ବୁଡ଼ିଯିବାର ଭୟ ହୁଏ ଏବଂ ବୁଡ଼ିଗଲା ଶେଷ । ସୁତରାଂ ଏମିତି ଭାବେ ଏତେକାଳ ଗତ ହେଲା । ଦିନେ ୟୁରୋପ ପ୍ରତ୍ୟାଗତ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁ ଭାରତବର୍ଷର ମନୋହର ସ୍ଥାନମାନଙ୍କର କଥା କହି କହି ବାକ୍ୟ କଲେ ଯେ ଜଣେ ଭ୍ରମଣଶୀଳ ଲୋକ ସୁଇଜରଲାଣ୍ଡ ଦେଶକୁ ଯାଇ ସେଠାରେ ଗିରିମାଳାଦି ସ୍ୱଭାବର ଅଦ୍ଭୁତ ଶୋଭା ଦେଖି ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇ କହିଥିଲେ ଯେ ପୃଥିବୀରେ ଏମନ୍ତ ମନୋମୁଗ୍ଧକର ଦୃଶ୍ୟ ଆଉ ନାହିଁ । ନିକଟରେ ଜଣେ ଇଂରାଜ ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ, ପଚାରିଲେ ତୁମ୍ଭେ କେଉଁ ଦେଶର ? ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି ଭାରତର ବୋଲି କହିବାରୁ ଦ୍ୱିତୀୟ କହିଲେ ତୁମ୍ଭର ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗଠାରୁ ଏହା ଅଧିକ ମନୋରମ ନୁହେଁ । ତୁମ୍ଭେ କି ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ଦେଖି ନାହିଁ ? ପ୍ରଥମ ବ୍ୟକ୍ତି ନିତାନ୍ତ ଅପ୍ରତିଭ ହୋଇ କହିଲେ ନାହିଁ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ହିଂସ୍ରର ମନା ଭାବ ବ୍ୟଞ୍ଜକ ଅନୁଜ୍ଞା ହେଲା—ଥରେ ଯାଇ ଦେଖ । ଭାରତ ପୃଥିବୀର ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ସାର । ଯେ ଥରେ ଭାରତର ସବୁ ଦେଖିଅଛି ତାହାର ପୃଥିବୀର ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବା ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନୀୟ । ବନ୍ଧୁ ମୁଖରୁ ଏକଥା ଶୁଣି ମୁଁ ମଧ୍ୟ ମନେ ମନେ ଅପ୍ରତିଭ ହେଲି । ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ଲୋକଙ୍କ ପରି ସଙ୍ଗେ ଦେଶ ଭ୍ରମଣ ନିତାନ୍ତ ଅବଶ୍ୟକୀୟ ଅଙ୍ଗ ଥିବାରୁ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟମାନେ ଜ୍ଞାନ ସଙ୍ଗେ ବହୁଦର୍ଶିତା ଦେଇ ସଂସାରର କାର୍ଯ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଅନ୍ତି । ମାତ୍ର ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ବିଦ୍ୟାଳୟରୁ ବାହାରିଲା ମାତ୍ରକେ ପିତା ବା ଅଭିଭାବକ ପିଲାର ଉପାର୍ଜନକୁ ଆଣି ଦେଇନ୍ତି । ବୁଲିବା ଦେଶିଛି ଆଉ ବୁଲିବା ସାରି ହୁଏ । ସାଧ୍ୟର ଯେତେ ଦୋଷ ଲୋକଙ୍କ ଲାଗିରେ ଆମ୍ଭ ଦେଶରେ ବିଦ୍ୟମାନ । ପ୍ରକୃତରେ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦେଶ ଭ୍ରମଣ ନ ହେବାର

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶରୀର ଅଙ୍ଗ ହୋଇ ନାହିଁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ତ୍ରୀମାନେ ମନୁଷ୍ୟ ହୋଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ଅଥା ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରପରିବାର ।

ସେ ଯାହାହେଉ ବ୍ରେଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ମନ ବିଚାରୁ ଉଦ୍‌ବେଗ ହେଲା ଏବଂ ଛୁଟି ନ ମାନ ଦର୍ଶନସ୍ପୃହ ଉପଲକ୍ଷେ ମନୋଜନବଶତଃ କଲିକତା ଷ୍ଟେଶନରୁ ସେଠାରୁ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ଅଭିମୁଖେ ବାହାରିପଡ଼ିଲି । ଯାତ୍ରାରେ ବିଦାୟ "ସଙ୍ଗେ ନାରୀ ବିଚାରିତା ।" ମୁଁ ବେଦରେ ପଢ଼ିଅଛି ଯେଉଁଠାକୁ ଯିବ ସଙ୍ଗେ ସହଧର୍ମିଣୀ ଥିବା ଉଚିତ । ଶ୍ରୁତିଙ୍କ ଏ ସଦୁପଦେଶ ପାଳନ ନ କରିବା ପାପ । ବେଦର ମନ୍ତ୍ର ଅନେକ ଲୋକଙ୍କୁ ଅଜିକାଲି ଅଡ଼ିଆ ଲାଗୁଥିବାରୁ ମୁଁ ଉଲ୍ଲେଖ କଲି ନାହିଁ । ତାହାର ଅଭିପ୍ରାୟ ଦେଖିଲେ ପ୍ରକାଶ କରିବ । ସୁତରାଂ ସଙ୍ଗେ ସହଧର୍ମିଣୀ ଓ ପିଲାଙ୍କୁ ସେନେ ବାହାରିଲି ।

ଯତ୍ନ ନ କଲେ ରତ୍ନ ମିଳେ ନାହିଁ ମୋ କଷ୍ଟ ନ ସହିଲେ ସୁଖ ମିଳେ ନାହିଁ । ରେଳଯୋଗେ ଗମନାଗମନର ସୁବିଧା ଓ ପର୍ବତାରୋହଣର କଷ୍ଟ ଅନେକ ପରିମାଣରେ ଲାଘବ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ଯିବା ବାଟରେ ଦୁଃଖ ନାହିଁ, ଏମନ୍ତ ନୁହେ ମାତ୍ର ରମଣୀୟ ଦୃଶ୍ୟାବଳିରେ ଲୋକ ମୋହିତ ହୋଇ ତାହା ସହଜରେ ପାସୋରିଯାଏ । କଲିକତାରୁ ସନ୍ଧ୍ୟାର ଟ୍ରେନ୍ ଆଗରୁ ରେଳ ବାହାରେ । ପଦ୍ମାନଦୀର ପୋଲ ନିର୍ମାଣ କାର୍ଯ୍ୟ ଶେଷ ହୋଇ ନ ଥିବାରୁ ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ପୂର୍ବସର ଧୂର୍ତ୍ତିଜଳ ପୋତଦ୍ୱାରା ପାର ହେବାକୁ ହେଲା । ଦାମୁକଡ଼ିଆଠାରେ ରେଳ ରହିଲାମାତ୍ରେ କୁଲିଦ୍ୱାରା ମାଲମତା ସେନ ପୋତ ଉପରକୁ ଯିବା ଅବଶ୍ୟ ଅସୁବିଧା-ଜନକ ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ପିଲାଏ ଥିଲେ ଅସୁବିଧାର ମାତ୍ରା ଅଧିକ ହୁଏ ମାତ୍ର ରମଣୀୟ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ଦର୍ଶନର ଲୋଭ ଓ ଚେତ ଲୀଳାମୟୀ କୂଳବିଧ୍ୱଂସିନୀ ଅବିଶ୍ରାମିନୀ ପଦ୍ମା ନଦୀର ସାକ୍ଷାତ୍ ଓ ଅତିକ୍ରମଣ ଜୀବନରେ ନୂତନ ଥିବାରୁ ତାହା ଦେଖିବାକୁ ଅଦୌ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ଚିହ୍ନିଉତ୍ତାରେ ସ୍ୱଦେଶର ଓଡ଼ିଆ କୁଲିଙ୍କି ଦେଖି ମନରେ ଅନନ୍ତ ଭାବ ହେଲା । ଯେଉଁଠାରେ ଦୂରଦେଶରେ ଦେଶ ଲୋକେ କୁଲିଗିରି କାର୍ଯ୍ୟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଦେଶ ଯୋଗାଇ ପାରିଥିଲେ ଏତେ ଦୂରକୁ ଆସି ଦୁରବସ୍ଥା ଭୁଞ୍ଜିବାକୁ ହୋଇ ନ ଥାଆନ୍ତା ଏହା ମନରେ ଉଦୟ ହେଲା ମାତ୍ରେ ଦୁଃଖ ଭାବ ହେଲା । ସ୍ନେହ ସ୍ୱଗ ଦୁଃଖରେ ବିହ୍ୱଳିତ ହୋଇ ସ୍ୱଦେଶ ବା ଚିହ୍ନିର ନେତାମାନଙ୍କୁ ନିନ୍ଦା ବା ପ୍ରଶଂସା କରିବି ଏହା ଭାବୁ ଭାବୁ ଯୋଡ଼ି ପଦ୍ମାନଦୀର ଅର ପାରରେ ଲାଗିଲା ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ "କୁଲି କୁଲି" ବୋଲି ସାରୀମାନେ ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ ହୋଇ ଭାବ ପକାଇଲେ । କୁଲିଏ ମଧ୍ୟ ଧାଇଁପଡ଼ି ଦୌଡ଼ାଦୌଡ଼ି କରି ମାଲମତା ନେଇଲେଲେ ।

ଅପରପାର୍ଶ୍ୱ ସାଁଡ଼ାଘାଟ ଉପରେ ଅପାରତଃ କ୍ଷୁଦ୍ର ରେଳବାଟରେ ଗାଡ଼ି ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲା । ଛବି ପ୍ରାୟ ଚଳିବାର ସମୟରେ ଚିହ୍ନିରେ ବସି ଜଳ ଯୋଗାନ୍ତେ ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କ ଅଙ୍କସ୍ଥ ହୋଇଲୁଁ । ରେଳଗାଡ଼ି ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲଙ୍ଘ ଗ୍ରାମ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ତେବେ ଗ୍ରାମଟି ଯେପରି ନିଃଶବ୍ଦ ରେଳଗାଡ଼ିରେ ଅଗ୍ରସ୍ଥ ହେଉଥିବା ଲୋକମାନେ ସ୍ୱପ୍ନ ତଦ୍ରୂପ ନିଃଶବ୍ଦ । ନିଃଶବ୍ଦ ଜନବାହିନୀ ସେନ ଘୋର ଘର୍ଘର ଶବ୍ଦରେ ଗାଡ଼ି ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ନିର୍ଝରର ଜଳଧାରା ପରି ଚାଲି ଚାଲିଲା ଏବଂ ପୂର୍ବୋଦୟର ପୂର୍ବରେ ଶିଲିଗୁଡ଼ିଠାରେ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ପହଞ୍ଚାଇ ଦେଲା । ଏହି ସ୍ଥାନ ହିମାଳୟର ପାଦଦେଶ ।

ପର୍ବତ ଉପରକୁ ଉଠିବା କାରଣ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର ରେଳବାଟ ଓ ଚିହ୍ନି ଉପରେ କ୍ଷୁଦ୍ରତମ ଗାଡ଼ିମାନ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଚଳା ଯାଇଅଛି । ଦ୍ରବ୍ୟାଦି ସମସ୍ତ ରେଳକର୍ମଚାରୀଙ୍କ ଜିମ୍ମା ଦିଆଯାଏ କାରଣ ଗାଡ଼ି ମଧ୍ୟରେ ରଖିବାକୁ ସ୍ଥାନ ନଥାଏ । ଲଣ୍ଡଭଣ୍ଡ ହୋଇ ଲୋକେ ଦ୍ରବ୍ୟାଦିରେ ଟିକିଟ ଲଗାଇ ଗାଡ଼ିରେ ବସିବାକୁ ଧାଇଁଲେ । ମୋର କୋଠରି କଲିକତାଠାରୁ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ଯାଏ ଶ୍ରେଣୀ ଥିଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀର ଗାଡ଼ି ହେଲେ ସ୍ୱପ୍ନ ଏହି ପାର୍ବତ୍ୟ ରେଳଗାଡ଼ିର କୌଣସି ଶ୍ରେଣୀର କୋଠରିରେ ବାହାରକୁ ଯିବା ବା ନିତ୍ୟକର୍ମାଦି ସମାପନର ସ୍ଥାନ ନାହିଁ । ଅସୁବିଧା ବା କଷ୍ଟ ମଧ୍ୟରେ ଏତିକି ମାତ୍ର ଯେଉଁ ପର୍ଯ୍ୟାଲୁଚର ବାଟ ଦେଇ ଚୁଲି ଚୁଲି ପର୍ବତରେ ଗାଡ଼ି ଗମନ କରେ ତହିଁର ପାର୍ଶ୍ୱବର୍ତ୍ତୀ ପର୍ବତମାନ ଯେଉଁ ଅଭୂତପୂର୍ବ ଶୋଭାଭଣ୍ଡାର ସେନ ଦର୍ଶକଜନମନୋମୋହନ କରଣାର୍ଥ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଅଛି ତାହା କୌଣସି କ୍ଲେଶ ଅସୁବିଧା କ୍ଷୁଧାତୃଷା ମନକୁ ଆସିବାକୁ ଦିଏ ନାହିଁ । ପର୍ବତ ମଣ୍ଡଳରେ ହିମାଳୟ ଅଞ୍ଚଳରେ ମହତ୍‌ଲୋକ ପ୍ରାୟ ଛେପ ଓ ଛିଟିକା । ଅତିଶ୍ୱ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେବା ମନୁଷ୍ୟର ପ୍ରଧାନ ଧର୍ମ୍ମ ଏବଂ ପାର୍ବତ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ଜଳ ମିଳିବା କଠିନ ବୋଲି ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଜଳ ପ୍ରବାହ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟମାନ । ସେ ସବୁ ଜଗତପିତା ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ଯଶୋଗାନ ପୂର୍ବକ ଝର୍ଝରଶବ୍ଦରେ ପରମ ହୃଦୟର ପ୍ରମାଣ ଦେଖାଇ ଅଶ୍ରାନ୍ତ ଗଡ଼ିଯିବାଦ୍ୱାରା କର୍ଣ୍ଣ ପରମ ନେଇ ଶାନ୍ତ ଓ ଚିତ୍ତ ଶୀତଳ କରୁଅଛି । ଯେତେ ବଡ଼ ମହାଲ୍ଲେକ ହେଉ ଅଭିଷ୍ଟ ନିକଟରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ବିନୟ ଗୁଣରୁ ଆପଣାକୁ କ୍ଷୁଦ୍ର ବୋଲାଇ କୃତାଞ୍ଜଳିପୁଟରେ ଛିଡ଼ା ହୁଏ, ହିମାଳୟ ପର୍ବତ ସେହିପରି ବାଟ ଛାଡ଼ିଦେଇ ଛିଡ଼ାହେବା ମୋତେ ଜଣାଗଲା । ତଦ୍ୱାରା ମହତ୍ତ୍ୱର ଖର୍ବ ନ ହୋଇ ସେ ଶତଗୁଣ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଅଛି ବୋଲିବା ଅଧିକ । ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗଠାରେ ହିମାଳୟ ୭୪୦୭ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ହେଲେହେଁ ତହିଁ ଚେତେକ ବାଟ ଯିବା କାରଣ ୪୭ ମାଇଲ ରେଳବାଟ ଗଢ଼ା ଯାଇଅଛି । ଶିଖରଦେଶରେ 'ଘୁମ' ଷ୍ଟେସନ । ସେଠାରୁ ଚାରି ମାଇଲ ବାଟ ଶ୍ୱେତ୍ ଜଳକୁ ପ୍ରାୟ ୨୦୦ ଫିଟ ଖସି ଆସିଲେ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ । ଜଳପ୍ରବାହମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତିନିଧାରାସ୍ଥା ଓ ପାଗଳ ଦେଖିବାକୁ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦର । ତହିଁ ମଧ୍ୟରେ ଶେଷୋକ୍ତ ପ୍ରବାହ ପ୍ରାୟ ୫ ଫିଟ ଉଚ୍ଚରୁ ପ୍ରକାଣ୍ଡ ଶିଳା ଦେହରୁ ଜଳକୁ ଖସି ପଡ଼ୁଥିବାରୁ ତାହାକୁ ପ୍ରପାତ ବୋଲି ଯାଇପାରେ । ଝରମାନଙ୍କର ଜଳ ଯେପରି ନିର୍ମଳ ତେମନ୍ତ ଶୀତଳ । ଜେଉଁଠାରେ ରେଳ ଷ୍ଟେସ୍ ପ୍ରଶସ୍ତ ସ୍ଥାନ ଅଛି ଜେଉଁଠାରେ ଏକାବେଳକେ ପର୍ବତ ପାର୍ଶ୍ୱସ୍ଥ ସଙ୍କୀର୍ଣ୍ଣ ଭୂମିରେ ପୋତା ଯାଇଅଛି । ତଳି ପଥର ବସାଇ ତାହା ରକ୍ଷା କରା ଯାଇଥିଲେହେଁ ବେଳେ ବେଳେ ଦୁର୍ଘଟନା ଘଟିବା ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ନୁହେ ମାତ୍ର ତାହା ନିତାନ୍ତ ବିରଳ । ପର୍ବତ ଚୂଲି ଚୂଲି ବାଟ ହୋଇ ଥିବାରୁ ଦୋମହଲା ତେମହଲା ପରି ଦୋହଲା ତେହଲା ବାଟମାନ ଚଳୁଥିବା ଉପରକୁ ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ବେଳେ ବେଳେ ଅନ୍ୟ ଗାଡ଼ିମାନ ତଳେ ବା ଉପରେ ଯିବା ଆସିବା ଚାଲିବା ଦେଖିଲେ ମନରେ ଭୟ ଆନନ୍ଦ ଜାତ ହୁଏ । ପର୍ବତ ଉପରେ ଉଠିବାକୁ ଥରେ ଏଆଡ଼େ ଥରେ ସେଆଡ଼େ ଚଲିପରି ରେଳ ମଧ୍ୟ ଥରେ ଏମେ ଥରେ ତେମେ ବସିଅଛି । ସୁତରାଂ ଆଗ ଚଳିଲେ କେତେବେଳେ ଟାଣିନିଏ ଏବଂ କେତେବେଳେ ତାହା ଛାଡ଼ି ପଛରୁ ଠେଲିଦିଏ । ସେଇ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଳା ବିଦ୍ୟାର କୌଶଳରେ ଚାଳିତ ଏବାଟ ଗତିଅଛନ୍ତି ତାହା ଶତଧା ପ୍ରଶଂସନୀୟ । ପୂର୍ବେ ଏ ବାଟ ନ ଥିଲା ଏମନ୍ତ ବୋଲାଯାଇ ନ ପାରେ ମାତ୍ର ତାହା ଅନ୍ତ ସାଗରର ଅତଳସ୍ପର୍ଶ ସୁଗଭୀର ଗର୍ଭରେ ନିପତିତ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏ କୌଶଳ ଗୋଟିଏ ଦେଖିବା ପଦାର୍ଥ—ଖାଲି ଦେଖିବା ନୁହେ ଦେଖିଲେ ଶିଖିବା ଓ ପ୍ରଶଂସା ନ କରି ରହି ପାରିବା ଅସମ୍ଭବ ଅଟେ ।

ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ଶୀତଳ ସ୍ଥାନକୁ ଗ୍ରୀଷ୍ମପ୍ରଧାନ ନିମ୍ନ ସ୍ଥାନରୁ ଯିବାକୁ ପଡ଼ିବା ଓ ହଠାତ୍ ଶୀତ ଲାଗି ରୋଗୋତ୍ପାଦନ ହେବା ହେତୁ ଯାତ୍ରୀମାନଙ୍କୁ ଉଷ୍ଣ ଲୁଗାରେ ଦେହ ରକ୍ଷା କରିବା କାରଣ ସତର୍କ କରି ଦିଆଯାଏ ଏବଂ ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ ନିଦେଶାନୁଯାୟୀ ଗରମ ଲୁଗା ପିନ୍ଧି ଅତ୍ୟନ୍ତର ବସ୍ତ୍ରରେ ଦେହ ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଲି । ପ୍ରାୟ ସାଢ଼େ ସାତ ଘଣ୍ଟା ସମୟରେ ରେଳଗାଡ଼ି ଶିଲିଗୁଡ଼ିରୁ ଯାତ୍ରା କଲା । ଦିନ ଗୋଟାକ ସମୟରେ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗଠାରେ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ହୁଏ ମାତ୍ର ମୁଁ ଚାଲିଦିନ ବାଟରେ ଜଳ ଚରଡ଼ି ଯିବାରୁ ରେଳ ପହଞ୍ଚିବାକୁ ଅଢ଼ାଇ ଘଣ୍ଟା ବିଳମ୍ବ ହେଲା । ପହଞ୍ଚି ବସା ଧରି ଜଳଯୋଗ କରୁ କରୁ ସନ୍ଧ୍ୟା । ବାଟରେ ୫ ହଜାର ଫିଟ ଉଚ୍ଚରେ ବସିଥିଲୁଁ । ତାହା ଦେଖିବାକୁ ବଡ଼ ମନୋହର । ସେଠା ଶୀତ ମଧ୍ୟର ଏବଂ ଅନେକେ ତାହାକୁ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନିବାସ ପ୍ରାୟ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗଠାରେ ଶୀତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅଧିକ ଏମନ୍ତ କି ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପୌଷମାସର ରାତିରେ ଯେତେ ଶୀତ ମୁଁ ଚାଲିବେଳେ ଅଶ୍ୱିନମାସରେ ଦିନ ଦୁଇ ପ୍ରହର ଖରାବେଳେ ସେହିପରି ଶୀତ—ରାତିର କଥା ଛାଡ଼ । ଚେତକ ମୋଟକେଟ ସଙ୍ଗେ ମୋଟ କମ୍ବଳ ନ ପୋଡ଼ିଲେ ଶୀତରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଦୁଷ୍କର ହେଲା ।

ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗର ପ୍ରଧାନ ଦୃଶ୍ୟ ହିମାଳୟର ଚିର ବରଫମଣ୍ଡିତ କାଞ୍ଚନଜଙ୍ଘା ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଦର୍ଶନ । ହିମାଳୟର ପର୍ବତ ଶୃଙ୍ଗମାନ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ଉଚ୍ଚ । ଅସେଇକାର ଅଣ୍ଡିକ ପର୍ବତ ଭିତରେ ସର୍ବାପେକ୍ଷା ବଡ଼ ହେଲେହେଁ ତହିଁର ସର୍ବୋଚ୍ଚ ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଆକୋଙ୍କାଗୁଣ ଉଚ୍ଚରେ ୨୮୬୧୦ ଫିଟ ମାତ୍ର ହିମାଳୟର କାଞ୍ଚନଜଙ୍ଘା ୨୮୧୮୦ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ । ଏବଂ ଏ ବା କୈଳାସ ପର୍ବତ ଉଚ୍ଚରେ ୨୧୦୦୭ ଫିଟ ମାତ୍ର ତାହା ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗଠାରୁ ୬ ମାଇଲ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଟାଇଗର ବା ବ୍ୟାଘ୍ର ପର୍ବତରୁ ଦେଖାଯାଏ । ହିମାଳୟ ପର୍ବତମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଘଣ୍ଟା ଏବଂ ରାଜମୁକୁଟ ପରି ତାହାର ଶିରଦେଶରେ ୪୦ ଗୋଟି ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଶୋଭା ପାଉଅଛି । ଏଥି ମଧ୍ୟରୁ ଗୋ ୧୦ ଟି ଗିରିଶୃଙ୍ଗ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗଠାରୁ ଦେଖାଯାଏ, ଯଥା—୫୦ ମାଇଲ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ କାଞ୍ଚନଜଙ୍ଘା ୨୮୧୮୦ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ, ଜନ୍ମ ୨୫୩୦୪ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ଓ କବ୍ରୁ ୨୪୧୧୫ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ; ୪୬ ମାଇଲ ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ରୁମାଲଗ ୨୩୯୪୩ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ଓ ପାହାନଗ ୨୩୧୮୬ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ; ୭୩ ମାଇଲ ଦୂରରେ ଉଚ୍ଚିଆ ୨୩୧୭୭ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ଓ ଚେମ୍ବ ୨୨୧୧୭ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ; ୩୨ ମାଇଲ ଦୂରରେ ନରସିଂହ ୧୯୧୪୫ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ, କୁମ୍ଭ ୧୭୫୨୨ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ ଏବଂ ଚମକ ୧୭୩୨୫ ଫିଟ ଉଚ୍ଚ । ଦୂରବର୍ତ୍ତୀ ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଶୃଙ୍ଗମାନ ଏକ ବେଳେରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଆକାଶରେ ଉଚ୍ଚ ନୀଳ ବେଦରେ ଅଙ୍କିତ ହୋଇ ରହିଲା ପ୍ରସ୍ଥ ଦେଖାଯାଏ । ଦୂର ବନ୍ଧୁ ପରି ଦୂର ପର୍ବତ ସୁନ୍ଦର ଏବଂ ବନ୍ଧୁରର ପରି ଚିରଶୃଙ୍ଗ ଚିତ୍ତୋତ୍ପାଦକ ସୁନ୍ଦର । ମେଘମାଳା ଯୋଗେ ଶୃଙ୍ଗମାନ ସର୍ବଦା ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ ମାତ୍ର ଅକ୍ଟୋବର ମାସର ପ୍ରଥମ ଭାଗ ଏ ଦୃଶ୍ୟ ଦେଖିବା ପ୍ରତି ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ଅନୁକୂଳ । ତଥାପି ବେଳେ ବେଳେ ମେଘମାଳା ଢାଙ୍କି ରଖେ । ପ୍ରାତଃ ଓ ସାୟଂକାଳୀନ ସୂର୍ଯ୍ୟରଶ୍ମି ଏବଂ ସୁନିର୍ମଳ ଚନ୍ଦ୍ରଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ କାଞ୍ଚନଜଙ୍ଘାର କାଞ୍ଚନମୟ ଦୃଶ୍ୟ ଯେମନ୍ତ ନୟନ ମନ ତୃପ୍ତ କରେ ଦିବାଭାଗର ସୂର୍ଯ୍ୟାଲୋକରେ ଶୁଭ୍ର ରଜତମୟ ଚକ୍ଚକ୍ୟ ତେମନ୍ତ ଚମତ୍କାର । ଆମ୍ଭେମାନେ ତ ବେଫେ ପଡ଼ିବା ଦେଖି ନାହିଁ ବରଫମୟ ଶୃଙ୍ଗ ଅଥବା ତଦୁପରି ସୂର୍ଯ୍ୟ ବା ଚନ୍ଦ୍ର କିରଣର ଆଭା ପତନର କଳ୍ପନା ସାଧାରଣତ ଅନନ୍ତ ଆକାଶ ବେଦ ବର ବନ୍ଧୁ ଦୂରଯାଏ ଯାଇ ଅନନ୍ତ ଲୀଳାମୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ନ ଦେଖି ଗିରିଶୃଙ୍ଗମାନ ତଥା କାଞ୍ଚନଜଙ୍ଘା ସ୍ୱୟଂ ଅବା ହୋଇ ରହିଗଲା ପ୍ରାୟ ଦେଖି କେଉଁ ଭାବୁକର ମନ ଅନନ୍ତ ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ଅଭୂତପୂର୍ବ ମହିମାରେ ମୋହିତ ନ ହୋଇ । ମୁଁ ଅବା ଭାବ ଯେତେବେଳେ ଇଚ୍ଛା ଦେଖି ଦେଖି ଶେଷ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରଥମ ଦିନ ସୂକ୍ଷ୍ମ କଳା ମେଘର ଜଟାଜାଲରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଧବଳମୟ ଶୃଙ୍ଗର ଦୃଶ୍ୟ ମନହରଣ କରିଥିଲା ମାତ୍ର ପରଦିନ ସୁନିର୍ମଳ ଆକାଶରେ ଯେ ଦୃଶ୍ୟାବଳି ଦେଖିମନେ ହେଲା ଯେ ଏ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିଯିବା ନାହିଁ ମାତ୍ର ମୋ ଭାଗ୍ୟ କଷ୍ଟକାରକ ନାହିଁ ।

ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗର ବାଟ ଘାଟ ଘର ବଗିଚା ଇତ୍ୟାଦି ସବୁ ଅଲୌକିକ । କିଛିଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଠାବେ ନିମ୍ନରେ ସମତଳ ଭୂମି ଦେଖାଯାଏ ମାତ୍ର ତହିଁରୁ ଅଳ୍ପ ଛାଡ଼ା ଦେଖିବାକୁ ନ ମିଳେ—ଦେଖିବ କେବଳ ପର୍ବତମାଳ ମାତ୍ର ତାହା ଅରଣ୍ୟ ନ ଥାଇ ଉଦ୍ୟାନମୟ । ଯେତେଦୂର ଆଖି ଯିବ ସେତେଦୂର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଗୃହ ଅଥବା ଶାଳଶ୍ରେଣୀର ଉଦ୍ୟାନ ଏବଂ ଯେଉଁଠାରେ ସେସବୁ ନ ହେବ ସେଠାରେ ଘାସ ଅଥବା ଫଳ ମୋ ସୁନ୍ଦର ବୃକ୍ଷମାନ ଏମନ୍ତ ସଜ୍ଜରେ ଲଗା ଯାଇଅଛି ଯେ ସ୍ୱାଭାବିକ ଉଦ୍ୟାନ ଚିତ୍ରନ୍ତନ ଛବିଲ ପରି ଦେଖାଯାଏ । ବନ୍ଧୁର ଭୂମିରେ ବାଟ ନିର୍ମାଣର କୌଶଳ ଯେମନ୍ତ ଉଚ୍ଚ ନୀଚ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରେ ବାଟ ଓ ଅଳିନ୍ଦ ଘରମାନଙ୍କ ରଚନା ପରିପାଟି ତେମନ୍ତ । ଅଳିନ୍ଦାବାଡ଼ ନ ହେଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ କାରଣ ମେଘମାଳ ପ୍ରାୟ ସର୍ବଦା ସେଠାରେ ଚଳାଚଳ କରୁଥାଏ ଏବଂ ଟିକିଏ ଫାଙ୍କପାଇଲେ ଘର ମଧ୍ୟରେ ପଶି ସବୁ ଭିଜାଇ ଦେବ । ପର୍ବତର ନିମ୍ନଦେଶରେ ବୃଷ୍ଟି ମାତ୍ର ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗରେ କେବଳ ମେଘମାଳର ସାକ୍ଷାତ୍ । ଦିନେ ପର୍ବତର ଦିଗ୍ଭାଗରେ ସନ୍ଧ୍ୟାପରେ ମେଘ ଉଦୟହୋଇ ଛାଇ ମାରୁଥିଲା ମାତ୍ର ବୃଷ୍ଟି ହୋଇ ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ତଳେ ହୋଇଥିବ ଆମ୍ଭେମାନେ କେବଳ ମେଘର ସାକ୍ଷାତ ପାଇଥିଲୁ ।

ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଯେତେବେଳେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ବିସ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗର ଗୃହାବଳି ଓ ବାଟ ଘାଟରେ ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଦିଅଯାଏ ପର୍ବତରୁ ଚନ୍ଦ୍ର ଉପର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦୀପାବଳି ଅମାବାସ୍ୟାର ସ୍ତରେ ସ୍ତରେ ଅସଂଖ୍ୟ ଦୀପମାଳ ଦେଖିବା ଦୃଶ୍ୟ ଅତ୍ୟନ୍ତ ମନୋହର । ଏ ସ୍ଥାନ ଲୀଳା ଖେଳା ସକାଶେ ସୁପ୍ରକୃତ ପ୍ରବାପିତ ଜଣାଯାଏ । ଲୋକେ ସର୍ବଦା ପ୍ରଫୁଲ୍ଲଚିତ୍ତ ଏବଂ ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ବିଜ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ସ୍ୱକଳିତ ସଙ୍ଗୀତ ନାନାଭାବରେ ନାନାଦିଗରୁ ଆସି ଚିତ୍ତ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କରେ । ଭାଉ ସେଠାରେ ନାହିଁ ସୁତରାଂ ବର୍ଜିତ ଶବ୍ଦର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ । ସକାଳ ହେବା କେବଳ ବନ୍ଧୁବନ୍ଧୁଙ୍କର "ଗୁଡ ମର୍ଣ୍ଣିଂ ଟୁ ଯୁ" ରୁ ଜଣାଯାଏ । ଶୀତର ଦାଉରେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଛେ ସ ୯ ଘଣ୍ଟା ସମୟରୁ ନିଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କ କୋଳରେ ପଶି ଛିଲା ସ ୭ ଘଣ୍ଟା ପରେ ଅଳସ ଭାଙ୍ଗି ଉଠୁ । ଦିନମାନରେ ଯେତେ ବୁଲିବ ସେତେ ଦେହ ଓ ମନର ସ୍ଫୂର୍ତ୍ତି ହେବ ଏବଂ ବୁଲି ଦେଖିବାକୁ ଛେ ଅଭାବ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେଠା ଲୋକକୁ ଭୁଟିୟା ବୋଲନ୍ତି ଏବଂ ସେମାନେ ଭୂତ ଗଛ ବଳ ବାର୍ଯ୍ୟରେ ଉଣା ନୁହନ୍ତି । ଅକ୍ଟୋବର ଆରମ୍ଭରେ ଆମ୍ଭେମାନେ କୋଣ୍ଡ ମଝିର ସାଲଗମ ଭଳି ଶୀତକାଳୀନ ସମସ୍ତ ଉଦ୍ଭିଦ ପଦାର୍ଥ ଖାଇ ତୃପ୍ତ ହୋଇଅଛୁଁ । ପିଜୁଳି ପରି "ଇଂନୋଷ" ନାମକ ଗୋଟିଏ ଫଳ ସେଠାରେ ଅପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ଜାତ ହୁଏ ଏବଂ ତାହା ଭାଜି ବା ବ୍ୟଞ୍ଜନ କରି ଖାଇବାକୁ ବଡ଼ ମଧୁର । କାକୁଡ଼ିମାନ ଦେଖିବାକୁ ପାଣିକଖାରୁ ପରି ଅଥଚ ମିଷ୍ଟ । ମକା ଓ ବାଜରା ବିସ୍ତର ଜାତ ହୁଏ ଓ ଲୋକେ ଏହା ଖାଇବାକୁ ଏମନ୍ତ ଭଲପାନ୍ତି ଯେ ବଜାରରେ ଅନେକ ଗୋଟା ଗୋଟା ମକା ଯୋଡ଼ା ହୋଇ ବିକ୍ରି ହୁଏ ଅଳ୍ପ ବଜାରରେ ଟୋକାଇ ଟୋକାଇ ଏଥ ହୋଇଥାଏ ।

ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ସବୁ ପିଠିରେ—ଝିଅପାଣିଠାରୁ ବୋଝ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବହନ୍ତି ଓ ପିଲା ଧରନ୍ତି । ପିଠି ନ ହେଲେ ଭାରି ମାଟ ଉଠିବା ପ୍ରତି କଷ୍ଟ ହେବ । ଭାରି ମାଟ ଉଠି ଲୋକଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଯେମନ୍ତ ଟାଣ ତେମନ୍ତ ହଠାତ । ମୁଁ ଯେତେବେଳେ ଯାଇଥିଲି ଦେବପକ୍ଷ ହେତୁ ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ଛୋଟଠାରୁ ବଡ଼ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କପାଳରେ ଅଣ୍ଟୁଅଣ୍ଟୁଲ ଦହିରେ ମଣ୍ଡ ଅଠା କରି ଲଗାଇ ଥାନ୍ତି ଏବଂ ବାଳକମାନେ ଚନ୍ଦନ ଲଗାଇ ବୁଲୁଥାନ୍ତି । ଠାକୁରଣୀଙ୍କ ଜୟ ସବୁଠାରେ ଏବଂ ଅସାଧ୍ୟ ରୋଗମାନଙ୍କରୁ ଠାକୁରଣୀଙ୍କ ଅନୁଗ୍ରହାଧୀନ !

ଏହିରୂପ ଚାରି ଜାଣ୍ଡ ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଚାରିଦିନ ଅତିତ ହେଲା । ଶେଷଦିନ ରାତିରେ ଭାରି ଶୀତ ମୋ ଦେହ କମ୍ପାଇ ଦେଲା ଏବଂ ସକାଳୁ ଉଠି ଦେଖିଲି ଯେ ଚାଷିଜମିର ଉପରୁ ବହୁଦୂର ତଳକୁ ବରଫ ମାଡ଼ି ଅଛି । ଅନଭ୍ୟାସ ହେତୁ ଅତି ଶୀତରେ କଷ୍ଟ ହେବାରି ଅନୁମାନ କରି ପଞ୍ଚମଦିନ ଅପରାହ୍ଣ କାଳରେ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗରୁ ବିଦାୟ ହୋଇ ଆସିଲି ।

ଆଗେ ଦେବତାମାନେ ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗରେ ଲୀଳା ଖେଳା କରୁଥିଲେ । ଏବେ ଶକ୍ତିଶାଳୀ ଇଂରାଜମାନେ ଏହା ତାହା ଉପଭୋଗ କରୁ ଅଛନ୍ତି । ସ୍ୱୟଂ ବାଗ୍ଦେବ ରୋଗମାନ ଏଠା ଜଳ ବାୟୁରେ ଆରୋଗ୍ୟ ହୁଏ ବୋଲି ଅନେକେ ଯାନ୍ତି ଏବଂ ଉତ୍ତରପକ୍ଷରେ ୟୁରୋପୀୟ ଓ ଦେଶୀୟ ଲୋକଙ୍କ ପାଇଁ ପୃଥକ୍ ପୃଥକ୍ ହାସପାତାଳ ଓ ସ୍ୱାସ୍ଥ୍ୟ ନିବାସ ଅଛି । ମୁଁ ଖାଲି ଦେଖିବାକୁ ଯାଇଥିଲି । ଯାହା ଯାହା ଦେଖିବାର ତାହା ଦେଖିଲି । ଦାର୍ଜିଲିଙ୍ଗ ଭାରତବର୍ଷର ଇଂଲଣ୍ଡ ବୋଲି ଇଂରାଜମାନେ କହନ୍ତି । ତହିଁର ବର୍ଣ୍ଣନା ମୋ ଭଳି ଲୋକପକ୍ଷେ ନିତାନ୍ତ ଅସମ୍ଭବ । ଦେଖିବା ଛାଡ଼ା ଦେଖାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଅଛି ଏବଂ ଭରସାକରେ ଅମ୍ଭ ଦେଶର ଲୋକେ ସ୍ୱଧାମରେ ତାହା ଦେଖି ଅନନ୍ତ ଲୀଳାମୟ ପରମେଶ୍ୱରଙ୍କ ଅଭିନବ ସୃଷ୍ଟି କୌଶଳ ଦେଖି ତାଙ୍କର ମହିମା ଗାୟନରେ ଆପଣାର ଉନ୍ନତି କରିବାକୁ ଯତ୍ନବାନ ହେବେ ।

ଶ୍ରୀ ରମେଶ୍ୱର ରାୟ ।

ରୀତି-ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ।

ଯେ ରବି ପ୍ରତ୍ୟୁଷେ ଚନ୍ଦ୍ର-ମଳ-ଲୋଚ୍ଚ
ସେ କିମ୍ବା ମଳିଲେ ଏତେ ଭ୍ରମର ?
ଯେ ଶଶୀ ଶୀତଳ-ସ୍ନିଗ୍ଧ-ରଶ୍ମି ଢାଳେ
ସେ କିମ୍ବା ଉଗ୍ରେଇ ଯାଏ ଚଞ୍ଚଳ ?
କୁମୁଦିନୀ ହସେ ଯେ ଚନ୍ଦ୍ରେ, ଅନାଇ
ସେ ଚନ୍ଦ୍ର କିମ୍ବାଇ ଲୁଚେ ବିବସେ ?
ଶୁଖିଯାଏ କିମ୍ବା କୁମୁଦିନୀ ଦିନେ
ସେ ମଧୁର ମାଧ୍ୟ ରମ୍ୟ ଦିବସେ ?
ସ୍ଥଳଜ ସରସୀ ବସେ ରମ୍ୟ ଜଳ
ଯେ ଗୋଟା ଆଗେ ନିର୍ମଳ ଲୋଚ୍ଚ,
ଶୀତଳ ଶିଶିରେ କିମ୍ବାଇ କିମ୍ବଳ
ମଉଳି ପଡ଼ଇ ; ଲୁଚଇ ଗୋଟ ?
ଯେ ପ୍ରସୂନ ଫୁଟି ବଢ଼ରେ ସ୍ଥାନ
ସେ କିମ୍ବା ମଉଳେ ଦିନ ଉତ୍ତାପେ ?
ଯେ ଅନ୍ତରେ ଉଠେ ଭକ୍ତି-ପ୍ରେମ-ଉତ୍ସ
ସେ ଅନ୍ତର କିମ୍ବା ଜଳଇ ତାପେ ?
ଯେ ମଳୟ ବହେ ଜଗତର ହିତେ
ନ ରହେ ଜଗତେ କିମ୍ବାଇ ଚିର ?
ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଘୋର ରୂପାନ୍ତର
ଏ ଜଗତେ ନୁହେଁ ଚିତ୍ତହିଁ ସ୍ଥିର !!

ଶ୍ରୀ ରମେଶ୍ୱର ଘୋଷ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଚରିତାମୃତ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ସମ୍ବାଦ ।

ଗୌରୀ ପଣ୍ଡିତ ଶିଷ୍ୟରୂପରେ ଥାଆନ୍ତି, ମଥୁରନାଥ ଅପର ଏକ ପରମ ବୈଷ୍ଣବଙ୍କୁ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଅଣିବାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବୈଷ୍ଣବମାନଙ୍କର ସୁପରିଚିତ ପାନିହାଟି ଗ୍ରାମରେ ଥରେ ବୃଦ୍ଧ ମହାତ୍ମାଙ୍କ ଦେଖିବାର ସଖ୍ୟ ରାମକୃଷ୍ଣ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରି ପରମଭକ୍ତ ବୈଷ୍ଣବକୁଳ-ଚୂଡ଼ାମଣି ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ଗୋସ୍ୱାମୀ ତାହାଙ୍କୁ ସାକ୍ଷାତ୍ ଭଗବାନ ମନେକରି ପୂଜା କରିଥିଲେ ଏବଂ ତାରମ୍ବାର ପଦଧୂଳି ଗ୍ରହଣ କରି ଚରିତାର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । ଅଜି ସେହି ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ମଥୁରନାଥଙ୍କ ଅନୁରୋଧରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେବାପାଇଁ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ ଉପସ୍ଥିତ । ସେ ଅସିବାମାତ୍ରେ ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱକଦେଶରେ ଆରୋହଣ କଲେ । ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ସେତେବେଳେ କୋଟିବିଧ ପାଇ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସ୍ତବ ପୂର୍ବରୁ ରଚିତ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ, ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଇଚ୍ଛାମାତ୍ରେ ସ୍ୱତଃ ବାହାରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଯେଉଁମାନେ ଏହି ଦେବମାନବ ଲୀଳା ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ବିସ୍ମୟ ବିମୋହିତ କଳେବରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ଓଷ୍ଠଯୁଗଳରେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ଜୟ ଜୟକାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ମୃଦୁହାସ୍ୟ କରି ବୈଷ୍ଣବଚରଣଙ୍କୁ କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ ଥରେ ମୋର ଅବସ୍ଥା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଗୌରୀ ପଣ୍ଡିତ ସହିତରେ ଆଲୋଚନା କରିବଟି—ସେ କେତେ କଅଣ କହୁଛନ୍ତି ।" ତତ୍ପରେ ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ଗୌରୀଙ୍କ ସହିତ ରାମକୃଷ୍ଣ କଥା-ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ । ଗୌରୀ ତାହାଙ୍କ ଶାସ୍ତ୍ରୀୟ ସମସ୍ତ ପ୍ରମାଣ ଦେବା ପରେ ଯେତେବେଳେ ବୈଷ୍ଣବଚରଣ ତାଙ୍କ ସହିତରେ ଏକମତ ହେଲେ, ସେତେବେଳେ ଗୌରୀ ଅସି ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କୁ କହିଲେ "ସେ (ବୈଷ୍ଣବଚରଣ) ମୋ ସହିତରେ ଏକମତ ।"

ଭଗବାନ ଦୟା କରି ନିଜକୁ ନିଜେ ନ ଜଣାଇଲେ ମନୁଷ୍ୟର ସାଧ୍ୟ କଅଣ ଯେ ସେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ଜାଣିପାରେ ? ବୋଧହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ଏତେ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର—ମାନବ ଗୁରୁମାନଙ୍କର ଆଗମନ । ଏମାନେ ଅସି ପ୍ରଭୁ ମହିମା ସମ୍ୟକ୍ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ନ କଲେ ଲୋକସମାଜରେ ଭଗବତ୍ ମହିମା ପ୍ରଚାର କରିବ କିଏ ? ବୋଧହୁଏ ସେଇଥିପାଇଁ କେବଳ ଯେ ଗୌରୀ ପଣ୍ଡିତ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରେ କଥା ଛାଡ଼ିଗଲା ତାହା ନୁହେଁ, ପୁଣି ଅଳ୍ପଦିନରେ ବୁଦ୍ଧିବିଦ୍ୟା ସମନ୍ୱିତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ନିକଟକୁ ଅସିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଲୋଚନ ସମ୍ବାଦ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାରାଜାଙ୍କର ସଭା ପଣ୍ଡିତ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ପଦ୍ମଲୋଚନ-ତର୍କାଳଙ୍କାର ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରଙ୍କର ଅନନ୍ୟ ସୁଲଭ ପ୍ରତିଭାର କଥା ଶୁଣି ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରକାଶ କଲେ ଏବଂ ମଥୁରବାବୁଙ୍କୁ ନିଜର ମନୋଗତ ଇଚ୍ଛା ଜଣାଇଲେ । ମଥୁରବାବୁ ଏହି ବିଷୟରେ ବିଶେଷ ପ୍ରକାଶ କରି ସୁବିଧା ଖୋଜିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ମଧ୍ୟ କେବଳ ମଥୁରବାବୁଙ୍କୁ କହି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ନୁହନ୍ତି । ସେ ମା କାଳୀଙ୍କୁ କାତର ଭାବରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି କ୍ଷୁଦ୍ର ଶିଶୁପରି କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ମା, ପଦ୍ମଲୋଚନକୁ ଦେଖିପାରିବି କି ?" ସମାଧି ଅବସ୍ଥାରେ ଶୁଣିଲେ ଯେ (ମା କହୁଅଛନ୍ତି) "ଦିନଦିନ ପରେ ସେ ଅସିବ ।" ଦିନଦିନ ମଧ୍ୟରେ ମଥୁରନାଥ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କୁ ସମ୍ବାଦ ଦେଲେ ଯେ ପଦ୍ମଲୋଚନ ବ୍ୟାଧିଗ୍ରସ୍ତ । ଚିକିତ୍ସିତ ହେବା ସକାଶେ ସେ କଲିକତାକୁ ଅସିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କର ଆଗମନ ସମ୍ବାଦ ପାଇ ନିଜର ଭଣଜା ହୃଦୟଙ୍କୁ କହିଲେ "ହୃଦୟ, ଥରେ ଦେଖି ଅ ତ ପଣ୍ଡିତଟି ଅହଂକାର କି ନା" । ହୃଦୟ ମାତୁଳଙ୍କର କଥାନୁଯାୟୀ ତାହାଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଗଲେ । ଫେରିଅସି କହିଲେ "ପଣ୍ଡିତଟି ବଡ଼ ରସିକଲୋକ, ଅହଂକାର ନୁହନ୍ତି ।" ଏହି କଥା ଶୁଣି ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ତାହାଙ୍କୁ ଦେଖିବାର ଅଭିଳାଷ ଦ୍ୱିଗୁଣରେ ବୃଦ୍ଧିପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଫଳେ ଏହି ଅଭିଳାଷ କାର୍ଯ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ପରିଣତ ହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦିନେ ପ୍ରଭୁ ପଦ୍ମଲୋଚନଙ୍କ ସହିତରେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବା ପାଇଁ ମଥୁରାନାଥ ଏବଂ ହୃଦୟଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଯେଉଁ ବାହାରିଲେ । ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାମାତ୍ରେ ପଦ୍ମଲୋଚନଙ୍କ ଗୃହ ତାହାଙ୍କ ଦେବପୁରୀ ବୋଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରି ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣିପାତ ହେଲେ ଏବଂ ପ୍ରେମଗଦ୍ଗଦ ଭକ୍ତି ବିକମ୍ପିତ ମୁଖରେ କହିଲେ "ଏ ଜଣ ଦେଖନ୍ତୁ ! ଭିତରେ କାଳୀ ବାହାରେ ମନୁଷ୍ୟ ! !" ଏହି କଥା କହି ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ସ୍ତୁତି କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତତ୍ପରେ କେତେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ଏବଂ ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କର ସ୍ୱଭାବ ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ଭାବଗଦ୍ଗଦଚିତ୍ତରେ ଗାନ ଟି ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କଲେ । ସେ ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ପଦ୍ମଲୋଚନ ଅଶ୍ରୁ ବିସର୍ଜନ ନ କରି ରହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ କହିଲେ "ଅଜ୍ଞା ମୁଁ ଜେଲେ ବାନ୍ଧେ ନାହିଁ । ମୋ ଆଖିରୁ ପାଣି ବୋହିବା ଅତି ଭୟଙ୍କର ।" ତତ୍ପରେ ନାନାଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ମଧ୍ୟରେ ପଦ୍ମଲୋଚନ କହିଲେ "ଆଜି ମୋର ଜୀବନ ସାର୍ଥକ ହେଲା । ପଢ଼ାଶୁଣା ଫଳବତ ହେଲା । ମୋର ଏତେ ପଢ଼ି ପଢ଼ି ଯାହା ହୋଇଅଛି ଆପଣ ନ ପଢ଼ି ତାହାର କୋଟିଗୁଣ ହୋଇଅଛି ।" ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ନିଜର ସମାଧି ଅବସ୍ଥାକୁ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ପଦ୍ମଲୋଚନଙ୍କୁ ପଚାରିଲେ "ଅଜ୍ଞା ପଦ୍ମଲୋଚନ, ଏହିଟା (ସମାଧି) କଅଣ ?" ପଦ୍ମଲୋଚନ ଉତ୍ତର ଦେଲେ "ଏହା ଦେବଦୁର୍ଲଭ ସମାଧି ।" ହୃଦୟ ଏହି କଥା ଶୁଣି ପଦ୍ମଲୋଚନଙ୍କୁ କହିଲେ "ପଣ୍ଡିତମାନେ ଏହାକୁ ଅବତାର ବୋଲି କହନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କର ବିଶ୍ୱାସ ଯେଉଁ ? ଆପଣ କିପରି କହୁଛନ୍ତି ?" ପଦ୍ମଲୋଚନ ଏହି କଥା ଶୁଣି ଗମ୍ଭୀର ଏବଂ ଦୃଢ଼ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ଅବତାର— ଏହାଙ୍କର କୃପା ହେଲେ ଅନେକ ଅବତାର ହୋଇପାରନ୍ତି ।" ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ହୃଦୟଙ୍କର ଉପରୋକ୍ତ ଶୁଣି ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରବରଙ୍କୁ କହିଲେ "ତୁମ୍ଭେ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ମୋତେ ଏତେ ସମ୍ମାନ କରୁଛ କେଉଁ ?" ପଦ୍ମଲୋଚନ ଏହା ଶୁଣି କର ଯୋଡ଼ି କରି ସବିନୟ ଉତ୍ତର କଲେ "ଆପଣଙ୍କର ପଦଧୂଳି ପାଇଲେ କେତେ କେତେ ମହାମୂର୍ଖ ସେଠାରୁ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଅବତାର ତ ସାମାନ୍ୟ କଥା, ଯାହାଙ୍କର ଶ୍ରୀପାଦପଦ୍ମରୁ ଅବତାରମାନଙ୍କର ଉତ୍ପତ୍ତି, ଆପଣ ସ୍ୱୟଂ ସେହି । ମୁଁ ଆପଣଙ୍କୁ ଯାହା କହିଲି ତାହାର ସାଧ୍ୟ ଥାଏ ଖଣ୍ଡନ କରୁ, ମୁଁ ଶାସ୍ତ୍ରମତେ ଯୁକ୍ତି କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ।" ଏହିପରି ନାନାଦ କଥାବାର୍ତ୍ତା ପରେ ପ୍ରଭୁ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ସତ୍ୱର ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କଲେ ।

ଅନନ୍ତର ପଦ୍ମଲୋଚନ ନିଜ ପୁତ୍ରକୁ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ପଠାଇ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଅନେକ ସମୟରେ କଲିକତାକୁ ଯେଉଁ ଯାଉଥିଲେ । ପଦ୍ମଲୋଚନଙ୍କର ଅଭିଳାଷ ଥିଲା ଯେ ସେ ଠାକୁର (ରାମକୃଷ୍ଣ) ଙ୍କର ପ୍ରସାଦ ପାଇ କାଶୀରେ ଦେହ ତ୍ୟାଗ କରିବେ । ତଦନୁଯାୟୀ ଦିନେ ନାନାଦ ଭୋଗସରଞ୍ଜାମ ଆୟୋଜନ କରି ପ୍ରସାଦ କରିବା ପାଇଁ ନିଜ ପୁତ୍ର ହସ୍ତରେ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରକୁ ପଠାଇ ଦେଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବ ସେଗୁଡ଼ିକ ମହାନନ୍ଦରେ ପ୍ରସାଦ କରି ଦେଲେ । ପଦ୍ମଲୋଚନ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭକ୍ତିର ସହିତ ସେହି ପ୍ରସାଦ ଧାରଣ କରି କାଶୀଧାମକୁ ଯାତ୍ରା କଲେ ଏବଂ ସେଠାରେ କିଛିଦିନ ବାସ କରି ଲୀଳାସମ୍ବରଣ କଲେ । ଧନ୍ୟ ପଦ୍ମଲୋଚନ ! ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ତୁମ୍ଭର ଜୀବନୀ ଆଲୋଚନା କରି ଧନ୍ୟ ! ତୁମ୍ଭପରି ବିଦ୍ୱାନ୍ ଏ ସଂସାରକୁ ଅତି ଅଳ୍ପ ଆସନ୍ତି । ବର୍ତ୍ତମାନ ମହାରାଜାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ ସଭା ପଣ୍ଡିତ ଅଖ୍ୟା ଧାରଣ ଏବଂ ସମଗ୍ର ବଙ୍ଗଦେଶରେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଯଶଧ୍ୱଜା ଉଡ଼ାଇ ଉପାଧ ବିମଣ୍ଡିତ ହୋଇ କେଉଁଠାରେ ଶୀତକାଳ ପଣ୍ଡିତ ହୋଇ ବସି ଥାଆନ୍ତି, ନା ନିରକ୍ଷର ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଚରଣତଳେ ମସ୍ତକ ବିଲୁଣ୍ଠିତ କରି ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳୀଙ୍କର ଜ୍ଞାନଗରିମା ଉପରେ ବଜ୍ରାଘାତ କରିଲେ ଏବଂ ଦେଖାଇଲେ ଯେ ପ୍ରକୃତ ପଣ୍ଡିତ ହେବାକୁ ହେଲେ କିପରି ହେବାକୁ ହୁଏ ? ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଜୀବନ, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ପିତୃଭକ୍ତି, ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ! ବୋଧହୁଏ ଭଗବତ୍ ମହିମା ପ୍ରଚାର କଲେ ତୁମ୍ଭପରି ବିଦ୍ୟାଦିନସ୍ୱଜ୍ଞାନଭକ୍ତି ସମନ୍ୱିତ ପଣ୍ଡିତମାନେ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଥାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜବନ୍ଧୁ ସେନ ଗୁପ୍ତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ରୂପର ମୂଲ୍ୟ ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଦ୍ରବ୍ୟ ।

"ନହ୍ୟଚ୍ଛିଷ୍ଟୀ କ୍ରିୟା ହିବ-କାର୍ଯ୍ୟମ୍"

କୁମାରସମ୍ଭବ ।

ସମ୍ବଲପୁରର ପଶ୍ଚିମ ଦିଗରେ ସହରରୁ ପ୍ରାୟ ଏକ ମାଇଲ ଦୂରରେ ମଦଲଆ ମୁହାଣ । ଏଠାରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରାଚୀନ ମନ୍ଦିର ଅଛି । ଜଳନାଦମ୍ଭ ନବୋପୂଳା ମନ୍ଦିରର ଚରଣ ଧୌତ କରି ଗନ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର । ଲୋକେ କହନ୍ତି—ମନ୍ଦିରରେ ପ୍ରଚୁର ଧନରତ୍ନ ଓ ଅସ୍ତ୍ରଶସ୍ତ୍ର ଲୁକ୍କାୟିତ ଅଛି । ଏ କଥା କେତେଦୂର ସତ୍ୟ, ଆମ୍ଭେମାନେ କହି ନ ପାରୁଁ । ଅଜିଯାଏ କେହି ଏ ବିଷୟରେ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ନାହାନ୍ତି । କେବେ ଓଡ଼ିଶାର ଭାଗ୍ୟୋଦୟ ହେବ, ଓଡ଼ିଆମାନେ କର୍ମଭୂମିରେ ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ ସଂଗ୍ରହ କରିବାକୁ କେବେ ପ୍ରୟାସୀ ହେବେ, ଭଗବାନ ଜାଣନ୍ତି । ମନ୍ଦିରକୁ ଲୋକେ ମାଳମ୍ବାଧବଙ୍କ ମନ୍ଦିର ବୋଲି କହନ୍ତି । ଏଠାରେ ଦେବ-ଦେବୀଙ୍କ କୌଣସି ଚିହ୍ନ ପରିଲକ୍ଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ । ମନ୍ଦିରରେ କୌଣସି ଦେବ-ମୂର୍ତ୍ତି ନାହିଁ । ମନ୍ଦିରର ଏପରି ନାମ-କରଣ କିପରି ହେଲା, ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱ-ଜିଜ୍ଞାସୁମାନଙ୍କ ଅନୁସନ୍ଧେୟ; ପୁଣି ଏଠାରେ କୌଣସି ନଦୀର ସଙ୍ଗମ ସ୍ଥଳ ନ ଥିଲେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାନଟିର ନାମ ମଦଲଆ ମୁହାଣ କାହିଁକି ହେଲା ? ବୋଧହୁଏ କାଳକ୍ରମେ ଯେ ନଦୀ ଲୋପ ପାଇଅଛି । ତେବେ ଦୁର୍ଗ-ରମ୍ୟ ସମ୍ବଲପୁରର ନରପତିମାନେ ନଦୀର ଗତିକୁ ପରିବର୍ତ୍ତିତ କରିଥିବେ । ନଦୀ ସଙ୍ଗମ-ସୂଚକ ପ୍ରଶସ୍ତତା କେବଳ ମୁହାଣ ନାମର ସାର୍ଥକତା ସମ୍ପାଦନ କରୁଅଛି ।

ଜଗତରେ ବିଦ୍ୟମାନ ସମସ୍ତ ଆକର୍ଷଣର କେନ୍ଦ୍ର । ମନୁଷ୍ୟର ଦୃଷ୍ଟି ପେଟର ଉପରକୁ ଗୃହ ଗୃହ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱମୁଖୀ ହୋଇଗଲାଣି । ପ୍ରଜା-ଜମିଦାରର ଅନୁସରଣ କରୁଅଛି; ଜମିଦାର ରାଜାର ଅନୁସରଣ କରୁଅଛି । କିନ୍ତୁ ଲୋକ-ଲୋଚନ-ଅଗୋଚରରେ ଯେ କେତେ ଶତ ପ୍ରାଣୀ ଦୁର୍ବିସହ ଯାତନା ଉପଭୋଗ କରୁଛନ୍ତି, ତାହାର ଖବର କିଏ ?

ମାଳ-ମାଧବ ମନ୍ଦିର ଅଧୁନା ଜୀର୍ଣ୍ଣ-କଳେବର । ତାହାର ସେ ପୂର୍ବତନ ଗୌରବ ଆଉ ନାହିଁ । ମନ୍ଦିରବାଟେ କେତେ ଶତ ଲୋକ ପ୍ରତିଦିନ ଯାତାୟାତ କରୁଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ କେହି ଦିନେ ମୁହଁ ଫେରାଇ ମନ୍ଦିର ଅଡ଼କୁ ଦେଖୁ ନାହାନ୍ତି । ମନ୍ଦିରଟି ପ୍ରତ୍ନତତ୍ତ୍ୱର ଗୋଟିଏ ଅଂଶ; ସେ ବର୍ତ୍ତମାନର କେହି ନୁହେ । କିନ୍ତୁ ଏହାର ଅବସ୍ଥା ତରକାଳ ଏପରି ନ ଥିଲା । ଆମ୍ଭେମାନେ ପେଣ୍ଡି ସଂସ୍ଥାର ବର୍ଣ୍ଣା କରୁଅଛୁଁ, ସେସମୟରେ ମନ୍ଦିରର ପ୍ରତିଟି ମହିମା ଜଗତକୁ ମୁଗ୍ଧ ବିସ୍ମିତ କରୁଥିଲା ।

ବିମଳା ପ୍ରତିଦିନ ସନ୍ଧ୍ୟାସମୟରେ ମନ୍ଦିରକୁ ଆସେ, ଓ ନିଜ ମନକୁ ଗୀତ ଗାଇ ପୁଣି ଚାଲିଯାଏ । ସେଠାରେ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣ ଛୁଇଁ ଦେଇ, ପ୍ରଭୁଙ୍କର ସୁମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ସଙ୍ଗୀତମୟ ପ୍ରାଣରେ ନିଜେ ଗୀତ ଗାଏ । ସେ ସ୍ୱର-ଲହରୀ ଯେପରି ଆକାଶ-ବକ୍ଷରେ ମୃଦୁ ମନ୍ଦସ୍ୱରରେ ନୃତ୍ୟ କରେ । ଆଜି ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ପୂର୍ବ-ଚନ୍ଦ୍ର ପ୍ରାଚୀ ଲଲାଟରେ ସିନ୍ଦୂର-ବିନ୍ଦୁରୂପେ ବିରାଜିତ ହୋଇ ସୁଧାମୟ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାରେ ଜଗତକୁ ସିକ୍ତ କରୁଛନ୍ତି । ଆକାଶର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ମେଘଖଣ୍ଡ । ଚନ୍ଦ୍ର-ନକ୍ଷତ୍ରଙ୍କରେ ବସି ମେଘ-ଦୋଳିରେ ପଶି ଲୁଚକାଳି ଖେଳ ଖେଳୁଅଛି । ଏପରି ଆନନ୍ଦ ଓ ନିରାନନ୍ଦର ସନ୍ଧି-ସମୟରେ ଏ ନିର୍ଜନ ସ୍ଥଳରେ ବିମଳା ମାଳମାଧବ ମନ୍ଦିରରୁ ବହିର୍ଗତ ହୋଇ ସୋପାନାବଳି ଉପରେ ଯାଇ ବସିଲା । ବିମଳାର ବୟସ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ବର୍ଷ ହେବ । ପଦଧେୟ ଗୋଟିଏ ନିଳ ରଙ୍ଗର ଶାଢ଼ୀ; ନାସିକାରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଦଣ୍ଡି; ଏବଂ ହସ୍ତରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବଳୟ । ତାହାର କାନ୍ତି ଅଷ୍ଟମୀ-ଚନ୍ଦ୍ର-ବିନିନ୍ଦିତ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାସଦୃଶ, ବେଣୀ ଅସଂଯତ । ଲୈଶ ସମୀରଣ ବିମଳାର କପୋଳ-ନ୍ୟସ୍ତ-ଅଳକା ସଙ୍ଗେ ନୃତ୍ୟ କରି ତାହାର ମୁଖକୁ ମେଘଦ୍ୱାରା ଅର୍ଦ୍ଧଲୁକ୍କାୟିତ ଚନ୍ଦ୍ରମାର କାନ୍ତିରେ ବିଭୂଷିତ କରୁଅଛି । ବିମଳାର ମନ ଆଜି ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ; ମୁଖ ଗମ୍ଭୀର । ସେ ଯେପରି କାହାକୁ ଖୋଜୁଛି; କିନ୍ତୁ ପାଉ ନାହିଁ । ସେ ହତାଶର ଚିନ୍ତାହେତୁ ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଆକାଶର ଚନ୍ଦ୍ରଅଡ଼କୁ ଅନାଇଲା । ଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଲୁଚକାଳି ଖେଳ ଦେଖି ମନ ମଧ୍ୟରେ ଦିଶ ଭାବ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲା—

ମଳୟ ମରୁତ ପ୍ରାସ୍ତେ ଗୋ
ନାଚ ନାଚ ଧୀରେ ଅସିଲ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାତୃ-ସ୍ନେହ-ଧାରା ପ୍ରାସ୍ନେ ଗୋ
(ମୋର) ଶୋକ ତାପ ଦୂର ନାଶିଲା ।
(ମୁଁ ତ) ଅନାଇ ବସିଲି ହରଷେ
ନବନୀତ-କର-ପରଶେ ;
(ଯେ ତ) ହସି ହସି ଧୀରେ ଦେଖାଗଲା ମୋତେ
ସୁଦୂର ନିର୍ଜ୍ଜନ ପ୍ରଦେଶେ ।
ଜେତେ ମନ କଥା କହିଲା ;
ଜେତେ ମୃଦୁହାସ୍ୟ କହିଲା ;
ନିମିଷେ ହସାଇ ନିମିଷେ କନ୍ଦାଇ ଶୂନ୍ୟେ କେଣେ ଉଡ଼ିଲା ।
ବିଜଳି ଖେଳଇ ଯେସନେ
ନବ ଜଳଧର-ବସନେ ;
ଦୂରେ ମୟୂର ଉଡ଼ି ପୁଚ୍ଛ ଡୋଳି ନାଚିଉଠେ ନବ-ଦର୍ଶନେ ;
ମଳାଇ ଦର୍ପଣ ଯେସନେ
ସ୍ନିଗ୍ଧ-ଅମିୟ-ଯିଷ୍ଟନେ
ହସିଷେ ଦିଖାବେ ବନ୍ଧୁ ମୋର ଆହା କେଉଁ ଦୂରଦେଶେ ରହିଲା ।

ସ୍ୱର-ଲହରୀ ବନ୍ଦ ହେଲା ; କିନ୍ତୁ ବିମଳାର ପ୍ରାଣ ଅଧିକା ସଙ୍ଗୀତମୟ । ସଙ୍ଗୀତ ବନ୍ଦ ହେଲେ ସ୍ୱର୍ଗ ଜଗତ ତାକୁ ସଙ୍ଗୀତମୟ ଦିଶିବାକୁ ଲାଗିଲା । ରଜନୀର ନିସ୍ତବ୍ଧତା କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼େଇଗଲା । ଜଗତର ଅଙ୍ଗୀତରେ, ନିସ୍ତବ୍ଧତାର ଅଙ୍ଗୀତରେ ଧରଣୀ-ବକ୍ଷରେ ସୁମଧୁର ସଙ୍ଗୀତ-ରାଜ୍ୟ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ।

ବିମଳା ଆବେଗରେ, ଉଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ଅମୃତମୟ ହୋଇ ନିବିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ମହାନଦୀ-ବକ୍ଷରେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାର ସୁମଧୁର ଲାସ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଏ କଣ ? ତା' ମନ ଏପରି ଚଞ୍ଚଳ କାହିଁକି ? ଏ କାହାର ପଦଶବ୍ଦ ? ଏ କାହାର ଉଷ୍ଣନିଶ୍ୱାସ ? ବିମଳା ପଛକୁ ଫେରି ଅନାଇଲା—ଏ ସୁନ୍ଦର ଯୁବାମୂର୍ତ୍ତି ! ଯେପରି ନୀଳ-ବ୍ୟୋମ-ପଟରେ ଚିତ୍ରିତ ତରୁଣ ଅରୁଣ-ମୂର୍ତ୍ତି ! ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖି ବିମଳା ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ତାହାର ନିସ୍ପନ୍ଦ ସମୟରେ ଯେପରି ଗୋଟିଏ ବୁଭୁକ୍ଷିତ ସଙ୍ଗୀତ, ଚକିତ ସ୍ୱପ୍ନ, ଅଳସ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା ! ସେ ଯୁବକଙ୍କ କଣ୍ଠକୁ ଚାଇ କମ୍ପିତ କଣ୍ଠରେ କହିଲା,—"ଅଜିଯାଏ ମୋର ଦୁର୍ବଳତା ଯାଇ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ପୁଣି ଏତେ ପରିଶ୍ରମ ! ମୋ ରାଣ, ଦେହରେ ବଳ ହେବାଯାଏ ଆଉ ଘରେ ଏପରି ଚାଲିବ ନାହିଁ ।

ବିମଳାର କଥା ଶୁଣି ଯୁବକଙ୍କ ସମସ୍ତ ଶରୀର କଣ୍ଟକିତ ହୋଇଗଲା । ବିମଳାର ଅଜାଣତରେ ତାଙ୍କ ନୟନ-କୋଣରେ ସ୍ୱଚ୍ଛ ଅଶ୍ରୁ-କଣା ଚିକ୍କଣ ହୋଇଗଲା । ସେ ତାହାର ହସ୍ତ ଧରି କହିଲେ, "କାହିଁକି—ବିମଳା ! ମୋ ଦେହ ତ ବେଶ ସବଳ ହେଲାଣି । ଆଜି ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ମହାନଦୀ ଆର ପାଖରେ ଗୋଟାଏ ନିଆଁ ଜ୍ୱାଳା ଦେଖାଯାଉ ଥିଲା । ସେଠାକୁ ଯାଇ ଦେଖେ ଯେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଦଳବଳ ସାଜି ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ଦିନ ନାନା ସାହେବ ଭୋଗ୍ୟା ଯେ ଅପମାନ ପାଇଥିଲେ, ତହିଁର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବାପାଇଁ ଏ ଆୟୋଜନ । ମୁଁ ଏହିଣି ଦୁର୍ଗକୁ ଯାଇ ମହାରାଜାଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ବାଦ ଦେବି ।"

ଯୁବକ ନିରୁତ୍ତର ରହିଲେ । ଯୁବକଠାରୁ ଉତ୍ତର ପ୍ରତ୍ୟାଶା କରି ତା' ମୁଖକୁ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଶ୍ରୁ-ସିକ୍ତ-ଲୋଚନା ବିମଳା ରୁଦ୍ଧକଣ୍ଠରେ କହିଲା, "କିନ୍ତୁ ତୁମ ଦେହ ଯେ ଭଲ ହୋଇ ନାହିଁ ।"

ଯୁବକ କହିଲେ, "ଦେହପାଇଁ ଏତେ ଚିନ୍ତା କାହିଁକି, ଯଦି ଦରକାର ହୁଏ, ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯିବାକୁ ହେବ ।"

ବିମଳାର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ପ୍ରତିଫଳିତ ଅଶ୍ରୁସିକ୍ତ ଗଣ୍ଡୋପରି ଯୁବକଙ୍କ ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ହସ୍ତ ଶିଥିଳ ହୋଇଗଲା । ସେ ଆଉ ବିମଳାର ହସ୍ତ ଧରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ବିମଳା ମରିବରେ କ୍ରନ୍ଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏ ସମୟରେ ଯଦି ଆକାଶ ଭାଙ୍ଗିଯାଇ ଯୁବକଙ୍କ ମସ୍ତକ ଉପରେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା, ତାହାହେଲେ ସେ ତିଳେମାତ୍ର ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତେ । କିନ୍ତୁ ବିମଳାର ହୃଦୟର ଆବେଗ ଦେଖି ସେ ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁ ମଧ୍ୟ ଲୋତକପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଗଲା । ପରେ ବିଷାଦସ୍ୱରେ ଅମୃତଗୋପନ କରି କହିଲେ, "ଛି, ବିମଳା ! ଦେଶର ଶତ୍ରୁକୁ ଦାଣ୍ଡକୁଅରେ ଦେଖି ଏପରି କଥା କହୁଛ !"

ବିମଳା ମସ୍ତକ ଉତ୍ତୋଳିତ କଲା । ସ୍ଥିର ଦୃଷ୍ଟିରେ ଯୁବକଙ୍କ ମୁଖକୁ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ମୁଖର ରଙ୍ଗ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହୋଇଗଲା । ନୟନ ଅଶ୍ରୁବିମୁକ୍ତ ହେଲା । ସେ ଯୁବକଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ବାରମ୍ବାର ଚୁମ୍ବନ କରି କହିଲା, "ଦେଶର କାର୍ଯ୍ୟ—ଦେବତାଙ୍କ କାର୍ଯ୍ୟ—ମୁଁ ବାଧା ଦେବି ନାହିଁ । ଯାଅ । କିନ୍ତୁ,—"

Digitized by srujanika@gmail.com

ବିମଳାର କଣ୍ଠ ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା । ତା' ମୁଖରୁ ଆଉ ବାଙ୍ନିଷ୍ପତ୍ତି ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ଯୁବକ ସହାସ୍ୟ-ବଦନରେ କହିଲେ, "ଯଦି ଈଶ୍ୱରଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ, ଦେଖା ହେବ ।" ଏହା କହି ସେ ବିମଳାଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ପୂର୍ବାଭିମୁଖରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ବିମଳା ଚାତର ଦୃଷ୍ଟିରେ ତାଙ୍କୁ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ଆଉ ଦେଖି ପାରିଲା ନାହିଁ । ଯୁବକ ବୃକ୍ଷାନ୍ତରାଳରେ ବିଲୀନ ହୋଇଗଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ବିଶ୍ୱାସ ଚକ୍ର ।

"I give him curses, yet he gives me love."
—Shakespeare.

"ଏତେ ରାତିରେ ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ପରପୁରୁଷ ସଙ୍ଗେ ! ଛି, ବିମଳା !

ବିମଳା ପଛକୁ ଅନାଇ ଦେଖିଲା, ଜଣେ ଯୁବକ ଛିଡ଼ା ହୋଇ ତାକୁ ଏପରି କହୁଛନ୍ତି । ଯୁବକଙ୍କ ଚିହ୍ନିବା ପାଇଁ ବିମଳାର ବେଶି ବିଳମ୍ବ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ଶୈଶବରୁ ଚିତ୍ରମାତ୍ରଗ୍ରାହୀ । ସମ୍ବଲପୁର ରାଜ୍ୟର ସ୍ୱାଧୀନ ନରପତି ଜୟନ୍ତ ସିଂହଙ୍କ ସେନାପତି ବୀରେଶ୍ୱର ସିଂହଙ୍କ ଲାଳନ-ପାଳନରେ ବର୍ଦ୍ଧିତା ହୋଇ ସେ ଉକ୍ତିଲାଲ ପିତା ଓ ସ୍ନେହମୟୀ ମାତାଙ୍କୁ ସ୍ମରି ଉଠିଥିଲା । ବୀରେଶ୍ୱର ତାହାର ପିତା ଓ ମାତା ଦୁହିଙ୍କ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥିଲେ । ସେ ତାଙ୍କୁ ନିଜ ଝିଅଠାରୁ ଭଲ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ । ବିମଳା ମଧ୍ୟ ବୀରେଶ୍ୱରଙ୍କ ପରିବାରକୁ ନିଜ ପରିବାର ବୋଲି ଭାବିଥିଲା । ବୀରେଶ୍ୱରଙ୍କ ଏକମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଉଦିତ ପ୍ରତାପ ସିଂହଙ୍କୁ ସେ ନିଜ ଅଗ୍ରଜ ଭ୍ରାତାପରି ଭକ୍ତି କରୁଥିଲା । ଉଦିତ ପ୍ରତାପଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ସେ ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲା, "ଦାଦା, ବାପା ତ ଚାହିଁଛନ୍ତି, ଘରେ ଥରେ ଥରେ ଏଠିକି ଆସିବୁ ବୋଲି । ମୋ ମନରେ କଷ୍ଟ ହେଲେ, ଏଠିକି ଆସି ଗୀତ ଗାଏ । ଗୀତ ଗାଇ ତାପିତ ପ୍ରାଣକୁ ଶୀତଳ କରେ । ତୋ' ଦୁଃଖିନୀ ଭଉଣୀ ଉପରେ କାହିଁକି ରାଗୁଛ ?"

"କିନ୍ତୁ ପରପୁରୁଷ ସଙ୍ଗେ !" ଏହା କହି ଉଦିତ ପ୍ରତାପ ଦିବ ଚାମ୍ପା ବିମଳାର ମୁଖ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇଲେ । ଲଜ୍ଜାରେ ବିମଳାର ମୁଖ ତଳକୁ ହୋଇଗଲା । ଉଦିତ ପ୍ରତାପ ପୁନର୍ବାର କହିଲେ, "ବିମଳା, ତୋ' ପିଲାଦିନ ସ୍ୱଭାବ କେବେ ଛାଡ଼ିଲୁ ନାହିଁ । ତୁ ବଡ଼ ହେଲୁଣି, ସଂସାରର ଗତି ଗତି ସବୁ ଦେଖୁଛୁ । ତୋର ଏ ବୟସରେ ଅନ୍ୟ ଲୋକ ସଙ୍ଗେ ନିର୍ଜ୍ଜନରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କରିବା ଠିକ୍ ନୁହେ ।"

"କିନ୍ତୁ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଯେ ମୋର ପିଲାକାଳ ସଙ୍ଗୀ । ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଏକାନ୍ତରେ କଥାବାର୍ତ୍ତା କଲେ ଦୋଷ କଣ ?"

"ସେ ତୋର ପିଲାକାଳ ସାଥି ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ପିଲାବେଳେ ସେ ସବୁ ଖେଳ ପାରୁଥିଲା । ଆଜି ତୋର ଏ ଆଚରଣ ଶୁଣିଲେ ବାପା କଣ କହିବେ ?"

"ତୁ ଦାଦା, ତୁଁ ଛାଡ଼ିଯି ଯୁବକ ହୋଇ ଏପରି କହୁଛୁ !"

"ନା, ବିମଳା ! ତୁ ଏପରି କଲେ ମୋ ମନରେ କଷ୍ଟ ହେବ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ଚରିତ୍ର ଭଲ ନୁହେଁ । ଅଛେଦ୍ଦ ଲୋକଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ତତେ ଦେଖିଲେ ମୁଁ ରାଗିବି ।"

ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ବିମଳାର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ପ୍ରତିବେଶୀ । ପିଲାଦିନରୁ ଦୁହେଁ ଯାକ ଏକାସଙ୍ଗେ ଖେଳୁଥିଲେ । ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ଦୁଃଖରେ ଦୁଃଖୀ ଓ ସୁଖରେ ସୁଖୀ ହେଉଥିଲେ । ଦୁହେଁଯାକ ଏକା ବୃନ୍ତରେ ଯୁଗଳ ପୁଷ୍ପ ପ୍ରାୟେ ଶୋଭା ପାଉଥିଲେ । ଦୁହିଁଙ୍କ ପ୍ରାଣ ଏକ, ମନ ଏକ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ନିନ୍ଦା ଶୁଣି ବିମଳା ମନରେ କଷ୍ଟ ହେଲା । ସେ ଉଦିତ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ବୁଝି ପାରିଲା । ଉଦିତ ପ୍ରତାପ ବିମଳାର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ—ତାର ପ୍ରଣୟପ୍ରାର୍ଥୀ । ବିମଳା ତାଙ୍କୁ ଅନେକ ଥର ବୁଝାଇ କହିଥିଲା ; କିନ୍ତୁ, ତାହାର ସକଳ ଚେଷ୍ଟା ବିଫଳ ହୋଇଥିଲା । ସେ ତାଙ୍କୁ ଭଗିନୀର ସ୍ନେହ, ଦୟା, ଭକ୍ତି ଅର୍ପଣ କରୁଥିଲା । କିନ୍ତୁ ଉଦିତ ପ୍ରତାପ ତହିଁରେ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ତା' ହୃଦୟର ରାଜ୍ୟରେ ରାଣୀ ହେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଅନୁଚର-ସେବି-ଅଟରେ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କୁ କଳଙ୍କ ଭରି ସେ ତାଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ନାନା ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ ରଟନା କରି ବିମଳା ସଙ୍ଗେ ତାଙ୍କ ଦେଖା ସାକ୍ଷାତ ବନ୍ଦ କରିଥିଲେ । ଦଗ୍ଧ-ହୃଦୟା ବିମଳା ମଳ-ମାଧବଙ୍କ ମନ୍ଦିରକୁ ପ୍ରତିଦିନ ଗୀତ ଗାଇବା ଛଳରେ ଆସି ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଦେଖା କରିଥିଲା । ଏକଥା ମଧ୍ୟ ଉଦିତପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଅସହ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା । ତାଙ୍କ ମନରେ ଦୁର୍ବିଷହ ଜ୍ୱାଳା, ପରନ୍ତୁ ଦୁର୍ବିଷ୍ଟ-ଚିତ୍ତ ଅଭିଳାଷ ଜାତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେବା ସକାଶେ ସେ ଚେଷ୍ଟା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅଜି ତାଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏ ଅସଙ୍ଗତ, ଅସଂଯତ କଥା ଶୁଣି ବିମଳା କହିଲା, "ଦାଦା, ମୁଁ ନାନା ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ହୋଇ ପାରେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ । ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଭଲକରି ଜାଣେ । ଯଦି ମତେ ଭଉଣୀ ବୋଲି ସ୍ନେହ କରୁ, ଏପରି କଥା କେବେ କହିବୁ ନାହିଁ ।"

"ମୁଁ ପୁଣି କହୁଛି—ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଅସଚ୍ଚରିତ୍ର । ବାପା ମଧ୍ୟ ଏହା ଜାଣନ୍ତି । ବାପାଙ୍କ ଅଦେଶମତେ ମୁଁ ଏଠାକୁ ଆସିଛି । ଆଉ ତୁ ଏଣିକି ଘରୁ ବାହାରି ପାରିବୁ ନାହିଁ ।"

ଉଦ୍ଧତପ୍ରତାପଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ବିମଳାର ମସ୍ତକରେ ବଜ୍ରପାତ ହେଲା । ସେ ତାଙ୍କ କୂଟ ବୁଝି ପାରିଲା । ଅବଳା ନାରୀ ଜଳକୁ ମୁହିଁକରି କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ବିମଳାର ଏ ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ଉଦ୍ଧତପ୍ରତାପଙ୍କ ନୟନ-କୋଣରେ ଈଷତ୍ ଆନନ୍ଦ-ରେଖା ଫୁଟି ଉଠିଲା । ତାଙ୍କ ମୁଖରେ ହାସ୍ୟର ଜ୍ୟୋତି ଝଲସି ଉଠିଲା । ବିମଳାକୁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦିଶିଲା । ସେ କମ୍ପିତକଣ୍ଠରେ କହିଲା, "ଦାଦା, ତୋର ଏ କୂଟ ସବୁ ବୃଥା । ମୁଁ ତେତେ ଭଗିନୀର ସର୍ବସ୍ୱ ଅର୍ପଣ କରି ସାରିଛି । ତୁ ଆଉ କିଛି ପାଇ ପାରିବୁ ନାହିଁ । ତୁ ମତେ ବାନ୍ଧି ପାରୁ; କିନ୍ତୁ ମୋ ହୃଦୟକୁ ବାନ୍ଧି ପାରିବୁ ନାହିଁ । ଉପରେ ଈଶ୍ୱର ଅଛନ୍ତି ।"

ଏହା କହି ସେ ଦ୍ରୁତ ପଦବିକ୍ଷେପରେ ସେଠାରୁ ଚାଲିଗଲା । ବିମଳାର ଭାବ ଦେଖି ଉଦ୍ଧତପ୍ରତାପ ପ୍ରମାଦ ଗଣିଲେ । ପାଳିତା କନ୍ୟାର ପୁଣି ଏଡ଼େ ଗର୍ବ! ସ୍ୱୀୟ ଛତ୍ରପତି ମହାରାଜଙ୍କ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରବଳ ଶାସନରେ ଭୟ କରେ ନାହିଁ । କ୍ରୋଧରେ ତାଙ୍କ ମୁଖ ଲାଲ ହୋଇଗଲା । ଦଶନରେ ଅଧର ଚାପି ବିମଳାର ଏ ଆଚରଣର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ଅଭିପ୍ରାୟରେ ସେ ବିମଳାର ଅନୁସରଣ କଲେ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ଅସେବ ଗର୍ବରେ ଅନ୍ଧକାର ।

"ଶିବରେ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କର ବନ୍ଧୁଦଳ
ଜନ୍ମଭୂମେ ହୋଇଛନ୍ତି ଧୈର୍ଯ୍ୟଶାଳ,
ସ୍ୱଦେଶେ ବାହୁଡ଼ି ଯିବାକୁ ବାସନା—
ବର୍ଣ୍ଣ କରୁଛନ୍ତି ବିଜନେ ମନ୍ତ୍ରଣା ।"

—ଶ୍ରୀକେଶ୍ୱର ।

କେତେଦିନ ହେଲା ବିମଳା ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟା ହୋଇଛି । ସେ କେଉଁଠିକି ଚାଲି, କେହି ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ତାକୁ ଖୋଜିବା ପାଇଁ ଚାରିଦିଗର ଗୃହଅଡ଼ିକୁ ଲୋକ ପଠାଇଲେ; କିନ୍ତୁ ବିମଳାର ସନ୍ଧାନ ମିଳିଲା ନାହିଁ । ବିଜୟଗଡ଼ ଗୃହଅଡ଼ିରେ ଚହଳ ପଡ଼ିଗଲା । ସମସ୍ତଙ୍କ ମୁଖରେ ଶୋକର କାଳିମା । ଚାରିଦିଗେ ଅଧିକ କିଛି ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ବିମଳା ନିରୁଦ୍ଦିଷ୍ଟା ହେଲା ଦିନୁ ତାଙ୍କର ଭୋଜନ ମୋ ଶୟନ ପ୍ରତି ଅସ୍ଥା ନାହିଁ । ଫଳରେ ତାଙ୍କ ଶରୀର ଦିନକୁ ଦିନ ଦୁର୍ବଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ମେଳା ଦେଖିବାରେ ଅନେକ ଲୋକ ଅନେକ କଥା କହୁଛନ୍ତି । କେହି କହେ, ବିମଳା ପାଣିରେ ବୁଡ଼ି ମରିଛି । ତାହାର ମତ ସମର୍ଥନ କରିବା ସକାଶେ ଅପର କେହି କହେ ଯେ ସେ ବିମଳାର ମୃତ ଶବ ଦେଖି ଆସିଛି । ଏପରି ନାନା ମୁଖରେ ନାନା କଥା ଶୁଣାଗଲା ।

ଏ ସମ୍ବାଦ ଯେବେ ଉଦ୍ଧତ ପ୍ରତାପଙ୍କ କାନରେ ପଡ଼ିଲା । ସେ ଅଧିକା ସମ୍ବଲପୁର ଦୁର୍ଗରେ ଥାଇ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇଛନ୍ତି । କ୍ରମାନ୍ୱୟ ଛ ମାସ କାଳ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଦୁର୍ଗ ଅଧିକାର କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ; କିନ୍ତୁ ସେମାନଙ୍କ ସକଳ ପ୍ରଯତ୍ନ ବିଫଳ ହେଲା * । ସେମାନେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଏଥିପାଇଁ ଉଦ୍ଧତପ୍ରତାପଙ୍କ ଆଉ ଯେ ଉତ୍ସାହ ନାହିଁ । ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଆଉ ତାଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଏପରି ଭାବ ଦେଖି ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ । ଈର୍ଷାବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ଉଦ୍ଧତପ୍ରତାପ ସମରାଙ୍ଗଣରେ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ କ୍ଷତି କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ; କିନ୍ତୁ ଦୈବାତ୍ ଏ ବିପଦରୁ ତାଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କଲେ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଏପରି ଦକ୍ଷତା ସହକାରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଯେ ଜୟନ୍ତ ସିଂହ ତାଙ୍କ ରଣ-କୌଶଳରେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଦୋରଣ-ରକ୍ଷୀ ସୈନିକମାନଙ୍କ ଅଧିନାୟକ ପଦରେ ନିଯୁକ୍ତ କଲେ । ଏ ଗୁରୁ ଦାୟିତ୍ୱ ମସ୍ତକରେ ନେଇ ସମାଜର ସମସ୍ତ ଚିନ୍ତା ଭୁଲି ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ।

କିନ୍ତୁ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ଉନ୍ନତି ଉଦ୍ଧତପ୍ରତାପଙ୍କୁ ଭଲ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କୁ ଦେଖିଲେ, କେବଳି

* Vide Bengal District Gazetteer—(Sambalpur)

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାହିଁବ, ତାଙ୍କ ମୁଖ କ୍ରୋଧରେ ଲାଲ ହୋଇଯାଏ । ତାଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅଗ୍ନି ସ୍ଫୁଲିଙ୍ଗ ନିର୍ଗତ ହୁଏ । ଯେଉଁଦିନ ଉଦ୍ଦତପ୍ରତାପ ବିମଳାର ଅନୁଦ୍ଦିଶ୍ୟା ହେବାର ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିଲେ, ସେହିଦିନ ତାଙ୍କ ମୁଖ ମ୍ଳାନ ହୋଇଗଲା । ଯେପରି ସେ ସବୁବେଳେ କଣ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ! ଖାଣ-ଜୋଳାହିଳ ଆଉ ତାଙ୍କ ପ୍ରାଣକୁ ନିଶ୍ଚୟ ପାଇଲା ନାହିଁ । ସେ ନୀରବରେ ନିର୍ଜ୍ଜନରେ ବସି ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କିଛିଦିନ ପରେ ପୁଣି ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ହୁଳ ପଡ଼ିଗଲା, ଉଦ୍ଦତପ୍ରତାପ ଦୁର୍ଗରେ ନାହାନ୍ତି । ପଲେ-ହୃଦୟ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଏହାର କାରଣ କିଛି ବୁଝି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଯୁବା-ସମ୍ପ୍ରଦାୟରେ ଦେଶାପତ୍ତ-ଯୁବକଙ୍କ ଏପରି ଆଚରଣ ଦେଖି ସମସ୍ତେ ବ୍ୟଥିତ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ଜଗତର ଦୁଃଖ ହେଉ ବା ସୁଖ ହେଉ, ସବୁଏ ନିଜ ନିଜ କାର୍ଯ୍ୟ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ । ମନୁଷ୍ୟ ଦେବତା ନୁହେ । ସେ ଦେବତା ହେବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିଥାଏ ; କିନ୍ତୁ ଏପରି ଲୋକ ସଂସାରରେ କେତେ ଜଣ ଅଛନ୍ତି ? ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ ହେଉ ବା ଗୋପନରେ ହେଉ, ସବୁଏ ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥରେ ମାତିଛନ୍ତି । ଉଦ୍ଦତପ୍ରତାପ କାହିଁକି ଦୁର୍ଗ ଛାଡ଼ି ଚାଲିଗଲେ, ତାହା କହିପାରେ ?

* * *

ଓଡ଼ିଆମାନଙ୍କ ହସ୍ତରେ ବାରମ୍ବାର ପରାସ୍ତ ହୋଇ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଅତିଶୟ କାତର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଓଡ଼ିଶାକୁ ଜୟ କରିବା ସେମାନେ ଯେପରି ସହଜ ବୋଲି ଭାବିଥିଲେ, କାର୍ଯ୍ୟରେ ତହିଁର ଠିକ ବିପରୀତ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ସ୍ୱାଧୀନ ଜାତିକୁ ପରାଧୀନ କରିବା ସହଜ କଥା ନୁହେ ।

ସମ୍ବଲପୁରାଧିପତି ଅରବିନ୍ଦସିଂହଙ୍କ ହସ୍ତରେ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଯେ ପରାଜୟ ସ୍ୱୀକାର କରିଥିଲେ, ତହିଁର ଯନ୍ତ୍ରଣା ଆଜିଯାଏ ଯାଇ ନାହିଁ । ତା'ପରେ ପୁଣି ଜୟନ୍ତ ସିଂହଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଏ ଅପମାନ ! ନାନାସାହେବ ଭୋଂସ୍ଲା (୧) ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କଣ କରିବେ କିଛି ଠିକ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତ ସାମନ୍ତମାନଙ୍କୁ ଏକତ୍ରିତ କରି ସେ ମନ୍ତ୍ରଣା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଦୁର୍ଗକୁ ଅଧିକାର କରିବାର ଅନେକ ଉପାୟ ପ୍ରସ୍ତାବିତ ହେଲା ; କିନ୍ତୁ କୌଣସି ଉପାୟ କାର୍ଯ୍ୟକରୀ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ । ମରହଟ୍ଟା-ଶିବିରରେ ବିଷାଦର ଛାୟା ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହେଲା ।

ନାନାସାହେବ ଚିନ୍ତାକୁଳ ମନରେ ଶିବିର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ମହାନଦୀ-କୂଳରେ ବିଚରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନିରିଷ୍ଟ ଚିତ୍ତରେ ସେ ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ସ୍ନାତ ଲହଣ୍ଡା ପର୍ବତର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ କାନ୍ତି ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କି ଅଲୌକିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ! ସମ୍ମୁଖରେ ଜଳ-ନାଦିନ-ପର୍ବତ-ସ୍ରୋତସ୍ୱତ୍ ଯେପରି ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ଜଳୁଛି ! ମସ୍ତକ ଉପରେ ନୀଳ ଆକାଶ, ଯେପରି ଉପରୁ ନୀଳିମା ଅପ ଅପ ହୋଇ ପଡ଼ୁଛି ! ନାନାସାହେବ ମୁଗ୍ଧ ନେତ୍ରରେ ଏ ଅପରୂପ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସବୁ ଅନ୍ଧକାର ହୋଇଗଲା । ପ୍ରକୃତିର ସେ ଚିତ୍ରଟିଲ୍ଲ କେଉଁଆଡ଼େ ଉଡ଼େଇଗଲା । ସେ ବିଷଣ୍ଣ ମନରେ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଚକ୍ଷୁ ଉନ୍ମୀଳିତ କରି ଦେଖିଲେ ଯେ ଜଣେ ଯୁବକ ମହାନଦୀ ବକ୍ଷରେ ଶିଳା ଉପରେ ବସିଛନ୍ତି । ଯୁବକଙ୍କ ପରିଚ୍ଛଦ ଦେଖି ତାଙ୍କୁ ଶତ୍ରୁପକ୍ଷୀୟ ଭାବି ଭୀଷଣ ଗର୍ଜ୍ଜନ ସହ ତାଙ୍କ ଉପରେ ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନ କଲେ । କିନ୍ତୁ ଯୁବକ ନିର୍ଭୀକ, ନିଶ୍ଚଳ । ସେ ନାନାସାହେବଙ୍କ ଅଙ୍କରୁ ନିଜକରେ ଅପସର ହୋଇ ତାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ-ପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ କଲେ । ଯୁବକଙ୍କ ଏପରି ଭାବ ଦେଖି ନାନାସାହେବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ହୋଇଗଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅନେକ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ; କିନ୍ତୁ ସେ ଗୁପ୍ତ କଥାବାର୍ତ୍ତା କେହି ଶୁଣି ନାହାନ୍ତି । ଏଣୁକରି ପାଠକମାନଙ୍କୁ ତାହା ଉପହାର ଦେଇ ନ ପାରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଦୁଃଖିତ । କେବଳ ଲୋକଙ୍କ ମୁଖରୁ ଶୁଣିଛୁଁ ଯେ ଯୁବକଙ୍କ ନାମ ଉଦ୍ଦତପ୍ରତାପ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

ପରିବାର-ଗର୍ବରେ ଗର୍ବିତ ।

"ଧନ୍ୟ ସେ ପ୍ରୀତିକ ! ମରଣ-ଭୀତି ବି .
ପ୍ରୀତି ସେ ପାରିଲା ଜିଣି ;
ଶିରିଷ-ମୃଦୁଳା ଲବଣୀ ପିତୁଳା
ପ୍ରୀତି କଲା ପାଦସେବା ।"

—ବେଦାନ୍ତକବି

(୧) ନାନାସାହେବଙ୍କ ଭାଇପୁଅ ଭୋଂସ୍ଲାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା (Cousin)

Digitized by srujanika@gmail.com

"ତେବେ ଏ ରକ୍ତ-ପାତରେ ତୁମ୍ଭର ଲାଭ ?"

"ଲାଭ ! ଦେଶର ଶତ୍ରୁକୁ ବିନାଶ କରି ଜନ୍ମଭୂମିର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା କରିବି । ଜନନୀ ଜନ୍ମ-ଭୂମିଶ୍ଚ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ ।"

"ଏପରି ଭାବିବା ମୂର୍ଖତା ଭିନ୍ନ କିଛି ନୁହେ । ମରହଟ୍ଟାମାନେ ବୀର-ବିଜୟୀ । ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଯୁଦ୍ଧ କରି ତାହାଙ୍କ ସହିତ ହେବ ? ବରଂ ସେମାନଙ୍କୁ ସାହାଯ୍ୟ କଲେ ନିଜେ ଜମି-ଜାଗିର ପାଇ ବଡ଼ଲୋକ ହୋଇ ପାରିବ ।"

"ଯେ କି, ଜୀବନ ପ୍ରତାପ ! ତୁମ ମୁଖରେ ଏପରି କଥା ! କ୍ଷମା କରିବ । ମୁଁ ସେ କାର୍ଯ୍ୟ ପାରିବି ନାହିଁ । ଅଜି ସୁଦ୍ଧା ଧର୍ମ ଅଛି । ପୂର୍ବପରି ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ଚନ୍ଦ୍ର-ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଇନ୍ତି । ତୁମେ ସେ କୁଟିଳ ମନ୍ତ୍ରଣା ଛାଡ଼ । ଦେଶର ଶତ୍ରୁକୁ ବିନାଶ କରି ଧନ୍ୟ ହୁଅ ।"

"ଶତ୍ରୁ-ବିନାଶ ! ଯୁଦ୍ଧ ! ନା—ଜୟପରାଜୟର ଅନିଶ୍ଚିତ ସ୍ଥାନକୁ ଯିବାର ଠିକ ନୁହେ । ଯୋ ଧ୍ରୁବାଣି ପରିତ୍ୟଜ୍ୟ ଅଧ୍ରୁବଂ ପରିଷେବତେ । ଧ୍ରୁବାଣି ତସ୍ୟ ନଶ୍ୟନ୍ତି ଅଧ୍ରୁବଂ ନଷ୍ଟମେବହି ।"

"ନା—ହେଲା ! ସେପରି କହ ନା ।" ଏହା କହି ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଉତ୍କଣ୍ଠିତ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଜୀବନ ପ୍ରତାପଙ୍କ ମୁଖଆଡ଼କୁ ଅନାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ଜୀବନ ପ୍ରତାପ ସ୍ଥିର-ସଙ୍କଳ୍ପ । ସେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଯୁଦ୍ଧ କରିବେ ନାହିଁ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ କଥା ଶୁଣି ତାଙ୍କର ଭ୍ରୂ-ଯୁଗଳ ଈଷତ୍ କୁଞ୍ଚିତ ହେଲା । ନୟନରୁ ବହ୍ନି ଜ୍ୟୋତି ନିର୍ଗତ ହେଲା । ସେ କିଛି ନ କହି ବଂଶୀବାଦନ କଲେ । ବଂଶୀବାଦନ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସହସ୍ରାଧିକ ମରହଟ୍ଟା ସୈନିକ "ହର ହର ମହାଦେବ"—ରବ କରି ତୋରଣ ଆଡ଼କୁ ଧାବମାନ ହେଲେ ଓ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କୁ ଘେରି ପକାଇଲେ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର କିଂକର୍ତ୍ତବ୍ୟବିମୂଢ଼ ହୋଇ ଏ ସବୁ ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଜୀବନ ପ୍ରତାପ ପ୍ରତିହିଂସା-ସାଧନର ଉପଯୁକ୍ତ ସମୟ ପାଇ ଦ୍ରୁତହସ୍ତରେ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଧାବମାନ ହେଲେ । କିନ୍ତୁ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ନିଣ୍ଡ ନ ଦିଶିଣ ପଛରୁ ଏକ ଅସି ତାଙ୍କ ମସ୍ତକକୁ ଶରୀରରୁ ଛେଦନ କରିଦେଲା । ମୈନିକମାନେ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟଚିତ୍ତରେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ଜୀବନ ପ୍ରତାପଙ୍କ ଛିନ୍ନ ମସ୍ତକକୁ ହସ୍ତରେ ଧରି କେଉଁଆଡ଼କୁ ଚାଲିଗଲା । ତାକୁ ଖୋଜିବାପାଇଁ ସେମାନେ ଅନେକ ଚେଷ୍ଟା କଲେ, କିନ୍ତୁ କୌଣସିଠାରେ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଚକିତ, ସ୍ତମ୍ଭିତ ହୋଇ ଏହା ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଜୀବନ ପ୍ରତାପଙ୍କ ମସ୍ତକ ଶରୀରରୁ ବିଚ୍ୟୁତ ହେଲା । ସେଥି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସମ୍ବଲପୁରର ସ୍ୱାଧୀନତା-ରବି ମଧ୍ୟ ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଗଲା । ମରହଟ୍ଟାମାନେ ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ସମ୍ବଲପୁର-ଫାଟକ (୧) ଦ୍ୱାରେ ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କରି ଜୟନ୍ତ ସିଂହ ଓ ତାଙ୍କର ସୁଦ୍ଧ ମହାରାଜ ପାଏଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କଲେ । ସମ୍ବଲପୁର-ଦୁର୍ଗ ଶତ୍ରୁମାନଙ୍କ ହସ୍ତଗତ ହେଲା । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ପ୍ରାଣପଣେ ଚେଷ୍ଟା କରି ସୁଦ୍ଧା ଦୁର୍ଗ ରକ୍ଷା କରି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଅଜସ୍ର ଶରୀର ଧରଶାୟୀ ହେଲା । ସମ୍ବଲପୁରର ମୁଖ ବିଷାଦ-କାଳିମା-ରଞ୍ଜିତ ହେଲା । ସ୍ୱାଧୀନ ଜାତି ପରାଧୀନ ହେଲା ! ହାୟ ମା !

* * *

କିନ୍ତୁ ଏ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ କିଏ ? ତମୋମୟୀ ରଜନୀରେ ଶ୍ମଶାନରେ ବସି କିଣ କରୁଅଛି ? ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ବ୍ୟଥିତ ମନରେ ଆକୁଳପ୍ରାଣରେ ଆକାଶ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ଗୀତ ଗାଇବାକୁ ଲାଗିଲା—

ମା ମା ବୋଲି ଡାକିଲେ ପରାଣେ
କେତେ ନବଭାବ ଉପୁଜେ !
(ମା ଗୋ) ତବ ପଦରଜ, ହୃଦୟ ଦରଜ
କେତେ ଶୋକ-ତାପ ହରେ ।
ପ୍ରଭାତ-ଅରୁଣ-କିରଣ ପରଶେ
(ମା ଗୋ) ଯା' ଉପରେ ପଡ଼େ ସ୍ପର୍ଶ କରେ ;
ତବ ସ୍ତବ ଭାବେ ଏକ ଚେତନା,
ମରଣେ ମୁଁ ଦିଏ ନିଜେ ।
କେଉଁ ସୁତ ଅଶେ ପଠାଇଲ ଭବେ ?
ଶକ୍ତି ନାହିଁ ଏଡ଼ି ଅଧର୍ମ-ପ୍ରଭାବେ ।
ଦୟା, ଭକ୍ତିମୟି, ଶକ୍ତି-ଧାରା-ମୟି
ଅନ୍ତରେ ଦେଖିଲେ ଚରଣେ ।

(୧) ସମ୍ବଲପୁରର ମହର ନିକଟରେ ଏହାର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଅଦ୍ୟାପି ବିଦ୍ୟମାନ ଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅପାର ସଂସାର ଅପାର ଯାତନା
ସତେ କି ପ୍ରଳୟ କୁଟିଳ ବାସନା ?
(ମୋର) ଏହି ମନ ଆଶା କରୁନା ନିରାଶା
ରଖ ମା ପଦ-ସରୋଜେ ।

ଶ୍ମଶାନ-କ୍ରୋଡ଼ରେ ଶୟାନ ଯନ୍ତ୍ରଣା-କାତର ପ୍ରସନ୍ନକୁମାର ଏ ସମ୍ବାଦର ସଙ୍ଗୀତ ଶୁଣି ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲେ । ତାଙ୍କର ରୁଧିରାକ୍ତ ମୁଖରେ ହାସ୍ୟର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରେଖା ଝଲସି ଉଠିଲା । କେଉଁ ଅଜ୍ଞାତ ପ୍ରଦେଶରୁ ଅମୃତ-ଝଙ୍କାର ଆସି ତାଙ୍କୁ କେଉଁ ମୋହମୟ ଶାନ୍ତିମୟ ରାଜ୍ୟକୁ ନେଇଗଲା । ସେଠାରେ ଯେ ସ୍ୱର୍ଗର ଚିତ୍ର ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏବେ ଯେପରି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଆସି ଚିର ପରିଚିତ ବୀଣା-ଝଙ୍କାର-ସ୍ୱରରେ ତାଙ୍କୁ ତାଙ୍କ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନମୟ କୁଞ୍ଜରେ ତାଙ୍କୁ ବସାଇ ନିଜେ ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ବସିଲା । ଉଭୟେ ପରସ୍ପର ଅଙ୍କକୁ ଅଳାଇ ପରସ୍ପରର ପ୍ରାଣ ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ଶରୀର ପୁଲକିତ ହୋଇଗଲା । ସେ ଅଲୌକିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ଅପୂର୍ବ-ସମ୍ବିତ ଜ୍ୟୋତି, ନେତ୍ର-ଜଳ ତାଙ୍କ ମନରେ ଯେପରି ପ୍ରାଚୀନ ସ୍ମୃତି ଅଙ୍କିତ କଲା । ସେ ଚକ୍ଷୁ ଖୋଲି ଦେଖିଲେ, ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଜଣେ ଅଲ୍ପଲାୟିତ-କୁନ୍ତଳା, ଚୌଦ୍ଦ-ବର୍ଷୀୟା ଅନନ୍ୟ-ସୁନ୍ଦରୀ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ-ମୂର୍ତ୍ତି ଛିଡ଼ା ହୋଇଛି । ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ଶରୀରରେ ମିହି-ବିଦ୍ୟୁତ ଉଦିତ ହେଲା । ସେ ଶରୀରସ୍ଥେ ଚାରିଦିଗ ଚାହି ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି କହିଲେ, "କମଳା !—କମଳା—" ଆଉ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାଙ୍କ ଶରୀର ଅବସନ୍ନ ହୋଇଗଲା । ଶରୀରର କ୍ଷତ ସ୍ଥାନମାନଙ୍କରୁ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ରକ୍ତ ବହିବାକୁ ଲାଗିଲା । ପ୍ରାଣ-ପୁତ୍ତଳି ଏଣ୍ଡ ଧରଶାୟୀ ହେଲା ।

କମଳା ଏହା ଦେଖି ବିକଳରେ ରୋଦନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହାର ଜୀବନର ସକଳ ଆଶା ଭରସା ଶୂନ୍ୟ ହେଲା । ସେ ଉତ୍ତରୀୟ ମଧ୍ୟରୁ ଛୁରିକା ବାହାର କରି ନିଜ ବକ୍ଷ ଦେଶରେ ବିଦ୍ଧ କଲା । ଯନ୍ତ୍ରଣା ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ ନ କରି ରୁଧିରାକ୍ତ କଳେବରରେ ପ୍ରସନ୍ନକୁମାରଙ୍କ ମୃତ ଶରୀରକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କଲା । ଆହା ! ସେ ଅନ୍ତିମ ଆଲିଙ୍ଗନ—ସେ ଅନ୍ତିମ ଚୁମ୍ବନ—କେଡ଼େ ପବିତ୍ର—କେଡ଼େ ମଧୁର ! ସେ ଲୋତକରେ ଅମୃତ, ରକ୍ତରେ ମନ୍ଦାକିନୀ ! ଏ ସ୍ୱାର୍ଥ-ଜ୍ୟୋତିର ପରାଜୟ ଉପଯୋଗ ହିଁ ସ୍ୱର୍ଗ !

ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମନାଭ ମିଶ୍ର ।

ଶୋକାଶ୍ରୁ । *

ସତେକି ହେ ଦେବ ! ତେବେ ଏ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ-ପ୍ରବାସ
ସ୍ୱର୍ଗଧାମେ କରିଛ ପ୍ରୟାଣ ?
ସତେ କି ସେ ପୁଣ୍ୟ ଆତ୍ମା— ପୂତ ଦୀପ ଶିଖା
ଅକ୍ଷ ଗୁରୁ ଲଭିଛି ନିର୍ବାଣ ?
ଶୁଣି ପୁଣ୍ୟ ମଧ୍ୟମୟ ଶୁଭ-ନିନାଦରବ
ଥକ ଦେବ, କେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗ-ଦ୍ୱାରେ,
ଲକ୍ଷ୍ମଣ ମୁଖ ଶିଷ୍ୟ ଗୁଣିଗଣ ଗୁରୁ
କେଉଁ ଦିବ୍ୟ ଯବନିକାପାରେ ?
ତୁମ୍ଭର ପ୍ରୟାଣେ ସତ ହସେ ଦେବଭୂମି,
ଉଛୁଳେ ସ୍ୱରଗେ ଶୁଭଶଙ୍ଖ,
କିନ୍ତୁ ଗୃହି ଦେବ ବାରେ ଯେ ପୁଣ୍ୟ ପ୍ରଦେଶ
ବିଷାଦର ଏ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-ଅଙ୍କ ।

ଲଭିଲା ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପୁଣ୍ୟ ଭାରତ ଭବନେ
ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟ ପ୍ରଦୀପ ବିମଳ,
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳର ଅନ୍ତେବାସୀ ହୃଦୟ—ଗଠନେ
ଲଭିଲା ତାର ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ।
କେମନ୍ତେ ଭୁଲିବୁ ଦେବ ! ସୌମ୍ୟ ଶିଷ୍ୟ ଛବି,
ସେ ହୃଦୟ ପୁଣ୍ୟ ସ୍ନେହ-ଭରା,
ସେ ଦିବ୍ୟ-ଜନନୀ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରତିଭା ଭାସ୍ୱର,
ମଧୁବାଣୀ ସ୍ନେହ-ସୁଧାଧାରା !
କି ଶୁଭ ମୁହୂର୍ତ୍ତେ ଗୁରୁ ଯେ ଚରଣ ଯୁଗ
କରି ଗୁରୁରୂପେ ଜେଲ୍ଲି ବରି,
ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉଚ୍ଚ ଶିକ୍ଷା, ଚରିତ୍ର-ଗଠନ—
ଆଶା ଉଚ୍ଚାକାଙ୍କ୍ଷା ହୃଦେ ଧରି ।

* (ଖଣ୍ଡପଡ଼ାର ଅଧ୍ୟାପକ ସମ୍ବଳପୁର ଜିଲ୍ଲା ଏମ୍, ଏ, ମହାଶୟଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହଠାତ୍ ତା ୧୯-୧୦-୧୯୧୪ ରେ ଦେହାବସାନ ହେବାରୁ ଏହି ଶୋକ ଗୀତ ହେଲା ।)

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦିନୁ ଦିନୁ ସ୍ନେହେ ତବ ପୂତ ପଦ ପ୍ରାନ୍ତେ
ଲଭିଥିଲି ନାନା ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷା,
ଗଢୁଥିଲି ସେ ଆଦର୍ଶେ ଏ ଛାତ୍ର-ଜୀବନ
ଯେନ ଗୁପ୍ତେ ଋଣଭକ୍ତି ପାଖା ।
ସ୍ଥାପିଗଲ ବଜ୍ରାନଳ ପୂତ ଯଜ୍ଞ ବେଦ,
ଦୁଃଖ,—ହେଲ ନାହିଁ ଗୁରୋ ହୋତା,
ଦେଖ ଗୃହ ସ୍ୱର୍ଗଧାମୁ ତବ ପ୍ରିୟ ଶିଷ୍ୟେ
ଅଛି ସେ ଯଜ୍ଞର ଫଳ-ଭୋକ୍ତା । *
ଛବୋଲତ ପାଇଁ ଦେବ କାନ୍ଦିଲା ପରାଣ,
ହେଲା ସେ ଶ୍ରୀ ଅଙ୍ଗ ରକ୍ତ କ୍ଷୟ,
ନ ଡରିଲ ମର-ଅଙ୍ଗ — ରୋଗର ଭ୍ରୂଭଙ୍ଗ,
ଛାଡ଼ିହତେ ସମ୍ମିଲ ହୃଦୟ ।
ଦୁଷ୍ଟ ରୋଗ ମହାବ୍ୟାଧି କଲା ଆକ୍ରମଣ,
ନ ଡରିଲ ହେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ବୀର !
ଶୁଣିଥିଲ ସଦା ଦେବ ଉତ୍ସାହିତ ମନେ
କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ସେ ବାଣୀ ଗମ୍ଭୀର ।
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ସାଧନେ ଦେବ ଦେଖୁଥିଲ ଅସ୍ତେ
ବିରାଜିତ ମୋହନ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ,
ଢାଳିଲ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପୀଠେ ପ୍ରତ ରକ୍ତବିନ୍ଦୁ,
କ୍ଷୟିଲ ହେ ଶକ୍ତି ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ।
ବିଭୁପଦେ ଗୁରୁପଦେ ରଖି ମତି ସ୍ଥିର,
ବାହିଲ ହେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ତରଣୀ,
ଅରୁନ୍ତୁଦ କ୍ଲେଶ ପ୍ରତ ନ କରି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ,
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କି ବିଶ୍ୱାସ-ବର୍ଣ୍ଣ ? (୧)
ଜାଣିଥିଲ ଏହି ଦେହ ପଞ୍ଚଭୂତେ ଗଢ଼ା,
ଖାଲି ବିଷ୍ଠା-ମଳ-ମୂତ୍ର ସାର !
ଜାଣିଥିଲ ଏହି ଦେହ ଇନ୍ଦ୍ରିୟବିଳାସ,
ସଂସାରଟା ମିଥ୍ୟା ମାୟାଜାଲ । (୨)
ରୋଗଶେଷେ ଯୋଗ ହେଲ ଅର୍ଦ୍ଧେ ଛଟପଟ,
ହେ ଗତ ବେଦନେ ଫାଟେ ପ୍ରାଣ,
ତଥାପି ହେ ଦେବୋତ୍ତମ ବିମଳ ଅନନ୍ତେ
କାହା ପୂର୍ବ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାନ !
ତତ୍ର ଅନୁତାପାନଳେ କମ୍ପୁଥିଲା ହୃଦ,
କହୁଥିଲ ଦେଖ ଦୀର୍ଘ-ଶ୍ୱାସ,—
"ଆତ୍ମକୃତ ପାପ ପାଇଁ ଏ ତତ୍ର ବେଦନା,
ହେଉ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଈଶ ଅଭିଳାଷ !
ଦଅ ବରେ ଏ ଅଧମେ ଦଅ ବହୁ କ୍ଲେଶ,
ହେଉ ଏ ଜୀବନେ ପାପ-ଭୋଗ,
ଧୋଇଯାଉ ଅନ୍ତରର ଅବିଳତାରାଶି,
ରୋଗ ନୁହେ, ଏ ମହା ସୁଯୋଗ ।
ସଂସାର ମଦିରାସକ୍ତ ମାନବ ନୟନେ,
ଝଳେ ନାହିଁ ବିଶ୍ୱେ ତବ ରୂପ,
ଏ ରୋଗଶୟନେ ଆହା ଦେଖୁଅଛି ଆଜ,
କି ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି ଅପରୂପ !" †
ନ ଶୁଣିଲ ଚିକିତ୍ସକ ସତର୍କିତ ବାଣୀ,
'ତେଜ ସନ୍ଧ୍ୟାହ୍ନିକ, ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ ।'
ଉତ୍ତରିଲ,—'ନ ତେଜିବ ସନ୍ଧ୍ୟା ପୂଜାବିଧି,
ହବିଷ୍ୟାନ୍ନ, ଯାଉ ପଛେ ପ୍ରାଣ ।'
ତିନ୍ତୁ ନ ଜମିଲା ଅଙ୍ଗ ଦୁରନ୍ତ ଯାତନା,
ନ ଲଭିଲ ଗୁରୋ ମନେ ଶାନ୍ତି,
ଦିନୁ ଦିନୁ ରକ୍ତସ୍ରାବ ହୋଇଲା ଅଜସ୍ର,
ଶୁଖିଲା ସେ କମନୀୟ କାନ୍ତି ।
ପୁଣ୍ୟତୋୟା କାଠଯୋଡ଼ୀ ଶୀକର-ସମୀରେ,
ହେଲା ନାହିଁ ଦଗ୍ଧହୃଦ ମୁଗ୍ଧ,
ଅନୁଗତ ଛାତ୍ର-ସେବା ନ ଦେଲା ଆଶ୍ୱାସ,
ହେଲା ଦିନୁ ଦିନୁ ପ୍ରାଣ କ୍ଷୁବ୍ଧ ।
ସାର ହେଲା ପ୍ରାଣ, ଗୁରୁ— ମହାବଟତଳେ
ଜୁଡ଼ାଇଦ ରୋଗ-ତପ୍ତ ପ୍ରାଣ,
ତେଜିଲ କ୍ଷଣକେ ପ୍ରିୟ କଳେବର-ମମତା,
ଗୁରୁପଦ ଅଶେ କରିଲ ପ୍ରୟାଣ ।

* ଏ ରୋଗେହିଁ ବିରେଜରେ ଏ ବିଭୂତି, ଦେଶୀ ଯୋଗିଆ ବିଷୟରେ ସମ୍ପ୍ରଦାୟର ପ୍ରଧାନ ଉଦ୍ୟୋଗୀ ଥିଲେ । ଦରେଜରେ ବ,ଏ ଡ଼ିଗ୍ରି, ଦେଶୀ ଦେଶ ପରେ ସେବ-ଶକ୍ତାରେ ସେ ବକ୍ତୃତାରେ—ହାସ୍ୟ । ଏ ଶ୍ରେଣୀରେ ମୁଁ ଦେଖିଲ ପାରିଲ ନାହିଁ ।

† । ଏ ମହାତ୍ମା ବୃଦ୍ଧ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ପରାୟଣ ଥିଲେ । ସେ ଅରେ ବକ୍ତୃତାରେ, "ମୁଁ ଦେଖାଇବାକୁ ଚାହେ ନମ୍ବ ଦ୍ରବ୍ୟଗୁଣ । ସେଥିପାଇଁ ବେଳେ ବେଳେ ।
୨ । ସେ ବକ୍ତୃତାରେ "ଏ ଦେହଟା ସେବନ ଓ ବସ୍ତ୍ର ଭ୍ୟାଗର ସବ୍ରତ୍ରେ ।
‡ ସେ ବେଗଶକ୍ତାରେ ବହୁ ଦିଆଗୁଡ଼ିକ ବକ୍ତୃତାରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦେଖିଲି ସମ୍ମୁଖେ ତବ କି ସୁନ୍ଦର ମୂର୍ତ୍ତି !
ଉଚ୍ଚ ଅଗ୍ରେ ଜୀବନ୍ତ ଦେବତା,
ଗୁରୁ-ସ୍ନେହ-ଛଳ ଛଳ ବିମଳ ଲୋଚନେ,
ପାଇଲି ହେ ଶାନ୍ତିର ବାରତା ।
ଧୋଇଦେଲି ଗୁରୁ ପଦ ଆକୁଳ ଅନ୍ତରେ
ପୂତ ହୃଦ ଭକ୍ତି-ଅଶ୍ରୁଜଳ,
ନିବେଦିଲି ମର ଦେହ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା,
ଯାଇଲି ହେ ଆଶୀଷ ଶୀତଳ ।
ପୂତ ପ୍ରାଣେ ନିତ ଦେବ କଲି ଗୁରୁ ସେବା
ହେଲା ରୋଗ-କ୍ଲେଶ ଅବସାନ,
ଦିନୁ ଗୁରୁ-ଆଶୀର୍ବାଦ ସସ୍ନେହ-ଇଙ୍ଗିତେ
ଦେଖିଲି କି ବିଦାୟ-ନିଶାଣ ?
ବସି ଗୁରୁ ପଦ ପ୍ରାନ୍ତେ ବାରାଣସୀ ଧାମେ
ହର୍ଷେ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ମନ୍ଦାକିନୀ ତୀରେ,
ଶୁଣିଲି କଳକଳନେ ଶୁଣିଲି କି ଗୁରୁ
ସ୍ୱର୍ଗ-ରାଜ୍ୟ ସେ ବାଣୀ ଗମ୍ଭୀରେ ?
ଅନାଇଲି ବିଶ୍ୱନାଥ ମନ୍ଦିର-ମୁକୁଟେ
ଉଡ଼େ ପୁଣ୍ୟମୟୀ ଧ୍ୱଜା ଜୈତ୍ରୀ,
ଭାବିଲି କି ତହିଁ ଦେବ ସେ ରାଜ୍ୟ ବାରତା
ରାଜେ ଯହିଁ ଚିର ଶାନ୍ତି, ମୈତ୍ରୀ ?
ଗୁରୁ ପଦ ତଳେ ଲଭି ପୁଣ୍ୟ ଉପଦେଶ
ମେଣ୍ଟାଇଲି ପ୍ରାଣର ବିବାଦ,
ଛାଡ଼ି ଭ୍ରାନ୍ତ ମାୟାଜାଲ ଚଲି ସ୍ୱର୍ଗଧାମେ
ଲଭି ଗୁରୁ ସ୍ନେହ-ଆଶୀର୍ବାଦ ।
ଜେବେ ଯାଅ ଦେବ ଯାଅ ସେହି ପୁଣ୍ୟଧାମେ
ଯିନି ଗୁରୁ-ଆଶୀର୍ବାଦ-ଜନ୍ମ,
ବେଦ କ୍ଲେଶ-ଧ୍ୱାନ୍ତ ରାଶି ପଶି ସ୍ୱର୍ଗଧାମେ
ଲଭ ଚିର ଶାନ୍ତି ପ୍ରେମ-ନର୍ମ ।
ଦେଖ ସୁନ୍ଦର ସେ ରାଜ୍ୟେ ଶତ ବାଳ ରବି,
ଦେଖ ମୁଗ୍ଧେ ଶତ ଶଶିଚନ୍ଦ୍ର,
ଶୀତଳାଅ ଅଙ୍ଗ ମଧୁ ନନ୍ଦନ-ମଳୟେ,
ଶୁଣ ମନ୍ଦାକିନୀ ବାଣୀ ମନ୍ଦ୍ର ।
ଦେଖ ତହିଁ ଶିବ ହରେ ସମ୍ପିଥିଲ ଏଥି
ପରାଣର ଯେଉଁ ରକ୍ତ-ବିନ୍ଦୁ,
ତବ ଦଗ୍ଧ ପ୍ରାଣ ତବ ନୁଡ଼ାଇବା ପାଇଁ
ରକ୍ତ ବିନ୍ଦୁ ସେଥି ସୁଧ-ସିନ୍ଧୁ ।
ଅର୍ଥ ପରତ୍ରମି ଦେବ ଦେଖିଲି ଯେ ମୂର୍ତ୍ତି
ସୌମ୍ୟଶାନ୍ତ ମହାନ ସୁନ୍ଦର,
ସ୍ୱର୍ଗଧାମେ ଦେବ ତାଙ୍କୁ ପୂଜ ପ୍ରାଣଭରି,
ମଜ୍ଜ ଭୂମାନନ୍ଦେ ପୁଣ୍ୟବର !
ନମୁଛୁଁ ବିନମ୍ରେ ଦେବ ଭକ୍ତି ନତଶିରେ,
ବନ୍ଦୁଛୁଁ ସେ ଚରଣ ଯୁଗଳ,
କର ଆଶୀର୍ବାଦ ଦେବ ସିଞ୍ଚ ଦଗ୍ଧ ହୃଦେ
ପୁଣ୍ୟ ଶାନ୍ତି ବାରି ସୁବିମଳ ।
ଦୂରଦେଶେ ଥାଇ ଗୁରୁ ଢାଳ ସ୍ନେହଧାରା,
ପ୍ରେରି ପୁଣ୍ୟ ସେ ମହା ପ୍ରେରଣା,
ଧନ୍ୟ ହେଉ ଏ ଜୀବନ ହେଉ ପୁଣ୍ୟମୟ,
ହେଉ ହୃଦ ଶାନ୍ତିର ଝରଣା ।
କର ଆଶୀର୍ବାଦ, ପୂଜ ହୃଦୟ ମନ୍ଦିରେ
ତବ ପୁଣ୍ୟ ମୂରତି ଆଦର୍ଶ
ହେଉ ଧନ୍ୟ, ଜ୍ଞାନୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଏ ଶିବ ଜୀବନ
ନ କରୁ ପଶିଲ ପାପ-ସ୍ପର୍ଶ ।

ଶ୍ରୀ ଶଚୀନ୍ଦ୍ରନାଥ ଦାସ ।

ଯେ ଯା ହାଣ୍ଡିରେ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ ପଢ଼େଇଛି ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ନବ ସ୍ତର)

" ଜାତି ଜାତି ଦେଶେ ଦେଶେ ସେ ଅଜ
ନବ୍ୟ ଭାବଲିର ଏ ସଭ୍ୟ ସମାଜ । "
—ରବିବାବୁ ।

ଯେପରି ଚନ୍ଦ୍ରର କଳା ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅଲ୍ପେଳ୍ପ ମାତ୍ରା ବୃଦ୍ଧିପାଏ ସେହିପରି ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ବୃଦ୍ଧି ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଶୋକାନ୍ତ-ପ୍ରେମର (Love Tragedy) ମାତ୍ରା ଦିନେ ଦିନେ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଅଛି । ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ ଶିକ୍ଷା ସମ୍ପର୍କରେ ଏହା ଅଧିକ ପରିମାଣରେ ଦେଖା ଯାଉଅଛି । ବିଶେଷତଃ ଦଳେଜର ଅବିବାହିତ ତରୁଣ ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଅତ୍ୟଧିକ—ଅଧିକାଂଶ ମଧ୍ୟ ବରବର୍ତ୍ତା ଓ କନ୍ୟାବର୍ତ୍ତାମାନଙ୍କର ଅଂଶ ଏଥିରେ ଊଣା ନୁହେ । ବର୍ତ୍ତମାନ କେତେଜଣ ଅବିବାହିତ ତରୁଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

କଥା କହିବାର ଶୁଣା ଯାଇ ନାହିଁ । ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଅଧୀର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଜମିଦାରୀ ଉପର ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ ଯେ କିଛିମାତ୍ର କାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ଭାଇଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପାଇଁ ୫ ୧୦୦୦ ଟଙ୍କା ଓ ଲାଟବନ୍ଦୀ ଶଜଣ ଦାଖଲ ପାଇଁ ୫ ୫୦୦ ଟଙ୍କା ଏରୂପ ଦେଢ଼ ହଜାର ଟଙ୍କା ଶ୍ରୀଗୋପାଳ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ କରଜ ବଢ଼ କଲେ । କରଜ ଦିନକୁ ଦିନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଚନ୍ଦ୍ରପରି ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୁମାସ୍ତାମାନେ ତ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର କଥା—ଆଉ ବାବୁ ଦିନେ ହେଲେ କରଜର ନା-ଟିକି ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ କେହି ବାବୁଙ୍କୁ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କରଜ କଥା କହିଲେ ବାବୁ ଭାରି ଗରମ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି ଓ କହନ୍ତି—"ଅଦେ ଝଣ୍ଡେ କମିଦାରୀକୁ ତ କରଜ ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ମୋଠାଏ କରଜ କରଜ କାହିଁକି ହୁଅ ?" ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି "ଅମ ବାପାଙ୍କୁ ମରୁ ହାକିମ ହୁକୁମ ଉଠୁଥିଲେ, ଅମଠାରେ ଜମିଦାର ଅଛି କିଟିକରେ କେହି ନାହିଁ" ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ବଡ଼ାଇମାନ କରିବାକୁ ତ ବାବୁଙ୍କୁ ବେଳ ଅଛି ନାହିଁ ଆଉ ବାବୁ ଜମିଦାରୀ ବୁଝିବେ କେତେବେଳେ ?

ହରର ପିତାଙ୍କର ନାମ—ଭଗବାନ ଦାସ । ଘର ଜଗତସିଂହପୁର ଥାନା ଇଲାକା—ବେଣୀରାମପୁର । ଭଗବାନବାବୁ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଲୋକ । କିଛି ମକଦମୀ ମଜୁରୀ ଅଛି—ସେଥିପାଇଁ ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ 'ମକଦମ' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଚାଷକର୍ମ ପ୍ରାୟ ବାଟି ଭାଗ ଚାଷ ହେବା । କମିଚାଷୀଙ୍କ ନାଲକୁଲିଆ ହେତୁ ବର୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ଶହ ଦେଢ଼ଶହ କରଣ ଧାନ ଅମଳ କରନ୍ତି । ବର୍ଷକର ଖରଚ ଯାଇ ବାକି ଧାନ ଭାଗ ଦେଇ ଯାଏ—କିଛି କିଛି ଚିଜିବିଟା ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ବାହିଁବି କେଳଶି ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ କୁହନ୍ତି "ଗାଣ ଠାଣ, ମାଣ ପାନ, ନ ମିଳିଲା ବେଳକୁ ମକଦମଘରୁ ଅଣ" । ମକଦମଙ୍କର କିଛି ଟଙ୍କା ମହାଜନୀ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ବେଣୀରାମପୁର ମୌଜାଟି ଭଗବାନବାବୁଙ୍କର ମକଦମୀ ହେତୁ ଗାଁରେ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଭୟ କରନ୍ତି । ଅଢ଼ୀଘର ଚାରିକୋଶରେ ମକଦମ ଜଣେ ନାମଯାଦା ଲୋକ । କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ ନ୍ୟାୟ ଅଶାପ ହେଲେ ମକଦମଙ୍କୁ ଅଗେ ଡାକନ୍ତି । ମକଦମଙ୍କର ପୁତ୍ର ଝିଅ—ଓ କନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଝିଅ । କନ୍ୟା ଝିଅଟିଙ୍କୁ ମକଦମ ବେଶ ଶ୍ରୀସମ୍ପନ୍ନ ଜାଗା ଦେଖି ବିବାହ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଯେ ଓ କନିଷ୍ଠ ହର ଏ ଦୁଇ ଜଣ ଘରେ—ଅବଶିଷ୍ଟ ପୁତ୍ରଦ୍ୱୟ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଦୁମଚାରୁ ଘରେ ଥାଇ ଇଲାକାପଟ୍ଟ ବୁଝା ସୁଝା କରନ୍ତି—ଅଜ୍ଞ ସାନ—ହର, ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପରିଚିତ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ପ୍ରେମାଙ୍କୁର) ।

"ସହସ୍ର ଯତନେ　　ଲୁଚାଇଲେ ହେଲେ
ଲୁକେ ନ ପ୍ରୀତି ରହସ୍ୟ
ଶତ ପ୍ରରେ ଛାଇ　　ଘୋଡ଼ି ଜଳେ, ପୁଡ଼ି
ବାହାରିବ ସେ ଅବଶ୍ୟ ।"

—ଯଦୁନାଥ ।

ହର ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ କରଣ ମେସରେ ରହିଲା ସେତେବେଳକୁ ସରର ବୟସ ଏଗାର । ସେତେବେଳେ ସେ ହାଣ୍ଡିରେ ଧୂଳିଘର ଖେଳବାଠାରୁ ଛୋଟରେ ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି ବୁଲିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକରେ ରତ । ହର ସେତେବେଳେ ୩ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ୁଥାଏ । ହର ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କର ତିନି ବନ୍ଧୁରେ ଏକ—ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଘରେ ତାହାର ପ୍ରବେଶ ନିଷିଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଫି ଓଷାବାର ଓ ପୁନେଇ ପର୍ବରେ ହରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରା ହୁଏ । ହର ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବା ପିଲା ନୁହେଁ—ସେ ଫି ଥର ପାଇଁ ଚୌକସ ପେଟେ ପେଟେ ଠକିଦେଇ ଅସେ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣ ହରର ପରମ ବନ୍ଧୁ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ମଝିଲା ପୁଅ ଭାଇ—ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁ ତାଙ୍କ ଘରେ ଠାଇ ପଡ଼େ । ହର ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୁହେଁ ଏକା ସ୍କୁଲ ଓ ଏକା କ୍ଲାସରେ ପଢ଼ୁଥିବା ହେତୁ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଦୁଇ ଏକ ସଙ୍ଗ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି—ତେଣୁ ହର ସବୁବେଳେ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଘରେ । ଏ ଦୁଇ ଜଣ ଯେଉଁଠାରେ ରହି ପଢ଼ନ୍ତି ସେଠାକୁ ସବୁବେଳେ ସର ଅସେ—ଯେପରି, ଖେଳେ, ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତେ ବନ୍ଧୁ ମଧ୍ୟ ପଡ଼େ, କିନ୍ତୁ କେବଳ ତାହାଙ୍କ ସବୁବେଳେ ହରି ମୁହଁକୁ ଅନାଉ ଥାଏ ; ଯଦି ହରିର ପୁଣି ଅକସ୍ମାତ୍ ତା ଉପରେ ପଡ଼ିଯାଏ ତେବେ ସେ [illegible]

Digitized by srujanika@gmail.com

ଯୁଗର କଲେଜରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି ଓ ବିଏ କେଉଁ ଶ୍ରେଣୀରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରେ ଏହାର ତାଲିକା ପ୍ରାୟ ଅଧିକାଂଶ ପ୍ରତ୍ୟେକ କନ୍ୟାକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଜଣକରେ ଦେଖିବାକୁ ପାଇବେ। ଆଉ ଏହି ଜେଉଁ ଟଙ୍କା ନଗଦ ଦେବ, ଏବଂ ଏହି ସୁନାଚୁଡ଼ି, ସୁନା ଘଣ୍ଟା, ସୁନା ଚେନ, ପାଇଲନ୍ ଇତ୍ୟାଦି ଦେବେ ଓ ଜେଉଁଠାର ପାଣି ଉପର, ଏହାର ତାଲିକା ପ୍ରାୟ ପ୍ରତ୍ୟେକ ବରକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଜଣକରେ ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ। ବିବାହ ପ୍ରସଙ୍ଗରେ ବର କନ୍ୟାଙ୍କର ଇଚ୍ଛାମାତ୍ର ଜଣାଇବାର ଅଧିକାର ନାହିଁ ବୋଲି ଯେ ଉକ୍ତି ଅମ୍ମମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ଯେ ଅଦ୍ୟମାନ କାଳରୁ ଚଳି ଅସୁଛି ତାହା ଏ ନବ୍ୟ ଯୁଗରେ ବିଲୁପ୍ତ ହୋଇ ସର୍ବପ୍ରଥମେ ବରର ସମ୍ମତି ଅବଶ୍ୟକ ହୋଇଛି। ଆଜିକାଲି ଯେ ଝିଅ ଛେଲେଙ୍କର ଝିଅ ନୁହେ, ଯାହାର ଝିଅ ରୂପଲାବଣ୍ୟ ନାହିଁ, ଆଉ ଯେ ଝିଅ ଲେଖି ପଢ଼ି ନ ଜାଣେ (ହାମୋନିୟମ ବଜାଇ ଜାଣିଥିଲେ ଅତି ଉତ୍ତମ କଥା) ସେ ଗୋଟିଏ ଜଣେ ପଢ଼ୁଆ ଭଲ ବର ପାଇବା କଠିନର ଯାଠି। ଇଂରେଜମାନଙ୍କର Courtship ଅନୁକରଣରେ ଅମ୍ମମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ବିବାହ ପୂର୍ବରୁ ବରକନ୍ୟାଙ୍କର "ଗଳିଚୁମା" ମଧ୍ୟ ଅନେକ ସ୍ଥଳରେ ଦେଖାଗଲାଣି। ବରକର୍ତ୍ତାଙ୍କ ଜଲମ ଭାଜ—କନ୍ୟାକର୍ତ୍ତାଙ୍କର ନାନାପ୍ରକାର ଚଳେଇଲ ଓ ବରକନ୍ୟାଙ୍କ "ଗଳିଚୁମା" ଯୁଗରେ ଚାଲିବା ବଡ଼ ବିଶ୍ୱକର ହୋଇ ପଡ଼ିଲାଣି। ଧନ୍ୟ ସଂସାର, ଧନ୍ୟ ତାହାର ଗତି, ଧନ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଓ ଧନ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ!

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ।

(ଦୁଇଟି ପରିବାର)

"ଯହ୍ନା ବ ଭ୍ରମରେ ପ୍ରଣ୍ଡ ଜଗତ
ତହ୍ନାଇ ସମ୍ପର୍ଣ୍ଣ ଏତେ ଉଣ୍ଡତ

* * *

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭାଗବତ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଏ ଧର୍ମ
ଲୁପ୍ତ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷେ ମାଘକ ପରି"

—ଜଗବନ୍ଧୁ।

ହର କିଟକ ଅଧିବାସୀ ପ୍ରାୟ ବ ମାର୍ଗ ହୋଇ ଗଲାଣି। ସେ ପ୍ରଥମରେ ଚୈତନ୍ୟ ବଜାର ରଘୁନାଥକି ଗଳରେ ତାହାର ବଡ଼ୀପତି ଦାମୋଦର ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ରହିଲା। ପରେ ଫର୍ଷ୍ଟ ବୁକ୍ (First Book) ଖଣ୍ଡି ଶେଷ କରିଥିବାରୁ ଏଠା ଫ୍ୟାଗ୍ରମେହନ ଏକାଡେମୀର ୨ମ ଶ୍ରେଣୀରେ ନାମ ଲେଖାଇଲା। ଦାମୋଦରବାବୁ କଟକ ଅଦାଲତର ୫ ୪୦ ଟଙ୍କା ବେତନର ଗୋଟିଏ ଅମଲା—ବୟସ ୪୫ ହେବ। ହର ସେଠାରେ କିଛିଦିନ ରହିବା ପରେ ଦାମୋଦରବାବୁ ଚକ୍ଷୁ ରୋଗରେ ଆକ୍ରାନ୍ତ ହୋଇ ପେନ୍‌ସନ୍ ଗ୍ରହଣ କରି ଗ୍ରାମକୁ ଚାଲିଯିବାରୁ ହର ବାଗବାଜାରରେ ତାଙ୍କ ଟୋଲାଙ୍କ ପାଖରେ ରହିଲା। ସେଠାରେ ବହୁ କଷ୍ଟରେ ଦୁଇ ତିନି ବର୍ଷ କଟାଇ ଶେଷରେ ବକ୍ରେଶ୍ୱରର "କିରଣ ମେସ୍" ରେ ଆଶ୍ରୟ ନେଲା।

"କିରଣ ମେସ" କଟକ ବଜାର ମଧ୍ୟବାବୁଙ୍କ ଘର ସମ୍ମୁଖରେ। ମଧ୍ୟବାବୁ କେଟରୀ କରେଣ୍ଟରେ ସିରସ୍ତାଦାର ଚାକିରି କରି ବେଶ କମିଦାର ପଦବୀଟିଏ କରି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି। କଟକରେ ଦୋତାଲା କୋଠା,—ଗାଈ, ଘୋଡ଼ା ମଧ୍ୟ ଅଛି—ବାଡ଼ି ବଗିଚା ଭେରି। ମଧ୍ୟବାବୁ ପ୍ରାୟ ବ ଂ ର୍ଷ ହେବ ଇହଧାମ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଲେଣି। ତାଙ୍କର ପୁତ୍ର ଗୋପାଳବାବୁ ପିତୃ ଅର୍ଜିତ କମିଦାରୀ ଭୁଞ୍ଜୁଥିଲା କରି ପିତାଙ୍କର ନାମ ବେଶ ବଜାୟ ରଖିଥିଲେ। ଆଉ ସାନ—ଗୋପାଳବାବୁ—କେବଳ ଘରେ ବସି ଖେଳି ଖେଳି କରି ଦିନ କାଟନ୍ତି। କଟକରେ ଘର, ଖୁବ ଖାଦିନ୍, ଖୁବ ବଡ଼ଲୋକ, ଭଲ କରଣ ଓ ଖୁବ୍ ନାମଯାଦା କରଣମାନଙ୍କ ଘରେ ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଛି ବୋଲି ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ସଦା ସର୍ବଦା ଗର୍ବ କରିଥାନ୍ତି। ଗୋପାଳ-ବାବୁଙ୍କର ଦୁଇଟି ପୁତ୍ର ଓ ଗୋଟିଏ କନ୍ୟା; ନାମ—ସରଳା। ଶ୍ରବାରେ ସମସ୍ତେ 'ସରି' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି। କନ୍ୟାଟି ଦେଖିବାକୁ ବେଶ, ମୁଖଟି—ସର୍ବଦା ହାସ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ, ବର୍ଣ୍ଣ—ଗୌର, ଦେହଟି—ନାତି ସ୍ଥୂଳ ନାତି କୃଶ। ଗୋପାଳ-ବାବୁ କନ୍ୟାଟିକୁ ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା ଅଧିକ ସ୍ନେହ କରୁଥିଲେ। ସରକୁ ଯେତେବେଳେ ଜ୍ୱର ବିରାମ ଯେତେ-ବେଳେ, ଗୋପାଳବାବୁ ଖୁଲ୍ ବେଦନାରେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କଲେ। ମୃତ୍ୟୁର କିଛିକ୍ଷଣ ପୂର୍ବରୁ ସେ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କୁ ଡାକି ଅତି କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ଗୋବିନ୍—ସରଳା-ଗି-ଲା।" ଆଜ ଗୋପାଳକୁ ମୃତ୍ୟୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସି

Digitized by srujanika@gmail.com

କଥା କହିବାର ଶୁଣା ଯାଇ ନାହିଁ । ବଡ଼ ଭାଇଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁରେ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଅଧୀର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ଜମିଦାରୀ ବିଷୟ ବୁଝିବାକୁ ହୁଏ ସେ କିଛିମାତ୍ର ଜାଣନ୍ତି ନାହିଁ । ଯାହାହେଉ, ଭାଇଙ୍କ ଶ୍ରାଦ୍ଧ ପାଇଁ ୫ ୧୦୦୦ ଟଙ୍କା ଓ ଲାଟବନ୍ଦୀ ଗଜଣ ଦାଖଲ ପାଇଁ ୫ ୫୦୦ ଟଙ୍କା ଏରୂପ ଦେଢ଼ ହଜାର ଟଙ୍କା ଶ୍ରୀଗୋପାଳ ପଣ୍ଡିତଙ୍କଠାରୁ କରଜ ବଢ଼ି କଲେ । କରଜ ଦିନକୁ ଦିନ ଶୁକ୍ଳପକ୍ଷ ଚନ୍ଦ୍ରପରି ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଗୁମାସ୍ତାମାନେ ତ ନିଜ ନିଜର ସ୍ୱାର୍ଥ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ ହେବାର କଥା—ଆଉ ବାବୁ ଦିନେ ହେଲେ କରଜର ନା-ଟିକି ଧରନ୍ତି ନାହିଁ । ଆଉ ମଧ୍ୟ କେହି ବାବୁଙ୍କୁ କଥା ପ୍ରସଙ୍ଗରେ କରଜ କଥା କହିଲେ ବାବୁ ଭାରି ଗରମ ହୋଇ ଉଠନ୍ତି ଓ କହନ୍ତି—"ଆରେ ଜଣେ ଜମିଦାରୀକୁ ତ କରଜ ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ମୋଠାରେ କରଜ କରଜ କାହିଁକି ହୁଅ ?" ଦାଣ୍ଡ ପିଣ୍ଡାରେ ବସି "ଅମ ବାପାଙ୍କୁ ମରୁ ହାକିମ ହୁକୁମ ଜରୁଥିଲେ, ଅମଠାରେ ଜମିଦାର ଅଛି କିଛିକରେ କେହି ନାହିଁ" ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି ବଡ଼ାଇମାନ କରିବାକୁ ତ ବାବୁଙ୍କୁ ବେଳ ଅଛି ନାହିଁ ଆଉ ବାବୁ ଜମିଦାରୀ ବୁଝିବେ କେତେବେଳେ ?

ହରର ପିତାଙ୍କର ନାମ—ଭଗବାନ ଦାସ । ଘର କଟକସିଂହପୁର ଥାନା ଲଲାଟା—ବେଣୀରାମପୁର । ଭଗବାନବାବୁ ଗୋଟିଏ ମଧ୍ୟବିତ୍ତ ଲୋକ । କିଛି ମକଦମୀ ମଜୁରୀ ଅଛି—ସେଥିପାଇଁ ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ 'ମକଦମ' ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । ଚାଷକାମ ପ୍ରାୟ ବାଟି ଭାଗ ଚାଷ ହେବା । ଜମିଗୁଡ଼ିକ ନାଳକୂଳିଆ ହେତୁ ବର୍ଷରେ ପ୍ରାୟ ଶହ ଦେଢ଼ଶହ ଭରଣ ଧାନ ଅମଳ କରନ୍ତି । ବର୍ଷକର ଖରଚ ଯାଇ ବାକି ଧାନ ଭାଗ ଦେଇ ପାଏ—କିଛି କିଛି ବନ୍ଦୀବଟା ମଧ୍ୟ ହୁଏ । ବାହାରି କେତେଖି ଗାଁରେ ସମସ୍ତେ କୁହନ୍ତି "ଗାଣ ଠାଣ, ମାଣ ପାଣ, ନ ମିଳିଲା ବେଳକୁ ମକଦମଘରୁ ଅଣ" । ମକଦମଙ୍କର କିଛି ଟଙ୍କା ମହାଜନୀ ମଧ୍ୟ ଅଛି । ବେଣୀରାମପୁର ମୌଜାରେ ଭଗବାନବାବୁଙ୍କର ମକଦମୀ ହେତୁ ଗାଁରେ ତାଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ ଭୟ କରନ୍ତି । ଅଡ଼ମୀର୍ଷ ଚାରିକୋଶରେ ମକଦମ ଜଣେ ନାମଯାଦା ଲୋକ । କୌଣସି ଗ୍ରାମରେ କ୍ୟାଯ୍ୟ ଶିଶାପ ହେଲେ ମକଦମଙ୍କୁ ଆଗେ ଡାକନ୍ତି । ମକଦମଙ୍କର ପୁତ୍ର ଚାରିଟି—ଓ କନ୍ୟା ମଧ୍ୟ ଚାରିଟି । କନ୍ୟା ଚାରିଟିଙ୍କୁ ମକଦମ ବେଶ ଖରଚ ଜାଗା କେଉଁ ବିବାହ ଦେଇଅଛନ୍ତି । ପୁତ୍ରମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଦୁଇ ଓ କନିଷ୍ଠ ହର ଏ ଦୁଇ ଜଣ ଘରେ—ଅବଶିଷ୍ଟ ପୁତ୍ରତ୍ରୟ ପୋଷ୍ୟପୁତ୍ର ହୋଇ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଘରେ ଥାଇ ଲଲାଟାପତ୍ର ବୁଝା ସୁଝା କରନ୍ତି—ଅର୍ଥାତ୍ ସାନ—ହର, ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କର ପୂର୍ବପରିଚିତ ।

ତୃତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ପ୍ରେମାଙ୍କୁର) ।

"ସହସ୍ର ଯତନେ　　ଲୁକାଇଲେ ହେଲେ
ଲୁକେ ନ ପ୍ରୀତି ରତ୍ନ
ଶତ ସ୍ତରେ ରହି　　ଯୋଡ଼ି କଲେ, ପୁଣି
ବାହାରିବ ସେ ଅବଶ୍ୟ ।"

—ଯଦୁନାଥ ।

ହର ଯେତେବେଳେ ପ୍ରଥମେ କରଣ ମେସରେ ରହିଲା ସେତେବେଳକୁ ସରର ବୟସ ଏଗାର । ସେତେବେଳେ ସେ ହାଣ୍ଡିରେ ଧୂଳିଘର ଖେଳବାଠାରୁ ଛୋଟରେ ଗାଡ଼ି ଚଢ଼ି ବୁଲିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକରେ ରତ । ହର ଯେତେବେଳେ ୩ୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ୁଥାଏ । ହର ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କର ଭିନ ବନ୍ଧୁରେ ଥିଲା—ସେଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ଘରେ ତାହାର ପ୍ରବେଶ ନିଷିଦ୍ଧ ନୁହେଁ । ଗୋବିନ୍ଦ-ବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଯି ଔଷଧାଳୟ ଓ ସ୍କୁଲେଇ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହରକୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରା ହୁଏ । ହର ମଧ୍ୟ ଛାଡ଼ିବା ପିଲା ନୁହେଁ—ଯେ ଯି ଥର ଯାଇ ଚୌକସ ସେତେ ସେତେ ଠକିଦେଇ ଅସେ ।

ପୂର୍ଣ୍ଣ ହରର ପରମ ବନ୍ଧୁ । ପୂର୍ଣ୍ଣ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ମଝିଲା ପୁଅ ଭାଇ—ଦାରିଦ୍ର୍ୟ ହେତୁ ତାଙ୍କ ଘରେ ଥାଇ ପଢ଼େ । ହର ଓ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦୁହେଁ ଏକା ସ୍କୁଲ ଓ ଏକା କ୍ଲାସରେ ପଢ଼ୁଥିବା ହେତୁ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଘରେ ଦୁଇ ଜଣ ସଙ୍ଗ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି—ତେଣୁ ହର ସବୁବେଳେ ଗୋବିନ୍ଦ-ବାବୁଙ୍କ ଘରେ । ଏ ଦୁଇ ଜଣ ଯେଉଁଠାରେ ରହି ପଢ଼ନ୍ତି ସେଠାକୁ ସବୁବେଳେ ସର ଅସେ—ଖେଳେ, ଖେଳେ, ସମସ୍ତେ ସମସ୍ତେ ବହି ମଧ୍ୟ ପଢ଼େ, କିନ୍ତୁ କେତେବାର ତାହାଙ୍କ ସବୁବେଳେ ହରି ମୁହଁକୁ ଅନାଇ ଥାଏ ; [illegible] ଅବଶ୍ୟ ତା ଉପରେ ପଡ଼ିଯାଏ [illegible]

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୋଇ ମୁହଁକୁ ହଠାତ୍ ଉଳଙ୍ଗ ପୋତି ଦିଏ । ହରି ଚିତ୍ର ବୁଝି ପାରେ ନା—ମନରେ ଅନେକ ଭାବେ କିନ୍ତୁ, ଚିତ୍ର ଠିକ୍ କରି ପାରେନା । ସର ଦାଣ୍ଡରେ ଠିଆ ହୋଇଥିବା ବେଳେ ଯଦି ହରି ସେଦାଟେ ବଜାରକୁ ବୁଲିଯାଏ ତେବେ ସେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସର ତାକୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ଥାଏ—ହରି ମଝିରେ ମଝିରେ ପଛକୁ ଅନାଇଦିଏ—ଦେଖେ—ସର ତାକୁ ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ଅନାଇଛି—ଚିତ୍ର କାରଣ ବୁଝି ପାରେ ନାହିଁ । ଏହିପରି କେତେକ ଦିନ ଅତିବାହିତ ହେଲା ।

ହରର ମନ ଆଉ ଏବେ କାହିଁରେ ଲାଗୁ ନାହିଁ—ସେ ସର୍ବଦା ଏହି ବିଷୟ ନେଇ ବ୍ୟସ୍ତ । ଏବେ ସର୍ବଦା ସର ସଙ୍ଗରେ ମଧୁଲାପ କରିବାକୁ, କ୍ରୀଡ଼ା କୌତୁକ କରିବାକୁ ଓ ତାହା ଆଗରେ ଚାଲିଯିବାକୁ ତାହାର ଇଚ୍ଛା । ପ୍ରକୃତିର ନିୟମ ଅନୁସାରେ ସରର ମନ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ହରପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ । ପ୍ରୀତି କ୍ରମେ ଗାଢ଼ରୁ ଗାଢ଼ତର ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏବେ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ନ ଦେଖିଲେ ବିଣ । ଏ କଥା ଗୋପାଳବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଜାଣି ପାରିଲେ । ଗୋପାଳବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ "ବଡ଼ ସାଅନ୍ତାଣୀ" ବୋଲି ଡାକନ୍ତି । କ୍ରମେ ତାଙ୍କ ଘରେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ । ସର ଘରଯୋଗ୍ୟ ହେଲେ ହର ସହିତ ପ୍ରଣୟ ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ କରିବେ ବୋଲି ଘରେ ସମସ୍ତେ ସଙ୍କଳ୍ପ କଲେ । ମାଇପେ କହନ୍ତି "ଜୁଣ୍ଡ ବାଇଦ ସହପ୍ରେ ଜୋଶ" । ଏ କଥା କ୍ରମେ ଘରୁ ବାହାରକୁ ଅସିଲା । ସାହ ପଡ଼ିଶାରେ ସମସ୍ତେ ଜାଣିଲେ । କ୍ରମେ ହରର ଗାଁରେ ମଧ୍ୟ ସମସ୍ତେ ଶୁଣିଲେ—ବିଷୟ ଗୁରୁତର ହୋଇ ଉଠିଲା । ହର କଟକ ଗୋପାଳବାବୁଙ୍କ ଜୁଅଇଁ ହୋଇଛି ବୋଲି ବଜାରିମାନେ ପରସ୍ପରରେ ଚୁପ୍ ଚୁପ୍ କଥା ବାର୍ତ୍ତା ଓ ଠାରି ଠାରି ହୁଅନ୍ତି ।

ହର ଏବେ ଆଉ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଏ ନାହିଁ—ଗୁଡ଼ ଗଲେ ଦାଣ୍ଡ ଦରୁଆ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାଏ—ସେ ମଧ୍ୟ ଅତି ଅଳ୍ପ ସମୟରେ ଓ ବିଶେଷ ଚିନ୍ତା କାରଣ ଥିବେ । ତାକୁ କାରଣ ପଚାରିଲେ ସେ କିଛି କହେ ନା—ଖାଲି ହସେ—ଅତି ଜିଗର ଜଳେ କୁହେ "ମୋତେ ଲାଗ ମାଡ଼ିଛି" ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ବନ୍ଧନ)

"ଦେବଙ୍କ ହୃଦୟେ ବିରାଜେ ଯେମତେ
ବିଳାସ ଲାଳସା ଜାତ ।
ଦେବଙ୍କ ଉପରେ ଦେବଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି
ମଧୁର-କଟାକ୍ଷ-ମାତ
ପ୍ରେମ-କୁଟ-ଉପ୍ତ ବୁଝି ନେଉଥାନ୍ତି
ଦେବ ଦେବଙ୍କ ନୟନ
ବୁଝିବାର ଚିହ୍ନ କି କଠିନ, ଯହିଁ
ଭୁଷ୍ୟକାର ପୁଷ୍ପଧନୁ"

—ସଙ୍ଗୀତଦେଶବ ।

ସମୟର ଗତି ଚେଷ୍ଟ । କହିଁ କହିଁ ଦିନ ବରଷ ପାଣିପରି ବୋହିଗଲା । ହର ଏନ୍ଟ୍ରାନ୍ସ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାସ୍ କରି କଲେଜରେ ପଢ଼ିଲାଣି । ସେ ଏବେ ସବୁଦିନେ କଲେଜ ଯାଏ ନାହିଁ—ଆଉ ଯେଉଁଦିନ ଯାଏ ସେ ଦିନ ୨।୩ ଘଣ୍ଟା ବହି ପଳାଇ ଅସେ—ଅସି କେବଳ ଦାଣ୍ଡଟିଏରେ ବସି କ'ଣ ଭାବୁଥାଏ ଓ ମଝିରେ ମଝିରେ ଗୋପାଳବାବୁଙ୍କ କୋଠା ଉପରକୁ ଅନାଉ ଥାଏ—ସେ ଯେ କଣ ଏତେ ଭାବେ ତାହା ତାହାକୁ ଜଣା । ସର ଆଉ ଆଗ ପରି ନାହିଁ—ସେ ଯେ ଏବେ ଅବଳା ସରଳା ବାଳା । ବର୍ତ୍ତମାନ ସର ଘରେ ରହିଲାଣି—ଆଉ ଏବେ ସେ ଦାଣ୍ଡକୁ ଅସେ ନାହିଁ—ହେଲେ, ବାଲ୍ୟ ଚପଳତା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ଛାଡ଼ି ଯାଇ ନାହିଁ । ସେ ବେଳେ ବେଳେ କୋଠା ଉପରକୁ ଚାହାଁ ପଡ଼େ—ଦାଣ୍ଡରେ କିଛି ଗଣ୍ଡିଗୋଳ ଶୁଣିଲେ କିମ୍ବା ଟିକିଏ ବାଜା ଶୁଣିଲେ ହଠାତ୍ କୋଠା ଉପରକୁ ଦଉଡ଼ି ଅସେ । ହର ତ କାନ୍ଥିବଗ ପରି କୋଠା ଉପରକୁ ଅନାଇ ବସିଥାଏ—ଚକ୍ଷୁରେ ଏକାଟି ହୁଏ । ସେମାନଙ୍କର ସେହି ଚକ୍ଷୁ କଥୋପକଥନ ସେହି ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକାଙ୍କୁ ଜଣା । ଏହିରୂପେ ପ୍ରୀତି ବନ୍ଧନଟି ଦିନକୁଦିନ ଅଚ୍ଛେଦ୍ୟ ହୋଇ ଉଠିଲା । ଏ ଦୁହିଁଙ୍କୁ ଶୀଘ୍ର ପ୍ରଣୟସୂତ୍ରରେ ବନ୍ଧନ କରିବା ଲାଗି ଗୋପାଳବାବୁଙ୍କ ଘରେ ସମସ୍ତେ ବ୍ୟସ୍ତ ହେଲେ । ବେଣୀଭୂଷଣଙ୍କୁ ଦରବାର ଗଲା । ମଜଦନ ନାୟକ ଡାକି କୋଷ୍ଠି ମିଳାଇଲେ—କୋଷ୍ଠି ବିଜଯୋଗ ପଡ଼ିଲା । ବିବାହ କରିବାର କଥା ପକ୍କା ସ୍ଥିର ହେଲା । ମଜଦନ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଣୋକଙ୍କ କହିଲେ " ତୁମେ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କୁ କହିବ— ବାହାଘର କରିବାରେ ଆମର ଇଚ୍ଛା ଆସନ୍ତି ନାହିଁ କିନ୍ତୁ ସୁନା ଚୁଡ଼ୀ ଆଉ ରାସ୍ତାଖରଚ ନ ଦେଲେ ନ ହୁଏ—ଆଜି ଦୋକଣ୍ଡନେଇକୁ ଆମ ଗ୍ରାମ କଟକ ଯିବ ଯେତେବେଳେ ସବୁ କଥା ବୁଝିବ ।

ବଣୋକ ବିଦାୟ ହୋଇ ଯିବା ସମୟରେ କଟକରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଓ ବଡ଼ ସାଆନ୍ତାଣୀ ସବୁକଥା ଶୁଣିଲେ " ଆଜ୍ଞ ସୁନାଚୁଡ଼ି କଥା ପଛେ ବୁଝାଯିବ " କହି ଅଗେ ମଜିଦମଙ୍କ ଘର ହାଲ ସବୁ ପଚାରିଲେ । " ଘର ଘରୁ ପକା ଓ ଧୂଳିଆ, ଧାନ ଗଦା ସବୁ ଖଣ୍ଡିଆ ପରବଚ ପର କମା ହୋଇଅଛି, ହାତିପର. ବଳନ୍ଦ ପାଞ୍ଚହଳ, ଆଉ ଘୋଡ଼ା, ପାଲକୀ, ଶବାର ଡେର " ଇତ୍ୟାଦି ଇତ୍ୟାଦି କଥା ସବୁ ଶୁଣି ସମସ୍ତେ ଭାରି ଖୁସି ହେଲେ ।

ଯେଉଁ ଠିକ୍ରାରେ ଏ ସବୁ କଥା ପଡ଼ିଥାଏ ମଝି ସେହି ଘର ଖଟ ଉପରେ ନିଦରେ ଗୋଇଥିବାର ଛଳନାରେ ସବୁ କଥା ଶୁଣିଥାଏ । " ରାତି ୧୧ଟା ବାଜିଲାଣି, ଭାତ ଶୁଖି ଚଣା ଚୁଲ ହେଲାଣି, ବାହାଘର ହେବ ବୋଲି କ'ଣ କେହି ଖାଇବେ ନାହିଁ ନା କ'ଣ ? " ବୋଲି ପୂଜାହାରୀ ଆସି ବଡ଼ଯାଠୀଙ୍କ ଡାକିବାରୁ ସମସ୍ତେ ଉଠି ଖାଇବାକୁ ଚାଲିଗଲେ । ମା ଅସି ସବୁକୁ ଛଟାଇଲେ । ସର ପ୍ରଥମେ ଜିଂ ଜିଂ ଦୁଇ ଭଣ୍ଡିର ହୋଇ ନିଦରୁ ଉଠିଲା ପର ଭଡ଼ିମୋଡ଼ି ହେଲା ଓ ମାଙ୍କ ପଛେ ପଛେ ଭାତ ଖାଇବାକୁ ଗଲା ।

ଗୋପାଳବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀଙ୍କ ଗୋଡ଼ ଆଜି ଭଲେ ଲାଗୁ ନାହିଁ । ମନଖୁସିରେ ସେ ଆଜି ଭାତ ଖାଇ ପାରୁ ନାହାନ୍ତି କେବଳ ସୁନାଚୁଡ଼ି କଥାଟା ମଝିରେ ମଝିରେ ମନେ ପଡ଼ିଯାଇ ମନଟା ଟିକିଏ ଅମ୍ବିଳା ହୋଇ ଯାଉଛି । ମୋର ଯା କିଛି ଅଛି ସବୁ ବିକିଦିଇ ଝିଅକୁ ସୁନାଚୁଡ଼ି ଦେବି " ବୋଲି ନିଜକୁ ନିଜେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଆଉ ଏ କଥା ଶୁଣି ଘରେ ବାହାରେ ସମସ୍ତେ ଖୁସି—ସମସ୍ତେ ଅନନ୍ଦ । ଏବେ ସର ପାଇଁ ଆଉ ଯେ ଯେଉଁଠି ବଣୋକ ଆସନ୍ତି " ବେଣୀସମୟରେ ବାହାଘର ଠିକଣା ହେଲାଣି " ବୋଲି କହି ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଦିଅନ୍ତି ।

ଗୋପାଳବାବୁଙ୍କ ସ୍ତ୍ରୀ ଏଣିକି ଦିନକୁ ଜୁଆଇଁ ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରିବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ । ଜୁଆଇଁ ଖାଇଲେଣି ବି ନା, ଜୁଆଇଁ ଗାଧୋଇଲେଣି ବି ନା, ସବୁବେଳେ ଗୃହର କର୍ତ୍ତା ସାନପୁଅକୁ ଡାକି ଶୁଣାନ୍ତି । ଘର ମଧ୍ୟ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଥୁଣ୍ଟା ଓ ଗଳା ବିଧା ମାରିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଛାଡ଼େ ନାହିଁ । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଦାଣ୍ଡପୁଅଙ୍କ ଦେଖିଲେ ଘର ଏବେ ବସାଇଡରୁ ବାହାରେ ନାହିଁ । ଘରର କଲେଜର ବନ୍ଧୁମାନେ ଏବେ ତାକୁ " ହୋ କଟକ ଜୁଆଇଁ " ବୋଲି ସମ୍ବୋଧନ କରନ୍ତି । ଗୋବିନ୍ଦ-ବାବୁଙ୍କ ଘରର ଛୋଟପିଲାମାନେ ଭାଉଜଙ୍କୋଡ଼ଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣାରେ " ଅପା ତୋ ବର ଆସୁଛି " ବୋଲି ସବୁକୁ ଚିଡ଼ାନ୍ତି । କେହି ଅଗେ ସର ନ ଶୁଣିଲା ପର ହୋଇ ଚାଲିଯାଏ— ଆଜି ଯଦି କେହି ନ ଥାନ୍ତି ତେବେ ପିଲାମାନଙ୍କୁ ଧରି ଉତ୍ତମ ମଧ୍ୟମ ଗୋଟି କେତେ ଦିଏ ।

ପଞ୍ଚମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ଅତ ବେଳ)

" ବାଜୁକୁ ବଳଣ　　ହେଲେ ନିଦାରୁଣ
ବେନିଙ୍କର ଗୁରୁଜନେ
ମଙ୍ଗଳ ନିର୍ବନ୍ଧ　　ଅନ୍ଧ ହେଲେ ଭଙ୍ଗି—
ଦେଲେ ଅତି ବିଚ୍ଛେଦେ "

—ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦା ।

ଦୋଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଯାଇ ଚୈତ୍ର ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଆସି ଯିବାକୁ ବସିଲା ତମବାରୁ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଟକ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ସମସ୍ତଙ୍କ ମନରେ ଭାରି ସନ୍ଦେହ ହେଲା—ଫେର ବଣୋକ ଗଲା—ଏଥର ତମବାରୁ ବଣୋକ ସଙ୍ଗରେ କଟକ ଆସିଲେ । ଗୋପାଳଜି ମଠରେ ଯାଏ ଜବାବ ହେବାର ସ୍ଥିର ହେଲା । ଚକ୍ରଧରବାବୁ, ହଳଧରବାବୁ, ମୟୂଧରବାବୁ ଓ ଗଦାଧରବାବୁ ଇତ୍ୟାଦି ଭଦ୍ରଲୋକମାନଙ୍କୁ ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରାଗଲା । ସମସ୍ତେ ଗୋପାଳଜି ମଠରେ ଯିବା ସମୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅନେକ କଥା ପଡ଼ିଲା ।—ବରପଣ ବିଷୟରେ ଅନେକ ତର୍କ ବିତର୍କ ହେଲା ପର ତମବାରୁ କହିଲେ " ଆମର ବାହାଘର କରିବାରେ ଇଚ୍ଛା ଅଛି ନାହିଁ—ତେବେ ଆମଙ୍କୁ ସୁନା ଚୁଡ଼ୀ, ସୁନା ଆଙ୍ଗୁଠି, ସୁନା ଚେନ, ସାଇକଲ, ୫ ୧୦୦ ଟଙ୍କା ବିପଟ ଜମିଦାରୀ ଓ ନଗଦ ୫ ୧୦୦୦ ଟଙ୍କା ରାସ୍ତା ଖରଚ ନ ଦେଇ ଆମ୍ଭେ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିବୁ ନାହିଁ । ପାଏନ୍ଦା ବଡ଼ଧୁରୀ ଆମ୍ଭଙ୍କୁ ଏପରି ଯିନିଷ ଦେଇ ନଗଦ ୪ ୩,୦୦୦ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ କହୁଛନ୍ତି—ଆଜି ମଧ୍ୟ ଜୁଆଁଇକୁ ପଢ଼ାଇବେ—କେବଳ ଦୂର ବୋଲି ଧର୍ମ ଘରେ କେହି ରାଜି ହେଉ ନାହାନ୍ତି । ଆଉ ମଧ୍ୟ ଶଣ୍ଡାପଡ଼ା ବାନ୍ଧବୋଇ ନଗଦ ୪ ୫୦୦୦ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ—ଏପରି ସ୍ଥଳେ ଆପଣ ଅନ୍ତତଃ ନଗଦ ୪ ୧୦୦୦ ଟଙ୍କା ତ ଦେଲେ ଆମେ ନାଗରି । ଚକ୍ରଧରବାବୁ କହିଲେ "ଆପଣ-ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ—ତେବେ ୪ ହଜାର ଡାକୁନ୍ତୁ" ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ କହିଲେ ଆମେ ୪ ହଜାର ପାଇବୁ କୋଉଠି—ଆଉ ପାଇଲେ ମଧ୍ୟ ଦେବୁ କାହିଁକି ? ତାଙ୍କୁ ଯେଉଁଠି ୪ ହଜାର ମିଳିବ ସେ ସେଠେଇଁ କରନ୍ତୁ—ଆମର ଦରକାର ନାହିଁ ।" ପରେ ଅନେକ ତର୍କ ବିତର୍କ ହେଲା—କିନ୍ତୁ ରାମବାବୁ କି ସହଜେ ଛାଡ଼ିବା ଲୋକ ? ଘର ପଇଗାତ ବାହାଘର ଶରତ ହେବ ନାହିଁ—ଅନ୍ତତଃ ବାହାଘର ଶରତଟା ତ ଉପରୁ ଉଠାଇବା ଦରକାର । ଯେ ହେଉ ରାମବାବୁ ଶେଷରେ ଅତି କଷ୍ଟରେ କହିଲେ—"ଆପଣ ଜମିଦାରୀ ନ ଦେଇ ପାରନ୍ତି କିନ୍ତୁ ସ୍ଥଳା ଚୁଡ଼ୀ ଓ ନଗଦ ଟଙ୍କା ନ ଦେଲେ ଆମ୍ଭେ କୌଣସି ମତେ କରି ପାରିବୁ ନାହିଁ ।—ଏହି ମୋହର ଶେଷ କଥା—ଏଥିରେ ଆପଣଙ୍କ ଇଚ୍ଛା ଏଙ୍କି କହିବା ମତେ ମଧ୍ୟସ୍ଥିଧରିବାରୁ ବ୍ୟସ୍ତ୍ରାସ ହୋଇ କହିଲେ "ତେବେ ସେ ନ ହେବା କଥା—ହଉ, ତେବେ ଚାଲନ୍ତୁ ଯିବା—ରାତି ତେର ହେଉଛି । ଆଉ ସେ ବୃଥା କଥାରେ ମିଛିବାର କିଛି ଦରକାର ନାହିଁ" ଏତିକରେ ସମସ୍ତେ ଉଠି ସ୍ୱ ସ୍ୱ ଗୃହାଭିମୁଖେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ବାହାଘର ଭାଙ୍ଗିଗଲା ବୋଲି ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ବଡ଼ ମନ ଦୁଃଖରେ ଘରକୁ ଫେରିଲେ । ରାମବାବୁ ସେହି ରାତିରେ କଟକ ଅ ଦର୍ଶନ ପାଇଁ ରେଳରେ ଶ୍ରୀକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାଲିଗଲେ ।

ଧନ୍ୟ ସମାଜ, ଧନ୍ୟ ପୂରବୀ ଓ ଧନ୍ୟ ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ଫଳ ! ହାୟ ! ପାଶ୍ଚାତ୍ୟ ସଭ୍ୟତାର ପରିଣାମ କ'ଣ ଏହିଆ ? ଯେଉଁ ଇଂରେଜମାନଙ୍କ ଭାଷାରୁ ଦି ଅକ୍ଷର ପଢ଼ିଛନ୍ତି ବୋଲି ଆମ୍ଭମାନେ ବାହାଦୁରୀରେ ଏତେ ଦାବି ସେ ଇଂରାଜମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ତ ଏପରି ଶୁଳ୍କ ଗ୍ରହଣ ପ୍ରଥା ନାହିଁ । ଏପରି ନିଲାମ ଡାକ ପ୍ରଥା ପ୍ରଚଳିତ ନାହିଁ—ତେବେ ଏ ଅହିଲା କାହିଁ ? —ବୋଧହୁଏ ଏ ଜାତି ଆମଦାନୀ ?

ଷଷ୍ଠ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ଅବ୍ଦେଷ୍ଟାବତା)

"ପ୍ରଶସ୍ତ-ବିଶାଳ ପ୍ରେମ-ସ୍ପନ୍ଦନ
କରିଅଛି ଯନ ଭାବେ ଅଚ୍ଛଳ ।
ଯହିଁରେ ନିହିତ ଯେତିକ ସୁଖ,
ତହିଁ ପ୍ରଚ୍ଛନ୍ନଠି ତେତିକ ଦୁଃଖ ।"

—ମର୍ଦ୍ଦଳିଣୀ ।

ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ବାହାଘର ଭାଙ୍ଗିଗଲା ବୋଲି ସକାଳୁ ଗ୍ରାମଅଡ଼େ ରଟ୍ଟ ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ହାୟ ହାୟ କଲେ । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଘରେ କାନ୍ଦବୋଳି ପଡ଼ିଗଲା । ଏପରି ସୁନ୍ଦର ଗୁଣବନ୍ତ ଜୁଆଁଇଟିଏ ଆଉ ମିଳିବ ନାହିଁ ବୋଲି ବଡ଼ପାଅନ୍ତାଣୀ ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇଗଲେ । "ଚାହିଁ ବଳି ଜୁଆଁଇ ମିଳିବ, ଚାହିଁ ବଳି ବଡ଼ିଆ ଘର ମିଳିବ" ବୋଲି ସଇ ପଡ଼ୁଶୀ ଅଗ୍ରେ ଅନେକ ବୁଝାଇଲେ—ହେଲେ ବଡ଼ପାଅନ୍ତାଣୀ କି ହେଜରେ ବୁଝିବା ଲୋକ ? "ଇମିତିକା ଯୋଡ଼ା ଆଉ ମିଳିବ ନାହିଁ—ଏଡ଼େ ଅଶା ଭରସା ସବୁ ଅକାରଣ ଗଲା—ହା କପାଳ !—ବିଧାତାରେ ! ତୋ ମନରେ ଏହିଆ ଥିଲା" ଏହିପରି ଚିତ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆଉ ଖାଇଲେ ନାହିଁ କି ପିଇଲେ ନାହିଁ—କେବଳ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ଏ କଥା ଦିନକୁ ଦିନ କାନରେ ପଡ଼ିଲା । ପଦନବାବୁ ବଡ଼ ପାଅନ୍ତାଣୀଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧ—ଜଣକରେ ସ୍ୱଲ୍ପର ଦାବେଗୋ କାର୍ଯ୍ୟ କରନ୍ତି । ଏ କଥା ସେ ଶୁଣିବା ମାତ୍ରେ ମହେନ୍ଦ୍ରପୁର ଗୋପିନାଥ ପଟ୍ଟନାୟକଙ୍କ ପୁଅ ବିଷୟରେ ବିଚାର ଠିକ କରି ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଘରକୁ ଆସିଲେ । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କୁ ଓ ଘରେ ଆଉ ସମସ୍ତଙ୍କୁ ଡାକି କହିଲେ "ମୁଁ ଗୋଟିଏ ବଳ ଯାଗାରେ ପାଇ ଠିକ୍ କରି ଆସିଲିଣି ଆଉ ଚିନ୍ତା କରିବାର ଦରକାର ନାହିଁ—ବରଟି ଦେଖିବାକୁ ଭଲ, ନାମ ମଧ୍ୟ ସେହି—ହରି, ଏ ବର୍ଷ ଏ, ଯେ, ପାସ କରି ଓକାଲତି ପଢ଼ୁଛି—ଘରେ ଭଲ—ଖେଳେ, ବରର ପିତା ନେଉଳପୁର ଜମିଦାର ଘନଶ୍ୟାମବାବୁଙ୍କର ଗୁମାସ୍ତା ଥିଲେ—ପ୍ରାୟ ଦୁଇବର୍ଷ ହେଲ ସ୍ୱର୍ଗ ରୋହଣ କରିଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ଆମର ବର ଟିକେ ସହିତ କି କାର୍ଯ୍ୟ ? ଯାହା ତ ନିଜେ ଉପଯୁକ୍ତ—ଆଉ ମରୁ କଥାକୁ dam care ହିଁ—ଅଳି ଦକ୍ଷିଣା ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଜବାବ ଦେବାକୁ ହେବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସମସ୍ତେ ଶୁଣି ସମ୍ମତ ହେଲେ । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ମଧ୍ୟ ଦକ୍ଷିଣାବେଳେ ଜବାବ ଦେଇ ଆସିବାକୁ ସମ୍ମତ ହେଲେ । ଏଥର ବିନୋଦବିହାରୀ ମନ୍ଦିର ଜଳବ ଓ ମହାପ୍ରସାଦ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସ୍ଥାନ ନିରୂପିତ ହେଲା । ଯଥା ସମୟରେ ନିମନ୍ତ୍ରିତ ବନ୍ଧୁବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଜବାବ ହେଲା ବାହାଘର ବୈଶାଖ ୧୫ ନ । ଦିନ ଆଠଟାରେ ବାହାଘର କରି ପାରିବେ ନାହିଁ ବୋଲି ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଟିକେ ଗୁମ୍ ହେଲେ—କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କ କଥା ରହିଲା ନାହିଁ । ତର ତଥାପି ଜିଦ୍ "ଦାବି" ନାହିଁ ବୋଲି ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ମଧ୍ୟ ବିଶେଷ ଜିଦ୍ କଲେ ନାହିଁ—ସେହି ବୈଶାଖ ୧୫ ନ କୁ ଲଗ୍ନ ଠିକ୍ ହେଲା । ତହିଁ ସମସ୍ତେ ପ୍ରସାଦ ସେବା କରି ଅନନ୍ଦ ମନରେ ଯେଉଁ ଘରକୁ ଚାଲେ । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ମଧ୍ୟ ଘରକୁ ଆସିଲେ—ଘରେ ସମସ୍ତ ହାଲ ଜାଣିଲେ । ସମସ୍ତେ ଶୁଣି ଖୁସି ହେଲେ କିନ୍ତୁ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କ ମୁଖରୁ ବିଷାଦର କାଳିମା ତିରୋହିତ ହେବା ପରିବର୍ତ୍ତେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ବଡ଼ ଯାଆନ୍ତ୍ରାଣୀ ଘରେ ଖାଇଲେ ନାହିଁ—ମନ ଦୁଃଖରେ ଶୋଇଲେ ; ସର ମଧ୍ୟ ସେହିପରି ଶୋଇଲା । ସକାଳ ହେଲା—ସମସ୍ତେ ଉଠିଲେ, ସର ଆଜି ଉଠିଲା ନାହିଁ—ହାୟ ! ଆଜି ଯେ ସରର କୋମଳ-ହୃଦ-ପଦ୍ମରେ ଚିନ୍ତା-କୀଟ ପ୍ରବେଶ କରି ଅଛି ! ଦିନ ଅସି ୧୨ଟା ବାଜିଲା ତେବେ ବି ସର ଉଠିଲା ନାହିଁ । ଯେ ଯେତେ ଡାକିଲେ, ଯେ ଯେତେ ଗଣ ନିୟମ ପଢ଼ାଇଲେ ସର କାହାର କଥା ରଖିଲା ନାହିଁ । ତଳକୁ ମୁହଁ ଗୋଡ଼ି କେବଳ କାନ୍ଦୁଥାଏ—ମା ମଧ୍ୟ ଅସି-ଡାକିଲେ ତଥାପି ଶୁଣିଲା ନାହିଁ—ଖାଲି କାନ୍ଦଣାର ସୁଁ ସୁଁ ଶବ୍ଦ । କେହି କିଛି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ଶେଷରେ ଭାଉଜ ବୋଉ ଅସି ଅଁଳେଇ ସଁଳେଇ କହିଲେ "ସର ! ତମର କଣ ହେଇଛି । ମୋ ଜଣଟି,—ମୋ ମୁଣ୍ଡ ଖା'ଟି—କଥାଟା କଅଣ ମୋ କାନରେ ଛୁନ୍ଦର କୁହ—ମୁଁ ତାର ଉପାୟ କରିବି ।" ଭାଉଜ ବୋଉ ଏହିପରି ଅନେକ ପୁଚୁଲାଇ କହିଲେ କିନ୍ତୁ ସରର ଅଟଳ ମନ ସେଥିରେ ଟଳେମାତ୍ର ଟଳିଲା ନାହିଁ । ତହିଁ ଭାଉଜ ବୋଉ କିଛିକ୍ଷଣ ଚୁପଚାପ ହୋଇ ବସି କଅଣ ମନକୁ ମନକୁ ଭାବି କହିଲେ "ସର, ଆଜି କାହିଁକି କାହିଁକି ବଳା କହିଲ !—ବାହାଘର ତ ସେହି ଚୈତ୍ରମାସର ହରଠାରୁ ଜବାବ ଅଣି ସାରିଛେ ଯେ ସେ ବାହାଘର ଦିନ ଧନ୍ଦ୍ରବର ହୋଇ ଅସି ତମକୁ ବାହା ହୋଇ ଯିବ ବୋଲି ? ଆଜି ଚିନ୍ତା କଅଣ ।—ଆଜି ଫେର କୁଆଡ଼େ ସେ ନୂଆ ବର ଆସିଲେ ତା ସଙ୍ଗରେ ଜଳିଆ କରି ତାକୁ ଫେରାଇ ଦେବେ ।" ସର ଏ କଥା ଶୁଣିଲା—ମନେ ମନେ ଭାରି ଖୁସି ହେଲା—କିନ୍ତୁ ଧରାପଡ଼ିବ ଭୟରେ ଦୂରେଇ କାନ୍ଦିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଟିକିଏ ପରେ ଉଠି ବସି ଅଛିରୁ ଲୁହ ପୋଛି ଦେଇ କହିଲା "ମୁଁ ପଇଖାନା ଯିବି" ।—ଭାଉଜ ବୋଉ ସଙ୍ଗରେ ଗଲେ—ସର ପାଇଖାନାରୁ ଆସିଲା—ଭାଉଜ ବୋଉ ଅନେକ ଗଣ ନିୟମ ପଢ଼ାଇ ହାତରେ ଗୁଡ଼ାଖୁ ଧରାଇ ଦେବାରୁ ଦାନ୍ତ ଘସିଲା—ଗାଧୋଇଲା ଓ ଶୋଇଲା ।

ଏଣେ ହର ବିଷମ ସମସ୍ୟାରେ ଉପସ୍ଥିତ । ଏବେ କରେ କ'ଣ—ଧନ୍ଦ୍ରବର ହୋଇ ବିବାହ କରିବା ପାଇଁ ତ ଜବାବ ଦେଇ ସାରିଲାଣି—ବାହା ହେଲେ ତ ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ, ଜ୍ଞାତି ଶ୍ୱଶୁର ଘରେ କୁକୁର ହୋଇ ରହିବାକୁ ପଡ଼ିବ—ଆଁଡ଼େ ଫେର ବିବାହ ନ କଲେ ଜୀବନର ପରିଣାମ ଯେ କଣ ହେବ ତାର କିଛି ଠିକଣା ନାହିଁ—ବର୍ତ୍ତମାନ କରେ କ'ଣ—ଅନେକ ଭାବିଲା—ଅନେକ ଚିନ୍ତିଲା—ଖାଇଲା ନାହିଁ ବି ପିଇଲା ନାହିଁ—ଦୁଇଦିନ କାଳ ଚିନ୍ତା-ସମୁଦ୍ରରେ ଭ୍ରମଣ କରି କରି ସେ ଏକପ୍ରକାର ପାଗଳ ହୋଇଗଲା କିନ୍ତୁ ଶେଷରେ ତ ସିଦ୍ଧାନ୍ତରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା ତାହା ତାହାକୁ ଜଣା—ଆଜି ଭାବିଲା ନାହିଁ ବି ଚିନ୍ତିଲା ନାହିଁ—ଅନନ୍ଦରେ ଖାଇପିଇ ଶୁଇଲା ।

ତହିଁ କହିଁ ମଙ୍ଗଳଯାତ୍ରା ଉପସ୍ଥିତ । ନୂଆ ବରକୁ ଅଣିବାକୁ ବରଧରା ଗଲା । ବର ଛଟା ୧୦ଟା ବେଳେ ବ୍ରେଷଲାଇ ଓ ବାଜାରେ ବଜାର ବଜାଇ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁଙ୍କ ଦାଣ୍ଡ ଦୁଆରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲା—ବରକୁ ଯେ ଦେଖିଲା ସେ କହିଲା—"ବରଟି, ହେଲେ ଯୋଡ଼ା ଏକା ଠିକ୍ ହେଲା ନାହିଁ ।" ବର ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା—ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଆଜି ବାଟବରଣି କରିବାକୁ ଆସିଲେ ନାହିଁ । ବର ପ୍ରାୟ ଦୁଇଘଣ୍ଟା ଠିଆ ହୋଇ ରହିଲା । ସାଆନ୍ତ୍ରାଣୀ କୁଣ୍ଡିଆମାନେ ଅତି ବିରକ୍ତ ହୋଇ ବର ଫେରାଇ ନେଇ ଯିବାକୁ କହିଲେ—ତହିଁ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ବିରକ୍ତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ହୋଇ "ଯାଉ ନେ ଯାଉ" ବୋଲି କହିବାରୁ ବର ଫେରି ଗଲା । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ହଠାତ୍ ଅସି କରଣ ମେଘରେ ଘରକୁ ଖୋଜି ପଳାଇଲେ । ପୁନଶ୍ଚ କହିଲା "ବାରୁ ଦିନରୁ କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଲେଣି ।" ତହୁଁ ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଏକବାରେ ହତାଶ ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ—ତାଙ୍କୁ ଗୃହଅଡ଼ ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା—ସେ ଚିନ୍ତାବିମୂଢ଼ ହୋଇ ହଠାତ୍ ଦାରୋଗା-ବାବୁଙ୍କ ନିକଟ ଦଉଡ଼ି ଗଲେ—ଦାରୋଗାବାବୁ ଏକଥା ଶୁଣିବାମାତ୍ରେ ଘୋଡ଼ାଗାଡ଼ିରେ ଚଢ଼ି ଦୌଡ଼ିଗଲେ—ନଉଦ୍ଧ-ନକାର ଛତ ଉପରୁ ବର ପକ୍ଷଙ୍କୁ ଅନେକ ଖୋଷାମତ୍ ବଦାମତ୍ କରି "ଯଦି ଦୋଷ ମେ ହର" ବୋଲି କହି ଘରକୁ ଫେରାଇ ଅଣିଲେ । ସର ଆଉ ବେଦକୁ ଗଲା ନାହିଁ । ଗୋବିନ୍ଦବାବୁ ଓ ଦାରୋଗାବାବୁ ଜୋର ଜବରଦସ୍ତ କରି ସରକୁ ବେଦରେ ବସାଇଲେ । ଯଥାରୀତିରେ ବିବାହ କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା—ବେଳ ପ୍ରାୟ ଗୋଟାଏ ବେଳକୁ ବରକନ୍ୟା ବିଦାୟ ହେଲେ—ସର ଜାନି ବୋବାଇ, କର୍ମକୁ ଅଦର, ମନ ମଧ୍ୟରେ ସମାଜକୁ ନିନ୍ଦା କରି, ଅନେକ ଟଣା ଓଟରା ପରେ ଘରାଘରେ ବସିଲା । ନିଷ୍ଠୁର ଗଉଡ଼େ "ହୁକୁମ ଭାଇ, ହୁକୁମ ଭାଇ" କରି ସରକୁ ଶ ଶ୍ରୁଘରକୁ ନେଇଗଲେ । ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ବେଳକୁ ବରକନ୍ୟା ମକୁନ୍ଦପୁରରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । କନ୍ୟା ଦେଖିବାକୁ ମା ମାଇପେ ଜମା ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ । ବୋହୂକୁ ବରାଇ ନେବା ପାଇଁ ଅର୍ଦ୍ଧଥାଳି ଦେଇ କୁନା ବୋଉ ଅସିଲେ । ଶବାର ବବାଟ ଫିଟାଇ ବୋହୂକୁ ଟାଣିଲେ ବୋହୂ ଅଉ ବାହାରିଲା ନାହିଁ—ଖୁବ୍ ଜୋର କରି ଟାଣିଲେ ତେବେ ମଧ୍ୟ ଅସିଲା ନାହିଁ—ତହୁଁ ମାଧ୍ୟଅବୋଉ, ପାଖିଅବୋଉ, ପଦ୍ମଅବୋଉ ଇତ୍ୟାଦି ପାଖକୁ ଦଉଡ଼ିଗଲେ—ଯାଇ ଦେଖନ୍ତି ଯେ—ଗୋଟିଏ କାଣେ ପିଢ଼ିଲା ଶବାର ଦରଜକୁ ଅଉଜି ବସିଅଛି ଓ ତାହାର ପ୍ରାଣବାୟୁ ଦୂରିଣ୍ଡ ଛାଡ଼ି ଚାଲି ଯାଇଅଛି ।

ସପ୍ତମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ଉପସଂହାର)

* * * *

ଦେଖିଲା ଯା ଏବେ ଶୁଣ
ସର୍ବ ଶକ୍ତିମନ୍ତ ଭବିତବ୍ୟ ତାଙ୍କ
ଅସାଧ୍ୟ କି ଅଛି ପୁଣ ?
କରିଉଛି, ଆହା, ମର୍ତ୍ତ୍ୟେ ସେ ପ୍ରାଣିଙ୍କୁ,
କେତେ ମତେ ହଟହଟା,
ଖେଳାଇ ଜୀବନ— ଜଳଧିରେ ସୁଖ—
ଦୁଃଖର ଜୁଆର ଭଟ୍ଟା ।

—ଗୋପାଳ-ଛନ୍ଦ ।

ହର ଯେ ସେହି ଦିନଠାରୁ କୁଆଡ଼େ ଗଲା ତାହା କେହି ଜାଣିଲେ ନାହିଁ । ଅନେକ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରାଗଲା କିନ୍ତୁ ଠିକଣା ମିଳିଲା ନାହିଁ । କେହି କହିଲା ସେ ରେଳରେ କଲିକତା ଚାଲିଗଲା,—କେହି କହିଲା ଯେ ଅନ୍ୟକଠାରେ ମହାନଦୀକୁ ଡେଇଁ ପଡ଼ିଲା,—ସବେଇ ପଣ୍ଡା ପରିବାରେ ହରକୁ ବାବାଜି ହୋଇ ଦୌଡ଼ିଲା ମାତ୍ର ଚିନ୍ତାମଣି ଚିନ୍ତିଥିବାର ଦେଖିଅସିବା କଥା ଗାଁରେ କହିବାରୁ ଭଗବାନ ନିଜେ ପୁଣି ଯାଇଁ ଅନେକ ଖୋଜିଲେ କିନ୍ତୁ ପାଇଲେ ନାହିଁ । ଭଗବାନଙ୍କୁ ପୁତ୍ର ଶୋକରେ ଅଧୀର ହୋଇ ବର୍ଷକ ଘରେ ପ୍ରାଣ ତ୍ୟାଗ କଲେ । ହରର ଆଉ ପତ୍ତା ମିଳିଲା ନାହିଁ । ତେବେ—କଲିକତାରେ ଲ (Law) ପଢ଼ୁଥିବା ବାଳକଟିବାରୁ ଏବର୍ଷ ପୂଜା ଛୁଟିରେ ଅସି କହୁଥିଲେ ଯେ ହର କଲିକତାରେ ଅଛି—ଚସମା ଦେଇ ସାଇକଲ୍ ଚଢ଼ି କଲେଜ ଯାଉଥିବାର ସେ ତାକୁ ଥରେ ଦେଖିଥିଲେ ।—ଅନ-ସନ୍ଧାନରେ ଜାଣିଲେ ଯେ ସେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଉଦାର-ଚେତା ବଙ୍ଗୀୟ କାୟସ୍ଥଙ୍କ ଘରେ ଡିଜିଟାଲ୍ କରି ପଢ଼େ । ଏବର୍ଷ ବି,ଏ, ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲା କିନ୍ତୁ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟବଶତଃ ଅର୍ଥ ବିଜ୍ଞାନ (Political Economy) ରେ ଫେଲ ହୋଇଗଲା—ପୁନର୍ବାର ଯିବନ ଇଚ୍ଛାରେ ପଢ଼ୁଅଛି ।—ଗତ ସେପ୍ଟେମ୍ବର ମାସ ତା ୨୮ ଖରେ ପୂର୍ବ ଚିଠି ପାଇଲି—ଲଫାଫା ଉପରେ ଦେଖିଲି ଯେ ପରିବାରରେ ଗୋଟିଏ ପଦ୍ୟ—ଆଉ ନାମଗନ୍ଧ କିଛି ନାହିଁ—ଲଫାଫା ଉପରେ କଲିକତାର ମୋହର ରହିଅଛି ।—ଖିଡ଼ାଖିରୁ ଜାଣିଲି ଯେ ପରିଚିତ ହରର ।

ପାଠକ ପାଠିକାମାନଙ୍କର କୌତୂହଳ ବର୍ଦ୍ଧନାର୍ଥେ ତାହାର ଅବିକଳ ନକଲ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରକାଶ ହେଲା;—

ଚାରି ବର୍ଷ ହେଲ ଦେଖି ନାହିଁ ତୋତେ
କାହିଁ ତୁ ରହିଛୁ ଲୁଚି ;

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭବ ମାୟାସରୁ　　ଜାଣିଲଣି, ଏବେ
ତୋତେ ନ ପାରେ ମୂରୁଛ ।
ମୋହେ ପଡ଼, ହଇ　　ପ୍ରେମ ପ୍ରୋତେ ମନ—
ଚଟକୁ ଦେଇ ଭାସାଇ ।
ମୋହ ଭାଙ୍ଗିଲଣି　　କିନ୍ତୁ ସେହି ମନ
ତଥା ଫେରିବାକୁ ନାହିଁ
ଜାଣିଲି ନୈରାଶ୍ୟ　　ତରରେ ଲାଗିଲା
ଫେରିବ ନାହିଁ ଯେ ଆଉ ;
ଅଚରିତ ନିଶ୍ଚେ　　ଚିରକୌମାର ମୁଁ
ପରେ ଏ ପ୍ରଣ ଯଉ ।
ମୋର ପାଇଁ ସିଏ　　ତାର ପାଇଁ ମୁଁ
ନୋହୁଁ ଏ ଜନମ ଯାଇଁ,
କୃତାର୍ଥ ହୋଇବ　　ପରଜନ୍ମେ ଯେବେ
ହେବ ମୁଁ ତାହାର ପାଇଁ ।
ଆଶା ନ ପୂରିଲା　　ସାଦ ନ ମେଣ୍ଟିଲା
ଚାଲିଲି ଶେଷେ ମୁଁ ଦୁଃଖେ ;
ମୋ ହୃଦ-ଶାରଦା　　ଯେ ଦେଶେ ରହିଛି
କହ, ଦୁଃଖେ ମୋ ସୁଖେ ?

ମନେ ପଡ଼େଇଛି ?　　ଏ ଅଭାଗା ତୋର
ଆଉ ଯେ ବାଳା ସରର,
କାଲି ଦେଖିଲି ମୁଁ　　ସ୍ୱପନରେ ଦେଖି
ଆଜି ଲେଖିଲି ପତର ।
ଯା ହେବାର ଥିଲା　　ହୋଇ ଗଲା ହେଇ
ସେଥିକି ନାହିଁ ଶୋଚନା
"ଈଶ୍ୱର ତୋହର—　　କରନ୍ତୁ ମଙ୍ଗଳ"
ଏତକି ମାତ୍ର କାମନା ।
ଜଟିଲେ କାହିଁ ଆଗେ　　କହିବି ଏ ଦୁଃଖ
କିଏ ଅବା ଯିବ ଶୁଣେ ?
ସେଥିପାଇଁ ଭାଇ,—　　ମରିବେ ରହିଛି
ଏଠାରେ ଅତି ଗୁପତେ ।
ଏତିକି ମାତ୍ରର　　ମାଟିଶି ଗୋଟାରେ
"ମୁକୁରେ" ମୋ ଦୁଃଖ ଗାଇ
ନବ୍ୟ ଉତ୍କଳର　　ମଧ୍ୟ-ସମାଜକୁ
ବାରେ ତୁ ଦେବୁ ଶୁଣାଇ ।

ଏ କଥା ଶୁଣିଅଛେ ରୁଷ୍ଟ ହୋଇଗଲା ।—ଯେ ଶୁଣିଲା ସେ କହିଲା "ହଁ—ଯେ ଯା ହାଣ୍ଡିରେ ଚାଉଳ ପଚେଇଛି ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରହ୍ମାନନ୍ଦ ଦାସ ।

ନିର୍ମଳଝର ।

ଛୋଟ ରାଜ୍ୟସ୍ଥ ନିର୍ମଳଝର ଗୋଟିଏ ଉଲ୍ଲେଖଯୋଗ୍ୟ ଦର୍ଶନୀୟ ସ୍ଥାନ । ଝରଣାଟି କୁଣ୍ଡ ପଙ୍କତର ଉତ୍ତରପ୍ରଦେଶରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ ହୋଇ ଗିରିଗର୍ତ୍ତରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ଭାବରେ ବହୁଦୂର ଗଡ଼ିଯାଇ ପରେ ବହୁ ଧାରାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇ ନିମ୍ନ ଭୂମିରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଅଛି । କୁଣ୍ଡ ପଙ୍କତଟି ଭୀଷଣ ଅରଣ୍ୟାନୀପୂର୍ଣ୍ଣ ଏବଂ ଶ୍ୱାପଦ-ସଙ୍କୁଳ । ଏହି ପଙ୍କତରେ ଯେଉଁ ପ୍ରକାର ବହୁବିଧ ମୂଲ୍ୟବାନ ବୃକ୍ଷ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ହୁଏ । ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରଯୁକ୍ତ ଏହି ପର୍ବତରୁ କାଠ ହାଣିବା ନିଷିଦ୍ଧ ହୋଇଥିବାରୁ ଉକ୍ତ ରକ୍ଷୀ ଅରଣ୍ୟ କ୍ରମଶଃ ନିବିଡ଼ ହୋଇ ମାନବର ଅଗମ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ପରିଣତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ପଙ୍କତ ଅପାଦମସ୍ତକ ମାଳତୀ ଲତା-ମଣ୍ଡିତ । ବର୍ଷା ଋତୁରେ ଉପର୍ଯ୍ୟାପ୍ତ ମାଳତୀଫୁଲରେ ଆବୃତ ହୋଇ ଅତୁଳନୀୟ ଧାରଣ କରେ । ପଙ୍କତ ପାଦଦେଶରେ ନାନାଜାତିର ଫୁଲର ସ୍ତୂପ ଢୋଟା ଅଛି । ବସନ୍ତ ସମୟରେ ଏହି ସ୍ଥାନଟି ନନ୍ଦନକାନନରେ ପରିଣତ ହୋଇ ନାନାଜାତିକୋଟି ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସୁରଭି ବିକୀରଣ କରେ । ଉଦ୍ୟାନରେ ନାନାଜାତିର ଫୁଲ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇ ବନଭୂମିର ନାନାସ୍ଥାନରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବସନୀ ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଆହା ! ସେ କାଳର ମନୋହାରିଣୀ ଶୋଭା ଅନୁମାନ ସାପେକ୍ଷ ନୁହେଁ,—ତାହା ଅନୁଭବ ସାପେକ୍ଷ । ନିର୍ମଳଝରର ଜଳ ନିର୍ମଳ, ଦୃଶ୍ୟ ନିର୍ମଳ ଏବଂ ଉକ୍ତ ଦୃଶ୍ୟ ଦର୍ଶନରେ ସଂସାର-କଳୁଷିତ ମନ ସୁଦ୍ଧା ନିର୍ମଳ ହୁଏ । ସ୍ଥାନଟି ଜନ ସମ୍ବ୍ୟାପୀଙ୍କ ବାସୋପଯୋଗୀ ପରନ୍ତୁ ଏବଂ ନିର୍ବାସନ ସ୍ଥାନ । ସେଠାରେ ସଂସାରର କୋଳାହଳ ନାହିଁ,—ଘାତ ପ୍ରତିଘାତ ନାହିଁ,—କେବଳ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦ୍ୱେଷାଦିର ଭୀଷଣ ସଂଗ୍ରାମ ନାହିଁ । ତାହା ସ୍ୱର୍ଗ ତୁଲ୍ୟ ଶାନ୍ତିମୟ, ସ୍ୱର୍ଗମୟ ଏବଂ ଆନନ୍ଦମୟ ଧାମ । ପଙ୍କଜର ଦକ୍ଷିଣଦେଶରେ ପ୍ରାଚୀନ ଦୁର୍ଗର ଭଗ୍ନାବଶେଷ ଅଛି । ଏହି ଦୁର୍ଗ ବର୍ତ୍ତମାନ ନରପତିଙ୍କ ପିତାମହ ପ୍ରଖ୍ୟାତନାମା ନାରାୟଣଦେବ ରାଜଦେବଙ୍କ ସମୟରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ମାତ୍ର ଦେଉଳମାନ ତତ୍‌ପୂର୍ବରୁ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିବାର ଜଣାଯାଏ । ଦୁର୍ଗର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ସମୁଚ୍ଚ ପ୍ରସ୍ତର ପ୍ରାଚୀର, ମଧ୍ୟରେ ରାଜ ଅନ୍ତଃପୁର, ପରିଚାରିଣୀ ନିବାସ, ପ୍ରହରୀ ନିବାସ, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ରାଜଯୋଗ୍ୟ ପ୍ରାସାଦ; ବିମଳାଦେବୀ ମନ୍ଦିର ଓ ଜଗନ୍ନାଥ ମନ୍ଦିର ଯଥା ସ୍ଥାନରେ ଅବସ୍ଥିତ । ନିର୍ମଳଝର ରାଜବାଟୀକୁ ଅମାଳ ହୋଇ ନାନା ଶାଖାରେ ବିଭକ୍ତ ହୋଇଯାଇ ଅଛି । ସେହି ସମୟରେ ଗଡ଼ ପ୍ରାଚୀରର ମଧ୍ୟବର୍ତ୍ତୀ ସ୍ଥାନରେ ଅନେକ କୁଣ୍ଡ ଖୋଦିତ ହୋଇଥିଲା । ସେହି ସମସ୍ତ କୁଣ୍ଡରେ ଝରଜଳ ସଞ୍ଚିତ ହୋଇ ବିଭିନ୍ନ କାର୍ଯ୍ୟରେ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଥିଲା । ନଅର ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷୁଦ୍ର ପୁଷ୍କରିଣୀ ତୁଲ୍ୟ ଗୋଟିଏ ବୃହତ ପ୍ରସ୍ତର ବାଉଳୀ ଅଛି । ଝରର ଗୋଟିଏ ପଣ୍ଡିତପ୍ରଣାଳୀ ଦ୍ୱାରା ଏହି ବାଉଳୀରେ ଜଳ ସଞ୍ଚିତ ହୁଏ । ଅନ୍ତଃପୁରସ୍ଥା ମହିଳାମାନଙ୍କର ଏହା ସ୍ନାନ ସରୋବର ଥିଲା । ଶମ୍ଭୁ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ ସୁନ୍ଦର କୁଣ୍ଡ ଅବସ୍ଥିତ । କୁଣ୍ଡର ଚତୁଃପାର୍ଶ୍ୱରେ ଶଙ୍ଖ, ଚକ୍ର, ଗଦା, ପଦ୍ମଧାରୀ ବିଷ୍ଣୁ, ମହାଦେବ, ଧ୍ୟାନମଗ୍ନ ଜନ୍ମମୁନି ଓ ଉଚ୍ଚତର ମେରୁପର୍ବତ ଏବଂ ଅପର ଅଠଗୋଟି ମୂଳମୂର୍ତ୍ତି ସନ୍ନିବେଶ ରହି ଶିଳ୍ପଗୌରବର ପରାକାଷ୍ଠା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଅଛନ୍ତି । ଝରର ଗୋଟିଏ ଧାରା ଶମ୍ଭୁଙ୍କ ପାଦ ତଳରୁ ନିର୍ଗତ ହୋଇ ଜହ୍ନୁଙ୍କ ଜାନୁ ତଳେ ପ୍ରବାହିତପୂର୍ବକ ଗଙ୍ଗୋତ୍ତରୀ ଶୃଙ୍ଗଅଡ଼କୁ ଯାଇ ମହାଦେବଙ୍କ ଜଟାରୁ ପଡ଼ୁଅଛି । ମୂଳମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଅର୍ଦ୍ଧ ଜଳମଗ୍ନ ରହି ଧ୍ୟାନରେ ନିମଗ୍ନ । କୁଣ୍ଡର ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗଙ୍ଗୋତ୍ତରୀଶୃଙ୍ଗର ଛବିମୂର୍ତ୍ତି ଅଛି । ସେଥିରୁ ଅର୍ଦ୍ଧଧାରରେ ଜଳ ନିର୍ଗତ ହୋଇ କୁଣ୍ଡରେ ସଞ୍ଚିତ ହୁଏ । ଅପର ଗୋଟିଏ ଜଳଧାରା ଜଗନ୍ନାଥମନ୍ଦିରର ସମ୍ମୁଖବର୍ତ୍ତୀ କୁଣ୍ଡରେ ପତିତ ହୁଏ । ଏହି ସମସ୍ତ କୁଣ୍ଡରୁ ଜଳ ନିର୍ଗମନର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପଥ ଅଛି । ସ୍ରୋତର ପ୍ରତିକୂଳରେ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ମୀନସମୂହ ନିର୍ଭୟରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରନ୍ତି । ମନୁଷ୍ୟର ହସ୍ତ ଦେଖିଲେ ସେମାନେ ଭୟ କରନ୍ତି ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କର ଏ ଭାବ ଦେଖି "ଜାଣି ନାହାନ୍ତି କେବେ ନର ପ୍ରଭାବ, ତେଣୁ ତାଙ୍କର ଏହି ଅନାସ୍ଥା ଭାବ" ଏହି କବି ବାଣୀ ଯେପରି ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ । ବେଢ଼ା ଭିତ୍ତି ସଂଲଗ୍ନ ମୁଖୁନିପଥର ନିର୍ମିତ ଦଶଅବତାର ମୂର୍ତ୍ତିର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଚିତ୍ର ଦେଖିଲେ ମୀନମାନଙ୍କ ତୁଲ୍ୟ ମନ ସ୍ୱତଃ କାଳ-ସ୍ରୋତର ପ୍ରତିକୂଳରେ ସନ୍ତରଣ କରେ ।

ବିମଳା ଏ ସ୍ଥାନର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ । ଏଣୁ ସ୍ଥାନର ପ୍ରାଚୀନ ନାମ ବିମଳାପୀଠ ଥିଲା । ଶମ୍ଭୁ ମନ୍ଦିରର ଦକ୍ଷିଣ ଭାଗରେ ବିମଳାଦେବୀଙ୍କର ବେଢ଼ା ଏବଂ ମନ୍ଦିର ବିଦ୍ୟମାନ । ଦେବୀ ମନ୍ଦିର ସମ୍ମୁଖରେ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର କୁଣ୍ଡ ଅଛି । ଝରଣାର ଗୋଟିଏ ଜଳଧାରାଦ୍ୱାରା କୁଣ୍ଡଟି ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । କୁଣ୍ଡରେ ଏକପାଖରେ ଦେବୀଙ୍କର ବାହନ କେଶରୀମୂର୍ତ୍ତି । ମୂର୍ତ୍ତିର ଅଙ୍ଗ ସୌଷ୍ଠବ ଅତି ଚମତ୍କାର । ଏ ସ୍ଥାନର ଦୃଶ୍ୟାବଳୀ ଦର୍ଶନ ଏକ ଦିନ ବା ଦୁଇ ଦିନରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହେବ ନାହିଁ । ଏକାଦିକ୍ରମେ ଏକ ମାସ ବା ତତୋଧିକ ସମୟ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନ ଦେଖିଲେ କୌଣସି ଦର୍ଶକର ଦିଦୃକ୍ଷା ମେଣ୍ଟିବାର ଆଶା ନାହିଁ । ପ୍ରଧାନ ଦୃଶ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ଶମ୍ଭୁମନ୍ଦିର ଓ ମନ୍ଦିର ମଣ୍ଡପର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପ ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ ଯୋଗ୍ୟ । ଶମ୍ଭୁମନ୍ଦିରର ଭିତର ବାହାର ଉଭୟପାର୍ଶ୍ୱ ଆମୂଳଚୂଳ ଖୋଦିତ । ଏମନ୍ତ ଏ ମନ୍ଦିରଟି କେବଳ ଶିଳ୍ପଯୋଗରେ ଚିତ୍ରିତ ବୋଲି ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଦ୍ୱାରର ଉଭୟ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପ୍ରତିହାରୀ ଜୟ ବିଜୟଙ୍କର ସୁଲଳିତ ମୂର୍ତ୍ତି ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ । ତତ୍‌ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଗୋବର୍ଦ୍ଧନଧାରଣ ଏବଂ ବସ୍ତ୍ରହରଣ ଛବିର ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପ କଳାନିର୍ମିତ ପରି ବୋଧହୁଏ । ଏତଦ୍‌ବ୍ୟତୀତ କେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ଜନ୍ମ, କେଉଁଠାରେ ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣଙ୍କ ବାଲ୍ୟଲୀଳା, କେଉଁଠାରେ ପୂତନା ନିଧନ, କେଉଁଠାରେ ଜଂଘାସୁରର ଭୀଷଣ ସମର, କେଉଁଠାରେ ଦଶଅବତାରର ଚିତ୍ର, କେଉଁଠାରେ ନବଗ୍ରହ ଚିତ୍ର, କେଉଁଠାରେ ସ୍ୱୟମ୍ବରସଭାର ଚିତ୍ର ଏବଂ କେଉଁଠାରେ ଶ୍ୱେତପଦ୍ମଧାରିଣୀ ବୀଣାପାଣି, ମହିଷମର୍ଦ୍ଦିନୀ ଦୁର୍ଗା, ଲୋକମାତା ଲକ୍ଷ୍ମୀ, ଗଣେଶ, କାର୍ତ୍ତିକ ପ୍ରଭୃତି ଦେବଦେବୀ ଓ ବିବିଧ ପଶୁପକ୍ଷୀ ବୃକ୍ଷଲତାର ସୁଦୃଶ୍ୟ ଚିତ୍ର ସନ୍ନିବିଷ୍ଟ ରହି ମହାଶୋଭାର ବିପଣୀ ବିସ୍ତାର କରିଅଛି । ସେ ଶୋଭାରେ ନେତ୍ରପାତ ହେଲେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ପୀୟୂଷ-ପିପାସୁ ଦର୍ଶକର ଚିତ୍ତ ମନରେ ଚିତ୍ର ଅଙ୍କେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାହିଁ ମୋ ମନ ଅନ୍ୟକ ଯିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ଥୂଳତଃ ବସ୍ତୁମାତ୍ରରେ ଦର୍ଶକ ନୟନ ମନର ଚାରୁଗାର ହୁଏ ।

ମଳକେଶ୍ୱରଟି ମଳକମୂର୍ତ୍ତି ଉପରେ ନିର୍ମିତ । ଏହାର ସମ୍ମୁଖଭାଗରେ ଗୋଟିଏ ବୃହତ୍ କୁଣ୍ଡ ଅଛି ତାହା ମଳକକୁଣ୍ଡ ନାମରେ ଅଭିହିତ । ମଣ୍ଡପର ପାଟ ସ୍ୱଚ୍ଛ ମର୍ମର ପ୍ରସ୍ତରରେ ନିର୍ମିତ ହୋଇଅଛି । ଅଭ୍ରଭେଦୀ ସମଚତୁରସ୍ର ବିଶିଷ୍ଟ ନାଟ ଉଚ୍ଚ ଏବଂ ନାଟବର୍ଗ । ତାହାର ସ୍ତମ୍ଭାବଳୀ, ଦେହଳୀ, ଓଟ, ଶ୍ରେଣୀ, ରୁଅ ଏବଂ ଛତ ପ୍ରଭୃତି ସମସ୍ତ ଅଂଶ ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଏବଂ ମୂରୀ-ସୂକ୍ଷ୍ମ ଶିଳ୍ପମଣ୍ଡିତ । ସେଥିର ସୂକ୍ଷ୍ମତମ ଗୁରୁ ଚାରୁକାର୍ଯ୍ୟ ଅବଲୋକନ ସକାଶ ଯନ୍ତ୍ରର ସ୍ୱାରା ପ୍ରତିଚ୍ଛବିର ଆବଶ୍ୟକ ହୁଏ । ଏହି ସମସ୍ତ ଶିଳ୍ପଗୁଣ ଦେଖିଲେ ମନ ଯୁଗପତ୍ ମେସ୍ମାନନ୍ଦରସରେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହୁଏ । ଏହି ଶିଳ୍ପଗୁଡ଼ିକ ପୁରାକାଳୀନ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ହସ୍ତକୌଶଳର ପୂର୍ଣ୍ଣ ପରିଚାୟକ । ସେକାଳର ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କ ସହିତ ଅଧୁନିକ ଯୁଗର ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ତୁଳନା କଲେ ଆକାଶ ପାତାଳର ପ୍ରଭେଦ ଲକ୍ଷିତ ହୁଏ । ସମ୍ଭବତଃ ଦୁଇ ଶତ ବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସମସ୍ତ ଶିଳ୍ପ ନିର୍ମିତ ହୋଇଥିଲା । ଏତେ ଅଳ୍ପ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଉତ୍କଳ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଯେରୂପ ଦାରୁଣ ଅବନତି ଘଟିଅଛି ତାହା ଚିନ୍ତାମନରେ ଭାବିଲେ ବିସ୍ମୟାବିଷ୍ଟ ହେବାକୁ ହୁଏ । ଦେଶୀୟ ଶିଳ୍ପୀକୁଳର ଏତାଦୃଶ ଅଧୋଗତି କାହାର କଷ୍ଟପ୍ରଦ ନୁହେ ? ଯେଉଁ ଉତ୍କଳୀୟ ଶିଳ୍ପୀମାନଙ୍କର ଅତୁଳ ସ୍ୱହସ୍ତିଷ୍ଠା ଉତ୍କଳର କ୍ଷୁଦ୍ର ସୀମାମଧ୍ୟରେ ଅବଦ୍ଧ ନ ରହି ଦେଶଦେଶାନ୍ତରରେ ବିଚରଣ କରୁଥିଲା ସେମାନଙ୍କ ବଂଶଧରମାନଙ୍କର ଦୁର୍ଦ୍ଦଶା ଭାବିଲେ କେଉଁ ହୃଦୟବାନ୍ ବ୍ୟକ୍ତିର ଚିତ୍ତ ଲୋଡ଼କପୂର୍ଣ୍ଣ ନ ହେବ ?

ଜଗନ୍ନାଥ ବିଜ ଅନ୍ତଃପୁରର ଦୃଶ୍ୟ ଶାନ୍ତି ରସୋଦ୍ଦୀପକ । ସ୍ୱଚ୍ଛ ଦୁଗ୍ଧର ମଣି ମୁକ୍ତାର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକରେ ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଅନ୍ଧାରଜନାର ପ୍ରଭେଦ ବାର ହେଉ ନ ଥିଲା, ସେସ୍ଥାନ ଏବେ ଅନ୍ଧାରର ବିଜନବାସ ହୋଇଅଛି । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନରେ ଜନ କଳରବର କଲୋଳ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା, ସେ ସ୍ଥାନରେ ଏବେ ନିର୍ଜନତା ନୀରବତା ଦେଖି ମନ୍ଦଭାବ୍ୟାଦ୍ରାବରେ ସ୍ୱକହ ବିସ୍ତାର କରିଅଛି । ଯେଉଁ ସ୍ଥାନ ଅନ୍ତରୁଧିପର ପୁଣ୍ୟମୟ ସୌରଭରେ ମହକି ଉଠୁଥିଲା, ସେ ସ୍ଥାନ ଏବେ ଚମଣୀ ଦେହନିଃସୃତ ପୂତଗନ୍ଧରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ । ଏସମସ୍ତ ଦେଖି କାଳର ବିଚିତ୍ର ଲୀଳା ସ୍ମୃତି-ପଟରେ ସ୍ୱତଃ ଅଙ୍କିତ ହୋଇଯାଏ । ଭୋଗ୍ୟ କେବଳ ଜଙ୍ଗମ ପଦାର୍ଥର ନୁହେଁ, ସ୍ଥାବର ପଦାର୍ଥର ସ୍ୱାରା ଭୋଗ୍ୟ ଅଛି । କାଳକ୍ରମେ ସ୍ଥାନୀୟ ଜଳବାୟୁର ଅବିଳତା ଘଟିବାରୁ ଏରୂପ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ସ୍ଥାନ ଲୋକବସତିର ଅଯୋଗ୍ୟ ହୋଇଅଛି । ଅତଏବ ତାହାର ଭୋଗ୍ୟ ଚିର ନୁହେଁ ଏବଂ ଯେଉଁ ଆଧାରରେ ଗୁଣ, ସେହି ଆଧାରରେ ଦୋଷ ବିଦ୍ୟମାନ ।

ଏରୂପ ଗୋଟିଏ ସ୍ଥାନ ପୂର୍ବ ମୋ ଭୁବନେଶ୍ୱରରେ ଥିଲେ ମହାତୀର୍ଥ ରୂପରେ ପୂଜା ପାଉଥାନ୍ତା ଏବଂ ବହୁ ଲୋକର ଉଦରପୋଷଣର ପନ୍ଥା ଉନ୍ମୁକ୍ତ କରିଥାନ୍ତା । ମାତ୍ର ଏଠାରେ କେହି ପଶୁଚରାକୁ ନାହିଁ । ସେଥିର ଶୋଭା ଏବଂ ପବିତ୍ରତା ଏବେ ବନ୍ୟ ପଶୁ ପକ୍ଷୀଏ ଉପଭୋଗ କରୁଅଛନ୍ତି । ନଅରର ମଧ୍ୟସ୍ଥଳରେ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଶସ୍ତ ପ୍ରାଚୀର ଅଛି । ପ୍ରାଚୀରର ଭିତ୍ତି ସୁଡ଼ଙ୍ଗମୟ । ପୂର୍ବ ପ୍ରହରୀବର୍ଗ ରାତିକାଳରେ ଏହି ସମସ୍ତ ସୁଡ଼ଙ୍ଗ ମଧ୍ୟରେ ରହି ନଅର ଜଗୁଥିଲେ । ଗତ ଖ୍ରୀଷ୍ଟ କାଳର ବଜ୍ର ଦୁର୍ଦ୍ଦନ୍ତରେ ନଗରର ଅଧିକାଂଶ ଚର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଥିଲେହେଁ ଚୁଣିହଂସପୁର ପ୍ରଭୃତି ଅଦ୍ୟାପି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଚିହ୍ନ ନୀରବରେ ଅତୀତ ସ୍ମୃତି ଉଦ୍‌ବୋଧନ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କରୁଅଛି । ପିଣ୍ଡିପ୍ରତିଷ୍ଠା ପରବର୍ତ୍ତିକାଳରେ ପ୍ରାଚୀନସ୍ମରଣୀୟ ରାଜା ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜଦେବ ଏ ସ୍ଥାନର ଯଥେଷ୍ଟ ସଂସ୍କାର କରିଯାଇ ଅଛନ୍ତି । ସେ ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ଆଦର୍ଶ କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ସ୍ଥାପନ କରିଅଛନ୍ତି । ଝରଜଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ସେଥିର ଦେଶୀ ବିଦେଶୀ ବିବିଧ କୃଷିର ଆବାଦ ହୁଏ । ଅଦ୍ୟର ନବ ନବ ସୁଫଳ ଉଦ୍ଭାବନପୂର୍ବକ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କୁ ସେହି ପଥରେ ପଥିକ କରାଇବା ପ୍ରକୃତ ରାଜୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ । ରାଜା ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜଦେବ ସତତ ସେହି କାର୍ଯ୍ୟର ପକ୍ଷପାତୀ ଥିଲେ । କୃଷିକ୍ଷେତ୍ରଟି ଦର୍ଶକର ଦୃଷ୍ଟିକୁ ବର୍ଦ୍ଧକ । ବାସ୍ତବରେ ସେହି ସାରସ୍ୱତକୁଞ୍ଜୋପମ ରମ୍ୟ ଉପବନରେ ବସି ଉପକଣ୍ଠ-ରହିତ ଉପରେ ଛାୟା ଏବଂ ଆଲୋକର ଅପୂର୍ବ ସଂଗ୍ରାମ ଦେଖିଲେ ମନରେ ଅପୂର୍ବ ଆନନ୍ଦର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ । କେତେବେଳେ ଆଲୋକ ଛାୟାକୁ ଠେଲି ଦେଇଯାଏ ଏବଂ ଅବ୍ୟବହିତ ପରେ ଛାୟା ଆଲୋକକୁ ଠେଲି ଦେଇଯାଏ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କେତେବେଳେ ଛାୟା ଆଲୋକକୁ ଗ୍ରାସ କରେ, କେତେ-ବେଳେ ଆଲୋକ ଛାୟାକୁ ଗ୍ରାସ କରେ । ପଦ୍ମଜ ଦେହରେ ଏହିପରି ଆଲୋକ ଓ ଛାୟାର ମଳ୍ଲଯୁଦ୍ଧ ସମୟରେ ସେ ଦୁଇଟି ପାପୀ ହୃଦୟରେ ପୁଣ୍ୟର ଛାୟା ଏବଂ ପୁଣ୍ୟ ହୃଦୟରେ ପାପର ଛାୟାପାତ ତୁଲ୍ୟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହୁଏ । ଆଲୋକ ଏବଂ ଛାୟା ପରସ୍ପର ପରସ୍ପରକୁ ଗ୍ରାସ କରନ୍ତି ମାତ୍ର କେହି ମରେ ନାହିଁ । ମୃତ୍ୟୁର ପରକ୍ଷଣରେ ପୁନଃ ଜନ୍ମଲାଭ କରନ୍ତି । ସଂସାରରେ ଜୀବ ମରିବା ନିମନ୍ତେ ଜନ୍ମ ହୁଏ ଏବଂ ଜନ୍ମ ହେବା ନିମନ୍ତେ ମରେ । ବୋଧହୁଏ ଉକ୍ତ ନିସର୍ଗ ଦୃଶ୍ୟଟି ସଙ୍କେତରେ ଏହି ମହାତତ୍ତ୍ୱଶିକ୍ଷା ଜଗତକୁ ପ୍ରଦାନ କରିଥାଏ ।

ଅଲ୍ପଦିନ ହେଲା ନିର୍ମଳଝରଠାରେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରାଜା ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜ ଦେବଙ୍କର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପିତ ହୋଇଅଛି । ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଶ୍ୱେତମର୍ମ୍ମର ପ୍ରସ୍ତର ନିର୍ମିତ ଏବଂ ସୁଦୃଶ୍ୟ । ୧୫୦୦ ଟଙ୍କା ବ୍ୟୟରେ ଅମେରିକାରୁ ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତୁତ କରାଇ ଆଣା ହୋଇଅଛି । ଏହି ମୂର୍ତ୍ତି ସ୍ଥାପନ ରାଜା ହରିହର ମର୍ଦ୍ଦରାଜଙ୍କ ସହଧର୍ମିଣୀଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ହୋଇଅଛି । ମାତ୍ର ଦେଶ ହରିହରଙ୍କ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଅବଧି ଉଦାସୀନ । ତାଙ୍କପରି ଦେଶ ହିତକାମୀ ନୃପତିଙ୍କର ମୂର୍ତ୍ତି-ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଶର ବହୁସ୍ଥାନରେ ସ୍ଥାପିତ ହେବା ଉଚିତ ।

ପୂର୍ବେ ନିର୍ମଳଝର ନିକଟରେ ଲୋକାଳୟ ପ୍ରଚୁର । ତାହା ଏକ ଆକସ୍ମିକ ରୋଗରେ ଗ୍ରାମର ଅଧିକାଂଶ ଗୃହ ଜନଶୂନ୍ୟ ହେଲା । ଏହି ରୋଗରେ ଗୋଡ଼ ଏବଂ ପେଟ ଅସ୍ୱାଭାବିକ-ରୂପେ ଫୁଲିଯାଇ ମୃତ୍ୟୁ ଘଟାଏ । ଅବଶିଷ୍ଟ ଗ୍ରାମବାସୀ ସେଠାରୁ ଉଠିଯାଇ ଅନ୍ୟତ୍ର ବାସ କଲେ । ଝରର ଜଳ ଅତି ନିର୍ମଳ ଏବଂ ସ୍ୱେଚ୍ଛ ଅମ୍ଳସ୍ୱାଦୁବିଶିଷ୍ଟ । ସେଠାରେ ତଳେ ଶୋଇଲେ ଅହରହ ଜ୍ୱର ହୁଏ ମାତ୍ର ଖାଟ ଉପରେ ବା ଖଟ ପଲଙ୍କରେ ଶୋଇଲେ ଜ୍ୱରର ଆଶଙ୍କା ଥାକେ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ଚିନ୍ତାମଣି ମହାନ୍ତି ।

ପ୍ରଣୟିନୀ ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତରୁ)

ମାରବରେ ମତ, ଧୀରେ ଠାରିଲେ ଅମ୍ବାଙ୍କୁ,
ଅପର ଛାଣୀଏ ଗଲେ ଛାଡ଼ି ସେ ଭବନ,
ଭାବ-ଦ୍ରବ-ମୂର୍ତ୍ତି-ବ୍ୟକ୍ତି- ମୁଖେ ମଧୁଭାଷେ
ହୃଦ୍ୟ ସ୍ୱାଗତ ଭାଷି ଆମ୍ଭିଲେ କହି
ସହାସେ; ସହସା ଦେଖି, ଦ୍ରୁତଗାମୀ ପୋତ
ଲେଉଟାଇ ଦିଗ ଯଥା ଶିଥିଳିତ ପାଲେ
ପବନ ଝଞ୍ଝନେ ଜିଣେ ଗୁରୁ ମଧ୍ୟରଙ୍କ
ସ୍ଥିର ଲକ୍ଷ୍ୟେ ଟୁନ୍ନେ- ଯଥା ପଟବ ଝଞ୍ଝନେ,
ସେହିପରି ଶିଥିଳିତ ବକ୍ରମ୍ଭିତ ଭାଷେ
କହିଲେ, "ସୋଦର ମମ"! ପାଇଁଚ ଚହୁଁ,
"ସେ ମୋ ଭଗିନୀ"? ମତ କହିଲା ବିସ୍ମିତେ,
"ଅହୋ ବ ଅଦ୍ଭୁତ, ସତେ ତୁମ୍ଭେ ଏ ଭବନେ!
ଏ ବେଶରେ? ତବ ସଙ୍ଗେ ଏମାନେ ସରବେ?
କିଏସେ ଏମାନେ? ବ୍ୟାସ୍ତ ହଉଣୀର ପଲେ!
ଏତେ ବ୍ୟାସ୍ତ ଏକାବେଳେ! ଭଗ ଚକ୍ରପାଣି!
ମନ୍ତ୍ରଣା ମନ୍ତ୍ରଣାକୂଟ ଜଟିଳ ଚକ୍ରାନ୍ତ
ଭମଣୀର ସର୍ବନାଶେ"। ଉତ୍ତରରେ ଭାଇ,
"ନୁହେ ଏ ଚକ୍ରାନ୍ତ ନାହିଁ ମନ୍ତ୍ରଣା ଜଟିଳ।"
କହେ ମତ ଚହୁଁ, "ମୂଢ଼ ଅଜ୍ଞ ଅର୍ଦ୍ଧ!
ଜପରରେ ନ ଦେଖିଲ୍ଲ ପ୍ରବେଶ ତୋରଣେ,
ଖେ ଦିନ ଲେଖନେ, ନରେ ପ୍ରବେଶ ନିଷେଧ,
ପ୍ରବେଶେ ମରଣ ଧ୍ରୁବ?" କହେ ଯାଇଚାତ,
"କି ହେଲା ଦେଖିଲେ? ଏବ ଭାବବଟି ମନେ,
ଲଳିତ ବିଧାତା କୁଳ ତେ ନଳନ୍ଦର
ହେ ଭଗିନୀ, ହୁଅନ୍ତୁ ହେ ବିଭ୍ରମ ବେଣିନ୍ନ
ଲେଖରୂପିଣୀ ଭର୍ଗ୍ଗ ରକ୍ଷସୀ ସେ ପଛେ,
ନରମେଧ ସାମଗାନ ବିଚିତ୍ର ତାଣ୍ଡବେ
ହେବେ ଏତେ ସୋହାଗିନ୍ନ?" କହିଲେ ସେ ମତ,
"ଅନ୍ୟଥା ଦେଖିବ ଫଳେ; ଭର ପରିହାସ!
ଚକ୍ଷୁ ଧାର ଝଡ଼ୁ ମଣ ଶ୍ରୀଚରଣ ଭାଣ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଟଳ ସକଳ୍ପ ମମ, କହିବ ନିଶ୍ଚୟ,
କଠୋର ସକଳ୍ପ ଯାହା ଭୀମ ବର୍ମ୍ମ ପରି
ଅଭେଦ୍ୟ, ସେ ରାଜକେମା ।" ପାଦଜାତ କହେ,
"ଭୟ ନାହିଁ ମତ୍ତ, ଅଗେ ନିଅ ମୋ ଜୀବନ,
ଜନ୍ମ ହେ ଭଗିନୀ, ଦେହ ମମ ଉଚ୍ଚତ୍ରମ୍ଭେ
ଏ ବିଦ୍ୟା ମନ୍ଦିରେ ଖେଳି, ଦେଖାଇବ ଲୋକେ ;
ବୃଷିତଳ ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ରେ ରଖେ ଉଡେ ଯଥା
ଶସ୍ୟ ନାଶୀ ଜନ୍ମ ଦେହ । କିମ୍ବା ଏହିଠାରେ
ଦେବ ମୋ ସମାଧି, ତହିଁ ସମାଧି ମନ୍ଦିରେ
ଲେଖିବ ମର୍ମ୍ମରେ ଚିତ୍ର ଚୂଚିର ଲେଖନେ ;
'ରମଣୀ ଜାତିର ଶୁଭ ଲାଗି ଏହିଠାରେ
ଗୋଦର ଜଧିଳ କରି ଗୋଡ଼ିଛି ଭଗିନୀ !"
ଚକ୍ରଧ୍ୱଜ କହେ ତହିଁ, "ମରିଯାଏ ମୁହିଁ,
ଦେଖି ଶୁଣି ମତ ଏହି ବି ସ୍ୱଗ ମରଣେ" !
ବାହାରି କହିଲି ମୁହିଁ, "ଗୋପନେ ପଶିଛି
ଛଦ୍ମବେଶେ ଏ ଭୂମିରେ, ସତ ଏହା ଉଦ୍ରେ ;
ଜନ୍ମ ସତ୍ୟ ଚିର ପ୍ରିୟ-ମୋର, ସେହି ସତ୍ୟ,
ଜଗତ ସେ ସତ୍ୟ ଶୁଣ ; ଆବରଣ ଭେଦି,
ନିଜେଖି ଦେଖ ଏବସ୍ତ୍ର ରାଜପୁତ୍ର ମୁହିଁ,
ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ହେ ଦେଶବାସୀ, ତବ କେମା ସଙ୍ଗେ
ଦୀର୍ଘ ବର୍ଷ ହେଲା ମୋର ହୋଇଛି ବାଗ୍‌ଦାନ ।
ଅହିଲି ଏ ଭୂମେ, ଶିଳ୍ପ ଯେଣୁ କେମା ଏହି
ଏହି ବେଶେ, (ଅନ ବେଶେ ଶିଳ୍ପ ବି ମୋ ଗୃହ ?)"
ମତ ତହିଁ, "ମହାଶୟ, ନୃପତି ନନ୍ଦନ,
ମମ ଦେଶ ବାସୀ ତୁମ୍ଭେ ! କାହିଁ ମୋର ଦେଶ ?
ନାହିଁ ମୋ ସ୍ୱଦେଶ କାହିଁ, ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟ
ସକଳ୍ପ ଅଛିଲି ମୋର ଚିର ବାସ ଭୂମି ।
ଶିଳ୍ପ ଯହିଁ, ସେ ବିଜ୍ଞାନ ଛିଣ୍ଡାଇ ମୁଁ ଭବେ
ସମୂଳେ ଉପାଡ଼ି ଏବେ ଜୀବନ ଲତିକା
ଜନ୍ମଭୂମି ବକ୍ଷ ଛେଦି ଏହି ଶ୍ମଶାନାଗାରେ
କରିଛି ଏହାକୁ ମୋର ସ୍ୱଦେଶ ସର୍ବସ୍ୱ ।
ପୁଣି ଦାଟ୍ୟାନର କଥା ? ପ୍ରେମର ଭୂଷଣ
ବଳକିବ ନାହିଁ ଏହି ପାବନ ମନ୍ଦିର ;
ଜେମନ୍ତେ ମୁଁ ଜେବେ (ନିଜେ) ଜବେ ମୁଁ ଜନର
କହିବି ଅଛି ହେ ତର୍ଜ ଜନରେ ଅଶା ?
ମାରବେ ଅଟଳ ତବ ମନ୍ତ୍ର ଉପରେ
ଅଛି ଅର୍ଦ୍ଧ ପଥେ ; ଭୁଗ ଭ୍ରମ ହେ ଏବେ ;
ଜେମା ଅଗେ କହିଲେ ମୁଁ ଦହିଲି ସେ ଜାଣ" ।
"ରହ କ୍ଷଣେ," କହିଲି ମୁଁ, "ଭାଇଦେଶେ ତବ
କଠୋର ଗୋଦନ ଲେଖ ; ଦେଖେ କହିବ
ମରଣର ଭୟ ତହିଁ ? ଜଗତାଳି ଯେଗେ
ପତନି-ବାରଣ ଶସ୍ୟ ଭୁମେ ଦିଅ ଏହା ?
ଅଧିକ ବି ଅଛି ତହିଁ ? ଶିଳ ଯେବେ ଛିଡ଼ି,
ଦେଖାଇଲେ କାର୍ଯ୍ୟେ, ଭୁଲ ବି ଦେଖିବ ଭବିଷ୍ୟ ?
ବାଜିବ ଏ ଶ୍ମଶାନାଗାରେ ମନ୍ତ୍ର ଭୁଲିଛି,
ବିଫଳ ପ୍ରଯତ୍ନ ହେବେ ଗଭୀର ଜାମା ;
ଜୟେ ପରାଜୟେ ହେବ ସମଭାବ ତବ,
ସ୍ୱଗ୍ରୁ କଳ୍ପନାକୁଳ ଯେଉ ଏ ଜଳନ (୧)
ସମର ତହିଲେ ହେବ ଶୁଭ ଆରୋହଣ ।
ରମଣୀ କଳ୍ପନା ସିନା ଚିତ୍ରରେ ଚିତ୍ର
ବିଳାସ ତରଣୀ ଖେଳେ ଯେଉଁ ଜନନେ,
ଦୁର୍ଦ୍ଦିନର ଘନଘଟା ଯୋର ଭ୍ରମ୍ଭିଲେ
ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗଭେଦ ବହିବ ଭ୍ରମିଲ
ନୁହେ କଳ୍ପନାର ଖେଳ, ରମଣୀ ଜନ୍ମ" ।
ମତ ତହିଁ, "ଦୁଷ୍ମନ୍ତ ସେ ଭ୍ରମିଲେ ଜାହା,
ବିଦାୟ ଦିଅନ୍ତ ମୋତେ"— (ତହିଁ ଚକ୍ରଧ୍ୱଜେ)
"ବିଦାୟ ହେ ଭଦ୍ର" କହେ ମ୍ଳାନ ମୋର
ଭାବି ଫଳାଫଳ, ଜନ୍ମ ଜିତ ମୁଁ ମୁହିଁ ।
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ କହିଲି ମୁଁ, "ଯିବେ ଯେବେ ତୁମ୍ଭେ
ସେହି ମତ, ସେହି ଦ୍ରବ ପିତାମହ ତବ,
ସେହି ଦ୍ରବ ପାଦଜାତ, ଚିତ୍ରପଟେ ଯାଇ
ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ ଧୂଳ ଧୂଷରିତ ଜନ୍ମ,
ବାର୍ଦ୍ଧକ୍ୟ ଲୋଳିତ ସେହି ବିଶାଳ କଳେବର
ଗ୍ରୀବଦତ୍ତ-ବିଦ୍ୟମାନ- ଚୂଚିର-ଶିଳ୍ପ
ଶୋଭେ ପିତାମହ ମମ ଚିତ୍ରର ମଧ୍ୟରେ
ଦେହିତ ସେ ଦ୍ରବ ଗୀର, ଜୀବନ ଚିତ୍ରେ

(୧) ଜଳନ ଶବ୍ଦ ଦ୍ୱିବିଧ ଅର୍ଥରେ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ନବତ୍ର ସଂଗ୍ରାମେ ଲଢ଼ି ପିତାମହେ ମମ
ଅବିରିଲେ ନିଜ ପ୍ରାଣ, ପଳାଇଲେ ଯେବେ
ଛାଡ଼ି ନିଜଭୂମି ଦ୍ୱାରେ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗେ ରଣେ ।
ଅଦ୍ୟାପି ସେ ଇତିହାସପଟେ ଦେଖାଉଁ ସରବେ,
ବହୁ ଲୋକେ, 'ନୁହେ କେବେ ରାଜଭକ୍ତି ଧାର
ଶୀତଳ ଶୀତଳ ଏହି ପାଇଜାଙ୍କୁଳେ,
ହୃଦୟ ଶୋଣିତ ସଙ୍ଗେ ବହେ ଅବିରତ
ବଂଶ ପରମ୍ପରା ଧାରେ ଶିରା ପ୍ରଶିରାରେ
ଜୀବନ୍ତ ଜନନେ' । ସତେ ସେହି ମତ ତୁମ୍ଭେ ?"
"ସେହି ମତ ସତେ ତୁହି", କହେ ପାଇଜାତ,
"ସେହିମତ, ଯାହା ତୁଲେ ଜୀବନ ପ୍ରଭାତେ
ଅରୁଣ-ବରବ-ଶୋଭ- ଗୁରୁ-ଗିରି-ଚୂଳେ
ବୁଲୁଥିଲି ଗୀତଗାଇ, ଜନ୍ମକ ଫୋପାଡ଼ି,
ଉଡ଼ାଇ ଆକାଶେ ଦୂଡ଼, ଜଳି ଧର ଜଳେ,
ଗିରିକନ୍ଦରେ ଫାଶେ ଧରୁଥିଲି ଶଶା ;
ସେହି ତୁହି ମତ ମୋର ରୋଗ ଶଯ୍ୟା ପାଶେ
ବସି, ମୋ ଶିର ବେଦନା ନିବାରିବା ଲାଗି,
ଗୁରୁ ଉପାଧାନ ବାନ୍ଧି, ଦେଇ ମଥାତଳେ,
ନିଜହାତେ ସଯତନେ ଯୋଗାଉ ପାନନ,
ରୁଚିର କାହାଣୀ ମେଲି, ପଢ଼ି ଉପନ୍ୟାସ,
ସ୍ୱପ୍ନସ୍ୱପ୍ନେ ହରୁଥିଲ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ନିଶି
ରୋଗେ ମୋର ? ଏକାଧାରେ ସେହି ମତ ତୁହି,
ଭଗିନୀ ମୋଦର ମମ ସ୍ନେହେ ଉଚ୍ଛୁରେ;
ଥିଲ ତୁ ତ ସେହିମତ, କି ହୋଇଛୁ ଏବେ ?"
ଚକ୍ରଧ୍ୱଜ କହେ "ସେହି ତୁମ୍ଭେ ମତ ଦେବୀ,
ଯା ଲାଗି ଏ ଭବେ ମୁହିଁ ନୁହନ୍ତି କୁଣ୍ଠିତ,
ଅସନ୍ତା ଏ ଦେଶେ ଯେବେ ରମଣୀ ଶତ୍ରୁହ,
ଚିରକାଳ ପାଇ ଯେବେ ରୁହ ମୋର ସତ
ହୁଅନ୍ତା; କେବଳ ଯଦି ତବ ପଦତଳେ
ବସନ୍ତ ଶୁଣନ୍ତ ତବ ମଧୁ ଆଳାପନ
ପଣ୍ଡିତା ତବ ସେ ବହୁ ବିଷୟ ଗବେଷୀ ।" (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ——

ଶୋକ ସଙ୍ଗୀତ ।

ଉଠେ ନା ତ ଆଉ ସେ ମଧୁଝଙ୍କାର
ବାଜେ ନା ତ ଆଉ ସେ ବୀଣା ତୋର,
ଦେଖେ ନା ତ ଆଉ ସେ ଜ୍ୟୋତି ନୟନେ
ଅନ୍ଧ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜନନୀ ମୋର ।
ଏହି ସେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଚନ୍ଦ୍ର ତାରା,
ଏହି ସେ କାନନ ତଟିନୀ ଧାରା,
ଏହି ସେ ମା ତୋର ରମ୍ୟ ବିହଗ
କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ଗାଏ
ଏହି ସେ ମା ତୋର ଚିର ବିଚିତ୍ର
ଧୀର ପୁଲକେ ଧାଏ ।
ତଥାପି ତୋହର ନେତ୍ରେ ପୂରିତ ବିଷାଦ-ଅଶ୍ରୁ ଅଜସ୍ର ଧାର
ଉଠେ ନା ତ ଆଉ ସେ ମଧୁଝଙ୍କାର ବାଜେ ନା ତ ଆଉ—
—ସେ ବୀଣା ତୋର ।
ଦେଖେ ନା ତ ଆଉ ସେ ଜ୍ୟୋତି ନୟନେ,
ଅନ୍ଧ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜନନୀ ମୋର ।
ଦାନ ମା ଦାନ ମା ଦାନ ମା ନିତ୍ୟ
ଜନନ ସିନା ତୋର ମା ସାର
ଜନନେ ତୋର ଶମିବ ଏ ଗୁରୁ,
ଭଗ୍ନ ହୃଦୟ ବିଷାଦ ଭାର ।
ପୂର୍ବ ଭାନୁ ପଶ୍ଚିମେ ଅସ୍ତ ।
ସମ୍ପତ ମଧୁ ଶୂନ୍ୟ ହସ୍ତ ।
ବିସ୍ମିତ ତୋର ସାହିତ୍ୟ ଆଜ, ଶତ ଉଚ୍ଛ୍ୱଳ ଆଶେ ;
ଚଞ୍ଚଳ ମୀଳ—ଅଞ୍ଚଳ ତୋର ଘନ-ଘରଘ-ଶ୍ୱାସେ ।
ଆଉ ସେ ଉଦାର ବିଉଧ ମୂରତ
ନ ଫେରିବ ତୋର ତୁଚ୍ଛ ଘର ;
ସ୍ୱରଗର ମଧ୍ୟ ସ୍ୱରଗେ ଚଳିଲା
ନିବାସ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ନୁହେଁ ତାହାର ।
ପୁଷ୍ପେ ପୁଷ୍ପେ ବସେ ଅଳି,
ଲତାଲତାଲେ ହସେ କଳି,
ପାଶେ ପାଶେ ଧୀର ସମୀର,
ଗୁମ୍ଭର କରଇ ଖେଳା ;
ଛାଡ଼ି ମା ତୋର ଅରଘ ଭାର
ଏହି ସେ ଅମୃତ ବେଳା ।
କରୁଣ-ନେତ୍ରେ ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଅନାଇ
ଅସୀମ ଅନନ୍ତ ସେ ନିରାକାର
ମଧୁରେ, ମଧୁରେ ଅରପ ମା ତୋର
ସସୀମ-ଅରଘ-ଅଶ୍ରୁ ଭାର ।

ଶ୍ରୀ ଦେବେନ୍ଦ୍ର ମୋହନ କାବ୍ୟତୀର୍ଥ ।

PRINTED BY B S DAS MUKUR PRESS CUTTACK

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

୧ । ମୋ ବାଲ୍ୟଧନ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ) ଟ ୦ ।/

୨ । ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଉପଦେଶାମୃତ ସରଳ (ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ଟ ୦ ।

୩ । କଲ୍ପତରୁ ରାମକୃଷ୍ଣ (ଚିତ୍ରିତ) ... ଟ ୦ ।

୪ । ଶବ୍ଦକାର ଗୁହାସ୍ତ ... ... ଟ ୦ ।/

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ପ୍ରଣୀତ ଉପରୋକ୍ତ ଚାରିଖଣ୍ଡି ପୁସ୍ତକ ଏକସଙ୍ଗେ ନେଲେ ଟ ୦ ।୵/୬ ସ୍ଥଳେ ଟ ୦ ।୵ ପଡ଼ିବ । ବେଶୀ ବହି ନେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଦିଆଯିବ ।

ଠିକଣା ;—ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ସାହେବଜାଦା ବଜାର, ଚନ୍ଦନଚୌକି ପୋଃ ଅଃ, କଟକ ମୋ କଟକର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବିଖ୍ୟାତ ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ

ଚୌଧୁରୀବଜାର, କଟକ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସିଂହ ସାମନ୍ତଙ୍କ କୃତ- ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ମୂଲ୍ୟ ଟ ୩ ।୍ଟ ; ମୁକୁର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଟ ୧୨ ।

ସଚିତ୍ର ଶିଶୁବଳ୍ଲୀମାଳା ... ଟ ୦ ।/

ବାରବାଟୀ ଦୁର୍ଗ ... ... ଟ ୦ ।।/

ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଚରିତ୍ର ... ... ଟ ୦ ।।

ବିଦ୍ୱାନ୍ ଶ୍ରୀ ପଦ୍ମଚରଣ ମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ—

ଚମ୍ପା (ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦ ।।

ଧୂଳି ... ... ଟ ୦ ।/

ଉପହାର ... ... ଟ ୦ ।

ବିଶ୍ୱାସ ଅନନ୍ତା (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦ ।/

ସୁନମୁଣ୍ଡିକୋଳବ (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦ ।/୬

ଫୁଲବଉଳବେଣୀ (ବାଳକ୍ରୀଡ଼ା ଚିତ୍ରାତ୍ମକ) ଟ ୦ ।

ସୁଲକ୍ଷଣା—(ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର କୃତ) ଟ ୦ ।/

ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ ନାଟକ (ମୃଚ୍ଛକଟିକ ରଥ କୃତ) ଟ ୦ ।

ବିହିମୋହିନୀ ନାଟକ (,,) ... ଟ ୦ ।

ପ୍ରେମିକ ପ୍ରେମିକା (ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ଗଳ୍ପ) ଟ ୦ ।/

ଅଦ୍ଭୁତ ଆଦର୍ଶ—(ପ୍ରହସନ) ... ଟ ୦ ।/

ଅଗ୍ନିବିକଳ୍ପା ... ... ଟ ୦ ।/

ଶାନ୍ତ ସଖା (କାବ୍ୟଗ୍ରନ୍ଥ) ... ଟ ୦ ।/

ଦ୍ୱିବିଧ ନାଟକ (କଳିନ୍ଦୀ ପଣ୍ଡା) ... ଟ ୦ ।

ସ୍ୱକାଳ୍ପିକ ଅଭିଳାଷ (ବାଳକ ଦ୍ୱାରା ପାଠ୍ୟ) ... ଟ ୨ ।

ହତାଶ ହୁଅନ୍ତୁ ନାହିଁ ।

ଦନ୍ତରକ୍ଷକ ବା ଦନ୍ତବନ୍ଧୁ ।

ସହିତରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସର୍ବପ୍ରକାର ଦନ୍ତପୀଡ଼ାରୁ ଅବ୍ୟାହତି ଲାଭକରିବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଏହି ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅଗ୍ରଫଳପ୍ରଦ ମଞ୍ଜନ ଆପଣଙ୍କ ସର୍ବବିଧ ଦନ୍ତରୋଗର ଏକମାତ୍ର ଔଷଧ । ପାଞ୍ଚ ମିନିଟ ମଧ୍ୟରେ ଦନ୍ତଶୂଳାଦି ରୋଗର ଉପଶମ ହୁଏ । ଶତ୍ରୁଳ ଦନ୍ତ ଟାଣ ହୁଏ ; ମୁଖରୁ ବାହାରୁଥିବା ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ନାଶ କରେ । ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।, ୩ ଡିବା ଟ ୦ ।୵, ୬ ଡିବା ଟ ୧୵, ୧୨ ଡିବା ଟ ୨ ।୍ଟ ।

ଯାଦୁର ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧ ।

ସମଗ୍ର ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରୁ ମଧ୍ୟ ଶତ ଶତ ଲୋକ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରୁଅଛନ୍ତି । ଯେପ୍ରକାର ଯେତେ କାଳର ରୋଗ ହେଉ ବିନା ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଭଲ ହେବ ; ଥରେ ଭଲ ହେଲେ ଆଉ କସ୍ମିନ୍‌କାଳରେ ହେବ ନାହିଁ । ଗତ ୨୫ ବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟୂନ ୨ ଲକ୍ଷ ଯାଦୁଆ-ରୋଗୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।୵, ୩ ଡିବା ଟ ୧୵, ୬ ଡିବା ଟ ୧୵, ୧୨ ଡିବା ଟ ୩ ।୍ଟ ।

କାଛୁ, କୁଣ୍ଡିଆ ।

ଏହି କୁତ୍ସିତ ରୋଗ ଯାହାକୁ ଆକ୍ରମଣ କରିଅଛି, ଏହି ଔଷଧ ନେଇ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣା ନାହିଁ ଅଥଚ ଠିକ ଦୁଇ ଦିନରେ ଏହାର ଅସୀମ ଶକ୍ତିର ପରିଚୟ ଦେଇଦେବ ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।, ୩ ଡିବା ଟ ୧ ।, ୬ ଡିବା ଟ ୨ ।୍ଟ

ଉପରୋକ୍ତ ଔଷଧଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦେଶର ସର୍ବତ୍ରରୁ ଅସଂଖ୍ୟ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ମିଳିଅଛି । କୁଟୀରବାସୀ ଯାଗରୁ ମୁକୁଟଧାରୀ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହାର ଗୁଣରେ ମୋହିତ ।

ସ୍ପଷ୍ଟରୂପେ ନାମ, ଧାମ, ଡାକଘର ଜିଲ୍ଲା ସହିତ କାହାର କେଉଁ ଔଷଧରୁ କେତେ ଡିବା ଆବଶ୍ୟକ ଲେଖିବେ ।

ଶ୍ରୀ ରାମତାରକ ସେନ,

ମ୍ୟାନେଜିଂ ଷ୍ଟୋର ; ବାଲେଶ୍ୱର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁଧାଭଣ୍ଡାର ଔଷଧାଳୟ ।

ସର୍ବପ୍ରକାର ଚକ୍ଷୁରୋଗେ—ନେତ୍ରସୁଧା—ଏହା ଚକ୍ଷୁରୋଗମାନଙ୍କର ସର୍ବ୍ୟ ପରମ୍ପରାଦ ମହୌଷଧ ।

ନେତ୍ରସୁଧା ବ୍ୟବହାରଦ୍ୱାରା କୌଣସି ପ୍ରକାର ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣା ହୁଏ ନାହିଁ । ଏହା ଯେତେ ପୁରାତନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଏହାର ଗୁଣ ନଷ୍ଟ ହୁଏ ନାହିଁ । ସ୍ତନ୍ୟପାୟୀ ଶିଶୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତି । "ନେତ୍ରସୁଧା" ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ଚକ୍ଷୁପ୍ରବାହ (ଅଶ୍ରୁଧାରା) ପିଚୁଡ଼ା ରୁହା, ଚଗଡ଼ା ଓ ଖୁଣ୍ଟହେବା, ଚକ୍ଷୁ ରକ୍ତ ହେବା, ଚକ୍ଷୁ ଦରଦ ଓ ପତ୍ର ପୁଲିବା, ଚକ୍ଷୁ ରକ୍ତବର୍ଣ୍ଣ ହେବା, ଚକ୍ଷୁର ପତ୍ରା ଯୋଡ଼ି ହୋଇଯିବା, ନେତ୍ର କଣ୍ଡୁ, ବାତାଂଶ୍ରୁ, ନେତ୍ରର ଜଳଶ୍ରାବ, ପୁଲ ଓ ଚକ୍ଷୁଲଅ ପଡ଼ିବା, ଝାପ୍ସା ଦେଖା, ନାଲଜାଲିଆ ଦେଖା, ଅନ୍ଧାରଜଳା, ଚକ୍ଷୁର କ୍ଷତ, ଶିଶୁମାନଙ୍କର କୁପିଜାତ, ଚକ୍ଷୁପୀଡ଼ା, ବାତ, ପ୍ରମେହ ଓ ଉପଦଂଶଜନିତ ଚକ୍ଷୁ ପ୍ରଦାହ ମଧ୍ୟ ଶୀଘ୍ର ଆରୋଗ୍ୟ ହୁଏ । ଅଶ୍ରୁଧାରାର ପୂର୍ବ ଲକ୍ଷଣ ଜ୍ଞାନ ମାତ୍ରେ ଦିନ ମଧ୍ୟରେ ୩—୪ ଥର କରି ପିନ୍ଧିଲା ପରେ ନେତ୍ରସୁଧା ବ୍ୟବହାର କଲେ ଅଳ୍ପ ଅଟି ଧରି [illegible] ।

ଗୋଟିଏ କଥା—ଅଶ୍ରୁଧାରା ବଡ଼ ଯନ୍ତ୍ରଣାଦାୟକ ପୀଡ଼ା, ବେଦନାରେ ବେଶୀ ଅସ୍ଥିର ହୋଇଯାଏ [illegible] ପ୍ରତ୍ୟେକ ଗୃହସ୍ଥଙ୍କର ଘରେ ଘରେ ଡ଼ ୧ ଟା ନେତ୍ରସୁଧା ଚକ୍ଷୁ ଧରିବା [illegible]

ମୂଲ୍ୟ ଡ଼ ୧ ଟାକା ୫୦ ନ୍ୟ ; ଡ ୧ ଛୋଟ ୫୨

ସୁବିଖ୍ୟାତ କବିରାଜ ଶ୍ରୀଜଗନ୍ନାଥ ଦାସ ବୈଦ୍ୟଶାସ୍ତ୍ର ଅଧ୍ୟୁଷିତ

ସର୍ବ ରୋଗାନ୍ତକାରୀ ସ୍ୱର୍ଗସୁଧା ମଙ୍ଗଳପ୍ରଦ--

ଘରେ ଘରେ ଚିକିତ୍ସା ! ହାତେ ହାତେ ଫଳ

ଯେତେଗୁଡ଼ି ଔଷଧର ପ୍ରଚାରରେ ଏହାହିଁ ସର୍ବ [illegible] ଏକମାତ୍ର ଯେଉଁଥିରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅଟେ ।

ନିମ୍ନଲିଖିତ ରୋଗ କେତୋଟି କେବଳ ମାତ୍ର "ସ୍ୱର୍ଗସୁଧା" ସାହାଯ୍ୟକ ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ଅଳ୍ପକାଳମଧ୍ୟରେ ବିନଷ୍ଟ ହୁଏ । ଯଥା—କାନପଚା, କାନଟଣା, କର୍ଣ୍ଣଶ୍ରାବ, ଅଳ୍ପକାଳର ବଧିର, କର୍ଣ୍ଣନାଦ (କର୍ଣ୍ଣରେ ନାନାପ୍ରକାର ଶବ୍ଦର ଅନୁଭବ), କୁମୁଟି (କର୍ଣ୍ଣମୂଳଜାତ ଶୋଥ), ସର୍ଦ୍ଦି ଜନିତ ଗଳାବେଦନା, ପର୍ଶ୍ୱଶୂଳ, କାସୀ, ଉପଦଂଶ (ଗରମି), ତୁଣ୍ଡ ଘା (ଛାଲୁ), ଦାଦ, ଚୁଣ୍ଡିଆ, ଜାଉ, କନ୍ଦାଜାଉ, ହସ୍ତ ପଦାଦିର ଅଙ୍ଗୁଳି ଛେଦ ଘା, ଶରୀରସ୍ଥ ସର୍ବ ପ୍ରକାର ନୂତନ ଓ ପୁରାତନ ଘା, ନାଳୀଘା, ଭଗନ୍ଦର, ଅର୍ଶଗଳିର ବେଦନା, କୋଷ୍ଠକାଠିନ୍ୟ, କାଳ ପୋଡ଼ି ଇଷ୍ଟିକା ପୀଡ଼ା, ଓ ପିଡ଼କା ଘା, ଚିତ୍ରା ଘା, ଛେଚ୍ଛ ଘା, ମକଚି ଓ ଗରମ ହୋଇଯିବା ଦରଦ, [illegible] ପଟ୍ଟା, [illegible] ଶୀତଜ୍ୱର [illegible] ଫାଟିବା ଓ ପୀଡ଼ା ହେବା, ଜିହ୍ୱ ପୁଲ, ଅରୁଚି, ପ୍ରମେହ (ପଟା) ଚଳି ଚୁଣ୍ଡ (ଏହା [illegible] (ନାଶାଶ୍ରାବ) ପିନ୍ଧିସ, ନାକରୁ ବହଳା ପଡ଼ିବା, ମୂତ୍ରକୃଚ୍ଛ୍ର (ବିଲାତୀ ବିଶେଷ), [illegible] ବେଦନା, ଶ୍ୱାସ ରୋଗାଦି ବକ୍ଷ ବେଦନା, ବାତ, ବାଳମୂଳିଆ, କୀଟଗୋଳ, ଅଘାତ ଜନିତ [illegible] ସର୍ବ ପ୍ରକାର ବାହ୍ୟିକ ଗାଢ଼ିଲି ପୀଡ଼ା, ଅମବାତ, ସର୍ବପ୍ରକାର ଶିରଶୂଳ (ମୁଣ୍ଡବଥା), ସ୍ତନ୍ୟ ପ୍ରଦାହ (ଅନ୍ତର୍ବାହ) ଛାତିଶୂଳ, ଦନ୍ତମୂଳ ପୁଲ ଓ ବେଦନା, କଣ୍ଠଦନ୍ତ (ଦାନ୍ତରେ ପୋକ କାଟିବା), ଅଳ୍ପକାଳଜାତ ଶ୍ରୀହା (ପ୍ଲୀହା) [illegible] ଏକାହିକ (ଅଣ୍ଡବୃଦ୍ଧି). [illegible] ମୈଥୁନାଦି ଜନିତ ଧ୍ୱଜଭଙ୍ଗ, [illegible] ପ୍ରମେହ [illegible] ମୂତ୍ର, ଅପ୍ରସ୍ରାବ, ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ, ଅର୍ଦ୍ଧାଙ୍ଗ [illegible] ଶରୀରର କୌଣସି ସ୍ଥାନ [illegible] ଜ୍ୱାଳା [illegible] ବିଛାଟି ମାରିବା, ଚିଙ୍ଗୁଡ଼ି ଓ ବାଘର ମକ୍ଷିମାଛିର ଦଂଶନ, ମାଟିମେଣ୍ଢା ଦଂଶନ, ମାକଡ଼ିଆ [illegible], [illegible] ଓ ଭୁଣ୍ଡିଆ କାମୁଡ଼ିବା, ବିଷାକ୍ତ ଜନ୍ତୁଙ୍କର ଦଂଶନ ଇତ୍ୟାଦି । ଏହାଛଡ଼ା ଅଜ୍ଞ ସମସ୍ତ ବିଦ୍ୟମାନ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଉପରେ "ସ୍ୱର୍ଗସୁଧା" ଦ୍ୱାରା ଅକ୍ଲେଶରେ ଆରୋଗ୍ୟ ହୁଏ । ତାହା ବ୍ୟବସ୍ଥାପତ୍ର ପାଠକଲେ ଜାଣି ପାରିବେ । ଏହି ଅନୁପାନ ସର୍ବୋତ୍ତମ ସ୍ୱରୂପରେ ସକଳ ରୋଗର ନିଦାନ; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଭେଦରେ ସ୍ୱର୍ଗସୁଧା ସେବନର ନିୟମ ଓ ପଥ୍ୟାପଥ୍ୟ ବିଚାର ପୃଥକ୍‌ରୂପେ ଦିଆଯାଇଅଛି, ତାହା ଔଷଧ ସହିତ ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ । ବଡ଼ ଶିଶି ଟିର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨୫ ଟଙ୍କା, ଛୋଟ ଶିଶି ୧ ଟିର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୧।/ ଟଙ୍କା, ଡାକମାଶୁଲ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ।

ଠିକଣା ମୁଖ୍ୟ [illegible] ଚିକିତ୍ସାଳୟ, [illegible] ଓ ବ୍ରଜରାଜପୁର, କଟକ ।
[illegible] ।

Digitized by srujanika@gmail.com

REGISTERED NO. D. 28.

ମାଘ, ୧୯୨୧ ।

ପାକ୍ଷିକ ପତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ,
ସମ୍ପାଦକ ।

PRINTED AND PUBLISHED BY L. S. DAS, UTKAL PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକାଶକଙ୍କର ମହାନତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧେ ଲେଖକମାନେ ଦାୟୀ।

ସୂଚୀ।

ବିଷୟ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ।
୧। ମାର (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ଶ୍ରୀ ମାଧବଚନ୍ଦ୍ର ରେ	୧୧୭
୨। ମେଘଦୂତ	,, ଶ୍ରୀ ବୀରକିଶୋର ମହାପାତ୍ର ବିଦ୍ୟାରତ୍ନ	୧୧୮
୩। ମନ୍ଦ-ଭାଗ୍ୟ (ପଦ୍ୟ)	,, ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦନାଥ ରେଡ୍ଡୀ	୧୧୧
୪। ଭକ୍ତ (ଗଳ୍ପ)	,, ଶ୍ରୀ ଗୋକୁଳଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର	୧୧୦
୫। ହାଟରେ ବିକ୍ରୀ (ପଦ୍ୟ)	,, ଶ୍ରୀ ରାଧାକୃଷ୍ଣ ପାଣିଗ୍ରହୀ	୧୧୨
୬। ପ୍ରବନ୍ଧ ପୂରଣ (ଗଳ୍ପ)	,, ଶ୍ରୀ ସୁଧାକର ପାଣିଗ୍ରହୀ	୧୩୦

ବିଜ୍ଞାପନ।

ମୁକୁର—ପ୍ରେମରେ ପ୍ରେମ, ମଙ୍ଗଳା, ପ୍ରେମମାଳା ଓ ଇଂରେଜି ଅକ୍ଷରରେ ଛପା ପ୍ରଭୃତି ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଯୁଗାଇବୁ। ଏମାନଙ୍କୁ ଏହିପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ଓ ଖାତା ପ୍ରଭୃତି ଆବଶ୍ୟକ ଅଛି ପଠାଇଲେ ଶୀଘ୍ର ମୋତେ ପଠାଇବା।

ମୁକୁର—ନିୟମାବଳୀ।

୧—ମୁକୁର ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନିୟମିତ-ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ।

୨—ମୁକୁର ଅଗ୍ରିମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨ ଟଙ୍କା; ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ୫ ୧ ଟଙ୍କା। ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୧/୪ ଆନା। ଛୋଟ ନମୁନା ଚାହିଁଲେ ଅଗ୍ରେ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ।

୩—ବିଜ୍ଞାପନ ଚାର୍ଜ୍ଜ ବା ଚିଠି ନ ପଠାଇଲେ ଉତ୍ତର ଦିଆଯାଇ ନାହିଁ।

୪—ଚିଠି ଠିକଣା ପରିବର୍ତ୍ତନ କରିଲେ ଅନତିବିଳମ୍ବରେ ଜଣାଇବେ। ଅନ୍ୟଥା ପୂର୍ବ ଠିକଣାରେ ପତ୍ରିକା ପଠାଇବା ଦାୟିତ୍ୱ ଆମ୍ଭେମାନେ ନେଉଁ।

ମୁକୁରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଦେବାର ହାର;—

ଏକଥର ପୃଷ୍ଠା—ଅର୍ଦ୍ଧପୃଷ୍ଠା ୫ ୧ ଟଙ୍କା, ଏକଚତୁର୍ଥାଂଶ ୫ ୨/ ଟଙ୍କା, ଅଷ୍ଟମାଂଶ ୫ ୧ ଟଙ୍କା। ଏକାଧିକ ଥର ପାଇଁ ଅର୍ଦ୍ଧପୃଷ୍ଠା ୫ ୧/ ଟଙ୍କା, ୫ ୧/ ଟଙ୍କା, ଏବଂ ୫ ୨/ ଟଙ୍କା। ବିଜ୍ଞାପନ ମୂଲ୍ୟ ବିଜ୍ଞାପନ ସହିତ ନ ପଠାଇଲେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛାପାଯିବା ନିୟମ ନୁହେଁ। ଅଧିକ ପୃଷ୍ଠାର ବିଜ୍ଞାପନ ପାଇଁ ଆମ୍ଭେ ଦାୟୀ ନୁହେଁ।

ଚାରି ବର୍ଷର ମୁକୁଟ, ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପ ଅଛି;—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଶେଷ ଛମାସର ୫ ୧/ ଟଙ୍କା; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୁକୁରର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨/ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ। ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୨ ମାସର ୫ ୧ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ୫ ୧/ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ। ବାଛାଇ ହେଉଥିଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡରେ ୫ ୧/ ଦେଇ ପାରିବ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି।

ମୁକୁରରେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ବିଦେଶୀ ଭାଷାରେ ପୃଷ୍ଠା ପ୍ରତି ୫ ୦। ଅଣ୍ଡ ଓ ଅନୁବାଦ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କରେ ଛପିବା ପାଇଁ ପ୍ରତି ୫ ୦/ ଦେଇ ଛପାଯାଇଛି। ଯେଉଁମାନଙ୍କର ଲେଖା ମୁକୁରରେ ଛପା ହେବ ସେମାନଙ୍କୁ ଚିଠିରେ ସୂଚନା ଦିଆଯିବ। ଯେଉଁ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ନୁହନ୍ତି ସେମାନେ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ (ଯଦି ଥାନ୍ତେ ହେଲା) ଅଗ୍ରିମ ୫ ୧ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ। ନଚେତ୍ ପ୍ରବନ୍ଧର ମିଳିବା ନାହିଁ। ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପୂର୍ବ ମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ଆସିଲେ ଛପା ହେବା ସମ୍ଭବ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ପାଣି,
ମୁକୁର।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୂଜା

ସଂଖ୍ୟା । | ମାଘ, ୧୩୨୨ । | ୧୦ମ ଖଣ୍ଡ ।

କାଳ ।

Death's season Mrs. Hemans.

ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ଅଛି ;—ଯେବେ ତରୁ-ଦେହୁଁ
ଝଡ଼ି ପଡ଼େ ପତ୍ରଜାଳ-ନିଶ୍ଚୟ,
—ଯେବେ ଦିନ-ଶଳ୍ପ-ବାଣୀ ଉତ୍ତର ପବନେ
ଶାଙ୍ଖିଲ ପଡ଼ିଲେ ନୀରବଲୟ ।
ନିଳାକାଶେ ମହାଇକା ଉଡ଼ି ଯଥାକାଳେ,
ଯଥାକାଳେ ହୁଅଇ ବିଲୀନ,
ମରଣର ନାହିଁ, ଅହୋ, କାଳାକାଳ ଭେଦ,
ସର୍ବହିଁ ମୃତ୍ୟୁର ସମୀଚୀନ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଲୀଳା ପାଇଁ ଦିନ, ଶର୍ବରୀ ଶୟନ,
ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳ ପ୍ରାର୍ଥନାର ବେଳ,
ପ୍ରଦୋଷେ ପ୍ରେମିକମାନେ ବୋଧ କରନ୍ତି,
ଭବିତବ୍ୟ ଟୁଙ୍ଗୀଠାରେ ମେଳ,
ସକଳ ସମୟେ ତବ ସମ ଅଧିକାର,
କେବା ଭାବେ ତୋ ତହିଁ ପ୍ରବଳ ।
ଅଳ୍ପ କ୍ଷଣ ଶଶି-କଳା ଛାୟା-ଭରି ବେଳ
ଯେବେ ଉଠୁ ରକ୍ତ ଆବର୍ତ୍ତନେ,
ଫଳ ଅନ୍ତ୍ରଣ ଲଭି ଅମନ୍ତ୍ର ନିଦାଘେ
ନିଦାଘ ଅଛନ୍ତ ବିଭଙ୍ଗମେ ।
ହେମନ୍ତ-ହେମ-ବେଶେ ଯେବେ ଅଙ୍ଗମନ୍ତ୍ରି
ଶସ୍ୟକ୍ଷେତ୍ର ଦିଶଇ ସୁବେଶ,
କିନ୍ତୁ ତବ ଶିଙ୍ଗାଇବ, କେବେ ଅସି କାଳ,
ଅଳକ୍ଷିତେ ଓଟାଇବ କେଶ ।
ଯେବେ ଶ୍ରୋତଇ ଯେବେ ମଳୟ ମାରୁତ
ପ୍ରଗ୍ରହଇ ଫୁଟିଲ ବକୁଳ
ଏମ୍ବା ଯେବେ ସୁକୁମାର ଗୋଲାପ ସ୍ୱପନ
ବାଟେ ବାଟେ ପଡ଼ଇ ଝାଉଁଳି ;
ଏହି କି ସମୟ ତବ ଯେବେ ମହାବଳୀ
ଜନାନ୍ତିକେ ହୁଅ ହେ ପ୍ରବେଶ ?
ଅବାରିତ-ଦ୍ୱାର ତୁମ୍ଭେ ସକଳ ସମୟେ,
ନାହିଁ ତବ ସମୟ ବିଶେଷ ।
ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ତରଙ୍ଗମାଳା ଫେନିଳ ସାଗରେ ;
ତହିଁ ତୁମ୍ଭେ ଅଛ ବିଦ୍ୟମାନ,
ଅବା ଯହିଁ ସଙ୍ଗୀତର ମାଧୁରୀ-ପ୍ରବାହ
ବହେ ଚିତ୍ତ ପ୍ରବେଶ,
ଶାନ୍ତି ସୁଧାମୟ ନିରବାସ ନିକେତନେ—
ଅଛ ତୁମ୍ଭେ ଅବାରିତ ଦ୍ୱାର,—
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ-ପ୍ରେରଣା ଯେବେ ସାଂଘାତିକ ବଳେ
କରୁଁ ଯହିଁ ଯୁଝାର କେହିଁ ;
—ତନ୍ତ୍ର ବନ୍ଧୁ ସମ୍ମିଳନେ ବହ ଭରୁ ଦୂରେ,—
—ଅବା ଭ୍ରାତୃକୁଳ ବିଶ୍ରାମେ,—
ଦୁନ୍ଦୁଭି ନିନାଦେ ଯହିଁ ବିଦ୍ରୁ ଅକାର
ସର୍ବେ ଭିତ ମୃତ୍ୟୁ-ଦିନ ।
ପତ୍ର ପଡ଼େ-ଝଡ଼ି, ଯାଏ ତାରକା ଉଡ଼ିଇ,
କମଳିନ ହୁଏ ମ୍ରିୟମାଣ
ଏ ସର୍ବର ଅଛି ଏକ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ-ସମୟ ;—
(କିନ୍ତୁ) ନାହିଁ ତବ କାଳ କାଳ ଜ୍ଞାନ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ରାୟ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମେଘଦୂତ ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗରେ ପ୍ରଚୁର ବୈଜ୍ଞାନିକ ତତ୍ତ୍ୱର ସମ୍ୟକ୍ ଗବେଷଣାବଳରେ ଚପଳୀଭୂତ ମାନବର ଯଥେଚ୍ଛାକ୍ରମେ ସମ୍ବାଦ ବହନ କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ ; କିନ୍ତୁ ବହୁକାଳ ପୂର୍ବେ ଗୁଣ୍ଡ ଶକ୍ତିମାନଙ୍କର ଗୁଣଜ୍ଞ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କର ପ୍ରତିଭା ବଳରେ କାନ୍ତା ବିରହିତ କୌଣସି ବିଦ୍ୟୋପଜୀବିର ମର୍ମ୍ମବେଦନା ଅପନୋଦନ ନିମିତ୍ତ ମେଘ ଦୌତ୍ୟ କାର୍ଯ୍ୟରେ ନିଯୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ତଦାନୀନ୍ତନ ବହୁ କାଳ୍ପନିକ ବିଷୟ ଅଳିକାଳ ସତ୍ୟରେ ପରିଣତ ହୋଇ ଅଛି । କିନ୍ତୁ ତତ୍କାଳୀନ କଳ୍ପନା ବଳରେ ଯେଉଁସବୁ ଅନୁପମ ସୁନ୍ଦର କାବ୍ୟମାଳା ରଚିତ ହୋଇଅଛି, ତାହାର ତୁଳନା ସମଗ୍ର ଜଗତରେ ବିରଳ । ମହାକବି କାଳିଦାସଙ୍କର ଅମର କବିତ୍ୱର ପରିଚୟ ଦେବାକୁ ଯାଇଁ ବଙ୍ଗ-ବିଦ୍ୟାସାଗର ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ତତ୍ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅଭିଜ୍ଞାନ ଶକୁନ୍ତଳାର ଅବତରଣିକାରେ ଯେଉଁ ହୃଦୟଗ୍ରାହୀ ସତ୍ୟ ସରଳ ଭାବ କାଢ଼ି ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ତାହାର ଅବିକଳ ଅନୁବାଦ ନିମ୍ନରେ ଉଦ୍ଧୃତ କରାଗଲା ।

"କାଳୀଦାସ କୀଦୃଶ କବିତ୍ୱଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ ଛିଲେନ, ବର୍ଣ୍ଣନା ଦ୍ୱାରା ଅନ୍ୟେର ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରା ଅସାଧ୍ୟ । ଯାହାରା କାବ୍ୟଶାସ୍ତ୍ରେର ରସାସ୍ୱାଦେ ଯଥାର୍ଥ ଅଧିକାରୀ, ସେଇ ସହୃଦୟ ମହାଶୟେରାଇ ବୁଝିତେ ପାରେନ୍, କାଳୀଦାସ କୀଦୃଶ କବିତ୍ୱ ଶକ୍ତି ଲଇୟା ଭୂମଣ୍ଡଳେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହଇୟାଛିଲେନ । ତିନି ସଂସ୍କୃତ ଭାଷାୟ ସର୍ବ୍ୱୋତ୍କୃଷ୍ଟ ମହାକାବ୍ୟ, ସର୍ବ୍ୱୋତ୍କୃଷ୍ଟ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ, ଏବଂ ସର୍ବ୍ୱୋତ୍କୃଷ୍ଟ ନାଟକ ଲିଖିୟା ଗିୟାଛେନ । କୋନଓ ଦେଶେର କୋନଓ କବି ସକଳ ବିଷୟେ କାଳୀଦାସେର ନ୍ୟାୟ ସମାନ ସୌଭାଗ୍ୟଶାଳୀ ଛିଲେନ ନା, ଏରୂପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିଲେ ବୋଧହୟ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଦୋଷେ ଦୂଷିତ ହଇତେ ହୟ ନା ।"

ଏହି ସ୍ଥଳରେ ଈଶ୍ୱରଚନ୍ଦ୍ର ବିଦ୍ୟାସାଗର ମହାଶୟ ଯଦି ମହାକବିଙ୍କର ଗ୍ରନ୍ଥରାଜିରେ ଉଲ୍ଲିଖିତ ଜଗତର ଏହି ଶ୍ରେଣୀସ୍ଥ ସମସ୍ତ କାବ୍ୟମାଳାର ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନୀୟ ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ବୁଝା ଯାଉଥିବ ତାହାଙ୍କୁ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ଦୋଷରେ ଦୋଷୀ ହେବାକୁ ପଡ଼ି ନ ଥାନ୍ତା ।

କେବଳ ଯେ ଦେଶୀୟ ପଣ୍ଡିତ ମଣ୍ଡଳୀ ମଧ୍ୟରେ କାବ୍ୟ ନାଟକାଦିର ସ୍ୱିଶେଷ ପରିଚୟ ତାହା ନୁହେ, ବିଦେଶୀୟ ସୁଧୀ ସମାଜରେ ମଧ୍ୟ ମହାକବିଙ୍କର ଅମର ଗୌରବ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରିଅଛି । ମହାତ୍ମା Jones, Wilson, Lassen, Chezy, Williams, Fauche; ଏବଂ ଜର୍ମ୍ମାନ Goethe, Schlegel, Humboldt ପ୍ରଭୃତି ଏହି ସୂତ୍ରରେ କାଳୀଦାସଙ୍କୁ ଜଗତର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ କବିମାନଙ୍କ ସହିତ ଏକାସନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ ପ୍ରଚୁର ସମ୍ମାନିତ କରିଅଛନ୍ତି, "There is nothing so perfect in the elegiac literature of Europe as the *Meghadutta* of Kali Dasa"

ସମଗ୍ର ଭାରତବର୍ଷରେ ମେଘଦୂତ ଯେ କେତେଦୂର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ଲାଭ କରିଥିଲା ତାହାର ଚିହ୍ନ ଅଦ୍ୟାପି ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଅଛି । କାଳୀଦାସଙ୍କର ମେଘଦୂତ କାବ୍ୟାନୁକରଣରେ ପଦାଙ୍କ ଦୂତ, ହଂସ ଦୂତ, କୋକିଳ ଦୂତ ଏବଂ ବୈଷ୍ଣବ କବିମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଧବ ସନ୍ଦେଶ ପ୍ରଭୃତି ବହୁ କାବ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଅଛି । ଏହାର ଶ୍ରେଷ୍ଠତ୍ୱ ଜ୍ଞାପନ କରିବା ପକ୍ଷରେ ଏତଦପେକ୍ଷା ସୁନ୍ଦରତର ନିଦର୍ଶନ ଆଉ କଅଣ ଉଲ୍ଲେଖ କରାଯାଇ ପାରେ ?

ତତ୍କାଳ ଲୋକଙ୍କ ଅନ୍ତରରେ ଅନୁକରଣପ୍ରିୟତା ଏବଂ ଅନୁକରଣ ପ୍ରିୟ କାଳୀଦାସଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧରେ ମଧ୍ୟ ଏହି ନିୟମର ବ୍ୟତିକ୍ରମ ହୋଇ ନାହିଁ । ଅନୁକରଣର ଅଧିକ୍ୟରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧିହିଁ ସୂଚିତ ହୁଏ । ଏ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ତାହାର ଭୂରି ଭୂରି ପ୍ରମାଣ ଚିର ବର୍ତ୍ତମାନ ।

କାଳୀଦାସଙ୍କର ପଦାଙ୍କ ଅନୁସରଣ କରି ମେଘଦୂତ ସଦୃଶ ବହୁ କାବ୍ୟ ପ୍ରଣୀତ ହୋଇଥିଲା ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ତନ୍ମଧ୍ୟରୁ କୌଣସି କାବ୍ୟ ତାହାର ତୁଳାରୋହିତ୍ର ହେବା ଦୂରେ ଥାଉ ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ସୁଦ୍ଧା ହୋଇ ପାରି ନାହାନ୍ତି । ଗଗନ ବିଲମ୍ବୀ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ତାରକା ସଦୃଶ କାଳୀଦାସଙ୍କର କାବ୍ୟ ଚିର ବିରାଜିତ ରହିଅଛି । କିନ୍ତୁ ଅପର କାବ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଅତସବାଜୀ ସମୁଜ୍ଜ୍ୱଳ ଉଲ୍କା ନକ୍ଷତ୍ର ତୁଲ୍ୟ ଦ୍ରୁତ ଦୂର ମାତ୍ର ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱଗତି କରି, କେବଳ ଚକିତ ଚକ୍ଷୁଷ୍ମାନ ଚିତ୍ରାର କରିଓ ଘୋର ଘନାନ୍ଧକାରରେ ବିଲୀନ ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଯାଇଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୂଳ ସମାଲୋଚନାର ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭଙ୍ଗୀରେ କାବ୍ୟର ପ୍ରକୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉଦ୍ଘାଟିତ ହୋଇ ଉଠେ, ସେ କଥା ଅସ୍ୱୀକାର କରୁ ନାହିଁ । କାବ୍ୟ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ସମାଲୋଚକମାନଙ୍କର ଅଭିମତ ମୂଲ୍ୟବାନ୍ ଏବଂ ପ୍ରଣିଧାନଯୋଗ୍ୟ ସେ ବିଷୟରେ ମଧ୍ୟ ମତଦ୍ୱୈଧ ଘଟିବାର ସମ୍ଭାବନା ନାହିଁ । ତଥାପି ଏପରି କେତେଟି ଗୋଟିଏ କାବ୍ୟ ଅଛି, ଯାହାଲାଗି ଅଭିମତ ବା ସମାଲୋଚନାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ଅପେକ୍ଷା କରେ ନାହିଁ । ଏହେ ପଢ଼ିଲେ ତାହାର ଅନ୍ତର୍ନିହିତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଚିତ୍ତ ଅଧିକାର କରିବସେ । ସେଇଟି ଯେପରି ଗଣ୍ଠିଏ ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ରପଟ ସଦୃଶ, ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ନୟନ ତୃପ୍ତ ଓ ମାନସ ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ । ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ମେଘଦୂତ ତାଦୃଶ ଶକ୍ତିସମ୍ପନ୍ନ କାବ୍ୟ । ଚିତ୍ରପଟରେ ସୁନ୍ଦର ଭାବ ଉପଯୋଗୀ ବର୍ଣ୍ଣବିନ୍ୟାସରେ ଅଧିକତର ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ହୋଇ ଉଠେ । କାବ୍ୟ-ଚିତ୍ରରେ ବର୍ଣ୍ଣବିନ୍ୟାସ ନିମିତ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ଛନ୍ଦର ଆବଶ୍ୟକ । ଛନ୍ଦଜ୍ଞାନ୍ ଚିତ୍ରକର ଯେପରି ଭାବାନୁଗତ ଚିତ୍ରରେ ଅନାୟାସରେ ସାମଞ୍ଜସ୍ୟ ବିଧାନ କରି ଅନୁକୂଳ ବର୍ଣ୍ଣ ସଂଯୋଜନାଦ୍ୱାରା ଚିତ୍ରାଙ୍କନ କରିବାରେ ପଟୁ; କାବ୍ୟକୁଶଳୀ କବି ମଧ୍ୟ ଭାବ ପ୍ରକାଶ ନିମିତ୍ତ ଅନୁରୂପ ଛନ୍ଦ ନିର୍ବାଚନରେ ତଦ୍ରୂପ ତତ୍ପର । ଏକପକ୍ଷରେ ବର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ବାଚନରେ ବୈଚିତ୍ର୍ୟର କିମ୍ବା, ଅନ୍ୟପକ୍ଷରେ ଛନ୍ଦ ନିର୍ବାଚନରେ କବିର ବିଶେଷତ୍ୱ । ମଳିନ୍ଦ୍ରବେଣଧାରଣୀ, ମନ୍ଦାକ୍ରାନ୍ତା ସୁନ୍ଦରୀ ଓ ସ୍ରଗ୍ଧରା, ନାନାଲଙ୍କାରପରିଚ୍ଛଦା ଭୂଷିତା କାମିନୀ, ଯୁଗପତ୍ ଦର୍ଶକର ନେତ୍ରପଥରେ ପତିତ ହେଲେ ତାହାର ମନରେ ଦୁଃଖର ସଞ୍ଚାର ହୁଏ ।—ଯେପରି ଏ କୌଣସି ଗୋଟାଏ ଅବିସ୍ମରଣୀୟ ଘଟିଲା । ଛନ୍ଦମୂଳ ଭାବ ଏବଂ ଭାବମୂଳ ଛନ୍ଦ ଦେଖିଲେ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ ଚିତ୍ତର ଉଦ୍ରେକ ହୁଏ । ଭାବ ଓ ଛନ୍ଦ ମିଳନର ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷ କେବଳ ମେଘଦୂତର ପ୍ରାନ୍ତପଳରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରରୂପେ ସନ୍ନିବେଶିତ ଓ ପରିସ୍ଫୁଟ । କାଳିଦାସ ଭଳି ମହାକବି ଯଦି ମନ୍ଦାକ୍ରାନ୍ତା ଛନ୍ଦ ତ୍ୟାଗ କରି ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଛନ୍ଦରେ ମେଘଦୂତ ରଚନା କରିଥାନ୍ତେ ତେବେ ସାହସ କରି କହିପାରେ ଏହି କାବ୍ୟର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ବହୁଳ ପରିମାଣରେ ଖର୍ବ ହୋଇ ଯାଇ ଥାନ୍ତା । ସେମାନଙ୍କର ମନ୍ଦ୍ର ଗର୍ଜନ ଧ୍ୱନି ଯେପରି ବି ଏହି ଛନ୍ଦର ଭିତରେ ଦେଇ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର କର୍ଣ୍ଣ କୁହରରେ ପ୍ରବେଶ କରେ । ବର୍ଷାର ପ୍ରାରମ୍ଭରେ ଚାରିଦିଗ ସ୍ପନ୍ଦୀଭୂତ ମର୍ମ୍ମରଧ୍ୱନି ଏହି ଛନ୍ଦଦ୍ୱାରା ମେଘଦୂତର ପ୍ରତି ଶ୍ଳୋକରେ ଉଚ୍ଛ୍ୱସିତ ହୋଇ ଉଠିଛି । ଏହି ଛନ୍ଦ ଏତାଦୃଶ ମନୋଜ୍ଞ ଯେ ଅର୍ଥ ପରିଗ୍ରହ କରି ନ ପାରିଲେ ମଧ୍ୟ ଶ୍ରୋତାର ଚିତ୍ତ ଯେ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସୁନ୍ଦର ଭାବରେ ଅନୁପ୍ରାଣିତ ହୁଏ ତାହା ବର୍ଣ୍ଣନାଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରିବା ଏକାନ୍ତ ଅସାଧ୍ୟ । ମେଘଦୂତର ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ ତାହାର ସୁନ୍ଦର ଉଦାହରଣ ସ୍ଥଳ ।

ପ୍ରଥମ ଶ୍ଳୋକ—ଯଥା—

କଶ୍ଚିତ୍ କାନ୍ତା-ବିରହ-ଗୁରୁଣା ସ୍ୱାଧିକାର ପ୍ରମତ୍ତଃ
ଶାପେନାସ୍ତଂ ଗମିତ ମହିମା ବର୍ଷଭୋଗ୍ୟେଣ ଭର୍ତ୍ତୁଃ
ଯକ୍ଷଶ୍ଚକ୍ରେ ଜନକ-ତନୟା-ସ୍ନାନ-ପୁଣ୍ୟୋଦକେଷୁ
ସ୍ନିଗ୍ଧଚ୍ଛାୟା-ତରୁଷୁ ବସତିଂ ରାମଗିର୍ଯ୍ୟାଶ୍ରମେଷୁ

ଉତ୍କ୍ରାନ୍ତାବାଦ—

(କୌଣସି ଯକ୍ଷ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମରେ ଅବହେଳା ପ୍ରଯୁକ୍ତ ପ୍ରଭୁ କର୍ତ୍ତୃକ ଦୁଃସହ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ନିର୍ବାସନ ଦଣ୍ଡରେ ଦଣ୍ଡିତ ହେତୁରୁ ପ୍ରିୟା ବିରହରେ ଶ୍ରୀ ଭ୍ରଷ୍ଟ ଓ ଦୀନଦଶା ପ୍ରାପ୍ତ ହୋଇ ଜନକ-ତନୟା ସ୍ନାନାବଗାହନେ ପବିତ୍ରୀକୃତ ଜଳାଶୟସମ୍ବଳିତ ଚିତ୍ରକୂଟ ପର୍ବତର ନିବିଡ଼ଚ୍ଛାୟାସମ୍ବିତ ଅଶ୍ରମରେ ବାସ କରୁଥିଲେ ।)

ମେଘଦୂତ ଗୋଟିଏ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟ । ସାହିତ୍ୟଦର୍ପଣରେ ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟର ଲକ୍ଷଣ ଏହିରୂପ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରା ହୋଇଅଛି,—

"ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟଂ ଭବେତ୍‌କାବ୍ୟସ୍ୟୈକଦେଶାନୁସାରି ତତ୍"

ଖଣ୍ଡକାବ୍ୟରେ ମହାକାବ୍ୟର ଅଂଶ ବିଶେଷ ଅନୁଭୂତ ହୁଏ । ଯଦ୍ୟପି ମେଘଦୂତ କାବ୍ୟରେ ସର୍ବତ୍ର ପ୍ରକୃତିର ଅବତାରଣା, ତଥାପି ସନ୍ଧ୍ୟା ସୂର୍ଯ୍ୟେନ୍ଦୁ, ଶୈଳ କାନନ, ମଣ୍ଡିତ ପ୍ରକୃତିର ବର୍ଣ୍ଣନା ପ୍ରାଚୁର୍ଯ୍ୟ ହେତୁ କୌଣସି କୌଣସି ଅଂଶ ମହାକାବ୍ୟ ଲକ୍ଷଣାକ୍ରାନ୍ତ ହେଉଅଛି ।

ପେଜ୍ ଆଖ୍ୟାନ ଭାଗ ଉପାଦାନରେ ମେଘଦୂତ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଖଣ୍ଡ କାବ୍ୟ ରଚିତ ହୋଇଅଛି ଯେ କଥା ଚିନ୍ତା କରିବା ମାତ୍ରକେ ବିମୁଗ୍ଧାଭିଭୂତ ଚିତ୍ତରେ ଏହି ପ୍ରଶ୍ନ ପୁନଃ ପୁନଃ ମନରେ ଉଦିତ ହୁଏ ଯେ କବି କଳ୍ପନା ଅତ୍ର କେତେଦୂର ଅମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ନେଇପାରି ଥାନ୍ତା ? ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟପ୍ରଣୋଦିତ ବର୍ଷବ୍ୟାପୀ ପ୍ରିୟା ବିରହଦଣ୍ଡରେ ନିର୍ବାସିତ କୌଣସି ଯକ୍ଷ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବେଳିର ପର୍ବତରେ ସାନ୍ତ୍ୱଳଗ୍ନ-ମେଘ ସମ୍ପର୍ଶନରେ ବିକଳିତ ହୋଇ ମେଘକୁ ଭ୍ରାତୃସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲା,—ହେ ଭ୍ରାତ, ଥରେ ଅଳକାଦିନ ବେଦେଶ୍ୱର ମୋହର ପ୍ରିୟା ସଖୀଙ୍କରେ ମୋହର କୁଶଳବାର୍ତ୍ତା ଜ୍ଞାପନ କରିଓ ତାହାଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଶାପାନ୍ତକାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କୌଣସିରୂପେ ଜୀବିତ ରହିବାକୁ କହ ।" ପୂର୍ବମେଘରେ ରେବାଠାରୁ ଚଣ୍ଡିକାଠାରୁ ଅଳକା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପଥ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ । ଉତ୍ତର ମେଘରେ ଅଳକାର ବର୍ଣ୍ଣନା । ପୂର୍ବମେଘର ମୋପାନ ପରମ୍ପରା ଅବଲମ୍ବନ କରି ଆମ୍ଭେମାନେ ଉତ୍ତରମେଘରେ ଅଳକା ନଗରରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇ ପାରିବୁଁ । ପୂର୍ବମେଘର ଦୀର୍ଘପଥ ବର୍ଣ୍ଣନାଦ୍ୱାରା ଯଦି କୌଣସି ପାଠକ କ୍ଳାନ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି,—ଏହି ଅଜୁହାତରେ କବି ସରସତା ବିଧାନ ନିମିତ୍ତ କେତେ ଯତ୍ନ କରି ନାହାନ୍ତି ?—ଶୀର୍ଣ୍ଣ ତରଙ୍ଗ, ଜମ୍ବୁବନଭୂମି, ଦ୍ରୁମ୍ୟାଳ ଟିଲାମାଳା, କ୍ଷୁଦ୍ର ଜନପଦ, କରିବରଙ୍କର ଐନ୍ଦ୍ରଜାଳିକ ତୁଲିକା ସ୍ପର୍ଶରେ ସୁନ୍ଦର ସ୍ପଷ୍ଟ ହୋଇ ଉଠିଛି ! ଏତେ ଭିନ୍ନ ସମସ୍ତ ଇତିହାସ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ସ୍ଥାନ ଓ ଯୁବାନ୍ତ ପ୍ରଚଳିତ ପ୍ରାଚୀନ କାହାଣୀ ପ୍ରସଙ୍ଗ କ୍ରମେ ସମ୍ପୀଡ଼ିତ କରିବାକୁ ସ୍ପୃହା ହୋଇ ନାହାନ୍ତି । ଏହିପରି ହେଲେହେଁ ଉତ୍ତମ୍ପିଣ୍ଡ ବରେ ଦେଖିବାର ଯୋଗ୍ୟ; ମେଘପ୍ରତି କବିଙ୍କର ଏତ ଦୂର ସମ୍ପର୍କ ଅନୁବେଧ ଓ ସୁନ୍ଦର ଓ ସ୍ୱାଭାବିକ ।

ମେଘକୁ କେତେବେଳେ ବିଳାସର ଆବର୍ତ୍ତରେ ନିମଜ୍ଜିତ କରି ତାହାପରିଣାମରେହିଁ ଦେବସ୍ତ୍ରୀର ବର୍ଣ୍ଣନାଦ୍ୱାରା ପୁଣ୍ୟଶ୍ଳୋକ ମହାଜନଙ୍କରେ ଅବଗାହନ କରାଇ ଦିଅନ୍ତି । ମେଘପରି ଆମ୍ଭେମାନେ ମଧ୍ୟ କଳ୍ପନାରଥାରୂଢ଼ ହୋଇ ପର୍ବତ ନଦୀସଙ୍କୁଳ ପଥରେ ନାନାଜନପଦ ଓ ଦେବତା ବିହାର ଭୂମି ଅତିକ୍ରମ କରି ଅବଶେଷରେ କାମନାର ମୋକ୍ଷଧାମ ଅଳକାନଗରରେ ଉପନୀତ ହେବୁଁ । ଅଳକାରେ ମହାଭୁବଙ୍କର ଉଷ୍ଣ ଯେପରି ବି ଶତମୁଖରେ ଉତ୍ସାରିତ ହୋଇ ଯାଉଛି । କଳ୍ପନା ବଳରେ କବି ଏଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବା ମାତ୍ରକେ ଯେପରି ବି ଲୋକାନୁରଞ୍ଜନ ବ୍ରତ ଏକାବେଳକେ ପାସୋରି ପକାଇଛନ୍ତି । ଏଠାରେ ଯେପରି ବି ବିଶ୍ୱର ଉଦ୍ୟୋଗ ଚେଷ୍ଟା ସମସ୍ତ ଶୂନ୍ୟ । କବି ଯେପରି ଅଳକା ପ୍ରେମ ପରିପୀଡ଼ିତ ସର୍ବାଙ୍ଗ ନିମଜ୍ଜିତ । ସର୍ବତ୍ର ଯେପରି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ, ନିରବ, ସୁବିଶ୍ରବ୍ଧ, କୁସୁମମାଳାରେ ପରିପୂର୍ଣ୍ଣ । ଯୁବତୀଗଣ ଯେପରି ବି କୌତୁକ ଖେଳିବ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଲୀଳା କୁତୂହଳ ପରି ଚିତ୍ରିତ । "ଯେଉଁଠାରେ କୁସୁମର ଶୋଭା, ନିତ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ା, ନିତ୍ୟ ଯୌବନ, ଯୌବନର ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଚେଷ୍ଟା ମନ୍ଦାକିନୀର ଜଳ ଧୁର୍ଜ୍ଜଟିଙ୍କ, ବାଳକ-ମାନଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ାର ବସ୍ତୁମଣି; ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରିୟତମଙ୍କ ଭୁଜପାଶ-ମଣ୍ଡିତା ଶ୍ରୀହିତା ଯକ୍ଷରମଣୀ ନିତ୍ୟ ପ୍ରଦୀପ ନିର୍ବାପିତ କରି ମଧ୍ୟ ହ୍ରୀଡ଼ିତା; ଯେଉଁଠାରେ ନାହିଁ କୁଟିଳ କଟାକ୍ଷ କୁସୁମଧନୁର ପ୍ରଳୟକାଳରୁ ମଧ୍ୟ ଅମୋଘ, ଯେଉଁଠାରେ ଏକ କଳ୍ପବୃକ୍ଷ ସମସ୍ତ ଉଭୟ ପୂରଣ କରୁ ଅଛି"—ଏହି ସମସ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣନା ଯେ ପଢ଼ିଲେ ମନେ ହୁଏ କବି ଯେପରି ଜଳର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଭୁଲି ଯାଇ ଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ କବି, ଯେତେବେଳେ ଦେଖିଲେ ଯେ ଉଦ୍ଦାମ କଳ୍ପନାର ରଶ୍ମି ତାହାଙ୍କୁ ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ କରିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ, ସେତେବେଳେ ମୁହୂର୍ତ୍ତିକ ମଧ୍ୟରେ ତାହାକୁ ସଂଯତ କରିଛି ଅଭିପ୍ରାୟମୁଖେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଏହାପରିବର୍ତ୍ତେ ଯକ୍ଷ ଦମ୍ପତିର ଅପରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା, ଯକ୍ଷ ରମଣୀର ଅତୁଳନୀୟ ଦେହ ଏବଂ ଯକ୍ଷ ପ୍ରେରିତ ସନ୍ଦେଶ-ବାକ୍ୟେ କାବ୍ୟ ସମାପ୍ତି ।

ବାସ୍ତବିକ ଉତ୍ତରମେଘର ଅଦ୍ୟନ୍ତ ଏତେ ମଧୁର ଯେ ପୁନଃ ପୁନଃ ପାଠ କରି ମଧ୍ୟ ଅଣ୍ଟାଳ ରୋଗ ଜାତ ହୁଏ ନାହିଁ, ତାହାର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ, ମଧୁର ଚିତ୍ର ଦର୍ଶକ ଅମୋଦିତ କରୁଅଛି । କବି ଅଳକା ବର୍ଣ୍ଣନା କଲାବେଳେ ଏତେଦୂର ତନ୍ମୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଛନ୍ତି, ଯେ ବିଶ୍ୱ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡରେ ଯେପରି କି ଅଛି କିଛି ସୁନ୍ଦର ବସ୍ତୁ, ତାହା କଳ୍ପନାଚିତ । କେବଳ ଅଛି ଅଳକା । ନିଜର ଅସ୍ତିତ୍ୱ ମଧ୍ୟ କବି ଯେପରି ଏଠାରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଭୁଲି ପାରିଛନ୍ତି ।

ଦ୍ରୁମ୍ୟାଳ୍ପିଂ କଳିତ ବନିତାଃ ସେନ୍ଦ୍ରଗୋପଂ ଯବେଷାଃ
ସଙ୍ଗୀତାୟ ପ୍ରହତଃ ମୁରଜା ସ୍ନିଗ୍ଧଗମ୍ଭୀର-ଘୋଷଂ
ଅନ୍ତସ୍ତୋୟଂ ମଣିମୟ-ଭୁବ ସ୍ତୁଙ୍ଗମଭ୍ରଂ ଲିହନ୍ତ୍ୟାଃ
ପ୍ରାସାଦାସ୍ତାଂ ତୁଲୟିତୁମଳଂ ଯତ୍ରତୈସ୍ତୈ ବିଶେଷାଃ

"ମନୋଜ୍ଞେ ଯେହି ଅଳକାର ଶୋଭା, କଳିତା ବନିତା, ସୁନ୍ଦର ଚିତ୍ର ଶୋଭିତ, ସ୍ନିଗ୍ଧ ଗମ୍ଭୀର ମୁରଜ ସଙ୍ଗୀତ ମୁଖରିତ, ମଣିକୁଟ୍ଟିମାଳଙ୍କିତ ଅଭ୍ରଭେଦୀ ପ୍ରାସାଦ ପରମ୍ପରା; ଯେଉଁଠାରେ ବିଭୁ ସକଳ ଦେବ ଉଚ୍ଚ ଚୂଡ଼ା

Digitized by srujanika@gmail.com

ପମ୍ବାନ୍ଦ୍ରାର ରମଣୀଗଣର କମନୀୟ ଦେହଶ୍ରୀ ସଜ୍ଜିତ କରିବାରେ ସର୍ବଦା ଶ୍ରମବ୍ୟସ୍ତ ! ଯେଉଁଠାରେ ନାରୀମାନଙ୍କର ଓଷ୍ଠରେ ଲୀଳାକମଳ, ଅଳକେ ନବ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ କୁନ୍ଦ ପୁଷ୍ପ ମୁଖକାନ୍ତି ଲୋଧ୍ର କୁସୁମ ପରାଗରେ ପାଣ୍ଡୁବର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରାପ୍ତ; କେଶବନ୍ଧେ ନବ କୁରୁବକ, ଶ୍ରୁତିମୂଳେ ମନୋହର ଶିରୀଷ ପୁଷ୍ପ ଏବଂ ସୀମନ୍ତେ ବର୍ଷାସମୟ ନୀପପୁଷ୍ପଶୋଭିତ ହୁଏ—ସେହି ସବୁ ସୁନ୍ଦରୀ ଅଳକାପୁରୀ କୁବେର ଭବନର ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ଅମ୍ବୁମାନଙ୍କର ଗୃହ । ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ସଦୃଶ ମନୋହର ତୋରଣ ଦେଖିଲେ ଦୂରରୁ ଏହା ଚିହ୍ନାଯାଏ । ଏହି ଗୃହ ପ୍ରାଙ୍ଗଣର ପ୍ରାନ୍ତ ଭୂମିରେ ମୋହର ପ୍ରିୟାଙ୍କର୍ତ୍ତୃକ ରୋପିତ ସ୍ୱକରୂପେ ପରିଗୃହୀତ ଗୋଟିଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ମନ୍ଦାର ବୃକ୍ଷ ଅଛି । ବୃଷ୍ଟି ଦ୍ୱାରା ପୁଷ୍ଟ ପଲ୍ଲବରେ ସର୍ବଦା ଅନମିତ ପ୍ରାୟ ।"

ଏହା ପରିଚିତ "କୁବେର ଅଳକା ଛାଡ଼ି ଉତ୍ତର ଦିଗରେ ମୋହର ଘର" ପ୍ରଭୃତି ବାକ୍ୟର ମେହି ସ୍ୱରଚିତ କବିତା-ମାଳା ସମସ୍ତଙ୍କର ମନେ ପଥରେ ଉଦିତ ହେବ । ନାନାରୂପ ସୁନ୍ଦର ଅଳଙ୍କାରେ ଗୃହସଜ୍ଜା ନିର୍ଦ୍ଦେଶ କରିବାପରେ କବି ଯକ୍ଷ ମୁଖରେ ପ୍ରିୟାର ରୂପ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଅଛନ୍ତି ।

"ମୋହ ଗୃହାଭ୍ୟନ୍ତରେ ତନ୍ୱଙ୍ଗୀ, ଶ୍ୟାମା, ସ୍ୱଳ୍ପଭାଷିଣୀ, ଦୃଷ୍ଟିପୂତମନ୍ୟ ଚେତସ୍ୟା । କ୍ଷୀଣମଧ୍ୟା, ଦୀର୍ଘଚକ୍ଷୁଲା ଦରଣୀ ସଦୃଶ ଅଧୀର ଲୋଳ ଦୃଷ୍ଟି, ସ୍ୱନାଭୀର ନାଭି, ନିତମ୍ବ ଭାରେ ଧୀରଗାମିନୀ, ପୀନପୟୋଧର ଭାରେ ଈଷତ୍ ଅନମ୍ରା, ମୁକୁଳଶ୍ରେଣୀ ମଧ୍ୟରେ ରେଖାର ମାରମ୍ଭ ସଦୃଶ ମୋହର ସ୍ତ୍ରୀ ତୁମ୍ଭର ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂଢ଼ ହେବେ" ।

ମେଘଦୂତ ଖଣ୍ଡିଏ ବିରହ କାବ୍ୟ, କବି ଆଷାଢ଼ ମାସର ପ୍ରଥମ ଦିବସରେ ବିରହୋଦ୍‌ବେଳିତ ହୃଦୟରେ ଯେଉଁ ଭାବରାଶି ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, ତାହା କେବଳ ତାହାର ଉପଲବ୍ଧି ମାତ୍ର, କବି ସ୍ୱୟଂ ଦୁଃଖର ସ୍ୱରୂପ ଅଙ୍କନରେ ପଟୁ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ସମସ୍ତ ଚିତ୍ର ସମଭାବରେ ହୃଦୟ ଅଧିକାର କରି ନ ପାରେ । ଏହାର କାରଣ ତବ ସ୍ୱୟଂ ସ୍ୱରସ୍ପର୍ଶ ହୃଦୟରେ ଯାହା ଅନୁଭବ କରନ୍ତି, ତାହାର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ସେ ଯେପରି ହିତ ହସ୍ତ, ଗଭୀର ଅନୁଭୂତି ସ୍ୱକେହେଁ ଅପର ଚିତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣନାରେ ତ୍ରୁଟି ସଫଳକାମ ହୋଇ ପାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏହିପାଇଁ ସତ୍ୟାଲୋଚନାଦ୍ୱାରା କଳ୍ପନା ସମ୍ଭବ ଉନ୍ମୂଳିତ ହୋଇ ଉଠେ । କାଳିଦାସ ଯେତେବେଳେ ପ୍ରିୟା ବିଚ୍ଛେଦ କାତର ଓ ମିଳନ ଜନିତ ଉତ୍କଣ୍ଠିତ, ଏହି ଅବସର ଯୋଗରେ ମେଘଦୂତ ରଚିତ ହୋଇଥିଲା ପରି ବୋଧହୁଏ । ନତୁବା ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତସ୍ତଳ ବେଦନା ଗଭୀର ଭାବାବେଗର ଏକାନ୍ତ ଅଭାବ ସହକାରେ ଏତାଦୃଶ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ ହୋଇ ପାରି ନ ଥାନ୍ତା ! ଶିଶିରସିକ୍ତା ମୃଣାଳିନୀ ଅଥବା ମଳିନ କାନ୍ତି ଇନ୍ଦୁ ସଦୃଶ ଯକ୍ଷପତ୍ନୀ ବିରହର ପୁଞ୍ଜୀଭୂତ ବେଦନା-କ୍ଲାନ୍ତ ଦୀର୍ଘଦିବସଗୁଡ଼ିକ କି ଭାବରେ କଟାଉ ଅଛନ୍ତି, ପ୍ରିୟା-ସଙ୍ଗବଞ୍ଚିତ ପ୍ରବାସୀ ବିରହ ଦଗ୍ଧ ପତ୍ନୀର ଏହିଠାରୁ କି ତାହା କୌଣସି ଅଂଶେ ଅଭିନ୍ନ ?

ଆଜି କେତେକଦିନ ଶାପାନ୍ତକାଳର ଅବଶିଷ୍ଟ ଅଛି ? ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ବୃକ୍ଷ ଭୂତଳେ ସଂଖ୍ୟା କରିଚାହିଁ ଯକ୍ଷପ୍ରିୟା କେତେବେଳେ ବା ଦିନ ଗଣିବାରେ ବ୍ୟସ୍ତ । ମନ୍ଥରବହ-ଧ୍ୱନି ରମଣୀମାନଙ୍କର ଏହିଭଳି ଭାବ ଦୀର୍ଘ ବିରହକାଳ ଯାପନର ଅନ୍ୟତମ ଉପାୟ ।

ପଦ୍ମଚରସ୍ପର୍ଶିନୀ ଚକ୍ରବାକୀ ତୁଲ୍ୟ ନିଜ ପତ୍ନୀର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କନ କରି କରି ଆପଣାର ହୃଦୟ ବେଦନା ଯକ୍ଷ ହୃଦୟରେ ଆରୋପିତ କରି ଅଛନ୍ତି । ମିଳନର ସୁଖ ସ୍ପର୍ଶରହିତ ବିରହକ୍ଲିଷ୍ଟସନ୍ତପ୍ତ ଯକ୍ଷ, ସ୍ୱପ୍ନଦୃଶ୍ୟ, ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି, ସ୍ୱପ୍ନ ଦର୍ଶନ ଏବଂ ଅଙ୍ଗସ୍ପର୍ଶ କୌଣସି ବସ୍ତୁର ଦ୍ୱାରା ଅନୁଭବରେ ଦିନ କଷ୍ଟରେ କାଳାତିପାତ କରିବାରେ ନିଯୁକ୍ତ । କାଳିଦାସଙ୍କର ଭାଷାରେ ଏହି ଅବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରିଲେ ପ୍ରକୃତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଲବ୍ଧି ଅସମ୍ଭବ । ତଥାପି ସମୟାଭାବ ବଶତଃ ମୂଳ ଶ୍ଳୋକଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଧୃତ ନ କରି ତାହାର ଯଥାର୍ଥ ଉତ୍କଳାନୁବାଦ ନିମ୍ନରେ ପ୍ରଦାନ କଲି ।

ମୋହର ପ୍ରିୟା, ମୋହର ମଙ୍ଗଳ କାମନା ହେତୁ ଦେବାରାଧନତତ୍ପର, ଏରୂପ ଅବସ୍ଥାରେ ; ଅଥବା ଦୀର୍ଘ ବିରହରେ ପ୍ରିୟା ମୋହର କାତ୍ରନିକ କ୍ଲିଷ୍ଟମୂର୍ତ୍ତି ଅଙ୍କନରତ । ଏରୂପ ଅବସ୍ଥାରେ ବିମ୍ବା ପିଞ୍ଜରସ୍ଥିତ ମଧୁରଭାଷିଣୀ ସାରିକାକୁ "ତୁ ମୋହର ସ୍ୱାମୀର ପ୍ରିୟ, ତାଙ୍କ କଥା ତୋହର ମନେ ଅଛି କି ?"—ଏତାଦୃଶ ଜିଜ୍ଞାସା କରେ ତୁମ୍ଭର ଦର୍ଶନ ପଥରେ ପତିତା ହେବେ ।—

ଅଥବା ମଳିନବସନା ମୋହର ପ୍ରିୟା ଉତ୍ତରଦେଶ ବୀଣା ସ୍ଥାପନ କରିଚାହିଁ ମୋହର ନାମାଙ୍କିତ କୌଣସି ଗୀତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗାନ କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛୁକ ହୋଇ, ନେତ୍ରନୀରଦ୍ଧ ବାଣୀ-ତନ୍ତ୍ରୀରେ ଅଜସ୍ର ଦାନରେ ବିଫଳପ୍ରୟାସ ହେଉଅଛନ୍ତି ଏବଂ ବାଣୀର ନିଜକୃତ ମୂର୍ଚ୍ଛନା ବିସ୍ମୃତ ହେଉ ଅଛନ୍ତି ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ତୁମ୍ଭର ଦୃଷ୍ଟିପଥାରୂଢ଼ ହେବେ ।

ସାଦୃଶ୍ୟ ।—ପ୍ରିୟଙ୍ଗୁଲତିକା ଦେହରେ ତୁମ୍ଭର ଅଙ୍ଗ-ସାଦୃଶ୍ୟ; ରଚିତ ହରିଣୀନୟନରେ ତୁମ୍ଭର ଦୃଷ୍ଟିଭାବ; ଚନ୍ଦ୍ର ଆନନ ଶୋଭା; ଶିଖୀପୁଚ୍ଛେ କେଶପାଶ; ଇକ୍ଷୁ ଆନ୍ଦୋଳିତ ତଟିନୀତରଙ୍ଗେ ଭ୍ରୂଚଳାସ ଅବଲୋକନ; କିନ୍ତୁ ହାୟ କୋପନେ, ଏକାଧାରେ କେଉଁଠାରେହିଁ ତୁମ୍ଭର ସାଦୃଶ୍ୟ ନାହିଁ ।

ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଦର୍ଶନ ।—ଧାତୁରଚନାରେ ଶିଳାଖଣ୍ଡରେ ପ୍ରଣୟୀ-ଜନମାନଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭର ଚିତ୍ର ଅଙ୍କିତ କରି ତତ୍ପଦତଳେ ନିଜକୁ ପାତିତ ଭକ୍ତିରେ ଭାବ ଚିତ୍ରିତ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁହୂର୍ମୁହୁ ପତିତ ଅଶ୍ରୁନିର୍ଝରଦ୍ୱାରା ମୋହର ଦୃଷ୍ଟି ଅବରୁଦ୍ଧ ହୋଇଯାଏ । ହେ ନିଷ୍ଠୁର ବିଧାତା, ହୃଦୟ ଭିତରେ ବି ତୁମ୍ଭେ ଆମ୍ଭ ଦୁହିଙ୍କର ମିଳନ ଦର୍ଶନ ସହିପାର ନାହିଁ !

ସ୍ୱପ୍ନ ଦର୍ଶନ ।—ସ୍ୱପ୍ନରେ କେତେଥର ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେଖି ଗାଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବା ପାଇଁ ଶୂନ୍ୟରେ ବାହୁ ପ୍ରସାରିତ କରେ । ମୋହର ଦୁଃଖରେ ବିଗଳିତ ହୋଇ ବନଦେବତାଗଣ ଭରୁପଞ୍ଚବୋପରି ମୁକ୍ତାସଦୃଶ ଅଶ୍ରୁପାତ କରିଥାନ୍ତି ।

ତଦ୍ଦର୍ଶନ ।—ଦେବତାରୁ ବୃକ୍ଷର ପତ୍ରସମୂହ ଭଗ୍ନ କରିଛି, ତାହାର ନିର୍ଯ୍ୟାସ ଶ୍ରବଣ ହେତୁ ସ୍ୱରଭିତ ହିମାଳୟ ବାୟୁ ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗାଭିମୁଖେ ପ୍ରବାହିତ ହୁଏ; ହେ ପୁଣ୍ୟବତି ! ତୁମ୍ଭର ଗାତ୍ର ଯଦି ସେ ସ୍ପର୍ଶ ଲାଭ କରିଥାଏ, ଏହି ଆଶାରେ ମୁଁ ତାହାଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରେ ।

ନିଜର ବିରହାବସ୍ଥା ବର୍ଣ୍ଣନା କରି ଯକ୍ଷପତ୍ନୀଙ୍କୁ ପ୍ରବୋଧ ଦାନ ଛଳରେ ଶାପାନ୍ତ କାଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କଥଞ୍ଚିତ୍ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବାକୁ କହିଲା । ଏ ଜଗତରେ ସୁଖଦୁଃଖଚକ୍ରନେମୀ କ୍ରମେ ପରିବର୍ତ୍ତିତ ହେଉଅଛି । ଏହି ଆଶ୍ୱାସ ବାଣୀ କେତେ ଦୁଃଖ-କାତର ହତଭାଗ୍ୟ ଲୋକର ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଚକ୍ଷୁ ।

ମେଘଦୂତରେ କୌଣସି ଉତ୍ତେଜନାପୂର୍ଣ୍ଣ ଘଟଣାର ବାହୁଲ୍ୟ ନାହିଁ । ଏହା ଯେପରି ଅଦ୍ୟନ୍ତ ଗୋଟିଏ ପ୍ରେମ-ସଙ୍ଗୀତ, ଅମୃତ ଶାନ୍ତ ଓ ଶାନ୍ତିରସ ନିର୍ଝର । ବିରହ-ତାପିତ ଚିତ୍ତକାଳ ଏହାର ମୃଦୁଚ୍ଛାୟାରେ ଶୀତଳ ହେବ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ।

ଯକ୍ଷ ମେଘକୁ ତାହାର ଦୌତ୍ୟ ସମ୍ପାଦନ ନିମିତ୍ତରେ ଆଶୀର୍ବାଦ କଲା ଯେପରି ବି ତାହାର ବିଦ୍ୟୁତ୍ ପତ୍ନୀ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ତାହାର ସଙ୍ଗରୁ ବିଚ୍ଛିନ୍ନା ନ ହୁଏ । ଲେଖକ ମଧ୍ୟ ବିଦ୍ୱାନ୍ ପାଠକମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ତଦନୁରୂପ ଇଚ୍ଛା ପ୍ରକାଶ କରି ପ୍ରବନ୍ଧ ସମାପ୍ତ କରୁଅଛି ।

ଶ୍ରୀ ଜାନକୀ ମହାନ୍ତି ।

ଗଗନ-ଢଳ ।

ଶ୍ୱେ-ଅଂଶୁ-ଅଂଶୁ-ଶୋଭିତ ଦୀପ୍ତ-ଗଗନ-ଢଳ,
ନ ଦିଶେ ମେଘ ନ ଦିଶେ ତାରକା ନୀଳିମା ଦିଶେ କେବଳ ;
ସବୁ ଏକାକାର ତା'ର ମଧ୍ୟେ ଶୋଭେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା,
ଶରତ୍-ରମଣୀ ମସ୍ତକେ ଦିବା ଅଗସ୍ତ୍ୟ ତାରା ଭୂଷା ;
ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ମନୋବିମୋହନ ମନୋଜ୍ଞ-ଶୋଭା-ଧାରା
ବାଡବ-ଅନଳ-ପରିଶୋଭିତ-ସାଗରେ ଦିଏ ଧାରା । ୧ ।
ସଲିଳ-ଶୀକର-ଘନ-ତୁଷାର-ଧୌତ-ଗଗନ-ଢଳ,
ବିରାଜିଛି ତହିଁ ମୋହନ-ଇନ୍ଦୁ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-ସୁଶୀତଳ ;
ଶୋଭେ ତହିଁ ପୁଣ ଦିବ୍ୟ-ଦ୍ୟୁତି କନକ-କିରଣ ତୁଲ୍ୟ,
ଏହାରି ଦୃଶ୍ୟ ବିଶ୍ୱ-ଜଗତେ ଅଟଇ ଅହା ଅତୁଲ୍ୟ ;—
ଜାହ୍ନବୀ-ପୂତ-ଜୀବନ-ସ୍ନାତ ଚନ୍ଦନ-ଚର୍ଚ୍ଚିତ-ଧାରା
ଧର୍ମ-ଦ୍ୟୁତି-ଶୋଭିତ-ଗାତ୍ର-ତ୍ରାଣ୍ଡବେ ଦିଏ ଦ୍ୱାର । ୨ ।
ଉଚ୍ଚ-ବିଭୂଷିତ-ନୀଳ-ପ୍ରାନ୍ତର ନୀଳ,-ନୀଳ,-ନାହିଁ ସୀମା,
ମୌନ-ଶୋଭା-ଅମର-ପଟ ପ୍ରକାଶେ ମହା-ଗରିମା ;
ଖଣ୍ଡ ଖଣ୍ଡ ଭାସନ୍ତି ମେଘ ଚନ୍ଦ୍ର-କିରଣ-ଦୀପ୍ତ,
ସୁନ୍ଦର ଦିଶେ ବ୍ୟୋମ-ହର୍ମ୍ୟ ଶୁଭ୍ର-ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନା-ଲିପ୍ତ ;
ଏପରି ଦୃଶ୍ୟ ମଣ୍ଡିକା-ଜ୍ୟୋତି-ଶୁକ୍ଳ-ଆକାଶ-ଧାରା
ମଣି ଓ ମୁକ୍ତା-ଚୂର୍ଣ୍ଣିତ-ବ୍ୟୋମ-କୈଳାସେ ଦିଏ ଦ୍ୱାର । ୩ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପୀନାଥ ଦେବଶର୍ମା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚିତ୍ର ।

ମା, ତୁ କିଏ ? କୁଆଡ଼େ ଯାଉଛୁ ? ତୋ' ଘର କେଉଁଠି ? ତୋର ଏପରି ବେଶ କାହିଁକି ? ତୋର ମୁଣ୍ଡବାଳ ମୁକୁଳା, ଦେହ ରୁଗ୍ଣ ଓ କୁରୂପ ; ଲୁଗା ପୁରୁଣା, ଛିଣ୍ଡା ଓ ଶତଗ୍ରନ୍ଥିଯୁକ୍ତ । ବୋଧ ହେଉଅଛି ଦଶବର୍ଷ ହେଲା ତେଲ ମୋଟାଏ ଦେହରେ ବାଜି ନାହିଁ । ତୁ ଡାଳ, ଫୁଲ, ପତ୍ର, ଛିଣ୍ଡାକନା, କାଚକ ଓ କାଠ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଧରିଛୁ କାହିଁକି ?

ମା, ତୋ' ଆଖିରୁ ଲୁହ ବହି ଯାଉଛି କାହିଁକି ? ତୁ ଗୁଣଗୁଣ କରି କଣ କହୁଛୁ ? କା ପାଖରେ ବା କଥା କହୁଛୁ ? ତୋର କଣ ହୋଇଛି ? ପୁତ୍ର-ଶୋକରେ ତୁ ଏ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୋଗ କରୁଛୁ ? ନା ତୁ ଅସ୍ୱାଧିକ ? ଚିରଦେଶୀ ସ୍ୱାମୀର ବିରହ ସହ୍ୟ କରି ପାରିଲୁ ନାହିଁ, ନା ତୁ ବୈଧବ୍ୟ-ଦୁଃଖ ? ଶାଶୁ ନଣନେଇଙ୍କର ତର୍ଜ୍ଜନା ମନକୁ ମାରି ବାହାର ଅଛିଛୁ ? ତୁ ଦୁଃଖିନୀ, ପେଟ-କଷ୍ଟ ସହି ପାରିଲୁ ନାହିଁ ପରି ? ଅଥବା ବାଳବେଶରେ ପାଳନାଥଙ୍କ ଦୁଃଖ ଜଣାଇ ତାଙ୍କର ପଦଛାୟା ତଳେ ଅଶ୍ରୟ ନେବାକୁ ବହିର୍ଗତ ହୋଇଅଛୁ; କିଏ କହିବ ?

ମା, ତୋତେ ଏତେ କାକୁତି ମିନତି କଲି, ଏତେକଥା ପଚାରିଲି ଥରେ ହେଲେ କଥା କହିଲୁ ନାହିଁ ? ତୁ ଥରେ ଆକାଶକୁ ଥରେ ଘନ-ସାବକା ଦାସକୁ, ଥରେ ଗଛକୁ, ଥରେ ପତ୍ରକୁ ଅନାଇ କଣ ଭାବୁଛୁ ? ଯା ଭାବୁଛୁ ଭାବୁଥା, କିନ୍ତୁ ତୁ ନିଶବ୍ଦରେ ମୋ ଆଡ଼କୁ ଥରେ ଅନାଇଲେ ମୋର ପ୍ରାଣ ବାନ୍ଧ ଉଠେ । ତୋ' ଆଖିର ଲୁହ ଦେଖିଲେ ମୋର ହୃଦୟ ଶତଧା ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ । ତୋର ମନ କଥା ଜାଣିବା ଲାଗି ମୁଁ ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ; ତୁ କିନ୍ତୁ ବଡ଼ ଚତୁରା, କୌଣସି ପ୍ରକାରରେ ଜଣାଇବୁ ନାହିଁ ।

ହାୟରେ ନିର୍ବୋଧ ପିଲାଗୁଡ଼ାକ ? ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ଏତେ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ? ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ବୁଦ୍ଧିବୃତ୍ତି କି ଏକବାରେ ଲୋପ ହେଲାଣି ? ଏଉଟି ବୃଦ୍ଧା, ଏହାର ଆଖିରୁ ଲୁହ ଝରିଯାଉଛି, ପଞ୍ଜର-ହାଡ଼ ଗଣି ହେଇ ଯାଉଛି, ଦେହ ଚମ୍ପାରେ ଛେଦେଇ ମରି ଗଲାଣି, ବାଳ ଦକେଣ୍ଟ ପାଉଁଶିଆ ଦିଶୁଛି, ଚାଲିବା ବେଳକୁ ଗୋଇଠିରେ ଗୋଇଠି ବାଜି ଯାଉଛି ; ଏହାର ଜରାଜୀର୍ଣ୍ଣ, ଚିନ୍ତାଶୀର୍ଣ୍ଣ, ରୁକ୍ଷ ଶରୀରଟି ମଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କ୍ରୀଡ଼ନ ସାମଗ୍ରୀ ? ଏହାକୁ ଛେଡ଼େଇ ଦିଅ, ଶପରକାଳ ଶବ୍ଦେ, କାଦୁଅ ମେଖେ ଫିଙ୍ଗି ତୁମ୍ଭେମାନେ କି ଆନନ୍ଦ ଉପଭୋଗ କରୁଛ ? "ଗଙ୍ଗାମା ବୁଢ଼ୀ, ଭାଏ ଗାଲ ଗୁମ୍ଫଡ଼ୀ, ମୁଁ ପଳାଏ ଦୌଡ଼ି, ହୁକେ ହୁ, ହୁକେ ହୁ" ଇତ୍ୟାଦି ଭାବରେ ପ୍ରଳାପ କରି ତା' ପ୍ରତି କି ଦାଉ ସାଧ ନେଉଛ ? ମେ ଥରେ ହେଲେ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର କଥା ଶୁଣୁ ନାହିଁ, ବା ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶପରକାଳ ପ୍ରତି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁ ନାହିଁ । ବୋଧହୁଏ ସେ ଗୁଣଗୁଣ ସ୍ୱରରେ, "ହା ପାଳନାଥ, ହା ପତିତ-ପାବନ, ହା ଦୟାସାଗର ଏମାନଙ୍କୁ ସୁବୁଦ୍ଧି ଦିଅ, ଏମାନେ ପରୋପକାରରେ ଜୀବନ ଉତ୍ସର୍ଗ କରନ୍ତୁ ଏମାନଙ୍କର ମଙ୍ଗଳ ହେଉ" ଇତ୍ୟାଦି ଭାବରେ ଭଗବାନଙ୍କୁ ପ୍ରାର୍ଥନା କରି ଚାଲି ଯାଉଅଛି । ବାଳକବୃନ୍ଦ, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭେମାନେ ପିଲା, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ସଦସତ୍ ବିଚାରଶକ୍ତି ହୋଇ ନାହିଁ । ତୁମ୍ଭେମାନେ ଶିକ୍ଷା ଲାଭ କର, ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନବିକାଶ ହେଉ, ଥରେ ଚିନ୍ତାକର ଦେଖିବ ଏ ବୃଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ କିପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପତିତ ହୋଇଅଛି । ବିଶ୍ୱ-ବାଞ୍ଛିତ ଦୁର୍ଲ୍ଲଭ ମାନବ ଜୀବନ ଏହା ନିକଟରେ କିପରି ଲାଞ୍ଛିତ, ଘୃଣ୍ୟ ଓ ଅସାର । ସୁଖ ସାମଗ୍ରୀ ସମ୍ପନ୍ନ, ଧନ ଜନ ବୃନ୍ଦ ଦ୍ୱାରା ପରିବେଷ୍ଟିତ ସଂସାର ଏହାର ଚକ୍ଷୁରେ କିପରି ଅଳୀକ, ଅସ୍ଥିର, ଅସ୍ଥାୟୀ ଓ ବିଷବତ୍ । ଏ ବୃଦ୍ଧା ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦଦାୟୀ କ୍ରୀଡ଼ା ସାମଗ୍ରୀ ହୋଇଅଛି । ଭଗବାନ କରନ୍ତୁ, ପୁଣି ଦିନେ ଏ ତୁମ୍ଭମାନଙ୍କର ମାନବ ଜୀବନର ଗୂଢ଼ତତ୍ତ୍ୱ ସମସ୍ୟାର ଉପକରଣ ହେଉ !

ବାଳକମାନଙ୍କର ବୃଦ୍ଧା ପ୍ରତି ଏହିପରି ଉଚ୍ଚ ଉପହାସ ଦେଖି ଦେଖି ମୋର ପୂର୍ବ ପରିଚିତା ଚେମୀ ମାଉସୀ ମୋର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ ହେଲା । ମୁଁ ତାକୁ ପଚାରିଲି, ଚେମୀ ମାଉସୀ, ତୁ କହିପାରିବୁ ଏ ବୁଢ଼ୀଟି କିଏ ? ଏହାର ଏପରି ବେଶ କାହିଁକି ? ଏ କାନ୍ଦୁଛି କା କାହିଁକି ? ଏ ତ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କଣ ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଚାଲିଛି ? ମାଉସୀ ଉତ୍ତର କଲା, "ବାପ, ଶୁଣିବୁ, ତୋତେ ମିଛ ମୋତେ ସତ । ସେ କାଳ ପକାଳେ ମୋ' ଘରେ ଜନ୍ମ । ଏ ଆଖିରେ ଦେଖିବା କଥା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେ ଖୁବ୍ ଶିଳ୍ପ-ପରର ଛିଅ, ଶିଳ୍ପ-ପରର ବହୂ । ବାପ କେତେ ଶରଧାରର ଦାସଘର ଦାମ ସରଦାରକୁ ବାହା ଦେଇଥିଲା । ଏହାର ଗେରସ୍ତ ସରଦାରୀ କରି ଖୁବ୍ ପଇସା କଜ୍ଜ୍ଜ କରେଇ ଥିଲା । କଲିକତାରେ ତା' ଗେରସ୍ତ ଅଜ ବଡ଼ ଘର ହାଇକାରେ ମଲେ । ଭାଇ ଭଗାରୀ ପର ତ ! ଏକୁ ଘର ପେଷିଦେଇ ପାଗଳ କରିଦେଲେ ଅଜ୍ଜ କମି ବାଡ଼ ସରୁ ନେଲେ ପରା ! ଏ କଥା କେଉଁଠି କହିବୁ ନାହିଁ, ଏ ଅଖି ଅଜ୍ଜ କେତେ ଦେଖିବ ରେ ବାପ ! !"

ଚେମୀମାଉସୀର କଥା ଶୁଣି ମୁଁ ସ୍ତବ୍ଧ ହୋଇଗଲି । ପାଦ ଚାଲିଲା ନାହିଁ । ଅଖି ଛଳ ଛଳ ହୋଇ ଆସିଲା । ଜୀବନର ସୁଖ ଦୁଃଖ କେତେ କଥା ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । କବି ବାକ୍ୟ—

"ଧନ୍ୟ ସେ ସଂସାର ! ପ୍ରବଳର ଯହିଁ
ସବୁ କଥାରେ ସ୍ୱଯୋଗ
ଦୁର୍ବଳର ଯହିଁ ଲଲାଟ କେବଳ
ମାତ୍ରକେ ଲାଞ୍ଛନା-ଭୋଗ ।"

ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ଏଠାରେ ସଫଳ ହେଉଛି ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ପାଇଲି । ମୁଁ ଭାବି ସ୍ଥିର କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ଜଗତରେ ମନୁଷ୍ୟର ଅସ୍ତିତ୍ୱ କେତେ ; ମନୁଷ୍ୟ ଉପରେ ମନର ଶକ୍ତି କେତେ ; ପୁଣି ମନ ସଦସତ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତିମାନଙ୍କର କେତେକେଲେ କ ଭାବରେ ଅତ୍ୟ ପରସ୍ପରର । ପ୍ରାଣି-ଜଗତରେ ମାନବ ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ । କିନ୍ତୁ କ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ମନୁଷ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ପୁଣି ଏପରି ପୈଶାଚିକ ଅର୍ଥ-ଲିପ୍ସା ! ମାନ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ସ୍ୱାର୍ଥପରତା ! !

ଧନ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ! ଧନ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ଲୀଳା !! କେତେସୁନ୍ଦର ନଶ୍ୱର, ନଗଣ୍ୟ, ବହିର୍ଗାକ୍ଚକ୍ୟଶୀଳ ପଦାର୍ଥ ସବୁକରେ ଥୋଇଦେଇ କାଳକୁ କାଞ୍ଚନ ମଣାଉ ଅଛ !!! ଏଇଟା ହେଲା ତୁମ୍ଭର ମାୟା । ଯେ ଏକାକୀ ଏକାନ୍ତରେ ଦୋ ଛଣକ ପାଇଁ ଆପଣାର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ଜୀବନର ପରିଣାମ ଓ ସଂସାରର ଗତି ବିଷୟରେ ଥରେ ଚିନ୍ତା କରିଅଛି, ସେ ତୁମ୍ଭର ମାୟାର ମୋହିନୀଶକ୍ତି ବୁଝିଅଛି । ପ୍ରଭୁ, ଏ ମାୟା-କୁଜ୍ଝଟିକା ଭେଦକରି ତୁମ୍ଭର ଚିର ମନୋହର ଶାନ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ରାଜ୍ୟକୁ ଯିବାର ପଥ ତୁମ୍ଭେ ଦେଖାଇ ଦିଅ, କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କଣ ବୁଝାଇ ଦିଅ, ଜ୍ଞାନ ନେତ୍ର ଫୋଟାଇ ଦିଅ ଯେପରି ଆମ୍ଭେମାନେ "ଭାଇ ଭଗାରୀ" ହୋଇ ଅନ୍ୟକୁ "ଘର ପେଷି ଦିଅ" ଭାବ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଅପହରଣ ନ କରୁଁ ।

ଶ୍ରୀ ବୈକୁଣ୍ଠଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ।

ସାଆନ୍ତୁଆ ବାହା ।

ରାମହର ଦାସ ଜଣ ସାଆନ୍ତ
ହରହରପୁରେ ଘର
ଜେଡ଼ିବା ଜହନ୍ତ ଗରବ ତାହାଙ୍କୁ
କେହି ଜହେ ତାଲବର ।
ଅଠାଇ ଲମ୍ବ ଘର ବଖରିବ
ମରି ନାହିଁ ତା ମନ୍ଦ
ଉଚ ଟିଣ୍ଡା ଦେଖି କରଣ୍ଡରେ ସେ
ନ ହେବ ଚଦାପି ହୁଡ଼ ।
ଶ୍ରୀ ଗୃହଚଣ୍ଡି ବାର୍ତ୍ତିଶ ହେଲେହେଁ
ବାହୁ ଚଢ଼ା କୋଟିକମ
ଗଳ ହରତାଳ ଜଙ୍ଗେ ଚକାଗୁଡ଼ି
ମାହାନ୍ତିଅଣୀଙ୍କ ଭମ ।

ଗୃହଶାଳୀ ଚଣ୍ଡି ରାମହରଙ୍କର
ଚଦେନ ଧର ଛଟ
ଗୃରୋଟି ଟଙ୍କା ସେ ମାସରେ କମାନ୍ତି
ପିଲାଙ୍କୁ ପଢ଼ାଇ ପାଠ ।
ଯେଉଁଥିରୁ ଭୁଜ ସବୁ ଦେଲା ନେଲା
ଯେଉଁଥିରୁ ଲ୍ଲାଗାପଡ଼ା
ଯେଉଁଥି ମଧ୍ୟରୁ ପୁନେଇ ପରବ
ଯେଉଁଥିରୁ ସବୁ ଛଟା ।
ଘରଣୀ ମାଇପେ ଶୁଣିଲେ ଜାଣିବେ
କେତେ କଥା ଲୋଡ଼ା ଘରେ
ଦାଣ୍ଡରୁ ମିଣିପେ ସିନା କହିଦେବେ
କଲେ ସେ ଭୁଞ୍ଜନ୍ତି ଥରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାତକୁ ଗୃହଳ ଥାଉ ବା ନ ଥାଉ
ଓଷା ବାର ଯେ ପଡ଼ିବ
ଅତ ନକୁଛରେ ଗୃହ ଦଶପଳ
ନ ହେଲେ ବାହୁଁ ଚଳିବ ।
ସାଥନ୍ତ୍ରଙ୍କଘରୁ ଦେଏ ଦେଉଣୀଏ
ଜଣେ ଯେବେ ଯେଉଥିବ
ଅଜ୍ ବାହୁଁପାଇଁ "ସାଥନ୍ତ୍ରାଣୀ" ଭାବ
ପୁଣ ସେ ଅସି ଭାଣିବ ।
ଦରବା ଶଣ୍ଡିକେ ସାତଭାଲ ସିଅଁ
ଘରେ ହିନା ଚିତ୍ର ହେବ
ପୀତାମ୍ବର ପାଟ ଦାଣ୍ଡକୁ ନ ଥିଲେ
ଜାଳେ କେହି ବାଛି ଦେବ ।
ଲୁଣ ନ ଥିଲେ ତ ଅଲଣା ଜାଉରେ
ଯେଠ ପୁରଗଲେ ଦାଲ
ଚଳା ପାନ୍ଥଡ଼ରେ ବାହା ନିମନ୍ତକୁ
ଗୃହିଲେ କେମନ୍ତେ ଭଲ ।
ଗୁଣ ନାକଚଣା ନ ଥିଲେ ନାକରେ
ଉଡ଼ୁଣା ବାହୁଁ ବାଡ଼ିବ
ପାତ ମାଲୁପେରେ ମୁହଁଟି ହଲାଇ
କେମନ୍ତେ କଥା କହିବ ।
ବଳ ଦୁଇଗ୍ରସ୍ତ ବାପାଙ୍କ ଅମନ୍ତ୍ର
ଥିଲା ବୋଲି ଶ୍ରୀମନ୍ତ
ଏବେ ଭଳି ତାହା ଝଞ୍ଜାଇଅଛନ୍ତି
ମାନ ମହିତକୁ ଭଲ ।
ପାଦରେ ନେପୁର କରି ଲେଖଣ
ଚରଣୀ ଯେବେ ଗୃହିବ
ଘରେ ଉଜିଥିଲ ଚୁଲି ଜଳା ନାହିଁ
ଏହା କେ ପରତେ ଯିବ ।
ପୁଅ ଗୋଟି ଭାଙ୍କ ଅଠର ବରଷେ
ଶଢ଼ପାଠ ଥିଲା ଯେତେ
ସାରଦେଇ ସବୁ ଭଳିଗୁଣ ଭାଷା
ପଢ଼ିଗଲାଣି ସେ କେତେ ।
ପଢ଼ିଲାଣି ଯେହୁ ତିନୋଟି ବରଷ
ଯୋଟିଏ ଲେଖିଣ ମାତ୍ର

ଶିଖିଲାଣି ଶିରେ ଫିଗ୍ରଇ ବଳା ସେ
ଶିଖିଲାଣି ଯୋଡ଼ାମାଡ଼ ।
ଭଳିଗୁଣ ଭାଷା ଭାର ବଳାପାଠ
କେତେ କଥା ଲୋଡ଼ା ତହିଁ
ଗ୍ରନ୍ଥଦନ ଜାମା ଦେହରେ ନ ଥିଲେ
ପାଟିରେ ନ ହୁଏ କହି ।
ଶଢ଼ପାଠ ସବୁ ଜାଣେ ପିନା ବାଯ
ଏ ପାଠତ ଜଣା ନାହିଁ
ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଯୁଅର ବରୁଦ
ସକଳ ଯୋଗାଉ ଥାଇ ।
ଗୃହଶଣ୍ଡି ବନ୍ଧା ଦେଲେ ଶ୍ରୀମନ୍ତ
ମନରେ ପରୁଆ ନାହିଁ
ବାହୁଁରେ ଜଅଣ ପଢ଼ିଲାଣି ପୁଅ
ଚିନ୍ତା ଅବା କାହିଁପାଇଁ ।
ଆଉ କେଇଦିନେ ପାଠ ସାରିଦେଲେ
କେଜାଣି ଭାସ ସେ ହେବ
ଦିନେ ଶ୍ରୀଘରେ କେତେ ଅବା ଗୁଣ
ସବୁଯାକ ସୁଝି ଦେବ ।
ଏଣେ ଗାଆଁ ଗାଆଁ ମାହାନ୍ତ ସାଇରେ
ବସିବ ଗଲାଣି ହାଟ
ଶ୍ରୀମନ୍ତଘରର ପୁଅଟିଏ ସେତ
ପଢ଼ିଲାଣି ଚାରି ପାଠ ।
ମାହାନ୍ତ ଘରର ପୁଅ ସେତ ଅସି
ବୟସ ହେଲାଣି ଏବେ
ଝିଅ ବାପମାନେ ଯେ ଯାହା ଶ୍ରୀଘରେ
ଶବର ବୁଝନ୍ତି କେତେ ।
ବଡ଼ ଶବେଚକ ପିନା ଶ୍ରୀମନ୍ତ
ଶୁଣାପାଇ ଏ ସକଳ
ନିଜ ମନେ ମନେ ଯାଞ୍ଚ କରି ନେଲେ
କେତେ କେତେ ବଡ଼ଜନ ।
ଆଉ ସବୁ କଥା ପରେ ଖୋଜାଖୋଜି
ପଡ଼ିଲେତ 'ଘର' 'ବର'
କେ ଅବା କାହିଁକି ଝିଅ ଦେବ ଜହ
ନ ଥିଲେ ଭୁଲ ସୁନ୍ଦର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପୁଅ କଥାରେ ତ ଭାବିବାକୁ ନାହିଁ
ଗୁଣ ବିଚାରୁଛି ଭାଇ
ଚେତନା ସରତି ଭଙ୍ଗି ନ ଚୋଳିଲେ
ନ ଚଳେ ଆଉ ଦେଖାଇ
ଭୁଲିଗ ଟଙ୍କାଟି ଆଣିଲେ କରଜ
ଚୋରି ଗଲେଣି ଯାଉ ।
ପୁଅ ସୁଝି ଦେଇ ଜଣା ଗୁଣା କଥା
ଭର ଭସ୍ମ ନାହିଁ ଆଉ ।
ବାଉଁଶ ଝୁଣ୍ଟିକୁ ବଦଳାଇ ଦିଅ
କାଠ ଖଣ୍ଡା ବସାଇଲେ
ପିଣ୍ଡା ଖଣ୍ଡି ଭଙ୍ଗ ତୁଣାଟି ଭିଡ଼ାଇ
ଧୂଳିଆ ଖଣ୍ଡା ଚୋଳିଲେ ।
ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସକଳ ଟିପଣା ଦେଇଣ
ନାହିଁ ନାହିଁ ବଜାଡ଼ିଲେ
ଅବଧାନ [illegible] ନାମ କାଳେ କେ ବାଛିବ
ସେ ଖଣ୍ଡି ଦିଅ ଛାଡ଼ିଲେ ।
ସାଉଦର ଅଛି ଖରତ ବରତ
ଯେତେ ଯାହା ଲେଡ଼ା ଦେଲା
ଭମସୁକ ଖଣ୍ଡେ ଦେଖି ଦେଲାଧଣି
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଟଙ୍କା ଦେଲା ।
କେହି ବୋଲେ ଦେବ ପଟଣ ସାଆନ୍ତ
ବେ ଯାତେ ପାଲିଙ୍କି ଘୋଡ଼ା
କେହି ବୋଲେ ଦେବ ହାର ବୀରବୋଇ
ଭାପରେ ଭରଣ ଯୋଡ଼ା ।
ବ୍ରହ୍ମପୁରବର ବହୁତ ନଗର
ଇଂରାଜୀ ଯାଠକୁ ଗୁହିଁ
ବହା ଖରତଟି ନମିଳିଲେ ଯେହୁ
ଯବାବ ନ ଦେବେ ତାହିଁ ।
ଟ୍ରୋଟିଲିବ ଛିଅ ଅତି ଅପରଣ
ଦିଶି ଯେହୁ ଭରଣ
ଦାଳ ଯତ୍ନରେ ଦେଇ ଧ୍ୟାନରେ
ହଜାରଟି ଦେବ ପଣ ।
ଏହିଠାରେ ତାଙ୍କ ମନ ମାନିଗଲା
ଯବାବ ତାହାଙ୍କୁ ଦେଲେ

ହଜାର ଟଙ୍କାଟି ନଗଦ ମିଳିବ
ମନେ ମନେ ଖୁସି ହେଲେ ।
ବାହା ଘର ଲାଗି ଯେତେ ଯାହା ଲେଡ଼ା
ଲାଗିଗଲା ଆୟୋଜନ
ଗଉଡ଼ ଭଣ୍ଡାର ବଇଜା ପାଇଲେ
ଟଙ୍କା ଦେଲେ ମହାଜନ ।
ଅତି ଆଡ଼ମ୍ବର ଭୋଜନ ବର୍ଣ୍ଣନ
ଲାଗିଲେ ବାଣିଆ ମାଳୀ
ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବଙ୍କୁ ସୁଖ ମଇଳ
ଦେଲେ ସବୁ ଗୁଆ ଗୁଳ ।
ଭଇବନ୍ଧୁ ବର୍ଗ ମହାପରସାଦ
ମହାବନ୍ଧ ହୋଇଥିଲା
ବଳିଆ ଘରର ଦିଜ୍ଜାର ଭେଣ୍ଡ
ଶଳମ୍ବ ବର ଆସିଲା ।
ଦ୍ୱାର ମୁହଠାରୁ ଗାଲିଚା ଚମ୍ବଳ
ଶ୍ୱଶୁରଙ୍କେ ପଠାଇଛି
ଦେଖି ପ୍ରମନ୍ତ ମନେ ମନେ ତୋଷ
ବାଛିବାକୁ ନାହିଁ ଛିଛି ।
ଲେଖି ବି କିଛିବେ କିଛିଣ ସାଆନ୍ତ-
ମାନଙ୍କ ଘର ଶ୍ରେଣୀ
ଯାହା କଥା ଯେତେ ଜଣା ନ ଜାଣିବେ
ନ ରହେ ମହତମାନ ।
ଯୋଡ଼ିଠାରୁ ନୋହା ଆଲିଙ୍ଗ ବେଳାବ
ସବୁ ଚଳେ ଅପରଣ
ଗାଳ ଗାଇବାକୁ ମଧ୍ୟସ୍ଥ ସାଆନ୍ତେ
ଦେଲେ ତାଙ୍କୁ ଗାଳ ମନ ।
ବିବାହ ଉତ୍ସବ ମଙ୍ଗଳ କାର୍ଯ୍ୟରେ
ଏଇ ହୁଳାହୁଳ ଯଥା
ଭଳ ଭଳିଅଟି ଯେହୁ ଯରବାରେ
ନ ହେଲେ ନ ଚଳେ କଥା ।
ବଲଲୋକେ ତାଙ୍କୁ ବୋଧ ବୋଧ କରେ
ଭଲ ହେଲା ତାଙ୍କ ଆଣ୍ଠ
ଚାଉଳ ପଡ଼ିବେ ଭଳା ଅସନରେ
ଜଣେ ଜଣେ ମହାନ୍ତ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କେତେ ଭଙ୍ଗକରି ମୋଡ଼ା ହୋଇଅଛି
କେତେଟା ଛଡ଼ିଛି "ଶିଗ"
କେତେଥର କରି "ସାଥନ୍ତ" ଲେଖିଛି
କେମନ୍ତ କରଣିତି ।
ମହଥଣ୍ଡିକ ଗୁଡ଼ାହୋଇଅଛି
ଜମ୍ବରେ କେତେ ଅଙ୍ଗଳ
କାହିଁ ପୁଞ୍ଜିଅଛି ଅଗଣି ତାହାର
କାହିଁ ରଖିଅଛି ମୂଳ ।
ଏହି ପରକାରେ କରଣପଣିଆ
କେତେ ସେ ଦେଖାଇ ଦେଲେ
ନାୟକ ବ୍ରାହ୍ମଣ ବାଳକ ଶଙ୍ଖଥ
ସମସ୍ତେ ଡାଟକା ହେଲେ ।
ସାତ ଜାତ ଦଳା ଅଠ ଜାତ ଡାଲି
ତିଅଣ ଦଣ୍ଡକାର
ତିନ ଜାତ ଶାଗ ପାଞ୍ଚ ଜାତ ମାଛ
କେତେ ଜାତରେ ଅମ୍ବର ।
କେତେ ଜାତ ଚଟା ଚନ୍ଦ୍ର ରଖିଅଛି
ରମ୍ଭହଦଙ୍କ ସରଣୀ
ତହିଁପରେ ସ୍ୱଣି ଚାଟି ରଖିଅଛି
କେତେ ଜାତିରେ ବଟଣି ।
ଖିଇରୁ ଖିଇସା- ପାଣି କରିଅଛି
ଅରମ୍ଭ କାକରା ବରା
ପିଠାରେ ପିଠାରେ ଦଶ ବାରଜାତି
ନାନାଜାତି ସୁର ବରା ।
ସିଉଡ଼ାରଅଙ୍କ ଖିଅଇ ପିଆଇ
ବଦା କରେ ଧର୍ମରେ
ପଡ଼ିଲ ଭ୍ରମନା ନିଜ ସିଉଡ଼ାର
ଖିବ ଏଥିଲ କେମନ୍ତ ।
ଜରଣ୍ଡେରେ ତମକୁ ସିନା ଏ
ସିଉଡ଼ାର ପଠାଯିବ
ଯାହା ଯାହା ଯିବ ବାହାଘର ଦିନ
ସବୁ ତ ପେଛିଆସିବ ।
ଏହି ପରକାରେ ତମପଣିଆରେ
ହାସି ଲାଗ ଲେଲେ ଯାହା
ଜରଣପାଥନ୍ତେ ଏକା ସେ ବୁଝିବେ
ଆଉ କେ ବୁଝିବ ତାହା ।
ନାୟକ ବାଳକ ପୁରୋହିତ ଅବ
ଛନ୍ଦ ଛନ୍ଦ ପାଇଯିବେ
ସାଥନ୍ତେ କେବଳ କମି ବେଶି ଧରି
ବସ୍ତ ଛନ୍ଦ ଲାଗିଥିବେ ।
ମେହର ଅଙ୍ଗ ଚତୁର କରଣ
ଏ ଗାଆଁ ସେ ଗାଆଁ ଗଲେ
ଲୋଟାରୁ ରେକାବ ପାଟରୁ ଶଣ୍ଡ ଅ
ମାଟି ଯାଚ ରୁଣ୍ଡ କଲେ ।
ଏଠାରୁ ଯେମନ୍ତେ ସିଉଡ଼ାର ଗଲା
ମହୁଗ ଶଙ୍ଖ ବଜାଇ
ସେଠାରେ ତେମନ୍ତେ ବସିଗଲେ ଅସି
ପାଞ୍ଚ ଦଶ ସାଇଭାଇ ।
ଜାଣନ୍ତି ସମସ୍ତେ ସକଳ ସାମଗ୍ରି
ବାହାଦନ ଫେରିଯିବ
ତେବେ ପାଞ୍ଚ କଥା ଦୋଷ ନ ବାଛିଲେ
ମରଯାହା ନ ରହିବ ।
କେ ଚହଲ ପାଟ ଖଣ୍ଡିକ ପୁରୁଣା
ସାଉଯାଗା ଯୋକକଟା
କେହି ବୋଲେ ତାହା ଦେଖ ନଲକର
ପାଟ ତ ଅବା ସେ ମଠା ।
କେହି ବୋଲେ ସେତ ବାଛୁଥିଲେ ଏତେ
ଅମ୍ବ ଚିଠାଉରୁ "ଶିଗ"
ତାହିଁ ପାଠ ପଢ଼ି ଲେଖିଛନ୍ତି ନଳେ
ଯଡ଼ା ଯାଉଅଛି "ସ୍ତିର" ।
ସେ ଦିନ ସେମାନେ ଯେତେ ପରକାରେ
ଦୋଷ ଗୁଣ ବାଛିଥିଲେ
ଏମାନେ ସେ ସବୁ ଗଣି ଗଣି ତହିଁ
ଅଧିକ କରି ଚହିଲେ ।
ସିଉଡ଼ାର ଦେବା ନେବା ସବଗଲ
ବାହାଘର ଗଡ଼ବଡ଼
ଯାହା ଯେ ଯାହାର କଲେ ଅନ୍ଦୋଳନ
ଶୁଣାଇଲେ ଜାଇବଡ଼ୀ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାସେ ମାସେ ହେଲା ଝିଅ ବାପ ଘରି
ପାଞ୍ଚୁଟା ବଣିଆ ବସି
ଗଢ଼ୁଛନ୍ତି ଯେତେ ଯେତେ ଅଳଙ୍କାର
ସୁନା ନେଉଛନ୍ତି ଭରି ।
ମସାଳେ ବେସର ରତନରେ ଦଣ୍ଡି
ଜଳରତ ଫୁଲଗୁଣା
ଗୁରେଟି ଭିତରେ ଯୋଡ଼ିଏ ବାଉଳି
ଝଲ୍ଲ ନ ହୋଇବ ଉଣା ।
ତିନୋଟି ମସାରେ ସରୁ ଗଢ଼ା ହେବ
ନାକ କାନ ଅଳଙ୍କାର
ଅଙ୍ଗାରରେ ପୁଣି ହେବ ବଡ଼ ବଡ଼
ଉଣା ନ ହେବ ପ୍ରକାର ।
ମାହାନ୍ତି ଘରର ପାଅନ୍ତିଆ କାମ
ଗଢ଼ି ଶିଖିଥିବ ଯେହୁ
ଗଛେଇ ଗଛେଇ ପାଅନ୍ତାଣିଙ୍କର
ମନ ମଜାଇବ ସେହୁ ।
ଦେଇକୁ ଗଢ଼ିଲା ମହୁଜମାଳା ସେ
ଜେତେକାତ କାମ ଦିଅ
ଧାନ ଚମ୍ପାକଢ଼ି ପୁଣି ଜନ୍ମମାଳ
ଗଢ଼ିଦେଲା ଗୃପସର ।
ସରୁ ସରୁ ଚର ସୁନା ଦେଇଦିଅ
ପଡ଼ିଲା ତାହାଙ୍କୁ ଲୋଡ଼ା
ସୁନାର ସିଅଣା ଶାଇଲେ ଚର୍ଦ୍ଦିରୁ
ମିଶାଇବେ ତମ୍ବା ଥୋଡ଼ା ।
ପାଇଦର ଚୁଡ଼ୀ ଜେଇଦିଅ ଗଡ଼ୁ
ପାଞ୍ଚଦର ଗୋଡ଼ବଳା
ଗୃର ଗୃର ଦର ପଇଞ୍ଚ ନେପୁର
ପାହୁଡ଼ ଯୋଡ଼ିବ ଭଲ ।
ଦରଦେ ଭଲ ସେ ଝୁମୁଚ ମୁଦଣି
ଅରସି ମୁହଁ ଆଠଣା
ଅଙ୍ଗ ଯେତେ ମୁଚ ଦଅଣା ଲେଖାଏ
ଝୁମ୍ପିଆ ଗଣ୍ଡି ଗୃଦଣା ।
ଚାଡ଼ ବାଳୁକେ ଦୁଇ ଦୁଇ ଦର
ରସୁଣ ଖୋଳିଆ ମୋଟ
ପାଉଣ୍ଡ ବାଙ୍କିଆ କଲା ଯେ ସୁନାର
ଜେହିତ ନୁହନ୍ତି ଛୋଟ ।
ଗୋଡ଼ରୁ ମୁଣ୍ଡ ଯା ଯେତେ ଅଳଙ୍କାର
ମାହାନ୍ତିଙ୍କ ଘରେ ଚଳେ
ଗୃଳଗ ଦରରେ ଗଢ଼ିଲା ବଣିଆ
ତ ସୁନ୍ଦର କଳ୍ପଗଳେ ।
ପାଅନ୍ତେ ବସିତ ଜଳେ ଜଗିଥିବେ
କହିବାକୁ ଅଜ୍ଞ କାହିଁ
ଭଙ୍ଗିଲେ ଚୁଡ଼ିବେ ଭରକେ ଚର୍ଦ୍ଦିରେ
ଥଠମସା ରୂପା ନାହିଁ ।
ଜେଦରୁ ଉଠିବା ଯାଏ ଝିଅ ଯୋଇଁ
କାରଗର ଜଗିଥିବେ
ଯେତେବେଳେ ଯାହା ଭଙ୍ଗି ପଡ଼ିଥିବ
ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ସେ ଯୋଡ଼ିବେ ।
ଯଉତୁକ ଲାଗି ବାପଳ ଲାଗିବ
ପଚିଶ ତିରିଶ ଥାନ
ସୁମାରରେ ଉଣା ହେଲେ ପୁଣି ତେଣେ
ଚଢ଼ିବ ନାହିଁ ତ ମାନ ।
ଥଟାର ଘରକୁ ନିତି ଫରମାସି
ଖୋଜି ଖୋଜି କାହିଁ ଅଣ
ମୂଲଟି ପଡ଼ିବ ଅଳପ କଉଡ଼ି
ଅଧିକ ନ ହେବ ପାଣ ।
କଂସା ଖଣ୍ଡି ଖଣ୍ଡି ଗୃର ଗୃର ପଳ
ନୋଡ଼ା ଗୋଟି ଅଠପଳ
ଭାଟିଆ ଗୋଟିକ ପଳେ ପଳେ କର
ଥାଳିଯଟି ପାଞ୍ଚ ପଳ ।
ଜଦର ପିତଳ ଅଣି ମେ ଚର୍ଦ୍ଦିରେ
ଚିଲ୍ଲିସ ଦଉଟି ହେବ
ଗ୍ରେ ଗୃରଗୋଟି ଗୋଟିକ ଓଜନ
ପନ୍ଦର ପଳଟି ହେବ ।
ଘରେ ଯେତେ ଥିଲା ପୁରୁଣା ପୁରୁଷି
ଘଷିଦେବ ଅଜ୍ଞ ଥରେ
ଫାଟି ଯାଉ ପୁଟି ଯାଉ ପଡ଼େ ତାହା
ଚାଲିକା ଚଢ଼ିବା ପରେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବଡ଼େଇ ଦୁଆରେ ଚଳାସ ଏଥର
ଥଟାର କାମ ତ ଲେ
ଅମ୍ବପଟାରେ ସେ ପଇଙ୍କ ଭଡ଼ନ୍ତ
ରଙ୍ଗଟି କେମନ୍ତ କଲା ।
ଗାଳଧୁଆ ପଟା ସୁଆର ଗଣ୍ଡିକ
ଟାଣ କରିଦେବ ଆଡ଼
ଛିଅ ଯାଉ ଯାଉ ବାଟରେ ଯେମନ୍ତ
ଡାକ ନ ପଡ଼ିବ ଛାଡ଼ ।
ଦୁଇଟି ଠିଙ୍ଗ କରୁ ସେ ତାହାର
ଅଠ ଟଙ୍କା ପଛେ ନେବ
କାମ ପାଇ ନିଯ ଘରେ ରଖିଥିବ
ଛିଅ ବିଦାବେଳେ ଦେବ ।
ଛିଟ ଗଳେ ଗଳେ ଛଅଟି ପଇସା
ପୁଣି ଏ ଛଅଆ କର
ତୁଳା ନ ଅଛି ଲେ ଛିଣ ଯାଳ କାଟି
ମିଶାଇ ଛହିଁରେ ଭର ।
ଶେଷ ଦୁଇଟିଣ୍ଡି ସେହି ଛିଟକନା
ଦରଜି ବଦାଇ ଘରେ
ଛିଣ୍ଡା କନା ପୁଣି ଅଳ୍ପଆ ଝୋଟରୁ
ମିଶିଲା ତୁଳା ସଙ୍ଗରେ ।
ପେଡ଼ ଭିତରୋଟି ଦେଲା ଚନ୍ଦକର
କରିତ ପେଡ଼ଟି ବଡ଼
ବୋହୁ ନେବା ଲାଗି ଛିଅର ଶଶୁର
ଗୋଜିବ ଗାଡ଼ ଶରଡ଼ ।
ତହିଁ ଲାଗି ଶଣ୍ଡ ଗୃହୁଆ ସଇଁବ
ଚନ୍ଦ୍ରପୁଲ ପଡ଼ିଥିବ
ଗୃହ ପଛରେ ସାଲ୍ ଦୁଇ ଗଛ
ଛାଆ ହେଲେ ଚଳିଯିବ ।
ଛିଅ ମା ସରଣୀ କେତେ କାଳରୁ ସେ
ଗାଢ଼ୀ ଲୁଗା ପିନ୍ଧେ ଯେତେ
ମୁହିଁ ଶଣ୍ଡି ଶଣ୍ଡି ଲେଡ଼ା ହେବ ବୋଲି
ସାଇତ ରଖିଛି କେତେ ।
ଆର ପେଡ଼ ଲାଗି ହଳଦାଇ ଦେଲା
ଦୁଇ ଶଣ୍ଡି ତହିଁ ଅଛି
ଚିତ୍ର ପଟା ଯାଇ ଦରଜି ସିଲିଲା
ନ ହେଲା ତ ଚିତ୍ର କାଣି ।
ଗେହ୍ନା ଗଲ ଗଲ ଧନିଅଟ୍ଟେଲି
ପୋରଷ ଯେ ଭୁଷି ମିଶା
କାହିଁ ସେ ମିଳିବ ଗୋଜି ଗାଳି ଅଣ
ଅଳିସ ହେବ ପଇସା ।
ମାଳୀ ଯାଇଫଳ ଅଣ ଗୋଛ ଗୋଛ
କାଠପାଳିଆ ଦକୋଡ଼
କାଠ ଜଣେଇରୁ ଅଣିବ ଦଣ୍ଡା
ଗଣ୍ଠି କଉଡ଼ି ଦକୋଡ଼ ।
ପଡ଼ୁଆ ପାଇଣ୍ଡା ଭିନପେଡ଼ ଲାଗି
ପାନ ବଡ଼ ମିଶାଇଣ
ପଡ଼ୁଆ ଗୋଟିକୁ ଅଧଲ୍ଲ ଦ୍ରାବେ
ସରୁ ମସଲାରୁ ଚିଣ ।
ଛେଚପଡ଼ରରୁ ଅଣ ଦଅଣାର
ବହୁତ ମିଳଇ ତାହା
ଜଣେଇ ଜନାରେ ପେଡ଼ ପୂଜିବ
ବାଳ ରହିଯିବ ଯାହା ।
ଛିଅ ମା ଭରୁଣ ସଜାଡ଼ିଲା ପେଡ଼
ବାଛିବ ଜେ ତାକୁ ପୁଣି
ଗୃହେଟି ଟଙ୍କାରେ ଭିନପେଡ଼ ଜଣ
ଖସି ହେଲେ ସରୁ ଶୁଣି ।
ବରଜାତ ଏଣେ ଅତି ହରଷିତ
ଏଗାଆଁ ସେଗାଆଁ ଧାଇଁ
କାହିଁ ସେ ମିଳିବ ଗାଳିଗ୍ ଛଅ
ରେ ଯୋଡ଼ ମିଳେ କାହିଁ ।
ଗୋଡ଼ରେ ପଡ଼ିଲା ଗୃହ, କ ଜଣିବେ
ଯାଲିଙ୍କି ନ ହୁଏ ସକ
ଶଣ୍ଡି ହେଲା ମୁଣ୍ଡ ପଡ଼ ଗୋଡ଼ତଳେ
ଗଉଡ଼ ନ ହେଲେ ଶକ୍ତ ।
ଗଣ୍ଡାର ଗୋଟିକେ ହାଙ୍କିଲେ ବାରଣା
ଗଉଡ଼ ଗୋଟିକେ ଟଙ୍କା
ନାକ କାନ ମୋଡ଼ ଗୃହଣ୍ଡା ଗାଇକେ
ପଛେ ଯିବା ଆଗେ ଚଳା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବାଜାଦାରମାନେ ଶୋର ଦେଉଥିଲା
ବି ହେବ ହେଲେ ସେ ପାଣ
ଅଳକେଳିକୁ ସବୁ ଅପରଣ
ମୋଡ଼ାଇଲେ ପୁଣି ବାନ ।
ଛେ ବାଜିବାରେ ଗୁଆ ଗଳିଛନ୍ତି
ସମସ୍ତେ ତ ଜ୍ଞାନ ପର
ସାଆନ୍ତ କୁଣିଆ ହୋଇ ଯେ ଅଛିଲେ
ଜାହିଁ ସେ ସଜ୍ଜ କର ।
କରଣିଆ ଜର ଭାର ପଳାଡ଼ିଲେ
ମାଛ ଧରିବାକୁ ଜଣେ
ଭାର ଗୋଟିକୁରେ ଦଣ୍ଡିଆ ନଡ଼ିଆ
କଦଳୀ ଭାରକ ପଣେ ।
ସାରୁ ବାଉଣେ ବସାଇ ଅଙ୍ଗାଏ
ଭାର ସବୁ ଗଳିଗଲା
ନିଜ ଯିବା ଲାଗି ଦଉଡ଼ି ଦଉଡ଼ି
ଗୋଡ଼ରୁ ତ ପାଣି ମଲା ।
କେହି ପାଇଅଛି ପାନକଟା ଖଣ୍ଡି
ମିଳି ଜାହିଁ ପିଇଦାନ
କେ ଶୋଇଲ ଜଳ ଜର ଲ୍ୱଗା ଯୋଡ଼େ
ପିଇଲିବ ଜାହିଁ ଅଣି ।
କେ ଶୋଇଲ ଜାହା ଘରେ ଥିବ ପର
ପାଟ ତ ମଠା ଯୋଡ଼ିଏ
ସାଆନ୍ତ କୁଣିଆ ହୋଇ ଯେ ପିଇଲେ
ଗାଧୁଆ ସାରି ଘଡ଼ିଏ ।
ସୁଆର ଖଣ୍ଡିଏ ଘଳ ହେଲା କାର
ନ ଆଉ ପଛକେ ଜଳ
ଘାଣ୍ଟୋଟି ବେଳେରେ ଉଣା ହେଉଛନ୍ତି
ଜେନୋଟିରେ ଜାହିଁ ଜଳ ।
ଦିନେ କାଳେ ଜାହିଁ ଜଉନ୍ତେ ସୁଆର
ନ ହେଲା ପଛକେ ଆଉ
ସୁମାର ବେଳକୁ ସୁଆର ଖଣ୍ଡିକ
ଜେମନ୍ତେ ପହଞ୍ଚି ଯାଉ ।
ଜାହାଦର ଦଳ ସଳ କରୁଁ କରୁଁ
ଭୁକ ହେଲା ଅସି ଶେଷ
ବାହା ବେଳ ବଡ଼ ଜଳଖି କୁଆଡ଼େ
ବର ହେଉଅଛି ଦେଶ ।
ଜାଉ ଜାଆ ଜଳ ଭରଭର ହୋଇ
ଧାଇଁଲେ ଯେ ଯହିଁ ଥିଲେ
ବେଳ ପହଡ଼ିଲ ସମ୍ବଳ ରୋଷନ-
ପଡ଼ିଅ ଯାଇ ଧରିଲେ ।
ମଧ୍ୟାହ୍ନ ମେଡ଼ରେ ଲାଗିଲା ଅଳ୍ପଅ
ଚନ୍ଦ୍ରର ଉଦିଆ ଜଳେ
ଶରକୁ ଦଶଇ ଅହା ତ ସୁନ୍ଦର
ବୁଡ଼ି ନ ମଲ ଯା ଜଳେ ।
ଦିନ ଦିଯହରେ ଦମ୍ବାକି ଫୁଟିଲା
ମାଙ୍କଡ଼ ଡେଇଁଲେ ଗଛେ
ପଦ୍ମଚନ୍ଦ୍ରୀ ଦେଖି ମାଇପେ ହସିଲେ
ଦିଲ ଭାଳ ହେଲେ ପଛେ ।
ଅତି ଚମତ୍କାରେ ରୋଷନ କର ସେ
ମିଳିଲେ ଜନିଅ ଘର
ଭେଟେଭେଳକୁ ସାଆନ୍ତ କୁଣିଆ
ଭୁଲିଗଲେ ଥରହର ।
ଚରଣ ଧଉଲ ଯାଇଁ ସାଆନ୍ତେ
ଭେଟେ ମହଜରେ ଜେଲେ
ମାଳା ତ ଚନ୍ଦନ ଧରି ଉଭୁଦେଲେ
ନ ଜଅନ୍ତି-ଜାହା ଜଳେ ।
କେତେ କେତେ କଥା ଲାଗିଗଲା ଶେଷେ
ବେଡ଼ରେ ବସିଲା ଜର
ସାଆନ୍ତେ ବସିଲେ ଚୁଡ଼ି ଉପରକୁ
ଉପାନ୍ତରେ ହରଜର ।
ଗାଧୋଇ ଯାଧୋଇ ଚକା ଅହନରେ
ବସିଛନ୍ତି ଚିତାକାଠି
ପାଟ ମଠା ଯୋଡ଼ି ପାଇଲା ଗାମୁଛ
ଭୋଜେ ଅଠା ଅଠା ପାଟି ।
ବଉଦର ଶେଷ ନ ହେଲେ ନ ଚଳେ
ମହା ପରସାଦ ଯେତା
ପୂରୁଣା ପୂରୁଣା ସାଆନ୍ତେ ଛାଡ଼ିଲେ
ସେ କଥା ଲଖିବ କେବା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶଙ୍ଖ ହୁଳାହୁଳି ପଡ଼ିଲା ତହଳ
ବେଦିକ ଅସରେ ଛିଅ
ପ୍ରଥମ ବରଣ ଶେଷ ହୋଇଅଛି
ଆଜିହିଁ ବିଧିର ପୂଜା ।
ଚାଲଇ କନ୍ୟା ପାଦ ଗଣି ଗଣି
ଅସରେ ଧାଇମା ଯେନ
ଶଙ୍ଖଅ ପହଣ ସରୁ ଲାଗିଅଛି
ଦଇଲ ବରଣ ବେନ ।
ଅଙ୍ଗୁଳି ଗୋଟିକ ଗୋଟି ଜାନୁକୋଳି
ଚର୍ମ୍ମରେ ଅଳତା ଯାଇ
ଦଣ୍ଡୁ ଯେସନେ ଚଳିରୁ ପଡ଼ି ସେ
ଯାଇଅଛି ପରି ପାଟି ।
ଦେଖି ବ୍ରହ୍ମଦତ୍ତ ଜାଣିଲେ ମନରେ
ବୋହୁଟି ବିପଣ୍ଡକାଳୀ
ପ୍ରଥମରୁ ଦୃଷ୍ଟି ମାହାନ୍ତି ସେ କଥା
କି ହେବ ଏ ଜଣେ ଭଲ ।
ବର ମୁହଁ ମାତ୍ର ଚାହିଅଛି ପିନା
ମନେ ମନେ ଭାବ ଶେଷ
କହି ନ ପାରଇ ପିନା ବୋଲି କିଛି
ବାପାର ଏ ମରୁ ଦୋଷ ।
କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ବେଦି କାମ ଶେଷ
ହେଲା ବୁଢ଼ିଲାଣି ଅସି
ବର ନ ବାଧାଏ ଲୋଟା ଅପନ୍ଦ
ଏଇରୁ ଫେରିଲେ ଗୃହୀ ।
ବାଧୁଆ ଯୋଡ଼ିଟି ମନକୁ ନ ଅସେ
ଫୋପଡ଼ା ଫୋପଡ଼ି କେତେ
ଧରଧରି ଛିଅ ବାମ ହାତ ନେଲେ
ଠିଆ ହୋଇଥିଲେ ଯେତେ ।
ମହାପଇସାଦ ସେତାକୁ ଆଣନ୍ତି
ହାତ ଗୋଡ଼ ଯୋଡ଼ ଠିଆ
ଯେଉଁ ଯୋଡ଼ିଯାଉ ସାଆନ୍ତ କୁଣ୍ଡିଆ
ସହଯେ ଉଠିବେ ଛିଅ ।
ଓଁକର ମାନର କେତେ ଉଡ଼ିଲା
ଦେଖି ହେଲା ପଥଦଡ଼
ଦ୍ରୁତ ବସ୍ତ୍ରରେ ହେଲା ଅନୁମତି
ସେ କାର୍ଯ୍ୟଟି ଗଲା ବଢ଼ି ।
ଠାଆ ପିଢ଼ା କଥା ପରେ ବୁଝାଯିବ
ଦାନ ଯଉତୁକ ଅଣ
ଭୋଜନ ସରିଲେ ଶଦା ହୋଇଯିବେ
ଆଜିହିଁ ସାର ଏ ମାନ ।
ଶେଷରେ ଦେଲାକୁ ଛିଅ ବାପ ଛାଡ଼ି
ଅଲ ବଳେ କେତେ କେତେ
ସାଆନ୍ତମାନେ ତ ନ ଶୁଣନ୍ତି ଚାହା
ବହିଲେ ତ ହେବ ଯେତେ ।
ଠାଆ ପିଢ଼ା ଜାମ ନ ସରିବା ଯାଏ
ହାତରେ ଛାଙ୍କର ଚୁଟି
ବହିବେ ସେ ଯାହା ନ ମାନିଲେ ତାହା
କରିଲେ ଚୁଟି କୁଟି ।
ତ କରିବେ ଛିଅ- ବାପ ପାଇ ଭୟ
ବସି ସରୁ ଲାଗି ଗଲେ
ଦାନ ଯଉତୁକ ଯାହା ଯହିଁ ଥିଲା
ସକାଡ଼ି ସମାଧ କଲେ ।
କଣ୍ଢେଇ କନାରୁ ଶିଳ କଳାପତ୍ର
ନ ଛାଡ଼ିଲେ ଦାନ୍ତଖୁଣ୍ଟା
ଡାଲିକା ଚଢ଼ିଲା ସାଗୋଟ ପଟ୍ଟେ
ଲେଖନ ହୋଇଲା ଥିଲା ।
ଜାଇକ ଚାଲିଲେ ପଟ୍ଟିଟି ଭଇଷ
ପହଞ୍ଚିଗଲା ସେ ଠାଣ୍ଟ
ଦେଉଣା ହାରିଏ ଚମକି ଉଠିଲେ
ମାହାନ୍ତିଘରର ଛିଆ ।
ବରଜାତିମାନେ ବସିଗଲେ ଘେର
ଡାଲିକା ପଢ଼ିଲେ ଜାଣ
ଶିଳରୁ ଦଳିଲା— ବାସୁଙ୍ଗା ସହିତେ
ସମାଧ ନଅଣ ଥାନ ।
ମନେ ମନେ ବର— ବାପ ଖୋଳୁଅଛି
ଗୁହା ଗରବଟି ବାହିଁ
ଡାଲିକା ମାଫିକେ ସରୁ ମିଳୁଅଛି
ସେଉଁକଥା ଦିଶ ନାହିଁ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବରଜାତ ହୋଇ ପାଆନ୍ତ କୁଣିଅ
ଅସି ବର ସଙ୍ଗେ ସେହୁ
ବଜିଆ ନ କଲା ଆସିଲେ ବି ହେବ
ସମାଦରେ ନୋହେ ସେହୁ ।
ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ବାଛି ବାଛି ସବୁ
ଦେଖେ କଥା କହୁଛନ୍ତି
ଏଣେ ହୁଇଁ ହାଇଁ କରେ ବରବାପ
ହଜି ତ ଗଲାଣି ମତି ।
କନ୍ୟା ବାପକୁ ଡାକିବା ପଡ଼ିଲା
କହୋ ଟଙ୍କାଟିକ କାହିଁ ?
ବଡ଼ ଦୁଃଖ କରି ଜଣାଇଲେ ସେହୁ
ଅଗକାଟ ହେଉ ନାହିଁ ।
ସାଉ ଝଞ୍ଜ କରି, ଚମସ୍କ ଲେଖି
ରେଜେଷ୍ଟର କରିଦେଲି
କାଲେ ଏଣେ ତେଣେ ଲାଗିଯିବ ବୋଲି
ଏଯାଏ ଟଙ୍କା ନ ନେଲି ।
ଆଜି ଦେବେ ବୋଲି କଥା ହୋଇଥିଲା
ଖୋଜିଲି ନାହାନ୍ତି ଘରେ
ଆସିଲାକ୍ଷଣି ସେ ଟଙ୍କା ଆଣି ତହିଁ
ପଠାଇଦେବ ମୁଁ ପରେ ।
ପଡ଼ିଅଗ୍ର ଯେବେ ନୋହୁଛି ତୁମ୍ଭର
ଚମସ୍କ ରଖ ହେଲେ
ସାଉ ଘଟି ଅସି ଟଙ୍କା ଯୋଗିଯିବ
ବାଗଜ ପକାଇ ଦେଲେ ।
ବଜର ପାହାର ବମ୍ବାଇଙ୍କର
ପଡ଼ିଗଲା ସବୁ ମୁଣ୍ଡେ
ଅନ୍ଧାର ଦିଶିଲା ଚାରିଅଡ଼େ ତାଙ୍କୁ
କଥା ନ ଅସିଲା ତୁଣ୍ଡେ ।
ଏତିକି ବେଳକୁ ବରଘର ଧାଇ
ଗୁପତେ ବରକୁ ଡାକି
କହିଲା ବୋହୂଟି ଜନମରୁ ଜାଡ଼ୀ
ପୁଣି ସେ ଚେପଟାନାକି ।
ବୋଲିଲ ପରଏ ସ୍ୱକାନ୍ତ ତାହାର
ଦେଖିବୁ ତ ଦେଖିଥିଲେ

ଏତିକି ଶବ୍ଦରେ ଏପଟରେ ସେ ନାରୀ
ଅଜ୍ ରହି ନ ପାରିଲେ ।
ହୁ—କରି ଉଠି କହିଲା ଜୋରରେ
ନ ହେବ ଅଜ୍ ଘରେ
ବାପ ତ ଶଶୁର ବୋଲିଣ ମହତ
ନ ଚାହିଁଲି ସେହୁ ଥରେ ।
ଯାହା ଇଚ୍ଛା ତାହା କରିଲା କେତେ
ଯାହା ତା ଅସିଲା ମୁଖେ
ପାଗ ପଗଡ଼ିଲୁ ନିଜ ଘେ ପାଇଲା
ଉତ୍ତର ଅଜ୍ କି ମୁଖେ ।
କାହାଲୁ ଗୁମ୍ଫଡ଼ା କାହାକୁ ବା ବିଧା
ନାଲେ ଉଠି ସେ ଖଣ୍ଡେ
ହେଲା ସେ ବାତୁଳ ପଳାଇବ ଦିହିଁ
ନ ଚାହିଁବ ଅଜ୍ ଦଣ୍ଡେ ।
ଧର ଧର କରି ଅଟକାଇ ଦେଲେ
ପଆନ୍ତ କୁଣିଅଗଣ
ହିଅ ବାପ ଯାଇ କାହିଁ ଯେ ଲୁଚିଲା
ନ ମିଳଇ ଦରଶନ ।
ଯେତେ ଯହିଁ ଥିଲେ ସମସ୍ତେ ଧାଇଁଲେ
ଅଚମ୍ଭିତ ହେଲେ ଶୁଣି
ବମ୍ବାଇଙ୍କର ମରୁ ଦୋଷ ଏହି
ଧିକ୍କାରିଲେ ତାଙ୍କୁ ପୁଣି ।
ଠାଆ ଛାଡ଼ା କଥା ବିଏ ପଗ୍ରରୁଛି
କେ କାହିଁ ଗଲେ ପଳାଇ
ରହିଗଲେ ଖାଲି ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ା ଯାଇ
ପାଞ୍ଚଜଣ ସାଇ ହୁଇ ।
ବୋହୂକୁ ସେ ପୁଣି ନେବେ ତ ନ ନେବେ
ଚିନ୍ତାର ପଡ଼ିଲା ଭେବେ
ଦେଶ ଅପବାଦ ଅଧିକ ହୋଇବ
ବୋହୂ ଛାଡ଼ି ଦିବେ ଯେବେ ।
ବାପ ପୁଅ ଦୁଇ ଜଣଙ୍କୁ ସମସ୍ତେ
ବୁଝାଇଲେ ନାନାମତେ
ଜଳ ସ୍ପର୍ଶ ଅଜ୍ ନ ହେବ ସେଠାରେ
ବିଦା ହେଲେ ସେ ଜେମନ୍ତେ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଭିମାନ କରି ଦାନ ଯଜ୍ଞଭୁକ
ସବୁ ସେ ଫେରାଇ ଦେଲେ ।
ଲୋକ ଅପବାଦ ହେବ ବୋଲି ଡରେ
କେବଳ ବୋହୁଟି ନେଲେ
କରମ ତୁମ୍ଭର ଅତି ଅଚରେକ
ଆହେ ରମ ଦର ଭାଇ ।
ଗୃହାଳିତ ଲୋକ କରଣ ବଢ଼ିଲା
ସାଜ୍ ବସିଛନ୍ତି ଗୃହିଁ ।
ଏକକରେ ଛାଡ଼ି ନ ହୋଇଲା ଶେଷ
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଅଛି କେତେ ଦଶା
ନିଜ କଲା କର୍ମ ଫଳ ଏ ତୁମ୍ଭର
ଖେଳ ଖେଳି ଲୋକ ହସା ।
କରଣ ସାଥରେ ଯେତେ ଧନ ଥାଏ
ତାର କଥା ନ ଛାଡ଼ରେ
ତୁମ୍ଭର ପରକା ଧଳଅ ଦିଣ୍ଡାରେ
ବହି ମାଲି ଜପୁଅରେ ।
ନିଜ ବଳ ଯେବେ ନିଜେ ନ ଚଳିବ
କରୁଥିବ ଏହି ଭପ
କରଣ କୁଳର ମୂଳ ବୁଡ଼ିଥିବ
ଲାଟିଆର ଦାଣ୍ଡେ ଗଥ ।
ହାତ ଯୋଡ଼ି ଭାଇ କହୁଅଛି ମୁହିଁ
ଛାଡ଼ ଏ ଗୁଣିଲା ମାନ
ଦେଖି ଗୃହିଁ ଏବେ ଦେଖ କାଳଗତ
ବେଗେ ନ୍ୟ ସାବଧାନ ।

ଶ୍ରୀ ରାଧାଚରଣ ପାଣିଗ୍ରହୀ ।

ପ୍ରଣୟ ସ୍ମୃତି ।

ଗୋପାଳ, ମୁଁ ପିଲାଦିନରୁ ସାଥି । ପିଲାଦିନରୁ ଏକା ସଙ୍ଗରେ ଖେଳିଛୁ, ଏକା ସଙ୍ଗରେ ବୁଲିଛୁ, ଏକା ସଙ୍ଗରେ ପାଠ ପଢ଼ିଛୁ—ସବୁ ଏକା ସଙ୍ଗରେ । ସକାଳୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ମଧ୍ୟରେ ତା ସଙ୍ଗରେ ଆଉ ମୋର ଛାଡ଼ ବଡ଼ ନାହିଁ, ଯାହା କେବଳ ରାତିରେ ଆମ ଦୁହିଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ ବ୍ୟବଧାନ ପଡ଼ି ଥିଲା । ଏହିପରି ଆମର ପିଲାବେଳର ଦିନଗୁଡ଼ିକ କଟି ଯାଉଥିଲା ।

ଗୋପାଳ ମୋଠାରୁ ଅଢ଼ାଇ ଦୁଇ ତିନି ବରଷ ବଡ଼ । ତାଙ୍କ ଆମେ ଦୁହିଁ ପ୍ରାୟ ଏକା ଉଚ୍ଚ ଥିଲୁ । ଅନେକ ଲୋକ ଆମକୁ ଯୋଡ଼ିଏ ଯାଆଁଳା ଭାଇ ବୋଲି କହୁଥିଲେ ।

ମୁଁ ପିଲାଦିନୁ ଟିକିଏ ମୋଟା ବୁଦ୍ଧିଆ । ଆଜି ସୁଦ୍ଧା ମୋର ଅଙ୍କରେ ଭଲ ପ୍ରବେଶ ହୋଇ ପାରି ନାହିଁ । ଗୋପାଳ କିନ୍ତୁ ସବୁ ବିଷୟରେ ପକ୍ୱା—ଯେପରି ସାହିତ୍ୟ, ସେପରି ଗଣିତ, ସେପରି ଇତିହାସ, ସେପରି ଭୂଗୋଳ । ତାର ସେଇ ପିଲାଦିନର—ସେଇ ଉଚ୍ଚ ପ୍ରାଇମେରୀ ପଢ଼ୁଥିବା ଦିନର, ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକ ଓ ପଦ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦେଖିଲେ ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ମୋତେ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଲାଗେ । ମୁଁ ଭାବେ ଆଜି ସେ ଥିଲେ ନିଶ୍ଚୟ ବୈଦ୍ୟାଳୟରେ ଗୋଟିଏ ଅତି ଉଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଥାନ୍ତା । ଆଉ ଭାବେ ଦୁଃଖିନୀ ଉକ୍ତ ମାତାଙ୍କୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତକ ପାଇଁ ହେଲେ ସେ ହସାଇ ପାରିଥାନ୍ତା । ମନୁଷ୍ୟ ଯାହା ଭାବେ ସବୁବେଳେ କଣ ତାହା ଘଟେ ?

ଅଙ୍କ ପାଇଁ ମୁଁ କେତେଦିନ ମାଷ୍ଟରଙ୍କ ଠାରୁ ମାଡ଼ ଖାଇଥାନ୍ତି । ମାତ୍ର ସବୁଦିନେ ଗୋପାଳ କଷି, ମୋ ଗୋପାଳ ଲାଗି ବଞ୍ଚି ଯାଇଛି । ଗୃହପାଠ ସ୍ୱରୂପ ଯେଉଁ ସବୁ ଅଙ୍କ ଦିଆଯାଏ ତାହା ସେ ମୋତେ ଘରେ ବସାଇ ଦିଏ । କ୍ଲାସର ଅଙ୍କ ବଢ଼ାଇ ଦେବାକୁ ସୁବିଧା ହୁଏ ନାହିଁ । ଅନେକ ଦିନ ତା ସ୍ଲେଟଟି ସାବଧାନ ଭାବରେ ମୋତେ ଦେଖାଇ ଦିଏ, ମୁଁ ଦେଖି କହିଦିଏ । କେବଳ ଅଙ୍କ କାହିଁକି ଯେଉଁଦିନ ସେ କୌଣସି ବିଷୟରେ ମୋ ସହିତ ଦେଖା ହୋଇଅଛି, ପଢ଼ିବାକୁ ମାଡ଼ିଛି ସେ ଅଧ୍ୟାୟରେ ବୁଝିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୋତେ ବୁଝାଇ ଦିଏ ।

ମୁଁ ଯେଉଁ ବର୍ଷ ମିଡ଼ଲ୍ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲି ସେ ବର୍ଷ ଆମ ଇସ୍କୁଲରୁ ମୋଟରେ ଏଗାର ଜଣ ପରୀକ୍ଷା ଦେଇଥିଲି । ଫଳ ବାହାରିବାକୁ ଗୃହିଁ ଘରେ ଗୃହିଁ ରହିଅଛି । ପରୀକ୍ଷା ପରେ ଏକମାସ ଗତ ହେଲା । ଶେଷରେ ଫଳ ବାହାରିଲା । ସେ ବର୍ଷ ଗୋପାଳର ବୃତ୍ତି ହେଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗାଁରେ ମାଇନର ଇସ୍କୁଲ । ଗୋପାଳ, ମୁଁ ପୁଣି ଏକା ଘରେ ପଡ଼ିଲି । ପ୍ରାୟ ବରଷେ ବାହାରିଗଲା । ଅଜି ଆଉ ମୁଁ ପିଲା ନୁହେଁ, ମୋର ଟିକିଏ ବେଶ ବୁଦ୍ଧି ହୋଇଗଲାଣି । ଏଥିମଧ୍ୟରେ ଗୋଟାଏ କଥା ମୋ ମନରେ ସର୍ବଦା ଲାଗିଲା—ମୁଁ କେବେ ଗୋପାଳର ହସମୁହଁ ଦେଖି ନାହିଁ । ମନ୍ଦିରକେ ଦେଖିଲେ ସୁଦ୍ଧା ସଙ୍ଗମେଳରେ ଯେତେ ଖୁସି କଥା ବା ହସ କଥା ପଡ଼ିଲେ ବି ସେ କେବେ ଖିଁ ଖିଁ କରି ହସି ନାହିଁ । କେବେ ଯଦି ଟିକିଏ ମୁଚକି ମୁଚକି ହସେ ତେବେ ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ସେ ହସଟିକି କେଉଁଅଜେ ଉଡ଼େଇପାଏ । ପୁଣି ତାର ମୁହଁର ଭାବଟି ବଦଳିଯାଇ ପୂର୍ବପରି ଗମ୍ଭୀର ହୋଇଯାଏ । ମୁଁ ଭାବି ଭାବି କିଛି କାରଣ ଠିକ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

କିଛିଦିନ ପରେ ଜେଉଁଟିବାରୁ ସେ ଉତ୍ତରକୁ ଗସ୍ତରେ ଗଲେ । ସେଠାରେ ସେ ଅମ ଗାଁରେ ପ୍ରାୟ ପଚିଶ ଛତିଶ ଦିନ ରହିଲେ । ସେ ଜେଉଁଟିଟି ଅତି ଉତ୍ତମ ଲୋକ । ଇସ୍କୁଲ ପିଲାଙ୍କୁ ବଡ଼ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଦିନେ ଅମ ସ୍କୁଲକୁ ଯାଇ କହିଲେ 'ଛାତ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ' ଏହି ବିଷୟରେ ସର୍ବୋତ୍କୃଷ୍ଟ ପ୍ରବନ୍ଧ ଲେଖକକୁ ସେ ଗୋଟିଏ ପଦକ ପୁରସ୍କାର ଦେବେ । ଇସ୍କୁଲରେ ଷଠିଏ ପିଲା । ଆରଦିନ ଷାଠିଏଟି ପ୍ରବନ୍ଧ ଜେଉଁଟିଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଲା । ସେ ସବୁ ପଢ଼ିଲେ ରାତିରେ । ଦୁଇଦିନ ପରେ ଇସ୍କୁଲ ପିଲା ସମସ୍ତଙ୍କୁ ବଙ୍ଗଳାଠାକୁ ଡକାଇଲେ । ନାନାଦିକମ ଖେଳ କୌତୁକ ହେଲା । ତା ପରେ ଖୁବ ମିଷ୍ଟାନ୍ନ ଖାଇବାକୁ ଦେଲେ । ଶେଷରେ ପଦକ ବିତରଣ । ଅମେମାନେ ସବୁ ଜେଉଁଟିବାବୁଙ୍କ ଦେଉଛନ୍ତି ଅନାଇ ରହିଲି—ଦେଖି କାହା ଭାଗ୍ୟରେ ପଦକ ପଡ଼େ ! ସେ ହସି ହସି ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଅମର ସବୁ ନାଁ ପଢ଼ିଗଲେ । ଗୋପାଳ ଭିତର ବାହାରେ ଛୁଡ଼ା ହୋଇଥିଲା । ସବୁ ଶେଷରେ ତା ଭାଗ ପଡ଼ିଲା । ତାକୁ ପଢ଼ିଲେ "ତୁମ ନାଁ" ?

"ଗୋପାଳଚରଣ ଦାସ"

"ତମର ରଚନାଟି ବେଶ ହୋଇଅଛି । ତମେ କଣ ନିଜରୁ ଲେଖିଛ" । ଗୋପାଳ ଚୁପ ହେଲା । ଗୋଟିଏ ନୀଳିଆ ଖୋଳରୁ ପଦକଟି ବାହାର କରି ସେ ନିଜେ ଗୋପାଳର ଛାତିରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ । ଗୋପାଳ କୃତଜ୍ଞ ଭାବରେ ଟିକିଏ ତାଙ୍କ ଆଡ଼କୁ ଅନାଇ ତଳକୁ ମୁହଁ ଗୋଡ଼ି ଦେଲା । ପ୍ରବନ୍ଧଗୁଡ଼ିକ ସବୁ ଅମେ ଯେତେ ପାଇଲୁଁ ମାତ୍ର ଗୋପାଳରଟି ଜେଉଁଟିବାବୁ ନିଜେ ଶୋଧିଲେ ।

କ୍ରମେ କ୍ରମେ ସମସ୍ତେ ଘରକୁ ଫେରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋପାଳ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲା ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ସେ ହସିଲା ନାହିଁ । ତା ମୁହଁରେ ଖୁସିର ଛାଇ ମାତ୍ର ନାହିଁ ଦେଖି ମୋତେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବୋଧ ହେଉଛି । ମୁଁ ମୋର ସେଇ ସନ୍ଦେହର ସନ୍ଦେହଟା ଦୂର କରିବା ପାଇଁ ଆଜି ଗୋଟିଏ ସୁବିଧା ପାଇଲି । ରାତିରେ ଗୋପାଳକୁ ପଚାରିଲି "ଭାଇ, ତୁ ପୁରସ୍କାର ପାଇଲୁ, କାଇଁପାଇଁ ଖୁସି ହେଲୁ ନାହିଁ । ଆଜିକାଲି ତୋତେ ମୁଁ କେବେହେଲେ ହସିବାର ଦେଖି ନାହିଁ । କାହିଁକି କହିବୁ ଭାଇ" । ସେ ଟିକିଏ ଚିନ୍ତାନ୍ତରେ ହସି ହସି କହିଲା "ମୁଁ ହସେ ନାହିଁ କଣ । ହସ କଥା ପଢ଼ିଲେ ତ ହସିବି ।" ତା ପରେ କଥାକୁ ଅନ୍ୟଆଡ଼େ ବୁଲାଇ ନେଇ ମାରମ କଣ୍ଠରେ କହିଲା "ଅଚ୍ଛା ତୁ କହିଲୁ ମୁଁ ତମଘରକୁ ନାହିଁ ଯାଏ, ତୁ କାହିଁକି ମସଜିକୁ, ବର୍ତ୍ତିକୁ ଅବେ ଅମଘରକୁ ଯାଉ" ଏ ବଡ଼ କଠିନ ପ୍ରଶ୍ନ । ବାସ୍ତବିକ ମୁଁ କାହିଁକି ତାଙ୍କ ଘରକୁ କୁଚିତ୍ ଯାଏ ଏଥିର ତ କୌଣସି ପ୍ରକୃତ କାରଣ ନାହିଁ । ତଥାପି ଯାଏ ନାହିଁ । ତାକୁ କହିଲି ଏଥର ଏଣିକି ସ୍ୱାଭାବିକ ଭମ ଘରକୁ ଯିବା ।

ଓଃ, ସେପରି ଭେଦେବେଳେ ତଳକୁ ମୁଣ୍ଡ ପୋତି ଭାବୁଥିଲା "ମୋର ପୁଣି ହସ !"

* * * * *

ସେଦିନ ଅମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଉପରିଉକ୍ତ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଲା ତା ପରେ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଦିନ ଗତ ହୋଇଗଲା, ମୋର ଆଉ ଗୋପାଳ ଘରଟାକୁ ଯିବାକୁ ମନେ ନାହିଁ । ଦିନେ ସକାଳେ ଶୁଣିଲି ଯେ ଗୋପାଳ ଅଙ୍କ ବିଷୟରେ ପାରିବାରୁ ଭିତରେ ଗୋପାଳ ପାଖକୁ ଗଲେ ବୋଧ ହୁଏ ସେ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତା । ସେତିକିବେଳେ ମୋର ପୂର୍ବ ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ମନେ ପଡ଼ିଗଲା । ସେଇଦିନ ଗୋପାଳ ପାଖକୁ ଗଲି । ତାଙ୍କ ଘରେ ପହଞ୍ଚିଲା କ୍ଷଣି ଶୁଣିଲି ଗୋପାଳ ମା-ମା, ତାର ମୋଟା-ଗଳି ଗଳି କହୁ-ଛି "ଏ ପୁଣି ମୋ ହାତ ଦ୍ୱାରରେ ମ ତ ଲାଗେଇ ଦବାକୁ ଚାହେ" । ମୁଁ ଏଥିର ମନେ ଭାବି ପାରିଲି ନାହିଁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଗୋପାଳର ପଢ଼ିବାଘରେ ପଶିଗଲା ମାତ୍ର ଦେଖିଲି ତା ଆଖିରୁ ଝରଝର ଲୁହ ବହି ଯାଉଛି । ଆଉ ମୋର ବୁଝିବାକୁ ଆଉ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ । ମୋତେ ଦେଖିଲା ଖଣି ଗୋପାଳ ଧଡ଼ମଡ଼ ହୋଇ କାନ୍ଦରେ ମୁହଁଟା ପୋତିଦେଇ ଟିକିଏ ଶୁଖିଲା ହସ ହସି କହିଲା "ଏତେଦିନେ ଧରା ଗଲା ଦିନର କଥାଟା ମନେ ପଡ଼ିଲା ।" ମୁଁ କହିଲି "ଗଳ କଥା, ଆଜି ହେଲେ ମନେ ପଡ଼ିଥାନ୍ତା ତ ନାହିଁ, ଏଇ ଅଙ୍କ ଦଣ୍ଡ ପାଇ ବେଳେ ମନେ ପଡ଼ିଲା ।"

ଅଙ୍କ ବୁଝି ସାରିଲା ପରେ ଦୁଇଜଣ ଦାଗ ଅଡ଼କୁ ଆସିଲେ । ମୁଁ କହିଲି "ଭାଇ, ଦେଖିଲ ତୁ ବଡ଼ କଷ୍ଟରେ ପଡ଼ିଲ କାଷ୍ଠରେ । ତୋର କେବେ ନ ହସିବାର କାରଣଟା ଅଜି ଯାଇ ବୁଝିଲି ।" ସେ କିଛି ଜବାବ ଦେଲା ନାହିଁ । କେବଳ ତଳକୁ ମଥା ପୋତି ରହିଲା । ଦେଖିଲି ତାର ଆଖି ତଳ ତଳ କରୁଅଛି । ସେଇ ମାତ୍ର ଭାଷାରେ ମୋ ଯାହା କହିଲା, ବୋଧ ହୁଏ ତାର ମୁଖ ଖୋଲି ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ତାହା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ।

ଗୋପାଳ ତା ମାର ଏକମାତ୍ର ସନ୍ତାନ । ଯେତେବେଳେ ସେ କେବଳ ଚାରିବର୍ଷର ଶିଶୁ ସେତେବେଳେ ବାପୁଚିକାରେ ତାର ବାପ ମରିବାର କାଳ ହୁଏ । ବାଳକ ସେହିଦିନୁ ଅନାଥ । ଗୋପାଳର ପିତା ଦ୍ୱିତୀୟ ସମ୍ପର୍କ କରିଲେ । ବିମାତାମାନେ ସାଧାରଣତଃ ସତୀ ସନ୍ତାନମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଚକ୍ଷୁର ଦେଖନ୍ତି ଏହାଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସେ ନିୟମରୁ ଛେଇ ମାତ୍ର ବୈଷମ୍ୟ ହେଲା ନାହିଁ ।

ମୋତାଙ୍କର ଏକମାତ୍ର କନ୍ୟା ମାଳୀକୁ ଯେତେ ସକାଳେ ପଢ଼ିଲାବେଳେ ଗୋପାଳ ପାଖରେ ବସାଇ ପଢ଼ାଏ । ତାକୁ ସେ କେତେ ସ୍ନେହକରେ । ମାଳୀର ଭାଇକୁ ସେହିପରି ଭଲ ପାଏ । ସେ ଦିନ ମାଳୀ 'ଦିଇନ' ବିଳାଳ କରି ପାଇଲା ନାହିଁ ।

"ଦରଜା ଖୋଲ କରି ପାରୁ ନାହିଁ, ତୋର କଣ ଦରଜା ନାହିଁ," କହି ଗୋପାଳ ଜେଲରେ ମାଳୀ ଗାଲରେ ଥପ୍‌କରି ଗୋଟିଏ ଚାପୁଡ଼ା ବସାଇ ଦେଲା । ମାଳୀ ହସି ହସି ଚାଲିଗଲା । ମାଳୀ ମା ଦୂରରୁ ଏ ସବୁ ଦେଖୁଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଝିଅ ଜଳରେ ଚାପୁଡ଼ା ! ତାହା ପୁଣି ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହେ, ତାଙ୍କର ଭାଇପୁଣୀ ପୁଅ ଗୋପାଳ ହାତରୁ ! ଏ ମା କି ପ୍ରାଣ ସହେ ? ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ପାଖରେ ଯାହା ଅଛି ଅଶ୍ଳୀଳ ଭାଷାରେ ଗାଳି ବର୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଗୋପାଳ ପାଖି ଦିଫାଳ ବଲ୍ଲ ନାହିଁ । ତା ଆଖିରୁ ଦର ଦର ଧାରରେ ଲୁହ ଗଡ଼ିବାକୁ ଲାଗିଲା । ମୁଁ ପଢ଼ୁଥିଲାବେଳେ ଶୁଣିଲି ମାଳୀମା ଗଳାରେ ଜର ଜର ହୋଇ କହୁଅଛନ୍ତି "ଏଥା ପୁଣି ମୋ ଝିଅ ଦରରେ ହାତ ଲଗେଇ ଦେବାକୁ ଗୋଟେ ।" ଅଳ୍ପ ତାଙ୍କ କରରେ ଶିଶୁ ମାଳୀ ଚିତ୍କାରୋଇ କହୁଅଛି "ମା, ନଳାଙ୍କୁ ଜିଆ କଲ କରୁଚି, ସେ କାନ୍ଦୁଚି" ।

ଏହିପରି ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟରେ ଗୋପାଳ ମୋତାଙ୍କଠାରୁ ଅହରହ ନିଗୃହୀତ ହୁଏ । ଏପରି ବି ଗାଇବା ପିଇବା ବିଷୟରେ ସୁଦ୍ଧା——, ଛିଃ, ସେ ଗୁଡ଼ାକ ନିତାନ୍ତ ଛୋଟ କଥା । ମୋ ପାଖିରୁ ମଧ୍ୟ ବାହାରୁ ନାହିଁ । ଦୁଃଖର କଥା, ହୁଏତ ଗୋପାଳର ବାପା ଏ ସବୁ କିଛି ଜାଣିପାରନ୍ତି ନାହିଁ, କିମ୍ବା ଜାଣିଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା କିଛି କରିବାକୁ ବା କହିବାକୁ ସାହସୀ ହୁଅନ୍ତି ନାହିଁ ।

* * * * *

୩

ଯାହାହେଉ ଦୁଃଖେ କଷ୍ଟେ ଗୋପାଳର ଦିନଗୁଡ଼ିକ କଟିଯିବାକୁ ଲାଗିଲା । ଚାରିବର୍ଷ ପରେ ଦୁଇଜଣ ମାଇନର ପାଶ କଲା । ଗୋପାଳର ଉଚ୍ଚପ୍ରାଇମେରୀରେ ତ ବୃତ୍ତି ହେଇଥିଲା, ଏପରି ବି ଗୋଟିଏ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କାର ବୃତ୍ତି ହେଲା । ଅଜି କାଲି ମାଇନର ବୃତ୍ତି ଚାରି ଟଙ୍କା ହୋଇ ଗଲାଣି । ସେ ସମୟରେ ପାଞ୍ଚ ଟଙ୍କା ଥିଲା । ସେତେବେଳେ ଡେଙ୍କାନାଳରେ ହାଇ ସ୍କୁଲ ହୋଇ ନ ଥିଲା । ମୁଁ କଟକ ଯାଉଥିଲି, ଗୋପାଳକୁ ବି ସାଙ୍ଗ ହୋଇ ଯିବାକୁ କହିଲି । ସେ କହିଲା "ହଉ, ମୁଁ ବାପାଙ୍କୁ କହେଁ ।"

ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳ । ଗୋପାଳର ବାପା ଉପର ଘର ଚିଣ୍ଡାରେ ବସିଥା କରିବା ପାଇଁ ଗାମୁଛା ବିଛାଉଛନ୍ତି । ପାଖରେ ଗୋପାଳ ଛିଡ଼ା ହୋଇଅଛି । ତଳଘର ଚିଣ୍ଡାରେ ମାଳୀମା ଯଇବା କାଠୁଛନ୍ତି । ଅଳ୍ପ ଦୌଣସିଅଛେ କେହି ନାହିଁ । ଗୋପାଳ କହିଲା "ବାପା, ମୁଁ କଟକ ପଢ଼ିବି ।" କଟକ ପଢ଼ିବା କଥା, ଶୁଣିଲାମାତ୍ରେ ମାଳୀମା ଚୁଲିର ଜଳୁଥିବା ଦୌଡ଼ିଆସି ପଚାରିଲେ "କଣ କହୁଚି, କଟକ ପାଠ ପଢ଼ିବି ? ମଲା ଯା, ଘରେ ଜେବନରେ ଚୁଲି ଜଳେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାହିଁ । ପୁଅ ଯିବେ କଟକ ପାଠ ପଢ଼ି” । ତାଙ୍କୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ଗୋପାଳର ଗୋଡ଼ଅଡ଼ୁ ଭୟରେ ଥର ଆସିଲା । ସେ ଅତି ଧୀରେ ଧୀରେ, ଅତି ଭୀତ ଭାବରେ କହିଲା “ମୋର ଗୋଟିଏ ପାଞ୍ଚଟଙ୍କିଆ ବୃତ୍ତି ହେଇଛି ।” ବୃତ୍ତି କଥା ଶୁଣି ଶ୍ରୀନିବାସବାବୁ ଟିକିଏ ଖୁସି ହୋଇ କହିଲେ “ତୋର ବୃତ୍ତି ହୋଇଛି ? କିଏ କହିଲା ?”

“ଆଜି ପତ୍ରିକାରେ ବାହାରିଛି ।”

“ତା ହେଲେ——”

ମାଳୀ ମା ବାଧା ଦେଇ କହିଲେ “ତା ହେଲେ, ତା ହେଲେ କଣ ? ପାଞ୍ଚଟା ଟଙ୍କାରେ କଟକରେ କିମ୍ପତି ଚଳିବ ସେ କଲୁ ।”

ଠିକ ଏତିକିବେଳେ ଦୈବାତ୍ ମୁଁ ଯାଇ ହାଜିର ହେଲି । ବହୁତ ବହା ବୋଲା ପରେ ଗୋପାଳର ବାପା ମାସକୁ ତାଙ୍କ ହାତରୁ ତାକୁ ଆଜ୍ ତିନୋଟି ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ରାଜି ହୋଇ ମୋତେ କହିଲେ “ଏଇ ଅଢ଼ୋଟି ଟଙ୍କାରେ ହେଲେ କଣ କଟକ ପରି ସହରରେ ଚଳି ହେବ । ତାକୁ ଏତେ ହେଷ୍ଟ ଦେଉଛି, ବାକି ଟଙ୍କା କଣ ତମେ ଯୋଗାଇବ ?

ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ‘ହଁ’ ଟାଏ କରି ପକାଇଲି ।

ଅମଳୀରେ ଅନେକଦିନୁ ଜେଙ୍ଗଲ ଟିମ୍ବାର କୋମ୍ପାନିଙ୍କର ଗୋଟିଏ ଗୋଦାମ ଅଛି । କାଠ କଟାଇ ଅଣି ସେଠାରେ ମଜୁଦ୍ ରଖନ୍ତି । ବର୍ଷା ହୋଇଗଲେ ଗାଁ ପାଖ ଟିକିରି ନଦୀରେ ଦେଇ ପଟାଳ ବ୍ରାହ୍ମଣୀରେ ପକାନ୍ତି । ଏହିପରି କାଠ ଯାତାୟାତ ହେବେ । ଗୋପାଳର ବାପା ଶ୍ରୀନିବାସ ବାବୁ ଉକ୍ତ କୋମ୍ପାନିଙ୍କର ଜଣେ ମୋହରିର । କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଦରମା ପାଆନ୍ତି । ଏହାଛଡ଼ା ତାଙ୍କର ଜମି ମଧ୍ୟ ଛେ ଅଛି । ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ ବର୍ଷଟା କଟାନ୍ତି । ଗୋପାଳକୁ ମାସି ଛଅ ସାତଟଙ୍କା ଦେଇଥିଲେ ଯେ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ କୌଣସି କଷ୍ଟ ହୋଇଥାନ୍ତା ଏପରି କୋଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ତଥାପି କୌଣସି କାରଣରୁ ସେ ତାହା ପାରିଲେ ନାହିଁ । ଭୟ—ଗୃହିଣୀଙ୍କର ରୋଷ କଷାୟିତ ଅନଳର ଜ୍ୱାଳାମୟ ଅଗ୍ନିଶିଖା, ମୁଖରର ଅସଂଯତ ମୁଖର ଅସଂଯତ ଭାଷା । ସେଇଥି ପାଇଁ କେବଳ ସେ ତିନୋଟି ଟଙ୍କାରୁ ଅଧିକ ଦେବାକୁ ସାହସୀ ହେଲେ ନାହିଁ । ତାହା ମଧ୍ୟ ହେଉ କଷ୍ଟରେ ।

ଶୁଭଦିନ ଦେଖି ଦୁଇଦିନପାଇ କଟକ ଆସିଲୁଁ । ଏକା-ବସାରେ ରହିଲୁଁ । କଲେଜିଏଟ୍ ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି ହେଲୁଁ । ବସାର ଖରଚ ପଇସା ପନ ସବୁ ଗୋପାଳ ଜମାରେ । ସେ ବସା ବିଷୟ ସବୁ ବୁଝେ । ପଢ଼ାଶୁଣାରେ ଦୁଇଜଣଙ୍କ ଏକ ସଙ୍ଗରେ ପଢ଼ିଲୁଁ । ପ୍ରଥମ ମାସଟି ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ କଟି ଗଲା । ଦ୍ୱିତୀୟ ମାସର ଆଠ ଦଶଦିନ ଚାଲିଗଲାଣି । ଦିନେ ପଢ଼ିବସିଲାବେଳେ ଗୋପାଳ କହିଲା “ଦେଖ ତୁ ଏଠିକି ଏକୁଟିଆ ପଢ଼ିବୁ । ମୁଁ ଦୋକାନ ହିସାବ ଠିକ୍ କରିଅଛି, ରାତିରେ ଫେରିବି ।” ସେ ଦିନ ଟିକିଏ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବୋଧ ହେଲା । ମୁଁ କହିଲି “ହିସାବ! ତୁ କାହିଁକି ହିସାବ କରୁ ?” ପଛେ ପଛେ ସେ ଯୋଗାଇ ଦେଲା “ହଁ, ନ ହେଲେ କରୁ ନାହିଁ । ଚାଲି ମସଜିଦ ପାଖ ମୋର ସମସ୍ତ ଚିଜ ତୁ ଚଳାଇବ କହିଲେ ଚଳେ । ଏ ସବୁ ମୋତେ ଭଲ ଲାଗେ ନାହିଁ ।”

“ମୁଁ ତ ସବୁଠାରୁ କହିଛିଲି ଏକାଠେ ସବୁ ଚିଜ ହେବ । ତୋର ଯାହା ଇଚ୍ଛା ହେବ ଚଳିଯିବ । ତାହାରେ କ୍ଷତି କଣ” ।

“ନା, ତା ହୋଇପାରେ ନା” ।

ଗୋପାଳ ଟିକିଏ ଏକବାଗିଆ—ନା ଏକବାଗିଆ କହିବ ନାହିଁ—ସେ ସତ୍ୟବାଦୀ । ଠିକ କଥାରେ, ସେ ଯାହାକୁ ଠିକ ବୋଲି ବୁଝିଅଛି—ସେ ବିଷୟରେ ସେ ତାହାଙ୍କୁ ଭୟ କରିବ ନାହିଁ । କେବଳ ଜଣକ ଛଡ଼ା—ସେ ତାହାର ବିମାତା । କେବଳ ତାଙ୍କଠାରେ ତାହାର ସତ୍ ସାହସ ବମ୍ବର ଢୁଢ଼ିଆ ପଶ୍ଚାତ । ତାଙ୍କର ତିକ୍ତ ବାକ୍ୟ ବାଣ ସେ ଧର୍ମ୍ମ ଚ୍ଛଳକରି ତାହାର ମର୍ମ ଦେଶ ଭେଦ କରେ । ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ସେ ଶ୍ରୁଟ, ବ୍ୟଥିତ, ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ।

ଗୋପାଳ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା । ସେ କାହାଠାରୁ କୌଣସି ବିଷୟରେ ଋଣୀ ହୋଇ ରହିବାକୁ ଚାହେଁ ନାହିଁ । ସେଇ ହେତୁରୁ ବୋଧହୁଏ ମୋ ଟଙ୍କାରେ ଅଣ୍ଟା ଅଣ୍ଟା ଚଳାଇବା ପାଇଁ ଏକାନ୍ତ ଅନିଚ୍ଛୁକ ।

ତାହାର କଥା ବଳାୟ ରହିଲା । ସେ ଟିଉଶନ କରି ଛଅଟଙ୍କା ଲେଖାଏ ଅଣେ । ଏଥିର ଚୌଦଟଙ୍କାରେ ତାର କଟକ ଖର୍ଚ୍ଚ ବେଶ ଚଳେ ।

* * * * * *

Digitized by srujanika@gmail.com

୪

ଫୋର୍ଥ କ୍ଲାସରୁ ଥାର୍ଡ କ୍ଲାସକୁ ପ୍ରମୋଶନ ପାଇଲୁ । ଗୋପାଳ ପ୍ରଥମ ହେଲା । ତାର ପଢ଼ାପଢ଼ି ଦେଖି ମାଷ୍ଟରମାନେ ଅତ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଶଂସା କରନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ତାକୁ ଭଲ ପାଆନ୍ତି । ଧୀରେ ଧୀରେ ଯୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ କଟିଗଲା । ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ କ୍ଲାସ ପ୍ରମୋଶନ ପରୀକ୍ଷା । ପରୀକ୍ଷା ଦେଇ ଘରକୁ ଗଲୁଁ । ଜନା କେତେ ଅଗରୁ ମୁଁ ଘରଠାରୁ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ପାଇଥିଲି ଯେ ଶୀଘ୍ର ଶବ୍ଦ ବେମାର ଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ପରୀକ୍ଷା ଶେଷ ହେବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋପାଳ ଆଉ ମୁଁ ଘରକୁ ଚାଲି ଆସିଲୁଁ, ମାତ୍ର ଦୁହେଁଯାକ ଦୁଃଖିତ ଭାବରେ—ମୁଁ ଦୁଃଖିତ ଦେଖିବା ପାଇଁ । ଆଉ ଗୋପାଳ, ତାର ତ ଘର ଯମ ହବନ୍ତି ।

ପରୀକ୍ଷାପରେ ବଡ଼ଦିନ ଛୁଟି । ଇସ୍କୁଲ୍ ଖୋଲିବେ ପ୍ରମୋଶନ ହେବ । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଛୁଟିଦିନଗୁଡ଼ିକ କେଉଁ-ଆଡ଼େ ଚାଲି ଗଲା ମୁଁ ତାହା ଜାଣି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଗୋପାଳକୁ ଯେଉଁ ପନ୍ଦରଦିନ ପନ୍ଦରଟା ସୁଦୀର୍ଘ ଯୁଗପରି ବୋଧ ହେଲା । ସେ ପ୍ରତିଦିନ ମୋତେ କହେ "ଆଉ ଏତେଟା ଦିନ ଗଲେ ବଡ଼ଙ୍କ ଯିବା । ମୁଁ ଏ ଜାଗାଜାଗାରୁ ଛାଡ଼ିବାର ପାଇବି ।"

ଅଳ୍ପଦିନ ମଧ୍ୟରେ ଛୁଟି ଅତ୍ତ ହୋଇଗଲେ । ଛୁଟି ଅତ୍ତ ହେବାଦିନ ଅଛି, ତାଲି ଆମର ବଡ଼ଙ୍କ ଯିବାର କଥା କାରଣ ଅନୁଗୋଳରୁ ବଡ଼ଙ୍କ ବଳଦ ଗାଡ଼ିରେ ଚଳିବାଦିନ ଲାଗେ । ଉପର ବେଳା ଗାଁ ଭିତରେ ବନ୍ଧୁ ବାନ୍ଧବ, ସାଙ୍ଗସ୍ଥ ସମ୍ପର୍କୀୟଙ୍କଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇ ଆସିଲି । ତା ପରେ ଗୋପାଳ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗ ହୋଇ ଯିବାର ଯୋଗାଡ଼ କରି ବସିଲି । ଅନେକ ରାତି ହେଲା ଗୋପାଳ ଆମ ଘରୁ ଗଲା ।

ପାହାନ୍ତା ହେଲା । ଯିବାପାଇଁ ଡାକ ହାକ ପଡ଼ିଗଲା । ମୁଁ ଦରଜା ଛାଡ଼ିଆ ଛାଡ଼ି ଯାଇ ଗାଡ଼ିରେ ବସିଲି । ଅନେକକ୍ଷଣ ବସିଲି । ତେବେ ସୁଦ୍ଧା ଗୋପାଳ ଆସିଲା ନାହିଁ । ମୋର ଏପରି ଅବସ୍ଥା ଦେଖି ମୋତେ ଫିରିବ ବିରକ୍ତ ବୋଧ ହେଲା । ଜାଣିବା ପାଇଁ ଜଣେ ଲୋକ ଗଲା, ଫିରି ପରେ ସେ ଫେରିଆସି କହିଲା "ଗୋପାଳ ଅନେକ ବେଳୁ ଆସିଲେଣି ତ ।" ଶ୍ରୀନିବାସ ବାବୁ ଆସିଲେ । ତାଙ୍କଠାରୁ ଜାଣିଲି ଗୋପାଳ—ମୋ ପାଖକୁ ଆସିବ ବୋଲି କହି ଗୋପାଳ ଆସିଲା ନାହିଁ । ତା ପରେ ଆଉ ଘରକୁ ଯାଇ ନାହିଁ ।

ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଡେର ହେଲା । ଗୋପାଳ ଆସିଲା ନାହିଁ । ସେ ଦିନପାଇଁ ମୋର ଯିବାର ଦିନ ହେଲା । ଗୃହଆଡ଼େ ଲୋକ ଗଲେ ମାତ୍ର କେହି କୌଣସି ସନ୍ଧାନ ପାଇଲେ ନାହିଁ ।

* * * * *

ଗୋପାଳ ଯେଉଁଦିନ ଗୃହତ୍ୟାଗ (ଗୃହତ୍ୟାଗ ଛଡ଼ା ଆଉ କଣ କହିବ ?) କଲା ସେଦିନଟି ଯେ କି କଷ୍ଟରେ କଟାଇଲି ତାହା ଲେଖନୀ ଦ୍ୱାରା ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ମୁଁ ଅକ୍ଷମ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ଶୂନ୍ୟ ହୃଦୟରେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ ଭାବରେ ବୁଲି ଯାଉ ଯାଉ ଗୋପାଳର ଘର ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିଗଲି । ସେ ଘରକୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ମୋ ମନରେ ଏପରି ଗୋଟାଏ ଘୃଣା, ଗୋଟାଏ ବିରକ୍ତି, ଗୋଟାଏ କ୍ରୋଧ ଜାତ ହେଲା ; କାହିଁକି, ମୁଁ ଜାଣିଲି ନାହିଁ । ମୋତେ ତାହାର ଭିତରକୁ ଯିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହେଲା ନାହିଁ । ତେବେ ତାର ଗୃହତ୍ୟାଗର କାରଣ ବୁଝିବାପାଇଁ ଅରେ ଗଲି, ବଡ଼ ଅନିଚ୍ଛାସତ୍ତ୍ୱେ ଗଲି ।

ଦୁଆରେ ମାଳୀ ମୋତେ ଦେଖି 'ନନା କାଇଁ' ବୋଲି ଚିତ୍କାର ପକାଇଲା । ବାଳକକୁ କି ଯବାବ ଦେବ ଚିନ୍ତା ଭାବି ପାରିଲି ନାହିଁ । ପାଖରେ ଶ୍ରୀନିବାସବାବୁ ବସିଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ପଚାରିଲି "ଗୋପାଳ କାହିଁକି କୁଆଡ଼େ ପଳାଇଲା ଆପଣ କିଛି ଅନୁମାନ କରି ପାରୁ ନାହାନ୍ତି ?"

"ନାହିଁ ବାବୁ, ମୁଁ ତ କିଛି ଭାବି ପାରୁ ନାହିଁ" । ବଡ଼ ବିଷଣ୍ଣ ଭାବରେ ଶ୍ରୀନିବାସବାବୁ ଉତ୍ତର ଦେଲେ "ନାହିଁ ବାବୁ, ମୁଁ ତ କିଛି ଭାବି ପାରୁ ନାହିଁ ।"

ଗୋପାଳର ପଢ଼ିବା ଘରଟି ବନ୍ଦ ଥିଲା, ଅଳ୍ପ ଯେଉଁଥିରେ କାହାର କି ଦରକାର ଅଛି ଯେ ଖୋଲା ରହିବ । କିଛି ନ ଭାବି ସେ ଘରଟି ଖୋଲି ଭିତରକୁ ପଶିଗଲି । ମୋ ପରେ ପରେ ମାଳୀ ଗଲା । ଗୋପାଳର ବହିଖାତା ଯାହାକୁ ଦେଖାଇ ଦେଇ କହିଲା "ଏଇଠେ ନନା ସବୁ ପାଠ ପଢ଼ୁଥିଲା ।" ଦେଖିଲି ତାହାର ଆଖିଯୋଡ଼ିକ ଲୁହରେ ଭରିଆସିଛି । ଓଃ, ଶିଶୁର ମନରେ ମଧ୍ୟ ଏ କଥାଟା ଏତେଦୂର ଅସାଡ

Digitized by srujanika@gmail.com

କରିଅଛ । ମୋ ହୃଦୟରେ ଯେତେବେଳେ ହୁର୍ ହୁର୍ ଶବ୍ଦ ଜନ୍ମିଥିଲା । ଅଳ୍ପ କଷ୍ଟରେ ତାକୁ କହିଲି "ନଳା କୁଆଡ଼େ ଯାଇଛି, ସନ୍ଧ୍ୟାକୁ ଫେରି ଆସିବ ଯେ ।" ସେ ଠିକ ବୁଝିଅଛି, ମୋତେ କହିଲା "ନା, ଆଜି ନଳା ଆସିବ ନାହିଁ । ମା କାଲି ତାକୁ ଗାଳି ଦେଲା, ସେ ଆଜି ଘରକୁ ଆସିବ କି ?" ମୋ ମନରେ ହଠାତ୍ ଗୋଟାଏ କଥା ଲାଗିଲା । ଟିକିଏ ଥକ୍କା ହୋଇ ଚିନ୍ତା ହୋଇଲେ । ଦୈବାତ୍ ବାମ୍ଭ ଖୋପରେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଉପରେ ମୋ ନଜର ପଡ଼ିଗଲା । ଓହାରିଅଛି ଦେଖିଲି ସେ ଖଣ୍ଡ ମୋହର ପାଖକୁ ଲେଖା । ଗୋପାଳ ହାତର । ଖୋଲି ପଢ଼ିଲି :—

ଭାଇ,

ମୋର ଦେହ ସଙ୍ଗରେ ଦିନ କାଳ ସରି ଆସିଲା । ଯେଉଁ ଘରରେ ମୁଁ କେହି ନୁହେ, ସେ ଘରରେ କେବଳ ଅନିଷ୍ଟ, କେବଳ ଅଶାନ୍ତି ବଢ଼ାଇବା ପାଇଁ ଛିଡ଼ା ଉଚିତ ନୁହେ । ମନ୍ଦଭାଗ୍ୟ ଅଦୋଷଭୂତା ଏ ଘରକୁ ଛାଡ଼ିଦେବାରୁ ତ୍ୟାଗ କରି ପାରନ୍ତିଣି କେବଳ ଯୋଡ଼ିଏ ଆକର୍ଷଣ ରଜ୍ଜୁରେ ଅବଶ ହୋଇ ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଥିଲି ଗୋଟିଏ ତୁ, ଆଉ ଗୋଟିଏ ସ୍ନେହର ପିଣ୍ଡୁଳି, ଅଦରେ ଧନ ମାଳୀ । ମାତ୍ର ଏଣିକି ଅଭ୍ୟାଚାରର ମାତ୍ରା କ୍ରମେ ବୃଦ୍ଧି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଆଉ ସହି ହେଉ ନାହିଁ । ଅଳ୍ପ ଏହି ସ୍ନେହ ଛେଦ ଯୋଡ଼ାକ ଛିନ୍ନ କରି ଯାଉଅଛି । ଯାଉଅଛି, ଜାଣେ ନାହିଁ କେଉଁଆଡ଼େ । ଅଳ୍ପିକପାଇଁ ମାଳୀକୁ ତୁମ୍ଭ ମଧ୍ୟ ଦେଖିନେଲି । ମାତ୍ର ବୀଜୋଚିତ ପାଇଁ ଗୋଟିଏ ଦୁଃଖ ରହିଗଲା ଯେ ଏ ଜୀବନରେ ଆଉ ତୋତେ ଦେଖି ପାରିଲି ନାହିଁ । ଦେଖିପାରିଲି ନାହିଁ, ଠିକ ନୁହେ । ଇଚ୍ଛା କରିଥିଲେ ଦେଖିପାରନ୍ତି, ମାତ୍ର ସମ୍ଭବ ହେଲା । ସମ୍ଭବ ହେଲା ମୋର ଜିଦ୍ ମଧ୍ୟରେ ତୁ ଅନିଷ୍ଟ ବାଧା ପ୍ରଦାନ କରିବୁ । ଭାଇ, ତୋଠାରେ ଯେଉଁ ଦୋଷ କରିଅଛି ସବୁ କ୍ଷମା କରିବୁ । ଭୁଲିଯିବୁ । 'Forgive and forget' ଏହି ଶେଷ ଅନୁରୋଧ ଆଉ ଦେଖିବାକୁ ଆଉ ଚାଲୁ ନାହିଁ ।

ଏଥର ବିଦାୟ । କ୍ଷମା ଦେବୁ । ଭାଇ

ତୋହର,
ଗୋପାଳ ।

ମୁଁ ଆଉ ସମ୍ଭାଳ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଆଖିରୁ ଦର ଦର ଲୁହ ଝରିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତାହା ଦେଖି ମାଳୀ ଚୋରାସ୍ କରି କାନ୍ଦି ଉଠିଲା । ଶ୍ରୀନିବାସବାବୁ ଘରଭିତରକୁ ଦୌଡ଼ିଗଲେ । ମୁଁ ତଦବସ୍ଥାରେ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ତାଙ୍କ ହାତକୁ ବଢ଼ାଇ ଦେଲି । ସେ ଖଣ୍ଡ ଏ ପାଖ ସେ ପାଖ ଓଲଟ ପାଲଟ କରି ଭାବି ଥର ଥର ପଢ଼ିଲେ । ଶେଷରେ ରୁକ୍ଷ କଣ୍ଠରେ କହିଲେ "ନିଅ ତମ ଚିଠିଖଣ୍ଡ" । ସେ ଖଣ୍ଡ ମୋତେ ଫେରାଇ ଦେଲେ । କିଛି କ୍ଷଣପରେ ମୁଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ତାଙ୍କ ପାଖରୁ ବାହାରି ଆସିଲି । ଦାଣ୍ଡଦୁଆରେ ଗୁଳବଣୀ ଯଦୁଆ ମା ସଙ୍ଗେ ଦେଖା ହେଲା ।

* * * * * *

୨

ଯଦୁଆ ମା ଠୋ-ଠୋଲି । ବୁଢ଼ା ବୁଢ଼ୀଅ ପରଛେ ଭାବିଲା କଥାରେ ପଦେ ଶୁଣାଇ ଦେଲା ଯେ । ମୋତେ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରେ କହିଲା "ତମ ପାଖରେ ଏତେବେଳକୁ କଉଁଠି ଥିବେ, ଆଉ ଏଠିକି କ୍ୟାଁ ଆସିବ ବା । ଓଃ, ପାଖନ୍ତୀଙ୍କର ଅଘର ଏ କି କଥା ମ । ଆମ ଛୋଟଲୋକ ଘରେ ହେଲେ ତ ପାରନ୍ତି ଯୁଆଙ୍କ ଏଡ଼େ ସେମ୍ଭ ସେମ୍ଭା କରୁ ନାହାନ୍ତି । ଭଲ ଘରର ବଳ କଥା ପରା ଏଇ ଗୁରୁଳ" । ମୁଁ ପଚାରିଲି "କଣ ହେଲା କଥା କଣ ?" ସେ ଜମ୍ଭୁଇରେ ଭରି ବସିଲା କାଳ ଭିତରେ ଗୋପାଳ ତମ ପାଖରୁ ଆସି ବାପାଙ୍କ କହିଲେ 'ମୋର ତ ବୃତ୍ତି ଏଥର ଶେଷ ହେଲା, ମୁଁ କିମିତି କିଏକରେ ଚଳିବି' ? ତାରୁ ସେଇଛିଣ୍ଡି କଣ କାମ ଥିଲା ଯେ ଯମ ଦିନ ଗୋଦାମକୁ ଚାଲି ଗଲେ । ଦେଖିଦେଇ ଗଲେ ମୁଁ ଥିବେ ସବୁ କହିବି । ସେ ଯିମିତି ଘରୁ ଗୋଡ଼ କାଢ଼ିଛନ୍ତି ସେ ଭଉଠେ ଥିଲେ ଦମ ଦମ ହୋଇ ବାହାରି ଆସି ଗୋପାଳଙ୍କ କହିଲେ 'ଏ ରେ ଯେଉଁ ଟିକା ଟିକା କଣ ହଉଛି ? ତୁ କଣ ତାଙ୍କ ପୋଡ଼ିକପି ଖାଇବୁ କି ରେ ? କାମ ନାଇଁ କାଯ୍ୟ ନାଇଁ ମାସକୁ ମାସକୁ ଛଅ ଭିନିଷ ଟିକା ନେଇ ଯାଉଛୁ ଯେ କଣ ତା ଅଶ୍ଳୀଳ ନାହିଁ ।" ଗୋପାଳ ଟଙ୍କି ଟଙ୍କି କହିଲେ 'ଛଅଟିକ ପଇସା । ବାଠଟିକ ପଇସା, ପଚରଟିକ ପଇସା, ଭିନିଷ ଟିକା କଣ ଗୋଟି ହେଲା । ଛେଡ଼ିଦେ ପୁଣି, ଅସନ୍ତା ମାସରୁ ମୁଁ ଆଉ ବୃତ୍ତି ପାଇବି ନାହିଁ । ସାଆନ୍ତାଣି, ଆଉ ସମାଳ ପାରିବେ ନାହିଁ । ଘରେ ଜଳିଗଲେ ବା । କହିଲେ 'ଓଃ ପଡ଼ା' ! ଏଇଟା ପଢ଼ିଲେ କେତେ ନ. ପଢ଼ିଲେ କେତେ । ପଢ଼ିବ ବୋଲି କଣ ମୋ ଘର ସର୍ବସ୍ୱ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାଇବ କି ? ଗୁଣକାରୀ, ଗଲ୍ପ ତୁ, ମୋ ଘରୁ ବାହାର, ଏଇଖଣ୍ଡି ବାହାର । ଓଃ ଗୋପାଳ, ଗଛେ ଗୋଟିଏ ଦେବତା ଯେ । ଏତେ ତାଙ୍କ ଉପରେ ବର୍ଷଣ ହେ ଲାଗିଲା, ଯେ ଘାଟି ଫଟାଇ ଛାଡ଼ି ! ବାପା ଅସିଲା ବେଳକୁ ସେ ଗାଇସାରି ଥିଲେ । ବାପା ତାଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସି ବଢ଼ିଲେ 'ତୁ ଯା, ମୁଁ ଏଇ ଟଙ୍କାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରିବି । ଗୋପାଳ ଗାଲି ଗୋଟିଏ 'ହୁଁ' କରି କଟାକ୍ଷ ଦେଇ ଚାଲିଲେ ।

ବମାଡ଼ା । ସାଙ୍ଗୁଲ୍ଲା । ଓଃ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ, ଏ କଥାକ ସତ୍ୟ । ମେଡ଼ା, ସେ ପୁଣି ଗୃହକର୍ତ୍ତ୍ରୀ । ନା, ନା, କଦାପି ନୁହନ୍ତି । ସେ ପ୍ରକୃତ ଗୃହଲକ୍ଷ୍ମୀ । ଅସି ଯେଉଁ ଘରଟିରେ ବୈକୁଣ୍ଠର ସ୍ୱର୍ଗ ବିଦ୍ୟମାନ ସେହି ଘରଟିକୁ ବମାଡ଼ାଙ୍କର ଶୁଭଲକ୍ଷ୍ମୀ ହେଉ ନାଲି ଦେଖିଲେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗ, ସେ ସାମ୍ୟ, ସେ ସାଧୁତା ଏକେ ଏକେ କେଉଁଆଡ଼େ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇ ଯିବେ ଗୃହର ସେ ଶୁଦ୍ଧ ସ୍ୱର୍ଗ ସେହିତ ବିମଳ ନନ୍ଦନକାନନଟି ନାଲି ସକାଳେ ଧୀର ଧୂଧୂମୟ ଭୀଷଣ ମରୁସ୍ଥଳୀରେ ପରିଣତ ହୋଇଯିବ । କେଉଁ ବିଧାତା ବମାଡ଼ା ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର, ନିଷ୍ଠୁରକଲା । ସନ୍ତାନଙ୍କ ତ୍ରାଣାର୍ଥ ଦେବୀ ଯାହାଙ୍କର ସୁନ୍ଦର ସୁନ୍ଦରୀ ପିଶାଚିର ଅବତାରଭୂତା ବମାଡ଼ା ଯେ ତାଙ୍କର ଜୀବନ ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ଏହା କିଏ ବିଶ୍ୱାସ କରିବ ? ହଁ ହୋଇପାରେ ବିଶ୍ୱାସ ନ ହେବ ବା କାହିଁକି ? ହର୍ଷର ପାଖେ ପାଖେ ବିଷାଦ, ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକର ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘନ ଅନ୍ଧକାର, ଜଳ କରୁଣାର ପଛେ ପଛେ ଅସ୍ପେ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧିତ ନିଷ୍ଠୁରତାର ପାଶା ପାଶି ଭୀଷଣ ନିଷ୍ଠୁରତା, କଦାଚ ଚିନ୍ତାନ୍ତ—ଏହି ବିପରୀତ ସୃଷ୍ଟି ଯାହାଙ୍କର ବମାଡ଼ା ଯେ ତାଙ୍କର କରଣୀ ନିମିତ୍ତ ଜଗତରେ ଅଦ୍ଭୁତ ଜଣ ।

ପରଦିନ ମୁଁ କଟକ ଅସିଲି । ଏଥର ଏକୁଟିଆ । ଏ କଷ୍ଟରେ ଯେ ଏକୁଟିଆ ଭାବରେ କଟକ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅସିଲି ତାହା ମନ ମାନେ । ଅନ୍ୟଅନ୍ୟମାନଙ୍କରେ ଯେଉଁ ଯାତ୍ରାସବୁରେ ଗୋପାଳ ମୁଁ ବନ୍ଧୁ ଥିଲୁ, ଯେଉଁ ନାଳକୁଳରେ ସ୍ନାନ କରିଥିଲୁ ଯେଉଁଠାରେ ଯେଉଁ ସବୁ କଥାବାର୍ତ୍ତା ହୋଇଥିଲୁ—ସେ ସବୁ ଯାହା ଦେଖିଲାଣି ପୂର୍ବ ସ୍ମୃତି ସବୁ ଗୋଟି ଗୋଟି ହୋଇ ଯାଗି ଉଠିଲା । ମୋର ଶୋକ ସିନ୍ଧୁ ଉଛଳି ଉଠିଲା । ବାଦ ବାଦ କଟକ ଅସିଲି । କଟକରେ ଏ ସେହି ଦିନ । ସନ୍ଧ୍ୟା ବେଳାଟି ଅଣ୍ଡାଏ ଜାଣେ । ବହି ଧରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ହୁଏ ନାହିଁ । ପଢ଼ା ପଢ଼ି ଛାଡ଼ି ଠିକଣାରେ ଚାଲିଲା ନାହିଁ । ବିଷୟଭାବରେ ଦିନଗୁଡ଼ିକ କଟିବାକୁ ଲାଗିଲା ।

ସ୍ୱଭାବରେ ବଡ଼ ସ୍ଥିର ନୁହେ । ଧୀରେ ଧୀରେ ଦୁଃଖ-ବିଚ୍ଛେଦଜନିତ ଜଡ଼ତା ପହ ହୋଇଗଲା । କ୍ରମେ କ୍ରମେ ମୋର ଏକାକୀ ଭାବର ଅନୁକୂଳ ଦୃଶ୍ୟଭୂତ ହେଲା । ତେବେ ଦିନେ ଦିନେ ଗୋପାଳର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ପୁରୁଣା ଚିଠି ଦେଖିଲେ କିମ୍ବା କୌଣସି କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲେ ପଢ଼ିଲେ ପଢ଼ିଲେ ପ୍ରାଣରେ ବଡ଼ ଅଘାତ ଲାଗୁଥିଲା । ଶେଷକୁ ତାହା ବି ଚାଲିଗଲା ।

ଅସ୍ତେ ଅସ୍ତେ ଆଜ ଯୋଡ଼ିଏ ବର୍ଷ ଚାଲିଗଲା । ପର୍ଯ୍ୟାୟକ୍ରମେ ଗ୍ରୀଷ୍ମ ବର୍ଷା ଶରତ ଆଦି ଋତୁରୁ ଦୁଇ ଦୁଇଥର ପୃଥିବୀକୁ ଶାସନ କରିଗଲେ । ଏହି ଦୁଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ପୃଥିବୀରେ କେତେ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟି ଯାଇଅଛି । କେତେ ପୁରୁଣା କଥା ଲୁପ୍ତ ଯାଇଅଛି । ତାହା ଯାଗାରେ ନୂଆ ନୂଆ ପଦାର୍ଥର ଆବିର୍ଭାବ ହେ ଲାଗିଅଛି । କେତେ ଧନୀର ପତନ ହୋଇଅଛି, କେତେ ଦରିଦ୍ରର ମଧ୍ୟ ଉତ୍ଥାନ ହୋଇଅଛି । କେତେ ପ୍ରଦେଶରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା, କେଉଁଠାରେ ବା ଶୁଷ୍କ ଦୁର୍ବାଦଳ ମାତ୍ର ଉତ୍ପନ୍ନ । କେହି ଅପନ୍ନ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରୁ ରକ୍ଷା ଅସିଅଛି, କେହିବା ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ଅକାଳ ଦୁର୍ଘଟନାରେ ମୃତ୍ୟୁ ମୁଖରେ ପତିତ ହୋଇଅଛି । ଫଳତଃ ଏହି ଦୁଇବର୍ଷ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଭାବରେ ଗୋଟାଏ ପ୍ରବଳ ଓଲଟ ପାଲଟ ହୋଇଗଲା ମାତ୍ର ଦୁଃଖର ବିଷୟ ଗୋପାଳ ପକ୍ଷରେ ତାହା ଛାଡ଼ି ହେଲା ନାହିଁ—ସେ ଅଜି ଘରକୁ ଫେରିଲା ନାହିଁ ।

ଫେବ୍ରୁଅରି ମାସ । ମାର୍ଚ୍ଚ ପହିଲାରେ ଶ୍ରୋତ୍ର ପରୀକ୍ଷା । ମୁଁ ପରୀକ୍ଷାର ଦିନ ଗଣୁଅଛି । ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ହୋଇ ପରୀକ୍ଷାର ଦିନ ପାଖେଇ ଅସିଲା । ଶେଷରେ କୌଣସି ପ୍ରକାରେ ସେଗୁଡ଼ିକ ଅତିବାହିତ ମଧ୍ୟ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ ସେହି ବର୍ଷ ପରୀକ୍ଷା ଦେଲି ।

ଏବେ ବସନ୍ତକାଳ । ତହିଁରେ ଦୁଇ ପରୀକ୍ଷା ଶେଷରେ ମନ ସ୍ୱଭାବତଃ ଉତ୍ଫୁଲ୍ଲ । ପରୀକ୍ଷା ପରେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଘରକୁ ନ ଯାଇ ମେଥର ଗୋଟିଏ ବନ୍ଧୁ ସଙ୍ଗେ ମୁଁ ଭ୍ରମଣ

Digitized by srujanika@gmail.com

ସହାଂଶେ ଭ୍ରମଣୋଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ କାଶୀ ଗଲିଲେ । ବାପାଙ୍କଠାରୁ ଏଠି ଦେଖି ତାଙ୍କର ଅନୁମତି ଆଣିଥିଲେ ।

✿ ✿ ✿ ✿ ✿

୨

କାଶୀ । ପରମ ପବିତ୍ର ସେ କ୍ଷେତ୍ର । ଅକଥନୀୟ ତାହାର ମାହାତ୍ମ୍ୟ । ଅନନ୍ତ ଅସୀମ ତାହାର ଗୁଣ ଗରିମା । ଜ୍ଞାନ ଦେବାର୍ଜନ ନିମିତ୍ତ ତୀର ପ୍ରତିବ ସେ ନଗରୀ । ଲକ୍ଷ ଲକ୍ଷ ମୁମୁକ୍ଷୁ ଭକ୍ତ ତାହାର ଅନ୍ତ ଜଳରେ ପ୍ରତିପାଳିତ । ସଙ୍ଗୀତ, କଳ୍ପନାଗତ ପାପୀ ତାପୀ, ଧନୀ ଦରିଦ୍ର, ପଣ୍ଡିତ ମୂର୍ଖ ଜାହ୍ନବୀର ପୂତଜଳରେ ଅବଗାହନ କରି, ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କର ପ୍ରସାଦ କଣିକା ସେବନ କରି ଶତଜନ୍ମର ପାପରାଶି କ୍ଷାଳନ କରିବା ପାଇଁ ଅହରହ ଉପସ୍ଥିତ ।

ଏ ପରି କାଶୀକ୍ଷେତ୍ରରେ ମୁଁ ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦର ଦିନ ରହିଲି । ପ୍ରତି ସନ୍ଧ୍ୟାରେ ଦୁଇ ବନ୍ଧୁ ସାନ୍ଧ୍ୟ ସମୀର ସେବନ କରିବାକୁ ଯାଉଁ । ଗଙ୍ଗାର ଧାରେ ଧାରେ ପ୍ରଶସ୍ତ ରାଜପଥ । ଧୀରେ ଧୀରେ ମଧୁର ମଳୟ ବହୁଥାଏ । ସେହି ମୃଦୁ ମନ୍ଦ ସମୀର ବିତାଡ଼ିତ ଗଙ୍ଗା ବକ୍ଷ ଅସଂଖ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ବିଚି ମାଳାରେ ପରିଶୋଭିତ । ତାହା ଉପରେ ଉଦିତ ସୂର୍ଯ୍ୟର ସୁନାଲି କିରଣ ପ୍ରତିଫଳିତ—ସେ ଏକ ଅଭୂତ ମନୋହର ଦୃଶ୍ୟ—ଗଙ୍ଗାର ସ୍ୱଚ୍ଛଜଳ ହ୍ରଦସ୍ଥରେ ଢଳଢଳ କଳକଳ ତରଳ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ରୋତ ପ୍ରବାହିତ । ଅସଂଖ୍ୟ ତରଙ୍ଗମାଳା ଗଙ୍ଗା ଉପରେ ଭାସମାନ । ତରଙ୍ଗମାଳାକୁଳିତ ଗଙ୍ଗାର ଅସ୍ଥିର ବକ୍ଷୋପରି ତରଣିରାଜି ମଧ୍ୟ ଅସ୍ଥିର । ଯତନ ଦୋଦୁଲ୍ୟମାନ । ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବ୍ୟସ୍ତ ନଗରୀର ସୌଧାବଳୀର, ଦେବାଳୟ ଶିଖର ଅତ୍ୟୁଚ୍ଚ ନୂଡ଼ା ଆକାଶ ଭେଦ କରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।

ଏହିପରି ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ, ଏହିପରି ମନୋହର ସନ୍ଧ୍ୟା ସମୟରେ ଦୁଇବନ୍ଧୁ ସାନ୍ଧ୍ୟ ସମୀର ସେବନ କରିବାକୁ ଯାଉଁ । ଫିରି ହେଲେ ବସାକୁ ଫେରୁଁ । ପ୍ରାୟ ପନ୍ଦରଟି ଦିନ କାଶୀରେ ସୁଖରେ କଟାଇଲି ।

ଏପ୍ରିଲ ପହିଲା । ଆଜି ସକାଳ ନଅଟା ଟ୍ରେନରେ ମୋର ଘରକୁ ଫିରିବାର କଥା । ଗଙ୍ଗାରେ ସ୍ନାନ କରି ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଶେଷଥର ନିମିତ୍ତ ଦର୍ଶନ କରି ଆସିବି ବୋଲି ଛାଡ଼ି ହେବ ଏକାକୀ ବାହାର ଆସିଲି । ସ୍ନାନ ପରେ ବିଶ୍ୱେଶ୍ୱରଙ୍କ ମନ୍ଦିର ଭିତରକୁ ଗଲି ଏବଂ ଦର୍ଶନ କରି ଫେରି ଆସୁଅଛି, ମନରେ କେତେ ଭାବନା ଜାତ ହେଉଅଛି । 'ଆଜି କେବେ ପୁଣି ଏଠାକୁ ଆସିବି । ଆଜି ବି କାଶୀ ଦର୍ଶନ ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ଘଟିବ । ଗଙ୍ଗାର ପୂତ ପୟୋବାରିରେ ପୁଣି କେବେ ଅବଗାହନ କରିବି ।' ଭାବି ଭାବି ମନର ଫାଟକ ପାର ହୋଇ ଆସିଲି । ସେଠାରେ ଥଳା ହୋଇ ଠିଆ ହୋଇଗଲି । ମୋର ମଥା ଘୂରିଗଲା । ହୃଦୟ ସ୍ପନ୍ଦିତ ହୋଇଗଲା । ବୁଦ୍ଧି ହଜିଗଲା । ଜନ୍ମର ଜ୍ଞାନ ଜ୍ୟୋତିଃଶିଖା ଉଭେଇଗଲା । ମୁଁ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଅନ୍ଧକାର ଦେଖିଲି ! !

ମୋର ଆଖି ସାମ୍ନାରେ ଏ କି ଦୃଶ୍ୟ ! ଏ କି ଭୀଷଣ ଦୃଶ୍ୟ ! ! ଏ କି ହୃଦୟ ବିଦାରକ ଦୃଶ୍ୟ ! ! ! ଲେଖନୀ ଏହାକୁ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଅକ୍ଷମ । ବାକ୍ୟ ଏହାକୁ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବାକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଅପାରଗ ।

ଗୋପାଳ—ମୋର ପ୍ରାଣର ଗୋପାଳ—ମୋର ଜୀବନ ସଖା, ସୁଖର ସାଥୀ, ଦୁଃଖର ସାନ୍ତ୍ୱନା—ଗୋପାଳ ଆଜି ଏଠାରେ । ଗୋପାଳ ଏଠାରେ ଏକାକୀ ଅସହାୟ ଭାବରେ, ଶେଷାବସ୍ଥାରେ, ଏଇଯା ବି ଦେଖିଲି, ଏଇଯା ବି କର୍ମ ଫଳ—ପ୍ରାକ୍ତନ । ହାୟ, ବିଧାତା, ବି ନିଷ୍ଠୁର ତୁ ! ବି କଠୋର ତୋର ଶାସନ !

ମୋତେ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି ଗୋପାଳ ଚିହ୍ନିଲା । ହାତଠାରି ଡାକିଲା । ତାକୁ ବଳେଇ ଧରିଥାଏ । ତା ପାଖକୁ ଗଲି ମାତ୍ର ଆଉ ସମ୍ଭାଳି ପାରିଲି ନାହିଁ, ଶିଶୁପରି ଭୋ ଭୋ କାନ୍ଦି ଉଠିଲି । ଅମ୍ବରପାଖେ ଯାତ୍ରୀଙ୍କର ଲୋକ ଜମା ହୋଇଗଲେ । ତାକୁ ଦେଖିଲାକ୍ଷଣି କେତେ ଲୋକ କେତେ କଥା କହିଲେ । କେତେ ଲୋକ କେତେପ୍ରକାରେ ତାର ପ୍ରଶଂସା କଲେ । ଗୋପାଳ ଏହି ସୁଦୂର ବିଦେଶରେ ସୁଦ୍ଧା ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପାତ୍ର ହୋଇଥିଲା । ସତ୍‌ଲୋକର, ସତ୍‌ଚରିତ୍ରର ପ୍ରଶଂସା ସର୍ବତ୍ରରେ ସମସ୍ତେ କରନ୍ତି । କେବେ ନାହିଁ କେବଳ ପରୋପକାରୀ, ପରଶ୍ରୀକାତର, ଭଲ ।

ମୋତେ ହାତଠାରି ଡାକି ହେବାକୁ କହିଲା । ସେତେବେଳକୁ ଗୋପାଳର ସେଇ ଅବସ୍ଥା । ଛାତି ଖାଲି ବାଜିଲାଣି । ହୃଦୟରେ ମୁଁ ଉଚ୍ଛଳିତ ଶୋକବେଗ ସମ୍ବରଣ କଲି । କ୍ଷୀଣ, ଅତି କ୍ଷୀଣ ସ୍ୱରରେ ସେ କହିଲା "ଭାଇ ମୁଁ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବାନ, ମଲା ସମୟରେ ଯାହା ତୋତେ ଦେଖିଛି" । ମୁଁ ଅତି କଷ୍ଟରେ କହିଲି "ମୁଁ ତୋଠାରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନ୍ତର ଭଗ୍ନକାଳ ।" "ତୁ ଏଠିକି କୁଆଡ଼େ ଆସିବୁ । କେବେ ଘରକୁ ଯିବୁ" । ସୁଦୂର ବିଦେଶସ୍ଥିତ ଚିରନିର୍ବାସିତ ବ୍ୟକ୍ତି ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ କୌଣସି ସ୍ୱଦେଶୀୟକୁ ଦେଖିଲାପରି ଯେପରି ହୃଦୟଦରି ସ୍ନେହରେ, ଉଦ୍ଦାମ-ଆବେଗରେ ପ୍ରିୟଜନର କୁଶଳ ସମ୍ବାଦ ପଚାରେ ସେହିପରି ଭାବରେ ଗୋପାଳ ତତ୍କାଳସମ୍ବନ୍ଧ କ୍ଷୀଣ କଥାରେ ମୋତେ ପଚାରିଲା "ତୁ ଏଠିକି କୁଆଡ଼େ ଆସିବୁ । କେବେ ଘରକୁ ଯିବୁ । ବାପାଙ୍କୁ ମୋର ଶେଷ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇ ଦେବୁ ।" ତାହାର ସ୍ୱର ବିକୃତ ହୋଇଗଲା । ଅନ୍ତର କ୍ଷୀଣସ୍ୱରରେ କହିଲା "ଆଉ କଥା ବାହାରୁ ନାହିଁ । ଚିଠି ପଢ଼ିବୁ । ଭାଇରେ, ଏକ୍ଷଣ ଯା—ଇଁ—ଗ—ଲି—ଇ—ଇ—ଇ ।"

* * * * * *

ସମସ୍ତ ଶେଷ ହେଲା । ଗୋପାଳର ପ୍ରାଣବିହଙ୍ଗ ଶୂନ୍ୟ ରକ୍ତ ଦେହ ପିଞ୍ଜରଟି ମୋ କୋଳରେ ପକାଇଦେଇ ପଳାୟନ କଲା । ତେବେବେଳେ ମୋର ମନର ଅବସ୍ଥା କେବଳ ଅନୁଭବଦ୍ୱାରା ବୁଝା ଯାଇପାରେ । ଅନୁମାନ ଏଠାରେ ପରାସ୍ତ । ପାଠକ, ଯଦି ଦୂର ବିଦେଶରେ ତୁମର କୌଣସି ଅତି ପ୍ରିୟଜନ କାର୍ଯ୍ୟୋପଲକ୍ଷେ ଅବସ୍ଥାନ କରି ଥାନ୍ତି, ଯଦି ଦୈବାତ୍ କୌଣସି ଦିନ ତାଙ୍କର ସାଂଘାତିକ ପୀଡ଼ାର ସମ୍ବାଦ ଯାଇ ଉଠାଇଲା ଗ୍ରଣ୍ଥା ପକାଇ ଦେଇ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବା ପାଇଁ ଦୌଡ଼ିଯାଇ ଥାଅ, ଏବଂ ତୁମର ତାଙ୍କ ପାଖରେ ପହଞ୍ଚିବାର ପର ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯଦି ସେ ଭଦ୍ରଜନ ଜନ୍ମିତ ତୁମଠାରୁ ବିଦାୟ ନେଇଥାନ୍ତି—ଯଦି ଏହିପରି ଘଟଣା କେବେ, ଜୀବନରେ ଥରେ ହେଲେ ଅନୁଭବ କରି ଥାଅ ତା ହେଲେ ତମେ ମୋର ତତ୍କାଳୀନ ମନର ଅବସ୍ଥା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରି ପାରିବ ।

ମୁଁ ଏପରି ବିହ୍ୱଳ ହୋଇ ପଡ଼ିଲି ଯେ ଦଣ୍ଡେ କାଳ ଜଡ଼ ପୁତ୍ତଳିକା ପରି ସେହିଠାରେ ବସି ରହିଲି । ଶେଷରେ ମୋର ଉପସ୍ଥିତ ଅବସ୍ଥା ସ୍ମରଣ ହେଲା । ମୋ ଉପରେ ଯେ ଗୋଟିଏ ଗୁରୁତର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭାର ନ୍ୟସ୍ତ ହୋଇ ପଡ଼ିଛି, ଏକଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ସେହି ଅର୍ଦ୍ଧ ବସ୍ତ୍ର ପରିଧାନ କରିଥିଲି । ପରେ ବାସାକୁ ଯାଇ ବସ୍ତ୍ର ପରିବର୍ତ୍ତନ କରି ଆସିଲି । ସଙ୍ଗରେ ଜଣେ ଫଟୋଗ୍ରାଫାର ଭାଡ଼ା ଆଣି ସେହି ମୃତ ଶରୀରର ଚିତ୍ରବସ୍ତ୍ରାରେ ଗୋଟିଏ ଫଟୋ ନେଲା । ତାହା ପାଖରେ ଗଣ୍ଡିଏ ଚିଠି ପଡ଼ିଥିଲା ଓ ପକେଟରେ ଗୋଟିଏ ଷ୍ଟାଇଲୋ ଥିଲା । ସେଇ ଚିଠି ଗଣ୍ଡିର କଥା ସେ ମୋତେ କହୁଥିଲା । ବ୍ୟସ୍ତ ଭାବରେ ସେ ଗଣ୍ଡି ଓ ଷ୍ଟାଇଲୋଟି ପକେଟରେ ବର୍ତ୍ତିକରି ଦେଲି । ସେଠାର ଲୋକଗୁଡ଼ିକ ମୋର ବହୁ ଉପକାର କରି ଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟରେ କୌଣସିପ୍ରକାରେ ତାହାର ସତ୍କାର କରାଇ ଶୂନ୍ୟ ମନରେ ବାସାକୁ ଫେରି ଆସିଲି ।

ସେଦିନ ଆଉ ମୋର ଘରକୁ ଆସିବା ହେଲା ନାହିଁ । ବନ୍ଧୁଟି ଦିନଯାକ ମୋ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ରହି କେତେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ । ସ୍ଥିର କଲି ରାତି ସାଢ଼େ ଚାରିଟା ଟ୍ରେନରେ ବାହାରିବି । ସକାଳ ନଅଟା ଟ୍ରେନରେ ଆସିବା ପାଇଁ ଆଗରୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିଲା ସୁତରାଂ ସେ ବିଷୟରେ ଆଉ କିଛି ଭାବିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ ।

ଦିନଟି ଧୀରେ ଧୀରେ କଟିଗଲା । ସନ୍ଧ୍ୟା ଆସିଲା । ରାତି ମଧ୍ୟ ମାଡ଼ିଆସିଲା । ଆହାର ସାରି ଶୋଇବାକୁ ଗଲି । ଶେଷରେ ପଡିରହିଲି ମାତ୍ର ନିଦ୍ରା ହେଲା ନାହିଁ । ମନ ଗୋପାଳ ବିଷୟକ ଚିନ୍ତାରେ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହେଲା । ତାହା ସଙ୍ଗେ ଯେଉଁଦିନ ଯାହା କରିଥିଲି, ଯେପରି ଖେଳିଥିଲି, ବୁଲିଥିଲି,—ଏ ସବୁ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଆଉ ମନେ ପଡ଼ିଲା ଦୁଇବର୍ଷ ତଳର ସେହି ଭୀଷଣ ଦିନଟିର କଥା । ଚାହିଁ ପାରିଲେ କଟକ ଯିବୁଁ, ମାତ୍ର ଯେପରି ରାତିରୁ ଗୋପାଳ ବାହାରି ଆସିଲା, ଏକାବେଳକେ ବାହାରି ଆସିଲା ; ଆଉ ଫେରିଲା ନାହିଁ ;—ଯେପରି ସକାଳେ ତାହାପାଇଁ ଅନେକକ୍ଷଣ ଚାହିଁ ଭିତରେ ଅପେକ୍ଷା କରି ଶେଷରେ ସେହି ଦାରୁଣ ସମ୍ବାଦ ଶୁଣିଲି ଯେପରି ଅପରାହ୍ନରେ ଗୋପାଳର ଘରଠାକୁ ଯାଇ ଶିଶୁ ମାଳୀର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟର ଗଭୀରତମ ପ୍ରଦେଶରୁ ଉତ୍ଥିତ ଭ୍ରାତୃସ୍ନେହର କରୁଣବାଣୀ ଶୁଣି ସ୍ଥୂଳତଃ ତାହାର ପଳାୟନର କାରଣ ବୁଝିଯାଇଲି—ଯେପରି ତାହାର ପଢ଼ିବା ପରୁ ସେହି ମର୍ମଭେଦୀ ଚିଠିଖଣ୍ଡ ପାଇଲି—ଯେପରି ଫେରୁ ଆସିଲାବେଳେ ବାଟରେ ଯଦୁଆ ମାଠାରୁ ଗୋପାଳର ଗୃହ ତ୍ୟାଗର ବିସ୍ତୃତ ବିବରଣ ଶୁଣିଲି—ସେ ସବୁ ଦୃଶ୍ୟ ଏକେ ଏକେ ମୋ ଆଖି ଆଗରେ ନାଚିବାକୁ ଲାଗିଲା । ତା ପରେ ଏହି ଦୁଇ ବର୍ଷ ପରର ଆଜି ସକାଳର ଘଟଣାଟି

Digitized by srujanika@gmail.com

ମନେ ପଡ଼ିଲା । ତେତିକବେଳେ ଗୋପାଳର ଚିଠିଖଣ୍ଡିର ଶବ୍ଦସ୍ପର୍ଶ ହେଲା । ଉଠିଯାଇ ଅଳ୍ପଦୂର ଜାଗାରେ ସେ ଖଣ୍ଡ ଯାଇଥିଲା । ଅଳ୍ପଦୂରେ ଦେଖିଲି ଲମ୍ପାର ଉପରେ ମୋର ଚିଠିଖଣ୍ଡ ଏବଂ ଖଳ ପାଖରେ ଏହି କେତୋଟି କଥା ଇଂରାଜୀରେ ଲେଖା ଅଛି—"Whoever finds this envelope here will very kindly take a little trouble to post it for this unfortunate wretch. This is the last desire of the dying man upon the earth, which, if complied with, may probably make his soul rest in peace."

ଦୈବକ୍ରମେ ସେଥିପାଇଁ ଅନ୍ୟ କାହାରକୁ କଷ୍ଟସ୍ୱୀକାର କରିବାକୁ ପଡ଼ିଲା ନାହିଁ । ଚିଠି ଖଣ୍ଡ ମୋହର ହାତରେ ପଡ଼ିଲା । ବୋଲି ଦେଖିଲି ଲେଖା ଅଛି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ପେଟର ଥର ଥର ଏହା ଲେଖା ହୋଇଅଛି । ପଢ଼ିଲି,

ଭାଇ,

ଆଜିକୁ ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ବର୍ଷ ହେଲେ ଯେଉଁଦିନ ଚିର ଜୀବନପାଇଁ ଘର ଛାଡ଼ି ଆସିଲି, ସେଇଦିନ ମୋତେ ଖଣ୍ଡେ ଚିଠି ଲେଖିଥିଲ । ସେ ଖଣ୍ଡ ପାଇଥିଲୁ କି ନା ଜାଣେ ନାହିଁ । ଆଉ ଏ ଖଣ୍ଡ ପାଇବୁ କି ନାହିଁ ତାହା ବି ଜାଣି ପାରୁ ନାହିଁ, ମାତ୍ର ନ ପାଇଲେ ଏ ଜନ୍ମ ନିମିତ୍ତ ଏ ପୃଥିବୀରେ ମୋର ଗୋଟିଏ ଆଶା ଅପୂର୍ଣ୍ଣ ରହିଗଲା । ମୋର ମନ୍ତ୍ର ଜୀବନଟା ଯାହା ତୋ କାନକୁ ନ ଗଲା ।

ଭାଇ, ଛାତି ଫାଟି ଯାଉଅଛି । ହୃଦୟ ଦହ ହୋଇ ଯାଉଅଛି । ଆଃ ତୁ ଯଦି ଏତେବେଳେ ପାଖରେ ଥାନ୍ତି । ନା ନା, ତୁ ନାହିଁ ଭଲ ହେଲା । ତୁଲେ ନିଜେ କାନ୍ଦି ଥାନ୍ତି, ମୋତେ ବି ଅଧିକ କନ୍ଦାଇ ଥାନ୍ତି ।

ମୋର ଘର ଛାଡ଼ିବାର ସମସ୍ତ କାରଣ ଜାଣିଥିଲୁ । ମୋ ଜୀବନର ଯେ କେବେ ଏପରି ଅଦ୍ଭୁତ ପରିବର୍ତ୍ତନ ଘଟିବ ତାହା ତୁ ଜୀବନ୍ତ ଥିବାରେ ସୁଦ୍ଧା ଭାବିଥିଲୁ କି ନା ସନ୍ଦେହ ମାତ୍ର ମନୁଷ୍ୟ ଭିତରେ ପ୍ରଭାବେ—ଫଳରେ ହୁଏ ପ୍ରଭାବେ ।

ମାଳୀ ମାଙ୍କ୍ ଠାରୁ ଏତେଦିନେ ସେ ନିଷ୍ଠୁରତାର ନିଷ୍ପେଷଣ ହେଲେ । ପ୍ରାୟ ବର୍ଷ କି ଦୁଇ ବର୍ଷରେ ତୁ ଏ ବି ମୁ ପେରି ପାରେ ଏପରି ଯଦି ତାଙ୍କ ମନରେ କୌଣସି ଇଚ୍ଛା ଥିବ ତାହାହେଲେ ସେ ଏଥିର ଉଦ୍ଧାରୁ ମୁକ୍ତ ହେଲେ । ସେମାନେ ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ରହନ୍ତୁ ମୋର ମଧ୍ୟ ଏହାହିଁ ଅନ୍ତିମ କାମନା ।

ମୁଁ ଏଠାରେ ଦେଢ଼ ବର୍ଷ ହେଲା ଗୋଟିଏ ସଉଦାଗିରି ଅଫିସରେ କୋଡ଼ିଏ ଟଙ୍କା ଦରମାରେ ଚାକରି କରୁଥିଲି । ଗଲା କାଲି ଦିନରେ ଏହି ପାଖରେ ଗୋଟିଏ କଲେଜ୍ କେଟିର ସ୍ପ୍ରିଂ କରୁ କରୁ ମୋତେ କଲେରା ଧରିଲା । ସାଂଘାତିକରୂପେ ଧରିଲା । ଆଉ ବଞ୍ଚିବୁ ଯାଇ ପାରିଲି ନାହିଁ । ଏଇ ଷ୍ଟାମ୍ପଲିଖିତ ମୃତ୍ୟୁ ଚିଠି ତୁମ୍ଭେ ତୋ ମାଙ୍କୁ ପଠାଇବ ବୋଲି କାଲି ଅଫିସିଲି ମାତ୍ର ସେ ବାଞ୍ଛା ପୂରିଲା ନାହିଁ ।

ବାପାଙ୍କୁ ମୋର ଭକ୍ତିପୂର୍ଣ୍ଣ ପ୍ରଣାମ ଜଣାଇ ଦେବୁ । ଅସିଲିବେଳେ ତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ପାରିଲି ନାହିଁ ।

ମଇବା ଉପରେ ବସିଛି । ବଡ଼ କଷ୍ଟ ହେଲୁଣି । ପ୍ରାଣ ବାହାରି ଗଲେ ଉଦ୍ଧାର ପାଅନ୍ତି । ଆଉ ବେଶି ଲେଖିବାକୁ ହୀତ ବଳୁ ନାହିଁ । ଏତିକି । ତୁ ମୋର ଅନ୍ତିମ ଆଶୀର୍ବାଦ ଗ୍ରହଣ କରିବୁ ।

ଓଁ, ବିଷ୍ଣୁପଦେ ଅନନ୍ତୋଳ ଗୋବିନ୍ଦଚରଣେ, ମଲ୍ଲ ସୁଗନ୍ଧାନ୍ତ କାଶୀରେ--ଯେ ଯଜ୍ଞଟେ ମାଟି ଛାଡ଼ିଛି !—ଇତି

ତୋହରି ଭ୍ରାତୃ
ଗୋପାଳ

ପ୍ରାଣପ୍ରୀୟ ଭ୍ରାତୃ ମୁଖର ଅନ୍ତିମ ଦର୍ଶନ ସେହି ଖାଇଲେଖି, ଚିଠି ଖଣ୍ଡି ଏବଂ ଫଟୋ ଖଣ୍ଡି ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ଜୀବନ ଧନ କରି ସମ୍ଭାଳି ରଖି ଅଛି । କେତେ ସୁଖ ଦୁଃଖମୟୀ ଅତୀତ ମୁଖ ବିଜଡ଼ିତ ବାଲ୍ୟ ଜୀବନର କଥା କେବେ ଭାବି ବସିଲେ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋପାଳର ସେହି ଶୋଚନୀୟ ଜୀବନ କାହାଣୀଟି ମନେ ପଡ଼େ । ତେତେବେଳେ ମୁଁ ସେହି ମାଙ୍କେ ବସ୍ତ୍ରଟିକିକ ବାହାର କରି ଥରେ ଦେଖେ ଅଜ୍ଞ ହୃଦୟର କାନ୍ଦେ ।

ଶ୍ରୀ ସ୍ୱୟଂବର ପାଣିଗ୍ରହୀ ।

PRINTED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

[illegible] (ହିନ୍ଦୁ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ) ... ଟ ୦/

[illegible] ... ଟ ୦।

[illegible] (ଯଜ୍ଞ) ... ଟ ୦।

[illegible] ... ... ଟ ୦/

[illegible] ଟ [illegible]

[illegible] ।—[illegible]

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ଚୌଧୁରୀବଜାର, କଟକ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ବଳଦେବ ମିଶ୍ର ପ୍ରଣୀତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ... ଟ ୧୪

ସଚିତ୍ର ଚେତ୍ରମାଳା ... ଟ ୦/

[illegible] ... ... ଟ ୦।

[illegible] ... ... ଟ ୦।

[illegible] ପଟ୍ଟକ ପ୍ରଣୀତ—

[illegible] (ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦।

[illegible] ... ... ଟ ୦।

[illegible] ... ... ଟ ୦।

[illegible] (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦।

[illegible] (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦।

[illegible] (ଉପନ୍ୟାସ)

[illegible]—(ଅଭିନବ ପୋଷାକୀ ଚାରି ଖଣ୍ଡ) ଟ [illegible]

[illegible] ... ଟ [illegible]

[illegible] ... ଟ [illegible]

[illegible] ... ଟ [illegible]

[illegible]—([illegible]) ... ଟ [illegible]

[illegible] ... ... ଟ [illegible]

[illegible] ... ... ଟ [illegible]

[illegible] ...

ସୁଧାଭିଣ୍ଡାର ଔଷଧାଳୟ ।

ସର୍ବପ୍ରକାର ଚିକିତ୍ସେନ—ଡମରୁଗୁଡ଼ା—[illegible] ।

[illegible] ପ୍ରକାର କ୍ରୀଡ଼ିକ ଔଷଧ ଜୁଲା [illegible] । [illegible] ପ୍ରଦେଶ [illegible] [illegible] ଏଣୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ [illegible] ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ । [illegible] ଜିନିଷ ବସ୍ତୁବାହି (ଅଷ୍ଟଧାତୁ) ଚିକିତ୍ସା ରୂପ, ଚମତ୍କାର ଓ ଫଳପ୍ରଦ [illegible], [illegible] ଓ [illegible], [illegible] ଓ [illegible], [illegible] ଓ

REGISTERED NO. D. 28.

ଭାଦ୍ରବ, ୧୯୩୨ ।

ମାସିକ ପତ୍ର ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ଦାସ,
ବଙ୍ଗାଡ଼ିହ ।

PRINTED AND PUBLISHED BY B. S. DAS, ARTHUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରବନ୍ଧମୁକୁର ମାସିକ ପତ୍ରରେ ଲେଖକମାନଙ୍କ ତାଲିକା

ସୂଚୀ ।

କ୍ରମାଙ୍କ ।	ବିଷୟ ।		ଲେଖକଙ୍କ ନାମ ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ ।
୧ ।	ସଙ୍ଗୀତ	(ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁତ ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୨ ।	[illegible]		" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୩ ।	[illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୪ ।	[illegible]		" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୫ ।	ମଧ୍ୟମବର୍ଗ [illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୬ ।	[illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୭ ।	[illegible] ଓ [illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୮ ।	[illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୯ ।	[illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୧୦ ।	[illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୧୧ ।	[illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୧୨ ।	ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ [illegible]		" ଶ୍ରୀ [illegible]	[illegible]
୧୩ ।	[illegible]	(ପଦ୍ୟ)	" ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ [illegible]	[illegible]

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ମୁକୁର—ପ୍ରେସରେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ହିନ୍ଦୀ ଓ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ଛପା ପ୍ରସ୍ତୁତ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଛପାହୁଏ । ଏଠାକୁ ସବୁପ୍ରକାର ପୁସ୍ତକ ଓ ଜାତୀୟ ପତ୍ରିକାର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଭଠାଇଲେ ଛଃ ପିଃ ଯୋଗେ ପଠାଯାଏ ।

ମୁକୁର—ନିୟମାବଳୀ ।

୧—ମୁକୁର ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନିୟମିତ-ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ ।

୨—ମୁକୁର ଅଗ୍ରୀମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨ ଟଙ୍କା ; ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ୫ ୧ ଟଙ୍କା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୦ ଆଣା । ଦେଢ଼ ନମୁନା ଚାହିଁଲେ ଅଗ୍ରେ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ ।

୩—ଛପାର ବାର୍ଗିନ୍ଦା ଟିକିଟ ନ ପଠାଇଲେ ଉତ୍ତର ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ମିଳିବ ନାହିଁ ।

୪—ଲେଖା ଠିକଣା ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଅନୁଗ୍ରହପୂର୍ବକ ପୂର୍ବ ଠିକଣା ମଧ୍ୟରେ ଜଣାଇବେ ନଚେତ୍ ପତ୍ରିକା ନିରୁଦ୍ଦେଶ ହେଲେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦାୟୀ ନୋହୁଁ ।

ମୁକୁରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପାଇବା ହାର;—

ଏକଥର ପାଇଁ—ପୂର୍ଣ୍ଣପୃଷ୍ଠା ୫ ୧ ଟଙ୍କା, ଏକପୃଷ୍ଠାକୁ ୫ ୨ ଟଙ୍କା, ଅର୍ଦ୍ଧ ଏକ ପୃଷ୍ଠାକୁ ୫ ୮ ଟଙ୍କା । ଏକାଧିକ ପାଇଁ ମଧ୍ୟମ୍ବୁ ୫ ୧୦ ଟଙ୍କା, ୫ ୧୮ ଟଙ୍କା, ଏବଂ ୫ ୨୨ ଟଙ୍କା । ଏହାଠାରୁ ଅଧିକ ବିଜ୍ଞାପନ ସହିତ ନ ପଠାଇଲେ ବିଜ୍ଞାପନ ଛପା ହେବ ନାହିଁ । ଅଧିକାଂଶ ଫେଲ ଜମା ଉପରି ପୃଷ୍ଠାରେ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରକାଶ ହେଲେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ କରାଯିବ ।

ଗ୍ରାହକ ଚାନ୍ଦାର ମୂଲ୍ୟ, ଅଗ୍ରିମ ଦେୟ ଅଛି;—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ [illegible] ୫ ୧୨ ଟଙ୍କା ; ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୁକୁରର ମୂଲ୍ୟ ୫ ୨୪ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଲାଗି ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୬ ମାସପାଇଁ ୫ ୯ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ୫ ୧୨ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ବନ୍ଧାଇ କରିନେଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡରେ ୫ ୦ ୨ ବେଶି ପଡ଼ିବ ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି ।

ମୁକୁରର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ କ୍ରମବନ୍ଧୀ ନିମନ୍ତେ ପୃଷ୍ଠା ପ୍ରତି ୫ ୦ । ଅଣ୍ଡ ଅନୁବାଦ ବା ଅବଲମ୍ବନରେ ରଚିତ ବିଷୟ ପ୍ରତି ୫ ୦ ଆଣା ହିସାବରେ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁକୁରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ସେମାନେ କେବଳ ପୁରସ୍କାର ପାଇବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଲେଖକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ (ଯେ ହେଉଥେ ମୁଦ୍ରା) ଅଗ୍ରୀମ ୫ ୨ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ । ନଚେତ୍ ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ନାହିଁ । ପ୍ରବନ୍ଧମାନ ପୂର୍ବ ମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ହସ୍ତଗତ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଶ୍ରୀ ତ୍ରିନାଥ ଦାସ,
ସମ୍ପାଦକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୯ମ ଭାଗ । | ଫାଲ୍ଗୁନ, ୧୩୨୨ । | ୧୧ଶ ସଂଖ୍ୟା ।

ସଙ୍ଗୀତ ।

" ଦେଖ ବସନ୍ତରାଜ, ଏବେ ମିଳି ଗାଇ, ଯେଉଁବା ସବୁ ଦେଖ । "
ମାନବ ବନ୍ଧୁଗଣଙ୍କ ସଙ୍ଗୀତର ସ୍ୱର ଓ ତାଳରେ ଗାତ ।

(ଦେଖେ) ଶିରେ-ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱ, ଛାପେ ଜାର୍ଣ୍ଣ ଉତ୍ତ,
ମଣ୍ଡପରେ ଭୀମ ଭବ-ଦଣ୍ଡ ;
(ଦେଖେ) ନରବପୁ ଧର, କର୍ଣ୍ଣଧାର ହେ,
ଅଗ୍ନିନିଳ ଜଳ-ଉତ୍ତାଳ-ତରଙ୍ଗ ? (ଧ୍ରୁବ)
(ଦେଖେ) ବସନ୍ତେ ପ୍ରକୃତି ବାସନ୍ତୀ ସୁମନେ,
* ଦୋଳ ଥାଳଥ ସାଜି (ମକାଣ୍ଡ) ଯତନେ,
ଚାଳିଲ ଅଲଝ ସ୍ୱରତ୍ତ ପବନେ,
କହେ ବାହା ମଜରେ ଦରଶ । ୧ ।
(ଦେଖ) ନିଶା-ଅବୋଧେ କେ ଧରେ ଦିବ୍ୟ ତୁଳ ?
(ଦେଖେ) ଅରୁଣିମା ଧାର ପଡ଼େ (ପଡ଼ିଲ) ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ,
(ଦେଖେ) ଗୁଣେ ଭକ୍ତିଦଳେ ଶୁଭ-ହୁଳହୁଳ,
(ଦେଖେ) ଗାଏ ଶୁକସାରୀ ପିକପାପିଆ । ୨ ।
(ଦେଖ) ଉତ୍ତାଳ ତରଙ୍ଗେ ନିଳ-ଅମ୍ବୁଧି,
ତାହା ପ୍ରେମେ ମଜି ଭବେ (ଭବଇ) ସମାଧି,
ପରଶି ବା-ପ୍ରେମ-କାରୁଣ୍ୟ-ସୁଗନ୍ଧି,
ବହଇ ମଳୟ ମଧୁ ମାଧୁରୀ । ୩ ।

(ଦେଖ) ପଲକେ, ଝଲକେ ଚୂଅରଶି ଭବେ,
(ଝଣେ) ଲିଭିଯାଏ, ଯଥା (ଯୋ)-ଦାମିନୀ ନଭେ,
(ଏ) ନଶ୍ୱର ଶଶ୍ୱରେ ହେ ଜଡ ଭେଦେ
ଶାଶ୍ୱତ ପଦ୍ମଦ ସବୁଦିନଅ ! ୪ ।

ବାହିଁ ଯେହି ଛଣା-ଚିନ୍ତୁଷ-ହରଦ
(ଚିତ୍ତ) ଫୁଟେ ଯହିଁ ପ୍ରେମ-ଶାନ୍ତି-କୁମୁଦ (କୋକନଦ)
ବିକାଶେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଶାଶ୍ୱତ ଶାରଦ ?
(ଦେଖେ) ହେବୁ ସୁଧା-ଭୋଜେ ନିଜ-କୁଶିଅ । ୫ ।
(ଦେଖେ) ବେଣ-ବଜା ମନୋମୋହନ ଗୋବିନ୍ଦ,
ଅକ୍ଷୟ ଭବର (ଯା) ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ,
ଅବି ଗୌରଚୂପେ ଜାଗି ମନୋଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱ,
(ସତେ) ମଣ୍ଡିବେ ଏ ଡୋର ଚିତ୍ତ-ନଦିଅ । ୬ ।
(ଦେଖେ) ତମୋମୟ ଚିତ୍ତ-ଗୁହା ଅସୁଗ୍ଧି
(ସତେ)* ଝଲକ ପରଶି (ଯେ) ପରଶମଣି,
(ଚିତ୍ତ) ଅଶିବ-ଶିରେ କି ପଡ଼ିବ ଅଶନି
(ଦେଖି) ଅପରୂପ ରୂପ ଭବ-ଭୀତିହା । ୭ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ମୋହନ ଦେ ।

---

* ଗ୍ରନ୍ଥୋକ୍ତ ପଦର ୨ୟ ପଂକ୍ତି ସଙ୍ଗୀତର ଅନୁରୋଧରେ ହାତରେ ଅଛରି ଦିଆଗଲା ନ ହୋଇ ଏକାବଳୀରେ ଲିଖିତ ହେବେ ସୁଗାଦ୍ୟ ହେବ ନାହିଁ ତତ୍ରାପି ଦିଆ ଗଲାଅଛି । ତେବେରେ ହାତଗାଣ୍ଡ ହେଲେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପଂକ୍ତିର ସହିତ ସାମ୍ୟ ରକ୍ଷିତ ହେବ । ଅତଏବ ବିଜ୍ଞମାନ ଶ୍ରୀଲକ୍ଷ୍ମୀ ପଦ୍ୟରେ ପଠିତ ହେଉ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଭାରତରେ ନୂତନ ଯୁଗ ।

ଖ୍ରୀଷ୍ଟୀୟ ୧୭୫୧ ଅବ୍ଦରେ ଭାରତର ଏକ ନୂତନ ଯୁଗର ପ୍ରବର୍ତ୍ତନ ହେଲା । ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟମାନଙ୍କର ସମୃଦ୍ଧିର ଶେଷରଶ୍ମି ପଶ୍ଚିମ ଗଗନରେ ମ୍ଳାନ ରଶ୍ମିମାତ୍ର ଧାରଣ କଲା । ସେତେବେଳେ ଆକବର, ଜାହାଙ୍ଗୀର, ଶାହାଜାହାନଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ଗୌରବ, ବ୍ୟାପ୍ତିପରିସ୍ଫୁଟତା, ପ୍ରଜାବତ୍ସଳତା ପ୍ରଭୃତି ଗୁଣାବଳୀ ଭାରତବାସୀଙ୍କ ହୃଦୟରୁ କ୍ରମେ ଲୁପ୍ତ ଯାଉଥିଲା । ଭାରତର ପ୍ରତ୍ୟେକ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ ବୃଥା ଚେଷ୍ଟା ଓ ଗୃହ କଳହରେ ଶକ୍ତି ଓ ସୌହାର୍ଦ୍ଦ୍ୟ କ୍ଷୟ କରିବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ।

ଭବିଷ୍ୟତର ଅନ୍ଧକାର ଗର୍ଭରେ କଅଣ ନିହିତ ଅଛି ଜାଣି ପାରୁଥିଲେ, ମାନବଜୀବନର ଇତିହାସ ଭିନ୍ନରୂପେ ଲିଖିତ ହୋଇଥାନ୍ତା, ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଅଓରଙ୍ଗଜେବ ଯଦି ଜାଣିଥାନ୍ତେ, ତାହାଙ୍କର ଅତ୍ୟାଚାରପୂର୍ଣ୍ଣ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଭବିଷ୍ୟତରେ ବି ବିଷମୟ ଫଳ ଉତ୍ପାଦନ କରିବ, ତେବେ ସେ କାହିଁକି—ମାନବ ମାତ୍ରଙ୍କେ ତାଦୃଶ ଧର୍ମଦ୍ୱେଷୀ କାର୍ଯ୍ୟରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା । ସେ ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲେ ଯେ ପ୍ରତିରୋଧ ଜଳପ୍ରବାହର ମଧ୍ୟ ଶକ୍ତି ନିହିତ ହୁଏ ନାହିଁ, ବରଂ ସମ୍ବିତ ହୋଇ ତାହା ଶତଗୁଣରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ ହୋଇ ଉଠେ । ଶାରୀରିକ ବିଷୋଠକର ବିଷାକ୍ତ ଜଳ ନିର୍ଗତ କରିଦେବା ଉଚିତ; ପଶ୍ଚାତ୍ରେ ନିଗମ ବନ୍ଦ କରି ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ସେ ବିଷ ସଞ୍ଚାର କରାଇବା ପ୍ରବୀଣ ଚିକିତ୍ସକର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅଓରଙ୍ଗଜେବ ମନେ କରିଥିଲେ ଶିଖ ବା ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଜାତି ଦକ୍ଷିଣରେ ଅତି କ୍ଷୁଦ୍ର, ସାମାନ୍ୟ ପାର୍ବତ୍ୟ ମୂଷିକବତ୍ । ସେହି ହେତୁରୁ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଦେଶରେ ଶିବାଜୀଙ୍କର ଓ ପଞ୍ଜାବରେ ଗୁରୁ ଗୋବିନ୍ଦଙ୍କର ଅଭ୍ୟୁତ୍ଥାନ । ବିଦେଶୀ ଚିତ୍ର, ଲୋଭାଳ୍ ଦୁଇଟି ଜାତି ଯଥା ବୁଦ୍ଧି ଅଣକଲା ଦୁଇଟି ନେତାଙ୍କର ନେତୃତ୍ୱରେ ଏକତ୍ରିତ ହୋଇ ପରିପୁଷ୍ଟ ହେଲା । ଏମାନେ ମୁସଲମାନ ପ୍ରପୀଡ଼ନ ନିବାରଣ ଓ ମୁସଲମାନ ଧର୍ମଯାଜକଙ୍କର ହସ୍ତାରେ ଆତ୍ମସମ୍ମାନ ଥିଲେ ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଅଓରଙ୍ଗଜେବ ବୁଝିପାରି ନ ଥିଲେ ଯେ, ଚିରଦିନ ଅତ୍ୟାଚାର କରି କାହାର କ୍ଷମତା ଅସୁପ୍ତ ରହି ନ ପାରେ ମୋଗଲ-କ୍ଷମତା ମଧ୍ୟ ରକ୍ଷିତ ନାହିଁ; ତେବେ ବୃଥା ଶକ୍ତି ବ୍ୟୟପୂର୍ବକ ସେ ଶତ୍ରୁର ଦମନରେ ଉଦ୍ୟତ ହେବା ସ୍ୱୀକାର ଭ୍ରାନ୍ତି ମାତ୍ର ।

ବିଶ୍ୱାସଘାତକତାଦ୍ୱାରା ରାଜ୍ୟ ଲାଭକରି, ଔରଙ୍ଗଜେବ, ଅନ୍ୟ କଥା ଦୂରେ ଥାଉ, ନିଜର ପୁତ୍ରମାନଙ୍କୁ ସ୍ୱଭାବ ବିଶ୍ୱାସ କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ସ୍ୱତରାଂ ସେ ତାହାଙ୍କର ପିତୃବ୍ୟ-ମାନଙ୍କର ସମ୍ମିଳିତ ରାଜପୁତ ବୀରମାନଙ୍କୁ ସନ୍ଦେହ ଦୃଷ୍ଟି ଚକ୍ଷୁରେ ଦର୍ଶନ ଓ ସେମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଅବଜ୍ଞା ପ୍ରଦର୍ଶନ କରୁଥିଲେ । ଜିଜିୟା କର ସ୍ଥାପନ ସେମାନଙ୍କ-ପ୍ରତି ଅପମାନର ଚରମ ସୀମା ଲଙ୍ଘନ କରି ଚାଲିଲା । ତଦନନ୍ତର ଯଶୋବନ୍ତ ସିଂହଙ୍କ ବିଧବା ପତ୍ନୀ ପ୍ରତି ଦୁର୍ବ୍ୟବହାର ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ସେ ରାଜପୁତ ଜାତିକୁ ସ୍ୱ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଉତ୍ତେଜିତ କରିଦେଲେ. ଅଓରଙ୍ଗଜେବ ମୋଗଲ-ସିଂହାସନ ଅଧିକାରକରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ରାଜକୁଳର ପ୍ରଥମ ଭାଗରେ ଯାହା ଅସ୍ଥ ଅଧିକାର ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ; ତେବେ କାର୍ଯ୍ୟର ମଧ୍ୟ ସୁଶୃଙ୍ଖଳାର ଅଭାବ ନ ଥିଲା ମାତ୍ର "ରାଜା ପ୍ରକୃତ ରାଜ୍ଞୀଲାଭ୍" ଏ ସମ୍ମାନର ଅମୂଲ୍ୟ ଉପାଧି ସେ ଲାଭ କରି ପାରି ନ ଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରଜାବୃନ୍ଦଙ୍କର ଏ "Democracy in kingship" ର ଅର୍ଥ ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବା ତାଙ୍କର ସାଧ୍ୟାତୀତ ଥିଲା । ସେ ପ୍ରଜା ପାଳନ ଅପେକ୍ଷା ପ୍ରଜାଶାସନକୁ ଉତ୍କୃଷ୍ଟରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ । ହିନ୍ଦୁ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ପ୍ରତି ଘୃଣା ପ୍ରଦର୍ଶନ ତାହାଙ୍କର ଜୀବନର ମୂଳମନ୍ତ୍ର ଥିଲା; ଘୃଣା କଦାପି ସହାନୁଭୂତି ଅନୁଭବ କରି ନ ପାରେ; ଘୃଣା ହେତୁରୁ ପ୍ରଜାରଞ୍ଜନେଚ୍ଛା ବା ପ୍ରଜାପ୍ରୀତିସାଧନାକାଙ୍କ୍ଷା କଦାପି ମନୋ ମଧ୍ୟରେ ଉଦିତ ହେବା ଅସମ୍ଭବ । ତେଣୁ ପ୍ରଜାବୃନ୍ଦଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ, ବିଶେଷତଃ ଭିନ୍ନଧର୍ମାବଲମ୍ବୀ ପ୍ରଜାମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଦ୍ୱେଷ ଭାବ ଜାଗ୍ରତ ହୁଏ । ଏଥିରେ ବିଜାତିର ବିଧର୍ମା-ବଲମ୍ବୀ ଜାତିର ପ୍ରତି ଏବଂ ଅନ୍ୟର ଅଧୀନସ୍ଥ ଅନିବାର୍ଯ୍ୟ, ସ୍ୱତରାଂ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ଦ୍ୱେଷଦ୍ୱେଷ ଏହାର ଫଳ । ଭାରତରେ ଏତାଦୃଶ ଦ୍ୱେଷଦ୍ୱେଷ ଭାରତବାସୀ ହିନ୍ଦୁ ମୁସଲମାନମାନଙ୍କର ଏକତାହୀନତାର ମୂଳକାରଣ; ଅଓରଙ୍ଗଜେବ ଏହି ବିଦ୍ୱେଷ ବହ୍ନି ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ କରି, ପ୍ରଜାବୃନ୍ଦଙ୍କୁ ଦେଇ ମୋଗଲରୂପେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦାନ କରିଥିଲେ ଅଛନ୍ତି । ଏହାର ଫଳସ୍ୱରୂପ ଭାରତରେ ମଧ୍ୟ ବଙ୍ଗଦେଶର ଅଭ୍ୟୁଦୟ । ୧୭୬୧ ଅବ୍ଦ ଉତ୍ତାରୁ ଏହି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଏକ ନୂତନ ମୂର୍ତ୍ତି ଧାରଣ କଲା । ତତ୍କାଳୀନ ଭାରତର ରାଜନୈତିକ ଅବସ୍ଥା ଗତିକରି ଦିଲ୍ଲୀକୁ କେନ୍ଦ୍ର କରି ତହିଁର କମ୍ପନ୍ ଅଭାବ ପ୍ରଦାନ କରିବା ଏ ପ୍ରବନ୍ଧର ମୁଖ୍ୟ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ।

୧୭୬୧ ଅବ୍ଦରେ ଦିଲ୍ଲୀର ଅଧିପତ୍ୟ ଆଉରଙ୍ଗଜେବ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ ନ ଥିଲା, ସେତେବେଳେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ହ୍ରାସ ଲାଭକରିଥିଲା । ୧୭୬୦ ଅବ୍ଦରେ ହିନ୍ଦୁ ଅଲମଗିରଙ୍କର ନୃଶଂସ ହତ୍ୟାକାଣ୍ଡ ପରେ ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ବଙ୍ଗଦେଶରୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ ପୂର୍ବକ ସାହଆଲମ ଉପାଧି ଗ୍ରହଣ କରି ଦିଲ୍ଲୀସିଂହାସନାରୂଢ଼ ହେଲେ । ସେ ନାମତଃ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱର ଥିଲେ ସତ୍ୟ, ମାତ୍ର ତାହାଙ୍କର ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଦିଲ୍ଲୀର ନିକଟବର୍ତ୍ତୀ କତିପୟ କ୍ଷୁଦ୍ର ଭୂଖଣ୍ଡରେ ପର୍ଯ୍ୟବସିତ ହୋଇଥିଲା । ଦିଲ୍ଲୀସ୍ଥିତ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରଙ୍କର ସମସ୍ତ ଅଧିକାର ତାହାଙ୍କର ସୁବାଦାର ବର୍ଗ ବା ବୈଦେଶିକମାନଙ୍କ କବଳିତ ଅପହୃତ ହୋଇଥିଲା । ଦିଲ୍ଲୀ ସେତେବେଳେ ପୂର୍ବ ଗୌରବର ମୃତ ଛାୟା ମାତ୍ର ଥିଲା ବୋଲି କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଯେଉଁ ମହାସମୃଦ୍ଧିଶାଳୀ ଦିଲ୍ଲୀନଗରୀକୁ ଦେଖିଲେ ମାନସିଂହ, ଜୟସିଂହ, ଯଶୋବନ୍ତସିଂହ, ପ୍ରତାପ ସିଂହ ପ୍ରଭୃତି ରାଜପୁତ ବୀରମାନେ, ଶିବାଜୀ ତୁଲ୍ୟ ମହାବୀର ବୀରମାନେ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟଙ୍କୁ ଉପଢୌକନ ପ୍ରଦାନ ଓ ସମ୍ମାନ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ ଥିଲେ, ଯେଉଁଠାରେ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ଆକବର, ଜାହାଙ୍ଗୀର, ଶାହଜାହାନ, ଔରଙ୍ଗଜେବ, ବାହାଦୁର ଶାହ ପ୍ରଭୃତି ବାଦଶାହମାନେ ରାଜସିଂହାସନ ଅଳଙ୍କୃତ କରୁଥିଲେ, ସେ ଦିଲ୍ଲୀ ସେତେବେଳେ ହତଶ୍ରୀ, ଲୁପ୍ତଶକ୍ତି ନାମ ମାତ୍ର ସମ୍ରାଟଙ୍କର ଧ୍ୱଂସପ୍ରାପ୍ତ ଲୀଳାନିକେତନ, ଗୌରବହୀନ ସାମାନ୍ୟ ରାଜଧାନୀ ମାତ୍ର ।

ଦିଲ୍ଲୀର ଦକ୍ଷିଣପୂର୍ବବର୍ତ୍ତୀ ଅଯୋଧ୍ୟା,—ସେହି ପ୍ରାଚୀନ ନଗରୀ ଦଶରଥ ରାଜଧାନୀ ଅଯୋଧ୍ୟା, ଆଜି ଭଗ୍ନଶ୍ରୀ ; ଆଜି ସେ ରଘୁକୁଳଚୂଡ଼ାମଣି ରାମଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ନାହାନ୍ତି, ବା ଆଜି ସେହି ଧର୍ମଶିରୋମଣି ରମଣୀୟ ନାହାନ୍ତି । ୧୭୭୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ସଫଦରଜଙ୍ଗଙ୍କ ପୁତ୍ର ସୁଜାଉଦ୍ଦୌଲା ଅଯୋଧ୍ୟାର ସୁବାଦାର ଓ ଦିଲ୍ଲୀର ଉଜୀର । ତତ୍କାଳୀନ ଅଯୋଧ୍ୟା ନଗରୀ ହତଶ୍ରୀ ହେଲେ ମଧ୍ୟ, ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରଙ୍କ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଓ ଶକ୍ତିଶାଳିତା । ଅଫେମଦଶାହଙ୍କ ଦ୍ୱିତୀୟବାର ଭାରତ-ଆକ୍ରମଣ କାଳରେ ଅଫଗାନିସ୍ତାନ ଅଯୋଧ୍ୟା ପ୍ରଭୃତିରେ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରିଥିଲେ, ତାହାଙ୍କର ଅର୍ଥ ସଂଗ୍ରହ ଇଚ୍ଛା ମଧ୍ୟ ବଳବତୀ ହୋଇଥିଲା । ପ୍ରକୃତ କ୍ଷମତାଶାଳୀ ଅଯୋଧ୍ୟାର ସୁବାଦାର, ସାମର୍ଥ୍ୟହୀନ ଦିଲ୍ଲୀ ସମ୍ରାଟଙ୍କ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଅସମ୍ଭବ, ବସ୍ତୁତଃ ତତ୍କାଳୀନ ଅଯୋଧ୍ୟାର ନବାବ ଏହି ବିଷୟରେ ସ୍ୱାଧୀନ ଥିଲେ, କେବଳ ନାମତଃ ଦିଲ୍ଲୀର ସୁବାଦାର ବୋଲି ପରିଚିତ ହେଉଥିଲେ ।

ଦିଲ୍ଲୀର ଦକ୍ଷିଣ ପଶ୍ଚିମରେ ରାଜପୁତ ଗୌରବ ଭୂମି, ଭାରତରେ ମଧ୍ୟଯୁଗର ବୀରାଙ୍ଗନା ରାଜପୁତାନା, ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜପୁତାନାର ପ୍ରଧାନ ତିନୋଟି ରାଜ୍ୟ—ଜୟପୁର, ଯୋଧପୁର ବା ମାରବାଡ଼ ଏବଂ ଉଦୟପୁର ବା ମେବାର—ପ୍ରାଚୀନ ଗର୍ବ ଗାଥା ବକ୍ଷରେ ଧାରଣ କରି ଉନ୍ନତ ମସ୍ତକରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଅଫେମଦଶାହଙ୍କର ସିଂହାସନାରୋହଣର ଚାରିବର୍ଷ ପୂର୍ବରୁ ଏହି ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଦେଶ ତିନୋଟି ଦିଲ୍ଲୀକୁ କର ପ୍ରଦାନ ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଥିଲେ ; ତତ୍ପରେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ କ୍ଷୁଦ୍ର କ୍ଷୁଦ୍ର ରାଜପୁତ ରାଜ୍ୟଗୁଡ଼ିକ ଦିଲ୍ଲୀଶ୍ୱରଙ୍କୁ ଦୁର୍ବଳ ଦେଖି କ୍ରମେ ରାଜସ୍ୱ ପ୍ରଦାନ ସ୍ଥଗିତ କରିଦେଲେ । ଏହିପରି କ୍ଷୀଣଶକ୍ତି ଦ୍ୱିତୀୟ ଶାହ ଅଲମଙ୍କ ସମୟରେ ଯେ, ରାଜପୁତାନା କର ପ୍ରଦାନ କରୁଥିଲା, ଏପରି ଅନୁମାନ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ରାଜପୁତାନା ସେତେବେଳେ ସ୍ୱାଧୀନ ରାଜ୍ୟ ।

ରାଜପୁତାନାର ଦକ୍ଷିଣରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଦେଶ । ଶିବାଜୀଙ୍କ ମୃତ୍ୟୁ ପରେ ତାହାଙ୍କର ବଂଶଧରଗଣଙ୍କର କ୍ଷମତାର ହ୍ରାସ ଓ ତାହାଙ୍କର ମନ୍ତ୍ରୀବଂଶ ପେଶୱାମାନଙ୍କର ପ୍ରାଧାନ୍ୟ ବୃଦ୍ଧି ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କ୍ରମେ ସେମାନେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ରାଜ୍ୟ ପରିଚାଳନା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ତୃତୀୟ ପେଶୱା ବାଲାଜୀ ବାଜିରାଓ ପୁଣାରେ ରାଜଧାନୀ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲେ । ତାହାଙ୍କ ସମୟରେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ କ୍ଷମତା ତୁଙ୍ଗ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କଲା । ତାହାଙ୍କର ଅସାଧାରଣ ରାଜନୈତିକ କ୍ଷମତା ସମସ୍ତ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଜାତିକୁ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଏକତ୍ରୀଭୂତ କରି ପକାଇଲା । ଦିବାନ ବାହାଦୁର ମହମ୍ମଦଶାହଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଅସି ଦ୍ୱିତୀୟ ପେଶୱା ବାଜିରାଓଙ୍କୁ ମାଲବ ଓ ଜର୍ଜରାଠାରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବମ୍ବଳ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସମସ୍ତ ଭୂଭାଗର ସୁବାଦାର ପଦ ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ବାଧ୍ୟ ହୋଇଥିଲେ ; ଏହିଦ୍ୱାରା ଗାନ୍ଦେଶ, ବେରାର, କଟକ, ଗୁଜରାଟ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ରାଜ୍ୟଭୁକ୍ତ ଥିଲା । ମହାରାଷ୍ଟ୍ରୀୟମାନେ ଦିଲ୍ଲୀର ଦ୍ୱାରଦେଶ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆପଣାର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିଥିଲେ । ସେମାନେ ରାଜପୁତମାନଙ୍କ ଉପରୁ ଚୌଥ, ସରଦେଶମୁଖୀ ଓ ଦାନଦାନା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଆଦାୟ କରୁଥିଲେ । ଶିବାଜୀ ଥରେ କହିଥିଲେ "ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସେନା ପଶ୍ଚିମରେ ସିନ୍ଧୁନଦର ଓ ପୂର୍ବରେ ଭାଗୀରଥୀର ପବିତ୍ରସଙ୍ଗମର ଜଳ ପାନ କରିବେ, ସେମାନଙ୍କର ଆଧିପତ୍ୟ ସିନ୍ଧୁଠାରୁ ଭାଗୀରଥୀ ମୁହାଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଅନୁଭୂତ ହେବ"—ତାହାଙ୍କର ଏ ଭବିଷ୍ୟଦ୍‌ବାଣୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲା । ୧୭୫୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ମରହଟ୍ଟାମାନେହିଁ ଭାରତରେ ଏକମାତ୍ର ପରାକ୍ରମଶାଳୀ ଜାତି । ସେତେବେଳେ କେବଳ ସେହିମାନେ ଏକାଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାଦିଷ୍ଟରେ ସକ୍ଷମ । ତିନି ଅହମ୍ମଦଶାହି ଅବଦାଲୀ ଯେ ପଥ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲେ । ବାଲାଜୀଙ୍କର ଭ୍ରାତା ରଘୁନାଥ ଅହମ୍ମଦ ଶାହଙ୍କର ନିଜ ଅଧିକୃତ ପଞ୍ଜାବ ପ୍ରଦେଶରେ ବଳପୂର୍ବକ ଆଧିପତ୍ୟ ସ୍ଥାପନ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ ସେହିର ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା ନିମନ୍ତେ ୧୭୫୯ ଅବ୍ଦରେ ଅହମ୍ମଦ ଭାରତରେ ପଦାର୍ପଣ କଲେ ଏବଂ ପୁନଶ୍ଚ ଲାହୋରକୁ ଆପଣାର ଅଧିକାର ଭୁକ୍ତ କରିନେଲେ । ସେଣିକା ଏ ପରାଜୟ-ବାର୍ତ୍ତା ଶ୍ରବଣ କରି ବିଶେଷ ଚିନ୍ତିତ, ସେଥିପାଇଁ ସୈନ୍ୟାଧ୍ୟକ୍ଷ ସଦାଶିବ ରାଓ ସ୍ୱେଚ୍ଛାପୂର୍ବକ ଅହମ୍ମଦ ଶାହଙ୍କ ବିପକ୍ଷରେ ସୈନ୍ୟଚାଳନର ଭାର ଗ୍ରହଣ କଲେ; ଉଭୟପକ୍ଷ ପାନିପଥ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ ସମ୍ମିଳିତ ହୋଇ ଅବଶେଷରେ ଆଫଗାନ ବୀର ବିଜୟୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀଙ୍କ ଅଙ୍କଶାୟୀ ହେଲେ । ସଦାଶିବଙ୍କ ଅବହେଳା ଓ ଅପରିଣାମଦର୍ଶିତା ହେତୁରୁ ଏହି ଭୟଙ୍କର ପାନିପଥ ଯୁଦ୍ଧରେ ମରହଟ୍ଟା ଜାତିର ଜାତୀୟଶକ୍ତିବୃକ୍ଷ ମୂଳରେ କୁଠାରାଘାତ ହେଲା ; ସେମାନେ ଆଉ ଏକଜୁଟ-ବନ୍ଧନରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇ ପାରିଲେ ନାହିଁ ।

ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରଦେଶର ଦକ୍ଷିଣରେ ଅତି ପ୍ରାଚୀନ ମୁସ୍ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟ । ଦ୍ୱାଦଶ ଶତାବ୍ଦୀର ମଧ୍ୟଭାଗରେ ଗୁଜରାଟର ଯାଦବ ବଂଶର ଜନୈକ ବଂଶଧର ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ଭୂମ୍ୟଧିକାରୀର କନ୍ୟାର ପାଣି ଗ୍ରହଣ କରି ଏହି ସ୍ଥାନରେ ବାସ କରୁଥିଲେ । ତାହାଙ୍କର ପୁତ୍ର ପୌତ୍ରମାନେ ଚିରାଚରିତ ସ୍ଥାନମାନ ଅଧିକାର କରି ମୁସ୍ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟର ପତ୍ତନ ଦ୍ୱାରା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶେଷରେ ତାହାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ବାଲାଜୀ ବିଶ୍ୱନାଥ ଓ ମରହଟ୍ଟାମାନେ ୧୭୦୬ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ଚୌଥର ବାକି ସ୍ୱରୂପ ପ୍ରଭୂତ ଅର୍ଥ ଓ ପଦବୀ ପ୍ରଭୃତି ବିନିମୟରେ ତତ୍କାଳୀନ ମୁସ୍ଲିମ୍ ନରପତିଙ୍କଠାରୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ହାଇଦରାବାଦ ମୁସ୍ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟର ସେନାଧ୍ୟକ୍ଷ ଥିଲେ । ସେ ମରହଟ୍ଟାମାନଙ୍କୁ ପରାଜିତ କରିଦେଇ ଓ ହିନ୍ଦୁ ନରପତିମାନଙ୍କୁ ରାଜ୍ୟଚ୍ୟୁତ କରି ସ୍ୱୟଂ ସିଂହାସନାରୂଢ଼ ହେଲେ । ୧୭୬୨ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦରେ ହାଇଦରାବାଦୀ ମୁସ୍ଲିମ୍ ରାଜ୍ୟର ରାଜ୍ୟର ଏକାଙ୍କ ଚକ୍ରବର୍ତ୍ତୀ । ସେ ଏକାକେଳେକେ ଦିଲ୍ଲୀର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ । ଭାରତର ଦକ୍ଷିଣରେ ମୁସ୍ଲିମ୍ ସେତେବେଳେ ଗୋଟିଏ ଜୀବନ୍ତ ଶକ୍ତି ।

ଇତିହାସରେ ପେଶୱା ଶିବାଜୀଙ୍କର ବୀରତ୍ୱ କାହାଣୀ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଅକ୍ଷରରେ ଲିଖିତ, ସେ ଶିବାଜୀ ସେତେବେଳେ ଯାଏ ସୁବା ପକ୍ଷୀରୂପେ ଗଠିତ ହୋଇ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର ମୃତ୍ୟୁପରେ ସେମାନେ ବିଭିନ୍ନ ଦଳଭୁକ୍ତ ହୋଇଥିଲେ; ମହାବୀର ରଣଜିତ ସିଂହଙ୍କର ପିତା ଓ ପିତାମହ ସେମାନଙ୍କ ଏକତ୍ର କରିବାକୁ ବିଶେଷ ଚେଷ୍ଟା କରିଥିଲେ । ୧୭୫୧ ଅବ୍ଦରେ ସେମାନେ ପଞ୍ଜାବର ନାନା ସ୍ଥାନ ଆକ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ସେମାନେ ଅହମ୍ମଦ ଶାହଙ୍କର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଆପଣାକୁ ଏକାକେଳେକେ ସ୍ୱାଧୀନ ବୋଲି ପ୍ରଚାର କରି ପାରୁ ନ ଥିଲେ । ତଥାପି ସେମାନେ ଯେ ଦିଲ୍ଲୀର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରୁ ନ ଥିଲେ, ଏହା ନିଃସନ୍ଦେହରୂପେ ବୋଲି ଯାଇପାରେ ।

ସେତେବେଳେ ଆଉ ଗୋଟିଏ ନବୀନ ଜାତି ମାଳଦଣ୍ଡ ହସ୍ତ ହୋଇ ଭାରତରେ ପ୍ରବେଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲା; ସେମାନେ ସେତେବେଳେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ଦିଲ୍ଲୀର ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ଥିଲେ ମୋ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର କୌଣସି ଆବଶ୍ୟକତା ନ ଥିଲା । ସେମାନେ ସାମାନ୍ୟ ବଣିକ୍ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ମାତ୍ର; ଯେଉଁ ରାଜାର ରାଜ୍ୟରେ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବାକୁ ହେବ, ତାହାଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ କରି ନିଜର ବାଣିଜ୍ୟର ଉନ୍ନତି ସାଧନ କରିବା ସେମାନଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ସେଥିରେ ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାରର ଆବଶ୍ୟକତା କଣ ? ୧୬୯୯ ଅବ୍ଦର ଡିସେମ୍ବର ମାସରେ ଇଂରେଜ ଜାତି ଏଲିଜାବେଥଙ୍କଠାରୁ ଭାରତରେ ବାଣିଜ୍ୟ କରିବାର ଅନୁମତି ପ୍ରାପ୍ତ ହେବ ଭାରତାଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କରନ୍ତି । ସେମାନେ ଭାରତରେ ପଦାର୍ପଣ କରି ସ୍ୱୀୟ ଅଦ୍ଭୁତ ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ କାର୍ଯ୍ୟକାରିତା ଶକ୍ତିରେ ବଙ୍ଗ ଓ କର୍ଣ୍ଣାଟ ପ୍ରଦେଶରେ ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବିସ୍ତାର କରିବାକୁ ସକ୍ଷମ ହୋଇଥିଲେ । ୧୭୨୧ ଅବ୍ଦରେ ସେମାନେ ମୁରସିଦାବାଦର ନବାବ ମିର ଜାଫରଙ୍କୁ ସିଂହାସନ ଚ୍ୟୁତ କରି ତାହାଙ୍କ ଜାମାତା ମିର କାସିମଙ୍କୁ ସିଂହାସନାରୋହଣ କରାଇଲେ ଏବଂ ସେହି ସମୟରେ ବର୍ଦ୍ଧମାନ, ମେଦିନୀପୁର ଏବଂ ଚଟ୍ଟଗ୍ରାମ ସେମାନଙ୍କ ଅଧିକାର ଭୁକ୍ତ ହେଲା । ସେହି ସମୟରେ ମାନ୍ଦ୍ରାଜର ସେଣ୍ଟଜର୍ଜ୍ଜ ଦୁର୍ଗ ଓ ନିକଟସ୍ଥ ସ୍ଥଳାଂଚଳ ଚଗିଷ୍ଟ ଭୂଭାଗ ଏବଂ ବୋମ୍ବାଇର ବୋମ୍ବାଇ ଦ୍ୱୀପ, ସୁରାଟ ପ୍ରଭୃତି ସେମାନଙ୍କର ଅଧୀନରେ ଥିଲା ।

୧୭୨୧ ଅବ୍ଦରେ ଇଂରାଜ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଫରାସୀଜାତି ବଳହୀନ । ୧୭୨୦ ଅବ୍ଦରେ ଉଅଣ୍ଡିଉଅସ୍ (Wandiwash) ଯୁଦ୍ଧରେ ପରାଭୂତ ହୋଇ ଫରାସୀମାନେ ଭଗ୍ନ ମନୋରଥ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କ ଅଧ୍ୟକ୍ଷ ଡନ୍ଲନ୍ଲେ ଓ ପଣ୍ଡିଚେରୀ ଅବରୋଧ ଏବଂ ଡୁପ୍ଲେଙ୍କର ହାଇଦରବାଦ ପରିତ୍ୟାଗ ପରେ ଫରାସୀ ଶକ୍ତି ଭାରତରେ ହତବୀର୍ଯ୍ୟ ହୋଇ ପଡ଼ିଲା ।

ମରହଟ୍ଟା ଓ ଫରାସୀଜାତିର ପରାଜୟ ଓ ସୁବାସମୂହର ଅବ୍ୟବସ୍ଥିତ ବିବାଦ ବଶତଃ ଇଂରାଜଜାତି ଅପଣାର ପ୍ରଭୁତ୍ୱ ବୃଦ୍ଧିର ଯଥେଷ୍ଟ ଅବସର ପାଇଥିଲେ । ୧୭୨୧ ଅବ୍ଦରେ ଇଂରାଜ ପ୍ରତିଦ୍ୱନ୍ଦ୍ୱୀ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ଜାତି ଭାରତରେ ନ ଥିଲା । ସେମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ସେତେବେଳେ ଭାରତସାମ୍ରାଜ୍ୟ ଲେଢ଼ିଯାଇ, ଖିଚୁଡ଼ିଯାଇ ଅବସ୍ଥାରେ ପତିତ । ଏହି ସମୟରୁ ଭାରତରେ ନବଯୁଗର ଆବିର୍ଭାବ । ଏ ଯୁଗରେ ଇଂରାଜ ଜାତି ଭାରତର ଭାଗ୍ୟନିୟନ୍ତ୍ରା ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ଅନ୍ତର୍ଗତ ।

ନବୋଦିତ କିରଣ ପ୍ରତି !

ମଧୁର ମଧୁର ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେ ନବ କିରଣ,
ଢାଳିଦିଅ ସୁଧାରାଶି ଏହି ଧରା ପରେ
ଖେଳିଦିଅ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ବିସ୍ତୃତ ବିପଣୀ
ଦେଖି ମୁଗ୍ଧ ହେଉଁ ସର୍ବେ ପ୍ରଭାତ ମନେ,
ନବୀନ କିରଣଚ୍ଛଟା ନବ ତେଜରେ
ନବ ନବ ଭାବ ଧରି ନବାଗତ ପରି
ଶୁଣାଉ ମ୍ଳାନ୍ତ ବାଣୀ ସର୍ବ ସମ୍ମୁଖରେ
ଲଭନ୍ତୁ ସକଳ ନରେ ଏହି ମହା ଆଶା,
ଶ୍ରମଫଳ ସମ ହେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ କିରଣ
ଦୋଷହୀନ ଜନ ମୁଖ ହେଉ ପ୍ରତିଭାତ
ଜୋଇ ଜ୍ୱାଳାଭାମସ୍ତ୍ରୀ ଜ୍ୱାଳାଦର ହୋଇ
ଲୋଡ଼େ ତ ବାଳମା ଛାଡ଼ା ପୂର୍ଣ୍ଣ ଶଶଧର
ବସ୍ତ୍ରଦିଅ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣକାନ୍ତି ଦିବ୍ୟ ରଶ୍ମି ଜାଲ
ଲଭିଯାଉ ଦୋଷ ଦିଶି ଏହି ଧରା ଧାମୁଁ
ପରିବ ଉଦାର ତେଜ ହୋଇ କାର୍ଯ୍ୟ ଶମ
ନ ଲୋଡ଼ି ଅସାର କଥା ଭାବ ତର ସତ୍ୟ,
ପରିବ ଅଲୋକ ତାପ ହେଉ ନିପତିତ
କାର୍ଯ୍ୟ ହୀନ, ଶ୍ରୀଳ ଶୂନ୍ୟ, ସାବତ ପ୍ରାଣୀଏ
ଲଭିଥାନ୍ତି ଶୁଭ ଦିଶା ଏହି ମହା ବାଣୀ–
ଉଚ୍ଚାରନ୍ତି ମହାସ୍ୱରେ ବୈଜ୍ଞାନିକ ବୃନ୍ଦେ
ଏହି ମହାବାଣୀ ସଦା ହେଉ ଚିରସ୍ଥାୟୀ
ଶୁଭ ହେ ନବ କିରଣ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଅନ୍ତରେ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜକିଶୋର ଶର୍ମା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ।

ମୁ ଗ୍ରାମ୍ୟ ଗୃହଶାଳରେ ଅବଧାନ ଜନକରେ ପଢ଼ି କଟକକୁ ୧୨ ବର୍ଷ ବୟସରେ ବା ୪୯ ବର୍ଷ ତଳେ ପାଠ ପଢ଼ିବାକୁ ଆସିବା ସମୟରେ କଟକରେ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ିବାର ବିଦ୍ୟାଳୟ ନ ଥିଲା । ସୁତରାଂ ବଙ୍ଗଳା ସ୍କୁଲରେ ଭର୍ତ୍ତି ହୋଇ ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ିଲି । ସେହି ବିଦ୍ୟାଳୟର ଦ୍ୱିତୀୟ ଶ୍ରେଣୀରେ ପଢ଼ିବା ସମୟରେ ଏଠା ବିଦ୍ୟାଳୟ ଓ ସରକାରୀ କଚେରିମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆ-ଭାଷା ଚଳାଇବାର ତୁମୁଳ ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଥିଲା ଏବଂ ତହିଁର ଫଳରେ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ବଙ୍ଗଳା ସହିତ ଓଡ଼ିଆ ପଢ଼ିବାକୁ ହେଲା । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ଗଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ମୁଦ୍ରିତ ହୋଇ ନ ଥିଲା ।

ବିଦ୍ୟାଳୟମାନଙ୍କରେ ଓଡ଼ିଆଭାଷା ପ୍ରବର୍ତ୍ତିତ ହେବା ସମୟରୁ ଓଡ଼ିଆଭାଷାଭିଜ୍ଞ ବଙ୍ଗଲୋକମାନେ ବଙ୍ଗଳାରୁ ଗଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ଅନୁବାଦ କଲେ, ମାତ୍ର ମୁ ପ୍ରଥମ ଶ୍ରେଣୀରେ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ପରଲୋକଗତ ଜଗନ୍ମୋହନ ଲାଲଙ୍କ ଭ୍ରମଭଞ୍ଜନ ନାମକ ଛନ୍ଦୋମୟ ଓଡ଼ିଆ ପୁସ୍ତକ ପଢ଼ି ଛାତ୍ରବୃତ୍ତି ପରୀକ୍ଷାରେ ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଥିଲି ।

ସବୁ ଭାଷାରେ ଆଗେ ପଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକ । ଋଗ୍‌ବେଦ ବିଗ୍‌ବେଦ ମଧ୍ୟ ପଦ୍ୟମୟ । ଗୃହଶାଳରୁ ଆରମ୍ଭ କରି ଉପେନ୍ଦ୍ର ଭଞ୍ଜ, ଦୀନକୃଷ୍ଣ, ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପଦ୍ୟ ପୁସ୍ତକ ପ୍ରଥମେ ସମସ୍ତେ ପଢ଼ନ୍ତି । ମୁ ମଧ୍ୟ ପଢ଼ିଥିଲି ଏବଂ ତହିଁରୁ ଯେପରି ଓଡ଼ିଆ ଶିଖିପାରେ ଅନ୍ୟ କାହିଁରୁ ତାହା ହେବାର ନୁହେ । ତଥାପି ଗଦ୍ୟ ନ ହେଲେ ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ହୁଏ ନାହିଁ । ମନୋଗତ ଭାବକୁ ସହଜରେ ପ୍ରକାଶ କରିବାହିଁ ଭାଷା ଏବଂ ଛନ୍ଦ ବାଣୀ ସେହି ପ୍ରକାଶ ଶକ୍ତିକୁ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ପ୍ରକାଶ କରୁଥାଏ ଗଦ୍ୟ । ଗଦ୍ୟରେ ମଧ୍ୟ ଛନ୍ଦ ଅଛି । ଯଜୁର୍ବେଦ ପ୍ରଧାନତଃ ଗଦ୍ୟମୟ ; ତହିଁରେ ମଧ୍ୟ ଛନ୍ଦ ଅଛି । ପୂର୍ବେ ଗଦ୍ୟ ସୁଦ୍ଧା ସ୍ୱର ଧରି ପାଠ ହେଉଥିଲା । ଏଣିକି ତାହା ଉଠିଯାଇ ଭାବ ପ୍ରଧାନ କରି ପଢ଼ିବାକୁ ହେଉଛି । ତାହା ବୋଲି ଯେ ତହିଁରେ ଛନ୍ଦ ନାହିଁ ଏହା କେହି ସ୍ୱୀକାର କରି ନ ପାରିବେ ।

ଭାଷାର ଉନ୍ନତି ସାହିତ୍ୟରେ ଏବଂ ସାହିତ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ କାବ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନାଟକ ପ୍ରଧାନ । ନାଟକ ସାହିତ୍ୟରେ ଚରମୋତ୍କର୍ଷ । କବି କାବ୍ୟରେ ନାନା ଭାବ ଓ ଘଟନାର ବର୍ଣ୍ଣନା କରି କବିତା ଲେଖନ୍ତି । ପାଠକ ତାହା ପଢ଼ି ମନୋମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତିତ ଭାବ ଓ ଲୋକମାନଙ୍କ କଳ୍ପନା ଚିତ୍ର ବୁଝନ୍ତି । ଉପନ୍ୟାସ ଗଦ୍ୟମୟ ଏବଂ ତହିଁରେ କବିତା-ଜଡ଼ତାରୁ ମୁକ୍ତ ହୋଇ କବି ସ୍ୱାଧୀନ ଭାବରେ ନାନା ଘଟନା ଓ ଭାବବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି । କାବ୍ୟଠାରୁ ଉପନ୍ୟାସରେ, ଯେ ଅଧିକତର ଘଟନା ଓ ଭାବବୈଚିତ୍ର୍ୟ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ, ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ପାଠକ ସେହିଠାରେ, ମନୋମଧ୍ୟରେ ବର୍ତ୍ତିତ ଭାବ ଓ ଘଟନାର ଚିତ୍ରାବଳି ଅଙ୍କିତ କରି ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରିବାର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି । ନାଟକରେ କବି ଘଟନା ଓ ଭାବବୈଚିତ୍ର୍ୟକୁ ସଯତ୍ନପୂର୍ବକ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଦୃଶ୍ୟାବଳି ଓ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଅଣି ତାହା ପ୍ରକାଶ କରନ୍ତି ଏବଂ ପାଠକ ଦର୍ଶକରୂପରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଏକାବେଳକେ ତାହା ହୃଦୟଙ୍ଗମ କରନ୍ତି । ନାଟକ ସେହି ହେତୁରୁ ଦୃଶ୍ୟ-କାବ୍ୟ—ପାଠ ଦ୍ୱାରା ତହିଁର ସମ୍ୟକ୍ ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ ନାହିଁ । କାବ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ନାଟକ ସର୍ବତ୍ର ଗଳ୍ପପାଇଲ ପ୍ରକ୍ରିୟା ଅଛି । ଏହାକୁ ଇଂରାଜିରେ ପ୍ଲଟ (Plot) କହନ୍ତି । ସେ ପ୍ରକ୍ରିୟା ନାଟକରେ ବଡ଼ କଠିନ କାରଣ ତହିଁରେ କାହିଁରିରୁ ନାଟକକାର ବା ନାଟକୀୟ ଚରିତ୍ର ବିଚକ୍ଷଣତା ଜଣାଯାଏ । ଦୃଶ୍ୟ ଓ ଘଟନାବଳି ସଯତ୍ନ କରି ନ ପାରିଲେ ତାହା ମର୍ମସ୍ପର୍ଶୀ ହୁଏ ନାହିଁ । ଅତି ବଡ଼ ହେଲେ କଥାମୟ ଉପନ୍ୟାସ ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ ବସ୍ତୁ ନୁହେ । ନାଟକୀୟ ଚରିତ୍ର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଓ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଅଭିନୟ ସମାପ୍ତ ହୋଇ ତତ୍ପ୍ରତିପାଦ୍ୟ ଭାବମାଳ ଦର୍ଶକମଣ୍ଡଳରେ ଲାଗି ରହିବା ପ୍ରତି ଦୃଷ୍ଟିପାତ କରନ୍ତି ଏବଂ ଯେଉଁ ଅଭିନେତା ମୁଖରେ ଯେଉଁ କଥା ଶୋଭା ପାଇବ ତାହା ବୋଲନ୍ତି । କାବ୍ୟ ଓ ଉପନ୍ୟାସରେ ଏପରି ଧରାବନ୍ଧା ନ ଥିବାରୁ ସେ ସବୁ ଅପେକ୍ଷାକୃତ ସହଜ । ଏହି ହେତୁରୁ ନାଟକ ସାହିତ୍ୟରେ ସର୍ବୋଚ୍ଚ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି ।

ଓଡ଼ିଶାରେ ଆଗେ ନାଟକ ନ ଥିଲା । ଉଚ୍ଚଶିକ୍ଷିତ ବାବୁ ଜଗନ୍ମୋହନ ଲାଲ ପ୍ରଥମେ ବଙ୍ଗାଳୀ ନାଟକ ପ୍ରକାଶ କରିଥିଲେ । ମାତ୍ର ତାହା ପ୍ରକୃତରେ ନାଟକ ନାମର ଯୋଗ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୁହେ ବୋଲି ସେ ସମୟରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ମୁ ସେପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନାଟକାଭିନୟ ବି ପଦାର୍ଥ ଜାଣି ନ ଥିଲି । ସାହିତ୍ୟରୂପେ ଅନେକ ବଙ୍ଗଳା ଓ ଇଙ୍ଗରାଜୀ ନାଟକ ପଢ଼ିଲେ ବି ସେହି ନାଟକର ଭାବ ଅଭିନୟ ବିନା ସମ୍ୟକ୍‌ରୂପେ ହୃଦୟଙ୍ଗମ ହୁଏ ନାହିଁ । ମୁ ଏଫ୍‌ଏ ଶ୍ରେଣୀର ଦ୍ୱିତୀୟ କ୍ଲାସରେ ପଢୁଥିବା ସମୟରେ ୧୮୭୮ ମସୀହାରେ ଏଠାରେ ବଙ୍ଗଳା ଷ୍ଟେଜ୍‌ରେ ନାଟକର ଅଭିନୟ ହେଲା । ସେ ସମୟରେ ବଙ୍ଗଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ସ୍ଥାୟୀ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ପ୍ରାବଲ୍ୟ ବା ନାଟକର ପ୍ରାଦୁର୍ଭାବ ନ ଥିଲା । ସୌଖୀନ ସମ୍ପ୍ରଦାୟମାନେ ଖଣ୍ଡେ ଖଣ୍ଡେ ନାଟକର ଅଭିନୟ ଦେଖାଉ ଥିଲେ । ସେହିଦିନ ଏହି ଜିଲ୍ଲା ନଗରରେ ଉକ୍ତ ନାଟକର ପ୍ରଥମ ଅଭିନୟ ହେଲା ସେଦିନ ମୁ ଯାଇ ଆଦ୍ୟୋପାନ୍ତ ଦେଖିଥିଲି । ଖାଲି ଦେଖିଲି ନୁହେ—ମୋର ମନ ତହିଁରେ ବିମୁଗ୍ଧ ହୋଇଗଲା—ଏମନ୍ତ ବି ପଢ଼ାରୁ ଟିକିଏ ଅଧିକ ପାଇଲେ ସେହି ଅଭିନୟ, ସେହି ଗୀତ ଏବଂ ସେହି ହାର୍ମୋନିୟମ୍‌ର ସୁରଲହରୀ ମୋ ହୃଦୟରେ ଉଲ୍ଲାସ ଜନ୍ମାଇ ଦିଅୁଥିଲା । ପଢ଼ାର ସମ୍ବନ୍ଧ ଛାଡ଼ି ହୋଇ ନାହିଁ ଏତେ ଭାଗ୍ୟର କଥା । ଓଡ଼ିଆ ମୋର ମାତୃଭାଷା ଏବଂ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାପ୍ରତି ମୁ ପିଲାଦିନରୁ ଆକୃଷ୍ଟ । ବଙ୍ଗଳା ଅଭିନୟ ଦେଖି ଅସି ମନେକଲି ଓଡ଼ିଆରେ ନାଟକ ନାହିଁ ବୋଲି ଯିଏ ଉଦ୍ୟୋକ୍ତାମାନେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର, ଅଭିନୟ କରେ । ଦିଲାଦେଉ ଅପେକ୍ଷା କରି ମାତ୍ର କେହି ଅଭିନୟୋପଯୋଗୀ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ନ ଲେଖିବାରୁ ମୁ ତହିଁରେ ହାତଦେଲି । ମୋର ଜଣେ ଓଡ଼ିଆଭାଷାଭିଜ୍ଞ-ବିଶିଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁ ଓଡ଼ିଆଭାଷା କର୍କଶ ଓ ତହିଁରେ ନାଟକ ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ ବୋଲି ମୋତେ ସ୍ପଷ୍ଟଭାବେ କହିଥିଲେ । ମୁ ଇତିପୂର୍ବେ କେତେକ କବିତା ଓ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲି । ମାତ୍ର କବିତାରେ ମୋର ପ୍ରଧାନବନ୍ଧୁ ରାଧାନାଥରାୟ ଓ ମଧୁସୂଦନରାଓ ପ୍ରଭୃତି ବାହାଦୁରୀ ଓ ତାଙ୍କଦ୍ୱାରା ଉପଯୁକ୍ତ-ରୂପେ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାରେ କବିତାର ଅଭାବ ମୋଚନ ହୋଇ ପାରିଲା ନାହିଁ ମୁ ଭାବିଥିଲି ମୁ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାରୁ ବରଂ ହୋଇଛେ । ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିବାଠାରୁ ଅପେକ୍ଷା ଏକ ଲେଖିଲେ ଭାବା ବ୍ୟକ୍ତି ପ୍ରୀତିପୂର୍ବକ ଚିନ୍ତା ନ କଲେ ତାହା ସୁନ୍ଦର ହୋଇ ପାରେ ନାହିଁ ମାତ୍ର ନାଟକ ଲେଖିବା ଦ୍ୱାରା ଅଭିନୟରେ ମଳିଯୁକ୍ତ ହେବାର ସମ୍ଭାବନା ମୁ ବନ୍ଧୁଙ୍କ କଥା ନ ମାନି ନାଟକ ଲେଖିବା ଆରମ୍ଭ କଲି ଏବଂ ତାଙ୍କୁ କହିଲି ଯେ ଯେଉଁ ଭାଷାର କବିତାକୁ ଦୀନକୃଷ୍ଣ ଦାସ ଓ ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହାର ଏତେ କୋମଳ କରିଅଛନ୍ତି ଯେ ତାହା ଧରିଲା ମାତ୍ରକେ ରସ ଝରିପଡ଼େ ସେ ଭାଷାରେ ନିଷ୍ଠୁର ନାଟକ ହୋଇପାରେ—ଅନ୍ତତଃ ଥରେ ମୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ଦେଖିବି ଏବଂ ମୋର ଅନୁରୋଧମତେ ମୁ ପ୍ରତିଦିନ ଯାହା ଲେଖୁଥିଲି ମୋର ବନ୍ଧୁ ପ୍ରତିଦିନ ତାହା ଶୁଣି ମତ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ସ୍ୱୀକୃତ ହୋଇଥିଲେ । ସେ ଅନ୍ୟ ଜଣେ ଓଡ଼ିଆଭାଷାଭିଜ୍ଞ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ମତ ତାଙ୍କପରି ଥିବାର ମୋତେ କହିଥିଲେ ମାତ୍ର ମୁ ନ ମାନି ଚେଷ୍ଟା କଲି । ଇଂଲଣ୍ଡ ଇତିହାସର ଧର୍ମମୂଳକ କାହ୍ନିକାବେଗ ଘଟନା ନାଟକର ଏକାନ୍ତ ଉପଯୋଗୀ ଦେଖି ସେହି ବିଷୟ ଘେନି ନାଟକ ଲେଖା ଆରମ୍ଭ କଲି । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବନ୍ଧୁଟି ଅଭିନୟ ଲେଖା ଶେଷ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଶୁଣି ତାଙ୍କର ମତ ଅବିଚଳିତ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତ କରୁଥିଲେ ମାତ୍ର ତୃତୀୟ ଅଭିନୟର ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ ଶୁଣି 'ହିଁରେ, ହୋଇ ପାରିବ' ବୋଲି କହି ଏପରି ଭାବରେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକର ଛନ୍ଦ ଉଠି ପାରିବ ବୋଲି ସେ ଭାବି ପାରି ନ ଥିବା ବ୍ୟକ୍ତ କଲେ । ସେ ନାଟକ ଲେଖା ଶେଷ ହେଲାରୁ ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ନନ୍ଦକିଶୋର ବାବୁ, ଜଗମୋହନ ବାବୁ, ଅନ୍ନଦା ବାବୁ ପ୍ରଭୃତି ତତ୍କାଳୀନ ସ୍ଥାନୀୟ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଓ ବଙ୍ଗାଳୀ ସମସ୍ତେ ଅଭିନୟ ଦେଖି ମୋହିତ ହୋଇଥିଲେ । ଏ ଅଭିନୟ ୧୮୮୧ ମସୀହାରେ ହୋଇଥିଲା ଏବଂ ତାହା ଆଜିକି ବ ୩୪ ବର୍ଷର କଥା । ମୁ ନାଟକ ଲେଖିବା ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଓଡ଼ିଆଭାଷାରେ ପ୍ରଥମ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ ପକାଇଥିଲି ଏବଂ ଅକ୍ତି ନାଟକ ଓ ଅମିତ୍ରାକ୍ଷର ଛନ୍ଦ ଓଡ଼ିଆ ଭାଷାର ଅଙ୍ଗ ପୁଷ୍ଟି କରିଥିବା ଦେଖି ମୋ ମନରେ ପ୍ରକୃତରେ ପରମାନନ୍ଦ ଜାତ ହୋଇଅଛି ।

ସଂସ୍କୃତରେ ନାଟକମାନ ଅଭିନୟ (Act) ଓ ଦୃଶ୍ୟ (Scene) ରେ ବିଭକ୍ତ ମାତ୍ର ବଙ୍ଗଳାରେ ପୂର୍ବେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ପର୍ଦ୍ଦା ଓ ଗର୍ଭାଙ୍କ ବ୍ୟବହୃତ ହୋଇଥିଲା । ସଂସ୍କୃତ ବିଦ୍ୱାନ ମୋମାନଙ୍କୁ ଲିଖିବାକୁ ମୁ ଅଙ୍କ ଓ ଗର୍ଭାଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଅଭିନୟ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ବ୍ୟବହାର କଲି । ବର୍ତ୍ତମାନ ବଙ୍ଗଳାର ଅନେକ ନାଟକରେ ଗର୍ଭାଙ୍କ ପରିବର୍ତ୍ତେ ଦୃଶ୍ୟ ବ୍ୟବହୃତ ହେଉଅଛି ମାତ୍ର ଭୁଲ ଏକଜଣ୍ଡ ଛଡ଼ା ଅନ୍ୟ ଚୌଖିଆ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅନ୍ୟ ଲେଖକମାନେ ଅଭିନୟ ଓ ଦୃଶ୍ୟ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାର କରି ନାହାନ୍ତି । ଏହା ଯେ ଏକତାର ଅଭାବ ଏଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ କଥା ଶେଷ ହୋଇଥିଲେ ଖୋଦ ନ ଥାନ୍ତା । ଓଡ଼ିଆ ଫିଲ୍ମମାନେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଛଡ଼ି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକର ଅଭିନୟରେ ଉଲୁଉ ଥିବା ଖୋଦର କାରଣ ନହେ କି ? ଯେଉଁ ନାଟକ ଓଡ଼ିଆରେ ଲେଖା ହୋଇଅଛି ସେ ସମସ୍ତ କି ଅଭିନୟର ଅନୁପଯୋଗୀ ? ଅଳ୍ପଦିନତଳେ ଏଠାକୁ ମଫସଲରୁ ଏକଦଳ ଓଡ଼ିଆଫିଲ୍ମ ଆସି ଅଭିନୟ ଦେଖାଇ ଥିଲେ ମାତ୍ର ସେମାନେ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଛଡ଼ି ବଙ୍ଗଳା ନାଟକକୁ ଓଡ଼ିଆରେ ଅନୁବାଦିତ କରି ତହିଁର ଅଭିନୟ ଦେଖାଇ ଓଡ଼ିଆ ଉଚ୍ଚାରଣ ଓ ଓଡ଼ିଆ ଶବ୍ଦ ବ୍ୟବହାରର ମସ୍ତକରେ ପଦାଘାତ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଦେଶର ଜ୍ଞାନପିପାସୁ ଲୋକମାନଙ୍କୁ ଏହା କେମନ୍ତ ଲାଗିଲା ସେମାନେ କହୁଛନ୍ତି ମାତ୍ର ଏହା ଦେଖି ମୋର ଅନ୍ତରାତ୍ମା ମାରବରେ କନ୍ଦନ କରିଅଛି । ଲେଖକ ଲେଖିବେ ସତ୍ୟ ମାତ୍ର ତାଙ୍କ ଲେଖାକୁ ଲୋକେ ଏପରି ଭାବରେ ରୁଚ୍ଛକରେ ତଳକ କିପରି ? ଗ୍ରାମାନଙ୍କ ଘରେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ଥିବା ମୁଁ ଦେଖିଅଛି । ଚିତ୍ରିଣ୍ଟିଗ୍ରାମ ତାଙ୍କ ନାଟକମାନ ଆପଣା ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଅଭିନୟ କରନ୍ତି । ଏହା ଦୋଷର କଥା ନୁହେ ମାତ୍ର ଅନ୍ୟ ଲେଖକର ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେଲେ ଦୋଷ ଅଛି କି ? ଅନ୍ୟ ଏକ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇଥିବା ସମୟରେ ସେଠାରେ ବଙ୍ଗଳା ନାଟକ ଅଭିନୀତ ହେବାର ବିଜ୍ଞାପନ ବାହାରିବା ଦେଖି ମୁଁ ଚକିତ ହେଲି । ସେଠାରେ ଜଣେ ସାହିତ୍ୟସେବୀ ଲେଖକ ଶତ ଶତ ଓଡ଼ିଆ ନାଟକ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି ମାତ୍ର ସେ ସବୁ ଅଥବା ଓଡ଼ିଆ ଅନ୍ୟ କୌଣସି ନାଟକ ଅଭିନୀତ ନ ହେବାର ମୁଁ କାରଣ ଖୋଜି କି ପାଇ ବାହାରି ଆସିଲି । ଗୁଣଜ୍ଞ କହି ଅଛନ୍ତି

"କଂ ଭବିଷ୍ୟନ୍ତି ଲୋକାଃ ଶ୍ରୋତା ଯଦି ନ ବିଦ୍ୟତେ ।
ତସ୍ମାତ୍ପ୍ରଣଶ୍ୟତେ ଦେଶେ ଭରତଃ କଂ ଭବିଷ୍ୟତି ।"

ଏ ଦେଶର ଦଶା ସେହିପରି ହୋଇଅଛି । ମୁଁ ପ୍ରଥମେ ନାଟକ ଲେଖିଲାବେଳେ ଗୋଟିଏ ନାଟକାଭିନୟ ଦଳ ଗଢ଼ିଥିଲି ଏବଂ ତହିଁରେ ଭଦ୍ର ଅଭିନୟ କରୁଥିଲି । ଦଳର ଅନେକଙ୍କେ ଚାକରି ଉପଲକ୍ଷେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରିତ ଓ ମୃତ ଏବଂ ବୟୋଧିକତା ହେତୁ ଛାଡ଼ିଯିବାରୁ ଦଳ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । କୋଠପଦାରେ ମୋର ଅକୃତ୍ରିମ ବନ୍ଧୁ ପୂର୍ବ ସନ୍ଦନ୍ତ ଚପୋନ୍ଧ୍ୟ ଦେଲାଥ ସ୍ୱଗ୍ର ଗୋସାଇଁ ମୋର ନାଟକର ଏକାନ୍ତ ଭକ୍ତ ଥିବାରୁ ଯେ ଦଳ ବାନ୍ଧି ରଙ୍ଗମଞ୍ଚ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ କରି ନ ଥିଲେ ମୋର ନାଟକ ଲେଖା ବନ୍ଦ ହୋଇଯାଇଥାନ୍ତା । କାରଣ ଲେଖି ଗର୍ଜ୍ଜ କରି ଛପା କଲେ ସୁଦ୍ଧା କେହି ଗର୍ଜ୍ଜ କରି ଶୁଣିବେ ବଣିବେ ନାହିଁ ଏବଂ ଭଲ କରିଥିଲେ ଉପହାର ପାଇଲେ ସୁଦ୍ଧା ପଢ଼ିବାକୁ ବାହାରି ଅବସର ବା ଅଗ୍ରହ ନ ଥାଏ । ଏମନ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ଲେଖିବା ବୃଥା ; ଲେଖକର ମନୋଭାବ ବାହାରଲୋକେ ଜାଣି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଯଶ ବା ସନ୍ତୋଷ ଥାଏ ଲେଖକ ଲେଖନ୍ତି । ଯଶ ପାଇବା ମୋ ଭାଗ୍ୟରେ ନାହିଁ । ତେବେ ଅଭିନୟ ଦେଖି ସନ୍ତୋଷ ଜାତ ହୁଏ । ସୁତରାଂ କୋଠପଦାକୁ ଅନ୍ତରିକ ଧନ୍ୟବାଦ ଦେଇ ମୁଁ ନାଟକ ଲେଖି ଅସୁଅଛି ଏବଂ ମୋର ଦୃଢ଼ବିଶ୍ୱାସ ଅନ୍ୟ ଲେଖକମାନେ ରଙ୍ଗମଞ୍ଚର ସାହାଯ୍ୟ ପାଇଲେ ଅବଶ୍ୟ ଲେଖିବେ । ଚିତ୍ରିଣ୍ଟିଗ୍ରାଙ୍କ ଧନ ଅଛି ଏବଂ ନିଜର ରଙ୍ଗମଞ୍ଚରେ ଆପଣା ନାଟକର ଅଭିନୟ କରି ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ କରନ୍ତି । ଯଶ ବାହାରି ଇଚ୍ଛାଧୀନ ନୁହେ ମାତ୍ର ଅଭିନୟ ଦେଖି ଅନ୍ତତଃ ସନ୍ତୋଷ ଲାଭ ନ କଲେ ତେ ବାହିଁକ ନାଟକ ଲେଖିବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରନ୍ତି ? ଛପାତକରେ ଗର୍ଜ୍ଜ ଖସ୍ତର ହୁଏ ମାତ୍ର କେହି ପୁସ୍ତକ ନ କିଣିଲେ ଧନ ଥିଲେ ସୁଦ୍ଧା ହାତରୁ ତେ ବାହିଁକ ଗର୍ଜ୍ଜ କରିବାକୁ ମନ ଲୋଭିବ ? ପୁସ୍ତକ-ଦୋକାନରେ ଛପାପୁସ୍ତକମାନ ଭରିଦେଇ ହେବାଠାରୁ ହସ୍ତଲିପି ଘରେ ଭରିଦେଇ ହେବା ଭଲନୁହେ କି ?

ମୋର ଭାଷାବେଷ୍ଟ ନାଟକ ଛପାଗାନାର ପୁସ୍ତକ-ଦୋକାନର ଏକ କୋଣରେ ଭରିଦେଇ ହେଉଥିଲା । ମୁଁ ତାହା ଦେଖି ଯଥେଷ୍ଟ ମର୍ମ୍ମାହତ ହୋଇଥିଲି । ସୌଭାଗ୍ୟ-କ୍ରମେ ତାହା ଧାପୋଷ୍ଟୀ ଇତ୍ୟାଦିକ ପରୀକ୍ଷାରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ-ରୂପେ ନିର୍ବାଚିତ ହେବା ଓ ନାନାସ୍ଥାନରେ ତହିଁର ଅଭିନୟ ହେବାରୁ ଭଗ୍ନ ଫେରିଗଲା ଏବଂ ତ ଂ ର୍ଷ ପରେ ତହିଁର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ବାହାରିବା ମୋ ଜୀବନରେ ମୁଁ ଦେଖିଲି । ଅଥଚ ଏହି ନାଟକ ଛପାହୋଇ ବାହାରିଲାବେଳେ ତତ୍କାଳୀନ ପୁରୁଷୋତ୍ତମ ପଣ୍ଡିତ ସୁବିଖ୍ୟାତ ଲଂରେଜୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତେ ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ନାଟକ ସଙ୍ଗେ ତୁଳନା କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସ ପାଇଥିଲେ । ମୋର ଅନ୍ୟ ନାଟକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେବଳ କଳିକାଳ, ରାମ ବନବାସ ଓ ବଳବାଳା ନାଟକମାନ ବିଭିନ୍ନ ସଂସ୍କରଣ ଦେଖିଅଛି ।

ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖା ନ ହେଲେ ଭାଷାର ପୌଷ୍ଟିକ ସାଧନ ହୁଏ ନାହିଁ ଏବଂ ସେହି ହେତୁ ଗ୍ରନ୍ଥଅଡ଼େ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖ ଲେଖ ବୋଲି ଭଡ଼ି ପଡ଼ିଅଛି । ମାତ୍ର ଲେଖାହୋଇ ଛପାହେଲେ କେତେଜଣଲୋକ "ମୋର ମାତୃଭାଷାର ଉପନ୍ୟାସ ଛୁଇଁ" ବୋଲି ଶିଖିବାକୁ ଅଗ୍ରହାନ୍ୱିତ ହୁଅନ୍ତି ? ମୁଁ ଉତ୍କଳ-ମଧୁପ ନାମକ ମାସିକପତ୍ର ବାହାର କଲାବେଳେ ସୌଦାମିନୀନାମକ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲି । ସେ ଉପନ୍ୟାସ ଶେଷହେବା ପୂର୍ବେ ଦେଶର ସ୍ୱାଭାବିକ ଢଙ୍ଗରେ ଗ୍ରାହକମାନେ ମୂଲ୍ୟ ନ ଦେବାରୁ କାଗଜ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ମୁଁ କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ରହିଲି । ସେହି ଉପନ୍ୟାସଟି ହସ୍ତଲିପି ମୁଁ ତତ୍କାଳୀନ ଶିକ୍ଷାଗୁରୁଙ୍କର ଦପୋଷୀ ଇନସ୍ପେକ୍ଟରଙ୍କ ଉମାଚରଣବାବୁଙ୍କୁ ଦେଖାଇଥିଲି ସେ ତାହା ପଢ଼ି ତାହାର ଭୂୟସୀ ପ୍ରଶଂସା କରେ ମାତ୍ର ଉପନ୍ୟାସ ବିଦ୍ୟାଳୟର ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକର ଅନୁପଯୁକ୍ତ ବୋଲି ମତ ଦେବାରୁ ମୁଁ କ୍ଷାନ୍ତ ହୋଇ ରହିଲି । ତତ୍ପରେ ଇନ୍ଦ୍ରଧନୁ ନାମକ ମାସିକ ପତ୍ରିକା ବାହାରିବାରୁ ତହିଁର ସମ୍ପାଦକଙ୍କ ଅନୁରୋଧ ମତେ ମୁ ଜନ୍ମାଦନ୍ତ ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖିଥିଲି । ସେ ପତ୍ରିକା ଅଳ୍ପଦିନରେ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା ଏବଂ ଉପନ୍ୟାସର ଲେଖା ସେହିଠାରେ ଶେଷହେଲା । କନ୍ଧମାଳର ଉତ୍କଳ-ଦୂତ ବାହାରିବାରୁ ମୁଁ ସୌଦାମିନୀ ଲେଖିଲି । ସୌଭାଗ୍ୟକ୍ରମେ ସୌଦାମିନୀ ଶେଷ ହେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କାଗଜ ବନ୍ଦ ହୋଇନଥିଲା । ମୁ ଦୁସ୍ପ୍ନର ଘାଇଲି ଏବଂ ଦିଗ୍ବୋଳ ଷ୍ଟୋର ବହି ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ରଭାବରେ ଛପାଇ ବ୍ୟୟ ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିବାରୁ ମୁ ତାହା ଛପା କଲି । ସୌଦାମିନୀ ଛପା ହେଲା ଛପାଖାନାରେ ଲୋକ ଲାଗୁଥିଲା । କାଳକ୍ରମେ ଦକ୍ଷିଣାଞ୍ଚଳ ତହିଁର ପରିଚୟ ଦେବାରୁ ମାଦ୍ରାଜ ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହେଲା ଓ କ୍ରମେ କଲିକତା ବିଶ୍ୱବିଦ୍ୟାଳୟରେ ଓ ଦପୋଷୀ ଇନ୍ସପେକ୍ଟରଙ୍କ ପରାମର୍ଶରେ ପାଠ୍ୟପୁସ୍ତକ ହେବାରୁ ତାହାର ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ ହୋଇଅଛି । ଶିକ୍ଷାଗୁରୁଙ୍କର ଦୃଷ୍ଟି ପଡ଼ି ନ ଥିଲେ ସୌଦାମିନୀର ନାମ ନ ଥାନ୍ତା ।

ଉପନ୍ୟାସର ଜୀବନ ସାଧାରଣ ପାଠକଙ୍କ ଉପରେ । ମୋର ପୂଜ୍ୟ ବନ୍ଧୁ ବାବୁ ଫକୀରମୋହନ ସେନାପତି କେତେଗଣ୍ଡି ଉପନ୍ୟାସ ଲେଖି ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ପୁସ୍ତକ ରୂପ ବିକୀର୍ଣ୍ଣ ହେଉଅଛି ମୁଁ ହେ ନ ପାରେ । ମୋର ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ବନ୍ଧୁ ତାଙ୍କ ଉପନ୍ୟାସ ଭଲ ବିକି ହେଉଥିବା କହିବାରୁ ତାଙ୍କୁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜଣେ ବିଶିଷ୍ଟ ଓଡ଼ିଆ ସେ ପୁସ୍ତକର ନାମ ସୁଦ୍ଧା ଜାଣି ନ ଥିବା ଦେଖାଇ ଦେଲି । ଏହାଠାରୁ ଖେଦର ବିଷୟ ଅଛି କି ହୋଇପାରେ ? ଏ ସବୁ ଦେଖି ମୋ ମନରେ ଏମନ୍ତ ଭାବର ଉଦୟ ହୋଇଅଛି ଯେ ପୁସ୍ତକ ଛପାହୋଇ ଯେଉଁମାନଙ୍କ ସମୀପକୁ ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ପଠାଯାଏ ସେମାନେ ତହିଁରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ଖେଳିଲେ ଭଲ ହୁଅନ୍ତା । କାରଣ ଏ ରୂପରେ ଛପା ଚର୍ଚ୍ଚା ଉଠିଲେ ଲେଖକମାନଙ୍କର ସୁବିଧା ହୁଅନ୍ତା । ମୁଁ ଶୁଣିଅଛି ବିଲାତରେ ଛପାହୋଇ କୌଣସି ପୁସ୍ତକ ବାହାର ନିକଟକୁ ଉପହାର ସ୍ୱରୂପ ପଠାଗଲେ ସେ ତହିଁର ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏ ପ୍ରଥା ଅତି ସୁନ୍ଦର । ଆମ୍ଭ ଦେଶରଲୋକେ ତାହା ଅବଲମ୍ବିବେ ଅଚିରେ ଏହିପୁସ୍ତକରେ ମାତୃଭାଷାର ଅଙ୍ଗ ପୁଷ୍ଟ ହେବ । ଥିଲାଲୋକେ କେତେଜଣ ଅଥବା କିଛି ବିତରଣ କରି ପାରନ୍ତି ଏବଂ ଜ ଥିଲା ଲୋକେ ଅନ୍ତତଃ ଖଣ୍ଡିଏ ଖେଳିବା ଅଥବା ଯେଉଁ ଖଣ୍ଡିକ ଉପହାର ପାଇଲେ ତହିଁର ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇ ଦେଲେ କଦାପି ଉଣାକଥା ହେବ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ଦେଶ ଲୋକେ ତାହା ଅଦରିବେ କି ? ଯେଉଁ ଦେଶରେ ଲୋକେ ବିନା ଟିକଟରେ ଅଭିନୟ ବା ପର୍ବ ଅଦି ଦେଖିବାକୁ ପାଇବା ଅଥବା ବିନା ମାସୁଲରେ ଘାଟ ପାର ହୋଇ ପାରିବାର ଅଧିକାରକୁ ବହୁ ମାନ୍ୟ କରନ୍ତି ସେମାନେ ଉପହାରର ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବାକୁ କଦାପି ମନ ଚଳାଇବେ ନାହିଁ । ହେଉ, ତାହାହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ଶିକ୍ଷିତଙ୍କର ମାନହାନି ହେବ ନାହିଁ ।

ଅଳ୍ପ ଗୋଟିଏ କଥା କହି ମୋର ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାର କରିବି । ଅନେକେ ମନେ କରନ୍ତି ବଡ଼ ବଡ଼ ଶବ୍ଦ ବସାଇ ପାରିଲେ ଭଲ ଲେଖା ହୁଏ । ସେମାନେ ଜାଣି ରଖିବେ ଯେ ସହଜ ଭାଷାରେ ଯେଉଁ ମନୋଭାବ ସହଜରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୁଏ ତାହା ଅପର ମନରେ ସହଜରେ ଅଙ୍କିତ ହୁଏ । ତଥାପି ସମ୍ବାଦପତ୍ରର ଭାଷା ଓ ପୁସ୍ତକର ଭାଷାରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଛି । ମାତ୍ର ସହଜ ଲେଖିବ ବୋଲି ଏଠା ମିଉନିସିପାଲିଟିର ପାଟିରା (Sign-board) ପରି " ଏଠାରେ ସ୍ନାନ କରିବା ଓ ପାଣି ଢାଳିବା ନିଷେଧ " ପୁସ୍ତକରେ ଲେଖିଲେ ଚଳିବ ନାହିଁ । ପୁଣ୍ଡିମାକୁ ଯଥାରେ ନ ଜାଣିବା ଲୋକେ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ବୋଲି କହିଲେ ସିବା ପୂର୍ଣ୍ଣିମା ଲେଖିବାକୁ ହେବ । ପୁସ୍ତକର ଭାଷା ଯେତେଦୂର ଶୁଦ୍ଧ ଓ ବ୍ୟାକରଣ ସଙ୍ଗତ ହୋଇପାରେ ତହିଁ ଦୃଷ୍ଟି ରଖିବା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଏବଂ ଅନ୍ୟ ଭାଷାରୁ ଯଦମାନ ଆଣି ବ୍ୟବହାର କଲେ ତହିଁର ଉଚ୍ଚାରଣ ଠିକ୍‌ରୀତି ଲେଖିବା ଉଚିତ—ଯଥା ଗିଲାସ ନ ଲେଖି ଗ୍ଲାସ, ସ୍ପିଧ ନ ଲେଖି ସ୍ପିଡ, ହସ୍ପିଟାଲ ନ ଲେଖି ହସ୍ପିଟାଲ, ଗବର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ ନ ଲେଖି ଗଭର୍ଣ୍ଣମେଣ୍ଟ, ସ୍ପିଣ୍ଡ୍ରମ୍ ନ ଲେଖି ସ୍ପିଣ୍ଡ୍ରମ୍ ଇତ୍ୟାଦି । ଆଜିକାଲିର ଲେଖାରେ ଅନେକ ବଙ୍ଗଳା ପ୍ରୟୋଗ ଦେଖାଯାଏ ଏବଂ ଏହା ବଙ୍ଗଳା ପୁସ୍ତକ ବହୁଳ ପଢ଼ିବା ହେତୁ ଘଟିଅଛି । ଓଡ଼ିଆମାନେ ବଙ୍ଗଳା ନ ପଢ଼ନ୍ତୁ ଏହା ମୁଁ କହୁ ନାହିଁ ମାତ୍ର ବଙ୍ଗଳା ପଢ଼ିଲେ ସିବା ଆପଣାର ମାତୃଭାଷାର ପ୍ରକୃତ ଠିକ୍ ନ ରଖିଲେ ଚଳେ ହେବ ନାହିଁ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜସୁନ୍ଦର ରାୟ ।

ମଧୁମାସର ଆଗମନୀ ।

(ସଙ୍ଗୀତ)

"ଏହି ଅସି ପରବାଟି ହସି ସଜି ଚାଲେ"—ବ୍ରଜରେ ।

ଅସ ଅସ ମଧୁମାସ
ଅସ ଧୀର-ଚରଣେ,
ସାଜିଲାଣି ଧରା-ରାଣୀ
ତବ ପ୍ରେମ-ବରଣେ । (ଘୋଷା)
କୁଞ୍ଜେ କୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ ପୁଞ୍ଜେ
ମୁଞ୍ଜରିତ ସ୍ୱନନେ,
ଛନ୍ଦେ-ମନ୍ଦେ ଷଟ୍‌ପଦେ
ଅନ୍ଧ ମଧୁ-ବାମନେ ।
ଭସି ଭସି ଅଭ୍ରରସି
ବଜିଛିଣ ଗଗନେ,
ବାୟୁରେ ଥରଥରେ
ଚଳେ "ହମ"(୧)-ଚାଳନେ ।
ଦୂରେ ଦୂରେ ଶୈଳ-ପୁରେ
ଲୁନ ଲତା-ବିତାନେ,
ପିକପନ୍ତ ଓଁକାରନ୍ତ
ନିଜ କୁହୁକ-ତାନେ ।
ଶିହଶିହ ହତ-ଶିଷ
ଶୀତ ଗଲାଣି ବନେ;
ସ୍ପର୍ଶକାନ୍ତ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସନ୍ତ
ଭମେ ଲୋକ-ଭୁବନେ ।

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜମୋହନ ପାଣିଗ୍ରହୀ ।

---

(୧) "ହମ"—ହମାଏ ପବନଲାଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱପ୍ନ ।

ଆଜି ରବିବାର ; ବେଳ ପ୍ରାୟ ୧୧ଟା ବାଜିଲାଣି । କୁଞ୍ଜବାଟୁ ଭିତ ଶାଳଘର ଓଠ ଉପରେ 'ଶୋଇ 'ଷ୍ଟେଟସ୍‌ମେନ' ଶବ୍ଦର କାଗଜଟାକୁ ଓଲଟ ପାଲଟ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏହି ସମୟରେ ବିମଳା ପାନ ଦୁଇଖଣ୍ଡ ଆଣି ବାପାଙ୍କୁ ଦେଲା । ପାନ ଦେଉଁ ଦେଉଁ ଶବ୍ଦର କାଗଜର ଗୋଟିଏ ପୃଷ୍ଠାରେ କେତେକଗୁଡ଼ିଏ ଛବି ଉପରେ ତାହାର ଆଖି ପଡ଼ିଲା ; ଛବିଗୁଡ଼ିକୁ ବିଶ୍ଳେଷଣ କରି ପଚାରିଲା,

'ବାପା, ଏଗୁଡ଼ିକ କି ଛବି ?'

ବାପା କହିଲେ, 'ଏଗୁଡ଼ିକ ଯୁଦ୍ଧ ଛବି' ।

ବିମଳା—ବାପା, ଯୁଦ୍ଧ ଛବି କଅଣ ?

ବା—ଇଉରୋପ ପାଖରେ ଗୋଟିଏ ଦେଶ ଅଛି, ତାକୁ ଫରାସୀ ଦେଶ କହନ୍ତି । ସେ ଦେଶଟି ମଧ୍ୟ ସାହେବଙ୍କ ଦେଶପରି । ସେ ଦେଶରେ ବଡ଼ ଦୟାଳୁଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ଲାଗିଛି ; ଏପରି ଯୁଦ୍ଧ ପୂର୍ବେ କୌଣସି କାଳେ ହୋଇ ନାହିଁ । ସେହି ଯୁଦ୍ଧର କେତେକ ଛବି ଏହିଠାରେ ଦିଆ ହୋଇଅଛି ।

ବି—ବାପା, ଏଇଟା କି ଛବି ?

ବା—ଏହା ଗୋଟିଏ ବଡ଼ କମାଣର ଛବି । ଏହି କମାଣରେ ଗୋଳା ଦାଗିଦେଲେ ଶହ, ଶହ ଲୋକ ମରିଯାଆନ୍ତି । ଗୋଳା ଭୂଇଁରେ ପଡ଼ି ଫାଟିଗଲେ ତାହା ଭିତରୁ ଛର୍ରା, କତୁରି, ତରବାର ପ୍ରଭୃତି ଛିଡ଼ିକି ଯାଇ, କେତେ ଲୋକଙ୍କର ଜୀବନ ନଷ୍ଟ କରିଦିଏ ;—କେତେ ମଧ୍ୟ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇଯାଆନ୍ତି । ମା, ଦେଖିଲୁ ଏହା କେତେ ବଡ଼ ; ଏହା ଗୋଟାଏ ରେଲଗାଡ଼ି ପରି ହୋଇଅଛି ।

ବି—ବାପା, ଏ ଯୁଦ୍ଧରେ କେତେ ଲୋକ ମରେଣି ?

ବା—କେତେ ମରେଣି, ତାହାର ଠିକ ନାହିଁ । ଉଃ, କେତେ ମରୁଅଛନ୍ତି ! କେତେ ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ମରି ମରି ହେଉଅଛନ୍ତି ! ଏହିଠାରେ ସେହି ଖଣ୍ଡିଆ ହୋଇ ଯାଇଥିବା ଲୋକମାନଙ୍କର ଛବି ଦିଆ ହୋଇଅଛି ; ଏହି ଦେଖ—

ଏହା କହି କୁଞ୍ଜବାଟୁ ଆହତ ସୈନିକମାନଙ୍କର ଖଣ୍ଡିଏ ଚିତ୍ର ଦେଖାଇ ଦେଲେ । ବିମଳା ଏହି ଖଣ୍ଡିକୁ ବିଚାରି ଦେଖି ପଚାରିଲା,—ବାପା, ସେଠି ପାଖୋଟି ଝିଅ କ'ଣ କରୁଅଛନ୍ତି ?

ବା—ସେ ଝିଅଗୁଡ଼ିକ ଏହି ରୋଗୀମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଅଛନ୍ତି । ଯୁଦ୍ଧରେ ଯିଏ ତ ମରେ, ମରେ । ତାହା ଯେଉଁମାନେ ଛୋଟା, ଖଣ୍ଡିଆ, ଅସମର୍ଥ ହୋଇ ପଡ଼ନ୍ତି, ଏହି ଝିଅଗୁଡ଼ିକ ସେମାନଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା ଓ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରନ୍ତି । ଏମାନଙ୍କ ପୋଷାକ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଲାଲ ଛବି ଥାଏ । ସେହି ଛବି ଦେଖି ଏମାନଙ୍କୁ କେହି କିଛି କହେ ନାହିଁ । କାରଣ ଏମାନେ ପରର ଦୁଃଖ ମୋଚନ କରିବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କରୁଅଛନ୍ତି । ମା, ଏମାନଙ୍କ ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ! ଏମାନେ ମା, ବାପ, ଭାଇ, ବନ୍ଧୁ ସମସ୍ତଙ୍କର ମାୟା ମମତା ଭୁଲିଯାଇ, ନିଜର ସୁଖ ଏପରି କି ନିଜର ଜୀବନକୁ ସୁଦ୍ଧା ଖାତିର ନ କରି ପରର ଉପକାର କରୁଅଛନ୍ତି । ମା, ଏମାନଙ୍କର ଭୟ ନାହିଁ, ଭାବନା ନାହିଁ । ପରର ସେବା କରିପାରିଲେ ଏମାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଅନନ୍ତ । ଧନ୍ୟ ଏମାନେ !

ବିମଳା ଟିକିଏ ହସି କହିଲା—

'ବାପା, ଏମାନେ ପରର ସେବା କରୁଅଛନ୍ତି । ଏମାନେ ଖୁବ ଭଲ କାମ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନଙ୍କର 'ଭଲ କାହାକୁ, ଭୟ କାହାକୁ, ହିତ ଅଛନ୍ତି ଭଲ କାହାକୁ' । ବାପା, ଏମାନଙ୍କ ଘର କଅଣ ସେହି ସାହେବଙ୍କ ଦେଶରେ ?'

ବା—ହଁ ମା, ଏମାନେ ସାହେବଘର ଝିଅ । ଏହି ସମ୍ବନ୍ଧରେ ବାପା ଟିକିଏ ହସି ପଚାରିଲେ 'ମା, ତୁ କ'ଣ ସେଠାକୁ ଯାଇ ଏ ଝିଅମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମିଶି ରୋଗୀମାନଙ୍କର ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରନ୍ତୁ କି ?

ବିମଳା କହିଲା, 'ବାପା, ଆମର ସେ ଭାଗ୍ୟ ନାହିଁ ?'

ମା ଖାଇବା ପାଇଁ ଡାକିଲେ—ବିମଳା ଚାଲିଗଲା ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ବେଳା ଭାତ ଖାଇ ଖାଇ ବୋଉଙ୍କୁ ଏହି ଯୁବ କଥା କହିଲା । କହିଲା କେତେ ଲୋକ ମରୁଅଛନ୍ତି, କେତେ ଲୋକ ଖଞ୍ଜିଆ ହୋଇ କଷ୍ଟ ପାଉଛନ୍ତି । ପୁଣି ବୋଉଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ କହିଲା 'ବୋଉ' ଯେ ଦେଶର ଝିଅଗୁଡ଼ିକ ତ ସୁନ୍ଦର ! ସେମାନେ ବଡ଼ ଦୟାଳୁ ; ମାଆ ବାପା, ଭାଇ ପରୁ ଭୁଲିଯାଇ ଘରଦ୍ୱାର ଛାଡ଼ିଦେଇ ଏହି ରୋଗୀମାନଙ୍କର ସେବା-ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଛନ୍ତି ।

ପୁଣି ଗୁଣାଏ ଭାତ ଖାଇ କହିଲା—" ବୋଉ, ଆମ ଇସ୍କୁଲିର ଗୋଟିଏ ବଡ଼ ଛୁଆ ହୋଇଥିଲା, ଡାକ୍ତର ଚାଟିଦେଲେ । ସେ କେତେ କଷ୍ଟ ପାଇଲା ! ତା କଥା ଭାବିଲାଣି ମୋ ଦେହ ଥିରେଇ ପଡୁଛି । ଆହା, ସାହେବଙ୍କ ଦେଶରେ କେତେ ଲୋକ ଏହାଠାରୁ ବେଶୀ କଷ୍ଟ ପାଉଥିବେ ! ବୋଉ, ସେଇ ଝିଅମାନେ ସେମାନଙ୍କର ସେବା କରୁଅଛନ୍ତି, ସେମାନେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବତୀ !

ବିମଳା ଆଉ କିଛି କହିଲା ନାହିଁ । ଶୀଘ୍ର ଭାତ ଦୁଇଗୁଣା ଖାଇଦେଇ ଉଠିଗଲା । ଖାଇସାରି କମଳା ଓ ସାରଦାଙ୍କ ଘରକୁ ଯାଇ ସେମାନଙ୍କୁ ବାପାଙ୍କଠାରୁ ଯୁବ କଥା ଯାହା ଶୁଣିଥିଲା, ସବୁ କହିଲା । ସେହି ସାହେବ ଝିଅମାନଙ୍କର ବେଶେ ପ୍ରଶଂସା କଲା । କମଳା ଓ ସାରଦା ଦୁହିଁଙ୍କୁ ନିଜ ଘରକୁ ଡାକିଆଣି ସେହି ଯୁବ ଛବିଗୁଡ଼ିକ ଗୋଟି ଗୋଟି କରି ଦେଖାଇଲା ।

ବିମଳାର ଆଉ କେଣେ ମନ ଲାଗିଲା ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ସେହି ଯୁବ କଥା । ତାର ଭାବନା—ସେହି ଅହର୍ନିଶ ଛିଡ଼ା ଛିଡ଼ା ମେମ୍‌ଙ୍କମାନଙ୍କର କଷ୍ଟ, ସେମାନଙ୍କର ଜ୍ୱାଳା ଯନ୍ତ୍ରଣା । ତାର ଇଚ୍ଛା—ସେହି ସୁନ୍ଦର ସାହେବ ଝିଅମାନଙ୍କ ରୂପେ ଗୁଣେ ଯେବେ ଦେଖା ଓ ଚିହ୍ନା ! ସବୁବେଳେ ସେହି କଥା ଭାବି ହେଉଥାଏ । ସନ୍ଧ୍ୟାବେଳେ ତୁଳସୀ ଚଉତ୍ତା ତଳେ ପଞ୍ଚଦୀପ ଜାଳିଦେଇ, ଶଙ୍ଖ ବଜାଇ ସାରି, ଚଉତ୍ତାମୂଳରେ ନିହୋର ଦେଲା । ତାପରେ ବାପାଙ୍କ ବାକ୍ସ ଉପରୁ ଛବିର ଗାଦିଟା ଆଣି, ପୁଣି ଥରେ ସେହି ଛବି ଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜ ଚାହି ଦେଖିଲା । ବଡ଼ ମୋଟାକୁ ମୁହଁ କହିଲା, 'ମା ଲୋ ! ଏମାନେ ମେମ୍‌ ମେମ୍‌ ! ' ପୁଣି ଦେଖିଲା ଅଜବ ମେମ୍‌ଙ୍କମାନଙ୍କର ଛବି ଛବିଟି । ସୁନ୍ଦର ବାଳକ ଛିଡ଼ିଦେଇ ମନେ ମନେ ସେ ଛବିକୁ ପୂଜି କରିଲା, ମନ୍ତ୍ର ମନେ ମନେ ସେହି ଯୁବ କଥା । ବହି ଗୁଣିକ ଗୋଇ ପଡ଼ିଲା । ସେଦିନ ପଢ଼ା ଥିଲା 'କୁମାରୀ ନାଇଟିଙ୍ଗେଲ' । କମଳା ଭାଇଙ୍କ ପାଖରୁ ପଢ଼ାଟା ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝି ନେଲା ; କୁମାରୀ ନାଇଟିଙ୍ଗେଲଙ୍କ କଥା ଭାବିବା ପଡ଼ିଗଲା । ଭାଇ ମଧ୍ୟ ନାଇଟିଙ୍ଗେଲଙ୍କ କଥା ବିସ୍ତାର କହିଦେଲେ । ନାଇଟିଙ୍ଗେଲ ଦେବୀ ପରମ ଦୟାଳୁ ଥିଲେ, ସେ ଦେବୀ ପରର କଷ୍ଟ ଦେଖି ପାରୁ ନ ଥିଲେ, ଦୟାଳୁଙ୍କ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଯାଇ ଉତ୍ସାହ ହୃଦୟରେ ଦେବୀ ସେବା, ଖଞ୍ଜିଆ ପ୍ରଭୃତି ରୋଗୀ ସୈନିକମାନଙ୍କର ଅକାତରରେ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷା କରୁଥିଲେ—ଏହିପରି ତାହାଙ୍କ ଶେଷରେ ବାଳିକା କେତେ କଥା ଶୁଣିଲା । ନାଇଟିଙ୍ଗେଲଙ୍କ ଛବି ଖଣ୍ଡିକୁ ବାରବାର ଦେଖିଲା ; ତାଙ୍କ ମୁହଁଟିକୁ ଜଳ-ଜଳ ମୁହଁ ରହିଲା । ପୁଣି ଗଳାର ତାଗାରେ ସେହି ସାହେବ ଝିଅମାନଙ୍କ କଥା ଭାବିଲା । ତା ମନ ଠିକ ଥିବା ହେଲା ନାହିଁ । ଭାଇଙ୍କ ପାଖକୁ ଗଳାର ତାଗା ନେଇଆସି ଆଉ ଥରେ ଛବିଟିର କଥା ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝାଇ ନେଲା ।

*

ବିମଳା ଏହି କଥା ସବୁ ଭାବି ଭାବି ଶୋଇଲା । ସେ ରାତିରେ ଗୋଟିଏ ସ୍ୱପ୍ନ ଦେଖିଲା । ସେ ଦେଖିଲା—ସେ ସାହେବମାନଙ୍କ ଦେଶରେ ପହଞ୍ଚି ଅଛି । ସେଠାରେ ଯୁବ ଲାଗିଅଛି, ସେହି ସ୍ଥାନକୁ ଯାଇଅଛି । ବିମଳାକୁ ଦେଖି କେତେକଗୁଡ଼ିଏ ସାହେବ ଝିଅ ଧାଇଁ ଆସିଲେ । ସେମାନେ ଦେଖିବାକୁ ତ ସୁନ୍ଦର ! ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁ ହସ ହସ ; ମନରେ ଠିକ ନୁହେ ନାହିଁ । ସେମାନଙ୍କ ପୋଷାକ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଲାଲ ଛକ ଲାଗିଅଛି । ସେମାନେ ବିମଳାର ଧଳା ବସ୍ତ୍ର ଉପରେ ଲାଲ ବଳାରର ଛବିଟିଏ ଲଗାଇ ଦେଲେ ଓ ସୁନ୍ଦର ଗୋଲାପ ଫୁଲଟିଏ ତା' ବେଣୀରେ ଗାଡ଼ିଦେଲେ । ସେମାନେ କେତେ ଆହ୍ଲାଦରେ କେତେ ସ୍ନେହ ଓ ସୁଜାତରେ ବିମଳାକୁ ଘରେ ନେଇ ଯାଇ ନାନା ପ୍ରକାର ଔଷଧ, ପଥ୍ୟ, ବିମ୍ବଳ ଇତ୍ୟାଦି ଖାଇ ଜିମ ଜିମ ଦେଇଦେଲେ ; ରୋଗୀମାନଙ୍କର ଯେପରି ଚିକିତ୍ସା କରିବାକୁ ହେବ, ତାହା ମଧ୍ୟ ହେଉଦେଲେ । ବିମଳା ଘରେ ଆଉ ଦୁଇଟି ଝିଅ ମଧ୍ୟ ଅଛନ୍ତି ।

ବିମଳା ସଜାଗ ଦୁଇଟିକୁ ନେଇ ଚାଲିଛି । ଶହ ଶହ ରୋଗୀ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । କେତେକଗୁଡ଼ିଏ ଝିଅ ସେମାନଙ୍କ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଘାଆରେ ପଟି ଚଢ଼ାଇ ଦେଇ ଔଷଧ ଦେଉ ଅଛନ୍ତି । ବିମଳା ମଧ୍ୟ ସେହିପରି କଲା । ଜଣେ ରୋଗୀ ଜଳ ପିଇବା ପାଇଁ ହାତ ଠାଇଲା ; ବିମଳା ଦୌଡ଼ିଯାଇ ଟିକିଏ ହସି ହାତ ଗିଲାସରେ ଜଳ ପିଆଇ ଦେଲା ; ରୋଗୀଟି ଟିକିଏ ସୁସ୍ଥ ହୋଇ ଶୋଇଲା । ଆଉ ଗୋଟିଏ ରୋଗୀ ଘାଆରେ ପଟି ବନ୍ଧା ହୋଇଅଛି । ବିମଳା ରୋଗୀ ପାଖକୁ ଯାଇ ହସି ହସି ତା' ପାଟିରେ ଦୋନା ମଞ୍ଜି ଦୁଇଟି ଦେଇ ମଧୁର ସ୍ୱରରେ ସେ କିପରି ଅଛନ୍ତି ବୋଲି ପଚାରିଲା । ସେ ଟିକିଏ ଭଲ ଅଛି ବୁଝି ଆଉ ଦୁଇ ହାତ ଦୂରକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲା—ଗୋଟିଏ ଲୋକର ବାଆଁ ଆଖିଟି ଫୁଟି ଯାଇଅଛି, ତାହାର ଆଖିରେ ମଧ୍ୟ ବିଷମ ଆଘାତ ଲାଗିଅଛି । ବାଆଁ ଆଖି ପାଖରୁ ବିଶେଷ ରକ୍ତ ବୋହୁଅଛି—ଲୋକଟି ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଅସ୍ଥିର ହେଉଅଛି । ବିମଳା ରୋଗୀଟିକୁ ଅସ୍ତେ ଅସ୍ତେ ଶୁଆ ଦେଲା, ତାଙ୍କୁ ସ୍ନେହ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଲା । ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ଛୋଟ ରୋଗୀଟିଏ ପଡ଼ିଛି—ତାର ଝାଡ଼ା ହେଉଛି ; ବିମଳା ଆନନ୍ଦ ମନରେ ଝାଡ଼ା ପରିଷ୍କାର କରି ଦେଲା । ପାନେ ଔଷଧ ଦେଇ କହିଲା—'ମୁଁ ଅସୁଚି, ଆଉ ପାନେ ଔଷଧ ଦେବ । ସେଥିରେ ତୁମ୍ଭେ ନିଶ୍ଚୟ ଭଲ ହୋଇଯିବ ।' ଏହା କହି ତା' ମୁଣ୍ଡରେ ହାତ ବୁଲାଇ ସେଠାରୁ ଚାଲିଲା । ସେଠାରେ ଗୋଟିଏ ସିପାହୀର ହାତଟିଏ ଛିଡ଼ି ଯାଇଛି । ସେ ଶୀତରେ ଅସ୍ଥିର ହେଉଅଛି । ବିମଳା ରୋଗୀଟିକୁ କମ୍ବଳ ଖଣ୍ଡିଏ ଘୋଡ଼ାଇ ଦେଲା । ପୁଣି ଅଗ୍ରସର ହେଲା । ବିମଳା ଯେଉଁ ସ୍ଥାନକୁ ଯାଉଥାଏ, ସେଠାରେ ରୋଗୀ-ମାନଙ୍କର ଆନନ୍ଦର ସୀମା ଥାଏ ନାହିଁ । ସେମାନେ ବିମଳାକୁ ଦେଖିଲା ମାତ୍ରକେ ଯେପରି ତାଙ୍କର ସମସ୍ତ ଜ୍ୱାଳା—ଯନ୍ତ୍ରଣା ଭୁଲି ଯାଆନ୍ତି । ବିମଳା ସେମାନଙ୍କର ଆଶ୍ୱାସ, ବିମଳା ସେମାନଙ୍କର ସାନ୍ତ୍ୱନା । ବିମଳାର ହସ ହସ ମୁହଁଟି ସେମାନଙ୍କ ଚକ୍ଷୁରେ ଦେବ-ଆଶୀର୍ବାଦ ତୁଲ୍ୟ ଶାନ୍ତ, ସ୍ନିଗ୍ଧ, ପବିତ୍ର ଏବଂ ମଧୁର । ରୋଗୀମାନେ କେହି ହାତଠାରି କେହି ଅସ୍ପଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ ପଦେ ଦୁଇପଦ ଅସ୍ପଷ୍ଟ କଥା କହି ବାଲିକା ପ୍ରତି କୃତଜ୍ଞତା ଜଣାଉ ଥାଆନ୍ତି । କେହି କେହି କେବେ ହାତଠାରି ବିମଳାକୁ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟରେ ଅଳ୍ପ ଟିକିଏ ବସି ରହିବାକୁ କହି ଥାଆନ୍ତି । ବିମଳା ସେମାନଙ୍କୁ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇ ଅଗ୍ରସର ହେଉଥାଏ ।

ବିମଳା ବହୁଦୂର ଯାଇ ଦେଖିଲା କେତେଗୁଡ଼ିଏ ସାହେବ ଝିଅ ପାଞ୍ଚ ଛଅଗୋଟି ସିପାହୀଙ୍କ ଘରକୁ ବଣଫୁଲରେ ସଜାଇ ଦରର ଭିତରେ ଶୁଅଇ ଦେଉଅଛନ୍ତି । ଝିଅମାନଙ୍କ ଆଖିରେ ମୁକ୍ତାପରି ବୁନ୍ଦାଏ ବୁନ୍ଦାଏ ଲୁହ । ସେମାନେ ହାତଯୋଡ଼ି ପ୍ରଭୁଙ୍କଠାରେ ପ୍ରାର୍ଥନା କରୁଥାଆନ୍ତି ଏବଂ କରୁଣ ସ୍ୱରରେ ଗୋଟିଏ ଗୀତ ଗାଉଥାଆନ୍ତି । ବିମଳା ମଧ୍ୟ ପ୍ରତି ଶବ ଉପରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଟିଏ ଫୁଲ ଦେଇ ହାତଯୋଡ଼ି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲା ଓ ସେହି ଗୀତରୁ ପଦେ ଗାଇଲା । ସେହି ସାହେବ ଝିଅଗୁଡ଼ିକ ବିମଳାକୁ ସ୍ନେହ-ଚୁମ୍ବନଟିଏ ଦେଲେ । ବିମଳା ସେମାନଙ୍କ ମୁହଁକୁ ଚାହିଁ ଟିକିଏ ହସିଦେଲା । ବିମଳା ଏହିପରି ହୃଦୟର ଆନନ୍ଦରେ ଖସି ବୁଲୁଥାଏ । ପରର ସେବା କରି ତାର ମନରେ ଅଛି ବଡ଼ ଫୁର୍ତ୍ତି, ବଡ଼ ଆନନ୍ଦ । ସେ ଏପରି ଆନନ୍ଦ କେବେହେଁ ପାଇ ନାହିଁ । ଲକ୍ଷ୍ମୀ 'ଅପା' 'ଅପା' ଭାବ ବିମଳାର ଲୁଗା କାନିଖଣ୍ଡିକୁ ପଛଅରୁ ଟାଣି ଧରେ ; ବିମଳା ଅଜାଇଦେଲେ ଲକ୍ଷ୍ମୀଟି ହସିଦିଏ—ପୁଣି 'ଅପା' 'ଅପା' ଭାବରେ ଘର ଫଟାଇ ଦିଏ । ଲକ୍ଷ୍ମୀର ସେ ହସ ଦେଖି, ସେ ଅପା ଭାବ ଶୁଣି ବିମଳାର ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠେ । ହେଲା ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ରୋଗୀ ଅତୁର ଲୋକମାନଙ୍କର ସେବା କରି ଯେତେ ଖୁସି, ଲକ୍ଷ୍ମୀର ହସ ମୁହଁଟି ଦେଖି ସ୍ୱଦା ସେ କେବେହେଁ ଏତେ ଖୁସି ହୋଇ ନ ଥିଲା । ବିମଳା ନିଜର ସଙ୍ଗିନୀ କମଳା ଓ ସାବିତ୍ରୀ ସଙ୍ଗରେ କେତେ ଖେଳିଛି ; ସେମାନଙ୍କ ପାଖରୁ ଦଣ୍ଡେ ଅନ୍ତର ହେଲେ ତାକୁ ଅନ୍ନ ଜଳ ରୁଚେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ସେ ଦେଖୁଛି, ଏ ସାହେବ ଝିଅଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ସ୍ୱର୍ଗ-ବିଦ୍ୟାଧରୀ । ଏମାନଙ୍କ ଆଗରେ ବିମଳା ଓ ସାବିତ୍ରୀ ସେପରି ସୁନ୍ଦରୀ ନୁହନ୍ତି । ଏମାନେ ଯେ ଅପ୍ସରା ! ଏମାନେ ଯେ ଦେବୀ ! ଆହା ଏମାନଙ୍କର ଉଦାସୀନ ଶାନ୍ତୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମୂର୍ତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ କି ସୁନ୍ଦର !

ବିମଳା ରୋଗୀମାନଙ୍କର ସେବା କରି କରି ଯାଉଅଛି । ସେ ଟିକିଏ ସ୍ୱଦା କ୍ଳାନ୍ତ ନୁହେଁ—କେବଳ ଅକ୍ଲାନ୍ତ ସେବା ! ଏହିପରି ସେବା କରୁ କରୁ ସନ୍ଧ୍ୟା ହୋଇଗଲା । ପୂର୍ଣ୍ଣିମାର ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକ ମ୍ଳାନଭାବରେ ରକ୍ତାକ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ ଭୂମି ଉପରେ ପଡ଼ିଲା । ସେହି ମଳିନ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକରେ ବିମଳା ଦେଖିଲା ତାର ବୋଉଙ୍କ ପରି ଜଣେ ସ୍ତ୍ରୀ ମୂର୍ତ୍ତି ଏକ ସଙ୍ଗରେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ତିନି ଚାରିଜଣ ମୁମୂର୍ଷୁ ରୋଗୀଙ୍କର ଚିକିତ୍ସା କରୁଅଛନ୍ତି । ସେ ମୂର୍ତ୍ତିଟି କି ସୁନ୍ଦର ! ତାଙ୍କ ଆଖି ଦୁଇଟି ପ୍ରେମ-ଢଳଢଳ, କରୁଣା-ଛଳଛଳ । ଏ ଗୋଟିଏ ଦେବୀ । ବିମଳା ଦେଖିଲା, ତା' ବହରେ କୁମାର୍ଗ ନାଇଟିଙ୍ଗେଲଙ୍କର ଯେଉଁ ଚିତ୍ର ଦିଆ ହୋଇଅଛି, ଏ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ଠିକ ସେହିପରି । ସେ ଶାନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତିଟି ବିମଳାକୁ ଡାକି କୋମଳ ଭାବରେ କହିଲେ, "ମା, ସେଠାରେ ବାଳକଟିଏ ବଡ଼ କଷ୍ଟ ପାଉଛି, ତା ପାଖରେ କେହି ନାହାନ୍ତି, ତାର ସେବା କର ମା—" ବିମଳା ତତ୍‌କ୍ଷଣାତ୍ ହସ ହସ ମୁହଁରେ ସେହି ବାଳକ ନିକଟକୁ ଗଲା । ନିଜର ଲଣ୍ଠନ ଜାଳି ବାଳକଟିକୁ ଦେଖିଲା । ଯାହା ଦେଖିଲା—ତାହାର ହୃଦୟ କମ୍ପି ଉଠିଲା । ବାଳକଟିର ବାଆଁ ପାଖ ଛାତିରେ ଗୋଟିଏ ଗୋଳି ବାଜି ବଡ଼ ବିଳଟାଏ ହୋଇଅଛି—ସେହି ବିଳ ଦେଇ ଗାଢ଼ ଲାଲ ରକ୍ତଧାରା ଅବିଶ୍ରାନ୍ତ ବୋହି ଯାଉଅଛି । ବିମଳା ରକ୍ତ ବନ୍ଦ କରିବାକୁ ଯଥା ସାଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟା କରୁଥାଏ—ଆଉ ଦେଖୁଥାଏ, ପିଲାଟିର ସେହି ଚାନ୍ଦ ମୁହଁଟି । ଅହା ! କି ସୁନ୍ଦର ଲାବଣ୍ୟବୋଳା ମୁହଁଖଣ୍ଡି ! ଠିକ୍ ଗୋଟିଏ ଫୁଟିଲା ଗୋଲାପ ପରି ! ଏ କାହା ପୁଅ ଗୋ ! ବିମଳା ବହୁ ଚେଷ୍ଟା କରି ସୁଦ୍ଧା ରକ୍ତ ବନ୍ଦ କରି ପାରିଲା ନାହିଁ । ପିଲାଟି ମୁହଁରେ ଟିକିଏ ଜଳ ଦେଲା । ପିଲାଟି ପଦ୍ମଫୁଲ ଭଳି ଲମ୍ବ ଢଳ ଢଳ କରି ଆଖିରେ ବିମଳାକୁ ଥରେ ଚାହିଁଲା । ପାହାନ୍ତି ଚେଷ୍ଟା ପରି ଆଖି ମିଟି ମିଟି କଲା । ପୁଣି ସେହି ନୀଳ ନିଶ୍ଚ ଦୁଇଟି ମୁଦି ଦେଲା । ବିମଳା ପିଲାଟିର ନାକ ପୁଡ଼ାରେ ହାତ ଦେଲା, ଦେଖିଲା ନିଶ୍ୱାସ ବନ୍ଦ ହୋଇଗଲା । ପିଲାଟି ତେବେ କଣ ଚିରକାଳ ପାଇଁ ଚାଲିଗଲା ? ବିମଳା ଆଖିରୁ ଝରଝର ଲୁହ ଧାରା ଗଡ଼ି ପଡ଼ିଲା । ଅଳ୍ପ ଦୂରରେ ଗୋଟାଏ କାମାନ ବଜ୍ର ପରି ଗର୍ଜ୍ଜନ କଲା । ବିମଳାର ସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଚମକି ପଡ଼ିଲା ପରି ଉଠି ଆଖି ମେଲି ଦେଖିଲା । ଭୋର ହୋଇ ଯାଇଛି । ସେ ନିଜ ଶୟନରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପାଖରେ ଶୋଇଛି । ତାହାର ଆଖି ଦୁଇଟିରୁ ଲୁହ ଧାରା ଝର ଝର ଗଡ଼ି ପଡ଼ୁଛି । ଏଣେ ତେଣେ ଅଳସ—ଚକିତ ଗୃହିଣୀଟିଏ ଗୃହ ଖୋଜିଲା—ଅହା କାହିଁ ସେହି ମୁହଁଟି ? ଭାବିଲା—ଏ କ'ଣ ସ୍ୱପ୍ନ ?

ଶ୍ରୀ ସଚ୍ଚିଦାନନ୍ଦ ରାୟ ।

ସେବତୀ ଓ ରେବତୀ । *

ସେବତୀ— ଶୀତାନ୍ତେ ବସନ୍ତ ଆସିଲା ସଖି,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ଲଗେ ଫୁଲ ଗୌରବ ଦେଖି ।
ରେବତୀ— କେତେ ଜାତି ଫୁଲ କେତେ ରଙ୍ଗରେ,
ଫୁଟିଣ ଦୋଳଇ ପବନାନ୍ଦରେ ।
ସେବତୀ— ମଧୁର ସୁଗନ୍ଧ ଆସଇ ଭାସି,
ମୁଗ୍ଧ ହୁଏ ଯହିଁ ଅତି ଉଦାସୀ !
ରେବତୀ— ବର୍ଣ୍ଣାବର୍ଣ୍ଣ ଦେଖ ମୁହଁଟି କାଢ଼ି,
ଅନାଏ ସ୍ୱନାଇ କେତକୀ-କଢ଼ି ।
ସେବତୀ— ବିଷନ ଛେକୁ ଦେଖ ଲୋ ସହ,
ଫୁଲ ଛଡ଼ା ଆଉ ପତର ନାହିଁ ।
ରେବତୀ— ମଞ୍ଜିକାର ଶୋଭା ସରଚୁଁ ପାତ,
ଚାଲ ଗୋ ଭଗିନି ଗୁଞ୍ଜିବା ହାର ।
ସେବତୀ— ଦେଖ ଗୋ ଭେମନ୍ତେ ଭ୍ରମରକୁଳ,
ଫୁଲ୍ଲି ଫୁଲ ବୁଲି ହୁଅନ୍ତି ଠୁଳ ।
ରେବତୀ— ମହା ଭୋଳେ ସେହି ଭ୍ରମିଣ ମଧୁ,
ଗୁଣଗୁଣେ ଗୁଣି ହୁଅନ୍ତି ସ୍ୱାଦୁ ।
ସେବତୀ— ଫୁଲପରି ସଖି ହେବା ଗୋ ଅମେ,
ସୁଗୁଣେ ସାର୍ଥକ କରିବା ନାମେ ।
ରେବତୀ— ଗୁରୁଜନଗଣ ଭ୍ରମର ସମ,
ଅବଶ୍ୟ ମଣିବେ ଶ୍ରଦ୍ଧା-ଭାଜନ ।

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣମୋହନ ପାଣିଗ୍ରହୀ ।

---

* ଚାଲିଚେର ବାଳିକା ସ୍କୁଲର ପୁରସ୍କାର ବିତରଣ ଉତ୍ସବ ଉପଲକ୍ଷରେ ଲିଖିତ, ୧୪-୩-୧୪ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଦୃଷ୍ଟ ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଅଂଶର)

ରାଜା ଆରୋଗ୍ୟ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ହେଲେନାକୁ ଅଙ୍ଗୀକୃତ ପୁରସ୍କାର ପ୍ରଦାନ କରିବାକୁ ହେବ । ରାଜାଦେଶମତେ ନଗରସ୍ଥ ଅବିବାହିତ ଯୁବକବୃନ୍ଦ ଦିନେ ରାଜସଭାରେ ସମବେତ ହେଲେ । ବେଟ୍ରାମ ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ଥିଲେ । ରାଜା ହେଲେନାକୁ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ବସାଇ କହିଲେ "ବତ୍ସେ, ଉପସ୍ଥିତ ଯୁବକମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ ଯାହାଙ୍କୁ ଇଚ୍ଛା ପତିତ୍ୱରେ ବରଣ କର । ତୁମ୍ଭେ ଯାହାକୁ ମନୋନୀତ କରିବ ତାଙ୍କୁହିଁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରିବି ।" ହେଲେନାକୁ ଅଧିକକ୍ଷଣ ଭାବିବାକୁ ହେଲା ନାହିଁ, ସେ ବେଟ୍ରାମ ସମ୍ମୁଖରେ ଜାନୁପାତପୂର୍ବକ କହିଲେ "ପ୍ରଭୋ, ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଗ୍ରହଣ କରିବି ଏକଥା କହିବାର ମୋର ଅଧିକାର ନାହିଁ । ବରଂ ମୋହର ଦେହ ପ୍ରାଣ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପ୍ରଦାନ କରୁଅଛି ; ଆଜୀବନ ତୁମ୍ଭର ଦାସୀ ହୋଇ ରହିବି ।" ପରେ ରାଜାଙ୍କୁ ଚାହିଁ କହିଲେ "ମହାରାଜ, ଏହି ଯୁବକଙ୍କୁ ମନୋନୀତ କଲି ।" ରାଜା ବେଟ୍ରାମକୁ ସମ୍ବୋଧନ କରି କହିଲେ "ବତ୍ସ ବେଟ୍ରାମ ଏ ବାଳିକାକୁ ଗ୍ରହଣ କର ଆଜିଠାରୁ ସେ ତୁମ୍ଭର ପତ୍ନୀ ।" ବେଟ୍ରାମ ବିସ୍ମିତ ହୋଇ କହିଲେ "ମହାରାଜ ଏ କି ଆଦେଶ କରୁଅଛନ୍ତି ! ମୁଁ ଏ ବାଳିକାକୁ ଉତ୍ତମରୂପେ ଚିହ୍ନେ, ସେ ଜଣେ ସାମାନ୍ୟ ଚିକିତ୍ସକର କନ୍ୟା, ମୋହର ପିତାଙ୍କ ଅନ୍ନରେ ପ୍ରତିପାଳିତା, ସେ କି ମୋହର ପତ୍ନୀ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟା !" ରାଜା ବେଟ୍ରାମକୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ କହିଲେ "ହେ ଯୁବକ, ହେଲେନା ସାମାନ୍ୟ ଚିକିତ୍ସକର କନ୍ୟା ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଗୁଣବତୀ । ଯାହାର ଗୁଣ ଅଛି ତାକୁ ସମସ୍ତେ ଆଦର ଓ ମାନ୍ୟ କରନ୍ତି । ହେଲେନାର ଗୁଣହିଁ ହେଲେନାର ଉପଢୌକନ ; ମାନ, ମର୍ଯ୍ୟାଦା ଓ ଅର୍ଥ ମୁଁ ପ୍ରଦାନ କରିବି ।" ହେଲେନା ବେଟ୍ରାମର କଟୁବକ୍ତିମାନ ଶୁଣି ଅତିଶୟ ବ୍ୟଥିତା ହୋଇ କହିଲେ "ମହାରାଜ ଆପଣ ଅବୋଧ୍ୟଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି ତାହାହିଁ ମୋହର ଯଥେଷ୍ଟ ପୁରସ୍କାର ଅନ୍ୟ ପୁରସ୍କାର ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ରାଜା କୁପିତ ହୋଇ ବେଟ୍ରାମକୁ କହିଲେ "ଅହଂକାରୀ ଯୁବକ ତୁମ୍ଭେ ହେଲେନାର ଯୋଗ୍ୟପାତ୍ର ନୁହଁ । ତୁମ୍ଭର ମାନ ଅପମାନ ମୋହର ଇଚ୍ଛାଧୀନ ଅଟେ । ମୋହର ଆଦେଶ ପାଳନ କଲେ ତୁମ୍ଭର ବଂଶ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ନଷ୍ଟ ନ ହୋଇ ବରଂ ବୃଦ୍ଧି ହେବ । କିନ୍ତୁ ଯଦି ହେଲେନାକୁ ଗ୍ରହଣ ନ କର ତାହାହେଲେ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ମୋହର ଘୃଣାର ପାତ୍ର ହେବାକୁ ହେବ ଏବଂ ମରଣ ନିମନ୍ତେ ମୋହର ସ୍ନେହ ଓ ସନ୍ତାନଭୂମିରୁ ବଞ୍ଚିତ ହେବ ।"

ରାଜାଦେଶ ପାଳନ ନ କଲେ ନିଶ୍ଚୟ ବିପଦ ଘଟିବ ଭାବି ବେଟ୍ରାମ ରାଜାଙ୍କ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତି ହେଲେ । ସେହି ଦିନ ବେଟ୍ରାମ ସଙ୍ଗେ ହେଲେନାର ବିବାହ କ୍ରିୟା ସମ୍ପନ୍ନ ହେଲା ।

ବିବାହ ହେଲା ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ସେ ବିବାହ ବେଟ୍ରାମ ବା ହେଲେନା କାହାରପକ୍ଷେ ସୁଖକର ହେଲା ନାହିଁ । କେବଳ ରାଜାଙ୍କ ଭୟରେ ବେଟ୍ରାମ ହେଲେନାକୁ ଗ୍ରହଣ କରିଥିଲେ ସୁତରାଂ ହେଲେନାପ୍ରତି ତାଙ୍କର ଘୃଣାଭାବ ଦୂର ନ ହୋଇ ବରଂ ବୃଦ୍ଧି ହେଲା । ଯାହାଙ୍କୁ ପାଇବା ନିମନ୍ତେ ହେଲେନା ଏତେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରି ଜୀବନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଦାନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇଥିଲେ ତାଙ୍କୁ ପାଇଲେ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମଲାଭ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । କାରଣ ବେଟ୍ରାମ ରାଜାଙ୍କର ଅଧୀନ ଥିଲେ କିନ୍ତୁ ତାଙ୍କର ହୃଦୟ ରାଜାଙ୍କର ଅଧୀନ ନୁହେ । ରାଜା ବେଟ୍ରାମକୁ ହେଲେନାକୁ ପ୍ରଦାନ କଲେ କିନ୍ତୁ ବେଟ୍ରାମର ପ୍ରେମ ହେଲେନାକୁ ପ୍ରଦାନ କରିବାର କ୍ଷମତା ରାଜାଙ୍କର ଥିଲା ନାହିଁ । ରାଜାଦେଶମତେ ବେଟ୍ରାମ ଓ ହେଲେନାର ହସ୍ତର ମିଳନ ହେଲା କିନ୍ତୁ ଦୁହିଙ୍କର ହୃଦୟର ମିଳନ ହେଲା ନାହିଁ । ସୁତରାଂ ଏପରି ବିବାହରେ କି ସୁଖ ଲାଭ ହୋଇପାରେ !

ଯେଉଁଦିନ ବିବାହ ହେଲା ସେହିଦିନ ବେଟ୍ରାମର ଆଦେଶମତେ ହେଲେନା ରାଜାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ସ୍ୱାମୀସହ ସ୍ୱଗୃହକୁ ଯିବାର ଅନୁମତି ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ରାଜା ହେଲେନାକୁ ଗୃହ ଗମନର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ନିଜ ହସ୍ତରୁ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗୁରୀ ଉନ୍ମୋଚନ କରି ହେଲେନା ହସ୍ତରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଇ କହିଲେ "ସ୍ନେହ ଚିହ୍ନସ୍ୱରୂପ ଏହି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଙ୍ଗୁଷ୍ଠି ସର୍ବଦା ପିନ୍ଧିଥିବ, ଏହାକୁ କେବେଁ ହସ୍ତରୁ ଅନ୍ତର କରିବ ନାହିଁ ।" ହେଲେନା ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ନିକଟରୁ ବିଦାୟ ହୋଇ ଆସି ଚେଷ୍ଟ୍ରାମଙ୍କୁ ସକଳ କଥା ଜଣାଇଲେ । ଚେଷ୍ଟ୍ରାମ କହିଲେ "ପ୍ରିୟେ ତୁମ୍ଭେ ଅଦ୍ୟ ବୃନ୍ଦାବନରେ ଯାଉଛ, ବିଶେଷ ଆବଶ୍ୟକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟୋପଲକ୍ଷେ ଅଦ୍ୟ ମୋତେ ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଯିବାକୁ ହେବ । ଦୁଇ ଦିନ ପରେ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ମିଳିତ ହେବି । ବିଳମ୍ବ କର ନାହିଁ, ଏହିକ୍ଷଣି ଯାଉଛ । ଏ ପତ୍ରଖଣ୍ଡି ଜନନୀଙ୍କୁ ଦେବ । ଏତିକିମାତ୍ର କହି ହେଲେନା ହସ୍ତରେ ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର ପ୍ରଦାନ କଲେ । ହେଲେନା ଚେଷ୍ଟ୍ରାମର ମନୋଭାବ ବୁଝିପାରି କହିଲେ "ପ୍ରଭୁ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ଦାସୀ ଯାହା ଆଦେଶ କରିବ ପାଳନ କରିବି ।" ଚେଷ୍ଟ୍ରାମ ଆଉ କିଛି ନ କହି ସେଠାରୁ ବେଗେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ । ଯିବା ସମୟରେ ହେଲେନାଠାରୁ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ ସ୍ୱରୂପ କିଛି ନାହିଁ କିମ୍ବା ଦୁଇଟା ମିଷ୍ଟକଥା କହିଗଲେ ନାହିଁ । ହେଲେନା ଯେଉଁ ଆଶାରେ ଏଠାକୁ ଆସିଥିଲେ ତାହା ପୂର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି, ସେ ରାଜାଙ୍କୁ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିଅଛନ୍ତି । ଚେଷ୍ଟ୍ରାମକୁ ମଧ୍ୟ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି, କିନ୍ତୁ ତଥାପି ତାଙ୍କୁ ବ୍ୟଥିତ ହୃଦୟରେ ଏବଂ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ରୋସିଲନ ଫେରିଯିବାକୁ ହେଲା । ଚେଷ୍ଟ୍ରାମ ମଧ୍ୟ ସେହିଦିନ ପାରିସ୍ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଫ୍ଲରେନ୍ସ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ଏବଂ ଯିବା ପୂର୍ବରୁ ଖଣ୍ଡିଏ ପତ୍ର ଲେଖି ଜନୈକ ଭୃତ୍ୟଦ୍ୱାରା ତାହା ହେଲେନା ନିକଟକୁ ପଠାଇଦେଲେ ।

ହେଲେନା ରୋସିଲନରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ଚେଷ୍ଟ୍ରାମ-ଜନନୀ ତାଙ୍କୁ ଯଥୋଚିତ ସମାଦରପୂର୍ବକ ଗୃହକୁ ନେଇଗଲେ । ହେଲେନା ଜନନୀଙ୍କୁ ଅଭିବାଦନ କରି ତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଚେଷ୍ଟ୍ରାମର ପତ୍ରଖଣ୍ଡି ପ୍ରଦାନ କଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ଫ୍ରାନ୍ସ ଅଧିପତିଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରଥମ ସାକ୍ଷାତ୍ ହେବା ଦିନଠାରୁ ବିଦାୟ ହୋଇ ଆସିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯାହା ଯାହା ଘଟିଥିଲା ତତ୍ସମୁଦାୟ ବର୍ଣ୍ଣନା କଲେ । ରାଣୀ ପୁତ୍ରର ପତ୍ରଖଣ୍ଡି ଖୋଲି ପାଠକଲେ । ପତ୍ରରେ ଏହିପରି ଲେଖା ଥିଲା "ମୁଁ ଆପଣଙ୍କ ନିକଟକୁ ଏକ ପୁତ୍ରବଧୂ ପଠାଇଲି । ସେ ଫ୍ରାନ୍ସ ଅଧିପତିଙ୍କୁ ରୋଗମୁକ୍ତ କରିଅଛି, ମୋତେ ମୋହର ସର୍ବନାଶ କରିଅଛି, ତାହା ଏଙ୍କେ ମୋହର ବିବାହ ହୋଇଅଛି ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ମୁଁ ତାର ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନାହିଁ ; ଏବଂ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରିଅଛି କେବେଁ ତାର ଅଙ୍ଗ ସ୍ପର୍ଶ କରିବି ନାହିଁ ।"

ପତ୍ର ପାଠକରି ରାଣୀ ଅତିଶୟ ଦୁଃଖିତା ହେଲେ । ଏପରି ଗୁଣବତୀ ପତ୍ନୀ ଲାଭକରି ତାହାପ୍ରତି ଏପରି ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟବହାର କରିଥିବାରୁ ଏବଂ ତଦ୍ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ସ୍ନେହ ଓ ସମ୍ମାନକୁ ହରାଇ ଥିବାରୁ ପୁତ୍ରକୁ ମନେ ମନେ ତିରସ୍କାର କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

ସେହିଦିନ ହେଲେନା ମଧ୍ୟ ଚେଷ୍ଟ୍ରାମର ପତ୍ର ପାଇଲେ ; ତହିଁରେ ଏହିପରି ଲେଖା ଥିଲା "ଯେଉଁଦିନ ମୋହର ହସ୍ତସ୍ଥିତ ଅଙ୍ଗୁରୀ ତୁମ୍ଭ ହସ୍ତକୁ ଯିବ ସେଦିନ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ପତ୍ନୀ ବୋଲି ସ୍ୱୀକାର କରିବି । କିନ୍ତୁ ଏପରି ଜ୍ଞାନ ସେଦିନ ଏ ଜୀବନରେ କେବେଁ ଘଟିବ ନାହିଁ । ମୋହର ପତ୍ନୀ ନାହିଁ, ସୁତରାଂ ଏ ସଂସାରରେ ମୋହର କେହି ନାହିଁ ଜାଣିବ ।" ପତ୍ର ପାଠ କରି ହେଲେନାର ଶୋକାନଳ ଦ୍ୱିଗୁଣ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ ହୋଇ ଉଠିଲା । ସେ ପତ୍ରଖଣ୍ଡି ନେଇ ରାଣୀଙ୍କୁ ଦେଖାଇଲେ, ରାଣୀ ପତ୍ର ପାଠକରି ପଚାରିଲେ "ଏ ପତ୍ର କିଏ ଆଣିଛି ?" ହେଲେନା କହିଲେ "ଜନୈକ ଭୃତ୍ୟ" । ରାଣୀ ଭୃତ୍ୟକୁ ଡକାଇ ପୁତ୍ରର ସମ୍ବାଦ ପଚାରିଲେ । ଭୃତ୍ୟ କହିଲା "ଚେଷ୍ଟ୍ରାମ ଫ୍ଲରେନ୍ସ ରାଜାଙ୍କର ସେନାପତି ପଦ ଗ୍ରହଣ କରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଗମନ କରିଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ଆଉ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିବେ ନାହିଁ ।" ରାଣୀ ଦୁଃଖିତଭାବ ଶିଥିଳତା ନ ହୋଇ କହିଲେ "ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ଚେଷ୍ଟ୍ରାମର ସାକ୍ଷାତ୍ ହେଲେ ତାକୁ କହିବ ହେଲେନାକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ସେ ଯେଉଁ ସମ୍ମାନ ହରାଇ ଅଛି, ସମ୍ବନ୍ଧ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟ ଲାଭ କଲେ ସେ ସମ୍ମାନ ଫେରି ପାଇବ ନାହିଁ ।" ପରେ ହେଲେନାକୁ ଅନେକ ପ୍ରକାରେ ବୁଝାଇ କହିଲେ "ବତ୍ସେ, ଅଧୀର ହୁଅ ନାହିଁ, ଚେଷ୍ଟ୍ରାମ ମଧ୍ୟ ପରିତ୍ୟାଗ କରିଅଛି, ବର୍ତ୍ତମାନ ତୁମ୍ଭେ ମୋହର ସ୍ୱତ୍ୱ ତୁମ୍ଭେ ମୋହର କନ୍ୟା, କିନ୍ତୁ ହେଲେନାର ହୃଦୟ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ପ୍ରବଳ ଝଟିକା ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା, ତାହା ପ୍ରଶମିତ ହେଲା ନାହିଁ । ସେ ନିଜ କକ୍ଷରେ ଏକା ବସି ହୃଦୟ ମଧ୍ୟ ଭୃତ୍ୟର ବିଷୟ ମନେ ମନେ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଭାବିଲେ "ମୁଁ ତ ହତଭାଗିନୀ, ମୋହର ନିମନ୍ତେ ରୋସିଲନର ରାଜା ରାଜ୍ୟତ୍ୟାଗୀ ହେଲେ, ମୋହର ନିମନ୍ତେ ଆଜି ତାଙ୍କୁ ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷେତ୍ରରେ କଷ୍ଟ ସହ୍ୟ କରିବାକୁ ହେଲା । ଯେଉଁ ସୁନ୍ଦର ଦେହ ରମଣୀମାନଙ୍କର କଟାକ୍ଷବାଣର ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଥିଲା, ସେହି ଦେହ ଦିନକ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଆଚ୍ଛାଦିତ ଲକ୍ଷ ହେଲା । ହେ ଦେବତାମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ମଙ୍ଗଳ ପଥରୁ ରକ୍ଷା କର । ଭୀଷଣ ଅଗ୍ନିଶିଖା ତାଙ୍କର ଦେହ ସ୍ପର୍ଶ କରି ନ ପାରୁ । ସ୍ୱାମିନ୍ ଆଉ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ସୁଖ ପଥରେ କଣ୍ଟକ ହେବ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭେ ଗୃହକୁ ଫେରି ଆସ, ମୁଁ ଏ ସ୍ଥାନ ପରିତ୍ୟାଗ କରୁଅଛି । ଗ୍ରେଟ୍‌ଲିନ ଗୃହପ୍ରାସାଦ ସ୍ୱର୍ଗ ପ୍ରାପ୍ତ ସ୍ୱପ୍ନ ହେଲେ ସୁଦ୍ଧା ମୋହ ପକ୍ଷେ ଶ୍ମଶାନ ପ୍ରାପ୍ତ ବୋଧ ହେଉଅଛି ।" ଏହିପରି ନାନା ପ୍ରକାର ଭାବ ଭରି ସେହି ରାତ୍ରିରେ ଗୃହ ପରିତ୍ୟାଗ କରିବାର ସଙ୍କଳ୍ପ କଲେ ଏବଂ ବିନା ନ ପାଳୁଣୁ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀର ବେଶ ଧାରଣପୂର୍ବକ ଗୋପନଭାବରେ ପ୍ରାସାଦ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ବହିର୍ଗତ ହେଲେ ।

ରାତ୍ରି ପ୍ରଭାତ ହେଲା । ରାଣୀ ହେଲେନାର କକ୍ଷକୁ ଯାଇ ଦେଖିଲେ କକ୍ଷ ଶୂନ୍ୟ । ହେଲେନାର ଶଯ୍ୟା ଉପରେ ତାଙ୍କ ନାମର ଲେଖା ପତ୍ର ପଡ଼ିଅଛି । ସେ ଖଣ୍ଡି ଖୋଲି ପାଠ କଲେ । ପତ୍ରର ମର୍ମ୍ମ ଏହି ;—"ଜନନି ! ତୁମ୍ଭର ପୁତ୍ରର ପ୍ରଲୋଭାଦ୍ଧିନ ହୋଇ ଯେଉଁ ପାପ କରିଅଛି ତହିଁର ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ ନିମନ୍ତେ ତୀର୍ଥ ପର୍ଯ୍ୟଟନରେ ବହିର୍ଗତ ହେଲି । ତୁମ୍ଭର ପ୍ରିୟତମ ପୁତ୍ରଙ୍କ ସଂବାଦ ଦିଅ ଯେ ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଶୀଘ୍ର ଗୃହକୁ ଫେରି ଆସନ୍ତୁ, ତାଙ୍କ ସ୍ୱର୍ଗରେ ମୋର ସୁଖ, ତାଙ୍କର କଷ୍ଟ ଦୂର କରିବା ନିମନ୍ତେ ମୁଁ ମୃତ୍ୟୁକୁ ଅଳିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତୁତ" । ରାଣୀ ସବୁ ପାଠକରି ହେଲେନାର ଗୁଣର ପ୍ରଶଂସା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ "ବେଟ୍ରାମ ହେଲେନା ପ୍ରାୟ ଗୁଣବତୀ ବାଳିକାର ସ୍ୱାମୀ ହେବାର ଯୋଗ୍ୟ ନୁହେ । ସେ ଯେଉଁ ଅପରାଧ କରିଅଛି ଏକା ହେଲେନା ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କେହି ତାହା ମାର୍ଜ୍ଜନା କରି ପାରିବେ ନାହିଁ । ଯାହା ହେଉ ବେଟ୍ରାମକୁ ଶୀଘ୍ର ସଂବାଦ ପଠାଇବାକୁ ହେବ । ହେଲେନା ଗୃହ ତ୍ୟାଗ କରିଅଛି ଶୁଣିଲେ ସେ ନିଶ୍ଚୟ ଗୃହକୁ ଫେରି ଆସିବ ; ପୁଣି ବେଟ୍ରାମ ଗୃହକୁ ଆସିଅଛି ଜାଣିଲେ ହେଲେନା ମଧ୍ୟ ଗୃହକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରିପାରେ ।" ଏହିପରି ଭାବିଲେ ସେଦିନ ବେଟ୍ରାମକୁ ସଂବାଦ ପଠାଇଲେ ।

ବେଟ୍ରାମ ଫ୍ଲରେନସ୍ ରାଜାଙ୍କ ପକ୍ଷରୁ ଏକ ଯୁଦ୍ଧରେ ସାହସ ଓ ବୀରତ୍ୱ ପ୍ରକାଶ କରି ରାଜାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପାତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ଏବଂ ଫ୍ଲରେନସ୍‌ବାସୀ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବିଶେଷ ଆଦର ଓ ସମ୍ମାନ କରୁଥିଲେ । ସେହି ନଗରରେ ଏକ ବୃଦ୍ଧା ବାସ କରୁଥିଲେ । ଦାୟନା ନାମ୍ନୀ ଏକ ଯୁବତୀ କନ୍ୟା ଭିନ୍ନ ବୃଦ୍ଧାର ଅନ୍ୟ କେହି ଥିଲେ ନାହିଁ । ବୃଦ୍ଧା ଅତିଶୟ ଦୟାବତୀ ଏବଂ ଧର୍ମପରାୟଣା ଥିଲେ । ଅତିଥି-ସେବା ତାଙ୍କର ପ୍ରଧାନ କାର୍ଯ୍ୟ ଥିଲା । ପ୍ରତିଦିନ ଦୁଇ ଚାରିଜଣ ତୀର୍ଥ-ଯାତ୍ରୀ ତାଙ୍କର ଗୃହରେ ଆଶ୍ରୟ ପାଉଥିଲେ । ଦାୟନା ରୂପବତୀ ଓ ଗୁଣବତୀ । ବେଟ୍ରାମ ଦାୟନାର ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହେଲେ । ଦାୟନାକୁ ପ୍ରେମ ଲିପିମାନ ପଠାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରେମ ସଙ୍ଗୀତମାନ ରଚନା କରି ପ୍ରତି ରଜନୀରେ ଦାୟନାର ଶୟନ କକ୍ଷର ଗବାକ୍ଷ ନିକଟରେ ଠିଆ ହୋଇ ସେହି ସଙ୍ଗୀତମାନ ଗାନ କରୁଥିଲେ, ତାହାର ଉତ୍ତରରେ ଦାୟନାର ପ୍ରେମ ଭିକ୍ଷା କରୁଥିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦାୟନା ତାଙ୍କ କଥାରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ ସୁଦ୍ଧା କରୁ ନ ଥିଲେ । କାରଣ ଦାୟନା ଜାଣିଥିଲେ ଯେ ବେଟ୍ରାମ ବିବାହିତ ଏବଂ ତାଙ୍କର ସେହି ବିବାହିତ ପତ୍ନୀକୁ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ଆସିଅଛନ୍ତି । ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ କେଉଁ ରମଣୀ ବେଟ୍ରାମର ଚାତୁରୀରେ ଭୁଲିବ ! ଦାୟନା ବେଟ୍ରାମଙ୍କୁ ଅନ୍ତରରେ ଘୃଣା କରୁଥିଲେ ।

ହେଲେନା ନାନାସ୍ଥାନ ପର୍ଯ୍ୟଟନ କରି ଅବଶେଷରେ ପେଣ୍ଟାଗେଲସ୍ ନାମକ ପର୍ବତ ତୀର୍ଥସ୍ଥାନ ଅଭିମୁଖରେ ଗମନ କଲେ । ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହେଲେ ଫ୍ଲରେନସ୍ ନଗରର ମଧ୍ୟ ଦେଇ ଯିବାକୁ ହୁଏ । ହେଲେନା ଫ୍ଲରେନସ୍ ନଗରରେ ଯାଇ ପହଞ୍ଚିଥିଲେ । ସେହିଦିନ ବେଟ୍ରାମ ଏକ ଯୁଦ୍ଧରେ ଜୟଲାଭ କରି ନଗରକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଥିଲେ । ତାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ନଗରବାସୀମାନେ ରାଜପଥର ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ସମବେତ ହୋଇଥିଲେ । ହେଲେନା କୌତୂହଳାବିଷ୍ଟା ହୋଇ ସେହି ଜନତା ମଧ୍ୟରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବୃଦ୍ଧା ମଧ୍ୟ ସେଠାରେ ଥିଲେ । ସେ ହେଲେନାର ବେଶ ଦେଖି ତାଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ କହିଲେ "ହେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀ, ଈଶ୍ୱର ତୁମ୍ଭର ମଙ୍ଗଳ କରନ୍ତୁ, ତୁମ୍ଭେ କେଉଁଠାକୁ ଯାଉଅଛ ?"

ହେ—ପେଣ୍ଟାଗେଲସ୍ । ଏ ନଗରରେ କେଉଁଠାରେ ତୀର୍ଥଯାତ୍ରୀମାନେ ଅବସ୍ଥାନ କରନ୍ତି କହି ପାରିବେ କି ?

ବୃ— ତଳର ନିକଟସ୍ଥ ସେଣ୍ଟଫ୍ରାନ୍‌ସିସ୍ ନାମକ ଆଶ୍ରମରେ ।

ହେ—କେଉଁ ପଥ ଦେଇ ସେଠାକୁ ଯିବାକୁ ହୁଏ ?

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୃ— ଏ ପଥ ଦେଇ ରାଜାଙ୍କର ସୈନ୍ୟଦଳ ଆସୁଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ଚାଲିଯିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯଦି ଅପେକ୍ଷା କରିପାର ତାହାହେଲେ ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ସେଠାକୁ ନେଇଯିବି । ଅଶ୍ରମ-କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ତୁମ୍ଭ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ, କିଛି ଚିନ୍ତା ନାହିଁ ।

ହେ—ଆପଣ ସେହି ଆଶ୍ରମର କର୍ତ୍ତ୍ରୀ ?

ବୃ —ହଁ ।

ହେଲେନା ବୃଦ୍ଧାକୁ ଧନ୍ୟବାଦ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ସେଠାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମ୍ମତି ହେଲେ । ବୃଦ୍ଧା ପୁନର୍ବାର ପଚାରିଲେ "ତୁମ୍ଭେ କି ଫ୍ରାନ୍ସରୁ ଆସୁଅଛ ?"

ହେ—ହଁ ।

ବୃ —ଯାହାଙ୍କୁ ଅଭ୍ୟର୍ଥନା କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆମ୍ଭେମାନେ ଏଠାରେ ସମବେତ ହୋଇଅଛୁଁ ସେ ତୁମ୍ଭର ଦେଶବାସୀ । କିଛିକ୍ଷଣ ଅପେକ୍ଷା କର, ତାଙ୍କୁ ଏହିଠାରେ ଦେଖିପାରିବ ।

ହେ—ତାଙ୍କର ନାମ ?

ବୃ— ରେସିଲିନର ଜନା—ବେଟ୍ରାମ । ତୁମ୍ଭେ କି ତାଙ୍କୁ ଜାଣ ?

ହେ—ତାଙ୍କର ନାମ ଶୁଣିଅଛି । କେବେଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ନାହିଁ ।

ବୃ— ସେ ଜଣେ ରାଜପୁରୁଷ ଅଟନ୍ତି । ଶୁଣାଯାଏ ଫ୍ରାନ୍ସର ଅଧିପତି ତାଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ବିରୁଦ୍ଧେ ଏକ ଯୁବତୀ ସଙ୍ଗେ ବଳପୂର୍ବକ ତାଙ୍କର ବିବାହ କରି ଦେବାରୁ ସେ ଫ୍ରାନ୍ସରୁ ପଳାୟନ କରି ଏଠାକୁ ଆସି ଅଛନ୍ତି । ଏହା କି ସତ୍ୟ ?

ହେ—ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ସତ୍ୟ । ସେ କାହାକୁ ମଧ୍ୟ ମୁଁ ଜାଣେ ।

ଏହି ସମୟରେ ବେଟ୍ରାମର ସୈନ୍ୟଦଳ ସେ ସ୍ଥାନ ଅତିକ୍ରମ କରି ଚାଲିଗଲେ ; ବୃଦ୍ଧା ବେଟ୍ରାମକୁ ଦେଖାଇଦେଇ କହିଲେ, "ଯାହାଙ୍କ ଶେଷ କହିଥିଲି ସେ ଆଗେ ଆଗେ ଅଶ୍ୱପୃଷ୍ଠରେ ଗମନ କରୁଅଛନ୍ତି । ସେ କି ସୁନ୍ଦର ପୁରୁଷ ନୁହନ୍ତି ?" ହେଲେନା କହିଲେ "ଅତି ସୁନ୍ଦର" ! ଏହି ନାମ କହି ବେଟ୍ରାମକୁ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ । ଯେତେକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବେଟ୍ରାମ ଦେଖାଯାଉ ଥିଲେ ସେତେକ୍ଷଣ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ହେଲେନାର ଦୃଷ୍ଟି ତାଙ୍କର ଅନୁସରଣ କରିଥିଲା । ବୃଦ୍ଧା ତାହାର କାରଣ କିଛି ବୁଝିପାରିଲେ ନାହିଁ । ସୈନ୍ୟଦଳ ଚାଲିଯିବା ପରେ ସେ ହେଲେନାକୁ ସଙ୍ଗେ ସେଇ ସ୍ୱୀୟ ଆଶ୍ରମ ଅଭିମୁଖରେ ଚାଲିଲେ ଏବଂ ବାଟରେ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଜଣକର ବୃତ୍ତାନ୍ତ ହେଲେନାକୁ କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ବେଟ୍ରାମ ଯେ ତାଙ୍କର କନ୍ୟାର ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଏବଂ କନ୍ୟା ବେଟ୍ରାମକୁ ଘୃଣା କରନ୍ତି ଏକଥା ମଧ୍ୟ ପ୍ରକାଶ କଲେ । ବୃଦ୍ଧାର କଥା ଶୁଣି ହେଲେନାର ହୃଦୟ ଦଗ୍ଧ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । କିନ୍ତୁ ସେ କିଛି ନ କହି ମରମରେ ବୃଦ୍ଧାର ପଦାନୁସରଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଆଶ୍ରମରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ବୃଦ୍ଧା ଅତିଥିମାନଙ୍କର ସେବାର ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ହେଲେନା ଓ ଦାସୀମାନେ ଉତ୍କୃଷ୍ଟ ଭୋଜନ ଆୟୋଜନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ବୃଦ୍ଧା ଆସି ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ମୋଦାନ କଲେ । ପୁଣି ବେଟ୍ରାମର ପ୍ରସଙ୍ଗ ଉତ୍ଥାପିତ ହେଲା । ବୃଦ୍ଧା ଓ ଦାସୀମାନେ ଉଭୟ ବେଟ୍ରାମର ନିନ୍ଦା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କର ପରିତ୍ୟକ୍ତା ପତ୍ନୀ ନିମନ୍ତେ ଦୁଃଖ ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହିପରି ବାକ୍ୟାଳାପରେ ରାତ୍ରି ଅତିବାହିତ ହୋଇଗଲା । ପରେ ଅହାରାନ୍ତେ ସମସ୍ତେ ଶୟନ କରିବାକୁ ଗଲେ । କିନ୍ତୁ ହେଲେନାର ନିଦ୍ରା ହେଲା ନାହିଁ । ସେ କେବଳ ଅତୀତ ଅଭିଜ୍ଞତାର ବିଷୟ ଚିନ୍ତା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ଏବଂ ଏ ଉପାୟରେ ଉପସ୍ଥିତ ବିପଦରୁ ଉଦ୍ଧାର ପାଇବେ ତାହାହିଁ ଭାବିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ନାନାପ୍ରକାର ଭାବି ଭାବି ଏକ ଉପାୟ ସ୍ଥିର କଲେ । ବୃଦ୍ଧା ଓ ତାଙ୍କର କନ୍ୟାର ଭାବରୁ ସେ ଉତ୍ତମରୂପେ ବୁଝିଥିଲେ ଯେ ସେମାନେ ତାଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ପ୍ରକୃତରେ ଦୁଃଖିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ସୁତରାଂ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ସେମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ତାଙ୍କର ବିଶେଷ ଉପକାର ହୋଇପାରେ । ଏହିଠାରେ ତାଙ୍କର ଅଭିଜ୍ଞତାର ଶେଷ ପରିଚୟ କହିବେ । ଯାହା ଘଟିବାର ତାହା ଘଟିବ ।

ରାତ୍ରି ପ୍ରାୟ ହେଲା । ହେଲେନା ବୃଦ୍ଧା ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅମ୍ବପରିଚୟ ପ୍ରଦାନ କଲେ । ବୃଦ୍ଧା ପ୍ରଥମେ ତାଙ୍କ କଥାରେ ବିଶ୍ୱାସ କଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ହେଲେନା ଫ୍ରାନ୍ସ ରାଜାଙ୍କର ନାମଙ୍କିତ ଅଙ୍ଗୁରୀ ଦେଖାଇବାରୁ ବୃଦ୍ଧାର ସକଳ ସନ୍ଦେହ ଦୂର ହେଲା । ସେ କହିଲେ "ବତ୍ସେ, ତୁମ୍ଭେ ବଡ଼ ଭାଗ୍ୟବତୀ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦ୍ୱାରା ଯଦି ତୁମ୍ଭର କିଛିମାତ୍ର ଉପକାର ହୋଇପାରେ କୁହ, ଆମ୍ଭର ଯେତେଦୂର ସାଧ୍ୟ ତୁମ୍ଭର ସାହାଯ୍ୟ କରିବୁଁ ।" ହେଲେନା ବୃଦ୍ଧା ହସ୍ତରେ କେତେକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୁଦ୍ରା ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ "ଜନନୀ, ଆପଣ କିଛିଦିନେ ମୋର ସ୍ୱାମୀ ବନ୍ଦୀ ଦାସ୍ୟନାର ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ତାଙ୍କର ପ୍ରେମପ୍ରାର୍ଥୀ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମୋର ଏହିକି ମାତ୍ର ପ୍ରାର୍ଥନା ଅଦ୍ୟ ଦାସ୍ୟନାକୁ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଥରେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାର ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ସାକ୍ଷାତ ପରେ ଯାହା ଯାହା କରିବାକୁ ହେବ ମୁଁ ତାକୁ ଶିଖାଇଦେବି । ଏ କାର୍ଯ୍ୟ ଦ୍ୱାରା ଆପଙ୍କର କିଛିମାତ୍ର କ୍ଷତି ହେବ ନାହିଁ ବରଂ ଭବିଷ୍ୟତରେ ପ୍ରଭୁର ଲାଭ ହୋଇପାରେ ।" ପରୋପକାର ମହାଧର୍ମ୍ମ ଅଧିକନ୍ତୁ, ହେଲେନାର ଉପକାର କରି ପାରିଲେ ଧର୍ମ୍ମ ଓ ଅର୍ଥ ଉଭୟ ଲାଭ ହେବ ଭାବି ବୃଦ୍ଧା ହେଲେନାର ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କରି କହିଲେ "ଏଥିରେ ମୋହର କିଛି ମାତ୍ର ଆପତ୍ତି ନାହିଁ । ଦାସ୍ୟନାକୁ ଯେପରି ଯାହା କରିବାକୁ ହେବ କହିଦିଅ ।" ହେଲେନା ଦାସ୍ୟନାକୁ ତାକି ସବୁ ବୁଝାଇ କହିଲେ "ରମିଣୀ ଅଦ୍ୟ ମୋହର ସ୍ୱାମୀଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରି ତାଙ୍କୁ ବିବାହ ହେବାକୁ ସମ୍ମତା ହେବ । କିନ୍ତୁ ସମ୍ମତି ପ୍ରଦାନ କରିବା ପୂର୍ବରୁ ଅଗ୍ରେ ତାଙ୍କର ହସ୍ତସ୍ଥିତ ଅଙ୍ଗୁରୀୟ ମାଗିବା । ସେ ଯେପରି ପ୍ରେମୋନ୍ମତ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ଅଙ୍ଗୁରୀୟ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଦେବାକୁ କୁଣ୍ଠିତ ହେବେ ନାହିଁ । ଅଙ୍ଗୁରୀୟ ହସ୍ତଗତ ହେଲା ପରେ ଅଦ୍ୟ ରଜନୀରେ ଗୋପନଭାବରେ ଆସି ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ କରିବା ନିମନ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ କରିବ । ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ଅଧିକ କିଛି କରିବାକୁ ହେବ ନାହିଁ । କେବଳ ତୁମ୍ଭର ସ୍ଥାନ ମୁଁ ପୂରଣ କରିବି ଏବଂ ତାଙ୍କର ଅଙ୍ଗୁରୀୟ ବିନିମୟରେ ତାଙ୍କୁ ମୋର ଅଙ୍ଗୁରୀୟ ପିନ୍ଧାଇ ଦେବି ।" ଦାସ୍ୟନା ତହିଁରେ ସମ୍ମତା ହୋଇ ସେହିଦିନ ବେଟ୍ରାମ୍ଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ସାକ୍ଷାତ୍ କରିବାର ସ୍ଥିର କଲେ ।

ଇତ୍ୟବସରରେ ହେଲେନା କୌଶଳପୂର୍ବକ ବେଟ୍ରାମଙ୍କୁ ଏଣ୍ଟିଏ ପତ୍ର ଲେଖି ପଠାଇଲେ । ପତ୍ରରେ ହେଲେନାର ମୃତ୍ୟୁସମ୍ବାଦ ଲିଖିତ ଅଛି । (କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ଜଗନ୍ନାଥଚନ୍ଦ୍ର ଘୋଷ ।

ସମର୍ପଣ ।

ଅନୁଜ-ହୃଦ-କମଳ-ଶତଦଳ-ଉପରେ,
ଏ ରଙ୍ଗ-ମାନସ-ଭୃଙ୍ଗ-ସ୍ୱକାନ୍ତ-ସ୍ୱପନେ
ସମର୍ପଇ ଆଜି ମ ଗୋ ବିଶ୍ୱ-ଚରଣେ,
ହୃଦୟ-ଚନ୍ଦନ-ଚାରୁ ମୋ ଶିଶୁ-ଭବନେ ।
ସଯତନେ ପାଳ ମା ଗୋ, ସ୍ନେହ-ଆଶୀର୍ବାଦେ,
ନୋଲି ଏଥି ଯେପରି ଦେହ-ଚନ୍ଦ୍ରମାଦେ ।
ଭିକ୍ଷା ମାଗେ ମୁଁ ମା ଗୋ, ସଂସାର-ଜୀବନେ,
ଭାଗ୍ୟ ଦୋଷେ ଜର୍ଜ୍ଜରିତ ଚିର ନିର୍ଯ୍ୟାତନେ ;
ଜେଗଇ ଜର୍ଜ୍ଜର ଫଳେ ଫଣୀନ୍ଦ୍ର ଗରଳ,
ସହଇ ନିରତେ କେତେ ସଂସାର-ବିଦଳ ;
ଦେଖୁ ମା, ସବିସ୍ମୟେ ଆଜି ଅରବିନ୍ଦ-ଚରଣେ
ସମର୍ପଇ ଏ ପ୍ରବାସେ ମୋ ଶିଶୁ-ଭବନେ ।
ଯେ ଅଗାଧ ବଳେ ମା ଗୋ, ଦେଖ, ଶୂନ୍ୟଦିନ,
ଶୂନ୍ୟ-ପଥେ ସପ୍ତଲୋକ ରଖିଅଛ ଧରି,
ପାଳୁଛ ଏ ଶବ୍ଦେ ନିତ୍ୟ ଶୂନ୍ୟ-ଅନ୍ନ-ଜଳେ,
ଯେଉଁ ମୃତ୍ୟୁସଞ୍ଜୀବନୀ-ଶକତିର ବଳେ,
ଶକ୍ତିମୟି ! ଦୟାମୟି ! ପଶିଲ ଶରଣ,
ସେହି ଶକ୍ତିବଳେ ଯେଉ ଏ ମୋ 'ସମର୍ପଣ' ।
ମୋ କୁଳେ ଯେତେକ ଶିଶୁ ମୋ କୋଳେ ସୁନ୍ଦର,
ଯଣନ୍ତୁ ଯୋଡ଼ାଇ ମା ଗୋ, ରଖ ନିରନ୍ତର ।

ଶ୍ରୀ ଦେବୀପ୍ରସାଦ ଦାସ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପାପର ପରିଣାମ ।

(୧)

ଘୋର ତାମସୀ ରାତ୍ରି, ଭୟଙ୍କର ନିସ୍ତବ୍ଧତା, ଅଦୂରେ କେବଳ ଦିଣ୍ଡ ସ୍ଥାନର ଝିକ୍‌ଝିକ୍ ଶବ୍ଦ ବେଳେ ବେଳେ ଗଭୀର ନିସ୍ତବ୍ଧତାର ଭଙ୍ଗକରାଇ କରୁଅଛି । କେତେବେଳେ ବା ଦିଗନ୍ତ ପେରିକରି ଭୀକର ପ୍ରତିଧ୍ୱନି ବିଶାଳ ଦୁର୍ଗ ଭିତରେ ନିପତିତ ହେଉଅଛି । ମନେହୁଏ ଆମନ୍ତ୍ର ବିପଦର ବ୍ୟୁହରେ ଦୁର୍ଗୀ ଭୂଧର ସମ ଦୁର୍ଗ ଏହି ବିଜନ ନିଶୀଥରେ ଶ୍ଳାଘ ଦ୍ୱେଦ କରିବାରେ ପାର୍ଥକ୍ୟ ପକାଉଅଛି । ଆକାଶ ବକ୍ଷରେ ଅଜସ୍ର ଉଲ୍ଲାସ ଲାଗିଅଛି । ତାରାଗଣ ନିଶାର ସାଜସଜ୍ଜାରେ ବିମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଏକେ ଏକେ ଜଳ ଜଳରେ ଅସ୍ଥିର ; ବିଶ୍ୱନିୟନ୍ତାଙ୍କର ଅଖଣ୍ଡନିୟମ ବିଧାନ ଏମାନଙ୍କର ଅଲୋଚ୍ୟ ବିଷୟ । ଚେଣ୍ଡ ପରିଷ୍ଟରର ମୁଖାବଲୋକନ କରୁଥିଲା ପରି ଦୂରକୁ ଝିଲିଝିଲି ଦିଶୁ ଅଛନ୍ତି । ଯେପରି ବି ଏମାନେ ନିଶା-ରାଣୀର ପ୍ରାଣବିଭ୍ରମ ସଙ୍ଗୀତଙ୍କ ଅପେକ୍ଷା କରି ବସିଅଛନ୍ତି ! ଜୈବ ପବନ ଶନୈଃ ଶନୈଃ ବୋ ବୋ ବହୁଅଛି । ତରୁ ଲତା ଜଳ-ଜଳର କୋମଳ ଦଳ ପ୍ରକମ୍ପନପୂର୍ବକ ପ୍ରାଣବିମଦାୟିନୀ କୌମୁଦୀଙ୍କୁ ଅଭିବାଦ ଅହ୍ୱାନ କରୁଅଛନ୍ତି । ନିର ନାରୀ ସମସ୍ତେ ଶାନ୍ତିମୟୀ ନିଦ୍ରାଦେବୀଙ୍କର କୋମଳ ଅଙ୍କରେ ଶାୟିତ । ଗ୍ରାମର ଚୌକିଦାର "ହୁସିଆର ହୁସିଆର" କହିଦେଇ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଶେଷ କରି ସ୍ୱଳ୍ପେଯ୍ୟରେ ପହୁଞ୍ଚିଲାଣି ଏବଂ ଟିକିଏ ଧୂମପାନ କରିବା ବୋଲି ଧୂମପାନ ଗୋଜୁଅଛି । ଏହି ସମୟରେ ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ଉଚ୍ଚୈଃସ୍ୱରରେ ଚିତ୍କାର କରି ଉଠିଲା "କେ ଅଛ ଦୌଡ଼ିଆସ—ସର୍ବନାଶ ସର୍ବନାଶ" ।

(୨)

ବାସ୍ତବିକ ଏ ସଂସାର ପାପ ପୁଣ୍ୟର ଗୋଟିଏ କେଳିକୁଞ୍ଜ । ବିଧାତାଙ୍କର ଅଚିନ୍ତ୍ୟ ମହିମାରେ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ଏକାଧାରରେ ଖେଳି କରୁଅଛନ୍ତି । ଯେତେବେଳେ ପାପ କ୍ରୀଡ଼ାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ପୁଣ୍ୟର ସତ୍ତା ନ ଥାଏ; ଯେତେବେଳେ ପୁଣ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାଭୂମି ଅଧିକାର କରେ ସେତେବେଳେ ପାପ ଏକାବେଳିକେ ବିଲୀନ ଥାଏ । ଏମାନଙ୍କର ବ୍ୟବଧାନ ଦୂର କିମ୍ବା । ଜଳ ଏବଂ ଜୌଳା ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ବ୍ୟବଧାନ ପ୍ରାୟ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ମଧ୍ୟରେ ସେତେକି ବ୍ୟବଧାନ । ପାପ କ୍ରୀଡ଼ାର ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର, ମନୋହର, ମଧୁର ଏବଂ ପରିପୋଷକ ବିଷକୁମ୍ଭ ସଦୃଶ ଯଥା ;—ମୁକ୍ତ ଜୀବନ ବିଳାସ ଏବଂ ପୁଣ୍ୟ କ୍ରୀଡ଼ାର ଉପକରଣଗୁଡ଼ିକ ଅତ୍ୟନ୍ତ ସୁନ୍ଦର ଓ ମନୋହର ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିତ୍ୟ ଗୌରବ୍ୟ ଓ ମନୋହାରୀ ସେଗୁଡ଼ିକର ଅବ୍ୟବହାରୀ ଧର୍ମ । ତାହା ସଲାଭନ ଓ କ୍ଷୁଦ୍ର କଣ୍ଟକାବୃତ ନନ୍ଦନ ଉଦ୍ୟାନ ଯଥା ;— ଦ୍ୱିତ୍ୱ ବଲ୍ଲଭ କମଣ୍ଡଳୁ ଇତ୍ୟାଦି । ଅବିଦ୍ୟା (ଅଜ୍ଞାନ) ପାପର ସହଚରୀ ଏବଂ ବିଦ୍ୟା (ଜ୍ଞାନ) ପୁଣ୍ୟର ସହଚରୀ । ଷଡ଼ିବର୍ଗ ପାପର ନିତ୍ୟ ସହଚର ଏବଂ ବିଷ୍ଣୁ ଭକ୍ତି ତାହାର ସଙ୍ଗୀ । ଶମ, ଦମ, ଯମ, ନିୟମ ପ୍ରଭୃତି ପୁଣ୍ୟର ସହଚର ଓ ମତି, ଧୃତି, ପ୍ରୀତି ପ୍ରଭୃତି ତେମାନଙ୍କର ସଙ୍ଗୀ । ନୃତ୍ୟ, ଗୀତ କୋକିଳର ସ୍ୱର ଲହରୀ ଓ ଅଳି ଝଙ୍କାର ପ୍ରଭୃତି ପାପର ମୋହନ ବେଣୁଗୀତ ଏବଂ ଓଁକାର ଝଙ୍କାର ଓ ପ୍ରଭୁଭକ୍ତିର ସ୍ୱାଭାବିକ ଶବ୍ଦ ବ୍ରହ୍ମ ପୁଣ୍ୟର ଉଚ୍ଚାଙ୍ଗ ମୂଳକ ଧ୍ୱନି । ଏହି ଉଭୟ ବେଣୁ ଧ୍ୱନିରେ ପ୍ରତିମୋହିତା ପ୍ରକୃତି (ସ୍ୱଭାବ) ପାପ ଏବଂ ପୁଣ୍ୟ ସଙ୍ଗରେ ଏହି ସଂସାର-କେଳିକୁଞ୍ଜରେ ନିତ୍ୟ ରାସ ଲଗାଇ ଅଛି । ଅମ୍ଭମାନଙ୍କର ଏହି ବାସପୋଷ୍ୟା ଧରଣୀ ପାପର କୁତ୍ସିତ କେଳିରେ କଳୁଷିତ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା ପୁଣ୍ୟର ପୂତ କେଳିରେ ପରିଶୁଦ୍ଧ ହୁଏ ନାହିଁ । ସେ ବିଶ୍ୱମଳ, ସର୍ବଂସହା, ଭୂମଣ୍ଡଳମୟୀ । ଯେପରି ଗୋଟିଏ ସୁବର୍ଣ୍ଣ ପିଞ୍ଜରା ଶାରୀ ଦ୍ୱାରା ପରିଶୋଭିତ ହୁଏ ନାହିଁ କିମ୍ବା କାକ ଦ୍ୱାରା ନିଷ୍ପ୍ରଭ ହୁଏ ନାହିଁ, ନୈସର୍ଗିକ ଦିବ୍ୟଧାରା ତାହାକୁ ଜାଜ୍ୱଲ୍ୟମାନ କରି ରଖିଅଛି । ସେହିପରି ଅମ୍ଭମାନଙ୍କ ପୃଥିବୀ ମଧ୍ୟରେ ଜ୍ୟୋତିର ଦିବ୍ୟ ଉପାଦାନରେ ଠିକ, ଔହିକ ପାପ ପୁଣ୍ୟ ତାହାକୁ ଦଗ୍ଧ କରେ ନାହିଁ । ତେଣୁ ସେ "ଉତ୍ତରୀ ପ୍ରଳୟ ଭବ୍ୟ ଯଜ୍ଞଭୂମି" ।

(୩)

ଓଃ କି ଦାରୁଣ ଦୃଶ୍ୟ ! କି ଭୟଙ୍କର ପିଶୁନତା ! ନରରାକ୍ଷସ ବାବୁ ଚଂଶୀୟମାନଙ୍କର ଏ କି ଭୀଷଣ ପୈଶାଚିକ ତାଣ୍ଡବ ଲୀଳା ! କିପ୍ରକାର ଭଗ୍ନ କି ଦୋଷ କରିଅଛନ୍ତି ! ଶତାଧିକ ଯକ୍ଷିଧାରୀ ଅନାର୍ଯ୍ୟ ହାତରେ ଯଦ୍ୱେଷ୍ଟିତ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଧନ୍ୟମାନଙ୍କର ଏ ତ ଅପୂର୍ବ ? ଏ ଯେ ସ୍ୱିଦ୍ଧ୍ୱର ଅଭିମତରେ "ମର ମାର" ଶବ୍ଦ କରି ଧାଇଁଅଛନ୍ତି ! ସ୍ୱ ତ ବ୍ରହ୍ମଚିତ୍ତ ଦିବ୍ୟସିଂହଙ୍କର ଜୀବିତ ସଂଶୟ ଶବ୍ଦ ଉପସ୍ଥିତ ? ମା, ଜଗଦୀଶ୍ୱରି, ଏହି ଅର୍ଦ୍ଧରାତ୍ର ସମୟରେ ଅସହାୟ ନୃପତିଙ୍କୁ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ପିଶାଚମାନଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷା କର ମା । ପ୍ରଜାବେଶୀମାନେ ଉପକୂଳରେ ଗାଢ଼ରେ ଏହିପରି ନାନାପ୍ରକାର ଭାବୁ ଅଛନ୍ତି ଓ ମା ଜଗଦୀଶ୍ୱରୀଙ୍କୁ ସ୍ତବ କରୁଅଛନ୍ତି । କିଏ ଜାତିସ୍ମର ସିଂହଭୂବନରେ ଶୃଗାଳମାନେ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବେ ! କିଏ ଜାତିସ୍ମର ଜନ୍ୟ ଶୂକର ସ୍ୱପ୍ନ ସିଂହର ସମ୍ପତ୍ତିଦାରଣେ ସମର୍ଥ ହେବ ? ଗୋପିନାଥଦାସ, ଦ୍ୱାରିକାଦାସ, ଗୋକୁଳଦାସ, ଗଙ୍ଗାଗୟ ପ୍ରଭୃତି ଶିଷ୍ୟ ଶିଷ୍ୟମାନେ ଭୂତ ସମ୍ବନ୍ଧ ପରିତ୍ୟାଗ କରି ବୈରଭାବେ ବୈର ନିର୍ଯ୍ୟାତନ କରିବାରେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ! ଓଃ ଏ ନିଷ୍ଠୁର କୃତଘ୍ନତା ! ଏ ଜଘନ୍ୟ ପାପପ୍ରବୃତ୍ତି ! ଦ୍ୱାରରକ୍ଷକ ନିଜର ପ୍ରାଣ ଆଶାରେ ଦୂରରୁ ଅନ୍ତର ହୋଇ ଯଥା ସ୍ଥାନକୁ ଗମନ କଲା । ଏହି କାଳମୂର୍ତ୍ତିଧର ଶିଷ୍ୟମାନେ ଅନ୍ତଃପୁରଆଡ଼କୁ ପ୍ରଧାବିତ ହେଲେ । ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳ ମଧ୍ୟକୁ ଲମ୍ଫ ଦେବାପାଇଁ କାହାର ସାହସ ହେବ ? ଏହି ଭୀମରୂପ, ଭୀଷଣହସ୍ତ, ଦୁଷ୍ଟମାନଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉଭା ହେବାକୁ କାହାର ସାଧ୍ୟ ? ଦାସ ଦାସୀମାନେ ପ୍ରଭୁ ସେବାରେ ଜଳାଞ୍ଜଳି ଦେଇ ନିଜ ନିଜର ନିରାପଦ ସ୍ଥାନ ଛାଡ଼ିବାକୁ ଭୁଲିଲେ ନାହିଁ । ଚକ୍ରଜଳଶିଳ୍ପିତ କପାଟ ଭଗ୍ନମାନ ହୁଙ୍କାର ପଦାଘାତରେ ଚୂର୍ଣ୍ଣୀଭୂତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ଏଣେ ସୈନ୍ୟ ସାଗର ଗଡ଼ର ଚତୁର୍ପାର୍ଶ୍ୱରେ ପରିବେଷ୍ଟିତ । ମାନବ କଥା ଦୂରେଥାଉ ପଶୁଟିଏ ହେଲେ ପଳାଇବା ଦୁଃସାଧ୍ୟ କରିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବ ନାହିଁ । ଯେପରି ଏ ନିଦାରୁଣ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ କାଳରେ ଶ୍ରୀ ପ୍ରଭାର ପ୍ରବାହରେ ଧ୍ୱସ୍ତ ବିଧ୍ୱସ୍ତ ହୋଇଯାଏ, ସେହିପରି ବିଶିଷ୍ଟ ନିଗଡ଼ ଦୁର୍ବୃତ୍ତମାନଙ୍କର ଉତ୍ପୀଡ଼ନାରେ ଶ୍ରୀହୀନ ହୋଇଗଲା । ରକ୍ଷା ଦିବ୍ୟସିଂହ ମାନଧାତା ରାଣୀ ଅହ୍ଲାଦକୁମାରୀ ଦେବୀ ଓ ପ୍ରାଣାଧିକ ତିନି ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଏକ ମାତ୍ର ପୁତ୍ର ଯୁବରାଜ ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ସହ ଶୟନ କକ୍ଷରେ ସୁପ୍ତ ଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତ । ସେ ସ୍ୱପ୍ନରେ ସ୍ୱପ୍ନ ଏହି ଆସନ୍ନ ବିପଦ ଜାଣି ନ ଥିଲେ । ସହସା ଦାସୀ ମୁଖରୁ ଏହି ଅକସ୍ମାତ୍ ଉପପନ୍ନ ଦାରୁଣ ସଂବାଦ ଶୁଣିଲାକ୍ଷଣି ତାହାଙ୍କର ସୁପ୍ତସ୍ୱପ୍ନ ଭାଙ୍ଗିଗଲା । ସେ ଦିବ୍ୟଭୂତ ଚିତ୍ତରେ ଦୁଇ ହସ୍ତରେ ରାଣୀ ଏବଂ ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର ଗୌରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରି ଶିଂହଗର୍ଜନ୍ୟରେ ହୋଇ କହି ଉଠିଲେ "ମା, ଜଗଦୀଶ୍ୱରି, ଏତେବେଳେ ଆଉ କାହାକୁ ଡାକିବି ? ମା, ମୋହର ଏହି ଶିଶୁ ପୁତ୍ର ଗୌରଚନ୍ଦ୍ର ଓ ପତ୍ନୀଙ୍କୁ ଅହ୍ଲାଦକୁମାରୀଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କର ମା" । ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ଅଭୟ ବାଣୀ ସ୍ୱରୂପ ସେ ଦିବ୍ୟାଭୂତ ଅବଳା ନିଜର ପ୍ରିୟା ମୁଖରୁ ଶୁଣିବାକୁ ପାଇଲେ "ରାଜନ, ତୁମ୍ଭେ ନିରାପଦ ସ୍ଥାନ ଦେଖି ନିଜର ପ୍ରାଣ ରକ୍ଷା କର, ମୁଁ ଯୁବରାଜଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରି, ଭୟ ନାହିଁ ।" ତତ୍ପରକ୍ଷଣାତ୍ ଦିବ୍ୟସିଂହ ପର୍ଯ୍ୟଙ୍କ ପାର୍ଶ୍ୱରୁ ଅସିଟିକା ନିଷ୍କୋଷନ କରି ଲମ୍ଫ ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୁଅନ୍ତେ ଘୋର ବିକଟ ହୁଙ୍କାର ସେ ଅନ୍ତଃପୁରକୁ ବିକମ୍ପିତ କରିଦେଲା ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଗୋଟିଏ ଚିତ୍ରିତ ଖଡ୍ଗ ଆସି ତାହାଙ୍କ ମସ୍ତକ ଏବଂ ଦେହ ମୂଳରୁ ରକ୍ତ ପାନ କଲା ଜନ୍ମ ଧର୍ମ ପରାସ୍ତ—ଛିଣ୍ଡି ଦ୍ୱାରର ଉପରଭାଗରେ ଲାଗିବାରୁ ଅହ୍ଲାଦ ଭଳାଙ୍କର ମସ୍ତକ ଏବଂ ବାହୁ ମୂଳ ଖଣ୍ଡ ବିଖଣ୍ଡ ହୋଇଗଲା ମାତ୍ର । ରକ୍ତ ତତ୍ପରକ୍ଷଣାତ୍ ଭୂତଳରେ ପତିତ ହେଲେ—ଜଣେ ଅଦମ୍ୟ ସାହସୀ, ଯୋଦ୍ଧୃବେଶଧାରୀ ଦୌଡ଼ିଅସି ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ରାଜାଙ୍କୁ ଧରି ଅନ୍ତର୍ଧାନ ହୋଇଗଲା । ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଚକ୍ରେଶ୍ୱର ଢେଢ଼ୋ ଆକାଶଭେଦୀ ଧ୍ୱନି ଶୁଣାଗଲା । ପ୍ରାୟ ଦୁଇ ଶତାଧିକ ଲୋକ ସନ୍ଧିଧାରଣପୂର୍ବକ "ମାର ମାର" ଶବ୍ଦ କରି ଏହି ପାପାତ୍ମାମାନଙ୍କୁ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଛୁଟିଲେ । ଭୟରେ ପାପବୃନ୍ଦ ଏହି ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ୟାପାରରୁ ସ୍ତମ୍ଭିତ ହେଇ କେ କେଣେ ପଳାଇବାକୁ ଲାଗିଲେ । କିନ୍ତୁ ଦେଖାଗଲା ଅହ୍ଲାଦକୁମାରୀ ଦେବୀ ନିଜର ପରିଧେୟ ରକ୍ତ ରଞ୍ଜିତ ରେ ପ୍ରିୟ ପୁତ୍ର ଯୁବରାଜ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କର ଅଙ୍ଗାଚ୍ଛାଦନପୂର୍ବକ ଶୟନ କକ୍ଷର ଦ୍ୱାର ଦେଶରେ ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ପଡ଼ିଅଛନ୍ତି । ପ୍ରିୟ ପାଠକବୃନ୍ଦ ! ଯେଉଁ ଅଦମ୍ୟ ସାହସୀ ଯୁବା ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ରାଜାଙ୍କୁ ଘେନି ଅନ୍ତର୍ଧାନ ହୋଇଥିଲା ସେ ଅନ୍ୟ କେହି ନୁହେ, ରାଜାଙ୍କର ଜ୍ୟେଷ୍ଠ ଜାମାତା ବାବୁ ଶ୍ରୀ ମଦନମୋହନ ସିଂହ । ନିଜ ବିଶ୍ୱସ୍ତା ଗ୍ରାମଳବାସୀ ବେଦ୍ରୋ ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ପଟ୍ଟନାୟକ, ସଦାଶିବ କର, ଗେଣ୍ଡାର ରଘୁନାଥ ଆଦି ପ୍ରମୁଖ ସାହସୀ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେ ଉପସ୍ଥିତ ହେବାରୁ ଦିବ୍ୟସିଂହ

Digitized by srujanika@gmail.com

ମାନଧାତା ଜୀବନ ପାଇଲେ । ରାଣୀଙ୍କର ମସ୍ତକରେ ଛୁରିକା-ଘାତ ହୋଇଥିଲା ବିନ୍ତୁ ମାରାତ୍ମକ ନୁହେ । ଗର ପକ୍ଷୀର ରମଣୀ ଛପ୍ପାଣ ଅନ୍ତିମଣରୁ ଯେପରି ନିଜର ଶିଶୁ ଶାବକକୁ ରକ୍ଷା କରିପାରେ ; ସେହିପରି ଅମ୍ବାଳିକାର ବୀରଚାଳା ଅଙ୍ଗ.ଦକ୍ଷିଣାଗ୍ରି ବର୍ତ୍ତମାନର ରାଜା, ତତ୍‌କାଳୀନ ଯୁବରାଜ ଜେ ବର୍ଷ ବୟସ୍କ ଶିଶୁ ଶ୍ରୀ ଗୌରଚନ୍ଦ୍ରଙ୍କୁ ରକ୍ଷା କରିବାରେ ସମର୍ଥ ହୋଇଥିଲେ । କାଳ ବଶୀ ମଭିଲା ଖେଳ, ଜେତେବେ ଜେ ପାଇବ ସହ ପେସ୍କାର ରଘୁନାଥ ମିଶ୍ର ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଅଭିମୁଖରେ ଯାତ୍ରା କଲେ ।

(୪)

ପ୍ରେମଦା ରାଜ ଦୁର୍ଗରେ ଏହି ପାପାଚରଣର ଜ କାରଣରୁ ହୋଇଥିଲା ତାହାର ଅନୁସନ୍ଧାନ ବୁଝିବାପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ପାଠକମାନେ ଟିକିଏ କୁତୂହଳ କରୁଥିବେ । ଏଠାରେ ସଂକ୍ଷିପ୍ତ ଭାବରେ ତାହାର ପ୍ରକୃତ କାରଣ ବୁଝାଇଦେବା ସଙ୍ଗତ ମନେ କରୁଅଛି । ଆମ୍ଭେମାନେ ଯେଉଁ ସମୟର କଥା କହୁଅଛୁ, ତାହା ଅତି ଦୂରର କଥା ନୁହେ । ଦିବ୍ୟସିଂହ ମଲଧରା ପ୍ରେମଦାର ବର୍ତ୍ତମାନ ରାଜାଙ୍କର ପିତା । ପ୍ରେମଦା ଯେତେବେଳେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର କରଦରାଜ ହୋଇଥିଲେନ୍ଦି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ସ୍ୱାଧୀନ ରୂପରେ ପରିଗଣିତ ଥିଲା । ଦିବ୍ୟସିଂହ ମାନଧାତା ଉଦାର ପ୍ରକୃତିର ଲୋକ ଥିଲେ । ସେ ତତ୍‌ପୂର୍ବରୁ ସ୍ୱକୀୟ ନାନା ବିଶୃଙ୍ଖଳାରେ ପରିତପ୍ତ ହୋଇ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମହାରାଜ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରଭଞ୍ଜଙ୍କର ମ୍ୟାନେଜର.ଓ୍ୱାଇସ୍‌ରାଜ୍ୟର ମହୋଦୟଙ୍କୁ ପ୍ରେମଦାର ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଭାର ଅର୍ପଣ କରିଥିଲେ । ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ମହୋଦୟ ବନ୍ଦୋବସ୍ତ ଖେତରେ ପୂର୍ବୋକ୍ତ ବଳବଂଶୀୟ ବିଦ୍ରୋହମାନଙ୍କର ଅତିରିକ୍ତ ନିଷ୍ଠର ବୃତ୍ତିଗ୍ରହୀମାନ ବାଜେଯାପ୍ତ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଏହି ଶକ୍ତିଶାଳୀ ସେହି ଶକ୍ତିଶାଳୀମାନେ ପାଛେଇ ମହୋଦୟଙ୍କଠାରେ ବଳିଲ ଯୁକ୍ତି କରି ନ ପାରି (ବିଦ୍ୟାବିଚ୍ଛିନ୍ନଃ ପଶୁଃ) ପ୍ରତିଶୋଧ ଅଗାରେ ଦିବ୍ୟସିଂହଙ୍କର ଅବସର ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ୧୮୮୧ ଖ୍ରୀଷ୍ଟାବ୍ଦର ମଇ ତା ୨୭ ତାରିଖରେ ଏହି ମାନବ-ପଶୁମାନେ ବିଜନ ଜଣିଥିରେ ପାପର ସାକ୍ଷାତ୍ ଭାଣ୍ଡଲୀଳା କପ୍ତିପଦା ଦୁର୍ଗମଧ୍ୟରେ ଦେଖାଇ ପାରିଥିଲେ । ସେତେବେଳେ କପ୍ତିପଦାରେ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ପୋଲିସ ଥାନା ନ ଥିଲା । ସୁଧାରେ ପ୍ରାୟ ପାପ ପୁରୁଷଙ୍କ ଦୌରାତ୍ମ୍ୟ ପ୍ରାଣେ ପ୍ରାଣେ ଅନୁଭବ କରୁଥିଲେ । ପ୍ରୋକ୍ତ ପାପକାଣ୍ଡର ପରଦିନ ପେସ୍କାର ବ୍ରଜନାଥ ମିଶ୍ରଙ୍କ ଇଜାହାରରେ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ପୋଲିସ ଦରୋଗା ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ହରିନ୍ଦ୍ର ପାଛେଇ ମହୋଦୟ ପଞ୍ଚାଗଦ୍ଧ୍ୱ କନେଷ୍ଟବଲ ସେନାପତି ଏହି ପାପ ପୁରୁଷମାନଙ୍କୁ ମୃତ୍ୟୁଦଣ୍ଡ (ଫାସିଦଣ୍ଡ) ପ୍ରଦାନପୂର୍ବକ ମୟୂରଭଞ୍ଜ ଜେଲରେ ଦେଲେ । ଫଳରେ ମହାପୁରୁଷମାନେ ଏକ ଏକ ବର୍ଷ ରେ ମାରାଷ୍ଟ୍ରେଙ୍କର ମହାପ୍ରୟାଣ ଲାଭ କରିଲେ । ପ୍ରେମଦାର ରାଜା ଏବଂ ଭବିଷ୍ୟ ରାଣୀ ମୟୂରଭଞ୍ଜର ଭାବୁକଙ୍କ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦତାରେ ଆଶ୍ରମଳ ଲାଭ କରି ପ୍ରେମଦା ଫେରି ଆସିଲେ । ପ୍ରିୟ ପାଠକବୃନ୍ଦ ! ପାପର ପରିଣାମ ଯେତେବେଳେ ଶେଷ ହୋଇ ନାହିଁ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଏହି ନରପିଶାଚମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେଜଣ ଜୀବିତ ଅଛନ୍ତି—ଅଜି ତାହାଙ୍କୁ ଜାଣା ନାହିଁ—ପିଛିବାକୁ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲୋକ ମିଳି ନାହିଁ । ପାପ ପ୍ରଲୋଭନରେ ପଡ଼ି ବେଶି ଶଇତାନ ହୋଇ ଯାଇ ଭୁବରେ ଅଶାନ୍ତି ଉତ୍ପାଦନ କରିଥିଲେ, ଅଜି ତାହାର ଦୂରରେ ନିଜର ମସ୍ତକକୁ ତୁଣ ତୁଚ୍ଛ ଲେଖିଛନ୍ତି । ଅତଏବ ଏହି ଠିକ ଏହି ଅଛନ୍ତି—ଲେଖିବର ପରିଣାମ ଅତି ଭୀଷଣ

ପର୍ବତକୁ ଦେଖିଲେ ପାଦର ଘଟଣ ।

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନାଥଚନ୍ଦ୍ର ମିଶ୍ର ଏମ୍.ଏ.

ବିଷାଦୋକ୍ତି ।

ଅଳ୍ପ ଦିନ୍ଦ୍ରୋସ୍ତ୍ରୀ ଅଛେ ଏ ଜୀବନ ;
ଶବ ଶବ ଅଛି ହେବ ବାଲି ଲୀଳ ।
କେଉଁପରେ ଯଇ ; ଜୀବ୍ୟ ଜହିବ,
କେଉଁ ମୁହିଁବରେ ଏ ଦିନ ମିଳିବ ?
ଜଳ ଜେ ପରିବ · ଜହ ଅଛେ ସତ୍ୟ ?
ହେଉଛ ଜେବଳ ଏ ଜୀବନେ ଦେଖ ।
ଜହ ସ୍ୱଭାବେ ବାର୍ଯ୍ୟମାନ ପାଇ
ଗ୍ରଇପିବେ ସର୍ବେ ଯେଉଁ ଯେଉଁ ଗୁଣ ।
ଅଳପ ଦିନକୁ ବନ୍ଧୁ ଜେ
ନ ଭାବ ହେ ସଖା ଜେଉଁ ଜନ୍ୟଆ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଚରିତାମୃତ ।

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣ ଓ ଶ୍ରୀ ନାରାୟଣ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ସମ୍ବାଦ ।)

ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ଦର୍ଶନ କରିଲା ପରେ ଚାରି ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ପଣ୍ଡିତମାନଙ୍କର ଆଗମନ ହେଉଥିଲା, ଆମ୍ଭେମାନେ ପୂର୍ବରୁ ତାହା କହିଅଛୁଁ । ମଧୁସୂଦନ ଥିଲେ ଦ୍ୱୈତ ପକ୍ଷର ଗୋଟାଏ ମହାଗୁରୁ ପକ୍ଷର । ସୁତରାଂ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ପଣ୍ଡିତ ଦର୍ଶନାଭିଳାଷ ତୃପ୍ତ କରିବାପାଇଁ ତାହାଙ୍କର ଯେପରି ମନର ଅଭାବ ନ ଥିଲା । ପୁଣି ଦେଖି ଦେଖି ଜୟପୁର ନିବାସୀ ଶ୍ରୀଯୁକ୍ତ ନାରାୟଣ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ଜୟପୁର ରାଜାଙ୍କ ସଭା ପଣ୍ଡିତ ହେବା ମାନସରେ ନବଦ୍ୱୀପରେ ୨୫ ବର୍ଷ କାଳ ନ୍ୟାୟ ଶାସ୍ତ୍ରାଧ୍ୟୟନ କରିଥିଲେ । ଅଧ୍ୟୟନ ଶେଷ କରି ପଣ୍ଡିତ ମହାଶୟ ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରରେ ଦେବୋତ୍ତର ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଏହିଠାରେ ବହୁଦିନ ଅବସ୍ଥିତି କରି ଶ୍ରୀଦୁର୍ଗାପୂଜା ବ୍ରତ ପାଳନ କରିଲେ । ନବଦ୍ୱୀପରେ ୨୫ ବର୍ଷ କାଳ ପରିଶ୍ରମ କରି ଶ୍ରୀ ଗ୍ରନ୍ଥ ଅଧ୍ୟୟନ କରିବା ପରେ ତାହାଙ୍କର ବହୁ ପରିଚୟ ଥିଲା । ବେଦ ବେଦାନ୍ତ ଉପନିଷଦାଦି ଶାସ୍ତ୍ରମାନଙ୍କର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ନାରାୟଣ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ନିଜର ସମସ୍ତ ସନ୍ଦେହ ଛିନ୍ନ ମୋଚନ କରି ନେଲେ ।

ଦକ୍ଷିଣେଶ୍ୱରଠାରେ ଗୋଟିଏ ପରମାଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ବାରୁଦ ଖାନା ବର୍ତ୍ତମାନ । ସେହି ସ୍ଥାନଟି କାଳୀମନ୍ଦିରଦେବାଳୟର ଉତ୍ତରଦିଗରେ ଅବସ୍ଥିତ । ସେଠାରେ ପଞ୍ଜାବୀ ଶିଖ ସୈନ୍ୟକର୍ତ୍ତୃପକ୍ଷ ପ୍ରହରୀରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ ଥାନ୍ତି । ଏମାନେ ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଙ୍କୁ ଗୁରୁ ମାନିବା ଫଳରେ ଭକ୍ତି ଏବଂ ଶ୍ରଦ୍ଧା କରୁଥିଲେ ଏବଂ ସାନ୍ନିଧ୍ୟ ଭାବରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଉପଦେଶାମୃତ ପାନ କରୁଥିଲେ । ଦିନେ ସେମାନେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଏକ ସ୍ଥାନକୁ ନେଇ ଯାଇ ସମସ୍ତେ ତାଙ୍କୁ ବେଢ଼ିବସି ତାଙ୍କର କଥାମୃତ ପାନରେ ମତ୍ତ ଅଛନ୍ତି । ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ ସ୍ୱୀୟ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟପୂର୍ଣ୍ଣ କଥାରେ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ଉପଦେଶ ସମୂହ ବୁଝାଇ ଦିଅନ୍ତି । ଏଥିରେ ଶିଖମାନେ କ୍ରୁଦ୍ଧ ହୋଇ କହି ଉଠିଲେ "କ୍ୟା, ସନ୍ନ୍ୟାସୀ * ହୋକେ ଜ୍ଞାନ ବତାତା ?" ଏହା କହି ଅସନ୍ତୋଷିତ ଚିତ୍ତାଭିମୁଖରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲେ । ତାହା ଦେଖି ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ ବିଷମ ସଙ୍କଟରେ ପଡ଼ି ସେମାନଙ୍କୁ ଉଚ୍ଚସ୍ୱରେ ସାନ୍ତ୍ୱନା ଦେଲେ ଏବଂ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ପ୍ରତିଜ୍ଞା କଲେ ଯେ ଆଉ ଏ ବୁଲି କେବେହେଁ କରିବେ ନାହିଁ ।

ଏହି ସମୟରେ ବଙ୍ଗର ସ୍ୱନାମଧନ୍ୟ ଜଣେ ମାଇକେଲ ମଧୁସୂଦନ ଦତ୍ତ ମଥୁରାନାଥଙ୍କର ପୁତ୍ର ଦ୍ୱାରକାନାଥଙ୍କ ସହିତରେ ପ୍ରଭୁଙ୍କୁ ଦର୍ଶନ କରିବାକୁ ଆସିଲେ । ପ୍ରଭୁ ଦ୍ୱାରକାନାଥଙ୍କ ମୁଖରୁ ତାହାଙ୍କର ଆଗମନ-ସମ୍ବାଦ ଯାଇ ଦେଖା ଦେବାପାଇଁ ସମ୍ମତ ହେଲେ ନାହିଁ । କିନ୍ତୁ ଦ୍ୱାରକାନାଥ ବାରମ୍ବାର ଅନୁରୋଧ, ଜିଦ୍‌ବାରୁ ପ୍ରଭୁ ମାଇକେଲଙ୍କ ପାଖକୁ ଆସିଲେ । ମାଇକେଲ ତାହାଙ୍କ ଦର୍ଶନ କରି ପ୍ରଣାମାନନ୍ତର କିଛି ଉପଦେଶ ଶୁଣିବା ପାଇଁ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ପ୍ରଭୁ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବ ରହି ପରେ କହିଲେ "ତୁମେ ମୋର ମୁହଁ ବନ୍ଦ କରି ଦେଉଅଛ, ମୋତେ କଥା କହି ଦେଉ ନାହିଁ, ମୁଁ କଅଣ କରିବି ବୁଝ ?" କିନ୍ତୁ, ମାଇକେଲଙ୍କର ଅତ୍ୟନ୍ତ ଆଗ୍ରହ ଦେଖି ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କର ପ୍ରିୟ ପାର୍ଷଦ ଶାସ୍ତ୍ରୀଙ୍କୁ ଡାକି ପଠାଇଲେ । ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ଆସି ମାଇକେଲଙ୍କ ସହିତରେ ଅନେକ କଥା ବାର୍ତ୍ତା କରିବା ପରେ ମାଇକେଲ କହିଲେ "ଏବେ ବୁଝି ପାରୁଛି ଯେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ପରି ଧର୍ମ ଆଉ ନାହିଁ !" ତତ୍ପରେ ଭଗବାନ ରାମକୃଷ୍ଣ ସ୍ୱଭାବ-ସୁଲଭ ଢଙ୍ଗରେ ସଙ୍ଗୀତ ଗାନ କଲେ ।

---

* "ବର୍ଣ୍ଣ ବରଣେ ଜରେ ଥାଇ,
ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇ ବିଦାୟ ନିଇ,
ଯୋଗୀ ହୋଇ ଲୁଟେ ଜଗ୍
ଏ ଜନ ଅଧମ ଜେଉଁ ଠାଇ"

ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କ ମୁଖରୁ ଏହି ଗୀତିଟି ଶୁଣା ଯାଇଥିଲା । ତାହାର ଅର୍ଥ ଏହି ଯେ ଯୋଗୀ ଯେପରି ଜଗତରେ ଲୁଟ ଖେଳ କରନ୍ତି, ସ୍ୱପ୍ନ ହୋଇ ବିଦାୟ ନେଇ, ଯୋଗୀ ହୋଇ ଲୁଟ କରନ୍ତି—ମୋତେ ଜଗତ୍ମୟର ଠିକ ସେପରି ଭାବିବ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଜ୍ଞାନ ସମାପ୍ତ ହେବା ପରେ ମାଇକେଲ ବିଦାୟ ଗ୍ରହଣ କରି କଲିକତାଭିମୁଖେ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ ।

ଦେବମାନବ ରାମକୃଷ୍ଣଦେବଙ୍କର ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ନାରାୟଣ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ କାଶୀପୁର ବାଗାନର ସଙ୍ଗୀତ ହେବା କଥା ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବିସ୍ମୃତ ହେଲେ । ଦିନେ ରାମକୃଷ୍ଣ ଦେବଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣେଚ୍ଛା ଜଣାଇଲେ । ରାମକୃଷ୍ଣଦେବ କହିଲେ "ମୁଁ ତ ତାହାଙ୍କର ଦୀକ୍ଷା ଦିଏ ନାହିଁ, ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ କିପରି ଦେବି ?" ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ଏକା ଜିଦ୍ଦ ଧରି ବସିଲେ; "ଯଦି ମୋତେ ଦୀକ୍ଷା ଦେବେ ବା ନ ଦେବେ ମୁଁ ଆଉ କୌଣସିଠାରୁ ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ କରିବି ନାହିଁ । ଆପଣଙ୍କୁ ଦୀକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ । ମୁଁ ଛାଡ଼ିବି ନାହିଁ ।" ଦିନେ ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକମୟ ରାତିରେ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଚରଣଯୁଗଳ ନୟନାଶ୍ରୁରେ ସିକ୍ତ କରି ଦୀକ୍ଷା ଗ୍ରହଣ ସକାଶେ ବ୍ୟାକୁଳ ହେବାକୁ ଲାଗିଲେ । ପ୍ରଭୁ ତାହାଙ୍କର ବ୍ୟାକୁଳତା ଦେଖି ତାହାଙ୍କ କାଳିମନ୍ତ୍ର ଦାନ କରି ଜପିବାକୁ କହିଦେଲେ । ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ସେହି ମନ୍ତ୍ର ଜପ କରି କିଛିଦିନ ପରେ ସଂସାର ତ୍ୟାଗ କଲେ ଏବଂ ଅବଶେଷରେ ଗୋଟିଏ ପର୍ବତ ଉପରେ ତପସ୍ୟା କରୁ କରୁ ତାହାଙ୍କର ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମକ ଶରୀର ପଞ୍ଚଭୂତରେ ମିଶିଗଲା ।

ବର୍ତ୍ତମାନ ହେ ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହୋଦୟ ! ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଗୋଟାଏ ପ୍ରଶ୍ନର ଉତ୍ତର ଦେଇ ପାରିବେ କି ? ଧର୍ମ ଯଜ୍ଞ ସୂତ୍ର ମନ୍ତ୍ରତନ୍ତ୍ରର ଜ୍ଞାନ ଗୁରୁ ଗଳାଙ୍କର ସଙ୍ଗ-ପଣ୍ଡିତ ପ୍ରାପ୍ତ ମନାଣେ ଯେଉଁ ବିଦ୍ୟା ଲାଭ କରିବା ପାଇଁ ଏତେ ଶ୍ରମ ସମ ପାତ କରିଥିଲେ, ସେ ବିଦ୍ୟାରେ ପ୍ରକୃତ ବିଦ୍ୟା ମିଶି ତାହାକୁ ଅମୃତର ସୋପାନ ରୂପେ ପ୍ରକାଶ କରି ଅପରଙ୍କୁ ଅମୃତମୟଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଯେତେଲାଗି କି ? ଆଉ ସେ ତ ବିଦ୍ୟା, ଏ ତ ବିଦ୍ୟା ! କିନ୍ତୁ ମନୁଷ୍ୟ ଯେ ବିଦ୍ୟାର ପ୍ରଭାବରେ ମନ ପ୍ରାଣ ଭୁଲାଇ କିଣ ହୁଏ ବାସ୍ତବିକ ଯେ ବିଦ୍ୟା ଭଗବାନଙ୍କ ଅଡ଼କୁ ଯେତେ ଯାଏ ସେହି ବିଦ୍ୟାହିଁ ବିଦ୍ୟା । ଯାହା ଭଗବାନଙ୍କ ଅଡ଼ ଓଟାଇଦିଏ ତାହା ଅବିଦ୍ୟା । ଶାସ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ! ବେଦ ବେଦାନ୍ତ ନ୍ୟାୟ ବିଚାରଣା ଲାଭ କରି ଦେବ ମାନବ ସଙ୍ଗ ଲାଭ କରି ଜୀବନର ଯେ ମଧୁମୟ ପରିଣାମ ଆପଣ ଦେଖିଲେ, ତାହା ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର, ପ୍ରତ୍ୟେକ ପଣ୍ଡିତଙ୍କର ବାହିଁ ପ୍ରତ୍ୟେକ ମାନବର ଶିଖିବା ବିଷୟ ।

(କ୍ରମଶଃ)

ଶ୍ରୀ ବ୍ରଜଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ।

ଶରଣ ।

ବହୁଦୂର ଭ୍ରମି ଆସିଛି ହେ ପ୍ରଭୁ ଆଜ ମୁଁ ତୁମ୍ଭର ପାଶ,
ବହୁ ପଥ ଚାଲି ଥକି ମୁଁ କ୍ଲେଶ ହୋଇଲାଣି ଉଦ୍ଦ୍ରାସ ।
ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ବାସନା-ବାମନା-ବତାସେ ବୃକ୍ଷ ବୃତ୍ତ-ପତ୍ର ଧରି,
ଏଣେ ତେଣେ ପଡ଼ି ମୋର ଶେଷ ଦାଉ ହୋଇଲାଣି ଏତେ ପରି ।
ସଂକଳ୍ପ କରଣ ସୁଆଶା ଗୋଷ୍ଠିଣ ହୋଇ ଅତି ସାବଧାନ
ଚାଲିବି ଜଗତେ, କିନ୍ତୁ ଲକ୍ଷିତେ ଯାଏ ମୋ ପାଦ ଖସିଣ ।
ଏହିପରି ଆଉ କେତେଦିନ ଯିବ, କେତେ ବା ହେରିବି ମୁହଁ,
ଦେଖୁ ଦେଖୁ ଆସି ଏତେଦିନ ବୃଥା କାଳସ୍ରୋତେ ଗଲା ବୋହି ।
ମୋହର ସଙ୍ଗରୁ କେହି ଗଲେ ଥୋଡ଼େ କେହି ବା ଅଛନ୍ତି ଛଡ଼ି,
ଦୁଦିନ ପାଇଁ ବାନ୍ଧି କେହି ଉଠିଯାନ୍ତି, ତଳେ ପଡ଼ିଅଛି ମୁହଁ ।
ଏ ଦୀର୍ଘ ପଥରେ ଏକା ନିତ୍ରେସ୍ତ ହୋଇଯାଇ କ୍ଳାନ୍ତ ଅତି,
ଅଧା ଛେଇ ମୂଳେ ବସି ଥାକୁଅଛି, ଦେହେ ଲାଗେ ଗଡ଼ି ଥାଇ
ଦିଶୁ ନାହିଁ ବାଟ ଅନ୍ଧାର ରାତି ତ ବେଗେ ଆସୁଅଛି ମାଡ଼ି,
ଶ୍ରୀ ନ କୋଣରେ ଉଠିଲାଣି ମେଘ ଶୁଣେ ଘୋର ଗଡ଼ଗଡ଼ି
ଦିଅ ହୃଦେ ବଳ ଦେଖାଅ ସମ୍ବଳ କେଉଁ ପଥେ ଯିବ ଚାଲି,
ସାର୍ଥକ ଜୀବନ କିପରି କରିବ ଆଜ ନ ହୋଇବ ଭୁଲ ।
ତୁମ୍ଭ କୃପା ବିନା ହେ ଦୀନଶରଣ, ଆଉ ପଥ ଦିଶୁ ନାହିଁ,
ଦିଅ ହୃଦେ ବଳ ଦିଅ ଦିବ୍ୟ ଜ୍ଞାନ, ନ ଦେଲେ ବୁଡ଼ି ଯିବି ।
ଯା ହେବାର ପ୍ରଭୁ ହୋଇଗଲା ଏବେ ଦେଖାଅ ତବ ଚରଣ
ବୁଲି ବୁଲି ଶେଷେ ମାଗିଛି ଅଧମ କାତରେ ତବ ଶରଣ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳପ୍ରସାଦ ସିଂହ ।

PRINTED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ । ନୂତନ ।

ଦେ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀ (ଦ୍ୱିତୀୟ ସଂସ୍କରଣ) ... ଟ ୧/

ଶ୍ରୀ ନିତ୍ୟାନନ୍ଦ ଉପଦେଶାମୃତ ସଟୀକ (ଚତୁର୍ଥ ଭାଗ) ... ଟ ୦ ।

ଜଳଚିତ୍ର ମଞ୍ଜରୀ (ଚିତ୍ରମାଳା) ... ... ଟ ୦ ।

ଧ୍ୟାନର ପୁରାଣ ... ... ଟ ୦ /

ଶ୍ରୀ କୃଷ୍ଣଚନ୍ଦ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ପ୍ରଣୀତ ଉପରେକ୍ତ ଗ୍ରନ୍ଥେଣ୍ଟି ପୁସ୍ତକ ବିକ୍ରୟକେ ମୋକେ ଟ ୦ ୧୪/ ମୂଲ୍ୟେ ଟ ୦ ୧ ପଡ଼ିଲା । ଦେଶୀ ବଡ଼ ଲୋକ ଉପମୂଳ୍ୟ କମିଶନ ଦିଅନ୍ତି ।

ଠିକଣା :—ଶ୍ରୀ ଶ୍ରୀନନ୍ଦ ସେନଗୁପ୍ତ ବି, ଏ, ସାହେବଜାଦା ବିଜାର, ଗଜିଜଟୋଲା ପୋ ଅ, କଟକ ଜିଲ୍ଲା କଟକର ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଗ୍ରନ୍ଥାଳୟ ସମୂହରେ ପ୍ରାପ୍ତବ୍ୟ ।

ମୁକୁର ପୁସ୍ତକାଳୟ ।

ବୌଧଖଣ୍ଡବଜାର, କଟକ ।

ସିଦ୍ଧାନ୍ତଦର୍ପଣ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ସହିତ ସାମନ୍ତକ ବୃତ ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ମୂଲ୍ୟ ଟ ୦ ୧ ଟା ; ମୁକୁର ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କ ପାଇଁ ଟ ୧୪

ସଚିତ୍ର ଶିଶୁଚିତ୍ରମାଳା ... ... ଟ ୦ /

ଚାରବାଣୀ ଫୁଲ ... ... ଟ ୦ ।/

ଗୁରୁଶିଷ୍ୟଚରିତ୍ରପଞ୍ଚକ ... ... ଟ ୦ ୩

ଦ୍ୱିବେଦୀ ଶ୍ରୀ ଯଦୁମୋହନ ସେନାପତିଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ—

କଛମ (ବିଜ୍ଞାନସିଦ୍ଧ ଉପନ୍ୟାସ) ... ... ଟ ୦ ୩

ଧୂଳୀ ... ... ଟ ୦ ୬

ଉପହାର ... ... ଟ ୦ ।

ବଣ୍ଟିଯୁଗ ମଳ୍ଲିକା (ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ /

ସୁନମ୍ମୁଖ ବୋଉଭକ (ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ ୧୨

ଫଳଚଉଲ ଚଟଣୀ (ବାଳକଙ୍କ ପଦ୍ୟପୁସ୍ତକ) ... ଟ ୦ /

ସୁଲକ୍ଷଣା—(ଅଭିମନ୍ୟୁ ସାମନ୍ତସିଂହ ଦ୍ୱାରା ବୃତ) ... ଟ ୦ /

ମୁଦ୍ରାରାକ୍ଷସ ନାଟକ (ମୂଳସ୍ୱରୂପ ଗଦ୍ୟ ଭାଷା) ... ଟ ୦ ।

ରତ୍ନମୋଦିନୀ ନାଟକ (,,) ... ... ଟ ୦ ।

ପ୍ରେମିକ ପଞ୍ଚପଦୀ (ପ୍ରେମପିପାସୁ ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ /

ଅଲକ୍ଷ ଫୁଲ (ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ ।/

ପଶୁଚରିତ୍ର ... ... ଟ ୦ /

ଶାନ୍ତ ସାଗର (ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ /

ଦୁଃଖ ପାଇଁ (ଅନ୍ୟାୟ ଗଳ୍ପ) ... ... ଟ ୦ ।

ପ୍ରଳୟର ପରିଣାମ (ଦ୍ୱିତୀୟ ପ୍ରକାର ପ୍ରଳୟ) ... ଟ ୦ /

ଦନ୍ତରୋଗର ଦାନ୍ତରକ୍ଷ ।

ସମସ୍ତ ରୋଗ ମଧ୍ୟରେ ଦନ୍ତରୋଗର ଅବସ୍ଥା ଅତି ଭୟାବହ ଅଟେ । ଏହି ଦୁର୍ଦ୍ଦୋଷ ଅପସାରଣ ପାଇଁ ମହାକ ଯତ୍ନରେ ସର୍ବବିଧ ଦନ୍ତରୋଗରେ ଏହା ଅତି ଉପକାରୀ । ଯାହା ନିମନ୍ତେ ମଧ୍ୟରେ ଦନ୍ତମୂଳରେ ଦେଖାଯାଇ ଦୂର ହୁଏ । ଦିନେ ଦନ୍ତ ଧୋଇ ହୁଏ ; ମୁଖରୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ଦୂର ହୋଇ ଯାଏ । ମୂଲ୍ୟ ୧ ଶିଶି ଟ ୦ ।, ୩ ଶିଶି ଟ ୦ ୧/, ୬ ଶିଶି ଟ ୧/, ୧୨ ଶିଶି ଟ ୨ ୧ ଟା ।

ଯାଦୁର ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧ ।

ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରୁ ମଧ୍ୟ ଶତ ଶତ ଲୋକ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଅବିଶ୍ୱାସ୍ୟ ଲାଭ କରିଅଛନ୍ତି । ଯେ ପ୍ରକାର ଯେଉଁ ରୋଗ ହେଉ ଶିଶା ଗ୍ରହଣରେ ଭଲ ହେବ ; ଥରେ ଭଲ ହେଲେ ଆଉ କସ୍ମିନ୍‌କାଳରେ ହେବ ନାହିଁ । ଗତ ୨ ବର୍ଷରେ ଅନ୍ୟୂନ ୨ ଲକ୍ଷ ଯାଦୁଅ ରୋଗୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ମୂଲ୍ୟ ୧ ଶିଶି ଟ ୦ ।/, ୩ ଶିଶି ଟ ୧, ୬ ଶିଶି ଟ ୧୪, ୧୨ ଶିଶି ଟ ୩ ୧ ଟା ।

କାଛି, କୁଣ୍ଡିଆ ।

ଏହି କୁତ୍ସିତ ରୋଗ ଯାହାକୁ ଧରିଅଛି, ଏହି ଔଷଧ ନେଇ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । କ୍ଷୁଦ୍ର ପରୀକ୍ଷା ନାହିଁ ଯଥାର୍ଥ ଠିକ ଫଳ ଦିଅରେ ଏହାର ଅପୂର୍ବ ଶକ୍ତିରେ ପରିଚୟ ଦେଇପାରିବ ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଶିଶି ଟ ୦ ।, ୩ ଶିଶି ଟ ୧, ୬ ଶିଶି ଟ ୨ ୧ ଟା

ଉପରୋକ୍ତ ଔଷଧଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଫଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦେଶର ସର୍ବତ୍ର ଅସ୍ତ୍ର ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ମିଳିଅଛି । କୁଷ୍ଠରୋଗୀ ପାଇଁ ମହାଔଷଧ ଯାଦୁ ଏହାର ଗୁଣରେ ମୋହିତ ।

ଏହି ଔଷଧ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କ ଦୋକାନରେ ନାହିଁ ଏହି ଔଷଧ ଏକେଶ୍ୱର ଏଜେଣ୍ଟ ଅବଶ୍ୟ ଦେଇଥିବେ ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚାରକ ସେନ,

ମାଣିକଚନ୍ଦ୍ର ଷ୍ଟ୍ରୀଟ, ନାଗେଶ୍ୱର ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରକାଶକ ମହାନ୍ତ ଚନ୍ଦ୍ରେ ଲେଖକମାନେ ଦାୟୀ ।

ସୂଚୀ ।

ବିଷୟ ।	ଲେଖକମାନଙ୍କର ନାମ ।	ପୃଷ୍ଠାଙ୍କ ।
୧ । ସ୍ୱପ୍ନର ମିଳନ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀଯୁତ ଗୋ ସନ୍ଦରଦାସ ମହାନ୍ତି ବିଦ୍ୟାବିନୋଦ	୨୫୦
୨ । ଦେଶର ଭାଷାରେ ଦେଶ	—	୨୫୮
୩ । ଚିତ୍ର	—	୨୬୦
୪ । ସ୍ୱପ୍ନଚିତ୍ର (ପଦ୍ୟ)	—	୨୬୬
୫ । ପ୍ରେମ୍ବେଳକଟ୍ଟ ଚାର ବ୍ରତବାର୍ତ୍ତା	ଶ୍ରୀ ଦୀନେଶ୍ୱର ଚାସ	୨୭୮
୬ । ଅଗ୍ରିମ-ରହସ୍ୟ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦରାମ ମହାନ୍ତି	୨୮୧
୭ । ଜିବନାଥ ଏହେ ଓ ମାଧ୍ୟମାରେ ଥିଲା	ଶ୍ରୀ ରାଧେଶ୍ୱରମାର ଶର୍ମାଚାର୍ଯ୍ୟ M.A.	୨୮୫
୮ । ଉଷା (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାନ୍ତି	୨୮୩
୯ । ସ୍ୱରବାଜପ୍ରସ୍ୱ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ବେଣୁଧରମାର ବର	୨୮୪
୧୦ । ମେହ (ପଦ୍ୟ)	ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଦେବ	୨୧୦

ବିଜ୍ଞାପନ ।

ମୁକୁର—ପ୍ରେସରେ ଓଡ଼ିଆ, ବଙ୍ଗଳା, ଦେବନାଗରୀ ଓ ଇଂରାଜୀ ଅକ୍ଷରରେ ବହି ପ୍ରସ୍ତୁତ ସୁନ୍ଦର ଓ ସୁଲଭ ମୂଲ୍ୟରେ ଛପାହୁଏ । ଏଠାକୁ ସବୁପ୍ରକାର ପ୍ରସ୍ତାବ ଓ ବିଜ୍ଞାପନ ପ୍ରଚାରର ଅଡର ପଠାଇଲେ ଭିଃ ପିଃ ଯୋଗେ ପଠାଯାଏ ।

ମୁକୁର—ନିୟମାବଳୀ ।

୧—ମୁକୁର ପ୍ରତିମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ନିୟମିତ-ରୂପେ ପ୍ରକାଶିତ ହେବ ।

୨—ମୁକୁର ଅଗ୍ରିମ ବାର୍ଷିକ ମୂଲ୍ୟ ୫ ଟଙ୍କା ; ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ୪ ଟଙ୍କା । ପ୍ରତ୍ୟେକ ସଂଖ୍ୟାର ମୂଲ୍ୟ ୦ ମାଣ୍ଡ । ଦେହ ନମୁନା ଗ୍ରହଣରେ ଅଗ୍ରେ ମୂଲ୍ୟ ପଠାଇବେ ।

୩—ରେଜିଷ୍ଟାର୍ଡ ବା ଭି.ପି. ଯୋଗେ ପଠାଇଲେ ଉତ୍ତର ଦେବାକୁ ହେବ ।

୪—ଦେହ ଠିକଣା ପରିବର୍ତ୍ତନ କଲେ ଅନତିବିଳମ୍ବେ ଆମକୁ ଜଣାଇବେ ନଚେତ୍ ପତ୍ରିକା ହସ୍ତଗତ ହେବାରେ ବିଳମ୍ବ ହେଲେ ଆମେ ଦାୟୀ ହେବୁ ନାହିଁ ।

ମୁକୁରରେ ବିଜ୍ଞାପନ ଦିଆଯିବା ଦର ;—

ଏକଥର ପାଇଁ—ଅର୍ଦ୍ଧପୃଷ୍ଠା ୫ ଟଙ୍କା, ଏକପୃଷ୍ଠା ୩ ଟଙ୍କା, ଅର୍ଦ୍ଧ ଏକ ପୃଷ୍ଠାକୁ ୨ ଟଙ୍କା । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ଯାଇ ପଥାହେଲେ ୫ ଟଙ୍କା, ୧ ଟଙ୍କା, ଏବଂ ୧ ଟଙ୍କା । ବିଜ୍ଞାପନ ମୂଲ୍ୟ ଦେଇଥିଲେ ପ୍ରତିଛାପ ପଠାଇଲେ ଛାପାଯାଏ । ଛାପିବାକୁ ଦେଇଥିବା ବିଜ୍ଞାପନର ପୃଷ୍ଠାରେ ଦେଖାଯାଇ ନଥିଲେ ଛାପିବାକୁ ଦେବାର ଦାୟିତ୍ୱ ନିଜର ।

ଗତ ବର୍ଷର ମୁକୁର, ଅଦ୍ୟ ଅବ ଅଛି ;—

ପ୍ରଥମବର୍ଷ ଶେଷ ଛମାସର ୫ ଟଙ୍କା, ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ବର୍ଷମାନଙ୍କର ମୁକୁରର ମୂଲ୍ୟ ୫ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ପାଇଁ ପ୍ରଥମବର୍ଷ ୨ ମାସର ୧ ଟଙ୍କା ଏବଂ ପରବର୍ତ୍ତୀ ବର୍ଷମାନ ୧ ଟଙ୍କା ଲେଖାଏଁ । ବନ୍ଧାଇ ନିଆଗଲେ ପ୍ରତ୍ୟେକ ଖଣ୍ଡର ୧ ଟଙ୍କା ଦେଇ ପଡ଼ିବ ।

ଲେଖକ ଓ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କପ୍ରତି ।

ମୁକୁରର ଲେଖକମାନଙ୍କୁ ମୌଳିକ-ପ୍ରବନ୍ଧ, ପଦ୍ୟ, ଉପନ୍ୟାସ ଓ ଚିତ୍ରହନ୍ତା ନିମନ୍ତେ ପୃଷ୍ଠା ପ୍ରତି ୧ ଟଙ୍କା । ଅଣ୍ଟା ଓ ଅନୁବାଦ ବା ଅବଲମ୍ବନରେ ଲିଖିତ ପ୍ରବନ୍ଧ ପ୍ରତି ୧ ଟଙ୍କା ଅଣ୍ଟା ହିସାବରେ ପୁରସ୍କାର ଦିଆଯିବ । ଯେଉଁମାନଙ୍କର ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁକୁରରେ ସ୍ଥାନ ପାଇବ ସେହିମାନେ କେବଳ ପୁରସ୍କାର ପାଇବେ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଲେଖକ ଗ୍ରାହକ ହେବା ପ୍ରୟୋଜନ । ଲେଖକ ଗ୍ରାହକମାନଙ୍କୁ (ଛାତ୍ର ହେଲେ ମଧ୍ୟ) ଅଗ୍ରିମ ୫ ଟଙ୍କା ଦେବାକୁ ହେବ । ନଚେତ୍ ପୁରସ୍କାର ମିଳିବ ନାହିଁ । ଗ୍ରାହକମାନେ ପୂର୍ବ ମାସର ଶେଷ ସପ୍ତାହରେ ହିସାବ ଦେବା ପ୍ରୟୋଜନ ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଦାସ,
ପ୍ରକାଶକ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୁକୁର

୯ମ ଭାଗ । } ଚୈତ୍ର, ୧୩୨୨ । { ୧୨ଶ ସଂଖ୍ୟା ।

ଯୁଗଳ ମିଳନ ।

ମୁଁ ଯେ ଇଚ୍ଛାକରେ ବନପଥ ପାରେ
କୁଟିରେ ନିଭୃତ ବାସ
ନେତ୍ର, ପ୍ରଯାଦ ବଚନେ ସହର ସଙ୍ଗମେ
ପ୍ରିୟାର ନିତାନ୍ତ ଆଶ ।

(ଦେଶ ମଲ୍ଲା)

ମୁଁ ଯେ ଇଚ୍ଛାକରେ ନେ ଫଳ ମୂଳେ
ବଦନ ଉଦର ପାଳି
ଗୋଲାଇ ଲୋକାଳ ଦକ୍ଷଣେ ପ୍ରିୟାର
ନିତ ନିତ ଜଳେ ଭ୍ରାନ୍ତି

(ବସ୍ତ୍ରତ ଅଛା)

ମୁଁ ଯେ ଇଚ୍ଛାକରେ ମୋଟା ଚଟିରେ
ଶୁଳିବ ବସ୍ତ୍ର ଚାମ
ପିଣ୍ଡପାତି ଗାଢ଼ୀ ନୋହୁଲେ ପ୍ରିୟାର
ମୋର, କପାଳ ସେହିଳ ବାମ ..

(ବ୍ରହ୍ମ ଚରିତ ?)

ମୁଁ ନିତ ପଢ଼େ ବୋଲ ଗୀତା ଭଗବତ
ଭୁଜଅଯାକରେ ଗଣ୍ଡ
ପ୍ରିୟା ବସି ବସି ନିତ ନଦେଖେ ପତନ୍ତି
ଲୁହ, ଏହିତ ଭୁଜଅ ଗଣ୍ଡ ?

(ଚପଳ ଚଟ)

ମୁଁ ଯେ କପାଳର ଝାଳ ପାଦରେ ପକାଇ
ନିତ ନିତ ଗଣି ମରେ
ପ୍ରିୟା ସଙ୍ଗିତ ଚେହ୍ନାରେ ଦୋଳ ଖେଳୁଥାନ୍ତି
ଭୁଣ୍ଡି, ଚରଣ ଟେବଲ ପରେ ।

(ଅରେ ଚାଥନ୍ ଖଳ)

(ତଥାପି,) ଦଣ୍ଡେ ନ ଦେଖିଲେ ହଂସା ଉଡ଼େ ମୋର
କାରଣ ମୁଁ ଜଣେ ଲଭର (lover)
ଲେଖେ ପ୍ରିୟା ବସି ବସି ଖୋଜୁଥାନ୍ତି ମୋର
ସହସା ଜୀବନ୍ତ ଚଦର ।

(ସତେ ବ ?)

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦ ମହାନ୍ତି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

କାର୍ଯ୍ୟର ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳତାର ବିଶ୍ୱାସ ଥିବେ ଆମ୍ଭେମାନେ କୌଣସି କାର୍ଯ୍ୟ ସମ୍ପନ୍ନ କରି ପାରୁ ନ ଥାନ୍ତୁ ଓ ସବୁ ଦୈବଘଟନା ଉପରେ ସକଳ ସମୟରେ ନିର୍ଭର କରିବାକୁ ହୁଅନ୍ତା ଓ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଜ୍ଞାନ ବୁଦ୍ଧି ପ୍ରଭୃତି ଶକ୍ତି କାର୍ଯ୍ୟକାରୀ ହୁଅନ୍ତା ନାହିଁ । ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ଏହି ଅପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳତା ବିଷୟରେ ସମସ୍ତେ ଏକ ମତ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ସମୟ ସମୟରେ ତଦ୍ବିପରୀତ ବିଶ୍ୱାସ ମାନବ ମାନସପଟ ଅଧିକାର କରିଥାଏ । ଯିଶୁ ମଙ୍ଗଳଦ ହନୁମାନ, ପ୍ରଭୃତିଙ୍କର ଧର୍ମ ଶାସ୍ତ୍ର ଲିଖିତ ଅଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟଜନକ କାର୍ଯ୍ୟାବଳୀ ଏବଂ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର ଉଦାହରଣ ସ୍ଥଳ ଥିବେ ମଧ୍ୟ, ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ସମ୍ପ୍ରଦାନ ଦୋଷ ହେତୁ ଏଥିରେ ଦ୍ୱିବିଧ ଆଲୋଚନା ପରିଦୃଷ୍ଟ ହେଲା ।

❁ ❁ ❁ ❁ ❁ ❁

କାର୍ଯ୍ୟର ବିଧିବ କାରଣ ପାରେଷ୍ଟତା ଓ ସାମ୍ପ୍ରଦାୟିକ ନିୟମର ଅପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳତା ବିଷୟରେ ଶ୍ରୋତା ଶ୍ରୋତ୍ରୀ ବର୍ଗଙ୍କରେ ଏକାନ୍ତ ଆବଶ୍ୟକ ଅଛି ।

ଶ ——

ଚିତ୍ର ।

(୨)

ଚିତ୍ରକରକୌଶଳ ଏ ପ୍ରତିମାଟି ଦିଏ ସେ ? ଏ ଦେବୀ ନା ମାନବୀ ? ସ୍ୱର୍ଗ ପାରିଜାତ ଓ ମର୍ତ୍ତ୍ୟ ଗୋଲାପର ସ୍ୱଷମା, ଶାରଦୀୟା ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ରଜନୀର ମନୋମଧୁର ହାସ୍ୟ ଓ ବୈଶାଖୀ ଅମାବସ୍ୟା ରଜନୀର ନିବିଡ଼ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ, ଲକ୍ଷ୍ମୀଦେବୀଙ୍କର ଶକ୍ତି-ସ୍ଥଳର ନମ୍ର ଚାହାଣି ଓ ସରସ୍ୱତୀଙ୍କର ଶ୍ରୀ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସ୍ଥିରତାର ଏକତ୍ର ସମାବେଶ ଏ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି ମଧ୍ୟରେ ଦୃଷ୍ଟିଗୋଚର କରିଅଛି । ରକ୍ତମାଂସ ଯଦ୍ୱାରା ସମ୍ଭବ ମଧ୍ୟରେ ଏ ଅଦ୍ଭୁତ ସମାବେଶ ଅସମ୍ଭବ । ଗଠନଟି ବିନ୍ଦୁନାଇବିମ ବ ପ୍ରାଣବିମ ? ଗୋଟିଏ ଅର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମର ଉପରେ ଭ୍ରମରଟିର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଯେପରି ମଧୁର, ଏ ପ୍ରତିମାଟିର ସୁଗୋଲ ମୁଖମଣ୍ଡଳ ଉପରେ ଦଳ-ଦଳ କେଶଦାମର ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହିପରି । ଚକ୍ଷୁ ଯୋଡ଼ିକ ସୁଦ୍ଧ ଏବଂ ଜାଳ ଚକ୍ଷୁ ତୁଲ୍ୟ ଢଳ ଢଳ । ଚନ୍ଦ୍ରବିମ୍ବର ମଧ୍ୟଦେଶ ସ୍ୱଳ୍ପ ଫୀତ ଓ ଈଷତ୍ ପଦାର । ଅଧର ଦୁଇଟି ବାଳାର୍କର ପ୍ରଥମ-ଅରୁଣିମା ସଦୃଶ ରଞ୍ଜିତ ଏବଂ ମଧ୍ୟ ସ୍ଫୁରିତ । ଅଙ୍ଗୁଳିଗୁଡ଼ିକ ଯେପରି ସଦ୍ୟ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ପଦ୍ମର କଳିକା । ଆବରଣ ମଧ୍ୟରେ କୁମୁଦ-ଶୁଭ୍ର ଶାଢ଼ୀ, ଗଳାରେ ଗୋଟିଏ ପଞ୍ଚ-ଲହରୀ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣହାର, ହସ୍ତରେ ଯୋଡ଼ିଏ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ବଳୟ ଏବଂ ପାଦରେ ରୌପ୍ୟ ମଞ୍ଜି ଭିନ୍ନ ଅନ୍ୟ କିଛି ନ ଥିଲା । ଏ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ପ୍ରତିମାଟିକୁ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣନା କରିବା ମୋର ସାଧ୍ୟାତୀତ ।

ଆଜି କାର୍ତ୍ତିକ-ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ମନ ଆନନ୍ଦରେ ନାଚି ଉଠୁଛି । ଭୋର କାର୍ତ୍ତିକ-ସ୍ନାନ ପାଇ ଭକ୍ତମାନଙ୍କ ସହିତ ନାନା ଦେବ ଦେବୀ ଦର୍ଶନ କରି ମୁଁ ଦିନ ୧୦ଟା ବେଳେ ଘରକୁ ଫେରି ଆସିଲି । ମହାନଦୀ ଜଳ ବାରବାଟି ପଡ଼ିଥାଏ ଓ ବାଲି-ଯାତ୍ରା ଆରମ୍ଭ ହେଲାଣି । ନଈ-ପୂଲ ପରି ଲୋକ ବହି ଯାଉଛନ୍ତି । ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସମ୍ଭାଳି ନ ପାରି ପଛ୍ୟାର ହେବାକୁ ପୂର୍ବରୁ ବାହାରିଲି । ଯାହାରେ ଯେହେତୁ ପଥିକ-ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନା ପୂର୍ବୋକ୍ତା ବଳକ ପ୍ରତିମାଟିକୁ ଦେଖିଲି । ଦର୍ଶନ ମାତ୍ରକେ ଅଙ୍ଗ ଅଳସ ଉଠିଲା, ହୃତ୍କମ୍ପ ଜାତ ହେଲା । ପାଦ ଅଗ୍ର ଚଳିଲା ନାହିଁ । ମୁଁ ଜଡ଼ବତ୍ ସ୍ଥିର ହୋଇ ଏକ ଧ୍ୟାନରେ ତାର ଦର୍ଶନ ସୁଖ ଭୋଗ କଲି । ପୂରୀପଦ ଯେପରି ପୁସ୍ତକର ଦଳ, ମନ ଚିତ୍ରାଇ ଦିଏ ; ମନେ ହେଲା ଏ ମୂର୍ତ୍ତିର ରୂପମାଧୁରୀ ସେହିପରି ତାର ଅବ୍ୟବହିତ ଦେବଗୁଣର ପରିଚୟିକା । ଏ ଅପୂର୍ବ ମୂର୍ତ୍ତି ପ୍ରସ୍ତୁତରେ ନିଜର ରୂପ, ଗୁଣ ଓ ଜ୍ଞାନର ଅପରିପକ୍ୱତା ଦେଖି ଆପଣାକୁ ଯଥେଷ୍ଟ ଧିକ୍କାର ନ ଦେଇ ରହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମନେହେଲା ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ସ୍ୱରୂପା ଏ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ନାରୀଟିକୁ ଜନନୀ ମୋ ନିର୍ଜିତ ରୂପରେ ପାଇଥିଲେ ଜୀବନଟା ତ ସ୍ୱର୍ଗମୟ, ସ୍ନେହମୟ ଓ ପବିତ୍ରମୟ ହୋଇ ନ ଥାନ୍ତା ? ଦର୍ଶନ ସୁଖ ସହିତ ଏହିପରି କେତେ ଚିନ୍ତା-ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଯାଇ ମୁଁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଆନନ୍ଦ ସାଗରରେ ସନ୍ତରଣ କରୁଁ କରୁଁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ନାସ୍ତ ମୂର୍ତ୍ତି ମୋର ମସ୍ତକରୁ ଉଡ଼େଇ ଗଲା । ଗନ୍ତବ୍ୟ ସ୍ଥିର କରି ନ ପାରି ମୁଁ ଧୀରେ ଧୀରେ ମନ୍ଦାକିନୀ କଳେରେ ଯାଇ ବସିଲି । ପୁଣି ସେହି ଚିନ୍ତା, ସେହି ସ୍ପର୍ଶ ପ୍ରତିମା ମୁହରେ ସଞ୍ଚାରି ହେଲା । ଏହିପରି ସମୟରେ ଅଦୃଷ୍ଟଭାଗ୍ୟରୁ ମୋଷ୍ଟାଏ ଧକ୍କା ହେଇ କିଏ ମୋର ସୁପ୍ତ-ସୁପ୍ତ ଭାଙ୍ଗିଦେଲା । ଫେରି ଦେଖିଲି ମାଧବଭାଇ ଠିଆ ହୋଇଅଛି । ମାଧ ଭାଇ ଜଳରେ ମନେ ମନେ ବଡ଼ ବିରକ୍ତ ହେଲି, ଗଳେଇ କିନ୍ତୁ ପ୍ରକାଶ୍ୟରେ କିଛି କହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମାଧ ଭାଇ ମୋର ଭାବଭାବ ଦେଖି ମନ କଥାଟା ଜାଣିବା ପାଇଁ 'ନ ଛେଡ଼ିବାକୁ' ଧୋଇ ବସିଲା । ମାଧ ଭାଇ ମୋର ଅନ୍ତରଙ୍ଗ ବନ୍ଧୁ, ମନ କଥାଟା ନ କହି ରହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ସେ ସବୁ କଥା ଶୁଣି କହିଲା, "ମୁଁ ସବୁ ଜାଣେ । ତୋତେ ପରୀକ୍ଷା କରିବା ଲାଗି ସେ ଛୋଟୀ ନିକଟରେ ଠିଆ ହେବାର ଦେଖି ସବା ମୁଁ ତୋତେ କିଛି କହିଲି ନାହିଁ । ତାର ନାମ ମଣି ବାଇ । ସେ ଗୋଟାଏ ବେଶ୍ୟା ।"

ଓଃ କି ଅଭିନ୍ନ ଭ୍ରାନ୍ତି ! କି ଭୀଷଣ ମାୟାବର୍ତ୍ତ !! ମନୁଷ୍ୟ ଏହିପରି ଭ୍ରାନ୍ତିର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ ସବୁ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଭୁଲିଯାଏ, ଲକ୍ଷ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହୋଇ ଚିରଜୀବନ କ୍ରିମିପାକ ନରକରେ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହୁଏ ? ହାୟ ମନୁଷ୍ୟର ଯଦି ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଜ୍ଞାନ ଥାନ୍ତା; ମନୁଷ୍ୟ ଯଦି ମନୁଷ୍ୟର ମନ କଳି ପାରନ୍ତା— । ମୁଁ ଅଜ୍ଞାନତା, ମୋହ, ମାୟାର ବଶବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇ କାହାକୁ ବା ଅପନରେ ବସାଇ ଦେଇଥିଲି ? କାହାକୁ ଜୀବନର ଆଦର୍ଶ କରିଥିଲି ? କାହାକୁ ଅରାଧ୍ୟ ମଣିଥିଲି ? ବୁଝିଲି ଏ ହାସ୍ୟ ପୌର୍ଣ୍ଣମାସୀ ଚନ୍ଦ୍ରମାର ନିଜ ମଧୁର ହାସ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏ ହାସ୍ୟ ଛଳନାପୂର୍ଣ୍ଣ, ଏ ହାସ୍ୟ-ସ୍ପର୍ଶର ଅନ୍ତରାଳରେ ପ୍ରାଣ-ନାଶୀ କପଟତା-ଚର୍ଚ୍ଚ ଫଣା ବିସ୍ତାର କରି ଘୋର ଗର୍ଜନ କରୁଅଛି । ଏ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ନିଶୀଥ କାଳୀନ ପ୍ରାଣପ୍ରିୟ ଭଗବତୀଙ୍କୋଡ଼ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏ ଗାମ୍ଭୀର୍ଯ୍ୟ ଦମ୍ଭ, ଗର୍ବ, ଅଭିମାନ ଓ ହିଂସାପୂର୍ଣ୍ଣ କଳୁଷିତ ହୃଦୟର ପରିଚାୟକ । ଏ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ପରିବର୍ତ୍ତ ଚଞ୍ଚଳ ଓ ନିର୍ମ୍ମଳ ହୃଦୟର ସ୍ୱାଭାବିକ ଚାଞ୍ଚଲ୍ୟ ନୁହେଁ । ଏ ବାହ୍ୟିକ ଏବଂ ଅବିଶିକ୍ଷିତ, ଅବିଦ୍ୟାରଞ୍ଜିତ ଯୁବକମାନଙ୍କର ମନୋହାରୀ ଗୁପ୍ତକ୍ୟ । ଏ ସ୍ଥୈର୍ଯ୍ୟ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନଲବ୍ଧ ନୁହେଁ । ଏ ପ୍ରବଞ୍ଚନାପୂର୍ଣ୍ଣ, ହଳାହଳମୟ । ଏ ମୂର୍ତ୍ତି ଦେବୀ ନୁହେଁ ବା ମାନବୀ ନୁହେଁ, ଏ ନରରକ୍ତଶୋଷିଣୀ ରାକ୍ଷସୀ ।

ପିଶାଚ, ତୁ ହିନ୍ଦୁ ରମଣୀ ପରି ? ହିନ୍ଦୁ ନାରୀର ପୂର୍ବ-ଗୌରବ ଏକାବେଳେ ଭୁଲିଗଲୁ ? ଥରେ ସେଇ ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀ, ପଦ୍ମିନୀ, ପଦ୍ମାବତୀଙ୍କ କଥା ଭାବିଲୁ ନାହିଁ ? ଯେଉଁ ମସ୍ତକଙ୍କରରଣା ହିନ୍ଦୁ ନାରୀଙ୍କର ପବିତ୍ରନାମ ଅଦ୍ୟ ଜଗତର ପ୍ରାତଃସ୍ମରଣୀୟ ହୋଇଅଛି, କେଉଁ ନରାଧମ ତୋତେ ସେମାନଙ୍କର କନ୍ୟା ବୋଲି ଗ୍ରହଣ କରିବ ? ଯେଉଁ ପତିଦେବତାମୂଳକ ପବିତ୍ର ପ୍ରେମ-ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ କରି ସତୀ ସ୍ୱାମୀକୁ ଅନ୍ତରରେ ଆଦର କରେ, ସେ ସବୁ ଚିରଦିନ ପାଇଁ ଛିନ୍ନ ଭିନ୍ନ କପରି ? ଧର୍ମ୍ମ କାହିଁକି ତୋତେ ସ୍ନେହ, ମମତା, ଶ୍ରଦ୍ଧା, ଭକ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ଦେବ-ଦୁର୍ଲଭ ଗୁଣରୁ ବଞ୍ଚିତ କଲେ ? ରମଣୀତ୍ୱକୁଁ ଲଜ୍ଜା ଏକାବେଳକେ ତୋ ହୃଦୟରୁ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହୋଇଅଛି ? ଥରେ ଚିନ୍ତାକର ଦେଖ ତୋ ଜୀବନର ପରିଣାମ କଣ । ନା ଭଗିନି, ତୋର ଶଙ୍କିତ ଜୀବନ ପାଇଁ ତୁ ଦାୟୀ ନୋହୁ । ତୋର ମନ ଅଜ୍ଞାନ-ଅନ୍ଧକାରରେ ଅନ୍ଧ ହୋଇ ରହିଅଛି । ତୋର ଭଲମନ୍ଦ ବିଚାର କରିବାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ । ମନୁଷ୍ୟ ସମସ୍ତ ଦୁଃଖ, ସମସ୍ତ ଯନ୍ତ୍ରଣା ସହ୍ୟ କରିପାରେ, କିନ୍ତୁ ଉଦରଜ୍ୱାଳା ସହ୍ୟ କରିବ କିଏ ? "ଦେହ ପୋଷ, ନାହିଁ ଦୋଷ" ତୁ କଣ କରିବୁ । ଅଜ୍ଞାନରେ ମୁଁ ତୋତେ ଏ-ଭଗ୍ନାଶ ବିଷଶବ୍ଦ ପ୍ରୟୋଗ କଲି । ତୋର ଏକାର୍ଯ୍ୟ ନିମିତ୍ତ ତୁ ଦାୟୀ ନୋହୁ, ତୋର ପୁରୁଷମାନେ ଦାୟୀ, ସମାଜ ଦାୟୀ ।

ହେ ସଭ୍ୟଯୁଗର ନବ୍ୟଶିକ୍ଷିତ ପୁରୁଷମାନେ, ଆଜି ଥରେ ଚିନ୍ତା କରି ଦେଖିବା ଏଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ଦାୟୀ କି ନା ? ସାମାନ୍ୟ ପଶୁବତ୍ ପ୍ରବୃତ୍ତି ଚରିତାର୍ଥ ପାଇଁ ନିଜର, କୁଳର, ସମାଜର ଓ ଦେଶର କଳଙ୍କ ବଢ଼ାଉଛୁଁ କି ନା ? ପ୍ରତ୍ୟେକ ବିଷୟର ଗୋଟାଏ ସୀମା ଅଛି, କିନ୍ତୁ ଜଘନ୍ୟ ପ୍ରବୃତ୍ତି-ଚରିତାର୍ଥର ସୀମା ନାହିଁ । ଯେ ଥରେ ଏ ମନ୍ତ୍ର ପାନ କରିଅଛି ସେ ଚିରଦିନ ଉନ୍ମତ୍ତ । ହଁ, ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ନ୍ୟୂନାଧିକ୍ୟରେ ହିତାହିତ ବିଚାର କରିବାର ଶକ୍ତି ଅଛି । ଠିକଏ ନିଷ୍ପଳମନରେ ଚିନ୍ତାକରି ଦେଖିବା ଯେଉଁ ନିଷ୍ପାପ ଯୌବନ ଓ ବାହ୍ୟିକ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର କୁହକରେ ପଡ଼ି ଆମ୍ଭେମାନେ ନିଜର ଜ୍ଞାନ, ମାନ ଓ ଶକ୍ତିର ଅପବ୍ୟୟ କରୁଅଛୁଁ, ସେ ଯୌବନର ସ୍ଥାୟିତ୍ୱ କେତେଦିନ ! ପୁଣି ପଞ୍ଚେନ୍ଦ୍ରିୟ ତୃପ୍ତିକର ଯେଉଁ ଅଣସ୍ଥାୟୀ ସୁଖଟିକ ହେଉଛି ତାହା

Digitized by srujanika@gmail.com

ଦ୍ୱେଷ ଶାନ୍ତି ଲାଭ ହୁଏ ନା । ଯଦି ଶାନ୍ତି ଲାଭ ହୁଏ ବୋଲି ଆପଣାର ବିବେକକୁ ଆଶ୍ୱାସ ଦେଇପାରୁଁ ତେବେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟର କୋଉଠାରେ ଗୁରୁତ୍ୱ ଅଛି, କୋଉଠାରେ ମହତ୍ତ୍ୱ ଅଛି ଏବଂ ସେଥିପାଇଁ ଆମ୍ଭେମାନେ ନ୍ୟାୟତଃ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ, ନିଷ୍କଳଙ୍କ ଓ ପବିତ୍ର ବୋଲି ମୋର ବିଶ୍ୱାସ । କିନ୍ତୁ ଭାଇ, ଯୌବନର ପରିଣାମ ଜରା ଓ ଯୌବନଜାତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟର ପରିଣାମ ଘୋର ବିଷାଦପୂର୍ଣ୍ଣ କାଳିମା ; ଏ ବିଧିର ବିଧାନ । ତେବେ ଜଗତ୍-ନିନ୍ଦିତ କ୍ଷଣିକ ଆମୋଦ ପାଇଁ ପ୍ରକାରାନ୍ତରରେ ଆତ୍ମଦାନ ହେବା କି ବାଞ୍ଛନୀୟ ? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ସମାଜ କଳୁଷିତ ହୋଇଅଛି । ଜ୍ୟେଷ୍ଠ କନିଷ୍ଠ ଭିନ୍ନା ଏକକରେ ବେଶ୍ୟାର ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଭୋଗୀ କୁକ୍କୁରବତ୍ ଦାସତ୍ୱ ସ୍ୱୀକାର କରିବାର କଥା ଆମ୍ଭେମାନେ ଦେଖିଅଛୁଁ ଓ ଦେଖୁଅଛୁଁ । ପୁଣି ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ କଥା—ସଭ୍ୟ, ଶିକ୍ଷିତ ଯିଏ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଉଚ୍ଚ କାର୍ଯ୍ୟରେ ଲିପ୍ତ ତେବାର ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ ମଧ୍ୟ ବିରଳ ନୁହେଁ । ଭାଇ, ଥରେ ଦେଖ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଶିକ୍ଷିତ ଭାଇ ବର୍ଗୀ "ହା ଅନ୍ନ, ହା ଅନ୍ନ" ବୋଲି କିପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଅଛନ୍ତି । ଆଜି ଆମ୍ଭେମାନେ ଶତଶତ ମୁଦ୍ରା କିପରି ଭାବରେ ଅବାଧରେ ବ୍ୟୟ କରି ଜୀବନକୁ ସ୍ୱର୍ଗମୟ କରୁଅଛୁଁ ? ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ଧିକ୍ ସେ ଶିକ୍ଷା, ଧିକ୍ ସେ ଅର୍ଥ, ଧିକ୍ ସେ ମନୁଷ୍ୟତ୍ୱ ! ! !

ଆଜି ଦିନେ !

"କେ ରହିବ ଗୃହେ ତେ.ତେ ଗର୍ବ ଅବଜ୍ଞାରେ
ଜନ୍ମ ଲେ ଜନନୀ ମୁହଁ ତୋ ଦୁଃଖେ କାତର ।"

ମଧ୍ୟମ

ଶ—

ଦ୍ରୋଣିନୀ ।

(ପୂର୍ବ ପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତର)

ପୁଣି ଚାହିଁ କହିଲି ମୁଁ, "ସେହି ମତ ତୁମ୍ଭେ
ଛାଡ଼ି ପ୍ରିୟଜନ ନବ ବିବାହ ବାସରେ
ଆଗମନ ଯେବେ ଥିଲ ପାଣ୍ଡୁର କପୋଳ,
ତୁମ୍ଭେ ମେ କପୋଳ ଯେବେ ଜନକ ଗୃହରେ
ବୋଧିଲେ ଚେତନ, ତୁମ୍ଭେ ଠିକ ସେହି ମତ ?
କହିଲ ଗଭରେ ପ୍ରାଣ ପ୍ରାଣନନ୍ଦନ
ଲୋଡ଼େ ସଦା, ପ୍ରାଣର ଯେ ନିସର୍ଗ ବେନ୍ଦ
ଦକ୍ଷିଣାଶା-ଚିତ୍ତ-ମୂଳ ଏ ନବ ପ୍ରଣୟ
ବେଦ ବିଚାରିବ, ଏ ଭୂମିର କେହି
ଅଛନ୍ତି ଅପରେ ଯେବେ ସେ ଦକ୍ଷିଣ ଭୂମେ
ଲେଖିବ ଅଶ୍ରୁଧାରା, ଅଛ ତହିଁ ଜଣେ ।
ଲୋହ କିବା ଅମ୍ବେ ଏବେ ବିପଲ ଏ ଭୂମେ ?"
ପାରଳାଭ ତହିଁ, "ସତ୍ୟ ସେହି ମତ ତୁମ୍ଭ,
ମନେପଡ଼େ ଅଛି ସେହି ସ୍ୱପ୍ନର କଥା,
ବସିଥିଲି କୁଟମୂଳେ, ପାଳିତ ହରିଣୀ
ଚରିବାକୁ ଦୋଇ ଯେବେ ଧାଇଁଥିଲି ଦୂରେ,
ମନ୍ତ୍ରକ ତୋ କୋଳେ ରଖି ଯୋଦ୍ଧା ସୁପ୍ତିରେ,
ମର୍ମଭେଦ ଶ୍ୱାସେ ହେଲ ଚିତ୍ତ ବ୍ୟଥିତେ,
ତା ନିଶ୍ୱାସେ ମିଶାଇ ମୋ ଗୁରୁଶୋକ ଶ୍ୱାସ
ଚିତ୍ରାଙ୍କ ଯେପରି ଧରି ସେ ଜନକ କୋଳେ,
ଦେଖି ସେ ଶୋଣିତ ଧାରେ ଚଳିଥିଲି ଭାବେ ;
ଜାଣିଥିଲି ସେ ଶୋଣିତେ, ପାଳିତ ସେ ପଶୁ,
ମୋହର ଶୋଣିତ ଏବେ ସହିବ ଚରଣ ?
ଚରଣ ଚାଳିଲି ସେହି ମତ ଠିକ ତୁହି ?
ପାଶେ ଅଛି ସୁକୋମଳ ନିମ୍ନ ବିଚାରା
ଚରିଲା ପନ୍ଥାନ ମମ ; ଚାହୁଛ ମୁକୁର,
ସେହି ମତ ଥିଲ ତୁହି ; କି ଥିଲ କି ହେଲ ?"
କହେ ପୁଣ ଜଳୁଧିକ, "ଅମିୟ ପିୟୁଷ
ଜ୍ଞାନ୍ତ କୁସୁମ ସମା, ଜନନେ ଯ ହାର
ନିଜେ ସୁଖପଥ ହେବେ ଚୁମ୍ବନ ଲାଳସୀ,
ଲାଳୀ ପ୍ରତିମା ସେହି ଚିତ୍ରିତ ଜନନୀ
ତୁମ୍ଭେ ଠିକ ମତ ଦେବ ?" ଉତ୍ତରିଲ ମତ,

Digitized by srujanika@gmail.com

"ଏ ଯେ ଏ ଏ ଏ ! ଏ ଏ ! ଏ ! ଏ !

କୁଙ୍କୁମ କପାଳ ଚାରୁ ଶଙ୍ଖା ଗୋଟି ବପୁ
ମହାଶ୍ୱେତା-ଗ୍ରୁଣ୍ଡ ବଂଶୀ ଦେବାଳୟ ଭିତରେ
ଦଶୁପ୍ରଲ୍ଲ ଫୁଲ୍ଲକଳ ସୂର୍ଯ୍ୟମୁଖି ସମ
ସରଳାର ଦେଖିଲେଣେ ମନ ଭାବ ଗ୍ରସି
ଦଶୁପ୍ରଲ୍ଲ ଫୁଟି ଅବା, ଜଗଇ ଯେପନ
ଉତ୍ପଳଶ୍ୟନମଧ୍ୟ ଚିର ନଘାତଳେ
ଚୋର ଶମଳ ନାର ଦେଖ ଦେଖିଲା
ମଧ୍ୟ ବକ୍ଷଣେ ଗୁରୁ କଳ ବେଣୀ ଦକ୍ଷେ ।
ଦ୍ୱାରଦେଶେ ଦେଖି ସେହି ଲଳନୀ ଭୂଷମା,
ଜହେ ମନ ଧୀରେ ଦସ୍ୟ-କର୍ମ୍ମ ଭ୍ରଷଣେ,
"ମଧ୍ୟ ତୁହି—ଏଠାରେ ତୁ—ଶୁଣିଲୁ ତୁ ସବୁ" ।
ମଧ୍ୟମତ ଜହେ ଧୀରେ, "କ୍ଷମାକର ମୋତେ,
ଶୁଣିଲି ମୁଁ, ଗ୍ରୁଣ ନାହିଁ, କର ନାହିଁ ଇଚ୍ଛା,
ଜନ୍ମ ଦେବ ଦସ୍ୟ ଜନ ? ଶୁଣିଛି ତ ମୁଁ ।
ଚରିତ୍ର ବ ହୁଦ ମୋର କଠୋର ଏମନ୍ତ
ଦେବ ମୁଁ ମରଣେ ହେଲେ ଏ ଭଳ ପୁରୁଷେ" ?
ମତ ଉତ୍ତର, "ବିଶ୍ୱାସ ମୋ ପୂର୍ବ ଜୋଷ୍ଠାରେ ;
ଦୁହେଁ ଯେଣ ଦୁହିଙ୍କର ପରଣ ଦୋଷର ;
ମତ ମଧ୍ୟ ସହିକାର ମାଳିକ ଏ ଭୂମେ ;
କରେ ଅଧିକ ଅଛି ? ଦୁହେଁ ଦୁହିଙ୍କର—
ଏହେ ଜୋପନ ଜନ୍ମ, ଭଳ ଜନମାର—
ପ୍ରିୟ ସଖୀ ଶବେଳିମା, ନ ହୁଅ ଶିଥିଳ,
ଦେଖ ଭାବ ଭବିଷ୍ୟତ ; ଗୋପନ ଇଛାରେ
ଜଳଧାରା ଗ୍ରୁଳିଣୀ (୧) ହେ ମୋହ ଭଳ ହୁଦ ;
ଜଣାଗଲେ କଥା ଏହି ନିଜ ଦେବାଳୟ
ସମୂଳେ ଛିଣ୍ଡିବ ; ମାନ ସମ୍ଭ୍ରମ ମୋର ;
ଯିବ ବୁଡ଼ ; ଜନୋଟି ଏ ଭଳିରେ ନିଧନ ।"
"ଅହୋ ନାହିଁ ମୋତେ ଭୟ, କେବେ ନ କହିବ,
କେବେ ନୁହେ,— କହ ଯଦି ପାଅନ୍ତି ମୁଁ ହାତେ
ସରଗତ ଗ୍ରୁଣ ପରି ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଭିତରେ
ଯାଇଲା ଅଛିମା (୨) ମତ ଦେଖି ଗ୍ରୁଣ୍ଡ,
ଦେ। ଯଦ ଶିଷ୍ୟ ଜାଣି (୩) କହିଲ ସମ୍ଭ୍ରମ
(ପ୍ରଭାତକାଳେ ସଲୋମନେ ପୁଷ୍ପିଷ୍ଟରେ ପାଦ)
ପୂରଣେ ଅସିବ ଜଳ ଏ ଭଳ୍ୟ ଯେଉ,—
ନ କହିବ କେବେ ମୁଁ ।" ଉତ୍ତରିଲା ମତ,
"ଉଚ୍ଛଳ ଶ୍ରୀରାମେ ଜେଉଁଦେ, ପାଳକେ ତୁ, ପୁଣି
ଭମଣୀ ଭ୍ରମର ନାଣୀ ନବୀନ ଅଲ୍ଲାଳେ
ଉଚ୍ଛଳିବା ଯାଇ ଜିଣ୍ଟ ଶାନ୍ତିର ଅଭିଳେ ;
ଅସିବ ଯେ କାଳ ଯେବେ ସଲୋମନ ଅପେ
ଅସି ଶିବରଣୀ ପାଶେ ଲେଉଟିବେ ମନ୍ତ୍ରଣା ।"
କହେ ଉଚ୍ଛୁଧ୍ୟକ, ଭଦ୍ରେ, ସେହି ସଲୋମନ,
ଜ୍ଞାନୀ ଶିରୋମଣି ସାଧ୍ୟ ଗ୍ରୁଣ୍ଟ ଜଗତେ,
ରାଜୋଚିତ ଉପସ୍ଥରେ ସୁଭମ୍ୟ ମନ୍ଦିରେ
ମହା ସମାରୋହେ କଲେ ସାଧ୍ୟ ଅଭିଷେକ
ସେ ରାଣୀଙ୍କି, ସେ କାଳର ଭମଣୀ ସମାଜେ
ଜ୍ଞାନେ ଶ୍ରୀରେ ଯେଉଁ ଥିଲେ ମହତ୍ତମା ।
ହେଲେହେଁ ଜୀବନେ ଜଣୀ ଭଳ ପରେ ଏଥି
ଏ ପୁରୁଷେ, ମୁଁ ପ୍ରତି ଦ୍ୱେଷର ରଣୀ
ଏ ଜୀବନେ, ଦସ୍ୟାକର ଅସ ଯେବେ ପାଶେ
ନ ପାଇବ ଉପଯୁକ୍ତ ଅଳିଯ ସମ୍ଭାରେ,
ଏ ମଧ୍ୟ ମିଳନେ ମୁଗ୍ଧ ପ୍ରଷ୍ଟିବେ ଜଗତେ,
ଭମଣୀ ହୋଇବେ ଜୁଗ ସମ୍ଭ୍ରମ ପୂରଣେ ।"
ମଉନେ ରହିଲା ମତ ; "ତୋଷି ଧନ୍ୟବାଦେ
ଜଣାଇଲେ ଉତ୍ତରିଲା, "ଯାଅ, ଦ୍ୱେଷଣ
ହୋଇଛି ମିଳନ ଏଥି, ଦେଖ ଶ୍ରୀଚନ୍ଦ୍ରେ
ଦେଉଁ ମୁଗ ବନ୍ଧ ଭଳ, ଏହି ଦେବାଳୟେ
ଅରଣ୍ୟ ଭଥା, ଯେଉଁ ହେବେ ପରିଣତ
ମଣିଲ ଅଧ୍ୟାତ୍ମ ଭାବ ଦେଖି ବୋଲି ସଦା ।
ନ କହ ଭରସ କଥା ; ନ ହୁଅ ଅଧୀର
ଆଉ କାହା ସଙ୍ଗେ ଏଥି ; ସକଳୁଟି ଏଥା,
ପ ଳ ଦୁଇ । ଭରସା ମୋ ଦେବ ସର୍ବ ଶୁଭ

(୧) ଗୁଳକ—ଗୁଳୁଣୀ ।
(୨) ଏଥେନ୍ସ ଯେତେବେଳେ ଅତିଶୟ ଉନ୍ନତ ଥିଲା ସେତେବେଳେ ଅଛିବିଆ ନାମକ ଜଣେ ଅତି ବୁଦ୍ଧିମାନ ଜଣେ ଗ୍ରୀକ ରମଣୀ ସେଠାରେ ଜନ୍ମିଥିଲେ । ତାଙ୍କ ଦେଶର ଇତିହାସ ଅନୁସନ୍ଧେୟ ।
(୩) ପ୍ରାଚୀନ ପଶ୍ଚିମ ଆସିଆର ଜଣେ ବିଖ୍ୟାତ ରାଣୀ ବିଲକିସ୍ ସୁଲ୍ତାନ ସଲୋମନଙ୍କର ପ୍ରଶଂସା ଶୁଣି ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଜେରୁଜାଲେମ୍ ଆସିଥିଲେ । ସଲୋମନ ତାଙ୍କୁ ଅଦୃଷ୍ଟପୂର୍ବ ଆଶ୍ଚର୍ଯ୍ୟ ଦେଖାଇବାର କଥା ଅଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଫେଲ୍ଲ ପିଲାକୁ ଯେବେ, ଋତୁଧ୍ୱଜ ଚହିଁ,
ସତ ଶିଶୁ-ଚିହ୍ନ-ଜ୍ଞାନ ଧ୍ରୁବ ସମାଦରେ
ଦେଇ ଚୁମ୍ବ ଗାଲେ ତାକୁ ସନ୍ତାନ ବାତ୍ସଲ୍ୟେ
ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ କପୋଳେ ତାର ଅଙ୍ଗୁଳି ପରଶେ
ବଳାଇଲେ ଉମ୍ବୁରୁଚ ମଧୁ ବିକମ୍ପନେ ;
ନିର୍ଭୟେ ସେ ସତ ତାହା ମୃଦୁ ମେରାନନେ
ଦେଖାଏ ; ଶିଶୁ ଯେବେ ସୁକୋମଳ କର
ଋତୁଧ୍ୱଜ ହାତେ ଛିଣ୍ଡି ନିଲା ମଧୁରେ
ଚାହିଁ ଋତୁଧ୍ୱଜ ମୁଖେ । ଏହି ଚାରୁଦୃଶ୍ୟ
ପ୍ରେମ ଦେଲା ସେ ଦିନର ମଧୁ ସମ୍ମିଳନ ।

ବାହାଇଲା ସେ ଭବନ ଚଲା ପଥ ଲଘ,
ସମାଚ୍ଛନ୍ନ ଅର୍ଗ ପଥ ଦେଖିଲା ସ୍ନେହେ
ସମ୍ବାଦେ-ଉଚ୍ଚ ତୁଙ୍ଗ- ଉଚ୍ଚାଳିତ-ସମ-
ସମ୍ବନ୍ଧିତ-ଦିର୍ଘ୍ନ୍ୟକୁଳ ; ରମ୍ୟ ଦାରୁମୟ
ସୁସଜ୍ଜ ଅଗଣେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦ୍ୱିମ ବିଭବେ ;
ବସି ବସି ଲେଖି ଚହିଁ ମନ୍ଦିରେ ମନ୍ଦିରେ ।
ନାରୀ-ଅଧ୍ୟାପକ-ଗୁରୁ- ଗମ୍ଭୀର-ଭାଷଣ
ଶୁଣିଲା, ଦେଖିଲା ଚହିଁ ଅତ ଅଚମ୍ବିତେ
ଚିତ୍ରିତ ଫଳକେ (୧) ରମ୍ୟ ସୁଗୋଲ ବର୍ତ୍ତୁଳ
ଲୋକ୍ଷ,ଲକ୍ଷନାର କୌଶଳ ଦ୍ୟୋତନା
ଚମତ୍କାର ବୃତ୍ତବଳି ସ୍ଥାପ ଚକ୍ରେ ;
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ତାହିଁ ଅଙ୍କ ଶୁଣିଲା ସ୍ତମ୍ଭିତେ
ବିଚିତ୍ର ସାହିତ୍ୟ କଳା ବ୍ୟାପକ ବ୍ରହ୍ମତା,
ଜନମନ୍ତ୍ର ଜାନିଲାର ସୁକୋମଳ ଉଚ୍ଚେ
ସମଧୁର ତାଳ ରସେ ବିଚିତ୍ର ସଙ୍ଗୀତେ,
ଉଚ୍ଚଳାଚ୍ଛ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ବୋଲ କେତେ ଶ୍ଳୋକ,
ଅର୍ଥାନୁଚ୍ଛଳ୍ୟାମ ଦେଖେ ମୋହନ କୌଶଳେ,
ମିଶାଇ ସେ ବାଗ୍ମିତାରେ, ସେ ରମଣୀକୁଳ
ବିଦ୍ୟୋତ୍ସାହମୟ ଗୁରୁ ଅଧ୍ୟାପକ ଭୂଷା
ଚଳେ ଚମୋହନଚଳ ସେ ଗୁରୁ ଭୂଷଣେ ।
ଶୁଣି ସେ ବକ୍ତୃତା ଖଣେ ହେଲା ଜନକ୍ଷିତ
ସାହିତ୍ୟର ବଙ୍ଗଳର ଅତଳ ସାଗରେ ;
ଗଳାଚନ୍ଦ୍ର, ମାନଚନ୍ଦ୍ର . ବିମିତ ବିକାଶ,
ଧାର୍ମିକ ମାର୍ମିକ ନୈତିକ ବିଧାନ,
ସୃଷ୍ଟି ତତ୍ତ୍ୱ, ପ୍ରାଣି ବିଦ୍ୟା, ପର୍ବତ, ନକ୍ଷତ୍ର,
ପତ୍ରଶ୍ରୀ, ସାଗର, ଶଙ୍ଖ, ସୁମନ, ଶ୍ୱେତଜ,
ବୈଦ୍ୟୁତିକ ରସାୟନ ବିଜ୍ଞାନର ସୂତ୍ର,
ଆଦି ଯେତେ ଅଛି ଦ୍ୟୋତ ବିଶିଷ୍ଟ ସଂସାରେ,
ଜ ଶିପାରେ ଶିଖିପାରେ ନର ଯାହା ଭବେ ;
ପରଶେଷେ ଶେଷ ସୀମା ଲଘି ଅଗ୍ନ ଯଥା
ପକ୍ୱଶାଳୀ ପୂର୍ଣ୍ଣ ଯେତେ ପଶି ଅଭିଷିତେ,
ପୂରିଲା ଉଦର ବ୍ରହ୍ମି ସାଗ ମନ ସୁଖେ
ବାହାରିଲା, ଦେହପର ଅଯାଚିତ ଜ୍ଞାନେ
ଅଜସ୍ର ଉଦର ଭରି ବାହାରିଲା ସର୍ବେ ।
କହିଲି ମୁଁ, "ବନ୍ଧୁଗଣ ସତେ ତ ଏ ଭୂମେ
କରନ୍ତି ରମଣୀ ଯାହା ସମ୍ଭବେ ପୂରୁଷେ" ।
କହେ ଋତୁଧ୍ୱଜ ଶୁଣି, "ପ୍ରାଚୀନ ସରଣୀ
ଯାଆନ୍ତି ଏ ରମଣୀଏ ସୁଖେ ଅନୁପର,
କେବେ ଚିନ୍ତ ଦେଖିଛ ତ ନାରୀ ଉଭାବତ
ଜ୍ଞାନ ଭକ୍ତ୍ୟେ ନବ ପନ୍ଥା ?" ଯାଇଲାଚ ଚହିଁ,
"ଅଶିକ୍ଷିତ ପର ଅଭ ନ ଜର ଜଳ୍ପନା ;
ତୁମ୍ଭେ ତ ସେ ଋତୁଧ୍ୱଜ ? ଅପାର ଭାଷଣ
ଶୁଣି ଯାର ଲଜ୍ଜେ ଦୁଃଖେ ହେଲା ଉପୀଡ଼ିତ ;
ଶିଖି ନାହିଁ ଛେ ନୂଆ ମତ ବକ୍ତୃତାରୁ ?"
ଉତ୍ତରିଲା ଋତୁଧ୍ୱଜ, "ମୋ କଥା ଅପାର,
ଅଛି ଚିନ୍ତ ଖର ରସ ସେ ଅପାର ତଳେ ।
ସତେ ଭାଇ, ଜେମନ୍ତେ ମୁଁ କହିବ ସାହସେ
ଶିଖି ନାହିଁ ଛନ୍ତି ମୁଁ ସେ ମତ ବକ୍ତୃତାରୁ,
ଖଣ୍ଡେ ଜଳ ସେ ମୋତେ ଶ୍ରାନ୍ତ ସ୍ପର୍ଶିତ ?
ମାନସ କଟାହ ମୋର ଫେଡ଼ି ଦାଦ୍ୟ ଦେଗ,
ଶତ ହସ୍ତେ ବିଜ୍ଞାନର ଶତ କୁମ୍ଭ ଯେବେ
ଢାଳିଅନ୍ତେ ଏକାବେଳେ, ଯାଇ ମୁଁ ନ ଥାନ୍ତି
ସେ ପାଣ୍ଡିତ୍ୟ, ଶିଖାଇଲେ ଅଯାଚ ଛଟକେ
ମତ ମୋତେ ଯାହା ହେଲେ । ପଢ଼ିଛ ଏ ଭୂମେ
ବର୍ଣ୍ଣନ ଚନ୍ଦ୍ରନେ ଯେତେ ସହସ୍ର ତୁଦ୍ୟ
ପରୁଷ ସେ କଳ୍ପନାର ବ୍ୟର୍ଥ ଅବରଣେ
ଅବଶିତ ଭୂମି ପନ୍ଥ । ଯେତେ ଚାମତ୍କାର
ମୋହନ ମଳ୍ଲଥ ଶିଳ୍ପ ଏହି ବିଦ୍ୟାଳୟେ

୧ । ଶ୍ରେଣୀ ପ୍ରଚାର—ଗଣିତ ବିଦ୍ୟା ଚିତ୍ରରେ ଚକ୍ର ଓ ଅଙ୍କ ଲେଖିବା ପାଇଁ ଯେଉଁ ଫ୍ରେମ୍ ଥାଏ । ବୋର୍ଡ୍ ବୋର୍ଡ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଅଶନ୍ତ ଝଙ୍କାରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ମଣ୍ଡଳକ ଶରେ
କାମିନୀ ହୃଦୟ ବକ୍ଷ ଭ୍ରମନ୍ତି ଅଲକ୍ଷ୍ୟେ ;
ମଣ୍ଡଳ ବାସନା ଚହ୍ନ ଉଠେ ଶତ ହୃଦେ ।
ସଙ୍ଗେ ମୋର ଚିନ୍ତ, ଏଥି ପଶିଛି ମନ୍ମଥ,
ନୁହେ ଶିଶୁ, ଯୁବକ ସେ । ଶିବ ଯୋଗ ନାଶୀ—
ଶତ ମଲ ବଳ ତପେ ଭଜିଲେ ଯେ ଉମା—
ବନ୍ଧିଛି ସେ ପ୍ରାଣେ ମୋର, ଭେଦ ନ ଦିଛି ;
କି ମତ ହେ ଏଥି ଭବ ତୁଇ ଶାରଦାତ ?
କରଇ ମୁଁ ଅନ୍ୱେଷଣ ସତ୍ୟେ ନା ସ୍ୱପନେ ?
ଏ କି ଶୂନ୍ୟେ ମସ୍ତ ଭ୍ରମ ? ହେବ ତ ଏ କଥା ?
ନାହିଁ ମୋର ଯାଉକର ଘୋର ଅନ୍ଧକାରେ
ଭୂତାବେଶ, ମାନମୟ ଯୁବରକେ ଯଥା ।
ଭାଗ୍ୟ ମୋର, ମଣଇ ମୁଁ ଅମ୍ବଶ୍ରୀଯା ଏହା,
ଦେଖେ ଯେବେ ସତ୍ୟ ବସ୍ତୁ ଜାଣେ ମୁଁ ମୁଚର ;
ସତ୍ୟ ନା ସ୍ୱପନ ଦୁର୍ଗ ? ଭିନ ଦୁର୍ଗ ତୁଇ ?
ମୋହନ ସେ ଦୁର୍ଗ ରଣୀ ସ୍ୱପନ କି କେବେ ?
ନୁହେ ଯେବେ ? ଭାବ କହେ ଜୀର୍ଣ୍ଣ ହୃଦ ମୋର
ସେ ଦୁର୍ଗ ପ୍ରଭାବେ ହେବ ରୁଚିର ମୋହନ ?
ଦାରିଦ୍ର ଅଭାବେ ମୋର ପ୍ରିୟ ସେହ ଦୁର୍ଗ ;
ପ୍ରିୟ ହେ ଦରିଦ୍ର ମତ ପ୍ରାଣର ଅଭାବେ ;
ତୁଇ ମିଳ ମତ ମମ ମହା ପ୍ରିୟତର ।
କି କହିଛି ? କହିଥାନ୍ତି ଏ-ପରଣ ଯେଉଁ,
ନୋହିଥାନ୍ତା ଦେଖ ଯେବେ ଅଲକ୍ଷ୍ୟ ବାହିଣ ।
ଅସ ଚହ୍ନ ଗରବିଣୀ ଅଧାପକ କୁଳେ !
ଧନ୍ୟ ସେ ବିଦ୍ୟାର୍ଥୀ ! ଧନ୍ୟ ସେ ମୋହନ ଦୃଶ୍ୟ !
ତୁଷିତ ଗ୍ରୀଷ୍ମକ ନିଜ ଶିଷ୍ୟରୂପୀ ଗାମା
ପିଇବାର ଜ୍ଞାନର ସେ ଅମୃତ ନିଷ୍ୟନ୍ଦ !
କି ରୁଚିର ! ମନ ହେଲା ଶତବାର ମୋର,
ଉଠିବ ଗରବି ଚିତ୍ର ପ୍ରରୁଷ ଭୂଷଣେ ;
ଚେତନ ଚେତନ ଦଳ, ଦେଖାଇ ବେଶର ;
ଦେଖ ହେ ବେଶନ, ମୁଦ୍ରପରଣେ ଅବତାରେ
ଧନ ନାମ୍ନାସ୍ପ୍ରଭୁ ରଚିଛ ଚୌଶଳେ,
ତହଦେ ସଯତ ମଗେ ; ପରୁଷ ମୋ କଣ୍ଠେ
ଚଳଳ କୋମଳ ଦେଖ ଜଳଜା ଭୂଷଣ ;
ଅର୍ଦ୍ଧ ପ୍ରଭା ଜନ୍ମଭୂ ; ଜମିଛି ଜଳଜ
ଜଳଜ-ଯୁଗଳ ଶୋଭ— ଭ୍ରମୋହନ-ନେତ୍ରେ
ଚପଳ କଟାକ୍ଷ ମୋର, ହୃଦୟର ଦୂତ,
କର ନିବାରଣ ପ୍ରଭୋ ! ପ୍ରରୁଷ ଚଳନ
ନ ଛନ୍ଦ ଏ ପଦଯୁଗେ ; ଦିଅ ଏ କପୋଳେ
ବେଳେ ବେଳେ ମୋହନ ସରମ ଭଙ୍ଗିମା,
ଶରଦେ କୋକିଳ ଯଥ ଅମମସ୍ତ ଯାଇ ।
ଦେଖିବେ ସ୍ତ୍ରୀମିଛେ ନାହିଁ ସ୍ତବଧ ନିଶ୍ଚୟ ।—
ଶୁଣ ଏବେ ଦେଖିବାର ବାଳକ ଘଟିକା
ଯିବା ଗୁଲ ।" ଭଣିଲି କହି ଚାଲୁଥିଲା ।

ପ୍ରବେଶିଲି ଦେଖେ, ଗୁରୁ ସମ୍ବମାଳ ଶୋଭୀ
ଭୋଜନ ମନ୍ଦିରେ ଧୀରେ ମୃଦୁ ପଦକ୍ଷେପେ,
ଯୁଗଳେ, ଦିଗ୍ଧ୍ୟେ, ଛହିଁ ମୋହନ ଭଙ୍ଗିରେ ।
ପଶିଲେ ନାଗିଏ ; ଦର୍ଶ ସେ ରମ୍ୟ ମନ୍ଦିର,
ପ୍ରାଚୀରରୁ ପ୍ରାନ୍ତ ଯାଏ ଭ୍ରମିଲ ରୁଚିର ;
ପ୍ରଭାତ କୁହେଳି ଅଙ୍ଗେ ସୌରକିରେ ଭ୍ରମି
ବର୍ଣ୍ଣୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ଜିଣି ଗୁରୁ ପଛେଦ ଶୋଭୀ
ସୋଦାମିନୀ ନାହିଁ, କାର ଦିବ୍ୟ ବସ୍ତ୍ର
ସୌଦାମିନୀ ଜିଣି ଗୋର, ଶ୍ୟାମଳ ତମାଳ
ନିଜ କେ ରୁଚିର ଦିଶେ । ନାନାବସ୍ତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣେ
ଚକ୍ରବିଧ ଅଙ୍ଗଛଟେ ଦିଶିଲ ମନ୍ଦିର
ମଧୁ ସମାଗମେ ଫୁଲ ଉପବନ ଯଥା ।
କେମନ୍ତେ ହେ ପୁରୁଷେ ଏ ରମଣୀ ଜନ୍ମରେ
ଜନ୍ମରେଖା ଅପାଙ୍ଗର ଶାଣିତ ଭେଦନେ
ନ ହେବେଟି ଅମ୍ବସ୍ତ । ଜ୍ଞାନ ଦୃଢ଼ତ ଛହିଁ
ଚେତିଲ ପିପାସା ଦିନ୍ତ ନାହିଁ ଯୁଗଳ
କେମାମଣି ଅମସ୍ତନେ ନିହିଲ ସରଳେ ।
ନାହିଁ ଭବିଷ୍ୟତ କ ମୀ କେମାମଣି ଛହିଁ,
ଅଧ୍ୟାପକ ମେଳେଇସି, କେଉଁ ସ୍ୱପ୍ନ ସ୍ୱପ୍ନେ
ଯେଉଁ ଧ୍ୟାନ୍ତ ଭବିଷ୍ୟତ ମାଳସ୍ତ ନେଳେ,
ମୋହନ କଳ୍ପନା ମୁଖେ ଥିଲ ବିଳଡ଼ିଲ ;
ଯେବେ ଅଧ୍ୟାପକେ ମିଳ କେମାମଣି ସଙ୍ଗେ
ଥିଲେ ରତ ତର୍କେ, ଗୁରୁ ସମ୍ବମ ବିଷୟେ,
ଗୁରୁଥିଲ ଜ୍ଞାନିଜନ ; ପରିଚାଳ ଯଦେ
ଅବୋଧ ସେ ମୃଦୁ ରେଳ ଯୁକ୍ତି ପରିବାହ ।
ଚର୍ଚ୍ଚିତ ଠାଣିରେ ଏକା ମହାଯୋଗୀ ଛହିଁ,
ଯୁମର ପରିଣାମେ ଦିଶିଲ ବସ୍ତ,
ପଳିତ ଚିକୁର ଗ୍ରନ୍ଥି କ୍ଷୁଣ୍ଣ କେଶରଜ,

Digitized by srujanika@gmail.com

ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦ କୁନ୍ତଳ ସବ କଠୋର କଟାକ୍ଷେ,
ଚାହିଁଥିଲେ ଅମ୍ବ ମୁଖେ । ବିଶ୍ୱସ୍ତଲ୍ଲ ଯଥା
ଅଚଳ-ଶିଖର-ଶାୟୀ ଲଙ୍ଗଳନ ଶାର୍ଦ୍ଦୂଳ ।
ପାବନ ପ୍ରଣାମ ଦେଇ ବିଦାୟ ଶେଷେ,
ଉପବନ ପରିକ୍ରମେ ମାଡିଲେ ରମଣୀ ;
ଅଧୀତ କବିତା ପୁଣି ନାଟକାଂଶ କେହି
ମନେ ମନେ ହେଲେ ପୁଣି, କେହି ଧରି ଦଣ୍ଡେ
ପଠନ ବିଧାନେ ଗୁରୁ ଛାତ୍ର, ଦଣ୍ଡେଛରେ
ପାଳିତ ମୟୂରୀ ଦେଖେ ପ୍ରୀତିର ବିଳାସେ
କଲେ ମୃଦୁଳର ସ୍ପର୍ଶ, କେହି ବା ରସିଲେ
କୃତ୍ରିମ ସରସୀ ବକ୍ଷେ ଚଳ ନାବ ଧୀରେ,
ମୃଦୁ ଗୀତ ତାଳେ ଗୁରୁ କ୍ଷେପଣୀ କ୍ଷେପଣେ,
ମର୍ମର ଶିଳ୍ପଣ ଛଳେ ବହିଲେ କେ ନାବେ,
ଜଳ-ରବି-ରଶ୍ମି-ରେଖୀ-ଛାୟାରେ ତାହାର,
କିଶୋର ବୟସୀ କେହି ଚିରକାଳ ଖେଳ
ରଚିଲେ ମୋହନ ଲେମ୍ବ, କମଳା କଦୁଞ୍ଜେ,
ନଗ୍ନଲ୍ଲ କନ୍ଦୁକ କେହି ହସ୍ତ କଣ୍ଡୁଯିଲେ,
ଉର୍ଦ୍ଧ୍ୱେ ଭାବ ଉତ୍ସାରିତ ଝରଣାର ତିରେ,
ଚକ୍ରେ ଚଞ୍ଚଳ ହୋଇ ଫେରେ ଉଚ୍ଚ ହାସେ ;
ପ୍ରାଚୀନ-ରମଣୀ-ରୀତି-ମୂର୍ତ୍ତି-ବିକଳ୍ପିତ
ଶାଳ୍ମଳ ଧରଣୀ ମେଲି କେହି କେହି ନାରୀ
ଅଳ ବାଟେ ଗୁରୁ ଶ୍ୱାସେ ଜଳପିଲେ ଶେଷେ
'ଜୀବନର ମଧୁ ମାସ ଯାଉଅଛି ବହି,
କେ ହେବ ତାଙ୍କର ବର୍ଦ୍ଧ୍ୟା ଶ୍ରୋଣ ଗୁରୁସ ?
ବିରାଜେ ମାନସ ସତ୍ୟ, ଗୃହିଣୀ କୁଳେହ,
ଦୂଷିତ ମାନବେ ଅତି ଦ୍ରୋହୀ ରମଣୀ ।
ଶୁଣ ଦେଖି ସବୁ ଅର୍ଦ୍ଧ ଗିରବେ ଉଚ୍ଚରେ,
ଅବଶ ମସ୍ତକ ଛାଡି ଅବନତ ମୁଖ
ସାଙ୍ଗ-ବାଦ ଦୂରୁଦ୍ଧର ମୂକ ଅବଭାସେ ।
ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ମଧୁମନ୍ତ୍ର ମଧୁର କଟାକ୍ଷେ
ହାଣି କଜ୍ଜ୍ରୁକେ ଅମ୍ବ ଦର୍ଶନ ବିଳାସ,
ବିଶ୍ୱହ ଦୋନ୍ୟ ଠାଣ କରୁଥିଲା ନାଟ ।
ବିରମିଲେ ବାମା ଛନ୍ଦ ; ଦେବାଳୟ ଘଣ୍ଟା
ପୂତ ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଶୁଣି, ଦେଖି ଉପବନ—
କୃତ୍ରିମ-ସରଣୀ ଜଳ ମିଶି ନାରୀ ଦଳେ ;
ପ୍ରଣତ ରମଣୀ ସେ ଶୁଭ ଚରଣ ବିଚାର ।

ଦେବାଳୟେ ବେଳ ପାର୍ଶ୍ୱେ ଅଲୋକ ପ୍ରବାହ
ପ୍ରାଚୀରରୁ ପାନ୍ତ ଯାଏ ; ଯନ୍ତ୍ର ସପ୍ତସ୍ୱର ,
ପ୍ରକାଣ୍ଡ ସେ ଅଟ୍ଟାଳିକେ, ପଡ଼ୁଥିଲା ପାଟି
ଉତ୍ତାଳ ମୋହନ ସ୍ୱରେ, ବିଶାଳ ଶକ୍ତି
ଲଭିବାରେ କରୁଥିଲା ଅର୍ଦ୍ଧ ସ୍ୱର ବି ସେ ?
ଦୀର୍ଘ ଦେବାଳୟ ପୂର୍ବ ସେ ବିଶାଳ ସ୍ୱରେ,
ଚିତ୍ତ ବିମୋହନ ସେହି ବାଦ୍ୟର ସଙ୍ଗୀତେ,
ପାବନ ସଙ୍ଗୀତ ସ୍ରବ ଗୁରୁ ଗୁରୁନାଦେ
ମୋହନ ରମଣୀ କଣ୍ଠ ବେଦୀ ପୁଣ୍ୟଭାଣେ
ଉଠୁଥିଲା ସେ ଉଚ୍ଛ୍ୱାସ । ନିଜେ କେମାମଣି
ଜଗତ ମଙ୍ଗଳ ବାମୀ କର୍ତ୍ତବ୍ୟର ଶ୍ରମେ
ବିଶ୍ୱଚିତା ଅଶୀର୍ବାଦ ବିଦ୍ୟବ ଭୁବନ
ନିମନ୍ତ୍ରଣ ଲାଗି ରଚିଥିଲେ ସେ ସଙ୍ଗୀତ ।

ଗୀତ ।

ବହୁଅସ, ବହୁଅସ, ମଧୁ ସମୀରଣ
ମୃଦୁ ଶ୍ୱାସେ ପ୍ରଭାତ ସାଗରୁ ;
ଅସ ସିନ୍ଧୁ ସମୀରଣ, ଧୀର ଶ୍ୱାସେ ବହ
ମୃଦୁଭାଣେ ପଶ୍ଚିମ ଦେଶରୁ ;
ଜଳଧି ଉପରେ ଖେଳ ଯାଅରେ ସମୀର
ଯାଅ ବହି ସେ ଦୂର ବିଦେଶେ,
ବିରସେ ବୁଡ଼ଇ ଗୃହ ଯହିଁ ସେ ବୁଲକୁ
ବହିଅଣ ତାହାଙ୍କୁ ଏ ଦେଶେ ।
ଶୋଇଛି ମୋର ଜୀବନ, ଦୁଃଖିର ପଞ୍ଜାଳ ଧନ,
ବହୁଅସ ବହିଅଣ ତାହାଙ୍କୁ ଏ ଦେଶେ ।

ଶୁଭରେ ଅଛମେ ଧନ, ଶୋଇଥିଅ ସ୍ୱପ୍ନେ,
ବାପା ତୋର ଅଛନ୍ତି ବିଦେଶେ ;
ଶୋଇଥିଲ ଶ୍ରେଧନି, ଜନନୀର କୋଳେ
ବାପା ଏବେ ଅସିବେ ତୋ ପାଶେ ;
ଅସିବେ ବାପା ବିଜୟ ସେ ଦୂର ବିଦେଶେ,
ବାପ୍ପା ମୋର ଏବ ଘରେ ଶୋଇ ;
ରୁପାଥାଳ ପରି ଚନ୍ଦ୍ର ପଶ୍ଚିମ ଗଗନେ,
ରୂପା ପାଇ ବୋଇତ ଆସଇ ;
ଶୋଇଥିଲ ମୋ ଜୀବନ, ଦୁଃଖିର ପଞ୍ଜାଳ ଧନ
ରୂପା ପରି ପାଇ ଚେତ ବୋଇତ ଅସଇ ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବଦ୍ଗୀତାର ରୂପକାର୍ଥ ।

ମହାଭାରତାନ୍ତର୍ଗତ ଭୀଷ୍ମ ପର୍ବର ମଧ୍ୟରେ ଭଗବଦ୍ଗୀତା ପ୍ରକରଣ ନାମକ ଯେଉଁ ୨୫ ଅଧ୍ୟାୟ ସନ୍ନିବେଶିତ ଅଛି, ତାହା ସ୍ୱୟଂ ଓ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ସଂବାଦ ବୋଲି ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି । ସେହି ଭଗବଦ୍ଗୀତା ପ୍ରକରଣର ଶେଷ ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟକୁ ସାଧାରଣ ଭଗବଦ୍ଗୀତା ବୋଲି ସାଦରେ ଅଧ୍ୟୟନ କରିଥାନ୍ତି । ତାହା ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣାର୍ଜୁନ ସଂବାଦ, ଏବଂ କେବଳ ଯୋଗ ଶାସ୍ତ୍ର ବିଷୟକ ଉପଦେଶ ପୂର୍ଣ୍ଣ ସୁତରାଂ ସର୍ବଶାସ୍ତ୍ର ସାର ବୋଲି ଅଦ୍ଭୁତ । ଫଳତଃ ଯୋଗ ବିଷୟକ ଏମନ୍ତ କେଉଁଣସି ପ୍ରକାର ଉପଦେଶ ନାହିଁ, ଯାହା ଏଥିରୁ ଉପେକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଏଥିରେ ଯାହା କିଛି ଲକ୍ଷିତ ହୋଇଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଯୋଗର କଥା ଭିନ୍ନ ଅପର କେଉଁଣସି ପ୍ରକାର କଥା ନାହିଁ ।

ଏହି ଗୀତାର ଅର୍ଥ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୂଢ଼ ; କାରଣ ସାଧୁପୁରୁଷ-ମାନେ ଏହାକୁ ଏକ ପ୍ରକାର ଶ୍ଳେଷ ସ୍ୱରୂପରେ ଉଲ୍ଲେଖ କରନ୍ତି । ଏଥିର ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥରେ ଯେପରି ଯୋଗର ସ୍ଥୂଳ ବିଷୟକ କଥା ଲକ୍ଷିତ ଅଛି, ତଦ୍ରୂପ ଏଥିର ଗୂଢ଼ ଅର୍ଥରେ ଯୋଗର ଅତ୍ୟନ୍ତରକ ଅର୍ଥ ପ୍ରକାଶିତ ଅଛି । ସେହି ଅର୍ଥ ଜାଣିଲେ ସମସ୍ତ ଗୀତା ଖଣ୍ଡିକୁ ଗୋଟିଏ ରୂପକ ବୋଲି ବୋଧ ହେବ ।

ଶଙ୍କରାଚାର୍ଯ୍ୟ, ଶ୍ରୀଧର ସ୍ୱାମୀ ପ୍ରଭୃତି ଟୀକାକାର ମହୋଦୟମାନେ ବହିର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଭାଷ୍ୟ କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ସେମାନେ ସାଧାରଣଙ୍କଠାରେ ଯୋଗର କଥା ଅପ୍ରକାଶ ରଖିବା ଉଚିତ ବିବେଚନା କରି ଏରୂପ କରିଥିଲେ । ଗୀତାର ଅଷ୍ଟାଦଶ ଅଧ୍ୟାୟର ୬୨ । ୬୩ ଶ୍ଳୋକରେ ଏହାକୁ ଅତ୍ୟନ୍ତ ଗୁହ୍ୟତମ ଜ୍ଞାନର କଥା ବୋଲି ଉଲ୍ଲିଖିତ ଏବଂ ୬୨ ଶ୍ଳୋକରେ ଏହି ଗୁହ୍ୟ କଥା ତପସ୍ୟାଦି ବିହୀନ ଅଭକ୍ତ ବ୍ୟକ୍ତିଙ୍କୁ କହିବାକୁ ନିଷେଧ ଅଛି ବୋଲି ବୋଧ ହୁଏ ସେମାନେ ଗୂଢ଼ାର୍ଥ ପ୍ରକାଶ ନ କରି କେବଳ ବହିର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ କରି ଟୀକା କରି ଯାଇଅଛନ୍ତି । ପ୍ରଥମେ ବହିର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ହେଲେ ହିଁ ଗୁରୁବାକ୍ୟରେ ଅନ୍ତର୍ଲକ୍ଷ୍ୟ ହୋଇଥାଏ ।

ଗୀତାର ଏହି ରୂପକରେ ଯୋଗବଳରେ ମନର ଦମନ ହୁଏ ବୋଲି ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନୋଦୟ ହୁଏ ଏବଂ ସେହି ଜ୍ଞାନୋଦୟ ଯେଉଁରୂପେ ଭକ୍ତ୍ୟାଦିର ବିଷୟ ଉପଲବ୍ଧ ଶକ୍ତି ରହିତ ହୁଏ, ତାହା କ୍ରମେ ପରିଷ୍କାରରୂପେ ବର୍ଣ୍ଣିତ ଅଛି । ଏହି ଗୀତାର ରୂପକ ବୁଝାଇବା ସ୍ଥଳେ ସମସ୍ତ ମହାଭାରତକୁହିଁ ରୂପକ କହିବାକୁ ହୁଏ, କାରଣ ମହାଭାରତର ପ୍ରଧାନ ପ୍ରଧାନ ବ୍ୟକ୍ତିମାନେହିଁ ଗୀତାର ନାୟକ । ସମସ୍ତ ମହାଭାରତର ଆଦ୍ୟୋପାନ୍ତ ରୂପକ, ମୋ ଗୋଟିଏ ମୂଳ ଇତିହାସ ଅଥବା ରୂପକକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଓ ନାନା ଉପଦେଶ ଯୋଗରେ ମହାଭାରତ ଲିଖିତ ହୋଇଅଛି, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଗୀତା ଏ ସ୍ଥଳେ ଦୃଷ୍ଟାନ୍ତ । ତେବେ ଗୀତା ମଧ୍ୟରେ ମହାଭାରତର ଅନୁକ୍ରମଣିକାଧ୍ୟାୟ ନାହିଁ । ଅବଶ୍ୟକ । ନୋହିଲେ ରୂପକ ଅସଂଲଗ୍ନ ବୋଧ ହୋଇପାରେ । ସୁତରାଂ ଅନୁକ୍ରମଣିକାର ଦ୍ୱିତୀୟାଂଶ ଓ ଭଗବଦ୍ଗୀତା ପ୍ରକରଣର ପ୍ରଥମାଂଶର ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିମାଣ ଦୁଇ ଗୀତା ପାଠ କରିବା ବିଧେୟ । ତାହାହେଲେ ଭଗବଦ୍ଗୀତା ଯେ କଣ ତାହା ଅଳ୍ପ ବୁଦ୍ଧିମାନଙ୍କୁ ବାକି ରହିବ ନାହିଁ । ସରହସ୍ୟ ଚତୁର୍ବେଦରୁ ମହାଭାରତକୁ ଯେ ପୁରୁଷର ବୋଲି ଉଲ୍ଲେଖ କରି ହୋଇଅଛି ଏବଂ ଅନୁକ୍ରମଣିକାଧ୍ୟାୟର ମହାତ୍ମ୍ୟ ଯେ ବୃଥା ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇ ନାହିଁ ତାହା ବୋଧହୁଏ ସାମାନ୍ୟ ଅନୁଧାବନ କରି ଦେଖିଲେହିଁ ବୁଝାଯିବ ।

ଭୀଷ୍ମ, ଶିଖାଙ୍ଗଦ ଓ ଚିତ୍ରାଙ୍ଗଦାର୍ଯ୍ୟ ସମସ୍ତେହିଁ ଏକର ସନ୍ତାନ ଏକରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ । ଭୀଷ୍ମଙ୍କ ଜନନୀ ଗଙ୍ଗା ଓ ଅପର ଦୁଇଜଣଙ୍କର ଜନନୀ ସତ୍ୟବତୀ । ଗଙ୍ଗା ମାୟା ସ୍ୱରୂପା, ଏହାକୁ ସୁଷୁମ୍ନା ବୋଲିଥାନ୍ତି, ଭୀଷ୍ମ ବେଦଜ୍ଞାନ ଚିତ୍ତବୃତ୍ତି ବା ଅଚିତ୍ତା ସ୍ୱରୂପ । ଏହା କାରଣରେ କଳ୍ପିତ ଅନ୍ତଃକରଣ ଅପେକ୍ଷାହିଁ ଭୀଷ୍ମ ସ୍ୱରୂପ ଉକ୍ତ ହୋଇଅଛି ; ସଂସାରରେ ବସ୍ତୁ ଚିହ୍ନିହିଁ ନାହିଁ, ଅଥଚ ବସ୍ତୁ ଅଛି । ବେଦ ଜ୍ଞାନ, ଜ୍ଞାନ ଅଥଚ ବସ୍ତୁର ହେତୁ, ଏହି ବେଦଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରେ ସଂସାରରେ ବସ୍ତୁର ବିଷୟ ଚିହ୍ନିହିଁ ନାହିଁ । ମାୟାରୁ ଏହି ବେଦଜ୍ଞାନ ହୁଏ, ସୁତରାଂ ଏହା ମାୟିକ ଏବଂ ଦୃଶ୍ୟଜ୍ଞାନ । ସତ୍ୟ ସ୍ୱରୂପେ ପ୍ରକାଶମାନ ଯେଉଁ ପ୍ରକୃତ ଜ୍ଞାନର ଜଡ଼ ଓ ଚେତନ ଦୁଇ ସନ୍ତାନ । ଜଡ଼ର ରୂପ ଅଛି, ସୁତରାଂ ସ୍ପନ୍ଦନ ହେତୁ ଚିତ୍ତାଙ୍ଗଦ ସ୍ୱରୂପେ ଉକ୍ତ ଓ କେବଳ ଶକ୍ତିଶାଳୀ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବୋଲି ଶୌର୍ଯ୍ୟ ନାମେ କଥିତ ହୋଇଅଛି । ଜଡ଼ ଜୀବସନ୍ତାନ; ଚେତନରୁ ମନ ଓ ବୁଦ୍ଧି । ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ର ଅନ୍ଧ, କାରଣ ମନଃସ୍ଥାନ୍ତ ମନର ସଦସଦ୍‌ବିଚାର ଶକ୍ତି ନାହିଁ, ମନରେ ନାନାରୂପ କଳ୍ପନାଦି ଉଦିତ ହୁଏ, ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଇହାର ବଳ ମନ ପର୍ଯ୍ୟାଲୋଚନା କରିବା ମନର ସାଧାରଣ । ପଣ୍ଡୁ ବୁଦ୍ଧି ବା ପଞ୍ଚଭୂତ ବିବେକ ବୁଝାଯାଏ । ଅଜ ଏକଜଣ ଅଛନ୍ତି, ଏଥିର, ଏ ଦାସୀପୁତ୍ର, ଅଥଚ ଏକ ଶ୍ରେଷ୍ଠରେ ଜନ୍ମ, ଏ ପ୍ରଜ୍ଞା ସ୍ୱରୂପ, ଧର୍ମ୍ମରେ ଜ୍ଞାନ ବା ସତ୍ତ୍ୱବୁଦ୍ଧି ଯାହାକୁ କହି, ଏ ସେହି ପ୍ରଜ୍ଞା ମାତ୍ର । ଏହି ପ୍ରଜ୍ଞା ମନ ଓ ବୋଧର ଭ୍ରାତା ସ୍ୱରୂପ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏତଦୁଭୟଙ୍କଠାରୁ ଏହାଙ୍କର ପ୍ରକୃତିଗତ ବୈଲକ୍ଷଣ୍ୟ ଅଛି । ତାହାପରେ ମନର ଶତପୁତ୍ର ଓ ପଣ୍ଡୁର ପଞ୍ଚ ପୁତ୍ରମାନେ । ଦଶ ଇନ୍ଦ୍ରିୟର ପ୍ରତ୍ୟେକେ ଦଶଦିଗଗାମୀ, ଏମାନେହିଁ ଶତପୁତ୍ର । ମନରେ ନାନାରୂପ ବାସନା, ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଅନ୍ତର୍ବୃତ୍ତି ପ୍ରଭୃତି ଉଦୟ ହୁଏ ; କ୍ରମଶଃ ସେମାନଙ୍କର କର୍ତ୍ତୃତ୍ୱ ଭାବ ଦିଆଯାଇଅଛି । ୧ମ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟର ମନ କର୍ମ୍ମ ପ୍ରବୃତ୍ତିରୂ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନାଦି ଦଶ ଜଣ, ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନ କାମନାରୂପ ଦୁର୍ମ୍ମତି ଓ ଦୁଃଶାସନ କ୍ରୋଧରୂପ ଦୁଷ୍ଟବୁଦ୍ଧି, ଏମାନଙ୍କୁ ଶାସନକରିବା ଭୀମସେନ, ଏବଂ ଏମାନେହିଁ ସମସ୍ତ ଅସତ୍ କର୍ମର ନେତା । ଏତଦ୍ଭିନ୍ନ ଲୋଭ, ମୋହାଦି-ଜନିତ ଦୁଷ୍ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଆଳସ୍ୟ, ଦମ୍ଭାଦି, ସତ୍‌କର୍ମ୍ମରେ ଅପ୍ରବୃତ୍ତି ପ୍ରମାଦ, ଭ୍ରମ, ଶାସନେଚ୍ଛା, କଦାଗ୍ରହ ପ୍ରଭୃତି ମନର ଏତଦ୍ରୂପ ପୁତ୍ର ରୂପେ ନିର୍ଦ୍ଦିଷ୍ଟ ହୋଇଅଛି । ଯୁଯୁତ୍ସୁ ନାମେ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରର ଅପର ଏକ ପୁତ୍ର ଅଛି । ତାହା ଶାସନେଚ୍ଛା ବା ପରାଜୁଖ କରେଚ୍ଛା ; ଯୁଦ୍ଧକାଳେ ସେହି ଯୁଯୁତ୍ସୁ ପାଣ୍ଡବ ପକ୍ଷୀୟ ହେଲେ, ଅର୍ଥାତ୍ ପାଣ୍ଡବମାନଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ କରିବେଚ୍ଛା ହେଲା, ଅଥଚ ଧୃତରାଷ୍ଟ୍ରଙ୍କର ଶତପୁତ୍ରଙ୍କର ମଧ୍ୟରେ ଅଜ ଏକଜଣ ଯୁଦ୍ଧରୁ ପ୍ରବାରୁ, କୌରବମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ସ୍ୱଦା ପରାଜୁଖ କରିବେଚ୍ଛା ବର୍ତ୍ତମାନ ରହିଲା, ଅଦୌ ଏତତ୍ ପକ୍ଷରେ ଦୁଇଜଣ ଯୁଯୁତ୍ସୁ ଥିବାରୁ ଏମାନେହିଁ ବେଳେ ବେଳେ ଯୁଦ୍ଧେଚ୍ଛୁ ଥିଲେ, କାଳେ ସେମାନେ ମଧ୍ୟ ହେଲେ । ଗୀତାରେ ଶତ ପୁତ୍ରର ପ୍ରତ୍ୟେକର ନାମ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ନ ଥିବାରୁ ତାହା ଉଲ୍ଲେଖିତ ହେବାର ଅନାବଶ୍ୟକ ।

ପରେ ପାଣ୍ଡୁ ପୁତ୍ରମାନେ, ଏମାନେ ପୃଥିବୀର ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱ, ଜ୍ଞାନେନ୍ଦ୍ରିୟ ସ୍ୱରୂପ ପାଣ୍ଡୁ ନିଜାଙ୍କର ଦୁଇ ପତ୍ନୀ, ଶକ୍ତି ଓ ଆସକ୍ତି; କୁନ୍ତୀ ଶକ୍ତିସ୍ୱରୂପା, ଏବଂ ଜଗତ ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଓ ଦେହ-ରୂପ କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିରେ ସଞ୍ଜାତ ଓ ଚାଳିତ, କୁନ୍ତୀ ତତ୍‌ସ୍ୱରୂପା ; ପାଣ୍ଡିତ ବିଷୟରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତିର ଆସକ୍ତି ବା ପ୍ରବୃତ୍ତି, ଯାହାରେ ଅବସ୍ଥିତ ହେଲେ ବିବେକ ବୁଦ୍ଧିର ଲୋପ ହୁଏ, ସେ ମାଦ୍ରୀ । ପାଣ୍ଡୁ ପୁତ୍ରମାନେ କ୍ଷିତି, ଜଳ, ତେଜ, ବାୟୁ ଓ ଆକାଶର ସ୍ୱରୂପାନୁଭବ, ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତର ମୁଖ୍ୟ ବା ଗୌଣ କାରଣ ଶକ୍ତି; ତେବେ ଆକାଶ ବାୟୁ ଓ ତେଜଃ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେତୁ ଏମାନଙ୍କର ସ୍ୱରୂପାନୁଭବ ଶକ୍ତି ମାତ୍ରେ ଅବସ୍ଥିତ, ଏବଂ କ୍ଷିତି ଓ ଜଳର ଅଧିକତର ସ୍ଥୂଳତ୍ୱ ହେତୁ ସେମାନଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ଦେହର ସମ୍ବନ୍ଧ ଅଧିକତର ପରିସ୍ଫୁଟ । (ଶାନ୍ତି ପର୍ବ ୧୮୭ ଅଃ) । ଏହି କାରଣରୁହିଁ ଏମାନେ ଦୁଇଟି ବୋଲି ଉକ୍ତ ଓ ଆସକ୍ତିର ସନ୍ତାନ । ଏହି ପଞ୍ଚଭୂତ ତତ୍ତ୍ୱ ଯେବେ ବା ଜ୍ଞାନ ଓ ବୋଧରୂପିଣୀ ଉତ୍ପନ୍ନ ଭାବାତ ଧର୍ମ୍ମ ବା ବିକାଶ ମାତ୍ର ତତ୍ତ୍ୱରୁ ସବ ଗୁଣ ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟୋମ, ବିଶୁଦ୍ଧ କାରଣ ପବନରୂ ସ୍ପର୍ଶ ଗୁଣାତ୍ମକ ବାୟୁ, ଇନ୍ଦ୍ରରୂ ରୂପାତ୍ମକ ତେଜଃ ଓ ଅଗ୍ନି-କୁମାର ଦ୍ୱୟରୁ ରସ ସ୍ପର୍ଶାତ୍ମକ ଜଳ ଓ ପୃଥ୍ୱୀରୂପ ସ୍ଥୂଳ ଭୂତ ସମୂହ ଉତ୍ପନ୍ନ ହେବାରୁ ଏମାନେ ଯେପରି ପାଣ୍ଡୁପୁତ୍ର ତଦ୍ରୂପ ଇନ୍ଦ୍ରାଦିଙ୍କର ମଧ୍ୟ ସନ୍ତାନ । ଏହି ପଞ୍ଚତତ୍ତ୍ୱ ସ୍ୱରୂପୋପଲବ୍ଧି କିଛି କଠିଣ ବିଷୟ, ଏହା ଯୋଗ । କ୍ରମେ ଏହି ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବ ସମ୍ବନ୍ଧେ ବିସ୍ତୃତ ପରିଷ୍କାର ଜ୍ଞାନ, ଗୀତା ପାଠ କରିଲେ ହେବାର ସମ୍ଭବ । ଅନ୍ତେ ମହାଭାରତାନ୍ତର୍ଗତ ମୋକ୍ଷ-ଧର୍ମ୍ମ ପର୍ବାଧ୍ୟାୟ ପାଠ କଲେ ଏହି ବିଷୟକ ଏବଂ ଗୀତା ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଅନେକ ବିଷୟର ସ୍ପଷ୍ଟ ଉପଦେଶ ଉପଲବ୍ଧି ହୁଏ ।

ଏହି କୁନ୍ତୀ ବା ଶକ୍ତିର ଅଛି ଏତ ପୁତ୍ର ଅଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ସହିତ ପାଣ୍ଡୁଙ୍କର ସମ୍ବନ୍ଧ ନାହିଁ ; ସେ ଅନ୍ଧ-ଶ୍ରୀବ୍ୟାସ ସ୍ୱରୂପ କର୍ତ୍ତା । ଲୌହାର (ମଜବୁତ) ହାତର ସ୍ୱରୂପ, ଏ ଦୁର୍ମ୍ମତି ଦୁର୍ଯ୍ୟୋଧନଙ୍କୁ ଯେଉଁ ପଥରେ ଲଢ଼ା କେଉଁ ଯାଇଅଛନ୍ତି । ଏ ଶକ୍ତିଙ୍କ ଠାରୁ ଉତ୍ପନ୍ନ, ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର, ଅକ୍ଷମ କୁନ୍ତୀ, ଅଥଚ ପ୍ରକୃତ ପକ୍ଷରେ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଉପକାର ହେବାର ସମ୍ଭବ ଥିଲା, ତନ୍ତ୍ର ଅଜ୍ଞାନତାବଶତଃ ଏହି ବିଶ୍ୱାସ ସଦ୍ଭାବ ବିଦ୍ଧ ନ କରି ଦୁଃଖ ଥିବାରୁ ଦୁର୍ମ୍ମତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ପୋଷକ ହୋଇଥିଲେ । ଦୁର୍ମ୍ମତି ପ୍ରଭୃତିଙ୍କୁ ନାଶ କରିବାକୁ ହେଲେ ଅଗ୍ରେ ତୀକ୍ଷ୍ଣ ସ୍ୱରୂପ ବେଦାନ୍ତ ଜ୍ଞାନ ଅପେକ୍ଷା ଓ ଏହି ବିଶ୍ୱାସକୁ ନାଶ କରିବାକୁ ହେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ଶୀଲ୍ପ କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ । ଏହି ଗୀତାରେ ଜୀବ ସମ୍ବନ୍ଧୀୟ ବିଷୟ ମାତ୍ର ବର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଅଛି, ସୁତରାଂ ଶୀଲ୍ପ ସ୍ୱୟଂ ଭଗବାନ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷରରୁ ବିଭିନ୍ନ ପୂର୍ଣ୍ଣବ୍ରହ୍ମ ସ୍ୱରୂପ ହେଉଛନ୍ତି ଯେ ଜୀବନର କୂଟସ୍ଥ ସ୍ୱରୂପେ ଅବସ୍ଥିତ । ଏହି ଦେହ ମଧ୍ୟରେ କ୍ଷର ଓ ଅକ୍ଷରାତ୍ମକ ବ୍ରହ୍ମ କୂଟସ୍ଥ ଭିନ୍ନ ଅଛି କିପରି ହୋଇପାରେ ? ସୁତରାଂ ପରମାତ୍ମା ଅକ୍ଷରରୁ ଭିନ୍ନ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ଏହି ରୂପକରେ ସେହି କୂଟସ୍ଥହିଁ ତତ୍ ସ୍ୱରୂପ । ଏହି ଚୈତନ୍ୟର ଅନୁକମ୍ପାରେ ଯୋଗୀ ଯଦି ଅଗ୍ରେ ଅଶଙ୍କାଦିର ନାଶ କରନ୍ତି ଏବଂ ମନର ସନ୍ତାନ ବାମ କ୍ରୋଧାଦି ବିନଷ୍ଟ ହେବାରୁ ଚିତ୍ତ ପ୍ରସବ ଶୂନ୍ୟ ହେଲା । ଯୁଦ୍ଧରେ ପଞ୍ଚଭୂତ, କୂଟସ୍ଥ ଚୈତନ୍ୟ, ସମତା, କ୍ଷମା, ପୂର୍ବକୃତ ବାସନାବଶେ ଭୋଗ ଓ କର୍ମ ଏହି କେତୋଟି ଅବଶିଷ୍ଟ ରହିଲା ମାତ୍ର । ମନ ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ କରିଲେ ତାହା ଜାଣି ପାରିଲେ । ବୀମଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅର୍ଥାତ୍ ବାୟୁର କ୍ରିୟାରୁହିଁ ଚିତ୍ତ ପ୍ରସବ ଶୂନ୍ୟ ହୁଏ । କ୍ରମେ ସେହି ଅହଂ ଜ୍ଞାନାତ୍ମକ ମନ ସୁଦ୍ଧା ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ । ପଞ୍ଚଭୂତ ଓ କୂଟସ୍ଥ ବ୍ୟତୀତ ଅପର ସମସ୍ତେହିଁ ଏକେ ଏକେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ ; କ୍ରମେ ପୃଥ୍ୱୀ ତତ୍ତ୍ୱ, ରସ ତତ୍ତ୍ୱ, ତେଜଃ ତତ୍ତ୍ୱାଦି ଲୁପ୍ତ ହୋଇ ଅବଶେଷରେ ଅନନ୍ତ ବ୍ୟୋମ ସ୍ୱରୂପେ ବ୍ରହ୍ମଜ୍ଞାନ ମାତ୍ର ସହ ବିଲୀନ ହେଲେ । ଏହାହିଁ ଯୋଗାନୁଷ୍ଠାନର ଚରମ ଫଳ ଲାଭ ହେଲା ।

ଆଉ ଏକ ଜଣ ପୃଥ୍ୱୀ ତତ୍ତ୍ୱର ଲୋପ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସଙ୍ଗରେ ଥିଲେ । ଏହାଙ୍କ ନାମ ଦ୍ରୌପଦୀ । ବୁଦ୍ଧି ଅର୍ଥାତ୍ ସର୍ବଜ୍ଞ ଦୃଷ୍ଟି ବା ଅନ୍ତର୍ଯ୍ୟାମିତ୍ୱ ରୂପ ଚିତ୍ତର ଗତିରୁ ଉତ୍ପନ୍ନା ଚେତନା । ତେଜଃ ଜନିତ ଷଟ୍‌ଚକ୍ର ଭିନ୍ନ ହୋଇ ଏହି ଚେତନା ଲବ୍ଧ । ଏହି କୁଣ୍ଡଳିନୀ ଚେତନାର ଚେଷ୍ଟା ଅନେକରୂପେ ହୋଇଥିଲା, ଅନେକ ଲୋକମାନେ ଏହି ଦିବ୍ୟ ଦୃଷ୍ଟି ଲାଭ ଜନ୍ୟେ ଚେଷ୍ଟିଲେ, କିନ୍ତୁ ତେଜଃ ସହାୟରେ କ୍ରିୟାବଳେ ଅଜ୍ଞା ଚକ୍ର ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଭେଦ କରି ଏହା ଲବ୍ଧ ହୋଇଥିଲା । ଏ ପଞ୍ଚ ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମିକା ; ଯେତେବେଳେ ମୋହରେ ଜଡ଼ିତ ଅଛନ୍ତି ଓ ଏ, ସେତେବେଳେ ସୁଦ୍ଧା ଏ ପଞ୍ଚଭୂତ ମଧ୍ୟରେ ନିହିତା ; ଏହି ହେତୁ ଯଦି ଲବ୍ଧ ଧନକୁ ସୁଦ୍ଧା କାଳେ ବିସର୍ଜ୍ଜନ ଦେବାକୁ ହୋଇଥିଲା ।

ଭଗବଦ୍‌ଗୀତା ପ୍ରକରଣର ପ୍ରଥମେ ଅଛି ଯେ ଗୀତା ବିଷୟ ପରେ ପଞ୍ଚପାଣ୍ଡବଙ୍କୁ ସ୍ୱରାଜ୍ୟ ଦିଆଯାଉ । କ୍ରିୟା ବିନା ଜ୍ଞାନ ଯେତେବେଳେ ଅଶଙ୍କା ଦୂରୀଭୂତ ହେଲା, ସେତେବେଳେ ଜଣାଗଲା ଯେ ଦୁର୍ଗତି ପ୍ରଭୃତି ମନର ଦୋଷରେ ହୋଇଥାଏ । ଯଦିବା ଅସ୍ୱୋଜନ ଅର୍ଥାତ୍ କ୍ରିୟାର ହେତୁ ଉପକ୍ରମାଦି କଣ ? ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ପରି କ୍ଷୁଦ୍ର ବ୍ରହ୍ମାଣ୍ଡ ସ୍ୱରୂପ ଏହି ଦେହ ସ୍ୱୟଂ ପଞ୍ଚଭୂତାତ୍ମକ, ଏଥିରେ ପଞ୍ଚଭୂତରହିଁ ଅଧିକାର । ପଞ୍ଚଭୂତର ଯେଉଁ ଜ୍ଞାନ ବା ବୋଧ ତାହାକୁ ଅତିକ୍ରମ କରିବାକୁ ହେଲେ ବାମ କ୍ରୋଧାଦି ମାନସିକ ରିପୁ ସମସ୍ତ ପ୍ରବଳ ହୋଇ କ୍ରମେ ଛଳରେ ସମଗ୍ର ଅଧିକାର କରିବ, ପ୍ରଥମେ ଦେହ ଓ ମନର ଶାନ୍ତି ସ୍ଥାପନ ଜନ୍ୟେ ସେମାନେ ଯହିଁରେ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ରକ୍ଷେ ଏବଂ ପ୍ରବଳ ହୋଇ ନ ପାରେ, ଏହି ଚେଷ୍ଟାହିଁ ହୁଏ, କିନ୍ତୁ ସେମାନେ ଦୁର୍ଦ୍ଦମନୀୟ, ସେମାନେ ଚେତନା ହରଣର ଚେଷ୍ଟା କରନ୍ତି, ଧୈର୍ଯ୍ୟାଦିର ଧ୍ୱଂସ, କ୍ଷମା, ଶୌର୍ଯ୍ୟାଦି ଗୁଣ ନଷ୍ଟ କରି ସେମାନଙ୍କ ଉତ୍ପାଟନର ଚେଷ୍ଟା କରିବାରୁ ଏବଂ ମନରେ ତାହା ଜାଣିବାକୁ ପାରିଲେହିଁ ତତ୍ ପ୍ରତିକାର ଚେଷ୍ଟା ନ କରିବାରେ ଜ୍ଞାନ ଜଗବାନଙ୍କର ଶରଣାପନ୍ନ ହେଲେ, ଭଗବାନଙ୍କ ସହାୟରେ ଯେଉଁଭଳିରେ କ୍ରମେ ସେମାନେ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ ଜୟ କରିବାରୁ ସ୍ଥିତିରୁ ଜଳରେ, ଜଳରୁ ତେଜରେ, ତେଜରୁ ବାୟୁରେ, ଏବଂ ବାୟୁରୁ ବ୍ୟୋମରେ ଆପେ ଆପେ ସ୍ୱଭାବ ବିଲୟ କରିବାରୁ ଈଶ୍ୱରଙ୍କଠାରେ ଲୟ ପ୍ରାପ୍ତ ହେଲା । ଗୀତା ପ୍ରକରଣରେ ଅର୍ଜୁନ କର୍ତ୍ତୃକ ଯେଉଁ ଦୁର୍ଗା ସ୍ତୋତ୍ର ଅଛି, ତାହା ତେଜଃ କର୍ତ୍ତୃକ ଶକ୍ତିର ଆରାଧନା, ଶକ୍ତି ସହାୟରେ ତେଜଃ ଯୋଗ କ୍ରିୟାର ସମର୍ଥ ହୋଇ ଉକ୍ତ ରିପୁମାନଙ୍କୁ ଦମନ କରେ ।

ଏହି ସ୍ଥଳେ ଆଉ ଗୋଟିଏ କଥା କହିବା ଆବଶ୍ୟକ, ତାହା ନ ହେଲେ ଅନେକେ ବିଷମ ଭ୍ରମରେ ପତିତ ହୋଇ ପାରନ୍ତି । ଯଦି ରୂପକରେ ସମସ୍ତ ରାଜା ଓ ଯୋଦ୍ଧାମାନଙ୍କର ନାମ ଭିନ୍ନାର୍ଥ ବୋଧକ ହୋଇ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କରି ହୁଏ, ତାହାହେଲେ ମହାଭାରତର ସମସ୍ତ ଘଟଣା କଣ ଅଳୀକ ? ସମସ୍ତ ଜଣ ଦ୍ୱାର୍ଥ ବୋଧକ ବଳି ଚିତ୍ରିତ ହୋଇଅଛି ? ନା, ଏ କଥା ସ୍ୱୀକାର କରିବାର ନୁହେଁ । ପ୍ରାଚୀନ ମହର୍ଷିମାନେ ନିତାନ୍ତ ଗଭୀର ବୁଦ୍ଧିସମ୍ପନ୍ନ ଥିଲେ, ସାମାନ୍ୟ ଦେଖାର ଘଟଣାରେ ସେମାନେ ଯଥାର୍ଥ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବରେଣ କରୁ ନ ଥିଲେ । ସେମାନଙ୍କର ଚିତ୍ର ପୁରାଣାଦି, ପ୍ରକୃତ ଇତିହାସ ଅପେକ୍ଷାରେ ଉଚ୍ଚତର ହୋଇ, ସାଧାରଣଙ୍କର ବୋଧଗମ୍ୟ ଓ ଉପଦେଶ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେଉଥିଲା ; ଅଥଚ ତନ୍ମଧ୍ୟରେ ଏହି ସମସ୍ତ ଜ୍ଞାନର ଗଭୀର ଉପଦେଶ କୌଶଳରେ ନିହିତ ରହୁଥିଲା । ଏହି ଗୀତାରହିଁ କୌତୁକ ଅର୍ଥ ଜନସାଧାରଣଙ୍କର ଯେ କେତେ ଉପକାରୀ, ତାହାର ସୀମା ନାହିଁ । ଯେଉଁମାନେ ଯୋଗମାର୍ଗାବଲମ୍ବୀ, ଗୀତାର୍ଥ କେବଳ ସେହିମାନଙ୍କ ନିମନ୍ତେ ; ଅଥଚ ଯେମନ୍ତ କୌଶଳରେ ଶ୍ଳେଷାର୍ଥ ଯୁକ୍ତ ଶବ୍ଦ ଓ ଶ୍ଳେଷଭାବ ପୂର୍ଣ୍ଣ କରାଯାଇ ଯୁଗପତ୍ ଉଭୟ ଅର୍ଥସଙ୍ଗତ, ଏବଂ ଅନେକ ସ୍ଥଳେ ଏକ ଉପଦେଶ ଉଭୟ ଭାବରହିଁ ଉପଯୋଗୀ କରି ଅଛନ୍ତି । ମହାତ୍ମା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କ ଇତିହାସ ଅପେକ୍ଷାରେ ମହାଭାରତ ଉଚ୍ଚତର । ଯୁଧିଷ୍ଠିର ଏକ ଜଣ ପ୍ରଧାନ ନରପତି ଥିଲେ ; ତାଙ୍କର ଶତାବ୍ଦ ପ୍ରଚଳିତ ଥିଲା ତତ୍‌ସମ୍ବନ୍ଧେ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରମାଣ ଅଛି । ମହାତ୍ମା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ପ୍ରକୃତ ଅସ୍ତିତ୍ୱ ସମ୍ବନ୍ଧେ ସନ୍ଦେହ କରାଯାଇ ନ ପାରେ । ଯାହାହେଉ, ଉକ୍ତ ପ୍ରସିଦ୍ଧ ମହାତ୍ମା ଯୁଧିଷ୍ଠିରଙ୍କର ଇତିହାସ, ଓ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ଯୁଦ୍ଧ (ଯାହା ସମସ୍ତ ଖ୍ରିଷ୍ଟିୟର ଓ ଭାରତବର୍ଷର ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଅନ୍ତକ ସ୍ୱରୂପ, ଯେଉଁ ପୁରାଣରେ ବର୍ଣ୍ଣିତ, ତାହା ଲୋକଙ୍କର ନିତାନ୍ତ ଆଦରର ସାମଗ୍ରୀ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ । ମହର୍ଷି ବେଦବ୍ୟାସ, ରାଜନୀତି, ଧର୍ମନୀତି, ସମାଜନୀତି, ପ୍ରଭୃତିର ସାର ଉପଦେଶ ଓ ସଂ ଜ୍ଞାନର ସାର ଯୋଗ ରହସ୍ୟ ମଧ୍ୟ ସେହି ପୁରାଣ ମଧ୍ୟରେ ସନ୍ନିବେଶିତ କରି ମହାଭାରତକୁ ପ୍ରକୃତହିଁ ବିଶ୍ୱ କରି ତୋଳି ଅଛନ୍ତି । ବାସ୍ତବିକ ମହାଭାରତରେ କଣ ନ ମିଳେ ? ଯେ ଯାହା ଗ୍ରହିବ ସେ ତାହାହିଁ ପାଇବ । ଯାହାର ଜ୍ଞାନ ଯେ ରୂପ, ଯାହାର ପ୍ରବୃତ୍ତି ଯଦ୍ରୂପ, ଯାହାର ଶ୍ରଦ୍ଧା ଯଦ୍ରୂପ, ସେ ତଦନୁରୂପ ଉପଦେଶ ଏଥିରୁ ପାଇବ । ମହାଭାରତର ମାହାତ୍ମ୍ୟ ବର୍ଣ୍ଣନେ ଅକ୍ଷମ, ସୁତରାଂ ଏ ସ୍ଥଳେ ଆଉ ଯେ ବିଷୟର ଅଧିକ ଆନ୍ଦୋଳନ ନିଷ୍ପ୍ରୟୋଜନ । ଏତେଦୂର କହିବାର ଯାହା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ତାହା ବୋଧ ହୁଏ ସମସ୍ତେହିଁ ବୁଝି ଅଛନ୍ତି ।

ଓଁ ଶାନ୍ତି ଓଁ ଶାନ୍ତି ଓଁ ଶାନ୍ତି ।

ଶ୍ରୀ ଗଜପତି ଦାସ ।

ଅନନ୍ତ—ରହସ୍ୟ ।

(୧)

ଦୃଶ୍ୟ ହେ ପ୍ରଭୋ　　ତବ ମହିମା
ବିଶ୍ୱଜଳ ବିଶ୍ୱ—ସାର
ଚାହିଁଲେ ମୁଁ ଚାହିଁ　　ତବ ଅଶେଷ
ବ୍ୟାପିଛି ମୋ ହୃଦକାଶ
ତାରକା-ଖଚିତ-ନିଳ-ଅମ୍ବର
ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ-ଉତ୍ତପ୍ତ-ଅରୁଣ କର
ପ୍ରଶାନ୍ତ-ସୁନିଳ-ନୀଳ-ସାଗର
ଘୋଷୁଛନ୍ତି ତବ ମଧୁ-ଭାରତ
ଜାଗୁଛନ୍ତି ତବ ଧୌମ୍ୟ-ମୂରତ
ହୋଇ ପ୍ରେମେ ଅମୃତାର ।

(୨)

ମଧୁର-ଲଳିତ-　　ଚାଦର-ଚରେ
ଶୁଭୁଛଇ ତବ ନାମ
ଘନ-ଉଦାର　　ପର୍ଣ୍ଣ-କୁଟୀରେ
ଗାଇଛି ତବ ଗୁଣ ଗ୍ରାମ
ସୁଗନ୍ଧ-ଦୋଳା-କୁସୁମ-ପୁଞ୍ଜେ
ମାଧବୀ-ଲତିକା-ଦୋଳା-କୁଞ୍ଜେ
ବସନ୍ତ-ରବିଅ-ମଧୁପ-ଗୁଞ୍ଜେ
ବିରାଜଇ ତବ ଦିବ୍ୟ ଚରିତ
ଶିହରେ ତବ ସ୍ନିଗ୍ଧ-ପୀରତ
ଭରି ପ୍ରେମ ଅବିରାମ ।

ଶ୍ରୀ ଗୋବିନ୍ଦଚରଣ ମହାନ୍ତି

Digitized by srujanika@gmail.com

ଇତିହାସ ବିଜ୍ଞାନ ଓ ମାନବଜାତିର ଆଶା ।

(ପୂର୍ବପ୍ରକାଶିତ ଉତ୍ତର ।)

ଇତିହାସର ଉପଦେଶ ।

ସୁତରାଂ ପ୍ରାଣ-ବିଜ୍ଞାନମୂଳକ ଇତିହାସ-ବିଜ୍ଞାନର ଉପଦେଶ ଏହି ଯେ, କୌଣସି ଜାତିର କୌଣସି ଘଟଣା ସ୍ୱାଧୀନ ନୁହେଁ । ସାହିତ୍ୟାଲୋଚନା, ବିଜ୍ଞାନଚର୍ଚ୍ଚା, ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଅନ୍ଦୋଳନ, ସ୍ୱାଧୀନତା ଲାଭ, ଦେଶ ଜୟ—ଏ ସମସ୍ତ ବିଭିନ୍ନ ଜାତିର ସର୍ବବିଧ ଆନ୍ଦୋଳନର ଅଧୀନ । ଜାତୀୟ ଅଭ୍ୟୁଦୟ ଓ ପ୍ରବୃତ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ପରସ୍ପର ସଂଗ୍ରାମ ଓ ସଂଘର୍ଷରେ ପରସ୍ପରଠାରୁ ଦୂରେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟତଃ, ଏହି ସଂଗ୍ରାମ ଓ ସଂଘର୍ଷଣ ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ବିଭିନ୍ନ ଆକାର ଧାରଣ କରେ, ଏପ୍ରକାରମନ୍ତେ ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ମାନବ ସମାଜର ଅଙ୍ଗ ପ୍ରତ୍ୟଙ୍ଗଗୁଡ଼ିକ ବିଭିନ୍ନ ସଂଘ ଓ ଜାତିର ରୂପ ଗ୍ରହଣ କରେ ।

ତୃତୀୟତଃ, କୌଣସି ଅଭିବ୍ୟକ୍ତିର ରୂପ, ଆକୃତି ଓ ପ୍ରକୃତି ସ୍ଥାୟୀ ନୁହେଁ—ସମସ୍ତ ପରିବର୍ତ୍ତନଶୀଳ । ଦେଶକାଳର ପରିବର୍ତ୍ତନ ଅନୁସରଣ କରି ମାନବ ଯେତେଦିନ ବିଭିନ୍ନ ଆନ୍ଦୋଳନର ସୁଯୋଗ ସୃଷ୍ଟି କରିପାରେ, ସେତେଦିନ ମାନବର ନୈରାଶ୍ୟର କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ଧର୍ମ ଓ ସାହିତ୍ୟର ଆନ୍ଦୋଳନରେ ମଧ୍ୟ ଜୀବନର ବିକାଶ ହୋଇ ଥାଏ ।

ବୀର ପୁରୁଷ ।

ଏବେ ମାନବ ସହିତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ଜୀବଙ୍କର ଗୋଟାଏ ବିଶେଷ ପ୍ରଭେଦ ଅଛି, ଦେଶକାଳ ପ୍ରଭାବରେ ସକଳ ଜୀବ ଚେତିତ ଏବଂ ଦେଶକାଳ ସାହାଯ୍ୟରେ ପରସ୍ପର ମଧ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ଏକମାତ୍ର ମାନବହିଁ ନିଜର ଦେଶକାଳ ନିଜେ ସୃଷ୍ଟି କରି ଆପଣାର ଇଚ୍ଛାନୁସାରେ ବିକାଶ-ସାଧନର ଅଯୋଜନ କରିପାରେ, ପ୍ରତିକୂଳ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ନିଜର ଅନୁକୂଳ କରି ନିଜର ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ବିଧାନର ଶକ୍ତି ଏକମାତ୍ର ମାନବରହିଁ ଅଛି, ମାନବ ଦେଶକାଳର ଅଧୀନ-ସ୍ୱରୂପକୁ ଅସ୍ୱୀକାର କରିପାରେ; ପ୍ରାକୃତିକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକୁ ଆୟତ୍ତ କରି ନିଜର ଅଧିପତ୍ୟ ବିସ୍ତାର କରିପାରେ, ଦେଶ ଓ କାଳକୁ ଊର୍ଦ୍ଧ୍ୱ କରି ନିଜର ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ ବ୍ୟବହାରୋପଯୋଗୀ କରିପାରେ । ସମାଜକୁ ଏକ ଅବସ୍ଥାରୁ ଅବସ୍ଥାନ୍ତରକୁ ଉନ୍ନୀତ କରି ନୂତନ ଭାବ ନୂତନ ଧର୍ମ ପ୍ରଭୃତିର ଦ୍ୱାରା ଅଦ୍ଭୁତ ସାଧିତ ପାରେ ।

ଏହି ସାମର୍ଥ୍ୟର ପରିଚୟ ।

ମାନବର ଶିଳ୍ପ ଓ ଚେଷ୍ଟା ଶକ୍ତି ଅସୀମ ସାଧନ କରିଅଛି । ଅଧ୍ୟବସାୟ ଓ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ଦ୍ୱାରା ଅନୁପଯୁକ୍ତକୁ ଉପଯୁକ୍ତ କରିପାରିଅଛି । ଇଂଲଣ୍ଡ ଆଲଫ୍ରେଡ୍, ଫ୍ରାନ୍ସର ଲୋରେଞ୍ଜୋ, ପ୍ରାନ୍ସର ନାପୋଲିୟନ, ବିଭିନ୍ନ ଧର୍ମର ପ୍ରବର୍ତ୍ତକମାନେ, ରୋମାନକାଥଲିକ ଜେସୁଇଟ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ, ପ୍ରସିୟାର ଫ୍ରେଡ଼ରିକ୍, ରୁସିଆର ପିଟର ଓ କ୍ୟାଥେରିନ୍ ଏହିପରି ମାନବ ସମାଜର ବିଭିନ୍ନ ଜାତି ମଧ୍ୟରେ ବିଭିନ୍ନ କାଳରେ ନୂତନ ଆକାଙ୍କ୍ଷା ଜାଗରିତ କରି ମାନବକୁ ନୂତନ ନୂତନ କର୍ତ୍ତବ୍ୟାଧିକାରୀ କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହୋଇଅଛନ୍ତି । ଧର୍ମ, ରାଷ୍ଟ୍ର, ଶିକ୍ଷା, ଶିଳ୍ପ, ସାହିତ୍ୟ ପ୍ରଭୃତି ସକଳ ବିଷୟ ମାନବର ଅକ୍ଳାନ୍ତ ପରିଶ୍ରମ ଓ ଉଦ୍ୟମର ଫଳରେ ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ଅନୟନ କରି ନବଯୁଗର ଅଭିନବ ଦେଶକାଳ ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି ଏବଂ ମାନବ ଜାତିଙ୍କୁ ନୂତନ ସମସ୍ୟାରେ ନିକ୍ଷିପ୍ତ କରି ନୂତନ ଆଶାର ସଞ୍ଚାର କରିଅଛି ।

ସୁଗଭୀର ଖୁଣ୍ଟ ମାନବ ଶକ୍ତିର ଅଧୀନ ।

ସୁତରାଂ କେଉଁ ସମୟରେ କେଉଁ ଜାତି ବିଶେଷ ପ୍ରଚେଷ୍ଟା ଲାଭ କରି ଜଗତର ଅଗ୍ରଣୀ ନିର୍ଦ୍ଧାରିତ କରିବ, ତାହା କେବଳମାତ୍ର ଦେଶକାଳର ଶକ୍ତି ସମୂହର ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ । ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଭାବ ଓ ଶକ୍ତି ସମୂହ ଏବଂ ଜାତିଗୁଡ଼ିକର ପରସ୍ପର ସଂଘର୍ଷଣ, ପ୍ରତ୍ୟେକ ଜାତିର ବିଚାର କଠିନ କରି ଦିଏ ସତ୍ୟ କିନ୍ତୁ ଏହି ସଂଘର୍ଷଣ ଓ ସଂଗ୍ରାମର ସ୍ୱାଭାବିକ ଫଳଗୁଡ଼ିକ ପରିଚାଳିତ କରିବାରେ ସାମର୍ଥ୍ୟ ଓ ଯୋଗ୍ୟତା ଦ୍ୱାରୋପଯୋଗୀ ଚେଷ୍ଟା ଓ ଅବସ୍ଥା-ସଂଗଠନର କାରଣ ।

ଦେଶକାଳର ଦେଶ, ଜାତି ମାନବର ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ।

ଏ ହେତୁରୁ ଏକ ସମୟରେ ଏକ ସମାଜର ଉନ୍ନତି ଓ ଅପର ସମାଜର ଅବନତି, ଏକସ୍ଥାନରେ ଶିଳ୍ପ ଜାତ, ଅନ୍ୟ ସ୍ଥାନରେ ଧର୍ମ ପ୍ରଚାର, ଏକ ଦେଶରେ ରାଜ୍ୟ ଲାଭ, ଅନ୍ୟ ଦେଶରେ ସାହିତ୍ୟ ଚର୍ଚ୍ଚା ଏବଂ ଏ ହେତୁରୁ

Digitized by srujanika@gmail.com

ବର୍ତ୍ତମାନ କାଳରେ ଏକ ଜାତିର ଶିକ୍ଷା ଆଚରଣ ଓ ଆନ୍ଦୋଳନ ସଂଘଟିତ ହୁଏ, ସେଥି ନିମିତ୍ତ ଚିନ୍ତାଶୀଳ ଶକ୍ତି-ସମ୍ପନ୍ନ ବ୍ୟକ୍ତି ଓ ସମ୍ପ୍ରଦାୟ ଦାୟୀ। ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ସାହାଯ୍ୟରେ ମାନବ କ୍ରମଶଃ ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ଓ ବିକାଶ କରି କରିଅଛି; କେହି, କେଉଁ ସମୟରେ ଭାରତ, ମିସର, ଗ୍ରୀସ, କେଉଁ ସମୟରେ ରୋମ, କେତେବେଳେ ମୁସଲମାନ, କେତେବେଳେ ଇଂରେଜ ଜାତିର ଶୀର୍ଷସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଅଛି। ଏହି ଜନ୍ମେ ଫ୍ରାନ୍ସ, ଇଂଲଣ୍ଡ, ରୁଷିଆ ଓ ଜର୍ମାନୀ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅବସ୍ଥାରେ ଇଉରୋପର ରାଷ୍ଟ୍ରୀୟ ଜଗତରେ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ଲାଭ କରି ସମୟୋପଯୋଗୀ ସମସ୍ୟାର ମୀମାଂସା କରିଅଛି। ଏହି ନିମିତ୍ତ ଏହି ତାର ଜର୍ମାନ ଓ ଇଂରାଜର ସ୍ୱାଧୀନତା ଓ ଔପନିବେଶିକ ସଫଳ ହୋଇଅଛି। ଏହି ଜନ୍ମେ କେତେବେଳେ ନାସ୍ତିକତା, କେତେବେଳେ ଏକେଶ୍ୱରବାଦ, କେତେବେଳେ ଖ୍ରୀଷ୍ଟଧର୍ମ, କେତେବେଳେ ଇସ୍‌ଲାମ, କେତେବେଳେ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ-ନୀତି, କେତେବେଳେ ବ୍ୟବସାୟ ନୀତି, କେତେବେଳେ ପ୍ରଜାତନ୍ତ୍ର, କେତେବେଳେ ରାଜତନ୍ତ୍ର ମାନବର ବୈଚିତ୍ର୍ୟ ସମ୍ପାଦନ କରିଅଛି।

ମାନବର ଭବିଷ୍ୟତ୍।

ଫଳତଃ କୌଣସି ନିୟମ, କୌଣସି ଆଦର୍ଶ ଜଗତରେ କେତେବେଳେ ପ୍ରଚଳିତ ହେବ, ତାହା ଅନିଶ୍ଚିତ ବା ଦୈବ ଘଟଣା ଉପରେ ନିର୍ଭର କରେ ନାହିଁ। ମାନବର ପୁରୁଷକାର ଏହି ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ନିୟନ୍ତ୍ରିତ କରି ଚେଷ୍ଟା ସୃଷ୍ଟି କରିଅଛି। ପ୍ରତି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମାନବ ପ୍ରତିଭାର ପ୍ରୟୋଗରେ ନୂତନ ଉଦ୍ଭାବନ କରୁଅଛି ଏବଂ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଅଧିକାର କରି ଏହାର ସାହାଯ୍ୟରେ ଇତିହାସର ନୂତନ ଅଧ୍ୟାୟର ଦ୍ୱାର ଉଦ୍‌ଘାଟନ କରିବାର ବ୍ୟବସ୍ଥା କରୁଅଛି।

ମାନବ ସମାଜର ନିୟମ ଓ କର୍ମଶକ୍ତିଗୁଡ଼ିକ ଯେଉଁ ଭାବରେ ପରିଚାଳିତ ହୋଇ ରହିଅଛି, ତାହାର ପରିବର୍ତ୍ତନ ବିଧାନ କରି ବର୍ତ୍ତମାନ ଯୁଗର କୌଣସି 'ବିଶ୍ୱ ଜାତି' ଜଗତର ଅନ୍ୟ କେନ୍ଦ୍ର ନୂତନ ସ୍ଥାନରେ ପରିବେଶିତ କରିବାର ସୂଚନା କରୁଅଛି ଏବଂ ଏହି ଆନ୍ଦୋଳନର ଫଳରେ ଯେଉଁ ନୂତନ ଶକ୍ତିର ସମାବେଶ ହେବ, ତାହା ବ୍ୟବହାର କରିବା ନିମିତ୍ତ କୌଣସି ସମାଜର କୌଣସି ମହାପୁରୁଷ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୋଇ ଅଛନ୍ତି, ତାହାହିଁ ବର୍ତ୍ତମାନ ମାନବଜାତିର ଭରସାର ବିଷୟ ହୋଇଅଛି। ଜଗତର ଅବଶ୍ୟମ୍ଭାବୀ ପରିବର୍ତ୍ତନ ମଧ୍ୟରେ ଯେଉଁ ଶକ୍ତି ସୁଯୋଗ ସମୂହ ବ୍ୟବହାର କରି ଅବସ୍ଥାନୁସାରେ ବ୍ୟବସ୍ଥା କରି ପାରିବେ, ଏବଂ ପାରିପାର୍ଶ୍ୱିକ ଅନୁବର୍ତ୍ତନ କରି ନୂତନ ଚେଷ୍ଟା ସୃଷ୍ଟି କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବେ, ସେହି ପ୍ରତିଭାସମ୍ପନ୍ନ ମହାପୁରୁଷ ଭବିଷ୍ୟତରେ ମାନବ-ସମାଜର ଅଗ୍ରଦୂତ।

ଯେତେଦିନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପୃଥିବୀର ଭାବ ଓ ଶକ୍ତି ସମୂହ ନିଜର ପ୍ରୟୋଜନାନୁସାରେ ପ୍ରୟୋଗ କରି ନୂତନ ଅବସ୍ଥା ସଂଘଟନର ସୂତ୍ରପାତ କରିବାର ଉପଯୁକ୍ତ ଜଣେ ମାତ୍ର ବ୍ୟକ୍ତି ଥିବ, ସେତେ ଦିନପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମାନବ-ସମାଜ ଯୁଗେ ଯୁଗେ ଦେଶେ ଦେଶେ ଚରମ ଅବସ୍ଥାରେ ଚରମ ଉତ୍କର୍ଷ ଅଲୋଡ଼ନା ଓ ବିଚିତ୍ର ଆନ୍ଦୋଳନର ସୃଷ୍ଟି ସାଧନ କରି ଚରମ ସତ୍ୟର ଆବିଷ୍କାର କରିବ ଓ ଯେତେଦିନ ଯାଏ ମାନବଜାତିର ଅଗ୍ରଗତି ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରହିବ।

ଶ୍ରୀ ବିନୋଦବିହାରୀ ଦାସ, ଏମ୍, ଏ।

ଭାଷା।

ଛି ଛି ଏହି ନିନ୍ଦନୀୟ ଭିକ୍ଷୁକ ଜୀବନ,
କାହିଁ ସ୍ଥାନ ତାହାପାଇଁ ମାନବ ସମାଜେ,
ସଦା ପରଗଳଗ୍ରହ, ଉପହାସ ପାତ୍ର।
ଦସ୍ତ ପଦ ସହେ ଯେହି ସ୍ୱାଭିମାନହୀନ,
ସେ ଭଣ୍ଡ, କର୍ମଭୀରୁ, ଗାଣ୍ଡୁ ବଳ ଦେହ,
ଉଦରେଦର ପୋଷଣାର୍ଥେ କୁବୃତ୍ତି ଯେତେକ
ଅଛି ଏ ସଂସାରେ, ଭିକ୍ଷା ଜଘନ୍ୟ ସର୍ବଦା।

ପରଦ୍ୱାରେ ଉଦ୍ଭଦେବା ଦୈନ୍ୟାକାନ୍ତ ଯାଚ,
ଈଶ୍ୱର ଦତ୍ତଶକ୍ତିର ଅପବ୍ୟବହାର,—
ବିଶେଷତଃ ଅବସ୍ଥାନ ସିଳା, ଦେହେ ଦାନ୍ତ
ଯେ ନିର୍ଲଜ୍ଜ ମୁଷ୍ଟି ଭିକ୍ଷା ପାଇଁ, ଧାଇ ଯେହି,
ଧିକ୍, ଶତଧିକ ତାର ଲାଞ୍ଛିତ ଜୀବନ;
ମାତା ତାର ଚିତ୍ରବନ୍ଧ୍ୟା, ଯେ ନର ଯାଚକ,
ଧରଣୀକୁ ମହାଭାର ପ୍ରହାଳେ କେବଳ।

ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ମହାନ୍ତି।

Digitized by srujanika@gmail.com

ମୀରକାଙ୍କ୍ଷୀୟ ।

ପ୍ରଥମ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ବର୍ଷାରେ ବସନ୍ତ)

"Sweet tears, the awful language eloquent
Of infinite affection far too big
For words,"

ସନ୍ଧ୍ୟା ଉତ୍ତୀର୍ଣ୍ଣ ହୋଇଅଛି । ଶରତ୍‌କାଳ—ପ୍ରାବୃଟ୍‌ର ଘୋର ଘନଗର୍ଜ୍ଜନ ନାହିଁ । ଅବିରଳ ଧାରା ଧାଗ ଆଉ ଏବେ ନାହିଁ । ପୃଥିବୀ ଧାନ୍ୟ-ସୁଶ୍ୟାମାବରଣରେ ବିଭୂଷିତ ହୋଇ ପ୍ରକୃତ ସ୍ୱଦେଶର ଅନୁପମ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଶତଗୁଣରେ ବର୍ଦ୍ଧିତ କରୁଅଛି । ଆଜି ଶାରଦ ପୂର୍ଣ୍ଣିମା । ଚନ୍ଦ୍ରଦେବ ଆକାଶରେ ବିରାଜିତ ହୋଇ ଧରଣୀ-ରଣୀର ଅନ୍ଧକାରବିଗୁଣ୍ଠନ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅପସାରିତ କରି ଦେଲେଣି । ରଜତଧବଳା, ତ୍ରିପଥଗାମିନୀ ସୁବର୍ଣ୍ଣରେଖା ଉଦ୍ଦାମ ଲହରୀ ନିରବୟ ସହିତ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଁ କରୁଁ ଚଳ ଚଳ ଗତିରେ ଦିଙ୍ମଣ୍ଡଳ ମୁଖରିତ କରି ଗୋଟିଏ ସ୍ୱତନ୍ତ୍ର ଅମ୍ରକାନନର ପାଦଦେଶ ସ୍ପର୍ଶ କରି ଦେଖିଲା ପରି ଦେଖିଲା ପୂର୍ବକ ଶବ୍ଦନ୍ତର ଗତିରେ ବହିଯାଉଅଛି । ଅମ୍ରକାନନର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ ଶୃଗାଳ ଓ ପେଚକର ରବ ଶ୍ରୁତ ହେଉଅଛି ।

ପୂର୍ବୋକ୍ତ ଆମ୍ରୋଦ୍ୟାନ ସଂଲଗ୍ନ ଏକ ଉତ୍ତୁଙ୍ଗ ଅନ୍ତର୍ଭେଦ ପଥରିଣୀକାର ସୋପାନ ଶ୍ରେଣୀ ନଦୀଗର୍ଭ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବିସ୍ତୃତ । ସୋପାନ-ଚତୁରର ଅଳତିଦୂରରେ ଗୋଟିଏ ଶିବ-ମନ୍ଦିର ; ଶିବ-ମନ୍ଦିରଟି ଚତୁଷ୍କୋଣର ପ୍ରତିଚଳ—ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଭଗ୍ନ, ଶୈବଲାଙ୍କ, ଏବଂ ଶିବଦେହ ଅରଣ୍ୟ-ଜାତ ଲତା ଗୁଳ୍ମାଦିରେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।

ଏହି ଭଗ୍ନ-ଶିବ ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଚୀରରେ ଦେହଭାର ନ୍ୟସ୍ତ କରି ଏକ ଅନନ୍ୟ-ସୁନ୍ଦର ଯୁବକ ମୂର୍ତ୍ତି ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଯୁବକର ବୟଃକ୍ରମ ପ୍ରାୟ ପଞ୍ଚବିଂଶ ବର୍ଷ । ତାହାର ପରିଧାନରେ ଖଣ୍ଡିତ ପରିଷ୍କାରର ଧୋତୀ । ହସ୍ତରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ଖଚିତ ବଳୟ ; କର୍ଣ୍ଣରେ କୁଣ୍ଡଳ । ମୁକୁରର ମୁଖମଣ୍ଡଳ ବହୁ-ଚିନ୍ତା ଚିହ୍ନାଙ୍କିତ ପରି ପ୍ରତୀୟମାନ । ତାହାର ଅଯତ୍ନ-ନ୍ୟସ୍ତ ଦୀର୍ଘ-କେଶ-ଦାମ କେତେକ କପୋଳରେ ଅସି ପଡ଼ିଅଛି । ଦକ୍ଷିଣ ପବନ ଯୁବକର ବସ୍ତ୍ରାଞ୍ଚଳ ନେଇ ଅବାଧରେ କ୍ରୀଡ଼ା କରୁଅଛି । ଯୁବକ ଚକ୍ଷୁ ଧ୍ୟାନମଗ୍ନା ଦେବୀ ମୂର୍ତ୍ତି ପରି ନିର୍ବାକ୍, ନିଶ୍ଚଳଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ।

କ୍ରମେ ରାତ୍ରି ପ୍ରଥମ ପ୍ରହର ଅତୀତ ହେଲା । ଯୁବକ ସେହି ଭାବରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ । ଅନ୍ତରୀକ୍ଷରେ ତାରା, ନକ୍ଷତ୍ର ସୁଖ-ପବନ ହିଲ୍ଲୋଳିତା କୁମୁଦିନୀ ପ୍ରତି ସପ୍ରେମ ଦୃଷ୍ଟି ନିକ୍ଷେପ କରୁଅଛନ୍ତି । ମୃଦୁ ଜଳକଲ୍ଲୋଳିତ ନଦୀ-ବକ୍ଷରେ ଶତ ଶତ ଚନ୍ଦ୍ରର ସୃଷ୍ଟି ହେଉଅଛି । ନଦୀର ଅପର ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦିଗନ୍ତ-ବ୍ୟାପୀ ଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟ-କ୍ଷେତ୍ର ସୁଶୁଭ୍ର ଜ୍ୟୋତ୍ସ୍ନାଲୋକ ବିମଣ୍ଡିତ ହୋଇ ଏକ ଅପୂର୍ବ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ଜ୍ୟୋତିଃ ଧାରଣ କରିଅଛି—ପ୍ରକୃତିର ଏହିସବୁ ଅନନ୍ତ ଲୀଳା ମାଧୁରୀ ପ୍ରତି ଯୁବକର ଦୃକ୍‌ପାତ ନାହିଁ । ସେ ଚିନ୍ତାବିଭୋର—ନିର୍ବାକ୍, ନିଶ୍ଚଳ ଓ ନିସ୍ତବ୍ଧ ।

ଅମ୍ର-କାନନର ଅଭ୍ୟନ୍ତରରେ ଏକ ଅପ୍ରଶସ୍ତ କଣ୍ଟକାକୀର୍ଣ୍ଣ ପଥ ପୂର୍ବ-କଥିତ ସୋପାନ ଚତୁରକୁ ଯାଇ ଅର୍ପିଅଛି । ଏହି କଣ୍ଟକ ସଙ୍କୁଳ ଅପ୍ରଶସ୍ତ ପଥରେ ଏକ ସୁପୁରୁଷ-ମୂର୍ତ୍ତି ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରସର । ସୁପୁରୁଷଟି ଯୁବକ । ବୟସ ପ୍ରାୟ ଚତୁର୍ବିଂଶ ବର୍ଷ । ଯୁବାର ସୁଗୌର ଦେହ ବସ୍ତ୍ର, ସ୍ୱଲମ୍ବିତ ବାହୁ, ବିଶାଳ ବକ୍ଷ, ଉନ୍ନତ ଲଲାଟ ବିଚାର ଓ ମନସ୍ୱିତାର ବ୍ୟଞ୍ଜକ । ତାହାଙ୍କ ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଚିନ୍ତାର ଗୁରୁଭାର ପ୍ରତିଫଳିତ, ଲଲାଟ ସ୍ୱେଦାକ୍ତ । ଯୁବକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇ ସୋପାନ ଚତୁର ଉପରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହେଲା ମାତ୍ରେ ତାହାଙ୍କର ଚଞ୍ଚଳ ଚକିତ ଦୃଷ୍ଟି ଯୁବକ ଉପରେ ନିପତିତ ହେଲା । ନିର୍ନିମେଷ ନୟନରେ ସେ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ରୂପ-ରାଶି ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ—ଅତୃପ୍ତ ପରାଣରେ ସେହି ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ଅନିମେଷଦୃଷ୍ଟି, ପ୍ରୀତିଭରା ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ-ସୁଧା ପାନ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ ।

କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ, ଯୁବକ କ୍ଷୀଣସ୍ୱରରେ ଡାକିଲେ "ମୋହିନୀ,"

ବ୍ୟାଧ-ଶର-ବିଦ୍ଧ କୁରଙ୍ଗୀ ପରି ଯୁବତୀ ସତକିତ ପଶ୍ଚାତ୍ ଫେରି ସୋପାନ ଚତୁରୋପରି ଦଣ୍ଡାୟମାନ ଯୁବକଙ୍କୁ ଦେଖିବାକୁ ପାଇଲେ । ଏକ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ଗତ ହେଲା । ପରମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ଯୁବତୀ ଯୁବକଙ୍କର ଦୃଢ଼ ଆଲିଙ୍ଗନ ପାଶରେ ବଦ୍ଧ ହେଲେ

Digitized by srujanika@gmail.com

ପ୍ରୀତିର ପୂର୍ଣ୍ଣୋଚ୍ଛ୍ୱାସରେ ଅଙ୍ଗ-ଦାନ କରି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଜୀବନର ପ୍ରତିଦାନରେ ମଜ୍ଜିଥିଲେ । ହୃଦୟରେ ପ୍ରଣୟର ଅତୃପ୍ତ ଆକାଙ୍କ୍ଷା—ପ୍ରୀତିସମ୍ପାଦନ ନେଇ ପ୍ରେମର ଅଦୃଶ୍ୟ-ଶକ୍ତିର ଅନନ୍ତମହିମା ଉପଭୋଗ କରି ସେମାନେ ଅଂଶ ଦର୍ଶନ—ଉତ୍ପ୍ରେକ୍ଷା, ଉଦ୍‌ବୋଧନ ।

ଏହି ଭାବରେ କିଛିକ୍ଷଣ ଗତ ହେଲା । ଅନନ୍ତର ଯୁବକ ଧୀରେ ଧୀରେ ଯୁବତୀଙ୍କୁ ଦୃଢ଼-ଆଲିଙ୍ଗନ ପାଶରୁ ମୁକ୍ତ କରି କହିଲେ "ମୋହିନୀ, ବୋଧହୁଏ ତୁମ୍ଭ ସଙ୍ଗରେ ମୋର ଆଜି ପାଖାଦି ଲାଭ ଦର୍ଶନ ନାହିଁ ।"

ଏହା କହି ଛିଛିଣ୍ଡ ମରିବ ରହି ପୁନର୍ବାର କହିବାକୁ ଲାଗିଲେ "ରାଜାଙ୍କର ଆଦେଶ ଅସିଅଛି, କଲା ଉତ୍ତରରେ ଯୁଦ୍ଧ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ହେବ । ବଙ୍ଗର ମୁସଲମାନ ସେନାପତି କଳାପାହାଡ଼ି ସମ୍ପ୍ରତି ଓଡ଼ିଶା ଆକ୍ରମଣ କରିବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଓଡ଼ିଶାର ସମ୍ମୁଖବର୍ତ୍ତୀ ହୋଇଅଛି ।"

ଯୁବକ ନୀରବ ହେଲେ—ପ୍ରତ୍ୟୁତ୍ତର ଆଶାରେ ଯୁବତୀ ଅଡ଼କୁ ଅଳାଇ ଦେଖିଲେ ତାହାଙ୍କର ନୟନ ବିଚଳିତ ହେଉ ହେଉ ଅଶ୍ରୁରେ ଗଣ୍ଡଦେଶ ପ୍ଲାବିତ ହୋଇଅଛି । ଗୋଲାପୀ-ଗଣ୍ଡଦ୍ୱୟ ବିବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରିଅଛି । ଯୁବକ ନିରବ ରହିଅଛନ୍ତି । ସେ ଦୃଢ଼ ସମ୍ମେହ, ଉଚ୍ଚସ୍ୱାର-ଗମ୍ଭୀର ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ହେ ମୋହିନୀ, ତୁମେ ଜାଣିଅଛ । ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ ଜନନୀ—ଜନ୍ମଭୂମିର ସ୍ୱାଧୀନତା ରକ୍ଷା ଲାଗି ସନାତନ ଧର୍ମଧ୍ୱଜକୁ ମ୍ଲେଚ୍ଛ-ଦୁର୍ଗରୁ ଅବଲମ୍ବିତ କରିବା ଲାଗି, ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଯାଉଛି । ତୁମେ ମୋତେ ସହାଯ୍ୟ-ବଦନରେ ବିଦାୟ ଦିଅ । ମୁଁ ଯେଉଁ ଦେଶର ଓ ଦଶର କାର୍ଯ୍ୟ ପାଇଁ ଜୀବନ ଧାରଣ କରେ । ଏ ସମୟରେ ବିଚଳିତ ହେଲେ ଦ୍ୱିତ୍ୟ-ଦୌର୍ବଲ୍ୟ ପ୍ରକାଶ ପୂର୍ବକ ମୋତେ ନିରୁତ୍ସାହ କରି ନା ।"

"ନା ! ନା ! ବୀରେନ୍ଦ୍ର !" ଯୁବତୀ ଭିରସ୍ୱରକ୍ଷ-ବ୍ୟଞ୍ଜକ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ନା ! ନା ! ବୀରେନ୍ଦ୍ର, ମୁଁ ତୁମ୍ଭଙ୍କୁ ନିରୁତ୍ସାହିତ କରିବ ନାହିଁ । ମୁଁ ସହାସ୍ୟ-ବଦନରେ ବିଦାୟ ଦେଉଛି—ତୁମେ ସୁଖରେ ଯାଉ-ଜୟୀ ହୁଅ ।"

ଯୁବକ ପ୍ରେମ ବିହ୍ୱଳ ହେଲେ—ପରେ କହିଲେ "ତୁମେ ଅତି ମହାନ୍ ହୃଦୟରେ ଅଛ ଏଥି ମୁଁ ତୋତୁ ଅସିଅଛି, ଜେନ୍ତ୍ରୀ—" ଯୁବକ ଆଉ କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ତାହାଙ୍କର କଣ୍ଠ ବାଷ୍ପ-ରୁଦ୍ଧ ହେଲା । ଗଣ୍ଡଦେଶ ପୁନର୍ବାର ଅଶ୍ରୁଜଳରେ ପ୍ଲାବିତ ହେଲା । ଯୁବକ ମୁହୂର୍ତ୍ତକାଳ ସେ ପୁଣ୍ୟ-ପ୍ରତିମା ଚାନ୍ଦ୍ରର ଛବିକୁ ଦେଖିଲେ । ତାହାଙ୍କର ବୀରହୃଦୟ ବିଚଳିତ ହେଲା—ନୟନ କୋଣରେ ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ଦେଖା ଦେଲା ।

ସେ ହଠାତ୍ ଅଶ୍ରୁ-ସଂବରଣ କରି, ଯୁବତୀର ହସ୍ତ ଧାରଣ ପୂର୍ବକ ପାଦରେ ଲୋଚନଧାରା ପୋଛି ଦେଲେ ପ୍ରେମ-ବିହ୍ୱଳ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ "ମୋହିନୀ, ତୁମେ ମୋର ଜୀବନାକାଶ ଧ୍ରୁବ-ତାରା ହୋଇ ଚିରକାଳ ଦୀପ୍ତି ପାଉଅଛ । ମୋର ଏ ସଂସାରରେ ଆପଣାର କେହି ନାହିଁ । ମୁଁ ସୁଖରେ, ଦୁଃଖରେ, ଶୋକରେ, ସନ୍ତାପରେ, ସ୍ୱଦେଶରେ, ବିଦେଶରେ ତୁମ୍ଭର ସ୍ନେହୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଚିରକାଳ ମୋ ହୃଦୟପଟରେ ଅଙ୍କିତ କରି ରଖିଛି । ଯୁଦ୍ଧର ଫଳାଫଳ ଅନିଶ୍ଚିତ । ତୁମ୍ଭର ଆତ୍ମ-ଦାନର ପ୍ରତିଦାନ ସ୍ୱରୂପ ମୋର କ୍ଷୁଦ୍ର ହୃଦୟର ପ୍ରେମର ନିଦର୍ଶନ-ସ୍ୱରୂପ ଏହି ସ୍ତ୍ରୀରକାଙ୍କ୍ଷାଦ୍ୱୟ ପରିଧାନ କର ; ଯେତେଦିନ ମୋ ପାଇଁ ତୁମ୍ଭର ସ୍ନେହ ଥିବ ସେତେଦିନ ଏହା ପରିଧାନ କରିବ ।"

ଏହା କହି ଯୁବକ ସ୍ୱୀୟ ଅଙ୍ଗୁଳିରୁ ଗୋଟିଏ ସ୍ତ୍ରୀରକାଙ୍କ୍ଷାଦ୍ୱୟ ଉତ୍ତୋଳନ କରି ଯୁବତୀର କୁନକ-ଚମ୍ପକ ସଦୃଶ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ପିନ୍ଧାଇ ଦେଲେ ।

ଶୋକ-ବିହ୍ୱଳା, ବିମ୍ବିତା ପଞ୍ଚଦଶ-ବର୍ଷୀୟା ବାଳିକା ସଜଳ ନୟନରେ ଯୁବକଅଡ଼କୁ ଅଳାଇ ରହିଲେ । ଧୀରେ ଧୀରେ ବିଜୟାର ହାତ ଛାଡ଼ି ଯୁବକ ରଜନୀର ଅନ୍ଧକାର ମଧ୍ୟରେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହୋଇଗଲେ ।

ଦ୍ୱିତୀୟ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ପୂର୍ବ—ପରବର୍ତ୍ତ)

Where judgement sits clear-sighted and surveys
The chain of reason with un-erring gaze.

Thompson.

* * * * *

But he who stems a stream with sand
And fetters flame with flanen band,
Has yet a harder task to prove
By firm resolve to conquer love.

Scott.

Digitized by srujanika@gmail.com

ଉଠାରେ ବା ସୈନିକମାନେ ସ୍ତ୍ରୀ ମୃତ
ଭ୍ରାତାଦର ଅନ୍ୱେଷଣରେ ଜରତ—ହାସ୍ୟ,
ଅଶ୍ରୁ ମାନବର କି ବିଦାରୀ ପ୍ରବୃତ୍ତି !
ର ହୃଦୟ ଶୋଣିତ ପାନରେ ମତ୍ତ ।
ମମତା ସବୁ ଭୁଲି ଭ୍ରାତା ଭ୍ରାତାର ପ୍ରାଣନାଶରେ
ପିତା ପୁତ୍ରର ଶୋଣିତରେ ହସ୍ତ ରଞ୍ଜିତ
ମୁଖ ନୁହେ । କେବେ ପୃଥିବୀରୁ ଏହି
ର ଯୁଦ୍ଧବିଗ୍ରହ ଉଚ୍ଛେଦିତ ହେବ ! ସାମ୍ୟମୈତ୍ରୀର
ଲେ କେବେ ସମସ୍ତ ମାନବଜାତି ଏକତ୍ର ମିଳିତ
!

ମ ଚିତ୍ର ଗଭୀର ହେଲା । ଆକାଶରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଉଦିତ
। ଜଳ୍ପିର ପତ୍ରିତ ଦିଶା ଦେଖି ଯେମ୍ତେ ସେ ମଧ୍ୟ
ର ମ୍ଳାନ । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର ମଧ୍ୟରେ ଶୃଗାଳ କୁକୁରର
ରବ ଦିଙ୍ମଣ୍ଡଳ ମୁଖରିତ କରୁଅଛି । ମଧ୍ୟେ ମଧ୍ୟେ
ଜର କର୍କଶ ଧ୍ୱନି ଶ୍ରୁତିଗୋଚର ହେଉଅଛି ।
ସୈନିକ ପୁରୁଷ ସବୁ ଅନନ୍ତ ଗଗନ ପ୍ରତି ଅନନ୍ତ
ନିକ୍ଷେପ କରି ମହାଶଯ୍ୟାରେ ଶାୟିତ । ସେମାନଙ୍କ
ମଧ୍ୟରେ ହିନ୍ଦୁ ନିଷ୍ପେଷିତ—ମୁଖମଣ୍ଡଳରେ ଦୃଢ଼ପ୍ରତିଜ୍ଞାର
ଭାବ ପ୍ରକଟିତ । ଆଜି ସବୁ ଏକ । ହିନ୍ଦୁ-ମୁସଲମାନ,
ଧନୀ-ନିର୍ଧନ, ସେନାପତି-ସୈନିକ, ଭୃତ୍ୟ-ପ୍ରଭୁ ଏକ
ଶଯ୍ୟାରେ ଏକାକାର । ଏଠାରେ ଜାତିଧର୍ମର ବିଚାର ନାହିଁ ।
ଦ୍ୱେଷ ମିଳନ ଦେଖ ନାହିଁ ।

ଶରପ୍ରୋତା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ଆଜି ସ୍ତିମିତ ଗତିରେ ବହି
ଯାଉଅଛି । ତାହାର ସେ ପୂର୍ବର ଉଲ୍ଲାସ ନାହିଁ—ସେ
ଓଡ଼ିଶାର ବିଷାଦ ରଜନୀର ଘୋରନିନାଦ ମଧ୍ୟଦେଇ
ଧୀରେ ଧୀରେ ପ୍ରବାହିତା । ସମସ୍ତ ପ୍ରକୃତି ନିସ୍ତବ୍ଧ ନିର୍ବାତ ।

ଏମନ୍ତ ସମୟରେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଗୋଟିଏ ଅଜ୍ଞେକ
ଦେଖାଗଲା । ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ସେ ନୈଶ-ନୀରବ ମୂର୍ତ୍ତି
ସନ୍ଦର୍ଶନ କରେ ଅତିଶୟ ସାହସୀର ସୁଦ୍ଧା ହୃତ୍କମ୍ପ
ଉପସ୍ଥିତ ହୁଏ । ତନ୍ତୁ ରଣକ୍ଷେତ୍ରର ସେ ନୈଶ-ନୀରବତା
ଉପେକ୍ଷା କରି ଜଣେ ନିର୍ଭୀକ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଗୋଟିଏ ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ
ମଶାଲ ହସ୍ତରେ ଶବରାଶି ବିତରଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ପ୍ରତ୍ୟେକ
ଶବର ମୁଖ ପାଖରେ ମଶାଲ ନେଇ ଥରେ ଥରେ
ବିଶେଷରୂପେ ନିରୀକ୍ଷଣ କରୁଅଛନ୍ତି । ଏ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ କିଏ ?
ଏହି ଭୀଷଣ ରଜନୀରେ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ କାହାର
ଅନୁସନ୍ଧାନରେ ବ୍ୟସ୍ତ ? ସଂସାରତ୍ୟାଗୀ ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ପୁଣି
ଅତ୍ମୀୟ-ସ୍ୱଜନ ଲାଗି ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତତା କାହିଁକି ?

ନବୀନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଏଣେ ତେଣେ ସମସ୍ତ ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ର
ବୁଲି ଅଛନ୍ତି । ପରିଶ୍ରମକ୍ଲାନ୍ତ କ୍ଲାନ୍ତିରେ ଏକସ୍ଥାନରେ
ବିଶ୍ରାମ ଉପବେଶନ କଲେ । ଅହା, ସନ୍ନ୍ୟାସୀର
ବି ରୂପକାନ୍ତି । ଲଲାଟରେ ଚନ୍ଦନର ରେଖା ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରକଟିତ
ହୋଇଅଛି । ଶରୀରର ଅସାମାନ୍ୟ ତେଜସ୍ପୁଞ୍ଜ ଗୈରିକ
ବସନାଚ୍ଛାଦନରେ ଲୁକ୍କାୟିତ ହୋଇ ନାହିଁ । କାହିଁକି
ଏ ସୁକୁମାର ଦେହରେ କଠୋର ତାପସ ବ୍ରତ
ଅବଲମ୍ବନ କରି ଅଛନ୍ତି ? ଏ ସୁଠାମ ଶରୀରରେ କଷାଇ
ପରିବର୍ତ୍ତରେ ରେଶମ ମୁକୁଟ ଶୋଭା ପାଇବାର ଯୋଗ୍ୟ ।
ପଟ୍ଟ-ବସ୍ତ୍ର ବା ଗୈରିକ ବସନଠାରୁ ଶତଗୁଣରେ ଏ ରୂପ-ଲାବଣ୍ୟ
ବର୍ଦ୍ଧିତ କରନ୍ତା ! ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ପୁଣି କାହାକୁ ଖୋଜୁଅଛନ୍ତି ?
ସନ୍ନ୍ୟାସୀର ବି କେହି ଅତ୍ମୀୟ ପ୍ରାଣସମ ପ୍ରିୟ ବନ୍ଧୁ ଯୁଦ୍ଧ-
କ୍ଷେତ୍ରରେ ନିହତ ?—ଯାହା ଲାଗି ଏ ଘୋର ନିଶୀଥରେ
ସମସ୍ତ ବିପଦ ଉପେକ୍ଷା କରି ଯୁଦ୍ଧକ୍ଷେତ୍ରରେ ଶବରାଶି
ମଧ୍ୟରେ ବିଷଣ୍ଣାନ୍ତଃକରଣରେ ଉପସ୍ଥିତ ।

ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ମଶାଲ ହସ୍ତରେ ଯେମ୍ତେ ଗାଢ଼ୋତ୍ସାହପୂର୍ବକ
ପୁନର୍ବାର ଶବରାଶି ଅଧିକତର ମନଯୋଗ ସହକାରେ
ନିରୀକ୍ଷଣ କରିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ଅବଶେଷରେ ଗୋଟିଏ
ଶବର ବିକୃତ ମୁଖ-ମଣ୍ଡଳ ଦେଖି ହଠାତ୍ ଚମକି ପଡ଼ିଲେ ।
ପୁନର୍ବାର ସେହି ଶବର ମୁଖ ନିକଟରେ ମଶାଲ ଧରି
ଦେଖିବାକୁ ଲାଗିଲେ । ସର୍ବାଙ୍ଗ କମ୍ପିତ ହେଲା । ସେ
ଚକ୍ଷୁଦ୍ୱୟକୁ ବିଶ୍ୱାସ କରିପାରିଲେ ନାହିଁ । ମୃତଦେହ ଉପରେ
ଝୁଙ୍କିପଡ଼ି ପୁନର୍ବାର ଭଲକରି ଦେଖିଲେ । ଯାହା ଦେଖିଲେ
ସେଥିରେ ତାଙ୍କର ମସ୍ତିଷ୍କ ଘୂର୍ଣ୍ଣିତ ହୋଇଗଲା—ପ୍ରଜ୍ୱଳିତ
ମଶାଲ ହସ୍ତରୁ ଖସି ପଡ଼ିଲା । ସେ "ହା ନରେନ୍ଦ୍ର" କହି
ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ଶବ ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲେ ।

'ପାଠକ, ଏ ନବୀନ ସନ୍ନ୍ୟାସୀ ଆମ୍ଭମାନଙ୍କର ବନ୍ଧୁହୃଦୟା,
ଶୋକ-ବିରହ-ବିଧୁର "ମୋହନ ସ୍ୱକଷ"

Digitized by srujanika@gmail.com

ଚତୁର୍ଥ ପରିଚ୍ଛେଦ ।

(ବିଚ୍ଛେଦ-ବିଳାପ)

Death only death can break the lasting chain.
Pope.

ସାନ୍ଧ୍ୟକାଳୀନ ଚନ୍ଦ୍ରିମାର ପଶ୍ଚିମଗଗନର ସ୍ୱଚ୍ଛ କ୍ଷେତ୍ରରେ ନେଇ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖା ଡାଳେ ଡାଳେ ନାଚି ଚାଲିଅଛି । ନଦୀତଟବର୍ତ୍ତୀ ଦିଗନ୍ତ-ବ୍ୟାପୀ ଶ୍ୟାମଳ ଶସ୍ୟ-ଶ୍ରେଣୀ ଉପରେ ଶସ୍ୟ-ଶ୍ରେଣୀ ଦେଖି ଖେଳାଇ ଯାଉଅଛି । ବିହଙ୍ଗମାନେ ଅବ୍ୟକ୍ତ ଅନନ୍ତ ଗାନରେ ଆକାଶ ପୂର୍ଣ୍ଣକରି ସ୍ୱ ସ୍ୱ କୁଳାୟକୁ ପ୍ରତ୍ୟାବର୍ତ୍ତନ କରୁଛନ୍ତି ।

ପ୍ରକୃତିର ଏହି ସାନ୍ତ୍ୱନାର ମାଧୁର୍ଯ୍ୟ-ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ପ୍ରେମପରାଜିତା ଯୁବତୀ ମହାକାଳ ମନ୍ଦିର ନିକଟସ୍ଥ ଗୋପାଳ ଚନ୍ଦ୍ରିକାରେ ବସି ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖାର ଅନନ୍ତ ଉର୍ମ୍ମିରାଶି ପ୍ରତି କାହିଁ ଅନାଇ ରହିଛି ? ଯେତେଦୂର ଦେଖାଯାଏ କେବଳ ବାଲିମାଳା ଉଠୁଅଛି, ପଡୁଅଛି, ତାହା ପରେ ଗୋଟିଏ ଦୃଷ୍ଟ ଦୃଶ୍ୟବର୍ଣ୍ଣ ରେଖା, ତାହା ପରେ ଆଉ ଦେଖାଯାଏ ନାହିଁ । ଦେଖି ଦେଖି ମୋହିନୀ ସୁନ୍ଦରୀର ଚକ୍ଷୁ ଅଶ୍ରୁ ଜଳରେ ପୂରିଗଲା ।

କ୍ରମେ ରବି ଗୋଡ଼ରୁ ଗାଡ଼ତର ହେଲା । ଦିଶାନାଅ ଅଗାଧିର ଜଳି ଦିଗବିଶାକୁ ଲାଗିଲେ; ଗୋଟି ଗୋଟି ତାରା ତାରକା ଫୁଟି ଉଠିଲା । ମୋହିନୀ ସୁନ୍ଦରୀର ଦୃଷ୍ଟି ମେହି ଅଳକୁ ଆକର୍ଷିତ ହେଲା । ସେ ଉଦାସ ପ୍ରାଣରେ ସେହି ଅନନ୍ତ ଗଗନ ପ୍ରତି ଅନାଇ ରହିଲେ ।

ମୋହିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଆଜି ଏହି ବିଶାଳ ସଂସାରରେ ଏକାକିନୀ । ଏହି କୋଳାହଳମୟ ଜନତାପୂର୍ଣ୍ଣ ଜଗତରେ ତାହାଙ୍କ ନିକଟର ଆଜି କେହି ନାହିଁ । ସଂସାରର ଏକମାତ୍ର ଭରସା ପିତା—ଯୁଦ୍ଧରେ ନିହତ । ତତ୍ପରେ ଅସୀମ ସ୍ନେହଶାଳୀ, ପ୍ରାଣର ଅବାଧ ବୀରେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ମଧ୍ୟ ଏହି ଜଗତରେ ନାହାନ୍ତି । କିଏ ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଆଦର କରି ଜନକ ସମ୍ବନ୍ଧୀ ବାକ୍ୟ ପଢ଼ି ଶୁଣାଇବ ? କିଏ ତାହାଙ୍କୁ ସୀତା, ସାବିତ୍ରୀ, ଦମୟନ୍ତୀ ପ୍ରଭୃତିଙ୍କ ପୁଣ୍ୟ ଉପାଖ୍ୟାନ ଶୁଣାଇବ ? ଶକୁନ୍ତଳାଙ୍କ ପ୍ରଣୟର ଗଭୀରତା ବେଶି ବା ଦୁଷ୍ମନ୍ତଙ୍କ ପ୍ରଣୟର ଗଭୀରତା ବେଶୀ ?, ଏକଥା ନେଇ କିଏ ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ତର୍କ ବିତର୍କ କରିବ ?

ମୋହିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ ସୁନୀଳ ନଭୋମଣ୍ଡଳ ପ୍ରତି ସଜଳ ନୟନରେ ଅନାଇ ରହିଛନ୍ତି । ଶ୍ରୀଦେଶ ଜନ୍ମାଇ ଏହି ବହୁ ଅଶ୍ରୁ ଯଥେଷ୍ଟ । ସେ ଅତୀତ ଚିନ୍ତାରେ ସମ୍ପ୍ରତି ଅତୀତ ଜୀବନର ଇତିହାସର ପୃଷ୍ଠା ଧୀରେ ଧୀରେ ଓଲଟାଉଛନ୍ତି । ସେ ଅଶ୍ରୁବିନ୍ଦୁ ପରମ୍ପରାର ଶେଷ ନାହିଁ—ସେ ଚିନ୍ତା ପରମ୍ପରାର ଅନ୍ତ ନାହିଁ ।

ମୋହିନୀ ସୁନ୍ଦରୀର ଅତୀତ ବାଲ୍ୟର କଥା ମନେ ପଡ଼ିଲା । ମନେପଡ଼ିଲା ବୀରେନ୍ଦ୍ରକିଶୋର ବଲ୍ଲଭପୁର ଯାତ୍ରାରେ ବରି ଆଣିଦେଉଥାନ୍ତି, ମୋହିନୀ ମାଳା ଗୁନ୍ଥି ବୀରେନ୍ଦ୍ରଙ୍କ ଗଳାରେ ଲମ୍ବାଇ ଦିଅନ୍ତି । ନଦୀ ଜଳରୁ ପ୍ରସ୍ଫୁଟିତ ରକ୍ତ-ପଦ୍ମ ଆଣି ବୀରେନ୍ଦ୍ର ମୋହିନୀ ହସ୍ତରେ ଦିଅନ୍ତି । ଅମ୍ବକାନନରୁ ଆମ୍ବ ତୋଳି ଉଭୟେ ଭୋଜନ କରନ୍ତି । ଉଭୟେ ଏକତ୍ର ଅଧ୍ୟୟନ କରନ୍ତି । ବୀରେନ୍ଦ୍ର ବେଶି ପଢ଼ିଛନ୍ତି ବୋଲି ମୋହିନୀ କେତେ ଥର ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ପଢ଼ିବ ବୋଲି କାନ୍ଦିଅଛି । ତତ୍ପରେ ଉଭୟେ ହସ୍ତେ ଯୌବନସୀମାରେ ପଦାର୍ପଣ କରିବାରୁ ଉଭୟର ଉଭୟ ପ୍ରତି ଏ ଅବେଗମୟ ସ୍ନେହ ! ସର୍ବଶେଷରେ ସେହି ଯୋଗାଳ ଜହ୍ନରେ ବୀରେନ୍ଦ୍ରକିଶୋରଙ୍କ ଶେଷ ବିଦାୟ ବାକ୍ୟ ତାଙ୍କ ମନେ ପଡ଼ିଲା । ଶ୍ରୀରାଜକୁମାରୀଙ୍କ କଥାମନେ ପଡ଼ିଲା । "ଯେତେଦିନ ମୋପାଇଁ ତୁମ୍ଭର ସ୍ନେହ ଅଛି ସେତେଦିନ ଏହା ଯଥେଷ୍ଟ ହେବ"—ଏହି କଥା ତାଙ୍କର ଶୂନ୍ୟ-ହୃଦୟ-ମନ୍ଦିରେ ଘନ ଘନ ଧ୍ୱନିତ, ପ୍ରତିଧ୍ୱନିତ ହେବାକୁ ଲାଗିଲା । ସେ ଆଉ ଚିନ୍ତା ଜବାବରେ ନାହିଁ—ମୂର୍ଚ୍ଛିତ ହୋଇ ଶିଳା ଉପରେ ପଡ଼ିଗଲେ ।

* * *

ରଜନୀ ପ୍ରଭାତ ହୋଇଅଛି । ସୂର୍ଯ୍ୟଦେବ ଯଥା ନିୟମରେ ପ୍ରାଚୀ ଗଗନ ରଞ୍ଜିତ କରିଅଛନ୍ତି । ଜଗତର କର୍ମ୍ମ-ପ୍ରବାହ ନିଶାନ-ଉଦ୍ଦୀପନା ଲାଭ କରି ପୂର୍ବ ପରି ବହି ଯାଉଛି । ସ୍ୱାର୍ଥପର ସଂସାରରେ ଯେ ଯାହାର ନିଜ ନିଜ ସ୍ୱାର୍ଥସାଧନ ଲାଗି ବ୍ୟସ୍ତ । କିନ୍ତୁ ସେହି ଦିନରୁ ମୋହିନୀ ସୁନ୍ଦରୀ ଆଉ ନିଳାମପୁରରେ ଦେଖାଗଲା ନାହିଁ । କେହି କେହି କହନ୍ତି ଶୋକରେ ଦୁଃଖରେ ଉନ୍ମାଦିନୀ ହୋଇ କେଉଁଆଡ଼େ ଚାଲି ଯାଇଅଛି—କେହିବା କହନ୍ତି ସେ ଆତ୍ମହତ୍ୟା କରି ଡୁବି ମରିଛି ।

Digitized by srujanika@gmail.com

ଏହି ଘଟଣା ପରେ ୩୦ ବର୍ଷ ଗତ ହୋଇଅଛି । ନ ଜଳାସପୁରର ମହାକାଳ ମନ୍ଦିର ନିକଟସ୍ଥ ପୋଖରୀ-ତୀର ଉପରେ ଜଣେ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ବସିଥିବାର ଦେଖାଗଲା । ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀଙ୍କ ଅଙ୍ଗୁଳିରେ ବହୁମୂଲ୍ୟ ହୀରକ-ଖଚିତ ଗୋଟିଏ ଅଙ୍ଗୁରୀୟକ ଶୋଭା ପାଉଥିଲା । ଗ୍ରାମର ଆବାଳ-ବୃଦ୍ଧ-ବନିତା ତାହାଙ୍କ ଚାରି ପାଖରେ ଭିଡ଼ ହୋଇଛନ୍ତି— ନାନାପ୍ରକାର ପ୍ରଶ୍ନ ଜିଜ୍ଞାସା କରୁଅଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମର କେହି କେହି ପ୍ରାଚୀନ ବ୍ୟକ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ମୋହନସୁନ୍ଦରୀ ବୋଲି ଚିହ୍ନି ନାନା ପ୍ରକାରରେ ପରିଚୟ ଜିଜ୍ଞାସା କଲେ । କିନ୍ତୁ ସନ୍ନ୍ୟାସିନୀ ସେ ସବୁ କଥାରେ କର୍ଣ୍ଣପାତ ନ କରି ନିଜର ନୟନରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣରେଖାର ଅନନ୍ତ ଉର୍ମ୍ମିମାଳା ଛଳି ଅଳାଇ ରହିଲେ ।

ଶ୍ରୀ ବିନ୍ଦୁକୁମାର ଦାସ ।

ସ୍ନେହ ।

ମାନବ ହୃଦୟ ହ୍ରଦ ରତ୍ନାକର
ବହୁ ମୂଲ୍ୟ ଦ୍ରବ୍ୟ ମଣି,
ଅହା ସୁ ମଧୁର ହୃଦୟାଳୁ ଜନ
ଶୁଭ ରସାୟନ ଖଣି । ୧ ।

ସ୍ନେହ ଯଦି ମହା— ମୂଲ୍ୟ ସୁମଧୁର
ଜଗତେ ବହୁ ବ୍ୟାପକ
ହୃଦାନ୍ତ ଗମ୍ଭୀର ସୁଧା ସ୍ରୋତସ୍ୱତ
ପ୍ରବଳ ଦ୍ରବ ରୂପକ । ୨ ।

ଯାହା ଯାଏ ଦେଖା ଅଖିଳ ଭୁବନେ
ଦେଖି ହୁଅନ୍ତି ତୃପ୍ତ
ତାହିଁ ଦିବାକର କାହିଁ ପଦ୍ମାକର
ମଧ୍ୟରେ ସତ୍ତ୍ୱ ସହିତ । ୩ ।

ତାହିଁ ସୁଧାକର ନିଖିଳ ନନ୍ଦନା
ଯେତନ ଶୁଭ ମୂରତ
ଭଲଭଲ ବନ୍ଧୁ ଜଗତେ ଦେଖିତ
ଅମୂଲ୍ୟ ସ୍ନେହ ସମ୍ପତ୍ତି । ୪ ।

ପିତା ପୁତ୍ର, ଭାଇ— ଭର୍ତ୍ତା, ମାତା ସ୍ୱତ
ଜନଙ୍କ ଦୃଢ଼ ବନ୍ଧନ
ଯଦି ଦୁଃଖେ ଦୁଃଖୀ ପର ସୁଖେ ସୁଖୀ
ତରଣେ ସ୍ନେହ ତାରଣ । ୫ ।

ସେହି ସ୍ନେହ ସୁଧା ରତ୍ନାକର ନବ—
ମାନବ ଚିତ୍ତ ନନ୍ଦନ
ନେ ମଧ୍ୟ ଜନ୍ମ ପ୍ରଣୟ ପ୍ରଣୟ
ସମ୍ବର୍ଦ୍ଧନାରେ ନିମଗ୍ନ । ୬ ।

ସହୃଦୟ କାର୍ଯ୍ୟ— କଳାଗ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ
ଶାରଦ ସୁଧା ଚିତ୍ରେ
କରି ସମ୍ପର୍ଶନ ନବ ନବ ପ୍ରେମ
ତରଙ୍ଗୋଳ ମାଳାରେ ଦଳ । ୭ ।

ଶ୍ରୀମ୍ମ ସୁଷମାଳୁ କରୁ ସଦା ବୃଦ୍ଧ
ଇନ୍ଦ୍ର ସମ୍ପତ୍ତି ଜୀବନ
ବହୁରଙ୍ଗେ ସ୍ନେହ ରଖିବା ଅପେକ୍ଷା
ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଏ ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଭୁବନ । ୮ ।

ଅନ୍ତରଳେ ଚେତ— ଅଗମ୍ୟ ଭ୍ରମଣ
ଚଳିଲ ଶୈଳ ଚିତ୍ରରେ
ଭୟାନକ ଜନ୍ତୁ— ମେଳେ ନିଜ ବାସ
ଚିତ୍ର ଅଟ୍ଟ ନିଦ୍ରାରେ । ୯ ।

ଏ ଅବା ବିଚିତ୍ର ବିଚିତ୍ର ନିଜତ୍ୱ
ଚିନ୍ତାଶୀଳ ହୃଦୟରେ
ଭାସ, ଚିତ୍ତା ଦିବ ଲୋକାଲୋକ ଚିତ୍ର
ମୂର୍ତ୍ତିକୁ ପତନ ଚିତ୍ରେ । ୧୦ ।

ଶ୍ରୀ ଲକ୍ଷ୍ମୀନାରାୟଣ ଦେବ ।

PRINTED BY B. S. DAS, MUKUR PRESS, CUTTACK.

Digitized by srujanika@gmail.com

ନୂତନ ! ନୂତନ !

[illegible] (ସ୍ତ୍ରୀରୋଗ ସମ୍ବନ୍ଧରେ) ... ଟ ୦ ୴

[illegible] ପ୍ରଥମ ଭାଗ) ଟ ୦ ।

[illegible] (ଚଳନ୍ତା) ... ଟ ୦ ।

[illegible] ... ... ଟ ୦ ୴

[illegible] ବି,ଏ, ପ୍ରଣୀତ [illegible] ଟ ୦ ୴ ସ୍ଥଳେ ଟ ୦ ୩

[illegible] । ଗେଣ୍ଡୀ ଦେ ନେଲେ ଉପଯୁକ୍ତ କମିଶନ ଦିଆଯିବ ।

ଠିକଣା,—ଶ୍ରୀ ଦୁଷ୍ଟତନ୍ତ୍ର ସେନଗୁପ୍ତ ବି,ଏ, ସାହେବଗାଦା ମାଇନର, ପୂର୍ବଲଗୌଡ଼ ଷ୍ଟେଟ୍ ଅଫ୍, ଜିଲ୍ଲା ଉଡ଼ିଷ୍ୟା [illegible] ।

ମୂଲ୍ୟବାନ ପୁସ୍ତକାବଳୀ !

ଗୋଟିଏ ଖରିଦାର, ଏକଦା ।

ଦ୍ୱାଦଶ ଦର୍ଶ—(ମହାମହୋପାଧ୍ୟାୟ ଶ୍ରୀ ଚନ୍ଦ୍ରଶେଖର ଝା ସାମନ୍ତଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଜ୍ୟୋତିଷ ଗ୍ରନ୍ଥ) ୨ ଟ ୫ ୧ ଜା ; ମୁଦ୍ରଣ ଖାତିରମାନନ୍ଦ ପାଇଁ ଟ ୧୪

ସରିସ ଶିଶୁବର୍ଣ୍ଣମାଳା ... ଟ ୦ ୴

ବ୍ରାହ୍ମଣୀ ... ... ଟ ୦ ।୴

[illegible] ... ... ଟ ୦ ୩

ବିଦ୍ୟା ଜଣ ଶ୍ରୀ ଯଦୁନନ୍ଦନ ଦେବୋପଦଙ୍କ ପ୍ରଣୀତ—

ଚରିତ୍ର (ଐତିହାସିକ ଉପନ୍ୟାସ) ... ଟ ୦ ୩

ଧୂଳି ... ... ଟ ୦ ୴

ଉପହାର ... ... ଟ ୦ ।

ଶ୍ରୀମଦ୍ଭଗବତ ଗୀତା (ପଦ୍ୟ) ... ଟ ୦ ୴

ସୁନମୁଣ୍ଡିଆ ଗୋଲାପ (ଗଳ୍ପ) ... ଟ ୦ ୴୦

ଫଳ ବିଚାର ଦେଖି (ଗୋଟିଏ ପୁସ୍ତକାକାର) ଟ ୦ ୴

ସ୍ତୁତିଯଣ୍ଡା—(ଅଭିନବ ସାମନ୍ତ୍ରିକ ହାର ଛନ୍ଦ) ଟ ୦ ୴

ଶ୍ରୀକୃଷ୍ଣ ଲୀଳା (ମହାଭାରତ ରଥ ଛନ୍ଦ) ଟ ୦ ୩

ଚିତ୍ରମୋହିନୀ ନାଟକ (...) ... ଟ ୦ ।

ପ୍ରେମିକ ଦେବତା (ସେକ୍ସପିୟରଙ୍କ ଗଳ୍ପ) ଟ ୦ ୴

ଅଭିନବ ଅଙ୍କ—(ପ୍ରହସନ) ... ଟ ୦ ୴

ଅଷ୍ଟାବକ୍ର ... ... ଟ ୦ ୴

ଆଣ୍ଠ ବଳ (ଗଳ୍ପ ଗ୍ରନ୍ଥ) ... ଟ ୦ ୴

ବୃକ୍ଷରୋପଣ (ଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା ପଣ୍ଡା) ... ଟ ୦ ୩

ଶ୍ରୀକାନ୍ତ ପରିଜ (ବିଜ୍ଞାନ ଦ୍ୱାରା) ... ଟ ୨ ୧

ବିଜ୍ଞାପନ ଦ୍ୱିତୀୟ ନାହିଁ ।

ଦନ୍ତଚିକିତ୍ସକ ବା ଦନ୍ତବନ୍ଧୁ ।

ସହଜରେ ଅତି ଶୀଘ୍ର ସର୍ବପ୍ରକାର ଦନ୍ତପୀଡ଼ାରୁ ପରିତ୍ରାଣ ଲାଭକରିବାର ଇଚ୍ଛା ଥିଲେ ଏହି ଅପୂର୍ବ ଔଷଧଟିକୁ ସର୍ବଦା ସର୍ବବିଧ ଦନ୍ତରୋଗରେ ବ୍ୟବହାର କରନ୍ତୁ । ଦାନ୍ତ ନିଳିବା ସମୟରେ ଦନ୍ତଶୂଳାଦି ରୋଗରେ ଏହାର ଗୁଣ । ଦିନ୍ତମାନ ଦୃଢ଼ ଟାଣ ହୁଏ ; ମୁଖରୁ ଦୁର୍ଗନ୍ଧ ବାହାରୁଥିବା ଦୂରେଇ ଯାଏ ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।, ୩ ଡିବା ଟ ୦ ୴, ୬ ଡିବା ଟ ୧୴, ୧୨ ଡିବା ଟ ୨ ୧ ଜା ।

ଯାଦୁଭି ଅବ୍ୟର୍ଥ ମହୌଷଧ ।

ସମସ୍ତ ଓଡ଼ିଶା ବ୍ୟତୀତ ଅନ୍ୟାନ୍ୟ ପ୍ରଦେଶରେ ମଧ୍ୟ ଅତି ଅଳ୍ପ ଅଳ୍ପକାଳ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ଲାଭ କରୁଅଛି । ଯେ ପ୍ରକାର ଯେତେ କାଳର ରୋଗ ହେଉ ନା କାହିଁ ଯନ୍ତ୍ରଣାରେ ଦବ ଦେବ ; ଥରେ ଦବ ଦେଲେ ଆଉ ବସ୍ତି ନିକାଳରେ ହେବ ନାହିଁ । ଗତ ୨୦ ବର୍ଷରେ ଅନୁମାନ ୨ ଲକ୍ଷ ଯାଦୁଭି-ରୋଗୀ ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣରୂପେ ରୋଗମୁକ୍ତ ହୋଇଅଛନ୍ତି ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ।୴, ୩ ଡିବା ଟ ୧୪, ୬ ଡିବା ଟ ୧୮, ୧୨ ଡିବା ଟ ୦ ୧ ଜା ।

ବାଲୁ, କୁଣ୍ଡିଆ ।

ଏହି କୁତ୍ସିତ ରୋଗ ଯାହାକୁ ଅବଲମ୍ବନ କରିଅଛି, ଏହି ଔଷଧ ନେଇ ଥରେ ପରୀକ୍ଷା କରନ୍ତୁ । ମୂଲ୍ୟ ଅଧିକ ନାହିଁ ଅଥଚ ଠିକ ଦୂର ଦରରେ ଏହାର ଅଧିକ ଗୁଣ ପରିଚୟ ଦେଖାଇ ଦେବ ।

ମୂଲ୍ୟ ୧ ଡିବା ଟ ୦ ୩, ୩ ଡିବା ଟ ୧ ।, ୬ ଡିବା ଟ ୨ ୧ ଜା

ଉପରୋକ୍ତ ଔଷଧଗୁଡ଼ିକର ପ୍ରକାଶ ଫଳ ସମ୍ବନ୍ଧରେ ଦେଶର ସର୍ବତ୍ର ଅଫୁରନ୍ତ ପ୍ରଶଂସାପତ୍ର ମିଳିଅଛି । କୁଠୀରବାସୀ ପାଇଁ ମୂଲ୍ୟ ଅତି ସର୍ବନିମ୍ନ ଏହାର ଗୁଣରେ ମୋହିତ ।

ଖୁଚୁରା ଦେଖେ ନାମ, ଧାମ, ଠାକୁରର ଚିହ୍ନ ପରିଚୟ ଜାଣିବାକୁ ଚାହୁଁ ଏଥିରୁ କେବଳ ଡିବା ପ୍ରତି ଦେଇ ।

ଶ୍ରୀ ରାମଚନ୍ଦ୍ର [illegible]

Digitized by srujanika@gmail.com

ସୁଧାବିନ୍ଦୁ ଔଷଧାଳୟ ।

ସର୍ବପ୍ରକାର ବିସୂଚିକା—ଲେବିସ୍ଟ ଧା—ଏହା ବିସୂଚିକାରୋଗକୁ ସ୍ୱୟଂ ପ୍ରଳୟକାରୀ ଔଷଧ ।

ମୋଟ୍ସୁଧା ଜୀବନଦାତାଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅତିଶୟ ପ୍ରଶଂସିତ ହୋଇଥିଲା । ଏହା ଗୋଟେ ପଛରେ ଗୋଟେ ସକଳ ଧାରା ଗୁଣ ନିଷ୍ଫଳ ହୁଏ ନାହିଁ । ପ୍ରତ୍ୟେକ ଶିଶୁ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଏହା ନିର୍ଭୟରେ ବ୍ୟବହାର କରିପାରନ୍ତି । " ଲେବିସ୍ଟ ବ୍ୟବହାର ଦ୍ୱାରା ୫ (ପାଞ୍ଚ) ଗିରିଗ୍ରନ୍ଥି ବୃଦ୍ଧି, ଅଣ୍ଡକୋଷ ଓ ଶୁକ୍ରଗ୍ରନ୍ଥି, ଚକ୍ଷୁ ଚକ୍ଷୁ ଛେଦ, ଦୁର୍ବଳତା, ଅଳ୍ପ ଶକ୍ତି ... ଏବଂ ମୋହ ଦୋଷ ଦୋଷ, ନେତ୍ର ଜଳ, ... ଗଜାଇଛ ପକ୍ଷାଘାତ, ... ଚକ୍ରର ଛଳ, ଶିରଃପୀଡ଼ାର ... ଗଳ, ପ୍ରମେହ ଓ ... ପ୍ରମେହ ... ପ୍ରଳେପ ହୁଏ । ଔଷଧସହିତ ପୂର୍ବ ଲଇବ ଭାଳ ମାତ୍ରେ ... ଖାଇବେ ୩—୪ ଗୋ ... ଲେବିସ୍ଟ ବ୍ୟବହାର କରେ ଯଦି ଯଦି ଯଦିବାର ଯଥେଷ୍ଟ ... ଗୋଟିଏ ଜଥା—ପଞ୍ଚ ... ପୀଡ଼ା, ବେଦନାରେ ରୋଗୀ ଅସ୍ଥିର ହୋଇପଡ଼େ । ଏଣୁକରି ... ପ୍ରତ୍ୟେକ ପୁସ୍ତକରେ ... ଲେବିସ୍ଟ ଔଷଧ ପୂର୍ବରୁ ଯୋଗାଇ ରଖିବା ଉଚିତ ନିର୍ଦ୍ଦେଶ ।

ମୂଲ୍ୟ ... ଟ ... ଟ ... ; ... ପାଇବାର ଠେକ ।

... ମହାନ୍ତ ... ଚିକିତ୍ସକ ... ପ୍ରଣୀତ

ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସୁଧା ଆଶୁଫଳପ୍ରଦ—

ଘରେ ଘରେ ଚିକିତ୍ସା । ହାଟେ ହାଟେ ଫଳ ! !

ଯେତେବେଳେ ... ମହାରୋଗରେ ଏହାର ସର୍ବାଙ୍ଗୀଣ ଏକମାତ୍ର ଯେତେବେଳେ ସମ୍ବାଦ ଅଛି ।

ଉପନ୍ୟସ୍ତ ହେଉ ... କେବଳ ମାତ୍ର "ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣସୁଧା" ବ୍ୟବହାର ପ୍ରୟୋଗ ଦ୍ୱାରା ... ହୁଏ । ଯଥା—ଜ୍ୱରଗ୍ରସ୍ତ, ... ଦୁର୍ବଳତା, ... ଅଜୀର୍ଣ୍ଣ, ... ଦୁର୍ବଳତା (ଦେହ ... ନାନାପ୍ରକାର ...), ... ଦୁଃଖ (ଦେହ ... ଅଙ୍ଗ ... ବେଦନା, ପାର୍ଶ୍ୱଶୂଳ, ... ଉପଦଂଶ, ... ପ୍ରଦାହ ... ପଞ୍ଚର ... ଶରୀର ... ନିଦ୍ରା ... ଏବଂ ... ...